Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 151 (12244) | 1983 чылдың июль 1, пятница | 1925 чылда уредзлеттинген | Өртээ 3 коп

ЧОГУУР ХУУСААЗЫНДА, ЭКИ ШЫНАРЛЫГ КЫЛДЫР

Амгы үеде чер ажылдакчыларының кичээнгейинге турар ужурлуг айтырыг мал чемнериниң белеткели болур. Сөөлгү үеде агаар-бойдустуң таарымчалыг болуп турары-биле холбаштыр силос культураларын болгаш тарымал сигеннериниң өзүмү эниижээн. Ынчангаш мал чеми белетээр техниканы комплектилеп, турум бригадаларны болгаш звеноларны тургузары, сигеннерни чогуур ай-шаанда иезип белетээри, партия, совет, недээ ажыл-агый органнарындан негеттинип турар.

Сигенни, семажты, силосту, өдүүн болгаш чулуктуг чемнерни чогуур хуусаалар-ында эки шынарлыг кылдыр хөйну белеткеп алыры кол сорулга. Мал чеми культураларының ажаалдазынче амгы үеде кол кичээнгейни угланыпрар херек. Кукурузаның чайгы ажаалдаавын узамдыктырбас ужурлуг. Одуруглар аразының ажылы-нийден эвээш эвес катап чорудар. Мал чеминге хереглээр бүгү культураларның чайгы ажаалдазын шинарлар чорудары чугула. Картофель плантацияларынче докторлуг сигнш салыр болгаш ооң башгайгы өзүмериндее эрежелиларлээр база тарелкилер чурумнарын сагыыр.

Мал чеми культураларга өөрүм үениинг суггарылгазын ажыглаар. Амгы үеде мал чеми культураларның, картофельдиң болгаш ногаанның шөлдерине суглар четпес. Ону чугле чөп ажыглаары чугула. Кукуруза, люцерна шөлдериңде бок уныштер-биле демиселдэ чорудуп, аңаа гербицидтерни, хоран химикаттарны чөп ажыглаар херек. Олар «Тывасельхозхимия» каттыжышкынының складтарында четчиир-биле бар.

Суггарыг чөп чылдыг сигеннерини, ылангыя люцернаның ажаалдазын эрткен чылда мыкаш үзүлдүктүрген ажыы чок. Ол культураны бистиң байдалдарывыска суггаттыг черден 3 катап кезип ап болур. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Успенка салбыры эрткен чылын дерт катап кезип ап, бир гектардан 50 центнер люцерна сигенин ажаап алган.

Мал чеминиң белеткелиниң ылангырынче кол кичээнгейни угландырып, ооң шынарын экижидери чугула. Республиканың бүгү совхозтарынга мал чеминиң шынарын ылгаар лабораториялыр турар болгаш ол ажылче ветбакла-бораторияларыны база хөрээ тудары чугула. Белеткээн мал чеминиң шынарын хүн бүрү ылгаар. Ол ажылды совхозтарның директорларының мал чеми бүдүрер талазы-биле орлакчылазы дерт харыылаар. Белеткээн мал чеминиң шынарын ооң анализин районнарның специалистери харыылаар, экижидер ужурлуг. Бо чылын мал чеминиң белеткээрин технологиязын сагырынче кичээнгейни үглаар херек. Силос саларда мочевина болгаш еске түүлдерни немей турган кылыр. Ону специалистер контрольга алган туралы билдингир.

Витаминниг сигеп далганың белеткээринче дыка хөй совхозтар кирип белүрүнүп аргалары бар. АВМ-ниң ажылын ыяк эвлечеге туруулар херек. Бербаппылаары база белеткеп эгелээр. Ол ажылдарны кылып эгелээрде бүштай машинист операторлары чогуур обучениеде белеткээри чугула. Эвлеч бүрүүшче план, норазы бээр болгаш ооң күүседелеэн ылгаар херек. АВМ-нерниң чаруул-ла ажылдарын ханцырары-биле турум звеноларны организастап, аңаа хереглээр чүүлдерни белеткээр. АВМ-ле херек материалларны узуктап чок сөөртүү-биле МТЗ-50-82 маркалыг тергелерлүг тракторларны доктаамал бижыглаар.

Мал чеминиң курлавырларынга оруктар, бугалар, хемнер унпарын, харагап, аргаарыг нштинден, чурттакчылыг суурлар долганыр үнген сигеннерни бар аргаларына ажыглап турган кезип алыр херек. «Улуг-Хая» совхоз хемнер унпарында КИ-50 маркалыг суггарылга хереклеларын тургузуп ап, ында черлерни суггарып турган, 40—43 центнер шынаа сигенин кезип ап турар. Ол ажылда тускай 3—4 кижи составтыг звеноны тургуская. Ооң составында механизаторлар кирип, КИ-50 деп суг сордурар станцияжа суглу сордурул, тракторларны бөшкарып турар.

Амгы үеде силос болгаш семаж салыр траншейлерниң тудулгарынче кичээнгейим салыры ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш специалистериниң кол сорулгазы болур. Ынчангаш совхоз бүрүзү мал чеминиң шынарынче кичээнгейни салып, оларның үрелип бексираарын болдурбазыбиле ол тудугларны тулары чугула.

Республиканың хоорайларында, суурларында будурүлге, албан организацияларда мал чеми белеткээрине улуг дузаны чыл санында көргүзүп келген болгаш дузалаар-лаз апаар. Хоорай, суурларның чүрттакчылары эрткен чылын боттарынга берген планнын онаалдаарын чедиишкинниг күүседип, чамдыктары дыка ажыр күүсеткилээн.

Мал чеминиң планын күүседир дээш шак, минута бүрүзүн чөп ажыглап, белик хорыысалганы болдап, сигеп шөлдерин чөп ажыглаары партком совет, профэвилед, комсомол организацияларга болгаш ажыл-агыйларның - удуртукчуларын кичээнгей салыр ужурлуг. Ол чорух совхозтарның специалистериниң, механизаторларның болгаш кижи бүрүзүнүң херыысалгазындан хамаарыжыр. Мал чеми хөй, ооң шынары эки болганындаң мал ажыгы үзүк сайлаар болгаш чүртке аъш-чем программазын бүдүрүшкүнге база республиканың 1983 чылда алган социалистиг хүлээлгезин күүседиринге улуг идиг болур.

Г. ЛАРИОНОВ.
Тыва АССР-ниң кодзо ажыл-агый министриниң оралакчызы.

Сарыг-Септе районнуң харылзаа бөлүүрүнүң ажылдакчылары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материаллары, аңаа СЭКП ТК-ның Чиигизче секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропоовтуң чугаазы-биле танышкан, ону изин-биле үүлдүгүнүп, деткээнер.

Ында мурнакчыларның бирээзи, пайгы разрядтың телефонжы Валентина Петровна Айваазын үени мурнап, планның онаалдаазын ай санында ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: В. П. Айваазын. В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ҮҮЛДҮГҮЗҮНҮП, ДЕТКИП ТУР БИС

СЭКП ТК-ның июль (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң ону чыыжының сесси сессизиниң материалдары-биле танышкаш, ону өөренир ажыл Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң бүгү күш-ажылчы коллективтеринде, албан черлеринде, организацияларда болгаш малчынларында маселалы-биле чоруп турар.

Бо чугула документтиң ажылчы чоннарга калбаа-биле таныштырып, тайылбырлаарынга башкыларны, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемнигларын, агитаторларны, политинформаторларны тус-тус участоктарга быжыглаан.

«Партияның идеологтуг, масса-политиктиг ажылының чугула айтырыглары» деп киретелдиң болгаш СЭКП ТК-ның Чиигизче секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропоовтуң чугаазын улуг соңуургал-биле танышкаш, үүлдүгүзүнүп, деткип тур бис.

СЭКП ТК-ның Чиигизче секретары эш Ю. В. Андропоовту ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазынга бир эш-сеткил-биле соңгааны бистиң нинтилелдиң болгаш күрүнениң дээди эрегчагыргазынга бүрүн дүгжүп, партияның XXVI съездизиниң шинтирлерин чедиишкинниг күүседирилге коммунистиг тургузуушкунуң херээге взит болур дээрзи билдингир. Ол ышкаш Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының дуғаймында, «Күш-ажылчы коллективтер болгаш будүрүлгелерин, албан черлерин, организацияларны эргелеп башкарарынга олардың ролүн бедидер дугаймда» ССРЭ Хоорайлуг совхозтуң ажыл-ишчилери беляк колдуулуушкун-биле танышып турар.

Бүгү делегтейге монге тайбыңны магадылаар, совет кижилериң чаагай амыдыралын улам эжиктер дээш чорудуп турары СЭКП ТК-ның политиказы, даштыкы политиказының үүлдүгүзүнүп деткиишкээн, бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылдың планнын даалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш улам соруктуг ажылдап турарлар.

О. КАРА-САЛ.

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР

Москваның торгу пос аргыыр «Пролетаржы күш-ажылы» будүрүлге каттыжышкынының коллективи июнь төөрби тоста АКШ-тың империализминиң болган НАТО-нуң казбартып турары бөө-чепсектиг эңдере бүзүрер чорукка, милитаризмге, дайынырак үүлгедиишкинерге шинтирлиг удурланып турарын илереткен. Аңаа дайынга удур митинг болган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну слесарь П. Д. Новиков, аныяк ажылчын кыс М. А. Логунова, Кызыл Крест Нинтилелиниң Москва хоорқомунуң даргазы, Тайбың камгалалының Москва комитединиң бежингүү Л. И. Молчанова олар сөс алган. Вашингтонуңун администрациязының агрессивти чүткүдерин кижи төрелгетеңге ядролуг айыыл-халапты таварыштырары-биле кыжанып турарын онаалап айтып турганнар. Ындыг авантюристиг угланышкынга удур Совет Эвилелиниң болган социалистиг дем каттыштырылгазының күрүнелериниң бөттүг, тайбынче чүткүдүг даштыкы политиктиг шугуму чоруттунун турарын аңаа демдеглеп турган. Ындыг политика тайбыцны камгалаарынче, дайынның кыжанышкынын узуткаарынче угланган. Оң чайынначак бадыткалы социалистиг чурттарның партшйжи болгаш күрүне удурткучу ажылдакчыларының июнь 28-те Москвага болган ужуражышкыны болгаш аңаа кады хүлээп алдынган медеглел боон турар.

Митингиниң киржикчилери ынак Төрээн чурттуң чагай чоруу дээш улам-на шалынчы ёзу-биле ажылдаары тайбың хереэзинге боттарының салыышкыны деп көрүп турарын медеглээн.

Украинаның ажылчы чоннары СЭКП-ниң болган Совет күрүнениң ленинчи даштыкы политиказын бүрүүбиле деткип турарын илереткеннер. Аңаа июнь 22-29 хүнүнде тайбың камгалалы дээш массалыг хеделиишкиннин неделязы боон эртken. Киевтиң болган Ворошилоградтың машина тудукчулары, Донбасстың дагжылары болган Днепр чоогунуң металлургтары-даа, Одессаның докерлери болган Львовщинаның химжилери-даа, Полтавщинаның болган Крымның тараажылары, республиканың өске-даа хөөрайларының база суурларының ажыл-ишчилери «Дайынны болдурбас!» — деп, эң-не шинтирлиг-биле медеглеп турганнар. Украинаның тайбың талазакчыларының АКШ-тың президентизиңге болган НАТО-нуң штаб-квартирязынче чорутkан сагындырыг-чагааларына бөө-чепсектиг эңдере будүрерин сөкседырын, шынныг угаан-бодалдың үнүнге тагыртырынче, Совет Эвилелиниң санаадан турарын бүзүгаар бөө-чепсектиг үүжүрениң дугайында бүзүлүг чугаалажыышкынынарны эгелээринче кыйгырын, негээнер.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ СЕМЕСТР

Республиканың студентилериниң тудугжу отрядтары улуг ажыл-агыйынга улуг дузаны чедирип, комсомолчу путёвка-биле чүрттүң төп областзырынче чыл санында чорууру чаңчыл апарган. Бо чылын Волгоград областынга Тывадан 800 ажыг оолдар, кыстар барып ажылдаарлар.

Эрткен пятницада хүнүнде районнарның болгаш Кызыл хоорайның школаларында үстүкү класстарның өөренчикчилери, дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң студентилери болгаш суггууларыбиле кады Волгоград областының «Калининск» совхозунга ажылдаары-биле 129 кижи составтыг холушкак отряд чорупкан. Олар аңаа когда шөлдеринге, малга чем баазазынын белеткээрингe ажылдаарлар.

Ол-ла областың «Суровикино» совхозунче ажылдаарыбиле студентилериниң тудуг отряды чартык ай бүрүнгээр четкеш, кызыр ужурлуг планныг ажылдарны чедиишкининг күүседип киришкеннер.

Ам бо хүнүнде ол областа Тывадан 400 ажыг оолдар, кыстар үшкү күш-ажылчы семестрин арттырып турарлар.

Отрядтарның агитбригадалары хостуг шактарында колзаның ишчилеринге концертгерни бараалгадып, янзы-бүрү темага лекция, беседаларны нөхчуурлар.

В. КАРА-САЛ.

АКАДЕМИЯНЫҢ ДООЗУКЧУЛАРЫ

СЭКП Тоо Комитединиң чанында Нинтилел эртемнериниң академиязының бодунуң доозукчуларының чаа бөлүүн доостурун үндүрген. Партияның ол дээди өөредилге черлериниң профессорларының, башкыларының, дыцнакчыларының болгаш аспиранттарының ол болуушкунга холбаштырган байырлыг хуралы июнь 29-та Москвага болган.

СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков чыыланнарга үүве чугаалаан.

Ол, партия Төп Комитединиң өөрүшаавизи академияны доосканнарга, ооң бүгү коллективинге ол уттундурбас хүн-биле холбаштыр чүректиг ханызымдан байыр чедирип, эки түүлдерни күүсеэнин илереткен.

Бистиң партиявыс, бүгү совет улус СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтирлерин амыдырала боттандырарыбиле күжелиишкинниг ажылдан турар дээн, оратор чугаалаан. Бистер оң бирги беш чылдың доостун турар башгайгы чартымда социалистиг экономиканың бедирип чедип алган бис, чурттуң камгалалыр аргазы улам-на быжыккан, совет кижилериниң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деннели бедрээн.

Эш Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга чугаазында бышкан социализмниң үе-чадазында нинтилелди хөгжүдерин удуртур талазы-биле партияның ажылын улам-на сайыраңгайжылырының тодаргай программазын айтыкан болгаш ол программыг ужур-дузалыг боон, коммунистиг тургузуушкунуң теоризязынга улуг садымышкын болгаш.

Бөгүн бистиң партиявыс болгаш улузувус кажангызындан-даа артык улуг хемчээлдиг сорулгаларны шинтирлеп, эң-ме улуг социал-экономиктиг комплекселиг программаларны, оон-биле чергелештирер ажыл-чөө программазын амыдырала боттандырып, канчаар-даа ажок деглем девискээрлериниң өөрүр-хевирин чаартып турар. Будүрүлгениң ажыктыг чоруун улгаттырарының, социализмниң артыкшылдыг чоруун эртем-техниктиг революциялыг чедиишкиннерибиле сырый холбаштырарының аргазы-биле экономиктиг хогжүлде бө талазы-биле чедиишкинниң чедип ап болуруун партия айтып турар.

Социалистиг чурттар — Болгарияның, Венгриялың, Монголдуң, Польшаның, Чехословакияның болгаш ГДР-ниң дыка хөй дыцнакчылары болгаш аспиранттарга ол академияның доозукчуларының санынга база кирип турар. Кады өөредилге, сана-ювалдарның солчуушкуларының, ажы-дүүнүң партияларының чыын алгазы дуржугаларының бот-боттарының аразынга солчуп, улам байыдары —ол бүгү дээрге, пролетаржы интернационализмниң өлүүр школазы, социалистиг күрүнелериң улам быжыгып турар найыралының болгаш кадыы ажылдажылгының боттуг илереэшкини-дир.

Академияның доозукчулары ленинчи партияның, Совет Төрээн чурттуң өөдүр улуг идеалдарының, тайбының болгаш коммунизмниң хереэнинг тиилелгезинниг эргеажыктары дээш чогаадыкчы ёзу-биле, үре-түнелдиг ажылдаар дээрзинге партия Төп Комитедн бүзүрелин илередип турар дең. СЭКП ТК-ның секретары чугаалаан.

(СЭТА).

Төрээн чурткa— хөй дүктү ШАПКЫНЧААН

ЭРТЕ ДООЗАР ДЭЭШ

«Искра» совхоз нинтизи-бин 12 муң ажыг хойну кыр-ар. Суур чанында төп ылда пунктузунда 24 ктрлиг хачы ажылдап ту-. Ооң дерилгези бөгай . Эргелекчизи Тамэра Мон-кыргыкчыларның ажы-эки организастаан. Совл-чазытыг, бүргет хүннер зында бир муң өйн чүс ыг хой кыргыттынган. 2700 дүктү кыргып алган.

Совхозтуң кыргылда пунктузунда шупту 50 ажыг кижи ажылдап турар. Ында столовая, доктаамал ажылдап, кыргыкчыларны изиг чем-биле хандырып турар.

Совхозтуң малчынарының хөй кезии Чадаана, Аныяк-Хөндертей баштарынче чайлаглап үнгүлээп. Ынчангаш Аныяк-Хөндергейниң Чайлаг-Хемдс сүт-барван фермазының чанында кыргылда пунктузун дөрип тургускан. Аңаа ол ажыг-кодан хойну кыргыыр. Ооң кыргыкчылары — Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының савачылары. Июньуң соолгу он хонуунуң эгезинден бээр чаңгыс-даа аяс хүн болбаан болгаш кыргылдага шапткыты таварыштырып турза-даа, совхоз июль эгезинде кыргылданы доозар сорулганы салган.

К. МОНГУШ.

ПЛАННЫ АЖЫР КҮҮСЕДИР

Агаар-бойдустуң байдалы берге турза-даа, «Тивилелге» совхозтуң кыргыдда пунктузунга ажыл-ишн хайнышкынныг. Эртен эртелеп кежээ орайга чедир бо чымыштыг иштин шимээн-даажы бир янзы аялганы болдуруп турар. 3 хүн совхозтуң 32 кодан хоюнуң 7-зин кыргаан. Пунктуда бүгү-ле дериг-херексел болгаш кыргылдага хамаарышкан көнгү агитация чедир кылдынган. Кыргылдага кирер кодаларның графиги кылдынып астыпган.

Нинтизи-биле 100 ажыг кол хачылары база 48 электри хачылар ажылаан турар. Кыргыкчылар болгаш ыяштыг ажылчыларның аразында 5 хонуктап түшээр социалистиг чарыштыг негелдеэм кылынган.

Нинти байдалы, плэн күүселдезин чугаалап бүзүрел пункт эргелекчизинден дяледим:

—Совхоз бо чылын күрүнеге 57 тонна дүктү дужаар. Кыргыттынган кодаларның байдалы-биле көөрге, планны ажыр күүседиринин долу аргалары бар. Бистиң темпивис моон-даа шактынчыыр ужурлуг. Хүнүң-не 170 кижи ажылдап турар. Оларның аъш-чем хандырылгазы эки. Пунктунуң повары Сергеп Баяпова, дузалакчылары Римма Монгуш, Серефима Сереп ажылчыныарның хүндүткелин чедип алганнар.

Баштайгы көргүзүглер-биле электри хачызы-биле Наталья, Дәваа Монгуштар, Сергей Тойбу-Хаа, хол хачызы-биле Хевек Сат, Екатерина Монгуш, Борбаанай Монгуш болгаш Чечекмаа Монгуш хүн нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларның олдуруунга кирген.

Ынчангаш тиилелгежилер оң бирги беш чылдың ээзы, үүкү чылының планын күүсеттинаан, Совет Тывавың 40 чыл оюн төлептинг күш-ажылы-биле уткуур дээрзинге бүзүреп болур.

Э. ТЕЖИТ.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИП

Эртенгиниң 10 шак. «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының кыргылда пунктузунда ажыл-ишн хайнышкынныг. Ында 22 электри хачы, холбиле 13 кижи хой кыргылдазында ажылдап турар. Ишитизи-биле 17 муң ажыг хойну кыргыыр.

Салбырда хойжу бригадазының бригадири Иван Опакай кыргылда дугайында мынчаар чугаалаар болду:

— Хой дүгү хозалбазынынан кыргылданы бо чылын орай эгелеливис. Бисте 8331 баш хой бар. Ам 1200-ту кыргып алдывыс. Тодаргайларга 20 кодандан 5 кодаппы кыргаан. Эки, аяс хүннерде 500—600 баш хойну кыргыптар-дыр бис. Ам 2050 килограмм дүктү кыргып алдывыс. Хой кыргылдазынга чыл санында-ла идепкейлиг киржип, боттарының үлүг-хуузун киирип чоруур мурнакчылар бистe хой. Оларга Ираида Салчак, Константин Хомушку, Кара Дилгижек, Зинаида Чимит дээш өскелерни хамаарыштырып болур. Олар хүнде 50—60 хойну кыргып, бир баш хойдан 2—2,5 килограмм дүктү кыргып ап турар. Өөренчикчилер Анатолий Чамзан, Айланмаа Күжүгет, Шолбан Самба-Лүндүп, Саяна Салчак олар улуг улустан дудак чок ажылдап, шанаадып, мактадып турарлар—дээш, чугаазын доозту.

Ол ышкаш совхозтуң Кызыл-Даг салбырында ажыл база багай эвес чоруп турар. Ынитизи-биле совхоз дүк планын доллур болгаш ажыр күүседип болурунуң арталары бар.

С. САЛЧАК.
Бай-Тайга район.

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙ— ЧАЙГЫ СУГГАРЫЛГАДА

«Искра» совхозтуң агроном-гидротехниги Бүүрекей Иргитпин улуртулгазы-биле Виктор Ооржакка уларткан 14 кижи составтыг суггаттылар звеновуу часкы сугга ажылын 450 гектарга чоруткаш, ооң улаштыр чайгы өзүм суггарылгазынче кирген.

Чайгы өзүм суггадын организастыы-биле эгелээш, ол ажылдын хемчээлин 180 гектар чедире берген. Оларның ол звеновуның дөрт харыылаар суггаттыг черлери өндерик. Арыг-Бажының 253 гектар хемчээлдиг инженер-суггарылга системазы, Белдир-Бажында 130 гектар кукуруза шөлүү, Чаңгаана хем үнүнде Чайлаг-Алаактың кыдынында Кош-Дыттың чайгаар үнген сиген шөлдери дээш, ажыл-ла хөй.

Сөөлгү ийи черниң шөлүн, олар колдуунда эрги бугалар упнары-биле суггарып турар. А инженерлиг суггарылга системазында 74 гектар чайгаар үнген сиген, 10 гектар картофель, 7 гектар ногаа болгаш 162 гектар чаңгыс чылдыг тарымал сиген бар. Звено кежигүнери гектар бүрүүнден-не кукурузаның 170 центнер, чайгаар үнген сигенниң 13, картофельдиң 85, ногаа культураларының 106, база чаңгыс чылдыг тарымал сигенниң 11 центнер дүжүдүн ажаап алырын хүлээнгей.

А. МОНГУШ.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ФЕРМАЛАРГА — ХӨЙ МАЛ ЧЕМНЕРИН

Мал чемнериниң белеткелин чүрттүң ажыл-агыйлары уламчылавышаан. ССРЭ-ниң төп статистика эргелелиниң сан-чурагайлары-биле алырга, июнь 27-ге чедир 28,3 миллион гектар шөлдүң сигенинин баштайгы кезиллээни чорутkан. Эртиен чылдың бо үеэи-биле дөрт харыыр сигеп шөлүүнүн кезилдээн 349 муң гектар ажыр болган. Россия Федерациязының, Украинаның, Белоруссиянның дыка хөй областарының ажыл-агыйлары техниканы бедик бүдүрүкчүдүт ажылгап, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарынга удур дурнуулгаын болгаш бедик мергежилиг тургузуп шыдаан. Мал чемнериниң дүжүдүнүң маржаан арттырбазы-биле шөлдү эки кезии, подборщик-камельчительдерни, сигеп кургадыр тургузуглары ажылгаан турар.

Ынитизи-биле 20 миллион тонна сиген чүртте ажаан алдынган. Ол сан-чурагай эрткен чылдың бо үедеги көргүзүүнден ийи катап хөй. Ындыг-даа болза мал чемнериниң белеткелиниң планы амдызында чүгле 28 хуу болуп турар.

28 миллион тонна сенажты, 3,2 миллион тонна силосту салган, 2,2 миллион тонна сиген далганы болгаш кылымал арга-биле кургаткан ногаан масса мал чемнерин белеткээн.

КУБАНЬНЫҢ КОЛ ТАРААЗЫ

КРАСНОДАР. Кол тарааз культуразын — күзүн чашкан кызыл-тастың дүжүдүнүн ажаалдазынче Кубаньның тараажылары кирипкеп. «Безостая-1», «Партизанка» болгаш өске-даа сорттарны ажаары-биле тараа ажаалдазының комплекстери ховуже үнүпкеп.

Краснодар крайның колхозтары болгаш совхозтарының будун чартык ажыг миллион гектар шөлүн кызылтас эзээн. Күс каан болганындан бергелер эвээш эвес таварышкан: озумнер орайтап үнүп, оларның сывы чавыс болган. Дүжүттүң бижыы эгелээни база ажы-ажы. Ол бүгүнү барымдаалап, тараажылардың ажылын организастаа.

КОНФЕРЕНЦИЯ АЖЫЛЫН ДООСКАН

РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылынга турускаатkан Москвада бүгү-эвилелдиң эртем-теоретиктиг конференциязы ажылын доосkан.

Сөөлгү хүнде «Партия болгаш амгы үе-чада дугайында», «СЭКП болгаш сайзыраңгай социализмниң хогжүлдезиниң айтырыглары», «Социализмниг идеологиянның принциптери болгаш СЭКП-ниң, ажы-дүүнүң марксизм-ленинчи партияларының ажыл-төрудулгазында оларның боттанышкынын» деп темаларны конференциянның секцияларының хуралынга көргеп. Партия дугайында ленинчи өөредилгиниң амыдырала боттанып турары-биле холбашкан айтырыгларны хамыыбиле көргеп.

Марксизм-ленинизмниң бүржуа болгаш ревизионистиг хажыдыкчыларын барымдаалаар ёзу-биле шүүлгээн.

Секцияларның хуралдарынга нинтилел эртемнериниң эртемденнериниң мурнуунда турар сорулгаларны СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шинтирлеринге дүүштүр деттеренгейи-биле көргеп.

(СЭТА).

ЭГЕЛЕКЧИЛЕРДЕН НЕГЕЛДЕ УЛУГ

Партийжи амыдырал

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң соонда бистиң коллектививиске чуралдар хөй удаа болуп келген. Садыгга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле айтырыгны бирги чергениң кылдыр санап, улам ажыктыг ажылдаар, күш-ажылдың сагылгы-чурумун болгаш шынарын бедидер дээш коллектив кежигүнерн чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап келген.

Күш-ажылдың, бүдүрүгелиниң болгаш күүседикчи сагылга-чурумну быжыглаары дээрге тур үениң кампаниязы эвес, үр хуусаалыг, кижи бүрүзүнүң, коллектив бүрүзүнүң бичзонгейиниң төвүнге турар сорулга-дыр. Ону боттандырары күш-ажылчы коллектив бүрүзүнден, оон аргаларын кайы хире ажыглап шыдаарындан хамаарыжыр. Ынчангаш бистер коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун, садыглаашкынның дүрүмүн сагыыр, мораль-этиктиг нормаларны хамаарыжыр чоруктарны үндезинин-биле чайладыр дээш ажылдап турар бис.

Бо бүгү сорулгаларны чодиишкиниг күүседириниг Кызылдың үлетүүр бараанналарының седыының коммунистери улуг салымшкынны киирип турар. Өзөк айтырыг бүрүзүн партия хуралдарынга чугаалажып, партияның болгаш чазактың даалгаларын күүседиринге кандыг курлавырларны ажыглаар ужурлугул дээрзинге коммунистер доктаап турар. Ынчанмас арга чок. Он бирги беш чылдың өзөк чылында сорулгавыс улуг: үүрмектеп садар бараан сайгарылгазының планын бо чылдың декабрь 30-де күүсетпишаан, планнан ажыр 100 муң рубльдиң бараанын чонга садар ужурлуг бис. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1,5 хуу бедидер, электри энергизиң, хомур-дашты камнаар, социалистиг онүүхөреңгинин камгалаар, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруун кызырар сорулга-биле 12 бригаданы материалдыг ээ-харыысалгалыг болурунуң чаа аргазынче бо чылын шилчидер бис.

Өзөк чылдың беш айы эрткен. Бо үенин дургузунда садыгның чамдык коллективтери чедиишкинниг ажылдаан. № 5 «Детский мир» магазинге Тываның комсомол шаңналын чөкота чаа тывысканы үгле ук магазинниң коллективинге эвес, бүгү садыгның ажылдакчыларынга улуг өөрүшкү. Наймыслалдың 4-кү микрорайонунга чаа ажыттынган магазин — Совет Тываның 40 чылынга уткуштур садыг алыкчыларга белек болур.

Үлетүүр бараанларының садыгның хөй сайгыг коллективтеринге күш-ажылдың сагылга-чурумунуң хажыдыышкынары тургулаан харын. Ол бүгүнү бригаданың, магазинниң ниити хуралынга чугаалажып, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыктан эштеп шыгыны айтырып турар. Ындыг-даа болза чамдык коллективтерде эш-оорүнүң шүүлчүлекчи идепкейиниң дециези чавыс болур йиикпе, харын-даа чамдыктары хурал үезинде шуут ыыт чок олургулаар чоруктар ам-даа бар. Ол дээрге, коллективтиң кижилдикчизи ролюн кудуладып турар фактылар-дыр. Оон туржук хурал соонда хемчег алыскан эжиниге «сагыш човаң», ажырбас, амыдырала кандыг-даа үүлдер тургулаар дээн хевирлиг «сорук кирикчи» сөстер чугаалаар үүлдер ам-даа бар. Ону болдурбас, коллективтериниң кижизидикчи күүнүн бедиделиринге бирги эдчегде коммунистер улуг рольду ойнаар аппар.

Чоокта чаа күш-ажылчы коллективтер дугайында Хөойлу үнген болгай. Ол болза үр үениң ажыл-чорудулгазының программазы-дыр. Коллектив бүрүзүниге сөс биле ажыл-херек карышпас үжурлуг дээрзин 9-кү үүлдө чугаалап турар. Ынчангаш хажыдымшкын бүрүзүн хөй-ниитиниң кичээнгейиниге киирер ужурлуг бис. Ол мыскаш ак сеткилдиг, хөй чылда ажылдап келген мурнакчыларны шаңнап-мактаарын база коллектив мурнуңа боттандырар бис.

Сагылга-чурумну быжыглаары дээрге-ле экономиктиг көргүзүгелерни, хандырылганың шынарын экижидерн болур. Бараан саарылгазының планын күүседирн бистеколл айтырыг болуп турар. Оны чедип алыр дээш садыг ажылдакчылары чүүү кызыр ужурлуг бис? Бирги эдчегде, бот-боттарывыска дузалажылганы сайзырангайжыдар, арга-дружулга солчуушкунуун идепкейжидер, базаларбиле улам харылзаадыг ажылдаар бис. Садыгның магазиннериниң план күүсетпейн баар чылдагаанны —хөй үезинде садыг базазындан бараан аймаан ой-шаанда шилип албайн баары болур. Ол дээш бригадирлерге хемчегдерин хүлээдип турар бис, а базаның талазындан хүн бүрүүн бараанын-биле чамдыкта хандырбайн баар үүлдер тургулаар. Складта бар, а магазинде чок, садыг алыкчылар ону иеген турар.

Ишгинки күрлавырларны чөп ажыглаары бистe кол айтырыг болуп артышаан. Бараанны ой-шаанда алыр, оон шынарын дораан хынаар, магазин бүрүзүниге ассортимент четчир, садыгжылар садыг алыкчыларга эптиг-эвилдек болуп, арга-сүмезин бээр ужурлуг.

Кызылдың үлетүүр бараанларының садыгының коллективинде 36 коммунист бар. Планныг онаалда, социалистиг хүлээлгелер күүселдезиниге олар идиг бээр кол күш болуп, авангардчы рольду ойнап турар. Күш-ажылга кызымак, өскелерге үлегерлиг коммунистер бистe эвээш эвес. Оларга Л. И. Кремнева, Н. Кайзай, М. Д. Маады болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Үлетүүр бараанларының садыгда бүгү-ле эгелээшкиннерге кол черин партия эге организациязы эдлеп турар. Садыгның профвавлел болгаш комсомол активи-биле катай коллективже бедин күш-ажылчы кодургүүшкүнүүн байдалын тургузар дээш бир демниг ажылдап келген.

Садыгның партия организациязының ажылынга бир кол черни күш-ажылдың бүдүрүлгечи болгаш күүседикчи сагылга-чурумну быжыглаар дугайында айтырыг эдлеп турар. Садыгларны чаа чурумче шилчиткен соонда ол негелде узам күштелген.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга уткуштур эгелээшкин үндүрген чергелериң бирээзи бистиң коллектививис болур. Ол дээрге, үлетүүр бараанларының садыында ажылдап турарларның хөй кезии аныяктар. Оларның ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер дээш бирги эдчегде коммунистер сагыш салыр аппаар. Ол талазы-биле тодаргай планны Пленумуңуң негелдезинге дүүштүр тургузуп турар бис, ол ёаугаар ажылдаар бис.

Г. ШИКИНА.

Кызылдың үлетүүр бараанвар садымда партия эге организациязының секретары.

АЖЫЛЧЫН АТ

Кобальтылыг Хову-Аксы. Чиңгир погаан эмнивердө хектер аян тутқан магазыг чайгы хүнелериң бирээзи. Хову-аксыжылар эртежик-ле ажылче үнерлер. Эртенгиниң 7 шакте автобустар чарыштырган аттарымг, социүмурнуг үнүгээш, ол-бо суурларже, «Тыва кобальт» комбинатче шуулуп эгелээнинер. Эртенгиниң серини салгынын халдып орган машинанып сонгазындан халып чорда, Кызыл-оол Маадыр-оолович хөөреп чорду:

— Ынчан 1963 чылдың бо дег хектер эдип турар үезинде Бай-Хаакка 10-гу классты доозуп турган чылывыста чүве. Өске доозукчулар-биле дөмей, бистер база ким болуруун шидип, хелеп турган үевис ол-ла болгай. Хову-Аксы бистерин соруза дег дыртып турганын утпас-тыр мен...

Каш минута болганда гидрометаллургия дегинге чедип келдивис. Идик-хеп солун кедер өрөөлден Кызыл-оол Маадыр-оолович кислотала-лар чивес сапог идиктиг, спецовкалыг, бажында хүренкызыл шлём бөрттүг үүн келди. Оон-биле кады ажылдаар черинге келдивис. Кымын шилдиг улуг сонгалар-лыг делгем өрөэл. Бир талазында хана дургаар янзыбүрү приборлар. Боду бижинир хереккелдер. Маңаа кобальтылыг руданы химиктиг бүдүмелдер-биле эвилдерин каяны суук малтаң дег чүве келирге, ону турлунутуруп ылган турар. Мында ажыл эжиин-ле парын.

К. М. Оюн бо пехте 1980 чылдан бээр доктаамал ажылдаң, кобальт баштадыр 20 шаа металлдарны ылган, болбаазыралдыр талазы-биле мергежин, амгы үеде улуг аппаратчик-металлург апаргап. Металлурггүң мергежилиниге ол он ажыг аныяктарны өөретken. Олардан Олег Монгуш, Александр Энге-Маадыр «башкызының» үлегери-биле чурумнуг, кызымак будурүлгечилер болгаш-нар.

К. М. Оюн Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Хүндүлел бижин-биле шаңнаткан. А 1982 чылдың январь 29-та Тыва АССР-ниң үлетүүрүүнүң алдарлыг ажыллакчызы деп хүндүлүг атты тывысkан. Ол шеригге тура «Фашистиг Германияны тинээнинин XX чылы», а маңаа «Күш-ажылчы шылгараа» деп медальдар-биле шаңнаткан.

Коммунист К. М. Оюн «Тыва кобальт» комбинаттың парткомунуң кежигүнүнге каш удаа сонгудуп, партийжи даалгаларын төлептиг күүседип келген. Амгы үеде профком кежигүнү, спортчумассалыг секторну башкарып турар.

К. ОЮН.

АНЫЯКТАРНЫ – ТУДУГЛАРЖЕ

Чөөн-Хемчик районга 1983 чылда көдээ ажыл-агыйга хамаарышкан 7 млн. 692 муң рубльдиң тудугларын ажыглалга киирер ужурлуг. Чадаана хоорайга сельхозтехника каттыжышкынының улуг базазын, түүйбу заводун, поликлиниканы, универмагты, бир муң дөрбелчин метр девискээрлиг иогаа складтарын, көдээ профтехучилищени, ясли-садты, өске-даа тудугларны ажыглалга киирери кордунген.

Амгы үеде сельхозтехника каттыжышкынының гаражының, конторазының тудуу доозулган. Онда монтаж цехилын кылып эгелээн. Чадаана хоорайның төвүнде универмагтың тудуу элээн шалыпкын чоруп турар. Ук тудут бо чылдың төвүзүнге чедир доостуру чугаажок.

ВЛКСМ Чөөн-Хемчик райкомунуң, Чадаана хоорай Советиниң күүскомунуң киржилгези-биле аныяктарга тускай спорт шөлдериниң төлевилелин кылган. Ону Чадаана хоорайга болгаш совхозтар топтериге кылыр. Ол ажылдарга аныяк тудугжулар, канчакчылар негеттинип турар. Ол ыяскаң Чадаананың яаа профессионал-техниктиг үчилищезиниң тудуугга дашчылар болгаш янзы-бүрү мергежилдиң тудугжулары херек. Тудугнуң янзы-бүрү мергежилдиг кадрлары № 3, 463 КМК-дарга үргүлүү чедип-пейн турар. А чамдык мурнакчы тудуг бригадаларының кежигүнүери тудугжуның 4—5 мергежизин чедип ап, аныякөскенге боттарының билинн күзелдин-биле дамчыдып берип турар.

Чадаана хоорайның профессионал-техниктиг үчилищези тудугнуң янзы-бүрү мергежилдиг кадрлары белеткеп турар. Мында чылда-ла 200 ажыг оолдар, кыстарны күрүненин долу хандырылгазынга хүлээп алгаш, өөредир класстар, кабинеттер, көргүзүг материалдары болгаш башкы кадрлар четчир. Ындыг болза-даа аңаа оолдар, кыстарның чылдазы чогуур деңнелге ыракта четпес.

Районнуң ортумак школаларының 8—10 класстарының доозукчуларын бо үчилищеже хаара тудар ажылды партия, совет, комсомол организациялары четпес чорудуп турар. Үчилищенің доозукчу бүрүзү тудугларга 1—2 чыл ажылдаап, чурттуң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринче өөренир оруу ажык. Дыка хөй аныяк оолдар, кыстар мону чедир билбейн турар. Дашчының, быжанчының, штукатур-малярның, канчакчының мергежилин шиңгээдип алгаш, 2—3 чыл хире ажылдаап тудуг талазы-биле дээди өөредилге черлеринге өөренип, доозуп кээп турар аныяктар районда эвээш эвес. Ынчангаш профессионал-техниктиг үчилищеже өөренир аныяктарны 8-10 класстар доозукчуларындан белеткээри эң чугула айтырыг.

Олар боттарының районунуң, совхозунуң тудуг-суур хогжулдезинің негелделерин бодап билиринге кижизидилге ажылын чорудары негеттинип турар.

К. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

«ШЫҢГА» ХАРЫЫ

ШТАБ ТУРГУСТУНГАН

Бо чылдың март 24-те «Шынга» «Эки тура улусчу дружиналар» деп мурнуку чүүл үнген. Аңаа Сарыг-Сеп суурда улусчу дружинаның кошкак ажылын шүүмчүлээн. Аңаа хамаарыштыр харынны улус депутаттарының Сарыг-Сеп көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы Л. Камзалаков чоруткан. Оон редакцияга дыңнатканы болза:

«Мурнуку чүүлде киргеи фактылар бадыткаттынган. Амгы үеде көдээ Советтиң күүскомунуң чанында эки тура улусчу дружинаның штавы тургустунган. Оны көдээ Совет күүскомунуң даргазының орлакчызы М. А. Кузьминых удуртуп турар. Штаб хуралын элээн каш катап эрттиргеи. Бүдүрүгелиринің болгаш организацияларының эки тура улусчу дружиналары боттарының ажылын эжиктиккеннер, дежурныйлаашкынче доктаамал үнүп турарлар. Эки тура улусчу дружинник деп шынзылга бижик майны база хөрек демдээ бистe чок, оон-биле хандырар дугайында айтырыгны районнуң иштики херектер килдизинге доктаамал тургузуп келген бис». Мынчага хандырбайн келген».

УЗУКТЕЛИИШКИН ЧОК

«Шынның» ол-ла номериниг «Хемчег алдынган бе? Билдинмес» деп эгелиг үүл үнген. Аңаа Шамбалыг суурнуң чурттакчыларын хлеб-биле хандырып турарында үзүктелиишкиннер дугайында мурнунда үнген үүлге харынны парлаан. Ук үүлге харыы тодаргай эвес деп редакция шүүмчүлээн.

«Шамбалыгжыларга хлебти Бай-Хаактың хлеб заводу чедирип турар. Бир эвес ол үрели бээр болза, Балгазындан чедирер. Соолгу үеде суурнуң чурттакчыларын хлеб-биле бүрүн хандырар дээш хемчегдер ажылдап кылдынган. Хандырыгга эжиженээ деп. Кур-Чөрде ажылчын кооперациязының баштаар черинің даргазы А. Оюн редакцияга дыңнаткан.

Чөөн-Хемчикте СЭПП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының ашыыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл соонга утказтур районда сүт-бараан фермаларының аразында наабарган социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш. биюги квартарада сүт будуреринің болгаш оны сайгарарының планныг онаалдаларын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда киргеи.

ЧУРУКТА: мурнанчыларның бирээзи Дөргүн сүт-бараан фермазының лаборантызы Энендн Сат.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

БАДЫТКААР ДЭЭШ

Кызылдың № 1 АТБ-зи маңысылалдың улуг будурүгелериниң бирээзи. Ында хөйхөй ажылчыннар ажылдап турар. Оларның бирээзи — аныяк ажылчын Борис Бичеоолович Күжүгет. 1979 чылдан бээр ол бо будурүлгеде слесарылап ажылдап турар. Коллектив кежигүнүнери Б. Күжүгеттиң ажылынга кызымак, бичe сеткилдиг чоруун оон баштай ажылдап эгелээн үезинде-ле эскерип кааннар. Бо ажылдан келген үезинии дургузунда ажыл шагы үзүп, азы норма күүсетпейн баар тавырылгалар турбаан. Б. Б. Күжүгет алган хүлээлгезинге доктаамал ажыр күүседип, планын 120 хуу чедирип турар.

Тывага чоокта чаа келген удуг машиналарның бирээзи — КамАЗ-ты септеп турда, оон ажылын соңуургаарыышка ол чугаалады:

— Баштайгы үелерде бергедер, тодаргай билбезим үүлдер турган. Ынчалза-даа идегелдиг дагдыныкчылыг боорга, үүү-даа чүвеге торулбас боор чорду. Мээң бригадирим, дагдыныкчым Көргеноол Монгуш буянныг кижилерниң бирээзи. Ол меня базаның өске-даа аныяктарны бистиң мергежилливистиң чажыттарынга өөреткеи. Көргеи-оол Монгуш — будурүлгениң хоочуну. мында 25 чыл ажылдап турар. Ындыг дагдыныкчылыг кижи багай ажылдаарга кайын боор.

Кады ажылдап турары өөрүүн, бригадирнинң дугайында ол сеткил ханып чугаалаар болду. Оон алгаш көөрге, олар аразында найырадыг, берге үеде ботботтары деткижин билир-дир.

Борис Күжүгет Кызылда күрүненин педагогика институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар. Оон өөредилгезин база соңуургаа айтырымвыс.— Эгезинде коичуг берге боор чорду. Ам харын чанчыга бердим. Өөредилгеже хөй сагыш салып, кичээл үеринейн, катаптанып, белеткеимес болза, билиг чедип шыдаавас дээрзин билир мен. Бистер институттуң шырак. дуржулгалыг башкыларын Карл Байыр-оолович Салчак, Николай Монгушович Тыртый-оол болгаш өскелериниң-даа лекцияларын дыннап турар бис. Ынчангаш оларның өөренкичилери атка төлептиг болур дээш кызар аппар — деп харымнаы.

Коллектив кежигүнүнери оны шырак спортчу деп макталгай. Кижи бүрүзү бижыглаттырган участоктуг, ынчангаш шиңа чурттап турар өгбүлелериниң хөй кезиин олар танышырлар. Телеграммаларыны айттынган адресте чурттап турар кижилериниң шуут боттарынга чедирип бээр болганда, ынчан чамдык кижилер оны номчуп бээрин почтачыдан дилээр. Ынчан ук өг-бүлеге кандыг медээ келгенин сеңээ билдинге бээр. Ук участоктa чурттап турар күштажылдың болгаш дайынныч хоочуннарынга кичээнгей онзагай. Почта ачы-дузазының бүгү хевирлерни оларның бажыңнарынга аппарып чедирер. Почтачыларның ажылынга хамаарыштыр мактал, өөрүн четтириишкинниң состерии илереткеи чагаалар почтаның директиязынче кола келир. Кижилерге дыннангыры, сагыш ховаңгырыбиле аарыг кижилерге азы чаасказан чурттап турар кырганнарга дуза кадып, аптекадан эм, магазинден продукт салып экжеп бээр йиикпе, азы чай кадында сагыш-сеткилин чугаалажы-даа каапгар тавырылгалар тургулаар. Москванын районнары чыл санында өөрүп, сайзырап турар болгаш чаа харылзаа салбырлары немежип, аңаа ажылдаарыбиле чаа ажылдакчылар кирип турза-даа, ол чаагай чанчылдар хевээр артпышаан. Почтачылаан ажылдаары-биле кирип турарлар — аныяктар. Почтаны сорттаары болгаш өске-даа дузалал ажылдарның сезен хуузу харылзаа белдирлериниг, салбырларда бөгүн автоматчыттынган. Хемчээлн улуг ажылдыг участоктаржө почтаны, эртенги болгаш кежээки солунналарны төп почта йиикпе, азы харылзаа салбырларының тускай фоид ёзугаар хөлезилеп турар автомашиналарга сөөртүп тараадыр; төп почта болу поликлиникалыг, профилактика — реабилитация төптүг, хоорай даштында чайгы базазалыг уруглар ясли-садтыг, назы четпээннер дыштанып чайгы ийи базалыг — оларның бирээзи — Москва чоогунда, өскези, —Кара далайда. Төп почтанын алды муң хире ажылдакчылары оон иштинде почтачылар профвавлел ниитизиниң комитединиң, райкомнуң, райисполкомнуң, райкомсомолдуң, райпрофсоветтиң, райсобесте-биле дыштанырга, санаторийлерге чылдың-на дыштанып турар. Кижилериниң ажылдаарынга, дыштанырынга тавырымчалыг байдалдар тургустунган. Москвада чурттаза тудуунуң темпизин почтачыларның санының өзүлезинден дүрген болуп турары-биле ол—төп почтада ховар мергежилериниң бирээзи болуп турар дээрзин айтыры чугула. Чаа районнарда харылзаа салбырлары почтачыларны ажылче бо-ла чалай бээр. Экономистериниң саналгыкшыны-биле алырга, Москванын төп почтазының муң хире почтачы чедишпес. Ындыг болза-даа байырлалдар будүүзүнде пенсионерлерни, студентилерни ажылга түр киирип ап турары-биле ол айтырыг пиитиилеттинип турар. Хоорайның харылзаа белдирлериниде болгаш сайбырларында ажыл төлевилелиниң тускай фондузу кордүүлген.

Л. МАРКЕЛОВА.
(ПМА).

Кооператорларда

САДЫГЖЫ ӨГ-БҮЛЕ

«Автомагазин» деп бижиктиг сарыг үктегг ГАЗ-52 маркалыг автомашина «Найырал» совхозтуң ажылчын кооперациязының девискээринден үнгеш, ажыл-агыйның Кара-Тал салбырының малчындарының ногаанарынче үглай хаптар. Оон садыгжызы — човаачы коммунист Содунам Иргитовичи Антан-оол. Садыгжы-човаачының бижыглаттынганы «Найырал» совхозтуң Кара-Тал, «Ак-Гуруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында 52 малчын кодан бар. Содунам Иргитовичиниң хөөжүлдериниң күүсединг чаагы азалчызы.

Алтан-оол автомагазинге ажылдап киргеринин мурнунда Бүлүң-Терек суурда холушкан барааннар магазинниге садыглап турган. Ол ажылдавышаан, совхоз төвүнге ажыттынган човаачылар белеткээр курска өөренип, Содунам Иргитович үшкү классчы човаачының шынзылгазын алган. Оон ог-бүле дутуу жуп сүмелеишкен, «дугун кырында» магазин хүлээп алыр күзелин ажыктың кооперациязының баштаар черинге илереткеи. Дилег хандыртынган. Содунам, Наңзатпаа Антан-оолдар оон бээр автомагазинге садыглап, беш чыл үзүктелишкин чок макталдыг ажылдап чоруулары бо.

Автомагазин садыгжыларының ажылы онзагай. Оон ажылы үгле бараан чедирери-биле кызымнаралттынмас. Ынчангаш садыгжы ог-бүле садыг алыкчыларның чагыгларын өөрүнче көөрүнче, баранналарны четчелээринче улуг ынчангейин үглалдырып турар. Оларның автомагазинниңде бараанларның элбек болуру-дазында. Садыгжылар кызымак ажылы-биле айтыр, квартардың планныг онаалдаларын доктаамал ажыр боттандырын келген. Бо чылдың эртken айларының планныг онаалдазы эки көргүзүглериниг күүсеттингеи. Ушкү, өзөк чылдың планы бүрүн күүсеттинериниге идегел улуг.

Содунам Иргитовичиниң ажылы мактадыг. Оон шаңналдары хөй. Хүндүлел бижиктер, «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» хөрек демдээ-биле үш удаа шаңнатканы —оон социалистиг чарыштың чаңгыс эвес удаа тиилекчизи болуп келгениниң бадыткалы. Мурнакчы садыгжы-човаачының чуруу ажылчын кооперациязының хүндүлел самбырazында.

Коммунист садыгжы чүге хүлээнген ажылынга кызымак эвес, хөй-ниитн ажылынга идепкейлиг. Чаңгыс чер чурттугларын ону Кызыл-Даг көдээ Советиниң депутадынга ийи чыштта улаштыр соңгаан. Кезээде орунка чорза-даа, Содунам Иргитовичиниң округда ажылы эки, соңгукчулары-биле бижыг харылзаалыг. Агитатор хүлээлгезин күүседип, ол малчын коданнарга чедип барып, кандыг-бир айтырыгга хамаарыштыр чугаалаы бо-ла чорудa бээр. Антан-оолдарның уруглары — сес. Ада-иези алызындан ажылгыр, арес-кежээ болганындан уруглары база ону дөмей, кежээшпейлер. Уругларының улуглары — өөредилге черлеринде, оон бичелери — школада, ясли-садта.

С. СОТНАМ.
Улуг-Хем район.

Эвилелдешкен республикаларда

РСФСР: бригада эдигни киирген

Амур областа «Васильевский» совхозтуң коллективтиг керээже шилчээн погаажылары экономиканың каналгалыг болурунга үлүгхуузун киргеи. Хову ажылдарының эге чадазында-да— рассадалар өстүрер үезинде-ле бежен муң ажыг рубльди курлавырлап алырынга дузавы олар чедирген. Ажылагыйның будурүлге базазын моон соңгаар быжыглаарынга ол акша-хөреңгини киирер. Капуста, кабачки, огурецтер, томаттар өстүрериниң чаңчылчаан технологиязын өскертип, аңаа эдиишкинерни олар кылган. Он үш парник рамаларының үгле чедп муңун арттырып, артмаң шөлге пленка шывыгларлыг теплицаларны кылгам. Кышкы үеде бодүүн каркастарны тудуп, оларны пленкабиле шыпкан. Хөй акша-хөреңги болгаш материалдар аңаа үнмээн, рассада өстүрериниге хөй күш үндүрери дөрт катап кызырыгган. Хоюг одалгага ажылдаар калориферлерни электри-биле солаапы эвээш эвес ажыкты берген.

Чедиишкиниг эгелээн эксперимент коллективти чалгынналдырган. Плёнка шывыглыг теплицаларны шөлүн үш катап улгаттырары көрдүнген. Парник ажылагыйын олар долузу-биле солуур, эвээш чарыгдалдарбиле хөй продукцияны алырынга салдарлыг.

УКРАИНА: дуржулгазын солушкан

УССР-ге эртken республиканың мурнакчы дуржулга школазының кичээлдери чолаачы бүрүзү кывар-чаар материалдар камнаарының мастери болур ужурлуг деп шимчээшкинниң адаа-биле эртken. Ол сорулга боттуг деп чүвени Лушкиде № 30221 будүрүлгениң М. Борощука удуртkан бригадазының үлегери бадыткаан. Оон чедиишкиннери-биле танышкаш, аңгы-аңгы областардан келген автомобилистер чаңгыс аай түңнелге келген: чедиишкинниң дүгүүрү — коллективтиг керээ.

Кывар-чаар материалды камнаг ажыглаар чорук коллективтиң кежигүн бүрүзүнүң херээ апарган. Оон бүдүрүлгениң күш-ажылчы кижилериниң тус-тузунда ажылдап алыры төлевири дөрт хамаарылгалыг.

Чаартыкчыларның үлегерин каттыжышкынының шүүлү 79 бригадазы эдере берген. Чаңгыс аай нарядчо шилчиишкин чолаачыларның ортузунга бот-боттарынга пегелделиг болгаш бот-боттарынга дуза чедирер чорукту калбартырынга салдарлыг болган. Дуржулгазы эвээш кижилерге машинаны камналгалыг чорударының тускай семинарларын органнзастаан. Ол чорук көскү үретүңнелге чедирген: кывар-чаар материалды чарыгдаарының хемчээли каттыжышкында эң эвээш болуп турар.

БЕЛОРУССИЯ: шынааларже далашкан машиналар

Минойтовскинин сельхозтехника салбырының коллективтериниң ажыглалга киргеии роторлуг грабльдер-аңдарыкчылар чер ажылдыгларының идегелдиг дузалакчылары болу берген. Трактор-биле кады ол дер-херекселдер үш гектар шөлдүң синенин чаңгыс шак дургузунда болуп, херек апарганда, ылаңгыя чаъстыг хүннерде сигенни аңдарып турар.

Машиналарның кезектерии чыып тургузарынга тускай участоктарны будүрүлгелерде тургускан. Ол үш муң ажыг грабльдер-аңдарыкчыларны ажыл-агыйларже чоруткан. Мал чемнерии сөөртүр принциптерни, сигеи кургадыр хүртүлерни, өскедаа механизмнер болгаш дер-херекселдерни кылып дооскан.

КИРГИЗИЯ: колхозтуң стипендиаттары

Республиканың көдээ ажыл-агый институдунуң доозукчузу Арман Сулеймановтуң каяа барып ажылдаары билдингир. Беш чыл эрткеп соонда Наукат районда төрээн «Белъ-урюк» колхозка ол ажылдап келир. Өөредилге чылдарының дургузунда колхозтуң стипендиады болуп келген. Оон-биле кады бо институттуң чедиг доозукчуңуң бирээзи ажыл-агыйларның стипендиаттары болуп турар.

ТАДЖИКИСТАН: сигенчилерже

Даг шынааларында сигеи кезилдеи түлүктээн. Оларга республиканың конперт эстрадазы ылдаң чедө берген. «Шутканов» совхозтуң ажылчыларынга филармониянық кожуп чоруур бригадазы чаа программазын таныштырган.

Мал чемнериниң белеткелчилериниң хостуг үезии солуун болдурары, оларның күшажылчы хей-аъдын кодүрери чугула сорулгавыс деп ураң чүүл мастерлери санап турар.

(СЭТА).

МОСКВАНЫҢ ПОЧТАЧЫЛАРЫ

Харылзаа албаны

Москванын төп почтазы — чурттаа харылзаанын эң улуг будүрүлгезин. Аңаа 32 районнун харылзаа белдирлери, 650 харылзаа салбырлары болгаш он-он дузалал пехтер хамаарыжыр. Маңаа хүнүнүне беш миллион ажыг чагаазбажиктн (байырлалдар хүнеринде чедн-он миллион). чүс мун ажыг посылканы болгаш чүс чээрби муң акша шилчидилгезин сайгарып, кордүнгеи адрезинче чорудары-биле белеткеп турар. Москванын почтачылары хонук дургузунда ийи миллион хире чагаазларны, почта открыткаларын, үш миллион чыгыы солуннарны, журналдарны тарадып турар. Бо ажылда 30 муң чыгыы кижи хаара туттунган. оон иштинде 5,5 муң почтачы.

Почтачы — эрте-бурунгу. чугула мергежилдерниң бирээзи, үе эртип, чылдар солушсада, почтачы кижиниң ажылынын ниити хевирин алыр болза, улуг өскерилге болбаан. Москванын почтачылары оон мурнунда турганы шыкаш почта корреспонденциялары, чагылгалыг парналга үндүрүлгелерни москвачылардың бажыңнарынга хүнде дөрт удаа тарадыр. Өскерилге чүл? Хоорайның бажыңнарының почта хааржактарын тус-тус бажыңнарның кирер эжиктеринге быжыглаан турган болза, соолгу он чылдарда оларны бажыңнарже кирер холлларда тургускаиы болур. Ол — почтачыларның ажылын чиигеткен.

Хоорайның төп почтазында ажылдап турарларның сезен хуузу — херээженнер. Олар— харылзаа белдирлериниң, салбырларының начальниктери. техниктер, чолаачылар. А профессиональ почтачыларчн аразында ол хуу оон-даа бедик. Оларның аразында почтачының мергежилин дайын мурнунун чылдарында-ла чедип алган хоочуннар база бар. Чөптүг дыштанылгазынче үнзе-даа ынак ажылын, төрээн коллективин каары оларга ындыг-ла амыр эвес. Аныяктарны мергежилиниге ынак болурунга чаңчыктырып кижизиргеиге хоочуннарның киржилгези улуг. Ынчангаш оларның шуутузу дагдыныкчылар.

Почтачының мергежилин сөөгүп, райониары чыл санында өөрүп, сайзырап турар болгаш чаа харылзаа салбырлары немежип, аңаа ажылдаарыбиле чаа ажылдакчылар кирип турза-даа, ол чаагай чанчылдар хевээр артпышаан. Почтачылаан ажылдаары-биле кирип турарлар — аныяктар. Почтаны сорттаары болгаш өске-даа дузалал ажылдарның сезен хуузу харылзаа белдирлериниг, салбырларда бөгүн автоматчыттынган. Хемчээлн улуг ажылдыг участоктаржө почтаны, эртенги болгаш кежээки солуннарны төп почта йиикпе, азы харылзаа салбырларының тускай фоид ёзугаар хөлезилеп турар автомашиналарга сөөртүп тараадыр; төп почта болу поликлиникалыг, профилактика — реабилитация төптүг, хоорай даштында чайгы базазалыг уруглар ясли-садтыг, назы четпээннер дыштанып чайгы ийи базалыг — оларның бирээзи — Москва чоогунда, өскези, —Кара далайда. Төп почтанын алды муң хире ажылдакчылары оон иштинде почтачылар профвавлел ниитизиниң комитединиң, райкомнуң, райисполкомнуң, райкомсомолдуң, райпрофсоветтиң, райсобесте-биле дыштанырга, санаторийлерге чылдың-на дыштанып турар. Кижилериниң ажылдаарынга, дыштанырынга тавырымчалыг байдалдар тургустунган. Москвада чурттаза тудуунуң темпизин почтачыларның санының өзүлезинден дүрген болуп турары-биле ол—төп почтада ховар мергежилериниң бирээзи болуп турар дээрзин айтыры чугула. Чаа районнарда харылзаа салбырлары почтачыларны ажылче бо-ла чалай бээр. Экономистериниң саналгыкшыны-биле алырга, Москванын төп почтазының муң хире почтачы чедишпес. Ындыг болза-даа байырлалдар будүүзүнде пенсионерлерни, студентилерни ажылга түр киирип ап турары-биле ол айтырыг пиитиилеттинип турар. Хоорайның харылзаа белдирлериниде болгаш сайбырларында ажыл төлевилелиниң тускай фондузу кордүүлген.

Л. МАРКЕЛОВА.
(ПМА).

«ТЫВА АССР-НИҢ КҮШ-КУЛЬТУРАЗЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ» ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ДОКТААДЫП ТУРГУЗАР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң докладчызы болза:

1. «Тыва АССР-ниң күш-культурazының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты доктаадып тургузар.

2. «Тыва АССР-ниң күш-культурazының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты дугайында Дүрүмүг болгаш «Тыва АССР-ниң күш-культурazының алдарлыг ажылдакчызы» хөрек демдээниң тайылбыр бижимелин бадылаар.

3. Күш-культураға болгаш спорт талазы-биле ачы-хавыяалары даяш «Тыва АССР-ниң культурazының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тывыскан кижилерге «Тыва АССР-ниң культурazының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тывыспас деп доктаадыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың июнь 16.

«ТЫВА АССР-НИҢ КҮШ-КУЛЬТУРАЗЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ» ХҮНДҮЛҮГ АТТЫҢ ДУГАЙЫНДА ДҮРҮМ

1. Күш-культура болгаш спорт талазы-биле 10 чылдан эвээш эвес үеде ажылдаан болгаш күш-культураны база спортту хөгжүдеринге улуг ачы-хавыяалардыг күш-культура шинчээшкининиң организакчыларынга, эртемденнерге, тренерлерге, күш-культура коллективтериниң, спорт дериишкиннериниң, күш-культура организацияларының, өөредилге черлериниң ажылдакчыларынга «Тыва АССР-ниң күш-культurazының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр.

2. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитединиң, республиканың министерстволарының, күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарының, профобалчөвүлелдиң, ДОСААФ обкомунуң, улус депутаттарының Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң күүсекомнарының киирип келгенин ёзугаар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы-биле «Тыва АССР-ниң күш-культurazының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр.

3. «Тыва АССР-ниң күш-культurazының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында дилегни хүндүлүг атка киирер дээш кижиниң ажылдан турары күш-ажылчы коллективтен улус депутаттарының, район, хоорай Советиниң күүсекчи комитединиң мурнунга кылыр.

Администрация черн бүдүрүлгенин, каттыжымышкынының, албан черинің, организацияларының партия, профсоюзтел болгаш комсомол организацияларының-биле кады, улус депутаттарының Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чанында күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеттер дилегни киирер.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң күүсекчи комитеттери дилегни база киирип болур.

Хүндүлүг атты тыпсыр дугайында дилегни Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунга киирер.

«Тыва АССР-ниң күш-культurazының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тывыскан кижилерге хүндүлүг ол атты тывыскан дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Бижинин болгаш «Тыва АССР-ниң күш-культurazының алдарлыг ажылдакчызы» хөрек демдекти тыпсып бээр.

«Тыва АССР-ниң күш-культurazының алдарлыг ажылдакчызы» хөрек демдекти хөректиң оң талазынга кадаар.

«Тыва АССР-ниң күш-культurazының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты калымрын түгле Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиуму боттандырып болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

«ТЫВА АССР-НИҢ КҮШ-КУЛЬТУРАЗЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ» ХӨРЕК ДЕМДЕКТИҢ ТАЙЫЛБЫР БИЖИМЕЛИ

«Тыва АССР-ниң күш-культurazының алдарлыг ажылдакчызы» хөрек демдээн 30 мм хемчээлдиг төгерик хевирлиг болгаш арын талазын алдынналчак кылдыр алюминийден чайырлап, арын талазын хаажылап кылган.

Демдектиң арын талазының үстүкү кезээнде кадыыр болгаш маскаңы сиилбип чураан, оң адаанда — «Тыва АССР-ниң күш-культurazының алдарлыг ажылдакчызы» деп дөстелчек үжүктер-биле алды одурулуг кылдыр сиилбип бижээн. Бүгү одурулар солагай талалыңче болдунуштур сиилбиттинген. Бижимелдиң адаанның оң талазында лавр мяш бүрүзүн сиилбип чураан. Демдектиң артқы талазы кылагар.

Хөрек демдээн тырыкының дүзазы-биле дөрт булуңнуг колодкаже тудуштурган, ол колодканы алдынналчак кылдыр алюминийден кылган болгаш шилерн ховудавичак. Колодканың иштики кезээ ийи оңнуг чайырлыг, солагай кезээ — 5 мм калбак чиңгирбок, арткан кезээн — 15 мм калбак кызыл (Тыва АССР-ниң Күрүне түгүнүң оңүзүг чүүлдештир) оңнерлиг кылдыр чайырлаан.

Хөрек демдээн хепке кадаар кылдыр будавканы колодканың артқы талазынга кылган.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

АЖЫКТЫГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ПРАГА. Чехословакияның «Слушовице» дээр кооперативи эртемниң көдээ ажылагай бүдүрүлгели-биле сырый холбаалыг ажылдаарының ажыктыг чоруунуң чайынналчак үлегери боон турар. Ында ажыл-агыйның специалистери мал чемининң холумактарының составын, хөрүнде минералдыг чемишчидилгелерин тодарадырының, өске-даа аналиэтерин кылырының биология болгаш химижидилге төөүн тургускан. Ажыл-агыйның бүгү ажылзарын электрилиг саналга машинаазы кылып турар. Ол даглыг-даштыг черде кооперативтиң эртнен чылын гектардан-на 57 центнер тараа культураларының дүжүүдүн ажаап алгаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 12 хуу бедиткен.

(СЭТА).

АЖЫЛДАЖЫЛГА ЧАВЫРЛЫЫШКЫН ЧЫЛДАРЫНДА ЧЕДИП АЛГАН ҮҮЛДЕРНИ КАМГАЛАП, БЫЖЫГЛААР

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ НОМУН ГФР-ДЕ ПАРЛАП ҮНДҮРГЕНИ

БОНН. СЭКП ТК-ның Чыгыыг секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугааларының болгаш үүлдериниң чылда номун Барыын Германияның «Пал-Ругенштайн» (Кёльн) деп ном үндүрер черн немец дылга парлаан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга Ю. В. Андроповтуң чугаазын, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга тураскаатқан Кремльге болган баймрдыг хуралга оон илеткелин, «Карл Марктың өөредин болгаш ССРЭ-ге социалистиг тургу. зуушкунуңун чамдык айтырыглары» деп үүлүн, «Шпигель» (ГФР) журналга Ю. В. Андроповтуң харыларын болгаш өске-даа материалдарны ном. га киирген.

Германияның Федеративтиг Республиказының номчукчуларына чагаазынга Ю. В. Андроповтуң бижээнин болза:

ССРЭ-ниң иштики болгаш даштыкы политиказынга тө. раскаатқан бо томда чугааларының болгаш үүлдерин «Пелерге номчудар дээн «Пал-Ругенштайн» ном үндүрер черниң диллээн күүседиим-биле күүседип тур мен. Бот-боттарын эки билчиринге бот-боттарының дугайында хойну билирге негеттинер болгай — ол дээрге, чүгле чамдык кижилерге эвес, харын-даа улус. тарта ажыктыг. Бистиң политикавыстың чамдык кол үүлдерин база катап силерге тайылбырлаар арганы бо ном берип турар.

Совет Эвилелиниң дугайында, бистиң чуртувуста кижилер кандыг ажыл-херектерни бүдүрүп, кандыг айтырыгларны шиитпирлеп турарын, кандыг үүлдерге олардың сагышсырап турарын, кандыг сорулгаларже үүткүп турарын элээн тодаргай биляп алыр талазы-биле номчукчуларга бо ном дузалаар дээрзинге идеп тур мен. Номчаан үүлдер дугайында канчаар көөрү — ол дээрге, силерниң херээнердир, ынчалзажок кол үүлдүг: совет улустуң болгаш оон удуртулгазының бүгү-де бодалдары бодүүн болгаш чаагай күзелче, тайбың күш-ажылды кылырыче, өске улустар-биле чаагай чөпшээрежилгете чурттаарынче, оларның-биле найыралдыг болурунче, хамыктың мурнунда боо-чепсектиң эдерек бүдүрерин кыныктырбас, чаа дайынны болдурбас, бүгү-ниитн тайбыңны болгаш делегейнин айыл чок чоруун быжыглаар херекке бир демниг болурунче утланганын силерниң биляп алырыңар күзенчиг-дир.

Германияның Федеративтиг Республиказы-биле харылзааларны дыка улуг ужур-дузалыг деп Совет Эвилелинде санап келгенин болгаш санаандаа турарын чугаалаар болдаан мен. Ынчаар санап көөрүүнүң үндезинивеги төөгүдеда, амгы-даа үеде бар. Быжыг тайбыче чүтүүвүшаан, делегейниң ийи дайынналрының кичээндирин үттүп болбас ужуралуг бис. Европаның, харын-даа бүгү-ниитиниң тайбыңының амгы үеде быжыг болуру бистиң чурттарывыстың араазында харылзаалардың байдалындан үдүү-биле хамаажыр. Ынчаарга делегейниң ийиги дайынының соолунде ГФР-биле дипломатты харылзааларны чүгле тургузарынга безин чылдар иегеттиниң турган. Езугул эки талаже ылап эргелде чүгле 70 чылдарның эгезинде чедип алдынган. Бистер багай эвес кады ажылдажып болурувусту Москва Керээзинин соолундегн он чылдар бадыткап көргүскен. Ол дээрге, амгыдарадың бүгү-де адырларынга кады ажылдажыры-дыр. Бистиң бүзүрээнивис ёзугаар алырга, ол кады ажылдажылганы хевээр арттырары болгаш хөгжүдери чугула болуп турар.

Амгы үеде, 1983 чылда бистиң харылзааларывыска дыка харыысалгалыг үе-чада келген. Ядролуг америк ракеталарны Совет Эвилелиниге удур угландыр силериңе черинеере эккеп тургузар дээн планның дугайында чугаалавайн 3ато арганы биске-даа, силерге-даа эрим үнелиг тайбың дугайында сагыш салымшкын мениэ бербейн турар-дыр.

Чаа ракеталар ГФР-нин айыл чок чоруун быжыглаар дээр хөөнмүг бадыткан турарлар. Тодаргай-ла харылзап көрейн: чаа ракеталарны эккеп тургузары айыыл чок чорукту биске-даа, силерге-даа немеп бербес. Харын-даа эм бар айыыл чок чорукту үрегдээр апаар.

Ядролуг халапты ГФР-нин үлүзүү күзеп турар дээрзинге бүзүревейн турар бис. Чаа ракета чепсек, харын-даа оны чаңгыс катап безин ким-бир кижиниң дөрзин күзели-биле azы мүгүлай таварылга-биле салып үндүрүттер болза, санап четтинмес үржүктарлыг халапты рольду ойнаар апаар.

ГФР-де хой кижилер бот-тарының айыыл чок чоруун дээш сагыш човаң турарын билир бис. Ынчаарга кыжаныышкын Совет Эвилелиниң болдунмайн турар. Бистиң чуртувус ГФР-ге-даа удур. НАТО-нуң өске кандыг-даа чуртунга удур багай чүвени бодавайн турар. Европага ажыглаттына берип болгу дег ортумак ыракшылдыг-даа, тактиктиг-даа ядролуг чепсектен ийи талааларның — Чөөн чүктүң болгаш Барыын чүктүң бүрүн ойталаарының дугайында бөгүн-даа дугуржуп алырынга мурнукчу хевээр белеп бис. Ол дээрге, ёзулуг «тик вариант», ядролуг кыжаныышкындан Европаның улустарын хостаары ол болур ийик. Бистиң алыс соруглавыс — маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээрингe күштүг ажыглаарын болдурбазы, идегелдиг тайбыңлы хандырары, улустарның кады ажылдажылгазын хөгжүдери-дир, бистиң бүгү политикавыс аңаа үндезилеттинип турар.

Чепсегленнишкинни чаңгыс талалыг дүжүрерин Барыын чүктен негевейн турар бис. Ынчаарга ону бистен база негеп болбас. Чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында кажан чугаалаарда, Чөөн чүкке-даа, Барыын чүкке-даа боо-чепсекти кызырарын, чепсегленнишкинни дүжүрерни кезээде саналдап турар бис. Улам ынай чепсегленирп—сарыыл чөө, хоозуралдыг болгаш аймылдыг.

Бот-боттарын хүндүлежирп болгаш бот-боттарының айыыл чок чоруун быжыглаары чавырлышкынның чылдарында чедип алдынган үүлдерни камгалаар болгаш ковудеирп арганы бистиң чурттарывыска болгаш бүгү чурттарга берип турар. Оныалап демдеглеп көрейн: экономика, эртем-техника болгаш культура талазы-биле бистиң чурттарывыстың араазында харылзаалардың деңнелин бот-боттарывыска ажыктыг кылдыр чогум-на ковудедирп, көдүрери чүгүлда.

Эң-не чаагай үүлдүг, хамыктың мурнунда — тайбының байдалдарында чаагай чорукту бо номнуң номчукчуларынга күзээр болаан ийик мен.

Ном үндүрер черниң удурткучуларының бирээзи К. Бредтхауэр номну тейиитинге сонуургалып барааллатпышаан, Ю. В. Андроповтуң ажыддарын делегейнин амгы байдалында парлаанының онза чүгула ужур-дузазын парлалга конференциязынга демдеглээн. Делегейни амгы үеде дүвүредип турар политиктиг кол айтырыгларның талазы-биле Совет Эвилелиниң туруштарын ГФР-ниң хой-ниитизиниге тодаргай болгаш шын тайылбырлаары дыка чугула болуп турар деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

ГДР. Чурттаага башкынарын болгаш суднеларны тударынга, электростанцияларга болгаш үлетпүр будүрүлгелер дериишкиннеринге эргемин чугуйа дерингхерексеядерни Аннабергте (Карл-Маркс-Штадт округ) завод арбын ылаңыр будүрүп турар.

ЧУРУКТА: заводтуң бөлөн продукциязын хынаар участок.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

ХОЛ-БИЛЕ КЫЛЫР АЖЫЛДЫ ЭВЭЭЖЕДИР

СОФИЯ. СЭТА-ның корр. А. Смирновтуң дамчыгканы: амгы бо бөш чылдың эң чугула сорулгаларының бирээзи — хол-биле кылыр ажылды кызырып, эвээжедирнге улуг үүлүн Горна-Оряховица хоорайда склад-шыгжамыр. лар техниказын кылып үндүрер «Янтра» дээр комбинаттың коллективи киирип турар. Ол будүрүлге черн программа ёзугаар башкарар транспорт автоматтарын, складтарга ажыглаар дериилгелерин, чүк кодурер кранларны кылып үндүрер. Ол комбинаттың демдээн каккан 3,5 мүн ажыг ыдыг машиналар чурттуң будүрүлгелеринге болгаш садыг организацияларынга, а оң ышкаш оларны берип турар үжеи хире даштыкы күрүмеде эңне эки таарымчалыг деп мактадып турар.

ЧУГУЛА СОРУЛГА САЛДЫНГАН

БУДАПЕШТ. Венгрияның кодээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының чоокку чылдарда чедип алыр дээш салган сорулгазы — чуртка гектардан-на ортумаа-биле 47-50 центнер кызыл-тастын дүжүдүн алыры боон турар. Чижээ, арткан беш чылда кызыл-тастың ортумак дүжүдү 40,6 центнер болган. Бөгүн специалистер дүжүттүг гадан-на 50 центнер чедир алырының боттуг арганы бар деп санап турарлар. Дьюла хоорайның чоогунда «Берге» черлиг дээн М. Мунькачи аттыг кодээ ажылагай кооперативиниң тараачылары ону херек кырынга бадыткаан, амгы үеде гектардан-на 47 центнер кызыл-тасты бүзүредип-биле ажаап турар апарганнар.

БАЛЫК ТУДАРЫ КӨВҮДЭЭН

ХАНОЙ. Вьетнамга бо чылдың бирги чартымында тутқан балыктың хемчээли өрткен чылдың ода-ла үезинден 16 хуу хөй болган. Ону даштыкыже үндүр садары барык үштүң бирингe чедир немешкен. Ону күш-ажылды эки организастаавының, экономиктиг курлавырларны болгаш материалдыг ядыг берипшкининиң янзы-бүрү хевирлерин ажыглавының түнелинде чедип алган. Вьетнамның төөн талазының сыык суглариндан балыктаары-биле чергелештир балык-биле байлак Сиам мугудурун ажыглаарының калбак хемчеглерин бо чылын боттандырын турар.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

● ПАРИЖ. Чили улустуң Пиночеттиң диктатуразынга удур демиселин деткээн хой муң кижи киришкен чыскаал Парижке «Чилиниң улузунга хосталга!», «Фашистиг диктатура чок болзун, бүгү ажылчы чоннарның чаңгыс эвн делгерезин!», «Пиночет биле Рейган — одургүлер!» деп, бижиглеп алаа-биле боон өрткен. Он муң ажыг кижилиг митингиге президент Альендениң кадайы Гортензия Альенде чүве чугаалаан. Пиночеттиң ханнын эрге-чагырганын дүрген-не дүжүр октарды дээш демисежирипче кыйгырган.

● КАРАКАС. Гондурастың аг-шерин болгаш сомосачы контрреволюстуг идегеттер Вашингтонның айтымышкынын ёзугаар Никарагуага удур чаа оңучук-чөгүзээ кылырын белеткеп турар. Сандиножу революциниң дайзыннары мугавыр демдээ чок самолёттардан Никарагуаның хамаатты тудуглрын бомбалаарын база планнап турар.

● ДАМАСК. САР-ниң премьер-министри Абдель Рауфа Касманың даргалаанн-биле ацца Министерлер Чөвүлелиниң хуралы боон. Чоокку Чөөн чүкте амгы байдалды чугаалажып көрген. Сирия болза, Палестинаның араб улузунуң эрге-ажыктарын камгалаар дээш, бүгү палестин революстуг отрядтарның чаңгыс эвн быжыглаарды дээш тургулуг демисежин келгенин хуралга демдеглээн.

● ДЕЛИ. Индияның социал-экономиктиг хөгжүдезининиң беш чыл (1980—1985 ч. ч.) планының канчаар күүсетгинип турарын план комиссязының чанында экономистерниң консультация болгуунуң хуралынга чугаалашкан. Эрткен үш чыл иштинде үзеттүр, көдээ ажыл-агыйда продукциязын ковудедирнге элээн чедишкин чедип алдынган. Ниити национал продуктуның немелде өзүлдезининиң чылда ортумак темпизи 5 хуу хире болган. Арткан ийи чылда көдээ ажыл-агыйже онза кичээнгей салыр апаарын аңаа демдеглээн.

● ТОКИО. Япония бодунуң садыгларын турар чурттарывыле садыг-экономиктиг чөрүлдээлерин шингымраарын болдурбазы-биле аңгы-аңгы чурттарже баранналр үндүрерин «ман тура ёзугу-биле» кызыгаарлаарын шиитпирлээн. Бо сан-хөө чылынга Канадаже опон автомобильдер чорудары 162 чүүлдан аспас болзурун даштыкы садыг болгаш үзеттүр министерстволу чарлаан.

(СЭТА).

РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң 80 чылынга уткуштур

УДУРТУРУН БҮЗҮРЭЭН

«Партия болза кадрлар-биле ажылынга партия, күрүне, ажыл-агый болгаш культура-кижизидилге ажылчорудулгазының бүгү участоктарынга организакчы арга-мергежилдерниг база чаа үүлдерин эдерип билир, политика талазы-биле бышкап болгаш бедик мөзүлүг ажы-чаңгыс, ажыл-херекти ийи билир база иницинативчи кижилер турарын чедип алырын ораладажып турар».

((РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң 80 чылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынган).

Миниск бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының хей-хей парткомнарының чанында тургускулаан кадрлар курлавырларын белеткээриниң талазы-биле чөвүлелдер удурткучуларның профессионал мергежилгин бедидерингe, оларның политиктиг шынарларын хевирлээрингe дузалап турар. Депшидери-биле 150 кижини курлавыр ыллыр киирген, олар Белоруссияның улус ажыл-агыйының В. В. Куйбышев аттыг күрүне институдунуң үлетпүр будүрүлгезининг болгаш тудугнуң организакчыларын белеткээр факультединдин дооскан.

Инженер Ю. Ледневти депшидери-биле рекомендация бээрининг мурнунда саналга техниказының каттыжымышкынының чөвүлели сопиологтут аналиэтиг көргүзүүлгерин ээрешин көргеп. Партком «АСУ-кадрлар» системазының мелээлерин ажыглаан, ында инженерлерниң болгаш мастерлерниң профессионал белеткелп, политиктиг болгаш иити культуразы кирип турар. Аңаа бодап көөрге, чоокта чаа институт дооскан кижиге салбыр удуртукчузунуң дүжаалын бүзүрээри элек-даа мышкаш сагындырган, ынчалзадаа комунистер аныяк инженериниң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазында бодунуң билгилерин доктаамал бедидин турарын өөренип көргеп, ону партия комитединиң кадрлар курлавырынче кирген.

Партия комитеттериниң хүлээлгези —ажылчын кижиниң идепкейин хөгжүдериниң, бүдүрүлгезин эргелеп башкарарынга оон ролюн бедидериниң оруктарын доктаамал дилеп тывары болур деп СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга онзалап демдеглээн. Белоруссияның найысылалтында чогум-на харын ынчаар ажыглаттына берип болгу дег ортумак ыракшылдыг-даа, тактиктиг-даа ядролуг чепсектен ийи талааларның — Чөөн чүктүң болгаш Барыын чүктүң бүрүн ойталаарының дугайында бөгүн-даа дугуржуп алырынга мурнукчу хевээр белеп бис. Ол дээрге, ёзулуг «тик вариант», ядролуг кыжаныышкындан Европаның улустарын хостаары ол болур ийик. Бистиң алыс соруглавыс — маргылдаалыг айтырыгларны шиитпирлээрингe күштүг ажыглаарын болдурбазы, идегелдиг тайбыңлы хандырары, улустарның кады ажылдажылгазын хөгжүдери-дир, бистиң бүгү политикавыс аңаа үндезилеттинип турар.

Чепсегленнишкинни чаңгыс талалыг дүжүрерин Барыын чүктен негевейн турар бис. Ынчаарга ону бистен база негеп болбас. Чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында кажан чугаалаарда, Чөөн чүкке-даа, Барыын чүкке-даа боо-чепсекти кызырарын, чепсегленнишкинни дүжүрерни кезээде саналдап турар бис. Улам ынай чепсегленирп—сарыыл чөө, хоозуралдыг болгаш аймылдыг.

Бот-боттарын хүндүлежирп болгаш бот-боттарының айыыл чок чоруун быжыглаары чавырлышкынның чылдарында чедип алдынган үүлдерни камгалаар болгаш ковудеирп арганы бистиң чурттарывыска болгаш бүгү чурттарга берип турар. Оныалап демдеглеп көрейн: экономика, эртем-техника болгаш культура талазы-биле бистиң чурттарывыстың араазында харылзаалардың деңнелин бот-боттарывыска ажыктыг кылдыр чогум-на ковудедирп, көдүрери чүгүлда.

Эң-не чаагай үүлдүг, хамыктың мурнунда — тайбының байдалдарында чаагай чорукту бо номнуң номчукчуларынга күзээр болаан ийик мен.

Ном үндүрер черниң удурткучуларының бирээзи К. Бредтхауэр номну тейиитинге сонуургалып барааллатпышаан, Ю. В. Андроповтуң ажыддарын делегейнин амгы байдалында парлаанының онза чүгула ужур-дузазын парлалга конференциязынга демдеглээн. Делегейни амгы үеде дүвүредип турар политиктиг кол айтырыгларның талазы-биле Совет Эвилелиниң туруштарын ГФР-ниң хой-ниитизиниге тодаргай болгаш шын тайылбырлаары дыка чугула болуп турар деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

ГДР. Чурттаага башкынарын болгаш суднеларны тударынга, электростанцияларга болгаш үлетпүр будүрүлгелер дериишкиннеринге эргемин чугуйа дерингхерексеядерни Аннабергте (Карл-Маркс-Штадт округ) завод арбын ылаңыр будүрүп турар.

ЧУРУКТА: заводтуң бөлөн продукциязын хынаар участок.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Хоорай болгаш кылза чогуур ажылдар

НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ КАИ-ЗИ

Хоорайларның амыдыралын автомобиль транспорту чоокка көргүзери берге. Транспорттуп ол хевириниң доктаамал өзүлдези шиитпирдезе чогуур чамдык айтырыгларны тургузуп турар.

Москвада ол айтырыглар канчаар шиитпирлеттинип турарыл? Москваның КАИ начальниги милициянын генерал-майору Алексей Петрович Ноздряков ПМА-ның корреспондентизи Андрей Черношекие ол дугайны чугаалап берген.

— Найысылалдың транспорт айтырыгы шиитпирлээри — өйү келген кол айтырыгларның бирээзи—деп, А. П. Ноздряков чугаалады.— Каш сандан алдап көрейн. Москва хоорай 900 дөрбелчин километро чыгыы шөлдү эзелеп турар болгай. Оон чурттакчы чонунуң саны доктаамал чыл турар болгаш бир дөрбелчин километрге 10 мүн чыгыы кижи онаажып турар. Хоорайда орук-тарның ниити хемчээли 4000 километр чедип турар.)

Автомобиль парыгы база доктаамал өзүп турар. Оон түнелинде, хоорай иштинги чамдык оруктары машиналарның девижинге шимдашпас. оларның кудумчугa тыплыр чоруун болдурупп. хоорайның агаарын газталлырып турар апарган. Ол чорукту дарый чайлавры — бистиң кол сорулгаларывыстың бирээзи болуп турар-дыр.

— Оларны чогумчалыг шиитпирлээриниң аргалары кандыгыл?

— Кол-ла чүүл — орукка шимчээшкинниң организастаарын экижидери, амгы үеним хоорай тудуушкунуун чеваишкиннери ажыглаары болур. Сөөлгү беш чылда 5 млн. дөрбелчин метр оруктарны Москвада ажыглалга киирген. Оон-даа өске транспортка эптиг черлерни болгаш чадаг кижилерниң чер адаа-биле эртер оруктарын кылган.

Чаа районнар аразы-биле аргыжарынга эптиг черлерни база кылып эгелээн. Олар транспорттуң орууп дыка кызырар, найысылалдың төөгүнге шимчээшкинниң дыка хостаар.

Транспорт шимчээшкинчиң эртемге үлегерлел организастаар талазы-биле ажылдарны ам кылып чоруудуп турар.

Шиитпирлээр чогуур айтырыгларның бирээзи — орук ыамчээшкинниң организастаарын экижидери. Оны ажылдап кылырының бир хевири — ажыктылда киирип эгелеп турарывыс курумчу шимчээшкинниң телеавтоматиктиг башкарарының системазы болур. «Старт» деп ол башкарылга электроннуг — саналга машиналарын ажыглавышаан, автотранспорт шимчээшкинниң башкарар.

— Транспортка озал-ондакты болдурбас дээш башуур кандыг хемчеглерни ап чоруудуп турарыл?

— Кол кичээнгейни кылдынган оруктарның шынарлыг болурукче угланавышаан турар бис. Шимчээшкин чурумун сагырынга чугула черни өөредип ужурлуг болгай.

Москваның 850 ажыг кудумчу белдирлеринде светофорлар бар. Оларның 9 мүн ажыы—сывтика системазы-биле кыланган болганда, ажоок чыык кестүр.

Хоорайның кол магистральдыг оруктун маршрут ууттарының айтыкчылары Сиге, шимчээшкинниң угланышкынын айыткан демдектер биле хөлмыртыптан. Хоорайда амгы үеде чыыттынган болгаш чыын херелдендирер 25 мүн чамыг чизы-бүрү дедиргер болгаш айтыкчылар бар. Кудумчуга айыыл чок чорукту хандыраары-биле кудумчу дедирлерни, кудумчуларның боттарын кескү шыйыглар-биле шугумнаан. Ол чорук кудумчу шимчээшкинниң башкарарынга болгаш озал-ондакты болдурбазынга ужур-дузалыг.

Ол-ла бүгү хемчеглерни ачызында чолаачылар кудумчу шимчээшкинниң бүгү чүүлдерин дораан биляп алтар болгаш шимчээшкин дурумнерин сагыырынга таарымчалыг байдалдар тургустунары чугаажок.

Оон ангыда, хоорайже киирер болгаш оон үнер оруктарга КАИ-ниң хайгаарал албаның күштелдиргеп. Оруктарда шимчээшкинниң олар башкарын, контрольдап нарыкогия албанын инда ажылдалып, автомобильдерниң чедиктиг байдалын хынап турарлар.

— Чон ортузумда кылмыжылдарны КАИ чорудуп турарыл?

— Устунде адаттынган ин. спектер дээрге, чугумчуга шимчээшкинниң айыыл чок чоруун бүрүн хандырарынга ажыглалы эвес дээрге бол. дыгар. Ынчаарга, оруктарда шимчээшкин чугумчуга ыамчээшкинниң сагыыры болгаш чолаачылардың, чадаг кижилерниң чугумчуга чугумнуг болуруп чедип алыры чугула айтырыгларның бирээзи болур. Ол сорулгаларны боттандырарыбыле телевидениеннн, радиодагы ажыглап, агитплакаттарны брошюраларны, чүүдүстарны кылып үндүрүп турар бис.

Чолаачыларның билиг-мергежилин белдирери-биле дозаамал ажылдап турар бис. Ол сорулгаларга семинарларны, практиктиг кичээлдерни конкурстарны болгаш чолаачылар ортузунга маргылдаалар ажыглап турар. «Шимчээшкинниң айыыл чок чоруун дээш» деп конкурсту чолаачыларга чылдын-на эртпирп турарывыс чаңчыл апарган. Аңаа профессионал чолаачылардан болгаш автохаданчылыдыгларлан 350 мүн ажыы кижи киржип турар. Тиилгелерге «Москваның эң дээрэ чолаачызы» деп атты болгаш үндүлел дипломнарны тутсыр.

— Статистиканың медээлэри ёзугаар алырга, оруккa болуп турар озал-ондактарның хей кезинде чадаг кижилер буруулуг дээр-дир...

— Ийе, ол шынап-ла ындыг ийин. Ынчангаш чадаг кижилер-биле ажылче кол кичээнгейни КАИ углаидырып турарының чылдагаавикары-дыр. Ынчангаш орукка шимчээшкин дурумнеринге школачыларны болгаш школ назыны четпээкилерни өөредирипче кол кичээнгейни углаидырып турар бис. Эртемденнерниң эмнелге-биологтут шинчилелдерин ёзугаар алырга, урутлар—оңза улгадыг чадаг кижилер-дир, ынчангаш оларны кудумчу чурумунга өөредирипнин хевирлерн улуг кижилерниинден аңгы.

Оларны чүгле оон хевирлаг кылдыр өөредир апаар. Москваның бүгү районнарынга Автотускай автохоорайжыгаштарны болгаш автодромнарны тургускаш, аңаа уругларын орук демдектерипнин үжүр-дузазының, кудумчуларны канчаар кежеринин айтырыгларынга оон хевирлаг кылдыр өөредирипнин КАИ алдынган тур.

Шимчээшкин чурумнарын кижи бурузунун эки билген турарын чедип алыры — бүгү улустуң херээ. хуниун чугула айтырыгларының бирээзи. Оны чогумчалыг шиитпирлээр болдурусса, хоорай транспортунуң ажылы ажыжыр, хей үеш кимнаттынар, хоорайның агаары арыг болур. А кол-ла чүве—чоннуң кадыкшылы оон база кол хамаарыжыр болгай.

(ПМА).

КОЛЛЕКТИВТЕ ЧАРЫШ

Культура амыдыралы

Тыва респотребсоюзтуң ном садыының кылдыын — коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези. Коллективте 120 хире кижи ажылдап турар. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле коорүг дээш шимчээшкинде 90 ажыг кижи киржип турар. Социалистиг чарышта чеди бригада киришкен, оларның аразындан беш бригадага коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты тывыскан. Социалистиг чарышта бүгү коллектив киржип, ону тус-тус бүдүрүлгелер аразында организастаан. Ном магазиннериниң, киосклериниң, бибколлекторуның база чолаачыларның, баазаның аразында социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган. Ону кварталдап үндүрүп турар. Ону администрация биле профсоюзтуң комитеди чорудар.

Номнар садары, чондан эрги номнарны садып алыры, социалистиг өөрүшкү камгалаары, бригаданың болгаш кижилериниң тус-тусту социалистиг хүлээлгелериниң бот-танылгазы кол көргүзүглер болур. Күш-ажылдың сагыыта-чуруму, кижилериниң хөй-ниити идепкейжизи, ажылдамдырлга моөң-бүдүжүң база оның чугула коргузүг.

Номну бүдүрүлгеге болгаш өске-даа чөрлерге садыглаары, чонну хандырарының дешпилгелиг аргалары, экономиктиг өөредилге хөй-ниити амыдырала киржилге чарыштың түңнелин үндүрериңге чугула болуп турар.

Бо чылдың бирги кварталының түңнели-биле Хову-Аксыда № 5 магазинниң коллективи бирги черни алган, ийигизин — Кызылдың № 1 магазинин эдээн. Киосклерден № 6, № 4 киоск тиилекчи болган.

СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ада СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даразы эш Ю. В. Андропоотуң чугаазы Тыва респотребсоюзтуң ном садыының коллективиниң мурнунга чаа соруглаарны салган. Идеологтуг, масса-политиктиг ажылды богүңгү негелделерге дүүштүр чорудар дугайында Пленумнуң шиитпирии олар изии-биле түүлдүгзүнүп деткип, бо талазы-биле ажылдарны коллективке боттандыраринга үлүг киирери чугаажок.

Совет Тыванық 40 чылын төлептиг уткуур-биле ук коллектив бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Он бирги беш чылдың дөрт чыл планын 1984 чылдың октябрь 1-де күүседир. Чонга бараан болурунуң культуразын белидер. Юбилейге турасказткан декадаларны, ном ярмаркаларын, делгелгелерни, темаглыг кежээлерни организастаар эртирери көрдүнген.

Социалистиг чарыштың ачызында мурнакчы дүржулганы нептередирин чедип ап турар. Магазин, киоск бүрүзүнүң ажылын оларның дүржулгазын аналиэтеп көргеш, четпестерни тодараткан. Россия Федерациязында ном садыглаар бүдүрүлгелериниң дүржулгазын өөренип көргеш, Ынчангаш республиканың ном магазиннеринге ном садыглаарын экижидер талазыбиле чамдык эки түүлдерин боттандырган. Кызылдың № 2 ном магазинниңге ном солчулгазын боттандырар. Чагыгларны баш бурунгаар хүлээп алыр пунктуларны тургузар. Хөй-ниити ном тарадыкчылары номну пропагандалап тарадыр ажылды чедишкинниг чорудар. Кызылдың «Өөнүкө» магазинниңде баш бурунгаар чагыг хүлээп алыр 4 пунктуну ажыктаан. Ниитилел-политиктиг литература талазы-биле Политиктиг чырыдымышкын бажыңында, Министрлер Совүлелиниде, СЭКП обкомунда тускай пунктуларны тургускан. Көдээ ажыл-агый литературазының талазы-биле ыдыг пунктуларны Колээ ажыл-агый министерствозунда, агрохимлабораториядә, үнүштер камгалалының станциязында тургускан.

Аныяк ажылчыннар ортузунда кижизидилге ажылынче сагыш салышкын улуг. Дагдыныышкын ажылы коллективте эки. Профессииның шиңгээдип алырынга, күш-ажылды коммунистиг ёзубиле көөрүнге ол ачы-дузалыг. Коллективте 11 дагдыныкчы бар. Аныяктар ортузунга кижилидилге ажылын чорудуп шыдаар, арга-дүржулгалыг, эң эки ажылдакчылар дагдыныкчылар болгуулаан. Чижээлээрге, ког бухгалтер А. И. Краснова, садыгжылар Н. Г. Мамедова, Л. В. Яшенко дээш өскелер-даа оларга хамааржыр. Аныяк ажылдакчылар биле дагдыныкчыларның аразында кереэлерни чарган. Аныяк ажылдакчылардан бухгалтер В. А. Маслованы, товаровед И. В. Лисованы, комплектовщик И. Тахтуеваны, садыгжы Т. П. Деряшпаны мактал-биле адап болур. Дагдыныкчылар човүлелин В. Г. Киришкина удуртуп турар.

Коллективтиң хөй-ниити амыдыралы солун, хөй талазлыг. Байырлал хүннеринге тураскаатакан кежээлерге күш-ажылдың хоочуннары певсионерлерни база чалаар. Шак ындыг баймырлалдыг байдалга будүрүлгениң мурнакчыларын, эки дагдыныкчыларны, спортчуларны шаңнап-мактап турар.

Пенсияже үдээрин байырлалдыг байдалга эрттирер, ном садыынга хөй чылдарда ажылдаан хоочуннарны база демделеп турар.

Ажы-төл кижизидилгезинче база сагыш салып турары эки. Уруглар камгалалының делегей хүнүнде уругларның ажылдакчыларга коллективтен байыр чедирер.

Коллективке масса-политиктиг ажылче кичээнгейни утпайдырган. Лекция, беседаларны чорудуп турар. Оон тематиказы янзы-бүрү. Кышкы үеде Тайга станциязынче, чайны Дус-Хөлче өг-бүлелери-биле кады үнүүшкүнерни чорудуп турар.

Ном магазиннеринде ажылдап турарларны бодунуң профессиязынга бердинген, ажаа хандыкшылдыг болуп, эки ажылдаарынче администрация болгаш профсоюзтуң комитеди сагыш салган. Колда чүве бижиниң ажылынга хамаарылгазында болур. Ном дээрге материалдыг үнелиг чүүл, ол — билиглериниң үндезини, ону чонга пропагандалап тарадыр садары хамыскалгыг. Черек дээрзин бо коллективтиң ажылдакчылары хамыды-биле билип турарлар.

Г. СТУДЕНКОВА.
Б. ДИРЧИН.

МОСКВА. Лужниктиде В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Улуг спортчу арнаазы. ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазының программазын ёзугаар чиик атлетиканың спортсменнериниң маргылдаазы.

ЧУРУКТА: Спартакиададаның бедикин халыыр талазы-биле маргылдаазында киришкеш, 235 сантиметрни аша халаап, чемпион болган Валерий Середа (Ленинград). Ол чаа рекорд бээп турар.

УН ДА-СИН биле Я. ХАЛИЛОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА

Өөрүде Чаа-Суур ортумак школазының ажылчыннары болгаш башкылары чаа өөредилге чылынга уткуштур школаның септелгезин бүгү бар арга-курлавырларны ажыглап турташ, августуң 15-ке чедир бүрүн доозарын хүлээнгей.

Амгы үеде школаның бүгү классгарын, коридорун болгаш интернатты чугайлаашаш, чартының будуп дооскан. Школага олдар ыяш бүрүн белеттеттинген, 300 тонна хөмүрүнүң 100 тонназы дүжүрүтүнген.

Шкоола септелгезинде мурнакчы башкылар Владимир Шарый-оол, Зоя Тумат-оол, техниктиг ажылчыннар Суван-кыс Донгак, Нина Натпит-оол, Валентина Ондур-оол олар кызымак ажылдап турарлар. Септелгеде школачылар ыыштар суттарарынга, кудук арыглап аштаарынга кдепкейлиг киришкеннер.

К. ДОНГАК.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Ас-кежиктиг чурттанар». Документалдыг телефильм. 9.25 — «Мен—богун болгаш даартаа». Белгород область Майский суурнуң школачыларының дугайында. 10.10 —«Угбазы». Ураң-чечен фильм. 11.45 — Медээлер. 11.50—11.55 — Чапсар. 14.55—Телемедээлер. 15.10 —«Канада». Киводотчузал. 15.45 — Орус дыл. 16.15 —ТТ-ниң болгаш БР-ниң Уругларның улуг хорунуң концерти. 17.00 —«Бурунда Республикалап». 17.15—«Дээрге, черге болгаш далайларга». 17.45 — «Аныяктар адрестери». 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 —«Бичкн Рыжик». Мультфильм. 19.20 —«Үгү хүндүс кестүн келген». Ураң-чечен фильм (Италия). 21.00 —«Ут». 21.30 —Вена оперетазының артистериниң концерти. 22.45 —Бөгүн делегейде. 22.50—23.30 —«Шк. котанның будуктары». «Виталий Горшевтиң карандаштары». «Центрнаучфильм» студиязының эртем-таймызырлыг фильмнери.

ИЯНГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Өөнүдүг куда». Ураң-чечен фильм. 10.05—Бойзус дугайында эртем. Чагаалаарга харылыг. 10.35 — Хөлүг старттар. 11.20 —Э. Межелайтистиң шүлүн чогаалдары. 11.50 — «Хөл шыырга школазы. 12.20—Англи дыл. 12.50 — Уругларга фильм «Тайга горного поселка». 14.05 — С. Рахманинов. «Симфониктиг танцылар». 14.45 — «Августың элээн каш күнүнде». Москванық дээди өөредилге чөрлерине бирер дээнерниң дугайында. 15.25 — Телемедээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар. 18.15 — «Далөэшкин». Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.25—«Полесьениң делгемнери». Телефильм. 18.50 — «Аавының төөгү». Информация-публицистиг программа: Телемедээлер; Далай болгаш хем флодунуң ажыддакчыларының хүнү; «Күш-ажылчы чай». Өөредилге-будүрүлге бригадаларының ажылының дугайында. 19.20— Киножурнал. 19.30 — «Челюскин». «Чаа сорулгаларның дешпилечиге». ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары О. Х. Хопуяның чугаазы. 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Чаан ооллардың ужуралдары». Мультфильм. (ЧССР). 12.15—С. Прокофьевтиң «Ромео» биле Джульетта» балединге бижиттинген музыкадан үзүндүлер. 21.00—«Ут». 21.30—00.05— «Причал». Ураң-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

АГААР

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага бүргеи аядыр. Мурнуүчеи чүк угланыышкынның хаттыг дүргени секундада 5—10 метр, күштели бергенде 17 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 10—13 чамдык черлерге 1—6 градус чылыг болур. Хүндүс 24—29 градус чылыр. Хүнүң иянги чартында дымырээр, бичe чаъстаар.

Автоорунтарга көстүрү үкн.

Кызыла бүргеи, аазыр. Хүнүң иянги чартында бичe чаъстаар. дымырээр. — Дүне агаарның температуразы 11—13, хүндүс 26—28 градус чылыр.

Улуг-Хемниң суунуң денжели хевээр.

Кино

ИЮЛЬ 1-ДЕ

НАЙЫРАЛ: «Василий Буслаев» 9.30, «Комиссар полиции и малыш» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «На графских развалинах» 11.00, 12.30, «Казачья застава» 15.30, 17.20, 19.10, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Он начинает сердиться» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кавказская пленница» 11.00, 13.00, 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Опасный эксперимент» 16.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Старик Хоттабыч» 11.00, «Нүря» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАПП.

Улусчу чогаадылга фестивалы

БАШТАЙГЫ КӨРҮЛДЕДЕН

Ак-Довурак хоорайның бүдүрүлге, албан организация, өөредилге чөрлериниң коллективтери ССРЭ-ниң 60 чыл ооңга болгаш Совет Тыванық 40 чыл ооңга турасказткан улусчу чогаадылга фестивалының бирги эзлчээнге идепкейлиг киришкен.

Улусчу чогаадылга фестивалы чаа-чаа уран үүл коллективтерни немей тургузарыга, уран үүлге салымчааннаң аныяктарны илередип тывырынга улуг идигни берген. Фестивальдың бирги эзлчээнiң үезинде бот-тывынгыр артистериниң идепкейлиг чоруу дыка өскен болгаш оларның көргүскен номерлериниң хөй кезиниинң идейлиг утка-шынары бедик болгаш тус-тус организациялардан «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ярлал фабриказының уран үүл коллективи фестивальдың бирги эзлчээнге идепкейлиг киришкен. Фестивальдың бирги эзлчээниң үезинде баштай-ла ярлал фабриказының пехтериниң аразына көрүлдени организастаан. Оон түңнелиибиле ниити фабриканың уран үүл коллективин тургускан болгаш ол коллектив хоорай көрүлдезинге чедишкинниг киришкен. Ярлал фабриказы көрүлдеге 100 ажыг аныяк ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны хаара тутkан.

Комбинаттың энергоцехи (партия организациязының секретары В. Марчук), район эмнелгезиниң коллективи (улуг эмчизи Л. Сава), «Золотой ключик». «Светлячок» уруглар садтары (эргелекчилери Т. Багдасарян, К. Тараканова) улусчу чогаадылга фестивалының бирги эзлчээнге база идепкейлиг киришкен. Ажылдап турар кижилериниң саны эвээш-даа болза, комбинаттың эмнелге пунктузуңуң найыралдыг коллективи база солун программалыг концертти көргүскен. Бо коллективтиң пианистказ ярлалгыларның эмчизи, район эмнелгезиниң партия организациязының секретары С. Серен-Чимит уран үүл бөлгүмүн тургузар дээш хөй организастыг ажылдарны кылганын артистерни илередириниң ацыда, Культура ордузуңуң чон-биле харылзаазын улам быжыглаарынга база дузалаан. Фестивальдың үезинде Культура ордузуңуң ажылдакчылары, культура-массалыг ажылдар секторунуң эргелекчизи А. Ооржак, үрер хөгжүм оркестриниң удуртукчузу В. Норенко, шин бөлгүмүниң удуртукчулары Р. Сат, Т. Титова уран үүл бөлгүмериниң хөй талалыг практиктиг дузалы чедирген.

Улусчу чогаадылганың уран үүл көрүлдези бистиң чедир кылбайн турар ажылдарывысты, уран үүлдүң хогжүдеанинге чедир кичээнгей салбайн турар коллективтерни илередиринге база дузалыг болган. Хоорайның тудуг организациялары фестивальдың бирги эзлчээнге кончуг кошкак киришкен. Бо шүгүмүүлел бир-ле дугаазында мурнакчы дүржулганы нептередирин чедип ап турар. Магазин, киоск бүрүзүнүң ажылын оларның дүржулгазын аналиэтеп көргеш, четпестерни тодараткан. Россия Федерациязында ном садыглаар бүдүрүлгелериниң дүржулгазын өөренип көргеш, Ынчангаш республиканың ном магазиннеринге ном садыглаарын экижидер талазыбиле чамдык эки түүлдерин боттандырган. Кызылдың № 2 ном магазинниңге ном солчулгазын боттандырар. Чагыгларны баш бурунгаар хүлээп алыр пунктуларны тургузар. Хөй-ниити ном тарадыкчылары номну пропагандалап тарадыр ажылды чедишкинниг чорудар. Кызылдың «Өөнүкө» магазинниңде баш бурунгаар чагыг хүлээп алыр 4 пунктуну ажыктаан. Ниитилел-политиктиг литература талазы-биле Политиктиг чырыдымышкын бажыңында, Министрлер Совүлелиниде, СЭКП обкомунда тускай пунктуларны тургускан. Көдээ ажыл-агый литературазының талазы-биле ыдыг пунктуларны Колээ ажыл-агый министерствозунда, агрохимлабораториядә, үнүштер камгалалының станциязында тургускан.

Аныяк ажылчыннар ортузунда кижизидилге ажылынче сагыш салышкын улуг. Дагдыныышкын ажылы коллективте эки. Профессииның шиңгээдип алырынга, күш-ажылды коммунистиг ёзубиле көөрүнге ол ачы-дузалыг. Коллективте 11 дагдыныкчы бар. Аныяктар ортузунга кижилидилге ажылын чорудуп шыдаар, арга-дүржулгалыг, эң эки ажылдакчылар дагдыныкчылар болгуулаан. Чижээлээрге, ког бухгалтер А. И. Краснова, садыгжылар Н. Г. Мамедова, Л. В. Яшенко дээш өскелер-даа оларга хамааржыр. Аныяк ажылдакчылар биле дагдыныкчыларның аразында кереэлерни чарган. Аныяк ажылдакчылардан бухгалтер В. А. Маслованы, товаровед И. В. Лисованы, комплектовщик И. Тахтуеваны, садыгжы Т. П. Деряшпаны мактал-биле адап болур. Дагдыныкчылар човүлелин В. Г. Киришкина удуртуп турар.

Коллективтиң хөй-ниити амыдыралы солун, хөй талалыг. Байырлал хүннеринге тураскаатакан кежээлерге күш-ажылдың хоочуннары певсионерлерни база чалаар. Шак ындыг баймырлалдыг байдалга будүрүлгениң мурнакчыларын, эки дагдыныкчыларны, спортчуларны шаңнап-мактап турар.

Пенсияже үдээрин байырлалдыг байдалга эрттирер, ном садыынга хөй чылдарда ажылдаан хоочуннарны база демделеп турар.

Ажы-төл кижизидилгезинче база сагыш салып турары эки. Уруглар камгалалының делегей хүнүнде уругларның ажылдакчыларга коллективтен байыр чедирер.

Коллективке масса-политиктиг ажылче кичээнгейни утпайдырган. Лекция, беседаларны чорудуп турар. Оон тематиказы янзы-бүрү. Кышкы үеде Тайга станциязынче, чайны Дус-Хөлче өг-бүлелери-биле кады үнүүшкүнерни чорудуп турар.

Ном магазиннеринде ажылдап турарларны бодунуң профессиязынга бердинген, ажаа хандыкшылдыг болуп, эки ажылдаарынче администрация болгаш профсоюзтуң комитеди сагыш салган. Колда чүве бижиниң ажылынга хамаарылгазында болур. Ном дээрге материалдыг үнелиг чүүл, ол — билиглериниң үндезини, ону чонга пропагандалап тарадыр садары хамыскалгыг. Черек дээрзин бо коллективтиң ажылдакчылары хамыды-биле билип турарлар.

Г. СТУДЕНКОВА.
Б. ДИРЧИН.

КАЯА ӨӨРЕНИРИЛ?

Кызылда күрүнениң педагогика институдунга дараазында өөредилге чөрлериниң бирги курстарынга үндезин националдың кижилерни конкурстан дашкаар хүлээп алырының шылгалдаларын июль 11-ден эгелеп чорударын чарлап турар.

I. МОСКВА ХООРАЙНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. **МКУ** (математика, физика).
2. **Москванық Тимирязев аттыг көдээ ажыл-агый академиязы** (үүштер камгалаары; көдээ ажыл-агыйның экономиказы болгаш ону организастаары; көдээ ажыл-агыйның бухгалтер учёду).
3. **Москванық ветеринария академиязы** (зоотехния, ветеринария).
4. **Москванық эът болгаш сүт үлетпүрүүнүң технологтуг институду** (аъш-чем будүрүлгелериниң машиналары болгаш аппараттары; соодукчу болгаш компрессор машиналары база дериглери; эъттиң болгаш эът продуктуларының технологиязы; сүттүң болгаш сүт продуктуларының технологиязы).
5. **Москванық 2-ги медицина институду** (эмнелге херээ).
6. **Москванық технологтуг институду** (радиотехника; даараан кылыглар технологиязы).
7. **Москванық аъш-чем үлетпүрүүнүң технологтуг институду** (химия-технологтуг ажылдарны автоматчыдары болгаш комплекстиг механизастаары: хлеб быжырарының, макарон болгаш кондитер будүрүлгелериниң технологиязы; ажыдыга белеткел будүрүлгелериниң технологиязы).
8. **Москванық ураң-чуруулга-үлетпүрүүнүң дээди училищези** (монументалдыг шимелде ураң үүлүү).

II. ЛЕНИНГРАД ХООРАЙНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. **Ленинград университеди** (орус дыл болгаш литература; политиктиг экономия, биология; журналистика).
2. **Ленинградтың политехниктиг институду** (үлетпүр будүрүлгелериниң хоорайларның болгаш көдээ ажыл-агыйның электри хандырылгазы).
3. **Ленинградтың ураң-чуруулга-үлетпүрүүнүң дээди училищези** (монументалдыг шимелде ураң үүлүү).

III. АҢГЫ-АҢГЫ ХООРАЙЛАРНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. **Алтайның көдээ ажыл-агый институду** (зоотехния; көдээ ажыл-агыйны механизастаары).
2. **Алтайның политехниктиг институду** (будүрүлгелериниң, хоорайларның болгаш көдээ ажыл-агыйның электри хандырылгазы; көдээ ажыл-агый машиналары; көдээ ажыл-агый тудугларны).
3. **Алтайның медицина институду** (эмнелге херээ; фармация).
4. **Чөөн-Сибирьниң технологтуг институду** (аъш-чем будүрүлгезиниң машиналары болгаш аппараттары; эъттиң болгаш эът продуктуларының технологиязы).
5. **Иркутск университеди** (правоведение; тоогу; география).
6. **Иркутскиниң улус ажыл-агыйының институду** (Сан-хөө болгаш кредит-чээли).
7. **Иркутскиниң көдээ ажыл-агый институду** (көдээ ажыл-агыйны механизастаары; көдээ ажыл-агыйны электрижидери).
8. **Иркутскиниң медицина институду** (эмнелге херээ, санитария; стоматология).
9. **Ивановонуң пос-тааны институду** (даараан кылыгларның технологиязы; даараар кылыгларны быжары).
10. **Иркутскиниң даштыкы дылдарның педагогика институду** (даштыкы дыл).
11. **Кемеровонуң университеди** (правоведение, орус дыл болгаш литература).
12. **Красноярскиниң университеди** (правоведение).
13. **Кемеровонуң медицина институду** (эмнелге херээ; санитария; стоматология).
14. **Красноярскиниң медицина институду** (эмнелге херээ; педиатрия).
15. **Новосибирскиниң харылзаалың электротехниктиг институду** (автоматтыг электри харылзээзы; радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы; хөй шуутмнуг электри харылзаа).
16. **Новосибирскиниң көдээ ажыл-агый институду** (үүштер камгалаары).
17. **Омскиниң көдээ ажыл-агый институду** (агрономия; зоотехния; көдээ ажыл-агыйның бухгалтер учёду).
18. **Омскиниң ветеринария институду** (ветеринария).
19. **Омскиниң аммыдырал хандырылганың технологтуг институду** (даараан кылыгларның технологиязы; пос-тааны болгаш чиик үлетпүрүүн кылыглары, ураң-чуруулга каастагазы болгаш модельдээшкиниң).
20. **Сибирьниң технологтуг институду** (ыяш ажыл-агыйы).
21. **Свердловскиниң улус ажыл-агыйының институду** (аъш-чем барааннарының товароведенизи болгаш оларны садарын организастаары; үлетпүр барааннарының товароведенизи болгаш оларны садарын организастаары; бухгалтер учёду).
22. **Томскиниң университеди** (правоведение: химия).
23. **Томскиниң эргелел-башкарылганың автоматтыг системаларының болгаш радиоэлектрониканың институду** (электронтуг хереесселер; үлетпүр электрониказы; радиотехника).
24. **Томскиниң медицина институду** (эмнелге херээ, педиатрия: фармация).
25. **Тюменьниң медицина институду** (эмнелге херээ).
26. **Уралдың политехниктиг институду** (тудуг материалдарының кылыгларының болгаш кезектериниң будүрүлгелериниң механиктиг дериг-хереесселдери: керамиканың болгаш отка өртенмес чүүлдериниң химиктиг технологиязы).
27. **Харьковтуң Ф. Э. Дзержинский аттыг Күш-ажылдың Кызыл Тук ордениг юридиктиг институду.**

IV. КҮРУНЕНИҢ ДОЛУ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНДА ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. **Алтайның политехниктиг институду** (көдээ ажыл-агый машиналары; автомобильдер болгаш тракторлар; тараанны кадагалаары болгаш болбаазырадырының технологиязы).
2. **Омскиниң политехниктиг институду** (полиграфия-парлалга машиналары; полиграфия будүрүлгезиниң технологиязы; информация-хемчээшкин техниказы).
3. **Омскиниң аммыдырал хандырылганың технологтуг институду** (даараан кылыглар технологиязы; пос-тааны болгаш чиик үлетпүрүүн ураң-чуруулга шимеддези болгаш модельдээшкини; аммыдырал хандырылгазының экономиказы болгаш ону организастаары; бухгалтер учёду).
4. **Кемеровонуң аъш-чем үлетпүрүүнүң технологтуг институду** (сүттүң болгаш сүт продуктуларының технологиязы; пиитиниң чемпеилгезиниң технологиязы болгаш ону организастаары; эъттиң болгаш эът продуктуларының технологиязы).

• • •

Хүлээп алырын дилээнiниң дугайында билдиришкинин Кызылдың күрүненiң педагогика институдунуң ректорунуң адынга (чаңгыс аай майык ёзугаар) 1983 чылдың июнь 30-ден июль 8-ке чедир киирер.

Билдиришкинге капсырлаштырар документилер болза:

1. Ортумак билиг дугайында документ (боду-биле).
2. № 286 майыктың эмчи шыпсылгазы.
3. Бөрт чок тыртырган 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чуруг.
4. Школа директорунуң, класс удуртукчузунуң болгаш школаның хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң ат салганы харакгеристика (практиктиг ажыл стажы чок кижилерге).
5. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы (ажылдаан турарлар).
6. Өг-бүлезиниң байдалының дугайында шынызыга (күрүненiң долу хандырылгазын алыр дээди өөредилге чөрлериниң кереглерден).

Будүрүлге стажы-биле институтка кирип турар кижилер соолгу ажылдаан черинден, будүрүлге черинiң, а ол ышкаш партия, комсомол болгаш профсоюзтуң организациялары-ның удуртукчуларының ат салганы характеристиканы дужаар ужурлуг. Дээди өөредилге чөрлериниге кирип турар кижилериниң характеристиказынга ынап-ла үш удуртукчу кижи ат салыр болгаш таама-биле шынызыткан турар ужурлуг.

Паспортту болгаш шериг билетиниң (азы книр бижээн хереечилерiн) эбитүрлеп институтка келгеш, болу көргүзер.

Бир эвес үстүнде эйттынган документилериниң үүлгелчаңгызы-даа чок болур болза, институтка кирер дээн кижиниң билдиришкинiниң комиссия хүлээп албас.

ИНСТИТУТТУҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 34 бажың, № 114 өрээл.

ТЫВА АССР-НИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТЕРСТВОЗУ

Бурят болгаш Алтай көдээ ажыл-агый институттарының агрономия, ветеринария, зоотехния, көдээ ажыл-агыйны механизастаарының, көдээ ажыл-агыйның экономиказы болгаш организастаарының, көдээ ажыл-агыйның бухгалтер учёдунуң мергежилдерине өөренир студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Бурят көдээ ажыл-агый институдунга киреринiң шылгалдазы бо чылдың июль 15-те Кызыл хоорайга болур. Документилерни июльдуң 14-ке чедир Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кадрлар килдизинде хүлээп ап турар. АДРЕС: **Кызыл хоорайның. Ленин кудумчузунуң 30 дутаарлыг бажың, телефоннар №№ 2-41-44, 2-22-50.**

Бо көдээ ажыл-агый институттарында июль 1-ден августуң 1-ге чедир белеткел курстары ажылдаар болгаш оларны доосканнар киреринiң шылгалдаларын туткаш, институттарга өөренiп кирер эргелиг. Ажыл-агыйларның стипендиязыттарын бирги эзлчегде хүлээп алыр.

ТЫВА АССР-НИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТЕРСТВОЗУ

Ирголганың гидромелиорация техникумунга (Бурят АССР-де) өөренирил күзээн кижилерниң документилерни моол адаавла мергежилдерге хүлээп ап турар: **Техник-гидротехник, техник-электромеханик болгаш техник-электрик.** Ол мергежилдерге өөренири-биле 8 болгаш 10 класстарны доосканнарны хүлээп алыр. Өөренир хуусазы ол-ла дараалакаа-биле 3 чыл 10 ай болгаш 2 чыл 8 ай.

Киреринiң шылгалдаларын Кызыл хоорайга июль 15-тен эгелеп хүлээп алыр.

Документилерни чорудар адрези: Кызыл хоорай. Ленин кудумчузу, № 30, Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу, телефоннар №№ 2-41-44, 2-22-50.

МИНУСИНСКИНИҢ БУХГАЛТЕРЛЕР БЕЛЕТКЭЭР ШКОЛАЗЫ

1983—1984 өөредилге чылында тускуулдар хүлээп алырын чарлап тур. Школа көдээ ажыл-агый будүрүлгелериниң бухгалтерлерин белеткеп турар. Школага суртуулдарны киреринiң шылгалдазы чокка хүлээп алыр. Өөренiминiң хуусазы — 8-10 ай. Өөредилге сентябрьның 1-де болгаш 15-те эгелээр. Оон соонда болуктерни четтеглээ үезинде өөредилге эгелээр.

ШКОЛАНЫҢ АДРЕЗИ: Минусинск хоорай. Ленин кудумзузунда № 109 бажың, телефон № 2-06-08.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчуу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-31, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдиселериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг килдиселериниң 2-37-13, чагаа кийлизиниң 2-41-27, информация кийлизиниң 2-22-60, культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый кийлизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерииниң 2-12-45, солун келбейн бергенде 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1056

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле иргүне комитединиң гипографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажың № 1).

ТС — 00634.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 152 (12242) | 1983 чылдың июль 2, суббота | 1925 чыхаа үнделеттингеи | Өртээ 3 коп

Тыванның сиген шөлдеринде

БЕЛЕТКЕП КИРИПКЕН

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДА «АК-ТУРУГ» СОВХОЗ он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында пинтиниң маанга быжыг чем-суурну тургузар дээш ол ажылга хынамчалыг белеткенген. Мал чеминиң белеткелинге кирзе чугуур бүгү техниканың септелгези доозулган. Ам бо хүннерде 15 янзы-бүрү маркалыг тракторлар, сиген кезер 14 машина, 6 волокушка, сиген бөлөр 4 машина, 2 сараат салыкчызы белен.

Хову турлагларында кызылбулукнар, столованнар, чумар-бажыңнар ажылдап турар. Ында мал чеми белеткээринге, күскү дүжүт ажаан алырынга хамаарыштыр хову ажылдакчыларын хей-аът кирген дозуң, плакаттар астынган. Социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, аскан. Шаанал, макталдарны кылырының чижек нормаларын совхозтуң партхомунга бадылаан.

Совхоз бо чылын 5400 тонна сигенин, 300 тонна будукбүрүнү белеткээр планныг. Оон ажыл-ишчилери сиген кезилдезинче июнь 27-деп эгелеп киripкеп. Шопур-оол Сурунович Даваага удуртқан механизастаттынган бригада амдыызында «Д-25» маркалыг үш трактор-биле Улуг-Хову бажында Ак-Эрзинин арга-чарыктарында сигенперни кестирип эгелээн. Ол черде ажыл шуудай берген. Трактористер Алдын-оол Сайыллаан, Юрий Амырдаа, Владимир Дадар олар баштайгы хүннердеи эгелээп эки ажылдап, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, хүн үзүүн 110—120 хуу чедирип, мактады бергеннер. Чоокку хүннерде ацаа техника улам ковудээр.

Чечек Бүрбүге удуртқан 25 кижилиг өөреникчилерден тургустунган бригада будукбүрү белеткелинче үнүннеп. Олар 100 тоннадан эвээш эвес эки шынарлыг, хоолулуг мал чемнин белеткеп бээрин хүлээгеннер. Оларның ажылдап, чүрттаарынга болгаш дыштанырынга бүгү-ле тавырымчалыг байдалдарны совхоз дирекциязы тургузуп берген. Ынай-бээр кежүү ажылдарынга доктаамал транспорттуу оларга быжыглаан. Олар будук-бүрүлерин хумагалыг кезип баглаан, баштайгы килограммнарын дужаап эгелеңнин. Аныяк ажыл-ишчилериң берген сөзү ажыл-херектен карышпас дээрзи бүзүредилг.

Ынчангаш совхозтуң мал чеминиң белеткелинде механизаторлар болгаш школачылар планныг онаалдаларын чогуур үезинде ажыр күүседир дээш база ССРЭ-ниң ееспавына Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чылынга күш-ажылчы белеткеттерлиг ужураажыры-биле тура-соруктут, чаңгыс деминг ажылдап турарлар.

С. СОТНАМ.

ХҮЛЭЭЛГЕ БЕДЭЭН

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпилерин база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң еески сессиязының материалдарын Чоон-Хемчик районуң ажыл-агыйзарының үлетпүр бүдүрүлге, албан организациялар коллективтери калбаа-биле танышкаш, ону изин-биле деткип, чүүлдүгзүмгеннер.

Бо хүннерде коллективтерде Совет Тываның 40 чыл ооңга уткуштур будүрүлгениң курлавырын эң долу арга-биле ажыглаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның чогаадыкчы идепкейин бедидер, ажылчын бүрүзүнүң социал байдалын улам экижидер болгаш ооң-даа ооңе хөй талалыг социалистиг чарыш калбарган.

Районда улуг будүрүлгелериниң биржазы —«Седьхозтехника» каттыжымышкынының коллективи күш-ажылдың будүрүкчүлүүн 0,5 хуу, септелгемонтаж ажылдарын 0,6 хуу өстүрерин хүлээнген. Од шыпаш материалдыг чарыгдаларны кызырып тургаш, электри энергиязы, хөмүр-дапиты болгаш будүрүлгеге чугула өске-даа чүүлдерни камның чарыгдаанының түпелинде 1 муң рубльдин орулгазын албышаан. юбилейге чедир планныг онаалдаларны долузубиле күүседирин хүлээнген.

К. МОНГУШ.

● ●

КҮҮСЕТКЕН

Улуг-Хем районда Жданов аттыг совхозтуң ажылишчилери 1983 чылдың бирги чартында сүт будүрелининиң, ону күрүнеге садарының планын ажыр боттандырган. 100 тонна сүт будүрер планын ажыл-агыйның сүт-бараан фермазының ишчилери 145 тонна чедирген.

Сүт-бараан фермазының сааңчылары түс-түзүнде чартык чылдың социалистиг хүлээлгелерин эки күүседкилээн. Хоочун сааңчылар К. Монгуш, К. Аракчаа, К. Оюн олар планныг онаалдазын 120-130 хуу күүседкен.

Бистиң корр.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунда

Болгария Улус Республиканың, Венгрия Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Польша Улус Республиканың, Румыния Социалистиг Республиканың, ССРЭ-нин болгаш Чехословакия Социалистиг Республиканың партиляның болгаш күрүнеиниң удуртукчу ажылдакчыларының бо чылдың июнь 28-те Москваға болган ужуражышкынының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу эалчеглиг хуралында чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Чиңгиве секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов баштаан совет делегациязының ол ужуражышкынга ажыл-чорудулгазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу бүрүн болгаш долузубиле чүүлдүг деп көрген.

Ужуражышкынга хүлээп алдынган кады кылган медеглел делегейде амгы байдалды үнелеп көөрүнге аку-дүнма партияның болгаш күрүнелериниң чаңгыс эптиниң, дайын кыжаныышкының узуткаарынче, тайбыңны болгаш улустарның аймыл чок чоруун быжыглаарынче угланган күжениишкиннерин каттыштырып холбаштырар дээн оларның чүткүлүн илергейлел турар. Дүшкүүрлүг чоруктуң күштелиишкинин кажан үргүлүлел, күрүнелер аразында харылзаалар улам-на бакшырап, халапгыг уржуктарлыг ядролуг дайынның кыжаныышкыны күштелип, бөө-чепсекти әндере бүдүрери кажангыындаадда артык көөдеп турар амгы үеде бо айтырыгларга ындыг чаңгыс эптиг чорук онза чугула болуп турар. Шериг күчүзүнүң талазы-биле социализм чүрттарындан артык күштүг болуруң боттарының хөделиишкиннери-биле чедип алыр соруглалыг болуп турарын Каттышкан Штаттар болгаш оларның чамдык вашлелчилери чажырбайн турар.

Социалистиг чүрттарның партияның болгаш күрүнеиниң удуртукчу ажылдакчылары тайбыңның болгаш боттарының чүрттарының аймыл чок чоруунун эрге-ажыктарын баримдаалавышаан, шериг күчүзүнүң талазы-биле боттарындан артык күштүг болуу бээр чорукту канчап-даа болдурбазын ужуражышкынга оларның медеглээнин СЭКП ТК-ның Политбюрозу бо байдалдарда онза чугула ужур-дүзалыг деп санап турар. Делегей харылзааларының хөгжүлдезиниң амгы хөгжүлдезиниң кыжаныышкынының угланыышкынларын сарыылдыг болгаш боттуг ёзу-биле көөрүнче, кижи төрелгетеннин ән-не үндезин эрге-ажыктарынга дүүшкен бодамчалыг түңнелдерин кылырынче олар Соңгу Атлантика авиелининң кежигүннери чүрттарны онзалап кыйгырган.

Делегейде болуушкунларның амгы нарын үезинде НАТО-ның кежигүннери чүрттар ол кыйгырыгга харымны бээрин Совет Эвилелиниң, социалистиг өскеда чүрттарның манап турарын СЭКП ТК-ның Политбюрозунга чугаалажып көрген үеде онзалап демдеглээн. Халапты болдурбас аргалыг практиктиг базымнарны бүгү делегейде манап турар.

Даштыкы политиктиг өске-даа айтырыгларның, а ол ышкаш экономиктиг болгаш камгалал айтырыгларының талазы-биле информациязын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралында дыннаан болгаш чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

АЖЫЛ ШУУДААН

Чадаандың сүт заводунуң даштында сүт соөртүр машиналарны кижи ыяктан-на эскерип каар. Районуңуң совхозтарындан келген сүттүг заводка дужаары-биле эккеп турарлары ол. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының беш айларының планын будүрүлге чедиишкиниг күүсеткен. 323 муң рубльдиң бараанныг продукциязын будүрер тургаш, ону 339,7 муң рубльге, продукция сайгарарының планы база ол хире турда, ону 321 муң рубль кылдыр күүсеткен. Чалаң сүттү 918 тонна будүрер тургаш, 1001,4 тонна кылдыр, саржагны—36 тонна турда, 50,3 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

«Будүрүкчү күштерге шынар талазы-биле хөгжүлдеже орук—ол дээрге шапкын хөгжүлдеже шилчиишкин, бистиң социалистиг тургузуушустуң артык күштерин, эртем-техниктиг революциянның чедиишкиннери-биле херек кырынга каттыштырары-дыр» — деп, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропов чугаалаан. Чадаанның сүт заводунуң ажылчыннары будүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарынче улуг кичээнгейни үглаидырып, чонну эки шынарлыг сүт, саржагбиле үзүктелиишкин чок хандырарын чедип алыр дээш ажылдап турарлар. Ынчангаш оларның будүрүп турар продукциязының шынары эрткен чылдыындан элээн экижип турар. Электроэнергия чедиишкин бээр үеде продукциянның амдан, шынары четпес боор таварылгалар туруп келгилээр. Бо талазы-биле чогуур хемчеглер алдынып турар.

«Күш-ажылчы коллективтерниң ажылынга бедик сагылга-чурум болгаш организастыг чорук, коллективтер кежигүннериниң инициативазы болгаш идепкейлии — пинтиниң күш-ажылының будүрүкчүлүүн өстүрериниң, совет улустуң чаагай чоруун бедидеринин, кижиниң бүгү талалыг сайзыралыының чайлаш чок негелделери-лир»— деп, «Күш-ажылчы коллективтер болгаш будүрүлгелерни, албан черлерни, организацияларны эргелеп башкарарынга оларның ролун бедидер дүтайында» ССРЭ-нин Хоойлузунда айыткан. Ол Хоойлуну будүрүлгениң коллективи помчуп, таныжып, сайгарган болгаш чүрттүң бүгү будүрүлге коллективтери-биле домей, сагылга-чурум айтырыып чугулалап көрүп, эвээш эвес ажылдарны чорудуп турар. Ынчангаш амгы үеде ук будүрүлгеде сагылга-чурумнуң байдалы эки. Чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, озалдаар кижилер ында чок болган.

Алган хүлээлгелерин доктаамал күүседип, ак сеткилдиг ажылдап турар, коллективтиң хүндүткелии чаалап алганнарның саны көвүдеп турар.

С. БАЛЧЫР.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң күш-ажылчы коллективтериниң аразында Тываның 40 чыл ооң төлептиг үткүүр, он бирги беш чылдың өзек чылының планныг онаалдазын долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарыш калбаралган.

Анатолий Дутляковтуң удуртканы тудугжуларның комплекстиг бригадазы чартык чылдың түңнели-биле мурнакчы ажылдыг коллективтериниң одуруунда кирген. Бригада Кызылдың төвүиле баштайгы 9 каът бажыңның тудуунда ажылдап, ооң бешки кадының ханаларын тудуп киripкеп.

Интернационалчы бригада 19 кижиден тургустунган. Олар чаңгыс ог-бүленің төлдери дег, эп-найыралдыг ажылдап, ай, квартал планын багай эвес күүседип келгеннер.

ХПТУ дооскан аныяк оолдар Николай Сат, Александр Покояков, Виктор Тарасенко хоочун тудугжуларның үлегери-биле ажылдап, социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турарлар.

ЧУРУКТА: солагай таладан дашчылар Н. Сат биле А. Покояков.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕРЛИГ

Хандагайты суурнуң кол кудумчуларының бирээзин улуг Ленинниң ады-биле адаан. Кудумчуну Советтер бажыңы, районнуң Культура бажыңы, аалчылар бажыңы, чоннуң амыдырал хандырылга комбинады, шевергин херимээн, погаарарып үнген ыяштарлыг, аянныг шыктыг сесерлик бир онзагай хевир киripип турар. Кудумчуның ортаа үезинде даштың чараштыр кавастап кылган улуг эвес бажың бар. Ол — районнуң тудуг-септелге участогунуң конторазы-дыр. Даштыкы эжиктиң солагай талазында будүрүлгениң көргүзүг самбыразы — ында бригада, звено бүрүзүнүң, тудугжуларның ай, квартал көргүзүглерин бижээш аскан. Эжиктиң оң талазында будүрүлгениң мурнакчыларының чуруктарын хүндүлел самбыразында киripген. Участоктуң херимининг ишкинде тудуг материалдарын эмгелеп салгылаан. Септелге-тудуг участогунуң чалапылга цеги база ында. Ону суур Советтиниң депутады, хоочун тудужу Хоокүйоол Монгуш удуртуп турар. Звенода беш кижи бир демпинг, шудургу ажылдап турар. Цехтиң эвээш кижилиг коллективи ай, квартал планнарын үсчок ажыр күүсеткилээн. Олар 1800 рубльдиң продукциязын будүрер тургаш, 3900 рубльдиң продукциязын берген. Планныг онаалдаларын звено кежигүннерни 1,5—2 катап ажыр күүсеткилээн.

Участокта аныяк бригадир Николай Монгуштуң удурткалы тудугжулар бригадазы мурнакчыларының одуруунда. Бригада май айда 0,2 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр тургаш, 7,7 муң рубльге, азы планын 124 хуу күүсеткен. Тудугжулар Кызылоол Монгуш, Дадар-оол Ондар, Чаш-оол Саая, Бады Монгуш планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип, оскелерге үлегер-чижээн көргүзүп келгеннер.

К. ХОВАЛЫГ.

Өвүр район.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

● **ГОМЕЛЬ.** Мал чемин белеткээр кандыг-даа агрегатка тааржыр кезектерни «Гомсельмаш» каттыжышкыны будүрүп эгелээн. Сиген кезер машиналарының дүргеи үрелиичел бистерин быжыг кылдыр будүрер күчүлүг комплекети чоокта чаа ында ажыглалта киripген. Ындыг кезектерни дыка быжыг кылдыр автоматтыг чурум ёзуугаар ол комплекс болбаазырадыл, будүрүп турар.

Ук кезектериниң үрелбес, быжыг болуруң хандырар дээш оларны будүрериниң технологиязын заводтуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары бөдүүнчүткен болгаш ол кезектериниң ажыглал хуусаазы будун чартык катап узаарын санап корген. Комплекстиң төлевилел күчүзүн бүрүн [illegible] алган сөөлүнде [illegible] будүрүде 20 миллион ацаа чы[illegible] будүрер.

— Мал ч[illegible]ээр машиналарының белеткээр кезектериниң ажыглал хуусаазын узартқаш, ажылдатыының [illegible] ажылдакчылар [illegible] ажылдатыының [illegible] ажыглалтыг үезинде кедээ 2[illegible] агый техникаазы үзүктелиишкин чок ажылдаар ужурлуг. Ол сорулганы хандырар дээш комбайннарның быжыг болуруң доктаамал бедидип, септелге баазадың быжыглап турар бис. Машиналарны болгаш оларның артык кезектерин домей болдурары, кезек бүрүзү кандыг-даа машинага тааржы боор кылдыр оларны домейлештир будүрери — комбайнар, машиналар кезектериниң быжыг болуруң хандырарының чугула курлавыры кылдыр санап турар бис — деп, каттыжышкының кол конструктору Г. Трофимук чугаалаан.

● **ТАШКЕНТ.** Ташкент метрозунуң чаа участогунуң бирги станциязын «Космонавтыларның проспектизин» деп адаан. Тудуг-монтаж ажылдарын ында кылып дооскан. Ады километр узун орукка ында үш ындыг станцияларны дериир. Ол метро шугуму хоорайның төвүн демир-орук вокзалы-биле тудуштур харылзаштырар.

● **УРГЕНЧ.** Амударьяның кудуунунуг ыргай черлерин ажыглаан болгаш мал чемнерн культураларны ацаа тарыыр кылдыр белеткеен. Хорезма областың тараажыларны мелиораторларның шиитпиттиеин мун гектар черниге кукурузаны, чигир свёклазын, мөде сигеннерни тарып эгелээн. Ындыг тарылга шөлдери республиканың оске-даа областарында база калбарып турар. Чыл эгезинден бээр пинтиниңбиле 30 муң гектар шөлдерни шиитгээдип алган.

● **РИГА.** Риганың үлетүр ажылының болгаш хоорай [illegible] аразына кыскө [illegible] аргыжар троллейбусорунун [illegible] маршрутар ш[illegible] эгелээн. Оң рут [illegible] үеде ажыгдээрге — [illegible] троллейбустуң далга кирген [illegible] ыш чыгыйын шугуму-дур. [illegible] троллейбустарның шугуму ам-даа 40 километрге немежир.

(СЭТА).

«Салют-7»—«Союз-Т-9»— «Космос-1443»

УЖУДУУШКУН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТОП. (СЭТА). Космонавтылар Владимир Ляхов биле Александр Александров орбитанын «Салют-7» станциязының дериглелерин болгаш аппаратураларын чазып, сайгарарының талазы-биле планнаттыган ажылдарны үргүлчүлеп турар. Июнь үезинде олар, чижээ, башкарылга системаларын, пуныгуну хынап, влаюминаторларның байдалын корүп, тодаратканнар.

«Космос-1443» спутниктиң станцияга оон башкарылгалыг ужудуушкунуунуң үезинде ажыглаттынар чүүктерни чедиргенин моон мурнунда дыңнаткан. Июнь үезинде спутниктиң эжикти ажыктаан, оон иштинде дериглелер, аппаратура, эртем шинчилелдерни кылыр болгаш экинажтың чүрттап, ажылдаарын хандырарының материалдары-биле катай-даара үш хире тонна янзы-бүрү чүк бар.

Июль бирээде «Космос 1443»-туң чүүктерни сайгарган.

Телеметрлиг хемчээшкиннинг түңнелдерин ёзугаар алырга, орбитаның «Салют-7»—«Союз Т-9»—«Космос-1443» комплексинин ужудуушкуну чогумчалыг боон турар.

Эштер Ляхов биле Александров олардың байдалы эки.

УЕ ЧООКШУЛААН, А БАЙДАЛ...

Амгы үезиң кол соруглазы болза, мал чемниң белеткелинге ажылдаар техниканы болгаш бригада, звеноларны, витаминниг сиген долганы белеткээр агрегаттарны, силос болгаш сенаж салыр оңгарларны белеткээри.

Июнь 25-тин байдалы-биле алырга, чайгаар үнген болгаш хой чылдыг сигеннериң үнгени эки. Ынчангаш ам хемнер болгаш шынааларның уныларында үнген сигеннерин кезип эгелээр апаар. Мал чемнериниң белеткелин дүргедедир толээде эки шынарлыг септеттингеп техникалыг болур ужурлуг. Июнь 15-тиң медээзи-биле алырга, янитизи-биле республикада трактор-биле сиген кезер машиналарының 65 хуузу, азы бар турар 637 сиген кезер машиндэдан 413-жү септеттинген. Тракторларбиле хээндектеп сиген кезер 137 машиндэдан 83-жү септеттипген ийикпе, 61 хуузу белеп болуп турар. Эрткен чылдың бо үезинде ол техниканың 91 хуузу белеп турган. 405 прессподборщиктерден 252-зи септеттинген азы чүгле 62 хуузу белеп.

«Хемчик», «Октябрь 30 чылы», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Искра» «Күш-ажылдың хостуу», «Революцияның чалбыжы», «Кызыл тараачын», Ленинчи орук», «Бүрен», СЭКПниң XXV съездизи аттыг, «Тес-Хем», «Тимлелге» болгаш Дуржулга станциязы мал чеми белеткээр техниканың септелгезин доолуп турар. Ол ажыл-агыйлар силос болгаш тараа ажаан алыр комбайнарының септелгелерин база доозар чоокшулаан.

Чамдык совхозтарда мал чеми белеткээр техниканың септелгезин чогуур деңнелиңге чедир тургуспайн турар. «Тээли» совхозта тракторларбиле сиген кезер машиналарның чүгле 6,7 хуу, «Бай-Тал» 31 хуу, Тока аттыг совхоз 27 хуу, «Кызыл тук» (Каа-Хем) 45 хуу, «Улуг Октябрь» 55 хуу, Ленин аттыг совхоз 16,7 хуузун септеп алганы четпес. Ленин аттыг, «Нарын», «Чаа орук», «Май 1» болгаш «Мурнакчы» совхозтар ол техниканың септелгезинче ам-даа кирбээн.

«Сукпак», «Көк-Тей», «Тес-Хем», «Хадын», «Большевик», «Торгалыг» болгаш ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтар прессподборщиктерниң септелгелерин бүрүү-биле дооскан. «Тээли», «Доң-Терезин», «Хөндергей», Тока, Жданов, Ленин аттыг, «Оок», «Май 1», «Кызылгаар», «Чаа орук», «Кара-Хаак» болгаш «Х Улуг хурал» совхозтар бар турар прессподборщиктериниң 16—50 чедир хуузун септеп алган ийикпе өске ажыл-агыйлардан хожудап турарлар. А «Нарын» совхоз бар турар 6 прессподборщиктеринден чангызып-даа септеп албаан.

Ниитиниң малынга мал чеми белеткеп эгелээриниге чедир каш хонук арткан. Ынчангаш совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери мал чеми ажаан алыр техниканы арткан каш хонуктарда белеткээр талазы-биле практиктиг хемчеглерни алыры чугула.

Чоокта чаа ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң базазынга совхозтарның АВМ-пер агрегаттарының операторларының болгаш лаборантылар семинарын эрттирген. Бедик шынардыг витаминниг сиген долганын белеткээринге ол семинар улуг идигни бээр ужурлуг.

Ам бо хүннерде мал чеминиң белеткелинге ажыл-агыйларда бар турар витаминниг сиген долганын белеткээр агрегаттар кол хереглеттинер. Совхозтарда ниитизи-биле 43 агрегаттар бар. Оларның иштинден 27-зи белен. Чоон-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Кызыл, Каа-Хем районнарның ажыл-агыйларында АВМ-нерни септеп белеткээр ажылдарны эки организастаанындан ол агрегаттар ажылдаарынга ам белен.

Ындыг-даа болза Таңды районнуң совхозтарында 9 АВМ-нерден 3-жү, Бии-Хемде 6 агрегаттан чаңгызы септеттинген. А Тес-Хем, Эрзин районнарда «Чодураа», Ленин аттыг совхозтарда 1—1 АВМнер турда-ла, ам-даа септеттинмээнин элдептир. Ынчангаш мал чеминиң белеткелинниң баштайгы хүнүнден эгелээш база бир кол хереглеттинер техника ол дээрзин ында ажыл-агыйларның удуртукчулары утпаза чогуур.

Ооң-биле кады АВМ-нерге хереглээр продукцияны үзүктел чок хандырары-биле ацаа ажылдаар кижилерни, машина-техниканы турум быжыглаары чугула.

Чамдык районнар мал чеминиң белеткелинче кирип эгелээн. Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу», «ТТКА 25 чылы» совхозтары, Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозу ол ажылдарже эгелеп киripкеп. Хой чылдыг сигеннерни кезип эгелээриниң үеми келгеп. Ынчангаш бирги кезиишкинни организасташ, ооң соонда кезиишкинни кылыры-биле суггарылганы олла дораан организастаар херек. Хой чылдыг сиген шөлдерни чогуур ой-шаанда ажаан алыр болза, ийиги ажаалда база бедик дүжүттү бээр. Ол-ла бүгү ажылдарны чогуур хуусаазында кылып алыр болзувусса, мал чеминиң белеткелинниң планын күүседир алырынга болгаш чүртке аъш-чем программазын боттандырарынга улуг идиг бодаур ужурлуг.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир сорулгабиле чон ортузунга идеологтуг, массә-политиктиг ажылды бедик деңнелге кодурүп, ол бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының планныг даалгаларын чедиишкиниг күүседирииге, келир кышка ниитиниң малынга четпир санныг чемни белеткеп алырынче киткээгейлии салыры—партия, совет, кедээ ажыл-агый организацыларының кол сорулгазы.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ДЕЛГЕЛГЕДЕ ЧАА КӨРГҮЗҮГЛЕР

МОСКВА. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиниериниң делгелгезинде чаа салбырны ажыктаан болгаш «Уралмаш» будүрүлге каттыжымышкынының ажылының дуржулгазы ында коргүзүп турар. Ол каттыжымышкынның мурнакчы коллективи бодунуң будүрүлгезиниң 50 чылын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээриниге белеткеп турар. Боду чоруур күчүлүг экскаваторлар, прокат станнары, улуг күчүлүг пресстер, нефть болгаш газ тыныжынга ажыглаар оруминээр установкалар—олар каттыжымышкынның хөй-хөй продукциязының чүгле чамдыызы-дыр.

Күш-ажылды организастаарының «Уралмаш» каттыжымышкынынга шиңгээдип алдынган депшилгелиг арталарны неперединиге делгелге идиглиг болур.

ЧУРУКТА: «Уралмаш» будүрүлге каттыжымышкынның чилгине директору ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Евгений Андреевич Варначевтиң (солагай талазында) делгелгеге келген аалчылар-биле чугаалажып турары.

И. ЗОТИННИҢ фотозу. **СЭТА-ның фотохрониказы.**

Бөгун—Кооперацияның делегей хүну

БЕДИК ХҮЛЭЭЛГЕ

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде айыттынган сорулгаларны практика кырынга боттандырарын совет хереглекчилер кооперациязының ажылдакчылары боттарының бедик хүлээлгезин кылдыр көрүп турар. Делегейниң бүгү кооператорлары-биле кады олар бөгун боттарының байырлалы — Кооперацияның делегей хүнүн демдеглеп турар. Делегейниң кооператив шимчээшкинин амгы үеде чартык миллиард ажыг кижини хаара тудуп турар. Бо байырлал делегейниң чурттарында ацгы-аңгы эртин турар болзажок, эчис сорулгазы чаңгыс — бөмбүрзектиң кооператив шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаары, ооң амгы үениң чугула социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээрингге ужур-дузалын илергейлээри.

Совет хереглекчилер кооперациязы 60 миллион хире кижини каттыштырып турар делегейде эң улуг шиитилел-ажыл-агый организация. Делегейниң кооператорларының аразында ажыл-херекчи, нәмәралдыг харылзаа— специалистер, телевилелдер болгаш документация солчулгалары-биле, кадрлар белеткээри, кооператив сайзыралының чугула айтырыгларын кады шиитпирлеп турары-биле илереттинер.

Ук адырның ажылдакчыларының кол кичээнгейи амгы үеде чурттуң кодээ чурттакчы чонунуң садыг хандырылгазының бүгү системазын улам сайзырангайжыдарывче, Аъш-чем программазын амыдралга боттандырарынче угланган. Ол сорулгаларны боттандырарынга кооператорларның киржилгезининг дугайын Центросоюзтуң баштаар черинин даргазының бирги оралакчызы **В. П. Супотницкий** СЭТА-ның корреспонденттизининг дилээнге мынчаар тайылбырлаан:

— Черкасс облпотребсоюзтуң Уманск консерва заводунуң коллективи кат-чимистен янзы-бүрү продуктуларны база джемни бүдүрүп эгелээн. Садып алыкчыларның чугула хереглели продуктуларның бирээзи — горохту, чимисти маңаа доңургаш, бүдүрүп үндүреринин технологиязы заводта шиңгээдип алдынган. Ол бүдүрүлгени чиг-эт-биле кодээниң ажыл-ишчилери хандырып турар. Хуузувда дузалал ажыл-агыйы тудуп турар кижилерге эптиг болуру-биле кат-чимис, ногаа белеткелиниң сезоннуг үезинде областың улуг суурларынга хүлээп алышкын пунктуларын тургузуп турар.

Чурттуң аъш-чем курлавырларын ковүдедир херекке хереглекчилер кооперациязы он бирги беш чылдың эрткен ийи чылында 22 миллиард рубльдиң салыыпкының киргген — деп, Центросоюзтуң баштаар черинин даргазының бирги оралакчызы чугаалаан. — Ол кооператив үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге аъщ-чем продуктуларын бүдүрүп турарый-биле, чурттакчы чондан кодээ ажылагый продуктуларының артыкшылын садып ап, хереглекчилер кооперациязының дузалал ажыл-агыйында мал-маганны, куштуу аймаа өстүрүп турары-биле чедип алдынган. Кооперацияның үлетпүр бүдүрүлгелери ийи чыл дургузунда муң тонна кондитер кылыгларын, үш миллиард ажыг погаалыг консерваларны, муң тонна колбаса кылыгларын бүдүргеп. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар талазы-биле сорулгалар улуг.

ТӨЛЕПТИГ БАРААН БОЛУР ДЭЭШ

Тыванның кооператорлары, совет кооперация шугумунуң ажылдакчылары-биле бир дөмей, Кооперацияның делегей хүнүн СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге сорук киргеи политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүнүң байдалында үткүп турар.

Кодээниң ажыл-ишчилериниң амыдырал хандырылгазы хереглекчилер кооперациязының хүн бүрүдеги ажылынга-биле тудуш холбаалыг. Чүрттуң Аъш-чем программазында кодээниң чурттакчыларын хереглелдиң эң чугула барааннары-биле хандырарын, ажыл-агый продуктуларды, чиг-эт белеткээрингге калбаа-биле киржирин, саарылгага түс черинг бараан курлавырларын ажыглаарын айтыкан чүүлдер кооператорларның ажыл-чорудулгазынга дорт хамааржыр. Тыванның кооператорларының бөгүнгү ажылы совет кооперацияның мурнунда партияның салып турар сорулгаларын боттандырарынче, садыг хандырылгазының бедик культуразын чедип алырынче угланган.

Республиканың кооперация шугумунуң четкизининг материал-техниктиг баазазы чыл келген тудум бижыглаар. Шамбалыг, Хорум-Даг, Кара-Чыраа суурларда 4-ки шиитил-биле 354 дөрбелчин метр шөлдүг магазинни эртеп чылын ажылдаан. Эрээн суурга 440 дөрбелчин метр шөлдүг үлетпүр бараанныг магазинни ажыттынган. Сарыг-Сеп, Суг-Аксы суурларда, Чадаана хоорайда садыг четкилериниг 3500 дөрбелчин метр шөлдүг дөрт склад немешкен. Ол-ла үениң дургузунда чөрби садыг четкизинге капитал септелгени чорудуп, эде дерээн. Ооң түңнелинде чедип магазинини депшилгелиг арга-биле ажылдаар кылдыр тургускан, садыг шөлүг, склад немешкеп. Респотребсоюзтуң шугумунда депшилгелиг арга-биле ажылдап турар магазиниериниң бараан саарылгазы 48 хуу четкеп. Магазиниерии болгаш хой-ниитил чемненилгезининг черлерин чаа дериг-хереклер-биле долуу хандырар талазы-биле боттуг хемчеглер алдынып турар. Садыг четкилерингe эрткеп чылын 67 муң рубльдиң технологтуг дериг-хереклерин тургускан. Үстүнде кылдыгаан чүүлдер кооператорларның ажылынга таарымчалыг чамдык байдалдарны тургускан.

Кооперация ажылдакчыларының бөгүнгү байырлалы он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының бирги чартыны дооступ турар хүнүнде эртип турары-биле онзагай. 1983 чылдың бирги чартык чылында бедик көргүзүглерлиг ажылдаан коллективтер бистe эвээш эвес. Чижээ, Эрзин, Тожу, Монгун-Тайга районнарның хереглекчилер ниитилелиниң, «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының коллективтери социалистиг чарыштың мурнакчылары.

Тыванның хереглекчилер кооперациязының ажыл-чорудулгазында чедип алдынган чамдык эки көргүзүглер, чедиишкин — шугумуңуң мурнакчы коллективтериниң, ажылдакчыларының ак сеткилдиг, төлептиг ижиниң түңнели. Күш-ажылды коммунистиг бәзу-биле көрүп турар, кызымак ажылы-биле чонунга мактадыглар бистинг хөй. Оларга Улут-Хем районнуң хереглекчилер ниитилелиниң Эзимизде магазин эргелекчизи З. Тодуш-оол, «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының Арыскында магазин эргелекчизи П. Ардаа, Ак-Туруг суурда — Т. Баймр-оол, Таңды, Бии-Хем районнарның хереглекчилер ниитилелериниң садыгжылары В. Симина, А. Аршукова, Эрзинден автомагазин садыгжы-чолаачызы В. Уржук. Кызыл районнуң хереглекчилер ниитилелиниң белеткел конторазының белеткелчизи М. Хертек. Респотребсоюзтуң тудуг-монтаж эргелелиниде тудугжу Ф. Кобяков болгаш оон-даа оскелер хамааржыр.

Сөөлгү чылдарда бараан саарылгазының тургузуунда көскү оскерилгелер болган. Чонунуң амыдырал-чурттагазының деңнели бедээн, хереглели оскен. Чүгле эрткен чылың белин үлетпүр бараанныарын кордүнгенинден 20 млн. рубль хөйнү саарган. Ооң иштинде 595 чиик машина, 1035 мотоцикл, мотороллер, 4550 соодукчу, хеп чуур машина, саттынган. Садыг четкилеринде, баазаларда бараан курлавырларының хуваадалын, сайгарылгазын тургузарынче кичээнгей үлүг.

Хой-ниитиниң чемненилге черлериниң ажылы сөөлгү чылдарда элээн эжиижээн. Таңды, Каа-Хем, Эрзин, Монгун-Тайга районнарның хереглекчилер ниитилелиниң столовааларының ажылы көскү.

Чурттуң Аъш-чем программазы кооператорларның мурнында улуг сорулгаларны салган. Ол — бистиң дүн бүрү ажылывыска программа. Тываның кооператорларының ол талазы-биле ап чорудар хемчеглери тодаргай. Ооң күүселдезинче бүгү күштүң мөөнээн. 1983-1985 чылдарда садыг болгаш хой-ниитиниң чемненилге черлерин туларының перспективтиг планы тургустунган. Ында көрдүнгени-биле Абакан базазынга немей складтар, Самагалдай, Тээли суурларга пекарнялар, чаа Шагаан-Арыгга 500 тонна ногаа шыгжаар чер туттунар.

Аъш-чем программазын боттандырар херекке районнарда белеткел конторалары ажылдакчыларының үлүг улуг. Чурттакчы чондан кодээ ажыл-агый продуктуларын садып алыр онаалдазын кооперацияның белеткел системазы доктаамал ажыр күүседип келген. Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Таңды, Эрзин районнарның белеткел конторалары. Кызылда кооперация садыының, универсалдыг белеткел базазының коллективтери бүдүрүлгечи белеткелчилерни боттандырар талазы-биле сорулгалар улуг.

Тываның кооператорлары СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч), июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, көдээниң чурттакчыларын садыг-биле хандырарын улам экижиктер, кооперативажыл-агыйын бижыглаар болгаш калбартыр дээш улам кызымак ажылдаалар.

Х. МОНГУШ.

Респотребсоюз баштаар черинин даргазының оралакчызы.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

«Тыва суг-тудуг» трестиң автобаазазының ийи дугаар колонназында бригадир-чолаачы Виктор Бавуу-Сюрюн ажыл-ижинге үре-түңнелдиг ажылдап турар. Ук будүрүлгеде ол 8 чыл үлегер-чижектиг ажылдап, демир-бетон конструкциялар белеткээринге, суггарылга системаларының тудуунга шыдаар-ла үлүг-хуузун кирип келген.

ЧУРУКТА: В. Бавуу-Сюрюн болгаш оон бригадазының кежигүнү Виктор Пелецкий.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЭКИ ШЫНАРЛЫГ, ХӨЙ ДҮК ДЭЭШ

КЫРГЫЛДА

«Кызыл тук» совхозта хой кыргылдазы эгелээн. Бо хүннерде 2428 баш хойну кыргып дооскан. Кыргыттынган хой бүргүзүнден 1 килограмм 332 грамм дүктү кыргып алган. 3 тонна 236 килограмм дүктү районнуң белеткел конторазынга дужаары-биле пресстеп белеткээн.

Ажыл-агыйларда 1256 баш хураганнарның кыргылдазыны база чорудуп, оон 477 килограмм дүктү ап, хураган бүргүзүнден 0,378 килограмм дүктү алган. Сагыл-Бажы хойжу бригаданың коллективи 1 тонна 37 килограмм дүктү кыргып алган. 312 хурагандан 121 килограмм дүктү алган.

Халыын хойжу бригадада 578 улуг хой, 568 хураганны кыргаан. 949 килограмм дүк алдынган.

Хорумнуг-Ой хойжу бригадазындан кыргылдага кирген улуг хой, хураганнардан 1 тонна 599 килограмм дүк кыргыттынган.

Т. ХОВАЛЫГ.

Өвүр район.

БЕЛЕН

Он бирги беш чылдың өзек чылында Бай-Тайгада «Мурнакчы» совхозтуң малчыннары күүрүеге 28 тонна «чымчак алдынны» дужаар планныг.

Ажыл-агыйның төп салбырында кыргылда пунктузун аштап арыглаан, чугайлаан. Кыргылдазы кыска хуусаада шынарлыг чорудары-биле мында электриглиг чаа 20 хачыны тургускаш, хол-биле кыргыырынга таарымчалыг 10 туруштарны белеткээн.

Совхозтуң дирекциязы, партком, профзвилел, ВЛКСМ комитеттери четчир санныг кыргыкчыларны, дүк классеткчыларны, ажылчыннарны белеткээш, социалистиг чарыштың негелделерин тургускан.

С. ОНДАР.

ДҮРГЕДЕДИР

Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырынын кыргылда пунктузунда социалистиг чарыштың түңнелдерин 5 хонуктан үндүрүп турар. Сөөлгү беш хонуктуң түңнели-биле электриглиг хачы-биле кыргыырынга бирги черни Мука Чамбал, Оолчак Серендоо, Алексей Салчак олар тиилекчи болгаш, шаңнадып, мактаткан. Кыргылдазы дүргедедир болгаш дүктү чидириг чок ажаап алыр дээш хол хачызы-биле кыргыыр кыргыкчыларны база хаара тутkан.

Д. САЛЧАК.

Улут-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң хой кыргылдазы хайыышкынныг чоруп турар. Хой кыргылдазынче организастыг кирген. Кыргылда пунктузунга чеде бээрминге, кажаа иштинде кыргыкчылардың электриглиг хачыларының даажы бир янзы ыялга-биле чаңгыс аай шыыраары дыңналыр. Кажааже кирер эжиктиң ийи талазында: «Кыргыкчы, дүктүң эки шынары дээш ажылда», «Күрүпеге 64 тонна эки шынарлыг дүктү садар хүлээлгезиг бис» деп лозуңнарны оңгур кызыл пөсте, алдыналчак будук-биле чараштыр бижээш алып каан.

Кажааның ийи талазында дөрт одуруг столчугаштарда электриглиг хачылар-биле хой кыргаан кыргыкчылар хой болду. Ортузунда шала бедидир тутkан маңза-биле үш өрээлдиг кажаада кыргыттынмаан хойлар тур. Кажал кыргыкчы хоюн тондур кыргыпкаш, дужунда эжиктен киргеш, дараазында хойну тутkаш, чаштыр, дүктүй бээр, улуг шөлдүг чок, мрадыр кылаштавас болду. Кыргыкчыларның солун ажыл-ижин көрүп, кезек саадап турумда, кыргылда пунктузунуң эргелекчиэ, пенсионер, Күшлуг-Хем районнуң Ак-Дөвүрлиг совхозунуң хой кыргылдазының эргелекчизи Ооржак Чойгу-оол ажылдың хоочуну медальдың эдилекчизи, аныяктарның дагдыныкчызы Умар Кунаевич Дембирел кажаанның алдыы ужундан кыргыкчыларның ажылын хынап корбушаан, оожум чоктап олур. Чедип кээрге, амыр-менди солушканым соонда, ажыл-ишкандыг чорун турарын сонуургаарымга, келген үүнче катап хайгаарадыг эргий көргеш, хүлүмзуруй аарак, шала хоглуг чугаалай-дыр:

— Бистиң кыргылда пунктувуска 14 кодан хойларны кыргыыр ужурлуг бис. Амдыызында чеди кодаиларны кыргып үндүрүптүвүс. Тодаргайларга, 2673 баш хойлардан 5404 кг дүк алдывыс, азы чартык нарын дүктүг бир баш хойга оналштыр ортумаа-биле 2,3 килограмм дүк алдынган.

Кыргылда пунктузунда ажылды организастааны эки, бүдүрүкчүлүг бедик. 45 электриглиг хачылар уредиликкин чөп, дең-дөгөл ажылдап турар болду. Кыргыкчыларның 30 хире хуузу аныяктар, оларның хой кезии 8—9 класстарның өөреникчилери. Олар эрткен чылдарда кыргылда сезоннарынга киржип каапкан шору дуржулгалыг, холу эдиккен кыргыкчылар дээрзин хоочун ажыл-ишчи немеп чугаалады.

Кыргыттынган чеди кодаиларның иштинден совхозтуң хоочун хойжуу кедээ Советтиң депутады, коммунист Петр Кудерниң көргүүзү бедик. Ооң иштин кыргыткан 361 баш хойларындан баш бүргүзүнге онаштыр 2 кг 960 грамм дүктү кыргып алган. Эрткен чылгы көргүзүүнден 300 грамм хой болган. Ол ишкаш малчыннар Май-оол Бурбужук 2,9 килограмм, Машпак Дадар-оол 2,6 килограмм дүктү хой бүргүзүнден кыргып ап, база-ла эки көргүзүглерлиг болган.

Кыргыкчылардан 8-ки классчы Айланмаа Седпп 4 хүн иштинде 288 кг дүктү кыргаан, бирги черже үнгеш, шаңнап-мактаткан. Чаныкчы Бичелаа Айжиқ, Бегзи Монгуш, бис солукчузу Кара-оол Таваакай олар кызымак ажылдап турарлар.

Кызыл-Даг салбырында хой кыргыыр пунктузундан 8 тонна 893 килограмм дүк бо хүннерде дужааттынган. Ынчангаш Дадар-оол Монгуштуң 6 кижи составтыг дүк пресстээр звенозу кыска үениң иштинде 12 тонна дүктү пресстеп шоодайлаан, күрүнеге дужаап эгелээн.

Дүк класстакчызы Тамара Сержиттиң удурткан 8 кижилиг школачылардан тургустунган дүк илгакчылары хүн нормазын база ажыр күүседип турарын мактавас арга чок.

Ында столовая ажылдап, аъш-чем хандырылгазы эки. Ажылдап турар кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Поварлар Күнзеңмаа Монгуш, Светлана Дарта олар амдавыыг чемни кылып берип турары-биле мактаалыглар.

Кыргылда пунктузунуң ажыл-ишчилери кыргыза чогуур арткан хойларның дүгүн чидириг чок, кыска хуусаада челиишкинниг кыргып доозуп, сөглээн сөзүн ажылхерек кырынга күүседир дээш улам шудургу ажылдап турарлар.

С. СОТНАМ.

ДУЖААП ЭГЕЛЭЭН

ЧЕТПЕСТЕР ТУРЗАЖОК...

«Искра» совхозтуң хойжулары эң орулгалыг адыр — хой ажылындан дүктү чидиргиг чокка алыр, эки шынарлыг дүктү Төрээн чуртка бээр дээш бо хүннерде күжениишкининг ажылдап турар. Он бирги беш чылдың үшкү чылында ажыл-агый күүрүнеге 31 тонна дүк дужаары планнаттынган.

Эртенги дээр аяс турза-даа, дүүш сөөлүндеи эгелеп бүргеп эгелээп. Шагжагар кара булуттар чоорту бедин үнаеүпзе, черден хүнүү дуглап, дидиреевишаан, чаъстай каапкан. «Искра» совхозтуң төвү Бажың-Алаак суурнуң кыдынга Ак-Судактың кыргылда пунктузунга чаъс бичии-ле мурнунда кээривиске, чугайлап каан ак-ак кажаалар барааны көзүлдү. Пунктуның кырында кызыл тук салгын-хатка сагланнадыр кинскээн тур.

Час узамдыгып, чай серии болганы-биле кыргылданы июнь айның ортандан эгелээн. Кижилер ында чаа-ла турумчуп ажылдаан, кажаахораанны септеп, ариглаш шеверлээп болду. Ынчалза-даа пунктуның чадагай кажаазында сери кылдынмаанны-биле чаъс сөөлүнде кыргыкчылар хой кыргылдазын уламчылаар арга чок болган. Бо хүн ол ажыл ынчалдыр ара үзүлген. Чайгы хүн ам-даа чүгүрүүнче кирбээн. А кыргыкчылар Одар эрткен чылдарда кыргылда сезоннарынга киржип каапкан шору дуржулгалыг, холу эдиккен кыргыкчылар дээрзин хоочун ажыл-ишчи немеп чугаалады.

Кыргыттынган чеди кодаиларның иштинден совхозтуң хоочун хойжуу кедээ Советтиң депутады, коммунист Петр Кудерниң көргүүзү бедик. Ооң иштин кыргыткан 361 баш хойларындан баш бүргүзүнге онаштыр 2 кг 960 грамм дүктү кыргып алган. Эрткен чылгы көргүзүүнден 300 грамм хой болган. Ол ишкаш малчыннар Май-оол Бурбужук 2,9 килограмм, Машпак Дадар-оол 2,6 килограмм дүктү хой бүргүзүнден кыргып ап, база-ла эки көргүзүглерлиг болган.

Кыргыкчылардан 8-ки классчы Айланмаа Седпп 4 хүн иштинде 288 кг дүктү кыргаан, бирги черже үнгеш, шаңнап-мактаткан. Чаныкчы Бичелаа Айжиқ, Бегзи Монгуш, бис солукчузу Кара-оол Таваакай олар кызымак ажылдап турарлар.

Кызыл-Даг салбырында хой кыргыыр пунктузундан 8 тонна 893 килограмм дүк бо хүннерде дужааттынган. Ынчангаш Дадар-оол Монгуштуң 6 кижи составтыг дүк пресстээр звенозу кыска үениң иштинде 12 тонна дүктү пресстеп шоодайлаан, күрүнеге дужаап эгелээн.

Дүк класстакчызы Тамара Сержиттиң удурткан 8 кижилиг школачылардан тургустунган дүк илгакчылары хүн нормазын база ажыр күүседип турарын мактавас арга чок.

Ында столовая ажылдап, аъш-чем хандырылгазы эки. Ажылдап турар кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Поварлар Күнзеңмаа Монгуш, Светлана Дарта олар амдавыыг чемни кылып берип турары-биле мактаалыглар.

Кыргылда пунктузунуң ажыл-ишчилери кыргыза чогуур арткан хойларның дүгүн чидириг чок, кыска хуусаада челиишкинниг кыргып доозуп, сөглээн сөзүн ажылхерек кырынга күүседир дээш улам шудургу ажылдап турарлар.

С. СОТНАМ.

ЧАРЫШПЫШААН...

Таңды районда Тока аттыг совхоз июнь 22-де хой кыргылдазынче массалыг кирген. Совхозтуң төп кыргылда пунктузунда электриглиг 70 хачыны дерип тургускан. Адаа бир дугаарында малчыннар Кокер-оол Сүрүң биле Алексей Борбак-оол оларның хоюн кыргаан. Кодаиларның каймыыдан-даа хойдан-па 4 кг ажыг дүктү алган.

Дүржулгалыг кыргыкчылар Галина Допгак, Мария Оюн олар дүргеп кыргырынын аргазы-биле хойну кыргып, өскелерни мурнап, үлегерин көргүзе бергеннер. Баштайгы хүн электриглиг 60 хачы ажылдаан. Элегес ортумак школазының үстүкү класстарының өөреникчилери 15 кижи болгаш суурда бажың эелерп база пенсионерлер бо чугула ажыл-херекте киржип турарлар.

Совхоз бо ажыл-агый чылында 20800 хойну кыргыыр. Оларның баш санындан 4,3 кг дүктү ап, 98 тонна эки шынарлыг дүктү күүрүнеге дужаар хүлээлгелиг. Мурнунда салдынган сорулганы күүседир дээш мал ажылының түскай эртемниглери, малчыннар бүдүн чыл дургузунда хынамчалыг белеткенген.

Кыргылда эгелээринин бүдүүзүнде болган хуралга совхозтуң кол зоотехниги Дыртый-оол Куулар техниканың айымының болдурбазының дугайында, ажылчын комитединиң даргазы Сергей Баранов кыргылда үезинде социалистиг чарышты организастаарының дугайында, кол экономист Тамара Козлова ажыл төлевирининг дугайында допчу, тодаргай илеткээнер. Чымчак алдынны июль 15-ке чедир хуусаада чидириг чок ажаап алыр дээш ол хуралдан ыңгыкчылар кожазы «Коммунизминиң херели» совхозтуң кыргыкчыларын социалистиг чарышка кыйырганнар.

Н. ОЮН.

ЧЕДИИШКИННИ БЫЖЫГЛАП ТУРГАШ...

Бо хүннерде Эрзин районнуң күш-ажылчы коллективтери СЭКП Топ Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ацаа СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советининг Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында түңнелдерин болгаш айтышкынарыны. ССРЭ-ниң Дээди Советининг сескн сессиязының материалдарын бедик көдүрүүшкүн-биле таныжып, деткип турарлар. Пленумнуң материалдары Эрзин суурда септелге-тудуг участогунуң коллективин күш-ажылчы чаа-чаа ажылхерекгерже улам сорук киргеп. Ол участоктуң ажылчынары эрткен беш айларда багай эвес ажылдап, планныг онаалдаларын күүседип турарлар. Септелге-тудуг участогунуң коллективи Совет Тываның 40 чыл болур оюнга утказытур калбарган республиканың социалистиг чарыжынга киржип, бирги кварталдың түңнелинде харылзашкак будүрүлгелерниң аразынга үшкү черни эелээн.

Бо чедиишкин аиаа-ла келбээнин, ол бүгү коллективке күш-ажылдың сагыпга-чурумун, кижизидилге ажылын экижиктенинин, социалистиг чарышты бригадалар аразынга эки организастап келгенинин түңнелинде чейин алдынганын экономист А. С. Баанай тайылбырлады. Анатолий Самбуевич септелге-тудуг участогунуң эрткен айларда канчаар ажылдаанын чугаалап берди. Участокта ийи бригада бар. Шеверлекчилерни бригада санының составында киргеп. Олар тудуг болгаш септелге ажылынга киришпишаан, бажыннарга шеверлеп кылыр кол хүлээлгезин багай эвес күүседип келгеннер.

Бо бригадалар аразында чарыштыг. Ону айыткан хуусаазында доктаамал түңнеп, мурнакчыларын илередип турар. Социалистиг чарыш тудугжу коллективтерниң ажылынга улуг салдарлыг болганын үстүнде демдегледим. Тудугжулар бирги чартык чылда ийи болгаш дөрт аал чурттаар ийи бажыңны (капитал болгаш агар септелге кылырын санаваска) ажыглалга киирер планныг турганнар. Олар дөрт аал чурттаар бир бажыңны тутkаш, чурттакчыларга хүлээдип бергеннер. Ооң шынары багай эвес болган. Амгы хүннерде ийи бригада каттыжып алган ажылдап турар. Бригада кежигүннери ийи аал чурттаар бажыңның тудуун доозарының кырында келген. Олар ол бажыңның иштики ажылдарын — соңгаларын, ажиктерин эптеп, шалазын тырып турарлар. Бажың ажытталга киргеи соонда, ооң чаа чурттакчылары олче оорушкумаңнайлыг көжүп кирерлер.

Бригадалар аразынга чарышка Бады-Моңге Додукка удурткан коллектив эки түңнелдерин көргүзүп турар. Бирги кварталдың тудуг-монтаж ажылдарының планын ол бригада 111,2 хуу күүсеткеп. Маңаа улуг үлүгү ийи-үш мергежилди шиитээдип алган тудугжулар Валерий Сандык, Самбуу Суге-Маадыр, Денис Дажымба болгаш өскелер-даа киргеннер. Бо ажылчыннар элээп каш чыл ажыл стажтыг, дуржулгалыг кижилер болур. Олар ажылды бедик будүрүкчүлүг, эки шынарлыг ыллыыр кылып, ай планнарын доктаамал күүседип турарлар. Бедик мертежилдиг тудугжулар ажылга брак кылып көрбээн. Кандыг-даа ажылды ак сеткилдиг, негелделиг болгаш тура-соруктуг күүседип, төлептиг чаның көргүзүп турарлар. Бригада бо чылын чаа кежигүннерлиг апарган. Оларга шеригдеп хамаажып келген дөрт аныяк оол немешкеп. Ол ооллардың дуржулгалыг тудугжуларны быжыглаан. Хоочун ажылчыннар аныктарның дагдыныкчызы болбушаан, оларга тудугжу мергежилдиң чажыттарын айтып берип, өөредип турарлар. Ам аныяк ооллар ажылга элээп чаңчыгып, шилип алган мергежилиниң бединиче үнүп бар чоруурлар. Олар чоорту эки тудугжулар апаарынга бригадир-даа, ажылчыннар-даа бүзүрел турарлар.

Ажылдың шалыпкын болгаш будүүгүр болуру, ооң эки шынары — тудуг материалдары-биле үзүктел чок хандырылгадан кол хамааржыр дээрзин ажылчын бүрүү билир. Ынчалза-даа тудуг шөлүнде байдал тудугжуларның бодалы-биле дүүшкек эвес. Ында тудуг материалдарының үзүктели бээри амдаа читкээн. Ылаңгыя чуга маңзалар-биле хандырылга багай. Ужур эдерген чүве дег, аиаа-ла хыртыннар эккеп каар. Оларның шынары дыка багай. Ынчангаш хыртыннарның хөй кезии тудугларга ажыглаттынмас. Аиаа-ла тудуг девискээри бокталдырып, материал санынга кирип чыдар.

Септелге-тудуг участогунуң Моңге-Байыр Додукка удурткан бригадазының кежигүнперинде оске хомудалдар база бар. Ооң бирээзи болза, ажылчыннарның шалының чогуур үезинде бербейн баары-дыр. Ону узамдыктырып-узамдыктырып бээр чүүлдер ам-даа уламчылавышаан. А оскези болза, тудугжуларның түскай хевинге хамаарыштыр айтырыг-дыр. Чижээ, хол хаптарын, ажылдап кедер түскай хептерни чогуур үезинде солуп бербейн турар. Ооң кадында механизастап болур чамдык ажылдарны хол-биле кылып турар. Ол чорук тудуг ажылының темпизинге узуг саадаашкыны болдурган. Моңу чамдык кижилер үүрмек четпестер шыкажыл дээр чадавастар. А херек кырында ол ындыг эвес. Олар база чугула айтырыгларның санынга кирер дээр болза, черле часырыг чок. Чүге дээрге ол айтырыглар кижилерниң материалдыг болгаш моральдыг деткимчезинге бүрүн хамааржыры-биле күштүг деп билее чогуур. Ындыг болганда: «Ажылчы-апажылдап каарга акша-шалыныи чогуур үезинде бээрлер эвес» деп, чөгел төткен бодалдар үнүп келбезин дээш септелге-тудуг участогунуң удурткучулары сагыш сахыр, оларны кичээнгейге алыр ужурлуг.

Ниитилел-биле оске тудуг материалдары — шифер, брус ыяштар, шала маңзалары, будук-биле хандырылга ында багай эвес. Ооң уламындан участок июнь айда 18 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылыр планын 20 муң рубльге күүседип ап шыдаан. Тудугжулар ол чедиишкинниерии быжыглап, Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг үткүп алырын кол сорулгазы кылдыр көрүп турарлар.

Ш. ДОРЖУ,
«Шынның» корр.

Воронеж областың кооперация четкизинде дөрт муң хире магазин, столовая, буфет саналтынып турар. Областың суурларында сөөлгү чылдарда түскайлаттынган — «Детский мир», «Мебель», «Спорттовары», «Дом, сад, огород», «Современное домашнее хозяйство», «Подарки» дээр магазиниер ажыттынгылаан.

Кодээниң ишчилериниг садыгны будүрүлге участоктарынга чедип барып организастаарының ажылында кол черни эелеп турар. Хову-шөлдерже, фермаларже хүнүүң-не 148 автомагазин аъттаныптар.

ЧУРУКТА: Нижнедевицк районнуң хереглекчилер ниитилелиниң даргазы Н. И. Федяновтуң (солагай талазындан үш дугаарында) «Серп и молот» колхозтуң чолаачызы С. А. Гончаровка «Москвич» автомашина садып алганыбиле байыр чедирип турары.

В. КОЖЕВНИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭЛЕКТРИ-БИЛЕ КАҢНААШКЫН ТӨВУ

Хөгжүн эгелеп олурар чурттарның инженер-каҥнакчыларынга организастаан электрилиг каҥнаашкын талазы-биле делегейның семинар-практикуму он чыл ажыг ажылдан турар. Ону КНО-нуң үлетпүр хөгжүлдезининиң талазы-биле организациязы (ЮНИДО) ССРЭ-ниң чазаабиле кады тургускан.

Семинар-практикумну эртинер черни кылдыр Киевти шилип алган. Ында, Киевтиң политехниктиг институ-биле УССР-ниң Эртемнер академиязының Е. О. Патон аттыг каҥнаашкын институдунга үндезилеттингеп Совет Эвилелиниң бүгү делегейге сурагжаан өртем-техниктиг төвүнде, Каҥнаашкынның өөредилге төвүнде теоретиктиг болгаш лаборатор-практиктиг кичээлдер чоруп турар.

Каҥнаашкынның физиктиг болгаш металлга хамаарышкан талаларын таныштырар программа ёзугаар өөренирибиле чыл бүрүде Киевке хөгжүп эгелеп турар чурттардан инженерлер кээп турар. Семинарның дыҥнакчылары семинар соонда боттарының чурттарынче чангылай бергеш, каҥнаашкын талазы-биле специалистерни чер-черге белеткээрин организастап, ССРЭге тургаш чедип алган билиглерин оларга дамчыдып берип шыдаар кылдыр өөредилгениң программазын тургускан.

Ол чылдың дургузунда 50 ажыг чурттарның специалистери Каҥнаашкын талазы-биле өөредилге төвүнге өөредилгени эртеннер. Ол өөредилге программазы хөгжүп олурар чурттарга национал кадрлар белеткээринге улуг салымчыныны киирип турар болгаш КНО-нуң делегейге кады ажылдажыгазын боттандырар деп кол алыс сорулгаларынга болгаш принциптеринге бараан болуп турар.

ЧУРУКТА: семинарның киржикчилери Крещатикте.

Ю. Мосеняниң биле А. Подубный̆ның фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БЫЖЫГ БОЛГАШ ИДЕГЕЛДИГ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

БУР-нуң, ВУР-нуң, ГДР-ниң, ПУР-нуң, РСР-ниң, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң удуртур партия болгаш күрүне ажылдакчыларының Москва ужуражымшыныының киржикчилериниң кады кылган медегелели делегейниң хөй-нитизининиң кол кичээнгейинде. Дайын кыжаның чайладыр, делегей болуушкуннарының чорудулгазын дүшкүүрүүр чоруктуң чавырылдыраныың, күрүнелер аразының харылзаалараын кадыкшылдарының оруунче угландырар. Чер кырынга тайбыңны, депшилгени, аныдыралды намгалап арттырарынга бүгү-ле чүүлдерин кылыр дээш социалистиг чурттарның бызыг шинтпирлиин даштыкының массалыг информация чеңсектеринің тайылбырларында, хөй-нитинчи болгаш политиктиг кескү ажылдакчыларның медегелелдеринде онзалап демдеглеп турар.

Социалистиг чурттарның тайбыңны бызыглаар болгаш камгалаар деп шинтпирлиг чоруунуң дугайын херечилээн ол күрүнелериниң үнү Москвадан тода болгаш шинтпирлиг чаңгыланып үнген деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну редакция чүүлүнге бижээн. Чеңсегленишкинни дүжүрениң айтырыглары олар боттуг ёзу-биле көрүп турарын, кады ажылдажырынга белеңни база деп эргенин болгаш бир дөмей айыл чок байдалдыг турарының принцивинге дүүштүр кайы-даа талага таарышкан шинтпирлерни дилеп тыварынга болгаш боочеңсектерни эңдере бүдүрериң шеглээрээниң арга-хемчелерин тыварынга белеңни илергейлээнер. АКШ-тың болгаш оон чамдык эвилелчилериниң шериг талазы-биле тергиндегей чоруктуң чедиш алыр дээр чүткүүлдериниң түңнелинде делегей байдалының айыылдыг чидглениишкинивче социалистиг күрүнелер кичээнгейни утландырган. Барыын чүктүн шериг күчүзүн өстүрүп турары улустарның тайбыңының болгаш аймак чок чоруунуң эрге-ажыктарынга бараан болур дээр аныыг нүгүлүг чудчуруушкунну социалистиг чурттар шинтпирлиг сойгалаан. Делегейниң амгы нарын байдалында социалистиг чурттары бызыг туруштуун болгаш оожургалдыын, тайбың дээш демиселге кезээде чайгылыш чогун болгаш дайынны болдурбайн барып болур дээрзинге бүзүрелдиин көргүзүп турар.

Тайбыңны хандырар төлээде, үе-шагны чидирбезинге чүткүлдүг кыйгырыг Москвадан үнген деп, ГДР-ниң «Нойес дойчланд» солуну демдеглээн. Ядролуг халанты болдурбас соруза-биле практиктиг базымнарны кылырыңче НАТО кежигүннери күрүнелерни болгаш делегейниң бүгү чурттарын Москва ужуражымшкыныныың киржикчилерин кыйгырган. Боо-чеңсектерни эңдере бүдүрерин эң дүргеп соксадыры болгаш мында ядролуг чеңсекти дүжүрериче шилчиирни бистин үевистиң кол соруазы-дыр. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадырының болгаш дайын айыылының типтып келирин чок кылырының программазы Праганың Политиктиг декларациязы болур.

Ортумак ыракшылдың чаа ядролуг ракеталарны Европага тургузарын болдурбайн барып, ортумак ыракшылдың бар чеңсектерни кызырарынга чедирип болгу дег дугуржун алышкын тайбыңны бызыглаарының угланышкынынга чугула базым болур. Империализмниң социалистиг чурттарга удур шериг талазы-биле тергиндегей чорук чедип алырын олар канчап-даа болдурбас дээрзин од солуп онзалап демдеглээн.

Кады кылган медегелелде тайбынче чүткүл сиинккен деп, Югославияның «Борба» солуну демдеглээн. Ортумак ыракшылдың ядролуг боочеңсектерин кызырар дугайында совет саналдарга үндезилээш, чугаалажымшкынар чорударының үндезинин бөр дээрзин Москва ужуражымшкынынга онзалап демдеглээн. Америк ракеталарны Барыын Европага экиен сайгара тургузарынга Чөөн чүк чөпшээрешпес. Москвага ужуражымшкын социалистиг чурттарның чаңгыс эптиинин көргүзүү болганын бо солуп онзалап демдеглээн.

«Тайбының болгаш боттарының аймак чок чоруунуң эрге-ажыктарын барымдаалаш, ужуражымшкынның киржикчилерин күрүнелер оларга удур шериг талазы-биле тергиндегей чоруктуң тургустуларын канчап-даа болдурбазын медегелеп, күштериин эң чавыс деңнелге дең байдалдыг турарын хандырар дээш шинтпирлиг туржун турар болгаш оон-биле холбаштыр ол айтырыг дугайты оларның дээдл күрүне органнарының чарлаан туружунче кичээнгейни эдлиирип турар деп, АКШ-тың «Вашинтон пост» солуну бижээн.

Чаа америк ядролуг ракеталарны Барыын Европа чурттарынга сайгара тургузарын болдурбас болгаш дең күштүг турар байдалды эң чавыс деңнелге хандырар соруза-биле ортумак ыргкышылдың Европада турар чеңсектерин болур-чогуурулге биле кызырарын көргүг дег мындыгдаа дугуржуушкунну чедип алырын Москвага хүлээп алган медегелелиниге социалистиг чурттарның удуртур ажылдакчылары эргежок чугула кылдыр санаан деп, барыынгерман «Кельнер штадт-анцайгер» солуун айыткан.

Ядролуг чеңсектиг бүгү-ле күрүнелерниң, хамыктың мурнунда ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың, ядролуг боо-чеңсектерни немей өстүрбезинче социалистиг чурттар кады кылган медегелелиниге кыйгырган деп, Англияның «Таймс» солуну айыткан. Кайы-даа таланың шериг күжүн ажылдаазының болгаш тайбың харылзааларыны детквирининң дугайында керээни чарарын социалистиг күрүнелер НАТОга база дагыл саналдаан.

Боо-чеңсектерни эңдере бүдүрер чорукту ара доктаадыр соруза-биле боттарындан хамаарышкан бүгү чүүлдерни кылыр деп социалистиг чурттарның чүткүлү Москвага ужуражымшкынга чырыткылаандыр колтаген деп, Франциияның «Юманите» солуну демдеглээн. Ол чурттар кандыг-даа байдалдарда америк корпудуушкунга алыспазын, боттарынга удур шериг талазы-биле тергиндегей чорукту тургустуларын болдурбас дээрзинин дугайында тодаргай медегелел кылдынган.

Социалистиг күрүнелер шериг чарыгдалдарын немей өстүрбезин болгаш дараазындагы үелерде олардың кызырарын саналдаш турар-дыр деп, Австрияның «Апа» дээр информация агентилели дамчыткан. Дүшкүүрелдиг чорукту чидиглезин удамчылавышаанынга болгаш ядролуг даймның өзүп турар кыжанымыга олар ханы сагыспырап турарлар. Ынчангаш боо-чеңсекти эңдере бүдүрерин шеглээрининиң айтырыын шинтпирлээрин болгаш хамыктың мурнунда ядролуг чеңсекти дүжүрериче шилчиирин социалистиг чурттар амгы үениң кол айтырыы кылдыр үнелеп турар. «Хельсинги санөмат» дээр фин солуп Варшава керээзининиң киржикчилери күрүнелер ядролуг чеңсекти бүдүрерине чаржып маргылдажыр чорукка удурланып турар деп онзалап демдеглээн. Социалистиг чурттарның удуртукчуларының амгы ужуражымшкыны онаа ужур-дузалыг, чүге дээрге империалистиг күрүнелер агрессчи үүлгединишкиннерин күштелдирип турар байдалдарда од болган-дыр деп, Свриянын Сана дээр информация агентилелиниң тайылбырында чугаалаан. Барыынгерман «Тагесшпигель» солуниун бодалы-биле алырга, чеңсегленишкинни дүжүрериниң сеткил өөрүүчүт планнары кады кылган медегелде тайылбырлаттынган.

(СЭТА).

КАМПУЧИЯДА БАЙЫРЛАЛ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Кампучияның Улусчу-революстуг партизының тургустуунган хүнүнден бээр 32 чылын кампучи улуг байырлалдыг деңделеп турар. Ол хүнүг таварышкыр чуртта хуралдар болгаш митингилер өртүп, оларның киржикчилери социалистиг шинтилелдиң үндезинерин тургузарының оруу-биле моон соңгаар-даа баар деп шинтпирлиин илергейлеп турар.

Партизың тургусканы чуртка революстуг чорудулганың хөгжүлдезинге, национал болгаш социал хосталмышкын дээш кампучи улустуң демиселинге эргилдеглиг үе болган деп, «Кампучиа» солун бижээн. Амгы үе-чадада Кампучияның Улусчу-революстуг партизын ёзулуг марксчы-ленинчи партия болуп турар, ынчангаш кампучи революциязының хөгжүлдезининиң амгы үе-чадазында өөң кол сорулгалары — чурттуң национал хамаарышпас чорууп кампгалары, социалистиг шинтилелдиң үндезинерин тургузары болур. Партизының удуртулгазы-биле чон чуртту катап тургузарынга, национал экономиканы, культураны, шинтилел амыдыралының бүгү курлавырларын хөгжүдеринге чогуур чедишкиннерни чедип алган.

Улусчу Кампучияның шинтики политиказын болгаш даштыкы политиктиг утгалымышкынын ажылдап кылырынга Улусчу-революстуг партизының 1981 чылдың майда болган IV съездизи онза ужур-дузалыг болуп, чурттуң мурнунга чаа сорулгаларны салып, ооң хөгжүлдезининиң кол угланымышкыннарын телеелээн.

ЧӨРҮЛДЭЭ-БИЛЕ

БАНГКОК. (СЭТА). Мурнуу-Чөөн Азия күрүнелериниң ассоциациязының нежитүүлери чурттарының (АСЕАН) даштыкы харектер министрлериниң АКШ-тың, Японияның, Канаданың, Австралияның, Чаа Зеландиянның болгаш Европаның экономиктиг интилежилгелериниң төлээлекчилери-биле ийи хонуг човулеп хуралы таиланд наймысталда доозулаан. Организакчылары «бөрүнүң талазы эвилелчилер-биле чугаалажылга» деп адаан ужуражымшкынның түңнелдеринге чөүлеп хуралдың киржикчилериниң чөрүүдээлиг тургаын херечилеп турар.

Индонезияны, Малайзияны, Филиппинны, Сингапурну болгаш Таиландны катыштырган ассоциациязының төлээлекчилери АКШ-тың, Японияның болгаш «шинги рыноктуң» капиталистиг экономиканың кризизиниң пар үүргеэин хөгжүп орар чурттарже чаа каап турар дерзин садыг политиказы шыгтыы шүүлчүлээн. Кайбы тарифтерин чангедирип, «бештинг» күрүнелериндек барааннар үндүр сөөртүп алырын ковүдедирин болгаш ол бараанпарга кызыгаарлаашкынны конкадырын Барыын чүктен АСЕАН чурттары негээн.

Неокодонизлисчи политиканы чок кылыр дээш АСЕАН-ның ол негелделерин моон мурнунда-даа шыкаш «чугаалажылганың» барыын таланы киржикчилерге херекке албаан. АКШ болгаш ооң эвилелчилери садыг-экономиктиг чидиг айтырыгларны чугаалажырындан быдаарын чүүл-бүрү арга-биле ораалажып, «айыыл чок чоруктуң» айтырыглары, «канпучи айтырыг» дээр чүүлдерже чүткүл салып турган, АКШ-тың күрсекретары Дж. Шульц ССРЭ-ниң болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың тайбыгга ынаа политиказын дерзин ёзу-биле хажыдып, Барыын чүк-биле өөрүй каттыжымышкыннын бызыглаарынче «бештинг» күрүнелерин карак кыжын кыйгырып турган.

КОЛ ЧЕРНИ ЭЭЛЭЭН

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Делегейге информацияның чаа чурумун тургузарының айтырыы КНО-нуң информация талазы-биле ___ комитединиң чокта чаа доозугган сессиязынга шинги чугаалажын көрүүшкүннериниң кол чөрин эглээн. Барыын чүк чурттарының солуннарының, радио болгаш телевидение компанияларының империалистиг пропагандазының хөгжүн орар чурттарда күүлээшкинни болгаш тергиндегиниң ыңдыг чаа чурум чайладыр соруулгалыг.

Колониалдыг дарлалдың информация талазы-биле арттырымнарын бүрүн узуткаарын хөгжүп орар чурттарның төлөөлекчилери шыгыны негээннер. Барыын чүк чурттарының массалыг информация чеңсектериниң доктаамал «бооланышкынныларынга» Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустары кажан-даа эптежин шыдавас деп, олар онзалап демдеглээннер. Империалистиг күрүнелериниң массалыг информация чеңсектери ол чурттарының чазаптарының политиказын аныяк күрүнелерге албадаарын. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың хөгжүп орар хөй чурттарында деңшилгелиг социал-экономиктиг чаартылгалар дугайында хажыдыышкынныг медээлерни пеитередирин оралдажып турар.

Боттарының информация төөтерин тургузар база дөгжүдер талазы-биле аныяк күрүнелерге дузаламчы бөөр дугайында саналды сессиязына нанн-биле деткээн. Информация фронтузунда колониализминиң артыышкынныарын узуткаарынга индыг хемчеглер улуг салымчыны болур ийих деп, Индовезияның төлөөлекчизи И. Джалал демдеглээн.

Радио болгаш телеидение станцияларын, ном үндүрер черлерин тургузар, солуннарының тираждарын көөдедир талазы-биле хөгжүп орар чурттарга кандыг-даа политиктиг негелде чокка дузаламчыны бөөрүнге Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг чурттарның белеңнинің дугайында оларның төлөөлекчилери сессиязга медеглээннер.

АКШ-тың болгаш Барыын чүктүң империалисты өскедээ күрүнелериниң төлөөлекчилери ол чурттарның массалыг информация чеңсектериниң тергиндегиниң хевээр арттырарынче чүткүүшкүнүү илергейлээн. «Информациянның хостуг агыыткыны» дээр хөөзүн чүлчуруушкунну олар чылдак кылып турар. Ол «хостуг агыыткыны» чангыс таламе утланган болгаш чүгле империалистиг күрүнелериң эрге-ажыынга бараан болуп турар деп, Бенининиң төлөөлекчизи П. Эдон медеглээн.

(СЭТА).

Курск тулчуушкунунуң эгелээнинден бээр 40 чылынга уткуштур

КУРСКИНИҢ ИЗИГ ДЭЭРИНГЕ

С. И. РУДЕНКО,
ужар чүүл маршалы, Совет Эвилелиниң Маадыры

Курск эътпээниң мурнуу талазынга кадыг-дошкун тулчуушкуннарның баштайгы хүнүнүң түңнелдерин генерал К. Рокоссовский Төп фронтунуң командылал пунктузунга 1943 чылдың июль 5-тиң орай кежээнинде үндүргеп. Ооң сагыш човап турары шырайындан илдең болган: удур согуушкунну таварыштырарынга киржир ужурлуг бистиң шериг кезектеривистиң бурунгаар шимчээшкинни үениң, байдалдың негелдезинге четпес болган. Курган чер шериглерин дайынның самолёттарындан камгалаар талазы-биле чедир көрдүмээн чүүлдер дээш бистерни, үжудукчуларыны генерал база шаг кылган.

Дараазында хүнүң дайынчы сорулгаларын, даалгаларын фронтунуң командылакчызы тодаргайлап эгелеп турда, чазак харылаазының телефону дагжай берди. Дээди Кол командылакчы И. В. Сталин хамыктың мурнунда ынча деп айтырган:

— Агаарга тулчуушкуннарынга тергиндегиниң бистиң үжудукчуларывыс чедип алган бе?

— Агаарга кадыг-дошкун тулчуушкуннар чамдык чедишкиннерлиг чоруп тур — деп, К. Рокоссовский харылаан.

Ужар чүүлдүң идепкейлиин бедидерин болгаш инициативаны дайзындан хүнээп алырын Дээди Кол командылакчы негээн.

— Агаарга тергиндегиң чүгле чедип алган соолуңде дайзының шавар халдаашкыныг донтаакташ, а ооң соонда фашистерниң Орёл болуун ам чылча шаап шыдаар бис — деп, Дээди Кол командылакчы бистиң шеригагаар ужар чүүл күштеривистиң хөделиишкиннериниң дугайында айтырыгларны чугаалажып көөрүнче шилчээн...

Курск эътпээниң агаар делгеминге тергиндегиң чедип алыр дээш тулчуушкун айыткан хуусаазындан мурнай эгелээн турган. Дайзының ужар чүүлү болгаш танк шеригтерин Курск тулчуушкуннарынга болгаш бүгү чайгы кампаниига кол рольду ойнаар ужурлуг турган. Дайзының ол планын бистер баш бурунгаар билген болгаш Курск тулчуушкуннары эгелээр мурнунда-ла фашистерниң ужар чүүл күштеринге шыгыны согуушкуннарны таварыштырган бис. Ынчалзажок бистер база когаралга таварыжы турдувус. Бистиң ол когаралдарывыс фашистерниңден ырак эвээш болгаш. Бистиң курлавырларывыс база арбын турган: чидиригни дүргени-биле дуглап ап турдувус. Ынчангаш Курск тулчуушкунарынга бистиң авиаторларывыс агаар делгеминге тергиндегиң чедип алган болгаш фашистерниң ужар чүүлүнге шинтпирлиг согуушкуннарны таварыштырып эгелээн.

Совет үжудукчуларының массалыг маадырлыг чоруу маңа сагыжымдан кажан-даа мыравас. Олар Курск эътпээниң дээринге дайзынга удур дүне-даа, хүндүс-даа маадырлыы-биле тулчуп турганнар. Звено командирь улуг лейтенант А. К. Горовец оза шылгараан. Агаар тулчуушкуннарының түгле чангыс хүнүнде безин ол дайзының тос самолёттарын черже дүжүр аткан болгаш боду маадырлыы-биле өлген. Анаа Совет Эвилелиниң Маадыры бедик атты тывыскан. Агаар тулчуушкуннарында үжудукчулар И. Н. Кожедуб, А. П. Маресьев, А. Е. Боровых болгаш өскелер-даа база оныа шылгараанар.

Хары угда 200—300 бөлүк самолёттар-биле дайзынга өлүмүүг согуушкуннарны таварыштырарының уран аргазын бистиң ужар чүүл армиязыстың үжудукчуларыныг болгаш штабтың ажылдакчылары Курск эътпээниң агаар делгеминге чедип алган. Ынчангаш согуушкуннар дайзынга чүгле материалдыг улуг когаралды чедирген эвес, харын-даа мораль, психология талазы-биле фашистерни ундарадыпкан. Ольховатканың, Понырының, Прохоровканың чанынга фашистерниң ырмазын сыпкан бис. Ооң соонда дайзын шавар халдаашкыннарын уламчылаар аргазы чок болу берген.

Совет шериг-агаар ужар чүүлүнүң агаарга тергиндегиниң Орёл, Белгород, Харьков угланышкынныарынга удур шавар халдаашкыныарының үезинде бүрүн бижыглаан. Удур шавар халдаашкыныарга ужар чүүлдүң беш армиязы болгаш ырадыр ужар самолёттарның наттыжыышкынныары киришкен.

Фашистерниң ужар чүүлүнден совет ужар чүүл шынар талазы-биле артык күчүлүг болган. Бистиң үжудукчуларывыс дайзынга удур дүне-даа, хүндүс-даа маадырлыы-биле тулчуп турганнар. Звено командирь улуг лейтенант А. К. Горовец оза шылгараан. Агаар тулчуушкуннарының түгле чангыс хүнүнде безин ол дайзының тос самолёттарын черже дүжүр аткан болгаш боду маадырлыы-биле өлген. Анаа Совет Эвилелиниң Маадыры бедик атты тывыскан. Агаар тулчуушкуннарында үжудукчулар И. Н. Кожедуб, А. П. Маресьев, А. Е. Боровых болгаш өскелер-даа база оныа шылгараанар.

Хары угда 200—300 бөлүк самолёттар-биле дайзынга өлүмүүг согуушкуннарны таварыштырарының уран аргазын бистиң ужар чүүл армиязыстың үжудукчуларыныг болгаш штабтың ажылдакчылары Курск эътпээниң агаар делгеминге чедип алган. Ынчангаш согуушкуннар дайзынга чүгле материалдыг улуг когаралды чедирген эвес, харын-даа мораль, психология талазы-биле фашистерни ундарадыпкан. Ольховатканың, Понырының, Прохоровканың чанынга фашистерниң ырмазын сыпкан бис. Ооң соонда дайзын шавар халдаашкыныарын уламчылаар аргазы чок болу берген.

Совет шериг-агаар ужар чүүлүнүң агаарга тергиндегиниң Орёл, Белгород, Харьков угланышкынныарынга удур шавар халдаашкыныарының үезинде бүрүн бижыглаан. Удур шавар халдаашкыныарга ужар чүүлдүң беш армиязы болгаш ырадыр ужар самолёттарның наттыжыышкынныары киришкен.

Фашистерниң ужар чүүлүнден совет ужар чүүл шынар талазы-биле артык күчүлүг болган. Бистиң үжудукчуларывыс дайзынга удур шавар халдаашкыныарны соксатпайн, дайынчы чорудулгаларының эң-не дээштиг, идепкейлиг, депшилгелиг аргаларын ажыглап келгеш.

(СЭТА).

«ХОЛГААРЛААШКЫН СӨНЕЗИН!»

ДЕЛИ. (СЭТА). Албаның тускай улчуушкуун кылып Делиде чедип келген АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцту аңаа удурланышкынның массалыг чыскаалыбиле уткаан. Делиниң Палам аэропортунга чыылган хөйнитининиң төлөөлекчилери Рейганның чазаанның агрессчи политиказын болгаш Индияның база өске-даа чурттарының шинги херектеринге америк империализминиң холгаарлаашкынын ыңгыны буруу шапкаанар. «АКШ-тың холгаарлаашкыны сөнээр болзуу!», «АКШ-тың төп разведка эргелели, Индиядан холуң ырат!», «Диего-Гарсия ортулуктан америк шеригларни дон-дораан үндүрер!» деп бижээн лозунгар-биле Вашинттонның төлөөлекчизин уткаанар.

Индий океанга АКШ-тың шериг белеткедериниң күштелгенинин болгаш Пакистанга америк шериг дузаламчылының түңнелинде АКШ-тың болгаш Индияның аразында харылзааларының бакыырааны билдингир болгай. Ол харылзааларны «экижидеринче» түткүүшкүн, ораалажымшкын Дж. Шульцтуң үлчуушкунунуң кол сорулгаларының бирээзи болуп турар деп, хайгаарачылар демдеглээн.

Америк администрациязының хөөзүн аазаашкыныарын болгаш кара сагыштыг хөделиишкиннерни Индияның ажылчы чонларының эки билир. Индияга хамаарыштыр АКШтың чазаанның политиказы — чарылдырыкчы болүктерни деткиири, коргудуушкун болгаш каржы ыйымшкын-дыр деп, Индияның парлалгазы бижип турар.

АКШ-ТА АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫНЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ажыл соксадымышкынныг демисел Американың Каттышкан Штаттарында улам калбарып турар. Эртиен чылдың баштайгы чартыында деңделеттингеп бүгү акыыл соксадымышкыныарының саныыга деңнежир хире ажыл соксадымышкыннары бо чылдың чүгле чангыс июнь айында болган деп. «Уоллстрит джорнал» солуп бижээн. Оон-оон муң ажылчыннар боттарының эргелерин намгаламышаан, ажыл соксадымышкынныарын АКШ-тың янзы-бүрү хөөрөйларында калбартып турар. «Улисон фудс» деп азып-чем компаниязының, «Джемерал дайнэмикс» самолёт түдүүнүң, «Консолидейтед эдисон» энергетика корпорациязының ажылчыннарының ажыл соксадымышкынныг удурланымышкыннарын эң-не күштүг болган.

АКШ-тың АФТ—КПП деп оң улуг профсоюзтар каттыжымышкынынның бодалын ёзугаар алырга, ажыл соксадымышкынның чалгыы чоок-ку айларда АКШ-тың бүгү девискээрин шыва алы бээр.

ЧИЛИ. Национал удурланымышкынның хүнүнде ажылчы чонларның чыскаалынга удур Пиночеттиң шериг-фашистиг ёзу-чуруму нассалыг үүлгединишкиннер-биле харылаан. Оң хүн дагжылар, докерлер, тудугжулар, транеспорт болгаш хандырызга черлериниң ажыдакчылары, күруме албан черлериниң албанхаакчызары 24 шактыг ажыл соксадымышкынын кылган.

Чилиниң улут-улут хоорайларынга чыскаалдар болгаш митингилер боов, оларның киржикчилери араатанзыг үүлгединишкиннерге болгаш чуртта кедерээн ханныг террорга удурланып турарын илереткеп.

ЧУРУКТА: Сантьягога болган удурланымышкын чыскаалдың киржикчилерин тараадыр ёмырып турары.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

ПАРТИЗАННАР ПОХОДТАП АЪТТАНГАШ...

Дөртен чыл мурнунда, Курск тулчуушкунунуң биһин мурнунда, Украинаның чамдык партизан каттыжымышкыннары немец-фашистиг шериглериниң тылынче маадырлыг рейдилерин эгелээн. Украин ССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң чанында партизан чорааннарының херектериниң талазы-биле комиссияның даргазы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, дайын чылдарында чоннуң өжээн негечилериниң каттыжымышкыннарының бирээзиниң командири чораан А. Ф. Федоровка СЭТА-ның корреспондентизи ужурашкаш, од дайынчы походтарының ужур-дузазының дугайын чугаалап бээрин дилээн.

— Дайзының тылынче партизан каттыжымышкыннарның рейдизи дайынчы хөделиишкиннериниң шуут чаа болгаш дыка дээштиг хевири турган — деп, Алексей Федорович чугаалаан.— Рейдилериң кол соруулгазы — тус черниң чурттакчыларының эжелекчилерге удур демиселиниң хемчээлин болгаш идепкейин кодүрери, демир-оруктарның улуг белдирлерин база шериг-үлетпүр объектилерин согуушкунга таварыштырары, дайзының тылынга кайгаарал чорудары турган.

Украинаның Компартизыының ТК-зы кыжын-на партизан штабызына 1943 чылдың язызында болгаш чайынында дайынчы хөделиишкиннериин планын ажылдап кылырын сапаллаан турган. Апрельдиң эгезинде ол документ белеттеттингеп, оны ВКП(б) ТКның Политбюрозу биле Камгалалдың күрүне комитединге бадылаан. Партизаннар каттыжымышкыннарынга дайзының 26 демир-орук белдирлеринче, оон иштинде Ковельде, Коростеньде, Шепетовкада, Жмеринкада болгаш өске-даа объектилерге, согуушкунну кылырын, стратегтиг үжур-дузалыг магистральдар-биле шимчээшкинни буурадырын даскаан турган. А бистиң каттыжымышкынның мурнунга Ковель белдириниң демир-оруктарын үргедээр деп соруулга салдынган. Каттыжымышкынның батальоннары болгаш үргедекчи бөлүктери июльда безин дайзының 65 эшелонун, а августа 209 эшелонун чаза тевискен.

Ковель-Сарны, Брест-Ковель болгаш өске-даа демир-орук шугумнары сандан үнген. Фашистер бодунун полициязын Румынияны таварты чорудар үжурга таварышкан, ол дээрге оларның коммуникациязының муң километрге немей шейлүр үжурга таварышканы ол.

Өске каттыжымышкыннар база үре-түңнелдиг демисежин турганнар. Компакчыларның Карпат рейдизи барык дөрт ай болган. Барыын Белорусеяны эргээн маадыр партизаннар эжелекчилериниң демир-орук база чазаглыг орук харылзааларын үргедеп, чугула объектилерни үзүткаанар. Гитлержилерге кескү согуушкунну Я. И. Мельниктиң каттыжымышкыны берген. Украинаның төп болгаш мурнуу кезээнге М. И. Наумовтуң командылаан каттыжымышкынының Ховү рейдизиниң үезинде дайзының эвээш эвес дириг күжү болгаш техниказы үзүткаттынган.

Дайзынны түгле бистиң рейд кылган сес каттыжымышкыннарывыс чылча шаап турбаан дээрзи билдингир. Июльдан сентябрьга чедир партизаннар каттыжымышкынары, хой санныг отрядтар болгаш үргедекчи бөлүктер 1528 эшелонну чаза тевискен, 114 көвүргүү үргедээн. Чоннуң өжээн негечилери ооң-биле фашистерни Курск эътпээнге, Украинаның оң талакы эриинге чылча шаап, Днепрни кешкеш, Киевти хостаан совет дайынчыларга дыка улуг дузаны көргүскеннер.

(СЭТА).

А Й Д Ы З А З Ы Н

Хирээ бизи сагындырар
бедик даглар
Хилиң көк дээр, эдир
булут
кожегелиг,
Чалгын чайган дуруялар
дистинчишкен
Чарлып чадап, шыгын
эргип,
агаар челбээн.
Чунуп чораан эриин бо-дур.
Мандаа бистер
Чугаалажып,
чалыы чораап,
башташтывыс.
Сандайланган дажың безин
хевээр чыдыр.
Сарыг бүрү бөгүп ону
хөме дүштү.
Сураг бардым.
Ур-ле болду.
Иелегилим
Чуга дожу утаанымдан
эриведи.
Күетүп шиник чурумалы
хөңнүм чазаар.
Хүлүмзүрүүп биеэ олчаан
чассыда-дыр.
Удаамы дег херел төйлүп,
саарлып батхаш,
Удур көрген арнын орта
дээй-дээй каапты.
Кежиг ыдыы —
даштар кырлап
эрткен изин
Кезе сактып, мен-даа база
эдериптим.
Ынчалза-даа
сеин дилээш,
душпаза-даа,
Ындыг-мындыг сестер
соон-даа
ужуктаап чоор:
Арыг-чаагай арын-күүрүн,
чурттадгаңны
Артыш ышкаш
айдызап-ла чоруп,
сарыым.

Сергей НОРБУ.

ТОЖУНУҢ УЛУСТУҢ ЫРЛАРЫ

Тожу улузунуң ырлары аялга, диалект, тема талазы-биле шинги тыва ырлардан элээн онзагай. Композитор, музыковед Анатолий Стоянов тофаларның музыка чогаалын шинчилеп тургаш, Тожу улузунуң ырларын мурнунда ажылдарынга үнелеп, чаа түннелдер үндүрер дээш сонуургай берген. Ол РСФСР-ниң Композиторлар эвилелинден албан-ажыл аайы-биле келгеш, ында 10 хонук ажылдаанының түнелинде улустуң 40 ажыг ырларын болгаш бодунуң темазынга хамаарыжыр тоогу-этнографтыг материалдарны магнитофонга бижээн.

Адыр-Кежиг, Ий, Тоора-Хем, Хам-Сыра чурттуг иви, мал ажылдыг улусчу ыраажыларның аразында 94 харлыг Өдейбен Сагаатыевна Ак, 70 харлыг Василий Москуевич Хүтбек, 62 харлыг Шөмбүл Сотпаевич Самбуу, Александра, Аковпа Доагар болгаш эң аныяк хөө-мейжи Родион Шөмбүлович Самбуу оларның күүселделерин бижээн.

Сагыш-сеткизге доңнуп келир онзагай хөөг үнүүр, элээн байлак репертуарлыг улусчу ыраажы Василий Хүтбек бо экспедициянның кичээнгейинге дораан кирген. Ону улустуң уран түүл фестивальдарынга киргиштирер ужурлуг онзагай таланттыг кижи деп кордувүс. Ол бүтү назынында чаңгыс-даа катап сценаже үнмээн, ынчалза-даа төрээн чергинде чоңга биллиңгир ыраажы, тоогүчү болгаш чечен. Оон кадагалап чорааны чамдык лириктиг ырлары:

Хөөкүйүүң хондүккенин
Хөлчүк сүтүүң соолганын.
Кулугурүүң күлдүкенин
Күдүк сүтүүң соолганын.

(«Ынакшаан уруун байларга бериптерге, мупграралга алыскан болду кээргеп ырлаан ачамның ырызы»—деп, Хүтбек тайылбырлаан).

Аскыр-Ойнуң бажынойда
Алды белдир моңгун түтеп.
Анай карам чажынайда
Алды-ла өргээ чалаа кара.

(«Шаанда эки шынарлыг казасталганы тожу эрлер та-нышканы кыска сунар дээш алды-кеш-биле садып ап турган болгай аап»—деп, ол тайылбырлаан).

Чиңге карам орар черн
Ширээ баары чиңге ширтек,
Ортуң карам орар черн
Орун баары уулза ширтек.

Бо ырларда иштики болгаш сөөлгү рифмалы, аянаштырылгазын бедик деңнелдиг уран арга-биле тургускан. Черле мынаш Василий Хүтбек бүтү сагыш-сеткизинден ала, чайгаар күттулуп ырлаар болбазын культуралыг күүседикчи болду. Ол тоол, тывылык, ырларны улустуң сагыш-сеткил эртипезинин байлаа кылдыр биилп чоруур олдугын оглу, омакшылдың ыраажызы. Оон үнн аялгалары, уран бөрээлдери Хам-Сыраның чараш сайы дег, хөй-хөй чогаалдарның аразындан кылаңдыржып, шүүрелип келир болду.

Ак баштыг кырган 94 харлыг Ак Өдейбен төрел болук аайы-биле демнежип, найырал күзеп чурттан чораан өгбелериниң ырызын дамчытты.

Аңыларым арбын болган
Аргалажы берген-не бис.
Чеңгелерим ковей болган
Чергележи берген-не бис.
Төрелдерим чурттаар черн
Дөңгеликтиг Өдүгеним.
Сыын-на, мыйгак
кыйгырышкан
Сырыннап-ла туру боор он.

Экспедиция материалдарын магнитофондан дүжүрүп бижээш, потаже шинчиткеш, эртем паспорттарын эмге-сексе-лиг чурумчуткан соолгунде, үн бижээн ыдыктарын-биле катай РСФСР-ниң Композиторлар эвилелинде фолыклор фондузунга шыгжаар. Оон соолгунде оларны этнографтар, музыковедтер, фольклористер болгаш ССРЭ-ниң хөй нанын улустарының хөгжүм, музыка чогаалын сонуургап турар бүгү-ле кижилер, дээди өөредилге черлериниң студентилери, аспирантылары шуда доктаатынган эртем дапсыларын ёзугаар боттарының шинчилел ажылдарынга ажыглаар.

Анатолий Стоянов бодун совет болгар кижи. Оон төрелдери Украинада. Ол үр үеде Абакан хоорайның башкы институдунда болгаш уран түүл училяшеевинде музыка теориязын башкылавышаан, хакас улустуң хөгжүм керекселдериниң, музыка чогаалының дугайында эртем ажылдарын бижип турар. 1976 чылда аныяк эртемденин РСФСР-ниң Композиторлар эвилелинден Иркутск обла-ында Чөөл-Сарының Алдыы Удин районунуң тофаларның ырларын бижип кылдыр чоруткан. Ол анаа Алыгчер деп суурга турлагжып алган, бир ай дургузунда 62 ырларны магнитофонга бижээн. Тофаларның дылы Тожу улузунуң диалектизинге элээн чоок, хаш, сарыг-хаш, чөгду, кара-чогду, чептэй деп аймактардан тур. густугган бистиң чуртувуста эң-не элээн сайныг, түрк дылдыг улус. Олар, тожулар мышкаш, иви, ацымыр, кат-чимис ажылдыг. Барымы таланың буряттары болгаш тожу тывалары-биле хаая аргымын чоруур тайга-таскыл чурттуг улус.

Оларның ырларын чыгган, воталыг, эртем тайылбырлыг ном үндүрген, Анатолий Константинович буянныг ажылды кылган. («Тофа улустуң ырлары». Иркутск. 1980 чыл).

Чижээ, 59 дугаар армында бир ырны корээли.

Бодал-биле чедер черге
Бора куудай чедиргей аап.
Сагыш-биле чедер черге
Сарыг куудай чедиргей аап.

— «Тожу улузунуң ырларын-тофаларның ырлары-биле денген турган, элээн солун түнелдерни үндүрүп болуур»—деп, эртемден чугаалаар болду.

Ч. ЧУУЛАР,
ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү.

ЯБЛОКОЛАР

КИРГИЗИЯНЫҢ чимистиг садтарында ажаан алмышкын эгелээн. Калининн районунуң ажыл-агыйлар аразынын чимис ажылдыг каттыжымышкыны яблоко ажаан алмышкынынче бир дугаарында кирген. Гектардан-на 150 пентнер яблоколар ап турар.

(СЭТА).

НАДЯ РУШЕВАНЫҢ ДЕЛГЕЛГЕЛЕРИ

Тываның комсомол шаңналының лауреады Надя Рушеваның чуруктары-биле Польшаның, Румыниянын, Индияның, Японияның болгаш Совет Эвилелиниң 140 ажыг хоорайларының чурттакчылары танышкан.

Энир чылын чурукчуның 30 харлаанын-биле Ленинград болгаш Москва хоорайларга база Кызыл хоорайга делгелгелер болган. Бүтү-эвилелдин комсомолчу-шалыпчы тудуг Чаа Шагаан-Арыг хоорайга кожер делгелгелин ВЛКСМ обкому биле Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилели организастаан. Чурукчуның авазы Наталья Дойдаловна Ажыкмаа-Рушева пионер лагерьлериге, Совет Армияның дайынчыларынга, Кызылдың даараныла фабриказынга барып, үүлүнүң дугайында аныяктарга чугаалап бергелин эстетиктиг кижизидилгеге улуг салдарлыг болганы чугаажок.

Надя Рушева 17 хар иштинде 10 муң ажыг чурук чуруп каан, ол хире ажылгыр, уран талантылыг чораан. Надяның чогаадыкчы ажылы чыл келген тудум-на, чонуң сонуургалын улам хайыктырып турар.

Хүндүлүг аваны ам Узбекистанның болгаш Красноярск крайның комсомолчулары чаагаан. Ташкентиниң Аныяктар ортузунга делгелгеге белеткеп ажылы эгелээн. Күзүн Красноярскиниң чону Надя-биле ужуражыр. Интернационалчы өг-бүлеге төрүттүнгеш, өскен чурукчуның чурттап эртken оруу акыяктарының интернационалчы кижизидилгезинге улуг салдарлыг болуп турар.

Чурукчуның төрүттүнгеп черн Улан-Батор хоорайга делгелге ажыдарын аяы-дүңма моолдун чону база дилээн.

А. ХОВАЛЫГ.

Ф Р О Н Т У Ч У · ЧУРУКЧУЛАР АЖЫЛЫ

РИГА. Фронтучу чурукчуларның Ада-чурттуң Улуг дайынының чалбыштыг чылдарының дугайында ажылдарын чыып, парлаан альбомун Латвиниың «Зинатне» («Эртем») деп ном хевилээр чери парлап үндүргеп. Дайын оруктарынга оларның чораап, чураанны бир муң ажылдарында совет солдаттың эрес-маадырлыг чоруун, кадыг-дошкун фронтучу амыдыралды көргүзүп турар. Маадырлыг эрткен үеним ыдыг уран-чурулгалыг документилерни дилеп, тывар ажыл чээрби чыл иштинде үргүлчүлээн. Чуруктарның эдерин, оларда чуруттунган кижилерни база кызымаккайы-биле дилеп тургаш, тыпкылаан. Оларны дилээн чагаа-бижиктерге харылзар чурттуң дыка хөй музейлеринден, архивтеринден болгаш дайын киржикчилериниң өг-бүлелеринден келген.

(СЭТА).

КОНКУРСКА КИРЖИҢЕР

Совет Тываның 40 чылынга утнуштур Москвага Тыва АССР-ниң Литература болгаш уран чүүл хүннерин эрттирери-биле холбаштыр

СОЛИСТ-ВОКАЛИСТЕРНИҢ РЕСПУБЛИКА КОНКУРУЗУН

Тываның күрүне филармониязы болгаш республиканың улусчу чогаадыгларының, культура-чырыдыышкын ажылының эртем-методиктиг төвү чарлап тур.

Конкурска профессионал болгаш бот-тывынгыр-даа ыраажылар киржип болур.

Конкурс 1983 чылдың июль 9 болгаш 10 хүннеринде Кызылдың уран чүүл училяшезинге болур.

Тывавыстың делгемнеринде. А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотову.

Б А Ж Ы Ң-М У З Е Й

ПАРТИЗАНСК (Приморье край). Приморье крайның Партизанск дээр дагжылар хоорайында чурукчу Илларион Палшковтуң музей-бажыңы ажыттынган. Чурукчу бодунуң амыдыралының иштинде ийи чүс ажыг чуруктарны чураан. Оларнын хөй кезиинде шахтёларны, оларның кадыг-берге ажыл-ижин көргүскен болгаш төрээн хоорайынга тураскаадтынган.

(СЭТА).

КЫЗЫЛ КРЕСТ—ЭҢ МАССАЛЫГ

ЧУРУКТА: Кызыл Крестиң делегей комитединиң дээди шаңналы—«Флоренс Найтингейл» медаль-биле шаңнаткан Кызыл Крест иинтилелиниң активчилери Совет Эвилелиниң Маадыры Мария Захаровна Щербаченко болгаш Наталья Тихоновна Возняк.

А. БОРМОТОВ биле А. ГОРДИЕВИЧИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Украин ССР-ниң хөй-иинтн организацияларының иштинден Кызыл Крест иинтилели — эң-не массалыг организацияларның бирээзи болуп, ажылчы чоннарның кадыкшылын камгалаарынга идепкейлиг киржип турар. Ол бодупун хүрээлецинде 22 миллион ажыг кижини каттыштырып турар.

Республиканың хоорайларында болгаш суурларында медицина ажылдакчыларыбиле кады иинтилелдин активчилери — допорлар, хөй-иинтижи санитар инспекторлары ажылдап турар.

УССР-ниң Кызыл Крест иинтилелиниң патронаж медицина сестралары ярыг кижилерни, Ада-чурттуң Улуг дайынының болгаш күш-ажылдың инвалидтерни ажаап хайгаараар дээш хөй ажылдарны кылып турарлар. Олар чыл санында-ла бир чүс муң ажыг ындыг кижилерге эмнелге болгаш профилактиктиг дузаны көргүзүп турар.

Иинтилелдин республикада 68 муң чедир санаттының турар эге организацияларының чурттуп санитар камгалалын быжыглаарынга идепкейлиг киржип турар. Олар кадык камгалалының ажылдакчыларыбиле кады санитар бөлүктериниң болгаш постуларының кежигүннерин өөредип, хамаатты камгалалының программазын ёзугаар чоонду санитар камгалалынга белеткеп турар.

Бистиң чурттуң Кызыл Крест иинтилелиниң үндезилекчизи сураглыг орус хирург Николай Иванович Пирогов деп чүве билдингир. Ынчалгаш амгы үеде иинтилелдин кежигүннери оон алдарлыг чанчылдарын үргүлчүлеп турар.

Тайбың дээш, гуманизминиң болгаш кижини хүндүлеп көөрүнүң идеалдары дээш демисел — Кызыл Крест иинтилелиниң ажылының кол утпаныышкынчарының бирээзи.

И Ю Л Ь Д А А Г А А Р

ССРЭ-ниң агаар медээзин дамчызар төвүнүн дыңнадының ёзугаар алырга, чурттун Европа девискээриниин улуг кезиинге агаар июльда таарымчалыг болур. Архангельск, Вологда, Мурманск областарга, Карел болгаш Коми АССР-лерге айда агаарының чылыы ортумаа-биле 12—17 градус чылыыр.

Ленинград, Псков, Новгород областарга болгаш Прибалтиканың республикаларынга 16-дан 18 градус, Белоруссияга — 18—19 градус чедер.

Украинага болгаш Молдавияга — 18—22 градус чылыыр, а Украинаның мурнуу болгаш мурнуу-чөөн девискээринге оон-даа артык чылыг болур.

Сонгу Кавказка болгаш Ростов областың девискээринин улуг кезиинге агаар мурнуку чылдардан ыракта чылыг болур Болгаш 20—25 градус чедер.

Ортаакы болгаш Алыы Поволжьеге июльда агаар база таарымчалыг болур: Ортаакы Поволжьеге — 19—21 градус, Алакы Поволжьеге — оортан 4—5 градус бедик болур.

Ортаакы болгаш Мурнуу Уралга — 17—22 градус чедир чылыыр. Барыын Сибирьнин мурнуу талазында областарнын хөй нуруузунга июль айда чылыг болур. Агаарның чылыы аңаа ортумаа-биле 16-дан 21 градус чедер. Казахстаннын мурнуу болгаш мурнуу-барыын областарынга дыка изиг болур, а республиканың арткан девискээринге агаарның чылыы ий-тавында болур.

Чөөн Сибирьнин девискээринин улуг кезиинге чылыг агаар болур, а оон чүгле сонгу-чөөн кезээнге биче соор.

Крымның мурнуу эриинге болгаш Кавказтың Кара далай эриинге дүне 17—22, хүндүс — 24—29 градус изиир. Быска чаъстаашкыннар болур.

(СЭТА).

ШЫДЫРАА БОДАЛГАЗЫНГА ЭГЕ БИЛИГ

БОДАЛГАНЫҢ ТАКТИКТИГ ЭЛЕМЕНТИЛЕРИ

Шыдыраа бодалгазы ол дээрге—шыдыраа оюнундан үнген, бодап тургускан тывызык-тыр. Ындыг тывызыктарның «дылы» бөдүүн тактиктиг элементилер болур. Шыдыразының ол элементилерин ындыг-ла хой эвес. Эртебурукгунун мерген оюнунга ынак, үргүлүү ойнап чоруур шыдыраачы бүрүзү шыдыраа бодалгазының элементилерин билир ужурлуг. Ол элементилериниң аттары ындыг: «шолду хостаары», «шолду эжелээри» (блокирование поля), «шугумну хостаары», «шугумну дугларын» (перекрытие), «бодаңы өскээр будалдырары» (отвлечение), «бодаңын туттурары» (вовлечение), «Бодаңы оюнче киириштирери» (включение), «бодаңы оюндан чартыктырары» (выключение), «бодаңы базырары», «бодаңы базыттан хостаары» болгаш оон-даа өске.

Ындыг тактиктиг элементилер — шыдыраа бодалгазының «дылы»-дыр. Эң бөлүүп-даа, эң нарын-даа шыдыраа бодалгалары ол элементилерден тургустунар. Чүгле шыдыраа бодалгазын тургузарда-даа, тыварда-даа оларны ажыглап билзе чогуур. Ынчангаш ол элементилерни өөренип, сактып алыры чугула. Ол бот-чогаадыкчы ажылче — шыдыраа бодалгазын уран түүл кылдыр көөрүнче баштайгы базым. Шыдыраа бодалгалары чогаадыр кижини композитор дээр. Ындыг болганда шыдыраа бодалгазының үстүнде адаалывыс элементилерни өөренири, эге билигни чедип алыры шыдыраа композициязын шинээдип алырының баштайгы базымы-дыр. Ол элементилерни эгезинден эгелеп көруп көөрээлинер.

«Шолду хостаары». «Шолду эжелээри».

Тактиктиг элементилер баштайгы коштеп эгелеп кестүп эгелээр. Ынчангаш шыдыраапын ак талазының туружун дораан күштелдирип, кара таланың туружун дораан кошкадып эгелээр.

№ 1 диаграмманы көрээлинер: ак пояп бодунуң туружундан өскээр көже бээрге, ол шол ак аът ынаар кожерниге хостуг апаар. Ам кара таланың оглу а2-же бурунгаар, а2-же кара таланың оске бодазы олче кежуп шыдавас кылдыр шолду эжелеп алыр. Ынчангаш ак пояның бир дугаар кожу — КрС2—КрС1. Ол с2 шолду еске болага хостап алыр тактиктиг элемент-тир. А кара таланың 1... а2 деп кожу — ол шолду эжелеп алыры-ыр. Ол ийи тактиктиг элементилериниң —шолду хостап алыры-биле шолду эжелеп алырының хары утда болуушкуннарының түнелинде № 1 диаграммада көрүнгеп туруш ёзугаар, ийи дугаар көште удук болуру албан апаар. (2. КС2Х) «Шолду хостап алыры» болгаш «шолду эжелээри» деп тактиктиг элементилер шыдыраа бодалгаларынга бо-ла таваржыр.

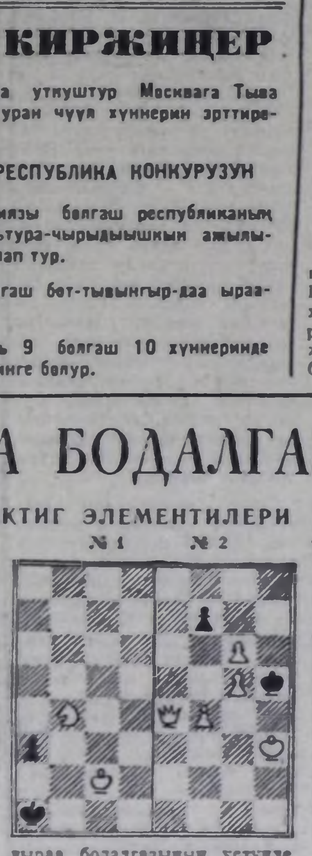

№ 1 № 2

«Шугумну хостаары». «Шугумну дозары».

№ 2 диаграммада g6 ак ооп мерзе h7-же көшеүн дээш, аңаа болуунун оруун чайлап берип. g6—g7 көшүү кылыр. Ол «шугумну хостаары» деп тактиктиг элементтир. Ам е4—h17 шугум хостагап. ынчангаш кара пояның 2. Фg7Х-ге шалаш, матка олуртур деп келген. Кара таланың кара чаңгыс камгалалы — ол шугумлу 1... f5 деп көш кылган дугларын. Кара оолдун ол көжү «шугумну дугларын» деп адаар тактиктиг элемент-тир. Ам ак мерге h7-же кожер оруун дугладыпкан.

Ынчалза-даа кара ооп f7—f5 көшүү кылгаш, еске шугумну —е8—h5-ти хостапкан. Ынчангаш ак тала бодалгада көрүнгеин ёзугаар черле ийи көштен удар 2. Фе8х.

Бо таварылгада ак тала, «шугумну хостаары» деп тактиктиг элементинн ажыглап туткан. Шыдыраа бодалгазында шугумну хостаарын-даа, шугумну дугларында ажыглап турар. Чүгле магалы — кара таланың талазындан колдуунда адбадаткаш шугумну дуглай бээр таварылгалар хөй.

П. АРТАМОНОВ.
Тее-Хем район.

Ш Ы Н Б О Д А А Н Н А Р

Бо чылын үнген № 83 болгаш 100 «Шын» солунга парлаттынган шыдыраа бодалгаларын Каа-Хем районунуң Авыйган суурда Б. Допукоол. Өвүр районда Чаа-Суур школазының башкызы В. Тюлюш. ол районнуң Хандагайты суурда К. Байслан, Бай-Тайга районнуң Кара-Хол ортумак школазының өөренирнчизи Улар-оол Хертек олар шын бодап, тыпканнар.

Солунга моон сонгаар-даа парлаттынар шыдыраа бодалгаларын шинтиргээринге идепкейлиг киржирин, харылзын чогуур үезинде чоруларын шыдыраа спортуунга ынак бүгү номчукчулардан редакция дилеп тур.

ЧАЗАЛГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бо чылдың июль 1-де үнген № 151 «Шын» солунуун үшкү арнында парлаттынган Чарлыының 3-кү пунктузун «Күш-культура болгаш спорт талазы-биле ачы-хавыяларын дээш «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты моон мурнунда тывысхан кижилерге «Тыва АССР-ниң күш-культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тывыспас деп доктаадыр» деп чазап номчуур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Василий Буслаев» 9.30, «Комиссар полиции и малыш» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «На графских развалинах» 11.00, 12.30, «Казачья застава» 15.30, 17.20, 19.10, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Четыре мушкетера» 14.30, 17.00, 20.00 шактарда.

КАА-ХЕМ»: «Найти и обезвредить» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00, «Ледяная внучка» 13.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Он начинает сердиться» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ТВ

ИЮЛЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Бир эвес кадык болур дилиндэ». (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.05—Карель АССР-ниң Күрүнниң ыр болгаш ташпылыг «Кантеле» ансамблиниң концерти. 9.45 — АБВГД-ейка. 10.15—«Богунуң программавында». Фильм-концерт. 11.05 — Озал-оңдак чок шинчээшкин. 11.35— Богун—Делегейниң кооперация хүнү. 12.05— «Силерниң чагааларыдар ёзугаар». Концерт. 12.35— «Ону силер шылдар силер». 13.20 — Улустуң чогаадылгазының дугайында «Радуга» телепрограммаанын V Делегей фестивалы. Маврикий улустуң чогаадылгазы. 13.45 — 14.00 — Чаңсар. 14.00 — Бугун делегейде. 14.15— Вьетнам Социалистиг Республиканың туркустунган хүнүнге. Киноочерк. 14.25 — «Молодость» ансамбль ырлап тур» (Вьетнам). 15.05 —«Балдыңгир-даа бээш, бүзүревчи эвес». Кинокапсырмага. «Чугула херектиг таварылга». Документалдыг телефильм. 16.10 — Политиктиг хайтаварыкчы Ю. А. Летуновтун беседазы. 16.40—Уругларга фильм. «Бичии машинистин улуг аянчоруу» (ГДР). 17.40 — «9-ну студия». Башкарымчызы В. Зорин. 18.40 — «И. И. Обломовтуң амыдыралындан элээн кыш хүннер». Уран-чечен фильм. 1-ги болгаш 2-ги кезектери. 21.00 — «Үе». 21.30— Болгар эстрада артистериниң концерти. 22.00 — Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Минск) — «Динамо» (Москва). Чаңсар үезинде — «Бир эвес кадык болуруи күзүүр болзуза». 23.45 — 23.55 — Телемедээлер.

ИЯНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15—«Бир эвес кадык болуруи күзээр болзукза». (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.30 — «Привал». Уран-чечен телефильм. 10.55—«Эртенги почта». 11.25 — «Каштанка». Мультфильм. 11.55 —Донда-Ростовтун телестудиязының программазы. 12.55—«Рина Зеленаның дугайында фильмни тыртпаңар». Фильм-концерт. 14.00—«Аян-чорукчулар клуву». 15.00 —«Илья Репин» деп документалдыг фильмниң премьерязы. 15.25—Опера-биле ужуражылга. А. Бойто — «Мефистофель». Москва консерваториязының Улуг залынга концерт күүселдези. 18.30 —«Кадыкшыл». 19.15 —«Музыка киоскузу». 19.45 — Делегей байдалының доңчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Жук—гравюр горка». Мультфильм. 20.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады А. Эшпайның чогаалдарындан концерт. 21.00 — «Үе». 21.30 — 23.00 — К. Поляков — «Авамга серепадар. Телеспектакль.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар, дыңмырээр. Сонгу-барыын чүктеп хаттыг дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16, чамдыктарынга 1—6 градус чылыг болур. Хүндүс 24—29 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар, биче чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 14—16, хүндүс 26—28 градус чылыг болур.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнун 2-24-63, редакторнун орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийжи аммыдыраа болгаш үлетүүр киллистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культуро киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1057.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хөреглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС — 00634.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 153 (12243) | 1983 чылдың июль 3, воскресенье | 1925 чылда үдезилеттинген | Өртээ 3 коп

ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛЫ

ВОЛОГДА. (СЭТА). Хоорайның ажылчы чонларының ажыл-агый болгаш культура тургузуушукунуңга чедиишкиннери, революстуг ачы-хавыязы болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга немец-фашистиг эжелекчилерни ашкан тиилелгеге улуг салымнарны дээш Вологданы Октябрь Революциязы орденн-биле шаңнаан.

Июль 1-де ацаа партияның хоорай комитединиң, улус депутаттарының хоорай Соведининиң ажылчы чонларның төлээлекчилери-биле каттышкан Төрээн чурттуң бедик шаңналын тыскырынга турасказаткан байырлыг хурал болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга сорук киришкинибиле соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүт, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы Г. А. Алиев чүве чугаалаарга, чыылганнар оны чылымы-биле уткаан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өөруүзүнилеп ол хоорайның болган областың ажылчы чонларынга бедик шаңнал дээш изиг байыр чедирген.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң болган ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сессиязының чурттаа болдурганы политиктиг болган күш-ажылчы бедик коңдурлүүшкүнүүң үезинде хоорайның төөгүзүнде бо тураскаалдыг болуушкунуң эртип турарын Г. А. Алиев демделээн. Сайзырангай социализминиң бүгү талазыбиле эң чугула айтырыгларын тодаткан эш Ю. В. Андроповтуң ханы аналиэтиг программыг чугаазы. Пленумнуң болган сессиянның шиитпирлерин совет кижилериниң, делегейниң бүрүнгаар деңнелгелиг хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде турун турар.

Пленумуңг болган сессиянның ажылының түңнелдерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповту ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазынга соңгаанын коммунистер, бүгү ажылчы чоннар партияның база чурттуң эң чугула эрге-ажыктарынга долузу-биле дүтжүп турар деп уткуп хүлээп алгаан.

Бо бедик шаңнал—крайның дыка хөй салгакчыларының кызымакай тайбың болган дайынчы күш-ажылы дээш Төрээн чурттуң өөрүп четтиришкинниң демдээ-дир. Совет эрге-чагырганың чыдаарында бо хоорай тэнытпынас ыылдыр чаартынган. Вологда ам — чурттуң Союзу-Барының талазының үлетпүр, транспорт болгаш культуранның улуг төвү. Чүгле эртекен ийи беш чылдың иштинде үлетпүр продукциязын бүдүрери барык ийи катап улаткан.

Ооң соонда оратор областың көдээ ажыл-агыйының хөгжүдезиниң айтырыгларынга докталаан, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүзениң даштыкы политиказының дугайын тодарглаы-биле чугаалаан.

Дараазында Г. А. Алиев Вологданы Октябрь Революциязы орден-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыын ёнчаан, чыылганнар дициттиг адын часкап турда шаңналды хоорайның тургунга кадаан.

Оң хуралга СЭКП хоорайының бирги секретары В. А. Куишов, СЭКП обкомунуң бирги секретары А. С. Дрыгин, партияның болган күш-ажылдың хоочулары, будурүлгө мурнакчылары чүве чугаалаан.

Олар СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга болган Совет чазакка чүректиг хамыылыдан өөрүп четтиргенин илередип, областың болган хоорайның ажылчы чоннарының улам-на ажыктыг кылдыр ажилдаарын, СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин күүседиринге салымнакының улаттырарын будүрүдүп чугаалап турганнар.

Хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаазын сорук киришкинниг хүлээп алганнар.

ПАРТОРГАНИЗАЦИЯЛАРНЫҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП Тыва обкомунуң эзлчеглиг пленумуу чоокта чаа болуп эрткен. «СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң түңнелдеринге болгаш шиитпирлеринге база СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң ацаа чугаазынга дүүштүр партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны пленум чугаалашкан. Идеологтуг, масса-политиктиг ажыларды уламнай ыңай күштелдирер, СЭКП ТК-ның XXVI съездиниң, партия ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ол бирги беш чылдың планнарын чедиишкиннинг күүседиринче. Совет Тываның 40 чылын төлептиг утмуурунче республиканың ажылчы чоннарын мобилизастаар талазы-биле сорулгаларны тодаргай айытнан доктаалды ацаа хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазынга дүүштүр партияның область организациязының идеологтуг, масса-политиктиг ажылының байдалын пленумга ханызы-биле аналиэтеп өөрген болгаш практиктиг сорулгаларны тодаргай айытнан. Эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында программа болур негелделерни болгаш түңнелдерни пленумга чаңгыс үн-биле чүүлдүг деп өөрген, ол айтыышкыннар республиканың партия организацияларының бүгү ажыл-чорудулгазының үндезини болган турарын айытнан.

Сайзырангай социализмни улам бөлбээзиранғайыдарының үезинде партияның шиитпирлеп турар улуг болгаш нарын сорулгаларының деңнелиниге чедир идеология, кижизидилге, пропаганда ажылын көдүрериниң эң чугула сорулгазын партия организацияларының, коммунистерниң, кижизидилге херээжене хамаарыжыр бүгү кижилериниң мурнунда салган. Ындыг сорулгалар иштинге болгаш даштыкы-даа байдалдар-биле, тодаргайлаарга, совет кижилерниң угаан-медерелиниң, культуразының, оларның угаан-бодал негелделериниң өскени-биле, ол ышкаш делегей ареназында идеологтуг деминселдиг дыка иүштелгени-биле салдынып турар.

«Бүгү чаңдаларның партия комитеттери, партияның организацияларының бүгүүн оларның ажылдаар апаары өске-даа айтырыгларның (ажыл-агыйны, организастыг болгаш өске-даа) аажок чугулазы турзажок, идеологтуг ажыл харын бирги черже уламнай улуу-биле көдүрүлүп орар» деп, эш Ю. В. Андропов Пленумга чугаазынга онзалап демдеглээн.

Партия комитеттериниң болгаш организацияларының шурнунда улуг, эң чугула, харыысалгалыг ажыл амгы үеде туруп турар. Районнарның партия комитеттериниң племуннарынга, партия активиниң, партия организацияларының хуралдарынга Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга бөттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни, оны күүседиринге арга-методтарын амыдап кылыр. Чер-чеде идеологтуг, масса-политиктиг ажылды партияның негелдезинин ёзугаар шүгүмчүленчи ёзу-биле ацаа ханы аналиэтеп, сайгарып өөрп, идеологтуг ажылды улус ажыл-агыйының болгаш социал-экономиктиг кол сорулгаларны күүседир дээш демисел-биле сырый хөлбаштырар ушурлуг. Күш-ажылдың, будүрүлгениң, күүселдениң сагылга-чурумун, корум-чурумну быыгыларынче, планныг онаалдаларны күүседиринче, будүрүлгенің ажыктыын, продукцияның шынарын, күш-ажылдың будүрүмчүлүүн бедидеринче, чаа кижини кижизидеринче, партияның идеология ажылының дээштинин бедидеринче болгаш өске-даа чедир шиитпирлеттинимээн айтырыгларже кичээнгейни угландырар херек.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сесски сессиязының материалдарының идеяларын база негелделерин бүгү комиунистерге, ажылчы чоннарга ханызы-биле тайылбырлаар, пропагандалаар база үндезини-биле өөредир ажыл партия комитеттеринге, организацияларынга онаажып турар. Чүгүлә партийжи документиерниң утказын болгаш ушур-дузазын чедингирги-биле тәйылбырлап, пропагандалазары — парлалганың, телевидениенің болгаш радионуң, илеткелчилериниң, лекторларының, пропагандистериниң, агитаторларының, политинформаторларның, культура-чырыдыышкын албан чеолериниң хүлээгээги болур. Пленумнуң материалдарын, СЭКП-ниң иштинги болгаш даштыкы политиказын тайылбырлап тура, районнуң, будүрүлгениң, совхозтуң, күш-ажылчы коллективтиң амыдыралы- биле сырый хөлбаар, ында шиитпирлээр ушурлуг айтырыгларже, ону эдип алырының орунтарынче сагыш салза чогуур. Ол ышкаш партияның ленинчи национаа политиказын, оон чедиишкиннерин пропагандалаар. Совет Эвилелиниң составында Тываның эки тура-биле каттышканының ушур-дузазын, республиканың чедиишкиннерин, ажыл-ишчилерниң сорулгаларын чугаалап бээр.

Партия комитеттери массалыг информациянын болгаш пропагандаңың чепсектериниң ролюн улам ыңай бедидер, аас пропагандазының арганарын калбаа-биле ажыглаар сорулгалыг. Ону чедиишкиннинг боттандырары идеология фронтузунуң активинден улуу-биле хамаажыр, ынчангаш оларның билиин, мергежилии бедидер, ажылын шын организастап, докталаал удуртур ушурлуг. Партия комитеттериниң, министерстволарның, ведомстволарның, совет, ажыл-агый организацияларының бүгү удуртукчуларының күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-ишчилери-биле ушуражыры, оларның мурнунга чүве чугаазаары оларның хүлээгээги болур. Ацаа ажылчы чоннарның берген санаалдарын болгаш шүгүмчүлелдерин сайгарарынга партийжи контрольду тургузар херек.

СЭКП Кызыл хоорикому, райкомнары, партия организациялары СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр бүгү идеология, масса-политиктиг ажылдың деңнелин болгаш дээштинин улам бедидер апаар. Чүнүдээ мурнунда партияның бодунуң иштинге идеология ажылының деңнелин бедидер,оон хевирлерин, аргаларын сайзырангайыдар соруяга салдынган. Ол ышкаш коллективтерни сырый каттыштырар, кижилерниң политиктиг, мөзү-шынар болгаш ниити культуразын бедидер, оларның-биле туспузунда ажылды билдилиг чорудаар, ажылчы чоннарның, аныяктарның кижизидиягезинге улус депутаттарының черчер Советтерин, профсөвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниитти организацияларын хаара тудар ушурлуг.

Идеология ажылы — бүгү партияның херээ. Ол салдынган сорулгаларны боттандырар дээш партия, мурунө, ажыл-агый органнары, коммунист бүрүзү, бүгү ажылчы чоннэр шүшенишкинниң үндүрер дээрзинге чигзиниг турбас.

Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйының Кызылда ыяш ажылдап ныыыр комбинадында коммунист Владимир Леонидович Башкирцевтиң удуртканы пилорамажылар бригадазы күш-ажылчы бедик көргүзүглерни докталаал чедип ап турар. Ооң чажыды ыраак эвес. Чүге дээрге ында ажылынга эз-хаярыысалгалыг, дериг-херекселдерни эки биилир, бедик сагылга-чурумнуг кижилер ажылдап турар. Ындыгларның бирээзинге коммунист Петр Романович Щербининни адап болур. 20 ажыг чыл пилорамада ажылдап турар ажылчын хөй удаа социалистиг чарыштың тиилекчизи боюп келген.

ЧУРУКТА: бригадир В. Башкирцев биле пилорама ажылчыны П. Щербинин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ФЕРМАНЫҢ БИР ХҮНҮ

Репортаж

«Искра» совхозтуң Арыг-Бажында комсомолчулар-аныяктарның сүт-бараан ферма-зының ат-сураа чүгле Чөөн-Хемчик районда эвес, республикада билдингир. Бо ферма чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап, планныг онаалдаларын докталаал ажыр күүседип келген. Фермаңың 23 саанчызының он ажыы ортумак школа дооскан аныяк кыстар.

1983 чылдың июнь ортан үезинге чедир ферма чартык чыл планнын 104 хуу күүсеткен. Планда көрдүзүгенин ёзугаар 275 тонна сүттү садар тургаш, херек кырында ону 286 тонна чедиргеп.

Аныяк Хөндергейниң Чайлаг-Хемде ферма турлаанга эртенги саалда дооштуп турда чеде бердивис. Даңны атсы чагган чаъс биче дүъш чедип чорда аязы берген. Бажын-Алаак суурдан Хөвүктиг тавараашы, Чайлаг-Хем чедер орук чаъс чагганындан малгашталган. Ону эртеря ындыг-ла аммыр эвес болду.

Коммунист саанчылар Алдын-кыс Монгуш, Анай-Хаак Иргит, Чочак Саая, Зоя Борбуй олар сүт савалап турган бидоннарны аштап арыглаан турлар.

Комсомолчу аныяк кыстар Наташа Күжүгет, Лиза Монгуш, Арина Иргит болгаш Салбакай Сат комсорг Айланмаа Куулярга баштадып алган долу сүттүг бидоннарны «соодукчуже» суккан турлар. Мында соодукчу ормунга бойдустуң чайгаар бүткен үшүп чыдар соок кара суг бажын таарымчалыг ажыглаан болду. Ногаан шык ортуузунга онгар каскаш, ону дөрбелчин хааржак хевирлиг кылдыр пемантилеп каан. Ынаар дош дег соок кара суггу шоргалап киирген. Сүт соодукчуну долдур аккаш, адаанда чиркинен ажыр агып бады барган. Ол бүгүнү долгандыр херимээш, кырын манза болгаш шифербиле серилеп каан. Эртен саггаи сүттүү учетчик деңзилээш, бидоннарга куттурар. Ону саалда аппарадынган соодукчуже Т-25 деп тергелиг трактор-биле аныяк коммунист Дмитрий Борбуй сөөртүп чедирер. Комсомолчу саанчылар ону соодукчуга тургузар. Ындыг байдалдыг сүттүг чүс бидоннар холдан хол дамчып чораашы. Чаңгыланың сүт заводунга чедип келер.

Эртенги болгаш кежээки сүттүг кадарга, 2 тонна 500 кг чедип турар болду. Сүттүг хүнүүн-ие сүт сөөртүр машина-биле чедирип, дужаап турар.

Бидоннарны соодукчуже чедирген соонда, кежээки саалданың сүдүн кудар бидоннарны хоочун саанчылар аштап, арыглап доозары биле, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң онгу чыыжычын сесски сессиязының материалдары-биле хоочун коммунист Күнзеннаа Монгуш таныштырган. Олар ол документилерни эртенги саалда соонда, чай араазында өөренип турар.

Фермаңың ажыл-ижи-биле танышып көрдүвүс. Сөөлгү ийи чыл иштинде Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы 840 тонна сүттү күрүнеге садар планын 1064 тоннага күүсеткен. Бар аргаларны санап көргеш, 5 чыл иштинде сүт будүрер планын 4 чылда күүседип болурунуң аргазы барын фермада партия эге организациязының секретары Татьяна Монгуш, совхоз директору Өвер-оол Амырбитович Куулар бүүжүрегтп. Олар ол түңнелди экономистерниң болгаш специалистерниң аналиэтин барымдаалап үндүрген. Ындыгдаа болза, ам кол чүве — фермаңың базазын ам-даа быжыглаар херек деп, ол түңнел-дир. Амгы бар тудугларга немештир 200 баш төрүүр инек азыраар чемгерилге шилүп дерип кылдыр турбр.

Чайлаг-Хемде чайгы турлагны эртекен чылга дениээргө элээп дерип кылган. Бо чылын саанчылар чурттаар улуг эвес хемчээлдиг 6 бажыкны тутказ ажыглалга киирген. 18 саанчы болгаш кадарчылар кидис өглерлиг. Ниитизибиле чугаалаарга, саанчыларның болгаш кадарчыларның чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш совхоз дирекциязы дээштиг хемчегларни ап турар. Чайлагда өг-бүле бүрүзү хуудa инектерлиг, хаванмарлыг. Өрээ бүрүзү картофельди тарып алган. Кышкы турлагда ясли-садык ажылдап турган. Чайгы үеде ол организастаттынмаан. Сентябрьдан эгелээш июнь эгезинге чедир сүт-бараан фермазы кышкы турлаанга турар болгай. Ол үеде фермада бүгү школачыларны автобус-биле дажыглап өөредип турганын ада-иелер онза таарзынын чугаалаар болду.

Чайлаг-Хемде бо турлагда 370 ажыг инекти саан турар. Амгы үеде 23 саанчының 18-зи ажылдап турар. Чамдыктары эмнедип, дыштанып чорутукулаан. 24 электрилиг саалда аппарады ажылдап турар. Инектерни түгле электрн аппарады-биле саары чанчыл болган. Дизельдиг моторлу Эртине Иргит доктаамал ажылдадып турар. Бис барганывыс хүн эртенги саалдадан 1300 ажыг килограмм сүт саггыынган. Тус-тус быжыглаан инектеринден Айланмаа Куулар, Валентина Сат, Арина Монгуш, Сат Салбакай 120—121 килограмм чедир сүттү саггылаан. Саанчы бүрүзүнде 18—23 чедир инек быжыглаттынган.

Ферма чайлагже июнь 10-да көжүп келген. Баштайгы күннерде сүт будүрери бичии-даа кудулаан. Чүге дээрге чаъстыг соок хүннер болгулаан. Оът четче үнмээн. Ам инек сүттелип эгелээн. Бөлдир-Бажындан Чайлаг-Хемге Монгуш Херел-оол «Беларусь» трактору-биле силзигу бүдүүн-не сөөртүп эккеп турар. Комбикорму база сөөртүп эгелээн. Ынчангаш хүнде сүт будүрери 3 тонна чоокшулай бээр. Инектерни немелде чембиле чемгерерге, сүт көвүдеп турар. Ам совхозта 2000 тонна силос курлавырда арткан. Ооң шынары күскү хевээр. 6 кадарчы бүгү саар инекти дүн-хүн чок эдечежин кадарып турар. Мында улуг кадарчы Борбак-оол дагдынмыкчы болуп ажылдап турар. Эртекен чылын ортумак школа дооскан 2 аныяк кадарчы база немешкен.

ССРЭ-ниң составына Тываның эки тура-биле киргениинден бээр 40 чылгга күшажылчы белектерлиг ужуражыры-биле ферма коллективи боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүседир дээш бедик көдүрүлүшкүнүүр ажылдап турар.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ЧАҢГЫС ЭПТИГ ӨГ-БҮЛЕДЕ

УЛАН-УДЭ. (СЭТА). Байкал аар шинниң чайы республиканы байырлал шинчи кыр каастанган — хоорайлар болгаш суурларда кызыл туктар кинскин турган: Бурятиның ажылчы чоннарының автономнуг республиканың тургустунганындан бээр 60 чыл болганын демдеглеп турганы ол. СЭКП-ниң Бурят обкомунуң болгаш Бурят АССР-ниң Дээди Соведининиң каттышкан байырлыг хуралды ол төөгүлүг хүнге холбаштыр июль бирде болган.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазын хүрелга улуг көдүрүлүшкүнүүр хүлээп алган.

МАРИ ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал байырлыг хуралдың киржикчилериниг изиг байыр чедиргеге, чылганнар ону чылымы-биле утканнар.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге байырлыг чагаазын хүрелга улуг көдүрүлүшкүнүүр хүлээп алган.

ФЛОТ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Сүт транспортунуң ажылдакчыларының профессионал байырлалы беш чылдың тапты-да ортузунга тамарыланыр. Совет садыг флодунуң эзлеп чоруп турары делегей океанының бүгү широталарындан, чүттүң суг орукталарында үзеп турар медээлер оруктуг бөстайгы чартының чедиишкиннинг эртиишкинин бадыткап турар. Кол-кол планнаттыган даалгалар болгаш социалистиг хүлээлгелерни коллективтер графикти мурнадыр күүседип турар.

Аъш-чем программазын күүседиринге эргежок чугула аъш-чемнерни, көдээ ажылагый техниказын, минералдыг чемишкидилгелерни болгаш өске-даа чүктерни чедиреринче транспортулар кол кичээнгей салып турар. Кол-кол чүктер араазында улуг хемчээлдиг хоолайлар, газ дамчыдарынга болгаш өске-даа улуг тудугларга дерилелер боюп турар. Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүлээлгезинге холбаштыр июль 1-де Москвага болган байырлыг хуралдың киржикчилери ол дугайын чугаалап турганнар.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы Н. В. Талызин, СЭКП ТК-ның хилдис эргелекчизи К. С. Симонов, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, социалистиг харыылтын тилекчилерниң найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери.

РСФСР-ниң хем флодунуң министри Л. В. Багров илеткел кылган.

(СЭТА-ның корр.).

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Улуг-Хем» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарыштыг калбарткан. Фермадың ишчилери он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының бирги чартында кызымак ажылдаап, күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын коргүзгенниинден хуусаа бетинде күүсеткен. Коллектив бирги чартык чылда 270 тонна сүтту будүрер, 222 тонна сүт садар хүлээлгезин 310 тонна чедиргеш 224,6 тонналы күрүнеге саткан.

Коллективте мурнакчылар хөй. Саанчылар Х. Самдан, М. Балган, Т. Кенден, Т. Маадыр-оол, Т. Монгуш болгаш өскелер-даа социалистиг чарыштың мурнуку одуруун баштап турар.

Фермаңың ишчилери июнь 30-га чедир планга немей 25 тонна сүттү будүрүп, 20 тонналы немей сатканын.

Бистиң корр.
Улуг-Хем район.

ЧЫЛДАГААНЫ ЧҮДЕЛ?

Элегес-Аксының керамика хана материалдарының заводун ажыглалга киргирденден бээр чеди чыл болган. Ол чылда 52 миллион туйбуну, азы хонукта-ла 120 муңну будүрери төлевилеттинген. Ам ол хонукта чүгле 35 муңну мөлдүк-калдык берип турар. Ооң чылдагааны чүдел?

Амгы үеде (ооң ажылдап эгелээнинден бээр ыынчага чедир) заводтуң коллективи төлээлекчилериниң, конструкторларының, тудугжуларының, дериг-херекселдерни эптээнниринң частырыгларын болгаш чедир кылбаан чүүлдерин эдип, таарыштыр ажылдадып турар дээр болза частырыг чок. Кол чылдагаанларының бирээзи-даа ол.

Чүгле чамдыктарын мынаа сайгарып көрээлиңер. Заводтуң кол корпузунга кышкы үеде холчок соок. Ханаларны, дээвирни кезээп барык хөй нурузуун шилдеп, демир рамалардан кылган. Тываның кышкы үеде агаарбойдус байдалын телевилекчилер кичээнгейге албааны ол боор. Мындыг байдолларда ажылдаарыы-даа берге, дойдовурак боду база дөң көөр, дойлу эриг турар кылдыр курлавырлаар силяя хевирлиг чер база чок, а келген дойну уруп турар черни чүгле үштүн бир кезээге долдуруп болтур. Чүге дээрге дой алыр транспортёрнуң дериг-херекселдериниң тружун эпчок кылдыр төлевилеп тургускан. Соок, дөң дойну шуушпурулга шугуму-биле эрттирип турда дериг-херекселдер үрелир. Ооң хараазыбиле бо чылдың бирги кварталында ацаа туруушкун 3 муң кижи-шак болган. Оң дээрге чүгле чангыс чылдагаан-дыр. Шенелде кылдыр бүдүрген хептекчилер, чымыкчы автоматтар, рейкалар эгидер шугум, дой-довурак чедирер транспортёр дериг-херекселдер конструкциязы талазы-биле чедир ажылдап кылбаанзаң, бо-ла үрелир. Туйбу будүрериниң үези кургадыр туннельдерни шенелде хевирлиг кылганындан узаан. Төлевилекчилериниң саналы-биле кылган кургадыр система орта ажылдап көрбээн. Туннель суугузунда хүл үндүрер чер чок, ийиг агнар салгынналдырары бүтпээн. Дериг-херекселдерни төлевилеп тургаш, хептеп, кургадып, орттедип турда үрелген туйбуну катап эгилерининг системазын бодап кылбаан, ынчангаш чиг-эттин чарыгдалы кончуг улуг боюп турар.

Элегес-Аксының хана материалдарының заводунуң ажылдап келген чылдарында ацаа янзы-бүрү черлерден хөй саннаг комиссиялар келгилээн. Дериг-херекселдерниң ажылдаарының байдалын хынап, кылып чорудар хемчегларни ажылдап кылып, сүмелерни киирип келген. Шын эвес, частырыглыг кылдыртканнарның хемчээн-даа алган. Ынчалзажок завод тутуунган чүве болганда, ол продукциязын бээр, ажылдаар ужурлуг. Ынчангаш ол ша-биле продукциязын берип-даа турар. Дериг-херекселдерни эдип, чаартыр ажылдар ооң-биле чергелештир чоруп келген. Тудуг машиналарының Бүгү-эвилелдиг эртем-шинчилел институдунуң сүмезин ёзугаар, СМК-172 деп технологтуг ийи шугумну СМК-316 деп үш шугум-биле солуп турар.

РСФСР-ниң Тудуг материалдарының үлетшүрүүнүң министерствозунуң бо чылдың апрельде дужаалында айытканы болза: «чылдың ийиги кварталында туйбу будүрериң планныг даалгаларга чедирер, күүлериң ажыглаарын төлевилээнниинден 85 хуузу чедирер талазыбиле ооңа чугула даалганы доктаадыр. Заводтуң ажылдакчыларын шаңнап-мактаары-биле беш муң рубль түңнүг тускай фондуну үндүрөрө.

Заводтуң күүзүнүң 85 хуузу ажыглаттына бээр болза, ол хонукта 100 муң туйбуну бөрө бээр. Ол хемчээлге чедери ам-даа оранчок ыракта шыкаш. Ынчалза-даа ажыглаттынмаан курлавырлар, аргалар хөлчок хөй. Чижээ, заводка иштинги брактың чайладырының аргалары бар. Үрей кылыышкыдан чидириг айда 200 муң туйбу чедип турар. Ол дээрге амгы үеде социалистиг харыштың тиилекчизи боюп келген.

ЧУРУКТА: бригадир В. Башкирцев биле пилорама ажылчыны П. Щербинин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧЫЛДАГААНЫ ЧҮДЕЛ?

Элегес-Аксының керамика хана материалдарының заводун ажыглалга киргирденден бээр чеди чыл болган. Ол чылда 52 миллион туйбуну, азы хонукта-ла 120 муңну будүрери төлевилеттинген. Ам ол хонукта чүгле 35 муңну мөлдүк-калдык берип турар. Ооң чылдагааны чүдел?

Амгы үеде (ооң ажылдап эгелээнинден бээр ыынчага чедир) заводтуң коллективи төлээлекчилериниң, конструкторларының, тудугжуларының, дериг-херекселдерни эптээнниринң частырыгларын болгаш чедир кылбаан чүүлдерин эдип, таарыштыр ажылдадып турар дээр болза частырыг чок. Кол чылдагаанларының бирээзи-даа ол.

Чүгле чамдыктарын мынаа сайгарып көрээлиңер. Заводтуң кол корпузунга кышкы үеде холчок соок. Ханаларны, дээвирни кезээп барык хөй нурузуун шилдеп, демир рамалардан кылган. Тываның кышкы үеде агаарбойдус байдалын телевилекчилер кичээнгейге албааны ол боор. Мындыг байдолларда ажылдаарыы-даа берге, дойдовурак боду база дөң көөр, дойлу эриг турар кылдыр курлавырлаар силяя хевирлиг чер база чок, а келген дойну уруп турар черни чүгле үштүн бир кезээге долдуруп болтур. Чүге дээрге дой алыр транспортёрнуң дериг-херекселдериниң тружун эпчок кылдыр төлевилеп тургускан. Соок, дөң дойну шуушпурулга шугуму-биле эрттирип турда дериг-херекселдер үрелир. Ооң хараазыбиле бо чылдың бирги кварталында ацаа туруушкун 3 муң кижи-шак болган. Оң дээрге чүгле чангыс чылдагаан-дыр. Шенелде кылдыр бүдүрген хептекчилер, чымыкчы автоматтар, рейкалар эгидер шугум, дой-довурак чедирер транспортёр дериг-херекселдер конструкциязы талазы-биле чедир ажылдап кылбаанзаң, бо-ла үрелир. Туйбу будүрериниң үези кургадыр туннельдерни шенелде хевирлиг кылганындан узаан. Төлевилекчилериниң саналы-биле кылган кургадыр система орта ажылдап көрбээн. Туннель суугузунда хүл үндүрер чер чок, ийиг агнар салгынналдырары бүтпээн. Дериг-херекселдерни төлевилеп тургаш, хептеп, кургадып, орттедип турда үрелген туйбуну катап эгилерининг системазын бодап кылбаан, ынчангаш чиг-эттин чарыгдалы кончуг улуг боюп турар.

Элегес-Аксының хана материалдарының заводунуң ажылдап келген чылдарында ацаа янзы-бүрү черлерден хөй саннаг комиссиялар келгилээн. Дериг-херекселдерниң ажылдаарының байдалын хынап, кылып чорудар хемчегларни ажылдап кылып, сүмелерни киирип келген. Шын эвес, частырыглыг кылдыртканнарның хемчээн-даа алган. Ынчалзажок завод тутуунган чүве болганда, ол продукциязын бээр, ажылдаар ужурлуг. Ынчангаш ол ша-биле продукциязын берип-даа турар. Дериг-херекселдерни эдип, чаартыр ажылдар ооң-биле чергелештир чоруп келген. Тудуг машиналарының Бүгү-эвилелдиг эртем-шинчилел институдунуң сүмезин ёзугаар, СМК-172 деп технологтуг ийи шугумну СМК-316 деп үш шугум-биле солуп турар.

РСФСР-ниң Тудуг материалдарының үлетшүрүүнүң министерствозунуң бо чылдың апрельде дужаалында айытканы болза: «чылдың ийиги кварталында туйбу будүрериң планныг даалгаларга чедирер, күүлериң ажыглаарын төлевилээнниинден 85 хуузу чедирер талазыбиле ооңа чугула даалганы доктаадыр. Заводтуң ажылдакчыларын шаңнап-мактаары-биле беш муң рубль түңнүг тускай фондуну үндүрөрө.

Заводтуң күүзүнүң 85 хуузу ажыглаттына бээр болза, ол хонукта 100 муң туйбуну бөрө бээр. Ол хемчээлге чедери ам-даа оранчок ыракта шыкаш. Ынчалза-даа ажыглаттынмаан курлавырлар, аргалар хөлчок хөй. Чижээ, заводка иштинги брактың чайладырының аргалары бар. Үрей кылыышкыдан чидириг айда 200 муң туйбу чедип турар. Ол дээрге амгы үеде социалистиг харыштың тиилекчизи боюп келген.

Заводтуң төлевилеп, тужун байдал-биле алырга, заводтуң 5-6 хонукта бүдүрер продукциязы-дыр. Бир эвес технологиянын негелделерин шыгыы сагыыр болза, үрей кылыышкынны хөлчок эвээжедир арга бар. Чижээ, май айның төнчүзүнде хынаалга кыыган бис. Дүштеки чапсар үезинде курлавыр 26 туннель суугуларының 16-зының эжиктери ажык турган. 6-зының эжиктери хагдынмас, үреник болган. 10-унуң эжиктери хагдынар хирезинде-ле, оларны ажык каапкан. Вагонеткалар эккеп киирер ажылчык: «эжиктер ажык турарга эки, оларны кайда бары-чогу илдең» деп харылзаар. Эзлчет мастери В. Маркелов ону хайгаараан көрген бе? Чок. Ону хынавайн дүштеп чоруй барган. Маңаа үстүүртен кандыг-даа дужаалдың, айтышкынның херээ чок товарылга-дыр. Ажылдан турар кижилерниң харысалгазы, технологтуг чурумну сагын билири херек. А ооң байдалы кандыгыл? Заводтуң чүгле ажылчыннарының эвес, а харын инженер-техниктиг ажылдакчыларының бөзин үнер-кирер чоруу холчок улуг деңнелдиг турда, бедик харысалга, сагылга-чурум дугайында хөйну чүтаалап болур бе? Заводта мергежилдиг механиктер, технологтар, гидравлика системазын хайгаараар кижилер ам-даа чедишпес.

Заводту төлевилеп, тужун байдал-биле алырга, заводтуң 5-6 хонукта бүдүрер продукциязы-дыр. Бир эвес технологиянын негелделерин шыгыы сагыыр болза, үрей кылыышкынны хөлчок эвээжедир арга бар. Чижээ, май айның төнчүзүнде хынаалга кыыган бис. Дүштеки чапсар үезинде курлавыр 26 туннель суугуларының 16-зының эжиктери ажык турган. 6-зының эжиктери хагдынмас, үреник болган. 10-унуң эжиктери хагдынар хирезинде-ле, оларны ажык каапкан. Вагонеткалар эккеп киирер ажылчык: «эжиктер ажык турарга эки, оларны кайда бары-чогу илдең» деп харылзаар. Эзлчет мастери В. Маркелов ону хайгаараан көрген бе? Чок. Ону хынавайн дүштеп чоруй барган. Маңаа үстүүртен кандыг-даа дужаалдың, айтышкынның херээ чок товарылга-дыр. Ажылдан турар кижилерниң харысалгазы, технологтуг чурумну сагын билири херек. А ооң байдалы кандыгыл? Заводтуң чүгле ажылчыннарының эвес, а харын инженер-техниктиг ажылдакчыларының бөзин үнер-кирер чоруу холчок улуг деңнелдиг турда, бедик харысалга, сагылга-чурум дугайында хөйну чүтаалап болур бе? Заводта мергежилдиг механиктер, технологтар, гидравлика системазын хайгаараар кижилер ам-даа чедишпес.

Заводту төлевилеп, тужун байдал-биле алырга, заводтуң 5-6 хонукта бүдүрер продукциязы-дыр. Бир эвес технологиянын негелделерин шыгыы сагыыр болза, үрей кылыышкынны хөлчок эвээжедир арга бар. Чижээ, заводка иштинги брактың чайладырының аргалары бар. Үрей кылыышкыдан чидириг айда 200 муң туйбу чедип турар. Ол дээрге амгы

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ХЕМ ОРУУНУҢ КИЖИЛЕРИ

(Чурумалдыг репортаж)

Күүлүг Улуг-Хем бодунуң чайгыларының күжүн шенеп көөр дээнзиг, оларны эриктерже тарай октагылап, таваар агып чыдар. Хеминиң эриинде өртегде турар буксирлер биллирер-биллирбес өнейлеңип, оон таалаачыг чайгаимынга алзын, «судумаурай» берген ышкаш шөлээн турлар. Оларның эелери — хем ажылдакчылары — капитаннар, штурманнар, мотористер даартагы хүнге белеткенип, алымыдан өөренген чаңын ёзулаар бүгү-ле чүвени мик кылып ап, аразында сумелешкен, ажыл-херээн айтырышкан — мөдазында чай чогу кончуг болдулар.

Оларга шаатык када-када биске онаашкан даалганы күүседип апкан бис. Баштайлаңгужурашкан киживис—В. Н. Нугис болган. Ынчалза-даа бо материалды «Ангара-59» деп буксирниң капитаны Ю. С. Кананыхин-биле кылган кыска чугаа-биле эгелээйн. Мында чаңгыс чажыт бар. Бирээде, бо буксир теплоходтуң экипажы эжиндириишкин эгезинден бээр эки ажылдап, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаанаар. Экипаж май айның бүдүрүлге планын 120 хуу күүсеткен. Июнь айда хем суу уллатканы-биле чамдык бергелер турза-даа, ийиларалдыг экипаж сөглээн сөзүгже ээ болуп шыдаан. Олар эрткен айда 520 муң тонна-километрни ажылдап кылыр тургаш, оңу 621 муңга күүсеткеннер. Артында-ла хуусаадан эрте боттандырып, үеки мурнай бергенинге олар чоргаарланыр эргелиглер.

— Бодунарының болган эптеринерінің дутайын кысказы-биле чугаалап, таныштырып көрүңер — деп, капитандан дилэдим.

— Чок-чок. Силер айтырыдар, мен харылап берейн — дээш, Юрий Семенович хөглүү кончуг каттыра-дыр. —

Ам канчаар, айтырыглар салдым. Тываның ак-көк оңмуг суг оруунга 28 чыл ажылдаан, дуржулгалыг хемчи баштай-ла кады ажылдап турар эштеринге кыска марактеристика берди. Экипажтың хоочун кежигүнерин чылдың эртем-билигликг аныяктар ээзи солуп турарынга чоргаарланыпп орары оон харыызындан илдеп чорду. Ийет, шынаа-ла ындыг. Юрий Семеновичиден аңгыда ол экипажта аныяктар ажылдап турар. Капитанның бирги дузалакчызы, штурман Евгений Назимов ацаа келгеш ындыг-ла үр болбаан. Аныяк штурман ярмиядан халажын келгеш, бир чыл болган. Ол Новосибирскиде суг транспортунуң инженерлер институдун дооскан. Дээди эртемниг аныяк кижи күш-ажылчы намдарының баштайгы хүнеринден эгелээш, ажылга чүткүлдүг, кызымаан болган быжыг билигликг коргузе берген. Ацаа бодаарга, Анатолий Качура беш чыл ажылдап каапкан. Анатолий Петрович бодунуң моторист хүзээлгезин эжиндириишкин санында эки күүседип, экипаж-кежигүнерининг хүндүткелин чаалап ап шыдаан.

Адак сооңда Юрий Семёнович поварны адады. Оон оолу чоң. Амданның чем эки ажылдаарынга дузалаар дээрэни кым-даа билир. Капитанның дилээн күүсеттим. Бо экипажчы амданныг аъш-чем-биле хандырып келген поварның адын Светлана Васильевна Алёхина дээр.

Бистиң Тывада хемчилер диластинаавыс — Нугистерни билбес, оларның аттарын дыпнаваан кижилер эвээш боор. Өг-бүлениң баштыңы — Николай Васильевич Улуг-Хем суунга, оон ийи адырынга барык 30 чыл ажылдаан. Ол 1950 чылдар эгезинде Каа-Хемни ууду сал бадырып, лоцманнап турган. Ынчан бир бадырарда-ла 150 дубометр хире сал даар турган. Амгы үе ол чыдарган оранчок ылгалдыг апарган. Тываның суг оруунда «Ангара» маркалыг ажуу-дуг буксирлер, «Заря» дээр пассажирлер теплоходтары соолгу чылдарда көстүп келгилээн. Оларның саны чылдын-на өзүп орар. Ам чаңгыс «Ангара» буксир-теплоход Ырбадан Кызылга чедир 600 кубометр салды чаңгыс рейс үезинде бадырып кээр. Ажылдың бүдүрүкчүлүү кайы-хире өскенин хереченлеп турар чижек ол-дур. Тожунуң хөңү дыт-тарындан бүдүрген брус ыяштарыны, өске-даа тудут материалдарын бистиң республиканың бүгү районнары ап турар. Ацаа чижек бо. Чоокта чаа Эрзин районга командировкалап чорумда ында сеп-телге-тудут участогунуң ажылчыннары Ырбандан бадырган дорт кырлай диинп каан чудук-биле ийи аал чурттаар бажың тудуп турар чораан.

Николай Васильевич соолгу чылдарда кадайы Варзара Викторовна-биле кады 6 чыл ажылдаан. Оларның удут оглу—Виктор Николаевич Красноярскиде «Ракета» дээр пассажир суднозунда капитан-дублёр болуп ажылдап турар. Ортуң оглу Александр Николаевич Кызылда «Заря» теплоходта. А бичезі Владимир Николаевич «Ангара-60» буксирде капитанның дузалакчызы. Бо буксирниң капитаны В. Н. Лапшов 16 чыл ажылдаан. Дуржулгалыг хемчи. Идегелдиг эш. Сагыш чованыгыр дагдынакчы. Экипаж кежигүнерин планныг даалгаларын үргүлчү күүседип келген. Олар Кызылдан кывар-чаар материалдарны Ырбан, Тоора-Хем чедиргеш, дедир кээрде сал бадырып эккээрлер. Ол бичии коллективте мотористер Сергей Токмаков, Александр Порядин, повар Ирина Ивановна Чернышова багай эвес ажылдап турарлар.

Бистиң үжурашканывыс ийи буксир-теплоходтуң коллективи Даалай болган хем флодунуң ажыллакчыларының хүнүн шак ындыг чедишкиннерлиг уткаан. Олар бо чылдың эжиндириишкининде үре-түнелдиг ажылдаап, келир чылын Совет Тываның 40 чыл бодур байырлалын төлептиг уткуп алырынга белеткенип турарлар.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТАРДА: «Ангара-59» буксирниң капитаны Ю. С. Кананыхин; хемде буксирлер.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

Коммунист дугайында чугаа

ТЕРЕ-ХӨЛДҮҢ ТУДУГЖУЗУ

Тере-Хөлге 1949 чылдың майның ортан үезинде районнуң мурнакчы аргтары эңне баштай колхозташкан. Бирги организастыг хурал Сарыг-Хымыш деп черге чадыр өгге болуп эрткен болгаш баштайгы колхозтуң үндезилекчилери чазрби өрете ажыл-агыйның тургузуп, ажаа кирген. Оларның салган малы: бода мал — 145, хой, өшкү — 950, чылгы — 80, шимчевес хөреңгиан — 3 терге, 10 шанак, сиген кезер 2 машина, 2 аът дырбажы турган. Бо үжен дорт чылдар иштинде ажыл-агыйның экономиказы хөгжүп, чаартынган. Ам чүгле «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыннарының өрете саны — 250 четкен, бүгү чүзүп малы 12 муң ажыг, оон иштинде инектер —900 ажыг. Бежен хире машина, трактор бар. 1949 чылдың күзүнүнде он-оон бажың турган Кунгуртуг суурда ам чурттарга бажыңнары безин 217.

Тере-Хөлдүң кижилериниң болгаш оларның ажыл-ижинде кижиниң сагыш-сеткилин хайныктырып, чоргаарландыра бээр үүлдериниң хөйүнүң дугайын совхозта партком секретары Аракчаа Барым сактып чугаалап олура:

— Хоочунарывыстың амгы салгалының дугайын сонуургап бижиири күзенчигдир. Ылангыя Тере-Хөлдүң баштайгы аревэчилер колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи, бүгү назынында суму дартаган чораан мөчээн Шынай Окалович Мөңгениң салгакчылары хөй. Оон оглу Кодан Мөңгениң ажыл-ижи-биле танышып көрүңер — дидим.

...Шевергин тутка ийи өрээл бажыңның ээзи-биле чугаалажып, шайлап олур бис. Залда уруглар телевизор көргеп. Бажыңда хеп шкафы, стол, сандай, сервант дээш амгы үениң херекселдерин эмге-сексеглиг салгыпаан, арыг-силиг. Удаваанда өгнүң эр ээзи чедип келди. Ол оожум, узун эвес дурт-сынныг болгаш арганзымаар кижи чоокта чаа бежен харлаан. Өг-бүлениң ийи оглу — Роман биле Олег олар Совет Армияның хүрээлелиндже хүзээлгезин эки эрттирип турар дугайын ада-не чугаалап олурдулар.

Кодан Иванович биле Кандай Сесиевна Мөңгелер шергүде оолдарындан аңгыда чеди уруглуг. Улуу — Роза Хову-Аксында дазаранык-чы. Толя — келир чылын шериг назы чедер. Оон бичелери — школачылар. Кодан Мөңге бодунуң өөнүң ээзи-биле кады тос уругну кижизидип, өстүрбүшаан, төрээн совхозунуң хөгжүлдезинге үлүүн киирип, төлептиг ажылдап чоруур.

Совхозтуң экономиказы хөгжүп, ферма, бригадаларда мал-маган көвүдеп, чаа тудутлар суурда болгаш бригаддаларда немешкен. Үениң дүрген чалгыы-биле деңге Кодан Мөңге бодунуң ажылажынге дадыкпышаан, ажылагыйда хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи болу берген. Бодунуң күш-ажылчы базыынарын чылгычыдан эгелээп, чазанакчы, тудут бригадазының учётчизи, совхозтуң тудугжузу, соолгу ийи чылда «Тере-Хөл» совхозтуң директорунуң тудуг талазы-биле оралакчызы азы прораб Кодан Иванович Мөңгениң күш-ажылчы намдарының арыннары ол.

— Бо хүннерде бистиң тудугжулар Кунгуртуг суурда делгем, улуг эмнелге тудуунда ажылдап турлар, оон аврыг улус чыдар черин июль айда бүрүн доозарын хүзээгеп бис. Ол ажыл доостурга, ацаа бус-биле чылыдылганы тургузаар —деп, Кодан Иванович чугаалады.

Көдээге болгаш суурга хой-ле тудугларга киржип келген Марк Шагдырның звенозу эмнелгени тудуп, оон шалазын Дендин Кыргыстың звенозу салып, херзожен тудугжулар: Анна Идам, Севээн Дамчын, Зина Чаваш, Чечек Торжуй, Кара-кыс Сангай олар составтыг звено оон дежээн салган болгаш ам дренжа хап, штукатуралаарынче киредлер.

Бо бүгү ажыл-херекти совхозтуң тудугларынга үжен чыл иштинде ажылдан келген, дуржулгалыг тудугжу, прораб, коммунист Кодан Иванович Мөңге башкарып турар. Ол бодунуң тудутга күш-ажылчы базыынарының эгезэ—1953—1963 чылдарда чазанакчылап, шевер холдуг хоочунчар Егор Күнээ, Семён Дамчың олардан рама, кастак, аптара, үлүүр, стол, сандай, хеп шкафы чертелиг нарын херекселдерни кылырын өөренип алган. Оон күш-ажылчы башкызы Егор Күнээ ам-даа чазанакчылавышаан. Прораб Кодан Мөңге тудугжуларның ажылын удуртун башкарарда хөй чүгаа-биле эвес, харын бодуүлегерин көргүзүп ажылдан кириптерге, бодунуң дуржулгазын эш-өөрүнге, ылангыя аныяктарга дамчыдып бээрінге ынак. Оон-биле кады Егор Күнээ, Степан Идам, Марк Шандыр, коммунист Аржы Чигжит олар шыкаш дуржулгалыг тудугжулар амгы үеде ажылдап, совхозтуң тудуг-суурун хөгжүдеринге үлүүн киирип, дагдынакчылар болуп турлардар.

Коммунист Кодан Мөңге СЭКП Кызыл райкомунуң кежигүнүнге, Шынаа көдээ Советтиң депутадынга-даа соцгудун турган. А тудугжуларда партия эге организациязының секретарыгга он чыл ажылдаап, халажкан. Амгы үеде оон партийжи даалгазы — тудугжулар ортузунга политмассалыг ажылды харылап турар. Олар политөөредилгеде хаара тутпаан, оон пропагандизи — экономист Чечек Мыммыр. Неделяда бир удаа политинформацияны эрттирер эштер шилип алдынган. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдарын, ацаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов-тун чугаазын тудугжулар өөренип, боттарының ажылын оон негелделеринге дүүштүр чорудуп келгеннер. Тудугжулар коллективинде корум-чурум, күш-ажылдың сагыыга-чуруму, ажылдың шынарын белидер талазы-биле айтырыгны партия хуралдарынга чугаалажып, ажылды организастап келген. Ынчангаш коллективте корум-чурум үрээр, чылдагаан чоокка ажыл шагы үзер чоруктар болбайн турар.

— Совхозтуң тудугжуларының мурнунда кандыг соруглалар салдынганыл? — деп, проработан айтырдым.

— Беш чылдың арткан чылдарында колдуу көдээ малчыннарга чурттарга бажыңнарын тудар бис. Чурттарга бажыңнарынга чоннуң негелдези дыка өзүп турар— дидир.

Совхозтуң тудугжуларын беш чылдың өзөк чылында он мүн рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр. Бирги кварталда ыраккы Балыктыгның малчыннарынга үш ядл иштп чурттаар үш бажыңны, бир хой кажаазын, Тарыстың мурнуу сыныында инженерлер турлагларынга ийи чүвэрбажыңны, өске-даа тудутларны кылып доозаан. Амгы үеде Чыргалаңдыда серини чайлаглар чоогунда хой кыргыыр черни Май-оол Найданың звенозу бүрүн сентээп, малчыннар кыргылданы бо хүннерде доозуп турар. Хой тарыыр пунктуну чайлагда база тудуп доозуп турар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын, ацаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазындан айтышкыннарны ыракым «Тере-Хөл» совхозтуң тудугжулары улуг сонуургал-биле бо хүннерде танышып, Пленумнуң шиитпирлерни боттарының ажылының программазы кылдыр хүзээп алган. Бо ажылларга коммунист Кодан Мөңге болгаш оон эш-өөрү тудугжулар үлүүн киирип турар.

В. МААДЫР
Кызыл район.

АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРИ

Транспорттуң хоочун хевирлериниң бирээзи — хем флоду амгы үеде бодунуң чаа үечадазында кирген. Улам хөй чүк аныр күүлүг суднолар, эктиг, дүргеи чоруур пассажир теплоходтары немежин турар. Хем флодунда чүк сайгарылгазының болгаш септелгениң чаа технологизини ажылган турар. Хемчилериниң ажылынга чогаадыкчы болгаш инженер-техниктиг билигнер вегеттинер.

Флоттуң, порттарның, судно сентээринің техниказының хөгжүлдези-биле кады кадрларның билиг дедиелп баа өзүп турар. Амгы үеде чуртта судноларның командирлеринің 10 кижиниң 8-и-де техниктиг ортумак болгаш дээди эртемниг.

Хем транспортунуң ажылдакчылары бүгү совет улус-биле кады СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның оон соондагы Пленумнарының шиитпирлерни амыдыралга боттандырар дээш күжүн, энергизын харамаанывайн ажылдап турар.

Енисейниң Ленин орденниг пароходствозунуң Кызылда район эргелелинниң демчилери Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышкавының 40 чылынга турасказаткан күш-ажылчы эвилегде соруг киришкиниг болган бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. 1983 чылдың бирги чартының азы эжиндириишкининиң ийи айларының планын бистиң хемчилеривис чүк сөөртүлгезинниң талазы-биле 110 хуу күүсеткен. Тожу районче ийи ай дургузунда 320 тонна нефть продуктуларын, 500 ажыг тонна янзы-бүрү үүктерни планнан ажыр сөөртken. Кызылче 4 муң ажыг кубометр салдарны планнан ажыр бадырган.

Беш чылдың ийи-чартык чылдарының планын чамдык боттуг чылдагаанындан күүсетпезе-даа бистиң хемчилеривис республиканың улус ажыл-агыйынга элээп үлүүн киирип келген. Ол үениң дургузунда тудутларга херектиг 280 муң кубометр ыяшты сөөдадып бадырган. Пассажир аргыштырыгазы чылдагаан чаче өзүп келген. Амгы үеде эжиндириишкин үезинде 35 муң ажыг пассажирни аргыштырып турар бис. Ийи-чартык чылда 83 муң пассажирни аргыштырган, а эрткен беш чылдың ол-ла үезинде 53 муңну аргыштырган турган.

Тываның хем флоду ажылдан эгелээйнден бээр бо чылын 22 чыл болуп турар. Бистиң флодувус чылдан чылче өзүп, сайгырап турар. БМК-90 деп бичии буксир катерлеринің орнунга баштай МБВ-150 деп буксирлер, ам «Ангаралар» келген. «Ангаралар»ның күүзүү үстүндээлеринге чүк сөөртүлгезинниң шиитпирлеп турарлар. Эвээш шинчилеттинген хемнериниң тодаргай карталары оларны шалыкыныбиле судно чоруур хем оруктары болдурарынга дузалаар. Ол сорулганың чугулазы бильдингир: ол хем оруктары таз болгаш нефть-биле байлак черлерге чедирер.

Шаандан бээр кымга-даа орта билдинмес турган Пур, Таз, Казым дээн мышкаш, ындыг хемнер ам ат-алдарга чедип, Уренгойга, Салехардка, Надымга чедер суг оруктары болу берген. Озалдан келген соңгу чүк чайы сугга эжиндириишкинин мырынай чоокта чаа эгелээр арганы берген-даа болза, хемчилер мун-муң тонна чүүктерни — хоорааларны, цементтиг, деринг-херекселдерни ол черлерде чедире бергеннер. Оларны таз дамчыдыкчызының тудуунга чедиреринин графигин мурнап чоруп турар.

Обь-Иртыштың болган Барыныи-Сибирь пароходстволарының судноларының эжиндириишкин хуусаазының иштинде Тюмень болган Томск областарның нефть болган таз-биле байлак районнарынга 15 миллион тонна ажыг чүүктерни чедирер ужурлуг. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни ёзулаар нефть-таз-биле байлак черлерниң районнарынга суг оруу-биле сөөртүлгени беш чыл иштинде барык үүтүн бирн чедир ковудедирин айытkан.

Нефтчилерниң Сургут, Нефтеюганск, Нижневартовск хоорайларын тудар дээш Ортаакы Обь девискээринче баштай орук ээзин кижилер хемчилер болганнар. Бөгүн сугжулар — Соңгу чүктүң байлактыг черлерни ажыглаалга киирип турар кижилерниң идегелдиг дузалакчылары боон турар. Надымда порт шалыкыныы-биле өзүп, Уренгойда суднолар өртээлдерни калбарып турар. Бөлүк хемчилерни «Барыныи Сибирьниң чер иштинде шинчилеп, ажыглаанны болгаш нефть-таз комплексизин хөгжүткени дээш» деп медальдар-биле шаңнаавы оларның ачы-хавыяазының демдээ болуур.

Бичии флоттуң судноларының чүктеринден инеден эгелээш, тракторларга чедир чүнү-даа көрүп болуур. Ыракузак кодаа ажыл-агый районнарынга хемнер дамчып кыварчаар материалдар, үлетпүр барааннары, ыяны-бүрү техника чедип турар. Теплоходтар дедир чоруурда погааларны, тарааны алгаш баар.

Чурттуң Европа талазының соңгу түүнүң бичии хемнеринде эжиндириишкин ам доосту берген — ол чүгле сут үеглээшкининиң үезинде үргүлчүлээн. Сутжулар ол кыска үениң иштинде бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны бүдүн чылдың четчир чүүктер-биле хандырган болгаш кыш дургузунда белетээн ыяшты төпке чедир үндүр сөөртүп четтингипкеннер. Чижээ, Вятканың бажыңдан тура бүдүн-чартык миллион кубометр ыяшты салдадып бадырган. Ужаадап, Сурадан, Югтан эвээш эвес хемчээлдиг ыяшты суг-биле сөөртүп чедирген. База бир солун үүл болза, Юг хемге суднолар чүгле сес хүн иштинде ажылдап шыдаан болгаш ол кыска үе иштинде олар бис чүс муң тонна чүүктерни сөөртүп четтингипкеннер.

Бичии хемнериниң ажызы шаптараазыннығ-ла. Оларның суу сыык болгаш кызыы, дыйлаңнаап унгары судно башкарыкчыларының чүгле бедик мергежилдиг болуруп эвес, харын база тускай судноларны иеген турар. Ындыг хемнерниң флоду «Заря», «Заринда» хевирлериниң суг дуруунче хаңылаваас дүптүт судноларындан. «Полесье» хевириниң чалгыныыг теплоходтарындан тургуступ-ган. Дыйлагар хемнерни транспортка ажыглаар аргаы хеминиң унуп ёзугаар эглип шыдаар судно берип турар. Ындыг теплоходтуң унуу ийи кезектеп тургустунар болгаш олар 35 градус чедир эки шыдаар. Ол ышкаш суг иштинче бир мерт четпес хаңылап чоруур болгаш 450 ат күүтүг моторлуг судноларак-көк оруктарже ажылдап үнген.

Аъш-чем программазының соругларынга дүүштүр кылып үндүрген ногаа сөөртүп судноларбаза-ла сыык суглларга эштип чоруп болуур. Ындыг судноларны хемнериниң баштарынче болгаш оларның сыык сутлуг септеринче дүрген үреливчел үүктерни ыаыры-биле ажындырып чедип шыдаар.

Бо чылын сугжуларның профессионал байырлалы беш чылдың шуут тал ортузунга таварышкан. Партия съездизиниң айытkан оруунуң чартыны арттынгеп.

«Волго-Дон-5076» теплоходтуң командазы дөрт тонна оттуглар үүлдү камнаап алган. Июнь айда ол сан оон чартык кезин чемир немежир. Оон ачызында баймырлал хүнүнде хүн-хүннүң шимчээшкинин кампаттывган кывар үүл-биле хандырар аргалыг. Ол ышкаш экипаж профессионал байырлал хүнүн халас ажылдап эртирер деп шиитпирээн. «Ажылдап алган акшаны тайбың фондузунче шилчидер» — дээн медээ Соңгу-Барыын пароход ажыл-агыйындан келген.

Республиканың бүгү-ле суг девискээрлериниң кээп турар ындыг чүс-чүс радиограммалар Төрээн чурттуң даалгазының алдарлыы-биле күүсеттинериниң дугайын херечилеп турар-дыр.

Л. ЕРМАКОВА,
СЭТА-ның корр.

ЭКИ БЕЛЕТКЕНИР

Дуржулгалыг лекторлар Бай-Тайгада эвээш эвес. Делегей байдалының талазы-биле бодунуң билинн үүткүлдүг бедидип ап чоруур лекторлар С. Хертек, районнуң плап комиссиязының даргазы К. Чульдум, Шүй көдээ Советиниң күүском даргазы А. Доржу болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Районнуң лекторларының семинар-өөредилгезин организастаарынга республиканың «Билиг» нинтилелиниң баштаар черни дузалажып, арга-сүмени берип турар. Ындыг кичээлдерниң бирээзин июнь айда эрттирген. Районнуң бүгү лекторларының чаңгыс хүнүнүг семинары ажыктыг, солун кылдыр эрткен. Семинарта партия райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол киржип, амгы үеде лекция пропагандазының ужур-дузазының дугайын чугаалаан. Семинарның киржикчилери республика төвүнден келген дуржулгалыг лекторларның делегей байдалының дугайында номчаан лекциязын дыңнаан. Районнуң чамдык лекторлары олар-биле кады чурттакчылыг суурларыңы, хову тургаларынын, малчын бригадаларын эргип чораан, үш хүн дургузунда лекция, беседаларны номчаннар.

«Мурнакчы» совхозка баргаш, мурнакчыжыларга өөрүнчүг медээни чедиргеп: РСФСР-ниң «Билиг» нинтилелиниң баштаар черинин организастаазы көрүдээге идепкейлиг киришкеш, үшкү черни алгаиы дээш совхозта «Билиг» нинтилелиниң эге организациязынга өртектиг белектерни тывыскан.

С. ДЕМДЕК.

БАШТАЙГЫЗЫН ДООСКАН

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышкаанындан бээр 40 чылын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш, Бай-Тайга районда «Тээлэ» совхозтуң ажылчылары соруг киргеп, көдүрлүүшкүнүүр ажылдап турарлар.

Он бирги беш чылдың үшкү чылында чаагай дүжүттүг остүрүп алыры-биле бо хүннерде совхоз бүгү күжүн суггатчо угландырган. Суггаттың темпизин дүргедедир, шынарын экижидерн-биле бүче эвес ажылдарны кылган.

Нинтизи-биле 3210 гектарлық ыяны-бүрү культураларын суггарын турар. Оон иштинде кымыл-тастыг 240 гектар, суланы 550, тарымал тоорукту 349, картофель болгаш ногаларны 20 база хөй болгаш чаңгыс чылдыг сигенни 823 гектарга тараан болгаш оларның суггарылгазынче коя кичээнгейни баш удур салган.

Совхозтуң дирекциязы 50 кижилиг, 18 суггатчы звенону тургускан, суггатчылар-биле тускай кереэни чарган. Бо бүгүнүң түлеелинде үстүнде адаанывыс культураларның бирги суггарылгазы чедишкининг доозулган.

Суггатчыларның арасында даалган ажылы дээш ак сеткилдиг, суггат ажылын эки билир, чурумнуг болган эшоорүнге хүүда үлегер-чижектиг хоочуннар хөй. Оларга механизатор суггатчылар И. Данзы, Д. Адыг болган эң идепкейлиг херээжен суггатчылар А. Хомушку, Х. Амырбиде, Х. Каттангы, Л. Салчак, Л. Кончук болган өскелер-даа хамааржыр. Олар түс-түзүнде 116-даи 126 гектар чедир черини тараа культураларын суггарын турарлар.

С. САРЫГ-ООЛ.

ЧҮГЛЕ ТЕПЛОХОД-БИЛЕ

«Чүгле самолёт-биле ужуп чедип болуур» дээр чугааны хемчилер шуут буруу шаап турарлар.

Кандыг-даа ырак черге ужудуп чедип болбайлаш, мынчалза-даа арга-арыг иштинге азы чиндидинээш малгаш кырынга кайчаа хонуп алырыл? Ол ышкаш агаар-биле дажыглаттынмас чүк база турар болгай. Чогум-на ындыг байдалдар үезинде хем транспорту, тодаргайларга, оон түскайжыттынган отряды — бичии флотту солуптар чүүдэл чок.

Чаа черлерни, ылаңгыяда Соңгу чүүте болгаш Сибирьде девискээрлерни калбаа-биле ажыглалга киирер чорук чаа-чаа сут оруктарын ажыдарын иеген турар. Россияның судноллар иштин чоруп турар хемнериниң барык чартык кезии ашты үеде бичии дээн хемнерге онаажын турарын РСФСР-ниң Хем флодунуң министерствозундан СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан.

Витиминн болган чурттуң Чөөн талазының өсөө-даа хемнериниң картазын ленинградчылар чүрүп тургускан. Сибирьниң эртемденнери «Ангаралар» келгеш, «Ангара-лардың» ужуу-дуу-биле ийи-даа хүнге чедип болуурун көргүзүп, ол-ла үезинде 53 муңну аргыштырган турган.

Тываның хем флодунуң ажылдакчылары бүгү-ле чылын 22 чыл болуп турар. Бистиң флодувус чылдан чылче өзүп, сайгырап турар. БМК-90 деп бичии буксир катерлеринің орнунга баштай МБВ-150 деп буксирлер, ам «Ангаралар» келген. «Ангаралардың» күүзүү үстүндээлеринге чүк сөөртүлгезинниң талазы-биле 110 хуу күүсеткен. Тожу районче ийи ай дургузунда 320 тонна нефть продуктуларын, 500 ажыг тонна янзы-бүрү үүктерни планнан ажыр сөөртken. Кызылче 4 муң ажыг кубометр салдарны планнан ажыр бадырган.

Беш чылдың ийи-чартык чылдарының планын чамдык боттуг чылдагаанындан күүсетпезе-даа бистиң хемчилеривис республиканың улус ажыл-агыйынга элээп үлүүн киирип келген. Ол үениң дургузунда тудутларга херектиг 280 муң кубометр ыяшты сөөдадып бадырган. Пассажир аргыштырыгазы чылдагаан чаче өзүп келген. Амгы үеде эжиндириишкин үезинде 35 муң ажыг пассажирни аргыштырып турар бис. Ийи-чартык чылда 83 муң пассажирни аргыштырган, а эрткен беш чылдың ол-ла үезинде 53 муңну аргыштырган турган.

Тываның хем флоду ажылдан эгелээйнден бээр бо чылын 22 чыл болуп турар. Бистиң флодувус чылдан чылче өзүп, сайгырап турар. БМК-90 деп бичии буксир катерлеринің орнунга баштай МБВ-150 деп буксирлер, ам «Ангаралар» келген. «Ангаралардың» күүзүү үстүндээлеринге чүк сөөртүлгезинниң талазы-биле 110 хуу күүсеткен. Тожу районче ийи ай дургузунда 320 тонна нефть продуктуларын, 500 ажыг тонна янзы-бүрү үүктерни планнан ажыр сөөртken. Кызылче 4 муң ажыг кубометр салдарны планнан ажыр бадырган.

Беш чылдың ийи-чартык чылдарының планын чамдык боттуг чылдагаанындан күүсетпезе-даа бистиң хемчилеривис республиканың улус ажыл-агыйынга элээп үлүүн киирип келген. Ол үениң дургузунда тудутларга херектиг 280 муң кубометр ыяшты сөөдадып бадырган. Пассажир аргыштырыгазы чылдагаан чаче өзүп келген. Амгы үеде эжиндириишкин үезинде 35 муң ажыг пассажирни аргыштырып турар бис. Ийи-чартык чылда 83 муң пассажирни аргыштырган, а эрткен беш чылдың ол-ла үезинде 53 муңну аргыштырган турган.

Тываның хем флоду ажылдан эгелээйнден бээр бо чылын 22 чыл болуп турар. Бистиң флодувус чылдан чылче өзүп, сайгырап турар. БМК-90 деп бичии буксир катерлеринің орнунга баштай МБВ-150 деп буксирлер, ам «Ангаралар» келген. «Ангаралардың» күүзүү үстүндээлеринге чүк сөөртүлгезинниң талазы-биле 110 хуу күүсеткен. Тожу районче ийи ай дургузунда 320 тонна нефть продуктуларын, 500 ажыг тонна янзы-бүрү үүктерни планнан ажыр сөөртken. Кызылче 4 муң ажыг кубометр салдарны планнан ажыр бадырган.

Беш чылдың ийи-чартык чылдарының планын чамдык боттуг чылдагаанындан күүсетпезе-даа бистиң хемчилеривис республиканың улус ажыл-агыйынга элээп үлүүн киирип келген. Ол үениң дургузунда тудутларга херектиг 280 муң кубометр ыяшты сөөдадып бадырган. Пассажир аргыштырыгазы чылдагаан чаче өзүп келген. Амгы үеде эжиндириишкин үезинде 35 муң ажыг пассажирни аргыштырып турар бис. Ийи-чартык чылда 83 муң пассажирни аргыштырган, а эрткен беш чылдың ол-ла үезинде 53 муңну аргыштырган турган.

Тываның хем флоду ажылдан эгелээйнден бээр бо чылын 22 чыл болуп турар. Бистиң флодувус чылдан чылче өзүп, сайгырап турар. БМК-90 деп бичии буксир катерлеринің орнунга баштай МБВ-150 деп буксирлер, ам «Ангаралар» келген. «Ангаралардың» күүзүү үстүндээлеринге чүк сөөртүлгезинниң талазы-биле 110 хуу күүсеткен. Тожу районче ийи ай дургузунда 320 тонна нефть продуктуларын, 500 ажыг тонна янзы-бүрү үүктерни планнан ажыр сөөртken. Кызылче 4 муң ажыг кубометр салдарны планнан ажыр бадырган.

Беш чылдың ийи-чартык чылдарының планын чамдык боттуг чылдагаанындан күүсетпезе-даа бистиң хемчилеривис республиканың улус ажыл-агыйынга элээп үлүүн киирип келген. Ол үениң дургузунда тудутларга херектиг 280 муң кубометр ыяшты сөөдадып бадырган. Пассажир аргыштырыгазы чылдагаан чаче өзүп келген. Амгы үеде эжиндириишкин үезинде 35 муң ажыг пассажирни аргыштырып турар бис. Ийи-чартык чылда 83 муң пассажирни аргыштырган, а эрткен беш чылдың ол-ла үезинде 53 муңну аргыштырган турган.

Тываның хем флоду ажылдан эгелээйнден бээр бо чылын 22 чыл болуп турар. Бистиң флодувус чылдан чылче өзүп, сайгырап турар. БМК-90 деп бичии буксир катерлеринің орнунга баштай МБВ-150 деп буксирлер, ам «Ангаралар» келген. «Ангаралардың» күүзүү үстүндээлеринге чүк сөөртүлгезинниң талазы-биле 110 хуу күүсеткен. Тожу районче ийи ай дургузунда 320 тонна нефть продуктуларын, 500 ажыг тонна янзы-бүрү үүктерни планнан ажыр сөөртken. Кызылче 4 муң ажыг кубометр салдарны планнан ажыр бадырган.

РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылынга уткуштур

АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ КИЖИЗИДИЛГЕ

«Коммунист бүрүзү өөң өңдүр-улуг идеяларының тиилелгези дээш эрес-шудургу демисеячи болуп, марксизм-ленинизиниң идеяларын, партияның политиказын ханызы-биле биилип, амыдыралга боттандырарының дугайында сагыш салып турар».

(СЭКП ТК-ның «РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылынгы дүрбелминдее» доктаалындан).

Смоленскиде СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң аныяк чоланчызы Иван Поляковтуң автомашинаны оруңче үнеринге кезээде белен. Үргүлүү камныг өдилелдиг чүүк машиназы-биле, өске чоланчыларга бодаарга, хүнүгүн-не бүдүн чартык катап хөй рейстерни кылып турар. Оон чажыды үдел?

Хялас туруушкуннарны кызырып, үени камнап ап турарымда деп, чоланчы чугаслаар. — Чүүк-биле бие-даа када туруушкуну болдурбас кылдыр рейстерни планнап алыр мен.

Автотранспортту өң чогумчалыг кылдыр ажыглаарының районда социалистиг тарамжын ол баштай берген. Сиген кезилдезиниң үезинде мал чемнериниң сөөртүлгезинге бедик бүдүрүкчүүл кылдыр ол ажылдап турар.

Кардымово районуң өскедээ көдээ ажыл-агый колхозтивтериниң аныяк коммунистери өскелерге үлегеллиг. Чаңгыс өг-бүле Николай болгаш Анна Ташлыковтар боттарының ажыл-агыйында сүт саар талазы-биле өң бедик көргүзүп келгенивис. Коммунист Эмилия Тимошенкова төптеп ырак суурда «Каменский» совхозтуң ажылчызы. Күш-ажылчы көргүзүүлери-биле өөрүн ол башкай бергенивис. Коммунист Эмилия Тимошенкова төптеп ырак суурда «Каменский» совхозтуң ажылчызы. Күш-ажылчы көргүзүүлери-биле өөрүн ол саанчы ажып каапталга, улус ону кичээнгейге алган, операторлар бригадазын удуртуруп ажаа идегээн. Хүүда үлегерчижээ-биле өөрүн ол башкай бергенивис. Коммунист Эмилия Тимошенкова төптеп ырак суурда «Каменский» совхозтуң ажылчызы. Күш-ажылчы көргүзүүлери-биле өөрүн ол саанчы ажып каапталга, улус ону кичээнгейге алган, операторлар бригадазын удуртуруп ажаа идегээн. Хүүда үлегерчижээ-биле өөрүн ол башкай бергенивис: ферма мурнакчыларының одуруунче киргенивис.

— Районуң аныяк коммунистериниң школазы меңээ дыка хөй ажыктыг болгаш өөредиглиг талааларны ажыткан — деп, Э. Тимошенкова, ам ол көдээ Совет хүстикомунуң даргазы чугаалаан. — Бижыг билиглерни, кижилер-биле ажылдаарының боттуг талазын школа берип турар.

Партия кежигүнүге чаа киргеннерни ажыл-херекче идепкейлиг киниритирери — бирги чергенниң сорулгазы. Бо ажылга аныяк коммунистерниң школазы СЭКП райкомунга дузалап турар. Районнуң болгаш область организацияларының удуртукчулары, партияның хоочуннары биле ооң дыңнакчылары доктаамал ужуражып келгенивис.

Ю. СИДОРОВ,
СЭТА-ның корр.

Кардымово,
Смоленск область.

АМГЫ ҮЕНИҢ ЭҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының удуртур партия болгаш күрүне ажылдакчыларының июнь чээрби сессте Москвага болган ужуражышкыны бистиң үевисте чогум-на харын социализм делегей харылзааларында чөптүг эгелээшкиннериниң эң-не чайгылыш чок камгалакчызы, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының болгаш тайбынның эрге-ажыктарының, улус бүрүзүнүң, бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарының камгалакчызы болуп туржуп турарын тодаргай көргүскен. Ужуражышкын киржикчилериниң кады кылган медегленү — делегейниң хөй-ниитизинин кол кичээнгейинде. Делегейде ийи ниитилел системазының демиселиниң кажангыындаа-даа артык чидиглеңишкинниң болгаш делегей депшилезинин алыс догуиаашкынынга боттуг ынжаныышкынның байдалдарында: «Социализмнин болгаш капиталызмнің арагамда төөгүлүг маргылдааны киришкир, делегейниң кандый-даа айтырыглары дайын аргазыбиле шиитпирлеттинген туруп шыдавас» дээш сестер Москвалаан бүгү делегейде чаңгыланы берген деп, ынзы-бүрү чурттарның парламентазында, политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының медегленүдеринде онзалаан демдеглеп турар.

Делегейниң халапче союп кире бээрин болдурбас деп, социалистиг чурттар бүгү күрүнелерин кыйгырарындан ангыда, улустар арагамда дүшкүүрелдиг чорукту кошкадырынче, дайын ыжаанның чайладырынче угланган хөделиишкиннериниң программазын база көдүргенивис. Ол программа 1983 чылдың январь 5-те Праганың Политиктиг декларациязында-даа, Москва ужуражышкынының төлөөлеттиргеи күрүнелериниң кады кылган медегленүдеринде-даа тайбырлаттынган. Ол эң чугула документилеринге социалистиг чурттар чепсегленишкинин дүжүрериниң айтырыын боттуг ёзу-биле көрүп турарын, боо-чепсектерни эңдере бүдүрерин шегээринге, деп күштүг турарының болгаш бир дөмей аймак чок байдалдыг болурунуң принципинге таварышкан шиитпирлерни дилеп тыварынга дүүштүр кады ажылдажырынга белеиин илергейлээн деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн.

Ядролуг чепсектиг бүгүлеле күрүнелерниң, хамыктың мурнунда ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың, ядролуг боо-чепсектерни соңгаарладымшкын чокка шегээринең дутайында санал, ядролуг чепсектиг бир дугаарында ажыглавас деэш хүлээлгени боттарынга албаан ядролуг чепсектиг күрүнелерге мындыг хүлээлгени алырынче кыйгырыг чергелиг, Москва ужуражышкынының киржикчилериниң мындыг тодаргай инициативалары делегейниң хөй-ниитизинин бодал-оналынга улуг салдарны чедирген. Хосталган акша-херекгилерни экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң, ооң иштинде хөгжүп орар чурттарның хөгжүлдезиниң негелделеринге ажыглаар төлээде, шериг чаригдаалдарын 1984 чылдың январь 1-деи эгелеп көвүдетпес болгаш кайы-даа таланың шериг чаригдалдарын дараазындагы үеде херек кырынга кызырар талазыбиле тодаргай хемчегләр дугаймда шуут чуталажмышкынарны соңгаарладымшкын чокка эгелээр дугаймда НАТО кежигүннери күрүнелерге кыйгырыгны база делегейде бедик-биле үнелеп көргеи.

Москва ужуражмышкынынга хүлээп алдынган кады кылган медеглел тайбының салым-хуузу дээш, бүгү кижи төрелгетенниң келир үези дээш белик харылсаалганы угаап билир чорук-биле болдунган деп, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну бижээн. АКШ-тың болгаш НАТО-ның агрессчи күштериниң үүлгединишкиннериниң түңнелинде дайын кыжаанның күштенишкинин айтыпшаан, социализм чурттары тайбының камгалап арттырарының күүрүнде дугуржуушкуннарны чедип алырынче угланган ажыл-херекчи, утаалгыг чугаалажылгаже бүгү делегейниң күрүнелерни кыйгырган. Ортумак ыраашылдың чаа ядролуг ракеталарын Европага тургусиас дугаймда болган ортумак ыраашылдың бар чепсектерни кызырар дугаймда дугуржуушкунну Женевага чугаалажмышкиннарга бо чылдан соңгаарладымышкын чок чедип алыр дээш социализм чурттары туржуп турар. АКШ-тың шериг талазы-биле тергиндегей чорукту чедип алыр, чугаалажмышкынарны дайын белеткелеринге шырыкма кылдыр ажытлаар дээр ораллажмышкынарын делегейниң хөй-ниитизи шиитпирлеттир буруу шаап, социалистиг чурттарның политиказын, инициативазын детким турарын ол солуп демдеглээн.

Москвага ужуражмышкынынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов баштаан совет делегацияның ажыл-чорудулгазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу бүрүн хоорузу-биле чүүлдүт деп көргенин база ужуражмышкынга үлегээн алдынган кады кылган медеглел — делегейниң амгы байдалын ырааш кежигүннерниң болгаш делегей байдалын кадыкшыдарының талазы-биле ойу келген айтырыглар дугайты дугуржуушкун чедип алырының боттуг орунтарын социализм чурттары саналдап турар. Делегей харылзаалгарында аймылдыг кыжаанныкчы утланмышкынарны НАТО кежигүннери чурттар чөптүг болгаш боттуг ёзу-биле көрүп, оларның боттарының напрмовый эрге-ажыктарынга тааржыкпас сарымылдыг түңнелдерни кылыр ужурлуг деп, бо солуп шыг сывааи.

Москвага ужуражмышкынының киржикчилери иүрүүлеп оларга удур утланган шериг талазы-биле тергиндегей чорукту үеэ-үезинге айтырыгларны боттуг ёзу-биле көрүп турарын илергейлээн эң чугула документтир деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну онзалаан демдеглээн. Боо-чепсекти эңдере бүдүрерни шегээринге болгаи делегей байдалын кадыкшыдарының талазы-биле ойу келген айтырыглар дугайты дугуржуушкун чедип алырының боттуг орунтарын социализм чурттары саналдап турар. Делегей харылзаалгарында аймылдыг кыжаанныкчы утланмышкынарны НАТО кежигүннери чурттар чөптүг болгаш боттуг ёзу-биле көрүп, оларның боттарының напрмовый эрге-ажыктарынга тааржыкпас сарымылдыг түңнелдерни кылыр ужурлуг деп, бо солуп шыг сывааи.

Москвага ужуражмышкынының киржикчилери иүрүүлеп оларга удур утланган шериг талазы-биле тергиндегей чорукту чедип алыр, чугаалажмышкынарны дайын белеткелеринге шырыкма кылдыр ажытлаар дээр ораллажмышкынарын делегейниң хөй-ниитизи шиитпирлеттир буруу шаап, социалистиг чурттарның политиказын, инициативазын детким турарын ол солуп демдеглээн.

Москва ужуражмышкынынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов баштаан совет делегацияның ажыл-чорудулгазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу бүрүн хоорузу-биле чүүлдүт деп көргенин база ужуражмышкынга үлегээн алдынган кады кылган медеглел — делегейниң амгы байдалын ырааш кежигүннерниң болгаш

ЛЕНИНИҢ ТУГУ

Сөзү А. Арапчорнуу. Аялгазы А. Чыргал-оолдуу.

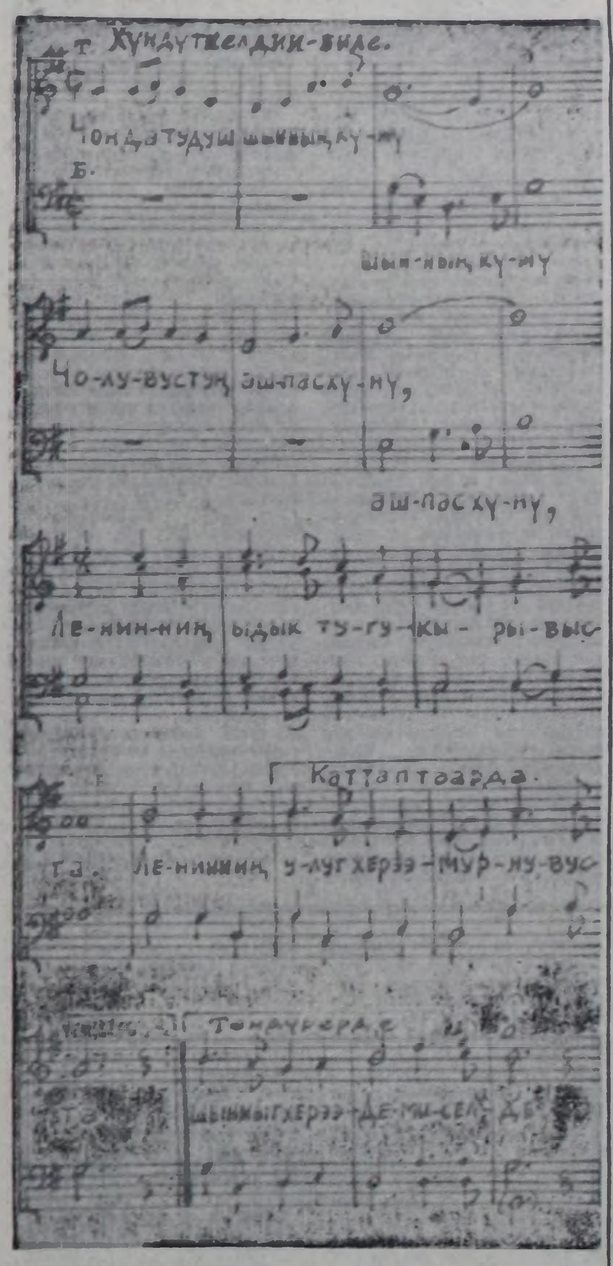

Чонда тудуш шынның күжү,
Чолувустуң ашпас хүнү
Ленининиң ыдык тугу —
Кырывыста.
Ленининиң улуг херээ—
Мурнувуста.

Ажылчы чон чүрээн дамчып,
Ада-чүрттү алдаржыткан
Ленининиң кызыл туту —
Холувуста,
Ленининиң тиилелгези —
Мурнувуста.

Дарлал чүктеп түрээнериниң
Даң дег чыраан идегели —
Ленининиң улуг тугу —
Делегейде,
Ленининиң шынныг херээ —
Демиселде!

ТАЙЫЛБЫР:

«Ленининиң тугу» ыры солдат ансамблинге таарыштыр бижээн: 1, 2-ги тенорлар, баритоннар болгаш бастарга. Шырак үнерлиг дөрт оол (квартет) база күүседип болур.

Бир эвес холушкак хорга (эр, херээжен) ырлаарын күзээр, хормейстер кижи кылыкты үнерни (сопрано, басты) хевээр арттырып каап, ортаакы үнерни (альт, тенор) таарыштыр эде тургузуп болур.

Автор.

Библиотека болгаш бүдүрүлге

БЫЖЫ-БИЛЕ КИРГЕН

«Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге болгаш эртем-техниктиг депшилгеге библиотекаларның ролюн бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы библиотекалар ажылын улам экижидеринче углаган.

Бистиң районга 2 чыл бурунгаар библиотекаларның төрүттүкен системазын хевирлалга киргени номчукчуларның сеткилинге таарышкан. Чаа байдалда номчукчулар номнарны түгле бодунуң чурттап турар черинден библиотеказыдан эвес, оске кайы-даа суурнуң, хоорайның төп библиотекаларындан чагыдып ап, номчуур аргалыг апаргаш. Ном болгаш библиотека районнуң чурттакчыларының амыдыралынче бижыы-биле киргеш, күш-ажылга, дедээлир турар бүгү чүвени билип алырынга ёзулуг дузалакчылар апарган.

Районнуң чурттакчыларының ном-биле хандыртынганы 35 хуу болуп турар. Ажылчылар, ишчилериниң коммунистиг кижизидилгезин боттандырарының, оларның дыштанылгазын организастаарының ёзулуг төвү апарган библиотекалар бистө база бар.

Районнуң төп уруглар библиотеказы 2 чыл мүрнүнде чаа бажың-биле хандыртынган. Библиотека бо хүнерде хоорайның хөй-хөй бичии номчукчуларын бодунче хаара туткан, оларның саны 1400 четкен.

Библиотеканың иштин арыгсилиг, делгем, чырык номчулга залдыг, мында тарып өстүргеш хөй янзы чечектер библиотеканы улам аян-шинчи киирип турар. Номнарны тус-тус класстар, назы-хар аайы-биле тускайлап каапы уруглар-га таарымчалыг. Библиотеканың коллективи уруглар-га турасказтаан номнар допчуладарын, ыыткыр номчулгаларны, беседаларны школаларга болгаш библиотекага доктаамал эрттирип турар. Ылаңгыя библиотекалар база бисте бар. Оларның чижээнге Хайыракканның (эргелекчизи Ч. Монгуш), Бора-Тайганың (эргелекчизи С. Доржу), Сүт-Хөлүн (эргелекчизи Ч. Ооржак), Чыргакының (О. Куулар) библиотекаларының эки ажылын демдеглеп болур.

Бо библиотекаларда ном пропагандазының деңгээли бедик. Алгы-аңгы болуушкуннар, юбилейлиг хүннерге хамаарыштыр темалыг булуңнарны, ном делгелгелерин доктаамал дерип кылып турар, чаа номнарны номчукчуларга сүмелеп, кижилериниң тускай эртемниң аайы-биле кандыг номнарның барын сагындырып, дыңнадып турар. Тускай эртемниглериниң картотеказын кылган. Оон-биле ажылды чорудуп турар.

Көдээ ажыл-агый литературазын пропагандалаар ажыл экижээн. Часкы, күскү хову ажылдарының үезинде тараажылар ортузунга политмассалыг ажылдарны чорудуп турар. «Аъш-чем программазы—бүгү-ниитиниң хөрээ», «Дузалал ажыл-агыйга херек номнар», «Хлеб—бистиң байлавыс», «Күш-ажыл—амыдыралдың үндезини» деп делгелгелерни дерип кылтылаан. «Адларлыг полководчу С. М. Буденный», «Хлебти каминаалынар», «Тыва эки турачылар», «Ном — бистиң өөнүүвүс», «Л.Н. Толстой—совет литератураның классиги» деп беседаларны, доңчуладдарны Хорум-Даг, Чыргакы, Бора-Тайга библиотекалары эрттиргилээн. Библиотекалар малчыннар-биле харылзааны түзүп, көжер библиотекаларны организастап, оны айда бар катап солуп, чаартып турарлар.

Республиканың ажыл-ишчилери Совет Тыванның 40 чылының баймдалынче утказуттур чоруп орар. Ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган планның даалгаларны чедиишкиниг боттандырарынга районнуң библиотека ажылдакчылары партия, совет органнарының идейкейлиг дузалакчылары болган турар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын чон ортузунга пропагандалаар ажылга оларның ролүн улуг. Бо талазы-биле чорудар ажылдарывысты планнап көрүп турар бис.

О. ХҮЛЕР,
районнуң төпчүткен библиотека системазының методизи.

АМГЫ ҮЕГЕ ТААРЫШТЫР

Куда — түгле огленишкен аныяктарның чоок терелдеринге хамаарыжыр эвес, бүгү аймак-сумунуң кичээнгейин хаара тудуп турган чугула болуушкун. Ол — чонның чаагай чанчылдары-биле холбашкан ыры, хогжум, оюп-тоглааның бир янзы байырлалдыг көрүлдезин-дир.

«От-көзүн ацгы буруладыр деп барган уруглар-дыр, боларны алган-көрээн ёзулап каарывыс ол» деп улустуң чугаазында чаагай чымчак сеткил сиңген ужур-утказыг. Аныяктарның огленчир ёаң-чурумун эрттиржип бээрин элдээрткен ыры-кожамык одуруглары, хөй:

Чавагазын салбактанар,
Чаваа доруун эзертенер,
Боошкунун докпактанар,
Богба доруун эзертенер.
Кудаларым, амыр-амыр!
Кулун сүрүү менди-менди!
Баарларым, амыр-амыр!
Малдар сүрүү менди-менди!

Өгбелеривистиң бурунгу куда ырларында сагыш-сеткилдиң, чанчылдарның чаагайын алгаан. Төрээн ада-иезиниң өөнден чарлып, тускайлаң амыдыралдыг ацгы орукту оруктап чоруур деп барган келин кыстың арнын чазыктырып, ону амдыызында хары кижилер-биле төрелзиндиргени ырда илден-дир.

Чаа огленчип турар аныяктарга куда эп-не харыысалгалыг болгаш уттунурбас хүн болур. Ону төрээн суурунга толептиг ёзу-биле эрттирери деп чү? Эндере-чаза эттээзиринде азы арагалаарында эвес, бир-ле дугаарында куданың культурлуг «программазын» чедимчелиг тургузарында.

Куда болур бажыңны комсомол комитеди азы ажыдап турар эш-өөрүнүң киржилгези-биле эки шимээр. Орус. тыва улустарның найырал. аас-кежик дугайында үлегер чугааларын, сураглыг кижилерниң ынакшыл, амыдырал, күш-ажыл дугайында, мерген чугааларын, шүлүктерин ээнишкиниң бижээш ханага азып алыр. Өгленип турар аныяктарның ажыл, амыдыралынга турускаактаан хана солунну үндүрүп база болур.

Куданың бадылашкан дугайында хереглел тыпсыр байырлыг кеззэн клубка эрттирери — комсомолчу аныяктарның чанчылы апарган. Аваа Д. Шостаковичиниң «Байырлал увертюразын»-даа ойнап-ла турар болгай. Тыва композиторлар куда ёзулалынга турасказтаан байырлыг йөрээл музыказын бижип болза чугула деп саналдыг мен. П. Чайковскийниң «Ол хүн буянныг-ла болзун!», Ф. Мендельсоннуң «Куда марыжы», И. Ставринскийниң «Куда ыры» деэн ышкаш сураглыг чогаалдарын колдуунда хоорай аныяктары ажыглап турар. Ол пластинкалар кодээнниң хөй масса чонунга четпейн турары хомудамчыг.

Оюн-баштак, ыры, сам — куданың чугула кеззэ болуп ужурлуг. Хөглээшкинниг ара-га-биле хөөктүрбейн, тывызык оюн-тоглаа-биле өөскүдери ажыктыг, солун.

Куда чараш амыдыралды, аас-кежиктиң ёзулаарының хүнү болганда, ол бистиң коммунистиг чырык идеаздарывысты сиңирген чанчыл болур. Аваа коялаган, байырлаган хөөннер турбас ужурлуг. Ол—эп-пайыралды бижыглаарының, аныяктарны хамааты мозу-шынарга кижизидериниң байырлалы-дыр.

Күш-ажылдың дузун амзап көрбээн, чемниң экизин чип, хептиң каазын кедип чораан чангыс оглун чүүрга дег ак өгге туган коя куданы дүжүргеш өглеп каарга, каш ай болгаш ийи тарай кылаштажы бээр чоруктар бо-ла таваржыр. Ада-не аваа мунгараавйн, чүге мунгараар боор. Найыралга шылгаттынмаан ынакшылдың тин сөктүп, дизин частыр деп чүве ол. Ынчангаш кудажылар танышып турган оглу, кызы-биле ижин-часкы дыштанылга үезинде «Урутлар номнарының неделязын», кышкы дыштанылга үезинде «Бүсте тоол аалдап келген» деп утренниктп эрттиргени солун болган. № 1, 2 школаларда «Улуг полководчулар», «Куштар дугайында», «Ленининиң амыдыралында музыка», С. Михалковтуң юбилейинге тураскаатканы утренниктерни эрттиргилээн.

Бо библиотекада үр чылдарда ажылдап келген Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Л. Тарасенко, улуг библиотекарь Т. Ондар номчукчуларның сонуургалын барымдаалап, арга-сүмеэн кадып, оларны бичизиинден тура номга ынак болурунга өөредип турарлар.

Көдээ ишчилериниң мурнунда тургустунган сорулгаларны шинтирлээринге чер-черде партия организацияларының ынчу дузалакчылары болуп берген эки ажылдыг көдээ

Калбак өзим ыргайында
Кажаанаан хадың көскү,
Хамык улус аразында
Каттыраанаан карам чараш,
Арга-зэзим ыргайында
Агаранаан хадың, көскү,
Амытанның аразында
Анай карам сыны чараш.

Улустуң ханы уткалыг бо ырызында ышкаш, хүретен оол мээң уруумну хүндүлеп, сеткип чоруур бе деп чүвени улус бодаар.

Дашка тудар чеченнер келип кыстың кайы хире чоргаар болгаш чараш кылдыр алгаан-дыр:

Чамар кушта сайлык чараш
Чавагалыг кыстар чараш.
Келир кушта хектер чарам,
Кежегелиг кыстар чараш.

Куда ёзулалындан кайгамчык чараш танцы чогаалындаа тургузуп болур.

Чаагай чанчыл сагыш-сеткилге чараш истя арттырар. Агитбригаданың азы агитквартираларның өглеңгеннерге тураскаатканы оюн-баштак солун концертин база чоп көргүзүп болбас деп. Өглеңген аныяктар өг-бүле аллезынга ыяш олурупп каар болза, каттышкан амыдыралдың ханы уткалыг, тураскаалдыг демдээ болур ийик. Ону олчаан уттуп каапгайн, сугтарып ажаап өстүргеш, уруглар-ларынга, уругларының уруглар-ынга көргүзүп чоруур болза, чанчыл чараш, ыдыктыг деп чүве ол-дур. Черле ынчаш суур бүрүзүнге чаагай чанчылдарны нептередир талазы-биле чөвүлел турар болза эки деп бодаар мен. Аваа күш-ажылдың хоочуннарын, партия, совет органнарының толээлекчилерин киирип болгай.

Ч. КУУЛАР,
республиканың улусчу чогаадылга болгаш культура-чыргыдышкын ажылының эртем-методиктиг төвүнүң ажылдакчызы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Мен танцылаксаң тур мен». Фильм-конперттиң премьеразы. 9.25—«Будильник» 9.55 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 10.15—«Кадыкшыл». 11.40—«Эртенги почта». 12.10—«Севастопольдуң корабелдери». Документалдыг фильм. 12.25—«Кодзоның шагы». 13.25—«Музыка киоскузу». 13.55—14.10—Чапсар. 14.10—В. Маяковский «Владимир Ильич Ленин». Поэма. 14.40 — Бөгүн—Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнү. ССРЭ-ниң далай флодунуң министри Т. Б. Гуженко биле РСФСР-ниң хем флодунуң министри Л. В. Багров олар дамчыдылгага киржирлер. 15.10 —Бистиң байыр чедириишкинивиристи хүлээп ап көрүпер. Музыкалыг дамчыдылга. 15.55—«Аян-чорукчулар клубу». 16.55—«Дөртку бедик». Уран-чечен фильм. 18.10—«Делегей панорамазы». 18.55 «Аян-чорукчу пага». Мультфильм. 19.15—ССР Эвилелиниң Күрүпеннің үлегерлиг Улуг театрында Грузин ССР-ниң уран чүүл мастерлеринин концертп. 21.00—«Үе». 21.35—«Экранда — киноко м е д и я». «Кок далайның мырнай-ла кыдымында». 22.55—23.05—Тедемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Найыралдың мүлажымшкыны». Кировоград хоорайда бичии уругларның «Пролесок» ансамблиниң концерти. 8.45—Далай болгаш хем флодунуң ажылдакчыларының хүнүнге. Документалдыг фильмнер. «Найыралдың хемнө», «Ак миллялар». 9.35 — «Соруқ киришкин». Фильм-концерттиң премьеразы. Чуваш композитор Ф. М. Лукиниң чогаадыкчы ажылчорудулгазының дугайында. 10.05—«Оол халүү». Документалдыг телефильмниң премьеразы 10.35—Молдав ССР-ниң алдарлыг артизи С. Стрезева ырлап тур. 11.05—«Дириг амытаннар амыдыралы». 12.15—Б. Шоу—«Миллионерша». Күрүпеннің Евг. Вахтангов аттыг улегерлиг театрының фильм-спектакли. 14.55—Мультипликация-фильм. 15.00—Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.30—«Баштайгы оорушкүдер». Хөй серияллыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 16.40 — Бүгүдеге стадион. 17.10—«Цыганнарның ырлары болгаш танцылары». Фильм-концет. 18.25—Богун силерниинге чыглыр бис. 19.30—Музейлер-биле болгаш делгелгелер аалдары-биле. «Эрмитаж». 5-ки фильм.—«Рим портрет». 20.00—«Тамчыктыг удупар, чаштар!» «Колузбес барт. Мультфильм. 21.15 — Спидвей талазы-биле делегей чемпионазы. ЧССР-деп дамчыдылга. 21.00—«Үе». 21.35—23.10—ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи шанналдың лауреады И. Архипова биле Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи шанналдың лауреады Г. Свиридованың концерти.

ИЮЛЬ 4-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Ойнаарактар фильми—«Прикинделарның тоолдары». 18.30 — Телефильм. 18.50 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтирлеерин — амыдыралга». Дамчыдылга. 19.15 —«Азия төвү». Информация-публицистиг программа: Телемедээлер; Хамааты камгалалынга партийжи удуртулга, СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуштуң чугаазы; «Сагылга-чүрүмну болгаш корум-чүрүмну быжыглаар». СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтирлеринге «Тыва автоорук» эргелелиниң орук-септелге түзүг эргелелинде канчаар күүседип турарының дугайы; аныяктарның эртем-техниктиг чогаадылгазының республика делгелгезиниң түңнелдери. 19.45 — Телемедээлер. 20.00—Чараалдар. 20.05 —«Тудуг-жуларның кичээнгейиниң төвүнде». СЭКП ТК-ның июнь Пленуму болгаш Тываның чогаадчылары. Дамчыдылгага чогаадчылар К.-Э. К. Кудажы, О. Ө. Сувакпит, А. А. Даржай олар киржир. 21.35—«Соолгу хар». Уран-чечен телефильм. 22.30—23.00 —«Ермек Серкебаев ырлап тур». Фильм-концерт.

«Экран» системаның ажылы Тываның ырак-узак районнарының чурттакчыларынга понедельник, вторник, среда, четверг хүннерде 14.15-тен, пятница, суббота, воскресенье хүннерде 8.00-дан эгелээр.

АГААР

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага кожуп турар булуттаар. Мурнуу-чоон чүк угланышкынның хаттың дүргени секундага 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы түне 10—15, хүндүге 26—28 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Василий Буслаев» 9.30. «Комиссар полиции и малыш» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30. «На графских развалинах» 11.00, 12.30. «Казачья застава» 15.30, 17.20, 19.10, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Четыре мушкетёра» 10.00. «Чужой» 12.30, 15.00, 17.30, 20.00, шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Найти и обезвредить» 13.30, 15.00, 16.40, 18.20, 20.00. «Ледяная внучка» 10.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник» 15.00. «Нуры» 16.00, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Старик Хоттабыч» 11.00. «Он начинает сердиться» 12.30, 14.20, 16.10, 18.00, 19.50 шактарда.

ИЮЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Каракумы 45° в тени» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Серебряное ревю» 10.00, 11.30, 13.00, 14.30, «Комиссар полиции и малыш» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Казачья застава» 15.00, 16.40, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Найти и обезвредить» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Он начинает сердиться» 18.30, 20.30 шактарда.

КАЯА ӨӨРЕНИРИЛ?

Кызылда күрүненин педагогика институдунга дараазында өөредилге черлериниң бирги курстарынга үндезин националдың кижилерни конкурстан дашкаар хүлээп алырының шылгалдаларын июль 11-ден эгелеп чорударын чарлап турар.

1. МОСКВА ХООРАЙНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. МКУ (математика, физика).
2. Москваның Тимирязев аттыг көдээ ажыл-агый академиязы (үнүштер камгалаары; көдээ ажыл-агыйның экономиказы болгаш ону организастаары; көдээ ажыл-агыйның бухгалтер учёду).
3. Москваның ветеринария академиязы (зоотехния, ветеринария).
4. Москваның эът болгаш сүт үлетүрүнүң технологтуг институду (аъш-чем бүдүрүлгелериниң машиналары болгаш аппараттары; соодукчу болгаш компрессор машиналары база дерилгелери; эттиң болгаш эът продуктуларының технологиязы; сүттүң болгаш сүт продуктуларының технологиязы).
5. Москваның 2-ги медицина институду (эмнелге херээ).
6. Москваның технологтуг институду (радиотехника; даараан кылыглар технологиязы).
7. Москваның аъш-чем үлетүрүнүң технологтуг институду (химпя-технологтуг ажылларны автоматчыдары болгаш комплекстиг механизастаары: хлеб быжырарының, макарон болгаш кондитер бүдүрүлгелериниң технологиязы; ажыдылга белеткел бүдүрүлгелериниң технологиязы).
8. Москваның ураң-чурулга-үлетүрүнүң дээди училишези (монументалдыг шимелде ураң чүүлү).

II. ЛЕНИНГРАД ХООРАЙНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. Ленинград университеди (оруе дыл болгаш литература; политиктиг экономия, биология; журналистика).
2. Ленинградтың политехниктиг институду (үлетүүр бүдүрүлгелериниң, хоорайларының болгаш көдээ ажыл-агыйның электри хандырылгазы).
3. Ленинградтың ураң-чурулга-үлетүрүнүң дээди училишези (монументалдыг шимелде ураң чүүлү).

III. АҢГЫ-АҢГЫ ХООРАЙЛАРНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. Алтайның көдээ ажыл-агый институду (зоотехния; көдээ ажыл-агыйны механизастаары).
2. Алтайның политехниктиг институду (бүдүрүлгелериниң, хоорайларының болгаш көдээ ажыл-агыйның электри хандырылгазы; көдээ ажыл-агый машиналары; көдээ ажыл-агый тудуглары).
3. Алтайның медицина институду (эмнелге херээ; фармация).
4. Чоон-Сибирьниң технологтуг институду (аъш-чем бүдүрүлгезиниң машиналары болгаш аппараттары; эттиң болгаш эът продуктуларының технологиязы).
5. Иркутск университеди (правоведение; төөгү; география).
6. Иркутскиниң улус ажыл-агыйының институду (Саң-хөө болгаш кредит-чээли).
7. Иркутскиниң көдээ ажыл-агый институду (көдээ ажыл-агыйны механизастаары; көдээ ажыл-агыйны электрижидери).
8. Иркутскиниң медицина институду (эмнелге херээ, санитария; стоматология).
9. Ивановоның пос-таавы институду (даараан кылыгларының технологиязы; даараар кылыгларны быжары).
10. Иркутскиниң даштыкы дылларның педагогика институду (даштыкы дыл).
11. Кемеровоның университеди (правоведение, орус дыл болгаш литература).
12. Красноярскиниң университеди (правоведение).
13. Кемеровоның медицина институду (эмнелге херээ; санитария; стоматология).
14. Красноярскиниң медицина институду (эмнелге херээ; педиатрия).
15. Новосибирскиниң харылзааның электротехниктиг институду (автоматтыг электри харылзаазы; радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы; хөй шугумнуг электри харылзаа).
16. Новосибирскиниң көдээ ажыл-агый институду (үнүштер камгалаары).
17. Омскиниң көдээ ажыл-агый институду (агрономия; зоотехния; көдээ ажыл-агыйның бухгалтер учёду).
18. Омскиниң ветеринария институду (ветеринария).
19. Омскиниң амыдырал хандырылганың технологтуг институду (даараан кылыгларның технологиязы; пос-таавы болгаш чиик үлетүрүнүң кылыглары, ураң-чурулга каасталгазы болгаш модельдээшкини).
20. Сибирьниң технологтуг институду (ыяш ажыл-агыйы).
21. Свердловскиниң улус ажыл-агыйының институду (аъш-чем бараанларының товароведениези болгаш оларны садарын организастаары; үлетүүр бараанларының товароведениези болгаш оларны садарын организастаары; бухгалтер учёду).
22. Томскиниң университеди (правоведение; химия).
23. Томскиниң эргелел-башкарылганы автоматтыг системаларының болгаш радиоэлектроникалың институду (электронтуг херекселдер; үлетүүр электроникази; радиотехника).
24. Томскиниң медицина институду (эмнелге херээ, педиатрия; фармация).
25. Тюменьниң медицина институду (эмнелге херээ).
26. Уралдың политехниктиг институду (түдүг материалдарының кылыгларының болгаш кезектерииң бүдүрүлгелериниң механиктиг дериг-хереклелери: керамиканың болгаш отка эртпезе мүүлериниң химиктиг технологиязы).
27. Хаськовтуң Ф. Э. Дзержинский аттыг Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг юриликтиг институду.

IV. КҮРҮНЕНИҢ ДОЛУ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНДА ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. Алтайның политехниктиг институду (көдээ ажыл-агый машиналары: автомобильдер болгаш тракторлар; тараанны калгалаары болгаш болбазырадырының технологиязы).
2. Омскиниң политехниктиг институду (полиграфия-парлалга машиналары: полиграфия бүдүрүлгезиниң технологиязы: информация-хемчээшкин техниказы).
3. Омскиниң амыдырал хандырылганы технологтуг институду (даараан кылыглар технологиязы: пос-таавы болгаш чиик үлетүрүнүң ураң-чурулга шимелдеги болгаш модельдээшкини; амыдырал хандырылгазының экономиказы болгаш ону организастаары; бухгалтер учёду).
4. Кемеровоның аъш-чем үлетүрүнүң технологтуг институду (сүттүң болгаш сүт продуктуларының технологиязы; нинтиниң чемненилгезиниң технологиязы болгаш ону организастаары; эттиң болгаш эът продуктуларының технологиязы).

• • •

Хүлээп алырын дилээнинин дугайында билдириишкинниң Кызылдың күрүненің педагогика институдунуң ректорунуң адынга (чангыс ай майык ёзугаар) 1983 чылдың июнь 30-ден июль 8-ке чедир киирер.

Билдириишкинге капсырлаштырар документилер болза:
1. Ортумак билим дугайында документ (боду-биле).
2. № 286 майыктың эмчи шынызылгазы.
3. Бөрт чок тырттырган 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чуруук.
4. Школа директорунуң, класс удуртукчузунуң болгаш школаның хөй-ниитиг организацияларының толээлекчилериниң ат салганы характеристика (практиктиг ажыл стажы чок кижилерге).
5. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы (ажылдап турарлар).
6. Өг-бүлезиниң байдалының дугайында шынызылга (күрүненин долу хандырылгазын алыр дээди өөредилге черлериге киреринден).

Будурулге стажы-биле институтка кирип турар кижилер сөөлгү ажылдаан черинден, будурулге черинин, а ол ышкаш партия, комсомол болгаш профсоюзтар организацияларының удуртукчуларының ат салганы характеристиканы дужаар ужурлуг. Дээди өөредилге черлериниг кирип турар кижилерниң характеристиказынга ынаан-ла үш удуртукчу кижи ат салыр болгаш танма-биле шынызыткан турар ужурлуг.

Паспортту болгаш шериг билетин (аъш кирер биижээн керечилелээ) абитуриент институтка келгеш, боду көргүзер.

Бир эвес үстүнде айыттынган документилериниң түгле чангызы-даа чок болур болза, институтка кирер дээш кижиниң билдириишкинин комиссия хүлээп албас.

ИНСТИТУТТУҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 34 бажың, № 116 өрээл.

Редакцияның адреси:

667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-33-24, 2-23-54, харылсаалдыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийжи амыдырал болгаш үлетүүр киллистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацияның киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-34 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1057.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00839 1

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 154 (12244) | 1983 чылдың июль 5, вторник | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 коп

ШЕРИГ-ПАТРИОТЧУ КИЖИЗИДИЛГЕ

Бис үжен сес чыл тайбың дээрниң адаанда чүрттап турар бис. Ынчалза-даа дайынның чаңгызы бо хүннерде-даа чер болганда дыңналып, бистиң планетаның бүгү булуңнарында кижилерниң дүвүрээзиннерин болдуруп турар. Ол хамаан чок Американың Каттышкан Штаттары дайынның реактивтиг чепсээн космос делгеминче безин нептередирин планнап турар апарган. Каттышкан Штаттар болгаш ооң НАТО талазы-биле суйчэчилери ядролуг дайынның халавын үүлгедириниң чаа-чаа аргаларын чогаадып кылып, бүгү ниити төрелгетенниң хуу-салымын хыл ыярында салып турар апарган. Дайынның коргунчуг чепсээн зидере бүдүреринге триллион-триллион долларны чарыгдавышаан, океан ындының агрессорлары чүрттар аразының байдалын аажок чидиглендиргеннер.

Тайбың херээн болгаш улустарның айыыл чок чоруун камгалаарының херээн доктаамал кичээнгейниң төвүнге албышаан, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Совет күүне бедик серемчилеядиг болуурун сагындырып, ССРЭ-ниң камгалал күчүзүн быжыглаарынга бодунарпа бүгү аргаларны ажыглап турар.

Төрээн чүртту камгалаарынга кежээде белен болурунуң база бир кол аргаларының бирээзи — камгалал-массалыг ажылды болгаш шериг-патриоттуг кижизидигени улам экилеп партия санап турар. Масса чонну коммунизмниң херээнге бердинген хамаатылар кылдыр кижизидериниң чарылбас кежээ болбушаан, шериг-патриоттуг кижизидилге ажылчы чонуң, ээ ылаңгыя аныяктарның ортузунга Ада-чүрттүүн айыыл чок чоруун, бүгү социалистиг кадыг ажылдажыганың чаалап алышкынынарын камгалаарынга чугула херек бедик идей-политиктиг, дайынчы болгаш моральпсихологтуг шынарларны шиңгээдип алырынга бүгү талазы-биле идигни бээр ужурлуг.

Шериг-патриоттуг кижизидилге — улуг политиктиг болгаш күүне ужур-дузалыг чугула сорулга. Ол айтырыгны шиитпирлээрин партия, совет органнар, комсомол организациялары, парлалга, школа, өөредилге черлери чедип алыр ужурлуг. Аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезин чедип алырынга, оларны шериг херээнге белетиззиринге өнза улуг роль Ленин болгаш Кызыл Тук орденниг армияга, авиацияга болгаш флотка эки туразы-биле дуза чедиреринин Бүгү-эвилел ниитилелинге хамаарымыр. ДОСААФ ам барыкла 56 чыл иштинде чүрттүүн Чепсектиг Күштериниң дайынчы нурлавырларын белеткеп, чон ортузунга камгалал билиглерин пропагандалап, келир үениң дайынчыларынга спорттуң шеригжиктен болгаш техниктиг хевирлерин шиңгээдип алырынга улуг дузаны чедирип келген.

ДОСААФ чылдың-на үлетпүрге болгаш кодээ ажыл-агыйга хей-хей специалистерни белеткеп үндүрүп турар. Шеригже келдиртип турар аныяктарның үш кижиниң бирээзи-ле мергежилиге белеткелин камгалал ниитилелиниң организацияларындан ап турар. Аныяк салгал моральталазы-биле быжыг туруштуг, шеригжидилге билиглериниң үндезиннерин биилир, күш-дамыр талазы-биле дадыкаан болуп ужурлуг.

Республикада Чадаананың, Туранның, Ак-Довуракның, Сарыг-Сепкин школаларында, Кызылдың № 4, 1, 3, 2 школаларында шериг-патриоттуг кижизидилге эки тургустунган. Ол школаларда революсчу дайынчы, күш-ажылчы алдарның черлеринче походтарны чорудуп, мурнакчылар, ховчунар, алдарлыг кижилер-биле учуражылгалар доктаамал болуп, «кызыл исчилер» клубу ажылдап, «Зарница», «Орлёнок» оюннар план ёзугаар чоруп, ДОСААФ болгаш комсомол организациялары аныяктар ортузунда эвээш эвес ажылды кылып чорудуп турар.

Ам республикада 40 муң ооллар болгаш кыстар ленинчи зачётка киржип, 21 муң ажыг аныяктар марксисчи-ленинчи теорияны шиңгээдип ап, оларның ниити билии бедип турар. Аныяк механизаторнуң отряды 15 муң ажыг ооллар болгаш кыстар, кодээ комсомолчуларның, аныяктарның 87 коллективи ажылдап турар. Республикада 50 муң хире ооллар болгаш кыстар күш-культурада болгаш спортта хаара туттунган, чылдың-на 21 муң хире кижи ГТО-нуң комплексизиниң нормаларын, муң-муң аныяктар спорттуң массалыг разрядтарын дужаап турар.

Шериг-патриоттуг кижизидилгеге ёзу барымдаалаар, ужур эдерер чорук нажан-даа турбас, чүгле чогаадыкчы ёзу-биле чаа аргаларны дилеп тып, теоретиктиг өөредилгени амыдырал-биле холбап чорудары чугула. Ындыг турбуже чамдык ДОСААФ эге организациялары, школалар, ортумак өөредилге черлери эрги ёзу-биле ажылдап, ажылдың дээштинин чедип албайн, шериг-патриоттуг кижизидилгениң деңнелин бедиреринин чаа арга-методтарын дилеп тыппайн, аныяктарның ажгы-ажгы бөлүктери-биле тускай ажылдаарының аргаларын ажыглавайн турар, шериг албаны эрттиргеннериң байлак дуржулгазын чедир ажыглавайн турар. Чижээ, Өөүр, Бай-Тайга, Тоджу районнарының ДОСААФ комитеттеринде болгаш комсомол организацияларында аныяктар ортузунда шериг-патриоттуг кижизидилге ыракта четпес тургустунган.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунда мынчаар айтыкан: «Бүгүн патриотчу болуоу дээрге бистиң Төрээн чуртувустуң камгалал күчүзүн болгаш экономиказын шудургу күш-биле быжыглаары, аңаа шыңгыы белеткелди чорударыдыр».

Чүрттакчы чонну шериг херээнге бүгү талазы-биле, доктаамал өөредириниң чугулазының дугайында ленинчи чагыг делегейде дайын өртү өөскүп турар бистиң бо хүннеривисте улам чидигленип эгелээн. Шериг-патриоттуг кижизидилгени улам ыңай экижидери — партия, совет, комсомол болгаш камгалал организацияларының хүн бүрү чорудар ушурлуг чугула херээ-дир. Төрээн чүртту камгалаарынга кежээде белен болуру — совет хамаатызы кижи бүрүзүнүң ССРЭ Конституциязында хөйлаүшүткен ыдыктыг хүлээлгезин-дир.

Эки шынарлыг, хөй дүк дээш

Планын күүседиринге бүзүрелдиг

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозта ийи кыргылда пунктузу бар. Оларга оң муң ажыг хойну кыргыыр. Ооржак Эрес-оол эргелекчизээн пункт 4,5 муң хойну кыргаан. Совхоз күрнеге алды тонна дүктү дужаган. Хой бүрүзүндеи ортумаа-биле ийи килограммдан эвээш эвес дүк алдынып турар. Совхозтуң ажыл-ишчилеря бүгү хойну айның арткан хонуктарында кыргып доозаш, дүк дужаарының чыл планын күүседир соруланы салган ажылдап турар.

Совхоз төвүнде кыргылда пунктузунда ажылды организастаавы эки. Ооң уламыдан анза хүнүң-не 180 хире кижи ажылдап турар. Чаъстаашкың эвес болза, кыргыыр ужурлуг хойнуң хей кезиин кыргыттыпа берген турар ийик.

Аъш-чемнин поварлар Балчый-оол Апармаа, Тамара Монгуш, Александра Кенден олар пунктуга белеткеп, кыргыкчыларны чемгерип турар.

Кыргылда пунктузунда эртык түве чок, шуптуг эмге-секселит. Электрилит хачын бизээр Койгунмай Кара-оол. Маряна Монгуш, хол хачызы бизээр Натпит Шадрин, Коккей Кара-оол олар кыргыкчыларны хайгаарап, шаптылай берген хачыларны дораан-на чидиидип берип турар. Кижи бүрүзүнүң кыргаан дүгүн учётчик Алда Хенчи бүрүткеп, хүнүк-не түннеш турар. Дүктү Зина Сая, Розада Сундуй ылгаан соовда, Николай Хуналдай биле Владимир Дончай-оол савалап, тырып турар.

Кыргылдала совхозтуң бүгү чону активни киржип турар. Бир хүн мал чемни белеткээн бригаданың кежигүннеринден 100 хойну, садык ажылдакчылары 47 хойну кыргаан болду. Кассир Монгуш Чечек, бешки класстың өөреникчизи Ролан Мунзак, кыргыкчы Екатерина Намдал олар хой кыргыырынга сап-даа, шынар-даа талазы-биле мурнуку одурга чоруп турар. А комсомолчу Доктурбек Джимкуловтуң кыргаан хою хүнде 60-70 чеде бээр. Бо кыргыкчы сөөлгү үеде ажылдаарда чанынга шак салып алыр апарган. Ол бир хойну кыргыырынга 1,5 минутадан хой эвес үеним кыргыдап турар. Чамдык кыргыкчылар ооң үлегерип эдерип, хойну дүрген кыргыырының арказын шиңгээдип эгелээн.

Кыргылданы доозарынга чедир эвээш үе арткан, совхозтуң бүгү чону ук кампанияны бедик шынарлыг эртиреп хөөн шудургу ажылдап турар. Оларның күрүнеге дүк дужаарының чыл планын хүүсавадан эрте күүседиринге чигзинниг турбас.

К. ЧООДУ.

КЫРГЫЛДА ТҮЛҮКТЭЭН

Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырында хой кыргылдазы организастаг эртип турар. Салбырның кыргыыр ужурлуг хонгдан бо хүннерге чедир 1700 баш кыргыттынган, хөйдән-на 1,5 килограмм дүк алдынып турар. Ажыл-ишчилер 2 тонна 384 килограмм дүктү пресстээш, белеткел конторазынга дужаагашнар.

Пунктуда 19 электрилиг хол хачылары-биле ажылдаар 10 туруштарда кыргыкчылар болгаш пресстекчилер, дүк класстакчылары, септекчилер болгаш оске-даа ажылчыннар аразында социалистиг чарыштың түңнелин беш хонуктаа үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турар.

Эртиен беш хонуктарның түңнелинде электрилиг хачыларда кыргыкчылар Чозаров Саая, Кенден Данчык, Ламар-оол Хомушку, хол хачызында Аймаа Хомушку, Хүргүдек Сотпа, Долаана Күжүгет олар тиилекчилер болуп, шилчиир выпилдер болгаш акша шаңналыга төлептиг болганнар.

Хөнделеңчилер хой кыргылдазын кыска хуусавада чорудар, күрүнеге эки шынарлыг чымчак алдынны» бээр дээш кылымак ажылдап турарлар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

«Шемлээр» совхозтуң Аянгаты салбырында хой кыргылдазы түлүктээн. Салбыр бо чылын 21 мөзәнда 9118 хойну кыргыыр, ниитизи-биле 46 тонна дүктү күрүнеге дужаар.

Кыргыкчылар ортузунда социалистиг чарыштың түңнелин беш хонуктаа үндүрүп турар. Салбырның хөөчүн кыргыкчызы Марат Монгуш чарышка нааш удаа тиилеичи болган.

ЧУРУКТА: Барыын-Хемчик районда «Шемлээр» совхозтуң Аянгаты салбырының мурнакчы кыргыкчызы Марат Монгуш кыргылда үезинде.

В. МОНГУШТУҢ фотозу.

УКРАИНАДА ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫ

КИЕВ. Украина бедик дүжүт ажаалдавыынче киргеи. Июль 2-де ажаап алыышкын транспорт комплекстери республиканың мурнуу зоназында кол тараа культуразы — күүгүн чажар кызыл-тастың массалыг ажаалдазынче киргеи. Украинаның өске девискээрлеринде арбай болгаш город ажаалдазы нэжг-түлүк.

Дүжүт ажаап алыышкынының мурнуу одургаларында дуржулгалыг мастерлер чоруп турар. Чижээ, Киев областың Ватутин аттыг совхозунуң комбайнери М. Пронюненко бодунуң агрегатыны тараа ажаап алыышкынынче ам чээрби дортку удаа киирип, бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Мурнуку чылдарааны мышкаш, «Ниваның» бүлеринден муң центнер тарааны районда эң-не баштай ол дүжүргеи. Донецк, Крым, Ворошиловград болгаш өске-даа областарның хөй-хөй механизаторлары эзлчет үлүг ажыр күүседип турар.

Дүжүттүң байдалын барымдаалап ажаап алыышкын агрегаттарын баш бүрүнгээр таарыштыр тургузар ирганы бээр контроль бистырышкыны республикада калбаа-биле зетгерип. Чолдак сыптыг, тараамык үнген тараалларга калбарты кестирер жатказарыны ажыглап турар.

Республиканың тараажилары хүн бүрүнде 206 муң гектар тараа шөлдериниң дүжүдүн ажаап ап турар.

БҮГҮ ОРУКТАРДАН— ЭЛЕВАТОРЖЕ

ЧИМКЕНТ. Областың оруктарында тараа сөөрткеи машиналарның ажылы эң-не хайнышкынныг. Бүзүрелгеиниң өске участоктарындан чорутқан база бир муң автопоездилер элеваторларже тарааны массалыг сөөртүүнче киржип эгелээн. Тараа шыгжаар черлерже кызыл-тас болгаш арбай сөөртүлгези бүдүн чартык катап өскен болган хонукта рекордтуг көргүзүг—25 муң тонна чедип турар.

Белеткелчилер боттарының күш-ажылчы эзлчээп шалыпкыны эрттирип турар. Бүгү-ле оң тос элеваторларда болгаш тараа хүлээп алыр бүдүрүлгелерде бо хире хайнышкынның уеде безин чүгүн дүжүреринде бо хире хайнышкынның уеде безин чүгүн дүжүрери-биле оочурлаан транспорт көзәрбейн турар.

— Тарааны хүлээп алырым шактар аайы-биле графиктеп тургусканы ажыыга улуг идигни берген—деп, Чимкентиниң тараа продуктулар комбинадының директору Н. Мартынюк чугаалап турар.—Хонук бүрүзүнде чоок кавында ажыл-агыйлардан хүлээп ап турарывыс дөрт үүс автопоездилер түс-түзүнде бодунга айыткан шагында график ёзугаар, ортумаа-биле бир минута болгаш-ла кээп турар. Автотранспортуң чүгүн сааг чокка дүжүрүп четтиктиг турар бис. Бир машина тарааны дүжүрүүде нормадан ийи катап эвээш—15—20 минута чарыгдаттынар. Ол соруглабиле тараа хүлээп алышкынының ийи номелде шүтүмүн тургускан. Бо чылын чаңгыс-даа тонна тарааны складтарга черге тевиейн турар. Складтарны шүптүзүп асфальтылаан чорук дүжүттүң тараа бүрүзүн чилирге чокка комгалап алыр арганы берген. Бүгү тараа шыгжаар черлерде күштүг салгынадмышкын дерипшкинерин тургускан.

Мал ажылы — шалыпчы фронт

ЧАҢГЫС ААЙ НАРЯД-БИЛЕ

Мыймыстыг бода малдың семиртилгезиниң эң ажыктыг болуурун Калуганың «Подкопаевский» совхозунуң ажылнщчилери коллективтиг керөзүүе шилчилге-биле холбап турар. Малдарның немелде деңзизиниң бир центнери амгы үеде чеден рубльдың үүле ажыл турар — ол дээрге областа эң дээре көргүзүглерниң бирээзи.

1100 молдургаларны семиртн азыраары-биле дөрт кижилиг звено-биле керзээ совхоз чаргаш, семиртилге шөлүүге эң бүдүрүкчүүдүг ажылга эки байдалдарны тургускан. Малга чем бээрин механизастаап, молдургаларның турар черлеринде сугну дамчыткан.

Чаа арга-биле ажылдаарының эки талалы илдеи. Молдургаларны семирти азыраарыңга ооң мурнунда он алды кижи ажылдап турган болза, ам үүле дөрт кижи турар. Звено малды үүле ажаарын эвээ, а харын мал чемин белеткээрин база хүлээнген. Семиртикчилер бедик немелде деңзинин чедип алырынга сонургалдыг: оларның ажылдап алыры түүнел көргүзүглерден хамаарыжыр.

Областың чайгы семиртилге шөлдеринде ам хей-хей звенолар чаңгыс аай наряд-биле ажылдап турар.

В. КИРЮХИН.

НЕМЕЛДЕ УЛУГ

Эң хей продукциялыг бээр бедик бүдүрүкчүдүг малдардан безин немелде продукцияны улам көүдедип болур. Ону Эстонпяның Вильяндн районунуң «Выйка» колхозунуң саанчызы Аста Романовскинин ажылы көргүзүп турар. Ол бо чылдың эгезинден бээр бир инекке оналаштыр 4300 килограмм сүттү саан алган. Ол эрткен чылдың түңнелериңден усчок ажыг болгаш республикада эң бедик көргүзүг болур.

Аста Романовскинин ажылдап турары «Мангеи» ферма мурнанчы бүдүрүлге. Малды мында зоотехниядың бүгү пегелделерин сагып ажаап турар. Инектен чылда саап алыр сүт беш муң килограммны доктаамал ажып турар. А. Романовски чедп муң килограмм сүт саап турар саанчыларны баштаан. Ындыгларның саны республикада доктаамал немежип турар.

Р. ВАЛДМА.

ЧИИК ҮНЕЛИГ ДАГАА ЭЪДИ

Ворошиловград областың дыка хей колхозтарында болгаш совхозтарында куштарны чайын ажык дээр адаавга өстүрүп турар. Ол дээрге дөгет чемге ажылдаар эът бүдүрерин көүдедиринин болгаш ооң бот-үнезин чиигедиринин курлавыры.

Ол херекти чаа бау-биле организастаарынга районнарның агротулгур каттыжышкынынары дузалаан. Ында куш өстүрер колхозтар, совхозтар, куш фабрикалары болгаш бүдүрүлгелер кирип турар. Ажыл-агыйлар аразының холукаалыг мал чемлеринин заводтары чемин бүдүрген. куш фабриказы дагаа оолдарын берген. шефчи бүдүрүлгелер камнаттынган материалдардан сугтарыкчыларны, чем үлээр черлерин, куштар азыраар шөлдерни тутkан.

Ол бүгүге чарыгдалдар — харык чок эвээш, а беримчеан — хөлчөн улуг. Областың колхозтары болгаш совхозтары чайгы үе иштинде алды муң ажыг тонна куш эъдин күрүнеге садарын хүлээнгеи.

Л. ТКАЧЕНКО.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ЧЕДИГИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының чедиги сессиязы 1983 чылдың июль 8-те 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссиялариның хуралдары 1983 чылдың июль 7-де 10 шакта Соведтер бажыңынга болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Дээди Соведтиң чедиги сессиязынга келген Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын 1983 чылдың июль 6-да 14 шактан 22 шакка чедир, июль 7-де 8 шактан 18 шакка чедир Соведтер бажыңынга бүрүткээр. I каът, кабинет № 107, телефон 2-55-42. Июль 8-те СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга 8 шак 30 минутада бүрүткеп эгелээр.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАР ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттар төлээлекчилериниң чөвүлелиниң хуралы 1983 чылдың июль 8-те 9 шак 30 минутада СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга болур.

МАЛ ЧЕМНЕРИ БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАЛАРЫН АЖЫГЛААР

Мал ажылын хандырарынга республиканың совхозтары 1983 чылда 230 муң тонна сигенни, 420 муң тонна силосту, 90 муң тонна сенажты, 8 муң тонна витаминниг сиген дал-ганын, 15 муң тонна борбаандылыг чемнерни, 123 муң тонна саванны белеткээр үжүрлуг. Ынчаарга агаарладышкынының кургадышкынының аргазы-биле 85 муң тонна сиген, 80 муң тонна саванны белеткээри база негеттинип турар.

Сигенниң, мал чемнери культураларның озулдезинге, мал чемнерин арбыны-биле болгаш шынарлыг кылдыр белеткээринге бо чылын таарымчалыг байдаллар республиканың совхозтарында бар болуп турар. Мал чемнерни бүдүрерин көүдедир, шынарын экижидер талазы-биле хемчеглерни совхозтарның удуртукчулары, специалистери, кодээ ажылагый органнары ап чорудуп турар. Мал чемнерни белеткээринин депшилгелиг аргаларын республикага малбаа-биле шиңгээдип ажыглаар сорулга салдынган. Витаминниг сиген дал-ганын, силосту, сенажты, малдың борбаандылыг чемнерин көүдедп белеткээринче өнза кичээнгейни үгландырары чугула. Сенажты болгаш силосту кыдыглары шывыглыг оңгарларга тырып белеткээри негеттинип турар. Алаа, кыдыглары шывыглыг ындыг оңгарлар силоступ болгаш сенажтын шынарын камгалаарынга эргежок чугула. Мал чемнерни кадагалаар черлериниң бүгү хевирлериниң, мал чемнерин болбаазырадыр цехтеринин тудуун бо чылын совхозтарга калбартыры кордүүгеи. Мал чемнерин кадагалаар бар черлеринин септелгезин чогуур үезинде шынарлыг чорударынче кичээнгейни база кошкадып болбас. Малга чүгле болбаазырадып кылган, үүрмектээп, хайындырган чемнерни бээр сорулга салдынып турар. Мал чемнериниң хоолулуг бедик шынарын хевээр арттырып, камгалаарының дээштиг аргаларының бирээзи—витаминниг сиген дал-ганын арбыдадыр бүдүрерни болуп турар. Витаминниг сиген дал-ганының хоолулуг шынарының камгалаттынары элээп каш факторлардан хамаарыжыр. Бедик шынарлыг сиген дал-ганын бүдүрүп алыр төлээде, сигенивер чечектелээнде кезерп чугула. Сиген дал-ганының шынарлыг болуруну курлавыры сагыырындан болгаш витаминниг сиген дал-ганы бүдүрер агрегаттарның соксаал чок ажылдаарындан дыка хамаарыжыр.

Сигенин үш сантиметр чедир үүрмектээри чугула. Сигенни ынчаар үүрмектевес сигенин 2 шак дургузунда кургатпайн болуу-биле чыттырар болза, ындыг сигеннер дүрген ишнир, ооң түңнелинде мал чемнериниң каратин деп хоолулуг шынары баксырай бээр. Эрткен чылдарда бо негелдени республиканың чамдык совхозтарында сагывайн келген. Витаминниг сиген

Специалистиң сүмези

болза, агрегаттың аштыгне тырлып, ооң соонда изип, харын-даа ортенип, шынары баксырай бээр таварылгалар моон мурнунда чамдык совхозтарга болуп турган. Кестингеи сигенни саздатпайн, агрегаттарга экжеп, дораан-на үүрмектедирге мал чемнериниң чидирии болбас болгаш шынары кудулавас болур. Кестингеи болгаш үүрмектээн дал-ганын будүрер агрегаттарның ажылын доктаамал таарыштырары, сигеи дал-ганының шыгы 10 — 12 хуу хемчээлдиг болурун чедип алыры негеттинип турар. Чижээ, шыгы 12 хуудан хөй сиген дал-ганының шынары дүрген баксыраар болгаш дүүй бээр. Мал чемнериниң каратинин хоратпас, шынарын камгалаар төлээде, малдың борбаандылыг чемнерин будүрерни сүмелеп турар.

Сенаж белеткээр ажылдарны механизастап, шуштуругуг арга-биле чорудары бедик шынарлыг сенажты будүрүп азырының кол негелдези болуп турар. Сенажты белеткээрни чаңгыс ээлчеглиг кылдыр үш-дөрт хүн дургузунда чорудары чугула. Бедик шынарлыг сенажты белеткээрниге, кадагаларынга оңгарны эки дуглавры, агаар кирбее болдүрары чугула. Сенаж кылыр сигенниң шыгы 55 хуу турза, оңгарга тырып салырын сүмелеп турар. Сенажты оңгарга салган соолунде полиэтиленниң плёнка-биле кырын шыпкаш, 20—25 сантиметр довурак-биле быырары чугула. Ооң кырындан 1—1,5 сантиметр кылын кылдыр саван-биле бырарын база сүмелеп турар. Саван-биле шпаар базырын клан сенажты кыжын үштүн адыры белеп болур. Чамдык совхозтар сенаж салышкынын 20—25 хүн дургузунда чорудуп, ол чугула ажылды узамдыктырып, сигенниң ногаан шынарын 70 хуу чедир чидирип турган чорукту бо чылын кайчап-даа болдуруп болбас. Эрткен чылын «Шамбалыг», С. К. Тока аттыг «Кара-Хаак», «УТКА 23 чылы», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарга сенажты чаавыс шынарлыг кылдыр белеткээн турган.

Сенажты белеткээри ыпкаш, силосту оңгарларга салган соонда тырыыры негеттинип турар. Силос салышкынының үезин узамдыктырар болза, оңгарже агаар кирип, 50 градус чедир ийи берип болур. Ооң түңнелинде мал чемниниң единицазы 20—30 хуу чедир хорап турар. Силоска протеинни, фосфорну көүдедир төлээде, силос кылгэн ногаан массага мочевинаны холуурну чугула. Бир тоннага оналаштыр 3,5 кг фосфатты холуур болгаш ооң күсели-биле протеинни 10—13 хуу көүдедип болур.

Мал чемнерни белеткээр үеде дешилгелиг аргаларны бүрүп ажыглаарга, мал чемнериниң шынары бедик турар. Витаминниг сиген дал-ганын, сенажты, силосту, сигенни белеткээн соонда ол чемнериң шынарын агрохимия лабораторияларга хынаары эргежок чугула.

М. ХАЗБУЛАТОВ, агроном.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

ДАЙЫН БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛ ХООЧУНУ

АРГА-АРЫГЛАРЫ, хову шөлдерин, шыналарын эртип, демир-орук-биле каш-каш хүннерде чоруп кээрге безин хоорай, суурлар ында-кыза кестүр. Ол черлерниң делгемин, чаражын эки турачылар магадап чоруп орган. Орук бурунгаарлаан тудум дайынның халаптыг уржуу болдунуп, улуг делгем чурт кадыг болгаш ширнин апар чыткан. Ол бүгү кижилерниң арын-шырайындан ажыл-ишкин байдалындан илдең болган.

Бир хүн шала кежээ, демир-орук бир хоорайга доктаай берген. Дашкаар үнерин кымга-даа чөпшээреевээн. Шупту соңгаларны үглеп бергеннер. Каът-каът бажыңнар, мынча хөй кижилер көрген эвес, сонуургаачы чугаажок. Норжуң өде-чага чаңы-биле үшта чүткээш, ажык соңгадан бажын үштүп келген. Кырган кадай чедип алган бичии уруг мырыңай соңга баары-биле эртип чыткан. Кырганның карааа багай хире. Норжуң чаш шаан сактып келген. Ол караа көзүлбес кырган-авазын хөй чылдарда чедип, оозунга карак, кулак болуп чораан болгаш човуланд деп чүвени көрген. Шинчилгаш кээргөчеө сеткил, сагыш човаашкын бижиг ыяырадыңг, ханы мнакшылдың одуп кыысыкан. Кара чажындан мнчаар үнделелеттинген эки мөзү бүгү назыда артқан. Ол кижизиг шынар чоорту хамылап, кижи түгле чоок кижилериниг

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЖЫЛДАП КЫЛГАН

...ский район (Тыва АССР) болган июнь (1983 ч.) Пленумунарының шиитпирлерин амыдырал болгаш ...ндыр, чоннуң хандырыгазы улам экижидер дээш Бай-Тайга районнуң амыдырал хандырылга будурулге эргелиниң коллективи күжениишкининг ажылдап турар. Чонга бараан болурунуң чаа аргаларын болгаш курлавырларын олар партия ТК-ның сөөлгү Пленумунуң негелделеринге дүүштүр дилеп, хандырылганың культуразын бедидеринде хемчеглерни ап турар.

Сөөлгү үеде районнуң амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң коллективи ажылып үндезинге-биле осктерткенинден мурнакчыларның санында киргеп. 1983 чылдың эрткен айларында чонга чедирген ачы-дузазы 1982 чылдың ол үезиниден 17,7 муң рубль хөй болган, майның плановый бүгү көргүзүлгер-биле 100,6 хуу күүсеткеп.

Будурулгениң материал-техниктиг баазазы коскүү-биле быжыккан. Эргелелдиң бажыңы 78 дөрбелчин метрге улгаттырган. «Тээли» совхозтуң топ салбырынга комплекстиг үлөзөп алышкыны пунктузуну ажыглаага киргеп. «Бай-Тал» болгаш «Кара-Хөл» совхозтарда ындыг пунктуларның тудуу удавас доостур.

Технологтуг дериг-херекселдер-биле районнуң амыдырал-хандырыга будурулге эргелеп четчелеттинген. Даараныр эрги машиналарның орнунга электрилиг чаа ...келген, чурук тыртырар цех эргежок чугула чүүлдер-биле четчелеттинген. Телевизаорлар, соодукчулар сентээр, берт даараар таалы-биле ачы-дузаның чаа ... кирегдээн алдынган, «Хмидырал хандырылга неделязы», «Шынар неделязы» донтаамал эрттирип, кожа суурларже болгаш малчын турлагларже комплекстиг үйүшкүннерни организастап турар.

Чурттакчы чонга ачы-дуза чедирери 1981 чылда бир кижиге оналаштыр 3 рубль 73 копеек турган болза, 1982 чылда 4 рубль 01 копеек четкен. ол көргүзүг бо чылын база өзер дюрзинге бүзүрел улуг.

Бо чедиишкиннер эргелеңиң мурнакчы цехтеринин, салбырларының демниг күшажылтының ачызында чедип алдынган. Ылаңгыя ядык сентээр, даараныр цехтер эки түнгелерни чедип ап турар. Бо вай коллектив майның планын түе-тузунда 116—108 хуу күүсеткиээн. Баш дүгү тааран чер болгаш «Кара-Хөл» совхозта хүлээп алышкыны пунктузу база мурнакчыларның одурүмда. Эргелелдиң ажылчыннары О. Шыраң, Б. Сендаа, П. Салчак, З. Авыр-оол, Т. Салчак олар доктаамал тиилекчилер болуп келгеннер.

Оон-биле чергелештир амыдырал хандырылганың чамдык айтырыгларн районда чогуур негелдеге четпес даарзын айтыр апаар. 1982 чылда амыдырал хандырылганың 13 хевирин чонга чедирер ...гаш, оон түлө чедилеп ...киргеп. Оон уламнындан ... санынга онаштыр ач... дуза чедиреринин деңелги республиканыныдан куду болган.

Улус ажыл-агыйының бо адырының материал-техниктиг баазазында негелдеге дүүшпес түүлдер эвээш эвес. Чижээ, «Кара-Хөл», «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтарда хүлээп алышкыны пунктуларны чүгле 15—18 дөрбелчин метр шолдуг эзелеп турар. «Тээли» совхозтуң хөй чурттакчыдыг салбыры Кызыл-Дагда хүлээп алышкыны пунктузу ам-даа чок.

Районнуң амыдырал хандырылга албанында кадрларны ажылга бижыглаар талазы-биле айтырыг база чогуур деңелге четпейн турар. Сөөлгү чылдарда Кызылга 10 даараныкчыны, чурук тыртырар үш кижини, баш дүгү тааран 2 ажылчыныны, шак болган холодильник сентээр мастерни эргелелдиң мурнундан оредип белеткээн. Чурттакчы бажың-балгат-биле хандырбаанындан 10 хире специалист ажылдан үнген, чамдыктары оске будурулгелерже шилчээн. Бо чылын бешин чурук тыртырар дуржулгалыг бир мастер, бир бижыкчы ажылдан үнүп чоруткан.

Чоннуң амыдырал хандырылганың чамдык айтырыгларн районда чогуур негелдеге четпес даарзын айтыр апаар. 1982 чылда амыдырал хандырылганың 13 ...чуулаажыл турган. ...ээн материалдыг баазазын ...зүүлериниң айтырыгларын ...ювет Тывайын 40 чылынга үткүштүр хемчеглер-биле нам ажылдан кылган. «Бай-Тал», «Кара-Хөл», «Мурнакчы» совхозтарның тептеринге, Кызыл-Даг салбырынга чаа хүлээп алышкыны пунктуларын ажыглалга киприри мында көрдүгеп.

Хүлээп алышкыны пунктуларының коллективтериниң ажылдаарынга таарымчалыг байгалдарны тургузары база чугула соругла болур. Ынчангаш ол талазы-биле тодаргай хемчеглерни район болган кодээ Советтериниң түүкекомнары, ажыл-агыйларның удуртукчулары алгылаан.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы аш Ю. В. Андропов «Сес биле ажыл-херек кажан-даа каминпас, а ажылчорудулга ёзу барымаалаттынмас болурун чедип алыры чугула» деп чугаалаан. Ынчангаш Бай-Тайганың амыдырал хандырылга будурулге эргелелиниң коллективи сөөлгө сезүнге ээ болуп, чоннуң хандырылгазын экижидер дээш улам шудургу ажылдаар. Совет Тывазының 40 чылын төлептир үткүүр дээрзинге бүзүрел улуг.

К. ЧҮЛДҮМ,
улуг депутаттарның Бай-Тайга район Советиниң күүсекомунуң даргазының оралакчызы, райплан даргазы.

Профэвилел амыдыралы

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Бежен чыл буруңгаар Совет чазактың болгаш ВЦСПС-тиң докгаалын ёзугаар чоннуң материалдыг хандырылгазын экижидер соругла-биле, күрүмениң социал камгалал хөреңгизин хумагалыг ажыглаары-биле оон углап баштаар организарын профэвилелдер чөвүлелинге дамчыткан. Социал камгалалды чоннуң хөй-ниитин организацияларынче шилчидер деп Ленинчи өредигин боттандырганы ол.

Совет социал камгалалы тургустунгандан бөөр профэвилелдер оон хөгжүлдезинге улуг салдарлыг болуп, хөйлу-дүрүмнү бижыглап, чонга ону чедир тайылбырларында идепкейлиг киржип келген. Оон бөөр Коммунистиг партинның удуртулгазы-биле профэвилелдер чөвүлели социал камгалал ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургускунчаан, ону углап баштаарынга болгаш хөгжүдеринге масса чонну калбаа-биле хаара туруп турар.

Күрүмениң социал камгалал ажылы, оон эргелери, демократтыг үндезинниери эрткен чеден чылдарда шапкын хөгжүлдени алган. Чижээ, аараш күш-ажыл кылыр шинээн чидирген тавар-ыглага, божаан недерго болгаш хөй уругларлыг өг-бүлелерге пособие акшазының түүлүү хемчээли өскен; орулгазы эвээш өг-бүлелерге дузаламчы чедирерни тургускан, аарыг кижи ажаап-хайыраараарынга көрдүгеп үени-ийи катап узаткан; будурулгеде ажылдап турар пенсионерлерге пенсия түүкү база улгаткан.

Бистиң социал камгалалывыстың ачы-дузазы бүгү-ле ажылчыннарга, албан-хаакчыларга оларның өг-бүлелеринің кежигүннеринге база онаажыр. Оон акша-хөреңгизинің үндезини — организацияларның, будурулге черлериниң база күрүне албан черлериниң камгалал дадымыры болгаш күрүне бюджединиң дөрт акшаландырыышкыны болур.

Партия, чазактың кижи дугайында ада сагыш салыышкынының бир кол херечизи профэвилелдерниң күрүне социал камгалал бюджединиң хемчээли. Бир эвес ол бюджедтиң түүү 1970 чылда 14,1 млрд. рубль турган болза, 1980 чылда — ийи катап өскен болгаш 31,4 млрд. рубль четкен.

Республикада профэвилелдерниң социал камгалал хөгжүлдези Совет Эвилелинге Тываның каттышкавындан эгелээн. 1944 чылда күрүмениң социал камгалал бюджединиң чарыгдалы 48,4 муң рубль турган болза, 1950 чылда — 331,4 муң, а 1960 чылда бир миллион 508 муң рубль четкен. Чүгле 1982 чылда ол бүгү чарыгдалдар 18,8 млн. рубль болган, ол дээрге онгу беш чылдың бюджединиң чарыгдалдарының үштүң бир кезээ. Оон ыштинде бир кижиге онаштыр чарыгдал 1982 чылда бистиң республикага 164 рубль 50 копеек болган, ол 1960 чылга деңнээрге 22,2 хуу өскен.

1981—1982 чылдарда партия болгаш чазактың докгаалын ёзугаар уруглар төрүттүнгенин дээш база оларны бир харга чедир азырап-ажаарынга күрүмениң социал камгалал бюджединиден бистиң республикага 5 муң ажыг иеге 2 млн. 400 муң рубль чарыгдаттынган. Үстүнде сан-түн партия-чазактың ажылчы чонга профэвилелдер дамчыштыр күрүмениң социал камгалал бюджединде көрдүнген ада сагыш салыышкынының хереченгизи болур. Сөөлгү ийи чылда социал камгалал бюджединиден чоннуң эрге-ажыктарынга бистиң республикага 10 ажыг миллион рубль чарыгдаттынган, оон түүнелиинде ажылдап турар 100 кижиге онаштыр ажылчыннарның, албан-хаакчыларының варыары 78 хүн кызырыгган. Санаторийлерге, курорттарга болгаш дыштанырга бажыңнарынга кадыын бижыглап, эмнедии, дыштанын туралларның саны өскен. Республикага эрткен онгу беш чылда профэвилелдерниң эмнелге болгаш дыштанырга чергелеринге 72 ... эмнедии, дыштанган Тывада «Чедер», «Үш-Белдир» курорттар бары билдингир. Оон ыдай «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарда, «Каа-Хем» разрезинде санаторий - профилакторийлер бар. Кызылдың чамдык будурулгелери, организацияларының Дус-Хөлде дыштанырга пансионаттарлыг. Оларже будурулгелери, организацияларының Дус-Хөлде дыштанырга пансионаттарлыг. Оларже 4 муң ажыг кижи дыштанмышаан, кадыын бижыглап турар. Курорт, санаторий болгаш дыштанырга черлериниң келир үезин кандыг болдурул? Амгы беш чылда республиканың профэвилел организацияларының эске ажылагый органнары-биле кадыы РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Тыва АССР-ге 1981-1990 чылдарда ВЦСПС-тиң хөреңгизи-биле санаторийлерниң, курорттарның, туристер базаларының болгаш эске-дээ объектилерниң түдар дугайында» докгаалдың күүсеткиишкаан, тудугларны камбаа-биле чорудар. Үш-Белдир курортту 300 орун чедир алгыдып, ажаа дыштанып кижилерни чыл дургузунда күлээп алыры көрдүгеп. Кызылга суурмалгаш-биле эмнээр оң ваннадыг эмнелгениң болгаш 300 орунлуг пансионаттың тудуунуң төлевилелин белеткеп турар. Оон ыйнга беш чылдың эгезинде Бай-Тайга районнуң Шивилиг аржаанынга 300 орунлуг санаторийниң тургузары көрдүгеп.

Профэвилелдерниң социал камгалал талазы-биле чорудуп турар ажылынга ажылчы чонларның калбак активтеря киржип келген. Республикада ол ажылга хөй-ниитиниң үш муң активилеринің аразында республика типографиязының профком даргазы В. И. Попова, Кызылдың эът комбинадының — О. С. Сермаакова, Бай-Тайга райполуңдан — Х.-М. Кац-оол, «Тыва даг-дүгү» комбинаттан В. М. Волков болгаш өскелер-даа боттарының кол ажылындан ажыгда, социал камгалал ажылынга база идепкейлиг киржип турарлар.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездиниң шиитпирлерин күүсеткиишкаан, профэвилел комитеттери болгаш актив социал камгалалдың ончу-хөреңгизинин чырыгдалын ажылчы чонуң эргезинге дүүштүр дүрүм ёзугаар сайгарып турарлар. Партияның социал программазының одуруг бүрүүнде — совет кижилериниң эргеажы болгаш хүн бүрүде амыдырал-чуртталгазы. Ынчангаш ону амыдырала боттандырары профэвилелдерниң чугула соругласы.

М. МОНГУШ.
Профобъчөвүлелдиң социал камгалал талазы-биле ниилэзиниң эргелекчизи.

ДЕҢ-ДЕСКИ ЭВЕС

Чурттуң Аъш-чем программазында көрдүнген хемчеглерни боттандырары ажыл-агыйның участок бүрүүнде чугула черни эзелеп турар. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниде чоннуң дузалал ажыл-агыйын сайзырадырын чугулаалаан. СЭКП Чоон-Хемчик райкомунуң бюрозу, район Советиниң күүсекому «Районнуң албан черлеринге, организацияларга, будурулгелерге дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер дугайында» докгаал хүлээп алган. Ук докгаалдың күүселдези кандыг?

Чадаананың ажыл-агый черы чылда 100 ары оон тудар хүлээлгелиг. А херек кырында ында ам алдан сес ары оон тудуп турар. Ары ажыл-агыйны бо будурулге ам-даа чыл дургузунда тудуп турары бо. Эрткен чылын ук коллектив дузалал ажыл-агыйындан 1600 килограмм ары чигирин күрүнеге саткан. Арыг өрулга 2 муң рубль четкен. Оон алдан хуузун ыяш диллирер цехтиң тудуунга чарыгдаан, а үжен беш хуузун будурулгенин мурнакчыларын шаңнап-мактаарынга үндүрген. Будурулгеде дузалал ажыл-агыйының ажының эки билир. Чадаана хеминн кыдыынга 300 баш хөй киреп кажаанын тудуун тудуп эгелээри көрдүнген. Он биргеде чыл...

Районнуң дереглекчилер ниитилелиниң баштаар черн дузалал ажыл-агыйже улуг кичээнгейин угландырып турар. Коллективтиң социалистиг хүлөөлгелериниде бо айтырыг чугула черни эзелеп. Кооператорлар дузалал ажыл-агыйда 59 баш хаванны тудуп турар. Эрткен беш айларда хөй-ниитиниң чеменелге черинге 1906 килограмм эът киирген. Ногаа, картофель тарып өстүрөр айтырыг база багай эвес тургустунган. Мында огурец, капуста, согуна, редиска ийи га черде одуртунган. Райпода дузалал ажыл-агыйының дугайын чугаалап тура, дараазында чүүлдү айтыры артык эвес. Дереглекчилер ниитилели план ёзугаар көрдүнгени-биле 160 хаванны тудар ужурлуг. Ону херек кырында бары-биле деннээр болза, анаа чеже баш четпес-тир. Сорулга чедир күүсеттинмейн турар. Ногаа, картофель будурулгезинге хамаарыштыр алыр болза, база ындыг. План чедир күүсеттинмейн турар.

Райбүүзекомнуң улус өөредилге киллиин Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының хемчеглерин алган болгаш школа бүрүзү дузалал ажыл-агыйлыг болуруп чедип алыр сорулганы салган. Беш школаның өөреникчилериниң будурулге бригадалары картофельдин, ногаанын багай эвес дүжүдүн ап келген. Ындыг-даа болза хаван, тоолай тудуп, эът белеткээри күүсеттинмейн турар. Школалар чыл бүрүде 160 баш хаванны тудар ужурлуг, ындыг түрбүже, бо чылын школаларның дузалал ажыл-агыйынга катай 26 баш хаван санаттынып турар. Чүгле Бажың-Алаак школазында тоолайны өстүрүп турар.

Районнуң дузалал ажыл-агый тудуп турар албан черлеринде, будурулгелеринде ниити байдал ындыг. А чамдык коллективтер бо чүгула айтырыгже шоолуг кичээнгей угландырбайн турарын айтыры чугула. Чижээ, хоорайның № 6 профессионал-техниктиг училищезинге моон мурнунда хаванны азырап өстүрүп турган, ам ол мында шуут үтүндурган. «Сельхозтехниканың» районнар аразының каттыжышкыны. Чадаананың АТП-зи районнуң үлегдиг комбинады, суггарылга система эргелели, районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжышкыны дузалал ажыл-агыйын мынчага дээр организастап тургускаан. Үстүнде будурулгелериниң удуртукчулары оны «Планнап тур бис. Эгелээр бис. Мал чеми чедиишпес-тир. Бергелер хөйдүр» дээн хөөн-биле тайылбырлап турарлар. Кандыг-даа айтырыгга белеп чүве кайда боор, бергелер хөй болуру чугаажок. Ажыл-агыйжы чорук-биле көрүп, хөл-биле тудуп ханылап кирзе.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы аш Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга чугаазынга мынча дээн: «Бот-хандырылганың аргаларын чедип албышаан, чонну аъш-чемниң бедик шынарлыг продуктулары-биле үзүктелиишкин чок хандырарын улам экижидери эргежок чугула. Ол айтырыгны шиитпирлээрин бистин Аъш-чем программавыс айтып турар».

Үстүнде алы кирген коллективтер дузалал ажыл-агыйыбиле холбашкан айтырыгларны бөгүн анаа дүүштүр тургузар ужурлуг.

К. МОНГУШ.

Бөгүн—Алжирниң национал байырлалы—

хамаарышпас чоруунуң хүнү

ЧАРТТЫНГАН КАБИЛИЯ

Кабилия—Алжириниң үжем ажыг областарының бирээзи. Ол чурттуң пайысталындан чүс километр ыракта. Алжириниң чөнү кезээзинде турар. Швейцариядан дудак чок чурумалдыг бойдус байлактарлыг-даа болза, Кабилия шагдан-на бөөр хожудангай девискээрлериниң бирээзи турган. Ол дээрге—Францияның колониалдыг дарлалының түңнели болган.

Алжир национал хамаарышпас чорукту чаалап алган сөөлүнде эрткен чылдарның дургузунда Кабилия таныттынмас кылдыр чаартты-ныш, сайзырайн. Чурттуң ядыы-бүрү районнарының социал-экономиктиг хөгжүдезининң деңелиниң бир демей болдурарынче угланган политикага дүүштүр Кабилияның дүрген хөгжүдериниң комплекстиг программазын Алжириниң революстуг чазаа хүлээп алган.

Йөн он чылдар дургузунда чаартылгаларның хемчээлинде Кабилияның губернатору Сиди Сан Хами тодаргайлавышаан, областың төвү шаанда автомашина-биле йөн-ле минута дургузунда эргий кезиг болур турган деп айыткан. Область төвү ам улуг хоорай болган: чаа чурттакчы бажыңнары, школалар, эмнелгелер, магазиннер, будурулге черлери национал хосталганың чылдарында туттунган. Франциянның колониалдыг харлалының үезинде кара-бажың турган черде Культура ордузу туттунган.

Тизи-Узу хоорайда «индустриалдыг зона» база бар. Областың кижилери «индустриалдыг зона» деп сөске ам-даа тоолуг чаңчыккаан: шаанда ажаа чаңгыс-даа будуруге черн турбаан. Хоорай ... суг-тулары, электри ... дарын будуруп турарын хоорайның улуг заводтарының бирээзиниң директору Шабан Хаммад чугаалаан. Заводту 1979 чылда ажыглалга киирген сөөлүнде оон коллективи дашпаа специалистер чокка ажылдап келген. А 1980 чылда ажаа «социалистиг эргелеп башкарымчыныны» боттандырган. Административ-тиг болгаш будуруге айтырыгларын шиитпирлээринге ам ажылчынар дорту-биле киржип турар. Заводтуң күүлери доктаамал озуп турар. Амгы үеде заводтуң ажылчыннарының саны 1.900 кижи. Амыдырала херектиг электри дериг-херекселдерин будурер заводтуң ажылчыннарының саны чоокку чылдарда 6 муң чедер.

Алжирде будуруп турар бүгү пос-таавының барык чартык кезиин берип турар чүртте эң улуг пос-таавы комбинадын алжирлер база улуг чоргаарал-биле биргүлер. Ол Дра-Бенхедда деп черде туруп турар.

Кабилияда кодээ ажыл-агыйже база улуг кичээнгейни салган. Оон хөгжүдезининң планы девискээриниң дагыыг байдалын барымаадаан тургустунган деп. Улуг Кабилия видайазының килдистериниң бирээзиниң начальныгы Салим Бутебила чугаалаан. Сад-ары, хөй ажылы колдап турар. Кодээниң хөгжүдезинге кол черни кооперативтер эзелеп турар. Оларның продукциязының хемчээли областың ниити дүжүдүүүң алазы улуг кезиин эзелеп, чылдың-на өзүп турар.

Түс черниң эрге-чагыргалары сут мышкан мындыг үнезиг байлактың далайжоо аналага агыш кирни чыдарынга эртежи албазын илередип келген. Алжирде Кабилияда дег сут хөөлбектери турузар мындыг хөй суттарылга тудугларлыг чер чок боор. Кызымал хөөлбектер агаар-бойдустуң халавындан чер ажыдыгларны камгалап, он-оон муң гектар черлерни кодээ ажыл-агыйга ажыглаадыг кыдырып турар. Область сут мооцдактарының алдызыны совет специалистерниң дузазы-биле тутканда, ам-даа үшүү тудуп турар.

Кабилияның чекиелеичек дуб, ижжир, оливка шыпкан даглары муң-муң ажылчы чоннарының дыштанып мнак черлери болган. Сөөлгү чылдарда мында дыштанырга бажыңнарын, ажлучылар бажыңнарын, санаторийларны, туристиң базаларны тудуп тургускулаан. Туризм областың база бир «мергежилю» анар чыдар. Анаа Тизи-Узуның чоогунда чоокта чаа ажыттынган Гостиниңа болгаш туризм херектериниң институзу салдарын чедирип турар.

— Социалистиг чурттарның үлегери-биле туризмни бодуунуң күжү-биле сайзырадыр деп Алжир шиитпирлээн — деп, институттуун ректору Абдель Кадер Белыкдумни чугаалаар. — Кожавыс чурттар туризм херээн дыштыкы чурттарга садыпкан болгай. Бис мынчанмас бис. Туристерни чурттаар чер-биле хандырар болгаш ажылчын, студент столованыларны мергежилдиг администраторлар, поварлар, официанттылар-биле четчелээри — институттуун сорулгазы ындыг.

Кабилия-биле, оон чедиишкиннери-биле танышылга меңээ оон аңгыда Алжир биле Совет Эвилелиниң аразында казбак казы ажылдажылга-биле танышылга болган. Кандаа — амыдырала ажыглаар электрилиг херекселдер заводунга, Сокотид фабрикага, Айн-Лавинда плотина тудуунга. Фрехте түүйбу заводунуң тудуунга, областың университединге, хоорай эмнелгелиг6—шүүтүүнга баарывыска совет специалистер-биле, Совет Эвилелиниң эртем чедип алган алжирлер-биле бо-ла дужаа болдувус. Областың губернатору-биле сөөлгү катап ужурашкан беседалажыы турушуста чугаа бистиң казы ажылдажылгавыс дугайында эгин бергеин-даа тамырлыг эвес.

Валайниин удуртулгазы совет эмчилериин, башкыларының, инженерлериниң, геологтарының болгаш оске-даа специалистериниң ажылынга сеткил ханыш турар деп. Сидиқ Сан Хамид чугаалады. Оларның бедик профессионал мергежили болгаш киржиир эң эки мөлүүр алжирлериниң ынактыгы оларга чаалап берген болгаш силерниң чурттуларга оларның улуг сонуургалын оттурган. Бодуунуң катап сөлбес, социализмден кайыыр-даа өскээр барбас деп бодуунуң шиитпирлиин Алжир үүлээ алган улуг Совет Эвилели-биле база социалынының оске-даа чурттары-биле пайыралдың болгаш ...тө-түңнелдиг кады ажылдажылганың доңуу улам быжыглаарынче изиг чүткүлдүг. Пайыралчы он харылзаалаарны бижыглаарынга бистиң область бодуунуң үлүг киририн турарынга өөрүп турар бис деп, ол чугаазын доосту.

К. ДУДАРЕВ,
СЭТА-ның корр.
Алжир.

СОФИЯГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Тодор Живков албанның аян-чоруун кызып келген ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-нуң даштыкы херектер министри Стефан Ольшовскийни хүлээп алган.

Ужуражылга үезинде болгар-полык харылзаалларга таарымчалыг үнелелдя берген. Йөн күрүмелерниң удуртукчуларының аразында чедип алынган дугуржулгаларның чедиишкининг күүсеттинип турарын йөн талалар демдеглээн.

Ам-ыяшлыг организацияларының удуртукчулары Москвага болган ужуражыышкынынга хүлээп алган медегелеле айыткан үүлдерин Болгарияның болган Польшаның аймаклыралга боттандырарынга белеминин йөн талалар айыткан.

Польша удуртукчуларның экижиишкинче угланган хемчеглерни Болгарияның партия болгаш күрүне удуртукчулары болгаш бүгү чону бүрүү-биле детпип турар деп, Тодор Живков медеглээн.

МАДРИД УЖУРАЖЫЫШКЫНЫНДА

МАДРИД. (СЭТА). Европага айыыл чок чорук болган кады ажылдажыга талазы-биле ...вүлел ...хураадыС кирижиктизи күрүмелериниң Мадрид ужуражыышкынының планнарлыг хуралы анаа июль бирде болган. Дыка хөй делегацияларның төлөөлекчилери ол хуралды ужуражыышкынны дүрген доозарынга идиглиг чугула болуушкун деп үнелеп көрүп турар.

Хуралга совет делегациязының баштыкы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң орлакчызы А. Г. Ковалёв сүве чугаалаан.

Мырыдай чоокта чаа Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Румыниянын, ССРЭ-ниң болгаш Чехословакияның удуртукчу партийжи болгаш күрүне ажылдакчыларының ужуражыышкыны бооп эрткенин ол чугаалаан. Ол чөвүлел хуралга Мадрид ужуражыышкынын европейжи удустарның күзелчүткүдүшке дүүштүр, бүүзеримнің база аймыл чок чорукту хемчеглерниң талазы-биле конференциязы чырын хандырар кылдыр эки түңнелдерлиг, дүрген доозарының эрги-ниң чугаазынга онаалаа демдеглээн. «Ол чорук тайбыяны, чавырлышкынның болган кады ажылдажыганың политиказын чорударынга чугула салышкын болур ийик—деп, кады кылган медеглелде чугаалаан турар.

Социалистиг чурттарның удуртукчулары өөү келген айтырыглар талазы-биле тодаргай дугуржулганы чедип алыр төлөөдө, чугаалажышкынныларны ажыл-херекчи ёзу-биле идепкейлиг чорудуп, ол чугаалажышкынныларга таарымчалыг байдалды тургузар чүгүүр базынарны кылыры. оларны парылладыптар хөделиишкиннерни кылбас дээш күжениишкиннерни үндүреринің эргежок чугулазын совет төлөөлекчи онаалап демдеглээн. ССРЭ-ниң делегациязы Мадрид ужуражыышкынынга чогум-на оны удуртулга кылып турар.

Нейтралдыг болгаш каналдаа каттышпаан чурттарның чаартыйган түңнел документизин авторларының канчаар киирелиниң ол-ла олчаан Совет Эвилелиниң чөпшээрешкенин билдингир болгай деп, ССРЭ-ниң делегациязының баштыкызының чугаазы чамдык аткаарлаашкыннарлыг-даа болган болза, таарымчалыг уткалыг болган.

Чурттуң девискээринде даштыныың шериг базаларын болгаш ында эжелеген ядролуг чепсекти Грециядан үндүрер дээш шимчээшкин ол чуртта улам калбарып турар.

Америк шериг базаларының бирээзи Лангаданың чоогунда турар. Тайбың талаларчыларының 22 километр узун марштыг чыскаалы Лангададан Салоникиге чедир болган. Вашингтонның болгаш НАТО талазы-биле оон эзелелчилериниң чурттуң иштики хереңгеринге нарыы хөлгаарлаашкынынга, бөө-чепсекти эдерер будуруп турарынга, дайын кышаныыдынымынга шыңгыы удурланыышкынын чыскаадың киришинчилери маергейлээн болгаш америк шериг базаларын узутказарын негээннер.

ЧУРУКТА: Салоникиге болган удурланыышкынын митингизи. АЛН—СЭТА-ның; фотозу.

МОЛДАВ ССР. Оргеево районнуң агропүлетпүр каттыжыышкынының Пересечино» совхоз-заводунуң тараажыларының чурттап турар суурунуң социал хогжүлде планында школа назы четпээн уруглар албан черлериниң тудугларын калбартырын корген. Ону совхозтуң ол суурунда калбаабиле боттандырып чорудуп турар. Онда туттунган школа назы четпээн уруглар албан черлеринде алды чүе ажыг бичиичаштарны хаара туткан. Оларның кадыкчагай өзүлдезин медицинаның үжеи ажыдажчылары хайгаарап турар.

ЧУРУКТА: уруглар эмчизи Фёдор Владимирович Левинпа уругларның № 3 садында бичии-чаштар аразында.

Б. КАПНИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛЫ МАКТАЛДЫГ

Шүй кодээ Культура бажыңының директорунза Валерий Кыргыс бегай эвес ажылдан турар Бодунуң ак сеткилдиг, кызымак ажыдыбиле чаңгыс чер-чурттугларының бедик хүндүткелин ол чедип алган.

Шынап-за харын Шүйнүн кодээ Культура бажыңы масса чымдыкшынының ажылдын төвү. совхозтуң ажылчыннарының кежээлерде кэми кино. концерт көөр. тематиктиг солуң кежээлерге киржир чери болу бергеп.

— Силерниң хүн бүрү чорудуп турар ажылыңарның кол сорулгазы чүл?—деп айтырарга. Валерий Кыргыс мынчаар харылаар:

— Культура бажыңының кол сорулгазы—чонның эстетиктиг кижиндилгезин улам жакшидер ажыл-чорудулганы идепкейжидер. боттывыңгыр уран түүлдүң бүгү хевирлерин. жанрларын сайзыралдыр. оларга суурнуң бүгү чурттакчыларының массалыг киржилгезин чедип алыры болур.

Аныяк директорнуң ажылынга кодээ Совет күүскому. партком, комсомол комитедп боттуг дузаны көргүзүп турар.

Совхозтуң түскай эртемнигнерин. эмнедге. школа коллективтериниң кежигүнерин бүгү масса-политиктиг ажылдарже хаара тудары эң чугула айтырыгларының бирээзи. Шүйнүн кодээ Культура бажыңының човүзелиндe 15 кижи—спецнализтер. совхозтуң удуртукчулары кирип турар. Ажыл планын тургузарда. оларның-биле сүмележип. нимы-бүрү темалыг кежээлерниң. конференцияларының. диспуттарның. мас журналдарының эрттирер планнарын сайгарып корүп. түргүзүп турар.

Культура бажыңының ажылдакчылары. клуб човүзели ам бүгү ажылын СЭКПнин XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч). Пленумунуң материалдарын пропагандаларырынче. ССРЭ-нин составырга Тываның киргенинин 40 чыл болур юбилейинге таленгиг ужуражырынче утпангаш.

Культура бажыңында солуң кежээлер болуп эртип турар. «Чонның чаагай чанчылдары» деп кежээ суурнуң чурттакчыларының совуургалып хайныктырып. идепкейин белиткеп. Аиаа кузаны канчаар эрттирерин. кижилерде чаагай чанчылдарны. кижилиг мозу-шынарны черек кырында тодаргай чижектерге көргүзүп. суурнуң атсураглыг. улуг назылыг. хоочун кижилерни Күске Салчак. Акша-оол Тойбухаа. Адыг-оол Доржу. Демдек Донгак болгаш өскелер-даа чыыгтанырга чугаалап берген.

Суурнуң агитквартиралары тус-тус тематиктиг кежээлерни субботта санында Культура бажыңында организастап эртирип турар. Чижээлээрге «Арагалаашкын-биле демнеге» деп ааc журналы. «Аныяндан адың кимнаг» деп темалыг кежээ. чогаалчы О. К. Сагаи-оолдуң «Ийи тооржу» деп номунга номчулга конференциязы. Ада-чурттуң Улуг дайынының кыржыкчазы. тыва эки турачы Балчыр Салчак-биле ужуражылга кежээи организастыг. солуң эрткеп.

Культура бажыңында 10 болгуы ажылдан турар. Оларның аразындан хомусчулар болгуму черле онзагай ажылдыг. Онда 12 кижи хаара туттунгаи. Оиу хоочун ус-шевер Идамчап Хомушку удурткан. өткир хомустарны болу сеп турар. Дарганның оглу дарган болур деп чугаа бар. А уран-шеверниң уруунуң уруу беш харлыг Айлана Соржу холчок-за чараш кылдыр хомустаар.

Суурда библиотека ажылы база кескү черде. Онда Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Хүреп Солдуковна Серен кызымак ажылдап турар. Библиотеканың номчукчуларының саны чыл келген түкүм-на көвүдеп турар. а библиотекарь болу хойнулларга. сеанчыларга уругулчу чедип. фермаларга. хойнулар. механизаторлар бригадаларынга көжер библиотеканы организастап турары номчукчуларга улуг оорушку. «Аъш-чем программазы—бүтүдениң болгаш кижи бүргүзүнүң херээ». «Мал ажызы— кол фронт» дээш ооиза өске будуннарны оларга организастап турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

КҮЗЕЛДИГЛЕР ХӨЙ, А КЛУБ ЧОК

Шыдыраа— делегейниң барык бүгү кижилериниң шагшаиндан бээр ойнап келген ынак оюннарының бирээзи.

Ук оюн азы өскээр чугаалаарга, шыдыраа спорту бистин Бай-Тайга районда спорттуң кептерелгей хевирлериниң бирээзи апаргап. Аиаа хандыкшылдыгларның болгаш соңуургактарның саны чыл келген түлүм немежип. оларның мергежили доктаамал өзүп орар дээр болза частырыг чок. Түс-түс коллективтерге болгаш район чергелиг маргылдааларга спортчулар доктаамал киржип. боттарының хостуг шактарын аиаа бараалгадып турарлар.

СЭКП ТК-ның. ССРЭ-нин Министрлер Чөвүзелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам көдүрер дугайында» доктаалында болгаш СЭКП обкомунуң V пленумунуң шинтпирлеринде ылаңгыя кодээге чоя ортузунга күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун чедип алыры — ону ажылчы чонның хүн бүрү амыдыралы-биле холбаары партия, совет органнарның. спорт комитеттериниң. хөпшпитчи тренерлериниң. спортчуларның ажылының база бир чугула кезээ болуп турарын айытказ. Ону амыдыралга боттандырар соруга-биле районнуң спорт комитеди. шыдыраа федерациязы ниче-үеэлеп салыр келгенинин түлүмелинде спортчу ужуражылгалар. ойнап чергелиг маргылдаалар удаа-дараа болуп келген. Районда республика маргылдааларынга киржип чорааи. ол талазы-биле арга-дужуургалыг апарган шыдыраачылар өвээш эвес. Оларга Михаил Сарыглар. Чалчык Ондар. Хуусаал Салчак. «Тээли» совхозтан Шыдыраа Хертек. Виктор Очур. Делег-оол Иргит, район эмнелгезинден Дамба Ооржак. Киров Хушаи. Александр Ооржак болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Чурттакчы чоп ортузунга шыдыраа спортун пропагандалаар. оон баззазын быжыглаар дээш бар арга курлавырларны ажылгап турар. Бо талазы-биле районда шыдыраа федерациязының даргазы Хуусаал Севек. спорт комитединиң даргазы Сэрыг-оол Сат олар спорттуң ол хевирнн массалыг болдурар дээш хемчегларни ап турарлар.

Ынчалза-даа аныяктарны шыдыраага өөредип. оон аргаларынга мергежидип. түскай кичээл. маргылдаалар эрттирер клуб чогу улуг шаптыктаашкыны таварыштырып турар. Ынаигыя район чергелиг маргылдаалар эрттирер ээл чок. Оон түнелиниде маргылдаалар эрттирери шынар чок. шыдыраачылар шыдыраларын холдарында тутқулап алган чылыг чер дилеп маиажып чоруурлар, чок-да болза кежээ дүжерге-ле мнай-бээр түнел чок тарап чана бээрлер. Ындыг таварылгалар чаңгыс эвес удаа болгулаан. Азы Тээли суурда шыдыраа клуву кылып алгы дег бичежек бажың тывылбазы ол бе? Бо айтырыгны дарый шинтпирлеп болбас деп бе?

Ынчаарга республиканың «Урожай» спорт киитилелиниң талазындан боттуг дуза көргүспес. каш чыл улаштыр инструктор-даа кээп корбээн. азы келгеш. шыырак ойнакчыларга разрядтар тыпсыр деп бодаан-даа ажыы чок. Республика маргылдаазы эрттирер дээш болза ол дугайында тускай негелде чорутпас. дыцлатпас-даа. Оон түнелиде районуң шыдыраачылары чоокта эрткен республика маргылдааларынга киришпейн барганы конкут хомудаичыг.

Республиканың каш дакпыр чемпионнары Н. Шишигинин. М. Кенин-Лопсаиы болгаш өске-даа шыырак шыдыраачыларны Бай-Тайгаже коргузуг оюнарынче чүге чалаи болбазын?

Үстүнде бо айтырыгларны шинтпирлеп, четпестерни эдип турганы. шыдыраа спортун районга массалыг болдурарын бай-тайгажылар чүге күзевес боор.

С. САЛЧАК.

ҮЛЕГЕРЛИГ КЛАСС

Чадаанаиың № 1 ортумак школазын бо чылын 72 өөреникчи доозуп турар. 10 «б» классты 24 өөреникчи чедиишкиниг дооскан. Бо класс Чадаанаиың № 1 ортумак школазында эки өөредилгелиг, быжыг сагыыга-чурумнуг.

Класстың өөреникчилериниң 58 хуузу чүгле «4—5» демдектерлиг дооскан. Класс удуртукчузу башкы Зинаида Санчаевна Шагжы бо класзыбиле 8 класстан эгелеп ажылааны ол. Класс сөөлгү чылдарда доктаамал 100 хуу өөредилгени чедип ап келген. Хөй-нинти ажылдарынга болгаш спортка хандыкшылдыглар класста хөй. Класстың өөреникчизи Урана Ондарның удуртуп турары школаның комсомол организациязының ажылы эки.

Роза Ондар ол класстың эки өөреникчилериниң бирээзи. Ол өөредилге секторунуң даргазы хүлээлгезин эки күүседип. өөредилге экраныи доктаамал үндүрүп. оларның эки өөренирингe идигни берип келген. Ол эш-өөрүнге шыңгыы негелделиг. Бо доозукчу башкы болур күзелдиг. Ол ышкаш Алефтина Кара-Сал школада комсомол комитединиң кежигүнү. Ол база-ла «4—5» демдектиг дооскан. Алефтина районнуң Культура бажыңының аныяк көрүкчүмөр театрының артизи. Ол артист болукаар.

Окан Оюиаа, Кыссыылак Аиимаа олар башкы, артист болукаап турар. Салбакай Куулар спортка аажок хандыкшыадыг. Ол ышкаш 10 «б» класста чоладчы, хойжу, чылгычы болукаар оолдар, кыстар бар. Башкы Зинаида Шагжының класы школаның төлүзүнге өң үлегерлиг класстарның бирээзи боор артып каар.

К. МОНГУШ.

КЫЗЫЛГАР ХҮННЕРДЕ

Совет аныяктар хүнүнге тураскаатпан спортчу маргылдаалар Самагалдай суурнуң стадионунга эртнен дыштаныр хүнде болуп эрткен. Маргылдаамы районуңу спорт комитеди эки организастап эрттирген. аиаа келгеннер хөй болган. Волейболга. узунун. бедии халыырынга. чүгүрүитериниң чүс болгаш үш чүс метр дистанцияга кроссгары. тыва удустуң национал ынчу — тыва хүреш соңун байдалга эткеп.

Волейболга бирги черни райүүсюнмөнүң иштики херектер киидизиниң командазы эзлээн (капитаны Валерий Монгуш).

Ийиги черни амыдырая хандырылга комбинадының. үшкүзүн «Кызыгаар» совхозтуң командалары эзлээш, өртемтиг белектер болгаш шимчип чоруур выпнтелдер-биле шаңнатканган.

Маргылдаанаң эң-не солуң кезээ тыва хүреш. Аиаа районнуң 32 шилиидеи мегелерни салган. Мегелер аразында аныяктар-даа. хөөчүнмөр-даа бар. Хөөчүнмөрдөн Чечен-оол Сундүй, Юрий Чөрбаан, Николай Хоорүү. национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастеплери база бар.

Тыва хүрештиң түңнелиниде ССРЭ-ниң спорт мастери Василий Хураган шүүлгеп. «Кызыгаар» совхозтуң төлээзи Алексей Кадыг-оол үшүүлөшкен.

Ө. ЧИНДИТ.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕР ПОХОДТА

Кызыл-Мажалык ортумак школазының өөреникчилери боттарының чайты дыштанылгазын ажыктыг. солуң эрттирип турар.

Башкы Чыкаан Күжүгеттиң удуртулгазы-биле чоокта чаа уруглар болгаш оолдар Бижиктиг-Хаяже походтан чорааш келгеннер. Олар эрте-бурунгу кижилериң яиы-бүрү чүрээи түүлдериң хаялардан көрүп. ол талазыбиле башкызының солуң таймырын дыцнаапаар.

Походтуң төнчүүнде олар спортчу маргылдааларны эрттиргеннер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ИЮЛЬ 5-ТЕН 10-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 5-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Улустуң аялгалары. 9.10 —«Биллингир-даа болза, бүзүренгиг эвес». 10.10 — Уруглarга фильм—«Каарганнар кудумчуунуң республиказы». 11.30 — Телемедээлер. 11.35—14.45 — Чапсар. 14.45 — Телемедээлер. 15.00 — Курск тулчуушкунунуң 40 чылынга. Документалдыг фильм. 15.20 — Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 15.40 —«Алжир дугайы». 16.00 — Бистин корреспондентилериис чугаалап турлар. 16.30 —«Оскар. Кино болгаш Лазер». Уруглarга уран-чечен телефильм (Испания). 17.55 — Документалдыг фильм. 18.10—Футбол дугайында допчулаал. 18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 —«Москва — Космос—Калифорния» деп телекосмос көвүрүү. 19.55—«Ак-көк дүнелериң артында» деп уран-чечен телефильмниң 1-ги. 2-ги сериязы. 21.00 —«Ye». 21.30 — «Ак-көк дүнелериин артында» деп телефильмниң 2-ги сериязы. 22.40 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 01.00 — Футболга ССРЭ чемпионазы. «Динамо» (Минск) —«Спартак. Чапсар үезинде — «Бир эвес кадык болукказынза».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильмнер. «Лиепая». «Кинтип оңу кандыгын?». 9.00 — «Сээн хандыкшылын кандыгын». 9.30 — Фридерик Шопен. Дамчыдыланы М. Кончаловский чорудар. 10.00 — Француз дыл. Өөредилгенин 1-ги чылы. 10.30 — Мультфильмнер: «Боруу кежи», «Энэйка агаар шарын канчаар кылып алганыл». 11.00—«Кикита—«Орус миниатюралар». 11.20 — Аъттар». Эртем-тайылбырлыг телефильм. 11.30 —«Кроштуң дыштанылгазы». Дөрт сериялыг уранчечен телефильм. 1-ги. 2-ги сериялар. 13.50 — Ада-иелер. силерге. 14.20 — Документалдыг телефильм —«Вайгач». 14.35 — Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 15.20 — Телемедээлер. 15.30—16.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Профоблчовүлелдиң уругларның «Өөрүшкү» ансамблининң концерти. 19.15—Телемедээлер 19.25 — Делегейде болуушкуннарның дугайында допчулаал. 19.35 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.45 —«Делегей панорамазы». 21.00—«Ye». 21.30 — Концерт. 22.30 — 22.50 — Документалдыг телефильм.

ИЮНЬ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Ак-көк дүнелер артында». Уран-чечен телефильмниң 1-ги. 2-ги сериялары. 11.05 —«Аал-чорукчулар клуву». 12.05 — Телемедээлер. 12.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Документалдыг фильмнер. 15.30 — Концерт (КУДР). 15.50 — Орус чугаа. 16.20 — «Пионерия». Киножурнал. 16.30 —«Горнистер, харыылапар!». 17.15 — Неделяның спорту. 17.45 — Партия дугайында рассказтар. РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылынга. Коллективизация. Баштайгы аидарган чер. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Күш-ажылды дээш алдар-ат. 19.30—Киноозарисовка: «Москва хемде дан хаязы». 19.35 — ССРЭ-нин улустуң артизи Евгений Лебедев. «Актёр дугайында бодаалдар». 21.00 —«Ye». 21.30 —Э. Войничиниң романынга үндезилеп тургускан «Шаашкак» деп уран-чечен үш сериялыг фильм. 1-ги сериязы—«Турасказал». 22.35—Бөгүн делегейде. 22.50—23.25—РСФСР-ниң алдарлыг артизи Р. Керенин концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Г. Успенский. Чогаалдарының арыннарындан. 9.40 —Эртем болгаш амыдырал. 10.05 — Документалдыг фильмнер. 10.45 — М. Пришвин. «Бойдус календарь». 11.25 — Немец дыл. Өөредилгенин 1-ги чылы. 11.55 —«Кроштуң дыштанылгазы» деп уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 13.05 —«Аныяктар симфониязы». Фильм-концерт. 13.35 — Москва комсомолунуң ажылхеректери. 14.20 —«Волейбол, байырлыг болгаш эки». Документалдыг фильм. 14.40 — Совет армиязының ырылары. 15.40 — Телемедээлер. 15.45—18.15—Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Документалдыг телефильмнер программазы. 19.10 —«Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Ф. Гладков. Чогаал ажылының арыннары. 21.00—«Ye». 21.30—Бүгүдеге музыка. 22.50 —«Аладань деп хем бар». Документалдыг телефильм. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионазы. ЦСКА—«Пахтакор».

ИЮЛЬ 7-ДИ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Картада точка». 9.40 —«Ырак болгаш чоок ыры». 10.25 —«Шаашкак». Үш сериялыг уран чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 11.30 — Телемедээлер. 11.35—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер. 15.10 —«Шыдыраа школазы». 15.40 —«Коллективтиг керээниң күжү». 1-ги дамчыдылга. 16.10 —Уруглarга фильм—«Зебраны оорлай берген». 17.20—Фильм-концерт. ССРЭ-нин улустуң артизи Д. Журавлёв В. Маяковскийниң шүлүктерин номчуур. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Арфа чаңгыланып тур». Фильм-концерт. 19.40 — ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин секретары Ф. Кузнецовтуң чугаазы. 19.25—«Ыы. романс. вальс». 20.00 —А. Каверзнев—«Афган хүн демнегделя». Документалдыг телефильм. 21.00—«Ye». 21.35—«Шаашкак» деп уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы—«Джемма» 22.40 — Бөгүн делегейде. 22.55—23.25 — Бүгүдеге стадион.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильмнер 9.00— А. Леончин ойнаар (пиимбалдар). 9.30 — «Горнистер, харыылапар!». 10.15—Испан дыл. 10.45 — «Бистин суурнуң доктору». Документалдыг телефильм. 11.35 —«Кроштуң дыштанылгазы» деп дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң соңгу сериязы. 12.45—«Даглар ырылары». Фильм-концерт. 13.15 — «Флоризель тажының ужуралдары» деп үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 14.20—Д. Беднийниң торттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга тураскаатказ концерт.

КЫЗЫЛДАН

15.20 — Телемедээлер. 15.30—18.15—Чапсар. 18.15 Телемедээлер. Кызылдан 18.35 — Документалдыг фильм. 18.55—«Спорт». 19.25 — Телемедээлер. 19.35 — Мультфильм. 19.40 — Телемедээлер. 19.55—Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 —«Ye». 21.35—«Аныяктар адресгери». 22.35—23.05 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи К. Пазушников И. Брамстың романстарын күүседир.

ИЮЛЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—«Чалыыларның чогаадылгалары». 9.25 — Документалдыг телефильмнер: «БАМ-ның дуглуурлери». «Команда». 10.05—А. Бородин. № 2 квартет. 10.35—«Шаашкак». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы—«Джемма». 11.40—Телемедээлер. 11.45—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Балыкчының хүнүгите. Документалдыг телефильмнер: «Алдын балыкты канчаар чажыктырарыл». «Капитан Коновалов». «Ак-көк гектарлар». 15.30—«Солдат болгаш чылан». Т. Габбенин домей аттыг тоолугга үндезиилеп тургускан уругларга теле-шоу. 16.50—«Авзм школазы». 17.20 — Концерт. 17.50 — Интернационалчы Фрид Платтон. 18.10 Мультфильм. 18.30—Документалдыг фильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—«Эртем болгаш амыдырал». 19.30 — Чогаалчы Ю. Семенов-биле ужуражышкын. 21.00 — «Ye». 21.35—«Шаашкак». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы — «Ачазы биле оглу». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.25 Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-шенгерелдиг фильмнер. 8.45 —«Мээң Төрээн чуртум — ССРЭ». Бүгү-эвилел викториязының түнелиг. 9.15 — Уруглarга фильм—«Боба биле чаан». 10.20 —Шыдыраа школазы». 10.50 — Англи дыл. 11.20 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл»—11.50 —С. Соловейчик. «Ватага Семь ветров». 5-ки төөгү — Марчылдаа» 12.35 —Поэзия». И. Уткин. 13.20—Уруглар ансамблининң концерти. 14.05 — Совет чуртуна уран чүүлү. Е. А. Кибрик. 14.50—РСФСРнин фольклор— улус чогаадылгазының коллективтериниң концерти. 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Кызылдың уран чүүлучилщезинин улустуң хогжүм керекселдериниң оркестрининң концерти. 19.05—«Азия төвү». 19.35 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00—«Ye». 21.35—22.50— РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Кутепов совет чогаалчыларның чечен чугааларын номчуур. Фильм-концерт.

ИЮЛЬ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Бир эвес кадык болуксазынза». (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.05 — Кайгамчыктыг эвес кайгамчыктыг чүүлдер. 9.35—«Спортлотонуң 28-ки тиражы. 9.45 — Ада-иелер, силерге. 10.15 —«Шаашкак». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы—«Ачазы биле оглу». 11.30 —«Москвичка». Телеклуб. 12.45 —«Альтернатива». Делегейниң эртемшенгерелери идеолуг тенишкинге удур. 13.45 — 14.00 — Чапсар. 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — Улус чогаалынгазының дугайында телепрограммаларның V Бүгү-делегей фестивалы—«Челээш». Мозамбиктиң улустуң таиылары. 14.40 — Джеймс Олдридж. Чогаал ажылдарының арыннары. 15.30 — Москва Кремлиниң комендатурязының көргүзүү—үлегерлиг оркестр ойнаар. 15.50—«Билир сен бе. уш...» 16.50—Концерт. 17.15— Политиктиг хайгаараксы. Л. А. Вознесенскийнин беседазы. 17.45 — Мультфильм. 18.15 —«Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 19.45 — «Мерседес сүрүттүктиге алыштпазын». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». 21.30—«83-түн ырызы». 23.00—Футболга ССРЭ чемпионазы «Спартак» —«НистрУ». 23.45—23.55 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазынза». (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.30 — Документалдыг фильмнер. 9.05 —«Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 9.35 — БАМ-ны кылып турар бис. 10.05—«Карыла» ансамблъ танцылап тур. 10.35 —«Документалдыг экранга» кинокансырылга. 11.30—Украин телевидениениң программазы. 12.40 —Аныяк өг-буле клуву. 13.55 —Театр чарлаалының чанында. 14.55 —«Чүү? Каяа? Кажан?». 16.15—«Музыка киоскузу». 16.45 —«Че-ве, кыстар!». Медсестралар конкурузу. 18.45 — Делегей болуушкуннарының допчулаалы. 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—«Казыкшыл». 21.00—«Ye». 21.30 — 23.50 —«Директор». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялар.

ИЮЛЬ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Күш-культуреже, чысканаалыңар! 8.55—Концерт 9.30—«Оттурукчу». 10.00—«Совет Эвилелиниг бараан боон тур мен!». «Эртенги почта». 11.00 — «Кадыкшыл». 12.15 — «Кодээнин шагы». 13.15 — «Музыка киоскузу». 13.45—14.00—Чапсар. 14.00—И. С. Тургенев —«Нахлебник». Фильм-шин. 15.50—Бөгүн — Балыкчының хүнү. 16.20 — Балыкчының хүнүнге холбаштыр музыкалыг дамчыдылга 17.05— — Мультфильмнер. 17.30—ССРЭнин улустуң артизи Э. Гилелс ойнаар. 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 — «Торгаиын бажы варбазе». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Кино аян-коруукчуларының клуву». 21.00—«Ye». 21.35 — «Концерт үезинде аян-чорук». Джанни Моранди (Италия) ырлаар. 22.40 —Илья Репин». Документалдыг фильм. 23.05 23.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Төрээн чуртувус кырында хереглеңген хүн». 8.50 —Балыкчының хүнүнге. Документалдыг фильмнер: «Алдын балыкчыгаш». «Сутда истер». «Далай кыдыында чурттап турар бис». 9.40 — Концерт. 10.05 —«Биллингир-даа болза, бүзүренгиг эвес». Документалдыг телефильм. 11.10 — Мультфильмнер. 11.40 — Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 12.20— Е. Носов. «Кандыг болгаиыл, кандыг болурул, канчаар көзүүлевил». 13.05—«Ажык чаагай хүнү» деп чаа документалдыг телефильм. 13.35 — 9-ку студия». 14.35—«Черле, дээлерде болгаи далайда». 15.05—«Баштайгы оорушкулер». Чеди сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 16.15—Эрте-бурунгу Гаидженин чаартыдгалары». Документалдыг телефильм. 16.35— Музейлерде болгаи делегеге заддарында. «Эрмитаж». 6-гы фильм—«Ортаакы векторинг уран чүүлү». 17.10—Концерт. 17.35 —Классика-биле ужуражыгага». Фильм-концерт. 18.50 —Эртем-шенгерелдиг фильмнер. 19.30— Бистин корреспондентилериис чугаалап турлар. 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—В. Маяковский «Поэзия». 21.00—«Ye». 21.35—Документалдыг фильм. 22.00—Футболга ССРЭ чемпионазы Динамо» (Москва)— «Черноморец». 22.45—«Кодээ бажың». Документалдыг фильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионазы. «Динамо» (Киев) —«Металлист».

Тываның мрак-узак районнарының чурттакчыларынга «Экран» системазың ажызы вторник, среда, четверг, пятница, суббота, воскресеные хүннериниде 8.00 шактаи эгелээр.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче чаъстаар. Соңгу-барыын чүктен хаттыы дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 12—17, чамдык черлерге 3—8 градус чылыг болур. Хүндүс 21—26, чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр. Автоорукгарга биче чаъстаар, көстүү эки.

Кызыгга бүргеи, айлын турар агаар болур. Дүне чаъстаар, агаарның температуразы 13—15, хүндүс 21—25 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Каракумы, 45° в тени» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.40 (узаткан), 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Серебряное ревю» 10.00, 11.30, 13.00, 14.30, «Комиссар полнин и малыш» 16.40, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Казачья застава» 15.00, 16.40, 20.00 (узаткан). «Полосатый рейс» 13.20, 18.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Найти и обезвредить» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Самозванцы поневоле» 17.30, 20.00 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Крик тишины» 11.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакциянаң адреги: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыцеалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-31, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет түргузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-22-60, культура киидизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуи келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуи неделяда 6 катаи үнер.

Чагыт № 1057.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер полиграфия болгаш ном садыынын керектериниң талазы-биле күүгүне комитединиң типографиязы. (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01589

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 155 (12245) | 1983 чылдың июль 6, среда | 1925 чыда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Совет Тыванының 40 чылынга уткуштур

ЧЫЛ БҮРҮДЕ

Чадаананың суггарылга системалар эргелелиниң мелиораторлары Сүт-Хөлде Алаштың, Актың, Көк-Теректиң, Чөөн-Хемчик районда Чадаананың магистралдыг канал системаларында мелиорастаттырынган ажылдарга чылдың-на идепкейлиг киржип турарлар. Ол девискээрлериниң совхоозтарының чер ажылдыгларынга мелиораторлар улуг дузаны ведирип, суггаттыг черлериниң беримчелиин улгаттырарынга күш-ажылчы үлүгүн киирип турар.

«Октябрь 30 чылы», Карл Маркс аттыг совхоозтарның суггаттыг черлеринге К. Б. Ондар бо чылын ажылдаап, экскаватору-биле 35 муң кубометр сай-довуракты казып, чылдың эрткен беш айлар онаалдазын 175,6 хуу күүсеткен.

М. СЕВЕН.

Үш чыл бурунгаар Министрлер Чөвүлелиниң бажыңынга Москвадан келген мастерлер шеверлел ажылдары кылып турган. Олардан Чүлдүм Эрес-оол мрамор-биле шеверлел ажылдары кылырынга өөренип алган. Ие эрткен. Ам Олег Геннадьевич Патрушевтиң бригадазында ажылдавышаан, шеригден келгеш, СУ-48-ке ажылдап кирген аныяк ажылчыннар Биче-оол Эренчин, Виталий Хажилай оларга ажылчын мергежил шиңгээдип алырынга дузалажып турар.

ЧУРУКТА: Э. Чүлдүм, Б. Эренчин, В. Хажилай. Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ХҮЛЭЭЛГЕВИС

Бистиң «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи Совет Тыванның 40 чыл ооңга үткуштур республиканың бүдүрүлгелериниң аразында калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, күрүнеге эки шынарлыг, хой продукцияны пландан ажыр бээр деп соруглалыг ажылдап турар.

Кады ажылдап турарым бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң коллектива июнь айның бүдүрүлге плазын чедиишкинниг боттандырган. Надежда Арсланованың удуртканы № 2 эдлчегиниң ажылчыннары июнь айда 809 тонна даг-дүгүн бүдүргеп, планда көрдүнгенниден ол оранчок ажыг. Бистиң № 4 эдлчег 807,5 тонна продукцияны бүдүргеш, комбинатта эдлчеглер аразында социалистиг чарышка ийиги черни эдлээн.

Июнь Пленумунуң материалдарында бүдүрүлгеге салгылга-чурумну улам быжыглаар, ажылчыннарның болгаш удуртукчунуң бот-харыысалгазын бедидер дээнин, «Куш-ажылчы коллектитер болгаш бүдүрүлгелерни, албан черлерин, организацияларны эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидер дугайында ССРЭ Хойлуунуң бистиң цехтиң коллективинде ажылчын бүрүзү иштин-биле детиксээн. Пленумнуң материалдарында кижи, ооң материалдыг байдалының дугайында болгаш келир үезин дээш партия, Совет чазактың сагыш салышкынны бистерге, бөдүүн ажылчыннарга, улам бүдүрүкчүлүг ажылдап, чурттаарынга улуг идиг болган.

Ол тоолгулуг, политиктиг, күш-ажылчы документтиниң өөренип, амыдыралга боттандырары — бистиниң хүлээлгевис.

С. ГАЙДУЛЛИН,
эдлчег пачальнигы.

БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз бо чылын суггаттыг шөлдерде тараа культураларын 300 гектар, суланы 850, хөй чылдыг сигевнии 200, куируузаны 136, ногаа аймаан 5 гектар шөлде тараан. Бо хүннерде Базырыктың болгаш Ээр-Хавактың суггаттыг шөлдеринде тараа болгаш сигевнин үнүжү эки,

Ында чайгы суггат ажылы кижин түлүп. 43 суггатчы ажылдап, олар 12 звеновода хуваатгынган. Оларда автомашинаны, бир тракторну быжыглаан. Совхозтуң директизязы оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан, чурттаар чер, аъш-чем-биле хандырылгазы эки.

Оларның аразында социалистиг чарышты организастаан болгаш ооң түңнелин чеди хонуктан үндүрүп турар. Соолгу 7 хонуктуң түңнелинде Кадр-оол Хертек, Дзиң-оол Савындай, Саналпай Хертек, Очур Салчак, Шолбан-оол Донгак оларның звеноларының тиилекчи болуп, 135-160 гектар черлерни шынарлыг суггартап, шилчип чоруур вымпелдер болгаш акша шаңналдарын чаалап алганнар.

А. КАНЧЫЫР.

ДҮРГЕДЕТКЕН

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхоз бо чылын 64 тонна дүктү күрүнеге садар. Хойнуң дүгү хозалбаанындан хой кыргылдазын июнь айның ортан үезинден эгелээн. А Ак-Туруг салбыры 14 кодан хойну кыргыыр. Ам бо хүннерде 8 кодан кыргыттынган. Ниитизи-биле совхоз бир баш хойга онаалтыр 2,2 килограмм дүктү кыргып ап турар.

Пунктуда 45 электри хачылыг агрегат ажылдап турар. Ында хөй кезиинде ол школаның үстүкү классчыларының өөреникчилери ажылдап турар. Социалистиг чарышты организастап, ооң түңнелдерин беш хонуктап үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактаар ажылдар организастаттынган.

Кыргыкчылардан өөреникчилер Шериг-оол Сундуй, Эрес Дамбаа, Буян Бегзи, улуг улустан Олег Кыргыс, Мерген Нава олар хүнде 60—80 чедир килограмм дүктү кыргып ап, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарыбиле мактадыглар. Ында учётчик Дыдый-оол Монгуш ол ажылды билдиилин-биле башкарып турар.

Ам бо хүннерде мал чемнинг болеткели эгелээн. Ыяшгаш кыргылданы дарый доозар дээш, ажылдың темпизин дүргедеткен.

К. КОМБУ.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Чадаананың амыдырал хандырылга эргелели чонга ачыдуза чедирериниң 5 айлар планы 69300 рубль турда, ону 71890 рубль азы 103 хуу кылдыр күүсеткен.

Даараныр цехте 4 бригада бар. Олар даапган онаалдаларын дүүсединг, эрес-кежиг чоруун коргузуп турарлар. Тыва АССР-ниң амыдырал хандырылгазының алларлыг ажылдакчызы Попук-Кара Аваласвна Ооржактың удуртканы № 1 бригада «Коммунистиг күш-ажылдың коллективи» деп атты каш чыл улаштыр эдилеп турар. Олар бригадалар аразында социалистиг чарыштың тиилекчилерн боош, шилчинр вымпелди чаалап алганнар. № 1 бригада 5 айлар планын 127 хуу кылдыр ажыр күүсеткен.

№ 2 комсомолчу-аныяктар бригадазын Чечек Монгуш баштап турар. Олар чиик хептер, платьелер даараар. Олар планын база ажыр күүсеткеннер. Даштыкы хептер даараар Сиринмаа Парлейовна Бай-Караның № 3 бригадазы, будүрүлгениң хоочуну Оюң Кууларовна Саттың № 4 бригадазы база чедиишкиннг ажылдаап.

Коллективтиң ажыл-ишчилери даарап турар хептериниң шынарынче онза кичээнгейни салып, кижи бүрүзү сагыш-сеткилинден бердинип ажылдап турар. Будүрүлгеде күш-ажылдың сагылга-чурумү эки.

Даараныкчылар Совет Тыванның 40 чыл ооң төлептиг уктуур дээш бедиткен хүлээлгелерни алган.

А. ДОНГАК.

ИЮЛЬ 10-ДА ДООЗАР

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхоз он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында күрүнеге 41 тонна дүктү дужаар планныг. Кыргылда пунктузунда 40 кыргыкчылар ажылдап турар. Оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Ниитизи-биле 17484 баш хойну кыргыыр. Ам бо хүннерде 11115 баш хой кыргыттынган. Ооң 16726 килограмм дүк кыргып алдынган. Ол дүк районнуң белеткел конторазынга дужаттынган.

Пунктуда хана солун, агитхуудустарны доктаамал үндүрүп, аңаа ажылда чедер, четпестерни бижип турар. Малчыннардан Медов Очур-оол бир баш хойга онаалтыр 2,1 килограмм, Кама Хаван-оол, Доос Мандай-оол, олар бир хойдан-на 1,8 килограмм дүктү кыргып ап, эки көргүзүлерлиг болган. Кыргыкчылардан Чысыңмаа Чамбый-оол, Эмма Өнер-оол, Маңмаш Биче-оол, Оруспай Чыдым олар хүн нормаларын ажыр күүседип, шаңнадып, мактадып турар.

Совхоз кыргыттынмаан артказ хойларын июль 10-да доозары-биле ажылды улам шапкынчыткан.

Х. КАРА-ООЛ.

МОСКВАГА КЕЛГЕНИ

Совет удуртулганың чаламының ёзугаар ГФР-ниң Федералдыг канцлери Г. Коль болгаш Федералдыг канцлериниң оралакчызы, ГФР-ниң даштыкы херектер министри Г.-Д. Геншер июль 4-те Москваға чедип келген.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, албанның эске-дээ кижилери аэродромга аалчыларны уткаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуну болгаш ССРЭ-ниң чазаа Г. Кольга болгаш Г.-Д. Геншерге алдар кылдыр июль 4-те Кремльдиң Улуг орду-зунга дүштеки шайлалга кылган.

Совет талаадан дүштеки шайлалгага Н. А. Тихонов, Г. А. Ахиев, А. А. Громыко, Д. Ф. Устинов, албанның эске-дээ кижилери келген.

Наймыралчы байдалга болган дүштеки шайлалганың үезинде Н. А. Тихонов болгаш Г. Коль чүве чугаалааннар, оларның чугааларын кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкылынары-биле уткаан.

(СЭТА).

СОВЕТ-БАРЫЫН-ГЕРМАН ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устиновтуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. А. Костандовтуң болгаш ГФР-ниң Федералдыг канцлери Гельмут Кольдуң база ГФР-ниң Федералдыг канцлериниң оралакчызы, даштыкы херектер министри Ганс-Дитрих Геншерниң аразында чугаалажышкынныар июль 4-те Кремльге болган.

Ажыл-ишчи болгаш ажыттажыт чон байдалга болуп эрткен чугаалажышкынныарның үезинде ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразында ийи талаллыг харылзаалариың айтырыглары болгаш амгы үеде дедегей амыдыралының эң чугула айтырыглары чугаалажын көргеш.

ГФР-биле харылзааларга хамаарыштыр Совет Эвилелиниң принципиалдыг туружу янзы-бүрү интилел тургузуглуг күрүвелериниң тайбың кожа-хелбээ догуиваашкынының принциптеринге үидезилеттинип турарын совет талаадан демдеглээн. ССРЭ болгаш ГФР ону бариидаалаш, 1970 чылдың августа 12-де ат салдынган Москва Керээзинге даянмышаан, бот-боттарын хүндүлеп, делегейниң ийиги дайынының болгаш дайын соолуңдеги хөгжүлдениң түнелиниде тургустуңган девискээр болгаш политиктиг бот-туг чүүлдерни хүлээп көөрүнге үидезилээш, ийи чурттарның харылзаалариың чогумчалыг орукче киирер талазы-биле 70 чылдарда улуг ажылды кылганнар.

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразында чогумчалыг кады ажылдажылганы калбартырынга ажыктыг кылдыр саналоналдарын ийи талаллар илергейлээн болгаш ону чедип алырынга боттуг байдалдарынын барын демдеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразында экономиктиг кады ажылдажылга ажыктыг боттуг тунелдерни бербиваан, оларның харылзаалырынга инитизи-биле таарымчалыг салдарны чедирип турарын демдеглээн. Ол кады ажылдажылганы улам ынай ханылалырынга эргежок чугула бүгү чүүлдер бар. Аңаа үидезин кылдыр керээ-эргенин улуг баазазы салдынган, ажыл-херекти чоруларынга эвээш эвес дуржулга чедип алдынган.

Экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң комиссизязы экономиктиг харылзааларны херек кырында боттандырынга ажыктыг ролюду ойнап турар дугайында ийи таланың бодалы илергейлеттинген.

Парламентилер, профэвилелдер, аныяктар организацияларының, а ол ышкаш эртем, культура, спорт болгаш туризм талазы-биле харылзаалырны хөгжүдери дээш саналоналдарын чугаалажышкыннарының киржикчилери илергейлээн.

Европаның айыыл чок чоруун хандырарының айтырыныче улуг кичээнгейни делегей айтырыгларын чугаалажын көрген үеде уландырган, мынаарга ол айтырыг ортумак ыракшылдың америк ядролуг чаа чепсээн Барыын Европага.

ССРЭ-НИҢ ЧЕПСЕКТИГ КҮШТЕРИНДЕ

1983 чылдың июнь 29-тан июль 4-ке чедир Прибалтика, Белорус округтарның девискээрлеринге болгаш Балтий халайга ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң шеригленнинин болгаш Флот күштериниң даймчы өөредилгезин ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устиновтуң удуртулгазы-биле эрттирген.

Даймчы өөредилгениң үезинде шеригленнинин янзы-бүрү хевирлериниң каттышкан даймчы хөделиишкиннериниң үезинде хаймчы харылзаалариың болгаш шимчээшкиннин айтырыгларын шинтиилээн.

Удуртукчуларның үнелеп турары-биле алырга, даймчы өөредилге организастыг болгаш өөредилгиг боош эрткен. Ол шеригленнинин болгаш Флот күштериниң штабтарының белеткелиниң шолге, агаарга болгаш далайга-даа өөредилгезиниң шалыкыш-тактиктиг белеткелиниң деңелелиниң безээнин көргүскен.

Даймчы өөредилгеге салган соруглалар чедип алдынган. Шеригленнер, Флоттуң күштери болгаш штабтар даймчы өөредилгеге киришкен соонда боттарының доктаамал турар черлеринче эөп кээп турар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ЧЕДИГИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының чедиги сессиязы 1983 чылдың июль 8-те 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралдары 1983 чылдың июль 7-де 10 шакта Советтер бажыңынга болуп.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Дээди Советтиң чедиги сессиязынга келген Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын 1983 чылдың июль 6-да 14 шактан 22 шакка чедир, июль 7-де 8 шактан 18 шакка чедир Советтер бажыңынга бүрүткээр. 1 каът, кабинет № 107, телефон 2-55-42. Июль 8-те СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга 8 шак 30 минутада бүрүткеп эгелээр.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАР ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттар төлээлекчилериниң чөвүлелиниң хуралы 1983 чылдың июль 8-те 9 шак 30 минутада СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга болур.

ЭКИ ТҮҢНЕЛДЕРНИ КӨРГҮЗЕР ДИЗЕ...

Амгы үеде тудуг ажылынга хереглеттинер кол материалдың бирээзи—туйбу. Ону ам чүгле бажың тударынга эвес, культура амыдыралының бүгү-де тудугларынга ажыглап, ол материалды бүрүдүрерин көвүдеир талазы-биле эки ажылдарны чер-черде чоруткан. Ооң түңнелинде чамдык районнар төптеринде туйбу заводтары тургустуңгулаан. Олар боттарының баштайгы продукциязын берип эгелей бергеп. Ындыг заводту Эрзин суурнуң төвүнде база туткан.

Эрткен айның тоңчүзүнде ол заводту көрүп, мастер И. Д. Сандый-биле чугаалажыр арганыг болзуң. Ооң ажылының амгы байдалы кандыгыл? Ону кысказы-биле тайылбырлаайын. Заводту эрткен чылын ажыттынга киирген, аңаа туйбунуң баштайгы шенелде бүдүрүлгезин чоруткан. Баштайгы продукциянын шынары багай эвес болган. Ол заводка бүдүргеп 35 муң хире туйбуну чогуур конденпиязынга чедир орттеткеш, Эрзин ортумак школазының тудуунга берген.

Ында туйбуну бүдүрерин механизастаан. Ынчалза-даа мен аңаа барган хүнүмде кол механизм—пресс үрели бергенинден ажылчыннар аңаа көзүлбеди. «Олар ам аар-саар ажылдар кылып турарэ—деп, Ирина Дамдыновна чугаалады. А ынчан чүгле туйбу өртедир ийи печка (оларның кабызынга-даа 35 муң туйбуну чыып салып болур) кылып турар ажылчыннар бар болган.

Дорту-биле чугаалаарга, ол завод эрткен чылын-па ажыглалга киргеп болза-даа, бо хүннерге чедир ол долу күш-биле ажылдаваан. Ында удур кылыр, септеэр ажылдар ам-даа эңдерик. Кожазында № 5 КМК-ниң ажылчыннары туйбу салыр серилерин тудуп-даа каан болза, ооң иштинде стеллажтарны хол дашты-биле кылганындан үрелип калгылаан. Ажыллың эки шынары дээш кыспас чоруктуң түңнели мындыг-дыр: инени шоодайга чеже-даа чажырарга, тыпты бээр дээн ышкаш, каракка чаржыныг кылдыр көстүп кээр аан.

Завод чүгле чылыг үеде ажылдаар болганда, аңаа ийи эдлчегин организастаарын кереэлиг организациялар дугуруушкан турган. Ындыг-даа болза, кол чагыкчы — Ленин аттыг совхозтуң удуртукчуларыда-даа, бүдүрүлгени тудуп, кылган «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның Эрзинде № 5 КМК-зының инженер-техниктиг ажылдакчылары-даа, ол заводтуң хамааржыр организациязы — Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый министерствозунуң тудуг талазы-биле харылзап турар харысалгалыг ажылдакчыларын-даа ажылчын кадрларны четчеп, оларны өөредир, дерилгелерге херек артык кезектер-биле хандырар талазы-биле кошкак ажылдап турар. Ам ында совхоз төвүнден. Эрзин суурдан келген ажылчыннар саны дыка эвээш. Чайгы шыштанылга үезинде ол заводка үстүкү классчын өөреникчилери ажылдап турарлар. Мыя бо чижекти адаарга-ла, бир эвес ол завод ажылдап-даа турган болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, ажылдың шынары кандыг болуру дораавна билдинг бээр ышкажыл. Мээң хуумла бодалым болза, өөреникчилер саның эвээжеткеш, ажылчын кижилерни хойну хүлээп алгаш, оларны тур куретарга өөредири албан. А эң эки билиглиг кижилерни механизмнер башкарарынче чүге шилчидип болбас деп? Ылаңгыя кадрлар дугайында айтырыгны СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 чыл) Пленумунга чугаазынга эш Ю. В. Андропов онзалап айытканын удуртукчу бүрүзү хүн бүрүнүң ажылчорудулгазынга удуртулга болдурар хүлээлгелиг. Юрий Владимирович мынча дээн: «...Олар ат-алдарлыг, эртембилиглиг кижилер болур ужурлуг. Оларга таарымчалыг байдалдарны тургузуп берип, оларның мергежилин үргүлүү белидер дугаймида сагыш салыр херек». Ам чүгле бо сөстерни амыдырал кырынга боттандырары арткан-дыр.

Шинтпирлезе чогуур эвее айтырыглар база бар. Заводту бо чылдың июль 20-де долузу-биле ажыглалга киирер дээн. Аңаа чедир үе эвээш арткан. А үрели берген пресске, дерилгенин бодунга херек материалдар, артык кезектерни ам-даа тып, четчелеп албаан. Оон кадында Ленин аттыг совхозтуң талазындан акша-хөреңги-биле хандырылга ындыг-да экижиивээн, ону чогумчалыг болдурар талазыбиле дээштиг хемчеглер алдынмайн турар.

Түүйбу заводунуң коллективи СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 чыл) Пленумунуң материалдарын, аңаа СЭКП Төп Комитединиң Чингиве секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугаазын түүлдүгүнүүшкүн-биле хүлээп ап, ону танышкаңнар. Олар ам Пленумнуң шинтпирлерин амыдыралга күүседир херекке боттарының эвээш-биче-даа-бол үлүгүн киирер дээш ажылдап эгелей бергеннер. Харын-даа чамдык ажылчыннар кызымак болгаш эки ажылы-биле партия болгаш Совет чазактың салган сорулгаларынга харылаап, ылаңгыя кижи дугайында, ооң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салып турарынга чоргаарал клереткеннер. Ындыг ажылчыннар түүйбу заводунда бар. Аңаа хамаарыштыр мастер И. Д. Сандый механик Сергей Севильбааны, Иван Дадыйны адады. Оларның толептиг чоруун, бедик харысалгалының, ажылды эки кылып турарын ол демдегледи.

Эрткен чылын завод июнь, август айларда ажылдаап, ооң соонда кезек үзүктелип чоруй шуут турупкан. Амгы байдалдың эки эвезин ооң бо хүннерде ажылы, амыдыралы көргүзүп турар. Ындыг-даа болза, заводтуң коллективи соок дүшкүже чедир 100 муң түүйбуну бүдүрүп үндүрерин планнап турар. Бир эвес байдал амгызындан эки талазынче өскеридбес болза, ону күүседиринин айтырыы чүгле саазын кырынга артып каап болур хире. Ону амыдыралчы ёзу-биле шинтпирлээр дээр болза, организакчы болгаш мобилизакчы ажылдарны чоруду, заводту ажылчыннар-биле бүрүн четчелээр херек. Чүгле бо таварылгада ажылга эки түңнел түрүп болур.

Ш. ДОРЖУ.

...Дашты кыдан совгу медээлер...

ГАВАНА. Химия үлетпүрүнүң ажылдакчызының хүнүң социалистиг Кубаның ажылчылерн демдеглеп эрттирген. Куба экономиканың чаа адыры быжыг болгаш бүзүрелдиг кылдыр хөгжүп орар. Бедик шынарлыг чиг-эт болгаш бараанпар-биле улуг ажыл-агыйының болгаш чурттакчы чонның хереглелдерин хандырар янзы-бүрү продукциялы химия үлетпүрүнүң бүдүрүлгелери бүдүрүп турар. Совет Эвилели болгаш акылдыма социалистиг чурттарның киржилгези-биле республикада түттүнган амгы үе-чадавың заводтары болгаш фабрикаларны чугула салдарны чедирип турар.

Химия үлетпүрүнүң ажылдакчызының хүнүнде күш-ажылдың мурнакчылары 110 кижини хүндүлел бижиктербиле шаңнаан.

РИМ. Бо чылдың баштайгы үш айларында Италияның үлетпүр бүдүрүшкүнү, эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээргe, 7,1 хуу кызырылган. Ол дугайын статистиканың топ институду дыңнадып турар. Ылаңгыя үлетпүрүп тывыш адырлары эң берге байдалга таварышкан.

ДАМАСК. Иордан хеммиң барымын аразында эжелеп алган черлеринде палестин профвилел шимчээшкиннинг удур кеземче хемчеглерин Израиль улам күштелдирe бергеп.

«Ал-хурриа» сеткүүлдүң дыңнатканы-биле алырга, бо чылдың июнь-июль дургузунда чус ажыг профвилел активчилерни кара-бажыңнаан.

ТОКИО. Атомнуг болгаш водороднуг чепсектиг хоруур талазы-биле бүгү-япон чөвүлел чурттуң хөй-ниитизинче дараазында кыйгырыг-биле үнген: модернизастаттынган америк «Нью-джерси» деп америк линкорнуң япон порт-тарже кирип турарын буруу шавар шимчээшкинин чоруткан.

Чурттуң он-он хоорайларында митингилер, демонстрацилдар эрткен, Японияда америк шериг базаларны оскээр чорударын, АКШ-биле кады шериг суучээзин бодурбазын олар иегеп турарлар.

(СЭТА).

Тувинская республ. универс. библиотека им. А. С. Пушкина

КОММУНИСТЕРГЕ, АКТИВЧИЛЕРГЕ ДАЯНГАШ...

Партийжи ажыдырал

Совет Тыванын 40 чыл ойнга төлептиг ужураңыр дээш социалистиг чарыштыг назбартыпшаан, «Тере-Хөл» совхоз 6о чылдың бирги чартымында күрүнеге эът садар планын 107 хуу күүседкен, төрүүр чүс хойдан-на 82 хураганны алган. 2600 кубометр одаар машты, 400 кубометр тудуг, 25 кубометр дилиг материалдарын белеткээн.

Ол ажылдарга совхоштуң чүс тозан ажыг ажыл-ишчи херээженнерни киирипшкен, оны мында партия, профэвилед комитеттериниң удуртулгазы-биле организастаан.

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче херээженнерни мобилизаставышаан, оларның ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды партком болгаш хой-нийти организациялары идепкейжидип турар. Амгы үеде Шынаа кодээ Советтиң девискээринде ажыг ажылдаан херээженнерниң 142-ги совхоз бүдүрүлгезинде, 156-зы суурлуң янзы-бүрү албан организацияларында ажылдап турар. Оларның чедеп хиреэн саанчылар, кадрчылар болгаш инженерлер, он сеен тудугжулар.

Совхоштуң херээженнериниң 30-ги СЭКП кежигүннери, 12-ги Шынаа кодээ Советтиң, 4-ү Кызыл район Соведиинин депутаттары.

Кызымаккай ажыл-ижи, хой-нийтиниг ажылынга идепкейн-биле хүндүткелди чаалап алган, совхоштуң экономиказын хөгжүдүнге төлептиг үлүгүн киирип турар херээженнер эвээш эвес. Ылаңгыя кыштаглаашкынны хүр-чаагай эрттирер, малдың чаш төлүн мендиг камгалап адыр соруага-биле Күшгуртуг суурда херээженнер чөвүлели 39 сакманчыны малчыннар коданнарынче кышкы үеде чоруткан. Херээженнериң күжү-биле 2937 хураганны, 246 быжаанны мендиг камгалап алган. Мурнакчылар Александра Иргит — 97, Зина Содунам — 94, Нина Күнчүн — 88 хураганны камгалап алган. Сакманчылар Надя Бады, Дуся Хертек, Марина Дамдын, Ханды Күнчүн, Тоня Хуужугур, Дарыймаа Балган олар 110—130 чедир хураганнарны остүрген. Ивн кадрчызы Бажыгаа Кыргыс, тудуучу Сеең Кыргыс, ишек кадрчылары Кежик Сүрүн, Моргу Балган, амчилер Наталья Меңнир-оол, Зоя Сонам, Александра Маады, башкылар Тамара Мижит, Зоя Ховалыг, Роза Саанчы, ясли-сад ажылдакчызы Кара-кыс Балдак, мал эмчизи Вера Чыпсың болгаш еске-даа херээженнер онаашкан ажылынга харыысалгалыын, хой-нийтиниң херээ дээш идепкейлиин, амырал-чурттал-тазынга үлегерлиин көргүзүп келген.

Күшгуртуг суурда херээженнер чөвүлели херээжемнерниң совхоз бүдүрүлгезинге хаара тудар, оларның хой-нийти ажылынга идепкейин бедидер, урут-дарыг кижизидилгезинге ог-бүленим ролюн көдүрер талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. 1982—1983 ооредилге чылында чүс тээрби ажыг херээженнер политиктиг, экономиктиг, ветеринарлыг ооредилгелерге хаара туттунган. Суурда он сес агитквартира бар. Аңаа школа башкыларын хуваган, олар айда бирден эвээш эвес лекция, беседаларны кылып, чон ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды, чаагай чаңчылдарны нептередир, чурттакчы чонуң культуразын бедидер талазы-биле хемчеглерге идепкейлиг киржип келгеннер.

Юбилейлиг чылда агитквартиралар айны-биле чурттакчы чон бот-тывингир ураң чүүл көрүлдезинге массалыг киришкен. Көдээ Культура бажыңынга темалыг кежээлерни хой удаа эрттирген. Ылаңгыя «Кижи кажан-даа кижи болуур», «Ким болурул?» деп темаларга дискуттар, чогаалчы М. Кенин-Лописиниң «Чылгычының өө» деп номугга номчуга конференциязы, «ССРЭ — мээң чуртум» деп темалыг кежээ организастыг, солуп эрткилээн.

Херээженнер чөвүлели ескерде-даа хой-нийти организациялары-биле кады хой-нийтиниң корум-чурум камгалалының, күш-ажылдың сагыыла-чурумуп быжыглаарының, уруглар кижизидилгезинге болгаш ооске-даа чүгүле айтырыглар талазы-биле лекция, беседаларны, дыштанылга кежээлерни организастап эрттирип турар. Херээженнер кышкы үеде малчыннарга шефтөшкиннерни чорудуп, кыртылда, мал чемининг белеткелиг ишкаш чүгүле кампаниялларга үдүүн киирипшкирип турар. Эрткен чылын херээженнериң күжү-биле 1450 тонна мал чемин белеткээш, совхозака хүлээткен. Ооске-даа адырларга оларның киирип турар үлүү бар.

Партком, совхоштуң директизязы херээженнер чөвүлелиниң ажылынга боттуг дузаны чедирип, экономиканың кол адыры — мал ажылында херээженнериң харыысалгазын бедидеринче угланган ажылды чорудуп, мурнакчыларга материалдыг болгаш моральдыг идиг берипшкиннерин ажылдап келген.

Херээженнер чөвүлели чонуң дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Оон түңелиинде эрткен чылын кодаа Советтиң девискээринде 402 ореегиниң 80-и саар ишек чок турган болза, 6о чылын оларның бежен хирези саар ишек чок болуп турар. Херээженнер чөвүлели суурнуң чурттакчыларын дагаа остүрер, школа, эмнелге, ясли-сад коллективтерин хаваа азыраар ажылдарже мобилизастаарының айтырыын шиитпирлээринге дуза чедирер талазы-биле айтырыглар партколга, совхоз директизяныга тургускан. Бо айтырыгны кичээнгейге ап, чогуур хемчеглерни ап турар бис.

Партком херээженнер чөвүлелиниң ажылын удуртуп, хой-нийти организациялары-биле демнежип, чаңгыс аай планны тургузуп адаш ажылдап турар. Херээженнерни совхоз бүдүрүлгезинге хаара тудары-биле бо чылын кылыр ажылдар база хөй. Тудугга хереглээр 20 муң тууйбуну кылыры-биле аңаа 15 херээженнерни хаара тудар, сарлыкты 6о чайын саап эгелээри-биле беш херээжен ишчини чорудар, совхоштуң аныяк малчыннарынга ог херекселдери даарыары-биле дөрт пенсионерни хуваар, 6о ажылга ооредири-биле дөрт аныяк уругну чорудар. Совхоз бо чылын үжеп ажыг бенн саап, үнелиг суксуун — хымысты кылып эгелей берген, бо ажылда херээженнер база хаара туттунган.

СЭКП обкомунуң II пленумунуң шиитпирлээрин боттандырар талазы-биле чамдык хемчеглерни партком, кодээ Совет, херээженнер чөвүлели ап чорудуп турар. Оон түңелиинде арагалаар, хой-нийтиниң корум-чурумун үрээр, чылдагаан чокка ажыл шагы үзер чоруктар эвээжээн. Ынчалза-даа херээженнер ортузунга политмассалыг, кижизидилгелиг четпестер ам-даа хөй дээрзин чугаалаза чогуур.

Күшгуртуг суурда тургустуган 18 агитквартираның аразында социалистиг чарыш чогуур негелдеге четпес. Оон төптери ажы дериттинмээн, идей-кижизидилгелиг ажылының дээштин чавыс. Оон уламындан чамдык херээженнер ишпилелге ажыктыг ажылдан оспаксыраар, арагалаашкынче хандырыр, уругдарының кижизидилгезинче сагыш салбас чоруктар бар.

Ол ышкаш бедик культуралыг, үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчылыг чер дээш социалистиг чарыштың уламындан суурнуң санитарлыг деңнели ам-даа чавыс. Оны чаагайжыдарынче угланган дээштиг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг бис.

Парткомнуң, кодаа Советтиң күүскомунуң, херээженнер чөвүлелиниң бир демниг ажылын моон-даа соңгаар улам идепкейжидери совхоштуң экономиказын хөгжүдүринге, чонуң культуразын бедидерииге улуг идиг-бээр чугаажок.

А. БАРЫМ,
«Тере-Хөл» совхозта партком секретары.

БАДЫТКААР БИС

Бистиң Доргун сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери 1982—1983 чылдарның кыштаглаашкынын чедишкинниг арттырген. Фермада саар-даа, аныяк-даа бода мал кыштуң берге уржуун турушту-биле ашкан, күш-деңгилдези багай эвес болуп, чайгы одарже шилчээн.

Сааначыларның, ишек кадрчыларының коллективтиг деминиң ачызында сүт-бараан фермазы беш айларның түңнели-биле чартык чылда сүт бүдүрер планын бир ай бурунгаар күүседип, 147,8 центнер сүттү онаалдадып ажыр берген.

Бо часкы агаар-бойдустуң өскердишкиннериниң уржуу-биле чайлагларда одарларның өзүп тааржы болбушаан. Оон харааны-биле ферма чайлаглаашкынын эрткен чылдарныңдан орайтаткан.

Ферма коллективи кышкы турлаанда белеткелдерни база кылган. 50 ажыг тонна одекти болген. Кажаалардың иштин арыглап аштаан. Үүрмек септелгелерни кылып дооскан. Ферманың кышкы турлаанга 6о чылын чаа тудуглар немежир. Эрткен чылын ханазының кылыышкынны доолугган 340 ажыг баш быжаага чаа кажаанны тудуп эгелээн. Төптүткен одалга системазы база кылдынар. Иишктер саарының, мал азыраарының дерилгелери база немежир.

Он бирги беш чылдың өзек чылында улам күүнниишкинниг ажылдаан, сүт бүдүрер болгаш күүнеге садар планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүседирин ферманың ажыл-ишчилери хүлээнип турар.

А. МОНГУШ.
Чөөм-Хемчик районда СЭПниң XXII съездизи аттыг совхоштуң саанчызы.

КҮШТҮ МӨӨҢНЭЭН

Каа-Хем районда «Енисей» совхоз часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге эрттирген. Совхоз 2060 гектарга тараа культуралларын, 400 гектарга кукурузаны, 100 гектарга картофельди, 500 гектарга мал чеми культураларын тарыыр планын эрте дооскан.

Часкы тарылганың үезинде эң эки ажылдаан механизатор Виктор Притворов К-701 деп маркалыг трактору-биле тараа чаштырылгазынга хүн нормазын 130—150 хуу күүседип, ол бодунуң агрегадыбиле 900 гектар черге тараа культураларын чаштырган. Ол механизаторлар ортузунда организастаан социалистиг чарышка тиилекчи болуп шылгараан. Ол ышкаш трактористер Токпой-оол Салчак, Леонид Притворов, Геннадий Кымысов олар кызымак ажылдап, хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Механизаторларның кылган ажылдарын 5 хонуктап түңнеп, мурнакчыларны акша-биле шаңнап, мактап келген. Лекция, беседа график ёзуталар момчуттунуп, агитхуудустарны үндүрүп турар.

Сооктага бот-орулга-чарыл. галыг 3 звено ажылдап турар. № 1 звено—алышкылар звеносу, удуртукчузу Сюрюн-оол Салчак, кежигүннери Хавыжай Салчак, Василий Салчак олар 100 гектарга картофельди, 260 гектарга кок-тарааны остүрер сорулгалыг. № 2 звено удуртукчузу Леонид Филиппов, кежигүннери Петр Кузьмин, Александр Николаев олар 400 гектар кукурузаны остүрер. № 3 звено удуртукчузу Татьяна Захарова 2 гектар черге ногаа тарып остүрер планныг. Капуста олуртулгазын дооскан.

Совхоштуң механизаторлары амгы үеде чайгы чер аңдырылгазынче бүгү күштү мөөңнээн. Ыяды бүгү тракторларны ийи эътчетте хувааган. Ам 1372 гектар черни аңдырып, ажылды дүргедилиринниң организастыг хемчеглерни ап турар. Ол ажылдарны дооскаш, чамдык механизаторлар комбайнинар септелгезинче кирер. Бок үнүштер-биле демисел чорудар тускай звенону тургускан.

Б. САЛЧАК.

ДАГДЫНЫКЧЫ

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхоштуң суттатчылары чиги санында бедик дүжүттү остүрүп, малга быжыг чемсуурну тургузар дээш боттарының үлүг-хуузун киирип чоруурлар. Оларның ажылы чымыштыг болгаш харыысалгалыг. Ам бо хүннерде 25 суттатчылар ажылдап, сула, арбай, чаңгыс болгаш хой чылдыг сигненнерни суттарып турар. Эрткен чылын тарымал тооруктуң дүжүдү экү болган.

Суттатчылардан хоочун ишчи Дамбый Иргит 20 ажыг чылдарның иштинде ажылдап турар. Ол эрткен чылын 54 гектар тарымал тооруку суттарып чайлаан, бир гектардан-на 200 центнер дүжүттү алган. Оон түңелиинде 800 рубльди ажылдап алган. Ол ышкаш 45 гектар сиген шөлүнден бир гектардан-на 15 центнерни ажаган. Ол бо чылын база-ла оон эвээш эвес дүжүттү алырын хүлээгеп.

Оон кызымаккай күш-ажылының түңелиинде оок хөрээн «Хүндүлелдиң демдээ» орден, «Күш-ажылдың хоочуну» медаль болгаш социалистиг чарыштың тиилекчизи деп хөрек демдектери каастап чоруур.

Д. Иргит хоочун дагдынык-чы. Оон ооредип кааны суттатчылар Натолит Ооржак 25 гектар сиген шөлүнүң бир гектарындан 15 центнер сигенин, 53 гектар суланың гектарындан-на 30 центнер дүжүттү алган. Ол ышкаш коммунист Тарын-Базыр Монгуоол 53 гектар люцерниниң бир гектарындан 230 центнер дүжүттү ап, эрткен чылын база шаңналдыг чөрлерни алганнар. Суттатчылар Чылбакоол Салчак, Кандар-оол Иргит, Артый Дадар-оол, Алдай-оол Хертек болгаш өскелерни-даа база аңаа хамаарыштырып болур. Оон ооренникчилери тарап, сиген шөлдерни суттарар, арык-буга ажылдарынга мертежилдиг ажылчыннар апарганнар.

К. ХЕРТЕК.

КЕЗЭЭДЕ БЕДИКТЕ

Ленинград калбак, стол ышкаш, черде туттунган. Ындыг-даа болза бистиң чугаалаар дээнивис бригада ажыл хүнүн шыпшык бедикке эрттирер, «Бедиктиң ортаа үезинге» болчагны СЭТА-ның корреспондентилери-биле кылып алган бедик черге ажылдаар кижилерни карак-биле дилээр дээш Исаакий дуганының дүндүштелчек бажыңче кайган тур бис. Оларже уткуштур бис үнер, демгилеривис бадар кылдыр дугуржун алган бис. Эрги демир чада-биле үнүп ора, оон тепкиштерин ийи чүске чедир санаап, будулуп ааттывыс.

Куду черже көөрге, Нева аъем чоргаар аккан, хүлерден бүрээн аъттыг кижи турасхаайы, хой-хей бажыңнарны сап-түң чок кришалары. Оларның араазындан шыпшык бедик шпилдер, башнялар, күполдер ылгалып көстүр. Оларның дыка хөйүү бистиң чугаалажыр дээнивис улустуң ажылдаар черн.

Эрес-дидим ол кижилер-биле чөл тудуп мендилеажишкин сагышка быжыы-биле артып калыр. Кадыг хендирлерге оларның холдары ширленип калган.

Таныштывыс: Ленинградта «Реставратор» каттыжышкының тургусканы бригадының кежигүнүнерн Валерий болгаш Игорь Хмаролар, Вячеслав Семёнов.

Бо бичии коллективтиң күш-ажылчы намдары кысхадаа болза, оон кылган ажылхерээ эвээш эвес. Төөрт орудун, хоорайның күрбаңнаторомында, өске-даа черлерде кыйышкан ажылдар. Смольный дугаанының практан костүп турар ишти хевирнче Вячеслав айытты. Каттыжышкының экономистеринин саанаары болза, ол хире бедикке ажыл чорудары варын. Кажы-даа ай дургузунда оны төндүрүп шыдавас. Ынчангаш алыпинистерни олче ажылдаавомбиле чалаан. Вертолёт хүртүзүнүң удут хадыын турар соок хат. Чылыг хөректээш кедиш алгаштың альпинистер ажылдап турар.

— Өрү үнериниң мурнунда ажылды кандыг арга-биле чорударын планнап турар бис. Чүге дээрге бистер архитектураның турасхаалдары-биле ажылдап турар бис—деп, В. Хмаро чугаалаар.

Оон-биле кады оон оглу Игорь. Ол бо ажылды чаа шинээдип эгелээн. Ленинградта бедикке ажылдаарларның баштайгы династиязының өзүп орары ол.

Ю. ВОРОБЬЕВСКИЙ,
В. ГАНИН.
СЭТА-ның корр.
Ленинград.

ГРУЗИН ССР. ...Порттуң күүлүг пранпарының шаарлаган унаары, өртээлдер арасында машинаан авточүдүрүүлер, делегейниң хой-хой чурттарының туктары кииэзэн корабльдер — Грузинның далайже кирер ажыы — Потийниң порту мичээр нөстүп турар. Оон ажылчыннары боттарының профессионал байырлалыг ажылдың шыырын экижидеринче болгаш күш-ажылчы сагыыла-чурумну быжыглаарынче угланган боттарының хүлээлгелерни чедишкиннинг күүседирин-биле уткуп турар.

Сут транспортунга ССРЭниң Аъш-чем программазын боттандырарының чугула чөрн онаажып турар. Потийниң портчулары оны шинтирээрин-биле аъш-чем чүүктерни чорударының тускай конпилеңкилерни тургузуп, судноларның чүүктерни дүжүрүп, чүдүреринге хуусаазын кызырганнар.

ЧУРУКТА: Потийниң порттуң мурнакчы ажылчыннары.

М. ДАТИКАШВИЛИ биле И. ДАВИТАШВИЛИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Хоочун салгалдың коммунистери

ХЕРЕЛ-БАШКЫ

Үжен СЕС чылдың чайның башкы ийи. Тываның бүгү солуннарының араткорларының, уругкорларының бирги слёбу Кызылдың парыгына чайгы кинотеатрга ийи хүн үргүлчүлээн. Хүрал соонда кинотеатр ындында ногаан аңгыа хөй улус хол бомбүү ойнаар, оон массалыы, хөлүү черле аажок. Ойнакчыларның аразында оваагай ойнаар, күштүг бас каггар үш кижиниң порукчулер дыка магадаар чүве чораан. Барыын-Хемчиктеп келген төлөөлөрни баштап чораан ынчангы арева кожкомуңун секретары Салчак Шалчима деңдин күштүг бас каггар шилгедек сынныг, үзүп кижиже айытпаан:

— Бо дээрге бистерниң башкывыс чораан Алдын-Херел-дир — деп таймылбырлап турган чүве. А өскелерни: Каттышкан школаның башкыны Хойлакка биле типография ажылчыны Чемков дижир чораан. Ам Кызылда эң улуг пазылыг кижилерниң бирээзи Алексей Хүрең-оолович Алдын-Херелди оон бааржде танныр болу бергеним ол. Сөөлүүредир ол парлалга организариынче шилчээн соонда, оон дугайын улам эки билир апаргын мен.

Бир эвес, бо чүс чылдың эгезинде төрүттүвген ол хоочун коммунистиң, башкының, журналистиң эртикен узун оруунуң намдарын ажа тыртып көөр болзувусса, солун болган чонуң тооруузубиле тудуп халбашкан. Ол оруктуң ужуунуң эгезин Барыын-Хемчиктиң Аксы-Барлыктан тып алыр бис. Алдын-Херел мында хөй ажы-төлдүг, ядыы Хүрең-оолдуң ог-бүленинге төрүттүнгеш, ол черниң хардаачызы Хомушку чагырыкчыга бичиизиндеп-не хөлечин амыдыралдың аарберге дылдарын эрттирген. Ленин, Октябрь, Хувискаал деп ойдур чаагай сөстер Тывага чаңгыланып үнген соонда, оон эктинден ылгыг кара хилиичек, доңгу адырлыг чаштаан.

Аныяк араттың аммыдыралынга эргилделиг уе— 1926 чыл. Ынчан ол болук тыва ооллар, кыстар-биле ОСРЭ-же өөренир аас-кежиктиг болган. Аңаа ол шиитараазын чокка, дораанна кире бербээн. Оларны шилип ап турган комиссиниң составынга феодалдар, барыын үзелдиг идегеттер кирип турганы-биле ядыы, хөлечик кижилерни чорутпас дээш янзы-бүрү чылдагаан тыртып, ыяып, кыйын эгелээн.

— Өске өөрүгге бодаарга, харың улгады берген-дир — дээш, баштай оны чорутпас кире апаргын.

— Чүнү канчалза экиа? — боду-даа хандыр бодаңгаа. Өөрү-биле сүмелешкен. Революция мурнунда үжүк-бижик чок үеде төрүттүнген кижиге оон кажан төрээнин бадыткан турар херечилеп бар эвес. Харындан алаан каш чылдарны ап октапкаш. Алдын-Херел өөренип чоруур болуктун аразынче кире берген.

Августуң изиг хүннериниң бирээзи. Болук аныяк кижилер Улуг-Хемин паром-биле кешкеш, тергелиг аъттар-биле улуг бедик Саинче углаш, чорупкан. Олар дош өрү кылаштажып каап, кудургай черлерге, чавызаштарга тергелерге эзлечжин олуруп, Саинны ажыр Минусинскиге баргаш, а оон соонда пароходка, демир-дорукка олуруп, иишпиз-биле он ажыг хонуп чораш өөренир черинге четкеннер.

Шуут-ла бодаа ааллга чурттап өскен арат баштай Дағ-Алтай хоорайында, а оон соонда Ленинградтың сонгу чүк улустары өөренир рабфакка (ажылчыи факультет) база Герцен аттыг башкы институдунга Алдын-Херелдиң өөренип эрткен чылдары нарын-даа, берге-даа болган. Кандыг-даа школага өөренип чорбаан, барык-ла бижик бижбес кижиге ындыг болуруда чоп. Ынчалзажок ол бодунуң өөрү-биле кады башкы-профессорларының, өске нацдия эштериниң дузазы-биле эртип шыдаттынмас чыгыы моондактарны ажып эрткен. Чогум-на аңаа орус, казак, кыргыс, бурят, якут болган өске-даа хөй надия, аймак улустарның аңы-дунма пайыралыга кижизиттинип, эртемнериниң эртинелерин, ылаштыя орус дылды кызымакаай өөренип алган. Ленинградка Алдын-Херел янзы-бүрү эртемнер-биле чеперселеиириидеп аңгыда, делегей болган орус, совет культураның чедишкиннериниң дээжилерин маңаа «замаи четтирген» болгаш спортка онза хандыкшылдыг турган.

Өскө өөрүгге ышкаш кады чайгы үеде шөлээзин Совет Эвилелиниң аңгы-аңгы чөрлериге эрттирип. Ортаакы Азия республикаларының колхозтарынга хөвең ажаажып, узбек, кыргыс, туркмен болгаш өске-даа улустарның чаа амыдыралды олар канчаар тургузуп турарын кичээнгейлиг өөренип ап чораан. Ол чорук оон биллиг-медерелин байыткан, төрээн Тывазынга ээп келген, чаа амыдыралды тургусчур, бүзүрелиин улам быжыктырып, оруук киирген. Ынчангаш 1932 чылда ол «тайын ушпас кылдыр дагаларып», эртем-биле чепсенип алгаш, Тывазынче ээп келген.

— Ам чүү боор, ээ, эртеминд-даа четчир-дир. Ажылдаар апаар силер — дээш, оны ТАРН ТК-ның чанында нам сургуулунуң директорунга томуйлаан.

— Чаа сургуул дооскан кижиге индыг улуг харыысалгалыг ажыл берге боор—деп, баштай ол ойталаан-даа. Ынчалзажок «шыырак биллиглиг кижи-дир сен» дээш, оон-биле беседа кылып олурганнар оны кынчыктырбаан.

Удаваанда нам сургуулун каттышкан школа (нам, совет ажылдакчылары, ортумак эртеминг башкылар, эмчилер, сан-хөө ажылдакчылары, мал эмчилери белеткээр) кылдыр эде тургустунган. Алексей Хүрең-ооловичиниң директорлап, башкылап турганы үжеп чылдарның эге үелери чамдык нарын талаларлыг. Ынчангы тыва башкыларга ажыглаар ооредилге номнары, пособиелер шуут чок турган, барыкла «хол даиш». Оон ангыда өөренир кижилер хөй нуруузу эге школа безин дооспаан. Тыва бижикти доңгуп номчуур тургаинар.

— Ынчалзажок ол үедеги арат ооллар, кыстарның эртем-билиг дээш түткүлү карацгы дүмбейден чырык хүнче чүткээни дег күштүг турган — деп, хоочун башкы сактып чугаалаар. Кайы-даа хире берге турза, ынчангы башкы өөрү: Кайбың, Пюрбю, Шаравии, Толтар-оол, Лопсан-Кендеп, Апый, Хойлакка, Сапогова, Лама-Сюрюн болгаш оон-даа өскелер-биле кады башкылаар мергежилди ол чоорту чедип ап эгелээн. Ынчан Тывага чаладып келген Афанасьев (орус). Найдонов. Макаров (буряттар), Сприн (хвакас) болгаш өске-даа дуржулгалыг башкылар аңаа улут дузаны чедирген. Алексей Хүрең-ооловичиниң математиканы, физиканы башкылавышаап, үстүнде адаан башкыларның эрттирген кичээлдерин суругуулдарга тыва дылга очулдуруп берип, башкылап мергежилин улам бедиткен.

— Херел башкы силерге келдивис. Сан бодаарынга бергедеп тур бис—дээш, нам школазынга Барыын-Хемчик кожуунудан келген Дилгижек, Шалчима дээш өскелер-даа аңаа бо-ла кээр турган.

— Келгенивер кончуг экидир—дээш, башкызы олар-биле немелде кичээлдер, консультациялар кылып, шак-шагы-биле олуруптар чораан. Оон эгелээш-ле оон өөреникчилери оны «Херел башкы» дээр апарган. Башкывыл өөреникчилериниден партия, совет ажылдакчылар, ортумак эртеминг башкылар, эмчилер, артистер база чолаачылар дээш кымны чок дээр! Олар ам боттары хоочунвар апарза-даа, башкызының дутайын чаагай сеткил-биле бодап чоруурлар. Хоочун чолаачыларның бирээзи персоналдыг пенсионер Ооржак Лама мынча дээр:

— Баштайгы тыва чолаачыларны, бистерни, эртемге өөредип, «караавыс ажыктан» болгаш чолаачы мергежил талазы-биле орус инженерлерниң кичээлдерни биске очулдуруп берип турган кижи Херел башкы-ла болгай.

Бодунуң буянныг башкы ажылын од дөртен чылдарны ортаа үезинге чедир үргүлчүлээш, оон соонда парлалга организариынче шилчээн. Ынчалзажок ол алызындан башкы кижи болгаш тыва школаларга ооредилге номнарын очулдуруп кылырыга идепкейлиг киржип, аныяк журналистерни кижизидип, ажылга чаңчыктырарынга билиин, күжүн харамнаимаан.

Ол үеде Тывага турган уруглар солуну —«Сылдысчыгашка» колдуунда-ла парлалга ажылынга дуржулга, мергежилги ношкан аныяк өштер киргеп турган. Алексей Хүрең-ооловичиниң ынчан «ном-чогаал хынакчызынга» ажылдап эгелээни ол. Типографиига парлаары-биле белеткеп каан солуиду аңаа ыяап-ла хынадыр, номчудар ужурлуг чүве болгай.

— Херел башкывыс шынгы-ла номчуду. Мону мынчаар эдиер, а бо домакты эде тургузуңар деп сүмеледи—деп, солуиду аңаа чедирген эштер чугаалап кээр. Оон аңгыда үжүн болгаш бижик демдээнниң чазыларын бээ этиилеп каар. Ынчангы аныяк журналистерге оон ынчаар дузалап турганын олар утпаанныр.

Солуннарга чоннуң чагаалары-биле ажыл эң кол чүүл болгай. 1953 чылдан эгелеп Алексей Хүрең-ооловичиниң «Шынгаа» чагаа киллизин эргелекчилей берген. Төп солуннарның чагаа киллистериниң ажылынын дуржулгазын өөренип, танышкаш, ол ону ажылынга ажыглап эгелээн соонда, чагаалаарны ажылдап кылырынга, сайгарарынга чогуур система тургуступтуган, негелде-даа бедээн.

Неделя азы ай төнгеи соонда кайы киллисте кайдыг чагаа сайгартымаанын ол беш салаазы дег билир. Чагаалар саададыр, чагаа ажылдакчыны кабинединге эккелгеш, оларны канчаар сайгарза эки дээрзин сүмелээр, сайгарарының хуусаазын айытқаш, сагындырып каар. А оон хоржок болза айтырыгны улам шынгырадыптар. Бежен чылдарның төнчүзүнде редакциянын культура киллизинге ажылдап турган Н. чагаа «чидиринкеи». Херел башкы ол дугайын редколлегия хуралынга чидин-биле тургускан.

— Чагаа бүргүү ээлиг, оон артында дириг кижилер бар, маңаа кончуг кичээнгейлиг, харыысалгалыг болуулар деп эштериниң шупгузуунга сагындырып, чагыы турдун. Ол хереде-ле индыг боор-дур—деп, Алексей Хүрең-оолович шиитпирлиг чугаалаан. Ол редколлегияга чагаа-биле ажыгга холбаштыр бүгү талалыг, шыңгыы чугаа болган. А херек кырында демги харыысалга чок ажылдакчы чагаапы сайгарарын саадалыпкаш, чажырыпкаиы, «чидиринкеи мен» дээни илерээн. Ол дээш аңаа шыңгыы хемчегни хүлээткен.

Алексей Хүрең-ооловичиниң ажылга негелделии, кижилербиле ажылдап билири онзагай талаларлыг. «Шынгаа» ажылдаар дургузунда хоочун башкы, дагдыныкчы эвээш эвес салгалдарга байлак дуржулгазын дамчыдып берген.

...Кызыл, Н. Гастелло аттыг парктың шыдыраалаар залынга узун дурт сыннып, делгем хөректиг, караан кестүктеп алган кырган аныяк шыдыраачылар-биле ам-даа аттыр-даттыр «стулушкаң» олурарын база көөр бис. Ол болза коммунистиг партияның хүрээлеңинге 48 чыл болуп, оон үеэ-рээге бараалгап келген. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, персоналдыг пенсионер Алексей Хүрең-оолович Алдын-Херел-дир. Сөзеи хар аңсаада, оон адак-бышкаа ам-даа чиик, сеткил-сагыжы сергек.

— Аныяда күш-культура кылырынга, ход бөмбүү ойнаар дээш аъш-чем чиирин безин уттуптар чорду бо. Узун навылыг болганының ужуруда мында боор—деп, оон кады кыраиы Лидия Георгиевна чугаалап олурар. Ол сөстер-биле каттышпас аргажок.

С. ШОЙГУ,
журналист.

БҮРҮН ДЕТКЭЭН

СОФИЯ. (СЭТА). Социалистиг чуртгарның партияның болган күрүвео ажылдакчыларының Москвага болган ужуражмышныкын түцнеделерин БКП ТК-ның Политбюросу чугалажып көрген болгаш БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БҮР-нуң Күрүне Чөвүелиниң Даргазы Т. Живков баштаган Болгария Улус Республиканың делегациязының ажыл-чорудулгазын чүүлдүг деп көрген.

Москвага ужуражмышныкка үлэзөн алдынган кады кылган медеглерди БКП ТК-ның Политбюросу аку-дүмна социалистиг чуртгарның чаңгыс ниити чаа илергейлээшкин кыдыр санап турар. Социалистиг чуртгарның дашты политиказы тайбыңы, кады ажылдажылгазын быжыглаарыңче, чавырымышныкны уламчылаарыңче, кижи терелгетениң кырында диргелген кыжанышпыкны чайладыгарыңче уланган.

Европада болган делегейде байлалдың аймыылдыг кылдыр өөскүүшүнүң — ол дээрге шериг күүзүнүң талазы-биле социалистиг чуртгардан артык күштүг болуун чедип ядыр дээн оралдажышкынын чажырбайн турар АКШ-тың болган оон чамдык эвилелчилериниң дайызыларак политиказының түңнели-дир деп дыңнадыгда айыткан. Айылдыг-ол угланыышкынга удур ужуражмышкынга айыткан хемчегер онза чугула ужурдузалыг деп, БКП ТК-ның Политбюросу санап турар.

Ядролуг кыжанышпыдан Европаны камгалаар, Европаны ядролуг капшыг-даа чепсектеп хостуг дип болдурар, кыска бүгү күрүнелер дең эргеге болгаш бот-боттарын хүндүлежиирге үндезилээш, кады ажылдажылганы чедип алдын дээш эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни кылыры-не Европаның чуртгарына кыйгырыгны БКП ТК-ның Политбюросу чүүлдүг деп көрүп турар. Социалистиг чуртгар шериг күүзүнүң талазы-биле боттарындан артык күштүг болу бээр чорукту канчап-даа болдурбас дугайында олардың медеглерин, амгы Европаның девискээрполитиктиг боттуг байдалы өскерилип чок болуп турарын ПҮР-нуң Министрлер Чөвүелин демдеглээн.

ТАЙБЫҢ — КОЛ ШУГУМ

Социалистиг чурттарның удуртур партия болган күрүне ажылдакчыларының Москва ужуражмышныкының түңнелдери бүгү делегейге кайгамчык улуг сонуургалды бодурбушаан. Ол түңнелдерни тайылбырлавышаан, даштыны парлалга, радио, телевидение тайбың дээш, ядролуг халакты болдурбас дээш могаг чок демисеп — Совет Эвилелиниң болган социалистиг ден каттыштырыгга чурттарының дашты политиказының кол шугуму-дур деп онзалап демдеглеп турар. Боо-чепсектерни эдерее бүдүрерин шегээрээнге болган чепсегленишкинни, ылаңгыя ядролуг чепсекти дужуреринче шилчиниринге үе-шактыг халас арттырбас деп Барның чүүке кыйгырыг Москвадан чаңгыланып үнген деп демдеглеп турар.

Москвага ужуражмышныкка болган ада үлэзөн алдынган кады кылган медеглерге дегээрге эң улуг болуушкынарның бирээзи болу берген болгаш ол болуушкынарның улам ыңайгы хөгжүлдеениге үр үелиг салдарын чедирер деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн.

Делегей байдалын чоруг болгаш ханы анализзээринге үндезилээш, Москва ужуражмышныкының киржикчилери НАТО күрүнелериниң адынга чамдык саналдарынга хамаарыштыр боттарының чурттарының тайбыңга ынак дашты политиказының чингине принциптерин тодаргайыктан. Европаның болган бүгү планетаның кырында кыжанып келген ядролуг аймылга удур эң улуг мооидакты тургузарынче уланган орукту ол саналдар ажыдып турар. Буянныг сетнил, политиктиг чаагай тура-сорук, бистиң нарын үевистиң айтырыгларын харыысалгалыг көөр чорук кады кылган медеглелде сиңиннкиниң Болгарияның Компартиязының ТК-ның органы онзалап демдеглээн. Амгы үениң тоолгуүне ол медеглел талбыны камгалап арттырарында болгаш делегейниң айыыл чок күжениишкинериниң илергейлээшкинин болуп турарын хүралдың дугайында дыңнадыгда айыткан. Делегей байдалының аймыылдыг ол хөгжүдеен — АКШ-тың болган оон чамдык эвилелчилериниң дайызырак политиказының түңнели-дир.

Социалистиг күрүнелер — ужуражмышныкның киржикчилери шериг күүзүнүң талазы-биле боттарындан артык күштүг болу бээр чорукту канчап-даа болдурбас дугайында олардың медеглерин, амгы Европаның девискээрполитиктиг боттуг байдалы өскерилип чок болуп турарын ПҮР-нуң Министрлер Чөвүелин демдеглээн.

Социалистиг чурттарның удуртур партия болган күрүне ажылдакчыларының ужуражмышныкының түңнелдерин, ол түңнелдерниң ажыдыышкынын, даштыны парлалга, радио, телевидение тайбың дээш, ядролуг халакты болдурбас дээш могаг чок демисеп — Совет Эвилелиниң болган социалистиг ден каттыштырыгга чурттарының дашты политиказының кол шугуму-дур деп онзалап демдеглеп турар. Боо-чепсектерни эдерее бүдүрерин шегээрээнге болган чепсегленишкинни, ылаңгыя ядролуг чепсекти дужуреринче шилчиниринге үе-шактыг халас арттырбас деп Барның чүүке кыйгырыг Москвадан чаңгыланып үнген деп демдеглеп турар.

Москвага үлэзөн алдынган кады кылган медеглерге дегээрге ажылдакчыларының Москва ужуражмышныкының киржикчилери НАТО күрүнелериниң адынга чамдык саналдарынга хамаарыштыр боттарының чурттарының тайбыңга ынак дашты политиказының чингине принциптерин тодаргайыктан. Европаның болган бүгү планетаның кырында кыжанып келген ядролуг аймылга удур эң улуг мооидакты тургузарынче уланган орукту ол саналдар ажыдып турар. Буянныг сетнил, политиктиг чаагай тура-сорук, бистиң нарын үевистиң айтырыгларын харыысалгалыг көөр чорук кады кылган медеглелде сиңиннкиниң Болгарияның Компартиязының ТК-ның органы онзалап демдеглээн. Амгы үениң тоолгуүне ол медеглел талбыны камгалап арттырарында болгаш делегейниң айыыл чок күжениишкинериниң илергейлээшкинин болуп турарын хүралдың дугайында дыңнадыгда айыткан. Делегей байдалының аймыылдыг ол хөгжүдеен — АКШ-тың болган оон чамдык эвилелчилериниң дайызырак политиказының түңнели-дир.

Социалистиг күрүнелер — ужуражмышныкның киржикчилери шериг күүзүнүң талазы-биле боттарындан артык күштүг болу бээр чорукту канчап-даа болдурбас дугайында олардың медеглерин, амгы Европаның девискээрполитиктиг боттуг байдалы өскерилип чок болуп турарын ПҮР-нуң Министрлер Чөвүелин демдеглээн.

Делегей байдалын чоруг болгаш ханы анализзээринге үндезилээш, Москва ужуражмышныкының киржикчилери НАТО күрүнелериниң адынга чамдык саналдарынга хамаарыштыр боттарының чурттарының тайбыңга ынак дашты политиказының чингине принциптерин тодаргайыктан. Европаның болган бүгү планетаның кырында кыжанып келген ядролуг аймылга удур эң улуг мооидакты тургузарынче уланган орукту ол саналдар ажыдып турар. Буянныг сетнил, политиктиг чаагай тура-сорук, бистиң нарын үевистиң айтырыгларын харыысалгалыг көөр чорук кады кылган медеглелде сиңиннкиниң Болгарияның Компартиязының ТК-ның органы онзалап демдеглээн. Амгы үениң тоолгуүне ол медеглел талбыны камгалап арттырарында болгаш делегейниң айыыл чок күжениишкинериниң илергейлээшкинин болуп турарын хүралдың дугайында дыңнадыгда айыткан. Делегей байдалының аймыылдыг ол хөгжүдеен — АКШ-тың болган оон чамдык эвилелчилериниң дайызырак политиказының түңнели-дир.

Социалистиг күрүнелер — ужуражмышныкның киржикчилери шериг күүзүнүң талазы-биле боттарындан артык күштүг болу бээр чорукту канчап-даа болдурбас дугайында олардың медеглерин, амгы Европаның девискээрполитиктиг боттуг байдалы өскерилип чок болуп турарын ПҮР-нуң Министрлер Чөвүелин демдеглээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Делегей байдалын чоруг болгаш ханы анализзээринге үндезилээш, Москва ужуражмышныкының киржикчилери НАТО күрүнелериниң адынга чамдык саналдарынга хамаарыштыр боттарының чурттарының тайбыңга ынак дашты политиказының чингине принциптерин тодаргайыктан. Европаның болган бүгү планетаның кырында кыжанып келген ядролуг аймылга удур эң улуг мооидакты тургузарынче уланган орукту ол саналдар ажыдып турар. Буянныг сетнил, политиктиг чаагай тура-сорук, бистиң нарын үевистиң айтырыгларын харыысалгалыг көөр чорук кады кылган медеглелде сиңиннкиниң Болгарияның Компартиязының ТК-ның органы онзалап демдеглээн. Амгы үениң тоолгуүне ол медеглел талбыны камгалап арттырарында болгаш делегейниң айыыл чок күжениишкинериниң илергейлээшкинин болуп турарын хүралдың дугайында дыңнадыгда айыткан. Делегей байдалының аймыылдыг ол хөгжүдеен — АКШ-тың болган оон чамдык эвилелчилериниң дайызырак политиказының түңнели-дир.

Социалистиг күрүнелер — ужуражмышныкның киржикчилери шериг күүзүнүң талазы-биле боттарындан артык күштүг болу бээр чорукту канчап-даа болдурбас дугайында олардың медеглерин, амгы Европаның девискээрполитиктиг боттуг байдалы өскерилип чок болуп турарын ПҮР-нуң Министрлер Чөвүелин демдеглээн.

Москвага үлэзөн алдынган кады кылган медеглерге дегээрге ажылдакчыларының Москва ужуражмышныкының киржикчилери НАТО күрүнелериниң адынга чамдык саналдарынга хамаарыштыр боттарының чурттарының тайбыңга ынак дашты политиказының чингине принциптерин тодаргайыктан. Европаның болган бүгү планетаның кырында кыжанып келген ядролуг аймылга удур эң улуг мооидакты тургузарынче уланган орукту ол саналдар ажыдып турар. Буянныг сетнил, политиктиг чаагай тура-сорук, бистиң нарын үевистиң айтырыгларын харыысалгалыг көөр чорук кады кылган медеглелде сиңиннкиниң Болгарияның Компартиязының ТК-ның органы онзалап демдеглээн. Амгы үениң тоолгуүне ол медеглел талбыны камгалап арттырарында болгаш делегейниң айыыл чок күжениишкинериниң илергейлээшкинин болуп турарын хүралдың дугайында дыңнадыгда айыткан. Делегей байдалының аймыылдыг ол хөгжүдеен — АКШ-тың болган оон чамдык эвилелчилериниң дайызырак политиказының түңнели-дир.

Социалистиг күрүнелер — ужуражмышныкның киржикчилери шериг күүзүнүң талазы-биле боттарындан артык күштүг болу бээр чорукту канчап-даа болдурбас дугайында олардың медеглерин, амгы Европаның девискээрполитиктиг боттуг байдалы өскерилип чок болуп турарын ПҮР-нуң Министрлер Чөвүелин демдеглээн.

Делегей байдалын чоруг болгаш ханы анализзээринге үндезилээш,

ӨӨРЕНИР МЕН, ОЛ-ЛА!

Школамга баргаш,
Өөрүм-биле кады
Ырлап, бижип, санап
Өөренир мен, ол-ла!

Онаалгамны бажыңга
Оңза эки кылгаш,
Төрээн дылга, санга
«Дөрттү», «бешти» алыр мен.

Бажыңымга келгеш,
База аңаа орбас мен.
Аяк-сава чугжуп,
Ажылдаар мен, ол-ла!

Сериин ногаан шөлдүг
Чечек үнүп тараан
Сесерликмге барып,
Сезгүүстээр мен, ол-ла!
М. ТАДАР-ООЛ.

ХАМНААРААМ-ОЙНААРААМ

Шала борбак, төгерик
Чазап алган хамнааракм.
Кагбас мнак эдим —
Хамнааракм-ойнааракм.

Долган-долган салырга,
Топпуладыр халыпкаш,
Чаңгыс черге туруптар,
Шаанга книр-де дескинер.

Чалгыс буттуг хиреде
Чайлып кээп дүшпес-даа,
Тырыгайдыр ырлап,
Тырыкыланып турар.

Чаза долган салырга,
Самнап турар хамнааракм.
Көрүп, ойнап хаммазым
Хөлчок чараш хамнааракм.
К. ТҮЛҮШ.

Бистиң чуртта бичии уруглар аас-кежиктиг, «чаг иштинде бүүрек дег» амыр-шөлээн, тедуг-догаа, оран-хөлүг чурттап турар. Оларның арын-шырайында кезээде хүлүмзүруг ойнаан чөрүүр. Ол дээрге аас-кежиктиг чурттаганың херечизи, бистиң төрээн партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың ада сагыш салыышкынының ачы-дузазыдыр. Бо чурукта бичии уруглардың эп-найырадыын, чаптанчыг, чаражык; хостуг шөлээн ойнап чөрүүрларын көрүкер даан.

АРГАДА ООЛ

Р. ФРАЕРМАН

Бичии ол Вильборик адазы-биле хем эриннге тос чадырга чурттап турган. Оон адазы — эвеш: аңчы. Ооп бир-ле катап эртен эрте одунгаш чадырындан үнүп келген.

Чадыр артында чадан үнүштер арезынга кокпа орукка арганың ийи күскеазын ооп корген.

Олар бир-бир дагаа чуургазы тудуп алган соңгу бутгары-биле шуштур кылаштажып чорааннар.

Ол — чадаңнар аразында үш тутган сыйтылаар бичии куш чуургалары боол-тур.

Вильборик күскелерге адаргаш, ол күштүң уязып дилеп эгелээн. Ынчалза-даа чадаң ыяштар адаанда терең сиген аразындан уянны ооп тыппаан. харын ол хөөрүк үнүгүр тып ап-тыр.

Дүүн чаъс чагган. ынчангаш хөөрүк эрткен күзүн курлавырдап алган тоорук сайларын үнгүрүнден уштуп дажыглап аппарган калбак теш кырынга хүн караанга тарады чадың каан.

Вильборик амыраан. Ол хөөрүктү сывыртап чорудупкан, а тоорук сайларын ап алгаш, даш-биле чара шапкылап эгелээн. Тоорук сайлары привээн боорга, Вильборик сеткил ханып, амданнаып чап олурган.

Адазы оглу ынчап олурда, кырын орта келген.

— Хөөрүктүң тооруун чүге алдың? Ол ам чүнү чиприл, куруг калган шыкажыл. Тоорук дек бышпас болгай. Теш кырынга оларны чада каттылап каг — деп, Вильборикке чугаалаан.

— А күскелерни канчаарыл? Сыйтылаар куштүң чуургаларын дажыглап бар чыдырда көрдүм — деп, Вильборик чугаалаан.

— Ол күскелер дээрге оорлар шыкажыл? Сен ак сеткилдиг боон чурттаар турган ийик сен — деп, адазы чугаалаан.

— Че, ындыг-дыр — дээш Вильборик тоорук сайларын теш кырынга дедир салгылап каан.

А кежээ эвенкилериниң турлаанга самолёт кино экке-лген. Дүне дыштыгаа ажык черге ийи узун чойганга хере азып каан улуг пөске кинофильмни улуг-даа, бичии-даа эвенкилер шупту көргеннер.

Ону коар дээн кижи бүрүзү-ле билет тудуп алган чорүп турганнар.

А Вильборикке адазы билет садып бербээн, чүге дээрге ол бичии, ынчангаш халас көрүп болур.

Ынчалза-даа Вильборик кинону көрбээн. Ол аргажхая көрүп олургаш, бажың безин шымчетпээн-даа.

— Чүге көрбейн олур сен? — деп ооп айтырган.

— Мен ак сеткилдиг чурттаар мен. меңге билет чок. ынчангаш хоржок мен — деп, Вильборик чугаалаан.

Адазы билет саткыжере чедир, Вильборик кинону көрбейн олурган.

БИЧИИЛЕРНИҢ ЧУГААЗЫ

Уруглар садынга мен мындыг чугааларны дыңнаан мен:

— Мен савалар чугжуп, аваамга дузалажып турар мен.

— А мен пироги быжырар кижи мен.

— Мен телевизорну кожуптар мен.

— А мен аваамга дузалажып турар мен.

• • •

Бистиң дөрт харлыг оглувус «Мөгенниг аътчыгаш» дугайында тоолду дыннап олуруп-олуруп:

— Авай, мөгенниг аътчыгаш дээрге—теве мышкажыл ол —дээн.

• • •

Бир-ле катап үш харлыг уруум Анечкага мындыг тывызык ыткан мен:

— А биле Б хоолайга олурганнар. Оон А кээп дүшкен. Б чиде берген, хоолайда чүү артканы?

Анечка ур-даа боданмайн, алгырып-ла үнген:

— Истер.

• • •

Алык үш харлыг. Ол географтыг карта көргеш:

— Ох, глобусту үреп кааннар мышкажыл!—деп алгырган.

• • •

Марина дөрт харлыг. Оон улут бир ооллуң мурнунга мынчаар билиирген мактанып-тыр:

— Бойдус баштай сарбашкыны кылып бүдүрер, а оон соонда кижини...

• • •

Беш харлыг ооп чайын кежээде кырган-аваазының бажыңынга чораап келирге, адазы айтырган:

— Кодээде солун чүнү көрдүң, оглум?

— Пришел сөөртккен аът-ла көрдүм — деп, үш чок харылаарга, адазы «тергелиг аът көрген-дир» деп даап билгеш, хүлүмзүрүп каан.

• • •

Дөрт харлыг бичии уруг кырган-аваазындан айтырган:

— Мээң харым кажыл, кырган-авай?

— Сээң харың дөрт.

— А сээң харың кажыл, кырган-авай?

— О-оо, дыка хөй болгай кызым.

— Бо дүнеки сылдыстардан хөй бе?

• • •

Бичии Зоя ачазының азерттеттинмээн аъдыныче көргеш, айтырган:

— Ачай, аъдың чүге хепкерип албаан сен.

Ачазы оожум каттырбышаан:

— Хепкерип эвес, азерттеп дээр чоор — деп эд. тайылбыраан каан.

Республиканың бирги черидээш эр улус аразында хол бомбүүрүң маргылаалары эрткен дыштанып хүннерде Культураның болгаш дыштанылганың И. Гастелло аттыг паркты спорт шөлдериге болган. Анаа районнардан, Ак-Довурак хоорайдан, Хову-Аксы болгаш Ак-Тал суурлардан ниитизи-биле 17 командалардан 140 хире спортчулар маргылдаларга киришкеннер.

Баштайгы хүннерден эгелээш, Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның спортчулары чеди-шишкинниг, уттуруушкун чокка ойнааннар.

Маргылдаанның эң шинтпирлиг хүнү воскресеньеде түңнел ойнанарже кирген командалар ужурашканнар. № 1 шөлге Барыын-Хемчик биле Улуг-Хем районнарның бөмбүкчүлери, ийиги шөлче Чөөн-Хемчик районнуң төлээлерибиле кызылчылар бирги черниң шаннаалы дээш ойнаар эргени алыр сорулгалыг маргышканнар.

Судьяның эдиспизи эткен соонда, үр-даа болбаанда Барыын-Хемчиктиң спортчулары улуг-хемчилерни 15:12 санга удуп алганнар. Алышкылар Николай болгаш Валера Монгуштар баштайгы ооңда доктаамал халдап, дилим, тывынгыр ойнап тургаш, көрүкчүлерин сонуургалын чаалап алганнар. Ынчалза-даа ийиги ооңда Улуг-Хемниң бөмбүкчүдери идепкейлиг, кызымак ойнаанының түңнелинде ниити санны 1:1 кылдыр деңнештирип алганнар. Эң сөөлгү 5 дугаар ооңда барыын-хемчикчилер сан 13:10 турда, кезек үеде салдынпкаш, удурланыкчымаанга 5 санны берипкеш, уттурганнар.

Барыын-Хемчиктиң төлээзи, республиканың шыырак спортчуларының бирээзи Александр Донгак бо удаада маргылдаанның негелдезин ёзугаар чурум хажыткан даэш ооңга кирбейн барган. А ойнаан болза, барыын-хемчикчилерниң салым-чолу өскерли-даа берип болур турган ийик.

Чөөн-Хемчиктиң командазы биле Кызыл хоорайның шилиндек бөмбүкчүлериниң ооңу 2:0 болуп, кызылчыларның тиилелгези-биле доозулган. Ынчангаш бирги, ийиги чер даэш түңнел ооңга Кызыл хоорайның командазы Улуг-Хем районнуң спортчулары-биле ужурашканнар.

Чаъс чагганы-биле холбаштыр бирги, ийиги чер даэш ооңну «Херед» спорт залынга эрттирген.

Баштайгы ооңда улуг-хемчилер сан талазы-биле денге чоруп тургаш, сөөлүнде элээн күш үндүрүп тургаш бирги ооңну удуп алаа-даа, ийиги-зинде уттурупканнар. Сан 1:1 апарган. Үш дугаар ооңда улуг-хемчилерниң курлавырда спортчузу Сергей Түлуш ойнап эгелей берген. Ынчангаш оларның күжү немежип. ол ооңну база удуп алганнар. Сан 2:1 апарган соонда кызылчылар идепкейин бедидип, халдап-даа, камгаланып-даа турганнар. Командаңың составында бо удаада шупту анмактар. Күрүнеңиң Кызылда педагогика институдунуң студентилери, бирги разрядлы Вячеслав Ондар, Виктор Ховалыг, Иван Бүрбү, авиабүдүрүлгениң ужудукчузу Николай Даравев оларның күштүг кагыгларын улуг-хемчилер дозуп, удаа-дараа эки «харылгарны» база бергилээннер. Дөрткү ооңда бар арга-күжүн ажыглаза-даа, удурланыкчымаанга халдашкыны улам күштелгенинең түңнелинде кызылчылар уттургаш, бирги шаннаалы улуг-хемчилерге алысканнар. Ынчангаш бирги черни эзлээн команда—Улуг-Хем районнуң спортчулары республиканың спорт комитединиң кубогун, вымпелин болгаш өртектиг белектерни чаалап алганнар. Тиилекчи команданың ойнакчы бүрүзүнге «Урожай» спорт ниитилелиниң чемпионунуң ленталарын тывыскан.

Маргылдаанны бо удаада организастап эрттиргени багай эвес.

Түңнелинде республиканың шилиндек командазының составын тургускан. Спортчулар Алексей Лопсан, Александр Донгак, Алексей Донгак, Сергей Намчал, Серен Түлуш, Николай Монгуш, Владимир Лебедев, Вячеслав Донгак, Владимир Саая, Илья Сендин, Борис Серээ олар Тываның шилиндек командазының составында киргеннер.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: ооң үези. Авторуң фотозу.

КУБОК УЛУГ-ХЕМЧИЛЕРДЕ

САНАЛЫМ

Партия болгаш Совет чазак күш-культураны болгаш спортту ажылчы чоннарның хүн бүрү амыдыралы-биле холбаар дээш улуг кичээнгейни салып турар. Ол улут сагыш салышкынны канчаар боттандырып турарын радиолап дыңнаан, телевизордан көрүп, солун-сеткүүлдерден доктаамал номчуп турар бис. Ооң-биле чергелештир бодум ону улам деткип, хүүмда мындыг санал киирер бодалдыг мен.

Бистиң Кызыл хоорайда шыдыраага разрядтыг-даа болгаш адаа хандыкпыладыгдаа кижилер хөй. Оларның аразында аныяктар-даа, пенсионерлер-даа бар. Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының шыырак залы суббота, воскресенье хүннеринде кажан-даа эки турбас. Онда ойнаанарның аразында пенсионерлер база бир кол черни эзлеп, валдың доктаамал аалчыларын апарганнар. Ону көргеш кижиниң спортчу хей-ады чайгаар-ла хайыгып кээр, өөрүүр-даа болур. Хоочуннарның чамдыызы хоорай төвүнден озалаап, ыракта чурттап турар болганындан үнезиниң безин ап алган кюрлер. Ынчангаш болуп база пенсионер кижи болганымда, черле ынчаш, пенсионерлер аразынга шыдыраа маргылдаазын байыр-наадымда азы чыда бир-ийи удаа эрттирзе ажырбас боор деп саналдыг мен. Мээң бо саналымны эш-оор, аныяктар, чылдагы республиканың спорт комитеди чүүлдүгүнүн деткинр боор деп идегээр мен.

С. ИДАМ, пенсионер.

СПАРТАКИАДАДАН УНИВЕРСИАДАЖЕ

ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының типлекчилери, чиик атлетиканга Олимпий чемпионнары, Латвияның Валтспилс хоорайындан Дайнис Кула болгаш Новосибирскиден Виктор Маркин база Спартакиаданың шаннаалының эдилекчилери, москвачы Александр Бескровный болгаш Владимир Поляков, Киев чурттуг Юрий Тамм болгаш өске-даа суралгыг спортчулар июль 1-деп 11-ге чедир Канаданың Эдмонтон хоорайынга болуп Бүтү-делегейниң студентилер ооңнарынга киржирлер.

— ССРЭ-ниң шилиндек командазының составында эвилелдешкен республикаларның дээди өредилгезиниң черлеринден барык 300 хире төлээлер киржип турар—деп, июнь 23-те Москвага болган парлалга конференциязынга «Буревестник» спорт ниитилелиниң лаборазының орадакчызы, ССРЭ-ниң алдарлыг тренери Леонид Драчевский чугаалаан.

Спорттуң өске-даа хевирлеринге сураглыг спортчулар бистиң командаңың составында кирип турар. Эштиринге үш дакпыр Олимпий чемпиону Владимир Сальников, Олимпий чемпионнары, Киевтен Сергей Фесенко, ленинградчы Сергей Копляков, Александр Силоренко, Ленинградтан дедегей чемпиону Светлана Варганова, теннис ойнаарынга Европа чемпионнары Вадим Борисов болгаш Александр Зверев олар киржирлер. В. Борисов биле А. Зверев олар ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазынга Москваның командазын төлөөлөп, алдын медальдарны чаалап алгаш-нар.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ КОНЦЕРТИ

№ 48 тудуг эргелелиниң комсомодчу аныяк-өскен хостуг үе-шактарын культурлуг дыштанылга-биле эрттиринң турарлар. Олар боттарының күжү-биле солун концертти белеткээн болгаш Кызыл районнуң Шамбалыг. Кур Чер суурларга көргүзүп чорааннар. Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-ооллуң «Четпезин билиргенин» деп чаңгыс кожегединг шиизи-биле концерт эгелээн. Тургускан режиссёру — Кимоол Оссур. Шин бичии-даа болза, ында амыдыралчы болуушкуннар хөй. Ук шиизе [illegible] бистиң хүнперивисте болуп турар. Херээжен кижиниң ажылын үнелеп көрбес. ажылдан былдаар. мегечи, бузурукчу, арага-дарыжо сундулаар. аярадыкчы хөөнүүг ийи-чаңгыс кижилерни сойгалаан.

Шин кыска болган тудумна, ону чогумчалыг тургузары берге. Ыпдыг-даа болза бис ону таарымчалыг кылдыр тургускан, бот-тывынгыр артистер рольдарны ойнаан. Шининиң кол рольларын тудугжу Эрес-ооп Ооржак. штукатур-маляр Лилия Хомушку, комсомол организациязының секретары Валерий Чооду, тудугжу Эрелчин Тимур амыдыралчы кылдыр ойнап күүсеткеппер.

Варвара Болат, Оолар Өнермаа оларның ырлаары, Валерий Чоодунуң тургусканы «Аныяктар» деп таанышы. бот-тывынгыр композитор Моңгуш Кертик-ооллуң удуртулгазы-биле хылыг хөгжүмге тыва аялгаларын күүсеткени черле эки.

Тудуг эргелелиниң аныяктары хостуг шактарында культурлуг дыштанылгага совуургалыг. Ажыл шагының соонда олар клуб, театр барып, спорт шөлдериге ойнаар. «Тудугжу» агиткультбригада ажылдаа-ла элээн үр апаргап. Ында 20 ажыг аныяктар доктаамал киржип турар.

Коллективтиң удуртукчулары аныяктарның бот-идепкейин үнелеп көрбес. ону хереккө албас. идик-хеп аймаа-биле дуза чедирип. хандырбайн турары ковчуг багай. Ынай-бээр үнүүшкүн кылыр дээрге транспорт-биле база хандырып бербейн турар.

Коллективте каргыраа, сыгыт, хөөмей талазы-биле коргүзүлгер бар-даа болза, тыва национал хөгжүм хереклерине үдеттирип алгаш күүседир номерлер барык чок болуп турар. Ооң бир чылдагаанды ук хереклерниң тывызбазынга болуп турар. Шак ындыг хереклерни бистиң хоочун-даа, аныяк-даа шеверлериниске кылдыртыр, чагып белеткедир болза эки-ле болур ийик. Ону республиканың эртем-методиктиг төвү база таарыштыр көрүп шинтпирлээр болза, бот-тывынгыр үран үүл коллективтериниң концерт программазы улам байлак болур ийик.

К. ОССУР.

Кызыл хоорукүүскомнуң улусчу театр режиссёру.

«АЯЛГА»

Тээли суурда Культура бажыңының чанында «Аялга» деп агитбригаданың кежигүнери хөй эвес, он кижи. Ынчалза-даа оларны Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйлары-ның хову-шөлдеринде, ферма-ларда, хойжу бригадаларда ажылдап турарлар четтикпейн чанап турар. Агитбригаданың артистери солун программалыг концерти-биле кодээнинг ажыл-ишчилерин бо-ла эргий бээр.

Кышкы үеде малчын бригадалар топтеринге, фермаларга, чайгы үеде хову турлагларынга, кыргылда пунктуларынга, мал чемининг белеткелчилериниң чыдган черлеринге оларны бо-ла көрүп болур. Концерттен аңгыда лекция, бесседаларны янзы-бүрү темаларга кылып турар.

Чоокта чаа «Кара-Хөл» совхозтуң төвүнге болгаш бригадаларынга «Аялга» аздап чораап келген. Агитбригадада хоочуп-даа, аныяк-даа уран талантыг кижилер бар. Бот-тывынгыр композитор Базыр-ооп Чүдүм-Сүрүнавуң янзы-бүрү хөгжүм хереклеринге ойнаарын, Светлана Моңгуш. Баку Сенлажы оларның ырыларын болгаш танцыларын. Маадыр Моңгуштуң уран номчуглаарын. Марий-ооп Сат биле Андрей Опейнин хөөмей. сыгыдын, демир хомуска аялгаларын, Владимир Хередчаптың чазаганга ойнаарын барган-на черинге көрүкчүдер улуг сонуургал-биле дыңнап, көрүп, дагын күүседирин болганчокла чалай бээрлер.

«Аялга» бодунуң концерт программазын районнуң ажыл-агыйларын эргим доозкан санында-ла чаартып. эде, чаа номерлерни немеп ап турар. Агитбригаданың удуртукчузу Владимир Хертекович Хередчап онаашкан ажылының дугайында мынчаар чугаалаар:

— Амгы үеде агитбригаданың кол соруглазы болза, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылын үнелезинибиле эде тургузуп, ук Пленумнуң материалларын чон оргузунга уран чүүл дамчыштыр таныштырып. Аъш-чем программазын боттандырарывыс. Совет Тываның 40 чыл ооңга төлептиг ужуражырывыче районнуң ажыл-ишчилерин хейзът кылып. улам күжениишкиниг ажылдаарывыс болур.

Б. БАРБА.

УЛУГ САТИРИКТИҢ АМЫДЫРАЛЫНДАН

М. Салтыков-Шедриннин ажылдап турган кабинединг Пензанын чурт шинчилекчилери тып алганнар. Областтың төөгү болгаш культура турасскаалдарының данзызын тургузуп. оларны черле өөренип көрүп тура, хоорайнын Белинский кудумчузунда 8 эрги бажыннар барын экерип кааннар. Аңаа улут оруг чогаалчы-сатирик 1865—1866 чылдарда күрүне палатазының даргазы боол ажылдап турган.

Чогум кайда, кайы өрээлге ажылдап турганыл? Шинчээчилер шүүдеп, шудургу дилээн соонда, ону тып алганнар. Пенза облазының күрүне архивининг фондузунган ол үениң бажыңнарының каттар аайы-биле элээн каш планнарын тыпканнар, оон олар палатаның хуралдаар залы болгаш оон даргазының кабинеди кайда турарын тодарадып аттар аргалыг болганнар.

Михаил Евграфович Пензага будун чартык чыл чуртташ, губерния улузунуң ажы-чанының дугайында К. П. Анненковка чоруткан чагаазынга бижээн. Хамааты губернатор В. Александровтуң ажыл-херээн, ажы-чанын ол са шоодуп мынчаар бижээн: «...Пенза губерниязының чагыргазы ол-дур, бир эвес оон хора болбас болза-ла, өскелерге аңаа дамей. Брюхов хоорай дугайында очерктер бижир күзел менде тыптып келди».

Күрүне палатазының даргазы салыг-найманы болгаш олук-тывыш ажыл-агыйының кандыг байдалыг турарын ыңнап. үндүрүглеп ойталаан помещиктерни шуут буруу шаап. ол үенин хамык-ла төлеп чок кижилеринге киленп хайыгып турган. А ол болүүн кижилерни сеткилдин чымчаабиле камгалап чораан.

И. БОДРОВ.

Июль 7-нин хүнүнде Тываның хөгжүм-шин театрынга **КОНЦЕРТ** болур.
Касса 10 шактан 19 шакка чедир ажылдаар.
Концерттиң эгелээри 19 шакта.

ТВ

ИЮНЬ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—«Ак-кок дүнелер артында». Уран-зөчел телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 11.05 —«Ала-көөк-чулар клуву». 12.05 — Телемедээлер. 12.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Документалдыг фильмнер. 15.30 — Концерт (КУДР) 15.50 — Оруе чугаа. 16.20 —«Пионерия». Киножурнал. 16.30 —«Горнистер, харылаар!». 17.15 — Неделяның спорту. 17.45 — Партия дугайында рассказтар. РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылынга. Коллективизация. Баштайгы анларган чер. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Богун делегейде. 19.00—Кушажылы кээп алдар-ат. 19.30—Кинозарисовка: «Москва хемле-дан хаяазы». 19.35 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Евгений Лебедев. «Актёр дугайында болаалдар». 21.00 —«Үе». 21.30 —Э. Войничниин романынга үндезилеп тургускан «Шаашкак» деп уран-чечен үш сериялыг фильм. 1-ги сериязы—«Турасказал». 22.35—Бугун делегейде. 22.50—23.25—РСФСРниң алдарлыг артизи Р. Керенин концерти.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.40 — Г. Успенский. Чогаалларының арынарындан. 9.40 —Эртем болгаш амыдырал. 10.05 — Документалдыг фильмнер. 10.45 — М. Пришвин. «Бойдус календары». 11.25 — Немец ыыл. Өөредилгенин 1-ги чылы. 11.55 —«Кроштуң дыштанылгазы» деп уран-чечен телефильмниң 3-ку сериязы. 13.05 —«Аныяктар симфониязы». Фильм-концерт. 13.35 — Москва комсомолунуң ажылхеректери. 14.20 —«Волейбол, байырлыг болгаш эки». Документалдыг фильм. 14.40 — Совет армиязының ырылары. 15.40 — Телемедээлер. 15.45—18.15—Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Документалдыг телефильмнер программазы. 19.10 —«Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаллар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Ф. Гладков. Чогаал ажылының арынары. 21.00—«Үе». 21.30—Бүгүлеге музыка. 22.50 —«Алазань деп хем бар». Документалдыг телефильм. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионазы. ЦСКА—«Пахтакор».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Каракумы, 45° в тени» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Серебряное рево» 10.00, 11.30, 13.00, 14.30, «Комиссар полиции и малыш» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Калина красная» 15.00, 16.40, 18.40, 20.00, «Полосатый рейс» 13.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 10.00, «Казачья застава» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЯГЫ»: «Найти и обезвредить» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, хүнүң ийиги чартыында чаъстаар, дилмирээр. Соңгу-барыын чүктен хаттыг дүргеин секундада 0—11 метр. Дүне агаарның температураазы 10—15, чамдыктарыкга 0—5 градуе чыдыг болур, хүндүе чаъстаар, дилмирээр.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орадакчызарының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийжи аймдырал болгаш үлеттүр киллистеринин 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистеринин 2-37-13, чагаа киллизинин 2-41-27, информация киллизинин 2-22-60, культура киллизинин 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерининың 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1058.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01491

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 156 (12246) | 1983 чылдың июль 7, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

УЖУДУУШК УНДА ХҮН БҮРҮНҮҢ АЖЫЛ-ИЖИ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтылар Владимир Ляхов, Александр Александров олар орбита комплекизинде ийиги неделя ажылдап чоруурлар. Олар станцияны катап ажылдадырын үргүлчүлеп, «Космос-1443» корабльдиң чүүгүн дүжүрүп, аъш-чем продуктуларының, солуур дериг-херекселдерниң болгаш ажыглаар өске-дээ материалдарның учёдун кылып турар.

Профилактиктиг хемчеглериниң планын ёзугаар экипаж газоанализаторларның бирээзин солаан, агаар шыгындан суг алыр системага арыглаарының чаа блогун тургускан.

Чер кырының хайгааралын космонавтылар боттандырган болгаш күш-дамыр сайзырадыышкынын база кылган.

Турум ажылдаар фотоаппаратураны белеткээн болгаш радио харылзаазының херекселдерин олар ынап көргеннер.

Телеметриктиг хемчээшкиннерниң медээлерин болгаш экипажтың илеткээнин ёзугаар алырга, «Салют-7»— «Союз-9» — «Космос-1443» эртем-шинчилел орбита комплекизинниң ужудуушкуну чогумчалыг чоруп турар.

Космонавтылар Владимир Ляховтуң болгаш Александр Александровтуң кадыкшылының байдалы эки.

ПАРТИЙЖИ КИЧЭЭНГЕЙНИ— МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

СЭКП ТК-ныц май (1982 ч.) болгаш июль (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш, Тываның кодээ ишчилери политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кодурлуушкунуг ажылдап турарлар. Амгы үеде олар кол кичээнгейни мал чемперинниң белеткелинче угландырган. Совхозтар ажылчыннары бо чылын 235 муң тонна сигенни, 95 муң тонна сенажты, 425 муң тонна силосту, 8,5 муң тонна витаминниг сиген далганын белеткээр хүлээлгеп алган. Кылыр ажылдың хемчээли улуг, ындыг-даа болза ону күүседип болурунуң бүгү аргалары болгаш кураавырлары ажыл-агый бүрүзүнде бар.

СЭКП райкомнарының, совхозтарда партия организацияларының хөй нуруузу пиитинниң малынга четчир, эки шынарлыг мал чемперин белеткеп алырын чугулага көрүп, сиген кезилдезинге белеткел дугайында айтырыгларны бюроларга, партия, партком хуралдарынга чугаалашкаш, ажыканыяны организастыг эрттиреринниң организае-политиктиг хемчегерин, социалистиг чарыштың негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылган. Мал чемнери белеткээр бригадаларда болгаш звеноларда партия, чартия-комсомол болуктерин тургускан. Дуржулгалыг лекторларны, политинформаторларны, агитаторларны оларда быжыглаан. Бо бүгү коллективтерниң шалыпчы ажылдаарынга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерине, курлаавырларны илередиринге дузалаар. Ам соруулга болза партболуктерниң, бүгү кодээ коммунистерниң дайынчы арга-шинээн белидери болур. Шак мындыг хемчеглерни СЭКП Барыын-Хемчик, Чоон-Хемчик, Кызыл, Улуг-Хем райкомнары, «Тпилелге», СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг, «Күш-ажылдың хостуу», «Барлык», «Хемчик», «ҮТКА 25 чылы», «Коммунизминиң херели» совхозтарның, Дуржулга станцияның парткомнары алгап, сигенчилер ортузунга күш-ажылды шын организастаарынче, сагылга-чуруумну быжыглаарынче кичээнгейни салган. Үстүнде адаан ажыл-агыйлар бо хүннерде мал чемперинниң белеткелинче кирипкеп.

Ынчалза-даа республиканың чамдык совхозтарының партия организацияларының пиитинниң малынга чемнер белеткелинче баш бурунгаар сагыш салбайн, удуртукчуларның, специалистериниң плеткелдерин партбюроларга, партия хуралдарынга дыштавайн, контрольга албайн келгенинден кампанияга копкак белеткелдиг ужурашкан. «Тээлиг», «Бай-Тал», «Май 1», «Нарын», Тока, Ленин аттыг, «Чаа орук», «Кызыгаар» совхозтар трактор-дилге сиген кезер машиналарның, пресседоорликтерниң септелгезин мынчага чедир дооспаан. Оон ангыда мал чемперинниң белеткелин организастыг чорударының база масса-политиктиг ажылдың тодаргай планнары тургустуунаан, күш-ажылчы маргылдаанның негелделерин ажылдап кылбаан болуп турар. Ол четпестерни кыска хуусаада чайладыр ужурлуг.

Республиканың кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде дөрт муң хире коммунистер ажылдап турар. Ол — улуг күш. Партия организацияларының хүлээлгези болза коммунистерни чугула кампанияның харысаалгалыг участоктарынга быжыглаар, оларның удуртканы бригада, звено бүрүзү планның онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни ыяап-ла күүседткеп, сигенчилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштанарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургускан, социалистиг чарышты, идеологтуг, массa-политиктиг ажылды дээштиг организастаан турарын чедип алыры болур. Коз-ла соругга — пиитинниң малынга четчир, эки шынарлыг мал чемперин белеткээри болгай. Ынчангаш мал чемниң белеткелиң тускай адыр болдурар, бригада кереэзи-биле ажылдаар бригадаларны, звеноларны тургузар, мал чемперин белеткээр болгаш шыгжаар депшилгелиг аргаларны ажыглаар, мурнакчы дуржулганы пептередир. Мал чемнери белеткээр чугула херектиң адыр бүрүзүнге партийжи удуртулганы күштелдирер, оларга партийжи ээлдар четкен турарын СЭКП райкомнары, парткомнар чедип алыр ужурлуг.

Социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче партия организациязы хүн бүрү сагыш салыр хүлээлгелиг. Ким мурнап, ким хожудап турарын хүннүң көргүзүг самбыраларынга азар. Чарыштың түлелеп аймыктан хуусаавында доктаамал үндүрер, тинилекчилерни шаңнап-мактаар.

Мал чемперинниң белеткекчилериниң ортузунга масса-политиктиг ажылды СЭКП ТК-ныц июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр чорудар. Сиген белеткээр бригада, звено бүрүзүнге идеология звенозун тургузар. Политинформация, агитаторларның беседазы доктаамал өртерин хандырар. СЭКП ТК-ныц июнь Пленумунуң болган ССРЭ-ниц Дээди Соведининиң сески сессиязының материалдарының утказын болгаш ужур-дузазын олар чедиптир тайылбырлап, пропагандалаар, районнуң, совхозтуң, бригаданың амыдыралы, сорулгаларының-биле сыры холбаар хүлээлгелиг. Ынчан ажыл-ишчилерни берилиген онаалдаларны күүседиринче мобилизастап тыдаар.

Мал чемперин шынарлыг белеткээринче партия организациялары чогуур сагыштыг салыр. Белеткээн мал чемперинниң шынарын хыпаар херек. Мал чемперинниң белеткээринниң технологиязын үрээр кижилерге шыңгыы хемчег онаар апаар. Оон-биле чергелештир белеткээн сигенниң, сплосту, сенажты, витаминниг сиген далганын болгаш өске-даа мал чемперин эки шыгжап, кадагаларынче доктаамал кичээнгейни салыр. Бо чугула ажыл-херекке улусчу контрольдуң, комсомолчу прожекторнуң кежигүннерин, чер-чер Советтериниң депутаттарын, профсоюзтарның активтерин калбаа-биле хаара тудар, оларны рейдилерге, хынаалдарга идепкейлиг киириштирер.

Мал чемперинниң белеткелинде хаара туттунган кижилерниң амыдырал, культура, эмчи, салыг халдырылгазын экижидер. Оларның күш-ажылчы бедик кодурлуушкунуг ажылдаарынга ол идигин бээр.

Республикада мал чемпери белеткээр чугула кампания өгелээн. Ону чедиишкиннииг эрттирери — партия организацияларының дайынчы арга-шинээнден, идеологтуг, массa-политиктиг ажылды амгы үениң негелдезинге дүүштүр организастаанындан улуу-биле хамаарыжыр. Мал чемпери хөй болгаш шынарлыг болуру пиитинниң малының баш сагыш остүрериниг, оон продуктулуун бедидерине дузалаар, Аъш-чем программазын боттандырарынга ол улуг салдарны чедирер.

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ Г. КОЛЬ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Июль 5-те Кремльге СЭКП ТК-ныц Чиигине секретары, ССРЭ-ниц Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң Германияның Федеративтиг Республиказының Федералдыг канцлери Г. Коль-биле ужуражмышкыны болган.

Ю. В. Андропов биле Г. Коль бот-боттары-биле хуудa таныжар арталыг болганынга сеткил хамыышкынын илередип, совет-барыын-герман харылзааларның болгаш делегейниң, ылангыя Европаның байдалдың, принципиалдыг элээн хөй айтырыгларының талазы-биле бодалдарын ажыы-биле солушканнар.

Ю. В. Андропов канцлер Г. Кольдуң болгаш оралакчы канцлер Г.-Д. Геншерниң ССРЭ-де келгенинге байыр чедиргел. Совет Эвилелиниң ГФР-биле харылзаазының бирги чергелиг кылдыр көрүп турар деп, ол онзаалап демдеглээн. 1970 чылда Москва кереэзинге чарган үеден бээр Совет Эвилелиниң болгаш ГФР бот-тарының аразынга эки харылзааларны калбартырының ужур-дузалыг болгаш үретүцнелдиг оруун эрткен. Совет удуртукчулар ындыг харылзаалар моон-даа соңгаар чогумчалыг угланышкын-биле калбарарын болгаш ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга, бүгү Европаның эргеажыктарынга болгаш бүгүнинтиниң тайбыңының херээнге дүгжүр болурун күзеп турар.

Оон-биле холбаштыр Европада ядролуг чепсегленишкинниң чаа уржуктарын баш удур чугаалаар арга чок улам күштелиишкинин болдурбазының дугайында айтырыгның онза ужур-дузалыг бооп турарын Ю. В. Андропов чугаалаан. Херектиң ужуру болза, Европада стратегтиг байдалды ССРЭ-ниц болгаш оон эвилелчилериниң амыдыралчы эрге-ажыктарынга удур үнделзинни-биле өскертир дээш, НАТО болуглежиишкиннииг кылып турар оралдажышкыныңың дугайында бооп турар. ГФР-ниц девискээрин Совет Эвилелинче болгаш оон эвилелчилеринче шыгаап каан баштайгы согуушкуниуң америк ядролуг ракеталарны салып үндүрер шолу кылыр деп турар. Ол дээрге ССРЭ-ге удур немец черден даймынны катап өөскүдүп үндүрериниң кыжанышкынын катап тургузары бооп турар хевирлиг-дир.

Совет Эвилеля Европада ядролуг чепсектиң дугайында АКШ-биле чугаалажышкынарыны эки түңнелдерин чедип алыр деп сеткилиниң хапсындан күзел-биле эгелээн. Бистер Европага ядролуг удур туруушкуунуң деңнелин, домей айыыл чок чоруткун принцивин шынгыы сагывышаан, дыка кызыдарыиче чүткүп турар бис. ССРЭ чугаалажышкынында киржип турар талаларның бодалдарын өөренип көөр, ийи таланың эрге-ажыктарын барымдаалап корген кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алыр дээш болдунар-ла чүүлдерни шупту-зун кылып турар. Ындыг турбуже, АКШ-тың туружу НАТО чурттарында бар ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээнин шыгжамырларын хол дегбейн арттырбышаан, Совет Эвилелиниң боо-чепсээн чаңгыс талалыг дүжүрериниче угланган бооп турар. Бистер, чижээлээрге, Англияда болгаш Францияда бисче удур тургускан ындыг хевириниң хөй саннығ ядролуг чепсектиң барын база барымдаалавайн барып болбас бис.

Бистиң девискээриниствиң ханызында объектилерге дээп, үргедээр аргалыг ядролуг чепсекти ССРЭ-ниң мырынай чанынга тургускаш, АКШ болдуң артык эргелиг байдалга тургузарын күзеп турда, ССРЭ оон-биле демей чепсекти АКШ-тың чанынга бир-ле черге тургуспаан болгаш, америк логика-биле алырга, тургуспас-даа ужурлуг бооп турар-дыр.

Барыын Европаже чаа америк ракеталарны сөөртүп эккелгенинниң соонда, ССРЭ чамдык чүүлдерге чөпшээрежип эгелээр ужурлуг деп, НАТО чурттарының политиктери үргүлчү катап-катап чугаалап турарлар. Ол—ханы болгаш аймылдыг азымшкындыр. Бир эвес ракеталарны тургузга бээр чүве болза, бистер боттарывыстың туружувустан ойталавас-даа, бодувустуң камгалалывысты кошкатпас-даа, а харын ССРЭ-ниң болгаш оон эвилелчилериниң аймыл чок чоруун камгалаарының чогуур үезинде болгаш дээштиг харыы хемчеглерни алыр апаар бис.

Бодунга америк ракеталарны тургузарындаң, бистиң харыы хемчеглеривистеи, Европаның товүнге массалыг узуткаашкынның бүгү хевирлерин өндере мооцнээриндеп ГФР-нин чүнү чедип алырынга идеген турарын Совет Эвилелиниң билип алыры берге-дир деп, Ю. В. Андропов чугаалаан.

Херектериң амгы байдалының үезинде Европа зоназында ортумак ыракшылдың совет ракеталарны дээрге чүгле НАТО чурттарының ол зонада ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектеринге удур хемчеглер-дир. Олар ГФР-ниң чепсектиг күштерине углаттынмаан. Ынчалза-даа бир эвес барыын-герман черге америк ракеталарны тургузуптар чүве болза, байдал оскерлиг бээр. ГФР-ге хамаарыштыр шериг айыылы дыка хөй катап улгадыр. Бистиң ийи чурттуң аразынга харылзааларга чамдык нарыылдаашкынар база-ла чайлаш чок апаар. Ынчаарга ГФР-де болгаш ГДР-де немецтерге хамаарыштыр кандыг болурул дээрге, бир-ле кижиниң чоокта чаа чугаалааны мыкаан, олар бот-боттарынче ракеталардан тургустунган сырый херим аразындан көрүр апаар бис.

Европага ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээн ковүдедиринин орнунга, ону дыка кызырган, бистиң динге болгаш бүгү делегейде байдалды оонбиле дыка экижидер дээш, амдыызында бар болдунар аргаиы ажыглаары, ёзулуг ак сеткилдиг, ийи таланың эрге-ажыктарын барымдаалаан дуржулганы чедип алыры дээрге эвес мыйнаң? Амдыызында оларны тургузуп эгелеввэнде, дугуржулга чедип алдыныл болур-дур.

Аймыл чок чорук талазыбиле Совет Эвилелиниң төөгүнүң чылдагааннары-биле тургустунган хереглелдерин ГФР-ниң чазааның биликп турарының дугайында кашлер Кольдуң медеглээнинче Совет Эвилелинде кичээнгей салган. Бир эвес ындыг состер ГФР-ниң херек кырында политиказынга илереттинер чүве болза, бистиң ийи чуртту-даа, Европага тайбың херээнге-даа дыка эки болур ийик.

Бот-боттарын билчиринин оруу болза, чаагай тура-соруктү тайбыңнып болгаш чаагай кожа-хелбээ догуиваашкыныкиның эрге-ажыктары дээш кадыл ажылдажырынга белем чорук-биле долдур ажыы-биле холбаштырарында деп көрүп турарын Ю. В. Андропов чугаалаан.

Канцлер Г. Коль беседаның ажыт-чажыт чок байдалын бедик-биле үнелеп, Совет Эвилелиниң-биле тайбың болгаш чаагай кожа-хелбээниң харылзааларын тударынче, Германияның Федеративтиг Республиказы биле Совет Эвилелиниң аразынга харылзааларны улам-на боттуг хогжүдеринче ГФР-ниц оон баштаан чазааның чүткүп турарын илереткеп. Ол оонбиле кадыл Барыын Европаның азээн каш чурттарының девискээрлеринге, бирги эээлгеге ГФР-ге, чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарының дугайында айтырыг талазы-биле НАТО болуглежиишкиннииң удуртукчу болукторинниг биллингир туружун база чугаалаан.

Талаларның элээн хөй чугула айтырыглар талазы-биле туруштарында чорудээлер бар-даа болган болза, сапаалопалдың ажыы-биле солчуушкуну ажыктыг болган деп демей бодаалы Ю. В. Андропов болгаш Г. Коль илереткеннер. Олар моон соңгаардаа бот-боттары-биле харылзаа тударын дугуруушканнар.

(СЭТА).

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДООЗУЛГАН

СЭКП ТК-ныц Чиигине секретары, ССРЭ-ниц Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының Федералдыг канцлери Г. Кольдуң түңнел беседазы июль 5-те хүнүн ийиги чартыында Кремльге болган. СЭКП ТК-ныц Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниц даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш Федералдыг канцлерниң оралакчызы, ГФР-ниц даштыкы херектер министри Г.-Д. Геншер беседага киришкен.

ССРЭ-ниц болгаш ГФР-ниц аразында харылзааларны Москва кереэзинге үндезилээш, ийи чурттуң эрге-ажыктарынга, Европаның болгаш делегейниң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга дүүштүр болдунар шаа-биле улам ыцай хөгжүдеринче угландыр ол харылзааларның принципиалдыг айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчуушкунун үргүлчүлээн.

ССРЭ болгаш ГФР Москва кереэзинге даянмышаан, эрткен чылдарның дургузунда боо-боттарын билчип, тургуступ келген айтырыгларны ийи талалар шиитпирлээр аргалыг болганын Ю. В. Андропов демдеглээн. Ол дуржулга — бистиң кады чедип алган байлаавыс-тыр. Делегейниң амгы нарыдай берген байдалында ону төтчеглевези чугула.

Москва кереэзиниң болгаш ийи чурттуң аразынга оон дараазында ат салдынган дугуржулгаларның баазазынга үндезилээш, ССРЭ-ниц болгаш ГФР-ниң аразында харылзааларны хөгжүдери дээш ГФР-ниң чазааның туржуп турарын барыын-герман таладан база катап бүзүреткеп.

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниц аразынга ийи талалыг кады ажылдажылганы болдунаршаа-биле улам ынай хогжүдеринин тодаргай чамдык айтырыгларын база чугаалажып көрген. Моон мурнунда санал-оналдарның солчуушкунунга көрүнген чамдык айтырыгларның талазы-биле чугаалажышкынынарны уламчылаарын талалар дугуруушкан.

Топ Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсектиг кызырар дугайында Венада чугаалажышкынынарны киижиштирбишаан, өске-даа чамдыкмаларның эрге-ажыктары дээш кадыл ажылдажырынга белем чорук-биле долдур ажыы-биле холбаштырарында деп көрүп турарын Ю. В. Андропов чугаалаан.

Канцлер Г. Коль беседаның ажыт-чажыт чок байдалын бедик-биле үнелеп, Совет Эвилелиниң-биле тайбың болгаш чаагай кожа-хелбээниң харылзааларын тударынче, Германияның Федеративтиг Республиказы биле Совет Эвилелиниң аразынга харылзааларны улам-на боттуг хогжүдеринче ГФР-ниц оон баштаан чазааның чүткүп турарын илереткеп. Ол оонбиле кадыл Барыын Европаның азээн каш чурттарының девискээрлеринге, бирги эээлгеге ГФР-ге, чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарының дугайында айтырыг талазы-биле НАТО болуглежиишкиннииң удуртукчу болукторинниг биллингир туружун база чугаалаан.

Талаларның элээн хөй чугула айтырыглар талазы-биле туруштарында чорудээлер бар-даа болган болза, сапаалопалдың ажыы-биле солчуушкуну ажыктыг болган деп демей бодаалы Ю. В. Андропов болгаш Г. Коль илереткеннер. Олар моон соңгаардаа бот-боттары-биле харылзаа тударын дугуруушканнар.

(СЭТА).

РЕСПУБЛИКАНЫҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

КАА-ХЕМ РАЙОННУҢ ажыл-ишчилери пиитинниң малынга четчир санныг, эки шынарлыг мал чемнп белеткээр дээш күжениишкиннииг ажылдап турар. Бо хүннерде районда пиитизи-биле 416 гектар черниң сигени кестинген, 85 гектардан болдунген.

Сиген белеткелия «Улуг Октябрь» совхоз организастыг чорудуп турар. Ажыл-агый бо хүннерде 81 гектар черниң сигенин кестирген. «Енисей», СЭКП-ниц XXV съездизин аттыг совхозтар мал чемнп белеткээринче база деминг кирген, бо хүннерде 70—70 гектар черниң сигенин кезип, белеткээп.

Амгы үеде районда 10 механизастаттынган звенода 72 механизатор хаара туттунган. 65 трактор, сиген кестирер 25 машина, 10 дырбаащ, витаминниг сиген далганы кылыр 2 агрегат сигенчилерде быжыглаттынган.

Витаминниг сиген далганы белеткээр ажылдарга «Бүрен», СЭКП-ниц XXV съездизи аттыг совхозтар багай эвес темпиляг киргеп. Бо хүннерде 62 тонна бедик шынарлыг сиген далганын үк ажылагыйлар белеткеп алган.

Ч. ХОВАЛЫГ.

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТЕ «Чыраа-Бажы» совхоз мал чемниго витаминниг сиген далганы белеткээринге организастыг эгелээп. Мында коммунист Дадар-оол Монгуш удурткан 7 кижиден тургустунган звено 200 тонна бедик шынарлыг сиген далганы белеткээрин хүлээнген, шалыпчы ажылдап турар.

Бо звено АВМ агрегатка бедик будүрүкчүлүг ажылы дээш СЭКП райкомунун, райкүүскомнуң шилчнир вымпелин үш чыл улаштыр чаалап ап келген. Звеночулардан комсомолчу Сарыглар Север-оол, Зоя Монгуш, Кашпык-кыс Куулар кыымак ажылдап турарлар. Бо хүннерде мурнакчы звено 35 тонна мал чемнп белеткээп.

А. ШАГЖЫ.

ТАҢДЫ РАЙОНДА Дуржулга станциязының Б. Павлушкин удурткан дугаары дөрт механизастаттынган сигенчи звенозу пиитинниң малынга бижыг чем-суур белеткээр ажылдарга багай эвес ажылын көргүзүп турар. Мурнакчы механизатор болу хүнде-ле 10 гектар черниң сигенин кестирип, нормазын доктаамал ажыр күүседип келген.

Ол-ла звенода механизаторлар А. Байбородин биле В. Кондрашев база-ла нормазын доктаамал күүседип турарлар.

Ынчалза-даа станцияда мал чемп белеткээринге коску чедиишкиннер турза-даа, пиитизи-биле ажыл ам-даа шуудаваап. Эң ылаңгыя бедик будүрүкчүлүг машина-техника хонукта чүгле 7—8 шак ажыглаттынып турары харааданчыг.

Ч. КЕНДЕН.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ЧЕДИГИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниц Дээди Соведининиң бешки чыыжының чедиги сессиязы 1983 чылдың июль 8-те 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң доктаамал комиссияларының хуралдары 1983 чылдың июль 7-де 10 шакта Советтер бажыңынга болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Дээди Советтиң чедиги сессиязынга келген Тыва АССР-ниц Дээди Соведининиң депутаттарын 1983 чылдың июль 7-де 8 шактап 18 шакка чедир Советтер бажыңынга бүрүткээр. I каът, кабинет № 107, телефон 2-55-42. Июль 8-те СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга 8 шак 30 минутада бүрүткеп эгелээр.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАР ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниц Дээди Соведининиң депутаттар толээлекчилериниң чөвүлелиниң хуралы 1983 чылдың июль 8-то 9 шак 30 минутада СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болур.

РАЙОН СОВЕДИНИҢ СЕССИЯЗЫ

Улус депутаттарының Сүт-Хөл район Соведининиң организастыг бирги сессиязы дүүн болуп эрткен.

Аңаа организастыг айтырыгны чугаалашкан. Улус депутаттарының Сүт-Хөл район Соведининиң күүскомунуң даргазыга Т. Ш. Сарыгларны, күүском даргазының бирги оралакчызынга К. Ш. Монгушту, оралакчызынга С. К. Ондарны соңгаан.

Сессия дараазында «1983 чылда Сүт-Хөл районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүнө планы база СЭКП-ниц XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң чер-чер Советтериниң сорулгалары» деп айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди район Соведининиң күүскомунуң даргазы Т. Ш. Сарыглар кылган.

Сессияның ажылынга Тыва АССР-ниц Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендумо киржип, чүве чугаалаан.

Күш-ажылчы коллективте кижи

КОММУНИСТ СЕЛЕЗНЁВ БОЛГАШ ООҢ БРИГАДАЗЫ

«Волна» будүрүлге каттыжышкынының бот-оруглачарылгалыг бригадаларының бирээзиниң удуртукчузу коммунист Борис Степанович Селезнёвтуң организакчы ажылының болгаш оон удуртукан бригадазының дуржулгазын тайылбырлап көргүскен тускай плакатты СЭКП-ниц Новгород обкомунуң чанында информастыг пропаганда төвү парлаан. Дуржулганы ынчаар көргүзүп пептередири чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Күш-ажылчы киржилгениң боттуг үлүүн барымдаалаар чаңгыс аай керээ ёзугаар ажылдаар бригадаларны «Волна» будүрүлге каттыжышкынынга тургузуп эгелээнден бээр ийи чыл безин четпээн. Чаа принцип ёзугаар ажылдаар комсомолчу-аныяктар бригадазын удуртурун коллективте ат-алдарлыг кижиге ынчаарда саналдаан турган.

Борис Степанович бригадазы тургузарын эки тура принцивин ёзугаар боттандырган. Коллективти сырый каттыштырарынче, ниити херек дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгалыг болурунче, ол чаагай чаңчылга бригада кежигүннерин кижилеринче оноа кичээнгейни коммунист бригадир угландырып келген. Б. С. Селезнёв боду базым бүрүзүнде үлегерин аныяктарга көргүзүп турар.

«Ажыктыг ажыл», «ажыктыг эвес ажыл» деп билиишкиннер чоорту чидип эгелээн. Ам кандыг-даа даалганы бригада кежигүннери күзелдин-биле сорук киришкиннииг күүседип турар. «Кижи бүрүзү — коллективке, коллектив — кижи бүрүзүнге» деп принцип бригаданың амыдыралының хоолазузу болган.

Бригадада ажыы-чаңның чаагай байдалы кол көргүзүлерге эки салдарны чедирген. Б. С. Селезнёвтуң удурткан бригадазында күш-ажылдың будүрүкчүлүү өске бригадалардан 20 хуу бедик болган. Дериг-херекселдерниң ажыглалы база экижээп. Бригаданың кежигүн бүрүзү бүгү стапоктарга ажылдап шыдаар школдур өөренип алган. Ол бригада баштай заводка, оон соонда хоорайга, районга, областка мурнакчы болу берген. Бригаданың удуртукчузу Б. С. Селезнёвту партияның область комитединиң кежигүнүнге, улус депутаттарының хоорай Соведининиң депутадынга, Новгород хоорайның хүндүлүг хамаатызынга соңгаан. Ол дээрге — оон ачы-хавыяларының бүгү-ниити үнелээшкини-дир.

ЧУРУКТА: заводтуң радио дамчыдылгазының редактору Л. Е. Пылынковапың бригадир Б. С. Селезнёвтан интервью ап турары. Күш-ажылчы коллективте кижилерниң харылзааларының дугайында дамчыдылганы белеткээн.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ныц фотохрониказы.

Советтер амыдыралы

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ КАДЫКШЫЛЫ ДЭЭШ

Партияның XXVI съездиннге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелиндө мынча деп айытқан. «Совет кижи кеэзөде, кала-даа чораш, бедик мергежилдиг болгаш кичээнгейлиг медицина дузазын алзын дээш бүгү чүвени кылыр херек». Ол сестер—чонуң кадык камгалал албанында күрүне эрге-чагыргазының органының ажыл-чорудулгазының программазы болур. Чугаа совет кижиниң кадыгының дугайында чоруп турда, ацаа ийнги чергенің айтырыы турбас ужурлуг. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниде кадык камгалал ажылдакчыларының мурнунда улуг соруглар салдынган, кадык камгалал ажылдакчыларыону моон сонгаргы ажылынга кол угланышкын кылдыр хүлээп алган.

Районнуң чер-чер Советтериниң девискээриниде медицина хандырылгазының, хамаатыларының кадыгының камгаланылының дугайын маңаа чугаалап көрейн. Районнуң ажылчы чонунуң ажыглалында чогуур оран-сава-биле дериттинген 146 орунчуг район эмнелгеи бар. Ол кезип эмнээр, терапия, гинекология, туберкулёз, халдавырлыг аарыглар, уруглар эмнээр салбырларлыг, ээлчегде 150 кижи хүлээп алыр поликлиникалыг, совхоотар төптеринде фельдшер-акушер пунктулары ажылдап турар. Медицина албан чергелериниң четкизи чыл келген тудум калбарыш, оларның материалдыг баазазы бижыгыш турар. Онгу беш чылда болгаш он бирги беш чылдың эрткен үезинде уруглар салбырының эмнээр шолуп алгыткан, районнуң санэпидстанциязының, автогаражтың, хеп чуур черинің, аптеканың чаа тудуун ажылгага киирген, рентген өрээлин эде дериптургускан, оптика мастерскаязын ажыткан. Медицина ажылдакчыларын четчелеп, ажылга бижыглаары чугула черии эелеп турар. Чер-чер Советтери бо чугула айтырыгже база хөй кичээнгейин уландырган. Эмчи дузазының тускайжыттынган хевирлерин организастаары доктаамал сайзырапгайжыттынып турар. Оргумак эртемниг эмчи кадрлар-биле район 83,6 хуу четчелеттинген. Фельдшер-акушер пунктулары кадрлар-биле бүрүн хандыртынган.

Медицина кадрларының профессионал белеткелиниң дугайында айтырыгга доктаап көрейн. Сөөлгү беш чылда түс черинің болгаш теп базаларга 18 республиканың эмнелге албан чергелериниң базазынга 22 оргумак эртемниг эмчи мергежилии бедиткен. Ол айтырыгны чугулалап турар бис. Чүге дээрге бедик мергежилдиг специалистиң ажылынга хамаарылгазы эки болур. Медицина ажылдакчыларының амыдырал-чурттал газының ханы билип, оларга деткимче көргүзери Советтериниң бүгү адырларының ажыл практиказында киргеи.

Улус депутаттарының район Советиниң күүскому медицина дузазын организастаарының, чурттакчы чонуң кадыын камгалаарының айтырыгларын доктаамал кичээнгейде алган. Күүском хуралдарынга янзы-бүрү аарыглар-га удур демисел чорударының, чурттакчылыг черлерин санитарлыг аштал газының талазы-биле район эмнелгеининң комплекстег планын чыл санында корун, бадылап турар. Хүлээп алдынган шиитпирлериң иүүселдезинин дугайында дыңнадыларны райкүүскомуун «контроль шагыпга» квартал санында дыңнап турар. Советтерии кадык камгалал, социал хандырылга талазыбиле доктаамал комиссиялары санитар-медицина албаның ажылын, интернат-бажыңнарда медицина хандырылгазын, эмчиниң дүрген дузазын чедирер черинң, поликлиниканың участок эмнелге пунктуларының ажылчорудулгазын контрольдап турар. Эмчи кадрларның амыдырал - чурттал газының байдалынче чогуур кичээнгей угланган болгаш чурттал га шөлүг-биле, уруглар ясли-сады-биле хандырылга багай эмес. Бо айтырыг, чижээ, Сарыг-Сеп, Бүрен-Аксы, Бүрен-Бай-Хаак кодээ Советтерде эки тургустунган.

Үстүнде алдының турар хемчеглериниң эки түңнелдери бар: сөөлгү чылдарда халдавырлыг аарыгларының саны азаап кыырылган. Иечаштың медицина хандырылгазынче кичээнгей улуг. Райкүүскомда көрдүнген акша-хөреңги-биле уруглар эмнелгезинің, божудулга салбырының септелгезин чорудуп, эде дерээн. Уруглар кухнязын ажыктан. Уруглар консультациязы транспорттуг. Бо айтырыгны чугаалап турда, бар четчестерни, каксыдаа бол, айтыры чугула. Иечаштың кадыын камгалаар талазы-биле алдының турар хемчеглерде чедир шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыглар бар. Уруглар кухнязының ажылы доктаамал эвес, ону ажылдакчылар чедишпээн-биле таймырлап турар. Садыг четкилеринге чаштарга көрдүнген холуксаалар, янзы-бүрү чуулуктар ховар кирип турар.

Районнуң санэпидстанциязы чурттакчылыг черлериниң санитарлыг байдалын доктаамал хайгаарапда алган. Ооң түңнелиниде районнуң ажылагый-байдарының көдээ ажылагый объектилериниде, садыг, хөй-иннги чемненалге черлериниде санитарлыг байдал эвилээн. Ындыг-даа болза районнуң санэпидстанциязының ажылында чедир тургузар айтырыглар база бар. Ажыл-агыйларда хөй-иннги санитар инспекторлар-биле бижыг Харылзаалыг ажыл тургустунмаан. Станцияның материал-техниктиг баазазын бижыглаар талазы-биле чедир шиитпирлээр чүүлдер бар. Чижээ, гараж, химикаттар шыгжаар склад тудуунуң айтырыы тургустунуп турар.

Районнуң медицина ажылдакчылары чурттакчы чон ортузунга медицина билиглерин пропагандалаар тодаргай хемчеглерни чорудуп келген. Районда кадыкшыдың улусчу университеди, кинолекторий, не-чаштың кадының камгалаар школа ажылдап турар.

Эмчи — бүлиниг мергежил. Ыламгыя көдээге ооң ажылы кёскү. Кижилерниң кадыы дээш ажылга үзегерлиг, ак сеткилдиг ажылы, биче сеткилдии-биле чонуң хүндүткел, бүзүрелиин чедип алган эмчилер районда эвээн эвес. Районнуң чурттакчылары акушер-гинеколог З. А. Куулар, педиатрлар Паркаевтер, эмчилер Г. А. Кургасов, Ф. А. Осипова, Х. А. Дедюхина, Н. М. Чигарская болгаш оондаа өскелерни кончуг эки билирр.

Районнуң медицина албан чергелериниң ажылдакчылары чонуң кадыы дээш чорудуп турар ажылын уялам ынжиидер сорулга-биле ында бар чамдык четчестерни чайлатпышаан, улам күжениишкинниг ажылдаар.

Ш-Б. СЕРЭЭДАР,
улус депутаттарының Каа-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазы.

Нагорно-Карабах автономнуг область бөгүн 60 харлаан

АЗЕРБАЙДЖАН ССР. 1923 чылдың июль 7-де Азербайджан ССР-ниң Төп Күүсенчи Комитеди Нагорно-Карабах автономнуг областы тургусканын чарлаан.

Виноград болгаш мал ажылы, хевис болгаш төргу аргыры — карабахтарның эрте-бурунгудан бээр кылып-ла чораан ажылдары болур. Ол автономнуг областың үлетпүр бүдүрулгезининг деңнели бөгүн 600 катап өскен болгаш амгы үеде чаңгыс-ла хүнде безин бүгү 1923 чылда турганындан ийи катап хөй продукциякы кылып үндүрүп турар апарган. Нагорный Карабахтың кылыгларын Совет Эвилелиниң бүгүле бүлүңнарынче болгаш даштыкы 15 чурттарже чорудуп турар.

Көдээ ажыл-агыйда улуг чаартылгалар болган. Совхоотарның болгаш колхоотарның малбак четкизи тургустунган. Виноград өстүрер ажыл кол адырларның биргээзи боөп турар. Мыйыстыг бода малдың, хөй-ешүнүң баш саны өзүп турар.

Ол область эм болур аржааннары-биле база алдармаан. Турш-су (пустуг-суг) дээр аржаанга үндезилээш Шуш хоорайда курортту тургускан, пансионаттарны тутнан.

Карабахта революция мурнунда чонның оннуң төскү кезии үжүк-биижин билбес турган. Бо үеде областың ушкү кижизиле өөренип турар. Өөредилге чергери — техникумнарда, педагогика институдунда, училищелерде, школаларда орус, азербайджан болгаш армян дылдарда башкылап турар. Нагорно-Карабах область Ленин ордени-биле болгаш Улустарның майыралы орден-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТАРДА: Нагорно-Карабах автономнуг областың майысылалы — Степанакерт хоорай. В. И. Ленинге тураскаан ооң ады-биле адаан шөлде. Карабахтың Бакунуң 26 комиссарлары аттыг торгу комбинадының пос-таавычызы Саида Орбелян (адаанда чурукта) беш чылдың дөрт чылының даалгазын күүседипкен. С. Орбелян — ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, Азербайджанның Компартиязының ТК-зының кежигүнү.

О. ЛИТВИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТӨРЭЭН ИЕЗИ ДЕГ

Хоорай, суурларывыстың аян-шинчизи

Бистиң төрээн Тываывыстың кайы-даа булуңунда ат-сураглыг кижилер эндерик. Хоочун малчын, дуржулгалыг механизатор, алдарлыг артист... Оларның дугайында солун-сеткүүлдерге хүн бүрү бижип турар.

Даантан ажылын ак сеткилдиг күүседип чоруур, мергежилиниге бердинген ишчилерниң аразында поварлар база бар. Мен Черби суурга школа-интернаттың поварын Ольга Дмитриевна Берёзкинаның дугайында кыскажыгбиле чугаалаксадым.

Ф. Д. Берёзкина Черби суурга аймактан бээр чурттап келген. Ооң оныңү эзир фронтуже моон аъттанган. Ада-чурттуң Улуг дайынга доостурга база маңаа эзи келген. Ынчалзе-даа Төрээн чуртунуң хосталгазы дээш тулчуушкуннарга киржип турган, балыглаткан. Ооң уламындан үр болбайн мөчээн. Ольга Дмитриевна чеди уруу-биле кеды артын калган.

О. Д. Берёзкина эм 23 чыл дургузунда Чербинин школа-интернадында поварлап ажылдап турар. Дуржулгазы улуг. Ооң кылын белеткээн семинин шыпары-даа эки, чаштарга ыяа бак недергей. Кажан Ольга Дмитриевнаның ажылдаар ээлчээ чедип келгже, чаштар ону үгээп кээр: төрээн иези келген-биле дөмей. Кандыг-бир ажылга дузалажырын күзээнир мырыңай эмгежок. Ынакшылды ынакшыл-биле харылап турарының бир чижээ бо.

Хоочун поварның ажылы база чиик эвес. Үш чүс ажыг чашка чем белеткээр. Ону эң эки шинарлыг кылдыр, чаштарның сагыш-сеткилиниге тааржыр кылдыр белеткээр болгай. Ол ажылды Ольга Дмитриевна сеткилиниң ханызындан кылып турар.

О. Д. Берёзкина он ажыг чыл мурнунда-ла пенсияже үнген. Ынчалза-даа аңаа олуруп шыдаваан. Хөй чыл дургузунда үзүктел чок бараан болуп келген чаштарының аразынче катап кириксей бергеи. Үр-даа болбаанда катап ажылдап кирипкен. Ооң өөрүшкүзү, амыдыралы школада, чаштар аразында.

Ольга Дмитриевнаның уруглары база улгаткан. Шуптуда чонунга төлептиг бараан болуп ажылдап чоруурлар.

Р. ОЧУР-ООЛ.
Кызыл район.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГАЗЫ ЭКИ-ДАА БОЛ...

Тес-Хем районда «Чодураа» совхоотуң товү Белдир-Арыг суурнуң чыл келген адым улам чаагайжып турарын өөрүнчүг. Ында чурттакчы бажыңнары немежии турар, спорт залдыг оргумак школа, совхоотуң ийи кат контораязы, гараж, чунар-бажың, магазины сөөлгү чылдарда ажыглалга киргеп.

Суур чаагайжыдылгазы дээш Чыргаланды кодээ Совети (күүском даргазы Д. Доңдуй) сагыш салып, ол үүле-херекте ажылчы чонну мобилизастап турар. Бо чылын дыка хөй дее мыны олуртунган. Чурттакчы чонуң хөй кезии картофельди, вогааны тараап, бажыңнар чанында чечектерни олуруткан. Кудумчуда огород суггарары-биле арыкты агыскан. Бажыңнарын херии-шинээликтерин септээн, чаартып будаан.

Бо бүгү ажылдарны бистиң республикавыстың юбилейи— Совет Тывазының 40 чылынга үткүштүр кылып турар. Ол биске, чурттакчыларга, өөрүнчүг болбас арга чок. Ынчалза-даа суурнуң кудумчуларында чыл-чыдыбиле эки, хөе болу берген түргүлээр бажыңнар ол чаартылгаларның, погаанчыдыгланың сүзүн базып турар дизе чазыг болбас. Шагда «Чодураа» колхоз болуп организастаттынып турда, ким-ниин аал чурттаар кылдыр туттунган бажыңнар амгы үениң негелдезиниге дүүшпес, тар болганындан «алыр,каар» арга чок эвээреп туруп берген. Соңгаларыдаа, эжиктерии-даа чок. Ону септеп, эде кылгаш чангыс аал чурттаар кылдыр кылып болур арга бар. А көдээ Совет-даа, совхоотуң дирекциязы-даа ону херекке албайн турары хомудавчыг. Ол четчестерни дарый чайладыр болза, Белдир-Арыг суур улам каас-шинник болур.

И. КОМБУ.

Суг-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозта хөй кыргыдазы бо хүннерде ишкин түүлүк чоруп турар. Манчүректиң кыргылда пунктузунда чайлаглаткан малды органзастыг кыргыыры үргүлчүлеп турар. Ашыл-агыйның Ак-Даш салбырының төвүнде кыргылда пунктузунда бо хүннерге чедир он ажыг кодан хөйну кыргып доозкан.

«Чай серии болганы-биле хөйнуң дугу чунгантаалып, хөзөваан, ынчангаш дүктүң деңзизи чиик-тир» — деп, маячыннар чугаалаанын турар. Кыргынчылар хойдан-на өртүмаа-биле 1 килограмм 500 грамм дүктү кыргып ап турар.

Ак-Даш салбырының мурнакчы хөйнүту Кок-оол Монгуш бо чылын төрүүр чүс хойдан-на төзан ажыг хураганны өнчаменди алган. Ол ам хөй кыргылдазынга идепкейлиг киржип, багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Овөң өглеу Юрий мал ажыяы-биле салым-хуузун хөлбап, хөйнү болур күзелдиг.

Аныяк кадарчылар Виктор Монгуш, Зина Монгуш, Чаш Сарыглар, Кара-Сал Дадар кызымак амыдыг деп мактадып турар.

ЧУРУКТА: Ак-Дашта кыргында пунктузунда кыргынчыяар дүк шынарын хынадып турлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге чылының түңнелдери

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ ХОЛБАП...

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазының 1982—1983 өөредилге чылының четчелээшкинии СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам шинай экижидериниң дугайында», «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр партия өөредилгезин улам сайзырапгайжыдыр дугайында» болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның «Ажылчы чонуң экономиктиг өөредилгезин болгаш кижизидилгезин экижидер дугайында» доктаалдарынга дүүштүр кылган.

Өөредилгенин бүгү хевирлеринге хаара туттунган 4564 дыңнакчының 1097-зи коммунистер, 167 пропагандистиин 122-зи партия кежигүнү.

Өөредилге чылының эгелээр мурнунда пропагандистерниң болгаш партия организациялarының секретарьларының семинарларын район болгаш совхоотар төптеринге эрттирген. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазының, ону районга боттандырарының, он бирги беш чылда районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарының дугайында лекцияларны семинарларга номчаан. Ол ышкаш кичээл эрттиреринге методиктиг сүмелерни берген болгаш өөредилгени амыдырал-биле холбаарынче пропагандистерниң кичээнгейин угландырган.

СЭКП райкомунуң чанында тургустунган политиктиг чырыдышкын кабинеди болгаш экономиктиг өөредилге чөвүлели партийжи, экономиктиг өөредилгени экижидериниң, пропагандистерге, парторганизациялarга болгаш ажыл-агыйлар удуртукчуларынга дузалажырының база кичээл эрттиреринің, өөредилгениң чоруп турар байдалын хынаарын боттандырарының талазы-биле дүскай хемчеглерни ажылдан кылгаш, ол ёзугаар негелдени кылып келген. Экономиктиг өөредилге чөвүлелиниң кежигүннери болгаш СЭКП райкомунуң төлээлери онаашкан ажыл-агыйларынга айда ийи удаа барып, хынаалдаиы өөредилге чылының дургузунда чорудуп келген. Кичээлдерге одурушкаш, ооң сайгарылгазын кылып, седер четпес айтырыгларны илередип, пропагандистерге арга-сумени берип турган. Чөвүлелдиң хуралдарынга чыл дургузунда «Чыраа-Бажы» совхозта, районнуң төп эмнелгезинде, Чадаананың үлетпүр комбинадында болгаш «Сельхозтехниканың» районнар аразының катты-жымышкынында политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгенин чоруп турар байдалының дугайында партия организацияларының секретарьларының, удуртукчуларының информациязын дыңнаан.

Политчырыдышкын кабинеди чыл дургузунда пропагандистерниң район масштабтыг бир, ажыл-агыйларга үш семинарын эрттирген. Өзек лекцияларлай аңгыда, пропагандистерниң дуржулга солчулгазы болгулаан. Анаа районда эки пропагандистер З. К. Ондар, А. Б. Монгуш («Алдан-Маадырааң»), К. О. Оттукай (СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз), К. М-Д. Сүттүт-оол («Искрадаң») болгаш оон-даа өскелер боттарының пропагандисчи арга-дуржулгазын өөрүнге чугаалап бергеннер.

Экономиктиг өөредилгенин практиктиг утланышкынын күштелдирери-биле чамдык совхоотарда экономика кабинедин дерип тургускан. Совхоотуң, районнуң экономиктиг көргүзүглерин демдеглээн стендилерни, плакаттарны, будүүлгениң мурнакчыларынга турускаткан стенд пропагандистерге болгаш дыңнакчыларга политиктиг, экономиктиг литературалар, солуннар, журналдар көктелери ында бар. Ол ышкаш Чадаананың № 3 КМК-зында, автотранспорт будүүлгезинде, орук септелге-тудуг участогунда, № 1, 3 оргумак школаларда, район эмнелгезинде экономиктиг будүүнар эки дериттинген.

СЭКП обкомунуң семинарынга 39 пропагандист өөренген, марксизм-ленинизм университединде бот-өөредилгебиле 14, партияның дээди школазында 3 кижи өөренип турар.

Политчырыдышкын кабинеди хоочун болгаш эки ажылдыг пропагандистерниң дуржулгазын неитередир ажылды чорудуп келген. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоотан пропагандист М. Б. Долаанның «ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы болгаш совхозка ону боттандырарының хемчеглери», «Искра» совхоотан Бажың-Алаак оргумак школаның башкызы Ц. М-Д. Сүттүт-оолдуң «В. И. Ленин өөредилге биле кижизидилгенин тудуш харылзаазының дугайында» деп темаларга кичээл эрттиргеи методиказын үлегер кылдыр тайылбырлаан делгелгени кылган. Пропагандистер Б. Е. Куулар, Н. С. Ондар, С. М-Д. Куулар, Х. Т. Монгуш, А. Э. Сат, М. Ч. Монгуш оларны «Районнуң эки пропагандистери» деп стендиде киргеи.

Аныяк коммунистерниң марксисчи-ленинчи биливии бедидерп-биле Чадаанада үш, «Чыраа-Бажында» бир политшколаны организастап тургускан. Ол школаларга кичээлдерни СЭКП райкомунуң ажылдакчылары болгаш партком секретарьлары эрттирип келгеи. Эрткен өөредилге чылында школа бүрүзү-ле өөредилге программазын ёзугаар сес кичээлди эрттирген. Школаларда хаара туттунган 109 аныяк коммунистер болгаш кандидаттар кичээл бүрүзүнге идепкейлиг киржип, марксисчи-ленинчи биливии чүткүлдүг шиңгээдип алган.

Эрткен өөредилге чылының түңнели-биле «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоотарда, райпо, төп эмнелге коллективтеринде политшколалар багай эвес көргүзүглиг болган. Дыңнакчыларның белеткээни 37 реферат (темалары аңгы-аңгы) тергиин эки деп үнелеткеи.

Партия, профсоюзтар болгаш комсомол организациялары база ажыл-агый удуртукчулары кичээлгей салып, удуртукчулар, специалистер боттарының киржип турар черлерде политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге чогуур деңнелде, ажыл-агыйжы планның онаалдалар күүселдези эки болур деп чүвени практика көргүскеи. Ооң чижээнге «Алдан-Маадыр», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Искра», «Большевик» совхоотарны адап болур. «Алдан-Маадыр» совхозтуң директору М. Доңгак, кол экономист К. Монгуш олар ай санында пропагандистерге чугула дыңнадылгы кылып, ажыл-агыйның план күүселдезиниң дугайын чугаалап берип турар.

Районга коммунистиг күш-ажылдың 19 школалары ажылдап кыштаан, дыңнакчыларының колдуу малчын-нар, шупту 396 кижи. Олар шупту күш-ажылга коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимээшкинде киржип, 282 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы, 8 коллектив — коммунистиг күш-ажылдың бригадазы, арткан 114 кижи бригада 11 бригада ол бедик ат дээш демисежип турар. 24 хойжу бригадаларның 14-т торүүр чүс башка онааштыр 85-тен 100 баш чедир хураганны алган. «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектиг, Оргу-Шол хойжу бригадалар чүс башка онааштыр 106—105 чаш төлдү алган. «Чыраа-Бажының» Улуг-Хову бригадазы — 103 баш хураганны, хойдан-на 2,7 кг дүктү кыргып алган.

Коммунистиг күш-ажыл школаларындан 217 кижи социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеи. Тодаргайларга, 95 малчын, 38 саанчы, 43 тараажы болгаш 41 механизатор районнуң күш-ажылчы бавымының мурнуку одурүүнда чорун орар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын, ааңаа СЭКП ТК-ның Чиигүне секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын удуртулга болдургаш, районнуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системазының бүгү школалары, дыңнакчылар, пропагандистер чайгы үеде өөредилгезин бот-тускайлаң уламчылаарлар.

И. БАЛДЫР,
СЭКП Чөөн-Хемчик райкомуның пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң орлакчызы.

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ БОЛУР

Өрт айының кымга-даа билдингир. Ынчангаш бүдүрүлге, албан организацияларының черлериниге өртке удур серемчилелдиг болуруу чугула.

Чайгы арыг агаарлыг черлерже, арга-арыгже киржип, дыштанып күзелдиг кижилер хөй. Ынчан от-биле кичээнгейлиг болур херек. Серемчилел чок кывыскан от, шала өжүрүүшкеп одаг өртке чедирип болур.

Өрт болу берзе, 01 дугаарлыг телефонче дыңнадыр болгай бис. Өртке удур албаның дайынчылары хүнүнүң кайы-даа үезинде ол медээ ёзугаар дуза чедирер черже аъттанып-тарынга белеп. Эрзин райкүүскомуун иштики хереглер килдизиниң өртке удур албан ажылдакчылары база ол хүлээлгезин төлептиг күүседип турар. Олардан дуза диилээн медээ хүнүнүң кайы-даа үезинде, кайыында келир болгай. Ындыг турбуже, Эрзин суурда өртке удур албанның телефоннары ажылдавайн баар таварылгалар бар. Үүрмек үрелиишинниерни болдурбазының хемчеглерин баш удур алыры чугула. Харылзаа шугумунда хажыдыышкыннар бар болза, дарый чайладыр. Оон-биле кады 01 телефонче кандыгда чылдагаан чок черге мете медээ киирер чоруктар бар. Ындыг медээ-биле өрт албанының ажылдакчызы Мөрен, Бай-Даг суурларга каш удаа четкилээн.

А. ТАВА.

МОСКВАДА, од хөй миллион кижилиг хоорайда, бедик-бедик бажыңнарның арасында ары өглери. Москваның К. А. Тимирязев аттыг көдээ ажыл-агый академиязының арызының өглери турар.

Ол чүгле өөредилге сорулгаларын күүседип турар эвес, харын база эртем-шинчиледдиң болгаш селекция-жижиндиге ажылының баазазы база боон турар.

Ында ары ажыл-агыйының кафедразының башкылары ажылдап, чүрттүң өскүс институттарының студентилери практиканы эрттирип турарлар.

Ында карпат уксаанның арылары-биле кафедра 15 чыл ажыг үеним иштинде селекция ажылын кылып келген. Оон түнелиндe ол кафедраның селекциялап, тургускан чигир арыларын Украин ССР-ниң бүгү областтарынга, Россия Федерациязының, Белорус, Латви, Таджик болгаш Узбек эвилелдешкен республикаларның хөй-хөй областтарынга өстүрерин тааржымчалыг деп сүмелеп турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талазынче) ары ажыл-агыйының кафедразының профессору, биология эртемнериниң доктору Гургеи Арташесович Аветисян, кафедра эргелекчизи, көдээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады Вадим Александрович Губин болгаш Угандадан келген стажёр, Ленинград университединиң доозукчузу Эли Сервандже оларның карпат породаның арыларын көрүп турары.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникazы.

ФАШИСТИГ „ЦИТАДЕЛЬДИҢ“ БУУРААНЫ

Дөртен чыл буруңгаар, 1943 чылдың чайынында, делегейниң ийги дайынының эң улуг тулчуушкуннарының бирээзи—Курск тулчуушкуну эгелээн. Ук тулчуушкунга совет шериглер 30 немец-фашистиг дивизияларны, оон иштинде 7 танк дивизияларын чылча шаанаан. Курск тулчуушкунунуң түнелеп бүгү делегейге улуг салдарны чедиргеи. Чүл дээрге фашистиг Германия бүрүн бууразының мурнуунда турар болгаш оон бүрүн аштырышкынын чайлаш чок дээрзин делегей билгеи.

Курск чоогунга немец-фашистиг шаап халдаашкынның бууразының «делегейниң ийги дайынының кончаар төнерин баш бурунгаар тодаратқан. Курск соонда гитлержи шериглер бичии-даа оңгарлып шыдаваан болгаш 1945 чылдың майга чедир үргүлчү аткаарлаар ужурга таварышканнар» деп англи төөгүчү Дж. Джукс демделээн. Америк журналист болгаш төөгүчү Солсбери Курск тулчуушкунунуң дутайында мындыг түнелди кылган: «Од дээрге делегейниң ийги дайынының эң улуг тулчуушкуну болган болгаш танкыларның киржилгезинин талазы-биле көстүп көрбээн согуушкун болган».

Курск тулчуушкунунуң шинтпирлиг салдарын ынчангы гитлержи генералдар база хүлээп көрбес арга чок болганнар. «Цитадель» деп бистиң операциявыстың чедимче чок болганының түнелинде бис шинтпирлиг аштырышкынга таварышкан бис»—деп, Гудериан бижээн.

Ынчалзе-даа делегейниң ийги дайынынга Курск тулчуушкунунуң ужур-дузазын бичеледир, төөгүүн хажыдар дээр авторлар база эвээш эвес. Олар, чижээлээрге, «Цитадель» деп немец шаап халдаашкын ыызы соруланы салып турган, ынчангаш оон бууразының стратеттиг ужур-дузалыг бооп шыдавас суг-суг деп чүлчуруп тураплар. Ол дээрге көңгүс шын эвес, херек кырында байдалга шуут дүүшпес чүве-дир. «Цитадель» операцияның белеткелин, ону боттандырарынга мөөнеттиккеи күштериниң саны чүнү коргузүп турарын дээрге, Курск чоогунга шаап халдаашкынынга гитлержилер эң шинтпирлиг ханы соруланы салган турганнар. Ол дээрге Совет Армияның кол күштерин чылча шавар, осскундургаи стратеттиг чөлеингиштн дедир эгидер, фашистиг блокту сандараашкындан камгалаар болгаш дайынның чорудулгазын боттарынга ажыктыг кылдыр өскертир дээн немец-фашистиг командылалдың баш муңгаш орадажымышкыны болган.

Гитлериниң ат салганы, Курск чоогунга шаап халдаашкынның белеткелининң дутайында вермахтының дээди командалалының № 6 дужаалында мынча деп онаалап айыткан: «Командир бүрүзү, анаа солдат бүрүзү ук шаап халдаашкынның шинтпирлиг ужур-дузазын онза ханызы-биле медерел билген турар ужурлуг. Курск чоогунга тиилелге бүгү делегейге чырытқылыг чалбыыш бооп чайнаар ужурлуг».

Курск эътпээнге шаап халдаашкынга эң эки шилиттингеи шериг незектерин, эң эки дээн чепсекти, эң эки командирлерин, эң хөй ок-чемзекти ажыглаарын ук дужаалда айытқан турган. Вермахтының 48-ки танк корпузунуң штаб начальныгы турган Ф. Меллентиниин бижээни болза, «оон мурнуида чаңгыс-даа шаап халдаашкынны шак мынаар мык кылдыр кажан-даа белеткеп корбээн».

Курск чоогунга дайзын 50 шилиттингеи дивизияларны, оон иштинде 14 танк болгаш моторжуткан дивизияны моөнеэн. Нинтээн-биле немец-фашистиг балүүглежиишкинге 900 мун хире кижи, 10 мун хире үгер-бооллар болгаш миномётар, барын 2700 танкылар болгаш болу чоруур шаап халдаар аар бооллар, 2 мун ажыг самолёттар моөнеттингеи турган. Фашист удуртулга 1943 чылдың июлуга чедир Германиига бүдүрген «пантера» болгаш «тигр» деп чаа танкыларның барык шүптүзүүн, ол ышкаш күчүлүг куяк-биле шыпкан «фердинанд» деп боду чоруур үгер-бооларны Курск чоогунче чорутқан.

Ындыг улуг күчүлүг балүүглежиишкинни «кызыгаарлыг шаап халдаашкынга» ажыглаваас. Гитлержи командылал чеди улуг стратеттиг сорулгалыг операцияны белеткээн турган, ынчалза-даа ону Совет Армияның маалырлыг болгаш мергежилиг удурлажымышкыны үзе шапкан.

Июль 12-де Барының болгаш Брянск фронтуларының совет шериглери Орёл девискээринге удур шаап халдаашкынче шилчээн, а Воронеж фронтузу мурнуу чүктеп курскуже чаза булган киреви орадашкан дайзының балүүглежиишкинге Прохоровка чоогунга улуг согуушу таварыштырган. Оон түнелиндe Курск-Орёл эътпээнге байдал үнделиин-биле өскерилген, немец-фашистиг шериглериниң чылча шаптырарының демдээ улам тодаргай апарган. Совет шериглериниң согуушкуннарынга таварышкан «Тоң» деп немец-фашистиг арииларының балүү шаап халдаашкынның хөделиишкининерден ойталаап камгалалче шилчээн.

«Цитадель» операцияны соксадырының болгаш Харьков-Орёлдуң бүгү шугумунга камгалалче шилчиринииң дугайында шинтпирлиг вермахтының дээди командалалының 1943 чылдың июль 13-та үдээп алган, чүге дээрге мичаа гитлержиниң Орёл балүүглежиишкинин совет шериглериниң бүзәлээшкинининге таваржыр чыгаан турган.

Сицилияга эвилелчилер боттарының десантызын дүжүргеи болзажок, ол-ла бүгү ле дургузунда совет-герман фронт, нацисчи Германиянның кол күштерин чардыктырып база оларны чылча шаварын үргүлчүлеввишаан турган. Ол үеде гитлержи Германиянның бүгү шериглериниң 72 хуузу совет-герман фронтуга дайындажып турган. Чогум-на мичаагаш эвилелчилер Сицилияга элээн белеп дүжүртүүн алыр аргалыг болган, а Курск эътпээнге Совет Армияның шаап халдаашкынны Италияже элээн каш дивизияларны октаар дээн гитлержилериниң планын бууратқан.

Вермахтының шилиттингеи стратеттиг балүүглежиишкинин чылча шапкан Курск тулчуушкунунуга совет шериглериниң тиилелгези совет шериг стратегиязының, оперативтиг мергежилиниң болгаш тактиказының немец-фашистиг армияның дайынчы мергежилиидеи артык шинарлыын тодаргай көргускен.

Анатолий ЯКУШЕВСКИЙ,
полковник, төөгү эртемнериниң кандидады.

(ПМА).

ТЕЛЕТАЙП ДЫҢНАДЫП ТУР

БУХАРЕСТ. Румын улустуң национал байырлалынга — Румыниияны фашистиг дарлаалдан хостаанының хүнүнге алдар болдурган социалистиг чаруш чүрүме надбырган. Ол байырлалды август 23-те демделээр.

Чартык чыл иламынаан ажыр 120 мун тонна хөмүрдашты Филипешть Педура, Кышпулуш, Мусчел шахталарының коллективтери берген. Прахова хеэлиниң машина тудукчулары ында ай дургузунда планнаан ажыр 250 миллион лей ажыганың продукциязын бүдүрген. Өскө-даа коллективтер күш-ажылчы чедиишкиннерин рапорттап турар.

ЛОНДОН. Великобританияның металлургия үлеттүрү кризиске таварыштырып турар. Консерваторларның чазаа национал экономикага акша тускайлаарын кызырганындан, «Иртиш стил» деп британ металлургия корпорациязының бүдүрүлгези эвээжээн. Ынчангаш администрация ажылчыннарны ажыттан үндүрер дээн шинтпирин хүлээп алганын парламентага дыңнаткан. «Британиш стилдиң» төлээлекчизи Я. Макгрегор ажыл чоктарының саны удавас 10 мун чедер деп медеглээнин «Таймс» солуи айтып турар.

1979—80 чылдарда корпорацияның бүдүрүлгелериниге ажылчыннарның саны 166 мүңнан 78 мун чедир кызырылган деп, солуи бижээн.

АММАН. Эрге-чагыргада барыын үзелдиг «Ликуд» партиялар эвилелиниң ат-сураанын чүртта кудулаанының дугайын Израильче хөй-ниитиниң саналгалын алганының түнелдерин херечилеп турар.

Бегиниң кабинединиң дашткы политиктиг агрессчи үгланышкыны, бирги ээлчегде Ливанда хаанныг үүлгедиглери, а ол ышкаш ажылчы чоннарның амыдырал деңнелиг дыка кудуладырында чедирген чонга удур оон экономиктиг политиказы Израильде шыңгыы таарымнаг чорукту болдуруп турар.

Дайынга удур хөй мун кижи киржикчилиг чыскаалдар сөөлгү үеде Израильдиң улуг хоорайларында болган. Бодуңуң чүртүүнүң хамаатыларының үндезин эрге-ажыктарын херекке албаан барыын үзелдиг чагырыкчыларның чазаан чыскаалдарының киржикчилери шыңгыы шүүмчүлээн.

ЛА-ПАС. Боливияның тараачынарының ийги национал съездизиниң делегаттары демократтыг болгаш чонуң чаңгыс эвиин дүрүм ёзугаар чазаан долгандыр улам сырый каттыжарыыже чүрттүң улус массаларын кыйгырган. Тараачынарның национал конфедерациязы-биле болгаш улуг профвилел каттыжымышкыны —Боливияның ажылчын төөрүбиле чазактың эвилелии бызыглаарының эргежок чүгулаазын хүлээп алган политиктиг декларацияда онзалап демделээн.

Демократия дээш, империализмниң болгаш колониализмниң кинчизиниден Боливияны бүрүн хостаар дээш демисел диктаторжу ёзу-чүрүмну катап тургузар дээн кандыг-даа оралдажымышкыннарны шинтпирлиг сый шавары—амгы үениң эң чугула сорулгалары болуп турарын Боливияның тараачын массаларының төлээлекчилери демделээннер.

КАБУЛ. Афганистан Демократтыг Республикаже даштыкыдан ыдалап турар контрреволюстуг дээрбечилерин үзуткаары чедиишкинниг чоруп турар. Бахтар агентствоюуң дыңнатқаныи ёзугаар алырга, Кундуз болгаш Гор можуларга чүрттакчы чонну өлүрүп турган үрегдекчи 2 отрядтарны узуткаан. Хөй боо-чепсекти дээрбечилерден хавырган.

Өжээктеи пропагандаңың салдарынга алдып, соора билиишкинге таварышкан хөй афганнар улусчу эрге-чагырганың талазынче улам хөйүү-биле шилчип кирип турар. Контрреволюстуг дээрбечилерге каттыжып чораан болук кижилер Фарьяб можута чоокта чаа дүжүп бергеи.

ТОКИО. Америк көдээ ажыл-агый продукциязын Японияга кирип сайгарарынга мооидактаашкынны таварыштырган япон чазактың протекционисчи политиказынга удур хомудалды Тариф болгаш садыг талазы-биле чиңгине дугуржулганың (ТСЧД) штаб-квартиразынга америк администрациязының кирүргени Токиода албан кижилерни ёзулуг-ла дүвүредипкеи. «Рейганың администрациязының политиктиг—ол шыгыы базымы япон-америк садыг чөрүдээриниң улам-на чидиглеении херечилеп турар-дыр» деп, «Майнити» солуи демделээн.

КАНБЕРРА. Австралияның Алис-Спрингс хоорайының чоогунда Пайн-Гэпте АКШ-тың шпион базазының чанында антинамериканчы чыскаал болган. Австралияның тайбың талалакчылары ол чыскаалды организастаан. Чүрттүң девискээринде америк шериг баазаларын үзуткаарын чыскаалдың киржикчилери негээн.

Ындыг чыскаал АКШ-тың Канберрада элчин чериниң бажыңының баарынга база болган.

ЗАИРНИҢ ШЕРИГЛЕРИ ЧАДТА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Заир шериглериниң баштайгы кезээ июль үштe Чадтың пайысылалы Нджаменада чедө берген. Ол француз чөвүлекчилериниң жандармчы хүлээлгелерин күүседириниге өөредип, белеткээнин 250 шилиидек командостардан тургустуган. Киишаса оларның-биле кады Чадче бир звено штурмовиктерни, а ол ышкаш америк будүрүлгениң «С-130» дөөр ийи транспорт самолёдун база чорутқан.

Чадта Заирниң элчини Рейтер агентилелиниге берген интервьюзунда Нджаменаның амгы чазаанның баштыңы Хиссеин Хабрениң эрбеининг ол бүгү күштерни бергенин чугаалаан. «Ол оларны ам бегин ажыглан эгелей берип болуур» — деп, элчин чугаалаан.

Заирниң шериглери Чадче чорутқанын таймылырлаан, солуннар. Киишасаның талазында Франциияның, АКШ-тың болгаш Израильдиң туруп, ада шериг болгаш саихоө-биле дузалап турарын демделээн. Ливииянын Джана дээр информация агентилелиниң айтқаны-биле алырга, Заирни болгаш боттарының шериглерин Чадче чорударын күзеп турарын илеретнеи Египетти болгаш Суданны империалистиг эрге-ажыктарны бээр, чүге дээрге, «орулгалыг болуруи хандырар» дижир сорулга-биле англи демир-оруктар эргелели оларны ажылдан үндүрери планнаан турар. Оон аңгыда, акша-хөрекгилер чедишпезининг ужурунда чүрттүң кан магистральдарындан 3 мун километр дурттуг демир-оруктарны кызырарын планнаан турар.

НАРЫН БАЙДАЛДА

ГАВАНА. (СЭТА). Кариб иниитилежилгезининг (Кариком) кежигүннери чүрттүңнүң күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының дөрткү чөвүлел хуралы Доминикад биле Тобагонуң пайысылалы Порт-оф-спейн хоорайда чаңгыс эътн бижыглаарының лозунгары-биле ажыттынган. Ол кавы девискээриниң англи дылдан чугаалажыр 13 күрүнезининг төлээлекчилери ында киржип турар, оларның аразында Тринидад биле Тобагонуң чүрттакчыларынга хүндүткедип үткүттүрген гренада премьер-министр М. Бишоп база бар.

Кариб бассейниниң девискээринге хамаарыштыр Вашингтонның агрессчи үгланышкынының уламындан Кариб күрүнелеринге кедергей нарын байдалда амгы чөвүлел хурал ажыттынганын ында демделеп турар. Рейганның политиказының уржуу-биле Карикомның кежигүннери чүрттүңнүң аразында садыг харылзаалары база дыка чидигленген. Ол айтырыглар харын чөвүлел хуралдың хүн чурумунда киргеи.

(СЭТА).

шын эвес» чорун-тур деп бижээн.

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Чадтың сөөлгү талазында Национал чаңгыс эътнң шилчидилге чазаанын турары. Бардан хоорайга болган парладга конференциязынга Гукуин Уэддей АКШ-тың администрациязы-биле дугуржуушкун ёзугаар Франция Хабрениң ёзу-чурумунга шериг дуналамчызын күштедирип турары чаа улустуң боттарының хостагезы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселин үргүлчүлээринге шинтпирлиин улам күштедирер апаарын медеглээн. Француз шериг техникazы-биле кады Нджаменада боо-чепсек АКШ-тан, Израильден болгаш Египеттен база кээп турарын ол дыңнаткан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Национал чаңгыс эътнң шилчидилге чазаанын даргазы, Чадтың национал хостагга фронтузунуң (Фролина) удуртукчузу Гукуин Уэддейниң шериглери чүрттүң соңгу-чөөн болган төп кезээнде үш хоорайларны база ээлеп алганын Франс пресс агентство дыңнаткан. Чүрттүң пайысылалы Нджаменада байдал «полезэн» деп, ол агентство медээлеп турар. Ынчалзажок Чадтың парлагга агентствозуңуң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, барыын талакы чамдык чүрттарының, ылаңгыя АКШ-тың чазактары боттарының хамаатыларын Нджамена хоорайдан көжүрүп үндүрерин белеткеп эгелей берген.

Заир бодуңуң шериглерин чоокку үеде Чадче немей чорудар деп турарын «Юманите» солуи дыңнаткан. Заирниң шериг самолёттары Гукуин Уэддейниң шериглерине удур дайын чорудулгаларынга херек кырында киржин эгелээнин даштыкы информация агентстволары дыңнадып турар.

ШВЕЦИЯ. Ол чүрттүң чазаанның «ЯАС» хээр чаа, хөй сорулгалыг шүүргедекчи самолёттуу кылып үндүрерин эгелээр деп шинтпирлээнинге удурланымышкынны илередиринииң массалыг чыскаалы Стокгольмга «ЯАС»-тың төлевилелин соксадыр!»—деп кыйгырыгның адаа-биле боон өртеен. Ону тудуп, тургузары швед үндүрүг төлекчилеринден 25 млрд. ажыг крона-акшаны хавырар апаар.

Чыскаалганнар хоорайның төп кудумчуларын тараараш, швед риксдагның (парламентинин) бажыңының чанынга барып митингиге чыылганнар. Чаа дүжүмчү шүүртедекчи самолёттуу тударын дээрге-ле, Швецииниң АКШ-биле болгаш НАТО-нуң болүүлеиниишкини-биле шериг талазы-биле кады ажылдажылгаже улам-на хамызы-биле киирерин болдурар деп митингиниң киржикчилери чугаалаан турганнар.

Прессенебильдиң болгаш СЭТА-ның фотозу.

ЧАА МЕДЭЭЛЕР

ИЗИГ ЧҮҮЛДҮГ-ЗҮНҮҮШКҮН

УЛАН-БАТОР. Социалистиг чүрттарның удуртур партиязы болгаш күрүне ажылдакчыларының Москва ужуражымышкынынга хүлээп алдыгаан кады кылган медеглелдиң чүүлдерин бүгү моол улустуң мурнуңдан Моол Арат Республиканың чазаа изин-биле чүүлдүгүүүн болгаш деткип турарын илерегилээн.

Делегей болуушкуннарының кедергей айылдыг калбарышкынынче, ядролуг дайын кыжаанының өзүлдезинче кичээнгейин ол документ база катап хаара тутқан деп, МАР-ның чазаанның медеглелиидe чугаалаан. Тайбыцның, чавырылдырышкынның болгаш кады ажылдажылганын политиказынче ээп киреринииң боттуг будүүлүүн акы-дуцма социалистиг чүрттар чөптүг болгаш боттуг ёзу-биле бадыткаан. Делегейниң дүш. күүрүлүг чоруун кошкадыр болгаш дайын кыжаанының чайладыр талазы-биле хемчегдерниң Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериң Прагага хүлээп алдыгаан Политиктиг декларациязында көдүрүлген калбак программага боттуг мөзүлүг харын бээрииче Барының чүктү олар кыйгырган.

ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫ ДЭЭШ

ВЬЕНТЬЯН. Социалистиг чүрттарның удуртур партиязы болгаш күрүне ажылдакчыларының Москва ужуражымышкынынга хүлээп алган кады медеглелин лаос бүрүн деткип турар деп, Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-ның органы «Пасасон» солуи бижээн. Кижи төрелгетениң чырыткылыг келир үезининг, дүшкүүрелдиг чорукту чавырылдырарының болгаш бүгү делегейге тайбыцның эрге-ажыктары дээш дайын кыжаанын чайладырынче чүткүл салып турар Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң идепкейлиг күжениишкиннерииге ол меделгел үнелиг салыышкынны киирип турар-дыр деп, ол онзалап демделээн.

Совет Эвилели болгаш Варшава Керээзиниң өске-даа күрүнелери буинныг идеалдарны удуртулга болдургаш, бүгү улустарга ажыкты берип дег практиктиг түнелдерни чедип алырынче угланган орукту чайгылыш чок салып турар деп, «Пасасон» айтқан. Хосталган акша-хөрекгилерни экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң негелделеринге ажыглаар төлээде, кайы-даа таланың боо-чепсектерин болгаш шериг чарыгалдарын кызырар талазы-биле тодаргай хемчеглер дугайында чугаалажыышкын. нарны эрттирер деп НАТО чүрттарынга кыйгырыгга байыр чедирер ужурлуг.

ЧИМЗЕНИЙШКИННЕРГЕ УДУР

МАПУТУ. Мозамбикке чаа ниитилел тургузуушкунуң үзерии орандажып турар дайзынарның соксаал чок чимзенииишкиннеринге мозамбик улус чаңгыс эвии болгаш сырый каттыжымышкынын удурланымыштыр тургузар ужурлуг деп, Фролимо партиязының даргазы, Мозамбик Улус Республиканың президентизи Самора Машел медеглээн.

Колониализм болгаш реакция күштери улустарга удур боттарының тергиндезин камгалап арттырар дээш оларның аразынга өжөөпшежилгени болгаш бүдүрешпес чорукту иептередирии кезээде кызыдып келгеи деп, Кабу-Делгаду можунуң административтиг төвү Пемба хоорайга чүве чугаалап тура С. Машел онзалап демделээн. Мурнуу-Африка Республиканың дерии ёзу-чурумунуң Мозамбиктиң девискээринге хоралакчы үүлгедиишкиннер кылырынга ажыглаар турары контрреволюстуг дээрбечилерни чепсеглээринге ол-ла тактиканы алганнар.

Хамаарышпас чорук дээш чепсектиг демиселдиң чылдарында эрес-маадыр чоруун көргүскеи Кабу-Делгаду можунуң ажылчы чоннары Фрелимо партиянның IV съездизиниң оларның мурнуңа салган соруулгаларын чедиишкиниинг күүседир дээрзинге Мозамбик Улус Республиканың президентизи бүзүрелии илерглээн.

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРГЕ УДУР

БЕЙРУТ. Бекаа шынаазында израиль шериглер Ливанга тайбыңны детквириниң талазы-биле арабтар аразының күштериниде Сирииның шериглериниң туруштарын улуг калибрлиг пулемёттар-биле боолаан. Ол-ла үеде Рафид шынаазынга артиллериияны ажыглавышаан, эжелекчилер маиёар кылырын уламчылаай.

Удурланымышкынның күштери Ливанның янзы-бүрү районнарынга эжелекчилерге удур операцияларны үргүлчүлээн. Чүрттүң мурнуу-чөөн талазынга израиль танкыларны гранатомёттар-биле боолаан. Бейруттуң мурнуу талазынче чоок чыдар черлерде эжелекчилерниң туруштарын болгаш бууд

Шериг-патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилге

ШЕРИГ ХЕРЭЭНГЕ ӨӨРЕДИР

Республиканың бүгү школаларының пионержи шеригжиткен спортчу - оюну «Зарницаның» онгу түңнел оюнары июнь айда болуп эрткен. Анаа республиканың сес район-нарындан (район бүрүзүнден чээрби кижи) школачылар киришкен.

«Зарницаның» баймырлыг ажыдыышкынынга ВЛКСМ обкомунуң секретары Т. В. Оюн, республиканың шериг комиссарының оралакчызы Н. М. Коротаев, шериг хезээ-нинг командири В. В. Ведерен-ко олар киришкен. ВЛКСМ ТК-ның чоруткан телеграммазын аныяк армейжилерге номчуп таныштырган.

Спортчу бо оюнуң тугун Бүгү-эвилелдиң IX слёдунуң киржикчизи, Кызылың школа-интернадының отряд командири Василий Ооржак, барабанчыларның, горнистерниң сеткил хөөнүн сергедип кээр оюн-хөгжүмүүге үдедип кодүргеш.

Байырлыг ажыдыышкын соонда командалар аайы-биле чыскаалдың болгаш ырының көрүлдези эгелээн. Отрядтар шериг - ёзу-биле марштаар, марш-кылаш үезинде команда ёзугаар оң солагай талаже база дээскиндир эргилер, ырлаар. Маңаа отряд, чаңгыс кижи дег, күүселдеге артык шимчээшкин кылбас ужурлуг. Бо хевирге Кызылдың школа-интернадының командазы (командир В. Ооржак) шылгараан. Ийиги черии Өвүр районнуң Хандагайты школазының командазы (Чечена Ондар) алган, үшкүзүн Чоон-Хемчиктиң Чыраа-Бажы школазы (отряд командири А. Куулар) ээлээн. Бо командаларның чедиишкинин үк школаларда шериг-патриотчу кижизидилгениң эки түңнелдиин көргүскеш.

Дараазында автотранспорт шимчээшкининиң аныяк инспекторларының маргылдаазы үш хевирге эрткен. Солун болгаш берге бо шылгалдаы Бай-Хаак, Кызылдың школа-интернат, Өөк школалары чедиишкинниг дужаап, тиилекчи болганнар.

Бооалга маргылдаазынга командаларның шупту кежигүннери киришкен. Ол командадан түлган адыгжылар болганнар: школа-интернаттың, Бай-Тайганың Кызыл-Даг школазының, Өвүрүүң Хандагайты школазының командалары.

Хамааты кампалалының чамдык хевирлериге болган бо маргылдааларга Таңдының Бай-Хаак, Эрзиниң Нарын, Өвүрүүң Хандагайты школаларының командалары тиилээн.

Школа-интернаттың, Тоора-Хемниң, Өөктүң аныяк армейжилери Калашниковтуң автомадын адырар, эптээр талазы-биле эң кыска үе чарыгдап, Өөренген аргам-биле чыланны туда тыртып алгаш, дыргак-биле аксын ажыдып көрдүм—хоранныг диштери чок болду, тура тыртып каапкан. «Илбичи» чыланнарын ап алгаш, улус араазынче чаштып чорүй барды. Хуурмак, мете чүве-дир ол. Чылан дээрге чылан-на болгай, үргүлүү серемчилиг болбас болаа, кижи амы-тынын-даа оскунуп болур.

Ортаакы Азияга кызыгаар-жыларга чораан мен. Даң бажында бажындан үүнүп келдим. Херим чанында чоон ыяш — чинара тур. Будуктарда карабаарзыктар, бора-хөкпештер аажок девидээн, алгырышкан турлар. Топтап коорүмге, ыяштың шыпшык бажында будукта дыка улуг гюрза чаштының алган чыдыр. Чада эккелдилер. Шоодайым ап алгаш, адыр ыяжымны инчиимге кызыдып алгаш, үнүп эгеледи. Ыяштың орту чедир үне бергеш, чыланны канчаар эптиг тудуп аар чоор деп боланып, өрү көрүп тур мен. Хенертен чанымда чүве шимлей-дир. Корүп келдим—арнымдан каш-ла сантиметр черде гюрза чыдыр-ла. Дүрген шимчээшкин кылыптар болзумза, ол-ла, ол арнымче хаптар, а ол дээрге өлүм-дүр. Оон карак салбайн, иштимде чугааланыл-ла тур мен: «далашпа, далашпа...» Соомда кызыдып алган ыяжым алыры-биле холумну ооргамче дыка оожум сунуп бар чор мен, чылан мен-биле «таныжып», соок адыр дыштыгажы биле хорээмче каш удаа чыгай-дыр. Ам-на кээп адыр ыяжымга холум четти. Оомну инчиимден хөлчок оожум үштүп алгаш, чыланның мойнунче чоокшулады бердим. Ону көрүп каапкаш, гюрза халыырынга белеткеш берди. Мен хевертен шимчээшкин-биле ону ийиче октапкаш, чаданы иуду салып-ла баттым. Элээн үе эрткенде, чүлүттүүп оргаш коорүмге, кастыктарым көргегилей болган чорду.

Кандыг ужуралдарга таварышпаан дээр боор мени: бир холумда чыланныг хемче ындарлып дүжүп, төтчеглекчиларнің улуг аңга салган капказынга «тууттуруп», хөй эктерлиг куйга азып... чордум. Кезээде бир арганы тып ап турдум. Могүдээшкинге-ле алыспаска эки. Ынчалза-даа бир катап өске кижиниң дузаламчызы чокка өлүп калыр чыгыы байдалга таваржы берген мен. Дорттаар дээш даг кызаазын куду бадыштым. Баштай шоолуг эвес немдик чоорту улам-на кадырлап бар-ла чор. Адак соонда мырыңай-ла тамы кырында келдим. Арай деп чорааш, азарганчыг дески чер кырынга чедип алдым. Өрү ам үндүнмес, куду бадар орук шуут чок. Ол черге үш хонду м. Дүне соогунда дидиреп хонар. Хүндүс изигден, суксаанымдан хилиненгенин турдум. Мени бо дүмбей кызаадан кым дилээр боор деп кударанчыг бодал башка кирер. Соңуудан, чүзүн-баазын чүвелер көрүп, дыннап турар апардым. Оон кадында ногаан скорпион чаагымче база кызырыпкан. Чаак тулупталган, баш дескинин турар... Мээн кырымга вертолёт кээп астына бээрге, мен база-ла солуудан турарым ол деп бодаан мен. Мен кадарчылар, кызыгааржылар ийи хонук иштинде дилеп келген болдулар.

Бо бүгүнүң сеңээ херээ чүл аан деп бе? Чаңчыгып калдым, ындыг «тояанчы» амыдыралга ынак апардым. Чыланнар база чараш-тыр: ээлгир-шилгедек, чанныг дег дүрген, дидим болгаш шиитпирлиг. Чылан тудукчуларының ажылы айылдыг-ла, ынчалза-даа ол солун, кижиниң хаара тырта бээр. Чыланны түскай белеткелдиг кижи тутпааже хоржок. А чылан хораны-биле ында хөй аарыгларны эмнеп турарын улус билир: составында ол кирип турар эмнер астма, гемофилия, чүрек чыырлыышкыны база харын-даа рак ыжыы дээн ышкаш аарыгларны эмнээринге дузалыг. Ынчангаш айылдыг-даа болза, буянныг ажыл ийин ол.

А. МИРОНОВ.

Куйбышев хоорай.
(«Советская Россия» солундан).

Москваның К. С. Станиславский болгаш Вл. Немирович-Данченко аттыг үзегерлиг музыка театры Социалистиг Күш-ажыдың Маадыры, Ленинчи болгаш Күрүве шанналарының лауреады, ССРЭ-ниң улустуң артизи Тихон Хренниковтуң чаа «Доротея» деп операзын көргүскеш. Оон чогаалын композиторуның төрүттүнген хүнүнден бээр 70 чылынга холбаштыр тургузуп, көргүскеш.

«Доротея» дээр ол хоолуг операны англи драматург Р. Шеридannың «Дуэнья» деп комедиязының утказынга үндезилеп тургускан (созуг Я. Халецкийниң).

Шиинип тургускан режиссёру—РСФСР-ниң улустуң артизи И. Шароев.

ЧУРУКТА: «Доротея» операдан бир көргүзүг. Солагай таладан оң талазынче: Доротея—РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Саркисян, Инесса — артист Л. Штанько, Дон Джеромо — артист В. Федоркин.

М. СТРОКОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Сонуургактарга

ЧЫЛАННЫ «ХҮНДҮЛЕВЭЭЖЕ» ХОРЖОК

Куйбышев хоорайда солун кижи бар. Ол—токарь, оон сонуургалы, хандыкшылыг | адаптиг—чылан тудукчуу. Ол дидим кижиниң чугаазын мында парлаан.

Чылан-биле чүгле «силер» деп чугаалажыр херек. Мени беш катап гюрза, бир-бир катап кобра биле эфа изырган (гадюка, полозтар дугайын чугаалаваска безин). Бир катап дээш кырынга чыннып чыткан гюрза көрүп каапкаш, чеде бээримге, оом терең сиген аразынче ынай болду. Алыр баштыг ыяжым-биле дүвү-лалаш база тыртып алдым. Ындыг ыяш-биле чыланның бажын мундуруллур бээр чүве болбазыкпе. Мен орта көрбээнимден оон «бел кежиндең» барып базып алган бооптур мен. Хорадаан чылан халдаар дээш кожайын турүп келди, а мен чүнү-даа канчаш четтикпейн дала берген, олче кайгап тур мен. Хенеотен ол мээң холумче шапты. Мен дезип бар чыткан чыланы амна ылап тудуп алгаш, шоодайымче киир каапкаш, ам кээп балыгдан хоранны үндүр сызып каапкаш, дезинфекциялап алдым. Үр-даа болбаанда, чер-дээр кырымда-ла келди. Бичии-ле болза, үгааным оскунуптар хире апардым, дүрген ийин куду союп баткаш, дамыракка арай боорда четтим. Соок суглан харын дептиип үндүм. Хондур чыткаш, даартазында база-ла аңнап чоруптум.

Чылан буруу чок, бодум буруулуг мен. Ол бодунуң тыныш камгалап турганы ол, а мен айыыл чок чорук дурумун үрээп дээш кеземче алганым ол-дур.

Мендең улус чамдыкта ыындыг айтырыг салыр-дыр: Бирмала болза бичии уруглар хаан кобразы дээр хоранныг чыланнар-биле кады танцылап, а жрештер шимээргээр чыланны аксынче безин суп алыр, аңаа-ла боор-дур? Бир катап туристеп чорааш, Канрге чылан чаажыктырар дээр кижиге ужурашкан мен. Ол эдиксизи-биле ылбилеп ойнаарга, кобралар оон мурнуунда хөлчок чараш кылдыр самнаан турлар. Бирээзин тудуп алгаш көрүп көрейн деп ээзинден диледим. Ол дыка-ла үр чөпшээрешпеди. Адак соонда, 50 пиастр бээримге, ам-на кээп ынапты.

Өөренген аргам-биле чыланны туда тыртып алгаш, дыргак-биле аксын ажыдып көрдүм—хоранныг диштери чок болду, тура тыртып каапкан. «Илбичи» чыланнарын ап алгаш, улус араазынче чаштып чорүй барды. Хуурмак, мете чүве-дир ол. Чылан дээрге чылан-на болгай, үргүлүү серемчилиг болбас болаа, кижи амы-тынын-даа оскунуп болур.

Ортаакы Азияга кызыгааржыларга чораан мен. Даң бажында бажындан үүнүп келдим. Херим чанында чоон ыяш — чинара тур. Будуктарда карабаарзыктар, бора-хөкпештер аажок девидээн, алгырышкан турлар. Топтап коорүмге, ыяштың шыпшык бажында будукта дыка улуг гюрза чаштының алган чыдыр. Чада эккелдилер. Шоодайым ап алгаш, адыр ыяжымны инчиимге кызыдып алгаш, үнүп эгеледи. Ыяштың орту чедир үне бергеш, чыланны канчаар эптиг тудуп аар чоор деп боланып, өрү көрүп тур мен. Хенертен чанымда чүве шимлей-дир. Корүп келдим—арнымдан каш-ла сантиметр черде гюрза чыдыр-ла. Дүрген шимчээшкин кылыптар болзумза, ол-ла, ол арнымче хаптар, а ол дээрге өлүм-дүр. Оон карак салбайн, иштимде чугааланыл-ла тур мен: «далашпа, далашпа...» Соомда кызыдып алган ыяжым алыры-биле холумну ооргамче дыка оожум сунуп бар чор мен, чылан мен-биле «таныжып», соок адыр дыштыгажы биле хорээмче каш удаа чыгай-дыр. Ам-на кээп адыр ыяжымга холум четти. Оомну инчиимден хөлчок оожум үштүп алгаш, чыланның мойнунче чоокшулады бердим. Ону көрүп каапкаш, гюрза халыырынга белеткеш берди. Мен хевертен шимчээшкин-биле ону ийиче октапкаш, чаданы иуду салып-ла баттым. Элээн үе эрткенде, чүлүттүүп оргаш коорүмге, кастыктарым көргегилей болган чорду.

Кандыг ужуралдарга таварышпаан дээр боор мени: бир холумда чыланныг хемче ындарлып дүжүп, төтчеглекчиларнің улуг аңга салган капказынга «тууттуруп», хөй эктерлиг куйга азып... чордум. Кезээде бир арганы тып ап турдум. Могүдээшкинге-ле алыспаска эки. Ынчалза-даа бир катап өске кижиниң дузаламчызы чокка өлүп калыр чыгыы байдалга таваржы берген мен. Дорттаар дээш даг кызаазын куду бадыштым. Баштай шоолуг эвес немдик чоорту улам-на кадырлап бар-ла чор. Адак соонда мырыңай-ла тамы кырында келдим. Арай деп чорааш, азарганчыг дески чер кырынга чедип алдым. Өрү ам үндүнмес, куду бадар орук шуут чок. Ол черге үш хонду м. Дүне соогунда дидиреп хонар. Хүндүс изигден, суксаанымдан хилиненгенин турдум. Мени бо дүмбей кызаадан кым дилээр боор деп кударанчыг бодал башка кирер. Соңуудан, чүзүн-баазын чүвелер көрүп, дыннап турар апардым. Оон кадында ногаан скорпион чаагымче база кызырыпкан. Чаак тулупталган, баш дескинин турар... Мээн кырымга вертолёт кээп астына бээрге, мен база-ла солуудан турарым ол деп бодаан мен. Мен кадарчылар, кызыгааржылар ийи хонук иштинде дилеп келген болдулар.

Бо бүгүнүң сеңээ херээ чүл аан деп бе? Чаңчыгып калдым, ындыг «тояанчы» амыдыралга ынак апардым. Чыланнар база чараш-тыр: ээлгир-шилгедек, чанныг дег дүрген, дидим болгаш шиитпирлиг. Чылан тудукчуларының ажылы айылдыг-ла, ынчалза-даа ол солун, кижиниң хаара тырта бээр. Чыланны түскай белеткелдиг кижи тутпааже хоржок. А чылан хораны-биле ында хөй аарыгларны эмнеп турарын улус билир: составында ол кирип турар эмнер астма, гемофилия, чүрек чыырлыышкыны база харын-даа рак ыжыы дээн ышкаш аарыгларны эмнээринге дузалыг. Ынчангаш айылдыг-даа болза, буянныг ажыл ийин ол.

А. МИРОНОВ.

Куйбышев хоорай.
(«Советская Россия» солундан).

ДООЗУКЧУЛАР

Күрүнениң Кызылда педагогика институду республиканың школаларынга чыл санында эвээш эвес тускай эртеминг педагоггарны белеткел, доостуруп турар.

Июнь 6-даи июль 1-ге чедир Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң бөдүүс-география факультединге доозарының күрүне шылгалдазын ол талазы-биле тускай эртеминг башкылар хүлээп алган.

Бот-өөредилгелиг болгаш кирип өөренип доосхан 43-аныяк башкылар биологияга, педагогикага, эртеминг коммунизмге болгаш химияга теория талазы-биле болгаш практика кырынга бижиг билиглерин бадыткааннар. Шылгараан командирлер — бирги черни алган Өвүрүүң Хандагайты школазының командири Чечена Ондар, ийиги черни—Эрзининиң Нарындан Динара Даргай-оол, үшкү черде—школа-интернаттың төлээзи Василий Ооржак олардың түс-түзүнде ортектиг белектербиле шаңнаан.

Тос хевирниң көргүзүг маргылдаазынга тиилекчи болган Кызылдың школа-интернат командазы Днепровскиге болур X Бүгү-эвилелдиң спортчу оюнунга киржир эргени чаалап алган.

Шоолуг эвес белеткелдиг болганын үстүнде фактылар көргүзүп турар. Өөренчилерниң совет патриотизмге, интернационализмге кижизидиринге, шеригниң эге белеткелинге өөредиринге болгаш Төрээн чуртуунга ынак болурунга, оюн камгалазарынга кезээде белеп болур чаңчылга өөредир, кижизидер ажыл республиканың школаларында багай эвес чоруп турары өөрүнүүр.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак шеригниң эге билиниге өөреникчилерни, аныяктарны өөредир деп негеп турбуже, Кызыл, Каа-Хем, Улуг-Хем, Тес-Хем, Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга районнарының школалары бо оюнга киришпээн. Чамдык школаларның директорлары, шериг херээжиң удуртукчулары бо чугула айтырыгже сагыш салбайн турары хомудавчыг.

О. ОТУК-ООЛ,
Башкылар билии бедидер институтта шеригниң эге белеткел кабинединиң эргелекчизи.

Э К И Н И К Ү З Е Д И М

Медерелим кирип, караам көрүп кээримге, чанымда шевергин ак халаттыг, шинчилир херекселдиг херээжен эвчи олур. Менче көргеш:

— Кандыг-дыр силер, башкы? — дей-дир. Эвчиин дораан танывдым. Эрзин ортумак школазынга башкыдан турумда, өөреникчилеримниң бирээзи Света Седен болду.

— Райоңдан самолёт-биле ыкелген. Дүүн байдалыңар багай турдунар. Хондур бо сестра-биле дежурнийлап, сайгарап ордуңар — дээш, чанында аныяк кыече көрүнду. Республиканың туберкулёз аарыгларын эмнээр диспансеринде келгенимни оон билдим.

Эртеминиң эге үндезинин өөреткен өөреникчим тускай эртеминг апаргаш. Чоннуң кадыы дээш биинин, күжүн харам чокка бараалгадып чоруурун бодаап өөрдүм. Республикабыс бо эмнелгезинге чеже кижи кадыын экижиттээн даар. Кижиниң кадыы дээш мынга байдалды болур чогууру-биле тургускан.

Света Седен дээди эртем дооскан соонда ажылдаашон чыл ажып чоруур. Ол хоочун эвчилер Сержиимаа Сат, Суван Шактаржык, Зоя Салчак, Светлана Сипвакова оларның арга-сүмезин ап, ажыдап келген. Өкше аарыгларын эмнээриниң нарын арганарын ханы өөренип, чаа түүлдерни практикага ажыглап билир кылдыр ол шинчээлээн алган. Ол биинг бедидер курстарга, семинарларга барып биинин доктаамал байыдып турар.

— Кадыңнар камнаңар. Балгазын санаторийинге улаштыр эмнеэр болзунарга эки-лер. Путёвканы бижип берейн. Аңаа эмнеңген соонда, хынадып ээп турар силер — деп Света эвчи чагыды. Оон болгаш сестраларының шыырак эмнеп, сагыш салгашының ачызында, сегидим. Буянныг эвчилерге моол-лаа соңгаар ажыл-ишчи чедиишкиннерин күзедим.

О. СОЯН.

Эрзин район.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ БИБЛИОТЕКАЛАРЫНГА

Республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказында «Дагдыныышкын» деп библиографтыг тайылбырлыг чаа ном келген. Ук номну Күрүнениң М. Е. Салтыков-Щедрин аттыг библиотеказы белеткээн, «Книга» деп нөм үндүрер чер 1983 чылда үндүргеш.

Дагдыныышкынның массалыг сайзыралы — бүгү-ниинти күрүне ужур-дузалыг, ажылчын кадрларны белеткээринге болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин улам ыдай экижиттээринге эң чугула чепсек болур.

Дагдыныкчы — дуржулгалыг, кичээнгейлиг башкы, аныяк кижиниң сагыш-сеткил культурazының сайзыралынга эвээш эвес чүвени кылган билдиглиг кижизидикчи болур. Амгы үеде дагдыныышкын чүгле массалыг болбайн, хөй янзы хевирлиг болуп турар. Ол аныяк ажылчыннарны кижизидиринің коллективтиг болгаш кижи бүрүзү-биле ажылдың хевири болур. Бүдүрүлге мурнакчыларының болгаш чазартыкчыларның, хоочуннарның арга-дуржулгазының педагогикалыг аргаларын улам калбартыр аңаар.

Ук номда ажылчын салгалды хүн бүрүде кижизидиргеге сүмелерин киирген. Ажылчын-кижизидикчилерниң арга-дуржулгазының дугайында, дагдыныкчы шимчээшкинни организастаарының дугайында, оон амгы хевириниң дугайында литератураларны айыткан. Ажылчын аныяктарның кижизидилгезининң, профессионалдыг болгаш хамааты болуруның, педагогиктиг болгаш психологтуг айтырыгларның дугайында литератураны хөйү-биле сүмелээн. Ол ышкаш дагдыныышкын дугайында соолгу беш-алды чылдарда төп болгаш чер-черлериниң парлалга черлериниден үндүрген литератураларны база киирген.

РСФСР-ниң автономнуг республикаларының болгаш эвилелдешкен республикаларының парлалга черлериниң (ССРЭ Конституциязын хүлээп алганынга холбаштыр) үндүрген литературазын база айыткан.

Л. ЧАДАМБА,
республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының библиографы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Картада точка». 9.40 —«Ырак болгаш чоок ыры». 10.25 —«Шаашкак». Үш сериалдыг уран чечен телефильмиин 1-ги сериязы. 11.30 — Телемедээлер. 11.35—14.15—Чапсар. 14.15—Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмивер. 15.10 — «Шыдыраа школазы». 15.40 — «Коллективтиг керээниң күжү». 1-ги ынчыдылга. 16.10 —Уругларга фильм—«Зебраны оорлай берген». 17.20—Фильм-концерт. ССРЭ-ниң улустуң артизи Д. Журавлёв В. Маяковскийниң шүлүктерин номчуур. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Арфа чангыланыр тур». Фильм-концерт. 19.10 — ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин секретары Ф. Кузнецовтуң чугаазы. 19.25—«Ыры, романс, вальс». 20.00 —А. Каверзнев—«Афган хүн демиргелеп». Документалдыг телефильм. 21.00—«Ye». 21.35—«Шаашкак» деп уран-чечен телефильмиин 3-ку сериязы—«Джемма». 22.40 — Бөгүн делегейде. 22.55—23.25 — Бүгүдеге стадион.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг телефильмивер. 9.00— А. Леончик ойнаар (пимбалдар). 9.30 —«Горизонтер. харыылаңар!». 10.15—Испан дыл. 10.45 — «Бистиң суурнуң доктору». Документалдыг телефильм. 11.35 —«Кроштуң дыштаныызы» деп дорт сериялыг уран-чечен телефильмиин соолгу сериязы. 12.45—«Даглар ырылары». Фильм-концерт. 13.15 — «Флоризель тажының ужуралдары» деп үш сериялыг уран-чечен телефильмиин 1-ги сериязы. 14.20—Д. Беднийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылынга тураскаатқан концерт.

КЫЗЫЛДАН

15.20 — Телемедээлер. 15.30—18.15—Чапсар. 18.15. Телемедээлер. Кызылдан 18.35 — Документалдыг фильм. 18.55—«Спорт». 19.25 — Телемедээлер. 19.35 — Мультфильм. 19.40 — Телемедээлер. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 —«Ye». 21.35—«Аныяктар адрестеря». 22.35—23.05 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи К. Плужников И. Брамстың романстарын күүселир.

КИНО

ИЮЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «В день, когда исполнится 30 лет» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 12.20, «Серебряное рево» 10.40, 13.50, 15.30, «Каракумы, 45° в тени» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Комиссар полиции и малыш» 15.00, 16.40, 18.10, 20.00, «Сказ, про то, как царь Петр Арапа женил» 13.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Таинственный старик» 15.00, «Казачья застава» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Крик тишины» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Найти и обезвредить» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

АГААР

Республикага шокар будуттаар, хүнүңүн ийиги чарымында биче чазытаар, дидимиреэр. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 13—18, чамдыктарында 9—14 градус чылыг болур. Хүндүс 20—25 градус чылыг.

Автоорукчуларга биче чазытаар, кестүрү эки.

Кызылга чуга будуттаар, биче чазытаар. Агаарның температуразы дүне 14—16, хүндүс 20—22 градус чылыг болур.

Эмчиниң сүмези

ВИРУСТУГ ГЕПАТИТ

Вирустуг гепатит аарыы чем чиир мурнунда хол чугбаанда, хирлиг суг ишкенде, чамдыкта сыккыртыышкын үезинде кеш дамчыштыр кижиге халдап болур. Аарыг кижиге халдаашкы, баштайгы шынары көзүлгүже 45-тен 180 хонук эртер. Оон ыындыг билдинмес чадазында аарыг кижиниң байдалы эки ышкаш сагындырза-даа, баарда дегдириишкин кидиш түлүк турар. Ынчангаш аарыгны шын тодарадыры берге.

Чазын, чайын гепатиттең аарырыга ижин аартыр, кустурар. Бо шынарлар халдавырлыг ижин аарыынга дөмей, а күзүн үк аарыг эгезинде чөдүртүр, өк кызып, эът ээзин улгадыр. Бо таварылгада халдавырлыг грипп азы тыныш оруунуң чидиг дегдириишкин аарыының хевири ышкаш сагындырар. Кажан неделя эрткенде, гепатиттиң шынары тодарап, сидик өңү кара, каракты ак черлери болгаш кеш саргарып келир.

Вирустуг гепатит аарыы аңгы-аңгы чадаларлыг. Аарыг чиик-даа эртип турар болза, эмнелгеге ыяш-ла чыттырар херек. Эмчиниң хайгааралынга турбас болза, аарыгдан өлүп болур.

Колдуунда аарыг баарны баксырадыр. Баар дээрге мага-ботта биохимиктиг болгаш химиктиг чугула лаборатория-дыр. Ынчангаш эмчилер баарның бүрүн ажыл-чорудулгазын чедип алыр дээш кол сагыш салыр. Аарыгны чогуур үезинде тодараткаш, шын эмнээрге, дораан сегиир. Чамдыкта аарыг хоочурап, кадыкшылга айылды чедирип боор. Ол үеде баарның ажылдаары шын эвес апаар.

Вирустуг гепатитти аарып эрттирген кижи эмнелгеден эки байдалдыг үизе-даа, дегдириишкин үзе эмнеттинмээн боор. Чыл эртээнде кадык түүлө 80 хуу эвилирип. Чамдык таварылгада ийи чыл азы оон-даа хөй үе эрткенде кадык апаар. Эмчиден үнген соонда, үш ай иштинде аарыг кижиниң мага-ботту хөлчок кошкак болур. Ынчап камнанмас болза, аарыг дораан каланнаар. Оон кол чылдагааны—аъш-чем чиирни сагываанындан, түгүрүп, халып, аар чүү-хоо көдүрериниден болу бээр.

Вирустуг гепатиттең аараан кижилер эзиртир суксуунну ижин болбас. Ындыг кижилер поликлиникага учётка турар болгаш, эмчиге доктаамал шинчидип, хынадыр. Эмчиниң сүмези чокка аар ажыл кылбас херек. Эмчи профилактиктиг тарылганы чорударының дугайында айтырыгны шиитпирлээр.

Гепатитти сегиирги аарыг кижиниң бодундан хамаарыжыр. Эмчиден үнген соонда, аъш-чемниң болгаш күш-ажылдың режимин сагыш, чогуур үезинде эмчиге хынадыр үзкурлуг. Ынчан аарыгдан дүрген сегиш, кадык экижиир.

А. ХРАМОВ,
халдавырлыг аарыглар эмчизи.
Кызыл хоорай.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторүн 2-24-63, редакторүн ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-75, секретариаттың 2-21-31, партийжи аймыдырал болгаш үлетүр кылдыстериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-22-60, культура кылдызының 2-23-54 кодээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 1059.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01494

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 157 (12247) | 1983 чылдың июль 8, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп

КЕСКЕШ, САРААТТААННАР

Республиканың сиген шөлдеринде

Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоз — республикада мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи. Ол бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының баштайгы чартыында ажыл-ишчилер базела кызымак ажылдап, эки көргүзүглерин чедип алган.

Чартык чылда мал продуктулары бүдүрелиниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле планныг онаалдалар база бедиткен хүлээлгелер ажыр күүседтинген. Күрүнеге 360 тонна сүт садар планын 408 тонна, 75 тонна эт план-ын 91 тонна кылдыр боттандырган.

Ындыг көргүзүглерин совхозтуң ажылчынары малдың ажаалда, чемгерилгезин экижиткенниң ачызында чедип ап турар. Эрткен кыжын ниитиниң малынга чем бүрүн чедишкен болгаш, улуг-даа, чаш-даа малдың хорамчазы эвээш болган. Совхозтуң дирекциязы, партия организациязы мал чемниң белеткелинче онза кичээнгейин салып турар. Клим Иванович Яковлевке удуртқан бригада тургустунган чылындан эгелээш бо үеге чедир ниитиниң малынга чыл санында шынарлыг чемнерин белеткеп келген.

К. И. Яковлевтиң бригадазы бо чылын сиген кезилдезинче ескелерин мурнап кирген. Мал чемниге хереглээри-биле тараан культуралар болгаш сиген шөлдериниң оъду четчи үнүүже чедир арга ниитиниң оймактарындан, чоогалар иштинден боду үнген сигенни бо хүннерде кезип, сараатган турар. Бригаданың кежигүнери Хүрээ артының мурнуу талазында кезек-кезек аргажыктарның аразында сигенни кескен.

...Сигенчилериң ажылдап турары Хүрээ артка шала кежоликтей чеде бердивис. Тракторлар даажы-даа дынналбас. Кайда барган улус боор деп элээн үр манагының турзуста бригадир биле механик Григорий Викторович Новиков үтек машиналыг чедип келдилер.

— Сигенчилериңер кайда барган улус боор, чаашкынның дээш чана бербээнер бе? — деп бригадирден ойнай-сылдай айтырдывыс.

— Чок, чок. Ындыг болбас. Бо эртен бо оймакты кезе берген улус болгай. Доозупканнар ышкажыл, шалыкын ажылдааннар-дыр. Ам өскө черде барганнар боор. Дилээр-ле, бистиң соовустан чоруп олурувыс — деп, Клим Иванович харылады.

Механиктиң автомашиназын соо-биле кезек-кезек аргаларны ой чортуп, чоогалар кежип, элээн үр-ле чоруп келдивис. Адак сөөлүнде бир тейжигештиң кырынга үүүп көрүнгенде, ой иштинде 6 трактор коетуп келди. Дынгы, хатка саглаңнадыр чайганган кезек-кезектеп үнген шарлаңнар, хадыңнар аразының сигенни кезип чоруп турлар.

— Бо звеноуң удуртқучузу Василий дөө ол тур, шарланнар аразында часкаан сиген кестирип турар кижи. Оок фамилиязын Романов дээр. Аңаа барып ужуражыттаалыңар — дээш, бригадир чооганы куду кылаштап бадыпты.

Сигенчилер ол черден чаңгыс хүн 15 тонна сигенни кескеш, сараатгааннар.

С. МААДЫ.

ЧУРУКТА: сиген кезилдези. А. СОКУРОВТУҢ фотозу.

Ужудуучу-космонавт эш В. Г. Титовту Ленин орден-биле шаңнаар дугаймында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Союз Т-8» космос кораблинге орбитага ужудуушкунну боттандырганы база ынчаарда эрес-дидим болган маадырлыг болганы дээш ужудуучу-космонавт эш Владимир Георгиевич **Титовту Ленин** орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 чылдың июль 6.

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудуучу-космонавтызы эш А. А. Серебровту Ленин орден-биле шаңнаар дугаймында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Союз Т-8» космос кораблинге орбитага ужудуушкунну боттандырганы база ынчаарда эрес-дидим болган маадырлыг болганы дээш Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудуучу-космонавтызы эш Александр Александрович **Серебровту Ленин** орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 чылдың июль 6.

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудуучу-космонавтызы эш Г. М. Стрекаловту Ленин орден-биле шаңнаар дугаймында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Союз Т-8» космос кораблинге орбитага ужудуушкунну боттандырганы база ынчаарда эрес-дидим болган маадырлыг болганы дээш Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудуучу-космонавтызы эш Геннадий Михайлович **Стрекаловту Ленин** орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 чылдың июль 6.

«ССРЭ-ниң ужудуучу-космонавтызы» атты В. Г. Титовка тыпсыр дугаймында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

«Союз Т-8» космос кораблинге орбитага ужудуушкунну боттандырганы дээш эш Владимир Георгиевич **Титовка** «ССРЭ-ниң ужудуучу-космонавтызы» атты тыпсыр.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. АНДРОПОВ.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1983 чылдың июль 6.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ЧЕДИГИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң бешки чыыжының чедиги сессиязы 1983 чылдың июль 8-те 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чыыдышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАР ТӨЛӨӨЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаттар төлөөлекчилериниң чөвүлелиниң хуралы 1983 чылдың июль 8-те 9 шак 30 минутада СЭКП обкомунуң Политиктиг чыыдышкын бажыңынга болур.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

МАГАДЫЛААДЫГ

Кокчетавта «Ремсельмаш» каттыжымышкынында Таиичинскиниң септелге-механика заводунуң ажыдакчылары хой артык кезектер бүдүрерин материалдыг болгаш күш-ажыл шүүдедерин шоолуг кинриштирбейн чедип алган. Порошок материалдарның дузаазы-биле кезектерни эде кылырының дешилгелиг технологизазын мында ажыглалга киргеп.

Чаа материалдарны дыка хой үлегүр адырларының ажыглап турарын хандыр өөренип коргеш, порошок бүдүрер металлургиядан каттыжымышкын дуза дилээн. Эргижирей берген кезектерге демир порошоктарны чыыштыр хайындырарының аргаларын шинчилээр болгаш бүдүрүлгеге киперининң талазы-биле төп лабораторияны бүдүрүлгеге тургускан. УССР-ниң эртемнер академизиниң материаловедение айтырыгларының институдуның эртемденнери түе черниң специалистери эвээш эрес дузаны чедиргеп.

Порошок салыр беш шуткулга-механика шугумун ниити күш-биле дерип кылган. Цилиндрлер блоктары, шерстерлиглер, клапаннар, клапаннар үйлары дээш чижектиг кезектерни катап турүзүп турар. Күш-ажылдың бүдүрүмчүдүү эрги арга-биле сентелгени чорудуп турганындан барык ниң катап оскеп, металл чарыгдары беш-чеди катап кымырылган.

(СЭТА).

Кокчетав.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендумениң даргалаашкыны-биле дүүн болуп эрткен.

Аңаа «Күш-ажылчы» колдективтер болгаш бүдүрүлгелерни, албан черлерни, организацияларны эргелеп башкарарынга оларның «Ролдон бедидер дугаймында» ССРЭ Хоойлузунуң толевилелин Тыва АССР-ге чугаалажып көргениниң дугайында» дынналдыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. С. Бойду кылган.

«Экономиктиг болгаш социал хөгжүдүнүң планнарын ажылдап кылырынга ССРЭ-ниң база РСФСР-ниң Дээди Советтериниң онгу чыыжының. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының депутаттарынга соңгукчуларның киргеп чагыгларын үчёттаар талазы-биле Тыва АССР-ниң Күрилап комитединиң ажылының дугайында» айтырыгны Президиум хуралыңга база чугаалашкан. Тыва АССР-ниң Күрилап комитединиң даргазы М. С. Салчак ол талазы-биле дынналдыг кылган.

Соңгукчуларның чагыгларын үчёттаар талазы-биле Тыва АССР-ниң Күрилап комитединиң ап чорудуп турары хемчеглерни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму демдеглээн.

Соңгукчулардан киргеп чагыгларның 50б-жин амыдыралга боттандырары-биле хүлээп алган. Оларның 288-зин соңгукчулар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, 24 чагыгны РСФСР-ниң, 193 чагыгны Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттарынга киргеп. Ол чагыгларның күүселдезин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бадылаанны план-хемчеглерге дүүштүр организастап турар. Тыва АССР-ниң Күрилаы Министрлер Чөвүлелиниң даасканы-биле беш чыл болгаш чыл планнары ажылдап кымырга, 388 чагыгны үчётка тургузуп, контролга алган. Бо хүннерге чедир ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга соңгукчулардан киргеп чагыглар 48,6, РСФСР-ниң Дээди Совединиң — 45,8, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң — 60,6 хуу күүсеттингеп. 69 чагыг күүселдеде.

Соңгукчуларның чагыгларын бүгүлээр Эрзин, Самагаздай, Хайыракан суурларда болгаш Шагаан-Арыгда школалар, Ак-Довурак хоорайда уруглар эмнелгезиниң комплексизи, химиктиг ашталга комбинады, Бай-Хаак суурда болгаш О. Шынаада эмнелге, «Барлык» совхозта Культура бижыны, ажыл-агыйларда мал бажаалары, агроүлетпүр комплекстери болгаш өскеда объектилер ажыглалга киргеп.

1983—1985 чылдарда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң планында ам-даа 134 чагыгның күүсеттинерин көрдүнгеп. Соңгукчуларның чагыы-биле «Хадын», «УТКА 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтарда, Ак-Довурак, Туран хоорайда школалар, эмнелге, Чаа Шагаан-Арыгда үлетпүр комбинады болгаш өске-даа объектилер бо хүннерде тудуп турар.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле кылдының турар ажылдарны демдеглевишаан, чагыгларны үчётка алганында, оларның күүселдезин контролдза тургускандыны чамдык четчестерни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму айыткан.

Республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң күрүне планында көрдүнген чагыгларның күүселдезинге Күрилап комитединиң контролю ам-даа кошкак. Соңгукчуларның чагыгларының күүселдезин хандырар талазы-биле министерстволар, ведомстволар, албан черлериниң, организацияларның удуртукчуларындан негедде кошкак. Ооң түнелиндө чагыглар күүселдези саадын турар болгаш аңаа көрдүнген акша-хөреңги дозу шиңгээдип алдынмайн турар, доостунмаан тудуглар эвээш эвес.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгереңгей доктаалды хүлээп алган. Соңгукчуларның чагыгларының үчёдүн негелдеге дүүштүр тургузар хемчеглерни немей алырын Тыва АССР-ниң Күрилап комитединге од даасказн. Ооң-биле кады соңгукчуларның чагыгларының күүселдезин хандырар хемчеглерже чогуур кичээнгей угландырарын улус депутаттарының Кызыл хоорай, районнар Советтериниң күүскомнарынга, министерстволарга, ведомстволарга, күркомитеттерге, албан черлериниң, организацияларның удуртукчуларынга дагзып турар доктаалды Президиум хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму дараазында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының чедиги сессиязының хүн айтырының болгаш ажылдаар чурумун чугаалажып бадылаан.

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА-БИЛЕ КӨӨР

СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 чыл) Пленумунуң материалдарын, аңаа эш Ю. В. Андропоовтуң чугаазын улуг соңуургал-биле иомчуп, ханызы-биле таныштым. Бо Пленумга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески сессиязынга чугаалашкан айтырыглар аразында тудуп харыысаалыг-дыр. Ында күш-ажылчы коллективтерге сагыглачурумну, кижизидилге ажылын экижидеринин, продукциянын шынарын болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринин, совет кижилериң чаагай чоруун хандырарының болгаш өске-даа кол айтырыгларны көдүрүп, оларны чогумчалыг шиитпирээр дугайында кандыг ажылдарны чорутса эки дээрзин тодаргай айтып, угланышкынны берип турар. Ынчангаш ол айтырыгларны эчизинге чедир өөренип, сайгарары чугула дээрзин ханызы-биле медереп билдим. Кажан оларны өөренип киритпеп үевисте, ынчан кичээл бүрүзүне ндепкейлиг киржир мен.

Ам эш-өөрүм, бригадавыс дугайында каш сөс. Бодум тудугжу кижи мен. Эрзин суурда септелге-тудуг участогунга 9 чыл ажылладым. Бригадавыста тос кижи бар. Бо чылын 520 дөрбелчин метр шолдуг дөрт бажыңны ажыглалга киирер планныг бис. Чоокта чаа 4 аал чурттаар бир бажыңны ажыглалга киирдивис. Ам ийи аал чурттаар бажыңны барык доозарының кырында келген бис. Бригадалар аразында чарышка киржилгевис багай эвес. Бирги кварталда тудуг-монтаж ажылдары кылыр планывысты 111,2 хуурга күүсеткеш, чарышка тиилекчи болуп үндүвүс.

Кылып, бүдүрген ажылывыстың шынары багай эвес. Бо талазы-биле ажыглалга киргенивис чаа бажыңнарның чурттакчылары биске хоюлаайн. Күш-ажылчы коллективтерде бо талазы-биле ажыл ам-даа сула деп бодаар мен. Чамдык лекторларның, пропагандистиниң, агитаторларның ажыл-чорудулгазы чаңгыс ай болур-дур. Чижектери ниити, дээштиг, чедиктир эвес болгулаар. Ам черле ниити штампалаар чоруктан үнгеш, ажылхереңчи байдалче шилчиир үезин келген. Айтыышкыннар, ажык чок сургаал кылыр чоруктарны болдурбазы күзенчиг.

Бистиң бригадавыска аныяктар чылдың-на немежин, тудугжуның мергежилин шиңгээдип ап турар. Аныяк кижи бүрүзү ажылга дораан чаңчыгып, ону кыска үе иштинде шиңгээдип алыры берге болгай. Чаа келген кижилерни кижизидер, өөредип алыр талазы-биле бригадир Бадыы-Мөңге Додук, тудугжулар Валерий Сандый, Сүге-Маадыр Самбуу, Денис Дажымба улуг арга-дружулгалыг болуп турар. Олар аныктарга арга-сүмезин берип, чагып-сургап чоруурлар. Колективке эпнаыралчы, бот-боттарын хүндүлежип билир, эш-өөрүзүрек чоруктү баш удур тургузуп алырга, ажыл-иш-даа бүдүүгүр, ажыл шагы үзер, арагадарыже хандыкшыыр чоруктар чок болурун көрүп, аңаа бүзүредим. Бо база Пленумнуң шиитпирлерин күүседип эгелээнивистиң бир чижээдир.

База бир бодал бар. Күш-ажылчы коллективтер дугаймында Хоойлуну сессия күштүг кылдыр хүлээп ап, бадылаан. Ында бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга кижи бүрүзүнге улуг эрге-хүлээлгелерни берип каан. Хоойлуңуп эң кол утказы ында бүрүн сиңимкеп. Ындыг болганда, кижи бүрүзү төрээн коллективи, ооң атаддары дээш бүгү күжүн, энергиязын харам чок берип, ак сеткилдиг болгаш бедик харыысалгалыг, быжыг сагыглага-чурумнуг болгаш уре-түнелдиг ажылдаарын Пленумнуң болгаш сессияның материалдары негеп турар. Ынчангаш чогум-на ынчаар ажылдап, чурттаарыынче кады ажылдап турар эш-өөрүмүң кыйгырдым.

Бистиң бригаданың кежигүнери Совет Тывамның 40 чыл ооңга уткуштур калбарган социалистиг чарышта киржип турар. Ажылывыстың темпизин улам шапкынчытпышаан, планныг онаалдаларны чедиишкиниг күүседип, ол байырлалды толептиг күш-ажыл-биле уткуп алыр бис.

С-М. САМБУУ,
Эрзинде септелге-тудуг участогунуң тудугжузу, «Онгу бөө чылдың шалынчызы» деп хөрек демдээниң эдилекчизи.

ШЫНАР БОЛГАШ ТЕМП

Чурттуң чайгы хову ажылдарында ажыл түлүктээн, ховвужуларның ажылы хүн саныңда-ла үлам немешкен. ССРЭ-ниң сан-чурагайларыбиле алырга, барык 11 миллион гектар шөлдүң тараа болгаш тараа-бобы культуралары (кукурузаны санаваска) кезип алдынган. 6,3 миллион гектарның тараазын бастырган. Тараа ажаалдазының фронтузу эрткен неделяда үлам калбарган. Ровно, Сумск, Тернополь, Чернигов, Алма-Ата, Джамбул, Орёл, Курск, Тамбов болгаш Саратов областарның чер ажылдыглары база ажаалдаже киргеп. Ортаа Азия республикаларының, соңгу Кавказтың, Поволжье аксының, Украинаның, Казахстаның болгаш Төп кара эвес хөрзүнүүр зонаның мурнуу районнарының хову-шөлдеринде ажыл-иш база түлүктээн.

Чер болганда ажаалда-транспорт комплекстери болгаш отрядтары ажылдап турар. Эдлчег-биле ажылдаар арганы механизаторлар чорудуп, техниканың бедик бүдүрүкчүзүг ажыглалын болдурган.

Амгы ажаалданың онзагай таласы — коллективтиг керээнин ажыглалга киргени. Чидиргилер-биле демиселдиң чугула кичээнгейге алган. Агрегаттар мажак арттырбас дээш дүргедевейн чоруп турар, чыдыпкан сыптарлыг черлерниң кезилдезин база бастырылгазын чорударынга тускай дериглелерни ажыглап турар.

Мал чемнериниң белеткели база уламчылавышаан. 36 миллион ажыг гектар шөлде тараан болгаш чайгаар үнген сигенниң баштайгы кезилдезин чуртта чоруткан. Эрткен чыдың бо үези-биле дениэргге, 4,6 миллион гектар хой болган. 26,9 миллион тонна сигенни, 34 миллион ажыг тонна сенажты, 4,8 миллион тонна сенажты, 4,8 миллион тонна силосту курлап алган. 2,8 миллион тонна сиген далганы болгаш кылымал кургадымышкын-биле белеткээн ногаан масса мал чемнерин бүдүрген.

(СЭТА-ның корр.).

АЖААП АЛЫЫШКЫН КАЛБАРГАН

КРАСНОДАР. Кубаньның тараажылары ажаап алыышкын техниказын долузу-биле ажыглап турар. Механизаторлар тарааны бөлүктеп, ийи эдлчег-биле ажаап албышаан, барык бүдүн-чартык миллион гектардан дүжүттү алган. Ол шөлдериң чартыының кызыл-тазын болгаш арбайын бастырып ап четтигипкен.

КИЕВ. Украинаның Соңгу болгаш Барыын районнарында тараа болгаш тараа-бобы культураларының ажаап алыышкыны эгелээн. Сумы, Чернигов, Ровно болгаш Тернополь областарының колхозтары болгаш совхозтары бо ажылды шуудады бергеп.

БРЕПТ. Белорусь Полесьеаиндо тараа ажаап алыышкыны эрткен чылдыындан ийи неделя мурнай эгелээн. Ол областың колхозтары болгаш совхозтары барык 400 мун гектар черден тарааны ажаап алыр ужурлут. Тараажылар ол сорулганы он-на хонук иштинде күүседиптерин шиитпирлээн. Ынчангаш олар бөш чүс хире комплекстиг транспорт отрядтарын четчелээн.

БРЯНСК. Ол областың шөлдериндө тараа ажаап алыышкыны база-ла эгелээн. Мурнуу болгаш барыын районнарның механизаторлары агрегаттарны баштай тараа шөлдериче үндүрген. Тараажылар барык чедиг чүс мун гектардан тараа культураларын ажаап алыр ужурлут.

ТАШКЕНТ. Ташкент районнуң чер ажылдыглары эрте бижар картофельди ажаап алырын доозупкан. 1300 гектарның бирээзинден-ээ ортумаа-биле 160 центнер дүжүт алдынган.

(СЭТА).

ЧАА НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң ээлчеглиг пленуму болуп эрткен.

СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң түнелдеринге болгаш шиитпирлеринге база СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Ю. В. Андропоовтуң аңаа чугаазынга болгаш партия Тыва обкомунуң X пленумунуң материалдарынга дүүштүр партияның район организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны орта чугаалажып корген. Бо талазы-биле илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат кылган.

Илеткелчи болгаш пленумга санал бергеннер СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге, эш Ю. В. Андропоовтуң Пленумга чугаазынга дүүштүр районда идеологтуг, масса-политиктиг ажылдың байдалын ханызыбиле аналиэтеп көрген болгаш моон соңгаар идеология ажылының дээштиин бедидер талазы-биле партия организацияларының практиктиг сорулгаларын тодаргай айыткан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

• • •

Бо айтырыгны СЭКП Эрзин, Бай-Тайга, Бии-Хем, Өвүр, Тожу райкомнарының пленумнарынга, Хову-Аксы суурлуң коммунестеринің хуралынга база чугаалашкан.

ДЕТКИВИШААН

Бистиң совхозта 40 ажыг машина бар. Оларның хүнде 15—20 хирези ажылга үнүп турар. Моон кол чылдагаавы болза, чамдык кижилер ажылынга харыысалгазы чок болуп, машина-техниказын эки ажаап кадагалавас чоруктардан болуп турар. Ол ышкаш совхозтуң директизазы болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары олардан негелдеп коштатпас болза эки. Таңды районда «Революциянын чалбыыжы» совхозтуң хойжузу И. Сафоновтуң «Шын» солунга бижээни «Харыысалга херек» деп ажык чугаазында кончуг шыны-биле бижээн.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭниң Дээди Советиниң сески сессиязының материалдарынга сорук киргеш, бистиң «Искра» совхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чылынга телептиг ужуражыр дээш күженнишкинниг ажылдап, бо чылдың ийиги кварталында эът, сүт, дүк садарының чартык чыл планын күүседип турар.

Бистиң совхозта даанган ажыл-херээнге ак сеткилдиг мурнакчылар эвээш эвес. Чоланчылардан А. Ховалыг, Р. Сат, Н. Ооржак, малчыннардан хойжулар Кертик-оол Монгуш, Чозар-оол Монгуш, саанчылар А. Иргит болгаш оон-даа оскелер хамааржыр. Ол ышкаш Барлык совхозтуң үндүрген кыйгырыын бистиң совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери ийи-биле деткип, юбилейге чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш бедиткен хүлээлгелерни алган ажылдан турар.

Р. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик районда «Искра» совхозтуң чоланчызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралдары дүүн болуп эрткен.

Кодээ ажыл-агый талазыбиле доктаамал комиссия (даргазы И. М. Сувандии) бодунуң хуралынга «Черни культуразын бедидер талазыбиле Таңды районнуң чер-чер Советтериниң ажылының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Черни таварымчалыг ажыглаар, ооң дүжүттүүрүн бедидеринче угландыр ажылагыйларда аллының турар хемчеглерни эгезинде демдеглевишаан, комиссия кол кичээнгейин ол ажылда бар четпестерни чайладырынче угландырган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң мандат комиссиязы (даргазы А. Ч. Монгуш) у л у с депутаттарының Чөөн-Хемчик райкүүсков даргазы Д. С. Кууларның соңгукчуларның чагыгларын организастаар талазы-биле райкүүскомнуң ажылының дугайында дынналдыын ап, чугаалашкан.

План-бюджет комиссиязы (даргазы Ш. Д. Куулар) бодунуң хуралынга «Респотребсоюзтуң садыг баазазының бараан чедирилгезинниң планныг онаалдазын күүседип турарының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссия (даргазы К. Н. Шулуу), чурттагга-коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдыгга талазы-биле доктаамал комиссиялар Бай-Тайга, Таңды районнарның девискээриндө аржаан-сутларны ажылчы чоннарның дыштанылгазынга ажыглаар турарын, Чадаана хоорай Советиниң күүскомдаргазы А. С. Серенниң хоорайның чурттакчы чонунуң коммунал-амыдырал, садыг хандырылгазын экижидер талазы-биле хоорай Советиниң күүскомунуң ажылының дугайында айтырыгларны чугаалашкан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң улус өөредилгезиниң, транспорт, харылзаа, үлетпүр болгаш тудуг, кадык камгалалының, социал хандырылгазының болгаш спорт, херээженнериниң күш-ажылының болгаш амыдырал-чурттал-тазының, ве-чашты камгалаарының, чонның садыг, хөй-ниитии чемпеллгезиниң болгаш амыдырал хандырылгазының талазы-биле доктаамал комиссиялар тус-тузунда хуралдарын эрттиргеннер.

Тувинская
краеведческая
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

СОЦИАЛИСТИГ ӨНЧҮ-ХӨРЕҢГИНИ КАМГАЛААР

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң өлчегиг пленумунга социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаар дээш демиселди күштелдирер талазы-биле партия, совет организмының ажылын экижидер дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Илеткелди СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандин кылган.

Амгы үеде партия организацияларында, күш-ажылчы коллективтерде СЭКП ТК-ныц июль Пленумунуц, ССРЭ-нин Дээди Соведининг сессиязының материалдарын калбаа-биле өөренир политиктиг компания чоруп турарын демдеглээш, ону улам калбартырын ол айытkан. 1980 чылда эрткен областтың партия активининг хуралынга социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаар дээш демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында чугаалашкан болгаш бо талазы-биле ап чорудар план-хемчеглерин партия райкому бадылаан. Ону боттандырар талазы-биле районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый организмы районнуң партия активининг хуралынга, совхозтарда парткомнарның, партбюролардың хуралдарынга, көдээ Советтериниң сессияларынга болгаш күүскомнарынга, совхозтарның техниктиг чөвүлелдеринге, бүдүрүлгелериниң организацияларының, албан черлериниң, күш-ажылчы коллективтериниң хуралдарынга чугаалашкаш, чогуур хемчеглерни үзүүлээп алган.

Организастыг хемчеглерни боттандырып чорутканының түңнелинде социалистиг өнчүнү оорлаар болгаш самчыдаар чоруктар үлээн кызырыгаан. Районнуң совхозтарында малды оорлаар, самчыгаар чорукчы, инитининг малының өлүп хораары элээн эвээжээн.

Совхозтарда малды иштики хереглелдерге ажыглаары кызырыгаан.

Ап чорудуп турар хемчеглер-биле кады социалистиг өнчүнү камгалап, кадагалаарында шыңгыы четпестер бар. Партия организациялары, көдээ болгаш хоорай Советтериниң күүскомнары күш-ажылчы коллективтерге материалдарны, чиг-этти болгаш инитининг малын, техниканы кадагалаарын ажыл-агыйжы, ээ ёзу-биле көөр талазы-биле кижизидилге ажылын кошкак чорудуп, оорлар, самчыгдакчылар, ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле демиселди ам-даа чидии-биле тургуспайн турар.

1983 чылдың беш айларда районнуң совхозтары 14 мыйыстыг боданы, 248 хой, өшкүнү, 8 чылгы малды оорга алыскан. Мал бажын камгалаар талазы-биле ажыл «Хөндергей» совхоз 10 автомашинаны бүрүн азы чамдыызын төтчеглээш. Байдал шындыг турда совхоз директору Самдан Донгак ук машиналарны катап тургузар талазы-биле хемчег албаан. Бүрүүлүт кижилерни истелге организацияларынга киирбээн. Шындыг байдалдар өске-даа совхозтарда, сельхозтехника каттыжышкынында, автобүдүрүлгеле бар.

Ажыл-агыйлар үдуртукчуларны, кол бухгалтерлер складтарда, нефтебазаларда, өскедаа ажыл-агый адырларында, үрезин, мал чемперинин, чемиштидилгелериниң, кыварчаар материалдарының кадагалалынга үргүлчүүнүң хынаалдазын, санаашкыннарын кылбайн турар.

«Сельхозхимия» каттыжышкынының мурнунда турган удуртукчулары боттарының эрге-дужаалын ажыглап алгаш, 30 муң ажыг рубльди шингээткен. Ону илередип сойгалаш, чогуур кеземчеги бүрүүлүг кижилерге онаажаан. Шак ындыг чорукту суггарылга системаларының эргелелиниң начальниги турган П. С. Ооржак, оон кадайы Н. Н. Мөңге болдурган. Олар 30 муң хире рубльди оорлаан. Оларның херээн СЭКП райкому сайгарган болгаш чогуур организарже дамчыткан. Истелге организары херекти көрүп турар. Социалистиг өнчүнү камгалаары, совет хоойдуларны хажык чокка боттандыраары административтиг организарга онаажыр. Ындыг турбуже суд, прокуратура организары ону четпес боттандырып келген. Мал оорлаткан кижилериниң медээ-хомудаларын иштики херектер киадызын дүрген харыылап, чогуур хемчеглерни албайн турар. Оорлаар чорукту баш удур болдурбазының талазы-биле профилактика ажылы четпес тургустунган.

Иletкелчи болгаш санал бергеннер социалистиг өнчүхөреңгини камгалаар дээш партия, совет, ажыл-агый организары ажылын ханы аналиэтеп көргеш, кол кичээнгейни чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже угландырып, ол четпестерни эдип алыры-биле партияның негелделеринге дүүштүр хүн бүрү ядаштыг хемчеглерни ап, ышкыны ажылдаарын негээн.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

К. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур чурттакчылыг черлерни чаагайжыдып, ногаанчыдар талазы-биле эгелээшкинни Кызыл хоорай, Хову-Аксы суур, Шекпээр көдээ Советтер үндүрген. Республиканың черчер Советтериниң ажыл-ишчилери ону деткээн.

Депутат булунунуң бөгүнгү үндүрүлгезинде улус депутаттарының Сарыг-Сеп көдээ Соведининг девискээринде чаагайжыдылга ажылының канчаар чоруп турарын парладывыс.

ДЕПУТАТ БУЛУНУ

КЫДЫГЛАРЫ АРГА-ЫЯШТЫГ КУДУМЧУЛАП...

ЧУРУКТАРДА: Суурнуң чаагайжыттынып турар кудумчуларының бирээзинде. Ю. КОСАРЬКОВ биле В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ХӨЙ-НИИТИГЕ, АКТИВКЕ ДАЯНЫП...

Тыванның 40 чылынга уткуштур чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле районга кыйгырыгны Сарыг-Сеп суурнуң ажылчы чону үндүрген. Районнуң чер-чер Советтериниң ажыл-ишчилери ону деткээн. Байырлалга уткуштур суур чаагайжыдар талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдынган, социалистиг үлүзелгелер алдынган. Девискээрин эң эки чаагайжыттынган чурттакчылары боттарының эрге-дужаалын ажыглап алгаш, 30 муң ажыг рубльди шингээткен. Ону илередип сойгалаш, чогуур кеземчеги бүрүүлүг кижилерге онаажаан. Шак ындыг чорукту суггарылга системаларының эргелелиниң начальниги турган П. С. Ооржак, оон кадайы Н. Н. Мөңге болдурган. Олар 30 муң хире рубльди оорлаан. Оларның херээн СЭКП райкому сайгарган болгаш чогуур организарже дамчыткан. Истелге организары херекти көрүп турар. Социалистиг өнчүнү камгалаары, совет хоойдуларны хажык чокка боттандыраары административтиг организарга онаажыр. Ындыг турбуже суд, прокуратура организары ону четпес боттандырып келген. Мал оорлаткан кижилериниң медээ-хомудаларын иштики херектер киадызын дүрген харыылап, чогуур хемчеглерни албайн турар. Оорлаар чорукту баш удур болдурбазының талазы-биле профилактика ажылы четпес тургустунган.

Иletкелчи болгаш санал бергеннер социалистиг өнчүхөреңгини камгалаар дээш партия, совет, ажыл-агый организары ажылын ханы аналиэтеп көргеш, кол кичээнгейни чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже угландырып, ол четпестерни эдип алыры-биле партияның негелделеринге дүүштүр хүн бүрү ядаштыг хемчеглерни ап, ышкыны ажылдаарын негээн.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

К. МОНГУШ,
«Шынның» корр.

Школа болгаш бүдүрүлге

ШКОЛА ЧАНЫНЫҢ УЧАСТОГУНДА

Школачыларны күш-ажылга бичиизинден ынак болур кылдыр кижизидер соругабиле чер-черде бүдүрүлге бригадаларын болгаш школа чанының участокторын тургускуланы ажыктыг түңнелди берип турар. Уруглар чаңгыс черге ажылдап, дыштанып, чурттап турда, оларны коллективизиге кижизидери база таарымчалыг. Ынчалза-даа республикада бүдүрүлге бригадаларының болгаш школа чанының участокторының эвээш бооп турары харааданчыг.

Бежен чылдар үезинде школа чанының дуржулга участокторынче чогуур кичээнгейни салып, оларга ногаа аймаак болгаш янзы-бүрү чечектер тарып олуртурунче, чайны оттуур тус-тус класстарның өөреникчилерини биология башкылары аңаа хаара тудуп ажылдадып турган. Башкының дузазы-биле ол участокторга дуржулгаларны-даа кылып, чечектерниң, үнүштериниң, ногаалларның озулдезиниң талазы-биле хайгааралдарны, демдеглелдерни өөреникчилер кылып турган. Та-үүге үүве, ындыг, ол хире ажыктыг участокторже кичээнгейни кошкатканындан соолгу чылдарда оларның саны дыка кызырыгаан.

Бо талазы-биле Туранның № 1 ортумак школазының өөредилге-дуржулга участокунуң ажылын эки деп санап турар. Ооң тургустунгаындан бээр хөй чылдар эрткен. Соолгу чылдарда ол шөлдү улам алгыткан болгаш Тывада бар бүгү-ле ыяштарны, чадавырны ында тарып олуруткан. Хадың, хады, чойган, пөш, дыт, чыжыргана, кызырык-карааз, ыт-кады, инек-карааз, кызыл-кат деңгө чүү ында чок дээр. Эки ажаалдының түңнелинде озар шупту-ла саглайты ескүлеп келгилээн, ыяштарның бүдүрүлгелиг будуктары херим дашкыныче чаттылып үнүлей бергилээн, черле ынчаш ол чартык га ажыг шөлдүң ёзулут-ла арга-ламнаг чараш чаагайны чүү дээр! А ногаа аймаа болгаш чечектер та чеже? Ында өң-бажының чечектерни «Тыва — 40 чыл» деп тарып олуртуп «бижип» каан. Картофельдиң болгаш ногаа аймаанның янзы-бүрү сорттарын шевеп, биология башкыларының удуртулгазы-биле дуржулганы өөреникчилер-биле эрттирип турар. Алган билиин практика-биле холбап турары өөреникчилерге, бир талазында солун-даа, билиндээ быжыг болур.

1-7 классчарның өөреникчилери эдилер ёзугаар башкыларның удуртулгазы-биле өөредилге чылы доостур билек-де участокка чайны оттуур практиктыг ажылды кылып эгелээри чаңчыл апаргаан. Ол участокту дуржулганыг, хоочун биология башкызы Л. Габитова эргелекчилеп, аңаа өөреникчилерниң ажылын башкарып, биология эртемининг талазы-биле тускай дуржулганы-даа эрттирип турар. Ынчангаш харын өөреникчилер чылдың-на чайны күзелдин-биле ажылдаар боор-дур — деп, школа директору Л. Царикова чугаалап турар.

Ажылдаарынга таарымчалыг байдал бар турда, киижилер күзелдин-биле ажылаар. Аңаа хамаарыштыр Туранның № 1 ортумак школазының директору Л. Царикованың чугаалап турарындаа коңчуг шын. Черле ынчаш СЭКП ТК-ныц (июнь 1983 ч.) Пленумунуң доктаалында күш-ажылды эң чугула деп үнелеп, «...ниитининг ажыктыг күш-ажылынга школачыларны чаңчыктырып, аңаа ынак кылдыр киижизидер» — деп айтыканы-даа аңаа эвес. Бо талазы-биле Туранның № 1 ортумак школазында байдал черле эки.

К. ТҮЛҮШ.

ОКРУГУМДА

Тускай мергежилим — харылзаа ажылдакчызы. Сарыг-Септиң харылзаа белдирииде ажылдап турар мен. Бо удаада мен маңаа үстүнде ажылымдан аңгыда, хөй-ниитп хүлээлгем — депутат ажылының дугайын чугаалап көрейн. Кады ажылдап турар эш-өөрүм мени Сарыг-Сеп көдээ Соведининг депутадынга кандидат кылдыр соолгу чыыштa депшиткен. № 27 соңгулда округунуң соңгукчуларының чер-чер Советтериниге соңгулдалар болуп турда, бадылаашкынын бергеннер. Ынчангаш депутат «стажым» улуг эвес. Ындыг-даа болза депутатка каш чыыштa улаштыр соңгудуп келген эш-өөрүмүнүң арга-дужуулгазындан хөй чүүлдерни шинээдип ап, ажылымда ажыглап турар мен.

Депутаттың ажыл-чорудулгазының кол участогу —соңгулда округу. Соңгукчуларның киржилгези, арга-сүмези чокка кандыг-даа айтырыгны шиитпирлээри берге болгай.

Округум ындыг-ла улуг эвес, 24 өреге бар. Оларбиле харылзааны каңчаар тургусса эки? Улус депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында хоойлуда депутат соңгулда округунга ажылынга Советтиң активиниге, хөй-ниитп организацияларга даянып дээрзин айытkан.

Округта өреге бүрүзүн билир мен. Чурттакчыларның бот-башкарылгалыг хөй-ниитп организацияларыбиле ажыл-херекчи харылзаа тургустунган. Округту чаагайжыдып, ногаанчыдар алээн ажылдар кылдынган. Активбиле кады кудумчуларны кезип, кяяа чүүү кылырып тодарадып алгаш, өг-бүлелербиле сүмелекшеп, кандыг хемчег алырын дугуржуп алыр бис. Демниг күш-биле ажыл будунгур. Кудумчузуну чаагайжыдар алээн ажылдар кылдынган. Эң эки чаагайжыттынган кудумчу дээш суурда чарлаттынган чарышка округтуң соңгукчулары идепкейлиг киржип турар. Ылангыя ам Тываның байырлалынга уткуштур чоруп орар болганывыста, чаагайжыдылга талазы-биле улуг ажылдар кылдынар. Ол дугайып округтука база чугаалашкан бис.

Округта девискээри эки чаагайжыттынган бажыңнар эвээш эвес. Маховтар — аныяк өг-бүле. Оларның чурттап орар бажыңының чапы ногаан-шинии, огородтуг, садчыгаштыг. Өг-бүле бүрүзү суурунуң арыг-шевер, чаагайжыттынган болурунга ынчаар киржип турар. Шупту эки, дески дээрге арай частырыг апаар. Девискээрининг чаагайжыдылгазынче шоолуг кичээнгей салбас ийи-чаңгыс өг-бүлелер база бар.

Чаагайжыдылга дугайын чугаалап тура, дузалал ажылагыйынга доктаап көрейн. Хуузунда мал тудуп турар өг-бүлелерге мал чеминге сиген белеткеп алыр черлер көрдүнген. А огород өреге бүрүзүнде деп болур.

Чоннуң чурттап турар черининг аайы-биле чоруттунуп турар ажылывыста чугула черни вазы четпээнер, аныяктар ортузунда кижизидилге ажылы эдилеп турар. Аныяктарның кижизидилгезининг айтырыгынче СЭКП ТК-ныц июнь (1983 ч.) Пленумуну улуг кичээнгейни утландырган. Бо талазы-биле ажылывыска Пленумнуң шиитпирлери биске программа болур. Кудумчувустуң чаагайжыдылгазынга, субботниктерге округтуң оолдарын, кыстарын хаара тудуп турар бис. Ону бойдустуң чараш-кавазын, кижилерниң күжүн, төрээн кудумчузунуң ат-алдарын үнелеп билиринге кижизидериниң бир хевирн кылдыр көрүп турар бис.

Т. МОНГУШ,
депутат.

ЧАА ЦЕХТЕ

СЭКП ТК-ныц болгаш ССРЭ-ниц Министрлер Чөвүлелиниц «Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам хөгжүдеринин болгаш экижидериниң дугайында» доктаалы совет кижилериниң чаагай чоруу хөөн партия, чазактың ада сагыш салыышкынының база бир бадыткалы. Ол—бо чугула адырга Советтериниң ажылчорудулгазының программазы.

Сарыг-Сеп көдээ Соведининг девискээринде чоннуң амыдырал хандырылгага бүдүрүлге черлериниң ажылын экижидеринче улуг кичээнгейни утландырып турар.

Каа-Хем районнуң төвү Сарыг-Сеп суурнуң кол кудумчузунда чоокта чаа ажыглалга кирген амыдырал хандырылга бажыңы өскелериндеи онзалаңып көстүр. Ол ажыглалга чоокта чаа кирген. Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң чурук тыртыгтырар, баш дүгү таарар, телерадиоаппаратура, шак септээр цехтери ында ажылдап эгелээн.

Кирип келирге, солагай талаже эжикте эр улустуң бажыңын дүгүи таарып, эдип-чазадып алган аныяк эр кижи мастерге өөрүп четтиргенин илередип. Ол үразында мастер Федосья Галактионовна Миленгеева-биле таныжып чугаалажы бердивис. Ф. Г. Миленгеева — коллективтиң хоочунарының бирээзи. Баш дүгү таарар мастер болуп ол 1958 чылдан эгелеп ажылдаан. Оон бээр мергежилиниге ол шынчы болуп арткан. Ол үениң дургузунда мастерниң бөдүүн ижин та чеже кижи «четтирдим, мастер» деп үнелээн.

Хууда социалистиг хүлээлгезин мастер доктаамал ажыр күүседип келген. Оон бадыткалы — социалистиг чарыштың тиилекчизининг хөрек демдектери. Бо чылдың бирги чартынының социалистиг чарыжының коллективте мурнакчыларының бирээзи ол.

Аныяк мастер Татьяна Журавлева маңаа ажылдаа-ла үр болбаан. Дуржулгалыг эш-өөрүнүң арга-сүмези-биле мергежилиниң чажыттарын ханызыбиле шиңгээдип ап эгелээн.

База бир цех. Ында чурук тырттырар турар. Чурук тырттырар мастер Вячеслав Григорьевич Миненко бээр көжүп келгенининг баштайгы хүннеринин продукциязын биске көргүстү.

Шак, телерадиоаппаратуралар септээр цех база чурттакчы чоңдан баштайгы чагыгларны хүлээп алган.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи көдээ чонга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазының чедирбишаан, ол бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының яйгы кварталының планының онаалдаларын эки күүседип, Сарыг-Сеп суурнуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң одуруунче кирген. Коллективтиң иниги бүдүрүлге көргүзүлгеринге бо цехтин ажыдакчыларының кииришкирип турар үлүг чугаажок бис эвес.

Тываның 40 чылынга уткуштур сарыг-сепчилерге тудугжуларның бир белээ бо — амыдырал хандырылга бажыны. Ону ажыглалга киргенин чурттакчы чонга-даа, ында ажылдап турар кижилерге-даа таарымчалыг байдалды тургускан. Ынчангаш маңаа Сарыг-Сеп суурнуң улуг-биче чурттакчылары күзелдин-биле келир.

В. КУУЛАР.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРИНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Бай-Тайга районнуң Бай-Тал ортумак школазының 7-9 классчарының өөреникчилери башкызы Н. Кончуктуң удуртулгазы-биле, өөредилге чылы төнери билек хову ажылынче киргеннер. Олар школачыларның бүдүрүлге бригадазының планын ёзулаан, совхоз-биле чаргаа кезээ-биле ажылдап турарлар. Баштай-ла янзы-бүрү ногааларны 2 га черге олуруп тараанар. Оон-биле кады картофельдиң бок сигенин аштап арыглаанар. Сиген кевеп шөлдүң баштайгы каан күннерде 10 газын болгаш 21 га суланы суттарганнар.

Бригадада ажылдап турар өөреникчилерни аъш-чембиле совхоз хандырып турар. Өөреникчилерниң чурттаар черни таарымчалыг кылдыр турган. Ойнаар херекселдер, номчуур номнар-биле база хандырган.

Ажылдап турар өөреникчилерниң корум-чурумуи шынгы хайгааралда тургускан болгаш оларның ажылдаадаа турары, чурумуг-даа эки.

Бо хүннерде өөреникчилер Хемчик арыындан мал чемниге будук-бүрү белеткеп турар. Белеткээн будук-бүрүнү «Бай-Тал» совхозтуң фермазынче сөөртүп эгелей берген.

Х. КАРА-ООЛ.

ДООЗАР ЧООКШУЛААН

Улут-Хем районнуң Ак-Туруг ортумак школазының сентелгези шуудай берген.

Чаа өөредилге чылында школаның сентелгезин эки шынарлыг кылыр деэш баш удур сентелгеге хереглээр чугула материалдарны —маңза, чугай, туулбу, кадаг, ноту деэш ескe-даа материалдарны чогуур үезинде баш бурунгаар тыптынын эккеп алганы-биле кылыр ажыддар тәүктелбейн чоруп турар.

Школаның ажыл-агый эргелекчизи М. Чымбаның удуртулгазы-биле техниктиг 20 ажылчыннардан тургустунган бригадазы школаның класстарын чугайлап, будун турар. Х. Натпит, К. Чызбаан, З. Кидик олар школа сентелгезинге хүн нормазын ажыр күүседип турарлар.

Ажылчыннарның иденкейлиг ажылдап турары-биле сентелге доостур чоокшулаан.

С. СОТНАМ.

БҮДҮРҮЛГЕ БРИГАДАЗЫ

Таңды районнуң Элегес ортумак школазының өөреникчилери чайгы күш-ажылдың бешки «үлүдүнүнче» кирипкен. Ниитизи-биле күш-ажылдың болгаш дыштанылганың лагеринде 150 ажыг өөреникчи хаара туттунган.

Школаның бүдүрүлге бригадазында 9-ку классчылар боттарының тарын алган картофель, ногаа ажаалдазында ажылдап турарлар. Өөредилге-бүдүрүлге бригадазының кежигүннери районга аныяк механизаторларның чер ыдарар конкурузуга кириишкен. Өөреникчи механизаторлар тоску классчылар Марина Донгак, Эдик Түдүш олар районга бирги черни алгаш, оон соонда республикага база бирги черни ап, чемпионнаан.

Өөреникчилер чайгы дыштанылгазынга тус-тус бөлүктер болуп алган киржин турар. Хой кыргылдазында 30 кижи киржип турар. Оолдардан 13 кижи хой чуур черде, 10 кижи чер суттарылгазында, уруглардан 12 кижи саанчылап турар. Оон-биле чергелештир 60 ажыг өөреникчилер ада-иелериниге ачаалажып, хой кадаржып турар.

Ортумак (4-6-гы) классчарның өөреникчилери боттарының күш-ажылчы бүдүрүлге практиказын школа участогунда биология башкызы Х. Девектиң удуртулгазыбиле ажылдап, янзы-бүрү чечектер, ногааларны ажаап остүрүп өөренип тураалар.

Бо чылын бүдүрүлге практиказында өөреникчилерниң коргенин, хайгаарадарын тускай дептерде демдеглеп, кажан бүдүрүлге практиказы топгенде оларга демдектерни салыр.

Республиканың болгаш районнуң пионер лагерьлеринге чамдык өөреникчилерни дыштандырып чорудары көрдүнген. Ынчалза-даа бирги сезонда чүгле 6 өөреникчи дыштанган.

Эге класстарның белеткелден 3-ке чедир класстарның өөреникчилерни школа интернадының чанында организастаан уруглар шөлүнде хаара тудуп турар. Ында уруглар-ның аныяк башкылар Л. Кыргыс, В. Ховалыг олар удуртуп турар.

Чамдык ураң чүүлге хандыкшылдыг өөреникчилер суурнуң агиткультбригадазында киржип, малчыннарга, хову бригадаларынга концерттерге киржип чоруп турар.

Н. ОЮН,
башкы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЭСМ — ИДЕГЕЛДИГ ДУЗАЛАКЧЫ

● **СОФИЯ.** Пловдивте «Алеи Мак» деп химия-фармацев заводунга ажыглалга киирген электроникуг сананда машинаны будурулгенин администрацин черинин идегелдиг дузалакчызы болуп турар. Ол машина будурулге чорудулгаларын контрольдап, белен продукциянын учедун ылып турар.

Электроникапы будурулгего калбаа-биле шиидээлин ажыглары — заводту чаартырынын болган эде дериининг калбак программазынын незин-дир. Ол завод ийи чус ажыг хевирин янзы-бурү продукцияларын будурун турар. Технологтуг ажылдарны бүрүн автоматчыдып, бар күүдерин улгаттырары чоокку үш чыда продукция будурининг денчээлин ийи катап көвүдедир, кылыгарынын шынарын экижидер аргаиы будурулге коллективинге бээр. «Алеи Мак» маркалыг чаа кылыгларны аки-дуима социалистиг чурттарже чорудуп берип турар. Ыидыг кылыгларны Франция, Бельгия, Канада амгы үеде Болгариядан база садып ап турар. Заводтун кылыгарынын алдаржаан чоруунун кол чылдагааны — продукцияны натура хевири-биле будурүп турары. Аки-дуима социалистиг чурттарнын, бирги эдлчегде Совет Эвилелиинин специалистериниле кады ажылдажылгаиы заводтуң специалистери уламна калбартын турар.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ОН ЧЫЛЫ

● **БУДАПЕШТ.** Веспремнин машина тудуунун «Баконь» комбинадынын коллективин автомобиль тудуунун талазы-биле совет-венгр кады ажылдажылганын он чыл юбилейин амгы үеде калбаа-биле демдеглеп, продукция будурерин улам көвүдедип турар. «Жигули» машиналарны четчелээр хей болук башуайгы артык кезектерни оп чыл бурунгаар Волганын автозаводунга чорудуп берген. Тольяттин хоорайда автозаводтун болган «Баконь» комбинаттын коллективтериин аразында кады ажылдажылга бо эртиен он чылдар дургузунда улам калбарган. Ол гидроэлектростанция Вьетнамнын мурнуу түүнде ийиги улуг станция болур.

Чиаиның электри чырыы ында эң улуг үзетүр товү — Хошимин хоорайга болган Меконг хеминн шыпаазында тараалаң можуларга эргежок чугула. Ынчангаш электростанцияның тудуунга түүле ажылчыннар эвес, харын-даа тараачыннар база киржип турар. Доктаамал ажылчынар амдыызында чедишпес, ынчангаш Хошимин, Вьенхоа хоорайларда үзетүр будурүлгелериниң хей муң ажылчыннары ында чедип келген болгаш чаа станцияныц дерииишкининге киржип эгелээн. Аныяктарның шалыпчы бригадалары бедик сорун киринишкининг ажылдап турар. Чиаи ГЭС-тиң тудуунун фондузунга киирер аъш-чем продуктуларын чыыр талазы-биле кампанния кодээ районнарда калбарган.

Вьетнам Социалистиг Республиканың энергетиказынын оске тудугларынга ышкаш, Чиаи ГЭС-тиң тудуун Совет Эвилелиинин дузаламчызы-биле дерип турар. Совет Эвилелиидеи ында чеде берген специалистер вьетнам өөнүктерииге практиктиг улуг дузаны чедирип турар.

Чаа станция тудуунун белеткел үе-чадазынын түүнелдеринге холбаштырган Чиаига болган чөвүлел хуралга Вьетнамның Коммунистиг партизынын ТК-зынын Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиинин Даргазынын оралакчызы До Мыой түве чугаалаан бөлгаш чуртка чаа электростанцияларны тудар талазы-биле найгамчык улуг дузаламчызы дээш СЭКП-ге, Совет чазакка, ССРЭ-ниң улустарынга түректин ханызындан өөрүп четтириишкинин илергейлээн.

(СЭТА).

ПЛАННЫГ ДААЛГАЛАРНЫ — ХУУСАА БЕТИНДЕ

● **БУХАРЕСТ.** «Бистиң соруглавыс — хонукта 200 муң тонна хөмүр-даш!» деп мындыг лозуң-биле Румыниянын шахтёрлары ажылдап турар. Олар социалистиг чарыштыг калбартын тургаш, чыл эгезининден бээр барык 4 миллион тонна хөмүр-дашты арткан чылдың ол үезинде турганындан хей кылдыр тыпкан. Жиу шыпаазының, Хорезунуң, хөмүр-даштыг оске-даа районнарның ажыл-ишчилери хөмүр-даш тывыжының чыл планнарын хуусаа бетинде күүседирии шиитпирлээн.

ЧИАН ГЭС-ТИ ДЕРИП ТУРАР

● **ХОШИМИН.** Чаа улуг тудугнуң даажы Доигнай хеминиң эриктеринде шыргай чер-лерни оттуруикан. Чиаи ГЭС-ти Хошимин хоорайның соцгу-чөөн талазында девискээрге дерилир. Ында тудугнуң белеткел ажылдары улам калбарган. Ол гидроэлектростанция Вьетнамның мурнуу түүнде ийиги улуг станция болур.

Чиаиның электри чырыы ында эң улуг үзетүр товү — Хошимин хоорайга болган Меконг хеминн шыпаазында тараалаң можуларга эргежок чугула. Ынчангаш электростанцияның тудуунга түүле ажылчыннар эвес, харын-даа тараачыннар база киржип турар. Доктаамал ажылчынар амдыызында чедишпес, ынчангаш Хошимин, Вьенхоа хоорайларда үзетүр будурүлгелериниң хей муң ажылчыннары ында чедип келген болгаш чаа станцияныц дерииишкининге киржип эгелээн. Аныяктарның шалыпчы бригадалары бедик сорун киринишкининг ажылдап турар. Чиаи ГЭС-тиң тудуунун фондузунга киирер аъш-чем продуктуларын чыыр талазы-биле кампанния кодээ районнарда калбарган.

Вьетнам Социалистиг Республиканың энергетиказынын оске тудугларынга ышкаш, Чиаи ГЭС-тиң тудуун Совет Эвилелиинин дузаламчызы-биле дерип турар. Совет Эвилелиидеи ында чеде берген специалистер вьетнам өөнүктерииге практиктиг улуг дузаны чедирип турар.

Чаа станция тудуунун белеткел үе-чадазынын түүнелдеринге холбаштырган Чиаига болган чөвүлел хуралга Вьетнамның Коммунистиг партизынын ТК-зынын Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиинин Даргазынын оралакчызы До Мыой түве чугаалаан бөлгаш чуртка чаа электростанцияларны тудар талазы-биле найгамчык улуг дузаламчызы дээш СЭКП-ге, Совет чазакка, ССРЭ-ниң улустарынга түректин ханызындан өөрүп четтириишкининг илергейлээн.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙНИҢ КИЖИЛЕРИНИҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

БЕРЛИН. ССРЭ-ниң болган Варшава Керээзиниң ширжикчилерии еске-даа социалистиг чурттарның чепсегленишкинии эдере будурерин сонсадырынче, стратегиг боочепсекти кызыгаарлаарынче болгаш кызырарынче угланган санаалдары үүле социалистиг чурттарның улустарының эвес, харын база бүгү делегейнин кижилериниң эрге-ажыктарын барымдаалап көрүп турарын Герман Демократтыг Республиканың Күрүне Чөвүлелиинин даргазының оралакчызы М. Герлах Берлинге түве чугаалаан, медеглээн.

Социалистиг дем каттыштырылгазының тайбың эгелээшкиннери амгы үеде бүгү кижи төрелгетеининг сонуургап турары кол айтырыны боттуубиле, тодаргай кылдыр шиитпирлээрииниң орууи айтып, ядролуг айыыл-халапты кыжаныышкыны болдурбазының аргаларын тургузуп турар. Варшава Керээзииниң киржикчизи күрүнелериниң соолгу он чылдарының эң чугула түүнелдеринии бирээзи болур шеригстратегиг деп чорукту хевээр тургузар дээш эргежок чугула базымнарны кылыр анаарынга кандыг-даа чигээниг турбас ужурлуг деп, М. Герлах онзалап демдеглээн.

КАБУЛ. Бахтар агентилелдиң тайылбыр түүлүнде чугаалап турары болза: «Боочепсекти эдере будурериие болгаш чепсектиг күштерии быжыглаарынга чарыгдаттынып турар канчаар-даа ажакок хей акша-хөреигиин тайбың сорулгаларга ажыглаарының эргежок чугулазының дугайында социалистиг чурттар чаңгыс эвес удаа медеглеп келген. АКШ-тың империализминиң ядролуг, диптер аразының, баллистиктиг болгаш ракетага удур чепсектерии кылып үндүрериие чарыгдап турары канчаар-даа ажакок хей акша-хөреңгиин хогжүп турар чурттарның колониализминиң арттырып ааны аш-чутту, үжүк-бижик билбес чорукту, билдингир болгаш билдиимес-даа ажыл чокталмышкыны, багай амыдырал байдалын узуткаарынга четчир. Социалистиг чурттарның партия болгаш күрүнеии удуртур ажылдакчыларының Москвага ужуражмышкыныңның кады кылган медеглели чаа хогжүп эгелеп турар чурттарның ылаңгыя Афганистанның ныт деткимчези болгаш чүүлдүгээүүшүнүн болдурганы ол агентилел уламчылап айыткан. ССРЭ-ге баштаткан социалистиг чурттар кижи төрелгетеининң кырында диргелип келген ядролуг кыжаныышкынны узуткаарын ораалажып турар. Совет Эвилели-биле Каттышкан Штаттарның аразында дүшүүлүг чорукту чавырыдырары АКШ-тың болгаш болгаш ооң эвилелчилериниң айыыл чок чоруунга ажыктыг болур»—деп ол организацияның ылган медеглелиниде демдеглээн.

«Ол ийи социал системаларның аразында үндезин чорудээлериниң барын бистер эки билир бис. Ынчалза-даа кады ажылдажылганы кылыр болза, кайы-даа талага ажыктыг түүнелдерлиг болур адырлар база бары шүүт билдингир. Анда хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти кызыгаарларының база кызырарының айтырыы хамааржыр...»

ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

ЛОНДОН. (СЭТА). Европейжи парламентинин кежигүнү Альф Ломас англи чазактың дайынзырак чүткүдүн шыигыы шүгүмчүлээн. Ол Лондонга митингиге түве чугаалааш, боо-чепсекти эдере будурериниң айыылдыын айыткаш, «совет дайын кыжаныышкыны» дээр хоозун чүүлдү шын эвес деп демдеглээн.

МЕДЕРЕЛДИГ КЫЙГЫРЫГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Чөөн чүк биле Барыын чүктүң аразында чөшээрежилге дээш америк комитет Совет Эвилели-биле Каттышкан Штаттарның аразында кайыдаа талага ажыктыг, эки харылзаалары хогжүдериниң чугулазын медеглээн. «Чөөн чүк-биле Барыын чүктүң аразында, бирги эдлчегде Совет Эвилели-биле Каттышкан Штаттарның аразында дүшүүлүг чорукту чавырыдырары АКШ-тың болгаш болгаш ооң эвилелчилериниң айыыл чок чоруунга ажыктыг болур»—деп ол организацияның ылган медеглелиниде демдеглээн.

«Ол ийи социал системаларның аразында үндезин чорудээлериниң барын бистер эки билир бис. Ынчалза-даа кады ажылдажылганы кылыр болза, кайы-даа талага ажыктыг түүнелдерлиг болур адырлар база бары шүүт билдингир. Анда хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти кызыгаарларының база кызырарының айтырыы хамааржыр...»

1978 чылдың апрель революциязы Афганистанга чаартырганның ооруун ашыдып берген. Оон бээр эртиен чылдарда эвээш эвес чүүлдер ныдыныган. Чер реформазын амыдыралга боттандырарынче, үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агый будурулгезин кедурериие, улус чырыдыышкынын, культураны, кадык камгалалын хогжүдериие күштү угландырып, хөрээженнериниң дең эргелерии, биче болгаш болуук-болуук-даа улустарының шуптузуунуң даалу дең эргелерии хандырар дээш бүгү чүүлдерии ныыып турар. Ниитилелди чаартырынга калбак улус массалары идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: Набулдың нудумчуларының бирээзинде болуп чөн. Найысыалага ыранузан можулардан ныыаштап келген кижилерни, биче улустарның төлээленчилерин бо-ла көрүп болур.

М. ОЛИМОВТУҢ фотозу.
САТЭ-ниң фотохрониказы.

ГФР-НИҢ КАНЦЛЕРИНГЕ АЖЫК ЧАГАА

БОНН. (СЭТА). Германияның Федеративтиг Республиказының федералдыг канцлери Г. Кольдуң ССРЭ-ге аянчоруу-биле холбаштыр Тайбыңның немец эвилелиниң (ТНЭ) директорады ацаа ажык чагааны чоруткан. Ядролуг дайынның улам өөрүлдегиг кыжаныышкынын узуткаарынга чогумчалыг саамышкынны Москвага аян-чоруунун үезинде киирериие канцлерии ол чагаада кыйгырган.

Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европанын чурттарынга эккеп тургузары барының талазы киүүнелерии эдере чепсеглээриие чаа базым болуп турар, а мындыг базым оске таладан харыы хемчеглерии алырын болдуруп турар. Ынчаарга Барыын Европага америк ядролуг чаа ракеталарны эккеп пептередир чорук ядролуг чепсеглеишкинии дүжүрер талазыбиле чугаалажышкыларга дугуржулганы чедип алырынга улуг мооидак болур иийк. НАТО-нуң болгаш АКШ-тың айыылдыг ол планнарын боттандырары Европа дииие ядролуг чепсекти улам көвүдедир болгаш бүгү делегейии узуткап болгу дег ядролуг халапты кыптыыш келириниң кыжаныышкынын улгаттырып турар.

Хей чылдарда удур туржуушкуниуң соолгуиде тыптын келген чавырлышкын— ол дээрге улуг чеденишкиидир деп чагаада база демдеглээн. Кады ажылдажылганы калбартырынга, тайбыңны хандырарынга чавырлышкын эргежок чугула. Массалыг узуткаашкынның чепсээиің амгы үезинде чогум-на чугаалажышкынның кара чаигыс сарыылдыг орук болуп турар деп. Тайбыңның немец эвилелиниң директорады онзалап айыткан.

КНО-НУҢ ШТАБ КВАРТИРАЗЫНДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чепсеглеишкинии дүжүрер талазы-биле Бүгү-делегей конференциязын чыылдырары дайын айыылын узуткаарынче, улустар аразынга идегежир чорукту быжыглаарынче чугула базым болуп турар деп, социалистиг күрүнелер болгаш кана-даа каттышпаан чурттар санап турар. Ыидыг конференцияны чыылдырарының идеязын Совет Эвилели саналдаан тургап. ССРЭ-ниң ол тайбың инициативазын делегейиің хей-ниитизи калбаа-биле деткээн. Чепсеглеишкинии дүжүрер талазы-биле Бүгү-делегей конференциязын чыылдырарының тускай комитединиң эолгеглиг сессиязы КНО-нуң штаб-квартиразынга болгаи. Комитеттиң составынга 40 күрүнелер киржип турар.

Комитеттиң даргазының хүлээлгезин күүседип турар Р. Крыстосик (Польша) конференцияның баштайгы хуралын ажыктыан болгаш конференцияның удурланыкчыларын бүгү-делегей шуулганын чыылдырарынга үе ам-даа «таварыштаса» деп хоозун бадыткап турарын айытткан. Делегейиің дүшүүлүг чоруун олар чылдак кылдыр ажыглап турар. А делегейиин дүшүүлүг чоруун чавырылдырарынга чогум-на Бүгү-делегей конференциязын чыылдырары эргежок чугула болур.

АКШ болгаш НАТО талазы-биле оон эвилелчилерн конференцияны боттарының дайын белеткелдериниң планнарын боттандырарынга моондак кылдыр сапавышаан, сарыыл чок турушту эолеп турар.

ПАТРИОТТАРНЫҢ БЫЖЫГ ТУРУШТУУ

БЕЙРУТ. (СЭТА) Ливанда эжелеп алган девискээрииде чурттап турар чонга удур израиль интервентилер өлүрүкчү үүлгедиглерии болгаш каржы шаажылаалдарны күштелдирии турар. Эжелекчилериң кара тураазында ажыылаашкыныига удурланган чыскаалдар Айн-Бусвар суурга, Сайдада болгаи Тиреде дескеп палестиниеррииң лагерьлеринге болгулаан.

Израиль шеригтер өлүрүкчү болгаш шаажылакчы хемчегдер ан турза-даа, ливан патриоттар эжелекчилерии яиан черден үндүр сывырынга шиитпирлиии көргүзүп турар.

ДАМАСК. (СЭТА). Ливанның национал-патриоттуг күштери моон соңгаар-даа израиль эжелекчилерге удур демиселди чорудуп, агрессорнуң шеригтерии чурттуң девискээрииден үндүр сывырарын чедип алыр деп турар. Ол дугайын Ливанның дешилгелиг социалистиг партиязының (ДСП) даргазы В. Джумблат парлалга конференциязынга медеглээн. Ливанның чоиу сионистериик Сабрада болгаш Шатилада палестиниеррииң лагерьлеринге кылган хаиныг үүлгедишкиидерии кажан-даа утпас, шак мындыг дерзии үүлгедиглер Барыын Бейрутка азы чурттуң дагаар районнарынга болбас ужурлуг деп, ол чугаалаан. Ливан патриот кижи бүрүзүнүң сорулгазы — аймыл дирелип келген чуртунуң хостазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисел.

МЕСИЛДЕЖИИШКИН УЛАМ КАЛБАРГАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). 1980 чылда президент соңгулдаларынын үезинде мичаарда АКШ-тың президентизи тургап Дж. Картериің чажыт документилерии ораалааны-биле болгаи ук документилерии «Рейганның командазының» ажыглааны-биле холбашкан политиктиг месилдежиишкии улам калбарып турар.

Президентиниң албан-дужаалынга кандидаттың телевиделиие чугаазының төлевиделии мичаарда оорлаанын Картериің администрациязының документилерии ораалар талазы-биле үүлгедиглиг ходелиишкиннериің чүүле кезии болган деп, ЮПИ агентство дыцнадып турар. 1980 чылда Ак бажыңдан күрүнеиің чажыт документилерии хөйүбиле оорлап үндүрүп тургап, а мичаардагы президент Дж. Картериі «шпион четкизи» дузактаан болган деп, АКШ-тың бедик албан-дужаалдыг тургап кижилерии демдеглеп турар. Ол «шпион четкизи» АКШ-тың төп разведка эргелелиниң амгы удуртукчузу У. Кейсиниң холуига тургап. Дж. Картериің чажыт документилерии керек кырында оорлап тургаиын Рейганның сонгулда кампаниязының комитединиң удуртукчуларының бирээзи тургап болгаш сонгулдо Рейганның аймыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы болгаи Р. Аллен бадыткаан. «Ол оорлаашкынга бодум киришпээн мен» деп, Р. Аллен медеглээн.

ЮСФР-НИҢ СКУПЩИНАЗЫНДА

БЕЛГРАД. (СЭТА). Чурттуң экономиказында бергелерии болгаш четпестерии ажыл эртер талазы-биле улуг күжениишкиннерии Югослав чазактың кылыл турарын Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Эвилелдиң күүсеекчи вечезииниң даргазы М. Планинц ЮСФРиин скупщиназынга медеглээнии Таиюг агентство дыиатказан. Чурттуң даштыкыга оре төлээр аргазын хевээр арттырар талазы-биле хемчегдерии бирги эолчегде ап турар.

Югославияда экономиктиг байдал эң-не нарын хевээр туруп турарын ол демдеглээн. Чурттуң күүсүзүнүң өзүлдеэи соолгу чылдарда материалдыг бар эргалардан ажыг болганы мындыг байдалдың кол чылдагааны болуп турар деп, М. Планинц демдеглээн. Чамдык үлетпүр будурулгелериниң тудуглары доозулбайн барган. А доозулган тудуглуг будурулгелер амга чедир долу күүзүг-биле ажылдавайн турар.

Экономиктиг хогжүдлеиин үзүн хуусаалыг программазын ЮСФР-ниң скупщиназы бо чылдың төнчүзүиге чедир чугаалажып көөр болгаш бадылаар деп, М. Планинц чугаалаан. Ол программа бар бергелерии ажып эртериичe угланган турар.

КҮЧҮЛҮГ ЧЫСКААЛДАР

ДЕЛИ. Исламабадтың чаваның улуска удур, шаажылакчы политиказынга удурланган күчүлүг чыскаалдар Пакистаннын дыка хей можуларынга болгаи хоорайларынга болгулаан. Оларның киржикчилери бүгү-ниитиниг парламент соңгулдаларын эрттирерии, кижилерии четеп-сүрерии соксадырыы, политиктиг хоруудаттырганнарны хостаарын болгаи пакистан ажылчы чоннарның байдалын соксаал чок дорайтадырырына чедирии турар милитаристиг чүткүлдерден ойталаарын негеп турганнар.

Полицияның болгаи армиязының доктаамал кезекгерииің удуп күштерии Карачиге болган чыскаалды базарынче октаан. Оларның аразында — демократияны катап тургузары дээш шимчээшкинде каттыжып, киржии турар политиктиг партияларның 17 удуртукчулары болгаи сураглыг ажылдакчылары база бар.

(СЭТА).

Янзы-бүрү медээлер

ЫРААЖЫЛАР КОНКУРУЗУ

Июнь 20-ден эгелеп республиканың район бүрүзүнде, эр улустуң үнүнге ыраажыларның шилгишкинин эрттирген. Оон түнелиниле олар июль айның 9—10-нуң хүннеринде Кызылдың уран чүүл училищезинин концерт залынга, эртенгинин 10 шактан эгелеп конкурска киржирлер.

Бо конкурс бистиң республикавыста бир дүгаар эртип, район бүрүзүнден каттышкаш, 70 ажыг уран талантылыг аныяк, эр ыраажылар «күжүп» шеңзорлер.

Орта шылгарап үнген, шилиндек ыраажыларны Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказн Москвага болур литератураның болгаш уран чүүлдүң көрүлдезинге кириштирер. Белеткелди бир чыл дургузунда ажылдап кылганының соонда чүгле мынан ол улуг байырлалдың концертининг программазынга киржир эргени чаалап алыр.

Д. ХҮРЕШ-ООЛ,
композитор.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Сүт-Хөл суурнуң Культура бажыңынга Совет Тываның 40 чылынга тураскаатказн районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдези болган.

Карл Маркс аттыг, «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтарның бот-тывынгыр артистериниң көргүскен номерлери көрүлдениң негелделеринге дүгжүп турар. Коммунистиг партия, Төрээн чурт, пайырал, тайбың дүгайында ырлар, шүлүктер, көргүзүглер хөй.

К. МОНГУШ.

ИЙИГИ ЭЭЛЧЕГНИҢ КӨРҮЛДЕЗИНДЕ

Бай-Тайга районунуң агиткультбригадаларының көрүлдези болуп эрткен. Бо көрүлдеги Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказн. Ол фестивальдың ийги ээлчээнге хамаарыжыр. Көрүлдеге Кара-Хөлдүң, Кызыл-Дагының, Шуйнуң, Найырал база район төвүнүң агитбригадалары киришкен.

Ырак-узак черден келген Кара-Хөлдүң «Алаш» аттыг агитбригадазының көргүзүү-биле конперт эгелээн. Сцена ажыттынары билек «Тываның 40 чылы» деп ыраң, көрүнчүк дег кыланайның чыдар хөл, Алаш хемнин чураан, уран чараш эмблема кестүп келген.

Сценаның ийи талазындан агитбригаданың киржикчилери С. Сарыг-оолдуң сөзүгге А. Чыргал-оолдуң «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп ырын чоргаар болгаш делгем чаңгыландыр бадырыпкан соонда, концерттиң сценарийлиг көргүзүү, шалыпкыны-биле эгелей берген. Иргит Роман «Совет Тывам», «Маңчүрээм» деп ырларны чеднишкинниг күүсеткен. Мая Хертектиң шүлүк номчуурун көрүкчүлер магадаан. Эки көргүзүглер бо сценарийде элээн колдап турза-даа, совхозтуң мурнакчыларын мактап ырлаан, четпестерни сойгалап илереткен одуруглар эвээш болган. Ынаныг-даа болза кара-хөлчүлер боттарының организастыг чоруун көргүзүп. Шуйда кыргылда пунктузунга база клубка уран талантызын бараалгатканнар.

«Күш-ажылга мактал» деп сценарий-биле «Тээли» совхозтуң «Хемчик» агитбригадазы көргүзүүн эгелээн. Кызыл оңуг бир түү костюмнерлиг аныяк уруглар болгаш оолдар боттарының көргүзүүн эгелээн.

Баштайгы номерден эгелээш, агитбригаданың сценарийининг кайы хире хынамчалыг, частырыг чок, эки ажылдап кылганын көрүкчүлер эскерип каар. База бир солун чүве — Лъш-чем программазы-биле концерттиң сценарийин дүүштүр кылганы.

«Малчыннарның ырын» чолаачы Монгуш Маадырның ырлап күүсеткенин магадавас арга чок. «Чедя чүүн малывысты» деп аттыг ийи кижениң ырызын, С. Молдурганың сөзүгге Б. Чүльдүм-Сюрюн аялгазын бижээн. Чүгле ырлардын ангыда, бо сценарийде ынзы-бүрү хөгжүм херекселдерниг күүсеткен номерлерниң шынары эки. Район төвүнде «Аялга» аттыг агитбригаданың күүседилге бүрүзүнүң бүзүренчиг, аянныг төвүнүге көрүкчүдер өөрүвес арга чок! Бо агитбригаданың киржикчилери районнуң культура киллиг-даа болза, ынаныг-даа дыңнаар дизининг эргелекчизи К. Ооржак, Тываның хөөчүн боттывынгыр композиторларының бирээзи Б. Чүльдүм-Сюрюн, музыка школазының башкызы Чечек Чымба дээш оон-даа оске хөгжүмге болгаш уран чүүлге бергиген кадрлар ажылдап турар.

Бо агитбригада Шивилиг аржаанывында дыштанып турарларның мурнунга солун концертти көргүскеннер. Концерттиң программазында ынзы-бүрү ырлар, чечен чугаалар, шүлүктер, баянга, скрипкага, домбрага аялгалар киргеп.

Бо агитбригадаларның аразында кошкак белеткелдиг, сценарийин чедир ажылдап кылбаанарга Шуйнуң болгаш Кызыл-Дагының культура бажыңнары хамаарыжыр.

Жюриниң шиитпирин ёзугаар бирги черни «Тээли» совхозтуң «Хемчик» агитбригадазы алган, ийги черни «Найырал» совхозтуң «Хаяа»; үшкүзүн Кара-Хөлдүң «Алаш» агитбригадаларынга тывыскан. Эки көргүзүглүг коллективтерни хүндүлеп бижиктер болгаш ортектиг барааннар-биле шаңнаан.

Х. ДАМБА.

Улусчу чогаадылга фестивалы

МОСКВА. Лужникиде В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң спортчу улуг ареназы. ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының программазын ёзугаар чиик атлеттерниң маргылдаазы.

ЧУРУКТА: ядро октаарынга Спартакиаданың тиилекчилери (солагай талдан өң талаже) Сергей Смирнов (Ленинград, 2-ги чер), Янис Бөлрс (Латвия, 1-ги чер), Евгений Миронов (Ленинград, 3-кү чер).

В. УН ДА-СИННИҢ болгаш Я. ХАЛИЛОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

ДЕЛГЕЛГЕ

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң лекторий залында Тываның хөөчүн чуруукчулары В. Дёминниң, Т. Левертовскаяның, С. Суздальцевтиң, оскелернин-даа чураан чурук-тарының делгелгезин чоокта чаа ажыктан. Ол делгелгеде республиканың сураглыг кижилериниң портреттери. Тываның каас-чараш бойдусчурумалдарын болгаш оске-даа темаларга холбаштырган чуруктарын киргеп.

В. Дёминниң чурааны Тываның ӨӨ хөөчүн коммунистериниң бирээзи С. Тановтуң портредин. С. Суздальцевтиң «Ак-көк Тыва», «Алтыг кижи», Т. Левертовскаяның «Бойдус чурумалдары», «Не херээжен» деп чуруктарын көрүкчүдер улуг сонуургал-биле көрүп турар. Оон аңгыда ол-ла залда «Хүреш», «Моге салыкчылары», «Эрги болгаш амгы Кызыл» деп чуруктарны чураанны солун болгаш көрүштүг.

Р. ТОЛЗАТМАА.

ДҮЖҮМ ӨӨРТҮ

Саргыл бажым дыран,
сүйбап,
Салааларым санай тудуп,
Алгайлап, оглумайлап,
Аваң мени эргелетти.
Эртеленип, чассып-чассып,
Эмер чыгыы куспактавдым:
Солагай хол дыңмыш дээрге,
Сокпан түрээ тииледи.
Оңаң-хөглүүн мышынмайн,
Отту чаштап кээримге,
Дүнекиниң таалазы —
Дүжүм меңи өөртken болду.

М. ЮНДЕШ-ООЛ.

КРОССВОРДКА ХАРЫЫ

№ 129 «Шынга» үнген кроссвордка Эрэнп районнуң Бай-Даг школазының өөренишкилери Долаана Седип, Мира Доптан, Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозтан Марина Ортун-оол, Булун-Терек школазының өөренишкилери Урана Кожага биле Саяна Докмит. Барыын-Хемчик районнуң Ак-Довурак хооразидан Дадар-оол Сандан оглар, узун дургаар: 1. Терек. 2. Диксон. 4. Тулун. 7. Свободный. 8. Сыктывкар. 12. Ингода. 13. Литва. 14. Неман; доора дургаар: 1. Таз. 3. Хут. 5. Бия. 6. Тарые. 8. Склад. 9. Кропоткин. 10. Тобол. 11. Тында. 13. Ленинакан. 15. Котуй. 16. Роман (Роман-Кош). 17. Уда. 18. Аян. 19. Дон кылдыр шын тыпканнар.

ИЮЛЬДА ЧАА КИНОЛАР

Ээн куруг чыткан черлерни чүс-чүс бөдүүн күш-ажылчы киживлер чаартыкан. Оларга режиссёр-тургузукчу Ходжакули Нарлиев бодунуң фильмин тураскаткан. Киносценарист В. Сухореб биле Х. Нарлиевтиң бижээн сценарийинде, ол авторларның «Каракум» деп фильминде романтиктиг күш-ажылдың, ниити ажылхерекке киживлериниң бир эвсеткилдиг хандыгмышкынының дүгайын, бистиң үениң киживлериниң маадырлыг чоруктарының үнүп кээп турар дөстерни; совет эртемденевринең кайгамчык хүүдээзын чүүлдерни, чижээ, чер шынчээшкинин кылымал ёзу-биле боллуруптар арга-шинээзин көргүзеири оралдашкан.

Агаар-бойдустуң таарымча чок кадыг-берге үезинде газ тывыжыкшыл ажылдакчыларының маадырлыг ажыл-херектериниң дүгайын чугаалап турар. Өрт хүнүүн чыгыы болур болгаш бүгү-зе дириг чүвелер дезери дезиптер, деспээннерия узуткаттынар, шүүту элезин боон хүүла бээр. Ынчангаш ол черге чеде берген специалистерге кырган малчын хорадаан сеткилиы мынчаар илередип турар: «Эртеңденевр. инженерлер, күш чок кончуунарны аа? Чүс-чүс чылда бистиң чемгерип келген черни оскунгаимывыс ол-дур, а силер... силер оны өртке алыспас дээш демисежиш шыдавас-тыр силер!»

Ол фильмде М. Аймедова, В. Медведев, Е. Драпеко, О. Геленов, А. Довлетов болгаш оске-даа артистер ролдарны ойнап турар. «Каракум» деп фильмни «Туркменфильм» киностудиязы бүдүрүп үндүрген.

Пассажирлер болгаш кудумчу кежиин ыңай-бээр чалаг аргышкан киживлер дээш харысалганы машина башкарар дугайында шынзыга алган чолаачы бүрүзү-ле эки билип шыдавас. Ынчалза-даа шимчээшкин дүрүмүн үреп чоруур чолаачы бүрүзү-ле бүгү-ле чүве эки боон эртеринге идегээр. Чок, ындыг эвес, чамдык үелерде удаа-дараа коргунчуг авария болгулай бээр. Чолаачы эзирик болганының үржуунда «ГАИ инспектору» деп фильмде ындыг. коңчуг коргунчуг авария боон турарын коргускен. А ол чолаачы шоолуг эзирик-даа эвес болган, ынчалза-даа авария кылган. Идегел деп чүве ол-дур! Ол бүгүнү кинонуң кол маадыры инспектор Зыкин эки билир. Ук фильмниң сценарийин А. Бородинский бижээн.

Инспектор Зыкинниң ролүн артист С. Никоненко тергиин эки ойнап турар. Ол ээ харысалгалыын коргузуп, орук шимчээшкинни дээрге-ле кижи бүрүзүге, домей салгым дүрүм-дүр дээрзин иегеп турар. Өске рольларда О. Ефремов, М. Левтова, Н. Парфенович болгаш оске-даа артистер ойнап турар.

От кинону бичии болгаш элээди уругларга М. Горький аттыг фильмиериниң Төп киностудиязы бүдүрүп үндүрген.

Эрткен дайынның коргунчуг болуушкуннары, киживлерниң кударачыг салым-хуузу чүгле шериглерни дүвүредип турар эвес, а бо үениң киживлерии база дүвүредип турар. Ол коргунчуг болуушкуннар бистиң хөй чүвеге өөредип, сагындырып турар. Оон башка айылгыг чүвеге таварышкаш умытынындан чарлып болур. Рига киностудиязының үндүрген «Эң узун тараа сывы» деп фильминиң маадыры херээжен киживиниң салым-хуузу ындыг болган. Айылгыг болуушкуниуң чалгынына алзынкан Веронika оон адырлып үнер аргазын дилээш, ону төнчүзүнге чедирип шыдаваан. Оон амыдыралы ийи кол маадырларның салым-хуузу-биле тутчу берген. Берге, нарын болуушкуниуң түнелиниле Веронikа демги ийи киживи «садыктар». Саттынык-чы болу бээрии ол көңгүс билбейн чораан.

Кинонуң ады чонуң өзугчаңчылы-биле холбашкан. Чаа-чыл бүдүүзүнде стол шывының адаанда узун-даа, чолдак-даа тараа сыптарын көрбейн үшта тыртар. Кым кандыызын үштуп алыр болдур, оон амыдыралы ындыг болур.

«Эң узун тараа сывы» деп кинофильмниң чүүл-биле төнерии мынчаар чугаалап болур: «сээн чүү хире үр чурттаанның хамаан чок, а канчаар чурттаанның чугула». Веронika—С. Смирнова, Франциск—А. Матулионис. Сценарийниң авторлары Г. Гановичюя, С. Шалтенис. Режиссёр Д. Ритенберг.

КАЯА ӨӨРЕНИРИЛ?

Кызылда күрүненин педагогика институдунга дараазында өөредилге черлерниин бирги курстарынга үндезин националдын кижилерин конкурстан дашкаар хүлээп алырының шылгалдаларын июль 11-ден эгелеп чорударын чарлап турар.

I. МОСКВА ХООРАЙНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. МКУ (математика, физика).
2. Москваның Тимирязев аттыг көдээ ажыл-агый академиязы (үнүштер камгалаары; көдээ ажыл-агыйның экономиказы болгаш ону организастаары; көдээ ажыл-агыйның бухгалтер учёду).
3. Москваның ветеринария академиязы (зоотехния, ветеринария).
4. Москваның ыт болгаш сүт үлетүрүгүн технологтуг институду (аъш-чем бүдүрүлгелериниң машиналары болгаш аппараттары; соодукчу болгаш компрессор машиналары база дериглелери; ыттын болгаш ыт продуктуларының технологиязы; сүттүң болгаш сүт продуктуларының технологиязы).
5. Москваның 2-ги медицина институду (эмчелге херээ).
6. Москваның технологтуг институду (радиотехника; даараан кылыглар технологиязы).
7. Москваның аъш-чем үлетүрүгүн технологтуг институду (химия-технологтуг ажылдарны автоматчыдары болгаш комплекстиг механизастаары: хлеб быжырарының, макарон болгаш кондитер бүдүрүлгелериниң технологиязы; ажылдылга белеткел бүдүрүлгелериниң технологиязы).
8. Москваның уран-чурулга-үлетүрүгүн дээди училищезин (монументалдыг шимелде уран чүүлү).

II. ЛЕНИНГРАД ХООРАЙНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. Ленинград университеди (оруе дыл болгаш литература; политиктиг экономия; биология; журналистика).
2. Ленинградтың политехниктиг институду (үлетүрүн бүдүрүлгелериниң хоорайларының болгаш көдээ ажыл-агыйның электрон хандырылгазы)
3. Ленинградтың уран-чурулга-үлетүрүгүн дээди училищези (монументалдыг шимелде уран чүүлү).

III. АҢГЫ-АҢГЫ ХООРАЙЛАРНЫҢ ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. Алтайның көдээ ажыл-агый институду (зоотехния; көдээ ажыл-агыйны механизастаары).
2. Алтайның политехниктиг институду (бүдүрүлгелериниң хоорайларының болгаш көдээ ажыл-агыйның электрон хандырылгазы; көдээ ажыл-агый машиналары; көдээ ажыл-агый тудуглары).
3. Алтайның медицина институду (эмчелге херээ; фармация)
4. Чоон-Сибирьниң технологтуг институду (аъш-чем бүдүрүлгезиниң машиналары болгаш аппараттары; ыттың болгаш ыт продуктуларының технологиязы).
5. Иркутск университеди (правоведение; төөгү; география).
6. Иркутскиниң улуе ажыл-агыйының институду (сан-хөө болгаш кредит-чээли).
7. Иркутскиниң көдээ ажыл-агый институду (көдээ ажыл-агыйны механизастаары; көдээ ажыл-агыйны электрижидери).
8. Иркутскиниң медицина институду (эмчелге херээ, санитария; стоматология).
9. Ивановоның пос-таавы институду (даараан кылыгларның технологиязы; даараар кылыгларны бижавры).
10. Иркутскиниң даштыкы дылдарның педагогика институду (даштыкы дыл).
11. Кемеровоның университеди (правоведение, оруе дыл болгаш литература).
12. Красноярскиниң университеди (правоведение).
13. Кемеровоның медицина институду (эмчелге херээ; санитария; стоматология).
14. Красноярскиниң медицина институду (эмчелге херээ; педиатрия).
15. Новосибирскиниң харылзаанның электротехниктиг институду (автоматтыг электри харылзаазы; радиохарылзаа болгаш радиодамчыдылгазы; хой шугумнуг электри харылзаа).
16. Новосибирскиниң көдээ ажыл-агый институду (үнүштер камгалаары).
17. Омскиниң көдээ ажыл-агый институду (агрономия; зоотехния; көдээ ажыл-агыйның бухгалтер учёду).
18. Омскиниң ветеринария институду (ветеринария).
19. Омскиниң амыдырал хандырылганың технологтуг институду (даараан кылыгларның технологиязы; пос-таавы болгаш чиик үлетүрүгүн кылыглары, уран-чурулга каасталгазы болгаш модельдээшкинин).
20. Сибирьниң технологтуг институду (чыш ажыл-агыйы).
21. Свердловскиниң улуе ажыл-агыйның институду (аъш-чем бараанпарының товароведениези болгаш оларны садарын организастаары; үлетүүр бараанпарының товароведениези болгаш оларны садарын организастаары; бухгалтер учёду).
22. Томскиниң университеди (правоведение; химия).
23. Томскиниң эргелел-башкарылганың автоматтыг системаларының болгаш радиоэлектрониканың институду (электрониут хереклелдер; үлетүүр электрониказы; радиотехника).
24. Томскиниң медицина институду (эмчелге херээ, педиатрия; фармация).
25. Тюменьниң медицина институду (эмчелге херээ).
26. Уралдың политехниктиг институду (түдүг материалдарының кылыгларының болгаш кезектеринин будүрүлгелериниң механиктиг дериг-херекселдери: керамиканың болгаш отка оттонмес чүүлдериин химиктиг технологиязы).
27. Харьковтуң Ф. Э. Дзержинский аттыг Күш-ажылдың Кызыл Туң орденниг юридиктиг институду (правоведение).
28. Урал университеди (эртемниг коммунизм).
29. Томскиниң университеди (политиктиг экономия; философия).
30. Иркутскиниң университеди (СЭКП төөгүзү).
31. Москваның күрүненин культура институду (библиотека ажылы).

IV. КҮРҮНЕНИҢ ДОЛУ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНДА ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ

1. Алтайның политехниктиг институду (көдээ ажыл-агый машиналары: автомобильдер болгаш тракторлар; тараанны кадагалаары болгаш болбаазыродырының технологиязы).
2. Омскиниң политехниктиг институду (полиграфия-парлалга машиналары: полиграфия будүрүлгезиниң технологиязы: информациял-хемчээшкин техниказы).
3. Омскиниң амыдырал хандырылганың технологтуг институду (даараан кылыглар технологиязы: пос-таавы болгаш чиик үлетүрүгүн уран-чурулга шимелдези болгаш модельдээшкинин; амыдырал хандырылгазының экономиказы болгаш ону организастаары; бухгалтер учёду).
4. Кемеровоның аъш-чем үлетүрүгүн технологтуг институду (сүттүң болгаш сүт продуктуларының технологиязы; ыттың болгаш ыт продуктуларының технологиязы).

• • •

Хүлээп алырын дилээнинии дугайында биллиришкинии Кызылдың күрүненин педагогика институдунуң ректорунуң адынга (чаңгыс аай майык ёзугаар) 1983 чылдың июнь 30-ден июль 8-ке чедир киирер.

Биллиришкинге капсырлаштырар документилер болза:

1. Ортумак билиг дугайында документ (боду-биле).
2. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.
3. Борт чок тырттырган 3х4 см. хемчээлиг 8 фото-чурук.
4. Школа директорунуң, классе удуртукчузунуң болгаш школаның хой-ниити организацияларының төлөөлекчилериниң ат салганы харастеристика (практиктиг ажыл стажы чок кижилерге).
5. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы (ажылдап турарлар).
6. Өг-бүлезиниң байдалының дугайында шынзылга (күрүненин долу хандырылгазын алыр дээди өөредилге черлериниге киреглерден).

Будүрүлге стажы-биле институтка кирип турар киживлер сөөлгү ажылдаан черинден. будүрүлге черинин, а ол мынаат партия, комсомол болгаш профавиелел организацияларының удуртукчуларының ат салганы характеристиканы хүүлээр ужурлуг. Дээди өөредилге черлериге кирип турар киживлерниң характеристиказынга ынаан-ла үш удуртукчу кижи ат салыр болгаш таныа-биле шынзыктаан турар ужурлуг.

Паспортту болгаш шериг биледин (азы кинр бижээн херечилелди) абитуриент институтка келгеш, болу көргүзер.

Бир эвес үстүиле айыттынган документилерниң чүгле чаңгызы-даа чок болур болза, институтка киреп дээн киживиие биллиришкинии комиссия хүлээп албас.

ТАЙЫЛБЫР: моон мурнунда чарлалдарга айыттынмаан өөредилге черлери бага киргеп.

ИНСТИТУТТУҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 36 бажың, № 114 өрээл.

КОНКУРСТАР БОЛУП ЭРТКЕН

Бии-Хем районда уран чүүлдү чонга баралгадыр талазы-биле ажыл сөөлгү чылдарда эжиккээн. Бо талазы-биле районнуң культура ажылдакчылары болгаш культура одаглары чонга оюн-концерттер көргүзүп, ынзы-бүрү тематиктиг кежээлер организастап, элээш эвес ажылдарны кылып турар.

Чижээ, районга чоокта чаа Совет Тываның 40 чылынга тураскаткан уран номчулга конкурузун организастап эрттиргени солун болган. Анаа Эәрбек болгаш Хут суурларның клубтарының уран чүүл коллективтери эки организастыг болгаш уран номчулгазының шынарлыг болганы дээш бирги, ийиги черлерни алгылаш, шаңнал, мактала четкен.

Июньда базагла Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаткан ыраажылар конкурузу болуп эрткен. Анаа ийи-чаңгыстың ырлары болгаш ниити ырлар коллективтериниң киржикчилериден Тарлагның, Сесерлигниң, Суштуң көдээ клубтарының бот-тывынгыр артистери шаңналдыг черлерни алганнар. Ийи-чаңгыстың ырларының талазы-биле милиция болган районнуң Культура бажыңының ажылдакчылары эки деп үнеледи алган, шаңнадып мактатканнар.

Ийи-чаңгыстың ырларын күүсеткеннерден Аржаан оруумак школазының башкызы О. Аланчай, Тарлаг суурдан эмчи М. Аскырова, а ол улустан «Өөк» совхозтуң мурнакчы механизатору Д. Маадыр-оол, Өөк оруумак школаның башкызы В. Маады оларга жюри кежигүннери эки деп үнеледи берген, оларны шаңнап мактаан.

Организастыының болгаш бот-шдепкелиниң талазы-биле, күүседелериниң хой кезиниин эки шынарлыг болганы-биле Эәрбек, Аржаан суурларның, районнуң амыдырал-хандырылга эргелелиниң болгаш эмнелгениң ыраажы коллективтерин жюри кежигүннери эки деп демделээн.

Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур Бии-Хем райкүскомунуң культура киллиги район иштинге культура-массалыг оске-даа ажылдарны моон сонгаар-даа организастап эрттирерии планнап турар.

Н. БЕНКОВ.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, хүнүүн ийиги чарымында биче чаъстаар, дынмырлар. Дүне агаарның температуразы 14—19, чамдыктарында 9—14 градус чыыг болур. Хүндүе 20—25 градус чылыг.

Автооруктарга көстүүр эки. Кызылга чуга булуттаар, биче чаъстаар. Агаарның температуразы дүне 14—16, хүндүе 20—22 градус чыыг болур.

ТВ

ИЮЛЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—«Чалыыларның чогаадылгалары». 9.25 — Документалдыг телефильмнер: «БАМ-ның дүлгүүрлери». «Команда». 10.05—А. Бородин. № 2 квартет. 10.35—«Шаашкак». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы—«Джемма». 11.40—Телемедээлер. 11.45—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Балыкчының хүнүне. Документалдыг телефильмнер: «Алдын балыкты канчаар чаажыктырарыл». «Капитан Коновалов». «Ак-көк гектарлар». 15.30—«Солдат болгаш чылаң». Т. Габбенин дөмей аттыг тоолугга үнделилеп тургускан уругларга теле-шин. 16.50—«Авам школазы». 17.20 — Конперт 17.50 — Интернационалчы Фрил Платтен. 18.10 Мультфильм. 18.30—Документалдыг фильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—«Эртем болгаш амыдырал». 19.30 — Чолаачы Ю. Семенов-биле ужуражышкын. 21.00 — «Ye». 21.35— «Шаашкак». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы — «Ачазы биле оглу». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.25 Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-нептерелдиг фильмнер. 8.45 —«Мээн Төрээн чуртум — ССРЭ». Бүгү-эвилел викториназының түнелиг. 9.15 — Уругларга фильм—«Боба биле чаан». 10.20 —Шыдыраа школазы. 10.50 — Англи дыл. 11.20 — ПТУ-да үш чүвеге база канчаар өөредип турарыл»—11.50 —С. Соловейчик. «Ватага «Семь ветров». 5-ки төөгү — Маргылаа». 12.35 —Поэзия». И. Уткин. 13.20—Уруглар ансамблиниң конперти. 14.05 — Совет чурулга уран чүүлү. — А. Кибник. 14.50—РСФСР-ниң фольклор— улус чогаадылгазының коллективтериниң конперти. 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30—Кызылдың уран чүүл училищезиниң улустуң хогжум херекселдериниң оркестриниң конперти. 19.05—«Азия товуу». 19.35 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 —«Танчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00—«Ye». 21.35 —22.50— РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Кутепов совет чогаалчыларның чечен чугааларын номчуур. Фильм-конперт.

КИНО

ИЮЛЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Старик Хоттабыч» 10.00, «Следствие с риском для жизни» 12.00, 14.00, 16.00, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 12.20, «Серебряное ревю» 10.40, 13.50, 15.30, «Каракумы, 45° в тени» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Завьяловские чудики» 15.00, 16.40, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Свидание», 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Казачья застава» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийжи амыдырал болгаш үлетүр киллистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап унер.

Чагыг № 1060.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күргүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01438

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 158 (12248) | 1983 чылдың июль 9, суббота | 1925 чылда үнелевлеттинген | Өртээ 3 коп

МОСКВАДА КИНОФЕСТИВАЛЬ АЖЫТТЫНГАН

Чер кырында бүгү амыдыралды, ооң дүвүрээшкиннерин болгаш идегелдерин, өөрүшкүзүн болгаш хомудалын кино-экрандан көргүзүп турар. Улустар аразында идегежир болгаш бот-боттарын билчир чоруктуу быжыглаар, делегейниң политиктиг байдалын экижидер, шынның, социал чептүг чаагай чоруктуң идеяларын бадыткаар талады-биле чугула роль уран чүүлдериниң иштинден эң-не массалыг уран чүүлге — кинематографка хамаарыжып турар. Ынчангаш киноның Москвада делегей фестивалының «Кино уран чүүлүнүң буянныг чоруу дээш, улустар аразынга тайбың болгаш найырал дээш!» деп лозунгу үстүнде чаагай соруглаларны чедип алырынче кинозрааның мастерлерин кыйырып турар.

Бүгү диптериң кинематографистериниң совет найысылалла байырлалдыт ёзу-биле ажыттынган, эжелээн фестивалында 104 чурттарның кино ажылдакчылары болгаш делегейниң база национал 6 организацияларының төлөөлекчилери киржип турар. Делегейниң дешилгелиг кинематографының тургускары 500 ажыг фильмнерни анаа көргүзер.

Делегейниң XIII Москва кинофестивалының киржикчилеринге болгаш аалчыларынга эш Ю. В. Андроповтуң байырлыг чагаазын үргүлчүлдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Фестивальдың оргкомитединиң даргазы, ССРЭ-ниң Күрүнүң даргазы Ф. Т. Ермаш байырлыг чагаазын номчаан.

Фестивальга сагыш салыышкыны дээш Юрий Владимирович Андроповка чүректиң хамыжыдан өөрүн четтиришкинин чылгынарның болгаш совет кинематографистериниң өмүнээзинден ол ылергейлээн.

Тайбың дээш, улустар аразы-ла чаагай кожа-дедбээ чоруктуң болгаш бот-боттарын биличиринң байдалын хандырар дээш демиселге киноның ролюн байырлыг чагаазда бедии-биле үнелээнин тайбыңның болгаш буянныг чоруктуң принциптеринге берилгеен деңнелгелиг кино уран чүүлүнүң ат-алдарын улам-на бедидип, туружун быжыглап турар деп, оратор чугаалаан.

ССРЭ-ниң Кинематографистер эвилелиниң баштаар черинниң бирги секретары Л. А. Кулиджанов фестивальдиң киржикчилеринге кино өөрүлдезиниң ажыттынганы-биле холбаштыр изиг байыр чедирген болгаш чогаалыкчы чаа-чаа чедишкиннерни оларга күзээн.

В. ДЖАЛАГОНИЯ,
Е. ХОРЕВА.
СЭТА-ның корр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының чедиги сессиязы

ИНФОРМАСТЫҢ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга, СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының чедиги сессиязы болган. Ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **Ю. Л. Аранчын** ажыткан.

Кызылдың № 12 Тудуг сонгулда округунуң болгаш Ак-Довуракты № 40 Даг-дүгү сонгулда округунуң талазы-биле үнген депутаттарның орунга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга сонгуттурганнарның бүрүн эргелерин хынап көргенинiң түңнелдериниң дугайында иллеткел кылырыбиле Дээди Совединиң Мандат комиссиязының даргазы депутат **А. Ч. Монгушка** сөс берген.

Депутаттар Б. П. Свинцов биле Ю. Т. Комаров оларның бүрүн эргелерин хүлээп көөрүн Тыва АССР-ниң Дээди Соведи чаңгыс үн-биле доктаатkан.

Сессияның даразындагы хүн айтырыгларын чаңгыс үн-биле бадылаан:

1. Тыва АССР-ниң Конституциязынга (Үндезин Хоойлузунга) өскерилделер киирер дугайы.
2. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр өөренип турар аныяктарны өөредирин болгаш кижизидерин улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайы.
3. Тыва республиканың агроүлетпүр каттыжыышкынын тургузарының дугайы.
4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Бойдус камгалалының талазы-биле комиссиязының ажылының дугайында отчёт.
5. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

«Тыва АССР-ниң Конституциязынга (Үндезин Хоойлузунга) өскерилделер киирер дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузун республиканың Дээди Совединиң сессиязы чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр өөренип турар аныяктарны өөредирни болгаш кижизидерни улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» иллеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат **К. С. Шойгу** кылган.

Иллеткел талазы-биле санал бергеннер: улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы депутат **Ш. Д. Куулар**, СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары депутат **Ч. Х. Ооржак**, Тес-Хем районунуң «Чодураа» совхозунуң саанчызы депутат **О. Ч. Баткар**, Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри депутат **Н. С. Конгар**, Тыва АССР-ниң шериг комиссары депутат **М. В. Котелевский**, Сүт-Хөл районунуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң хойжузу депутат **Р. Ч. Монгуш**, Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле эргедел начальнигы **Я. В. Сарбаа**, Тыва АССР-ниң прокурору депутат **А. Г. Горелов**, улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң даргазы **М. П. Бессмертных**, Барыын-Хемчик райкүүскомнуң улус өөредилге кылдызының эргелекчизи **К.-С. М. Бойбу**.

Сессияның хүн чурумунуң ол айтырын дугайты республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат **К. С. Шойгу** түңнел сөс чугаалаан.

Ооң соонда сессия «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр өөренип турар аныяктарны өөредирин болгаш кижизидерин улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Тыва республиканың агроүлетпүр каттыжыышкынын тургузар дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **М. Е. Абрамов** сессияга дыңнадыг кылган.

Тыва республиканың агроүлетпүр каттыжыышкынын тургузар дугайында доктаалды сессия хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Бойдус камгалалының талазы-биле комиссиязының ажылының дугайында отчёттуук комиссиянның даргазы депутат **К. Н. Шулуу** кылган.

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Бойдус камгалалының талазы-биле комиссиязының ажылының дугайында» отчёттуу чугаалажырынга улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы **Ш. Д. Ооржак**, Тожу районнуң «Май 1» совхозунуң нвижизи депутат **К. Д. Домгурбай**, улус депутаттарының Бии-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазы **М. К. Дамчай**, Чөөн-Хемчик районунуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң хойжузу депутат **М. Д. Чола** олар киришкен.

Сессия «Бойдус камгалалының талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының дугайында» доктаалды бир үн-биле хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында иллеткел кылыры-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **Н. Є. Бойдуга** сөс берген. Чогуур хоойлуларны болгаш доктаалдарны Дээди Совет чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының чедиги сессиязы ажылын ооң-биле доозкан.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң бешки чыыжының чедиги сессиязы дүүн найысылалга болуп, республиканың амыдыралынга чугула ужур-дузалыг айтырыгларны бедик харыысалга-биле, идепкейлиг чугаалажып, чогуур хоойлуларны болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

ЧУРУКТА: сессияның ажылының үези.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

● ● ●

ӨЗҮП ОРАР САЛГАКЧЫЛАРНЫ ӨӨРЕДИРИН БОЛГАШ КИЖИЗИДЕРИН САЙЫЫРАҢГАЙЖЫДАР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы депутат К. С. ШОЙГУНУҢ илеткели

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга айыткан программалыг чүүлдер болгаш түңнелдерни республиканың партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, Тыва АССР-ниң коммунист бүрүзүнүң, бүгү ажылчы чонунарының ажыл-чорудулгазының үндезини болган деп, иллеткелчи онзалап демдеглээн.

Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттышкан бистиң республиканың ажылчы чонары, бүгү совет улус-биле бир домей, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын бүрүн деткип, чүүлдүзүнүп, коммунистиг тургузуушкунуң ондүр-чаагай программазын боттандырар талазы-биле могаг чок ажыл-чорудулгазы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни СЭКП Төп Комитединге, ооң Политбюрозунга илергейлеп турар.

Совет Тыванның ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар дээш политиктаг, чогаадыкчы улуг көдүрлүүшкүн-биле амгы үеде ажылдап турар. Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң соруглаларын, ССРЭ-ниң составынга Тыванның эки тура-биле киргеминден бээр 40 чылын төлептиг уткуур дээш алган социалистиг хүлээлгелерин күүселир талазы-биле он бирги беш чылдың үшкү чылының баштайгы чартымында багай эвес түңнелдерни Тыва АССР-ниң ажылчы чонунарының чедип алганын К. С. Шойгу иллеткелинге демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер», «Ниити школалар сургууллдарының өөредилгезин, кижизидилгезин, оларны күш-ажылга белеткээрин улам ынай сайзырангайжыдар дугайында» партияның болгаш чазактың доктаалдарын күүсетпишаан, партияның область организациязының удуртулгазы-биле, СЭКП Төп Комитединиң, Совет чазактың деткимчезинге база доктаамал сагыш салыышкынына даянмышаан, аныяктарның өөредилгезин, кижизидилгезин сайзырангайжыдар талазы-биле боттуг ажылдар республикага кылдынган.

Аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезинче шилчиишкинин республикада коддуунда боттандырган. Аныяктарны өөредирин, кижизидерин, оларны амыдыралга белеткээрин сайзырангайжыдар талазы-биле шынарлыг бурунгаар базымнар киллынган. 154 школаларда 65 муң өөреникчилер өөренип турар, ол дээрге чурттакчы чонунуң дөрттүң бир кезии-дир. Ийи дээди, ортумак алды тускай өөредилге черлеринде болгаш он бир профтехучулишцелерде он муң ажыг оолдар болгаш уруглар өөренип турар. Амгы үеде Тыванын улус ажылагыйында ажылдап турар 1000 кижиге онаштыр 733 кижи дээди болгаш ортумак эртемниг болуп турар. Республиканың улус эжыл-агыйының янзы-бүрү адырларында 24 муң специалистер ажылдап турар, оларның 40 хуузу үндезин националдыг төлээлекчилери. Улус өөредилгезиниң калбак хөгжүлдезин республиканың чонунуң ниити билиниң деңнелин, идей-политиктиг медерелдиин, ниити культуразын бедидеринге улуг рольду ойнаан.

Аныяктарның өөредилгезин болгаш кижизидилгезин чедишкинниг боттандырарынга бүгү байдалдар республикада тургустунган. Ниити өөредилге школаларының үштүң ийи кезии ортумак школалар болуп турар, оларны мергежилдиг башкы кадрлар-биле, чогуур өөредилге-материалдыг базаазыбиле хандырган. Сөөлгү ийи чылда 11430 оолдар болгаш уруглар ортумак эртемни чедип алган, оларның иштинден 10 муң хире кижи ниити өөредилге школаларын доозкан. Ниити өөредилге школаларының өөредилге-материалдыг базазы чыл бүрүде быжыглап келген, 3900 олуттуг школаларны сөөлгү ийи чыл дургузунда тутkан, оларның иштинден 3100 олуттуг школаларны көдээ черлерге ажыглалга киирген. Өөредилге кабинеттерин, мастерскаяларны, школа интернаттарын хандырарынга 2 миллион хире рубльдин дериг-херекселдерин школалар чыл бүрүде шиңгээдип ап келген.

Сургууллдарның өөредилгезин, кижизидилгезин, күш-ажылга белеткелин сайзырангайжыдар, ниити өөредилге школаларының башкы кадрларының шынар составын экижидер талазы-биле ажылды чер-чер Советтерн, республиканың улус өөредилге органнары он бирги беш чылда уламчылап турарын клеткелчи деңнелгээн. 1982 чылда сескн класстарны дооскаңнарның 98,6 хуузу ортумак эртем чедип алыр өөредилгезин үргүлүлеп турар. Өөредилгезин сургууллдарның ара соксадыры онгу беш чылдаазындан элээн кызырылган. Аныяктарны хүлээп алырының планын ажылчын аныяктарның школаларын он бирги беш чылда республикада күүседнп эгелээн.

Школаларның болгаш өөредилге черлериниң амгы үеде сорулгалары аныяктарны чүгле билиглер-биле чепсеглээриби-ле кызыгаарлаттыпмайн турар. Аныяктарның аразында таарымча чок болуушкуннарны партия база көрүп турар деп, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненконун иллеткелинге айыткан. Чамдык аныяк кижилерниң хамааты дадыгымышкыныңың орайтаашкыны, политика талазы-биле кыдыра бодалдыы, ниитилелдиң амгы үеде херек черге оларның ажылдаар хөөн чогу сеткил дүвүрээшкинин болдуруп турар. Аныяктарның аразында чамдык кижилер билиглеря-биле болгаш күш-ажылга чүткүлүү-биле эвес, а ада-иелериниң акшазы-биле саттынган улуг ортектиг чүүлдер-биле көөрдетпнерин оралдажып турар.

Амгы үеде школаларда, өөредилге черлериниде аныяктар чээрби бирги чүс чылдың эң нарын соруглаларын шиитпирлээр апаар. Ынчангаш олар ук соруглаларны боттарының чогаадыкчы күштеринин, таланты-зының чечелелишкинин байдалында чедишкинниг күүседип шыхаар кылдыр аныяктарны өөредири, кижизидери негеттинип турар. Сургууллдарның өөредилге, кижизидилгезинiң бүгү херээнин шынарын экижидер төлээде, школалар интернаттарында өөренikчилерниң амыдырал байдалын экижидер, чылыг чемнерни организастаар, башкы кадрларны четчелээр болгаш оларның шынар составын сөөлдер талазы-биле чүгүлә айтырыгларны шиитпирлээри эргежок чугула. Колдээ черлерге бүгү-ниитн ортумак өөредилгени сайзырангайжыдарынче онза кичээнгейин угландырары негеттинип турар.

Орус дыл өөредиринче кичээнгейин улам-на күштелдирерин амыдырал бистерден боттуу-биле негеп турар деп, иллеткелч.. онзалап демдеглээн. Бай-Тайга, Тес-Хем, Эрзин болгаш оске-даа чамдык районнарның школаларында орус дыл өөредириниң деңнели амдаа чавыс. 1982 чылда дээди өөредилге черлериге кирер дээн 2715 кижиниң 50 хире хуузу орус дыл талазы-биле бижимел ажылдарны күүседип шыдаваан. Школаларга, училищелерге, ортумак болгаш дээди өөредилге черлериге орус дыл башкылаар кадрларны белеткээр болгаш немей белеткээр, башкылаашкынның шынарын экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни чер-чер Советтерниң күүскомнарының, улус өөредилге органнарының талазындан боттандырары эргежок чугула.

Башкы аныяк салгакчыларны кижизидер талазы-биле ниитилелдиң бүзүреттирген кижизи, агитация болгаш пропаганда, идеологтуг бүгү ажыл-чоруду. талазы-биле партияның идегелдиг дузалакчызы деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга демдеглээн. Республиканың чырыдыышкын системазында 4,6 муң башкылар ажылдап турар. Үстүкү класстарның башкыларының 90,7 хуузу, дээди башкы-эрги школаларның 84,4 хуузу өөредилгези бүдүрүлгеге күш-ажыл-биле холбаштырары болур. Школачыны ажыктыг күш-ажылга чаңчыктырар болгаш аңаа ынак болдурарының утланышкынын быжыы-биле чорудар херек» — деп, эш Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга чугаалаан.

Чугаалажын турар айтырыг талазы-биле республиканың школаларында чоруттунуп турар ажылдарны чугаалаш, иллеткелчи амгы үеде өөренikчилериң 64 бүдүрүлге бригадазы, школаларның 36 лесничестволары, күш-ажылдың болгаш дыштанылганың 47 лагерьлери ажылдап, оларда ниитизи-биле 8 муң хире школачыларның киржип турарын демдеглээн. Каа-Хем, Барыын-Хемчик районнарда школачыларның күш-ажылга кижизидилгезининң соруглагары багай эвес шиитпирлеттинип турар.

Школачыларның күш-ажылга өөредилгезинге, кижизидилгезинге болгаш профессионал угланмышкынынга күш-ажылчы коллективлерниң ролю улуг. Школаның күш-ажылчы коллектив-биле харылзаазының калбартып, быжыглаары аныяк оолдар, кыстарны материалдыг бүдүрүлге адырларынга хөйүү белеткээр арганы бээр.

Школаның күш-ажылчы коллективтер-биле үре-түңнелдиг харылзаазының эки дуржулгазының чижектерин иллеткелчи чугаалаан. Чижээ, Балгазының Революциянын чалбыыжы» совхоз болгаш Балгазының ыяш ажыл-агыйы-биле сырый халыызаалыг. Совхоз болгаш ыяш ажыл-агыйы бүдүрүлге бригадазынга база школаның лесничествозунга таарымчалыг турлагларны туткан. Школаның хөй доозукчулары төрээн совхозунга ажылдап артып турар, он кижи дээди өөредилге черлерни доозкан, республиканың ыяш ажыл-агыйының специалистери апарганнар. «Барлык» совхозтуң директору Ч. Х. Дожулаа школа айтырыгларын эки билир. Ооң удуртуп турар девискээринде үш школа бар. Школа санынга-ла автомашинаны тускайлаан, культурлагларны туткан, башкыларны томуйлаан. Өөренikчилер бригадаларын чылдың-на өстүрген ногаваларындан совхозка 40—50 муң рубльдиң орулгазын берип турар. Башкыларны шүптүзүн чурттаар бажыңнар-биле хандырган, совхоз дирекциязы бо беш чылда башкылар чурттаар бажыңнарны немей тударын планнаан.

Ынчалза-даа бо чугула херекте ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар бар. Өөренikчилериң бүдүрүлге бригадаларын тургузар дугайында Тыва партия обкомунуң даалгазын республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозу, улус депутаттарының Советтериниң күүскомнары багай күүседип турар. Өөренikчилериң бүдүрүлге бригадаларының чүгле 55 хуузу культурлагларлыг боон турар.

«Өөренikчилериң күш-ажылчы өөредилгезин эжиндери-биле республиканың ниити билиг школаларының өөредилге-материалдыг базазының улам быжыглаарының талазы-биле хемчеглер дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1978 чылдагы доктаалын ёзугаар Көдээ ажыл-агый министерствозунга 1980-деп 1983 чылга чедир көдээниң 23 школаларынга өөредилге мастерскаяларын тудар даалганы берген турган. Бөгүнге чедир чаңгыс-даа мастерскаяны тутпаан.

Улус депутаттарының чөрчер Советтериниң күүскомнарының, улус өөредилгезиниң органнарының өзүп орар салгакчыларны өөредирин, кижизидерни сайзырангайжыдар талазы-биле ажылында улуг чедиглер бар, ол чорук СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелдезинге шуут дүүшпейн турар. Аныяктарның ынап-ла бүгү-ниити ортумак өөредилгезиниң дугайында Хоойлу четпес күүсетчинин турар. Сескн класстарны дооскаңнарның 1,4 хуузу өөредилгеге чедир хаара туттунмаан. Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарның болгаш Кызыл хоорайның школалары сескн класстың доозукчуларын өөредилгениң бүгү хевирлеринге хаара тударының талазы-биле эң куду көргүүтлерлиг боон турар. Ол ынчаш

(Төнчүзү 2-ги арыда).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының чедиги сессиязы

ӨЗҮП ОРАР САЛГАКЧЫЛАРНЫ ӨӨРЕДИРИН БОЛГАШ КИЖИЗИДЕРИН САЙЫЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

(Төнчүү. Эгези 1-ги арында.)

Тожу, Таңды, Улуг-Хем районуң школаларының 9—10 класстарындан сургууллариң үнүп чоруурун хөй болбушаан турар.

«Кижизидери берге» дээр сургууллардан адырып алыр дээш оларны профтехучилищелерже, кежээки школаларже шилчидиишкин кылып турар чамдык башкылар коллективтери бар. Барыын-Хемчик районуң Ак-Туруг суурда тудугжу мергежилдиң бир ортумак ПТУ-зун. Кызыл хоорайда ийи техниктиг училищени, Шагаан-Арыгда болгаш Элегес-Аксыныц туйбу заводунда училищелерни тургускан. Амгы үеде 11 профтехучилищелерде 3 мун ажыг кижи өөренип турар. Олар он бирги беш чылдың эрткен үезинде бедик мергежилдиг 4190 ажылчыиларны өөреткен. Олардан 700 чиге кижи ортумак билигниг боол турар, 1095-и механизаторлар, 688-и—тудугжулар. Училищелерде ажылчыиларны 42 профессияга белеткеп турар.

Республиканың Күрпланы, Кызыл хоорыүүскому, Чырдыныкын болгаш Культура министерстволары педагогика училишезиниц уран чүүл училишезиниц болгаш Кызыл хоорайда уран чүүл школазының материалдыг баазазы кошкак болуп турарын кичээнгейге алыр ужурлуг.

Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин боттандырарыга, республиканың улус ажыл-агыйының бедик мергежилдиг специалистерин белеткээриге Кызылдың педагогика институтуну, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалы, ортумак тускай өөредилге черлери чугула рольдуг. Ол өөредилге черлери сөөлгү ийи чылда дээди эртеминг 761, ортумак эртеминг 2075 специалистерни белеткээн. Республиканың башкыларының кол кезии педагогика институдунуң доозукчулары болуп турар. Сөөлгү ийи чылда оны 341 специалист дооскан, олардан 21 кижи школаларда ажылдавайн турарлар. А орус дыл, математика, биология башкылары доктаамал чедишпейн келген. Келир үеним башкыларын хамааты харыысалгалыг чорукка кижизидер талазы-биле пединститутуң коллективиниң, улуттуукчуларының четпес ажылын илеткелчи демдеглээн.

Ниитилел эртемнериниң кадрларын белеткээр талазыбиле ажылдың шынарынга контрольдуң кошкаан СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуга демдеглээн. Ол четпестер үстиң дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниске база бүрүнү-биле хамаарыжыр. Өөредилге черлериниң шиитилел эртемнерин башкылаар турары. дээди болгаш ортумак эртеминг специалистерин белеткеп турарының деңнели амгы үениң негелделеринге дүүшпейн турар. Ынчангаш Кызылдың педагогика институдунуң ректору, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалының директору марксизм-ленинизм кафедраларының ажылын үндезинин-биле экижилерниң хемчеглерин алыры чугула.

Чурттап турар черлериниң айыы-биле элээди оолдар орттузунга кижизидилге ажылы экижилериге спортту болгаш массалыг күш-культураны улам шиай хөгжүдеря онзагай рольду ойнаар ужурлуг. Оон боттуг аргалары бар. Республикада 93 спорт залы, оон 63-у ниити билиг школаларының, 14-ү Культура базыңнарының, 5-я өөредилге черлерииниң чанында. 3 стадион, 150 боллуун спорт шөлдери бар. Ургуларның 9 спорт школазында 3615 уруглуг, спорт секциялырында 23109 өөреникчи хаара туттуунган. Чыл бүрүде 19 мун школачы ГТО комплексининиң нормазын дүжаап турар, республиканың ниити билиг школаларында күш-культураның 167 башкылары ажылдап турар. Ынчаза-даа ол бүтүү аргаларны ыракта четпес ажыглап келген.

Аныяктарның хостуг үезин, дыштанылгазын эки организастаарыңга культура албан черлериниң, күш-культураның болгаш спорттуң бар базаларын дыка четпес ажыглап турар. Оларда доктаамал ажылдыг бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерин эвээш санныг. Техниктиг чогаадылга бөлүмнери, спорттуң секциялар, бот-тывынгыр уран чүүл көрүлделери, спорттуң хемчегерни доктаамал эвес чорудуп, кижизидилгези берге дижир урулгарны аңаа хаара туттайн турар. Кызылда, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Кызыл районнарда өөреникчи аныяктарның чурттап турар черинин айыы-биле ажылды четпес тургускан. Кызылдың № 3 болгаш № 15 школаларының, автоорук техникумунуң, № 1 кодээ профтехучилищеннің спорт залдары сандаргай байдалда. Кызылдың Гастелло аттыг парыгында спорт шөлдерин болгаш дериишкиннерни урулгар-биле ажылга долу ажыглавайн келген.

СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуң болгаш СЭКП Тыва обкомунуң оңгу пленумунуң негелделеринге дүүштүр аныяктарны өөредиринге, кижизидерине, оларның сагыш-сеткил хереглелдерин хандырарынга болгаш идей-политиктиг мозу-шынар кижизидилгезинге Советтерниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның, идеология албан черлериниң ролюн кодуреп, өөредилгениң, идей-кижизидилгелиг ажылды улам шиай сайзыраңгайжыдары чугула. Ол ажылдарны чорударда СЭКП ТК-ниң Пленумунуң чөп ортузунга бүгү идей-политиктиг ажылды дээш-сорук киришкиниг ажылдап турарын санал бергеи депутаттар болгаш чалатканнар чугаалап турган.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы бир аттаар санал бергеи депутат Ш. Л. Куулар улус өөредилгезиниң аныяктар кижизидилгезиниң айтырыы партия хооркомунуң болгаш хоорай Советиниң ажылының ынчээнгейинге турун келгенин чугаалаан. Улус өөредилге айтырыгларын хоорком ун бюроларынга, күүскомуун хуралдарынга чугаалажып турар. Школалаарның өөредилге-кижизидилге черлериниң материалдыг базазын бижиглаар, өөредилге-кижизидилге чорудуун улам экижилериниң хемчеглери боттанып келген.

Республика найысылалының чурттакчыларының үш кижиниң бирээзи-ле өөренип турары демдеглеттинген. Сөөлгү чеди чылда Кызылдың өөредилге черлери дээди болгаш ортумак тускай эртеминг алды мун ажыг специалистерни белеткээн. Профессионал-техниктиг училищелерни дөрт мун ажыг оолдар, кыстар доозуп. мергежилдиг ажылчыннар боол үнгеп. Дөрт мун хире аныяктар ортумак школаны дооскаанының херечилдерин алган.

Сөөлгү чылдарда 2400 өөреникчи өөренир № 3, 4 школаларның чаа тудугларь. ортумак өөредилге черлериниң база профессионал-техниктиг училищелерниң. 1800 орунлуг ниити чурттапга черлери. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалының өөредилге корпусу ажыглалда киргеп. Улус өөредилге шутуумунуң тудугларь амдыл уламчылап турар.

Школаларның өөредилге черлериниң башкылар коллективтериниң ажылында чедишкиннер-биле чергелештир чедир киидынмайн турар чүүлдер, четпестер ам-даа бар. Башкылар коллективтери өөреникчилериң, сургууллариның болгаш студентилериниң бедик идейлиг бүзүрелиң, политиктиг бижиг туруштуун, культураның хевирээр талазыбиле ам-даа чедир ажылдаар үжурлуг. Онзагай кичээнгейни профессионал-техниктиг өөредилгениң айтырыглары неген турар. Аныяктар ортузунда корум-чурум үреэшкиниер партия, совет органнарның, хөй-ниити организацияларының, башкылар коллективтериниң демнег. шүдүргү ажылын неген турар. Оон ангыда депутат улус өөредилгезиниң талазы-биле шиитпирлээр үжурлуг айтырыгларга база доктааган.

СЭКП Өвүр райкомуунуң бирги секретары депутат Ч. Х. Ооожак бодунуң саналында районда бүгү-ниити улус өөредилгезин боттандырар талазы-биле хемчеглерни чугаалавышаан. школаларның өөренилге-материалдыг базазының бижикканың, башкы кадрлар улам долу хандыртынып турар аларның демдеглээн. Школаларның партия, комсомол организацияларды, башкылар коллективтери улут Ленииниң амыдыралының, ажыл-чорудулгазының үлегериниге, партияның болгаш совет улустуң революсчу чаңчылдарынга аныяк оскээниң кижизидериниң талазы-биле хөй ажылдап турар. Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгези чогуур деңнелде тургустунуп келген. Чайгы үеде хөй-хөй школачылар мал ажылынга. мал чемнери белеткеңиге хаара туттунуп. бөлүгадаларда ажылдап турар. Ада-иелериниң уругларр кижизидилгезинниң айтырыглары чугула кичээнгейде туруп турар.

Оон-биле кады улус өөредилге талазы-биле четпестер ам-даа ажып эртпнмээнин депутат айтыкан. Бүгү-ниити ортумак өөредилге дугайында Хөөйлуунуң күүселдези районда чедир шиитпирлеттинмейн келген. Он чыл бурунгаар школага киргеп уругларның чүгле 76 хуузу ортумак школаны доозуп турар. Өөреникчилерниң билиниң деңнели куду боол артып турар. Орус дыл болгаш кол-кол эртемнериниң башкылаашкыны. ол талазы-биле класстан дашкаар ажылдарны. факультативтиг кичээлдерни чениң негелделиниче кодуреп негеттинип келген. Дашткы дыл башкылаашкыныны талазыбиле айтырыгны шиитпирлээр үезин келген.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозунуң саанчызы депутат О. Ч. Баткар районуунуң. совхозунуң. фермазының күш-ажылчы харектеринин, бирги чартык чылда чедишкиннериниң дугайын чугаалаан. районда улус өөредилгезинин. аныяктар кижизидилгезинин айтырыгларынга доктааган. Районнуң партия. совет органнары бо талазыбиле боттуг ажылдарны кылып чорудуп турарын ол демдеглээн. Самагалдайда 624 олуттуг чаа школа тудуу ажыглалда киргеп. Өске-даа школаларның өөредилге-материалдыг баазазы бижиккан. Башкылаашкының болгаш кижизидилгенин деңнели чылаш чылче өзүп турар. Оон-биле кады улус өөредилгезиниң талазы-биле чедир киидынмайн турар. шиитпирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес. Башкы кадрларны турум бижыглаарынга оларга чүүлдер байдалдарынын чедишпезин. чогуур байдалдарынын чегейн шаптыктап турар. Школа иезының четпээн уруглар албан черлериниң түүүн улам шапкынчылары негеттинип турар. Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезиниң шыларын экижидер талазы-биле хемчеглер сөөлгү үеде алынган. Башкыларның болгаш кижизидикчилерниң хөй кезии ак сеткилдии-биле ажылдап. күжүн болгаш артем-биликин аныяк салгалды өөредип кижизидериниң херээнге харам чокка өргүп берип турар.

Ынчалза-даа аныяк салгалды өөредип. кижизидер талазы-биле четпестер чамдык районнарда болгаш школаларга ам-даа бар болуп турарын депутат А. Г. Горелов айыткаш. чамдык фактыларны көргүскен. Назы четпээниерниң кем-херек үүлгедир чоруктарының дугайын. оларның үнүп каап турар чылдагаавнарын чугаалаан.

Республиканың улус ажылагыйында 24 мун специалистер ажылдап турарын. оларның 40 хуузу тыва национальдыг кижилер дээрзин. сөөлгү ийи чылда 11 мун ажыг оолдар. кыстар ортумак эртемни чедип алганын илеткелде демдеглээн. Өөредилге-материалдыг баазаны бижиглаарын. өөредилгенин болгаш күш-ажылчы кижизидилгенин шынарын экижидер талазы-биле хемчеглер сөөлгү үеде алынган. Башкыларның болгаш кижизидикчилерниң хөй кезии ак сеткилдии-биле ажылдап. күжүн болгаш артем-биликин аныяк салгалды өөредип кижизидериниң херээнге харам чокка өргүп берип турар.

Ынчалза-даа аныяк салгалды өөредип. кижизидер талазы-биле четпестер чамдык районнарда болгаш школаларга ам-даа бар болуп турарын депутат А. Г. Горелов айыткаш. чамдык фактыларны көргүскен. Назы четпээниерниң кем-херек үүлгедиир чоруктарының сайгарып корып турган. чамдык 14—15 харлыг аныяк кижилер эге школа безин пооспаан фактылар таварыжып турарын ол чугаалаан.

Оон ынай ол чер-черде назы четпестерниң херээнин талазы-биле комиссияларыны күш-ажылчы коллективтериниң картофель өстүрериниге, мал чемни белеткээриниге өөреникчилер бригадалары чылдың-на идепкейлиг киржип келген.

Ынчалза-даа школаның ажылында чамдык бергелер болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыглар бар. Башкылар чедишпезинден даштыкы дыл кичээлдери болбайн турар, оон аңгыда химия, биология талазы-биле тускай эртеминг башкылар база чок. Школа доозукчуларында мал ажылынче чоруу турарларның саны кончуг эвээш ол талазы-биле профугланыышкын кошкак болуп турарының херечензи.

Ак-Даш сес чыл школазының бажыңы эргижирел үредириниң кырында ке... ди. Сут-Хөл ортумак школазында одалга системазын септээриге кериг-керекселдер, материалдар чедишпес, база Сут-Аксында башкылар чурттаарынга көргүзүген ийи авал ниити чурттаар бир бажыңның түдүүн ийи чыл ажыр эгелевейн турарынче Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ук сессиязы киччээнгейни салыры болгаш дуза көргүзерин депутат Р. Ч. Монгуш бодуңуң саналынга чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле эргелел начальниги Я. В. Сарбаа партия болгаш Совет чазак аныяктар дугайында, оларның идей-политиктиг болгаш күш-ажылчы дадыгыышкынынче улут кичээнгейни салып турарын чугаалаан. Амгы үеде республиканың 11 профессионал-техниктиг училищелерде үш мун ажыг сургуул өөренип турарын дугайын дыңнатказ. ол училищелерде бадыалың дугайын чугаалаан. Профессионал-техниктиг беш ортумак училищелерде сургуулдар үш чыл иштинде өөренири-биле кады тускай мергежилдеп ажылга. ниити ортумак өөредилгеин база чедип ап турар. Республиканың совхозтарынга аныяк ажылчын кадрларны «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» «Шагонартыжстрой» трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкын. «Тыва даг-дүүг» биле «Тыва кобальт» комбинаттар, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкын белеткеп турарын ол саналынга айыткан. Он бирги беш чылдың ийиге ажылдап. күжүн болгаш артем-биликин аныяк салгалды өөредип кижизидериниң херээнге харам чокка өргүп берип турар.

Партия, комсомол организациялары, улус өөредилге органнары, хөй-ниити организациялар, республиканың шериг комиссариаттары аныяк оскээни шериг херээнге белеткээрин экижидер дээш чамдык годаргай ажылдарны кылып чорутканы республиканың шериг комиссары. депутат М. В. Котелевский саналынга демдеглээн. Шериг назылыг аныяктарның арааныдан кадыынын болгаш күш-дамыр дадыгыышкыны эки оолдар 1964 чылда 87 хуузу шериг албанын эрттирип турган болза, 1982 чылда ол көргүзүт 92 хуу чедип турар. Шериг албанын эрттирип турарларның арааныдан ниити ортумак билиглер 1964 чылда 26 хуу турган. 1982 чылда 80 хуу чедип турар. Бо көргүзүглер аныяктарның шериг эге белеткелиниң болгаш күш-дамыр дадыгыышкынының талазы-биле ажыл экижээнии көргүзүп турар-дыр. Шериг херээн өөредип турар кадрларның санындан 22 хуузу курлавырда офицерлер, 31 хуузу дээди эртеминг специалистер болуп турар.

Ынчалза-даа бо чугула ажылда четпестер чок деп болбас. Аныяктарны күш-дамыр дадыгыышкынынче спорттуң шеригжиткен хевирлериче, ГТО нормаларын дүжаарынче аныяк оолдарны хаара тударын сула. Шеригже чоруп турар аныяктарның 36 хуузу ГТО нормаларын дүжаавааң.

Аныяктарның идей-политиктиг кижизидилгезинче, шеригниң эге белеткелиниге өөредирин болгаш оон материалдыг баазазын экижидериниче бүгү талалыг кичээнгейни салырын чугула партийжи документтерде айтып турар.

Алдан-Маадыр совхозтуң саанчызы, депутат Р. Ч. Монгуш школада башкылар коллективиниң ажылының. өөреникчилерни күш-ажылга чаңчыдырып. өөредириниң талазы-биле айтырыгга доктааган. Алдан-Маадыр школазында 4—10 класстың өөреникчилерин тракторист. механизатор болгаш мал ажылының талазы-биле мергежилдерге өөредирин организастаан. Чижээ: 1982 чылда школачылар 30 га черге кызыл-тасты ажаап өстүргеш. га бүрүзүндеп-не 17 центнер дүжүттү алган. Ногаа, картофель өстүрериниге, мал чемни белеткээриниге өөреникчилер бригадалары чылдың-на идепкейлиг киржип келген.

Ынчалза-даа школаның ажылында чамдык бергелер болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыглар бар. Башкылар чедишпезинден даштыкы дыл кичээлдери болбайн турар, оон аңгыда химия, биология талазы-биле тускай эртеминг башкылар база чок. Школа доозукчуларында мал ажылынче чоруу турарларның саны кончуг эвээш ол талазы-биле профугланыышкын кошкак болуп турарының херечензи.

Ак-Даш сес чыл школазының бажыңы эргижирел үредириниң кырында ке... ди. Сут-Хөл ортумак школазында одалга системазын септээриге кериг-керекселдер, материалдар чедишпес, база Сут-Аксында башкылар чурттаарынга көргүзүген ийи авал ниити чурттаар бир бажыңның түдүүн ийи чыл ажыр эгелевейн турарынче Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ук сессиязы киччээнгейни салыры болгаш дуза көргүзерин депутат Р. Ч. Монгуш бодуңуң саналынга чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле эргелел начальниги Я. В. Сарбаа партия болгаш Совет чазак аныяктар дугайында, оларның идей-политиктиг болгаш күш-ажылчы дадыгыышкынынче улут кичээнгейни салып турарын чугаалаан. Амгы үеде республиканың 11 профессионал-техниктиг училищелерде үш мун ажыг сургуул өөренип турарын дугайын дыңнатказ. ол училищелерде бадыалың дугайын чугаалаан. Профессионал-техниктиг беш ортумак училищелерде сургуулдар үш чыл иштинде өөренири-биле кады тускай мергежилдеп ажылга. ниити ортумак өөредилгеин база чедип ап турар. Республиканың совхозтарынга аныяк ажылчын кадрларны «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» «Шагонартыжстрой» трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкын. «Тыва даг-дүүг» биле «Тыва кобальт» комбинаттар, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкын белеткеп турарын ол саналынга айыткан. Он бирги беш чылдың ийиге ажылдап. күжүн болгаш артем-биликин аныяк салгалды өөредип кижизидериниң херээнге харам чокка өргүп берип турар.

Ынчалза-даа аныяк салгалды өөредип. кижизидер талазы-биле четпестер чамдык районнарда болгаш школаларга ам-даа бар болуп турарын депутат А. Г. Горелов айыткаш. чамдык фактыларны көргүскен. Назы четпээниерниң кем-херек үүлгедиир чоруктарының сайгарып корып турган. чамдык 14—15 харлыг аныяк кижилер эге школа безин пооспаан фактылар таварыжып турарын ол чугаалаан.

Оон ынай ол чер-черде назы четпестерниң херээнин талазы-биле комиссияларыны күш-ажылчы коллективтериниң

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының чедиги сессиязы

БОЙДУСТУ КАМГАЛААР БОЛГАШ ХУМАГАЛААР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиязының Даргазы депутат К. Н. ШУЛУУНУҢ ол комиссияның ажылының дугайында илеткели

Республиканың Дээди Совединиң бөгүнгү сессиязы СЭКП ТК-ның (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески сессиязының материалдарын совет улус улуг сонуургал болгаш политиктиг көдүрлүүшкүн-биле таныжып турар үеде болуп турарын илеткелчи демдеглээн. Оларның шиитпирлери болгаш СЭКП ТК-ның Чиргиие секретары эш Ю. В. Андроповту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга сонгааны бүгү чердерге бир эп-сеткилдиг деткимчени болгаш түүлдүгүнүүшкүнүг алган.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң болгаш сессияның шиитпирлери, документилери болгаш эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазында программалыг түүлдер болгаш түнелдер партия организацияларының болгаш бүгү Советтериниң практиктиг ажыл-чорудулгазының үндезинде салдынган. Партия обкомунуң чоокта чаа болган пленумуу СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерни боттандырар талазы-биле партия организацияларының болгаш улуус депутаттарының Советтериниң мурнуга тодаргай соруглаарны салган. Ол соруглаарны күүседиринге чугула рольду Советтериниң доктаамал комиссиялары база ойнаар ужурлуг.

Бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының сескиси турган. Комиссия планга үндезилеп ажылдап турар. Бодунуң планнарынга ол республикада бойдус камгалалының эң чугула айтырыгларын хаара тударын ораладажып турар.

Соолгу үе иштинде комиссия ийи кол айтырыгны чугаалажып көрген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртүү чыыжының тосту сессиязының «Бойдус камгалалының талазы-биле хоойлужудулганы улус депутаттарының Советтериниң күүседип турарының дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле Тожу райкүүскомунуң ажылының дугайында райкүүском дарғазының илеткелин дыңнаан. Аърга-маңы курлавырларын чөп ажыгаар талазы-биле Одаар түүл үлетпүр министерствозунуң, «Тыва кодээ тудуг» трестиң илеткелдерин дыңнаан. Бо айтырыгларны белеткеп турар үеде комиссия кежигүннери Ыяш ажыл-агый министерствозунга, Аңнымыр-тывыш ажыл-агый эргелелинге барып, материалдар-биле танышкан, оларның ажылдакчылары-биле чугаалашкан. Бо ведомстволар бойдус камгалалын боттандырып турар болганда кады хурал эрттирерни комиссия сүмелээн. Олар партия-ажыл-агый активиниң хуралын кады эрттиргеп.

Республикада аърга-маңы курлавырларының дугайында айтырыгны белетиеп тура, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бойдус камгалалының талазы-биле доктаалының күүседиптиниң дугайында информацияны бээрин дилеп, бүгү райкүүскомнарже, чамдык министерстволарже болгаш эргелелдерже чагаалар чоруткан. Анаа чүгле беш райкүүском, Ыяш ажыл-агый министерствозу, Аңнымыр-тывыш ажыл-агый эргелели, балык камгалалының Тыва республика инспекциязы чогуур үезинде харыыларыны берген.

Тожу район бойдус талазы-биле республикада онзагай чер болуп турарын барымдаалаап, бойдус камгалалының байдалын чугаалажып көөрү чугула деп комиссия санаан. Ында хөй тудуг маңгын белеткеп турар, чыл санында хөй сайгыг туристер аңаа келир, камгалалдыг ийи чер база бар. Бойдус камгалалының талазы-биле чогуур ажылдар ол районда чоруттунуп турары хынаалдаар үезинде илерээн.

Хынаалдап шыңгыы четпестер илереттинген. Тудуг маңгын белеткеп тургаш, чиңге бүрүлүг маштарны алгаш, өскелерни каап турар. Ыяш белеткелчилери технологиияны хажыдып, ыяш кезер черлерни чедир аштавайн тургап. Советтериниң талазындан тайга тоорууп ажыглаарынга контрольду кошкаткан тургап. Аңнымыр-тывыш чердерни аңнаар черлерин аңчыларга быжыглаваапындан олар дириг амытаннарның камгалалының болгаш озуп ковудээриниң дугайында сагыш салбайн келген. Төтчеглекчилер-биле демисел районга кошкак тургап.

Районга бойдус камгалалын экижидерни сүмелеп турар комиссияның шиитпирин күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны райкүүском болгаш хамаарылгалыг министерстволар, ведомстволар чорудуп турар. Бойдус камгалалының талазы-биле хоойлуларны районнуң Советтериниң күүседип турарын эрткен чылын дыңнаан. Соолгу үеде 108 рейдилерни кылган, 100 ажыг хажыдымышкыннарны илереткен болгаш 1630 рубль түңнүг торгаалды буруулугларга оңаган, 14 чепсек-херекселдерни хавырган.

Мооң-биле чергелештир бойдус камгалалының талазы-биле районнуң Советтериниң ажылында хөй четпестер бары демдеглеттинген. Шлангның Азас хөлдү кайы-хамаан чок көөр чорук дүвүрээзинни болдуруп турар. Турбаава кыварчаар материалдарны хөл эриниде кадагалап, оларны топчайын тургаш. Дыштаныр үйлерде эрттирилге чок кижилер хөй келир. Камгалалдыг «Азастың» дейиксээри 10—15 хоңуктарда таныныл чок артар. Бо бүгү болза комиссияның шиитпирлерин райкүүскомнуң күүсетпейн турарының херечизин-дир.

Ыяш ажыглалының чурумнарын хажыдып турар фактылар республикада хөй болуп турарындан доктаамал комиссия бо айтырыгны бодунуң хуралынга чугаалашкан деп, илеткелчи чугаалаан. «Тыва үлетпүр тудуг» трестиң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажылгайының ыяш ажылдап ылыр шөлдеринде чавыс бараныыг тудуг маштары болгаш хыртыңнар овааланган, оңгу беш чылга хамааржыр хажыдымышкыннары дээш Одаар түүл министерствозунга 11,2 муң, а «Тыва кодээ тудуг» треске болгаш ИХМ-ниң тудуг черинге нинтнаи-биле 25,5 муң рубль торгаалды онаагаи.

Аърга-маңы курлавырларын ажыглап турарында дүвүренчиг байдалдың барын бармдаалаап, комиссия Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге 1982 чылдың май 21-де-ле доктаал төлевилелин болгаш таймлбырны аңаа чугаалажып көрзүн дээш киирген. Ооң харыызы амга чедир алдынмаан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленуму күрүне, бүдүрүлге, күш-ажыл болгаш күүседикчи чурумну шыңгыырадырмакче онза кичээнгейни салган. Тожу районда бойдус камгалалының байдалын комиссияга чугаалашкан соонда, ооң документилерин райкүүскомче болгаш чогуур министерстволарже, ведомстволарже чоруткан. Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң участогунуң начальныгы О. В. Петров бистиң негелдевиске харыы бербээн. Ук айтырыгны чугаалажып турда участоктуң адресинге шыңгыы шүүлмүүлелдер болган. Ынчангаш комиссия пассажирлер ортузунга таныдыр ажылын чорударын, «Заярларны» радиожударын сүмелээн. Аңаа харыы амга чедир чок.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының дугайында Дүрүмүнүң 21 үүлүнде доктаамал комиссияларның сүмелерин күрүне болгаш хөй-ниити органнары, бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар ыяап-ла чугаалажып көөр, чугаалажып коргенинниң азы алдынган хемчеглериниң түңнелдериниң дугайын айдан үр эвес хуусаада, азы комиссияның доктаатқыны ескерүүсаада дыңнаткан турарын айыткан. Үстүнде фактылар чамдык черлерниң удуртукчуларының талазындан Дүрүмнүң бо үүлүн сагывайн турарын херечилел турар. Комиссияның талазындан ооң шиитпирлерин болгаш сүмелерни күүсетпейн тураралардан чогуур негелде салбайн турарын ботшүүмүүлекчи ёзу-биле демдеглээр аңаар.

Илеткелчи ооң ыяй доктаамал комиссияның ажыл планының күүселдезин чугаалаап, Бай-Тайга районда минералдыг сугларны ажыглап турарын дүүнүг хуралынга чугаалашкавын дыңнаткан. Районнуң чер-чер Советтери, райкүүском арнаазинарны экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни алган. Ыяш ажыл-агый чери одаар маштыг, майгын оргенперни белеткээш, садып турар. Хөй-ниитиниң шефтээшиниң организастан келген. Бот-тывыгыр артистер концерттерни көргүзүп турар, кино үндүрүлгези болуп келген. Шивилигде райкүүскомнуң толээзи ажылдап турар. «Бай-Тал» совхоз дыштанныкчыларга хымыстыг садын эгелээн.

Мооң-биле чергелештир районда арнаан сугларны ажыглап турарында улуг четпестер илереттинген. Оларның санитарлыг байдалы багай. Дыштанып турарларга медицина дузазы чок, чамдык дыштанныкчылар маштарны, кат-чимистиң, эм оттарны үретпеп турар. Комиссия ол районда ажыл-агый эргелелиниң ажылын экижидер талазы-биле шиитпирин күүсеп турарының дугайында доктаалын күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны райкүүском болгаш хамаарылгалыг министерстволар, ведомстволар чорудуп турар. Бойдус камгалалының талазы-биле хоойлуларны районнуң Советтериниң күүседип турарын эрткен чылын дыңнаан. Соолгу үеде 108 рейдилерни кылган, 100 ажыг хажыдымышкыннарны илереткен болгаш 1630 рубль түңнүг торгаалды буруулугларга оңаган, 14 чепсек-херекселдерни хавырган.

Мооң-биле чергелештир бойдус камгалалының талазы-биле районнуң Советтериниң ажылында хөй четпестер бары демдеглеттинген. Шлангның Азас хөлдү кайы-хамаан чок көөр чорук дүвүрээзинни болдуруп турар. Турбаава кыварчаар материалдарны хөл эриниде кадагалап, оларны топчайын тургаш

АДАШКЫЛАР

Кадырымны хадың уннап азып каштым,
Кара сугну зокшеттиң пактап ишкеш,
Шалың сиңген бүрү-көкүү сүзе-сүзе,
Чаглаам болган одагдыва базыптар мен.
Ачам ашак сарыг шайны эзип сүттээш,
Алгы хапта бооваэын ушпуп салгаш,
Чаным орта олурупкаш, эргеледи,
Чаагым дерин холу-биле чода тудар.
Делгем шолче база катап үнүттер мен.
Терең сиген оорга болуп дистинчи бээр.
Ырак эвес хөлчүгеште дуруулар.
Ыржым үрең, аян тудуп алыржырлар.
Моге-шыырак четчип келген оглуң көргеш,
Мээң ачам сеткилиңден чоргаарланыр,
Мөңгүн домбак сүттүг шайны кудуп алган
Менче эзип, даазыл хуваа эккеп сунар.

М. МАДОН.

АДЫШТАП БЭЭР КҮЗЕЛДИГ МЕН

Харлыг кыжын чорук чораш,
Канчы чаңгыс көргенден бээр—
Ол-ла олчаан чүрек орта
Отчугаштар өппейн барды
Отчугаштар кайын чаштаан,
Ону Силер экербээнде —
Уткуй көргеп каракгардан
Ужур болган чүве болгай.
Бодуңар-даа ону билбээн.
Бодалда чок чүве ыйнаан—
Танышпаетың сеткилиңге
Таарыпканың канчап
Катап база ужурашса.
Харын мынчап сөглээр дээн
мен—
Арыг чүрээм бүдүүге-ле
Адыштап боор күзелдиг
мен.
Салым күзел бүтпейн
барза.
Чажыт ырак сылдыстар-
лаң—
Бажыңнар соңгазынче
Бакылап каап орар боор
мен.

А. АРАПЧОР.

СОНУУРГАКТАРГА

ХӨЛҮҢ ЭРТТИР ХӨЙ ЭВЕС БЕ?

Япон дылдың словарында бежен муң хире иероглифтер бар. Үнүп орар Хүннүң чуртунуң чурттакчыларының чүгле 15-ле хуузу дылын «ажа» билир дээрзинге чогумпа мынчангаш кижи элдепсинмес. Аңаа чагаалажыышкынга, бижиктерге, чечен чогаалга безин япониар чүгле ийи муң хире үжүктү ажыглап турар деп, специалистер санаан. Ындыг-даа болза олар шыырак эртем-билиглиг. Ындыг болганда оске иероглифтериин хэлээ бар бе?

ЧА АДЫКЧЫЛАРЫ ТИЛЛЭЭН

Соолгу үеде Норвегияның элээн каш суднозу Нигерияның эриктериниң чоорунга далай дээрбечилериве үптеткен. оларның аразында «Бруз Джарл» деп танкер база бар. Оон капитаны пираттар-биле боду демисежир деп шинтпирлээн. Ол Нигерия чурттуг, чаларлыг, хоранналар каап согуннарлыг кижилер элээдип алган. Оон үлегерин оске судноларның капитаннары база эдерген. Далай дээрбечилери үтаап-кут чок дешип чоруй барган. Ам Норвегияда болгаш Швецияда ол буруп шагның чепсээ—ча садары кедергей ажыктыг үүл апарган.

ОЮННУ КЫМ ЧОГААТКАНЫЛ?

Козерни кажан кажа бир дугаарында эң-не баштай ойнап эгелээнил? Чамдык кижилер ол дээрге XIII векте чуруттап чораан немец барон Хайнекениниң чогаатказы оюну-дур дижир. Өскелери ону Чөөн чүктеп Барыын чүкче садыгжылар эккелген дээр. Эрте-бурун шагда Грецияга болгаш Римге ону ойнап чораан кижилер база бар. Францияга көзер XIV векти орта үезинде көстүп келген болгаш, ол үениң төөгү докумептилериниң хереглеп турары-биле алырга. бодүүн ажылчы кижилерге дыка таарышкан. Чогум-на харын Францияга ол амгы хевирлиг апарган: чуруктар-лыг, дорт чүзүнүүт, бот-ботарынга чагырышкан. эң-не колду туз болган «хаан өргээ-лиг».

Келерге ойнаар оюнчар саны ам дыка эвээжээп. ойнакчылар база: эртем-техниканың дешилгези оон солуп оюнчарны, хостуг үе эрттирер арганы берген.

АРАТ УКТУГ МЕРГЕН МУНЗУК

...Агаар кораблиниң командири Мерген Максимович Мунзук чер кырынче дүскиндир көргеш: «Чоон талакы сын ол, академик Обручев даа бо, шапкын агымныг Бии-Хем... Тожуже чазыг чок ужуп орар-дыр бис» деп сеткил ханыышкын-биле бодаңган. Самолёттуң приборлары база ол дугайын бадыткап чораан, «мурнуң хынаар, соон иетээр» чаңчылын дуржулгалыг ужудукчу черле салбас.

Самолёттуң приёмнигин дамчыштыр кээп турар медээлериниң араазындан оон чажыдан тура биларге аялгазы дыңналып келген. Башкарылга «мыйызыңа» ээй тыртпышаан, Мерген хүлүмзүрээп, оон эргим авазы — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Максим Мөңгүжукович Мунзук ырлап турган.

Беш уругну остүрген ол не бодунуң кайгамчык үнү-биле ынак оглунга делгемнерге ынакшылды дүңзаалаан. «Мерген ужудукчу болукседыр, оон чүткүлдүүн бодаарга, ол мергежилди чедип алыр деп «ыпар» деп, не бир катап демдеглел дептерниге бижип каан.

Кара-кыс-даа, оон өөнүң эзэзи — РСФСР-ниң улустуң артизи Максим Мөңгүжукович Мунзук-даа оглуң ураң үүлче хандыкшыдып турганнар. Салым-чаяанныг оол музыка школазының фортепьяно класын чедишкинниг дооскан. Консерваторияже дорт орук оон мурнунда ажыттынган. Ынчалза-даа мынчап ужар үүлге хандыкшыл Мергенге торүттүүнүп келген турган. Кызылда Пионерлер бажыңының авиамодель болгүмүнүң удуртукчузу Павел Петрович Королёв Мергенниң сеткил-чүрээнге ужудукчу болур күзелди ооскүткен. Чүвеге сонуургак, турүштуг оолчугашче ол көргеш, күзелин чедип алыр деп Королёв база бүзүрээн. Адаезы база удурланмаан.

Шудурug күш-ажыл, чүткүл, профессионал мергежилди доктаамал бедидиш келгени — аныяк ужудукчуүнүң бедиктерже үнериниге делгем орукту ажытkан. Ол 1960 чылда Кировоградтың ужудукчулар белеткээр дээди школазын чедишкинниг дооскан. Ан-24 деп күчүлүг самолёттуң башкарар баштайгы тыва ужудукчу апарган.

Курсантыдан корабль командири чедир депшээн, оон авено командири апарган. «Ужар чүүлге ынак, ужудуушкунну билдилиг башкарып турар. Даглыг черге ужудар арга-дуржулгалыг. Аныяктарга арга-дуржулгазын дамчыдып билир. Бодупта болгаш оскелерге негелделиг». Мергенниң бедиктериниң эгези ол.

Даглыг черлериниң эң ырак булукларынче ужудар парын берге даалгаларны Мерген Максимовичиге чангыс эвес удаа берип келген. «Даалга күүсеттингең» деп шеткээри аңаа чаңчыл апарган. Шак мынчаар оон ат-алдары бедип келген. Коммунист Мунзуктуң шалыпчы күш-ажылын «Хүндүлелдиң Демдээ» орденбиле үнелээн, ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга, транспорт болгаш харылаа талалы-биле доктаамал комиссиянның даргазынга соңгаан.

Чонуң бүзүреливе оорээнинин дугайын адазынга чугаалаксаан. Ынчалза-даа ол уеде Максим Мөңгүжукович аалынга чок, ырак ГФР-ге турган. «Дерсу Узала» деп киновуң кол ролювга белеткенип эгелээн үеэн ол. Оон эзэн келгеш, оглунуң дугаймында дыңнаан:

— Сеңээ чоргаарланыр-дыр мен, Мерген — деп чугаалаан. — Бистиң ог-бүлеңиште кыдыра кижи чок-тур. Аваң чүгле шүлүкчү, артист эвес, аныяңда-ла Тыва Арат Республиканың Биче Хуралының депутадынга соңгудуп чор... Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышкавының соонда. Кызыл хоорай Советиниң депутадынга база соңгудуп чорду.

Чер кырынга кылыр ажыл эвдерилген. Ол база-ла чаа бедиктер болган. Транспорт болгаш харылаа. Ол чокта амгы үениң эковомиказы, эргелеп башкарылгазы, кижилериниң амыдыралы турбас. Ыдаңгыи бедик даглыг Тыва республикага олар чүден артык чугула ужур-дузалыг.

Ырак район Мөңгүн-Тайгаиы чижекке ап көрээлиңер. Оон малчыинары, механизаторлары, тудугжулары он бирги беш чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерии алганнар. Одаар чүүдү, кывар-чаар материалдарны болгаш оске-даа чугула чүүлдерии ой-шаанда чедиреринден ук сорулгаларның күүседзеи хамаарыжыр. Мугур-Аксыига чаа аэропортту база тудар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының дугайында Дүрүмиү Мерген Максимович хей удаа помчуп келген. Комиссияның хуралын ол чымылдырып, чугула документилерии белеткээрии организастап, оон кежигүиперинге даалгаларны берип турар. Оон аңгыда күрүне албан черлериие болгаш хой-ниити организацияларынга документилер база киирер. Ол бүгүнү ужудуушкуидан хостуг үеде кылыр апаар.

Бир катап ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Н. С. Бойду чалаан.

— Силер-биле сүмележир бодалдыг мен, кириштиңер— дээн.

«Депутат ажылын чарт билир дуржулгалыг даргага чүиү сүмелээр кижи мен» деп ужудукчу алдепсиниип, бодаан.

Соңгукчуларның чагыгларының он сес хуузу транспорт болгаш харылаа айтырыынче угланган дээрзин Николай Сюрюкевич чугаалаан, пассажир транспортуиче, чер кыры, агаар, суг оруу-биле чүк чедирер суурларны адаан.

Беседа далаш чок, хавы уткалыг байдалга эрткен. Ол чугаа Мерген Максимовичиниң ажылдаарынга идиг болган.

Депутат Мунзуктуң квартиразының бир өрээлиндө чырык орайга чедир өшпес. Удуп чыдар кадайынга болгаш оглунга шаптык болбазын дээш лампочказының чырыны оларның талазындан дүй каап алгаш, Мерген Максимович медээлерии, статистиканың сан-түннерии, транспорт ажылынга хамаарыштыр ажылчы чоннарның саналдарын болгаш чагааларын номчуп, демдеглел дептериие ушта бижилгелерии үргүлүү кылыр...

Республиканың эң берге, ырак черлериин бирээзинге Тожу база хамааржыр. Олче чүгле кыжын самолёттар ужудар. Оон аэродромун чүгле чиик самолёт хонар кылдыр ыпшып каанын таарымча чок апарган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Транспорт болгаш харылаа талалы-биле доктаамал комиссиязының саналын ёзугаар район Совединиң күүсекому Як-42, Л-140 деп самолёттар хонар шелдү кылыр деп шинтирлээн.

Чаа «колтеге» олурупкаш, Мерген Мунзук бир дугаарында олче ужупкан. Чалгыннар адаа-биле каржыполчуп эртии чыдар чер оон бодалдарын база катап дүймедип, өгбелериин эрткенбарган аммдыралын коптарарыиче албадапкан. Хар-биле шуглаигаи одар дее куду көдүлген. Ужудукчу Мергенииң кырган-ачазы Монгужук аиаа чазый поминын малын кадарын чораан эвес ыйнаан. Оон чылыг ишик-хеви безии бар эвес, кезээде аш чоруур. Ынчалза-даа кажан-даа мунгаравас кижи чораан. Дүн чежемейнин-даа карангы болза, чырык хүн демей үнүп кээр, аас-кежиктиг эртенги хаяа коступ кээр деп, ол ырлап чораан.

Туралыг воян ядыы-самдар Монгужукту бак сөглеп, эттеп-соп-даа болур турган. Ынчалза-даа хосталга, акыдуималышкы чорук дугайында оон күзелин, чүткүлүн өжүрүп шыдаар бе ол ынчаш?

Кырган-ача ыяшлыг терге дугайында күзеп, бодап чораан, а оглу Мөңгүн малчаарда ховар болгаш хүндүлүг мергежил — чоланачыга өөренип алыксаан чораан. А Мерген — күчүлүг, кан кушту даэрге башкарып. Улуг Октябрьның ачызында кырганачазының күзелин боттандырган...

А. ИВАНОВ,
И. ИГОШЕВ.

(«Советы народных депутатов» журналдан кызыра очулдурган).

Тарып алган чечектерим
Таап-даа чараш
саглаң-саглаң.
Салгын уунга чараштарым
Чайганы бээр
хөлбең-хөлбең.

КАРА-САЛДЫҢ фотозтюду.

ШЫДЫРАА БОДАЛГАЗЫНЫҢ ЭГЕ БИЛИИ

БОДАНЫ ӨСКЭЭР БУДАЛДЫРАРЫ БОДАНЫҢ ТУТТУРАРЫ

№ 3 диаграммада ак аът 1 кс6—кd4 көштү кылгаш, дараазында көште ноянны матка олуртуруп кыжанын келген. Ол маттан камгалазырының ийи аргазы бар. Кара тевс... 1 Сс4—Ссd3 көш кылгаш, С2 шелду аът шазындан камгалап болур. Ам аът кара ноянны 2, кd4—кс2 х көш кылгаш, матка олуртуп шыдавас. Ынчалза-даа кара тевс ол шелду (с2) камгалап алгаш, оске шелду в3 кам-

№ 3

№ 4

галад чок хаапкай. Ынчангаш ак аът 2 кd4—кв3 х көш кылгаш, кара ноянны дөмей-ле матка олуртур.

Ам чүү болган-дыр? Кара таланың тевези в3 шолду доозуп, кара ноянны маттан камгалап турда, ону оскээр будалдырыпкан-дыр. Кара тевении... Сс4—Сb3 деп кожу шыдыраа бодалгазының «бодаиы өскээр будалдырары» (отвлечение) деп тактиктиг аргазы-дыр.

Тевс С 2 шелду камгалаарыи-биле Сс4—Св3 көштү база кылып болур. ынчалза-даа аът ону чигеш, 2 кв3х дөмей-ле матка олуртур. Тевенин Св3 деп кожу, «бодаиың туттура бээры», азы оске таланың хаадан турар шелуге албадал-биле туттура бээри-дир.

БОДАНЫ ОЮНДАН ЧАРДЫКТЫРАРЫ БОДАНЫ ОЮНЧЕ КИИРИШТИРЕРИ

№ 4 диаграммада qf оол 1. nq4—nq5 көш кылгаш, тевеге ноян чанында е2 шелду хостап бээр. Тевеге е2 оруктү хостап берген (тевс боду кошпес) оолдуң ол кожуи шыдыраа композициязынга «бодаиы оюнче киириштирери» дээр. Ак тала 2. фе2х көш кылгаш, кара ноянны матка олуртурунга белеткеии берген.

Ам кара таланың аът-биле тевенин ол оруун 1... кq6 көш кылгаш, дуглай көшкеш, маттан камгалаиыр аргазы бар. Кара таланың аът-биле ол көштү кылгаш, тевенин оруун дуглаптар көжүп «бодаиы оюндан чардыктырары» дээр.

Ынчалза-даа аът ол көжүп кылгаш, оске бодаиы —мерзеии оюнче киириштирипкеп. Мерзеиии ам кара ноянны чанында q1 шелче оруу ажык апарган. Шыдыраа кожуиүн ол тактиктиг аргазы «бодаиы оюнче киириштирери» дээр.

№ 5

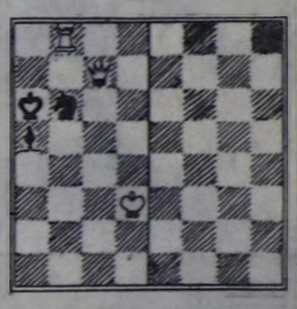

БОДАНЫ БАЗЫРАРЫ БОДАНЫ БАЗЫТТАН ХОСТААРЫ

№ 5 диаграммада Мерзе 1фс6 көш кылгаш, кара аъттыы базырып алыр, ам аъттыи көжер эргези чок. Шыдыраазыи ол тактиктиг аргазы «бодаиы базырары» дээр. Ак тала 2. фе2х көш кылгаш, кара ноянны матка олуртур деп барган. Ынчангаш кара ноян 1... Крa7 деп көш кылгаш ол маттан чайлай боор. Кара ноянны а7 деп көжү шыдыраа бодалгазының «бодаиы базыттан хостаары» деп тактиктиг арга-дыр. Ынчалза-даа ак тала 2 фв7х көш кылгаш, кара ноянны дөмей-ле матка олуртур.

П. АРТАМОНОВ.

КИНО

ИЮЛЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Старик Хоттабыч» 10.00. «Следствие с риском для жизни» 12.00, 14.00, 16.00, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Серебряное ревно» 9.30, 11.10, 14.20 «Киноосборник» 12.50 «Москва слезам не верит» 17.40, «Вокзал для двоих» 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ваш сын и брат» 15.00, 16.40, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Комиссар полиции и малыш» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Свидание» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ИЮЛЬ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Бир эвес кадык болуксазыида». (Куш-культурчуларга сүмелер). 9.05 — Кайгамчыктыг эвес кайгамчыктыг түүлгеп. 9.35— «Спортлотошуу» 28-ки тиражы. 9.45 — Ада-иелер, силерге. 10.15 —«Шазшкак». Үш сериалыг уран-чевен телефильмиин 3-кү сериязы—«Ачазы биле оглуң». 11.30 —«Москвичка». Телеклуб. 12.45 —«Альтернатива». Делегейиин эртемденери ядролуг тенишкинге удур. 13.45 — 14.00 — Чапсар. 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — Улус чогаалыгазының дугайында телепрограммазарының V Бүгү-делегей фестивалы—«Челээш». Мозамбиктиң улустуң танцылавы. 14.40 — Джейме Оливейра. Чогаал ажылдарының эриинары. 15.30 — Москва Кремлиниң комсутатуразының көргүзүг—үүлгедиг оркестоя ойнаар. 15.50—«Билир сеи бе, ии...» 16.50—Концеот. 17.15— Политиктиг хайгааракчы. Л. А. Вознесенскийиин бесеазы. 17.45 — Мультфильм. 18.15 —«Дем каттыштырылгаи». Тележурнал. 19.45 — «Мерседес сүрүүшкүиге алыматтаан». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». 21.30—«83-түн ыяалы». 23.00—Футболга ССРЭ чемпионалы «Спартак» —«Нистрү». 23.45—23.55 — Телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазыида». (Куш-культурчуларга сүмелер). 8.30 — Документалдыг фильмвер. 9.05 —«Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдыкга. 9.35 — БАМ-ны кылып турар бис. 10.05—«Карьяла» ансамбль танцыдап тур. 10.35 —«Документалдыг экранга» кинокапсырыкта. 11.30—Украин телевиденииниң программазы 12.40 —Аныяк ог-биле клуубу. 13.55 —Театр чарлалыкиың чанында. 14.55 —«Чүү? Каяа? Кажан?». 16.15—«Музыка киоскузу». 16.45 —«Че-ве, кыстар!». Медсестралар конкурузу. 18.45 — Деметей болуушкуиаарының допчулалы. 20.00 —«Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.15— «Кадыкшыл» 21.00 — «Ye». 21.30 — 23.50 —«Директор». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги серилар.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Төөгүүнүң арыннарындан

АЯС-ЛА ХҮНДҮС ДИҢМИРЭЭШКИН

Хөл сумузунуң арттарының Туралыг-Аксыига сөөртүп эккеп каан улуг ыяштарын Хемчик эриниң кыдымында чуук черлерде бедик-бедик кылдыр оваалай чыып каан. Оларның адаанда салгылаап узун-узун чудуктарның бир ужу шуут-ла сугже кире берген чыткылавр. Хемчиктиң суг унунда чамдыктары ог дег улуг, чамдыктары ипек дег борбак-борбак даштарның кырыи орум-биле үттеп каан. Бо бүгүнү көөрге, кандыг-ла бир онзагай, бистиң черге туруп көрбээн улуг болуушкуи, ажыл-үүле бүдер дей берген хевирлиг.

Бир-ле хүн ыяштар сугладырың белеткеп турган ажылчыннарның Борбак-Арыгда майгыннарындан бир кижи аъттангаш, аалывыска келген. Боду чогум орус эвес, бажының дүгү кара, арны хүреп кижи болду. Ынчалза-даа тыва база эвес. Ол хирее тывалавары черле шору, барык арыг чыгыы чугаалаар. Аалга келгеш, улус чыып бээрии дилээп. Ону сонуурган турган бичии оолдар бистер алывыстың оглерии кезии маңнашкапывыс соонда, аялдың улуг-биче кижилери өөвүске чыглы хонуп келген. Келген аалчывыс чоруп чораан хөрээп улуска тайылбырлай-дыр:

— Каш хонүк иштинде биче дүштеп соңгаар хем кыдыынче мал-маган киирип болбас. Оларны эртең, дүштеп сугтарып алыр. Бичии оолдарның балыктаарын ол үеде соксадыр. Аалдарга баглаар мал-маганны эки быжыглаар. Биче дүштеп эгелээп, кежээге чедир Хемчик унунда улуг-улуг даштарны чуура тепсир. Ынчангаш хем кыдыынга ол үелерде кижилер болгаш мал-маган турары ондагайлыг. Оон ыңай бичии уруглар, кырган-чоңук кижилер коргар чадавас. Ынчангаш оларны чагып, сургаар болза эки —деп, киживис мындыг.

Өгде олурган кижилер кеэек када ыыт-даап чок барганнар. Докпак даңзазынга таакпылап олурган кырган Шокар ирей, баштай чодургүлеп чоруй, айтырды ийин оң.

— Оон күжү кайы хире болур ирги, даажы улуг бе?

— Даап-даа күштүг-ле болур боор. Чоокта аалдарга дээр диңмирээпиидеи түлак чок дыяалыр-ла. Күжү база улуг болур, чер сирлеш дээп дег кынныр. Хонек хире болгаш оон үүрмек бузуидуларны дээр-шаар 20—25 кулаш хире дүндүүштээр, ындыг даштарны тевискеи черии долгандыр 30—40 кулаш хире тарадыр тевер-ле — деп, келген шапкынчы тайылбырлаар болду.

«Ана аттыг күштүг чүве шыкажыл, даап-дуужу-даа кайы хире чүвези, аа дадайым. Мал-маган-даа орта турар чүве бе, мооңар» дишкилеп, огде улус хөлзеп үнген. Аал чоогунга боо адарга безии бажын сугтар чер тыппас. моорай бер чазар Чолдуй утбавыс «Мен-ие хоржок мен оондарны, оомну Ажыкче көжүрүп бериңер» деп. арныважы сагтара берген. үшүдүрүм, чүве адап, белиңээп. хойдукка олур. Улус аразындан бир-ле эр кижи:

— Ол хире күштүг частыышкын кылырынга чеже хире дары киреп боор чүвел? Сугда улуг даштарның кырында үдүп коорге чоп шоолуг чүве кирбес хире чүвел?—деп айтырды. Ол болза балыкчы Аскак-Кара ашак болду.

— Ону дары-биле чазылдырбас боор чүве. Улуг даштарга кайы хире-даа хой дары домей-ле күш чедер эвес. Чер болгаш хая-даш буза тепсир динамит деп далган ышкаш хоюг ак чүве бар. копчуг күштүг амытаныыр ол боор. Бир ыяш омаап ишти хирени демги оңгарыңдарга уруп каап, чамылдырга-ла кончуг улуг даштар чанчарланып чаштай боор боор чүве— деп, келген кижи тайылбырлады.

Бичии оолдар бистерге, харын чүгле бистерге-даа эвес, аныяк эр кижилерге безии ол тепсиишкин деп чүве кайгамчык солуи апарган. Тепсиишкин эгелээр деп айтып каан хүнге чедир эртендеи эгелээп, кежээге чедир сонуургактар бистер шуптувус хем кыдыынче чүгүржүр бис. Даш тепсикчилерии хамыи белеткелдерии кылып турар, бис ону сонуургап, хем кыдыын дургаар чүгүржүп-ле турар бис. Хонучузу узун. улдуну кылын. тыва идик болза, думчуунун орнунда бичии тырыкы хом илип каан кара булгаар сапыктарлыг эрлер сугну сузуп киргеш. үттеп каан даштарга динамитти ургаш. кыдын кандыг-ла бир малгаш-биле дүй шапкаш. оон узун быланы сүг эрииипе шөйүп эккеп турар болду. Ол быланы кыпсыптарга. сугга безии өшпес дижир мындыг.

Хемиин ортузунда. төрел сугда көстүп орар даштарже чамдык эрлер эйтип баргаш. быллалап турар. Хемчик шапкын болгаштын, оларны аңдара-дүдере таап-даа турар. Ынчан бистер «ат-ла болду, ол кижи сугга дүжүп калыры ол-дуро» деп бодап, ыыт-шимээн чок, чүректериие тиккипейнин туружулаар бис. Уруглар алгыржы-даа бээр. Ынчалза-даа демги кижилериие чедер дээп дажын часпайын, шымнып үнүп келгеш, чүү-даа болбаан чүве дег, ажылын кылып каап, дедир база шымнып, эштип үнүп келир мындыг.

Тепсиишкин эгелээр деп айтып каан хүн келген. Кедергей-даа аяс хүн. Улустуң чугаазы-ла «частыышкын, тепсиишкин». Оон мурнунда хүн Чолдуй утбайны акызы Алгыжының оо-биле кады Алдыы-Ажыкче «чайлагладып» кожүрүп үндүрүпкеп. Туралыг-Аксының аалдарының оолдар, уруглары, аныяк эр, херүжеп кижилери баштайгы тепсиишкинии көөр дээш Берт-Дагның үжү, хем кыдыында шапчыже дүшү соонда соктуп үне берген бис.

Баштай улуг даш кырынга от кизаш дээп соонда, чүүрүлгап бузуидулары болгаш сут дээр-шаары дундүүштеляп-ле үнген. Оон улай чер сирт кылынган ышкаш болган соонда, чаңнык дүшкендө дег, күштүг диимиреэшкин киңгиртиктейнии-коңгуртайның чорүй барган. Чамдык кижилер кулактарып-даа дүй тутпкулаар. Бир-ле кижи турган: «Чырык-ла хүндүс, кок аяс дээр турда, чаңнык дүжүрүп, дээр диимиредип турар кайгамчык-даа чүве-дир аа!» дей дыртып каан. Шапчыг кырынга ынчаар магадап турувуста, база ийи катап демд

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 159 (12249) | 1983 чылдың июль 10, воскресенье | 1925 чылда үнделеттингеш | Өртээ 3 ион.

ШИНЧИЛЕЛДЕР ЭГЕЛЭЭН

«Салют-7» — «Союз Т-9» —«Космос-1443» комплекстиң бортунда Владимир Ляхов болгаш Александр Александров оларның ужудуушкуну уламчылавышаан.

Эртем болгаш улус ажыл-агый сорулгаларын шинтпирлээриниң эргеажыктарынга дүүштүр хөй санныг шинчилелдер чорудары экипаштың ужудуушкунунуң программазында көрүнгеш. Июль сестең Совет Эвилелиниң деңискээрни визуаль-инструментальдыг хайгааралдарга алырының болгаш фото-чурукка тырттырарының ажылдары эгелээн.

КҮШТҮ-МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ!

Бо чылын чайның эгези чаашкыныг болганындан республиканың кайы-даа булунунда оът-сиген ажок үнген. Ону чогуур үезинде четчири-биле «үүжелеп» алыры — хоорайның-даа, көдээниң-даа бүгү ажыл-ишчилериниң сонгаарлаттынмас сорулгазы. Келир кыштың хүр ажары, мал бажын өстүрери болгаш малдан алыр продукцияны көвүдедири, Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатказы социалистиг хүлээлгелерин болгаш планныг онаалданы долдур болгаш ажыр күүседири бо чугула кампанияны чеднишкиниг эрттиреринден улуубиле хамааржыр. Ынчангаш бүгү күштү, арга-дуржулганы ынаар углаары — партия, совет органнарның болгаш хөй-ниитиң организацияларның бөгүнгү дайынчы сорулгазы.

Мал чеминиң белеткелиниң үези келген. Ындыг турбуже, дыка хөй ажыл-агыйлар бо ажылды амдыгаа чедир эгелевээн, а чамдыктары эгелезе-даа, шоолуг шуудап шыдавайн турар. Оът-сиген ам-даа чедир үнзүн дээр сеткил оожургадыр хөөннер кедизинде барып улуг бергедээщкинге чедирер дээрзин уттуп болбас херек. Мал чемин ооң эң-не чулуктуг, сүүзүнүг болгаш хоолулуг үезинде ажаап алыр болгаш ол шынарларын чидирбес кылдыр ону кадагалаар ужурлуг.

Каа-Хем район — мал чеминиң белеткелинче баштай кирген районнарның бирээзи. Ында «Бүрен» совхозтуң В. Н. Веремьев удурткан витаминниг сиген далганы кылыр звенозу ажылдың эгезинден бээр дүн-хүн чок ажылдап келген. Дөрт ээлчеглиг ол звено үзүктелинишкин чок ажылдааш, хонукта он тонна чедир продукцияны берип турар. Владимир Салчак, Александр Гончаров болгаш өске-даа механизаторлар АВМ-ни ногаан массабиле хандырарын үзүктелдирбээннер. Олар АВМ-ниң чапында ук массаның курлавырын база тургузуп алганнар.

Чөөн-Хемчик районнуң сиген шөлдеринде ийи чүс хире кижи, хөй техника ажылдап турар. «Чыраа-Бажы» совхозта белеткээн витаминниг сиген далганы чеден тонна чеде берген. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта Дамба Кара-Салдың звенозу 50 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп алган. Бо коллективтерде ажылды организастааны, ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургусканы үлегерлиг, ажылчыннарның хей-аъды бедик. «Күш-ажылдың хостуу» совхозта Лаахын Көк-оолдун, «Шамбалыг» совхозта Ооржак Серен-оолдун удурткан бригадалары база ынчаар ажылдап турар. Ындыг бригадалар эвээш эвес. Олардан үлегер алыры, оларның дуржулгазын нептередири чугула.

Малга чем белеткээриниң эң-не таарымчалыг үези бо. Ындыг турбуже, Эрзин, Тес-Хем, Бай-Тайга, Өвүр, Тожу районнарның ажыл-агыйларының чамдыызы бо бачым ажылче озалдап, чамдыызы организас чок кирип турар. Ооң кол чылдагааны — ук харыысалгалыг кампанняга белеткелдиң кошкак болганында. Мал чеминиң белеткели эгелей берген бо хүннерде безин трактор-биле сиген кезер 170 машина, 138 прессподборщик, 56 грабль септеттинмээн туруп турар. Хөпээн салыр дериг-херекселдериң чүгле 63 хуузу септеттинген. Витаминниг сиген далганы кылыр агрегаттарның септелгезиниң планы чүгле 67 хуу күүсеттинген. Тракторлар септелгезиниң байдалы база-ла шоолуг эвес. Ажыы-биле чугаалааргa, мал чеминиң белеткелинге киржир техниканың белеткели эрткен чылдың деннелинге четпес болган.

Чыл келген тудум-на арга-дуржулга байыыр, машина-техника көвүдээр, ындыг болганда ажылдың бүдүрүкчүлүү база бедиир ужурлуг. Ындыг бе дээрге, эрткен чылдың бо үезинде беш муң тонна сиген белеткеттинген турда, бо чылын оон он катап эвээш сиген белеткеттинген. Сенаж салыры болгаш витаминниг сиген далганын бүдүрери база эвээш. Бо чорук партия организацияларының, Советтер күүскомнарының болгаш хөй-ниити организацияларының дээштиг хемчеглерни дарый алырын негеп турар. Ынчангаш ажыл кылып шыдаар бүгү кижилерни мал чемининг белеткелинче мобилизастаар, коллектив, агитквартира болгаш кижи бүрүзүнге онаалданы бээр, социалистиг чарышты чогуур деннелинге чедир организастаар херек.

Мал чеминиң белеткелинде бригада, звено бүрүзүнге партия-комсомол, депутат бөлүктерин болгаш улусчу контроль, «комсомолчу прожектор» постуларын тургузары чугула. Оларның ажылын парткомнар болгаш партбюролар удуртур болгаш контрольга алыр ужурлуг. Техниканың туруушкун чок ажылдаарынче, ажылдың болгаш продукцияның шынарлыг болурунче, күш-ажылчы сагылга-чурумну тударынче кичээнгейни улгаттырар херек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Москвага болган совет-барыын-герман чугаалажыышкынынарның түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу эвилеглиг хуралында чугаалажыын көрген. Европага аймыл чок чоруктуң болгаш ССРЭ-ниң база ГФР-ниң аразында узун хуусаалыг, быжыг туруштуг, бот-боттарынга ажыктыг харылзааларны хөгжүдеринiң үндезин айтырыгларынга хамаарыштыр ГФР-ниң федералдыг канцлери Г. Коль болгаш ГФР-ниң федералдыг канцлериниң оралакчызы, ГФР-ниң даштыкы херектер министри Г-Д. Геншер-биле чугаалажыышкынынарга совет удуртукчуларының принципиалдыг туружун СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлүг деп көрген. Москва Керээзинге үндезилээш, совет-барыын-герман харылзааларны улам ыңай хөгжүдери дээш Совет Эвилелиниң туржун турарының дугайында тодаргай билип алыр арганы кылдынган чугаалажыышкыннар болгаш беседалар барыын-германталага берип турар, ынчаарга ол чорук ийи чурттарның улустарының эрге-ажыктарынга, бүгү Европаның эргеажыктарынга дүгжүп турар.

Америк чаа ракеталарны Барыын Европага эккеп тургузар талазы-биле НАТО-ның планнарын боттандырары ГФР-ге дайын аймылын күштелдирер болгаш совет-барыын-герман харылзааларга багай салдарны чедирер дээрзин совет удуртукчулар чугаалажыышкынынарның болгаш беседаларның үезинде айтыкаын хуралга демдеглээн. Анты мындыг байдалда бодунга онаашкан харыысалганы бөрүмдээлап көрбүшаан, Германияның Федеративтиг Республиказының чазаа бо айтырыг талазы-биле тайбының эргеажыктарынга дүүшкен сарыылдыг турушту эвилеер боор дээрзинге идегелдя совет талаадан илергейлээн.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шинтпирлериниң күүселдезинге хамаарыштыр Политбюро көдээ ажыл-агыйының улус ажыл-агыйының өске адырлары-биле экономиктиг харылзааларын сайзырадгайжылар дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Колхозтарга болгаш совхозтарга калбарган дагыы бүдүрүлгени тургузарынга быжыг туруштут байдалдарны хандырар талазы-биле хемчеглерни боттандырарны, көдээ ажыл-агыйны хандырып турар бүдүрүлгелериниң база организацияларының орулганы планнарының болгаш херек кырында ажыглаарының анты чурумун өскертирни, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң алыс бедик түңнелдерин чедип алырынга колхозтарның болгаш совхозтарны хандырып турар белеткел организацияларының соңуургалдыын күштелдиргени бо айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалында айыткан. Хандырып турар ажыл-агыйларында көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң немей өзүлдези, ажылдарның болгаш ачы-дуза чедиргенiң чарыгдалдарын кызыгары, а ол ышкаш белеткел бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларынга хамаарыштыр — продукцияны садыл алыр планның күүселдезин — колхозтарны болгаш совхозтарны хандырып турар бүдүрүлгелериниң болгаш ССРЭ-ниң Сельхозтехкоммунуң, Көдээ ажыл-агый химия эвилелиниң, Суг ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелериниң база организацияларының ажыл-чорудулгазын үелеп көрде, а ол ышкаш оларның материалдыг шаңнал-мактал фондуларын тургузарда болгаш шаңналдарны тыскыра ам кол көргүзүлер болур ужурлуг.

ССРЭ-ниң кургаг чер деңискээринге 1990 чылга чедир үеде нефть болгаш газ үлетпүрүн хөгжүдер талазыбиле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылдың кылганы хемчеглерни СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралында чугаалажып көрген болгаш түүлүг деп көрген.

Португалияның Коммунистиг партиязының делегациязы-биле СЭКП-ниң делегациязының чугаалажыышкынарының дугайында Э. А. Шеварднадзениң дыңнадының Политбюро түүлүг деп көрген, а ол ышкаш ССРЭ-ниң иштики амыдыралының болгаш даштыкы политиказының өскеда айтырыгларын чугаалажып көрген.

Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң мурнакчы механизатору И. С. Милородов витаминниг сиген далганы белеткээринге ажыглаар күзүн чажар көк-тараапы кестирип, хүн нормазын бүдүн чартык катап ажыр күүседип турар.

А. СОКУРОВТУҢ фотозу.

СИГЕН ДАЛГАНЫН БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИР

Таңды районда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз 1982 чылда витаминниг сиген далганын бүдүрериниң планын 2,7 катап ажыр күүсеткен. План ёзугаар 400 тонналы бүдүрер тургаш, 1085 тонна эки шынарлыг сиген далганын бүдүргеи. Ооң 34 хуузу бирги классты, 13 хуузу ийиги классты, 45 хуузу үшкү классты болгаи. Ынчангаш республиканың совхозтарының директорларының мал чеми бүдүрер талазы-биле ораалакчыларының болгаш ажыл-агыйларда АВМ-нериҢ улуг операторларының семинарын ол совхозтуң баазазында эрттиргени таварылга эвес. Ол совхоз чангыс АВМ-ниг-даа болза, трактористер, операторматшинистер болгаш ажылчынар ортузунга ажылды эки организастаанындан эрткен чылы планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. АВМ-ни эки септээминден болгаш аңаа хереглээр ногаан массаны үзүктелинишкин чок хандырып келгениниден ол хонукта 22 шак ажылдап турган.

Семинарга АВМ-ниң бригадири, оператор-машинист А. М. Гольцов чүве чугаалаан:

— Эрткен чылын планывыстыи 2,7 катап күүседир аргалыг болган бис. Кол-ла чүве— АВМ-ни эки септеп алганывыстан чангыс-даа хүн аңаа турбаан болгаш сиген далганын эрттендирип корбээн. Бо чылын база бир АВМ-ни ажыглалга киргеи болгаш ийи звенону тургускан. Бо сезонда 500 тонна сиген далганын белеткээри планда көрдүнгеи. Ол онаалданы долдур болгаш ажыр күүседир бис.

Совхозтуң кол агроному А. И. Сырчининиң аңаа чугааланы болза:

— АВМ-нериҢ туруушкун чокка ажылдаарынынг, ону ногаан масса-биле долу хандырарының болгаш ооң сөөртүдегзин доктаамал организастаарының талазы-биле арга-дуржулгавысты солуштувус. Успенка бригадазының чоогунда мал чеми культуралардан күзүн чажар көк тараапы, чангыс болгаш хөй чылдыг сигенниң тараап. Чангыс чылдыг сигенниң ногаан массазын дөрт удаа алыр төлээде май, июнь эгезинде болгаш тоңчүзүнде, база июль эгезинде тараанын ол чугаалаан.

Бо чылын ИСК-100-биле ону кезип турар. Ногаан массаны агрегатче МТЗ-80 деп 2 трактор сөөртүп турар. Трактор бүрүзү ГПТС-4 маркалыг трактор тергезин сөөртүп турар.

Семинарның ажыттынар хүнүнде АВМ ажылдап, баштайгы сиген далганын бүдүрүп эгелээн. Трактор тергезиниң ишти массаны 20 минут иштинде ажылдап кылган. Бир ээлчегде, 10 шак дургузунда, олар 12—14 тонна далганы бүдүрүп кылып турар.

АВМ-нериҢ ийи ээлчеглиг ажылдарын болгаш продукциянын бир тонназының төлевириниҢ дугайында совхоз директорунуң бо чылдың июнь 22-де үндүрген № 112 дужаалы оператор-машинистерниң ажылдаар черинде чарлал самбызразында аскан болду. Ынчангаш АВМ-нер ийи ээлчеглиг организастыг ажылдап турар. Ээлчег бүрүзүнде ийи оператор, грануляторщик, ону сөөртүр трактористер, тергелерде ногаан массаны дескилээр ажылчыннар бар.

Бүдүрген сиген далганынга күш-ажылдың төлевирин депшилгелиг төлевир ёзугаар төлээр. Ажылдың сөөлгү түңнели-биле бүдүрген продукцияның санын болгаш шынарын барымдаалап төлээр.

Продукцияның шынары дээш немелде төлевир: бирги классты дээш немелде төлевир 60 хуу, ийиги классты — 40 хуу, үшкү классты — 20 хуу.

Сиген далганының шынары дыка хөй түүлдерден хамаарыжыр. Ол массаларны чангыс аай дең-дескн хээндектээнинден дүргеи кургаачал. Ынчангаш трактористер жатказарының болгаш барабаннарының кезер бистерин чидирдин алза чогуур.

АВМ-нерге ажылдап турганнар сиген далганы бүдүрер сезоннуг нормаларын күүсеткен түңнелинде, ооң төлевирин бүрүнү-биле алыр. Звено бүрүзүнүң кылыр нормаларын ажылдап кылган. Ынчангаш 125—200 чедир тонналы күүсеткен болза, тарифтиг төлевириниҢ кырынга 25 хуунуу төлээр. 201—300 чедир тоннага 50 хуу немелдеин, 300-деи өрүлээрге 100 хуу немелде төлевирин бээр. Шак ындыг төлевир ажылчынарның хөй продукцинны бүдүрериҢе улуг идигин бээр ужурлуг. Ынчангаш эки шынарлыг, хөй продукцинны бүдүрериҢе оларның сонуургалы улуг болуур.

Сезоннуг ажылда оларның сонуургалын барымдаалап, кадрларны доктаамал быжыглаан. Херек кырында ажылдап үшер чорук оларда чок. Ажыл эртенгенiң 8 шакта эгелээр. Агрегатты эртен техниктиг ажаалда кылыры-биле шак иштинде тургузар, ооң улаштыр дараазында эвлечге чедир ажылдадыр.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң бо-дуржулгазы өске ажыл-агыйларга база үлегер-чижек болуру чугаажок.

В. САХАРОВСКИЙ,

Дуржулга станциязының мал чеми бүдүрер кылдызының эргелекчизи.

ИЙИ АГРЕГАТ

Каа-Хем районда СЭКПниҢ XXV съездизи аттыг совхозтуң сигенчилери бо чылын 3300 тонна сиген, 8400 тонна силос, 1500 тонна сенаж болгаш 200 тонна витаминниг сиген далганы белеткээр планныг. Бо ажыл-агыйда мал чемперииниҢ белеткели кидиң түүлүк чоруп турар. Сиген ажаап алышкынында бот-орулга-чарылгалыг комплекстиг бригада бүрүнүбиле ажылдап турар. А совхозтуң төп суурунда 2 АВМ база-ла ажылдап эгелээн, олар ийи эвлчег-биле ажылдап турар.

Мал чеми белеткээр бригала эрткен чылын 850 гектар шөлге күзүн чажар көк-тараа таваан. Ол тараа чаагай кылдыр үнген, бир гектардан-на 60 центнер хире ногаан массаны берип турар. Ол тарааны кескеш, АВМ-нерге витаминниг сиген далганын белеткеп турар.

Совхозтуң директизязы болгаш парткому мал чемперииниҢ белеткелинче бүгү күштү мобилизастаан. Суурнуң чүрттакчыларын агиткварталдар айы-биле эвилелдээш, оруктар кыдыгларының, кыштаглар болгаш фермалар девискээрлериниҢ үнүштерин кестирип турар. Ындыг черлерден үнген ялпы-бүрү үнүштерни демги көк-тараадыка хөй түүлдерден хамаарыжыр. Ол массаларны чангыс аай дең-дескн хээндектээнинден дүргеи кургаачал. Ынчангаш трактористер жатказарының болгаш барабаннарының кезер бистерин чидирдин алза чогуур.

АВМ-нерге ажылдап турганнар сиген далганы бүдүрер сезоннуг нормаларын күүсеткен түңнелинде, ооң төлевирин бүрүнү-биле алыр. Звено бүрүзүнүң кылыр нормаларын ажылдап кылган. Ынчангаш 125—200 чедир тонналы күүсеткен болза, тарифтиг төлевириниҢ кырынга 25 хуунуу төлээр. 201—300 чедир тоннага 50 хуу немелдеин, 300-деи өрүлээрге 100 хуу немелде төлевирин бээр. Шак ындыг төлевир ажылчынарның хөй продукцинны бүдүрериҢе улуг идигин бээр ужурлуг. Ынчангаш эки шынарлыг, хөй продукцинны бүдүрериҢе оларның сонуургалы улуг болуур.

Сезоннуг ажылда оларның сонуургалын барымдаалап, кадрларны доктаамал быжыглаан. Херек кырында ажылдап үшер чорук оларда чок. Ажыл эртенгенiң 8 шакта эгелээр. Агрегатты эртен техниктиг ажаалда кылыры-биле шак иштинде тургузар, ооң улаштыр дараазында эвлечге чедир ажылдадыр.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң бо-дуржулгазы өске ажыл-агыйларга база үлегер-чижек болуру чугаажок.

В. САХАРОВСКИЙ,

Дуржулга станциязының мал чеми бүдүрер кылдызының эргелекчизи.

Каа-Хем районда СЭКПниҢ XXV съездизи аттыг совхозтуң сигенчилери бо чылын 3300 тонна сиген, 8400 тонна силос, 1500 тонна сенаж болгаш 200 тонна витаминниг сиген далганы белеткээр планныг. Бо ажыл-агыйда мал чемперииниҢ белеткели кидиң түүлүк чоруп турар. Сиген ажаап алышкынында бот-орулга-чарылгалыг комплекстиг бригада бүрүнүбиле ажылдап турар. А совхозтуң төп суурунда 2 АВМ база-ла ажылдап эгелээн, олар ийи эвлчег-биле ажылдап турар.

Мал чеми белеткээр бригала эрткен чылын 850 гектар шөлге күзүн чажар көк-тараа таваан. Ол тараа чаагай кылдыр үнген, бир гектардан-на 60 центнер хире ногаан массаны берип турар. Ол тарааны кескеш, АВМ-нерге витаминниг сиген далганын белеткеп турар.

Совхозтуң директизязы болгаш парткому мал чемперииниҢ белеткелинче бүгү күштү мобилизастаан. Суурнуң чүрттакчыларын агиткварталдар айы-биле эвилелдээш, оруктар кыдыгларының, кыштаглар болгаш фермалар девискээрлериниҢ үнүштерин кестирип турар. Ындыг черлерден үнген ялпы-бүрү үнүштерни демги көк-тараадыка хөй түүлдерден хамаарыжыр. Ол массаларны чангыс аай дең-дескн хээндектээнинден дүргеи кургаачал. Ынчангаш трактористер жатказарының болгаш барабаннарының кезер бистерин чидирдин алза чогуур.

АВМ-нерге ажылдап турганнар сиген далганы бүдүрер сезоннуг нормаларын күүсеткен түңнелинде, ооң төлевирин бүрүнү-биле алыр. Звено бүрүзүнүң кылыр нормаларын ажылдап кылган. Ынчангаш 125—200 чедир тонналы күүсеткен болза, тарифтиг төлевириниҢ кырынга 25 хуунуу төлээр. 201—300 чедир тоннага 50 хуу немелдеин, 300-деи өрүлээрге 100 хуу немелде төлевирин бээр. Шак ындыг төлевир ажылчынарның хөй продукцинны бүдүрериҢе улуг идигин бээр ужурлуг. Ынчангаш эки шынарлыг, хөй продукцинны бүдүрериҢе оларның сонуургалы улуг болуур.

Сезоннуг ажылда оларның сонуургалын барымдаалап, кадрларны доктаамал быжыглаан. Херек кырында ажылдап үшер чорук оларда чок. Ажыл эртенгенiң 8 шакта эгелээр. Агрегатты эртен техниктиг ажаалда кылыры-биле шак иштинде тургузар, ооң улаштыр дараазында эвлечге чедир ажылдадыр.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң бо-дуржулгазы өске ажыл-агыйларга база үлегер-чижек болуру чугаажок.

В. САХАРОВСКИЙ,

Дуржулга станциязының мал чеми бүдүрер кылдызының эргелекчизи.

...Даштыкыдан совлу медээлер....

КАБУЛ. АКШ баштаан делегей империализми боо-чеңсектерни улам эңдере бүдүрүп турар. Кара-сагыштыг бодалдарын барымдаалаш, Вашингтон хөгжүп орар күрүнелериниҢ иштики хереглеринге холгаарлаашкынын улямчылап, хогжүлдениҢ болгаш дешиилгениҢ оруудан оларны дүжүр идерни ораалдажып турар деп, «Кабул нью таймс» солунуҢ айтырыгларынга харыылаан тура. Национал ада-чурт фронтузуиуҢ Төп ЧөвүлелиниҢ кежигүмү, АДР-ниҢ Садыг-үлетнур палатазының президентизи Мирчанд Верма медеглээн.

АДР-ге удур чарлаттынмаан дайын, Никарагуаже болгаш Анголаже шериг интервенциязы, Сальвадорнуң дайынзырактарын деткин турары чаа шериг баазаларын болгаш дүшкүүредиг чоруктуң одаглярын тургузарынче чүткүл салып турар империализмниң алыс бүдүжүн тодаргай көргүзүп турар-дыр деп, ол айтыкаан.

Боо-чеңсектерни эңдере бүдүрерин шегдээр болгаш яролуулыктуларын немей-шеглер бес талазы-биле саналдарны делегейге каш удаа көдүрүп келген Совет Эвилели баштаан социалистиг дем каттыштырыгазының чурттары тайбыныҢ болгаш аймыл чок чоруктуң магадылалы болуп турарын М. Верма онзалап демдеглээн.

ДАМАСК. Аъш-чем продуктуларынга болгаш хүн бүрү эргежок чугула негеттинер өске-даа баранияларга өртектериҢ эвлчеглиг бединишкини Израильже болган. Хлеб, сүт, саржат, эът өртектери 5 хуу немей өскен, харылзааны ажыглаарының хөлөзүзи, транспорт чарыгдалдары, олаар чүүл өртек-үезин аартаан.

КҮҮСЕЛДЕ, ШЫНАР ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭниң Дээди Соведининиң онгу чыжынның сески сессиязының материалдарын Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында, күш-ажылчы коллективтерде танышкын көрүнүп турар. «Партияның идеологтуг, масса-политиктиг ажылының чугула айтырыгларының дугайында». «Совет Эвилелиниң делегей байдалының болгаш каштыкы политиказының дугайында» изеткеддер талазы-биле Чадаананың орук септелге-тудуг эргелелиниң районнуң үлетпүр комбинадының, район эмнелгезиниң коллективтеринге танышкыла митингилер эрткиээн.

Орук септелге-тудуг эргелелиниде партия эге организациязының секретары М. Суг-сүтбей ажылчыннарга болган инженер-техниктиг ажылакчыларга ук материалдарның чугула ужур-дузазының дугайын коллективтиң ажылчамдыралы-биле холбап таныштырыпшаан, моон соңгаарты күш-ажылчы сорулгалар дугайын чугаалаан. Эргеледнң хоочун ажыкчыны О. Шалдыг-оол коллективтиң амыдыралында болуп турар четчестерин илередип, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, прогулдаар чоруктарының кызырылганын эңи-дир деп санап, планныг онзалда күүседезинче, ажылдың шынарынче кичээнгейни ам-даа улгаттырарын күзеп чугаалаан.

Коллектив планныг онаалдарын ай, квартал саныпла чедиишкиниҢ күүседип келген. СЭКП ТК-ның, Совет чазактың тайбың дээш чорудуп турар политиказының дугайында солуп болгаш ханы уткашынарлыг тайылбырны эргелелдиҢ начальныгы Б. Оюн кылган болгаш Пленумунуң материалдарын эргелелдиң бүгү ажылчыннары-биле, бүгү совет улус-биле бир домей, чүүлдүгүнүп, деткип турарын чугаалаан.

К. МОНГУШ.

КЫМ-ДАА ЧОРГААРЛАНЫР

Школаны дооскаш, Анастасия Ильина В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ярыглал фабриказының бедик сорттуг рудалан даг-дүгү болбаазырадыр пегининиҢ даг-дүгү савалаар машинанын машинизиниге ажылдай берген. Хакасиядан келген кыс ажыл-ишчизин болгаш идепкейлиин удаваанда коргүзүп, чоорту бүдүрүлгениҢ мурнакчыларының самыны кирген. Ону барымдаалаш, бригадирге дешиитken. Ажылынга сеткилинден бердинген ишчиниҢ холуи дамчыштыр чеже мун тонна «даг ховеции» эрткенини саналары безин берге.

Кадмынын байдалы-биле оске ажылче шилчиир ужурга таварышкан. Амгы үеде комбинаттың техниктиг контроль киллизинде контролёрлар ажылдап турар.

Техниктиг контрольдуң киллизинде А. Ильинаның уруу Наташа база ажылдай бергеи. Анастасия Кузьминична тыва кыс Катя Будугуң дагдыныкчызы. Аңаа мергежилиниг чажыттарын өөредип турар.

А. Ильинаның күш-ажылчы намдары Ак-Довуракка эгелээн. Уругларының адазы Георгий Ильин — слесарь, улуг уруу Ольга — оператор, Наташазы— контролёр. Шүүтүзүү ажыл-ижиниге бердинген, ак сеткилдиг ажылдап турарлар. Шак мынчаар ак-бүлеге ким-даа чоргаарланмас аргажок.

А. РОМАНЮК.

Ак-Довурак хоорай.

ДЕМНИГ, ХАРЫЛЗААЛЫГ ЧОРУДАР

Партиянын XXVI съездиэн болгаш СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнары партия, совет органнары-биле кады улусчу контроль комитединиң мурнунга улуг сорулгаларны салган. Бистиң районнуң улусчу контроль комитедин съездиниң болгаш Пленумнарның шиитпирлерин күүседиринге бодунуң улуг-хуузун киирер дээш ажылдап турар.

Комитет он бирги беш чылдың үшкү чылында кылып чорудар ажылдарының перспективтиг планын тургускан. Ол ёзугаар эрткен чылын болгаш бо чылдың баштайгы чартыынында 40 хире янзы-бүрү айтырыгларны комитетке чугаалашкан. Соолгу үеде үлетпүр, бүдүрүлге, кодээ ажыл-агый организациларының күүселдезин доктаамал контрольдап турар аварган бис. Ынчангаш үстүнде чугаалашкан айтырыгларның хой кезии планныг даалгаларның күүселдезинге хамаарыштырганывыс таварыгга эвес.

Оон-биле чергелештир комитет коллективтерде социалистиг өөрүг-хөреңгиниң кадагалалын канчаар боттандырып турарынче база чугула киноп, мактаан.

Комитеттиң кылып чоруткан хынаалдарының түңнелинде чамдык ажыл-агый удуртукчуларының ээ-харыысалга чок чоруунуң уржуундан 484 муң рубльдиң самчыгдаашкыны болганы илереэн. Ажылынга ээ-харыысалгазын кошкатканы дээш 40 хире удуртукчуларга сагындырыгларны, шыңгыы доңгулдарны чарлаан, беш кижиниң шалыңының чамдык хезиин күрүне орулгазынче киирер кылдыр доктаатқан.

Улусчу контроль комитединиң кылдистери албан организация, бүдүрүлге черлериниң, совхозтарның тускай эртемнигларын болуунуң ажылынга хөйү-биле хаара тудуп турар апарган. Чижээ, кодээ ажыл-агый калдынында сес штаттан дашкаар инспекторну бижыглаан. Бүдүн-чартык чыл дургузунда оларның күжү-биле 15 хынааланы чоруткан. Район комитедин эң-не идепкейлиг инспекторларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчелин база көргүзүп турар. Район комитединиң база ажыл-агыйларның шугуму-биле идепкейлиг 30 хире штаттан дашкаар инспекторларны шаңнап, мактаан.

Районнуң улусчу контроль комитединиң ажылын улам экижидерингө эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдар улуг идигни берген. Отчёттар үезинде улусчу контрольдуң бөлүктеринге база постуларга иниткизи-биле 106 хуралдар эрткен, анаа беш муң хире кижи олурушкан, оларның иштинден 530 кижи санал берген. Хуралдарга санал бергеп контролёрлар материалдыг байдактарының камналгазынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун, быжыглаарынче, ажылчын күштүү, сан-хөөнү шын ажыглаарынче улуг кичээнгейин салган. Күш-ажылчы коллективтерге бүдүрүлгениң база күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыгларын канчаар шиитпирлеп турарын бүгү талазы-биле сайгарган. Оон-биле чергелештир улусчу контрольдуң бөлүктериниң, постуларының ажылын экижидеринче угландырган тодаргай саналдар хөйү-биле кирген. Улусчу контролёрларның бөлүктериниң, постуларының саны оскен болгаш шынары экижээн. Амгы үеде контроль бөлүктериниң даргаларының 35-жи парткомнар, партия

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ

эге организацияларының бюро кежигүннери азы эге организацияларының секретарларының оралакчылары боол турар. Отчёт-соңгулдалыг хуралдарның сооңда Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» каттыжышкынында, Ак-Довуракның оруң-септелге-тудуг участогунда, район эмнелгезинде, «Барлык», «Хемчик» совхозтарда. Аянгаты ортумак школазында улусчу контроль бөлүктериниң ажылы элээн экижээн.

Мурнунда берген саналонналдарның барымдаалап, улусчу контролёрларның өөредилгезин моон соңгаар бир янзы ыялдыр организастаарын планнаан бис. Эрткен чылдарда эрттирип турган өөредилгелерге, колдуу-ла теория айтырыгларынче кичээнгей салып турган болзувусса, ам ону практика-биле холбап, өөредилгениң киржикчилерин дыңнадыларга, рейдилерге херек кырында киришкирерин көргеп. Мындыг өөредилгени организастаарда баштай шынгыы белеткел херек деп чүве ыяддингир.

Районнуң улусчу контроль комитединиң ажылында амдаа чедир кылдынмайн турар ажылдар бар. Кодээ ажыл-агыйга хамаарышкан айтырыгларны ам-даа долузу-биле шиитпирлеп шыдаавайн турар бис. Ылаңгыя суггаттыг шөлдериниң ажыглалын, черниң чемнишчидилгезин, мал чемнериниң чарыгдалын районнуң улусчу контроль комитеди эки хынап көрбейн турар. Оон бир кол чылдаганы—улус депутаттарының район Советиниң доктаамал комиссиялары-биле бижыг харылзаалы тудуп шыдаавайн турарывыста. Моон соңгаар ук комиссиялар-биле кылып чорудар ажылдарывысты баш бурунгаар дуржул, каттышкан рейдилерни чорудар ужурлуг бис. Штаттан дашкаар инспекторларны шилип ап турарывыс база-ла четпес. Эрткен чылдарда дыка хөй кижини бо ажылче хаара тудуп турганывыс биске улуг-ла ажыкты бербээн. Амгы үеде оон чайлаш, бүдүрүлгелериниң, кодээ ажыл-агыйның спецналистерин, мурнакы ажылчынарны бо ажылга калбак-биле хаара тудуп турар апарган бис.

Районнуң улусчу контролёрлары амгы үеде СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш ажылын улам идепкейжиткен.

О. МОНГУШ,
Барымын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Бөгүн—Балыкчының хүнү

АК-КӨК «ШЫНААНЫҢ» ДҮЖҮДҮ

Делегей океанының делгемнеринде, чурттуң иштики сугларында балыкчылар күш-ажылчы хүзээлгезин эрттирип турарлар. Аъш-чем программазын күүседиринге оларның ролю өзүп турар. Оларның белен эвес күш-ажылын совет улус чөптүү-биле үнелээр. Балыкчыларның профессионал баймралдының хүнүн таварыштыг СЭТА-ның корреспондентизи СССР-ниң балык ажыл-агыйының министри В. М. Каменцевтен оларның адыры мурнунда салдынган хүзээлгелерни канчаар күүседип турарының дугайында чугаалап бээрин диледээн.

— Владимир Михайлович, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) база июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр ажылды интенсификастаарының кол оруктары чүдел дээрзин силерниң коллективтер чүү деп бодап турарыл? Ол аргалар канчаар боттанып турарыл база беш чылда балык үлетпүрүнүң хөгжүдезинин темпизинге кайдыг салдар чедирип турарыл?

— Бистиң байырлалывыс бо чылын төөгүлүг хүнмерде эртип турар-дыр. Бүгү союз улус-биле бир домей, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумуйуң шиитпирлерин балык тывыжының ажыл-ишчилери сеткил хайныышкын-биле болгаш ханы деткиишкин-биле уткуп алган. Ук Пленумга чугаазынга эш Ю. В. Андропов совет кижилерни үзүктелиишкин чок эки шынарлыг аъш-чем аймаа-биле хандырарыг чугула дээрзинче кол кичээнгейни утландырган. Ол айтырыгны шиитпирлээринче Аъш-чем программазы угланганын айыткан. Оның боттанцырынга чугула роль балык ажыл-агыйынга база хамаарыжыр.

Балык үлетпүрү — улус ажыл-агыйының бедик сайзыралдыг адыры, ол чуртта аъш-чемге хереглээр белоктуң 20 хуузун бүдүрүп турар. 1980 чылда чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнүң чылда хереглелинге 17,6 килограмм балыктан кылган аъш-чем онаажып турган болза. Аъш-чем программазында оны 19 килограмм чедир улгаттырары көрдүнгенинң сагындырайн. Күш-ажылчы коллективтериниң бир дугаар хүзээлгези — ап турарын чиг-этти камныг болгаш улам чөптүг ажыглаары.

Бир эвес сан-түң-биле көргүзер болза, балыктан кылган чем аймаанаң 98,5 хуузу дээш болгаш бирги сорттуң болур ужурлуг.

Салдынган сорулгаларны шиитпирлээри-биле шинчиледдер масштавын болгаш делегей океанының ажык кезээнге биологтуг курлавырларның үнезинин чоп ажыглаарын калбартып турар, балык тывыш флодуның ажыктының бедидеринче угланган

Приморьеде эң улуг «Новый мир» колхозтуң ажыл-ишчилериниң тыкан балыктарын дажыглаарынга 50 демир-орук составы негеттинер. Колхоз бодунуң судноларын-биле Ыракы Чөөп чуктуң далайларынаң, Оожум океанның делгемнеринче үнүп турар.

Чылда чээрби беш миллион рубль чедип турар орулгаы ажыл-агыйның социал-экономиктиг хөгжүдезинин планын амыдыралга чедишкинниг боттандырар арганы берип турар.

Боттарының профессионал байырлалының хүнүнде колхозтуң балыкчылары беш чылдың үш чылының планын күүселткеннер.

ЧУРУКТА: четки долу келген....

С. КОЗЛОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БЫДАА-ЛА, БЫДАА

Кодээге хандырылганың культуразын бедидеринге инитиниң чемненилгезиниң ужурдузазы улуг болгай.

Тока аттыг совхозтуң (директору И. Козлов) удуртукчулары ону амга чедир үнелеп көрбейн турары элдептиг.

Совхоз төвүнде столовая санэпидстанциянның негеддезин ёзугаар апрельде-ле хагдынган олчаан ыржым барган. А хову турлагларында столовыларда амгы байдал санитарияның негелдезинге ыракта дүүшпес.

Чижээ, хары угда 50 чедир механизаторлар, тараажылар чемненир № 3 хову турлаанда столоваяда байдап база ыңдыг. Ол хире хөй ажылчынарны амданныг, эки шыңарлыг аъш-чем-биле хандырар ужурлуг столоваяда ийи кижи—повар биле оон дузалакчызы ажылдап турар.

Сугну маңаа соортуң эккеп бээр. Аяк-савааны чуурумуд чурумун сагывас, аъш-чемни белеткээринің технологизин хажыдар чорук бар. Столоваяда продуктулар ассортиментизи эвээш. Чуурга, согуна, перец, томат-паста чергелиг продуктулар-биле ховар хандырып турар. Холодильник чогундан бичелеп эккээр ъът аймаа бо-ла үрелип, баксырай бээри харааданчыг.

Экспедитордан продуктулар хүлээп алырда дедэм чогундан каран-биле хемчээр.

Чымыштыг ишто механизаторларны, тараажыларны каш хүн үлаштыр чаңгыс-ла чем—бидаа-биле эртеп, кежээ, дүштэ чемгерер.

Хандырылга ыңдыг турда совхозта инитиниң чемненилгезинге хамаарыштыр четтирдим дээр кижилер ховар болуп турар.

Бо четшеглерин совхозта улусчу контролёрлар эскерип турар ирги бе?

Х. АЛЕКСАНДРОВ.
Таңды район.

Чымыштыг иш үезинде
Шыкка дүштеп органнарга: — «Ын-дыыг» чем —деп, ымыраа-сээн ырааан иргин.

ТҮР ПОСТУЛАР

Тываның кодээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязының механизаторлары тараа чаштырылгазын агротехниктиг хуусаалларда шынарлыг чорутканнар. Часкы хову ажылдарының планын хуусаазында күүселдиринге улусчу контролёрларның киирген үлүү база бар. Часкы хову ажылдарды эгелээр мурнунда улусчу контролёрларның мурнунга тодаргай сорулгаларны кол болүктүң хуралы салган. Харыысалгалыг үеде чорудар хынаалдаларының планын бадылаан. 64 контролёрларның 20-зинге тускай даалгаларны бергеп. Кол болүктүң кежигүннери С. К. Сүнкүев, О. Т. Енмик, А. М. Иванов, Л. К. Власова оларны хову бригаларынга бажыглаан.

Хову ажылдарынга техниканың белеңнин, кадрларның чечелеттингенин, хову турлагларының белеткелин, механизаторларның тускай хеп-биле хандыртынганын хайгыылчылар хынаан. чедир кылдынмаан үүлдер хынаалда соонда чедир кылдынган.

Часкы хову ажылдарының үезинде бригада бүрүзүнге улусчу контрольдуң үш-үш кижи составтыг түр постулары ажылдап тургулаан. Пост кежигүннериниң составында хөй чылдарда ажылдап келген, бедик мергежилдиг механизаторлар—П. Дагба, И. Силько, М. Родкин, Е. Командышко олар кирген. Олар профсоюзнал комитеди-биле сырый харылзаалыг ажылдап турарлар.

Контролёрлар ажылдың шынарын үргүлүү хайгаарап, илерээн четшеглерни чайладырының хемчеглерин ап, «Массаның контролюнда» деп хана солуунну үндүрүп турганнар. Оларның сагындырыгларын ёзугаар минералдыг чемнишчидилгелер чаштырылгазының, хөй чылдыг сиген суттарылгазының шынарын экижиткен. Хайгыылчыларның дорт киржилгезинбиле № 3 бригаданың столованың ажылын сегиткен. Өске бригадаларда механизаторларның амыдырал байдалын экижиткен.

Амгы үеде контроль постуларының кичээнгейин картофель, ногаа культураларын эки ажаан, болбаазырадырынче утландырган.

М. СОДУНАМ.

УТТУНДУРГАН

Бай-Тайга районнуң Чаңгыс-Терекие электри шугумунун чагыларын кылырынга 15 кижи составтыг бригада ажылдап турган. Эки, кызымаккай ажылы дээш оларны мактап-даа турган. Ынчалзадаа ол ажылчыннар ажыл төлевири эвээш дээш соксап каапнар. Оон 6 кижи составтыг бригада кагдынган ажылды катап эгелээн. Барык доостур чыгыы турда, совхоз ажылчыннарны техника-биле хандырбастаан. Чаңгыс-Теректе электри шугумнарының чагылары амгы үеге чедир ыңдыг байдалда хевээр туруп турар. 2 ай ажылдап келген ажылчыннар ыңчага дээр акша-көпеек ап көрбээн.

Бо талазы-биле харыысалгалыг черлер чугула хемчээн алаа чогуур.

К. ООРЖАК.

СУГГАТЧЫ

Хорлуу Хөлзээновна Ак-оол — Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозунда хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи.

Ол хоочун суггатчы-биле Базырак суттарылга системазының үстүнде делгем шөлге ужуражы бердивис.

Каац-аас хүн турган чүве. Суггатчының хүнге, салгынсырынга додуккан хүрек арнында байыргын борбак дерлер кылайын көстүп турду. Ховугайның ховузунга изиг хүнде ыңдыг-ла ыйнаан. Ол арнының дерин адыжының ортузу-биле аштай түттунгулаш, бажында делгем шөлче көрүп чугаалады:

— Суг эвээш-тир ийин. Оон башка бо ховужукту сүжсүнүп хандыр суттарыпкан болза аар.

Шынап-ла харын, тараа шөлүг суксап чыдар.

Хоочун суггатчы чыдаан чылче бедик дүжүттү ап чаагай тарааны тарып остүрүп келген болгаш бо чылын база эрткен чылгы денвелиидеп кудулаттас сорулганы салган. Чыл саныида-ла канчап чаңгыс черге турарыл? Бурунгаярлаар херек.

Хорлуу Хөлзээновнаның суггатчылар звенозу эрткен чылын бир гектар суттоттыг шөлдеп-ле 12 центнер дүжүттү алган. Ам бир гектардаа 14 центнер дүжүттү алыр сорулга-биле кызымак ажылдап турар. Оон суггатчы өөрү Бадарчы Күжүгет, Натпит Кара-Сал олар база-ла ыңдыг күзел-чүткүлдүг. Оларның чаңгыс кижи дег күзел-чүткүлү чаагай дүжүтке чедире бээр. Олар ам чээрби беш гектар черде кызылтасты суттарып, эрес-шөлзө ажылдап турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

БИЛБЕС ИРГИ БЕ?

Черби суурда ийи магазин бар. Таптыг деңнештирип көөр болза, оларның ажылы дыка ылгалдыг. Чаңгыс суурда ийи магазинниң чондан шил сава хүлээп ап турары безин шуут ийи ажыл. Ук магазиннеринің бирээзин Тансия Дудинова эргелекчилеп турар. Анаа шил дужаап келирге, садыгжывыс аңмыр, ол-бо деп турбас, хүлээп алыр. Өскезинде ыңдыг эвес. Ол магазинниң садыгжылары шил сава хүлээп алырын кичээнгейге шоолуг албастар. Шил сава хүлээп алыр силер бе дээрге, «складта шил шыгжаар черивис чок» деп каар. Эрткен күзүн-ле хүлээп алдынган шилдер ында ам-даа турарга, чер чок болбайн канчаар.

Бир-тээ, суурда төп магазинниң ажылынын дугайын чугаалай берген болганымда. оон ажылында чамдык четпестерни айтып көрейн. Ажылдап турары черле хирелиг деп болур. Санитар хүн. үчёт, саналшкын дээш хаглыг туруп бээр хүннери база бар. Чамдыкта магазинниң ажыдарын шак-шагы-биле маңаар таварылгалар хаая эвес. Эртен график ёзугаар 8 шакта ажыттынар тургаш. озалдап барып ажыттынар болгай. Оон кедерезе, акша дужаар чылдак-биле катап хагдына-даа бээр. Ынчап турда, эртенгинин 9 шак ажыдаа бергилээр. Ынчангаш хүнде ажыл шагының чидирии, үжеп минутадан бир шак-даа чеде бээр.

Магазинде арага садарының чүрүмүнүн хажыдышкынары бар. Эзиртир суксунну ону садар үези келбээнде сада каапкаар, танышкоружу-ле турган чүве боор он. Үстүнде чүгеалап турар чүүлдеримниң бадыткалы кылдыр дараазында чижекти маңаа чугаалап көрейн. Эртепгинин 8 шак четкелек чорда. хлеб садып алыры-биле тур мен. Менден оске садыгның ажыттынарын маңаан садып алыкчылар-ла хөй. Понедельник хүну чүве ол. Сес шак ашкан. Садыгжывыс элээн болгаш үнүп келгеш. акша дужаарым ол дээш. хаан каапкаш, чорупту. Манавышаан бис. Элээн болганда. чедип келди. ам-па садыглап эгеледи. Шак эртежик-даа болза ор. хөрзөжел ийи кижи арага садып алдылар.

Чербинин бо төп магазинниде үш садыгжы ажылдап турар. Оларның ыңдыг ажылын Кызыл райпозунуң баштаар черн билбес болганы ол ирги бе?

Р. ОЧУР-ООЛ.

КАДАТ ЧОК

Бай-Тайга районда Тээли суурнуң чурттакчыларының хуузунда инээ. шээр малы арбын. Ыңдыг-даа болза кадат чок. Кадат чогундан ыңдыг ыйнаан, суур иштинде оъттап чоруур. Изиг хүннерде ишкола, албан черлери, организациялар девискээри мал девээлээр чер апаар. Кадат айтырының тапты көөр чүве болза, суур чоогунун девискээри мал кадарарынга кончуг таарымчалыг. долгандыр шык чер болгай. Хостут салыпкан мал штакетниктерни безин буза баскылап каапкан болгулаар. Ол —суур чаагайжылдызынга багай салдарлыг эвес деп бе? Тээли кодээ Советиниң күүскому ону канчаар көрүп турар ирги?

С. СЕРИҢ-ООЛ.

Енисейниң эгелеп батқан бажында Бии-Хем биле Каа-Хем кызаалынчак даглар аразы-биле дыйлаңайнып чоруткан. Хам-Сыра — Бии-Хеминиң улуг адырларының бирээзи.

ЧУРУКТА: инспектор Л. Т. Черников
Хам-Сырада балыкчылар аразында.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧОЛДУГ КЕЖИК

«Уралмаштаа» күш-ажылдың алдары музейде күш-ажылдың хоочуну Ф. Аникеевке тураскаадткан кылаштап чоруур ЭШ-100 экскаваторуның македи немешкен. Чүс кубометр ишкир хымыштыг база чүс метр согуныг кан күчүтени бүдүрериге Фёдор Павлович кириштээн. ынчалза-даа оон македи-биле баштайгы уралмашчы машиналарның кылыкчыларының бригадиринин фото-чуруктарының, документтилериниң болгаш хууза эдилелдериниң чаңгыс черде турары аңаа таварылга эвес.

— Кылаштап чоруур чаа машина бистиң эң баштайгы экскаваторувустан ылгалдыы мээң Курскиден «Уралмаштыг» тудар дээш чедип келген үемден бөгүнгү назыным дег ылгалдыг—деп хоочун ишчи баштаятанар.

Заводтуң болгаш ажылчынның намдары дөмей болуп турар. Күчүлүг экскаватор — Ада-чурттуң аар машина туудуунуң сөөлгү сөзү. Байлак эртем-техниктиг күчүлүг, билиг болгаш мергежил талаазы-биле бышкан болгаш мерген болу берген коллектив ону чогаадып ап, ажыглалга киирген. Свердловскиниң кыдынга боттарының ходу-биле тургускан конструктор бюроларынга болгаш цехтериге тудугжудар болгаш аныяк спецналыстер баштайгы совет заводтарга болгаш фабрикаларга херек дериглегерни кылып өөренип турган.

— Шуптузуң кылып өөренип турдувус шыйгларны төлевилеп, номчуп. оларны барымдаалап, кезектеп ну будуп алгаш чомуп, машиналарны чыып болгаш шенеп—деп Ф. Аникеев сөктур.—Үш кубометр ишкир чымыштыг электри экскаваторуның македи бо. Бистиң бригадавыс 1935 чылда ону чүү хире үеде эптеп кылып турганын билир силер бе? Барык чартык чыл. Эптеп чыры болза, шынарлыг кол контролёру турган: мартенов цегинден кезектер кудыларына шынарлыг эвес металл кээп тургулаан, мергежил, арга-дуржулга четпезинден аан.

Кульманнардан участокта бисче чедип келген конструкторлар-биле кады экскаваторувус кандыг-ла болур ирги дээш сагыш аарын турганывыс уттундурбаан. 160 тонна ажа бээрге, машина шимчээр аргазын чидиривидип болур. Ынчангаш деңзи тургузуп алган бис. эптээшкинге кирер кезектерни деңзиндээр турган. Ол холчок аар апарган таварылгада, ям кажыдар, конструкторларның бажы ыжар чүве. Чиик кылырының аргазын олар тывар. Долузу-биле эптеп алырывыска, ядараан, машиналарывыс хаалгага сыңмас база болган. Катап эдер апарган, өске арга чок. Шенелде кылыр шол база тургузуп алган бис. Дуржулгалыг слесарь И. Гурев рычаг артынга орурупкаш, оңгарны казар турганын утпаан мен.

Аяы чыл эрткен соонда чуртка моон мурнунда турбаан бо машиналарның 80 хевирин бүдүрер болу берген. Ол үеде 35 муң ураччылар техниниимуму эрткен. ФЗУ-ну доосказ, чүс ажыг кижи инженер дипломнарын алган. Машина тудуг техникумун слесарь Аникеев база ооруп алган.

Дайын мурнуу чарыныы үезинде тыттырган фото-чурукта аныяк ажылчынның эрес-кежээ овур-хевири көстүп турар. Ол эрес-кежээ көрүш Ада-чурттуң улуг дайынының кадыг-дошкун чылдарында дыка херек болган. Ынчан мастер Аникеев моон мурнунда сагышка-даа чок Т-34 танкыларның корпустарын эптээрин баштап киргеп.

Эң кыска үенин дургузунда будүрүлгезин чүгле долузубиле оскертип эвес, коллектив харын-даа «бодунуң крышазының адавга» Сталинградтан келген трактор заводун киирип ап шыдапкап. Он-он муң ажылчынарга оларның өг-бүлелериниге мурнуку одургунуң ажылы маңаа эгедеп түдүктээн. Заводтуң дугайында дөрт орден, моңге кадагалалда артып калган күрүшениң камгалал комитединиң кызыл тугу. Ол бүгү чүгле шаңналдар эвес, ол берге чылдар дугайында тураскаал. Ол дугайын заводка сөөлгү катап эптеп тургускан артилериянның боду кылаштаар тургузуг сагындырып турар.

Федор Павловичниин кадайы база үш оглу «Уралмаштаа» ам ажылдап турар, боду пенсияда. Уралмашчы хоочуннар-биле бир домей, заводбиле харылзаазын ол үеэзин, музейде тургустунган хоочуннар човүлелиниң кежигүнү. «Заводтуң заводтарының» бөгүнгү амыдыралын көргүзүп турар залларда келгенинерби-ле кады ол бо-ла кылаштап чоруур.

Он сес тонна продукцияны завод баштайгы 1933 чылында берген. Ам ол көргүзүгүн ортумак хемчээлдиг чүгле чаңгыс цех чедип ап турар. Ам бо хүннерде бо улуг каттыжышкынның экскаваторлары чүрттүң даг-руда болгаш хөмүр-даш үлетпүрүнүң ажык ажылдарының 85 хуузун кылып турар. Трансформатор каңың, термиктиг кан рельстери, демир-орук дугуйларын, чиик үлетпүрге херек демир дер-хереклерни, нефть болгаш газ тывыжының ажылдарынга херек тургузугларны ол будүрүп келген.

— Чалыыларның арын-шырайын көөрүнге ынак мен —деп, Федор Аникеев чугаалаан.— Оларның салым-чолу бо кайгамчык коллектив-биле холбашкаанынга өөрүүр мен.

Н. ПОТАПОВА,
СЭТА-ның корр.
Свердловск.

«ҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улуг ажыл-агыйныңга үр чылдарда ак сеткилдиг үш-ажылын үнелеп көргенинден демдээ ыыдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омуразиринден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Хайырниса Шарифуловна **Абубакирова** — Тывада ус-саажыдылга каттыжымышкынының ажылчыны.

Галина Ивановна **Алдын-оол** — № 2 ортумак школаның библиотекары.

Серинмей Чамыяновна **Алдын-оол** — республиканың үш чок уруглар школа-интернадының ажылчыны.

Елена Петровна **Башкова** — республиканың туберкулёз аарыгларынга удур диспансеринің медицина сестразы.

Татьяна Петровна **Белькова** — республиканың божудулга бажыңының акушерказы.

Мария Алексеевна **Беспалова** — «Найырал» кивотеатрының контролёру.

Клавдия Яковлевна **Блинова** — Тывада чумага удур станцияның лаборантызы.

Мария Дмитриевна **Бортникова**—Тыва АССР-ниң социалхандырылга Министерствозунуң бухгалтери.

Леонид Сергеевич **Буланкин** — республиканың одалга сайгарылгазының автомобиль чоладачызы.

Мария Георгиевна **Ведерникова** — «Востоксантехмонтаж» трестиң КМК-зының бухгалтери.

Анна Федоровна **Веселова**— № 2 АТБ-ниң ажытчыны.

Мария Ивановна **Власова**— чурттылга—коммунал ажылагийның эргелелиниң кадрлар талазы-биле инспектору.

Вера Васильевна **Волкова**— ССРЭ-ниң курбанкызының Тывада республика конторазының бухгалтери.

Клавдия Антоновна **Гладилина** — СЭКП хооркомунуң улептүр-транспорт килдизиниң инструктору.

Николай Иванович **Гончаров** — ССРЭ-ниң курбанкызының Тывада республика конторазының килдис эргелекчизи.

Анна Андреевна **Давыдова**— пассажир автотранспорт будуруглелгезиниң ажылчыны.

Нина Петровна **Демихина**— хлеб заводунуң кондитери.

Лия Александровна **Жеребцова**— республика эмнелгезиниң поликлиниказының терапия салбырының эргелекчизи.

Александра Кузьмовна **Захарова** —Тыва АССР-ниң Министрлер Совуглелиниң аптека эргелелиниң техажылчыны.

Фаина Назаровна **Зибрева**— № 11 ортумак школаның середилге эргелекчизи.

Мария Семеновна **Каргаполова**—№ 2 АТБ-ниң ажылчыны.

Александра Антоновна **Левкова** —педагогика училищезиниң кижизидикчизи.

Ида Кузьмовна **Лехмус** — аъш-чем садыының № 40 магазининиң садыгжызы.

Елизавета Гавриловна **Лопатина** — аъш-чем садыының ажылчыны.

Лукерья Леонтьевна **Лоскутова**—даараныла фабриказының ажылчыны.

Мария Ивановна **Лунзова**— чурттылга-коммунал ажылагый эргелелиниң экономизи.

Николай Петрович **Мельников**—№ 3 АТБ-ниң автомобиль чоладачызы.

Мария Ильинична **Нарулина** — республиканың туберкулез аарыгларынга удур диспансеринің медицина сестразы.

Мария Захаровна **Насырова** — авиация-биле арга-арыг камгалаар болгаш ыяш ажылагый хандырылгазының Красноярск базазының авиасалбырының ажылчыны.

Галина Степановна **Никулина**—«Тыва суг тудуг» трестиң автобазазының ажылчыны.

Александра Терентьевна **Новикова**—«Тыва фото» будуруглге каттыжымышкынының ажылчыны.

Клавдия Ивановна **Новоселова**—республиканың уруглар эмнелгезиниң ажылчыны.

Наталья Евгеньевна **Носкова** — «Кодээ электри тудуг» эргелелиниң тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыны.

Иван Иванович **Одлырев** — пенсионер.

Зоя Васильевна **Пашинова**— Тыва электри четкилериниң электромонтёру.

Лидия Акакиевна **Понкратьева**—«Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунуң ажылчыны.

Ираида Ивановна **Пономарева**—республика типографизының ажылчыны.

Полина Герасимовна **Попова**—пенсионер.

Георгий Максимович **Прокаев**—Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый Министерствозунуң автобазазының мастери.

Секлетинья Семеновна **Ромашова**—столоваялар болгаш ресторанар трезиниң хлеббулочка кылыгларының бажырыкчызы.

Ирина Васильевна **Рулакова** — «Сельхозтехкүркомунуң» материал-техниктиг базазының ажылчыны.

Дорбейчин Сапчаевич **Сапчак**—«Тыва тудуг» трестиң чер ажылдары кылыр тудуг эргелелиниң ажылчыны.

Мария Ивановна **Санникова** —аъш-чем садыының № 9 магазининиң садыгжызы.

Афанасий Витальевич **Соловьев** — № 2 АТБ-ниң чазанык чызы.

Владимир Васильевич **Степанов**—Тыва транспорт эргелелиниң кол бухгалтери.

Валентина Семёновна **Столярова-Нелюбина** — пенсионер.

Варвара Николаевна **Суздальцева**—№ 1 ортумак школаның башкызы.

Екатерина Петровна **Токарева**—Тыва респотребсоюзтуң дилги фермазының склад эргелекчизи.

Ольга Григорьевна **Толстикова**—Тыва респотребсоюзтуң садыг базазының склад эргелекчизи.

Мария Григорьевна **Трубина** —«Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунуң мастери.

Елизавета Арефьевна **Тулина** — «Востоксантехмонтаж» трестиң ажылчыны.

Георгий Леонтьевич **Турчанов**—№ 2 АТБ-ниң автомобиль чоладачызы.

Майя Михайловна **Уфимцева** — «Востоксантехмонтаж» трестиң КМК-зының бухгалтери.

Екатерина Александровна **Филиппова** — республика эмнелгезиниң ажылчыны.

Алексей Николаевич **Хворов**—«Тыва совхоз тудуг» каттыжымышкынының ТКМК-ниң мастери.

Анна Ивановна **Чичинина**— Тыва АССР-ниң иштики херектер Министерствозунуң медицина албанының медицина сестразы.

Александра Ивановна **Шульгина** — «Тыва газбудуруглге» каттыжымышкынының участок начальныгы.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Күжүгет Серетовна **Деагер** — районнуң топ эмнелгезиниң ажылчыны.

Каллар-оол Түменович **Иргит** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Сенчит Салчакович **Митрей** —районнуң топ эмнелгезиниң ажылчыны.

Намчык Донгаковна **Успун-Дагба** —«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Чузаксаар Салчаковна **Хертек** —«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Кара-оол Сойбунович **Хертек** —«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

(Уламчылыг).

Даарта—Моолга Улусчу революцияның тиилээниниң 62 чыл

Улан-Батор хоорайның юл шөлүн Моолдуң Араттың революстуг намының болгаш баштайгы улусчу хүрүменик организациязы Сухэ-Батарның ады-биле адаан. Байырлалдың хүннеринде Сухэ-Батор шөлүнге байырлал чыскаалдары, чоннуң оран-хогуг селгүүстээшкиннери болуп турар.

ЧУРУКТА: Сухэ-Батор шөлүнге чоннуң байырлалының үезинде.

Университеттиң дөртен чыл буруцтаар тургусканы Моолдуң амыдыралында төөгүдүг болуушкун болган. Чоннуң бижик билбес чоруун улуттакаш, ниити школа середилгезиниң системазын аныяк республика тургузуушулаан, культура революциязын боттандырар талазы-биле дараазында базымны кылган: чуртка эргежок чугула бедик мергежилдиг кадрларны белетээринче эгезеп киргеп. Университет кадрлар белетээринин болгаш эртеминиң ёзулуг төвү болган. Ол ажыдын эгелээн үезинден бээр 17 муң хире башкыларны, эмчилерни, водзо ажыл-агыйның болгаш улеттуруунуң специалистерин, экономистерин, бедик мергежилдиг инженерлерни белетиккен.

Амгы үеде ооң алды факультеттеринде 400 ажыг студентилер середеп турар. Ол дээрге — тускай 22 эртемнерниң талазы-биле келир үениң бедик мергежилдиг кадрлары-дыр. Чуруттуң ол башкайгы дээди середилге черии тургузуурунга Совет Эвилели улуг дузалыг чедирген.

ЧУРУКТА: биология факультединиң үшкү курузуунуң студентилерге биофизика талазы-биле лабораториин кичеелдеринде.

К. БОЛДОХОНОВ биле А. МОРКОВКИНИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

ДЕҢ ЭРГЕНИҢ БОЛГАШ БИР ДӨМЕЙ АЙЫЛ ЧОК БОЛУРУНУҢ ПРИНЦИПТЕРИНГЕ

ГФР-ниң федералдыг канцлери Г. Кольдуң болгаш ооң оралакчызы, даштыкы херектер министри Г.-Д. ГеншериҢ бистиң чуртувуска кээп чорааны, оларның-биле совет удуртукчуларыңг бесседалары болгаш чугаалажыышкыннары бүгү делегейге кичээнгейин хаара тутkан чугула болуушкун болган. Ийи чурттарның харылзааларыңга хамаарыштыр дең эргелиг болгаш ботботтарыңга ажыктыг кадыг ажылдажылганы улам ыдай калбартарының углавышкыны-биле чоруурунга белениин ийи талаларның бадыткаавын демдеглээн турар. Совет Эвилелиниң болгаш ГФР-ниң аразында шөрээнии 1970 чылда Москвага чарганының төөгүдүг ужур-дузазын чугаалажыышкынының үезинде онзалап демдеглээн. Ол керээниң ачызында бистиң чурттарывыс хөй чылдар дургузунда ботботтарын билчип, тургустунган айтырыгларны боттарыңга ажыктыг кылдыр таварыштыр шинтпирлеп келген.

Совет-барыын-герман харылзаалар делегей байдалы кедергей дүшүүрлүг болу бергеи ыланғыя амгы үеде Европа болгаш бүгү делегейге улуг рольду ойнап турар. Амдыызында бар арганы ажыглаарын, ортумак ыракшылдың боо-чепсээн Европага кеҢвудериниҢ орнунга ол боочепсекти кызыдар болгаш ооң-биле бистиң дипте болгаш бүгү делегейге байдалды улуу-биле эжиҢдер дээш кайы-даа талаларның дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын барымдаалаан ёзулуг ак сеткилдиг дугуржулганы чедип алырынче чүгле ГФР-ни эвес, харын-даа НАТО-нуң бүгү чурттарын Ю. В. Андропов-туң кыйгырымынче кичээнгейин делегей парлалгазы угландырып турар.

Барыын Европаның чамдык чурттарыңга, ооң иштинде ГФР-ге 600 хире «Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарын бо чылдың төөгүзүнде эккеп тургузарыңга белеткелди АКШ-тың амгы үеде чорудуп турары билдингир болгай. Тодаргайлааргa, Совет Эвилелиниче болгаш ооң эвилелчилериниче угланган баштайгы соГуушкуунуң ядролуг боо-чепсектерни салып үндүрер шөл кылдыр Барыын Германияның девискээрин ажыглаарын планнап, белеткеп турар.

Дең эргениҢ болгаш бир дөмей айыл чок болуруңуң принцивин шынгыы сагывышаан, Европада удурлашыштыр турар ядролуг боо-чепсектерниҢ дениелин дыка кызырары дээш Совет Эвилели туржуп турар. Америк чаа ракеталарны Барыын Европага тургузуп эгелей бээр болза, бистер бодувустуң камгалалывысты кошкатпас болгаш ССРЭ-ниң база ооң эвилелчилериниҢ айыл чок чоруум камгалаар дээш дээштиг харыы хемчеглерии чогуур үезинде алыр апаар бис дең, Ю. В. Андропов онзалап демдеглээн. Массалыг үзүткашкынның чепсээнин бүгү хевирлерии Европаның төвүнге эндере эккеп тургузарындан, дайын айылы Барыын Германияга хөй катаи улгадырындан болгаш бистиң чурттарывыстың аразында тодаргай-ла нарылдаашкынарның мнчаарда чайлаш чок болу бээринден ГФР-ниң чүүл чедип алырын билип алыры берге-дир.

«Европага болгаш бүгү делегейге тайбыцны быжыглаарын чүгле дең-биле чедип ап болуур» деп, Г. Коль Москвага медеглээн. Ол сестер-биле чөпшээрешпейн барып болбас. Ынчалзажок чүгле сестер ээлээш болуруи айтыр херек. Соглээн сестерии тодаргай херектер-биле быжыглаар херек.

МИЛИТАРИСЧИ ХАЛЫЫДААШКЫНДА

Англияда, ГФР-ге, Соңгу Европаның чурттарынга уламчылыг. Ол ССРЭ-ге социализмни тиилээринге, социалистиг күрүнелериниҢ эвилелиниҢ тургустунарынга чедирии чүгле ажылчыи ангының партиязы, эртеминг социалзачынии партиязы биҢгиз хүнелеиче орукту салып шыдаарын херек кырынга көргүзеп

А. МЕЛИКЯН.

ТАЙБЫҢ САНАЛДАРГА ИЗИГ ДЕТКИИШКИННЕР

БЕРЛИН. Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар НАТО-нуң мисилдежишкинче чүткүлүн салып, ядролуг чепсегленишкинни сокпадыр дээш болдунарда бүгү чүүлдерни кылып турар. Социалистиг чурттарның удуртукчу партийжи болгаш күрүне ажылдакчыларының Москвага болган ужуражыышкымынга хүлээп алган кадыг кылган медеглел ол дугайын база катап хереглеп турар деп. ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. Хоман Берлинге чүве чугаалаан демдеглээн.

ЛУАНДА. Совет ЭвилелиниҢ баштыкы политиказының тайбыиче чүткүлүтүнүң чайниичак хереснин СЭКП ТК-ның Чингине секретары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чаа тайбың санаалдары болгуун Мозамбик Африканың Африкан Национал конгрессиниң (АНК) Ангола Улус Республиказының төлээ черииң баштыкы Урва Мокеба чугаалаан.

АНК. бүгүлгаар депшилгелиг африкан хөй-ниитин СЭКП-ниң Совет күрүненин таайбынга болгаш делегейниң аймыл чок чоруун-быжыглаарынче чайгылыш чок быжыг чүткүлүн бергин-биле чугаалажыышкыны. деткип турарын У. Мокеба чугаалаан.

ДЕЛИ. Совет Эвилели сооңгу чылдарда боо-чепсекти дүжүрериниң херээнге бүрүнгаарлаашкынны чедип алыр. ооң-биле холбашкан чугаалажыышкынарны шуулаар дээш дыка хөй чугула эгелекчи санаалдарны киирген. ЛиИ «Шөпал геоалыг солуу бижээн. Оларның аразында ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаваас дугайынга хүлээлге

Делегейниң кырында дирегленип келген чаа дайынның айылыи чайладыры-биле Совет Эвилелиниң боттуг безымнарынге Барыын чүү чогумчалыг харыын бээр үжүлүг деп, ол солуп демдеглээн.

БРАТИСЛАВА. Социалистиг чурттар кадыг кылган медеглелинге ядролуг дайынны баш удур болдурбазының арганарын болгаш оруктарын айтып, чепсегленишкиннерин эндере будурер дээш маргыжарынга, дайын белетеелиниң талазы-биле капитализстиг лагерьиин чурттарыбиле кандыг-даа чарыпка удур ээзерии коргускенивер. Словакияның Компартиязының ТК-лыиың солуну «Правда» мичээр бижээн. Социализм-биле капитализмниң аразында төөгүүнүң чайлаш чок маргылдаазы-биле катай. чадара делегейниң кандыг-даа айтырыын шерит кужу-биле шинтпирлеп болбазын шинтпирлин-биле. төдаргай айытkаш. Москва ужуражыышкынының киржиичилерге. боттарының күжениишкиниң болгаш ангы-ангы социал системалардыг бүгү чурттарның. тайбын дээш демисежип. улустар аразының айылы чок чоруун быжыглаарынче чүткүп турар делегейниң бүгү күштериин катташкынче кыйгырганнар.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧИЛИ УЛУСТУҢ ДЕМИСЕЛИ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Сантьягога болган журналистер-биле чамык ужуражылгага чуртту Компартиязының удуртукчулары Чилиде фашистиг хүнтага удур бүгү күштерниң аразында дугуржулганы кылырынга таарымчалыг байдалдар тургустунуп келген деп медеглээнер. Пиночеттиң бөү-чуруумун дүжүрерии иогон чоннуң фашистиг диктатурага удур демиселиниң чиигленгенин оны бадыткап турар. Амгы үеде демократтыг аразында болгаш бистиң чурттарывыстың аразында тодаргай-ла нарылдаашкынарның мнчаарда чайлаш чок болу бээринден ГФР-ниң чүүл чедип алырын билип алыры берге-дир.

«Европага болгаш бүгү делегейге тайбыцны быжыглаарын чүгле дең-биле чедип ап болуур» деп, Г. Коль Москвага медеглээн. Ол сестер-биле чөпшээрешпейн барып болбас. Ынчалзажок чүгле сестер ээлээш болуруи айтыр херек. Соглээн сестерии тодаргай херектер-биле быжыглаар херек.

МИЛИТАРИСЧИ ХАЛЫЫДААШКЫНДА

Англияда, ГФР-ге, Соңгу Европаның чурттарынга уламчылыг. Ол ССРЭ-ге социализмни тиилээринге, социалистиг күрүнелериниҢ эвилелиниҢ тургустунарынга чедирии чүгле ажылчыи ангының партиязы, эртеминг социалзачынии партиязы биҢгиз хүнелеиче орукту салып шыдаарын херек кырынга көргүзеп

А. МЕЛИКЯН.

Чили улустуң демисели — Пиночеттиң фашистиг хунтазынга удур демисел. Чилиниң коммунистиг партиязының удуртулгазында Чили улустуң демократтыг күштериниң Национал конгресси 1983 чылдың июль 11-де Чилиниң Коммунистиг партиязының 50 чыл дургузунда чагырып келген шеригилер реваксылыг күрүне эргилдээнин кылгаш, 1980 чылда болган соңгулдаларга тиилелеген чедип алган соонда, эргечагыргаже оларның чагдатпазаны ол Силес Суасоога президентиниң бүрүн эргелерин дамчыдып бээринге чөпшээрешкенивер. Конституциялыг тургузугну тургузарынга чөпшээрежир кылдыр шериг баштыкыларны чүү албадапканын? Хамыктыи мурнунда шериг ёзу-чурумнары чурттуң социал-экономиктиг чидиг айырыгларын шинтпирлеп шыдаавайн барган. Олар демократтыг күштерге удур истеп сүрүшкүннеря-биле, сеолгу чылдарда контрабанда аргазы-биле наркотиктер садыгларынга хамаарыгалыы-биле адын бужартазып алганнар. Ажылчы чоннар болгаш бичө буржуазиянын, ортумак кезектии калбак болуптери, ол мшкаш буржуазиянын хөй кезии яяда таварышпаан.

Силес Суасоның тургускан чазаанче ДУЧЭ блоктуң партиларының төлээлекчилери (Чөөн үзелдиг национализстиг революсчу шимчээшкин — ону президент удуртуп турар Чөөн үзелдиг революстуг шимчээшкин, ооң баштыңы Пас Самора чурттуң оралакчы президентизи болган; Боливияның Коммунистиг партиязының база блокта кирип турар). а ол мшкаш Христиан демократтарының бир төлээлекчизи киргеи. Коммунистер даг-тывыш үлетпүр министерствозун болгаш күш-ажыл министерствозуи баштап турар. Силес Суасону президентиге соцгаанын болгаш ДУЧЭ-ниң чазаан тургусканын чөөн үзелдиг коалициияны чурттуң политиктиг баштайгы күжү кылдыр күүлээп көргеи.

ДУЧЭ генерал Бансерини (1971—1978 чылдар) шериг тиктатуразынга удур демисел үезинде тургустунган. Боливияның тускай догуиаашкының болгаш хамаарышпас ооруун бадыткаарын, фашизмниң үзүткаарын болгаш демократтыиы чаалап алырын болдуиун сорулгазы кылдыр ол чарлаан. Блоктуң удусчу, национал. антиимпериалистиг болгаш революсчу характерлиин ДУЧЭ-ниң 1980 чылда хүлээп алган программалыг декларациязында демелээн, национал хосталышкынны, экономиктиг хамаарышпас хөгжүдеин болгаш социал ёзулуг чөптүг чоруктуң чедип алырын хамдырар конституциялыг ёзу-чурумну доктаалын тургузарын сорулгазы кылдыр ол идип үндүрген.

ДУЧЭ-ниң чазаанын мүүрүнде эрге-чагыргага демократтыг болгаш антиимпериалистиг үгланышкынныг чазак бактаан турупкан. Ынчалзажок айыттынган программаны боттандырырга ооң мурнунга делген оруң ажыттыган. ооң тургусканы-биле демократтыг күштер чогум-на күзээнии чедип алганнар деп толту-бүрүну-биле чугаалаан болбас.

Чуруттуң экономика талазыбиле халаптыг байдалын ДУЧЭ-ниң чазаа эжиждин шыдаваас дээрзинге реакция ынанып турган. Шериг-диктаторжу ёзу-чурумнар болгаш моноволистиг даштыкы капиталдан хамаарылгалыг чорук чуртту ооң мурнунда экономиктиг ёзулуг буураашкынга чедиргеи. Үлетпүр бүдүрүшкүнү кызырылган. Болбазызарылга үлетпүр бүдүрүлгелериниң чартык кезии ажыладап турган. Кол адыр — даг-тывыш үлетпүр шынгыы бергедээшкиннерге таварышпаан казымал байлактар эдээжээреринге-хереклелдер эргижээн болгаш коргулчуи база ескелээ металлдарга делегей оруктери чиигээн. Чурт даштыкы чегиринкилери-биле үзе санажыр харык чок апарган. Экономиктиг кризис хамыктыг мурнунда ажылчы чоннарның амыдырал байдалынга багай салдарны чедиргеи: ажыл чоктаар чорук ескеп, өртектер улгатkан, ажыл төлевири кудулаан.

Экономика талазы-биле улуг бергелер турза-даа, Силес Суасоиуң чазаа ажылчы чоннарның байдалын экижилдиривче угланган хемчеглерии дораан-на алган. 1982 чылдың ноябрьда эвээш шалынгыг ажылчыиарның болгаш албан хзанчыларның ажыл төлевирии 30 ажыг хуу өстүргеи.

1983 чылдың мартта ажыл төлевирии (30—40 чедир) база улгаттырган. Ооң-даа өске хемчеглер алдынган.

Боливияның даштыкы политиказы чаа, онзагай шинарлыг болу бергеи. «Холгаараашпазының болгаш улустарның бот-башкартынарының принциптерии чугаа чокка үндүлеп көөрүнге» үледилээп, бүгү-ле чурттар-биле харылзаалары тударынче угланышкынны ДУЧЭ-ниң чазаа чарлаан. Боливия Куба болгаш Никарагуа-биле харылзааларны катап тургузуп алган.

ДУЧЭ-ниң чазаанын даштыкы политиктиг хамаарышпас шугуму, илаигын АКШ-тың Тоң Америкада, Чөөнку чөөн чүкте политиказын буруу шаап турары Рейганның администрациязының таарымнаас чоруун болдурган. Вашингтон Силес Суасону эгезинден бээрле кызыи-кыйын келген.

ДУЧЭ-ниң чазаа шыгыы бергелерге таварыш турар, ооң мурнунда эң нарын сорулгалар туруп турар.

Боливияда болуушкуннарның улам ынай көгжүлээн массаларның организастыынаан, чурттуң демократтыг болгаш хамаарышпас чөгжүлдезиниң дайзыннарынга удур демисежип шыдаар арга-шинээнден хамаарыжыр.

И. РЫБАЛКИН.

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

ОТТАВА. (СЭТА-ның корр). Россияга большевик партиязы тургусканының 80 чылы—делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниге шылгаранган болуушкун-дур деп. Канадаиың Коммунистиг партиязының Чингине секретары Уиль-ям Каштап СЭТА-ның корреспондентизиге чугаалаан. Делегей пролетариалының баштынчызы Владимир Ильич Ленин чаа хевирииия партиязының теоретиктиг тиилезиниринээ эмчилээн кылгаш. революсчуларга идеологтуг. политиктиг болгаш организастыы күчүлүг чөпсекти берип. массалыг ажылчын шимчээшкинии эртеминг социализмнин идеялары-биле байлакшыткан.

Тайбың. чавырлыышкын чепсегленишкинии дүжүреи дээш. политиктиг бүгү айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирээри дээш СЭКП-ниң чайгылыш чок. принциналдыг туружун каназа коммунистер бедик-биле үнелеп көруп турар. Ол үгланышкынны 80 чылдарда Тайбың программазында. ядролуг аймыл-халапты баш удур болдурбазын болгаш кижи торелгетенин боо-чепсекти эндере будүреринии шүүтелиндеи хостаавы дээш демиселлин программазында тодаргай-бле айытkан.

80 чыл мурнунда тургустунган большевик партия чешагиын шылгалдазын түүлү эртken. Ол ССРЭ-ге социализмни тиилээринге. социалистиг күрүнелериниң эвилелиниң тургустунарынга чедирии. чүгле ажылчын ангының партиязы. эртеминг социалзачынии партиязы биҢгиз хүнеленче оруктү салып шыдаарын херек кырынга көргүзеп

А. МЕЛИКЯН.

Социал-культура комплекизинде

ХАРЫЛЗААЛЫГ АЖЫЛДААРЫНЫҢ ҮНДЕЗИНИ

Чон ортузунга идеологтуг болгаш масса-политиктиг ажылды чорударыга клуб албан черлериниң районда калбак четкизи кол үндезин база болуп турар. Бөгүнгү клуб дээрге чүгле кино көөр, лекция дыңнаар, танцылаар чер эвес, харын кандыг-даа культура албан черге болза, кижилериниң аразында харылзажылгалыгның төвү болур үжүрлүг. Масса-политиктиг болгаш культура-чырыдышкын ажылдарын эки-жидер сорулга-биле Каа-Хем районнуң Ильинка, Бүрен-Бай-Хаак, Кок-Хаак, Кундустуг, Бүрен-Хем шыкаш суурларында социал-культура топтерин тургускан. Олар боттарының ажылын чаңгыс аай угланышкынныг программа ёзугаар чорудар. Оларның ажылы ажылчы чоннарның ядей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзүг-шынар болгаш эстетиктиг кижизидилгезин өскижидеринче, кижилериниң чогаадыкчы салым-чолун сайырадырынче, дыштанылганы организастаарынче угланган. Ол шыкаш культура-чырыдышкын ажылының хевирлерин сайзыраңгайжыдарынче, кадрларның составын таарыштыр тургузарынче бүгү ажыл-херектерни угландырган. Культура албан черлериниң материалдыг баазазын быжыглаары —кол айтырыгларның бирээзи.

Бүрен-Аксында топчүткен клуб системазы бодунуң ажылын сегиндо орар. Ниитизи-биле алырга, материалдыг база элээн быжыккан, клуб албан черлерине болур хемчегларни эки эрттиреринге чогумчалыг байдалдар бар апаргаш. Районнуң Культура бажыңының методиктиг кабинеди кодээ культура одагларыбиле сырый харылзаалыг. Ажыл-херектерни комплекстиг арга-биле чорудар кылдыр тургусканы культура одагларының аразында харылзаалыг болурунуң үндезини болу берген. Районнуң эң эки ажылдыг клубтарының болгаш культура бажыңнарының мурнакчы дуржулгазын тарадып турар. Хову-шөлдериниң ишчилеринге бараан болур талазы-биле Бүрен-Хемниң Сарыг-Септи культура ажылдакчыларының ажыл-чорудулгазы солун.

Сарыг-Септиң социал-культура комплекизиниң ажылы эки. Комплекстиң ажылын координация төвү башкарып келген. Ону СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизиниң оралакчызы С. А. Феронова удуртуп турар. Оларның чорудуп турар ажылы хөй талалыг. Комплекстиң ажыл-чорудулгазынга районнуң Культура бажыңы, библиотека, музыка школазы, кино четкизи, районнуң спорт комитеди, шериг комиссариады, комсомол райкому, «Бирлиг» ниитилелиниң район организациязы киржип турар.

Культура бажыңы, библиотека, музыка школазы-биле кады солун ажылдарны кылып чоруткан. Улустарның найыралы, интернационалчы харылзааларга хамаарышкан солун хемчегларни чүгле район төвүнге эвес, харын тус-тус суурларга тускай план ёзугаар эрттиргилээн. Кино, кежээлер, кинолекторийлер чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударының эртиг аргалары апаргылаан.

Кодээниң ажыл-ишчилериниң культура хандырылгазын бөгүнгү негелделерге дүүштүр чорудар дээш чогуур хемчегларни ап чорудуп, сезонунуг ажылдар үезинде болгаш өске-даа үелерде малчыннарга, тараажыларга, сигенчилерге бараан болуп келген. Эрткен чылын «Романтиктер» болгаш өске-даа агитбригадалар чеден ажыг үнүүшкүнерни организастаан.

Сарыг-Септиң социал-культура комплекизиниң перспективтиг ажыл планын 1982—1985 чылдарда боттандырып чорудар кылдыр тургускан. СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседирип-биле чон ортузунга идеологтуг, масса-политиктиг ажылды чаа негелделерге дүүштүр чорудары-биле координация төвүлеля тускай планны аңаа хамааржыр организациялар-биле кады ажылдап кылып турар.

Культура комплекизи ССРЭниң Аъш-чем программазын пропагандалап, ону боттандырарын чугулага көрүп, перспективтиг планны тургускан. СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырары— кол сорулга апарган. Бо ажылга айның үшкү пятницазында эртип турар чаңгыс аай политхүнүң база ажыглап келген. Партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчулары көдээ ажыл-агыйның специалистери-биле ужуражышкынларны чорудуп, айтырыг-харыы кежээлерин чорудуп турар. Хову ажылдакчыларынга тураскааткан тускай темалыг кежээлерни культура албан черлеринге, хову турлагларынга, стадионнарга чорудуп турар.

Социалистиг чарышты, мурнакчы коллективтериниң, коммунистиг күш-ажыл коллективтериниң эгелээшкиннерин пропагандалаары коскүчерни эдлеп берген. Маңаа чаржып турар бригадаларның кежээлерин, хүндүлел самбыраларындан радиорепортажтарны кылыр. Мурнакчылар-биле ужуражышкыннар, мергежил айыы-биле конкурстарны организастаары координация төвүделиниң планында киргеп, ону районнуң Культура бажыңы методика кабинеди эртирер. Районнуң төп библиотеказы күш-ажылдың кижилерин алдаржыткан делгелгелерни чорудуп турар.

Күрүненің болгаш хөй-ниитиниң өнүзүзүнге хумагалыг, күш-ажылдың болгаш материалдыг курлавырларны камналгалыг болурунга кижизидилге ажылдарын чорударын агитбригадаларның репертуарын дамчыштыр боттандырып келген. «Кампан, хумагала, сана», «Чидириглерни болдурбаал» деп темалыг оюн-көргүзүтлерни чорудуп турар.

Ажылчы чоннарның культура хандырылгазын улам экижидери, сонуургалдар аайы-биле каттыжышкынарны тургузары, хостуг үешкты чөп ажыглап, дыштанылганы организастаары культура комплекизиниң чорудуп турар ажылдарында кол черни эдлей берген. Боттывыңгыр уран чүүл коллективтериниң ажылы ниитизинбиле багай эвес тургуступ-ган. Улусчу чогаадылга фестивалының нйнги эдлээшкиннерни коргүзүглери чоруп турар. Совет Тыванның 40 чылынга тураскааткан боттывыңгыр уран чүүл фестивалын бо районда организастап турары багай эвес. Кол-ла чүүл — жанрларны байлакшыдары идейлиг уска-шыпарны хапылады, чоннуң аразындан талантылыгларны илередип тывары дээрзин мында билип турар.

Календарьның төөгүдүг байырлалдарын, совет улустуң күш-ажылчы болгаш профессионал байырлалдарын эртиреринң тускай планнар ёзугаар чорудуп турар. Улустуң аас чогаадынга хамаарышкан байырлалдарны, көрүүдеконкурстарны, отчёттуг концерттерни база организастап турар. «Кады ажылдап, кады дыштанып тур бис» деп солун программалыг отчугаштарны культура албан черлеринге эрттирип келген.

Комсомол райкому, ДОСААФ организациязы, шериг комиссариады база районо кады элээдилер клубунуң ажылын башкарып, он алды харлыгларга паспорттарны тыпсып, шериг-патриоттуг, эргехоойлу темаларынга беселарны эрттирип, профуглэ-ныышкыны кежээлерин чорудуп турар.

Культура албан черлериниң материалдыг баазазын быжыглаарынга, оларны кадрлар-биле четчелээринге, ажыл-агыйлардан стипендиаттарны өөредип чорударынга ажылды комплекстиг арга-биле организастаапы улуг салдарлыг болган. Амгы үеде Сарыг-Септиң культура комплекизи бодунуң ажылын СЭКП ТКниң июль (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ону пропагандалаарынче, ажылчыннарының культура хандырылгазын улам экижидеринче угландырган.

В. ХАРЧЕНКО,
райкүүскомнуң культура киллизиниң эргелекчизи.
Б. ДИРЧИН,
«Шынның» корр.

ЧУРУКТАРДА: районнуң төп библиотеказының ажылдакчылары ажыл үезинде.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Пионерни чай» деп фотоэтюду.

ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГАДА

СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери бистерге — башкыларга база улуг сорулгаларны салып турар. Школачыларны күш-ажылга ынак кылдыр кижизидери база чугула айтырыг. Таңды районнуң Элегес ортумак школазында күш-ажылдың бешки улдуңу каинчаар эртип турарын бижиндедим.

Ниитизи-биле бистиң күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлеринде 150 ажыг школачылар хаара туттунган. 6—9 класстарның өөреникчилери 30 кижи хөй кыргыыр черде. 7—8 класстарның оолдары 13 кижи, хөй чуурунга ажылдап, 10 кижи суттатта, 12 кижи саанчылап база 60 ажыг өөреникчи чайгы одарларда ада-иезинге дузалажып, хөй кадарын турар. А өөредилге-будүрүлге бригадазында ажыллап турар 9-ку классчыларның нйнги болүү боттарымын тарып, олуртуп алган картошка, погаазын хайгаарап, суттарын өстүрүп турар.

Школа чанында шолге 4—6 класстарның өөреникчилери боттарының будүрүлге практиказын эрттирип ажылдап турар. Оларның удуртукчузу биология башкызы Х. Девек. Ында бир онзагай чүве—бо өөредилге чылының будүрүлге практиказында оолдар, урутларның коргенип, хайгааралдарын тускай дептерге демдеглеп бижип, а будүрүлге практиказы төнерге, оларга демдек салыры болур.

Бис өөреникчилеривистиң дыштанылгазын база утпаан бис. Республиканың болгаш районнуң пионер лагерьлериниге бирги сезонда 6 кижи дыжө тангап, а нйнги база үшкү сезонда 16 өөреникчи барып дыштанырлар. Эге класстарның бичии чаштары школаның интернадының лагерь хевирлиг тургустунган шолде ойнап-хоглеп, дыштанып турар, а оларны аныяк башкылар Л. Кыргыс биле В. Ховалыг хайгарап көрүп турар.

Суурнуң культура бажыңының агитбригадазының составында школачылар база киржип, малчыннар чайлагларынга, хову бригадаларынга, Чазы сүт-баразы фермазынга солун концертти көргүзүп бараалгатканнар.

Өөредилге-будүрүлге бригадазының кежигүннери Марина Доңгак (9 кл.), Тюлюш Эдик (9 кл.) аныяк механизаторларның чер аңдарар талазыбиле конкурузунга баштай районга бирги черни, оон республикага база бирги черни ап чемпионнаанар.

Н. ОЮН,
башкы.
Таңды район.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 10-ДА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Күш-культураже, чыскаалыңар! 8.55— Конверт. 9.30 —«Оттурукчу». 10.00—«Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». «Эртенги почта». 11.00 — «Кадыкшыл». 12.15 — «Кодээниң шагы». 13.15 — «Музыка киоскузу». 13.45—14.00— Чапсар. 14.00—И. С. Тургенев —«Нахлебник». Фильм-шин. 15.50—Богун — Балыкчының хүнү. 16.20 — Балыкчының хүнүнге холбаштыр музыкалыг дамчыдылга. 17.05 — Мультфильмнер. 17.30—ССРЭнин улустуң артизи Э. Гилельс ойнаар. 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 — «Торганың бажы аарбасе». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Кино аян-чорукчуларының клубу». 21.00—«Үе». 21.35 — «Конверт үезинде аян-чорук». Джанни Моранди (Италия) ырлаар. 22.40 —«Илья Репин» Документалдыг фильм. 23.05 23.15 — Телемедээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Төрээн чурттувус кызырында хереллеңген хүн». 8.50 —Балыкчының хүнүнге. Документалдыг фильмнер: «Алдын балыкчыгаш», «Сутла истер», «Далай кыдында чурттап турар бис». 9.40 — Конверт. 10.05 —«Билдингир-даа болза, бүзүреңнг эвес». Документалдыг телефильм. 11.10 — Мультфильмнер. 11.40 — Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 12.20— Е. Носов. «Кайдыг болганыл, кайдыг болурул, каинчаар көзүлгенил». 13.05—«Ажык чагаа хүнү» деп чаа документалдыг телефильм 13.35 — «9-ку студия». 14.35 —«Черде дээрде болгаш далайда». 15.05—«Баштайгы өөрүшкүлер». Чеда сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 16.15—Эрте-бурунгу Гиндзяниң чаартылгалары». Документалдыг телефильм. 16.35— Музейлерде болгаш делгелге залдарында. «Эрмитаж». 6-гы фильм—«Ортаакы векторнуң уран чүүлү». 17.10—Конверт. 17.35—«Классика-биле ужуражылга». Фильм-концерт. 18.50 —Эртем-пептерелдиг фильмнер 19.30— Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—В. Маяковский. «Поэзия». 21.00—«Үе». 21.35—Документалдыг фильм. 22.00—Футболга ССРЭ чемпионазы. Динамо» (Москва)— «Черноморец». 22.45—«Кодээ бажың». Документалдыг фильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионазы «Динамо» (Киев) —«Металлист».

Тываның ырак-узак районнарының чурттакчыларынга «Экран» системаның ажылы вторник, среда, четверг, пятница, суббота, воскресенье хүннеринде 8.00 шактан эгелээр.

ИЮЛЬ 11-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Чалыларның чогаадылгалары. 9.25 — «Аян-чорукчуларның клуву». 10.25 — Уругларга фильм—«Ак азыг-диш». 11.45 — Документалдыг фильм. 11.55 — Телемедээлер. 12.00— 14.15—Чапсар. 14.5 — Телемедээлер. 4.35 — «Бистиң чеднишкиннеривис». Документалдыг фильмнер. 15.35 —«Звездочёт». 16.15—«Объектив». 16.45 — Уругларга дамчыдылга. 15.10—«Моол», Моолга улусчу революциянның тиилелгезиниң хүнүнге уткуштур киноочерк. 17.30 — Концерт. 18.00—«Күш-ажылы дээш аталдар». «Радмаштың» 50 чылынга. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — «Музейлерде болгаш делгелге залдарында». 19.05 —Г. Свиридов —В. Маяковскийниң шүлүктеринге бижээн, солистер, хор болгаш оркестр күүседир патетиктиг оратория. 19.40 — К. Зидаров—«Хаан өршээлиг». Фильм-шин. 21.00 —«Үе». 21.35 —Фильм-концерт. 22.40 — Богун делегейде. 22.55—23.30— Футбол дугайында допчулаал.

ИЛИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 8.55 —«Ажыл соонда кежээниң-не». Уран-чечен фильм. 10.05—«Найырал байырлалы». Фильм-концерт. 10.35 —Г. Н. Гарин-Михайловский. Портреттеге тайылбырлар. 11.15 — Концерт. 11.35 — Уругларга фильм—«Бир-ле кайгамчыктыг эртен». 12.45 —«Оттурукчу». 13.15 — Документалдыг фильмнер. 14.05 — Эртем болгаш амыдырал. 14.35— Орус чугаа. 15.05 —«Г. Кадинская ырлаар». 15.20 — Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар 18.00— Телемедээлер. 18.20—Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Ойнажаактар фильмя. 18.45 —«Найырал». Моолга улусчу революциянның тиилээн хүнүнге тураскааткан дамчыдылга. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. С. Шойгу дамчыдылгага киржир. 19.10 —«Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Делегей панорамазы». 21.00— «Үе». 21.35 — «Ынчан-на эң кээрсен...» Уран-чечен телефильм. 22.35—22.55 — «Кудаже чалгага» деп документалдыг чаа фильм.

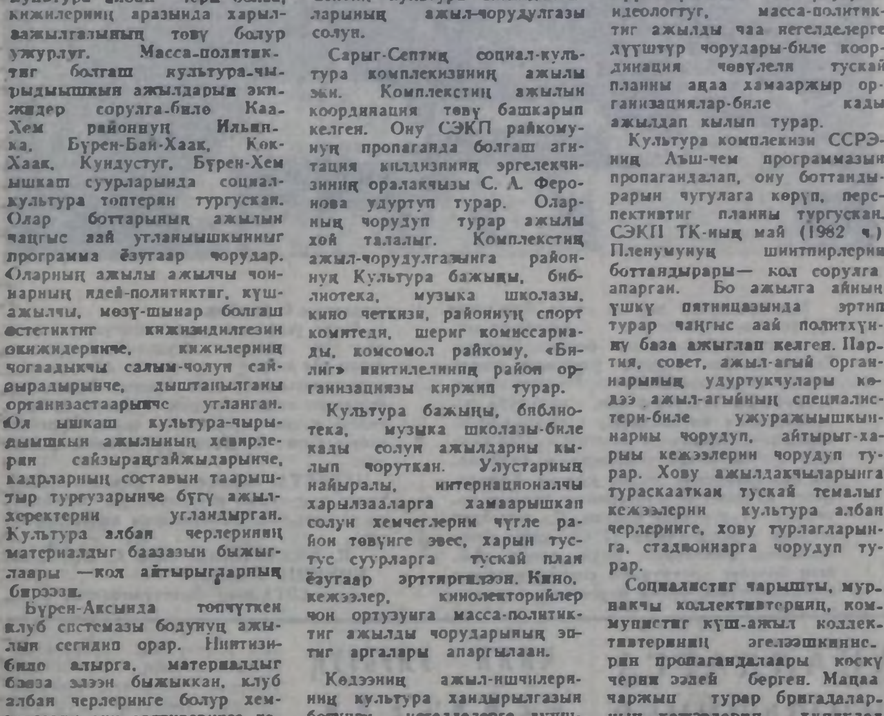

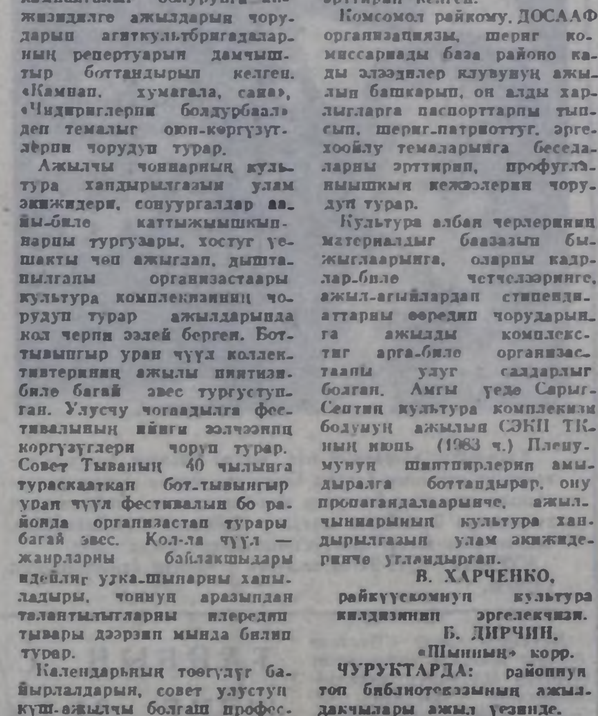

МУЗЕЙНИҢ ШАҢНАЛЫ

Тывазыңың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейин чоннуң мурнунга эки бараан болганы дээш, аныяк оскенин коммунистиг ёзуга кижизидеринге культурлуг ажылдарны кылганы дээш база төөгүнүң ховар материалдарын хайыралап кадагалап турары дээш шаңналдарны ап келген. «Буян кылган кижи шаңнаттырар. Бүзүт кылган кижи торгаттырар» дижир болгай. Номчукчуларга Алдан-Маадыр аттыг музейниң шаңналдарының дугайын чугаалап көрейн.

БИРГИ ЧЕРГЕНИҢ ДИПЛОМУ

Бо чылдың июль 5-те бистиң музейниң хуралдаар залынга кончуг ооруңчуг ёзулал болду. Тыва АССР-ниң культура министри А. Серен, министрниң оралакчызы К. Монгуш бистиң коллективтиг ажылдакчыларывыга келгеш, байырлыг хуралды эрттирди.

Культура министри А. Серен музейниң директорунга Москвадан тускайлап чоруткан бирги чергениң дипломун тывысты. Ол шаңналды алган ужурувус мындыг.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болганыпга уткуштур Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының хамык музейлериниң коруңдезин чарлаан. Ол коруңдеге автономнуг областарның, автономнуг республикаларның болгаш крайларның кол-кол музейлери дөгерезе киришкен. Федерация музейлериниң төөгүлүг ол 60 чылга уткуштур кылгылаан делгелгелерин, чорудуп турар суртаал ажылдарын болгаш ховар дээн материалдарны чоннуң ортузунга көргүзүп турарын Организастыг комиссия көргеш, бирги чергениң дипломун Тываның чурт-шинчилел музейинге бирги чергениң дипломун тыпсыр деп шиитпирлээн.

Бистиң республиканың ыракузак черлериниде чурттап турар чонунга солун болур чадавас, ынчангаш бо дипломнуң эге арнында бижээн сөстерин номчуурун бараалгаттым.

«Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыдан бээр 60 чыл болган оюнга уткуштур чоруткан Россияның хамык музейлериниң ажылын хынаар үжүүр көрүлдеге улуг чедишкиннерин көргүскени дээш база ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижизидер талазыбиле идепкейлиг ажылдарны чорудуп келгени дээш Тыва АССР-ниң Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге бирги чергениң дипломун тыпсыр.

Бүгү Россияның организастыг комитеди.

РСФСР-ниң Культура министерствозунуң».

Тыва музейин Москваның шаңнааны ол-дур. мактааны ол-дур. Алдан-Маадыр аттыг музейде кылган ажылынга сундулуг кижилер бар деп чүвени бирги чергениң диплому бадыткан турары ол-дур. Коллектив кежигүннерин ол улуг шаңнал өөртүп, сорук киирип турар.

Бо музейге 17 чыл дургузунда ажылдап келген мен, ол улуг шаңнал бистериниң кижи бүрүзүн сорук киирген, улам-улам кызымаккай ажылдаарын чүдүү-чүрек албадап келир-дир. Бистиң Совет чурткa кандыг-даа ажылды экп кылыр кижи алдар-атты чедип алыр деп чүвенн бо улуг шаңнал көргүзүп турар.

Бистиң Алдан-Маадыр аттыг музей тос шаңналдыг. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел-бижин-биле нйи катап шаңнаткан музей. Оон ыңай ВЛКСМ Төп Комитединиң шаңнал бижин, РСФСР-ниң Культура министерствозунуң шаңнал бижин, Забайкальениң шериг черииң генерал-майору ат салган шаңнал бижик. Бүгү Россияның тоогунуң болгаш культураның тураскаалдар камгалаар ниитилелиниң Тыва республика салбырының президиуму тывыскан диплому база бар.

Алдан-Маадыр аттыг музей республикада эң-не хөй шаңналдар алган коллективтериниң бирээзи боол турарынга оон коллектив кежигүннери чоргааланып турар бис.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

ФУТБОЛ: тывызыксыг апарган

Бир дугаар ээлчег доозулган соонда чурттуң ооң мурнунда эрткен дөртен беш чемпионаттарының кайызынга-даа ындыг солун, тывызыксыг болуушкынар турбаан деп чугаалаарының бүгү барымдазы бар. Оруктуң чартының эки эрткен, азы оскээр чугаалаарга, санның бежен ажыг хуузун апкан командаларның саны тос болган, а оларның аразында ылгалдары чүгле беш хире сан болуп турар.

Шаңнадыг үш черин ээлээр дээш мурнунда туруп көрбээн маргылдаа кыптыкkан, а соолгу түнелди баш бурунгаар чугаалаптар кижи ам тывылбас боор. Бир эвес соолгу чылдарда эң дээре черлерни ээлээр дээш маргыжып турган командалар эвээш, а дээди лигага артып каар сорулгалыг «тутчуп» турганнар дыка хөй турган болза, ам мырыңай сыр дедир, бирги чер дээш ойнап турарларның саны көвүдээн, а озал чоруп турарлар чүгле нйи — «Нистру» биле Кутансиниң «Торпедозу».

Бүгүдениң хүлээп коргеня, шырак «Динамо» (Киев), Тбилисиниң «Динамозу» база «Спартак» «салдынчак» ойнап турары шын-па харын. Ынчалза-даа бо сезонда дыка хөй командалар мурнунда чылдардан эки ойнап турарын демдеглээр ужурлуг бис. Ол дээрге «Жальгирис», «Черноморец», «Пахтакор», «Зенит», «Днепр», «Шахтёр» олар-дыр. Оларның кол составтары тодараттынган, эки ойнакчылары бар, олар тускай тактикалыг, дүрген, күштүг ойнаар аргалыг.

Бирги ээлчегниң тиилекчизи, азы, ынчаар чугаалажып чаңчыга бергенивис, часкы чемпион «Жальгирис» уттурбас команда деп бодун көргүскен. Лалдап баргаш, «Арарат» биле Минскиниң «Динамозунга» нйи катап 0:1 санга уттургаиын ооң колдуунда нйи-чаңгыс частырыгларымың түнелп, «салым-хуунуң багы» болганы деп санаар апаар. Команда хөй сан киирерп-биле онзаланмайн-на турары шын, ынчалза-даа ол санны дыка эвээш эрттирип турган (17 оюнда 10 мяч). Амгы үеде «Жальгирис» эң-не чурумнуг команда дизе база чазыг чок. Ол чылдан чылче ойнаар стилин оожум-даа бол, чиге хогжудуп орар.

«Черноморецтиң», «Пахтакорнуң», «Зениттиң», «Днепрниң» амгы чединишкиниң эрткен сезонда-ла белеткеттинген. Олар солун, хоглуг, таваар ойнап билир апарган.

ЦСКА биле Москваның «Торпедозу» кайызы-даа 17 санныг. Олар таблицаның дапдал ортузунда чоруп орар. Ынчалза-даа оларда домей чүве чок. «Торпедо» тергини эки эгелээн, сескн онаар соонда ЦСКА-ны чедп (!) сан мурнап турган. Ооң соонда шеригжилер ерү чүткүп үнүпкен, а торпедожулар — куду ЦСКА бодунуң ылап составын тып алган, ойну хөнүге бергеп. Ойнакчылар боттарын мастерлер бис деп биле бергеп ышкаш болган, шолге шупту демпиг, ужур-уткалыг ойнай бергеннер.

Озал болуп турар Киев «Динамозу» составын таартып, аныяктар киирип турар, ол бодун шоолуг идепкей чоп, хөй сан киире албас, бодунуң шолүнге безин уттуруптар команда кылдыр көргүскен. «Спартактың» ойнап турарын көөрге, камгалакчылары-даа, халдакчылары-даа четчелеттинмээн ышкаш сагындырар. Бо эдлегниң тончүзүнде ол күжүн-даа, дүрген маңнаарында-даа «чидирппкен». Тбилисиниң «Динамозу» шуут-ла катап тургустуруп турар деп болур, ында өскерлиишкиннер дыка хөй, нарын, ынчангаш ооң дугайында баш удур чүве чугаалазары черле берге. Эрткен чылып эки чүүлдү хойну көргүскен, бо сезонну эки эгелээн «Арарат» хенертен «харыксыраан» болгаш соолгу оюннарда беш уттургаш, нйи хайымнашкан.

А. ФИЛАТОВ,
СЭТА-ның футбол тайылбырлакчызы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Старик «Хоттабыч» 10.00, «Следствие с риском для жизни» 12.00, 14.00, 16.00, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, 12.50, «Серебряное ревю» 11.10, 14.20, 16.00, «Вокзал для двоих» 17.40, «Москва слезам не верит» 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ночное происшествие» 13.20, 15.00, 16.40, 18.10, 20.00, «Путешествие в Кавказские горы» 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Будьте готовы ваше высочество» 10.00, «Комиссар полиции и малыш» 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Таинственный старик» 16.30, «Казачья застава» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Васёк Трубачёв и его товарищи» 11.10, «Экипаж» 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык районнарга чаъстаар. Дүне 12—16 градус, хүндүс 18—24 градус чылыыр. Кызылга бүргеп, аязыр. Дүнеки шактарда бичии чаъстаар. Хат кошкак. Дүне 14—15 градус, хүндүс 20—25 градус чылыыр.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-31, партийжи амыдырал болгаш үлегтүр киллистерниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргаша 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1061.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01505

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 160 (12250) | 1983 чылдың июль 12, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

КҮШТҮ—МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери нимитиниң малынга 3100 тонна, шынарлыг сигенни белеткээр дээш бо хүннерде демниг ажылдап турарлар.

Оңгачада Зэир-оол Ооржактың удуртканы № 1 механизастаан звеноның немигүннери кызымак ажылдап тургаш, баштайгы ийи хүнде 25 тонна сигенни нескеш, сараатаанар. Ажыл-агыйның шөлдеринде бо чылын сигенниң дүжүдү эки.

Сес кижи составтыг звенода бо чылын четчир санныг техниканы быжыглаан. Ында сиген кезер 2 машина, 2 дырбааш, 1 сараат салыкчызы болгаш 1 болдурер агрегат бар.

Звено немигүннерин аъшчем болгаш артык кезектер, кывар-чаар чүүлдер-биле хандырып турары эки.

Механизаторлар Шыдар-оол Монгуш, Михаил Сат өлөр баштайгы хүннерде нормазын эки эгелеп, 20 тонна ажыг сигенни кесиеш, сарааттаанар.

ЧУРУКТАРДА: сиген кезилдезиниң үезинде ажылдар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БАЙДАЛ ИЙИ АҢГЫ

«Тиилелге» совхоз 1983-1984 чылдарның кыжындан нимитиниң малын хүр-менди ажырар сорулга-биле бо чылын 3200 тонна сигенни, 660 тонна сенажды, 16900 тонна силосту белеткээр планныг.

Бо чыдын чаъс-чаашкынныг болгары-биле совхозтуң девискээринде оът-сигенниң үнгени эки. Кур-чержилер мал чемининг белеткелинче киргенимден бээр бир неделя чедип турар. Бир механизастаттыган отрядты организастап тургускан. Ында 10 трактор, сиген кезер 5 машина, 5 грабль быжыглаттынган. Отрядта 15 кижи ажылдап турар.

Кестинген сиген шөлү хөй. Ону ажаап алырынга сөөлгү хүннерде чаъс-чаашкын шаптыктап турар. Ам бо хүннерде 20 тоина сиген ажаап алдынган.

Совхозтуң төвүнде АВМ база ажылдап турар. Ону үш эвлчег кылдыр организастап тургускан. Ында 12 кижи ажылдап турар. Эвлчег бүрүүнде 4 кижи: ийи оператор, ийи ажылчын бар. Ам бо хүннерде борбаандылар белеткелинче киргеп. Июль 8-ке чедир 20 тоннаны белеткээн. Ында операторлар Владимир Монгуш, Амир Монгуш, ажылчыннар Галина, Оксана Седип-оол утбашкылар эки ажылдап, эвлчег нормазын ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. АВМ-ге хереглээр ногаан массаны соортүрүнге 8 автомашина быжыглаттынган.

Ногаан массаны 2 комбайн кезип турар. Олар АВМ-ниң үзүктелишкин чок ажылдаарын хандырып турарын ында ажылчыннар мактап чугаалаар болду.

Белеткеттинген борбаандыларның шынарын хандырар дээш лабораториже чорудуп турар. Оон харыызы ам-даа келбээн.

Ол шыкаш сүт-бараан фермазында сенаж салыр ажыл база хайныышкыныг эгелээн. Ында механизатор, чолаачы болгаш ажылчын —шүүтү 25 кижи ажылдап турар.

Аңаа чеде бергеш, совхоз директорунуң мал чеми белеткээр талазы-биле оралакчызы Валентин Ооржакка ужуражы бердивис. Сенаж белеткелининиң дугайын айтырарывыска ол мынчаар чугаалады:

— Сенажты салып эгелээш, үш дугаар хүн ажылдап тур бис. Бо оңгарда 250 тонна сенажты салдывыс. Ам долгаш ол, дуглап эгелединвис. Оон улаштыр бо арткан оңгарларны доллуруп эгелээр бис. Сенаж салырынга КСК-100 комбайн, КУФ болгаш янзы-бүрү маркаңың тракторлары база сенажка хереглээр ногаан массаны соортүрүнге 8 автомашина ажылдап турар. Мында комбайнерлер Көгел Ховалыг, Сергей Монгуш, КУФ-та Артур Ооржак олар эки ажылдап турарлар —деп, ол чугаазын доосту.

Мал чемининг белеткелинде ажылдап турар кижилерниң аразында социалистиг чарышты организастаан болгаш оон негелделерин ажылдап кылган. Оон түңнелдерин 5 хонуктап үндүрер болгаш мурнакчыларны аңша-биле шаннаарын ол негелделерде айыткан. Ол ёзугаар үндүрүп турар. Ынчангаш ол совхозта мал чемининг белеткелининиң ажылын организастыг чорудуп турар.

Ол совхозтуң кожазында чер девискээрн чаңгыс аай «Шамбалыг» совхозта байдал коңгүс өске. Ында оът-сигенниң үнгени база эки. Бо чылын ол совхоз 2600 тонна сигенни, 500 тонна сенажты, 7 муң тонна силосту белеткээрн планда кордүнген. Сеген-оол Ооржакка удурткан механизастаттынган отряд Шокар-Ыяш деп черде ажылдап турар.

Отрядта 9 трактор, сиген кезер, сиген бөлер 3 машина, сигенни дүргектээр бир пресс быжыглаттынган. Ол ышкаш бензовоз машина солярканы тракторларга ажылдап турар черинге кудуп берип турар. Каңнакчылыг техниктиг дуза чедирер машина база турум ажылдап, үрелген тракторларны ол черинге септеп турар. Оон слесары Владимир Бүрбү ол ажылга үр ажылдааныбыле мергежилп улуг.

Ам бо хүнчерде 13 кижи ажылдап турар. Олар 10 тонна сиген белеткээн. Оларда социалистиг чарышты организастаан болгаш оон түңнелин беш хонуктап үндүрүп турар. Баштайгы беш хонуктуң түңнели-биле сиген кезип турар трактористер Мэй-оол Ооржак, Валерий Ховалыг олар хүн нормаларын ажыр күүседкеш, шаңнадып, тиилекчилер болган.

Совхоз төвүнде сүт-бараан фермазының чанында ийи АВМ-ни тургускан. Оларны бо чылын ажылдатпаанындан витаминниг сиген долганының белеткелинче ам-даа кирбээн. АВМ-нериң турар девискээрин чашпан дүй үнген. Ону септеп турар кижилер ында ажылдавайн турар. Ол үүле суур чурттакчыларының хууда хаванмарының иэнде девээлээр чери апарган.

Совхоз директорунуң хүлээлгезин күүседип турар кол агроном Кара-оол Лаа-Сүрүювич Хертектиң бажыңыга чедип келгеш, мал чемининг белеткелиниң үүге оожум чоруп турарын айтырарывыска ол мынчаар чугаалаар болду:

— Витаминнит сиген долганын белеткээр дээрге АВМ-нер ийилээн үрелген. Аңаа херек артык кезектер чок. Бистс КСК-100 маркалыг ийи комбайн бар. Бирээзинин эртken чылын алдывыс. Ийиги зин бо чазын алдывыс. Кайызы-даа машина септеп турдум деп харылаар болду.

— Мал чемининг белеткелинге хереглээр үрелген техникаларны кажан септеп ажылдадыр сиңер? — деп, айтырдывыс. Бистиң ол айтырывыска кандыг-даа дорт харыны бербейн барды.

Ам удавас тараа ажаап алышкыны эгелээр болгай. Аңаа комбайнарның септелгени кандыг чорун турарын инженер Василий Дуктуг-ооловичиден айтырарывыска:

— Бисте 41 комбайн бар. Оларның 27-зи септеттингеп. Артканнарын септеп турар деп харылады.

— Комбайннар септеп турар кижилер үүге чок чүвел? Ол кезек ыыт чок тургаш, олуруп алды.

— Куду бригада төвүнде 9 кижи ажылдап турар чүве — диди.

— Бис ол бригадага орук аайы-биле кире дүштүвүс. Ында үүге ийи кижи жатклар эптеп турар болган.

Мында үүге ийилээн бис дээр болдулар.

Ынчангаш бистиң ол айтырыгларывыска кандыг-даа харыы бербейн ол ыыт чок олуруп алган.

Шак мындыг олутпай байдал-биле «Шамбалыг» совхозтуң удуртукчулары мал чемининг белеткелинче кичээнгей салбайн, ажыл-агыйжы эвес чорук-биле ажылдаар болза, план күүселдезин күүседиринин кандыг-даа барымдазы чок. Ынчангаш кожа турар ийи совхозта байдал ийи аңгы. Бо чылын мал чемининг планын үүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседиринің бүгү аргалары бар. Райкүүскомнуң көдээ ажылагый эргелели, совхозтуң директизязы, ол ажыл-агыйдо байдалды эдер талазы-биле дарый хемчегларын алыры негеттинип турар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

КЫРГЫЛДА ПУНКТУЗУНДА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында кыргылда пунктузунда ажыл хайныышкыныг. Электрилиг хачыларның дээжы эртенден орай кежээге чедир дагжап келир.

Бо чылын салбырда пункт 17 кодандан нимитизи-биле 5545 хойну кыргаш, күрүмеге 9 тонна 50 килограмм бедик шыларлыг дүктү дужаар планныг. Час орайтап, чай эгези серини-даа болза, кыргылда чогуур үезинде эгелеп, бо хүннерге чедир 9 кодан хойну кыргаан. Пунктуда үчеңчик Дыртый-оол Ондар удурткан 21 электрилиг, 10 хол хачылыг кыргыкчылар бригадазы доктаамал ажылдап турар. Кыргыкчылардан Сергей Донгак электрилиг хачы-биле хүнде-ле 35—40, хол хачылыг Биличимаа Монгуш, Елена Ондар 24—26 хойну кыргып четтигип, шалып ажылдап турарлар.

Кыргылданың түңнелин беш хонгаш-ла үндүрүп, тиилекчилерге шаңнал-макталды тыпсып турар. Пунктуда кыргылданың ужу чурумун тодаргай тургускаш, аскан. Аңаа ажылдың түңнелдерин доктаамал коргүзүп турар.

Кыргыкчыларны аъш-чем-биле хандырганы база эки. Повар Татьяна Ондарның кылган чеминиң шынарын кыргыкчылар мактап турар.

Кыргылда үезинде кандыг хойжунуң хоюнун дүгү эң элбек болганын база тодарадыры чаңчыл эпарган. Бо хүнчерде Кодур-оол Ооржактың хою эң дүккүр деп санаткан. Оон 300 баш хоюнуң бирээзинден-ле ортумаа-биле 1 килограмм 730 грамм дүк кыргып алдынган.

О. БОРАШ.

ДАЙЫНЧЫ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ ДЭЭШ

КУРСК. (СЭТА). Ада-чурттуң Улут дайынының чылдарында Курскиниң ажылчы чонарының эрес-маадырлыг, туруштуг болганы дээш, база ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуунуңа чедип алган чедишкиннери дээш Курск хоорай Ада-чурт дайынының орденинің 1 чергези-биле шаңнаткан.

Төрээн чурттуң бедик шаңналын тыпсырыгга холбаштыр партияның хоорай комитединиң, улус депутаттарының хоорай Соведининиң ажылчы чоннар коллективтериниң толээлекчилери-биле каттышкан байырлыг хуралы болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хүндүлүг президиумга сорук киришкин-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачевту чыылганнар адыш часкаашкыны-биле уткаан, хуралга ол чүве чугаалаан. Партияның Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң мурнуидан бедик шаңнал-биле хоорайның болгаш областың ажылчы чоннарынга ол изиг байыр чедирген.

Силерниң байырлалыңар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тоогүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш калбак иештерээн демисседиин. Коммунистиг партияны болгаш ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр совет кижилерниң улам ыңайгы сырый каттыжышкыныңың байдалында эртип турар-дыр деп, ол чугаалаан.

Чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күүзүн быжыглаарыңче, совет кижилериң чаагай байдалын өстүрериңче угланышкынны СЭКП Төп Комитедиң, ооң Политбюрозу чайгылыш чок чорудуп келген болгаш чорудардаа. Ол сорулга-биле партияның күшенишкиннерин социал-экономиктиг хөгжүлдениң эң чугула угланышкыныларынче, хамыктың мурнуида шиитпирлел бүдүрүлгезин бүгү хемчег-биле интенсификастаарынче, ооң ажыктыың өстүрериңче, күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн эң чугулалап бедидериниң, эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедиринің, ажылга сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту улам ынай быжыглаарының айтырыгларынче угланыпып турар.

СЭКП ... ТК-ның ... (1983 ч.) Пленумуң партияның болгаш чурттуң амыдыралыңга чугула болуушкуи болуп бергеп. Амгы үениң байдалдарында идеологтуг, масса-политиктиг ажылды эңнидериниң кол угланышкыннарын Пленум тодаратkан. Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазында марксизм-ленинизм туруштардан теоретиктиг айтырыгларны ханы болгаш улуг хемчээлдиг кылдыр айыткан, сайзырангай социализмни болгаазырапгайжыдарының практиктиг сорулгалары салдынган. СЭКП-ниң чаа Программазын белеткээри-биле холбаалыг принципиалдыг айтыышкыннар бердинген.

Партияның болгаш күрүнениң иштики политиказының чугула айтырыгларын ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң сеткя сессиязынга көргеп. СЭКП ТК-ның Чаңгыс секретары Ю. В. Андроповту ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумуның Даргазынга соңгаанын совет кижилер сорук киришкин-биле уткаан. Ол болза партияның болгаш күрүнениң дээди эрге-ажыктарынга тааржыл, бистиң партиывыстың удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюн бедидеринге, коммунистиг тургузуушкуунуң болгаш Чер кырынга тайбыңны быжыглаарының сорулгаларын чедишкининг шиитпирлээринге идиг бээр.

Курск тулчуушкуунуң 40 чыл ооның хүнеринде хоорайга Ада-чурт дайынының орденинің 1 чергезин тывсын турары кайгамчык өөрүмүүлүр деп, М. С. Горбачев чугаалаан. Курскиниң оттуг ээттээнге тулчуушкуи Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде ээ шиитпирлиг тулчуушкуннарның бирээзи болганын ол онзалап демделээн. Дайынның Белгород-Харьков болуглажишкиннерин чылча шапканы Курск тулчуушкуунуң чедишкининг доозулганы ол болган. Ол тиилелге Совет Эвилелиниң фашизмге удур демисселге кол, шиитпирлиг күш болур ролюн түзүлүнге чедир бадыткаан. Ол тиилелге совет солдаттың тиилеттирбезинің болгаш туруштуунуң, тылга болгаш фронтуга совет кижилериң дайынчы мергежилиниң болгаш массалыг маадырлыг чоруунуң, совет тургузугнуң артык улуг күштерлиниң демдээ болу бергеп.

Дайын соондагы тургузуушкуннуң херээжене Курск областың ажылчы чоннарының чедишкиннерин демделээш, амгы Курск хоорай— чурттуң үлетпүрлүг болгаш культурлуг топтерининің бирээзи дээрзин оратор сагындырган. Бүзүидулардан болгаш хүл-ыйбадын чаарты торүттүнген бо хоорай улуг заводтарының болгаш фабрикаларының, эртен болгаш культура албан черлериниң, өөредилге черлериниң хоорайы апарган.

Бо хоорай чуртка станоктарны болгаш приборларны, электрон машиналарын болгаш тракторларга артык кезектерин, химия продуктуларын болгаш көжүп чоруур электростанцияларны, массалыг хереглелдиг барааларын берип турар. Бөгүнгү Курск — дайынның сүртенчиг чылдарында оңу камгалап турган кижилерге, ооң бо үедеги чеваар шинчизинге боттарының үлүг-хуузун хинргеп кижилерге төлептиг тураскаалдарның бирээзи-дир.

Амгы беш чылда хоорайның улус ажыл-агыйының адырлары чедишкининг хөгжүп турар. Ийи чартык чыл дургузунда үлетпүр продукциязын өлаидан ажыр барык 56 миллион рубльге сайгарган. Оны бүдүрүмнің хемчээли 12,7 хүү улгаткан. Продукциязың немей өзүлдезинин 90 ажыг хуузун күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн бедитеринің күсеш-биле алган. Курск тулчуушкуунуун 40 чылынга үткүштүр хоорайның муң-муң ажыл-ишчилери беш пылдың үш чылының онаалдарын күүседишкен.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуунуга Курск областың ажылчы чоннарының чедишкиннерин болур-чогуур-биле үелеп көрбүшаан, СЭКП ТК-ның секретары ажылдың янзы-бүрү участоктарында бар четпестерниң дугайын база чугаалап, ажыглаттынмаан курлавырларны адаан.

Чурттуң аграр секторунуң хөгжүлдезинин айтырыгларынга оратор доктаваган. Совет экономиканың мурнуида турар сорулгалар кайы-даа хире хөй талалыг бол, олар ажылчы чоннарның чаагай байдалын өстүрериң хандырар, оларның утаан-бодалының, культура амыдыралының, хөй-иннитчи идепкейниң улам ыңайгы чечектелишкинин хандырар дээш чаңгыс сорулгага алыс түңнелинде барып каттыжа бээр.

СЭКП ТК-ның секретары СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының чугула айтырыгларынга доткаган.

Чыылганнар диилиттиг адыш часкап турда, М. С. Горбачев хоорайның тугунга орденин кадаан.

СЭКП Курск хоркомунуң бирги секретары А. М. Бувалин, СЭКП Курск обкомунуң бирги секретары А. Ф. Гудков болгаш хуралга чүве чугаалаан өске-даа кижилер Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилелгезинге хоорайның болгаш областың ажылчы чоннарының салыышкынын, коммунистиг тургузуушкунга чедишкиннерни бедин-биле үнелээни дээш партияга болгаш чазакка ханы өөрүн четтиргенин илерегейлээн. Курск областың ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтыышкынарын, беш чылдың онаалдаларын чедишкининг күүседиринге бүгү күжүн, билиги болгаш энергизын бээр дээрзин олар айыткан.

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны көдүрүүшкүн-биле үлдээп алган.

• • •

Область төвүнге М. С. Горбачев В. И. Ленинге тураскаалга, дайынчы алдар тураскаалынга чечектер салган.

Партия обкомунга областың партия, совет болгаш ажылагый активи-биле ужуражышкын болуп, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуунуң шиитпирлеринге, аңаа эң Ю. В. Андроповтуң чугаазынга киргеп чүүлдерге болгаш түңнелдерге холбаштыр идеологтуг, масса-политиктиг ажылды улам ыңай эңнидериниң айтырыгларын киргеп.

Аъш-чем программазын боттандырарынга областың ажылчы чоннарының үлүг-хуузун улгатырарының оруктарын көрбүшаан, ужуражышкынның киржикчилерин кодээ ажыл-агыйның айтырыгларынче, агроүлетпүр комплексининиң ажылынче болгаш оон адырларын эргелеп башкарарын эңнидеринче улуг кичээнгейин салган.

М. С. Горбачев Суджанск болгаш Кореневск районнарга, Курскиниң резина-техниктиг кылыглар заводунга чораан.

(СЭТА).

ТРАНСПОРТЧУЛАРНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Тываның автотранспорт эргелелиниң партия-ажыл-агый активининиң чоокта чаа болуп өткен чөвүлел хуралынга эргелелдиң бүдүрүлгелериниң беш чылдың үшкү чылының бирги чартында ажылынын түңнелдерин сайгарып чугаалашкан болгаш өзек чылы чедишкининг доозар, Совет Тываның 40 чылын толептиг уткуур талазы-биле сорулгаларны тодаратkан.

Эргелелдиң бүдүрүлгелери чүк соортүлгезиниң чартык чыл планын 101,1 хуу күүсеткен, ол дээрге эрткен чылдың ол-ла үезиниден 1,9 хуу өзүлделиг. Пассажир аргыштырылгазының планы 99,6 хуу күүсеттингеп. Кызылдың № 1 Хову-Аксының, Шагаан-Арыгның АТБ-лерн бирги чартык чылда эки ажылдап, бүдүрүлгелер аразында калбарган социалистиг чарышты баштап келгеп. Ол АТБ-лериң коллективтери күрүне планнарын хажык чок күүседнр, сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң айтыышкыннарын удуртулга болдургаш, чартык чылдың бүдүрүлге планнарын кол-кол көргүзүглер аайы-биле ажыр күүсеткилээн болгаш бүдүрүлгенин, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының боттуг хемчеглерни ап чоруткан.

Оон-биле чергелештир эргелелдиң чамдык бүдүрүлгелери боттарының бир аргаларындан куду деңнелдиг ажылдап, чартык чылдың даалгаларын чедир күүседип шыдаваан. Оларның чижээнге Кызылдың № 2, Ак-Довуракты, Минусинскиниң АТБ-лерни адап болур. Планныг даалгаларны чедир күүсетпээнинің чылдагаанны болза ол автобүдүрүлгелериниң удуртукчуларының оларга бүзүрээн коллективтерин удуртуп башкарар, шаңырчы күш-ажылче организастаар, сагылга-чурумну чогуур деңнелче көдүрер талазы-биле сула ажылдап келгенинің түңнели болур. Кызылдың № 3, Ак-Довуракты база өске-даа АТБ-лерде бригада керээзин иештередир талазы-биле ажылдар ам-даа чогумчуваан. Үстүнде айттынган АТБ-лерде автомобильдерни ажылче үндүрериниң хуузу элээн кудулаан, ай айы-биле бир машинага онааштыр ажылдап кылыышкын кызырылган. Чижээ, Кызылдың № 3 АТБ-де хоорайлар аразынга чүк чедирер КамАЗ-5320 автомобильдериниң эрткен чылда бир айда ажылдап кылыышкыны 79 тонна тургапындан бо чылдың бирги чартынында 54 тонна чедир баткан. Ак-Довурак АТБ-зинде байдал оон дээреевес. Бо хожудап турар АТБ-лерде сагылга-чурум экижирдеп улам сулаарап турар таварылгалар безин бар. Ак-Довурак АТБ-зинде ажыл хүнү үзер чорук эрткен чылдыныдан 2,5 катап ковүдээн. Кызылдың № 3 АТБ-де чартык чылда ажыл хүнү үскени бир кижиге онааштыр 0,6 хүн болган.

Пассажир аргыштырылгазының айтырыгларынче республиканың партия, совет органнары онзагай кичээнгейни салып турарын активке айытпышаан, ол талазы-биле Шагаан-Арыг, Хову-Аксы АТБ-лериниң эки ажылын демделээн. Боттуг чылдагааннар, бергедээшкиннер бар-даа болза, Кызылдың пассажир АТБ-зи хоорайга болгаш республикага-даа пассажир аргыштырылгазын негелдеге чедир тургузарының хемчеглерни чедир боттандырып шыдавайн турар. Бүдүрүлгени эде дерип, чаартып турар-даа болза, планныг даалгаларны күүседиринин чугулазы билдингир.

Транспорттуң хүн бүгүдеги ажылында социалистиг чарыш улуг ужур-дузалыг, дээштиг салдарлыг. Оон ачызында эргелелдиң бүдүрүлгелериндө 13 чолаачы чартык чылда бүдүн чылдың планын күүсеткеп. Оларга Шагаан-Арыг АТБ-зинден Иван Фёдорович Томилин, Ак-Довурак АТБ-зинден Алексей Владимирович Садовников, Минусинск АТБ-зинден Николай Макарович Зайцев болгаш өскелер-даа хамаарыжыр. В. И. Баев, Л. С. Бусыров (№ 1 АТБ), Ю. В. Сухарев, В. Л. Ковалев (Минусинск АТБ-зи) болгаш мурнакчы 20 чолаачылар ийи чартык чыл дургузунда дөрт чылдың планныг даалгаларын күүседиринин чугулазын билдингир.

Бригада керээзин ажыглап киргиринин айтырыгларынга хамаарыштыр санал-оналга хөйнү чугаалаан.

Чылдың ийиги чартынында чамдык көргүзүглер талазы-биле хожудаашкыннарны ажып эртер, чедишкиннерни улам быжыглаар дээш күш-ажылдың бүдүрүктүлүүн бедидеринин, күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаарының камгалга чурумун күштелдиреринің сорулгаларын хуралга айыткан.

В. ПАЛАМАРЧУК.

БЕРЛИН. Социалистиг чурттарның партия болгаш күрүне удурткулларының Москвага ужуражышкынынарының киржикчилерининг кады кылган медеглели тайбыңга ынакшылдыг чоруктуң черелиим болгаш ядролуг айыл-халапты болдурбас дээш чүткүлү деп, Берлин хоорайга чүве чугаалап тургаш, ГСЧП ТК-ның политбюро кежигүнү, ГСЧП Берлин округкомунуң бирги секретары Конрад Науман демделээн.

РИМ. Тайбың дээш италь комитеттерниң национал катгыжышкын төвүнүң саналыбле тайбыңның чайгы лагерь Сицилияның Комизода ажыттыгаан.

Ооң киржикчилери каш-каш айларның дургузунда манифестацияларны, ужуражышкынарыны, диспуттарны эрттирер. Чепсегленишкинин дүжүрининң айтырыгларын аңаа чугаалажыр болгаш эдере чепсегленишкинге база Сицилияны америк ракеталарга старт шөлү болдурбазынга удур туржур.

ТОКИО. Накасонэниң ажылчыннарга удур политиказыг кабинединге таарыжымаан чорукту илереткен масс-алыг митинг ында «Тиеда кокайдо» залга болуп эрткен. Чурттуң үлетпүр профэвилелдериниң кол улуг каттыжышкынарының чорукталы бо шинчээшкинге муң ажыг кижи киришкен.

МАПУТУ. Цемент болгаш чугай будүрер «Сименгуш да Мозамбик» күрүне компаниязын тургузар дугайында шиитпирни Мозамбик Улус Республиканың Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

ИДЕПКЕЙИН БЕДИТПИШААН

Партийжи амыдырал

«Хемчик» аңнымыр-тывыш ажыл-агыйынның ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың үшкү чылының бирги кварталында продукция бүдүрер планын ажыр күүседип, 17,9 мун рубльдиг продукциязын планнан ажыр бүдүргеш. Коллектив ол чедиишкиннерни быжыглавышаан ийиги кварталды база эки түннелдер-биле дооскан.

Планның онаалдаларны социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш социалистиг чарыштың мурнуку одурулаарында коммунистер чоруп, коллективтиң кол өзээ болуп турар.

Ылаңгыя хоочун коммунист Даваа Ооржактың удуртканы штаттыг ажылар бригадазы бирги кварталда социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Бо хүннерде ооң бригадазы «Большевик» совхозтуң Хадын деп черде 500 хой кирер кажаанны, малчыннар чурттаар бир чуртталга бажыңны, чүнар-бажын түдүүн хуусаа бетинде түдүп доозуп, эки демдекке дужаарынче күштү моонизээн.

Бистиң коллективте партия организациязында Чадаананың сүт заводунда коммунистер-биле катай 10 коммунист болган СЭКП кежигүнүге 2 кандидат бактаан турар. Оларның шүүлүүзү партийжи даалгалыг. Ону канчаар күүседип / турарын парти хуралдарынга дыңнап, коммунистерниң хуралдарын Уставтың негеддезин ёзугаар эрттирип, аңаа «Сээң партийжи биледиңге», «Рекомендация берикчиэн мен» өскедээ айтырыгларны чугаалажып турар.

«Партияга хүлээп алышкым болгаш СЭКП кежигүнүге кандидаттарны кижизидер талазы-биле Киргизиямның партия организациязының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр хүрээлең өзүлдезинче болгаш аныяк коммунистерниң кижизидилгезинче партия организациязы кичээнгейин салып шелген. Ылаңгыя мурнакчы аныяктарны комсомолду дамчыштыр хүлээп алыр талазы-биле ажыл эдээн идепкейиргээн. Ооң түпелинде аныяк коммунистер чыл санында немежин турар. Чадаананың сүт заводунуң мурнакчы ажылчыннарыр Раиса Сат, Надежда Сандыг-Бадра оларны СЭКП кежигүнүге комсомолду дамчыштыр хүлээп алган бис.

Эң-не төлептиг, мурнакчы аныяктарны СЭКП-ниң хүрээлекинге кирип алырына белеткээр талазы-биле ажылга коммунистер О. Долаан, К. Дамба, О. Даваа, өске-дээ коммунистер идепкейлиг болуп, аныяк коммунистерни кижизидерингe улуг кирип келген.

СЭКП кежигүнүге кандидаттарны, аныяк коммунистерни партия организациязының хүн бүрү ажылынга хаара тудуп турар бис. Оларның партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарын, күш-ажылга киржилгезин, кандидат стажын канчаар эрттирип турарының дугайында отчёттарын, дыңнадыгларын партия хуралдарынга дыңнаарын практикалаан. Ол ышкаш рекомендация берген эштериниң харысаалгазын бедидеринiң хемчеглерин ап турар.

Бисте партия организациязының коммунистери СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерииге болгаш чоокта чаа эрткен СЭКП Тыва обкомунуң X пленумунуң материалдарынга дүүштүр коллективтерде идеологтуг ажылдың байдалын шүгдүнүп көрүп, бар четпестерин эдер, кижизидилге ажылының дээштиин бедидер дээш хемчеглерни ап турар бис.

Ылаңгыя Чадаананың сүт заводу эрткен айларда планныг онаалдаларын күүседип, продукциянын шынарын экижидип, ассортиментизин көвүдедип турар-даа болза, ында коммунистерниң башкарымкчы ролю чавыс, идеологтуг, масса-политиктиг ажыл кошкак тургустунган.

Бо коллективте лекция, беседа, политинформация үзүктелиишкиннер эртип, чамдык коммунистер партия хуралдарындан бо-ла озалдай баэр турган.

Ыдыг фактылар-биле партия организациязы эптешпейн, идей-кижизидилгелиг ажылды бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазы-биле холбаштыр дээштиг чорударының хемчеглерин ап турар. Сүт заводунда партия бөлүүнүң организаторузу Виктор Дамбаның отчёдун партия эге организациязының пинти хуралынга дыңнаан бис. Соолгу үеде партия бөлүүнүң инициативазы кодүрлүп, идей-кижизидилгелиг ажылга ында коммунистерниң харысаалгазын бедидип турар.

Партия организациязының коммунистери СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң түпелдерин идепкейлиг, улуг кодурлуүшкүн-биле таныжып, ажыктыг санал, шүгүмүүлелдерин киргеннер. Будурүлгениң ажыктыгын бедидер, организастыг болгаш сагылга-чурумнуг чорукту быжыглаарынга, күш-ажылчы коллективтерге кижизидилге ажылынга коммунистерниң хүүда үлегерин бедидерин онза ужур-дузалыг деп көрүп турар бис.

А. ДОҢГАК.

«Хемчик» аңнымыр-тывыш ажыл-агыйында партия организациязының секретары.

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң Туран сүт-бараан фермазының базазынга республиканың совхозтарында машина-биле инек саарының мастерлериниң конкурузу чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа үүле 5 районнарның төлээлери кирипкеп. Олар аңаа боттарының арга-мергежилин көргүскен.

ЧУРУКТА: «Бурен» совхозтуң саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээдин Советиниң депутады Биче-Уруг Сувак. «Ленинчи орук» совхозта Мерген сүт-бараан фермазының саанчызы Светлана Лопсан, «Бурен» совхозтуң саанчызы Нелля Дүгер, СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтуң саанчызы Ульяна Давда олар дүштеки чапсар үеэинде боттарының ажыл-ижинин дугайында чугаалажып турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КАМНАЛГАНЫ КҮШТЕЛДИРЕР ДЭЭШ

Бистиң партиявыс болгаш чазавыс одалга-энергетика, чиг-эт, материалдыг курлавырларны камналгалыг ажыглаарынче канчаар-даа ажык улуг кичээнгейни салып турар. Ол дугайында тодаргай доктаалдарны партия Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, партия, обкому республиканың Министрлер Чөвүлели каш удаа хүлээп алган. Оларны боттавдырары дээш шүдүргү ажылдар чоруп-даа турар.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатның коллективи одалга-энергия курлавырларының камнаг ажыглалын экижидер дээш эвээш эвес ажылдарны кылып келген. Мурнунда чылдарда комбинатка чылыг болгаш электрин энергиязын нормалаарын практикалавайн турган. Оон үржуунган эрткен чылын 1030 мун квт-шак энергияны арттыр чарыглаан. Бо чылдың эгезинде комбинатка директорлуг баштадыр одалга-энергия курлавырларының чарыгдалын контрольдаар тускай комиссияны тургускан. Ол комиссия албан организациялыг, будурүлге черлериниң чарыгдаар үржүрүг одалга-энергия курлавырын лимит ёзугаар хуваап, оны доктаамал контролька алганының түпелинде байдал экижээн.

Комиссия руданы куртадырында, электроэнергияны, чылыг энергиязын ажылдан кылырынга, даг массазын дажыглаарынга хереглээр хомур-даштын, ыяштын, солярканың нормазын тургускан. Оон аңгыда экскаваторларны, чер үттээр станоктарны ажылдадырынга, үүрмектеп-сорттаар комплекске руданы болбаазырадырынга, даг-дүгүн будүрүп үндүрериниг, «электростанцияга чылыг энергиязын ажылдап кылырынга херек» электри энергиязының нормаларын доктаткан. Хереглекчилерге чылыг энергиязын үзээрин, оон учёт-отчёдун акижиткен. Инженер-техниктиг ажылдакчыларны шаңнап, мактаарда оларның ажылының база бир кол көргүзүү кылдыр чылыг болгаш электри курлавырларының камналгазын киргеп.

Бо бүгү хемчеглериниң түпелинде комбинатта электри камналгазы эвээш экижээн. Амгы үеде Красноярскиниң энергия системазындан алза чогуур энергиявыстың 98 хуузун ажыглаан бис. Эрткен чылдың бо үезинде денизээге, комбинат 1936 мун квт-шак электроэнергияны эвээшти ажыглаан, ол-ла үеде даг-дүгүн будүрүп 2598 тоннага, даг массазын казып, дажыгаарын 65 мун тоннага көвүдеткен. Даг-дүгүн будүрериниг 2207 мун квт-шак электроэнергияны, 6701 кал чылыг энергиязын, руданы күргадырынга 428 тонна чижеглеп алган одаар түүлүг камнаг алган. Бо чылдың ийиги кварталында комбинат одалга база электри энергиязын камнаг алыр талазы-биле республиканың будүрүлге коллективтериниң арасында калбарган социалистиг чарышка ийиги черни эзээн.

Комбинат электри курлавырларын долузу-биле камнап алыр талазы-биле ам-даа четпес ажылдап турарын маңаа миннир ужурлуг бис. Цехтерде тургустуган комиссиялар чылыг база электри энергиязының чарыгдалын чедир контрольдавайн турар. Ылаңгыя чылыг энергиязын тудугжулар суурунда канчаар-даа ажык хөйүү ажылган турар. Рудниктиң, арыгнал фабриказының эзлчеглериниң энергия чарыгдалының учёдун тургускаан. А ону кылырынга улуг күш негеттинмес болгай. Чүгле электри санакчыларының коргузуун ам кылып турарывыс ышкаш хонуктап эвес, а эзлчеглер айны-биле доктаамал хынап турар болза эки.

Амгы үеде чылыг база электри курлавырларның камналгазын улам экижидер дээш кылып турар ажылдарывыс база хөй. Бир-ле дугаарында учёт-отчёттуг экижидерииге кичээнгейни угландырган бис. Арыгнал фабриказынга пехтер айны-биле энергия чарыгдалын хынаар автомат санакчыларны тургузар бис. Комбинатта тургустуган комиссия энергия ажыглалының талазы-биле перспективтиг планны тургускан. Амгы үеде инженер-техниктиг ажылдакчылар оң план ёзугаар ажылдап, чылыг база электри энергиязын артыкка чарыгдавас, камнап алыр дээш бүгү хемчеглерни ап турар.

Л. СВАВИЛЬНЫЙ,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженери.

АНЫЯК ХОЙЖУ ӨГ-БҮЛЕ

Шагаан-Арыгдан Чаа-Хөлче баар оруктап чоруп орарыныска кедээзинде даг ээзинде ак өгнүң барааны кестүп келди. Аал чоогунда мээсте оттап чораан хойну көөрге, чадып каан ааржыңга. Олар долгандыр турар бойдусту чайгаар аян киирип турар болду. Кымның аалы боор дээш сонуургап, аңаа чеде бергеш, машинадан дүжүп олурувуста бир аныяк оол бисче уткуштур кылаштап келгеш, бистиң-биле мендилешти. Тапыжып коорүүске «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң аныяк хойжузу Алексей Доржу болду. Ол арааныда өгден чазык-чаагай чугаакыр аныяк урут үнүп келди. Ооң ады Лариса болду.

Бо аныяк кижилер өг-бүле тудуп эгелээн-ле малчыннаар күзелин илередирге, совхозтуң удуртукчулары уззуубиле түүдүгүүнүп, төрүүр бир кодан хойну дөрт чыл бурунгаар хүлээдип берген.

— Бо чылын көргүзүүлер кайы хире болду, чайлаглаашкыны канчалдыр эгелеп тур силер—деп айтырыгга Лариса Доржу:

— Чылдың-на багай эвес ажылдан келген улус бис. Эрткен кыштан малывыс хүр чыл ашкан. Ынчангаш малдың чаш төлү-даа хорамча чок болган. Төрүүр 100 хойга онаашты ң 104 хураганны камгалап алдывыс. Хоюуус семис-шыырак, ынчангаш дүгүнүң шынары база эки болуп турар. Мен район Советиниң депутады кижи мен. Мээң округумнуң соцгүүлары, малчыннарны шүүтүүзүн өг-биле хандырар дугайында айтырыгны тургузарын чагып турар. Бо айтырыгны совхозтуң удуртукчулары арай оожум шиитпирлеп турар чүве —деп чугаалады.

Аныяк малчыннарның чурттап олурар ооңун арыг-силиин база хор-херекселиниң эмгелеп салып каанын, аймның кижи магадап хаммас болду. Оларның кыштаанда амгы үениң төлевилели-биле тутканы бажыңныг, электри чыгчы бар. Тывадан болгаш Москвадан ак-көк экран дамчыштыр янзы-бүрү болуушкуннарны көрүп турар дээрзин билип алдывыс.

Лариса Доржуну совхозтуң коммунистери СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга чоокта чаа үлегер алган.

Күш-ажылга тура-соруктуг аныяктар Алексей биле Лариса Доржулар Тываның Совет Эвилелиниң совтазында эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл ооң бүгү талазы-биле төлептиг үткүүр дээрзиниге бүзүрел болур.

К. ООРЖАК.

ЧҮТКҮЛДҮГ ТУРУШТА

Бүгү делегейниң бурунгаар дешилгелиг, янзы-бүрү национнын кижилериниң бо хүннерде соруглазы — тайбың, аас-кежик, хосталга. Ол улуг күзел-сорук делегейде тайбыңга инакшылдыг бүгү кижилерни хаара туткан. Бистиң чүрттүүн күш-ажылчы бүгү чону ол күштү деткип, Совет чазакты ң тайбыңга инакшылдыг политиказын улам быжыктырып турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга болгаш СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазынга бо айтырыгны шыңгыы көргеш. Районнуң бүгү ажыл-ишчилеринге, күш-ажылчы коллективтерге эрткилээн митингилерге санал бергеннер делегейге быжыг тайбың дээш чүткүдүг туржуруп. Пленумнуң материалдарын болгаш аңаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын изин-биле деткип турарын чугаалаваннар.

Районнуң сеңгелге-тудуг участогунуң, эмнелгенниң болгаш оон-даа өске коллективтерге болгулаан митингилерге ажыл-ишчилерниң илереткен күзели чаңгыс болган—делегейге быжыг тайбың!

«АҚШ-ның президентизин Рейганның каржы политиказын шыңгыы бүрүү шаап тур бис — деп, сеңгелге-тудуг участогунуң начальниги Т. Куулар чугаалаан, чыл планын хуусаадан эрте күүседиринче ажылчыннарын кыйгырган.

Бо чижектиг митинг-хуралдар бо хүннерге чедир 19 черге болуп эрткилээн болгаш аңаа 1700 ажыг кижи киришкен.

Х. МОНГУШ.
Өвүр район.

АЖЫЛЧЫННАРНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Чадаананың бир улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи — хлеб заводу. Ол районнуң суурларын болгаш хоорайны хлеб, булочка аймаа-биле хандырып турар. Үк бүдүрүлгениң ажылын сонуургап көрээлиңер. Хлеб быжырар цехче кире бээрге ында ак хептерлиг ажылчыннарның чамдыктары чаа бышкан хлебти эскеп, өскелери далган ажыларга дежа дээр тускай улуг пашты кедүрүүр херексел-биле үндүрген, ында далганны формаларже үстүрүп турар.

Цехтиң ишти ыяк, хөлчок ышкам. Кайда-даа вентиляция ажылдап турары көзүлбес болду. Цехтиң дээвиири, ханаларын көөрге, дыка-ла үр сеңгелге ажылдары чоруттунмаан хире. Чай келген, одалга системазынга, печкаларга болгаш өскө-даа дериг-херекселдерге сеңгелгенiң кидиң түлүк үези бо-ла болгай.

Эрткен чылын хлеб заводунга үүрмек сеңгелге кылырынга четчир акша планнаттынган турган. Ынчалза-даа ол ажыны ажылчыннарның идих-хеп солуур 2 өрээлдериниң, дуттуң, туалеттиң сеңгелгезинге чарыгдаан. Ол өрээлдериң хана каастталаларын кылып каанын чараш, ынчалза-даа коңчуг шынар чок болганындан амгы үеде үрелиг калгылаан. Душ, туалет база ажылдавас. Өрээлдер шын, кыжын соогу доң дош турар. Хөй түүнүг акша-биле кылдыгтан бо бүгү түүлдер ажыглал чок турар.

Печкаларга хлеб 40-50 минута болгаш бижа бээр ужурлуг. А ында шынар чок хөмүр-даш печканы чогуур температуразынга чедир изитпезинден ийикпе, азы чедир одавазындан хлебти печкага үр тудуп турар. Ынчан даагаң ажыксыг азы чиг боон, шынары куду болурунуң чылдагааны ол. Ол ышкаш печкажө хары утпа 520 хлебти суптар ужурлуг, а ында түгле 200 хлебти быжырган, үштүп ап турар. Ооң чылдагааны — формалар чедишпезинде. Хлебти эскеп соонда, изиг формаларның соогуп маңаа база хөй үе-шактыг чидирип турар.

Булочка шегинде байдал канчытыл дээрзин ол цехтиң мастера Мария Седиповна Кара-Салдай айтырдывыс:

— Булочка шегинде байдал база берге. Чаа чаарга-даа даазывирбистем дамдылап эгелээр. Листилер, тележкалар чедишпес. Ужуру болза бышкан будочканы эскеш-ле, үлаштыр база чаа булочкаларны сугар ужурлуг. А бистерге ол болдунмас боор-дур, база-ла маңаар, үе-шак эрттирер бис. Ажыл шагы алды шөкка чедер, ынчалза-даа бистер дүвекинiң 12 шаккадаа чедир ажылдап турар бис.

М. С. Кара-Сал ук бүдүрүлгеде 1971 чылдан эгелеп ажылдап келген. Мария Седиповнаның бригадазы социалистиг чарыштың тиилекчизи. Бергелер турза-даа, дуржулгалыг мастериниң бригадазы ай, квартал планнарын доктаамал күүседип келген. Ооң бригадазының кежигүүнери Татьяна Ооржак, Кара Сарыглар аразында эң-найыралыг демниг ажылдап турар.

Чадаананың хлеб заводунда сагылга-чурум багай эвес деңнелде. Ында ажыл шагы үзер, озалдавар, ажылдан үнер-кирер чоруктар кескүзү-биле эвээжээн. Ол айтырыгже партком, администрация кичээнгейни улгандырып турар. Будурүлгеде үлегерлиг мурнакчылар эвээш эвес. Оларга Анчимаа Ондар, Татьяна Ооржак, Татьяна Монгуш, аныяктар Зина Ондар, Люда Ооржак болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Заводта бир дүвүренчиг байдал — дүнеки эзлчегиниң ажылчыннарын ажылже алыр, азы бажыңынга чедирер, дежурныйлаар машина чок, ынчангаш кайы-даа хире ыракта чурттап турар болза, дүн ортузунда кылаштажып кээп ажылдап турарлар. Ынчангаш дүнеки эзлчегте ажыл шагы үстүне бээр таварылгалар болу бергилээри шын. Ол ышкаш хлеб сөөртүү-биле АТБ-деп чүгле ийи машина бээр турган, ооң ужурунда чаа хлебтер үр чыткаш шынарын чидирипттер. Чоокта чаа 3-4 машина бээр кылдыр дугурмуп алганының соонда, байдал чүгээртээн. А ам соолгу хүннерде база катап ийи машина хлеб сөөртүп турар апарган.

Үстүнде айттыгаан бүгү хептестерниң хемчээн ап ажылгаларынга таарымчалыг байдалды тургузарын хлеб заводунуң чамдыктарны неттеп турар.

С. БАЛЧЫР

ДОРААН ЭСКЕРЕР

Берт-Даг суурга барган кижи машина-трактор мастерскаязын дораан эскерер. Ону амгы үениң төлевилелин ёзугаар туткан. Ооң иштинге кире бээрге, ажыл-иш кезээде хайымышкынмыг. Сеңгелге кылган механизаторларның катыы-хегдыг чугаасооду ыракта-на дыңналыр. Мастерскаяның эргелекчизи Яндаа Идам-биле токарь пеңгеге келдивис.

— Бо станокта ажылдап турар кижини Колдуу Чамыяң дээр. Бистиң идегелдиг токарьларывыстың бирээзидир. Ажылдап турда шыдаар кижи. Онаашкан ажылын чогуур үезинде күүсетпээнде ара кагбас. Эш-өөрүгге үлегерлиг-даа—деп, ол таныштырды.

Ол кижиниң ажылын соонуургап турувуста, бир аныяк оол кирип келгеш:

— Машинам эдилип-дир. Ырак рейс чоруур деп бардым. Таарыштыр кылып берем— деп. Колдуу Чамыяңга демги оол дилеп кылды. Токарь эдилдин тутканы соонда, дораан кыла каапты. Чоларны оөрүшкүзүн илереткеш:

— Кандыг-даа ажылдан чажам дивес. Тутканы соонда эчизинге чедирер. Машина-тракторнуң чаңгыс семчизи од болбас ийикпе — деп, ол мактады.

Колдуу Допуйович чаа келирге, хову-трактор бригадазының ажылындан чыза калбас. А кышкы үеде малчыннарга мал чеми чедирип, далбый тыртып ажылдап келгеп. Ук механизатор техниказынга дыка камныг. Комбайн, трактор-даа мунгап 6-7 чыл иштинге капитал сеңгелге чок ажылдап турар. Техниказы эпчокталы бээрге, боду дораан эдип алыр.

К. Чамыяң мергежилиниге 10 ажыг кижини өөреткеп. Кажан ол ажылдап турда, аныяктар чанындан ыравас. Олар токарьның арга-дүржулгазын өөренип, сүме алыр дээш мындыглар. Ол хөй-ниитин ажылдарының идепкейлиг кирежикчизи. Сеңгелге мастерскаязының улусчу контроль болуунуң кежигүнү. Даалгаларны ак сеткилдиг күүседип чаңчыккан. Күш-ажылчы коллективтерге организастаан хынаалдаларга, рейдилерге киржип, четпестерни чайладырынга боттуг дузаны көргүүп турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үүлээр ийи-чаңгыс кижилер-биле бот-тускайлаң беседаларны чорудуп, хураалдарга-даа чугаалажып турар.

К. ХЕРТЕК.

Теория айтырыы

АЖЫЛДЫҢ ЛЕНИНЧИ

Совет ниитилелдиң хөгжүлдезининң амгы үе-чадазының кол соруглагларының бирээзи болза бистиң тургузуушкунувустуң бүгү-ле адырларынга болгаш бүгү-ле участоктарынга ажылдың шынарын, дамыштың мурнунда кижилер-биле идеологтуг болгаш организакчы ажылдың шынарын шиитпирлин-биле экижидериниң эргежок чугулазы болуп турар.

Хөй талалыг организастыг эргелеп башкарылга ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдары ол соруглганың онзагай кезиниң, а ооң-биле хады ниитизи-биле ону шиитпирлээриниң чугула негелдезии база тургузуу турар. Янзы-бүрү коллективтериниң күш-ажылын кайы хире эки организастаанындан болгаш тода дүүштүргенинден ол күш-ажылдың шынары-даа, түңнелдери-даа ооң хамааржыр. Массалар ортузунга ажылды улам ыңай экижидери — партиниң үндезин соруглазы, ону СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга чидим-биле тургузуп, бүгү талазы-биле калбаа-биле чугаалашкан.

Организастаашкыныың болгаш эргелеп башкарылганың талазынга ажылдың шынарын бедидеринге бүзүрелдиг угланышкыннарны партия ажылдап кылган. Ол дээрге хамыктың мурнунда ажылдың ленинчи стилиниң «РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 80 чыл ооруун дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында айтыканы-биле алырга. «бүгү-ле ниитилел чорудулгаларын эртемге үндезилеп көөрүн, массаларга доктаамал даныыр, эки ажыл-ишчи, тодаргай болгаш негелдеглиг болур чорукту, ёзу барымдаалавар үүлүдүн, бюрократизмниң болгаш конарган чоруктун кандыг-даа илеңээшкиннерге эптеш чок чорукту хандырар чогаадыкчы стильдиң чер болганга неитеречир дээш ол-дур.

Ленинчи стильге үндезинээш, организакчы болгаш эргелеп башкарылга ажыл-чорудулгазының амгы үеде стилин чаартыры хаңы ужур-утказыг болуп турар. «Партия болгаш күрүне амыдыралында бижыы-биле бадыткаттынган ленинчи нормаларга болгаш принциптерге кезээде база чайгылыш чогу-биле шыңгы болуп артар бис»—деп СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ю. В. Андропов чугаалаан. Коммунистиг партииниң болгаш Совет күрүнениң ажылының стилиниң —ажылчы чоннар массаларынга чоок болгаш билдингир, сайзырангай социалистиг ниитилелди болбаазырангайжыдарының негелде-хереглелдеринге, коммунизм дээш демиселлиг сорулгаларынга дүүжүп турар, ёзулуг эртемге үндезилеттингеп стилиниң үндезиниерин тургускан В. И. Ленининиң бодунуң практиктиг хөй-хөй айтымышкыннары болгаш теоретиктиг үүлдери биске орук айтыкчызы болу берген.

Бүгү ажылдың, ылаңгыя организастыг эргелеп башкарылга чорудулгазының ленинчи стилин шептередири болгаш хөгжүдери сайзырангай социализмниң ниитилел харылзааларын коммунистиг харылзааларже чедишкиннииг шилчидериниң чугула негелдеен болуп турар.

1.

Организакчы ажылдың методтарының болгаш аргаларының ниитилешкээ, эргелеп башкарылганың стили «дээрдеи» аңаа-ла боду чогаатты ып келбес; ниитилел тургузуунуң кол онзагай талаларын илергейлээр болза, үүлге ынчан олар амыдырала дүүшкен боол болур. Ажылдың ленинчи стилиниң амыдыралы кужу—ооң онзагай талаларының болгаш негелдеглериниң социалистиг ниитилел харылзааларының хөгжүлдезинин ужур-утказы база угланышкыннары-биле, массаларның медерелиниң деңнели-биле экономика, политика болгаш культура талазында доктаамал чаартынын турар соруглалар-биле дүрүм ёзугаар тудуш холбаалымында.

В. И. Ленининиң эртемге даянып үндезилээни болгаш коммунистиг партияның амыдыралында база ажыл-чорудулгазында бир-ле дугаар херек кырында боттандырганының организастыг кол принциптери чаа, социалистиг ниитилел харылзааларын тургустунуп быжыглаттынган үеде тывылганда болза, олар тодаргай социал баазалыг, тодаргайлааргa революсчуг пролетариаттың хүрээлеңинге болгаш ооң организацияларынга тывылган харылзааларның онзагай үүлдери бар. Ыдыг болганда ол келир үениң харылзааларының материалдыг неитередикчизи бар, олче орукту марксисчи бодалдың тыпкаңы, чаа организастыг принциптер болгаш нормалар ажыткам.

Социалистиг ниитилелде организастаарының болгаш эргелеп башкарарының кол принцини болза демократтыг централизминиң принцини болур. Ниитилел харылзааларының чаа хевирииге дүрүм ёзугаар ол дүгжүп турар, ооң ыяапла болур онзагай үүлү болза, пролетаржы, а ооң соонда социалистиг сагылга-чурумну —медерелдиг, эки туранын, эш хуузунуң, күш-ажыл кижизиниң чоргааралын болгаш массаларның идепкейин көдүрер, демиселлге оларның сыры каттыжарынга идиг бээр сагылга-чурумун тургузарында болгаш хөгжүдериде дээрзин В. И. Ленин өттүр көргеп. Эң калбак демократизмни централизм-биле план ёзугаар эргелеп башкарылга-биле, ниитилел организминиң янзы-бүрү звеноларының хөделиишкиниинiң чаңгыс айны-биле ханы холбашкан шак ындыг сагылга-чурум социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунуун болгаш сайзырангайжышкынының үезинде ажылчы чоннарның массаларының бот-организастыг болур чоруунуң хевири, кижилерниң бот-сагылга-чурумуу кылдыр чоорту шилчий бээр, а кижилериниң коллективтиг харылзаалары хүн бүрүүнүң амыдыралынче быжыы-биле шилчип, оларның шүүт чаңчылы апаар. Даравазында неделдени салбышаам, организастыг эргелеп башкарылга харылзааларының мурнакчы принциптерни неитередиринче В. И. Ленин бирги чергении кичээнгейни салып чораанны таварылга эвес: «эргелеп башкарылганың бүгү кезектеринге ажылчы чоннар массаларының эң эки кижилерин өөредир херек» (т. 45, арым 449). Ам, сайзырангай социализмниң байдалдарында, сорулга үүдел дизе, шак ындыг билиглер болгаш чаңчылдар хөйге билдингир база делгереңгей болуп, бүгү ажылчы чоннар ортузунга неитерей бээрин чедип алыры болур.

Ажылдың ленинчи стилиниң чардынмас онзагай үүлү — кадрларның болгаш эргелеп башкарылга организарының массаларының үнүп дыңнап, оларның хөөнүн эскерип, оларның эрге-ажыктарын илергейлеп, аңаа даянып алгаш, оларның ажылын болгаш демиселин удуртуп, оларны бурунгаар баштап билири. Массаларның энергиязын улам ыңай көвүдедиринге, үнелиг кандыг-даа эгелээшкинин деткиринге, будурүлгеде болгаш ниитилел амыдыралында четпестерге удур демиселди күштелдиреринге дузалап турар ажылдың бүгү аргалары, хевирлери, методтары ленинчи стильдиң негелделеринге дүгжүп турар. Ынчангаш идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажыл-биле организакчы ажылды тудуш холбаары ленинчи стильге шуут дүгжүп турар, а чеднишкинин үнелеп көөр үүл болза массаларның организастыг чоруунуң, медерелиниң, идепкейиниң кайы хире өскеин болур.

Ажылдың ленинчи стилиниң теоретиктиг ниити үндезини ындыг-дыр: бистиң тургузуушкунувустуң тон чугула болгаш перспективтиг соруглалары ооң негелделеринде илергейлеттингеп. Ынчангаш эргелеп башкарылганың кандыг-даа звеназун, организакчы ажылдың кандыг-даа хевирин партииның массалар-биле харылзаазының херексели, ооң массаларга салдар чедирериниң чепсээ кылдыр көөрү эргежок чугула. Ленинчи стильди бүгү-ле организарның, албан черлериниң болгаш кадрларның ажылынга неитередири — амгы үеде чаа ниитилел тургузуушкунунга СЭКП-ниң улам өзүп турар удуртукчу ролюн хандырарының эргежок чугула негелдези-дир.

2.

Организакчы ажылдың бот-туу болгаш ажыл-херек-биле холбаазы бирги черже идип үндүртүнүп турар-дыр деп, 65 чыл мурнунда «Совет эргечагырганың ээлчеглиг соруглалары» деп үүлүнге В. И. Ленин бижээн. Ол негелде амгы үеде-даа бодунуң ужур-утказын чидирбээн. Ажылга ажыл-агыйжы болурунуң дугайында айтырыгны партия катап-катап тургузуп, ленинчи стильдиң негелделеринге дүүштүр ону шын биляп алырын чедип ап турар.

Организастаарының болгаш эргелеп башкарарының керрээнге эртеминң болгаш дуржулганың берип турары эң үнелиг үүлүн ажыглаар дугайында, эргелеп башкарарының культуразын тургузар дугайында, «совет администрациянын машиназы шевергин, шынчы, шалыпкын ажылдаар ужурлуг» (т. 54, арым 101) дээнииниң дугайында В. И. Ленининиң айтышкыннары эң чугула ужур-дузалыг болуп турар. Партия болгаш күрүне аппаратының оода чамдык звеноларынга-даа болза (чугаа болза хамыктың мурнунда Ажылчынар-Тараачынар Инспекциязының дугайында чоруп турган) ажылды үлегерлиг чорударын чедип алыр херек деп ооң идип үндүрген соруглазы — бистиң хүннеривисте бүгү организарның, албан черлериниң болгаш кадрларның, ылаңгыя эргелеп башкарылга хамаарылгалыг кижилериниң ажыл-чорудулгазының кол угланышкыннарының бирээзи болуп турар.

Ындыг соруглазы чедип алырының эң чугула негелдези болза күш-ажылдың ол адырын эртемге үндезилеп организастарры, эргелеп башкарарының социалистиг культуразын неитередири болгаш хөгжүдери болуп турар. Ол адырга таарыжыр «техниктиг» дүрүмнерни чүгле хынамчаныг сагыыр болза «адаандан үстүнче» болгаш «үстүнден адаанче» информация шимчээшкинии, а ол ышкаш ооң янзы-бүрү звеноларының база-ла ында. Биргээр чугаалаарга, ооң тускайлаң шынары барып-барып хемерген бир-ле ужур эдерген, бот-ужур-дузалыг, олуг байдалче шилчип болур, а ынчан ооң түңнелдери «ишткиге» көргүзүүлер дээр үүлдер-биле үнелеттиие бээр. Эрендгейлээр болгаш бюрократсыг чорук ындыг байдалдан торүттүүнүн эгелээр.

Эргелеп башкарылга «технологизиниң» сайзырангайжыларынга үлээзелгелерни тодаргай, шын хуваары ындыгын бээр. «Совет албан черлериниң эргелеп башкарарының бүгү айтырыгларын коллегиалдыг чугаалажыры болгаш шиитпирлээри тодаргай, чиге шыйдынган онаалдаларның база практиктиг ажылдарның күүселдези дээш кижи бүрүзүнүң эң бедик харыысалга-

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйында үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинииң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүүжээнинден шаңнаары болза:

(Төнчүүр. Эгези № 159 «Шында»

Сүрүң Самзановна **Хомушку** —«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Нуутпа Салчаковна **Чүльдүм**—районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Долума Евдановна **Давалай** —пенсионер, Кунгуртуг суур.

Михаил Петрович **Доронин**— «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Ондар Чымбаевич **Дорум** — «Совет Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Елена Евдокимовна **Иванова**— ССРЭ-ниң курбанкының Сарыг-Сеп салбырының кассири.

БИИ-ХЕМДЕН

Екатерина Егоровна **Каптырева**—«Саян» совхозтуң ажылчыны.

Полина Васильевна **Колмакова**—Туранның харылзаа бөлүрииниң Севи салбырының радиооператору.

Бак-кек Лашовна **Монгуш** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Солунма Бак-кысовна **Ондар**—«Саян» совхозтуң ажылчыны.

Дарима Бюрбюжековна **Ховалыг** — пенсионер, Аржаан суур.

Леонид Николаевич **Шутов** — районнуң улусчу контроль комитединиң партазы.

ТАҢДЫДАН

Клавдия Александровна **Анисимова**—№ 2 яелиниң ажылчыны, Хову-Аксы суур.

Аксинья Кузьминична **Ерошкина**—пенсионер, Хову-Аксы суур.

Екатерина Михайловна **Бөдашина** — пенсионер, Хову-Аксы суур.

Алексей Тарасович **Пятлин**— Хову-Аксында № 18 геологиттывыш партиязының мастерч.

Никифор Евгеньевич **Соколов** —«Россия» совхозтуң чазаныкчызы.

Чыртай Дуукуевна **Хобига**— Кызыл-Арыг сес чыл дузалаа школазының башкызы.

ЭРЗИНДЕН

Буян Бадыргыевич **Балыргы** —пенсионер, Эрзин суур.

Тамара Дендип-ооловна **Долгар** — районнуң ажыл-агый баранныарының садыының эргелекчизи.

Михаил Ширп-Савович **Чамыржап** — пенсионер, Эрзин суур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1983 чылдың июнь 30.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: шенелделер доозулган

Уренгой — Помары — Ужгород аразынга газ дамчыдар хоолайны Удмурт участогунга гидравликтиг шенелделер чедиишкиниг доозулган. Кама болгаш Вятка аразынга тудуштурган ийи түс километр узун хоолайларның кацналга этпээшкиниериниң бижыг болганын шенелделер бадыткап көргүскен. Од ажыдарны Башкириянның «Востокнефтепроводстрой» трестиң бригадалары бедик шынарлыг кылдыр боттандырган.

— Газ дамчыдар хоолай Барыын Сибирьиниң газын хүлээп алырынга белеп—деп, трестиң кол инженери А. Тукаев чугаалаан. Ынчаарга газ болгаш нефть дамчыдар хоолайларның оон ыңайгы тудуш чедиишкиниг чорударынга байлак дуржулга чедип алдынган. Уренгой — Төп аразынга газ дамчыдар шугумнуң тудуунга ажыглаар хоолайларны ынаар дажыглап эгелээн. Газ хоолайларының тудугжулары ажылдың бедик темпизин болгаш эки шынарын ол участоктарга бүрүн хандыраарын шиитпирлээннер.

УКРАИНА: Тарасовтун бажының катап тургузуп турар

Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының эртем библиотеказының ажылдакчызы Л. Кизлыктың архивтен тыпкан документилери «Тарасовтун бажыңының» —Т. Г. Шевченковун төрүттүнген бажыңының хевирин катап тургузарынга дузалаан.

Улуг чогаалчының адазының бажыңы үрелип калган турган: Черкасс областың Моринцы суурунда ол бажыңның орнунга тураскаалдыг дашты тургусканы билдингир болгай. Бажыңның кандыг хевирлиг, байдалдарлыг турганын тодаргайлаар, анаа үндезилээш, Т. Г. Шевченковун төрүттүнген болгаш доругуп оскен бажыңын катап тургузар соруга-биле хой санныг дилеп тывмышкынарны эртемден кылган. Ындыг дилээшкиниерин чамдыызын Львов хоорайга чоруткан. Эртеден түс чыллың төнчүүнде Львов хоорайга Шевченко аттыг эртем институдунуң эртемденнери бажыңны шиитпирлеп турганнар. А ол ниитилел «Зоря» деп журналды парлап турган. 1892—1893 чылдарда парлаттынган журналдың эзлегліг үндүрүлгелерин А. Кизлык кичээнгейлиг шинчилеп көрген. «Шевченконуң төрээн черинче аян-чорук» деп эгелиг очерктерни ол тыпкан. Бажыңның туружун, хемчээлин, өске-даа бүгү бай-далдарын болгаш материалдарын очерктерниң бирээзинде тодаргай бижээн болган. Бажыңның ийи чуруктарын шинчилекчи база тыпкан.

Бажыңның ылап турган черин археологтар тодаргайлаан, украин улустуң улуг оглунуң бажың-музейиниң төлевилелии архитекторлар тургузуп кылган.

ГРУЗИЯ: Сагыш човангыр шефчилер

ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг Тбилисиниң керамика комбинадының коллективи чугула бир ажыл планың боттандырар дугайында айтырыгны бодунуң хуралынга чугаалажып көргеп. Шефтеп турар школазының элээди өөреникчилери-биле кижизидилге ажылының дугайында ажылчыннарның бирээзи хуралга чугаалаан.

Школачыларның чайгы дыштанылгазының үезинде оларның-биле кижизидилге ажылының дугайында онза сагыш салышкынны комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары илергейлеп турар. Чижээ, школачыларның клуубун организаставарынга комбинаттың коллективи практиктиг дузалы чедирген. Ол клуптуң чанында болгүмнерге хөй школачылар киржип турар. Школаның өөреникчилери ол клубка комбинаттың мурнакчылары-биле ужурашкан болгаш бүдүрүлге черинге боттары база барып чораан. Тбилисиниң хөй бүдүрүлге коллективтери шефке алган школаларының дугайында сагыш салышкынны база илергейлеп турар.

МОЛДАВИЯ: мелиораторларга чаа техника

Республиканың көдээ ажылагый бүдүрүлгезинде база бир чугула ажыыды механизастаам: чер суггарылгазының системазынга ажыглаар политатиленниң хоолайларны кацналарын механизациянның дузазы-биле чорудуп турар.

Суггарылга системазын тудар үеде хоолайларны тускай агрегат кезер, хоюглаар, кацнаар. Ол агрегатты Тираспольдуң «Автополив» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективи Гидротехниканың болгаш мелиорацияның А. Н. Костяков аттыг Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң эртемденнериниң дузазы-биле чогаатхан болгаш бүдүрген. Ажылдарны шынарлыг кылыр болгаш он катап зүргеи боттандырар арганы чаа техника мелиораторларга берип турар.

Суггарылга системаларының тудугжуларынга эргежок чугула чаа агрегатты бүдүрүлге каттыжышкыны ам массалыы-биле бүдүрүп турар. Бо чылын бүдүрген агрегаттарның ортаа кезиин Краснодар крайның мелиораторларынга чорудуп берген.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫНГА МИКРОЭЛЕКТРОНИКА

ПРАГА. Республиканың улуг-улуг бүдүрүлгелериниң инженерлери болгаш экономистери Ческе-Будеевиц хоорайга чыылгаш, Чехословакияның улус ажыл-агыйынга микроэлектрониканы ажыглаарын калбартырының дугайында чугаалашканнар.

Бүдүрүлге черлеринге электрилиг саналга машиналарын (ЭСМ) ажыглаарын Чехословакияда эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң, экономиканың ажык-дүзазын улгаттырарының кол утламышкынарының бирээзин кылдыр үнелеп көрүп турар. Амгы беш чылда үгле металлургия болгаш машина кылыр бүдүрүлгелерге болгаш үлетпүрүң өске-даа адырларынга калбаа-биле ажыглаттынып болур.

Болгарияда-ла чаа тургустунган чүүлдериниң дерттүн бир кезии БЭА-ның эртем ажылдакчыларынга онаажып турар. Олар үгле эрткен чылын үлетпүрге болгаш кедээ ажыл-агыйга 240 ажыг чаа херекселдерин болгаш механизмнерни ажыглаары-биле сүмелээн болгаш оларың ачызы-биле 10,2 млн. ажыг лев-акша камнаттынган.

ВЬЕТНАМНЫҢ БҮГҮ-УЛУСЧУ ТУДУУ

ХАНОЙ. Кара-Хемни кежир туткан кадыр плотинаже вьетнам июльдуң изиг, шыкам агаарынга күчүлүг «БелАЗ»-тар үзүк-соксаал чокка түткүп чоруп-ла турар. Оларның чолаачылары үш ээлчег-биле ажылдап турар, үгле дээрге, изиг ораннып кудуушкунуут чаъстаашкыны болгаш хемниң үерлеп, улгадыр үези эгелээр дей берген.

Аяыктарның шалыпчы тудуу кылдыр чарлаттынган вьетнам энергетиканың ол эң кол тудуунга ажылдаарын күзээн эки турачыларның саны дыка көвүдеп турар. Бешле ай иштинде ол тудутуун коллективи дөрт муң кижиге немешкен. Оларның аразында инженерлер болгаш техниктер-даа база хөй. Олар Совет Эвилелиниге барып азы ол-ла тудуттга совет специалистерниң үзазы-биле билиин бедидип, өөренип алган.

Амгы үеде Хоабинде 21 муң ажыг кижи ажылдап турар, оларның иштинден бир муң хирези — дээдн эртемниг специалистер. Хоабинде тудут бүлүг-ла бүгү-үлусчу апарган.

ПОРТУГАЛИЯНЫҢ ЧАЗААНЫҢ НОТАЗЫ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Великобританиянның радиоактивтиг хоралыг артынчыларны Атлантика океанга дүжүрер деп турары-биле холбаштыр «аймылаынышкынын» Португалияның чазаа илереткен. Португалияның даштыкы херектер министерствозунуң Лиссабонда англи элчин черинге дамчыткан нотазында Азор ортулуктарыпдан 500 миль далай сууна бир бөлүк радиоактивтиг артынчыларны чоокку хүннерде аппарып дүжүрер дээнин соксадырын дилээн.

Англия оны 3 муң метр чедип турар Атлантика дүвүнче төгер деп турар. Специалистерниң санаа турарын ёзугаар алырга, воздуунда Великобританиядан, Бельгиядан, Нидерландыдан, Швейцариядан болгаш Люксембургган 500 муң тонна ажыг радиоактивтиг артынчыларны төп кааи боон турар. Португалияның хөй-ниитизи радиоактивтиг бүдүмелдер-биле океанны хорааналдырып, киролендирип турарынга шыдгыы удурланымышкынны илередип, ооң далай сууна болгаш дириг амытаннарынга эгиттинмес когаралды чедирип болурунга айыылдыының турар.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

МАПУТУ. (СЭТА). Мозамбик революцияга шаптых кадар дээн, ажээтен, үргедекчи күштерге удур демисселдя күштелдиреринче МУР-ның президентизи Самора Машел чурттакчы чонну кыйгырган. Кабу-Делгаду можуга болган хөй кижи киржикчилиг чыскаал үезинде ол түве чугаалаан болгаш мозамбик улустуң чаңгыс эвин божаңнадып, аймактарның аңгыланышкынын дээш туружун турар кижилер империалистерге ажыктыг кылдыр хөделип, депшилгелиг чаартылгаларның дайзынарны болуп турар деп айыткан.

Хожудацгай турган Кабу-Делгаду можунуң көдээ ажыл-агыйы болгаш үлетпүрүү чедиишкиниг дөгжүп турар. Ооң чону халас эмчи дузаламчызын ап турар. Кижи бүрүзү өөренир аргалыг болган. Ынчалза-даа шиитпирлеттинмээн айтырыглар амдаа бар: бирги чергенниң эргежок чугула бараанары, транспорт чепсек-херекселдер чедишпейн турар. Колониалдыг эрткен үениң аар уржуктарын узуткаарынга күжениишкинерин ийи катап улгаттырарынче, Мозамбик революциязының дайзынарының чимеинишкиниерине шиитпирлиг ойтур шавышкымны бээрин-че можунуң чурттакчыларын күрүне баштыны кыйгырган.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ДЕЛИ. Индияның президентизи медеглеп кылган. Индия — чаңгыс аай, бүдүн күрүне. Ооң девискээриниң бүдүн турар чоруун үрээр дээн кайзы-даа оралдажымышкынарны кадыг хол-биле ойтур шаңнар үжүрлүг апаарын Индияның президентизи Зайл Сингх медеглээн. Ол Карнала хоорайга (Харнана штат) болган митингиге чүве чугаалаан, чурттуң иштинде шажын-чүдүлге болуктериниң аразынга месилдежиишкиниерни өөскүдүп, Индияны сандарадырын күзеп турар күштер британ колонизаторлары өттүүнүң турарын демдеглээн. Зайл Сингх Индияның национал суверенитедин бижыглаарынче кыйгырган.

ДЖАКАРТА. Индонезияның чурттакчыларының саны. Төп статистика эргелелиниг болгаш индонезия журналистериниң Ассоциациязының төлээлекчилериниң ужуражышкымнынга чурттакчы чоя болгаш бойдус айтырыгларының талазы-биле күрүне министри профессор Э. Салим Индонезияның чурттакчыларының саны 148 миллион кижи боон турарын чугаалаан. Тускай эртемниглериниң санаанызбиле алырга, чонуң саны 2 000 чылга чедир 222 миллион чеде бээр.

(СЭТА).

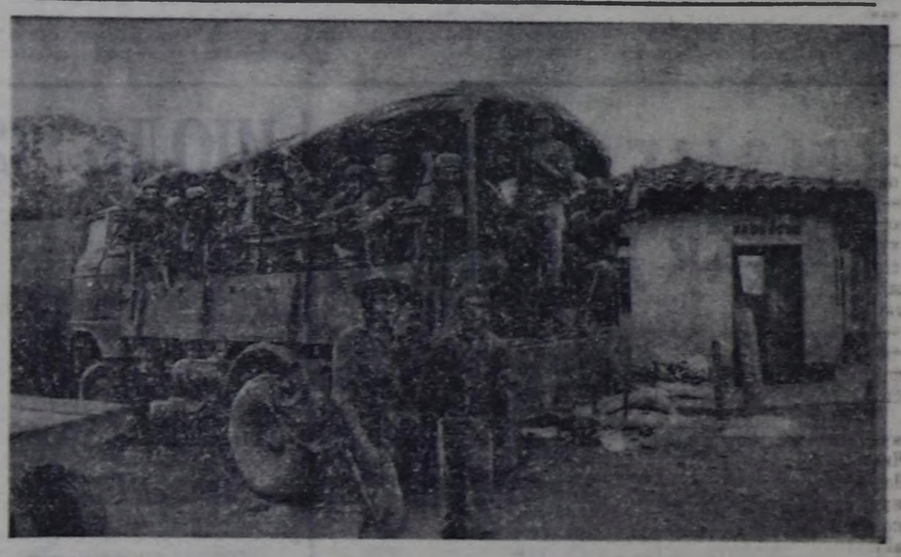

НИКАРАГУА. Соолгу айларның иштинде контрреволюстуг идегеттер кызыгаардан чугле он километрде турар чер—Никарагуашың соңгу талазында чугула стратегтиг Халапаны чаза таварышкын-биле эжелеп алырын чаңгыс эвес удаа орадлаткан. Сомосачылар Халапаны эжелеп алгаш, аңаа өтүр чазакты» догуиналдын. чарлаарын болгаш Никарагуаның улам-на ханызынче калбак шаап халдаапкынны Гондурастан база АКШ-тан дуза дилээрин планнап турганнар. Ынчалза-даа ол хоорайны эжелеп алыр дээн бүгү орадлажымышкынар буурап дүшкеп. США-ның дайынчылары, Халапаның бүгү чурттакчыларга ТРЭ-ниң саттынмачы дээрбектиглериниң халдаашкыннарын шиитпирлин-биле ойтур шаан турар.

ЧУРУКТА: Халапаның камгалакчылары.

СЭТА-ның түскей корр. Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.

ДҮШКҮҮРЛҮГ БОЛБУШААН

ЛОНДОН. (СЭТА). Чадган медээлерни ёзугаар алырга, чурттуң социу-чөөн талазында Национал чаңгыс эптиг шилчилге чазаанық (НЧШЧ) күштери-биле Нджаменаның амгы ёзу-чурумнуң баштыны Хиссен Хабренин шеригленнің аразында шыңгыы тулчуушкуннар үргүлчүлеишаан. Рейтер агентилелдиг дамчыдып турары-биле алырга, Хабренин эрге-чагыргазы бүгү ниитиниң келдиришкинин чарлаан. Чадтың наймысылашында парлаттынган тускай чазак чарлыында күрүненин бүгү-ле албан хаакчыларын дайылдажышкынарга киржирнерге доп-доваан белеткээрин көрген.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Эң кадыг-дошкун тулчуушкуннарның боон турары Умм. Шалуба хоорайны НЧШЧ-ниң даргазы, Чадтың Национал Хосталга Фроидузунуң (Фролина) баштыны Гукуин Уэддейнің отрядтары ээлеп алганын АКШ-тың күрдепартаментизи чарлаан. Күрдепартаментиниң медээлээнбиле алырга, Хабренин шеригленнің Нджаменаже баар орукта стратегия талазы-биле чугула чер — Абеше хоорайны камгалаар дээш мяң болетненип турар.

ПАРИЖ. (СЭТА). «Круа» дээр француз солуниуң дыңнатканы-биле алырга, Елисей ордузунга болган чазак хуралынга Чадтың талазы-биле Франциянның моон соңгаар чүүл кылырының дугайын чугаалашкан. Чижээ, Абеше районунче француз шериг техниказын чедирер талазы-биле Нджаменаның ёзу-чурумунга дузалаар дугайында айтырыгны анаа корген.

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Ливияның Чадта болуушкуннарга «киржилгезин» дээр хоозун чулчурушкунну барымын пропагандаанын нептередип турары— АКШ биле Франциянның ол месилдежиишкинге холгаарлаашкынын улам калбарыпгыныш, анаа африкан чурттар—Суданны, Заирни, Египетти, Чаза Сөөгү Эриктн хаара тударының сылдагларын боордан ангыда, чүү-даа эвес-тир деп. Ливияның Джана агентилелиниң чүүлүнде чугаалап турар. Ол— Вашингтонуун эгелээн Ливияга удур калбак кампаниязының үзүлбес кезээ-дир.

Уран чүүлдүң кижилери

ОГЛУ—АДАЗЫНЫҢ ӨӨРЕНИКЧИЗИ

Бай-Тайга районнуң төвү Тээли суурга чедө бээрге, кижиниң сагыш-сеткилиниге оорушчуг, чырыткылыг сактымышкынны кезээ мөңгедө арттырып каар, уран сиилбикчилерниң шевер холдарындан бодарап бүткен чогаадыкчы ажылдарны көрүп болур. Аккыр хар дег, чугайлап каап иим каът СЭКП райкомунуң болгаш райүүсков бажыңының мурнунда ленинчи шөл, мында Бүгү-делегей пролетариадының баштыңы, совет күрүнениң үндезилекчизи болгаш тургузукчузу В. И. Ленинниң бюст тураскаалы аллеялыг садчыгаштa. Оон ырак эвесте «Бай-Тайга» аттыг парктың кирер эжинге чедө бээриңерге, силерни бедик тожектиң кырында, холунда торгу-маңнык кадактыг, ак сүдүң аякта куткан, элбек ап-меңнең, мал-маганын эдерткен аныяк чадыы тыва кыс хүндүткелдир ааллы кыдыр уткуп алыр.

Бо бүгү чогаадыкчы ажылдарын уран сиилбикчи, Тыванын ленинчи комсомолуның лауреады, СССР-ниң чүрүкчүлер Эвилелиниң кежигүнү Дондук Хертекович Тойбу-Хаа дээр.

Бичии оол чораан чылдарында уран чүүлге канчаш хандыкшыл бергенин сонуургаарывыс, сактышкынын чугаалап берди. Бирле кежээ бичии Дондук адазының ажылын сонуургай берген:

— Ачай, мени чонар-даштан чазадып өөредип көрем —деп, оглу дылээн. Адазы оглунуң бажын суйбап чассыткаш, чугаалаан.

Сарыг-Хая деп чер бар. Оон үнелиг чонар-даштарны сиилбикчилер каскаш, шилип ап турарлар. Бистиң делгем төрээн чүртүвүска ады сураг-жаан хоочун сиилбикчилер: Тойбу-Хаа Хертекти, Саая Көгелдя, Хума Хертекти, Мижит-Доржу Хертекти билбес кижилер бистиң Тывада барык чок. Оларның өөреникчилеря, салгакчылары аныяк сиилбикчилер ССРЭ-ниң Чүрүкчулар эвилелиниң кежигүннери: Хүлер-оол Саян, Валерий Ооржак, Сергей Кочаа чогаадыкчы хей-аът кирген ажылдап, чүрттап турарлар. Оларның аразында хоочун сиилбикчи Тойбу-Хаа Хертектиң оглу төлептиг черни ээлеп турар.

Ортумак, хөнү дурт-сыныг, чазык чаагай арын-шырайлыг, кара-кара каракгарлыг, чугаазооттуг кижиге Тээли ортумак школазынга чонар-даш чазаныкчыларының бөлүмүнүң кичээли эрткен соонда, башкылар өрээлинге ужуражып мендилештивис. Ону Дондук Хертекович Тойбу-Хаа дээр.

Бичии оол чораан чылдарында уран чүүлге канчаш хандыкшыл бергенин сонуургаарывыс, сактышкынын чугаалап берди. Бирле кежээ бичии Дондук адазының ажылын сонуургай берген:

— Ачай, мени чонар-даштан чазадып өөредип көрем —деп, оглу дылээн. Адазы оглунуң бажын суйбап чассыткаш, чугаалаан.

— Амдыызында терек чөвүрээзинден чазанып өөрен, оглум — дээш, мыйыс сыптыг кестик тутсуп берген. Ачазы бажыңындан шөлээн кылаштап үнгеш, үр болбаанда кирип келгеш, чөвүрээлер эккеп берген. Ол кежээден эгелээш, Дондук чазанып киришкен. Кичээлдер эрткен соонда, онаалгаларын күүседип каапкаш, хостуг үелериңде адазыбиле кады чазанып олурупгар апарган. Авазы алашкыларны чаптап, кежээлерде чоргаарал-биле магадап көрүп олурар апарган. Чөвүрээден баштайгы чазаан чыраа, саяк аътчыгажын бичии Дондук өөрүшкү-маңнайлыг чүгүрүп келгеш, адазынче чүү дээр ирги дээнзиг сезиичиг оожум суиган. Ачазы чазаан аътчыгашты стол кырынга камныг салып алгаш, бүгү талаларындан шиичилеп көргеп:

— Оглум, эр хей-дир сен! Удавас школаларга аныяк сиилбикчилерниң бөлүмүнү ажыттынар. Школа дирекциязы мени удуртукчузунга сонгаан. Эш-өөрүң-биле бир дөмей, ацаа өөренир сен —деп шиитпирлиг чугаалаан.

— Улуу-биле четтирдим, ачай — дээш, чаш анай дег, дешкилеп үне берген.

Ол баштайгы өөрүшкү Дондукка үттундурбас боон артып калган. Ада-иези оглунуң соондан каттыржып туруп калганнар. Оон эгелээш, сиилбикчиниң чогаадыкчы ажылынга бергелер таваржып турза-даа, кызымаккайы-биле шыдажып эртип, бодунуң мергежилиг, уран чазаныр аргаларын хүн келген тудум нарынчыдып, ооң чажыттарын улам ханы биилп эгелей берген.

Школачы оон чылдар биилиртпейн эрте берген. Студент чылдар эгелээн. Кызылдың уран чүүл училищезинниң чурулга салбырынга өөренип кирген. Теория талазы-биле чепсегленип, ону практикага ажыглап, чогаадыкчы ажылынынга холбап эгелээн. Уран чүүл училищезинниң чедиишкинниг дооскаш, төрээн чери Бай-Тайгага ажылдап чедип келген. Дондук Хертектиң чазанылга бөлүмүнде уран чүүлге хандыкшылдыг ооллар эвээш эвес. Оларга 9-ку класстың өөреникчизи Борбак Суглай-оол республика көрүлдезинге шаңналдыг черни алган. Артур Шожуңчап 1982 чылда Москвага Бүгү-эвилелдиң пионерлер чыжынга «Уран чүүл—чонуу болур» деп секцияга киржип, бодуңуң чонар-даштан кылган ажылдарын делгеп, пионерлерге сонуургаткан.

Тываның Совет Эвилелинге экн тура-биле каттышканыдан бээр 40 чыл оюнга уткуштур коммунист уран-шевер Дондук Хертекович улуг чогаадыкчы планнарлыг улам хей-аът кирген ажылдап турар.

С. КӨК-ООЛ.

Бай-Тайга район.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Бирги чер дээш» деп фотоэтюду.

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАЦИЯ ТЕХНИКУМУНУҢ КЫЗЫЛДА ӨӨРЕДИЛГЕ-КОНСУЛЬТАЦИЯ ЧЕРИ

1983-84 өөредилге чылында техникумунуң мооң адаанда мергежилдериниң бот-өөредилгеликг салбырынга сургуулдар хүлээп алырын үргүлүлүп турар:

үзетпүр бараанналрының товароведениези болгаш садыгның планнаашкыны — 10 класс дооскан болгаш хереглекчилер кооперациязының системазында ажылдап турарлары хүлээп алыр.

Киргеринге шылгалдаларын бо чылдың августуң 1-ден 10-га чедир Кызылга хүлээп алыр.

Чугула документилер: билдиришкин, аттестат, эмчи шынызылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгазы, хереглекчилер иннилелиниң чоруткан бижин болгаш характеристика. **Документилерни чорудары адрес: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 38 бажың, техникумнуң ӨКЧ, телефон №№ 2-55-58 азы Тыва респотребсоюзтуң кадрлар килдизи.**

СПОРТ ТУДУГЛАРЫНЫҢ КАТТЫЖЫЫШКЫНЫ

10х10 метр хемчээлдит ыяш бажыңны организацияларга азы хамаатыларга-даа садарып дыңнадып тур. **АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕЗИ:** Кызыл, Интернациональная кудумчуның № 1 бажың, телефон № 2-29-88.

Кызылдың педагогика училищезиниң 1982 чылда Океапа Мартай-ооловна Хажыкының адынга тывыскаан «Я» сериялыг № 699726 диплому читкеп ужурундан, ону күш чок деп санаар.

ЭКИ ЭРТКЕН

Совет Тываның 40 чыл оюнга утказыптар улуг ажылагыйын улам ыңай хогжудери-биле чергелештир, культура болгаш уран чүүлдүг сайзырадыры деңге чоруттуруп турар.

Бо талазы-биле ажыл Тес-Хем районда культура албан черлериниң болгаш өске-даа коллективтерде көскүүр-биле кылдыңып турар. Районда алды культура бажыңы, мында тургустунган клуб чөвүледдери-биле культура ажылдакчылары солун программалыг концерттерин чонга көргүзүп, бригадаларже, фермаларже, чуртакчылыг суурларже үнүүшкүнерни кылып турар.

Коллективтерден районда сельхозтехника каттыжыышкыны (начальниги С. Опон) түсшай кызыл-булуңну эки дериглеңир тургускан болгаш эстрада оркестрин садып алдан, боттарының ажылдакчыларының кижилеэш-биле концерттерин көргүзүп турар. Уран чүүл фестивальыга ол коллектив ийиги черни алган. Ында чүгле уран чүүлге боттарының ажылчыннарын хаара түдүп турар эвес, тыва хүреш болгаш волейбол маргылдаазы доктаамал чоруп, хостуг үешкты ажыктыг эрттирип турар.

Уран чүүлге боттарының үлүг-хуузун киирип чоруур талантылыглар районда бар. Оларга М. Тирчин, бот.-тывынгыр композитор К. Баазаң-оол, дам чонукчуу Д. Күнгаа болгаш өскелер-даа.

Ч. ӨӨЛЕТ.

КЫЗЫГААРДА КАЗАК ДОСКУУЛ

Сураглыг чогаалчыларның чогаалдарында, кинофильмнеринде шаандакы Россия нинтилелинге, ылангыя Дон кавызынга чурттап чораан казактарның амыдыралы чаңгыс аай эвес, ылаңгыя революциянның болгаш хамааты дайынының чылдарында чамдыкта олар бот-боттарынга удурланышкак-даа болуп турганын тодаргай көргүскүлээн. Ынчап ол бөлүктерниң чамдыктары өлүрүкчү казак-дээрбечилер, ак гвардейжилер, а өскелери күш-ажылчы чонуң талалакчылары. Будённыйның аътты шеринииң эрес-маадырлыг дайынчылары турган.

Ынчаарга «Казачья Застава» (Кызыгаарда казак доскуул) деп Свердловскиниң киностудиязының үндүргени чаа уранчечен кинода делегейниң империалистиг бирги дайынынга өлүртөн деп санаткан, Амур чурттуг казак Алексей Бутовтуң аар-берге салым-чолунга, ооң чаңгыс чер чурттугларының амыдыралынга тураскаадытынган. Бо дээрге шаанда чурттуң чөөн кызыгаарынче коже бергеш, Амурнуң бетинки эриктеринге чурттап, ооң кызыгаарын көрүнгүр камгалап чораан казактар.

Делегейниң империалистиг бирги дайынының үезинде оларның чамдыктарын хаан чазактың шеринче мобилизастап кыйгырты берген. Ынчангаш оларны чурттуң Чөөн кызыгаарынга чурттап турган черинден Бүгү-россияны тэварты эрттиргеш, тулчуушкунаар бооп турган барыын чүкке чедире бээр. Хаан шеринииң идик-хевин кеткен казак солдаттар боттарының бажыңнарындан чус-чус километр ыракта Галиция чоогунга 1915 чылда немецтерге удур тулчуп турарын киноңун өгезинден көөр бис.

Алексей Бутовка (артист Борислав Брондуков) баштаткан болүк казактар хайгыылга чораан дайзыннар боолап турда-ла фронтуның шугумуң эрте бээрлер. Бутов анаа аар балыгладыптар. Ооң чаңгыс чер чурттуг оңнүү Яков Морозов (артист Евгений Паперный) ону камгалап алырын орайдашса-даа, ол болдунмайн барган. Дайзынның девискээринге Бутов өлүг-дириниң аразында артып каар...

Кинода болуушкуннар үевинде Алексейниң чугаалап турары-биле алырга, ооң салым-чолу копчуг аар-берге болган. Балыглаңгаш туттурган соонда, улуг чер ээзи немец фермерге ону хөлечиктедип каан. Хөлечик кадыг-дошкун амыдыралга шыдашпайн, чер ээзиниң турлаан орттедипкеш, ол дезип чоруптар. Ды а үр аштап, суксап, донуп-дожап чораш, Россияже ол ээп келген. Революциянын, хамаатты дайынның шуурганы ону Кызыл Армияның хүрээлецинге киргеп. Ооң соонда дайынны чылча шапкан хей-хой тулчуушкуннарга ол киришкеп. Хамаатты дайыны доозулган. Алексей бодунуң төрээн суурунче, хөй чылдарда чаңгыс минута-даа утпайн чорааны ынак кадайынче, хаан шеринниче ону кыйгырты берген үеле чаа торуттунген оглунче четтикпейн хаптар.

Кинода ооң дараазында болуушкуннар 1923 чылда Алексейниң Амур хемнеп пароходка кел чораш, таварышкан ужуралдарынга, төрээн суурунга чаа амыдыралды, кызыгаарга корум-чурумну тургусчур дээш ооң демиселинге холбашкан. Пароходка пассажирлерни үптеп чораан дээрбечи үптекчи-биле Алексей сегиржип алгаш, ону хемче дүлүпкеп. Дээрбечиниң үптеп алгаш чорааны хөй алдымоңгүнүү ол Благовещенск хоорайның чекистер органынга хүлээдип бээр.

Кажан Алексей Бутов төрээн суурунга чедип кээрге, бажыңында амыдыралы ооң бодап чораанындан сыр оске апарган турар. Империалистиг дайынның тулчуушкун шөлүнге ол өлүртүп каан деп бүзүрээш, ооң кадайы Мария (артист Яна Друзы Алексейниң кады дайылдажып, ол балыгланы бээрге, ону камгалап алырын оралдажып чораан эжи Яков Морозовка кадай болуп, ооң уруг божун алган, а оглу ону ачам деп хүлээп корбейн турар. Солдаттың сагыш-сеткилинге ол бүгү берге согуушкун болган.

Амур хемниң бетинки эринде кызыгаарда суурнуң амыдыралы ынчан тайбың хевирлиг турза-даа, хандыр көөрге, аажок дүшкүүрлүг турган. Ооң эр кижилериниң хөй нуруузу мурнунда фронтуже чоруй барганын ажыглаашаш, Амурнуң ындыкы эринниден бай садыгжы кыдаттар үргүлүү кызыгаар үреп кежип кээр турганнар. Олар бетинки эрикке чурттап турган Гольд деп биче аймак аңчы улустуң тыпкан ан-өлүүн коргудуп, сүртедип турган, кара туразында үптеп, дээрбедеп ап, чаңчыга бергеннер. Ол чорук Алексей Бутовту болгаш Благовещенскиниң чекистерни дүвүредип турган. Суурнуң чурттакчылары-биле сүмелешкеш, Бутов хем эриниден кызыгаар хайгаараар бедик суурганы тутгурар. Ооң соонда кызыгаар ындында кыдаттар-биле будүү садыглажып турган бай казактар кызыгаарны эргеш, хемниң ол чарыынга чурттаарын оралдажы бээрлер. Оларның аразында Яков Морозов база бар, олче кадайын болгаш ажы-төлүн күш-биле алгаш чоруур деп баар.

Ийи удурланышкак бөлүктүң: бирээзи суурга чаа амыдырадды, кызыгаарга корумчурумну тургузар дээш демисежил турар Бутовка баштаткан кижилерниң, а оскези мурнунда пароходка Алексейге олүртүп каан дээрбечиниң кадайы Аннага баштаткан ак гвардейжилерниң артынчыларының аразынга чидиг сегиржип алышкының, аңаа дайзыннарның чылча шаптыргаының дугайын кинода дессараалаштыр тоожуп турар.

Кинофильмниң төнчүзүнде Алексей Бутов оглу Вася-биле Амур хемниң эриинде бедик черде турарын, кызыгаардан, Төрээн черинден бичиндаа чарлып болбас, оларны карак огу дег камгалаар херек дээрзин адазы оглунга чагып турарын көөр бис.

ИЮЛЬ 12-ДЕН 17-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55—К. Зидаров—«Хаан оршээлэң». Фильмшиин. 10.15—«Ыры. Романс. Вальс». 10.50 — Телеочерк. 11.30 — Концерт. 12.00—Телемедээлер. 12.05—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—«Сезен чылдарның коммунистери». 15.25 —Урутларга фильм. —«Тимур болгаш ооң командазы». 1-ги серия. 16.30—Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 17.00 —«Шыдыраа школазы». 17.30 —Мордва АССР-ниң ырының болгаш танцының Күрүвениң «Умарина» ансамблиниң концерти. 18.00 —«Бригадирлер». Телеочерк. 18.30 —«Оожургал чок албан-хүлээлге». Документалдыг телефильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00—Мультфильмиер. 19.25 — Эртем болгаш амыдырал. 19.55 —«Экранда — кинокомедия». «Болчагже далашкан кыс». 21.00—«Үе». 21.35—Үш сериялыг документалдыг телефильм. «Эрист Буштүү ырлары». (ГДР). 1-ги фильм. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Матильданың ультиматуму, азы «Домовойну» Кым бижээнил?». Уран-чечен телефильм. 9.55 — Мультфильм —«Подаренка». 10.15—Москва Кремлиниң комендатуразының үлегер-коргүзүлүг оркестри ойнаар. 10.35—С. Соловейчик—«Ватага «Семь ветров». 6-гы тоогу —«Өжээн». 11.20 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 11.50 — «Аниским биле Фантомас». 2-ги серия. 12.55—«Билиг — күш». Эртем-неитрелдиг журнал. 13.25 —«Таңцылаксап тур мен». Фильм-концерт. 13.55 — Ада-иелер, силерге. 14.25 — Айыыл чок шимчээшкин. 14.55 — И. Брамс. Паганининиң темазынга вариациялар. 15.20—Телемедээлер. 15.30 — 18.00—Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Ойнаарактар фильмии. 18.35 —«Сылдысчыгаш». 18.55 — Куножурнал. 19.05 — «Улус чогаадылгазы». Республикада хор уран чүүлүнүң хогжүлдези. 19.30 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Документалдыг фильм. 20.30 — Болгар эстраданың артистериниң концерти. 21.00 —«Үе». 21.35—23.10 — «Матильданың ультиматуму, азы «Домовойну» Кым бижээнил». Уран-чечен телефильм.

ИЮЛЬ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — Концерт. 10.10 —«Болчагже далашкан кыс». Уран-чечен фильм. 11.15 — Документалдыг чаа телефильм. «Кижилерниң салымчуузу». 11.45 — Осетиянның аялгалары. 12.00 — Телемедээлер. 12.05—14.55 — Чапсар. 14.55 — Телемедээлер. 15.15—Документалдыг телефильм: «Ооң ынак черн — төрээн суурум». 15.25 —«Тимур болгаш ооң командазы». Уран-чечен фильмиин 2-ги сериязы. 16.30 — Неделяның спорту. 17.00 —«Горнистер, харыылаңар!». 17.45 — Партия дугайында чечен чугаалар. РСДРПниң 80 чылынга. «Ол мээң чүрээмге сиңиккен». ССРЭ-ге 30 чылдарда культура революциязының болгаш национал культураларның чечектелишкинниң дугайында. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Бистиң сад». 19.30 —«Незнайка Ногаан хоорайда. Мультфильм. 19.50 — Француз улустуң национал байырлалы. Франциянын телевидениезинин программазы. 21.00 —«Үе». 21.30 —«Сценаже оруу». Документалдыг телефильм. 22.00 — Москва хоорайның музейлериниң чүрүлга эртинези. 22.45 — Бөгүн делегейде. 22.30 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — «Динамо» (Минск).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Матильданың ультиматуму, азы «Домовойну» Кым бижээнил?». Уран-чечен телефильм. 9.55 — Мультфильм —«Подаренка». 10.15—Москва Кремлиниң комендатуразының үлегер-коргүзүлүг оркестри ойнаар. 10.35—С. Соловейчик—«Ватага «Семь ветров». 6-гы тоогу —«Өжээн». 11.20 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 11.50 — «Аниским биле Фантомас». 2-ги серия. 12.55—«Билиг — күш». Эртем-неитрелдиг журнал. 13.25 —«Таңцылаксап тур мен». Фильм-концерт. 13.55 — Ада-иелер, силерге. 14.25 — Айыыл чок шимчээшкин. 14.55 — И. Брамс. Паганининиң темазынга вариациялар. 15.20—Телемедээлер. 15.30 — 18.00—Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.35 — «Шыяанам». 18.45 — Урулгарга фильм. 19.10 —«Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Келир үениң бажыңнары». 21.00—«Үе». 21.30—22.35 — «Оожургал чок чай». Уран-чечен телефильм.

ИЮЛЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.35 —«Кырган далайжымның чугаалары». Мультфильм. 9.55 —«Дириг амытаннар амыдыралы». 10.55 — Урулгарга фильм —«Хуулгаазының дээрбек». 1-ги серия. 12.00 — Телемедээлер. 12.05 —14.50 —Чапсар. 14.50 — Телемедээлер. 15.10—«Заводка болгаш хоорайга вальс». Документалдыг фильм. 15.40 — Орус чугаа. 16.10 — «Бригада керээзиниң аргалары». 2-ги дамчыдылга. 16.40—Литературлуг номчулгалар. Б. Горбатов. «Улуг суг». 17.20 — Эрте-бурунгуның музыказы чаңгыланып тур. Фильм-концерт. 17.50 —«Башкы». ССРЭниң улустуң башкызы Курган хоорайның № 47 школазының литература башкызы Л. Ф. Парфёнованың дугайында телеочерк. 18.30 — Документалдыг фильм —«Курлавырларны тывары». 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 —«Аныяктар адрестери». 19.15 — Латвияла Бүгү-эвилелдиң чурулга уран чүүлүүң неделязы. 19.55—«Ол чарык эриинде өртээл». Уран-чечен телефильм. 21.00—«Үе». 21.30 —«Ялтадан чугаалар» деп телефильмниң башгайы көргүзүүр. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — «Арфаның үнү». Фильм-концерт. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады—«Спартак»— «Черноморец».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.00 —«Оожургал чок чай». Уран-чечен телефильм. 10.05 — Авам школазы. 10.35—Испан дыл. 11.05 — Башкыга — музыка кичээли. 11.40—Литературлуг номчулгалар. Г.-Х. Андерсен. «Тоол болгаш тоолгулер». 12.15 —«Огородчу элчигенчигеш». Мультфильм. 12.30 — Хылдыг хогжум квартедин ойнаар. 12.50 —«Горнистер, харыылаңар!». 13.35 — «Ызыгуур салгакчызы Флоризельдиң ужуралдары» деп фильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 14.40 — Ф. Шопен. Оркестр-биле ойнаар фортепианого № 1 концерт. 15.25—Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Фильм-концерт. 18.30 —«Абитуриент-83». 19.00 Телемедээлер . 19.10 —«Культура болгаш амыдырал». СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның дыштанылгазын организастаары. 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар». 20.15 — Пода байырлал. Музыкалыг дамчыдылга. (Франция). 21.00 — «Үе». 21.30 — 22.55 — Ю. Шиитальный. «Ана-ла байдалдар» телешни.

ИЮЛЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — А. Леончик ойнаар (цимбалдар). 9.25 — Документалдыг фильм. 10.05 — Концерт. 10.35 — Урулгарга фильм — «Хуулгаазынныг дээрбек». 2-ги серия. 11.40 — Үрер хогжум ойнаар. Телекөрүлде — конкурс. 11.55 — Телемедээлер. 12.00—14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл —кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг телефильмнер. 15.25 — Концерт залында — школачылар. 16.10 — Черге, дээрге болгаш далайга-даа. 16.40 — Москва болгаш москвачылар. 17.10 — «Сылдыстардан ээп келгеним». Мультфильм. 17.15 — «Кижи —чер кырынга ээ». 18.25 — «Чурук санында-ла — хүн». 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Силериң чагаалариңарны ёзуглаар». «Уралмаштың» 50 чылынга уткуштур концерт. 19.45 — Шулукчулер Маяковский дугайында. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Карамболина — карамболетта». Музыкалыг телефильм. 22.40—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Оожургал чок чай». Уран-чечен телефильм. 9.25 — «Кызыл галстук дугайында чугаа». 10.10 — «Сээң экономиең». Документалдыг телефильм. 10.35 — Англи дыл. 11.05 — «Ховуда бистиң ырывыс». Фильм-концерт. 11.25 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 12.00 —«Дилээщкин болгаш камгалап алган: «Альфа» команда» (АКШ). 1-ги серия. Урулгарга уран-чечен телефильм. 13.10 — «Шыдыраа школазы». 13.40 — «Альтист Ю. Башмет». 14.20 — «Москвага найыралдашкан бис». Эвилелдешкен республикаларның ПТУ-ларының сургуулдарының ужуражышкыны. 15.20 — Телемедээлер. 15.30—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Документалдыг фильм. 18.35 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга» деп дамчыдылга. Сүт-Хөл районнуң ажыл-ишчилериниң дугайында. 19.00 — Киножурнал. 19.10—«Азия төвү». 19.40 —Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — 00.00 — «Манаашкын». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар.

ИЮЛЬ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бир эвес кадык болуксазынза». 9.00 — Ада-иелер, силерге. 9.35 — «Спортлютонуң» 29-ку тиражы. 9.45 — Улам хой эки бараанналр дээш. 10.15 —«Чогаалчылар таныш дээш демиселде». 11.10 — «Аялгалар, кожамыктар, муңгагдалдар». 11.40 — «Аныяктар адрестери». «Уралмаштың» 50 чылынга. 12.10 —«Тилекчилер». Фронтучу өөңүктер клубу. Курск тулчуушкунунуң киржинчилериниң ужуражышкыны. 13.40 — Мультфильм— «Сес-даван». 13.50—14.05 — Чапсар. 14.05 — Бөгүн делегейде. 14.20 —«Челээш». Улус чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның V Бүгү-делегей фестивалы. «Амыдыраадың кавайы». Улустуң тоолдарының утказы-биле тургускан шин (Нигерия). 14.50 Өөңүктерниң арын-мүүрү 15.35 — Совет Эвилелиниң Маадыры Л. Е. Маневичиниң дугайында телеочерк. 16.00 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 16.30 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.30— Концерт. 18.45 — «Парус адаанга өлүм». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Аныяк күүседичилериниң Бүгү-эвилелдиң телеконкурузу. 23.40—23.50 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазынза». 8.30 —Фин телевидениениң документалдыг фильмнери. 9.50 — Улустуң хогжум хереселдериниң үнери. Гусли. 10.35 —Урулгарга уран-чечен телефильм — «Дилээщкин болгаш камгалап алган: «Альфа» команда» (АКШ). 2-ги, 3-кү сериялар. 12.25 — Узбек телевидениениң программазы. 13.50 — ТТ-ниң шаңналы дээш спортчу маргылдаа. 14.15 — Эстетиктиг кижизидилге. Скульптура. 14.45 — «Фестивальдар... Конкурстар... Конверттер...». 15.50 — «Улуг улустуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 2-ги фильм — «Өтбүлее». 16.50 — «Амыдыралче путёвка». 17.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.05 — «Бөгүн программада». Фильм-концерт. 18.25 —Документалдыг телефильм. 18.45 —«Музыка киоскузу». 19.15 —Делегейде болуушкуннар допчулалы. 19.30 — ССРЭ-ниң улустарының 8-ки Чайгы спартакиадазында. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 —«Үе». 21.35 — «Элекке келген кижи». Уран-чечен фильм. 23.15 — 23.45 — ССРЭ-ниң улустарының 8-ки Чайгы спартакиадазында.

ИЮЛЬ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Камодан келген Гамлет». Документалдыг чаа телефильм. 9.15 — «Оттуруккчу». 9.45 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 10.45 — «Кадыкшыл». 11.30 — «Эртенги почта». 12.00 — «Совет черге ужуражышкын» 12.15 — «Көдээниң шагы». 13.15 — «Музыка киоскузу». 13.45—14.00 — Чапсар. 14.00 — Бөгүн —Металлургтуң хүнү. 14.30 —Металлургтарның чагыы-биле концерт. 15.30 — Документалдыг фильм. 15.50 — «Эң изиг ай». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 —«Өөңүктер». Мультфильм. 19.00—«Анна Герман». «Садыы-хуу болгаш ырылар». 20.00—«Аянчорукчулар клуву». 21.00 —«Үе». 21.35 — «Дутуржулга —ыт өгенээ» деп уран-чечен телефильм. (ЧССР). 22.20 — Концерт. 23.00—23.10 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15—«Кайгамчыктыг класс хоровод». 8.45 — «Дириг амытанар амыдыралы». 9.45 — Металлургтуң хүнүнге. «Эвилдириг», «Кан болгаш далай», «Демирни камнаңар». 10.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Биешунуң концерти. 11.10 — Урутларга фильм —«Чедип келдим». 12.15—Концерт. 12.45 — А. Н. Толстой—«Никитаның чаш чорааны». 13.30—Бүтүдениң стадиону. 14.00—Уран-чечен чеди сериялыг фильм.— «Баштайгы өөрүшкү». 3-кү серия. 15.15 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 15.45 —«Композитор, дирижер, театр...». 16.45 — «Дилги биле адыг». Мультфильм. 17.00— Останкинонуң Концерт студиязында аныяктер кежээни. 18.45—Музейлерде болгаш делгеле залдарында. 7-ги фильм. —«Катап тургузуушкун үезинде Италияның уран чүүлү». 19.15 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00—«Үе». 21.35 — РСФСРниң улустуң артизи Э. Хиль А. Даргомыжскийниң романстарын күүседир. 22.00—22.45 —Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Металлист».

Тываның ырак-узак районнарының чурттакчыларынга «Экран» системаның дамчыдылгалары 1983 чылдың июль 1-ден эгелээш, хүнүүне бирги программа-биле 8.00 шактан эгелээр апарган.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага бүртеп, аязыр. Чамдык черлерге бичe чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 12—16, хүндүс 18—24 градус чылыг болур.

Автооруктарга костуру эки. Кызылга шокар булуттаар. Дүне агаарның температуразы 14—15, хүндүс 20—24 градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Варварин день» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, «Инспектор ГАИ» 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Ледяная внучка» 9.30, 13.10, «Ночь коротка» 11.20, 15.00, «Следствие с риском жизни» 16.50, 18.45, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Каракумы, 45° в тени» 15.00, 16.40, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Серебряное ревю» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» «Жандарм и инопланетяне» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ» «Комиссар полиции и малыш» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгвар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1061.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүве комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00192

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 161 (12251) | 1983 чылдың июль 13, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИ

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында Марстай Куулар удурткан сигенчи бригада Тожектиг, Борбак-Тал девискээринде чайгаар үнген сигенин кезип, пресстеп эгелээн. Прессподборщиктиг «Беларусь» тракторну механизатор Бора Ондар башкарып, хүн нормазын 150 хуу чедирип турар.

Бригада планда көрдүнген үлүүн ажыр күүседир хүлээлге алгаш, эрестиг ажылдап эгелээн. Салбыр, партия эге организациязы, Чыргакы кодээ Совет күүскому мал чеми белеткээр чугула херекке таарымчалыг байдалды тургускан.

Бригада ажылын июнь төнчүзүнде эгелей берген. Бо хүнде ол 60 тонна сигенни пресстеп белеткээн.

Бистиң корр.

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНГА (ҮНДЕЗИН ХООЙЛУЗУНГА) ӨСКЕРИЛГЕЛЕР КИИРЕР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң докпаадыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Конституциязынга (Үндезин Хоойлузунга) дараазында өскерилгелерни киирер: «Тыва АССР-ге Сүт-Хөл районну тургускандың бадылаар дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1983 чылдың апрель 25-те Чарлыы-биле дүүштүр 72 үүлүнге «Бии-Хем» деп сөстериниң соонга «Сүт-Хөл» деп сөстерни немзәр:

111 база 114 үүлдерниге «Бирги оралакчызы» деп сөстерни «бирги оралакчыларының» деп сөстер-биле солуур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1983 чылдың июль 8.

«ТЫВА АССР-НИҢ УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ДҮРҮМНҮ БАДЫЛААР ДУГАЙЫНДА» ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫН БАДЫЛААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң докпаадыры болза:

«Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының дугайында Дүрүмну бадылаар дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1983 чылдың июнь 14-те Чарлыын бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1983 чылдың июль 8

«ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ЧУРТ УЛЕТПҮР ЭРГЕЛЕЛИН ТЫВА АССР-НИҢ ЧУРТ УЛЕТПҮР МИНИСТЕРСТВОЗУ КЫЛДЫР ЭДЕ ТУРГУЗАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА» ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫН БАДЫЛААР БОЛГАШ «ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА» ТЫВА АССР-НИҢ ХООЙЛУЗУНГА ӨСКЕРИЛГЕЛЕР КИИРЕР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң докпаадыры болза:

1. «Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Чурт үлетпүр эргелелин Тыва АССР-ниң Чурт үлетпүр министерствозу кылдыр эде тургузар дугайында» 1983 чылдың май 16-да Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаар.

2. Оон-биле холбаштыр «Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында» 1979 чылдың декабрь 24-тегя Тыва АССР-ниң Хоойлузунга дараазында өскерилгелерни киирер:

23 үүлге «Тыва АССР-ниң Мелиорация болгаш сут ажылагай министерствозу» деп сөстериниң соонга «Тыва АССР-ниң Чурт үлетпүр министерствозу» деп сөстерни немзәр.

25 үүлүнден «Тыва АССР-нәң Министрлер Чөвүлелиниң Чурт үлетпүр эргелели» деп сөстерни казыыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1983 чылдың июль 8.

ЧАРЫШТУГУН БЕДИК ТУДААЛ!

ЧЕДИИШКИННЕР БАР-ДАА БОЛЗА

Республиканың үлетпүр будурүлегелериниң арагында 1983 чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүседир дээш калбарган социалистиг чарыш эки түнелдерни берип турар. Будурүлегелер продукция сайгарарының чартык чыл планын пиитизи-биле 105,4 хуу күүсеткен, пландан ажыр 3,2 миллион рубльдин продукциязын сайгарган. Продукция сайгарарының планы бар 25 будурүлегелерден 18-и чартык чылдың планын ажыр күүсеткен. Нормативтиг арыг продукция-биле үнелээриниң шилчиткен 35 будурүлегелериниң 29-у бирги чартык чылдың планын күүсеткен. Нормативтиг арыг продукция талазы-биле планны республиканың будурүлегелери пиитизи-биле 109,3 хуу күүсеткен.

Бараанныг продукцияны будурери чартык чылда 66 миллион рубль түнүг болган, оон чартык чылда өзүлдези 103,7 хуу четкен. Бирги чартык чылда күргенниң Шыпар демдектиг продукциязын 345 мун рубльге будурген. Шыпарның дээди категориязының продукциязын республикада ам дээрезинде түгле чаңгыс дааранылга фабриказы берип турар.

Бирги чартык чылдың хөмүр-даш казып тыварының, электроэнергия будурериниң, эжик блоктары, даг-дүгү, дилиг материалдары, мебель, эт, колбаса кылыглары, мал саржа, эвиртрес суксуннар, эт-соок далганы будурериниң планнары ажыр күүсеттинген.

Күш-ажылдың будурукчулуунуң планы чартык чылда 105,8 хуу кылдыр боттанган. Эрткен чылдың ол-ла үезинде деңнээрге, бир кижиге онаалтыр бараанныг продукция 3,9 хуу өскен. Нормативтиг арыг продукция будурери-биле ажылын үнелээр будурүлегелерде күш-ажылдың будурукчулуу 109,4 хуу болган. Бир кижиге ажылдап кылышкын 10,9 хуу оскен. Үлетпүр будурүгезинин бүгү немей өзүлдези күш-ажылдың будурукчулуунуң өзүлдезиниң күсели-биле чедип алганын демдеглээри өөрүнчүг.

Бараанныг продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле беш айларның планы күүсеттинген. Бир рубль үнелиг бараанныг продукцияга чарыгдал план өзугаар 116,01 көпеек турда, ону 113,28 көпеек кылдыр чиигеткен.

«Тыва даг-дүгү» комбинатның, Тываның электри четкилериниң, «Тудуг кезектери» комбинатының, Кызылдың сүт заводунуң, эът комбинадының коллективтери чартык чылда эки ажылдаан. Коллективтерде күш-ажылдың будурукчулуун өстүрериниң, будурүлегениң ажыктының бедидеринче, сагылга-чүрүмну быжыглаарывыңче партия, профэвилел организациялары кичээнгейин салып турар будурүлегелерде планныг даалгалар эки күүсеттинип турар. Социалистиг чарышче кичээнгей кошкан, күш-ажылдың сагылга-чүрүмү сула будурүлегелериниң ажыл-чорудулгазының түңнелдерни куду болуп турары билдингир.

Бирги чартык чылда продукция будурериниң хөмүүжэллининиң планын 13 будурүлге күүсеттиээн, оон иштинде 6 будурүлгө нормативтиг арыг продукция будурериниң күүсеттиээн. Чеди будурүлге продукция сайгарарының планын чедир күүсеттиээн. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, продукция будурериниң хөмүүжэллининиң 18 будурүлге кудулаткан. Чартык чылда 23 тонна шой шуткуглар, 1,8 мун дорбелчин метр соңга блоктары, 356 тонна тудуг чугайы, 614 мун туубу, 0,7 мун кубометр эптээр демирбетон кылыглар, 0,4 мун кубометр керамзит, 21,5 мун әжеш кидис идик, 38 тонна кондитер кылыглары планга чедир бердинмээн.

«Шагонартыжстрой» трестиң үлетпүр-будурүлге комбинады, Шуурмактың ыяш пункгузу, мебель фабриказы, Тураның райүлетпүр комбинады, Кызыл-Мажалыктың туубу заводу, хана материалдарының заводу боттарының планнарын кол-кол коргүзүтлер талазы-биле күүсеттиээн.

«Тыва сүт-тудуг» трестиң ДБК заводу, тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводу, Кызылдың ыяш ажылагыйы ышкаш будурүлегелер артык ажылчын күжүн тудуп турган ажылдаарын уламылап турар.

Хожудан турар будурүлегелериниң удурүлгазы, партия, профвилел, хөй-ниитп организациялары четпес ажылдан турарының чылдагаанарын плередип, хожудаашкыдан уштуварының боттуг хемчегелерни алыр хүлээлгелиг.

ТЕМП ЧҮГЕ КУДУЛААНЫЛ?

Он бирги беш чылдың үшкү, өзөк чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш республиканың ажыл-ишчилери шудургу ажылдап турар. Республиканың районнарының бирги чартык чылда сүттү, эттни болгаш дукту күргенге садарының планнарын ажыр күүсеткен.

Статистика эргелелиниң медээзин өзугаар алырга, республиканың ажыл-агыйлары он бирги беш чылдың үшкү, өзөк чылының бирги чартыында күргенге 144554 пентнер сүттү, 70269 пентнер эттни, 5305 пентнер дукту саткан. Ону бодаарга, бүгүле түвө эки болгу дег: үш продукциняның кайызынга-даа чартык чыл планнары ажыр күүсеттингилзоп. А бир эвес анализтеп, деңнелге кылыр коре бээр болзувусса, херек кырында ындыг эвес. Эрткен чылдың бирги чартыындан күргенге 13264 пентнер сүттү, 880 пентнер дукту эвээшти дужаагаан. Ол дээрге эрткен чылдыңдан куду темпилиг-дир.

Ынчалзажок планныг онаалдаңы дыка ажыр күүсеткен районнарны демдеглээр апаар. Сүт садарынга республиканың он иги району планныг онаалдаңга ажыр боттандырган. Оларның иштинден Чөөн-Хемчик, Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем, Тожу болгаш Тес-Хем ышкаш районнар түгле чартык чыл онаалдазын чедир күүседирин эвес, харын-даа эрткен чылдың ол үенин деңнелиптеп дыка ковудеирип хандырыы шилдаан. Моон алырга өскө районнар бар курлавырларын, болдунар аргаларын бүрүн ажыглаар болза, түгле план күүседирип-биле кызыгаарлаттынмайн. Бүрүнгаар базымны кылып болур тургап ийик. Ындыг турбүже, республиканың иги районну эрткен чылдың деңнелиптеп чедип, харын бо чылдың бирги чартынның сүт садар планын безин күүседип шыдаваан.

Районнардан Бай-Тайга, Эрзин сүт садар талазы-биле эрткен чылдың бо үезинин деңнелиптеп четпейн барганы республиканың пиитп көргүзүүн кудулаткан. Ону чылдың ийнги чартыында катаптавас дээш, ам оон чогуур түңнелди үндүрери эргежок чүгула.

Бирги чартык чылда сүт садарының планныг онаалдазын 43 совхоз ажыр күүсеткеп. Оон иштинде Ждапов аттыг, «Ак-Туруг», «Совет Тыва» ышкаш совхозтарның саанчылары, инек кадарчылары күжениишкинниг ажылдаан, чартык чыл планын пйиден хөй катап ажыр күүсеткеш, чарышка мурнакчы болуп турарын деңнеглээр херек. Бирги чартык чылда эпе хөй сүттү: «Искра» 565, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 669, «Саян» 3018, «Хадын» 1049, СЭКП-ниң XXV съездиэн аттыг совхоз 1365 пентнерни күргенге дужааган.

Оон-биле чергелештир эрткен турап бирги чартык чылда сүт садарының планын чээрби бир совхоз күүсетпээп. Оларның арагында «Тээли» совхоз 3120 пентнер планнан деңгүп-ле 2028 пентнерни. Бай-Тай 60 пентнерден түгле 34-ту, Ленин аттыг совхоз 560-дан 277-ни, «Мөреп» 570-ден 434-ту, «Нарын» 630-ден 410-ну, «Кара-Хаак» 1140-ден 863-ту дужаап, күргенге мурнунга улуг ярелиг болуп апткан. «Өөке», «Шивилиг», «Улуг Октябрь», «Бүрен», «Россия» совхозтар эң-не хөй сүттү будурер болгаш ону хойну садар планныг сүткүр уксаалыг шкетерлиг, эргадружулгалыг саапчыларлыг ажыл-агыйлар хирезинде планын күүсетпээп, ол — ажыл-агыйжы эвес чоруктур.

Бо чартык чылда күргенге эът садарының планныг онаалдазын 46 совхоз ажыр күүсеткеп. Оон иштинде Ждапов аттыг, «Ак-Туруг», «Совет Тыва» ышкаш совхозтарның саанчылары, инек кадарчылары күжениишкинниг ажылдаап, чартык чыл планын пйиден хөй катап ажыр күүсеткеш, чарышка мурнакчы болуп турарын деңнеглээр херек. Бирги чартык чылда эпе хөй сүттү: «Искра» 565, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 669, «Саян» 3018, «Хадын» 1049, СЭКП-ниң XXV съездиэн аттыг совхоз 1365 пентнерни күргенге дужааган.

Оон-биле чергелештир эрткен турап бирги чартык чылда сүт садарының планын чээрби бир совхоз күүсетпээп. Оларның арагында «Тээли» совхоз 3120 пентнер планнан деңгүп-ле 2028 пентнерни. Бай-Тай 60 пентнерден түгле 34-ту, Ленин аттыг совхоз 560-дан 277-ни, «Мөреп» 570-ден 434-ту, «Нарын» 630-ден 410-ну, «Кара-Хаак» 1140-ден 863-ту дужаап, күргенге мурнунга улуг ярелиг болуп апткан. «Өөке», «Шивилиг», «Улуг Октябрь», «Бүрен», «Россия» совхозтар эң-не хөй сүттү будурер болгаш ону хойну садар планныг сүткүр уксаалыг шкетерлиг, эргадружулгалыг саапчыларлыг ажыл-агыйлар хирезинде планын күүсетпээп, ол — ажыл-агыйжы эвес чоруктур.

Бо чартык чылда күргенге эът садарының планныг онаалдазын 46 совхоз ажыр күүсеткеп. Оон иштинде Ждапов аттыг, «Ак-Туруг», «Совет Тыва» ышкаш совхозтарның саанчылары, инек кадарчылары күжениишкинниг ажылдаап, чартык чыл планын пйиден хөй катап ажыр күүсеткеш, чарышка мурнакчы болуп турарын деңнеглээр херек. Бирги чартык чылда эпе хөй сүттү: «Искра» 565, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 669, «Саян» 3018, «Хадын» 1049, СЭКП-ниң XXV съездиэн аттыг совхоз 1365 пентнерни күргенге дужааган.

Оон-биле чергелештир эрткен турап бирги чартык чылда сүт садарының планын чээрби бир совхоз күүсетпээп. Оларның арагында «Тээли» совхоз 3120 пентнер планнан деңгүп-ле 2028 пентнерни. Бай-Тай 60 пентнерден түгле 34-ту, Ленин аттыг совхоз 560-дан 277-ни, «Мөреп» 570-ден 434-ту, «Нарын» 630-ден 410-ну, «Кара-Хаак» 1140-ден 863-ту дужаап, күргенге мурнунга улуг ярелиг болуп апткан. «Өөке», «Шивилиг», «Улуг Октябрь», «Бүрен», «Россия» совхозтар эң-не хөй сүттү будурер болгаш ону хойну садар планныг сүткүр уксаалыг шкетерлиг, эргадружулгалыг саапчыларлыг ажыл-агыйлар хирезинде планын күүсетпээп, ол — ажыл-агыйжы эвес чоруктур.

Күргенге эът садар онаалдалыг ажыл-агыйларның 46-ы чартык чыл планын күүседип алган. «Коммунизмниң хереди» совхоз планын 3,5 катап, Кызылдың күш фабриказы 2,1 катап, «Тиилелге», «Шамбалыг», «Йок-Тейв», «О. Шыкаа», «Кызыгаар» совхозтар планнарын 132-150 хуу күүседип, өске ажылагыйлардан мурнап, ол талазы-биле чарыштың мурнукчу одуруунда чорун турар. Чээрби совхоз эът садар талазы-биле чартык чыл планын күүседирип үскен.

Республиканың районнарындан күргенге дүк садарының чартык чыл планнарын он ийнзи күүседип алган. Ынчалза-даа эрткен чылдың бо үезинин деңнелиптеп дүк садарын кудулаткан. Бии-Хем район түгле 27 пентнер, Тожу 5 пентнер дуктү дужааганы чөгенчиг байдалды көргүзүп турар.

«Мөген-Бүрен», «Жданов», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Совет Тыва», «Енисей» совхозтар боттарының чартык чыл планын 2,1-14,3 катап ажыр боттандырган. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Революциянын чалбыыжы», «Улуг Октябрь», «Россия», «Тока аттыг совхозтар чаңгыс-даа килограмм дуктү сатпаан.

КЫРГЫЛДА ШУУДААН

«Революциянын чалбыыжы» совхозтуң төвү Балгазын суурдан ырак эвесте, топ фермада, амгы үенин пегелдезиниге дүүштүр тутказ кыргылда пунктузу бар. Ол ажыгларга кирге-ле үш чыл болган.

Совхоз бо чылын 10 мун хойну кыргыыр. Бир хойданна 3,7 килограмм дуктү ап, күргенге пиитизи-биле 47 тонна бедик шынарлыг дуктү дужаарын бэлгазынчылар хүлээнгеп.

Пунктуда 24 электрилиг хачы ажылдап, бо хүннерге чедир 5410 хойну кыргаан. Бир хойдан-на 3,5 килограмм дуктү ап турар. Кыргылданы дуржулгалыг специалист, зоотехник С. Г. Түлүш билдилиг удуртуп турар. Кыргыкчылар ортузунда социалистиг чарышты бедик деңнелге организастаан. Пунктуну лозунг, плакат-биле дерээни көрүштүг, ооредингиг.

Кыргыкчылардан Александр Чооду, Тарас Чооду, Валентин Эренчин, хереэжен кыргыкчылар Шимеккей Хорлуу, Кызыл-оол Норжуңмаа олар хүн нормазын 130—180 хуу күүседип турарлар. Ол ышкаш дүк тырыкчызы Михаил Писарев, класстакчылар Алёна Чооду, Диана Ойдупаа, эдикчи Мөңге Оюн, бизекчи Александр Түлүш бедик будурукчулуг ажылдап турарлар.

Кыргыкчылар салдынган сорулгаларны күүседир база Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турарлар.

К. ХЕРТЕК.

Репортаж

1. КАНЧААР АЖЫЛДАЙ-ДЫР СЕН...

Дужаал он арында парлаттынган. «Совет Тыва» совхозтуң директору С. Д. Седен-оол ону номчаан: «Социалистиг чарыштың негелделерин ёзугаар, парткомнуң, профкомнуң база ВЛКСМ комитединиң каттышкан хуралының үндүрген шиитпири болза...». Бо чылдың бирги чартыныңыц социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында дужаал ол. Тиилекчилер ууруксуурактап сценаже үнүп кээпле турдулар. Барык-ла бир шак иштинде. Бир дугаарында Чиңге-Дагның трактор-тарылга мехотрядының начальнигы А. С. Дакпа шаңналды барып алды. Ук коллектив быжыглаан техниказын эң-не бедик будурукчулуг ажылап, тарылганы эки шынарлыг чоруткан, чайын андарган черинің үшкү болбаазырадылгазын кылып, тараа комбайнарының 98 хуузун септеп алган. Отряд начальнигы совхозтуң шилчип чоруур Кызыл тугун, өртектиг шаңнал — баянны, спорт херекселлерин тудуп алгаш, олудунга оорушку-маннайлыг четти. Өөрү оон чанында болдуне хонаа бердя. Оларның шуптузунуң аттарын хүндүлел дептеринде кинр бижээп.

Президиум столунда «Чемпионнар кожаалары» алдын үжүктери кылаңайның чыдырлар. Оларның саны—он дорт. Адырлар аайы-биле эң-не хөй, эки көргүзүглерлиг болган он дөрт мүнакчыга оларны баглап бээр. Инек кадарчызы О. Моңгуш, чылгычы Д. Сувак, саанчы А. Дамылап, бызаа ажаакчызы В. Салчак, трактористер Д. Даваалай, М. Ховалыг, чолаачы М. Саичэй, слесарь-эдикчи Б. Саймал, бызаачы С. Моңгуш... А хойжу Өктек-оол Куулар биле хойжу бригада удуртукчузу Д. Ондар «чемпионйуң кожаалары» моон-биле ийи удаа улаштыр ап турары ол.

Кыска интервью:

— Бригадаңның чеднишкини канчап келгенил, Дамчай-оол Хунаевич?

— Сагылга-чүрүмнүг, бир деминг, карак кызыл ажылдаан. Алды хойжу, он сакманчы чогум-на ынчаар ажылдаан. Ийп дакпыр чемпионувус бо-дур, ол торүүр хоюндан пландан хөй хураганны, дуктү алды. Мал бажын барык-ла 99 хуу камгалап алган. Ийнги черде —Болай-оол Салчак. Азы сакманчы Тамара Лопсан дижик. База-ла бөгүн «чемпион кожаазын» алды. 210 (!) хураганны ажаап доруктурган...

Александра Мижит-оол — суггатчы, 75 рубльдиг белээн, «чемпион кожаазын» тыпсып тура, директор мынча деп баштактанып чарлады:

— Бо чемпионнуң оонуң ээзи Кара-оол Кулдузайович ам бо шактарда Кызыл шөлде базып чор боор ийин.

Ол тракторист база эки ажылдаап чарыш тинлекчилериниң база бирээзи болгаш, УАЧД баар халас путёвкабиле шаңнаткан кижи чүведир. Ажыл-ишчи-ле өг-бүлег!

Ам база бир солун кижиле кыска интервью. Ол — чемпион. Ооц адын адап кыйгырарга, ногаан театрга чыыларган улус хөлүг хүлумзүруп, адыш часкадылар: «Эр-хей, Доктурбек!» Ак шекленден минчип тургаш даараан бөрттүг, көк джинс хөйлен-чүвүрлүг, шилгедек узун, хүрец шырайлыг, хып дээн аныяк чараш оол шаңналдарны эгенип хүдээп алды. Дженкулов — кыргыс оол.

— Хөлчок оордум. Мээц эвээш-биче ажылымны ынчаар бедик үнелээр деп билбээндаа мен.

— Силер дүргеп арга-биле 365 хойну кыргаан-дыр силер...

— Ындыг-ла харын. Салымчолум бо совхоз-биле холбажы берген кижи-дир мен ийин. Ковровка шериг албаны эрттирип тургаш, аңаа өөренип турган тыва кыс-биле таныжып алган кижи мен, адын Таня дээр, бо чер чурттуг.

База бир интернационалчы ог-буле тургустунуп турары ол-дур. Доктурбек ам Кызылда бызаачы-бетонщиктеп турар. Кыргылдага шолээзинин үезинде киришкенин ол.

Кожаа алган мурнакчыларның аттарын тускай самбирага бижээш («Мында 1983 чылдың чемпиону... чурттап турар»), оларның бажыңнарының кудумчу талазында халаларыга азар дээни чаа, солун чүүл болду.

Чемпион аттарны тывыскаңнындан ангыда ийи коллективти,. чүс чеден ажыг мурнакчыны УАЧД-же, курорттарже баар халас путёвкалар, хүндүлел бижиктер, дипломнар-биле шаңнап, акша шаңналдарын тывыскан. Бо бүгү дээш совхозтуң ажылчыныарын болгаш албан-хаакчыларын материалдыг шаңнап-макгаарының фондузундан барык-ла 3 мун рубльди үндүрген.

Мурнакчыларны көрүп, олар-биле чугаалажып ора, кижиниң хөй-ниитиге хүндүткели-даа, материалдыг чаагай чоруу-даа хамыктыг мурнунда оон канчаар ажылдап турары-биле тодараттынар ужурлуг деп, партия Топ Комитединиң чоокта чаа болган Пленумунга айытканын сактып ордувус. Бо мурнакчылар ёзулуг-ла ол негелдеге таарыжыр кижилер ол-дур. Оларның ачызында, совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң деминг ажылының ачызында ажылагый күргенге сүт, дүк садарының чыл планнарын күүсеткен. Камгалап алдыган малдың чаш толунуң саны эрткен чылдыңдан 1,5—2 катап көвүдээн. Тудуг-монтаж ажылдарының чартык чыл планы күүсеттинген. Автопарк планын база күүсеткен. Часкы тарылга, дүк кыргылдазы организастыг эрткен. Бо үеде сиген кезилдези эгелеп, дужүт ажаар техника септелгези чоруп турар. Чайын чарган 1970 гектар черинің лөртку, бешки болбаазырадылгазын кылыр.

(Төнчүзү 4-кү арында).

ЧУРУКТАРДА: «Совет Тыва» совхозтуң ажылагыйының тус-тус адырларының чартык чыл чемпионнары (солагай таладан) хөй кыргыкчызы Доктурбек Дженкулов, саанчы Александра Дамылап, бригадир Дамчай-оол Ондар болгаш бызаа ажаакчызы Валентина Салчак олар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Бөгүн «Социалистиг чарыш экранында»:

● Үлетпүр, көдээ ажыл-агый чартык чылда ● Тыва — Хакасия: чарыш түңнели ● Бригада керээзинге чүү шаптыктап турарыл ● Таңдыда, куш фабриказында чарышты организастааны ● Мурнааннар ● Хожудааннар

ТЫВА–ХАКАСИЯ

Тыва АССР биле Хакас автономнуг областың социалистиг чарыжының 1983 чылдың бирги чартыында түңнелдери:

	Тыва АССР		Хакас АО	
	план күүседири	1982 чылга деңнээрге	план күүседири	1982 чылга деңнээрге
ҮЛЕТПҮР				
Продукция сайгарары	105	101	101	104
Күш-ажылдың будурукчулуу	106	104	104	104
ТУДУГ				
Капитал салымшкымнар	80	103	89	103
Керээлиг ажылдар хемчээли	92	102	98	107
Күш-ажылдың будурукчулуу	104	102	97	106
Чурттагга шолүн ажыглалга киргени	67	88,2	131	169
ТРАНСПОРТ				
Нийти ажыглалдың автотранспорту-биле соөртүлге	96	93	95	92
АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРЕРИ				
Чурттакчы чонга ачы-дуза чедирери	104	104	97	103
Оон иштинде көдээге	102	102	93	94
САДЫГ				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	96	99,9	97	102
КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКЦИЯЗЫН КҮРҮНЕГЕ САДАРЫ				
Мал болгаш куш	105	91	111	100,3
Сүт	107	110	100,4	115
Дээгаа чуургазы	161	110	105	96
Дүк	121	86	6 катап	102
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Бир инектен ортумак саалда, кг	648	108	1057	111
Бир дагаанын чуурга бээри	98	108	113	99
Хойдан кыргаан дүк; ортумаа-биле, кг	0,66	67	0,3	150

1983 ч. июль № 7

ЧҮГЛЕ ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИН ЭВЕС...

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир талазы-биле социалистиг чарыштың калбартыр дугайында СЭКП обкомуның бюрозунуң, Тыва АССР-иниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң докгаалын күүседир дээш көдээ ажылагай ажылдакчыларының райкому, совхозтарда профкомнар күш-ажылчы маргылдааны малчыннар ортузунда дээштиг организастаан. Партия организацияларының хүн бүрү удуртулгазы-биле кол-да кичээнгейни малдың баш санын өстүрериже, ооң продуктулуун бедидериже, семиртилгезин экижидериже утландырган. Оны чедишкиниг шинтпирлээрэ-биле ферма, бригада, кодан бүрүзүнде күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, малчыннарның харыысалгазын бедиткен, мал чемнерин рацион ёзугаар хумагалыг чарыгдап, машина-техниканың, дериг-херекселдериниң туруушкун чок ажылдаарын чедип ап турар.

Профкомнар ажыл-агыйларның удуртукчузары, специалистери-биле кады социалистиг чарыштың негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчегларин ажылдап кылган. Оларны, малчыннарның алган хүлээлгелерин кызыл-булуңнарда, коданнарда чараштыр бижээш, көскү черлерде аскан. Фермаларга, бригадаларга, малчыннарга дуза чедирери-биле партия, совет, профэвилел ажылдакчыларын, специалистерин, шефтээр организацияларны быжыглаан.

Социалистиг чарыштың түңнелин доктаамал үндүрерин чурумуткан. Сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларының аразынга күш-ажылчы маргылдааны ай санында, ажыл-агыйлар ортузунга кварталдап түңнээш, тиилекчилерниге шилчинр Кызыл туктарны, акша шаңналын тыпсып турар. Бо чылдың бирги чартыында мурнакчыларны шаңнаарынга 52 мүң ажыг рубльди чарыгдаан.

Күш-ажылчы маргылдааның түңнелинде бирги чартык чылда Таңдының ажыл-ишчилери багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Районуң малчыннары план ёзугаар эттиг 590 тоннаны, сүттүг 2700 тоннаны садар тургаш, даалгадан ажыр 113 тонна эттиг, 318 тонна сүттүг күргүнеге берген. Дүк садарының чартык чыл онаалдазын 194 хуу күүсеткен.

Сүт-бараан фермаларындан «Коммунизминиң херели» совхозтуң Төп фермазы эки көргүзүглүг болган. Бир шекке онааштыр 912 кг сүттүг саап алган. «Коммунизминиң херели», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар социалистиг чарышка өске ажыл-агыйларны мурнап, мал ажылының продуктуларын садарының, мал бажы өстүрериниң даалгаларын ажыр боттандырган.

Районуң 141 саанчызының, 385 хойжузуның хөй нуруузу чартык чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Саанчылардан «Коммунизминиң херели» совхозта И. Д. Оюн, Тока аттыг совхозта О. У. Монгуш, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта В. Т. Ахаева, Дуржулга станциязында Л. Ф. Афанаскина, З. Д. Оюн, «Революцияның чалбыжында» З. Ш. Оюн, «Россияда», А. С. Карпова сүт саалдазын көвүдедир дээш шудургу ажылдап келгенинден бир саар иненке онааштыр 1000—1300 кг сүттү саап алгаш, мурнуку одурутда чоруп ораллар. Хойжулардан И. П. Сафонов, Н. С. Виноградов («Революцияның чалбыжы»), Т. Б. Тортуй-оол, К. Д. Ооржак (ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг), С. К. Ооржак (Дуржулга станциязы) олар торүүр чүс баш хойга онааштыр 100—130 хураганны мени доруктурган, дүк кыргып алырының онаалдазын ажыр боттандырган.

«Коммунизминиң херели» совхозта профком (даргазы З. З. Филиппова) чарыштың эки организастаан. Күш-ажылчы маргылдааның дээштиин бедидер дугайында айтырыгны хуралдарга чаңгыс удаа эвес чугаалашкан. Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуга дүүштүр профком хуралынга бригадаларның, цехтериниң удуртукчуларының чарыштың канчаар организастап турарының талазы-биле отчёттарын дыңнап, чедишкиннерни демдеглеп, четпестерин элер хемчегларни ап келген. Түңнелдерин үндүрүп тургаш, чүгле план күүселдезин барымдаалаар эвес, продукцияның шынарын, материалдар, чиг-эт, электроэнергия хамаалгазын, күш-ажылдың, бүдүрүлгениң, технологтуг сагылга-чурумну болгаш өске-даа чарыштың негелделериниң киирген чүүлдерин өөренип көөрүн чурумчуткан. Бо бүгү бүдүрүлге көргүзүглерни экижидерииге дузалап турар. Ынчангаш ажыл-агый мурнакчыларның одурүүнда киргеи.

Көдээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязында профком (даргазы Ч. Д. Очур) социалистиг чарышты организастаарын сайгыраңгайжыдарынче, ажылчыннарның, албан-хаакчыларның күш-ажылчы, мозушынар книжиндилгезин экижидериниче, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузарынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Профком администрация-биле кады кышкы үеде Хадың-Аксынга малчыннар ургуларынга дүн-хүн чок ажылдаар яслисадты ажыктан. Төп сүт-бараан фермазынга ооң ажылнишчилеринге эртенги изиг чемин организастаан. Хойжуларның, саанчыларның чедишкиниг ажылдаарынга, ургуларның өөредилге, книжиндилгезинге ол таарымчалыг болган.

Ооң-биле чергелештир чамдык профкомнар, ажыл-агыйның удуртукчулары, специалистерн чарышты дээштиг организастаарынче, планныг онаалдаларны чедишкиниг күүседиринче чогуур кичээнгейин салбайн турар. ССРЭ-ниң 50 чылы, Тока аттыг, «Революцияның чалбыжы», «Россия» совхозтарның профкомнары чыл эгезинде чарыштың негелделерин ажылдап кылбаан, ооң уламыдан кезек үеде оны организастаар, түңнелин үндүрер, мурнакчыларны шаңнаар ажылды чорутпааны четпес.

Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестер профэвилел райкому, профкомнар чарышты четпес удуртуп, организастап турарын хереченилеп турар-дыр. Моон соңгаар күш-ажылчы маргылдааны үениң негелдезинге дүүштүр организастап тургаш, мал ажылынга эки көргүзүглерни чедип алыр сорулгалыг бис. СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин күүседиринің бүгү аргалары, курлавырлары районуң малчыннарында бар.

Д. ДАРТАШ,
көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Таңды профэвилел райкомунуң даргазы.

Кызылдың чылыг электростанциязының күчүлериниң улгатканы-биле кады аңаа агрегаттарны ажаар, септээр специалистерге негелде улгаткан. Ынчангаш септенчилер болгаш ажыглаачыларның социалистиг чарышка бир көл көргүзүглерниң бирээзи болза профессионал мергежилди бедидери болган. Турбина салбырының комсомолчу Сергей Напулин удуртқан слесарь-септекчилер бригадазы бирги чартык чылда бешки көргүзүглерниг ажылдап, боттарынга онаашкан агрегаттарның болгаш дериг-херекселдерниң идегелдиг ажылын хандырып келген.

Бригаданың хайгааралында котёлдарже сугну дамчыдар насостар, котёлдар боттары, насос станциязы, суг арыглаарының шүүрлери бар. Котёлдарның болгаш суг сөрдурар насостарның септелгезин эң нарын болгаш шын болуруи негээр. Ынчангаш слесарьларның билиг-мергежилиниң бедик болуру чугула. Бригада кежигүннери оларга тургустунуп турар негелделерни билип, тускай мергежил аайы-биле белетиелин шыңгыы байдалга тургузуп келген.

Септекчилер бригадазында каңнаичы Владимир Ильич Попов, слесарьлар Владимир Николаевич Понцев, Геннадий Алексеевич Златковский болгаш өскелер-даа ажылга бедик харыысалгалыын илередип, өске эш-өөрүнге үлегерин көргүзүп турарлар. Бригада кежигүнериниң сагылга-чуруму кандыг-даа чемелээшкинге таварышпайн келген болгаш электростанцияның хөй кижилиг коллективинде үлегерлиг боол турар. Ынчангаш бригаданы социалистиг чарыштың ээ мурнуку одуруунда деп санааны-даа ол.

ЧУРУКТА: септекчилер бригадазының кежигүннери каңнаичы Владимир Попов, слесарьлар Владимир Понцев, Геннадий Златковский болгаш демурный машинист Галина Трошина.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Чаржып турарларның күжүн, продукцияның шынарын экижидери, бүдүрүлге күчүлерин болгаш курлавырларының бүгү хевирлерин ажыглаарын экижидери дээн ышкаш, ындыг эчис сорулгаларны чедип алырынче углаар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң доктаалындан.

ЧАРЫШТЫҢ КӨСКҮЗҮ

Кызылдың күш фабриказы хөй кижилиг, улуг коллективтериниң бирээзи. Ол коллектив чыл эгезинде ажылчыннарның ниити хуралынга бо чылын 24 млн. 500 мүң, чартык чылда 12 млн. 200 мүң дагаа чуургазын бүдүрер социалистиг хүлээлгени алган. Ынча чуургаиы бүдүрери — ол ындыг-ла белен эвес херек. Чартык чылда күш фабриказы 13 млн. 635 мүң чуургаиы бүдүрген.

Алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседиринге күш фабриказынга кандыг курлавыр дузалаанын? Бир-ле дугаарында, кижилер-биле ажыл, күш-ажылды шын организастаары, ажылчыннар ортузунга чарыштыг ажылдаар чорукту чедип алганы болуп турар. Ол коллективте социалистиг чарышты организастаарда чүгле профэвилел организациязынче чүүл кааш кааш олурар чүве чок. Ону дирекция, партия, комсомол организациязы болгаш өске-даа хөй-ниитң организациялары деминг чорудун турар. Социалистиг чарышты организастап турда, чүгле удуртукчу эвес, шупту кол специалистер чүүл кылырын билип турар болгаш чарыштың идиг ёзэрии, күш-ажылдың төлевирии, чонга көскү болуруи, түңнелин үндүрүп турарын кымнар харыылаарын, кандыг ажыл кылып чорударын харылаар кижилер аразында хуваажып ап турар, база бо талазы-биле директор дужаалды үндүрүп турар.

Күш фабриказының коллективинде чарыштыг организастап турарында бир эки чүүл болза, чарышка бүгү кижилериниң киржип турарын, ооң чонга көскү болуруи чедип ап турарында. Кижилер ажылга рекорд тургуспаан-даа болза, оларның бичии-даа чедишкиниерни коллективке демдеглеп, ону эрткен үе-биле, өскелериниң көргүзүглери-биле деңнеп турар.

Ол коллективте социалистиг чарышты организастап турар кол кижилериниң бирээзи, профэвилел комитединиң даргазы Вера Павловна Ткаченко мынчаар чугаалады:

— Күш-ажылды организастаарында бисте чамдык дужулга бар апарган. Чүгле мурнакчы кижиниг рекордунга деңнежир дээр болза, ол шын эвес. Ындыг таварылгада бис кажан-даа чедишкин чедип ап шыдаавас бис. Ынчан чүгле мурнакчылар чаржыр, чүгле оларны шаңнаар алаар оларның түңнелин үндүрер бис. Ажылчыннарның хөй кезии ортумак ажылдап турар болгай. Ынчангаш бүгү кижилерже кичээнгейни угландырып турар бис. Ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар талазыбиле бис база чамдык эки чүүл-дерни кылып турар бис. 140 уруглар киирер садыктиң тудуу дооступ турар, ажылчыннар чурттаарынга таарымчалыг, даштында мал тудар кажаалырлыг, иогаа шөлдүг, чунар бажыглыг, гаражтыг бажыңнарның тудуушкуну эгелээн, боттарывыстың ажылчыннарывыска дагааны, дагаа оолдарын, чуургаиы чиигеткен өртекке салып турар бис.

Күш фабриказында хана солуннарны, шоодуглуг үндүрүлгелерни, «Чаиныктарны» доктаамал үндүрүп, хүннүң мурнакчыларын мактап, ажыл шагы үзер, прогулдаар кижилерни сойгалап турар. Чижээ, өртекен айның түңнели-биле эң хөй прогулду В. Бекереев, А. Петеримов, П. Шпарик, Г. Шатаков кылганын хана солуннуң шоодуглуг үндүрүлгезинде аскан.

Чартык чылдың социалистиг чарыжының түңнели-биле ол коллективте мурнакчыларның саны хөй болган. Оларның оода чамдыкызын адаары чугула. К. Мельникова, К. Хертек, В. Люхерев, В. Долганина, Г. Лыкова, Е. Ророт, Н. Монгуш, А. Волкова, К. Ондар, В. Назарова, Н. Фоменко, Д. Сат, А. Суровцева, П. Власкова болгаш өскелер-даа боттарының алган социалистиг хүлээлгезин чедишкиниг күүсеткеш, чарыштың тиилекчилери болганнар.

Фабриканың директору Леонид Павлович Килин ажылчыннар ортузунда социалистиг чарыштың чоруп турарының дугайында мынчаар чугаалады:

— Социалистиг чарыш дээрге чүүң-даа мурнумда ажылды шын организастаары деп бодаар мен. Ындыг болганда ол кижилер-биле ажыл-дыр. Коллективтиң бүгү кежигүннериниң чаңгыс деминг ажылдаарындан ажылдың түңнели ыаамаарыр. Коллективке СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдарын, Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуну база ол ышкаш СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын сайгарып, чугаалажып көрдүвүс. Ажылчыннар партияның ол чугула документаларын ажаок чүүлдүгзүүлүп, кодурлуушкуннуг, хей-аътыг ажылдап турар. Ооң түңнелинде бис бо чылын күргүнеге 200 тонна эът садар планывысты 208 тонна кылдыр чартык чылда-ла ажыр дужаалтывыс. Күргүнеге эът садар планывысты ам-даа уламчылап турар бис. Ол Аъш-чем программазын күүседиринге бистиң бичии-даа бол. улуу-вус болур.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ДЕТКИИР

Автомобиль транспортунга бригада керээзи-биле ажылдаарының ажыктын шынызын турган херээ чок боор. Ол арга шимчээр составтын ажыглалын экижидер, сагылга-чурумну быжыглаарынга улуг салгарын чедирип турар. Чүүк чедиргезиниң киржикчилериниң материалдыг сонуургалын ол база өстүрүп турар. Амгы үеде Тываның автотранспорт системазының бүдүрүлгелериниден Минусинск АТБ-зинде чолаачыларның 24 бригадазы бригада керээзинче шилчээн, ажылдап турар. Оларны организастап тургузуп турар үеде бергедээшкиннер болгаш билдинмес чүүлдер турбаан деп болбас.

Бригадаларның кежигүнерин таарыштыр тургузары, кандыг машиналарны ана шилип бээри, чагыкчылар болгаш бригадаларның аразынга керээзи мшкаш ажылдар элээн хынамчалыг болурун негеп турган Ол айтырыглар чоорту шинтпирлеттинген болгаш бригада керээзи-биле ажыл чоруп турар апарган деп болур. Бригада аргазын ажыглап кииргенинден АТБ-ниң ажылы интизи-биле эки талаже оскерилп келген. Бүдүрүлге көргүзүглерия мындыг ажылдың ажыктын бадыткап турар. Автомашиналарның болгаш чолаачыларның орукка чорууру ковүдээн: 1981 чылда бир машинага онааштыр хонукта ол сан 9,87 шак турган болза, 1982 чылда 10,16 шак апарган, чүүктүг чоруурунуң коэффициентизи 0,627-ден 0,643 чедир өскен. Транспорттуң ажылын тодаралып турар өске-даа көргүзүглер экижээп. Бригада керээзи-биле ажылдың Минусинск АТБ-зинде дуржулгазын өөренип көргеш, транспорт эргелелиниң удуртулгазы өске бүдүрүлгелерге ону неитередирин планнап, сүмелеп эгелээн. Чижээ, Кызылдың № 1 АТБ-ге кывар-чаар материалдарны сөөртүп турар чолаачыларның ажылын ол аргаже, № 3 АТБ-ге—«Тудуг кезектери» комбинаттың цементизин болгаш өске-даа тудуг материалдарын сөөртүргүнге, Ак-Довурак АТБ-зинге —«Тыва даг-дүгү» комбинатка даг-дүгүн сөөртүргүнге болгаш өскелерге бүдүрүлгелерге неитередирин көрүп турган. Ынчалзажок ооң бээр бүдүн чартык чыл эртсе-даа, үстүнде адаан автобүдүрүлгелериниң кайызынга-даа ол арга ажыглаттынып кирбээн. Чылдагааны чүдел?

Ол автобүдүрүлгелериниң удуртукчулары бригада керээзиниң ажыктыг талаларын билип чадаан, эрги аргалардан халбактанып турары ол бе? Чок, чүгле ында эвес!

Бригада керээзин долузу-биле ажыктыг болдурар дизе маңаа чүгле транспортчулар эвес, а чүүк чүдүрер организациялар, ону алырлар база киржилгелиг турар ужурлуг. Транспортчулар автомашиналарны чеже-даа четчир санныг болгаш чогуур үезинде берип турар-даа болза, чүдүрер-дүжүрер ажылдарны чогумчутпас, складтарның ажылдаар чурумун шын сагыыры боттанмас болза ол күш чок боор артар.

Бо негелделерни чүүк чүдүрер болгаш алыр организациялар күүсетпээнде бригада аргазы боттанмас. Ак-Довурак АТБ-ниниң ажылынын айы-биле комбинаттан Абаза чеднрер даг-дүгүн чүдүреринге бригада аргазын ажыглаарын шинтпирлээн турган. Ындыг ажылды организастаарынга транспортчуларга бүгү аргалар бар турган. Бригадаларны четчилээринге чолаачылар, хөй чүүк алыр машиналар база четчир. А кол-ла чүүл — чолаачыларның ажылдаар күзели турган. А чагыкчыларга хамаарыштыр ол айтырыг тургустунганда бригада аргазын ажыглап киирер изиг күзел өшкен. Комбинатка даг-дүгүн чүдүрериниң болгаш Абазага аппаргаш дужүреринің ажылы каш чыл улаштыр шинтпирлеттинип чадап турда, бригада керээзиниң дугайын чугаалап болур бе? Бир эвес чолаачы чүүк чүдүрерин болгаш дужүрерин хонук-хонуубиле манап туруп бээр чүве болза, күш-ажылдың будурукчулуунун дугайын чугаалаан ажыы бар бе? Чижээ, июнь 17—23 хүнеринде 10—11 машина чүүк дужүрер ээлчегге тура хүнзегилээн, а июль 1—2 хүнеринде даг-дүгү чүдүргеи 21 машина дужүрттүмээн. Ужуру болза бригада аргазы шимчээр составтың ажыктын бедидер азы ажылдың будурукчулуун бедидер ужурлуг. Даг-дүгү сөөртүрүнге бригада аргазын ажыглап киирерин чолаачылар негеп, ону эрегелдээрии шүгүмчүлеп турар.

«Тудуг кезектери» комбинатка цемент сөөртүрүнге бригада аргазын ажыглап киирерн база ындыг байдалга таварышкан. Чүдүрер-дужүрер ажылдарны багай организастааны, ону чаңгыс ээлчеглиг тургусканы № 3 АТБ-нин удуртукчуларының болгаш чолаачыларның соруун баскан.

Кызыл хоорайда баазаларны болгаш организацияларны хандырары-биле тургускан керээлиг бригадаларның ажылын сайгарып, оларның ажылдап турар байдалын көргүзеорге ужуратларның өөредилге, кижиндилгезинге ол таарымчалыг болган.

Ооң-биле чергелештир чамдык профкомнар, ажыл-агыйның удуртукчулары, специалистерн чарышты дээштиг организастаарынче, планныг онаалдаларны чедишкиниг күүседиринче чогуур кичээнгейин салбайн турар. ССРЭ-ниң 50 чылы, Тока аттыг, «Революцияның чалбыжы», «Россия» совхозтарның профкомнары чыл эгезинде чарыштың негелделерин ажылдап кылбаан, ооң уламыдан кезек үеде оны организастаар, түңнелин үндүрер, мурнакчыларны шаңнаар ажылды чорутпааны четпес.

Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестер профэвилел райкому, профкомнар чарышты четпес удуртуп, организастап турарын хереченилеп турар-дыр. Моон соңгаар күш-ажылчы маргылдааны үениң негелдезинге дүүштүр организастап тургаш, мал ажылынга эки көргүзүглерни чедип алыр сорулгалыг бис. СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин күүседиринің бүгү аргалары, курлавырлары районуң малчыннарында бар.

Д. ДАРТАШ,
көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Таңды профэвилел райкомунуң даргазы.

Кызылдың, чылыг электростанциязының күчүлериниң улгатканы-биле кады аңаа агрегаттарны ажаар, септээр специалистерге негелде улгаткан. Ынчангаш септенчилер болгаш ажыглаачыларның социалистиг чарышка бир көл көргүзүглерниң бирээзи болза профессионал мергежилди бедидери болган. Турбина салбырының комсомолчу Сергей Напулин удуртқан слесарь-септекчилер бригадазы бирги чартык чылда бешки көргүзүглерниг ажылдап, боттарынга онаашкан агрегаттарның болгаш дериг-херекселдерниң идегелдиг ажылын хандырып келген.

Бригаданың хайгааралында котёлдарже сугну дамчыдар насостар, котёлдар боттары, насос станциязы, суг арыглаарының шүүрлери бар. Котёлдарның болгаш суг сөрдурар насостарның септелгезин эң нарын болгаш шын болуруи негээр. Ынчангаш слесарьларның билиг-мергежилиниң бедик болуру чугула. Бригада кежигүннери оларга тургустунуп турар негелделерни билип, тускай мергежил аайы-биле белетиелин шыңгыы байдалга тургузуп келген.

Септекчилер бригадазында каңнаичы Владимир Ильич Попов, слесарьлар Владимир Николаевич Понцев, Геннадий Алексеевич Златковский болгаш өскелер-даа ажылга бедик харыысалгалыын илередип, өске эш-өөрүнге үлегерин көргүзүп турарлар. Бригада кежигүннериниң сагылга-чуруму кандыг-даа чемелээшкинге таварышпайн келген болгаш электростанцияның хөй кижилиг коллективинде үлегерлиг боол турар. Ынчангаш бригаданы социалистиг чарыштың ээ мурнуку одуруунда деп санааны-даа ол.

ЧУРУКТА: септекчилер бригадазының кежигүннери каңнаичы Владимир Попов, слесарьлар Владимир Понцев, Геннадий Златковский болгаш демурный машинист Галина Трошина.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Чаржып турарларның күжүн, продукцияның шынарын экижидери, бүдүрүлге күчүлерин болгаш курлавырларының бүгү хевирлерин ажыглаарын экижидери дээн ышкаш, ындыг эчис сорулгаларны чедип алырынче углаар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң доктаалындан.

ЧАРЫШТЫҢ КӨСКҮЗҮ

Кызылдың күш фабриказы хөй кижилиг, улуг коллективтериниң бирээзи. Ол коллектив чыл эгезинде ажылчыннарның ниити хуралынга бо чылын 24 млн. 500 мүң, чартык чылда 12 млн. 200 мүң дагаа чуургазын бүдүрер социалистиг хүлээлгени алган. Ынча чуургаиы бүдүрери — ол ындыг-ла белен эвес херек. Чартык чылда күш фабриказы 13 млн. 635 мүң чуургаиы бүдүрген.

Алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседиринге күш фабриказынга кандыг курлавыр дузалаанын? Бир-ле дугаарында, кижилер-биле ажыл, күш-ажылды шын организастаары, ажылчыннар ортузунга чарыштыг ажылдаар чорукту чедип алганы болуп турар. Ол коллективте социалистиг чарышты организастаарда чүгле профэвилел организациязынче чүүл кааш кааш олурар чүве чок. Ону дирекция, партия, комсомол организациязы болгаш өске-даа хөй-ниитң организациялары деминг чорудун турар. Социалистиг чарышты организастап турда, чүгле удуртукчу эвес, шупту кол специалистер чүүл кылырын билип турар болгаш чарыштың идиг ёзэрии, күш-ажылдың төлевирии, чонга көскү болуруи, түңнелин үндүрүп турарын кымнар харыылаарын, кандыг ажыл кылып чорударын харылаар кижилер аразында хуваажып ап турар, база бо талазы-биле директор дужаалды үндүрүп турар.

Күш фабриказының коллективинде чарышты организастап турарында бир эки чүүл болза, чарышка бүгү кижилериниң киржип турарын, ооң чонга көскү болуруи чедип ап турарында. Кижилер ажылга рекорд тургуспаан-даа болза, оларның бичии-даа чедишкиниерни коллективке демдеглеп, ону эрткен үе-биле, өскелериниң көргүзүглери-биле деңнеп турар.

Ол коллективте социалистиг чарышты организастап турар кол кижилериниң бирээзи, профэвилел комитединиң даргазы Вера Павловна Ткаченко мынчаар чугаалады:

— Күш-ажылды организастаарында бисте чамдык дужулга бар апарган. Чүгле мурнакчы кижиниг рекордунга деңнежир дээр болза, ол шын эвес. Ындыг таварылгада бис кажан-даа чедишкин чедип ап шыдаавас бис. Ынчан чүгле мурнакчылар чаржыр, чүгле оларны шаңнаар алаар оларның түңнелин үндүрер бис. Ажылчыннарның хөй кезии ортумак ажылдап турар болгай. Ынчангаш бүгү кижилерже кичээнгейни угландырып турар бис. Ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар талазыбиле бис база чамдык эки чүүл-дерни кылып турар бис. 140 уруглар киирер садыктиң тудуу дооступ турар, ажылчыннар чурттаарынга таарымчалыг, даштында мал тудар кажаалырлыг, иогаа шөлдүг, чунар бажыглыг, гаражтыг бажыңнарның тудуушкуну эгелээн, боттарывыстың ажылчыннарывыска дагааны, дагаа оолдарын, чуургаиы чиигеткен өртекке салып турар бис.

Күш фабриказында хана солуннарны, шоодуглуг үндүрүлгелерни, «Чаиныктарны» доктаамал үндүрүп, хүннүң мурнакчыларын мактап, ажыл шагы үзер, прогулдаар кижилерни сойгалап турар. Чижээ, өртекен айның түңнели-биле эң хөй прогулду В. Бекереев, А. Петеримов, П. Шпарик, Г. Шатаков кылганын хана солуннуң шоодуглуг үндүрүлгезинде аскан.

Чартык чылдың социалистиг чарыжының түңнели-биле ол коллективте мурнакчыларның саны хөй болган. Оларның оода чамдыкызын адаары чугула. К. Мельникова, К. Хертек, В. Люхерев, В. Долганина, Г. Лыкова, Е. Ророт, Н. Монгуш, А. Волкова, К. Ондар, В. Назарова, Н. Фоменко, Д. Сат, А. Суровцева, П. Власкова болгаш өскелер-даа боттарының алган социалистиг хүлээлгезин чедишкиниг күүсеткеш, чарыштың тиилекчилери болганнар.

Фабриканың директору Леонид Павлович Килин ажылчыннар ортузунда социалистиг чарыштың чоруп турарының дугайында мынчаар чугаалады:

— Социалистиг чарыш дээрге чүүң-даа мурнумда ажылды шын организастаары деп бодаар мен. Ындыг болганда ол кижилер-биле ажыл-дыр. Коллективтиң бүгү кежигүннериниң чаңгыс деминг ажылдаарындан ажылдың түңнели ыаамаарыр. Коллективке СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын, Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуну база ол ышкаш СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарын сайгарып, чугаалажып көрдүвүс. Ажылчыннар партияның ол чугула документаларын ажаок чүүлдүгзүүлүп, кодурлуушкуннуг, хей-аътыг ажылдап турар. Ооң түңнелинде бис бо чылын күргүнеге 200 тонна эът садар планывысты 208 тонна кылдыр чартык чылда-ла ажыр дужаалтывыс. Күргүнеге эът садар планывысты ам-даа уламчылап турар бис. Ол Аъш-чем программазын күүседиринге бистиң бичии-даа бол. улуу-вус болур.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

Үлетпүр талазы-биле

МУРНААННАР:

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы, Шагаан-Арыгның болгаш Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинаттары.

ХОЖУДААННАР:

Чадаананың саржат заводу, Үстүү-Енисейнин балык заводу, Чадаананың, Туранның хлеб заводтары, Кызылдың алгы заводу, Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводу, «Тыва суг-тудуг» трестиң ДБК заводу.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле

Эът садарынга

МУРНААННАР:

Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Таңды, Тес-Хем районнарының ажыл-агыйлары.

ХОЖУДААННАР:

Бай-Тайга, Өвүр, Тожу, Мөңгүн-Тайга районнарының совхозтары.

Сүт садарынга

МУРНААННАР:

Жданов аттыг, «Ак-Туруг», «Совет Тыва», «Саян», «Хадын», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг.

ХОЖУДААННАР:

«Тээли», «Кара-Хөл», «Өөк», «Кызыл Тук» (Каа-Хем), Ленин аттыг, «Мөрен», «Нарын», «Кара-Хаак».

Дүк садарынга

МУРНААННАР:

Жданов аттыг, «Совет Тыва», «Енисей», «Мөген-Бүрен», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг.

ХОЖУДААННАР:

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Хөндергей», «Россия», «Революцияның чалбыжы», «Х Улуг хурал».

БИСТИҢ БРИГАДАВЫСТА

«Май 1» совхозтуң ажылнишчилери оң бирги беш чылдың үшкү, азек чылының планын. Совет Тываның 40 чылынга утказыптур алган социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүседип турар.

Бригадавыс бо күннерде Шенделиг-Бажы Чазагылыг-Тайгада чайлаглап турар. Бригада 1000 баш ивилиг. Ивижилериниң ажыд-ажиниң дугайын көргүзүглериистен эгелеп чугаалап көрейн. Ивиэти көргүзүүвүс багай эвес. Улуг-Даглың иви бригадавының ивилери бо чылын тоорүп 100 баш ивиден 80 ачайны камгалап алган. Ол көргүзүг материнда чылдарныңга деңнээр болза, алган бедик.

Ивижиниң ажылында бедеп чүве чок, нарын. Кандыг-даа ажыл-ишти чиик көөр чүве кайда боор, шупту демей болгай харыысалга, негелде бедик. Ынчангаш кандыг-даа мергежилдиң кижилериниң ажылы кандыг-бир онзагай талаларлыг болур. Ивижиниң ажылында база ындыг. А сорулгавыс чаңгыс—мурнуусту салдынган хүлээлгелерни бүгүи күүсетпир. Бокладада Совет Тываның 40 чылынга утказыптур социалистиг чарыш калбарган, ооң негелделерни ажылдап кылдынган. Ивиэти бригаданыңдан аңгыда, ивижилер боттары аразында чарыштыг ажылдап турар. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң материалдарыбиле бригадавыска таныжып тура, социалистиг хүлээлгелериистиң негелделериниге чамдык чүүлдерни эде көргүзээн бис. Бригада кежигүннериниң күш-ажылга, хүлээлген херээнге хамаарылгазын бедидеринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедидеринче кичээнгей улуг. Күш-ажылчы маргылдаанын чүгүлә негелделери-даа ол.

Бригадавыстың кежигүннерин шупту ак сеткилдиг ажылдап турарлар. Мурнакчызарывыс эвээш эвес. Оларга Додуйын Ак. Дорит Ак. Кара-оол Шуурге болгаш ооң-даа өскелерни хамаадырыштырмо болур. Үстүнде ивижилер кызымак ажылы-биле 100 баш ивиден 80-85 ачайны камгалап алган. Моон хүүда социалистиг хүлээлгеде 100 баш ивиден 80 ачайларны алыпы көрдүгеен турган, ону ажырып. 88 ачайны камгалап алдым. Аъш-чем программазын күүседиринге бистиң улуувус ол деп сайын турар бис.

Аныяк ивижилерни белетеэрии, ивижи ажылынга оларны хаара тудары, чүгүлә айтырыг. Аңаа бистиң, хоочун ивижилериниң улуг улуг. Ынчангаш бистиң бригаданың хоочун ишчилери аныяктарга хүүда үлегерлиглер. Ылаигыы үстүнде аңааным мурнакчылар иви ажылында аныяктарга байлак арга-дүржүлгазын күлеглин-биле дамчыдып келгеннер. Аныяк сакмакчылар Татьяна Сайыяга, Анна Седенбаа олар хоочун ишчилериниң арга-дүржүлгазын шингээдип ап, күлээнген ажылынга кызымаан коргузүп турарлар. Ынчангаш бригаданың кежигүннери ол аныяктарга бүзүрээрлер.

К. ДОҢГУРБАЙ,
Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады.

БҮГҮ ПАРТИЯНЫҢ ХЕРЭЭ

Партия өредилгезиниң системазымга, комсомолдуң политчырыдымшынымга болгаш экономика өредилгезинге, пропаганданың массалыг хевирлеринге СЭКП ТК-ниң июнь (1953 ч.) Пленумунуң материалдарын өөренирине хамаарыштыр.

Чурттакчы чоннуң калбак массаларынга июнь Пленумунуң материалдарын таймыбырлаар ажылды партия организациялары бо хүннерде чорудуп турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазында, СЭКП ТК-ниң секретары К. У. Черненконуң «Партияның идеологтуг, масса-политиктиг ажылының чугула айтырыглары» деп иштелкинде кирген теоретиктиг болгаш политиктиг түүлдерге болгаш түнелдерге совет кижилериң улуг соңуургалын бырымдаалааш, бо чылдың июль-сентябрь дургузунда ажыл-ишчилерге ийи кичээлди эрттиреринге сүмелеп турар.

ЧАА КИЖИНИ КИЖИЗИДЕРИ — КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ СОРУЛГАЗЫ БОЛГАШ НЕГЕЛДЕЗИ.

Сайзырааңгай социализмни план ёзугаар, бүгү талалыг хөгжүдери — партияның, бүгү совет чоннуң эчис сорулгазы. Амгы үе-чаданың байдалдарында идеологтуг ажылга партияның кол сорулгаларын. Улус ажыл-агый болгаш социал айтырыгларын шинтпирлээринге идеологтуг ажылдың хиреченгезиниң өзүп турары. Идеологтуг ажылдың стилин сайзыраңгайжыдары, ооң ажыктыын бедидери. Догейленген үлегер-биле чоруурун, ёзу барымдаалаарын, шуутаашкынны ажып эртери.

Коммунистиг кижизидилгениң үндезини — марксисчи-ленинчи үзел-бодалды хевирлээри. Революсчу өөредингни хандыр билип алыры —совет кижилериң идейлиг быжыг туруштуунуң үнер дөзү. Ажыл-ишчилерниң аңгы талазы-биле дадыгышкынының эргежок чүтүлазы, оларның политиктиг серемчилелин быжыглаары, буржуаз идеологияның салдарымга удур туржуп шыдаар, идея талазы-биле удурланыкчыларынга удур барымдаалыг болгаш эптеш чок демиселди чорударынга кижизидери. Социалистиг тургузугның артык ажыг болуп турарын өөредири болгаш чеңнигир тайылбырлаары. Амгы үе-чаданың байдалында контрпропаганда ажылының ужур-дузазы. Күш-ажылга ынак чорукка, ниитилеглге херек ак сеткилдиг күш-ажылдың чүтүлазын хандыр медереп билириңге кижи бүрүзүн кижизидери.

Күш-ажылга шынчы, медерелдиг хамаарылга — амыдыралдың социалистиг хевириниң эге үндезини. Демократияны улам-на хөгжүдеринге болгаш бижыглаарынга, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга, бүдүрүлгени эргелеп ,башкарарынга ниитилеледир болгаш күрүнениң ажыл-херектеринге, таарымча чок байдалдарга, социалистиг ниити чурттаалганың норма-чижектериниң бүгү үреҥчилеринге эптежип болбас байдалды тургузарынга ажыл-ишчилерни калбаа-биле киириштиринге күш-ажылчы коллективтериниң ужур-дузазы. Пролетаржы интернационализмге, социалистиг патриотизмге, бодуңуң хамаатыы хүлээлгезиниң күүселдезп дээш харысаалгалыг чорукка совет кижилерни кижизидери.

Массалыг информацияның болгаш пропаганданың чепсектериниң, чырыдышкын болгаш профессионал-техниктиг өөредилгениң органнарының, культура болгаш уран үүлдүң чаа кижиниң кижизидеринге ужур-дузазының өскени.

СОЦИАЛ-ЭКОНОМИКТИГ СОРУЛГАЛАРНЫҢ ИДЕОЛОГТУГ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ.

Бүдүрүлгениң бүдүрүкчү күштериниң шынар талазы-биле ханы чаартылгаларның эргежок чүтүлазы болгаш аңаа дүүштүр бүдүрүлге харылзааларын сайзыраңгайжыдары. Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күүшүндалың быжыглаарың, чоннуң чаагай чоруун бедидерин барымдаалаш, улус ажыл-агыйының чүтүлә айтырыгларын шинтпирлээринче масса чонну хаара тудары: бүдүрүлгени интенсификастаары, эртем болгаш техниканы чедиишкинчерия ажыглалга шалыпкыныбиле дарый киирери. Аъш-чем болгаш энергетика программалары боттандырары, чурттуң бүдүрүкчү күүүзүн чөптүү ажыглаарын хандырары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери. Күш-ажылдың саныы болгаш шынарын барымдаалап хуваалданың принцивин чайгылыш чокка сагыры. Бүгү ажыл-агый механизминге эки тургустунган ажылды хандырары, бүгү-ле үүлдерге угаан-бодалдыг камналга, социалистиг чарыштың чаа хевирлерни ажыглалга киирери.

Ниитилелдиң кол бүдүрүүчү күжү дээрге кижи, ооң негелделериниң өскени. Ажыл-дакчыларның профессионал мергежилиниң болгаш экономиктиг билиниң өзүлдезиниң чугулазы, күш-ажыл коллективтериниң болгаш адырларының экономиктиг амыдыралының эртем, техника болгаш мурнакчы дужулганың чаа түүлдериниң дугайында оларны доктаамал информастаары. Бедик сагылга-чурумга, организакчы чорукка, чаа түүлдү эскерип билириңге, ниити чоннуң эт-хөреңгизин ээ ёзу-биле көрүп өөренирине кижи бүрүзүн кижизидери.

Кижилер-биле ажыл дээш, бүдүрүлгени эргелеп башкарырыңга оларны киириштирери дээш күш-ажылчы коллективтериң эргелерии болгаш хүлээлгелерии калбартып, харысаалгазын бедидери. Күш-ажылды организэстаарымның бригада хевирлериниң болгаш өске-даа организас-экономиктиг байдалдарның кижизидикчи салдарын күштелдирери. 1983 чылдың болгаш ниитизбиле беш чылдың планныг онаалдаларының күүселдезин албан хандырары — бүгү ажыл-ишчилериниң, күш-ажылчы коллективтериниң болгаш адырларының бирги эвлечелиг хүлээлгези.

• • •

Түс черинде партия организацияларының шинтпирлеп турар чугула хөй-ниитии болгаш бүдүрүлге айтырыглары-биле июнь Пленумунуң материалдарын өөредирин сырый холбаарын, Пленумунуң айтышкынынарын тодаргай күш-ажылчы коллективке хамаарыштыр чорударын кичээлдериңе удуртукчуларынга сүмелеэн.

Литература

СЭКП ТК-ның Пленумунуң (1983 чылдың июнь 15) материалдары.

СЭКП Саратов обкомунуң ажылының дугайында отчёт СЭКП-ниң доктаалы — Правда, 1983 ч, июль 7.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында болгаш бүдүрүлгелерии, албан чөрлерии, организацияларны эргелеп башкарырыңга оларның ролюн бедидер дугайында ССРЭ хоойлузу — Правда, 1983, июнь 19.

Андропов Ю. В. Карл Маркстың өөредии болгаш ССРЭ-ге социалистиг тургузуушкунуңуң чайдык айтырыглары. — М. Политиздат 1983 чыл.

«ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ НОМ ҮНДҮРЕР ЧЕР, ПОЛИГРАФИЯ БОЛГАШ НОМ САДЫЫНЫҢ ХЕРЕКТЕРИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЭРГЕЛЕЛИН ТЫВА АССР-НИҢ НОМ ҮНДҮРЕР ЧЕР, ПОЛИГРАФИЯ БОЛГАШ НОМ САДЫЫНЫҢ ХЕРЕКТЕРИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КҮРҮНЕ КОМИТЕДИ КЫЛДЫР ЭДЕ ТУРГУЗАР ДУГАЙЫНДА» ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫН БАДЫЛААР БОЛГАШ «ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА» ТЫВА АССР-НИҢ ХООЙЛУЗУНГА ӨСКЕРИЛГЕЛЕР КИИРЕР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң доктаадыры болза:

1. «Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелин Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитедиң кылдыр эде тургузар дугайында» 1983 чылдың май 16-да Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бадылаар.

2. Ооң-биле холбаштыр «Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында» 1979 чылдың декабрь 24-те Тыва АССР-ниң Хоойлузунга даравазында өскерилгелерии киирер. 24 үүлге «Тыва АССР-ниң Кинофикация талазы-биле күрүне комитедиң» деп сөстериң соонга «Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитедиң» деп сөстерии немээр.

25 үүлдең «Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиң» деп сөстерии казыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай 1983 чылдың июль 8.

ТЫВАНЫҢ АГРОҮЛЕТПҮР РЕСПУБЛИКА КАТТЫЖЫЫШКЫНЫҢ ТУРГУЗАР ДУГАЙЫНДА
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тургусканы Тываның агроүлетпүр республика каттыжыышкынын бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1983 чылдың июль 8.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң 1983 чылдың июль 8-теги доктаалынга капсырылга

ТЫВАНЫҢ АГРОҮЛЕТПҮР РЕСПУБЛИКА КАТТЫЖЫЫШКЫНЫНЫҢ СОСТАВЫ:

Көдээ ажыл-агый министерствозу

Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу

Ыяш ажыл-агый министерствозу

Аъш-чем үлетпүрүүнүң министерствозу

Сельхозтехниканың күрүне комитеди

Республиканың уксаажыдылга каттыжыышкыны

«Тыва сельхозхимия» каттыжыышкыны

Хлеб продуктуларының бүдүрүлге эргелели

Аныыр-тывыш ажыл-агый эргелели

Ресвотребсоюзтуң белеткелдер эргелели

Тываның сүт комбинады

Кызылдың эт комбинады

Кызыл-Мажалыктың эт комбинады

«Тыва көдээ тудуг» трест

«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкын

«Тыва сүт тудуг» трест

Көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле күрүне инспекциязы

«Көдээ электротудуг» тудуг-монтаж эргелели

Сибирьниң Көдээ ажыл-агый экономиказының эртем-шинчилел институдунуң Тывада сектору

Балык хайгаараалының республиканың күрүне инспекциязы

Үстүү-Енисейниң балык заводу

«Востоксибгипроводхоз» институттуң Тывада салбыры

«Красноярск ЦМПИ» институттуң Тывада салбыры

«Сибсельхозтехпроект» институттуң Тывада салбыры

«Востсибгипрозем» институттуң тывада салбыры

Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Кызыл, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Пий-Хем, Сүт-Хөл, Танды, Тес-Хем, Тоджу, Улуг-Хем, Эрзин райондарының агроүлетпүр каттыжыышкыннары.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

ЧОННУ ХҮНДҮЛЭЭР

Ак-Туруг суурда ажылдап, чурттап турар хоочуннарның бирээзи коммунист Даспай Монгушевич Ыдамчапты суурда танывас кижи барык чок. Ол совхозка он беш чыл улаштыр печкалар тудуп, кылган ажылының бүдүрүкчүлүү болгаш шынары дээш макталга кирген.

Д. М. Ыдамчаптың кылган печкалары чурттакчыларның башкыларында, хову-трактор бригадаларында, малчын коданнарда дээш санаар болза хөй-ле.

Хоочун коммунист чүтле кылган ажылы-биле кызыгаарлаттынмайн, суурда хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, улусчу дружина кежигүнү хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келген.

Школа-биле доктаамал хамаарышпас.

Совхозтар база өске-даа ажыл-агыйлар күрүнеге садар дүктү классташ, савалаш, стандарт ёзугаар дугаарлаш, ам дужаар. Өл, шык дүктү савалаш, дужаш болбас.

Ажыл-агыйлар хойларын адырылбас, балалбас будуктар-биле демдектевес ужурлуг. Ындыг будуктар-биле иминээн дүк таварышса, ук ажыл-агыйның дужаан турар дүгүн бүрүнү-биле хынаш, будуктуг дүктү ылгап, сорттаар. Хынаттынмаан дүк хүлээп алдынмас.

Специалистиң индири

ДҮК ДУЖААРЫНЫҢ ЧУРУМУ

Күрүнеге дүк садарда колхозтар, совхозтар база өске-даа ажыл-агыйлар хереглекчилер кооперациязының база ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң организацияларыла-биле чардыныр керээ ёзугаар боттандырар. Ук керээни ажыл-агыйларга онаган дүк садар талазы-биле күрүне планын база керээлерин чарарының болгаш күүседириниң дугайында Дүрүмүү барымдаалап тургузар.

ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң будүрүлге черлерине эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның база областарның (крайларның) улус депутаттарының Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шинтпирии ёзугаар дорт харылзааже шилчиткен ажыл-агыйлардан дүк садып алырын боттандырар.

Хереглекчилер кооперациязының организациялары ук ажыл-агыйлардан дүк садып алыр эргези чок. А Чиик үлетпүр Министерствозунуң организациялары хереглекчилер кооперациялары-биле керээлиг ажыл-агыйлардан дүк хүлээп алыр эргези база чок.

Колхозтарның, совхозтарның база өске-даа будүрүлгелериниң кордүнген нормадан ажыр дужаарган дүгүн керээде дугуржулга ёзугаар кандыгдаа саададмышкын чокка хүлээп алыр.

Дүктү дужаар-хүлээп алыр чери, хемчээли, шынары, чеэи керээге тодазы-биле айыттынган турар ужурлуг. Ол бүгүнү ССРЭ-ниң Белеткелдер министерствозунуң чанында кодээ ажыл-агый продукциязын садып алырының база шынарының талазы-биле күрүне инспекциязынга демдеглелдир.

Колхозчулар, ажылчынар база өске-даа хамаатылар бодуңуң остүрүп турары хуу малының дүгүн күрүнеге садар эргелиг. Оны хереглекчилер кооперациязының организациялары чер-черлерде улус депутаттарының Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чопшээрелиг ёзугаар дүк хүлээп алыр эргелиг будүрүлге черлери олардардан, коданнардан, хоорай, суурларының девискээриниңдеи хамаатыларның хуу малының дүгүн садып алыр. Ук дүк чогуур үезинде, доктаатканда чурум ёзугаар күрүнеге дужаттынган турар ужурлуг.

Хамаатылардан садып алган дүктү хүлээп алган дугаймында квитанция-биле бадыткаар болгаш түс черинң чурттакчы чонундан дүк садып алырының күрүне планына киришкен черлерии, сорттаар. Ынчалза-даа керээде кордүнген планга ол хамаарышпас.

Совхозтар база өске-даа ажыл-агыйлар күрүнеге садар дүктү классташ, савалаш, стандарт ёзугаар дугаарлаш, ам дужаар. Өл, шык дүктү савалаш, дужаш болбас.

Ажыл-агыйлар хойларын адырылбас, балалбас будуктар-биле демдектевес ужурлуг. Ындыг будуктар-биле иминээн дүк таварышса, ук ажыл-агыйның дужаан турар дүгүн бүрүнү-биле хынаш, будуктуг дүктү ылгап, сорттаар. Хынаттынмаан дүк хүлээп алдынмас.

Күрүнениң база хереглекчилер кооперациязының дузалал ажыл-агыйлары, мал өстүрер өске-даа будүрүлгелер өшкү, хой, теве дүгүн күрүнеге хереглекчилер кооперациязын таварыштыр садар, а шилчидер таварылгада — ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр Министерствозунуң дорт хүлээлгелиг будүрүлгелериңе дужаар.

Күрүнеге дужаттынып турар өшкү, хой, теве дүгү шынар талазы-биле күрүне стандарттарынга база техниктиг байдалдарга дүүшкен турар ужурлуг. Өлүгленчек, будук, өртец, үзүк-ховаганга хегдирген, таагы холумактыр база олген малдан кыргаан узуну 30 миллиметр четпес дүктү хүлээп албас.

Мыйыстыг бода мал, чылгы элчиген база сарлык таагының хүлээп алырда хой, өшкү, теве дүгүнден ангы хынап садып алыр.

Чаңгыс аай шынарлыг (ийи дугаар кыргаан), ол мышкаш шүрлеп малдан кыргаан 30 миллиметрден кыска база шүрлеп малдың чартык-чиңге (35 миллиметрден кыска), аңгылары шоодайларга тыргаш, демлектээн дүктү аңаа дүк мышкаш хүлээп албышаан, өртээн кордүгиең төлевир ёзугаар төлеп бээр. Ынчалза-даа керээде кордүмеген планга ол хамаарышпас.

Совхозтар база өске-даа ажыл-агыйлар күрүнеге садар дүктү классташ, савалаш, стандарт ёзугаар дугаарлаш, ам дужаар. Өл, шык дүктү савалаш, дужаш болбас.

Ажыл-агыйлар хойларын адырылбас, балалбас будуктар-биле демдектевес ужурлуг. Ындыг будуктар-биле иминээн дүк таварышса, ук ажыл-агыйның дужаан турар дүгүн бүрүнү-биле хынаш, будуктуг дүктү ылгап, сорттаар. Хынаттынмаан дүк хүлээп алдынмас.

Күрүнениң база хереглекчилер кооперациязының дузалал ажыл-агыйлары, мал өстүрер өске-даа будүрүлгелер өшкү, хой, теве дүгүн күрүнеге хереглекчилер кооперациязын таварыштыр садар, а шилчидер таварылгада — ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр Министерствозунуң дорт хүлээлгелиг будүрүлгелериңе дужаар.

Күрүнеге дужаттынып турар өшкү, хой, теве дүгү шынар талазы-биле күрүне стандарттарынга база техниктиг байдалдарга дүүшкен турар ужурлуг. Өлүгленчек, будук, өртец, үзүк-ховаганга хегдирген, таагы холумактыр база олген малдан кыргаан узуну 30 миллиметр четпес дүктү хүлээп албас.

Мыйыстыг бода мал, чылгы элчиген база сарлык таагының хүлээп алырда хой, өшкү, теве дүгүнден ангы хынап, садып алыр.

Чаңгыс аай шынарлыг (ийи дугаар кыргаан), ол мышкаш шүрлеп малдан кыргаан 30 миллиметрден кыска база шүрлеп малдың чартык-чиңге (35 миллиметрден кыска), аңгыларын

Найыралда кызыгаар чок

ХӨӨМЕЙ, СЫГЫТ ЧАҢГЫЛАНГАН

Тываның хөгжүм-шин театрының артистериниң концерти Кыргыс ССР-ниң найысылалы «Фрунзеге каш хүннер иштинде чедиишкинниг эрткен. Тыва АССР-ниң артист аалчылаарының көргүскен концерттери хоорайның культура амылыралдынга база бир оорушкүлүг, туттундурбас болуушкун болган. Концерт номерлериниң хөй кезии национал утка-хевирлиг бир оизагай болганы-биле көрүкчүлерге уттундурбас болуп артып калган. Чижээ, хөөмей, сыгытты көрүкчүлер аажок сонуургап, катап-катап дилеп турган.

Хөөмейжилериниң республика фестивальның баштайгы лауреады артист Д. Очурнуң хөөмейин кыргыс көрүкчүлер эң сонуургаан. Ооң ырында куштарының ыры, дамыраттарның шулараажы, сыыннарның эткени —бойдустуң үннери чаңгылаып турар.

Хөөмей, сыгыттың борбаңнадыр, эзенгилээр дээш оскедаа хевирлери барын, күүседикчилер оларның колдуунда чүгле чаңгызынга мергежип алырын оралдажырын, бүгү хевирлерниң шуптузун күүседир кижилер кончуг хөвар боол турарын артист Д. Очур тайылбырлады. Д. Очур боду колдуунда каргыраа хевиринге мергежээн артист болду. Ол дээрге колдуунда-ла бедик үнге турар болгаш күүседири белен эвес, нарын хевир болду.

Хөөмейин аныяк мастер К. Ховалыг база чедиишкиниг күүсеткен. Ол колдуунда сыгыт хевирин күүседип турду. Ооң чымчак хоюг үнү кыңгыяртайнып, кандыг-ла бир төнгеп уткалыг ыр аялгазынче шилчий бээр. Хөөмей, сыгыт-биле ыры күүседири белен эвес. Ону ол национал хөгжүм херексели игилге үделгебиле күүсеткен. Ооң күүселдезинин база-ла сонуургап, удаа-дараа дилеп ап турган.

Кыргыс көрүкчүлерге хөөмейжилер Д. Очур биле К. Ховаалыгның күүселделериниң эң солун болганы — кыргыс национал хөгжүм херексели демир хомуска күүселделерге арай дөмей боол турарында. Оон ынай моолдар, хакастар, даг-алтайлар база-ла уран чүүлдүү хөөмей, сыгыт хевирлерин шаандап тура күүседип келген болгаш ол талазы-биле база боттарының мастерлери бар. Ол солун хевирлерни өске-дээ черлерге өөредип, нептередири чугула.

Дыннакчыларга, көрүкчүлерге Тыва АССР-ден келген артистериниң концерт көргүзүү кандыг болганын «Киргиздортранспроект» институдунуң килдис эргелекчизи А. Н. Воронцов мынчаар чугаалаар: «Мен ССРЭ-ниң улустарының бот-тывынгыр уран чүүлүн сонуургап көөр кижи мен. Биске аалдап кээп турар артистерниң концерт көргүзүглерин ыяап-ла барып көөр кижи мен. Хөөмей, сыгыды-биле аалдап келген Тываның хөгжүм-шин театрының артистериниң концертин бир-ле дугаар сонуургап коргеним бо. Кайгамчык солун-дур! Чүгле мен эвес, ону көрген өске-даа фрунзечилер магадап чугаалажып турду. Чаңгыс кижи ийи үнге хөөмей күүселдезин кылыры нарын, берге-дир, ону мынчаар күүседип турарын кижи кайгаар! Бо дээрге шагшаандан тура ада-огбе салгалын дамчып келген болгаш чонуун ёзу-чанчылы-биле холбашкан боор деп кижи бодап кээр-дир. Аалчыларның концерти черле уттундурбас солун болган».

Тываның артистериниң хөөмей, сыгыттыг концертин ол көрүкчүүнүң мынчаар үнелээнинге бистер база бүрүнү-биле каттыжар бис.

В. КИРЬЯНОВ,
Фрунзе хоорай, Кыргыс ССР.

о о о

ӨҢНҮКТЕРГЕ ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Кыргыс ССР-ниң алдарлыг, коллективи, улустуң хөгжүм херекселдериниң Карамолдо Орозов аттыг Күрүне оркестри бистиң республикага аалдап чораан.

Ак-дуңма Киргизиядан келген чогаадыкчы улуг коллектив Чөөн Сибирьниң автономнуг республикаларының, областарының болгаш крайларының аныяктарының Кызылга болган найырал фестивалинга киришкеш, бо байырлалды улам көрүштүг болгаш солун болдурган.

Кыргыс аалчыларывыстың түңнел концерттери республиканың хөгжүм-шин театрының залынга болган. ССРЭ-ниң улустуң артизи, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, Кыргыс ССР-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар черинниң даргазы Алексей Бокгаевич Чыргал-оол оңучтеринең солун концерттеринге хамаарыштыр мынчаар чугаалаан:

Улустуң хөгжүм херекселдериниң Карамолдо Орозов аттыг оркестри 49 чыл буруугаар тургустунган, Кыргыс ССР-ниң хоочун профессионал коллективтеринең бирээзин Караколдо Орозов аттыг оркестрининг күүселдези-биле кандыг-даа нарын классиктиг чогаалды безин ойнап болур. Оон ыңгыда, кыргыс болгаш тыва аялга уяранчыг, хөвуларның делгеми, хемнериниң агымы ышкаш тускай аяныг болганда шак-ла мындыг оркестрге күүседирге аажок дыңнаштыг болгаш чараш чаңгыланыр. Программада улустуң аас чогаалы «Манастың» күүседип турар артисти чон чылыы-биле хүлээп алды. Бистиң концерт коллективтериниң программазынга ол ышкаш чараш тоолдаар тоолчуну чүге киирип болбас деп.

Кыргыс артистериниң чаңгыс хүн театрга болган ийи концерттериниң баштайгызынга чээрби шаа кижи олурган, а пйнгизинге чартык зал хире көрүкчүлер чыылган. Саян сынында шенне чечээ кидии чечектелген бо үеде оңучтериниске чаңгыс бооңдок чечек-даа тудуспадывыс, четтириишкинниг чылыг созуң көрүкчүлериниң мурнундан чугаалавадывыс. Концертти организастап турган албан черлерин бо дугайын арай чедир бодавайн барганын көрүкчүлер тарап тура-ла чугаалажып эгелээн.

Ак-дуңма чоннуң толээлерин эң чоок кижилер дег чылыг хүлээп алырынче кичээнгей салбаска, анаа көрүкчү кижиниң сагыжында безин эпчок болгулаар.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

2. ЭКИ АЖЫЛДААШ, ЭКИ ДЫШТАНЫР

Тук көдүргүшкүү

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында)

...Суг-Бажы суурнуң бетинде хавак кырында чазаглыг орук-биле уннаштыр уурукчуурук-тап шойлу берген аттар тутсуп олур. Мунукчулары бичии ооллар кымчыларын чайып, ындыныг алгыржып чорлар. Доозун орук дургаар үзүк чок кодургүлеп. Чарыш аттары-дыр деп билип каашаш, чолаачывыс Васяны «базып олур» диштивис. Кайда боор, мурнаан аттарга четпединивис. Суур артында чыылган, каас-шынык кеттинген чонуун чанынга келгеш, судьядан чарыш түңнелин сонуургадывыс. «Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Болай-оол Салчактың (ол социалистиг чарышка тиилекчи болгаш, Пятигорскиниң «Арыгда аян» дээр санаторийинге дыштанып путёвка-биле шаңнаткан—ред.) аъды эрти. Мунукчузу — оон оглу Виталий» деп харыы алдывыс. Үш дугаарында келген аът база-ла ол малчынның болду. Хойжу Сүрүң-оол Монгуштуң аъды ийиги черни ээлээн...

«Парк, стадион, профилакторий ажыдар» дээп чугаа суурда дыргын тараан. Хамык улус суур мурнунда кылган түр ковүргүлеп кежип, чүзүбаазын чечек үнген ногаан аянче шуушкан. Селбергей хадыннар хүрээлээн хөлчок чараш черде ногаан театр. Ногаан кылдыр будааш, угулзалар-биле каастаан делгем, шывыглыг сцена. Лозун: «Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге алдар болгаш мактал!» Чогум-на харын маңаа олар шаңналдарны алган. Холчок шевергин кылдынган танцылаар шол — веранда. Плакаттар.

Ажыдыышкынга хоочун ажылдакчы, бо черге баштайгы колхоздуң тургузукчуларының бирээзи Ховалыг Чаичыпович Нурсаттың (ааддымга чалаткан хөй санныг аалчыларның бирээзи) чугаазын чыылганнар сонуургал-биле дыңнаан. Ол кады ажылдап чораан эш-өөрүн сактып, оларның дыка хөй кезии ам-даа үре-түңнелдиг ажылдап чоруурун чугаалаашаш, аныяктарның кичээнгейинге мынча дээн:

— Чедиишкиннериң эгезин салган хоочуннарны салгаан аныяк өскен сиңер ада-мелеринерин төрээн черинге, бодуңарның төрээн чериңерге эки ажылдап, черинң, малдың продуктулуун, баш саның остүрер дээш кызып-ла ажылдап көрүңер, дүңмаларым!

Адыш часкаашкыны диңмиредим.

Совхозтуң агиткультбригадазының, «Тыва тудуг» трестиң, № 48 тудуг эргелелиниң концерттерин чыылганнар сонуургап, база-ла адыш часкаашкыннары-биле «шаңнады».

Театрдан мрак эвесте улуг аяңда шөлдерге волейбол маргылдаазы эгелээн. Совхозтуң бодунуң дөрт командазы, кожазында совхозтардан, Шамбалыгдан, Кызылдан келген спортчулар... Чаа стадионга бир дугаарында эгелээн оюнар ол. Ында улуг, дески футбол шөлү, чадаг чарыш оруу, гимнастика дериглери, баскетбол, городки ойнаар шөлдер бар. Туктар, плакаттар, лозунгар. Парктың болгаш стадионнуң, ажылчы чонуң хураддарынга, чыыштарынга шиитпирлээнин ёзугаар, совхоз ажылчыннарының эки турабиле чыгган акшазы-биле кылган. Чоокку үеде кылдынар чүүлдер база хөй: теплоход доктаар чер (ынчан найысылалбиле ол аразынга аргыжылга дыка экижиир), ча адаар шөл, чаа көвүрүг, эштир бассейн, хемелээр станция... Күш-ажыл биле спорт, культура тудуш харылзаалыг деп чүвени «Совет Тывада» эки билип, экономика, социал-культура соруглаларын шиитпирлээри-биле идеологтут ажылдың сырый харылзаазын хандырарының чугулазының дугайында партия обкомунуң X пленумунуң шиитпирлерин күүседип эгелээнин бо бүгү хереченлеп турар.

...Чаа стадион ажылмышкыны спортчулар парады, тук көдүргүшкүү-биле эгелээн. Янзы-бүрү оңнуг туктар салгынга чалгып, хөй чүзүн оңнуг ядык-хеп ногаан аяңга оизагай тода чайнап, микрофон дамчыштыр дужаалдар, рапорттар чиртилеп, кызыл, ногаан ракеталарны адып үндүрүп, көрүкчүлериниң «аараан» үнүнери «частып» турда, бир-ле оизагай чурумал, хогжум!

Кандыг байырлал хүреш чокка эртер деп? Алдан дөрт девип-самнай берди. Көрүкчүлер: «Марташ-Марташ!» деп алгырыштылар. Бажының көгеряксей берген дүгүн кыскаладыр таартын алган, эът-хаяны ам-даа шымырак, кызыл содактыг могенинг девиири дыка чараш болду. Улустуң аажок хей-аът кинрип турганы ол моге дугайын сонуургаарывыска, кожаларывыс мынчаар таймлырладылар.

— Хоочун моге-дир. Марташпан Бичe-оол дээр. Районга сураггаан, республикага көскү черлерни ээлеп чораан. Инек кадарчызы кижи.

Хоочун спортчу баштайгы ийи оннаан арыг октады. Үшкү онагда ол Каа-Хем районнуң милиция килдизининг Суг-Бажыыда участок төлээзи, аныяк, шымырак моге Владимир Тежитке октатсаа, «хоочун көктүг» дээрзин бадыткады. Бо салыгның тиилекчизи совхозунуң ат-алдарынга үлүгү киирип, 3—4-кү черни үлешкен. Ат-сураглыг могелер (аалчылар) Александр Монгуш, Александр Кавыш-оол, Анатолий Кара-Сал шаңналдыг оске черлерде бардыы.

Волейболга бо совхозтуң ооллар, уруглар командалары

Могелериң сегиржип алышкыны.

Волейбол маргылдаазы.

Улусчу чогаадылга фестивалы

СЕТКИЛДЕН ЫРЛАЖЫП...

Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатка улусчу чогаадылга фестивалиниң ийиги ээлчээнин болгаш ыры байырлалының көрүлдези чоруп турар.

Кызыл районнуң төвү Каа-Хем суурга районнуң ыры коллективтериниң болгаш улусчу чогаадылга фестивалының ийиги ээлчээниң көрүлдези болган. Анаа 500 хире кижи киришкен.

Ийиги ыры талазы-биле 10 коллективтериниң күүселделерин көргеп. Ол болаа районнуң «Мир» Культура бажыңының Сукпактың, Элегес-Аксының, Кур-Черниң, Кара-Хаактың, Чербиниң, Кунгуртугуун, Терлиг-Хаяның, Баян-Колдуң культура бажыңпарының ийиги ыры коллективтери болур. Ол коллективтерниң ыраажыларбиле ийиги белеткелдерин ыры-рларның күүселделерин бедик деңнелге организастыг болган.

Композитор А. Чыргал-ооллуң «Мээң Тывам», «Өлүм чок Ленин» деп ырларын Кур-Черниң коллективи, А. Новиковтуң «Улуг Совет Эвилели алдаржы» деп ыры Чербиниң ыры коллективи, районнуң Культура бажыңының ийиги ыры коллективи композитор Захарченконуң «Чечектел-ле Россия», тыва улустуң «Дагыл катап дарлатпас бис», орус улустуң «Дыңгыг ырла гармонь» деп ырларын хөй үннерге эки күүсеткеннер.

Ийиги ыры күүселдезинин талазы-биле жюриниң түңнелиниң-биле биргн черни Кур-Черниң, ийиги черни Чербиниң, үшкү черлерни районнуң «Мир» Культура бажыңының болгаш Кунгуртугуунуң ыры коллективтерине тывыскан.

Оон соонда ыры ансамбльдерниң трио, дуэт, солистерниң программазын база көргеп. Солистерден Опал Шулуу (Кызыл), Вера Сүрүнмей (Чербн), Сержи Кызыл-оол (Кунгуртуг) оларның онзагай чараш үннер-биле күүселделерин жюри эки деп демделээн.

Ийиги ырыларның күүселдезинин соонда районда тапцыпын, музыканың, шиниин көрүдделери болган. Маңаа хөй национал совет улустуң болгаш тыва национал тапцыларының солун чараш, ханы утка-шынарлыг коргузуглери болган. Кур-Черниң танцы коллективи болгаш районнуң «Мир» Культура бажыңының, Чербиниң танцылары эки коргузуглерни кылган. Шилерден үзүндүлерге Кунгуртуунуң, «Мир» Культура бажыңының коллективтери, оон бот-тывынгыр артистериниң чедиишкиннерин демдегээн. Электриглиг музыка ансамбльдериндеп «Мир» Культура бажыңының, Чербиниң, Кунгуртуунуң культура бажыңпарының коллективтерин эки деп демделээн.

Сыгыт, каргыраа, хөөмей талазы-биле база көрүдле болган. Аңаа Кунгуртуудан Орлан Баңзаа, Спирин Мунаук, Кур-Черден Тойбухаа Монгуш, хомуска Опал Шулуу (Кызыл), ураң помчулгага Чербиден Сүзүнмей Март-оол «Ыңдыг партия бар» деп шулукту. Кур-Черден Наталья Монгуш «Араттың сөзү» деп романдан үзүндүнү помчаннар.

Фестивальдың киржикчилериндеп 30 кижиниң хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер-биле шаңнап демделээн.

С. БЮРБЕ.

ХАРЫЫСАЛГАНЫ ЭКИ БИЛИР

Хүндүлээчел, бодүүп аныяк кыс коллективке кээп ажылдаа-ла ийи-ле чыл болган. Ынчалза-даа ол коллективтиң хүндуткелдир чаалап алган. Марина Куулар Улан-Удэниң культура институдун дооскап соонда төрээн Тывазынче ээп келгеш. Кызылда К. И. Чуковский аттыг уруглар библиотеказының эртем-методиктиг салбырының эргелекчизи болуп ажылдай бергеп. Чаа эртем-сургуул дооскап, ам артында амыдыралчы арга-дужулгазы эвээш кижиге барып-барып удуртур ажыл болеп эвес болганы чугаажок. Бедик харыысалганы медереп билир, методика ажылын ханы билир. берге айтырыгларны түңнеп. анализтеп билир кижи аңаа чедиишкиниг ажылдап болур.

М. Кууларда ындыг мөзүг-шыпарлар-даа бар, бергелерни ажып эртеринге оон эш-өөрүңүн дузазы-даа улуг салдар чедирген. оон профессия талазы-биле алган билиг-даа четчир болган. Ынчангаш ол коллективинде хүндуткелдиг кижилерниң бирээзи апарган.

Комсомолчу кыс хөй-ниити ажылынга база-ла идепкейлиг киржип турар. Уруглар библиотеказы 1982 чылда план талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган. Ылаңгыя номчукчуларның сан талазы-биле болгаш номну берип турар талазы-биле өзүлче улуг болган. Ында база-ла М. Куулар эвээш эвес үлүгүүзүн киргеп. К. И. Чуковский аттыг уруглар библиотеказының эргелекчизи З. Ф. Стрелковская аныяктарга үлегерлиг дагдыныкчы боол.

Ам чайгы үеде кайда-даа школалар септелгеэн болгаш оореникчилерниң дыштанылгазы кидин түлүк чоруп турар. Республиканың чамдык школаларында септелге ам адакталган.

Бо талазы-биле Бай-Тайганың Бай-Тад ортумак школазында байдал эки. Элээн хөй башкылар школаның септелгезинге киржири-биле артып калган. олар бир демниг, идепкейлиг ажылдап турар. Септелгеде алды башкы хаара туттунган. Оларның бригадири—Куш-ажылдың Кызыл Тук орденниг эдилекчизи, хоочун башкы Салчак Сүрүнович Тойлу.

Септелге дугайын бригадир кысказы-биле мынчаар чугаалады:

— Ийи интернаттың септелгезин бүрүн доостурвус. Бистер эге школаның капиталдың септелгезин кыска хуусаада доозар боол үлүзинни алган улус бис. Ам доозарының кыры келген мындыг бис. Эртенгинниң алды шактан кежээ орайга дээр ажылдап тур бис. Тудуг материалдары, ылангыя маңалар экээри үүктели бээр-дир, оон башка бистиң башкылар шалыкын ажылдаар, кызымаккай ажылдаан, ыяш-ла, шалыкын, кызымаккай улус болду. Олар эрги, ириш калган маңаларны солаан. 120 оорганы солуп чаарткан, бежеп тоона хире довурак бокту үндүр эшкен, агаар хоолайларын кылган болгаш бөш эжикти солуп чаартканнар. Ынчангаш Бай-Тад ортумак школазының септелгези ам удаваа доостурунуң кырында келген.

С. САРЫГ-ООЛ,
Бай-Тайга район.

УДАВАС ДООСТУР

ХАРЫЫСАЛГАНЫ ЭКИ БИЛИР

Хүндүлээчел, бодүүп аныяк кыс коллективке кээп ажылдаа-ла ийи-ле чыл болган. Ынчалза-даа ол коллективтиң хүндуткелдир чаалап алган. Марина Куулар Улан-Удэниң культура институдун дооскап соонда төрээн Тывазынче ээп келгеш. Кызылда К. И. Чуковский аттыг уруглар библиотеказының эртем-методиктиг салбырының эргелекчизи болуп ажылдай бергеп. Чаа эртем-сургуул дооскап, ам артында амыдыралчы арга-дужулгазы эвээш кижиге барып-барып удуртур ажыл болеп эвес болганы чугаажок. Бедик харыысалганы медереп билир, методика ажылын ханы билир. берге айтырыгларны түңнеп. анализтеп билир кижи аңаа чедиишкиниг ажылдап болур.

М. Куларда ындыг мөзүг-шыпарлар-даа бар, бергелерни ажып эртеринге оон эш-өөрүңүн дузазы-даа улуг салдар чедирген. оон профессия талазы-биле алган билиг-даа четчир болган. Ынчангаш ол коллективинде хүндуткелдиг кижилерниң бирээзи апарган.

Комсомолчу кыс хөй-ниити ажылынга база-ла идепкейлиг киржип турар. Уруглар библиотеказы 1982 чылда план талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган. Ылаңгыя номчукчуларның сан талазы-биле болгаш номну берип турар талазы-биле өзүлче улуг болган. Ында база-ла М. Куулар эвээш эвес үлүгүүзүн киргеп. К. И. Чуковский аттыг уруглар библиотеказының эргелекчизи З. Ф. Стрелковская аныяктарга үлегерлиг дагдыныкчы боол.

ТВ

ИЮЛЬ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.25 — Концерт. 10.10 —«Болчагже далашкан кыс». Уран-чечен фильм. 11.15 — Документалдыг чаа телефильм. «Кижилериң салымхуузу». 11.45 — Осетиянын аялгалары. 12.00 — Телемедээлер. 12.05—14.55 — Чапсар. 14.55 — Телемедээлер. 15.15— Документалдыг телефильм: «Оон ынак черн — торээн сууру». 15.25 —«Тимур болгаш оон командазы». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 16.30 — Неделяның спорту. 17.00 —«Горнистер, харыылаңар!». 17.45 — Партия дугайында чечен чугаалар. РСДРПниң 80 чылынга. «Ол мээң чүрээмге сиңниккен». ССРЭ-ге 30 чылдарда культура революциязының болгаш национал культураларның чечектелиишкинининң дугайында. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 — Богун делегейде. 19.00 — «Бистиң сад». 19.30 —«Незнайка Ногаан хоорайда. Мультфильм. 19.50 — Француз улустуң национал байырлалы. Франциянын телевиденнезининң программазы. 21.00 —«Ут». 21.30 —«Сиснаже орук». Документалдыг телефильм. 22.00 — Москва хоорайның музейлериниң чурулга эртинези. 22.45 — Богун делегейде. 22.30 — 00.50 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — «Динамо» (Минск).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 —«Матильданың ультиматуму, азы «Домовойну» Ким бижээнил?». Уран-чечен телефильм. 9.55 — Мультфильм —«Подаренка». 10.15— Москва Кремлиниң комендатуразының үлегер-көргүзүглүг оркестри ойнаар. 10.35—С. Соловейчик—«Ватага «Семь ветров». 6-гы төөгү —«Өжээн». 11.20 — Немец дыл. Өөредилгениң 1-ги чылы. 11.50 — «Аниским биле Фантомас». 2-ги серия. 12.55—«Билиг — күш». Эртем-шептерелдиг журнал. 13.25 —«Танцылаксан тур мен». Фильм-концерт. 13.55 — Ада-иелер, сиңерге. 14.25 — Айыл чок шимчээшкин. 14.55 — И. Брамс. Паганининиң темазынга вариациялар. 15.20— Телемедээлер. 15.30 — 18.00— Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.35 — «Шынаңам». 18.45 — Уругларга фильм. 19.10 —«Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —«Кедер үеним бажыңнарым». 21.00—«Үе». 21.30—22.35 — «Оожургал чок чай». Уран-чечен телефильм.

АГААР

Агаар станциязының дакчытканын ёзугаар алырга, бүгүн республиканга шокар булуттаар, чамдык районнарга чаъстаар, диңмирээр. Соңгубарының чүктен утланыышкынынг хаттың күжү секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдыктарынга 1—6 градус чылыг болур. Хүндүс 22—27, чамдыктарынга 12—17 градус чылыр.

Автооруктарга көстүрү эки, биче чаъстаар.

Кызылга чута булуттаар, хүнүң ийиги чартыында биче чаъстаар. Соңгу-барының чүктен утланыышкынынг хаттың күжү секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 11—13, хүндүс 23—26 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Инспектор ГАИ» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан). 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «В одно прекрасное детство» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, «Варварин день» 17.20, 19.10, 21.00 (узаткан шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Каракумы 45 градусов в тени» 15.00, 16.40, 20.00 (узаткан) «Два билета на дневной сеанс» 13.20, 18.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Опасный эксперимент» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Серебряное рево» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-31, партийжи амыдырал болгаш үлегүүр килдистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизининң 2-41-27, информация килдизининң 2-22-60, культура килдизининң 2-23-54 кедээ ажыл-агый килдизининң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1062.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00197

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 162 (12252) | 1983 чылдың июль 14, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

БРЯНСК. Областың соңгу районнарының ажыл-агыйлары дүжүт ажаалдазынче кирипкен. Трубачёв областа Ульянов аттыг колхозтуң механизаторлары бир гектардан-на 25 центнер дүжүттү ажаап ап турар. Эрткен чылдымыга болдарга, дөрт центнер хой болуп турар.

СИМФЕРОПОЛЬ. Джанкой районда «Россия» колхозтуң ажыл-ишчилери кызыл-тастың эң эки шымарлыг сорттарын күрүзеге садып турар.

Түс черниң механизаторлары эң кыска хуусаанның дургузунда дүжүт ажаалдазын чоруткан. Агаар-бойдус талазы-биле берге байдалдарның үезинде тараа ажаалдазының бүгү ажылдарын олар чогумчалыг кылдыр тургускан. Гектар санында-на 50 центнер кызылтеты ажаап албышаан, күшажылдың бүдүрүкчүлүүн В. Телмактың, В. Молдаванның болгаш Д. Моргунуң экипажтары коскүү-биле белиткен. Крымның өске-даа ажыл-агыйлары база шалыпкын ёзу-биле ажылдап турар.

ХАБАРОВСК. Нинтиниң малынга мал чемнерин белеткээринің шалыпчы айы Хабаровск крайда уламчылавышаан. Мында бир хонуктуң дургузунда муң ажыг тонна сигенин, беш муң тонна сенаж болгаш силосту, барык 500 тонна витаминниг сигенди далганын белеткеп турар. Белеткеттинген мал чемнерин фермаларже, шыгжагларже тускайлыткан транспорт оториктары ол-ла дорбан соорткуп турар.

МАХАЧКАЛА. Дагестанның оруктарында тараанның чаа дүжүдүн автопоездилер соорткуп эгелээн. Ажаалданы эрге-леп башкарарының чангыс ай албанын бо чылын тургускан. Машина-техниканың эъчеглиг ажаалдаларынга ол чорук улуг ындын берген.

БАЙ-ХААК. (Тыва АССР). Таңды районнуң ажыл-агыйлары гектардан-на чүс ажыг центнер когаан массаны кестирип ап турар. Түс черниң байдалдарынга тааржыр люцерна, ранс дээн чижектиг культураларны бо чылын хайыраан тараан. Чер ажылының хона системазын ажыттадыр киргеш, ситеннің дүжүдүн ийи катап алырын мында ылаанап турар. Баштайгы ийи-ги кезилдениң дүгесавазын дүгедедирп-биле суттатты дораан чорудун, минерал чемнишпилгеш чашкан.

(СЭТА).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Француз коммунистиг партияның делегацияларының КАДЫ КЫЛГАН МЕДЕГЛЕЛИ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязы-биле Француз коммунистиг партияның Чиргине секретары Жорж Марше баштаан Француз коммунистиг партияның делегациязының аразында чугаалажышкынар 1983 чылдың июль 12-де Москвага болган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязының составынга киргенер: СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүге кандидат, СЭКП ТК-ниң секретары Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, СЭКП ТК-ниң Чиргине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Делегей килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы В. В. Загладин, СЭКП ТК-ның Делегей килдизиниң сектор эргелекчизи Ю. И. Зуев.

Француз коммунистиг партияның делегациязының составынга киргенер: ФКП-ниң Политбюро кежигүнү, ТК-ның секретары М. Гремец, ФКП-ниң Политбюро кежигүнү Г. Ермье, ФКП ТК-ның кежигүнери Ж-Ф. Го болгаш Ж-Ф Мейер.

Ол ужуражылганы 1980 чылда кады тодаратказын эп-сеткил каттыштырылгазының үндезинине хогжүп турар харылзааларга дүүштүр эрттирген болгаш делегей байдалының хогжүлдезинің оруктарында хамаарыштыр ынчан берген үнелээшкинниң шынының бадыткаан.

Ийи партия боттарының кичээнгейин бүгү делегейниң улустарының кол сагыш салышкынынче: тайбыңче болгаш боо-чепсектерни дүжүреринче утландырган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Француз коммунистиг партия чугаалажышкынарының түмелиниң дараазында медеглелди хүлээп алган:

Делегей байдалы ханы дүвүрелди болдуруп турар. Кижи төрелгетен амгы цивилизациянга, бистиң бөмбүрээвисте амыдыралга халапты бүгү салдарын дыргедирген ядролуг дайынның аймыгының мурнунда тургустунган.

Амгы үеде бооп турар боо-чепсектерниң, ылаңгыя ядролуг боо-чепсектерниң эдерих хой санныг мөөнүнээшкини коргунчуг кыжанып болур. Ол бүгү кижи төрелгетенни чок кылырының айыылыг тургузуп турар. Чүс-чүс миллион кижилер, ооң иштинде чаштар, аштан, түрегделден, аарыглардан, экономиктиг хожудашкындан качыгдап турда, ол эңдерик хой акша-хөреңгини сиңирип турары-биле киленип хайындырып турар.

Бо-чепсектерни ол көстүп корбээн эңдере бүдүрери соксадыр керек! Өлүминг белеткээринче үнүп турар акша-хөреңгилерин амыдыралдың, депшилгениң болгаш хогжүлдениң херээвине бараан болдурар керек! Улам хөй санныг апар чыдар эр, херээжен, аныяк кижилерниң, оларның бүзүрелдери болгаш үселдери чеже-даа аңгы болза, негелдези ындыг.

Тайбың херээнге айыылды делегей империализминиң эң агрессчи бөлүктериниң улустарының социал болгаш национал хосталгалыг чорудуун кандыг-даа арга-биле доктаадыр деп чүткүлү тывылдырып турар. Чогум-на оларның ол чүткүлү боо-чепсектерни эңдере бүдүрериниң айыылдыг күштелиишкинниче апар чоруур, делегей ареназынга күштериң дедиңгүүрүн боттарының талазынче өскертир күзелдя оларның талазындан тывылдырып турар.

Өске политиктиг күштер тургустунган байдалды оон ашты кылдыр сайгарып, көргүзүп турары билдингир. Ынчалзажок, ийи партияның бодап турары-биле алырга, ол чорук эң калбак социал, политиктиг болгаш хөй-ниитн күштериң бүгү-ниитн тайбың дээш деминг кады хөделиишкиниерниге канчап-даа доктар болбас болгаш бооп шыдаваспаа ужурлуг.

Амыдыраар, тайбың байдалдарда чурттаар чергени камгалап турар сан-түң чок күштериң дин бүрүзүнде тыптып кээп турары тоогуйүг чаа фактор болгаш кижи төрелгетенге улуг деткимче болур. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Француз коммунистиг партия бүгү делегейниң улустарының көстүп көрбээн демиселиниң хогжүлдезиниге ханы сеткил ханыышкынны илереди турар. Тайбың дег ыдыг үнелиг чаалап алыышкын чок деп бүзүревишаан, олар, баш удур кандыг-даа негелде чокка, ону күзеп турар бүгү чаагай сеткилдиг херээжен болгаш эр кижилер-биле, бүгү күштер-биле кады тайбыцның, боо-чепсектерни дүжүреринің, аймыл чок чоруктуң, бүгү улустарының аразында найыралдың эрге-ажыктары дээш кайызы-даа болдунуң талазындан хөделир чүткүлүн илереди тур.

Ол үткалыг алыр болза, 1983 чыл онзагай ужур-үткалыг. НАТО-нуң шугуму-биле чаа америк ракеталарны Европага сайгара тургузары түңнелинде барып боттарны бээр болза, ол чорук боо-чепсектерни эңдере бүдүрерин улам өөскүдер ийик.

Тургустуиуп турар байдалда кол чүүл болза, дайын аймылын чайладыры, делегей болуушкынарының чорудуун чавырлыышкынының үүниге ээлдирери, боо-чепсектерни эңдере бүдүрерин эң дарый соксадырының болгаш боо-чепсекти дүжүреринің соңгаарладып болбас үнделиш сорулгаларын шиитпирлээрин тывары болур деп, СЭКП-ниң болгаш ФКП-ниң делегациялары бүзүреп турар.

Ооң мурнунда эң хоозуралдыг болгаш өлүмнүг дайыннар кыптыгып турган, ам бе-зия бүгү дириг чүвени он катап үзүткап кааптар күштүг чепсектерни мөөнүнээн Европага чаа боо-чепсекти немей тургузуп болбас, а харын бар боо-чепсектерни кызырып эгелээр керек.

ССРЭ-ниң болгаш Францияның улустары ийи делегей дайынчарының үезинде когаран болгаш аар олум-чидимге таварышкан. Европа дайын шолу болу бербес, ылаңгыя—ядролуг боо-чепсекти ажыглаарының шолу болбас ужурлуг деп. СЭКП-ниң болгаш ФКП-ниң делегациялары медеглеп тур. Ынчап баар арганы шиитпирлин-биле болдурбас керек.

Ийи делегациялар социалистиг чурттарның, каттышпаан чурттарның шимчээшкинниң, нейтралдыг чурттарның, Соңгу Европаның чурттарының, тайбың болгаш боо-чепсектерни дүжүрери дээш турлуп турар язы-бүрү политиктиг организацияларның саналдарын деткип, киичээнгейге ап көөр болза, ол угланышкын-биле бурумгаарларынга салдарлыг болур деп ол саналдарны демдеглеп турар.

Социалистиг чеди чурттарның партияларының болгаш күрүнелериниң удуртур ажылдакчыларының чоокта чаагы Москвага болган ужуражышкынынга Европага ядролуг-даа, стратегтиг-даа боо-чепсектерни кызырарынче, боо-чепсектерни эңдере бүдүрерин, космосче неитередирин болдурбазынче утланган бүгү саналдарын СЭКП-ниң делегациязы база катап бадыткаан. Ядролуг чепсектиг күрүнелериниң оларга бүгү бар ядролуг боо-чепсектерни сан-хемчээл болгаш хевир-шынар талазы-биле немей остүрерин дедге соксадыры ол угланкышкынга улуг базым болур ийик. 1984 чылдың январьдан эгелеп шериг чаригдалдарын улгаттырбас болгаш оон соонда-гы үеде чаригдалдарны кады кызырарының тодаргай хемчеглериниң дугайында дугуржулганы чедип алыры дээш чугаалажышкынарны соңгаарлатпайн шуут эгелээр деп социалистиг чурттарның НАТО кежигүнери чурттарга чаа саналдарынче СЭКП-ниң делегациязы кичээнгейин угландырган.

Ийи партия болүглениишкиннерни хары угда тарадырының эрге-ажыктары дээш, боо-чепсекти бүгү-ниитн болгаш контрольдуг дүжүреринің эрге-ажыы дээш хөделиринче боттарының чүткүлүн бадыткаан.

Ону кым-на күзеп турар болдур, бүгү кижилер-биле, бүгү чазактар-биле, профвыллелдер, хөй-ниитн, политиктиг болгаш, шажың-чүдүлгедаа күштери-биле, бүгү улустар-биле Женевага дугуржудга чедип алдынарының эрге ажыктары дээш хөделиринге ийи партияның кайызы-даа белеп.

Француз коммунистиг партияның Женевага чугаалажышкынарны хостуг болдурарынче, ол чугаалажышкынарны соңуургалдыг бүгү чазактарга, тодаргайларга, бүгү европейжи чазактарга ажыдарынче утланган сапаллы үндүрерде салган соруглагы ындыг бооп турар-дыр. ФКП-ниң бодап турары-биле алырга, бо талазы-биле бүгүдеге таарымчалыг болгаш чепсегленишкинни эң-не күдү деннелге чедир кызырарын орландажырынче утланган болгаш күштериниң денгүүрүн хевээр арттырбышаан, улус бүрүзүнүн болгаш күрүне бүрүзүнүн аймыл чок чоруун магадылавышаан, базымнарны ылып болур ийик.

Француз коммунистиг партияның делегациязы соңгу пунктуну баатаар Франция бодупун аймыл чок болгаш хамаарышпас чоруун хандырарынга четчир ядролуг күштерлиг боол турарын сагындырган. Ындыг күштер болза оларны кызырарынче утланган чугаалажышкынар кылыр чүүл эвес бооп турар. Европага болгаш бүгү делегейге-даа күштериниң дең чоруун болгаш чүрт бүрүзүнүн аймыл чок чоруун хамдырарының, чепсегленишкинин чоорту дүжүреринің тодаргай хемчеглери алдынгай болза, ынчап ол айтырыгны тургузуп болдурунуң үезин келир ийик.

Ооң-биле чергелештир. Француз коммунистиг партия, бир тээ, Франциял Соңгу Атлантика эвилелиниң кежигүнү болбушаан, анаа хозбаштыр ооң үнүп турар хүлээлгелериг болганда, ооң ядролуг күштери Европада бар бооп турар күштерни шиитпан-биле санаарда, ынчаңгейге алдынар ужурлуг.

СЭКП-ниң делегациязы ФКП-ниң илергейлээн бодалдарынга сонуургалдыг болган. Ол Франциянның ядролуг шыгжамыры Европада ядролуг боо-чепсектиң чогуур денгеверип үндүрерде барымдаалаттынган турарының талазы-биле билдингир совет турушту бадыткаан. Ынчалза-даа ол шыгжамырны кызырарын негевээни ол болуруи база бадыткаан.

Мадрид ужуражышкынының доостунары болгаш хамыктың мурнунда — Европага идегежиринін, аймыл чок чоруктуң болгаш чепсегленишкинни дүжүреринің хемчеглериниң талазы-биле конференциянын чылдынаан тутайында дугуржудга чедип алдынарының эрге ажыктары дээш хөделиринге ийи партияның кайызы-даа белеп.

Француз коммунистиг партияның Женевага чугаалажышкынарны хостуг болдурарынче, ажыктыг дооза-кылыр шиитпирлинни база катап илергейлээп.

Делегейниң дүшкүүрүүг байдалын чымчадыры, тайбың, кожа-хелбээ догуннаашкынны быжыглаары, чавырлыышкын болгаш чепсегленишкинни дүжүрери дээш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылыры эргежок чугула.

Хогжүп эгелеп турар бүгү чурттарның аар-берге байдалының дугаймында айтырыгны ийи делегация база корген. XX түс чылдың төнүүзүнде дөртен миллион кижи, оларның чартык кезии —уруглар, чыл санында-на аш-чүттан өлүп, чартык миллиард хире кижи чедир чемнемезиңден аштап турар. Делегейниң шеринг чарыгдалдары хогжүп эгелеп турар чурттарга күрүне дузаламчымының иниити түүнүнден чөрбөи катап ажып турар.

Кижи төрелгетенниң төлептиг чорууи ынчаар дора көөр чорукту соксадыры чугула.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Француз коммунистиг партия кажа-даа каттышпаан чурттарның чоокта чаа бедик денгелге болган чөвүлел хүрежиндэн чангыланып үнген ол улустарның кыйгырыышта харылзаары-биле кужениишкинни шиитпирлээр, дээн шиитпирлээп. Бүрүнгаар денгиилериң болгаш хогжүлдениң хөрөз, национал, социал болгаш гуманнаг хосталганың хөрээ амгы үеде тайбың болгаш чепсегленишкинниң дүжүрери дээш шиитпирлиг демисежиринден чарыгбас болуруи олар эң-не билдингир-биле медеглээп. Ол сорулга-биле олар улустарның чедип алыр дээш демисежип турар чүүлү—улустар аразының чаа корум-чүрүмүи тургузарынче бүрүнгаарлаар арганы бээр, улустар аразында калбак кады ажылдажылганы тургузары дээш орландажып турар.

Улус бүрүзүнүн боттарының шилип алышкынын ёзугаар шиитпелдя тургузарынга хостуг эргелиин ийи партияның делегациялары сагындырып турар. Чамдык улустар бөгүн боттарының чурттарының ангы-ангы боттуг чүүлдерин болгаш янзы-бүрү байдалдарында социалистиг шиитпелдя тургузып, ол улустарның мурнунда турар тодаргай айтырыгларны шиитпирлеп турар. Консервативтиг күштер ооң-биле эптежирип күзеевейн турар. Олар кандыг-даа депшилгелиг идеяларга удур хөделбишаан, туруступ, быжыгарының черинде киргеи ыидыг шиитпелдерниң боттуг чорууи шын эрес кылдыр коргузерини чечкүп турар.

Ийи партияның делегациялары: антикоммунизмни дээрге ооң кандыг-даа хевирлериндэ бүгү-ниитнинің тайбымнаан эрге-ажыктарынга удурлашкак болуруп медеглеп турар.

Империализминиң агрессчи болүктериниң боттарының политиказын агартыр дээш чорудуп турары амгы үениң идеологтуг дайыны улус бүрүзү, ооң иштилеп турган-дыр. ФКП-ниң бодап турары-биле алырга, бо талазы-биле бүгүдеге таарымчалыг болгаш чепсегленишкинни эң-не күдү деннелге чедир кызырарын орландажырынче утланган күштериниң күзүрери дээш бүгү-ле болдунар чүүлдерни кылыры эргежок чугула.

Хогжүп эгелеп турар бүгү чурттарның аар-берге байдалының дугаймында айтырыгны ийи делегация база корген. XX түс чылдың төнүүзүнде дөртен миллион кижи, оларның чартык кезии —уруглар, чыл санында-на аш-чүттан өлүп, чартык миллиард хире кижи чедир чемнемезиңден аштап турар. Делегейниң шеринг чарыгдалдары хогжүп эгелеп турар чурттарга күрүне дузаламчымының иниити түүнүнден чөрбөи катап ажып турар.

Кижи төрелгетенниң төлептиг чорууи ынчаар дора көөр чорукту соксадыры чугула.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болгаш Француз коммунистиг партия кажа-даа каттышпаан чурттарның чоокта чаа бедик денгелге болган чөвүлел хүрежиндэн чангыланып үнген ол улустарның кыйгырыышта харылзаары-биле кужениишкинни шиитпирлээр, дээн шиитпирлээп. Бүрүнгаар денгиилериң болгаш хогжүлдениң хөрөз, национал, социал болгаш гуманнаг хосталганың хөрээ амгы үеде тайбың болгаш чепсегленишкинниң дүжүрери дээш шиитпирлиг демисежиринден чарыгбас болуруи олар эң-не билдингир-биле медеглээп. Ол сорулга-биле олар улустарның чедип алыр дээш демисежип турар чүүлү—улустар аразының чаа корум-чүрүмүи тургузарынче бүрүнгаарлаар арганы бээр, улустар аразында калбак кады ажылдажылганы тургузары дээш орландажып турар.

Улус бүрүзүнүн боттарының шилип алышкынын ёзугаар шиитпелдя тургузарынга хостуг эргелиин ийи партияның делегациялары сагындырып турар. Чамдык улустар бөгүн боттарының чурттарының ангы-ангы боттуг чүүлдерин болгаш янзы-бүрү байдалдарында социалистиг шиитпелдя тургузып, ол улустарның мурнунда турар тодаргай айтырыгларны шиитпирлеп турар. Консервативтиг күштер ооң-биле эптежирип күзеевейн турар. Олар кандыг-даа депшилгелиг идеяларга удур хөделбишаан, туруступ, быжыгарының черинде киргеи ыидыг шиитпелдерниң боттуг чорууи шын эрес кылдыр коргузерини чечкүп турар.

Ийи партияның делегациялары: антикоммунизмни дээрге ооң кандыг-даа хевирлериндэ бүгү-ниитнинің тайбымнаан эрге-ажыктарынга удурлашкак болуруп медеглеп турар.

СЭКП ТК-НЫҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЫҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРЫ

СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң «Шилиттингеи чүүлдери болгаш чугаалаары» деп ному ийи-ги үндүрүлге-биле чырыкче үнген. Ол ном СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы ажыл-чорудулгазының чугула айтырыглары чырыдып турар.

1942 чылдан 1983 чылдың июль айга чедир партияның удуртур болгаш күрүне албан-дужаалдарга ви Ю. В. Андроповтуң ажыл-чорудулгазының үе-чадазын хаара тудуп турар чугаалардан, чүүлдерден ук чыланы тургустунган. Коммунистиг тургузуушкунну удуртур талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозуның хөй талалыг ажылын номнуң материалдазы илередип турар. Амгы үечадада партияның болгаш чоннуң ажыл-чорудулгазының кол алыс үезинде болза сайзырагай социализмни болбазырангайжыларын, коммунизмче чоорту шилчиринче апар чыдар тоогу талазы-биле ол ур хуусаалыг үе-чадазың үезинде бистиң чүрттувус туруп турар дээрзин ук чүүлдер хереченип турар.

Совет улустуң ажыл-чорудулгазының кол адыры болур экономикажа улуг кичээнгей салдынган. Совет ниитилел хөгжүлдезиниң темпилерни оны боттандырарындан хамаарыжыр өзек айтырыгны ында аңгылап демдеглээн. Ол дээрге, партийжи, күрүне болгаш нуша-ажылдың сагыыла-чуруумун быжыглаары, бүгү-ле ажылдакчыларның харыысалгазын белидери, массаларның чогаадыкчы идепкейин хөгжүдеридир.

Совет ниитилелдиң социал-политиктиг болгаш идеяльиг чаңгыс эдилиг, бистиң чүрттувустуң ашыналарының болгаш бүге улустарының удам ыыжы чечектелишкинниинің база чоокшулажышкынының эң-тырыглары чымыдыда кол черни эзлеп турар.

Социализмниң чаалап алышкыннарын камгалаар, ССРЭ-ниң камгалаар арганы чогуур дедиелге тургузар, шериг талазы-биле ССРЭ-ни, Варшава Керээзиниң кирижикчилери күрүнелерни ажарын чедип алыр дээн АКШ-тың, НАТО-нуң планнарын үзер талазы-биле СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң дашкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол-кол айтырыглары номда илереттинер.

1979 чылда үнген чымыдыдан чамдык материалдарны, а ол шыкаш дараазындагы үеде ажылдарны ол номда киирген.

(СЭТА).

...Дашкыдан соңгу медээлер...

ВАРШАВА. Польшада иэнг, хүнээрек агаар тараалының быжарын дүргедеткен. Чүрттүн ховуларында дүжүт ажаалдазы мурнуидазындан ийи шеден эрте эгелээн. Кодээ ажыл-агый болгаш аъшчем үлетпүрүүнүң министерствозунуң дыңнадыыш ёзугаар элырга, рапстың 40 хуузун, күзүн тараан арбайның 75 хуузуя кестирген. Бо чылын кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының иниитизи-биле 8 млн. гектар ажыг черинің тараазын ажаап алыр. Механизаторлар дүжүт ажаан алышкынынга эки белетиеиген. Күражыл-агыйларның болгаш кодээ ажыл-агый кооперативтериниң машина парынгыга 3 муң комбайн, сноп бөглаар 7 муң машина, 20 муң трактор немешкеи. Химия үлетпүрү кодээге азоттуг база фосфорлуг чемнишчидилгелер бээр планнарын күүсеткеп.

ЛИССАБОН. Португал Коммунистиг партияның X съездизи декабрының 8-тен 11-ге чедир Лиссабонга болуп эртер. Ол дугайын ПКП-ниң ТК-ның Политкомиссиязы дыңнаткан.

РИМ. Июнь 26—27-де болган хуусаадан эрте парламент соңгудаалдарынга сонгуткан чаа чыыштыр италь парламентизиниң бирги сессиязы ында ажыттынган. Италь компартияның төлөөзи Леонильде Поттн депутаттар палатазының даргазынга соңуткан, парламентиниң мурнундагы составынга база ол албан-дужаалды ээлеп турган. Парламентиниң үстүкү палатазы — сенаттың даргазы христиан деморкрат Франческо Коссиго болган, ол 1979—1980 чылдарда чүрттүң чазаан баштап турган.

Парламент ажылын эгелээн-биле хөлбаштыр Италияның президентизи А. Пертини консультациялар кылыр, оларга чаа чазак тургузарының дугайында айтырыгны шиитпирлээр.

КАРАКАС. Венесуэланың, Колумбияның, Боливияның, Эквадорнуң, Перунуң болгаш Панаманың мактаа ужуражышкынын эрттирген дашкы херектер министрлериниң кичээнгейинниң төөгүте Төп Американың айтырыглары турүп турган. Ол айтырыглар Вашингтонуун ол кавы девискээрлерге милитаризмни үгланышкынының чонга үлүг ёзу-чүрүмнарны болгаш Никарагуага бандитсег халдашкынарны кылып турар контрреволюцуу сомосачыларны ажыы-биле детькн турарының уржуундан тургустумуи келгени билдингир.

Девискээрде ийилдыг байдал болгаш делегейниң бо районунда айтырыгларны «дайын-биле» шиитпирлээрииче Ак бажыңның албадап турарынга шынгыы сагышсыралын ужуражышкынының кирижикчилери илергейлээн болгаш төп америк кризистн чугаалажышкынар аргазы-биле ажып эрттирииң аргаларын дилеп тывырынга идепкейлиг дузалажырынче бүгү чүрттарның чазактарын олар кыйгырган.

КЕЗИП КИРИПКЕН

Бин-Хеминиң девискээримде соңгу үеде чаъс-чаашыныыыг болганындан сигеннің үнгенін ыыска болганы-биле ажыл-агыйларда мал чеминиң белеткелиин чаа эгелээн. Ийлерде, буга уннарында, чоо-галарда болгаш ойнактарда сигеннерни баштай иезип турар. Сиген иезер ноя шөлдерже ам-даа кирбээн.

«Хадың» совхозтуң Өрзан бажында Хөлчүгеш, Ийлер деп черлерде Иван Фомовка удуртнан беш механизатор ажылдап турар. Оларның составында В. Кирьянов «ДТ-4», В. Алим «МТЗ-80», М. Путинцев «ДТ-40» маркалыг трактор-биле ажылдап, ам бо хүнмерде 137 гектар черниң сигенин иескен. Олар боттарының аразында социалистиг чарыштыг ажыллап туроалар.

В. ШЫНГЫЫ.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаа фабриказының бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цегинде № 4 бот-орулга-чарылгалыг эъчеглиг планын ажыр күүседип турар. Ук эъчегледе 6 кижи составтыг савалакчылар бригадазын коллективте мурнакчыларының бирээзи Екатерина Куулар бнядылыг удуртуп турар. Эъчегнин дежурный слесары Шериг-оол Ховалыг цехтиң ажылдап турар механизмнерин үзүктелишкин чок, ойшаанда үзеп-чаап, септеп турар. Ол бүдүрүлгеде ажылчынар ортузунда хууда социалистиг чарыштың тинделчизи.

Бүдүрүлгенің ажылчынары Совет Тываның 40 чыл оюн чедиишкиннерлиг үтнуур соруглалыг ажылдап турар.

В. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: бригадир Екатерина Куулар, слесарь Шериг-оол Ховалыг.

АВТОРНУҢ фотолары.

МАНААН ХӨӨН-БИЛЕ ТАВААРЛАВЫШААН

Ажыл-агыйжы кампаниялар-ның база бир чугулазы — бодүүн болгаш чулуктуг мал чемнинің белеткели болур. Районнуң ажыл-агыйлары бо чылын 16120 тонна сигенин, 800 тонна витаминниг сигенди далганын, ооң аңгыда силос, сенаж болгаш саваанны хой хемчээлдиг белеткээр.

Мал чемнерин арбыны-биле болгаш шынарлыг белеткээринге таарымчалыг байдалдар ажыл-агыйларда бар. Ындыг турбуже бо чугула, харымсалгалыг ажылды районда чүгле «Чыраа-Бажы» совхозтуң бригадалары, звенолары организастыг эгелээн. Ол ажыл-агыйның механизастаттынган бригалалары, звенолары (оларның иштинде бот-орулга-чарылгалыг звенолар база бар) сиген кезилдезинде ажылдап турар. Коммунист Д. Монгушка удуртқан АВМ звенозу 200 тонна витаминниг сиген далганы белеткээр дээш ажылдап, хола-хараганны, шагаротту болбаазыраткаш, витаминниг далганы 40 тонна чедир белеткей берген. «Хөндергей» совхозтуң механизастаттынган бригадазы сиген белеткелин ам безини 30 тонна чоокшулаткан. Ол бригадага немей күштери— звеноларны, бригадаларны совхоз дирекциязы организастап турар.

Ындыг турбуже, чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары, партком нар, кодээ Советтер күүскомнары сиген үнүжү чедишээн, таарымы дээш хөөн-биле мал чемни белеткелинче кирбейн турардар. «Искра» совхозтуң дирекциязы Угуй-оол Ооржак биле Юрий Сарыларга удуртқан механизастаан ийи звенону оргашизаставаш, звено бүрүзүнге-ле 600 тонна сиген белеткээр даалга берген. Ол звенолар техника-биле болгаш кижи күжү-биле четче хандырганнаан.

Ынчалза-даа онаалдазын күүседири-биле Чалбак-Тей шөлүнде тарамык хову сигенип кезер машиналыг үш трактор агрегады (трактористери Ю. Саая, С. Ондар Д. Ховалыг) кезип эгелээн.

— Четче эвес-даа болзувусса онаалдавысты боттандырарыбыле хову сигенни кезип эгелединвис. Техникага масло чогубиле арткан тракторлар шимчевейн турар — деп, оларның бярээзи чугаалады.

— Турлаалар кайыл? —деп айтырдым.

Трактористер каттырышкаш, бот-боттарынче көрүштүлер.

— Турлаг байтык чүү-даа чок улус-тур бис. Чем чиир дээш дүү ыракта суурже баары изигде түвектиг — деп, бирээзи харылады.

Ооң өске бригада-даа, звенодаа сиген белеткелинче кирбээн.

Кызыл-Хаякта витаминниг сиген далганы бүдүрер агрегатка бардывыс. Агрегатты ажылдырын бодааш, үзеп, чаап турган шинчи бар. Ооң туружунуң девискээри хээндектээн чүүлдер богу-биле бүргеттинген. Агрегаттың кырында серизи үредик хевээр. Совхозтуң чамдык удуртукчуларының чугаазы-биле алырга, агрегатты чоокку хүннерде ажылдадырын бадыткап турар. Ужуру болза витаминниг далган белеткелин июньда эгелеп болдурунуң аргазы бар турган.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң сүт-баразы фермазының чоогунда витаминниг сиген далганы бүдүрер агрегатты эрткен чылын эътеп тургускан. Ооң кезектери чок болганы-биле ажыглалда кирбээн. База ындыг агрегат «Тывв» совхозта бар. Ол амдаа ажылдаваан.

«Большевик» совхоз 200 тонна витаминниг сиген далганы болбазыралып белеткээр. Ында АВМ агрегат амдыгаа чедир ажылдаваан.

М. СЕВЕН.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ-БИЛЕ

—Массаның политиктиг медереними, күш-ажылчы идепкейиниң деңнели—партия комитеттериниң, эге организацияларының, коммунист бүрүзүниң ажыл-чорудулгазын үнелеп көөрүнүң кол чүүлү ол болуп турар. Ынчангаш идеологтуут, политика-кижизидилгелиг ажылга ёзу барымдаалар чорук-биле демисежири, оңу үениң негелдезинге дүүштүр тургузары хүнүң чугула сорулгазы болуп турар.

Пленумга илеткелчи — СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат болгаш санал бергеннер: «В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың партком секретары В. Х. Сүге-Маадыр, «Бирлик» совхозтуң директору Ч. Х. Дотулаа, «Хемчик» совхозтуң партком секретары И. С. Идам-Сүруң, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергоцехиниң начальныгы С. С. Казанцев, Ак-Довурак хоорайның № 1 ортумак школазының директору А. П. Кончакова, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары В. Ч. Күжүгет, район прокурору А. А. Маниахметов олар болгаш өске-даа эштер районуң үлетпээр будурүлгелериниң, кодээ ажыл-агыйының сөлгү чылдарда чедип алган көскү чедиишкиниериниң барын демдеглээн. Районуң үлетпүрүнүң, ылаңгыя республиканың аар үлетпүрүнүң баштайгызы—В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың перспективазы улуг.

Сөөлгү чылдарда районда идеологиия ажылында көскү өскерилгелер болуп, ол идепкейжээн. Партия организациялары бо сорулгага политиктиг чырыдышкынның четкилерин калбаабиле ажыглап келген. Эртикен өөредилге чылында коммунистерниң 98 хуузу политиктиг өөредилгеге хаара туттунган. Сөөлгү чылдарда партия төөгүзүн, марксизм-ленинизмниң үндезиниерин өөренир дыцнакчылар саны өскен. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта, «Шекпээр», «Барлык» совхозтарда, харылзаа белдиринде, Эрги-Барлыктың, Кызыл-Мажалыктың № 1 школаларында коммунистер болгаш ажыл-ишчилер сайзырагай социализмниң айтырыгларын, совет киитилелдиң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин, СЭКПниң политиказының янзы-бүрү айтырыгларын, делегейде идеологтуг демиселедин айтырыгларын ханызы-биле өөренип турарлар.

Ынчалза-даа бо ажылда эрецгейлээр, хөй шуугашкыныар кылыр чоруктар бар. Ак-Довурак хоорайның күш-ажылчы коллективтеринде, «Дөң-Терезин», «Хемчик» совхозтарда, № 741 КМК-да, № 1 КМК-да, «Сельхозтехникада», чурттаалга-коммунал ажылагыйының бүдүрүлге эргелинде, миш ажыл-агыйында политиктиг, экономиктиг өөредилгениң деңнели ам-даа чавыс. Бо чугула ажылга ёзу барымдаалар чоруктан уштунуп, политиктиг өөредилгениң дээштинин, ажылдың организастыын бедидер, марксисчи-ленинчи теорияны шинээдип алыр талазыбиле ажылга харысалгазын бедидери, пропаганда ажылының материал-техниктиг базазын быжыглаары чугула болуп турар.

Күш-ажылчы коллективтерге, чон ортузунга коммунистериниң, удуртукчуларының кижизидикчи ролюнуң дугайында хөй талалыг, хамы анализтиг чугаалар пленумга болган. Чаңгыс аай политхүннер, ажык чагаа хүннери, профилактика хүннери болгаш неделиләры ышкаш чон ортузунга ажылдың таварымчалыг аргаларын районда ажыглап турар.

Ынчалза-даа бо ажылда эрецгейлээр, хөй шуугашкыныар кылыр чоруктар бар. Ак-Довурак хоорайның күш-ажылчы коллективтеринде, «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтарда, Кызыл-Мажалыктың уът комбинадында, тууйбу заводунда, № 1 КМК-да, суг ажыл-агыйында, «Барлык» совхозтуң төп салбырында агитмассалыг ажыл кошкак. Ол ышкаш район төвүнүң будурүлгелеринде, албан организацияларында, Ак-Довурак хоорайда плетке-лечилериниң, лекторларның, политинформаторларының ажылын доктаамал болдурары чедип алдынмайн келген. Чижээ, тууйбу заводу, коммунэнерго салбыры, коммунал ажыл-агыйы, № 1 КМК ышкаш коллективтерге чартык чыл иштинде чүгле 1—3 хире лекциялар номчуттунган.

Районда культура албан черлериниң кижизидикчи ужур-дузазының дугайында хөй талалыг, хамы анализтиг чугаалар пленумга болган. Бо адырга кызза чогуур чүүлдер хөй. Чамдык культура бажыңнары, клубтар, библиотекалар эстетика талазы-биле коруштуг эвес, чаагайжыттынмаан, септелгезин шынар чок кылып, дериг-херекселдер-биле четче хандыртынмаан, оларның ишти-дашты үениң негелдеринге дүүштүр каастап деривээн. Ылаңгыя кышкы үеде оларның одалга системалары доцуп калыр, культура талазы-биле хемчеглер үстүг бергилээр фактылар эвээш эвес. Чон ортузунга культура-массалыг ажылда четпестер хөй.

Күш-ажылчы коллективтерге коммунистерниң, партия орагнизацияларының кижизидикчи ролюнуң дугайында санал-оналды пленумунуң киржикчилери берип, ажыктыг сүмелерни кирген. Районуң партия организацияларының кижизидикчи ролюнуң дугайында санал-оналды пленумунуң киржикчилери берип, ажыктыг сүмелерни кирген. Районуң партия организацияларының, коммунал ажыл-агыйы, № 1 КМК ышкаш коллективтерге чартык чыл иштинде чүгле 1—3 хире лекциялар номчуттунган.

Районда культура албан черлериниң кижизидикчи ужур-дузазының дугайында хөй талалыг, хамы анализтиг чугаалар пленумга болган. Бо адырга кызза чогуур чүүлдер хөй. Чамдык культура бажыңнары, клубтар, библиотекалар эстетика талазы-биле коруштуг эвес, чаагайжыттынмаан, септелгезин шынар чок кылып, дериг-херекселдер-биле четче хандыртынмаан, оларның ишти-дашты үениң негелдеринге дүүштүр каастап деривээн. Ылаңгыя кышкы үеде оларның одалга системалары доцуп калыр, культура талазы-биле хемчеглер үстүг бергилээр фактылар эвээш эвес. Чон ортузунга культура-массалыг ажылда четпестер хөй.

Күш-ажылчы коллективтерге коммунистерниң, партия орагниз

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омуразының шаңнаары болза:

КЫЗЫЛДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мая Тыртык-ооловна Монгуш — Тыва АССР-ниң садыг Министерствозунуң дузалал ажыл-агыйының ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Езутуевна Конгар — эът комбинадының экономизи.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Алдын-кыс Камаевна Серен-Чимит — «Тээли» совхозтуң уруглар садының ажаакчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Павлина Очуровна Даржаа — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Тамара Дембреловна Монгуш — Бажың-Алаак ортумак школазының интернадының повары.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Александра Дамбаадановна Монгуш — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Стюра Мартан-ооловна Ооржак — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Александра Чүлдүмовна Уртуң-Назын — СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Александра Шомуковна Монгуш — үлетпүр комбинадының ажылчыны.

Федосья Конзукаевна Монгуш — Чыргакы ортумак школаның башкызы.

Үнгек Демирдековна Монгуш — өг-бүле эези, Чыргакы суур.

Чечек Болат-ооловна Сат — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Наталья Самдарайевна Бегзи — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Саяна Сарыг-ооловна Донгак — өг-бүле эези, Теве-Хая суур.

Долчаймаа Семис-ооловна Монгуш — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Елена Чигжит-ооловна Монгуш — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Доңгүр Сатовна Ооржак — «Тыва көдээ тудуг» трестиң КМК—1-иниң ажылчыны.

Тараа Дадаровна Ооржак — райпо магазинининиң садыгчызы.

Александра Даваевна Ховалыг — райпо магазинининиң садыгчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Нина Конгар-ооловна Ригит — улус депутаттарының район Совединин күүскомунуң сан-хөө килдизиниң күроорулгалар инспекциязының начальнигы.

Өнермаа Сундуевна Монгуш — райпо пекарниязының хлеб-булочка кылыгларының бижырыкчызы.

Руслана Демьяновна Монгуш—мал ажыгларының талазы-биле демисел чорударының Чадаанада станциязының ветфельдшери.

Хады Дембиреловна Ондар —ХБАБ-тың райбюрозунуң инспектору.

Тамара Максимовна Сат — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң кадрлар талазы-биле инспектору.

Нина Баяновна Ховалыг—Чыргакының санатор школа-интернадының ажылчыны.

Ранса Санчыевна Шагжы—Культура бажының управ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1983 чылдың июль 30.

Эминанда Сончуковна Шарапова — «Хадыңы» совхозтуң саанчызы.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Орус Бичe-ооловна Сат — өг-бүле эези, Иймек суур.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Любовь Хапчыаковна Ондар —Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Өнермаа Мортукеевна Монгуш —Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чечек Менди-Байировна Монгуш — Карл Маркс аттыг совхозтуң бухгалтери.

Оюмаа Шалдыговна Ховалыг — «Алдан-Маадыр» совхозтуң кол бухгалтери.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Сержин Аян-Хооевна Ооржак — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ОРУУНДА

Бо чылдың июль 11-де моол улус национал болгаш социал хосталганы эжеп берген Улусчу революциниинің 62 чыл оюн демделгээн.

Моолдуң Улусчу революциязы Улуг Октябрьның дорт салдары-биле 1921 чылда тиилээн. «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилегези Моолга национал хосталгалыг шимчээшкинге күштүг идиг берген болгаш оң моон сонгаарны хөгжүлдезинге шинтпирлиг исти арттырган» — деп, эш Ю. Цеденбал бижээн.

Моолга Улусчу революциянық тиилээни чүгле моол чонун марксизчи-ленинчи дайынчы авангарды — Моолдуң Араттың революсчу намының мергек угаанныг удуртулгазының ачызында чедип алдынган. МАРН моол чонун революсчу демисели ннин хейаът кирикчизи болгаш организакчызы болбушаан, тургустунуп келгенинин эгезинден эгелээш-ле делегейниң коммунистиг шимчээшкини-биле, бирле дугаарында оон эң-не дуржулгалыг, эң-не ат-алдарлыг отряды — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизазы-биле сырый харылзааны туткан. Харын-даа үгле СЭКП-ниң дуржулгазында болгаш детки мчезинге даянып алгаш, моол революсчулар бодунуң чонунуң революсчу демиселин капиталистиг эвес орук-биле чоруткан, чүртту социалистиг хөгжүлдениң -оруунче киргеп, марксизчи-ленинчи теория болгаш практиказа бодунуң үнелиг салымшкынын киргеп.

Моолга Улусчу революциянық тиилээни моол чонун марксизчи-ленинчи дайынчы авангарды — Моолдуң Араттың революсчу намының мергек угаанныг удуртулгазының ачызында чедип алдынган. МАРН моол чонуң революсчу демиселиниң

БЕДИК КУЛЬТУРАЛЫГ СУУРГА

«Хеккилештир эдер болза Өске куштар мактады бээр. Хендергеге чурттаар болза Өске черже чорбастай бээр» — деп, Улуг-Хем районуның «Жданов» аттыг совхозта улус ынчаар ырлажыр. Шынап-ла совхозтуң төвү—Ак-Тал суур эрээн шокар чечек шыпкан эң чараш черде турар. Хендерге—Тываның эң чараш черлериниң бирээзи.

Чоокта чаа республиканың ыраажылар нииттелелиниң агитбригадазы аңаа чоразыг баргай.

Культура бажыңына кире бээривиске, фойэде «Бедик культуралыг, улегерлиг корум-чурумнуг суур дээш» деп Хендерге көдээ Советиниң ажыл-ишиниң дуржулгазын чырыткан плакат эң-не көскү болду. Оон мурнуку чүүлүн ынчаар эгелээн:

«Бедик культуралыг болгаш хөй-нинтиниң үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчылыг суур дээш республика чарыжынга Ак-Тал суурнуң чурттакчылары идепкейлиг киришкеш, ийи удаа аңаа тилекчи болгаш».

Ак-Талдың Культура бажыңынга чоннуң культурлуг дыштанылгазының хандырып, кижилериң кадыкшылын экижидер, корум-чурумну камгалаар талазы-биле бистиң Коммунистиг партия болгаш Совет чазак доктаамал сагыш салып турар.

Бо дугайында солун, сеткүүлдерге, радиотелевидениеге, хөй-нинтиниң хурал-суглаазынга үргүлүг чугаалап, лекция, беседаларны хөй-хөйүбиле чорудуп турар. Кызыл хоорайда болгаш районнар төптеринде театрлар, культура бажыңнары, база ол ышкаш көдээ клубтар чоңга шин, концерттерни, кино-чуруктарны хүн бүрүде үндүрүп, лекция, беседаларны, тематиктиг кежээлерни чорудуп, янзы-бүрү солун ужуражышкынынны органнизастап турар. База ол ышкаш күш-культураның янзы-бүрү хевирлеринден тургустунган солун оюннар, маргылдаалар чер бүрүзүнделе болуп эртип турар.

Кандыг-даа албан, бүдүрүлге черинде ажылдап турар кижилер боттарының дыштанып хүнерин культурлуг болгаш боттарынга ажыктыг, дузалыг кылдыр чөп ажыглаары чугула. Ындыг турбуже, чамдык кижилер, ылаңгыя аныяк-өскенниң араазынган дыштаныр хүннерин чөптүг ажыглаарынче сагыш салбас, дыштаныр хүнге сылдап алгаш, хөй-нинтиниң корум-чурумун үреп, арага-дарыга хандыкшыыр, ажыл шагы үзер чоруктар таварышкылай бээри кончуг-ла хомудамчыг-дыр.

Амгы үеде республиканың культура ажылдакчылары чоннуң культурлуг негелдезин хандырары-биле чоннуң иштинге улуг ажылды сөөлгү үеле багай эвес чорудун турар. База ол ышкаш Тываның хогжүм-шин театры, Тываның күрүне филармониязының «Саян» аттыг ыры-танцы ансамбли районнарны кезип, оюн-шилерин үргүлүг-ле көргүзүп чоруп турарын улус билир. Оон аңгыда Москваның, Ленинградтың база бистиң-биле кожа турар крайлардан, областардан аңы-дүңма республикалардан тыва көрүкчүлерге шин, концерттерни үргүлүг-ле кээп көргүзүп турар болгай. Ындыг турбуже, чамдык чурум чок кижилер эзирти арагалап алгаш, клубтарга, культура бажыңнарынга шин, концерт көрүп олургулаан көрүкчүлерге шаптык кадып, алгыржып, шуугап, олурган улустарны багай сөстер-биле сөглегилеп, оон дендезе шоо-содаа үндүрге бээр чүүлдер таварышкылай турар. Оон уламындан чамдык көрүкчүлер ол хулиган чоруктардан корткаш, орай кежээ культура одагларынче барбастай бээр. Тес-Хем районнуң Самагалдайның Культура бажыңынга, «Тес-Хем» совхозтуң клубунга. Эрзин районнуң Бай-Даг суурнуң база ол ышкаш «Морен» совхозтуң культура бажыңларынга болган таварылгаларны билир мен. оон дендезе оюн-шин көргүзүп келген коллективтерниң оюнун халас көөрүн оралдажып, күш догеш чүткүүрлер. Оон дендезе, келген ойнакчыларның автобустарының соңгазының шилдерин чуурга кагар, клубтуң сайгылгаанын ожүрер чүүлдер бар.

Бай-Тайга районнуң төвүнде Культура бажыңынга кино, концерт болуп турган үеде школачылар чурум үреп, дүржок үүлгедиглер кылып таварылгалар тургулаан. Ылаңгыя кажан кино болуп турда, зал иштя карацгылай бээрге, оны ажылтаап, багай үүлгедиглер кылып чорук ам-даа бар. Бо үүлгедиглерни дружинниктер аңаа-ла көрүп эрттирип турары хомудамчыг.

Ылаңгыя аныяктарның талазындан каракка чаржыныг багай чүүлдер хөй көстүр-дүр. Чоннуң ажы-төлүп эртем-билигликтиг, культурлуг кижилер кылдыр кижизидер, дорукту-рар дээш партия, чазак сагыш салып турбуже, сөөлгү үеде, ылаңгыя школачы аныяктарның иштинден чамдык ийи-чаңгыс кижилер корум-чурум үрээр, оон дендезе доора будулгаш, школазын элекке каалтар чүүлдер таварыжы бээр. Ылаңгыя школага кичээлдер дооскаш, бажыңнарынче чанып бар чораан чамдык оолдардан таарымча чок чүүлдерни көрүп болур бис. Бажыңнарынче чанып бар чорааш, кудумчуга чоокшур, сумкаларын-биле соккулажыр, кудумчуда кылаштажып чораан улуг улустарга шаптык кадар, «самбо» деп хүрешти оскээр ажыглап, ол-бо тепкилежир чүүлдерни бо-ла көрүп бодыр.

Амгы үеде Культура министерствозунуң республиканың эртем-методиктиг төвүнүң ажылдакчылары чоннуң культурлуг негелдезин хандырар дээш эвээш эвес ажылдарны кылып чорудун, бүгү районнарны кезип, боттарының арга-дружуулгазын районнарның культура ажылдакчыларынга ажык-дузазын көргүзүп турары эки.

Н. ӨЛЗЕЙ-ООЛ,
РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

ПИОНЕРЖИ ХӨГЛУГ ЧАЙ

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фоточуруу.

ЧАА КУДУМЧУНУҢ АДЫ

Хайыраканчылар бодунуң суурунга ынак. Оон чаартылгазын черинiң төөгүлүг оруктары-биле холбап, чурттаарын олар күзеп чоруурлар. Чоокта чаа тургустунган бир кудумчуның адын литератураның болгаш чечен-чогаалдың алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады, улустуң чогаалчызы, чаңгыс чер чурттуу С. Б Пюрбюнүң ады-биле адаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының дугайында хайыраканчылар уттундурбас сактыышкынарлыг артканнар. Хайыракан сумузунуң (ынчаңгы) чону чүгле эт-хөреңги-биле Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде аку-дүңма совет чоңга дуза катчырындан аңгыда идепкейлиг эки турачыларын ынаар аътказарган.

Тыва эки турачыларының командирн капитан Түлүш Кечил-оол дугайында чоргаараалдыг сактыышкынарны чаңгыс чер чурттуглары сактып чоруурлар. Суурнуң бир кудумчузу бедик, делгем, чараш Культура бажыңы, ортумак школада пионер дружиназы ол командирiниң адын эдилээн. Суурда капитан Кечил-оол аттыг шаңнал дээш хостуг хүреш маргылдаазы чыл бүрү эртип турар. Улуг дайындан ээп келбээн хайыраканчылар Түлүш Дыртык-оол, Түлүш Доңгүр-Кызыл оларның дугайын сагындырып, суурда ынчаар адаан кудумчулар маадырлыг чаңгыс чер чурттугларының кыйгызы болуп артканнар.

Оларга алдар кылдыр тургустунган тураскаал Культура бажыңының чанында тургустунган.

Суурнуң чурттакчы чонунуң хуралынга хайыраканчылар чыглып келгеннер. Олар амыдырал, ажыл-ишке хамаарышкан айтырыглар-биле бээ бир солун айтырыгларны шинтирлээр дээш чыглып келгеннери ол. Суурда чаа туттунган, Кызыл-Шагаан-Арыг оруунга чергелештир чаптыла берген кудумчунуң адын адаары ол. Аңаа чурттакчы чонунуң дилээ-биле кудумчузун Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде тыва эки турачыларының 1944 чылдың январь 30-де бирле дугаар дайылдажып киргеш, хосташканы аку-дүңма Украинада Деражно аттыг суурнуң ады-биле адаар деп шинтирвирни хүлээп алган.

Шак ынчаар Деражно кудумчузу Украин черден талыгыр ыракта Енисейниң эриинде озуп орар суур Хайыраканда тывылган. Хайыраканчылар Деражно кудумчузун оске кудумчулар-биле кады чаартылгалыг, чараш, чоргаараалдың аку-үүнүмге кудумчузу кылып алыр дээш бүгү күжүн үндүрерин хүлээнгенинер.

Хайыракан ортумак школазынга «Тыва—Украина — бузулбас найырал» деп музейни организастаарын чурттакчы чонунуң хуралы көдээ Советке, «Улуг-Хая» совхозунга, суурда № 3 КМК-ның коллективтеринге дааскан. Деражно ортумак школазы-биле бижиг харылзааны тударын школа коллективи уламчылап турар.

Аку-дүңманың бузулбас найыралын бижиктырган Деражно кудумчузу төөгүнүң чаагай арны болуп, чечектелe!

К. НАТПИЯ-ООЛ.

ДЫШТАНЫР ХҮННҮ ЧӨП АЖЫГЛААР

Амгы үеде чоннуң культурлуг дыштанылгазын хандырып, кижилериң кадыкшылын экижидер, корум-чурумну камгалаар талазы-биле бистиң Коммунистиг партия болгаш Совет чазак доктаамал сагыш салып турар.

Бо дугайында солун, сеткүүлдерге, радиотелевидениеге, хөй-нинтиниң хурал-суглаазынга үргүлүг чугаалап, лекция, беседаларны хөй-хөйүбиле чорудуп турар. Кызыл хоорайда болгаш районнар төптеринде театрлар, культура бажыңнары, база ол ышкаш көдээ клубтар чоңга шин, концерттерни, кино-чуруктарны хүн бүрүде үндүрүп, лекция, беседаларны, тематиктиг кежээлерни чорудуп, янзы-бүрү солун ужуражышкынынны органнизастап турар. База ол ышкаш күш-культураның янзы-бүрү хевирлеринден тургустунган солун оюннар, маргылдаалар чер бүрүзүнделе болуп эртип турар.

Кандыг-даа албан, бүдүрүлге черинде ажылдап турар кижилер боттарының дыштаныр хүнiперин культурлуг болгаш боттарынга ажыктыг, дузалыг кылдыр чөп ажыглаары чугула. Ындыг турбуже, чамдык кижилер, ылаңгыя аныяк-өскенниң араазынган дыштаныр хүннерин чөптүг ажыглаарынче сагыш салбас, дыштаныр хүнге сылдап алгаш, хөй-нинтиниң корум-чурумун үреп, арага-дарыга хандыкшыыр, ажыл шагы үзер чоруктар таварышкылай бээри кончуг-ла хомудамчыг-дыр.

Амгы үеде республиканың культура ажылдакчылары чоннуң культурлуг негелдезин хандырары-биле чоннуң иштинге улуг ажылды сөөлгү үеле багай эвес чорудун турар. База ол ышкаш Тываның хогжүм-шин театры, Тываның күрүне филармониязының «Саян» аттыг ыры-танцы ансамбли районнарны кезип, оюн-шилерин үргүлүг-ле көргүзүп чоруп турарын улус билир. Оон аңгыда Москваның, Ленинградтың база бистиң-биле кожа турар крайлардан, областардан аңы-дүңма республикалардан тыва көрүкчүлерге шин, концерттерни үргүлүг-ле кээп көргүзүп турар болгай. Ындыг турбуже, чамдык чурум чок кижилер эзирти арагалап алгаш, клубтарга, культура бажыңнарынга шин, концерт көрүп олургулаан көрүкчүлерге шаптык кадып, алгыржып, шуугап, олурган улустарны багай сөстер-биле сөглегилеп, оон дендезе шоо-содаа үндүрге бээр чүүлдер таварышкылай турар. Оон уламындан чамдык көрүкчүлер ол хулиган чоруктардан корткаш, орай кежээ культура одагларынче барбастай бээр. Тес-Хем районнуң Самагалдайның Культура бажыңынга, «Тес-Хем» совхозтуң клубунга. Эрзин районнуң Бай-Даг суурнуң база ол ышкаш «Морен» совхозтуң культура бажыңларынга болган таварылгаларны билир мен. оон дендезе оюн-шин көргүзүп келген коллективтерниң оюнун халас көөрүн оралдажып, күш догеш чүткүүрлер. Оон дендезе, келген ойнакчыларның автобустарының соңгазының шилдерин чуурга кагар, клубтуң сайгылгаанын ожүрер чүүлдер бар.

Бай-Тайга районнуң төвүнде Культура бажыңынга кино, концерт болуп турган үеде школачылар чурум үреп, дүржок үүлгедиглер кылып таварылгалар тургулаан. Ылаңгыя кажан кино болуп турда, зал иштя карацгылай бээрге, оны ажылтаап, багай үүлгедиглер кылып чорук ам-даа бар. Бо үүлгедиглерни дружинниктер аңаа-ла көрүп эрттирип турары хомудамчыг.

Ылаңгыя аныяктарның талазындан каракка чаржыныг багай чүүлдер хөй көстүр-дүр. Чоннуң ажы-төлүп эртем-билигликтиг, культурлуг кижилер кылдыр кижизидер, дорукту-рар дээш партия, чазак сагыш салып турбуже, сөөлгү үеде, ылаңгыя школачы аныяктарның иштинден чамдык ийи-чаңгыс кижилер корум-чурум үрээр, оон дендезе доора будулгаш, школазын элекке каалтар чүүлдер таварыжы бээр. Ылаңгыя школага кичээлдер дооскаш, бажыңнарынче чанып бар чораан чамдык оолдардан таарымча чок чүүлдерни көрүп болур бис. Бажыңнарынче чанып бар чорааш, кудумчуга чоокшур, сумкаларын-биле соккулажыр, кудумчуда кылаштажып чораан улуг улустарга шаптык кадар, «самбо» деп хүрешти оскээр ажыглап, ол-бо тепкилежир чүүлдерни бо-ла көрүп бодыр.

Амгы үеде Культура министерствозунуң республиканың эртем-методиктиг төвүнүң ажылдакчылары чоннуң культурлуг негелдезин хандырар дээш эвээш эвес ажылдарны кылып чорудун, бүгү районнарны кезип, боттарының арга-дружуулгазын районнарның культура ажылдакчыларынга ажык-дузазын көргүзүп турары эки.

Н. ӨЛЗЕЙ-ООЛ,
РСФСР-ниң алдарлыг артизи, Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

ҮШ-БЕЛДИР ДЕП АДААН

Тере-Хөлдүң Кунгуртугга моол уктуг феодал бай Сагаан-Доо деп кижи чурттап чораан. Ядыы араттарны этеп, эримдеп, каржы-дошкунубиле сурагжаал феодал турган. Оон ындыг каржы чоруунга шыдашпайн ядыы арат Дамдын-оол дээрэн удурланып, арат чонну баштап алгаш, Сагаан-Доону ойладып чорудар дээш, оон аалынга чеде бергеннер. Дамдын-оол баштаан кезек араттар Сагаан-Доону бергедедир хире апаарга. ол бүдүү деанп чоруткаш, моолдан каргыс шериглер экжелгеш. Дамдын-оолду туткаш, өлүрер деп дужаал берген.

Кайгал ор Дамдын-оол чепсек-хереселип артынгаш, хартыга дег, кашпагай кара аңдын мунган. аът кулаа көзүлбес карацгы дүне арлы бергеп.

Алды артты ашкаш, чедп хемнэ кешкеш, шыргай арга-ларлыг, шыыладыр агып батkан үш хеминң белдирлешкен черинге чадыр кылып алгаш, турумчуп чурттай бергеп. Аргалардан айын, безин кадып чап, үш хеминң белдириндеп балык-байлаңын, тайгазының соңгөзүн аң-меңнэ четтирип, шолээн амыдыран турган.

Часпас адар, чаргы-чаалыга белеп-селеп алыспас Дамдын-оол күскээр аңнап чораап, база-ла боду ышкаш кезек аңчыларга таваржы берген. Олар тожу аңчылар болганнар. Дамдын-оол олар-биле танышып, хөөрежи бергеп.

— Кайыын келгеп, кайда чурттап турар кижи сен?—деп, аңчыларның баштыңы айтырган.

— Үш хем белдиринде чурттап турар кижи мен — деп. Дамдын-оол чоргаар харыылаан.

Ол шин-биле ук черни чоп Үш-Белдир деп адай берген.

Үш-Белдир — эм-тап оттардыг, эмнеңир аржаан суглардыг, кат-чимис шыпкан арга-эзимнерлиг, аңныг-меңниг, балык-байлаңныг, мактап хаңмас магалыг бай оран.

О. БОРАШ.

САЛЫМ-ЧАЯАНДА, МЕРГЕЖИЛДЕ

Шүлүктер сайгарылгазы

«Эргим редакция! Силериң адрезиңерже бодумнуң бижээн шүлүүмүң чоруттум. Бир эвес утка-шынар болгаш уран-чечен талазы-биле таарыжыр болза, солуңга парлап үндүрерин улуу-биле диледи».

«Диледим». Редакцияга келген шүлүктерни көөрге, барык шуптузу-ла ынчаар бижиттинген болгаш дилег-биле тонген болур-дур. Литературага хандыкшылдыг, аңаа бодунуң күжүн, салымын шенеп чоруур кижи бүрүзү чогаалын парладырынче, чоңга чедирерinче үттүп, редакциядан дуза харап, шүлүүнүң чедер болгаш четпес талаларын илередип, эки болза, парлаарын, шынар чок болза, долу харыны бээрин идегээн болур. Ол дээрге автор кижиниң бүрүн эргези-дир.

Мээң мурнумда хөй-ле дилеглер,— эгелеп чоруур авторларның шүлүктерни чыдыр. Олар тема-даа, бижээн аянының-даа, шынарының-даа, уран-чеченинiң-даа талазыбиле бот-боттарынга дүүшпес боор-дур. Черле ынчаш, чогаалче тутчуп кирген кижи бир-ле дугаарында «Менден чогаалчы үнүп болур бе? Менде ындыг салым бар бе?» деп айтырыгларны бодундан шыңгыы салдынар ужурлуг. Оон-биле чергелештир чогаал теориязы болгаш практиказыбиле ыяк чепсегленири чугула. Мээң холумда кирген 15 авторларның шүлүктеринден эдилге чокка парлап болур ёзулуг бышкап шүлүк тывылбады. Чылдагааны чүдел?

Валерий Хертектиң (Кур-Чер суур) шүлүктеринде элээн чырып, кыптып костүп турар одуруглар бар. «Мээң авам үдеп кагжык» деп шүлүкте шеригден шолээлеп келгеш.

Чаргыткайның эде бердн.
«Хайыраан тооруум
чивенер!»—деп,
Халактап-даа турган
ышкаш».

Ол хирезинде-ле оске одуруглар чедир ажылдаттынмаанындан, ханы бодаллар-биле долдунмаанындан, чурумаллар-биле сыруттынмаанындан үстүндегилериниң сузуп базып, шынарын кудулаткан.

Хову-Аксы суурдан Алексей Хувискаал «Сарыым меңээ эргелезинэ» деп шүлүүнде мөңге тема — ынакшылды шилип алган.

Челер-Доруум маңы кирзе,
Черниң ыраа саадаар эвес,
Чараш-карам сакты берзе,
Чалыы чүрээм эндээр эвес—

деп, кожамык хевирлиг эки эгелеп алза-даа, чоорту кошкап, катаптап чоруй баргаи. Шүлүктүң адын бадыткап, «Чүү дээш эргеленирил?» деп айтырыгны харыылап шыдаваан.

Каа-Хем районнуң Бүрен-Бай-Хаак суурдан Галина Сандый «Өскен хемнэ» деп шүлүүнде төрээн черниң уран бойдузун, ажык байлаан, аңмеңин, балык-байлаңын чураап. Ынчалза-даа шүлүк тургузуун шуут барымдаалаваан, эге аянгарын, ажык үжүктерин сагываан, аңаа-ла бир холушкак — ужу-бажы билдинмес апарган. Ол хирезинде-ле оларның аразындан эки одуруглар ушта халып, эскертинге бээр таварылгалар бар:

Чежемейниң оожум агыш
чытсыңза-даа,
Шугул-бардам үең база
тургулаар-дыр.
Чеже катап эриин орта
чодураалар
Чечектелип, чылдар
санап келбеди дээр.

Аркадий Долбар-оол (Кызыл хоорай) «Эрзин кызы» деп ниитизи-биле шору шүлүктү чогааткан. Чүгле авторүн чедир ажылдавайн барганы — оон мурнундагы үнгел шүлүктер-биле үн алчып туроры хомудамчыг. Ол чорук оон өске чогаалчыларның шүлүктери-биле, олардың темалары-биле, ажыглаан аргалары-биле база бижээн аянгы-биле эвээш тапшыжып туроруның чылдагаапы-дыр. Бир эвес автор хөй ажылдаар, уран аргаларны дилээр болза, солун шүлүктерни бижип болуруп адаанда одуруглар хереченлеп турар:

Пзиг хаттыг хову черге
төрээн болгаш
Имирертир хүзүмзүрээн
каректыг сен.
Эгиннериң ажып баткан
чаштыг болгаш
Эмин эрттир чараш-тыр
**сен, эрзин кызы».

Авалар дугайында хөй-ле шүлүктер бижиттингенин билир бис. Ол дээрге төптүү чок тема-дыр. Ынчангаш ол дугайында шүлүк бижинрде эңне хынамчалыг, бүтү талабиле шуут, шыңгыы бот-негелделиг болуру чугула. Самагалдайдан Т. Тоюндуптуң «Ийи маадыр», Кур-чер суурдан Л. Сарыгларның «Аваңга», Ак-Довуракган Н. Каадыр-оолдуң «Уткуп келди», Чаа-Хөл суурдан М. Базыр-оолдуң «Марттың 8-зин байырла-ла» деп шүлүктеринде аваларның хайыраазын, ачы-буянының, авыралың, ажытелу дээш база амыдырал дээш амыр-дыш чогун, оларның ажалын чамдырар дээш үткүткен дилээшкиннерин илередирин оралдашкан. Ынчалза-даа олар шинти, эрецгей бижиттингеп. Чаа, солун овур-хевирлер, уран болгаш чараш дөңгелелер чок, аңаала «сактып келдим», «чаалап бердим», «үткүп келди», «солувас мен» дээш-ле баар.

Оон ынай Алдан-Маадырдан М. Чамбалдың «Күзелинде» күштүг күзел-биле чүнү-даа чедип ап болур дээп хирезинде, херек кырында боттуг чүүлдер-биле бадыткаттынмаан болгаш быжыглаттынмаан; Хову-Аксыдан В. Монгуштуң «Тайбың күштүг» деп шүлүүнде чаа тыныш, опзаланыр, дээштиг чүве чок, иниити кыйгы апарган. тайбыңның күжү — кижилерде, оларның тура-соруунда, чаныш-сыныш чок демиселинде, тургузукчу күш-ажылында. бүрүнгаар депшилгеде, партияның ленинчи даштыкы политиказында деп чүве чок: Кызыл хоорайдан В. Бүрбүжүктүң «Сакманчы кызында» оон овур-хевири. чымыштыг ажыл-ижинiң тевижи көзүлбес: Чадаападан С. Монгуштуң «Бодап дээргизинде» тайбыңның күчүлүг арыглакчы чалгыы. дайынзырак дээргилерге киленiлiп чаңныы көзүлбес, оларга чоңнуң шынгыы сагындырыы дыңналбас: Тес-Хемден Ф. Тачының «Совет чүрттә. делегейде» деп шүлүүнде сагытчының сеткилдэ сергедип, хөректи хөлзедип келир үнү, уран аргалар ажыглаттынмаан. хөй-ле дакпырлажып турар состер киргеп. Кызылдан К. Биче-ооллуң «Диис биле Күскэ» деп баснязында базала чаа чүве чок.

Редакцияга келген чамдык шүлүктерни кысказы-биле сайгарарга мынды-дыр. Ниитизи-биле кандыг түңнел үндүрүп болуруул? Бир чүүлүнде. тыва литератураның күчүлүг агымынче садымчаян болгаш мергежил чок аңаа-ла совуургалдыг кижилер «эштап» кирип турар. Оон ужурүндан боттарының чогаалдарынга амыдыралдың нарын болгаш хөй талалыг айтырыгларын билдиливиле шинтирлеп. мөңүүг овур-хевирлерни тургузуп шыдавайн турар. Ийи чүүлүнде. боттуг шынчы болгаш ажыл-ишчи чоруктарны хандыр—бүгү талазындан сайгара өөренип корбейп. оон иштинче кирбейн кыры-биле бижип. кижилериң иштики сеткил-сагыжының көөрү чүшкүрбейн. оларны хайыкгырбайн турар. Ынчангаш шүлүктерни номчуурга. кижиниң күзаанга дыңналыр, караанга костүр, бодалынга артып калыр чүве чок — аңаа-ла хөөлей оттүр салгыш хадып эртип турган дег болур. Үш чүүлүнде. авторлар хөй катап шудургу болгаш кызымак ажылдавайн, бодалынга киргенiн борастай шаап алгаш, дүрген-не парладырынче дэлажып турар.

СЭКП ТК-ның Пленумунга кылган «Партияның идеологтуг. масса-политиктиг ажылының чугула айтырыглары» деп илеткелинге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У Черненко: «Өзулут салым-чаяан амыдыралдан хоорукталып артпас. херек кырында байдалды хөөредип чаштыр-даа. четпестерни артыкка хөөлей-даа көргүзерин болдурбас» деп чугаалаанын чогаадыкчы ажыл-чорудулгаыска удуртулга болдурүп. амыдыралдың совет овур-хевирiп. совет улустуң өндүр чаагайын болгаш маадырлыг күш-ажылын. оларның бүдиглыг сеткил-сагыжының байлаан шын бижип илередир ужурлуг бис.

О. СУВАКПИТ.
чогаалчы.

Тыванын күрүне филармониязынга ажылдаары-биле чалаарлар болза:

1. Кол бухгалтер.
2. Директорнуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы.
3. Ажыл-агый эргелекчизин.
4. Кол администратор.
5. Штаттаң дашкаар администраторлар.

ФИЛАРМОНИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 35 бажың, кадрлар килдизи, телефон № 2-46-02.

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАЦИЯ ТЕХНИКУМУНУҢ КЫЗЫЛДА ӨӨРЕДИЛГЕ-КОНСУЛЬТАЦИЯ ЧЕРИ

1983-84 өөредилге чылында техникумнуң моон адаанда мергежилдериң бот-өөредилгелиг салбырынга сургуулдар хүлээп алырын үргүлүглеп турар:

үлетүр бараанмар товароведениези болгаш садыг планнаашкыны — 10 класс дооскан болгаш хереглекчилер кооперациязының системазында ажылдап турарларны хүлээп алыр.

Киреринiң шылгалдаларын бо чылдың августуң 1-ден 10-га чедир Кызылга хүлээп алыр.

Чугула документилер: билдиришкин, аттестат, эмчи шынзылгазы, күш-ажыл депте-ринiң хоолгазы, хереглекчилер ниитилелiнiң чоруткан бижин болгаш характеристика. **Документилерни чорудар адрес: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузу, № 38 бажың, техникумнуң ӨКЧ, телефон №№ 2-55-58 азы Тыва респотребсоюзтуң кадрлар килдизи.**

СПОРТ ТУДУГЛАРЫНЫҢ КАТТЫЖЫЫШКЫНЫ

10х10 метр хемчээлдиг ыяш бажыңны организацияларга азы хамаатыларга-даа салдырын дыңнадып тур. **АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР АДРЕЗИ:** Кызыл. Интернапиональная кудумчуның № 1 бажың, телефон № 2-29-58.

АГААР

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бүгүн республикага шокар булуттаар, чамдык районнарга чаыстаар. Соңгу-барыын чүк угланышкынныг хаттың дүргени секундада 12—14 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 10—12, чамдык районнарга 2—7 градус чылыг болур. Хүндүс 20—25, чамдык районнарга 12—17 градус чылыыр.

Автоорукгарга костүрүг эки, биче чаыстаар.

Кызылга чуга булуттаар, хүнүүн ийиги чартыында биче чаыстаар. Соңгу-барыын чүк угланышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 11—13, хүндүс 23—26 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЛ.

КИНО

ИЮЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Инспектор ГАИ» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «В одно прекрасное детство» 10.00 11.50, 13.40, 17.30, «Варварин день» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «День, когда исполняется 30 лет» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Девочка с синим рацем» 15.00, «Каракумы 45 в тени» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Комиссар полиции и малыш» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Жандарм и инопланетяне» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ТВ

ИЮЛЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.35 —«Кырган далайжымның чугаалары». Мильтфильм. 9.55 —«Дириг амытаннар амыдыралы». 10.55 — Уругларга фильм —«Хуулгаазының дээрбеги». 1-ги серия. 12.00 — Телемедээлер. 12.05 —14.50 —Чапсар. 14.50 — Телемедээлер. 15.10— «Заводка болгаш хоорайга вальс». Документалдыг фильм. 15.40 — Орус чугаа. 16.1? — «Бригада керээзинiң аргалары». 2-ги дамчыдылга. 16.40— Литературулуг номчулгалар. Б. Горбатов. «Уяут суг». 17.20 — Эрте-бурунгунуң музыказы чангыланып тур. Фильм-концерт. 17.50 —«Башкы». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Кургап хоорайның № 47 школазының литература башкызы Л. Ф. Парфёновадың дутайында телесочерк. 18.30 — Документалдыг фильм —«Курлавырларны тывары». 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 —«Аныяктар адрестери». 19.15 — Латвияда Бүгү-эвилелдиң чуруула уран чүүлүнүң неделязы. 19.55— «Ол чарык эриинде өртээл». Уран-чечен телефильм. 21.00— «Ут». 21.30 —«Ялтадан чагаалар» деп телефильмиңиң баштайгы көргүзүү. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — «Арфаның үнү». Фильм-концерт. 23.00— 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады—«Спартак»— «Черноморец».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.00 —«Оожургал чок чай». Уран-чечен телефильм. 10.05 — Аваң школазы. 10.35— Испан дыл. 11.05 — Башкыга — музыка кичээли. 11.40—Литературулуг номчулгалар. Г.-Х. Андерсен. «Тоол болгаш тоогулер». 12.15 —«Отородчу элчигенчигеш». Мультфильм. 12.30 — Хылдыг хөгжүм кварте-ли ойнаар. 12.50 —«Горинстер. харыылаңар!». 13.35 — «Ызыгуур салгакчызы Флоризельдиң ужуралдары» деп фильминиң баштайгы көргүзүү. 2-ги серия. 14.40 — Ф. Шопен. Оркестр-биле ойнаар фортепианога № 1 концерт. 15.25— Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Фильм-концерт. 18.30 —«Абитуриент-83». 19.00 Телемедээлер . 19.10 —«Культура болгаш амыдырал». СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шинтирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның дыштанылгазын организастаары. 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар». 20.15 — Пода байырлал. Музыкалыг дамчыдылга. (Франция). 21.00 — «Ут». 21.30 — 22.55 — Ю. Шпитальный. «Аңаа-ла байладдар» телешиги.

Редакцияның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыслалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийжи амыдырал болгаш үлетүр килдистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-22-60, культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргазы 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1063.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле күрүве комитединiң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00199

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 163 (12253) | 1983 чылдың июль 15, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

ДАГДЫНЫКЧЫ

Дагдынықчы! Бо сес бүнiнiг болгаш ханы уткалыг сес. Дагдынықчылар күш-ажылдың эстафетазын амгы үеден келип үеже дамчыдып берип турарлар. Дагдынықчылар дээре бедик мергежилдиг, амыдыралчы, байлак дуржулгалыг, өскелерин өөредир болгаш кижизидер талазы-биле таланчызыг ажылчыннар, хоочун кижилер-дир. Олар күш-ажылчы коллективтерге чаа келген аныяк ооллар болгаш иметарны саглыш-сеткилиниң ханызындан боттарынга дагдынып ап, оларны саглып човаңгыры-биле өөредип, бир-ле дугаарында күш-ажылга ынак болурунга, ону хүндүлеп көөрүнге болгаш коммунистиг пинтилелдиг тургузукчузуның өске-даа эң эки моозу-шынарынга оларны кижизидер бүнiнiг керекти кылып турарлар.

Ындыг активчилер бистиң республиканың улуг ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында эвээш эвес. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде дагдынықчылар чөвүлели тургустунган. Олар партия организацияларының удуртулгазынга даянгаш, профвилел, комсомол организацияларының администрация-биле кады эвээш эвес ажылды чорудуп, аныяктарны совет кижилериниң дайынчы, революшчу, күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидериниң херээнге боттарынып үлүгүн киирип турарлар. Республикада 2500 хире кадр-жаан хоочун ажылчыннар аныяк өскенни бир-ле дугаарында эртемге үндезилээн марксизм-ленинчи үзелге, медерелдиг күш-ажылга, бодунуң ак сеткилдиң-биле пинтизелге ажыктыг ажылды кылыр, амыдыралдың совет хевири-биле чурттап билир чорукка кижизидип турарлар. Кызылдың № 48 тудуг эргелелинде комсомолчулар-аныяктар бригадазының бригадири, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Р. Ф. Григоровичиниң ады билдингир. Алдын холдарлыг бо тудугжу ажылчын иергежилге ынак чорукту, бодунуң бай.лак арга-дуржулгазын аныяк салгалга күзедип-биле дамчыдып берип келген. Ооң бригадазында ажылдан үнер-кирер чорук кончуг эвээш, сырый каттышкан, пайыралдыг бо коллектив эки чурттап, ажылдап турар.

Чөөн-Хемчик районда Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, малчыннар М. Д. Чоланы, О. Ч. Дажы-Намчалы, саанчы А. С.-Б. Монгушту, Моңгүн-Тайгада күш-ажылдың хоочуну Бичe-оол Дыртыпапы, Тес-Хемде Чедей Батканы, Эрзинде Күеке Эренчинаны, Кызылда хоочун тудугжулар Е. С. Бизяеваны, М. И. Сафронованы, Тываның алдарлыг тудугжузу Шиповаленкону болгаш өске-даа хой-хой дагдынықчыларны республикада эки билир. База ол ышкаш улуг-даа, бичии-даа коллектив бүрүзүнде хоочун, хүндүткелдиг кижилер, дагдынықчылар бар. Олар дагдынықчының херээн боттарының хүзөлгезин кыздыр корүп, кады ажылдап турары эштерин шын эвес базымдан чайладып, кижилерде бар бүгү-ле эки чаңчылдарны өскелерге дамчыдып берип, ону улам сайзыраңгайжыдып турар. Ол буянныг керекти дагдынықчылар дужаал ёзугаар азы албадал-биле эвес, боттарының өскелерни өөредип каар ак сеткилдиг күзели-биле чорудуп турарлар. Ол дээрге совет кижиниң амыдыралга идепкейлиг туружу-дур.

Ынчалза-даа бо чугула ажылче чамдык черлерде партия, профвилел, комсомол организацияларының чогуур кичээнгей салбайн, ооң кижизидикчи ролюн чедир үнелеп көрбейн турар чоруктар бар. Дагдынышкын шимчээшкинин дыка хой коллективтерде ам-даа калбарбайн турар, дагдынықчыларны тилип алырын, оларны өөредирин чогуур деңнелге тургуспайн, оларның башкылал талазы-биле арга-мергежилин бедидпейн турар.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму аныяктарның кызып чорудуп турар хой-хой ажылын үнелевишаан, мынчаар айытkан: «Аныяктарның аразында четпес талаларны база партия көрүп турар. Чамдык аныяктарның хамаатты хүзөлгезин чедир билбези, политиктиг белеткелиниң четпези, оларның пинтилелге эргежок чугула черлерге ажылдаар хөңнү чогу дүүренчиг болуп турар. Билиглерге чүткүлдүг болгаш күш-ажылгыр чоруу-биле эвес, а ада-иезиниң акша-төгерик-биле садып алгапы аар өртектиг эт-херекселдери-биле ылгалырын бодаар чамдык аныяктарның чүткүлү дүүренчиг болбас арга чок». Бо чүүлдү партия, профвилел, комсомол организацияларының дагдынықчылар-биле ажылга барымдаалап көөр ужурлуг. Аныяк кижилерниң назы-хар, мораль-психология талазы-биле онзагай ылгалдарын, оларның хып дээн дескел чок энергизын өөренип көөру чугула. Чүгле аддар-хүндүткелдиг, аныяктарга үлегерлиг болгаш амыдыралының хевирин оттүнүп болур, төлептиг кижилер дагдынықчылар болуп шыдаарлар. Күш-ажылчы амыдыралдың оруунче кирген аныяк кижи бүрүзү дагдынықчылыг болуруун дагдынықчының буянныг херээн ол боду база уламчылаар, күш-ажылдың эстафетазын келип үеже дамчыдар чаагай чаңчылды шиңгээдип алырын чедип алыры чугула. Дагдынықчының ажылы харыысалгалыг болгаш хой талазыг. Ынчангаш бо чугула ажыл-херекке профвилел, комсомол болгаш ажыл-агый органнарының харыысалгазын бедидери, ылангыя дагдынықчылар чөвүлелин доктаамал удуртуп, оларның ажылынга тодарай үгланышкынны бөөрү партия организацияларының бир чугула сорулгазы болур.

Дагдынықчыларның кол сорулгазы — ооллардың болгаш кыстарны күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге бодунуң мергежилин хүндүлээр болгаш аңаа бердинген болурунга кижизидери болур. Дагдынықчы кижи бүдүрүлгенiң айтырыгларын шинтпирлээринге идепкейлиг киржир, аныяктарның мергежилдi дүргеп шиңгээдип алырынга дузалаар, оларның разряд, ажылчы аттестация дужаары ёзөн чергелиг айтырыгларны шинтпирлежип, ооң күш-ажылын, сагылга-чурумун шыңгыы хайгаараар, оларны шаннап-мактаарының дугайында бодунуң санал-оналын администрацияга база профвилел, комсомол организацияларынга тургузар, хостуг үеин шын ажыглаарынга дузалаар хүзөлгелиг. Ол ышкаш аныяк салгалды Төрөөн чурттуның төлептиг хамаатылары болурунга, ак сеткилдиг ажылдаарынга өөредир, планныг онаалдазын болгаш социалистиг хүзөлгезин күүседиринге дузалаар, бодунуң дуржулгазын дамчыдар, арга-сүмеин бөөр.

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур

Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинатта будүрүлгени интенсификастаарынга, ону эртемге үндезилеп организастаарынга чогуур үлүгүн конструктор-техниктиг килдистиң ажылдакчылары киирип турар. Килдис комбинатта чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар организациязы-биле сырый харылзаалыг ажылдап, ол ажылга улуг салдарын чедирип турар.

ЧУРУКТА: конструктор-техниктиг килдистиң эргелекчизи, комбинатта чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар организациязының даргазы В. Н. Золотухин болгаш инженер-конструктор Л. Ф. Полежаева чаа сималды ажыглап киирерин сүмележип турарлы.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫЫН ТҮҢНЭЭН

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың үшкү чылының бирги чартыында күрүнеге мал продуктулары садарының планын эттiг 150,6 хуу, сүттүг 120 хуу, дүктүг 2,1 катап ажыр күүсеткен.

Хой кыргылдазын эки организастаанының түңнелинде, ол ажыл кыска хуусаада эки шынарлыг доозулган. Совхоз 15300 хойну кыргаан, бир хойга онаалтыр 3,2 килограмм дүктү кыргып ап, эки көргүзүлүг болган. Ажыл-агый ам бо хүнiерде күрүпеге дүк садарының чыл планын күүседиринiң кырында келген. Ол ажылга электри хачы-биле кыргыкчылар Алексей Оюн, Олег Хертек, Надежда Монгуш, Александр Монгуш, Орлан Бүдүп, Вячеслав Оюн олар эки ажылдап, хүн нормаларын доктаамал ажыр күүседип келгени-биле шаңнадып, мактатканнар.

Совхозтуң хойжулары база багай эвес түңнелдиг ажылдааннар. Дүкел-оол Эрендей төрүүр 100 баш хойга онаалтыр 105 хураганны ап, онча-менди доруктурган болгаш ниити малының санын 98 хуу камгалап ап, хойжулар ортузунда социалистиг чарышка тиилекчи болган. Анай-оол Мортай-оол, Хортук-оол Хертек олар төрүүр чүс хойданна 91 хураганны ап, малының бажын 97 хуу камгалап алганы-биле йiнги, үшкү черлерiн үлешкеннер. Хойжу Бадын-оол Саая бир хойданна 3,5 килограмм дүктү, Баян-Доо Ондар 3,7 килограммны кыргып ап, эки көргүзүглерлиг ажылдааннар.

Күрүпеге эки шынарлыг сүттүг садар талазы-биле чартык чыл планын күүседиринге совхозтуң сүт-бараан фермазының коллективиниң ажылчыннарының киирген үлүг-хуузу улуг. Күрүпеге 4410 центнер сүттүг садар планныг тургаш, пландан ажыр 883 центнерни дужаагаан.

Сүт-бараан фермазының коллективинде чыл санында бедик көргүзүглерни чедип ап келген мурнакчылар хой. Саанчылардан Богунай Куудар бирги чартык чылда бодунга быжыглаан бир саар иекке онаалтыр 974 килограмм сүттүг саап алырын хүлээнгеш, 1171 килограммны. Кок-Урут Ооржак 966 килограммны саар дээш 1140 килограммны, Ольга Монгуш 966-ны саарын хүлээнгеш, 1056 килограммны саптаан.

Ында бызаа ажаакчылары Чечекмаа Монгуш, Кара-кыс Күжүтет олар боттарынга быжыглаан бир башка онаалтыр 600 грамм немелде денiзiнi алыр турган, 700—800 грамм чедир семиртип, эки ажылдап турарлар. Инек кадарчылары Сат-оол Монгуш, Александр Монгуш, М. Лакпа, М. Доржукай олар боттарының онаашкан ажылынга ак сеткилдиг, кызымаккай чоруун көргүзүп келгенiнiң түңнелинде боттарынга быжыглаттынган инектерiн 100 хуу кыш ажырып, оларның семиртилгезин эки организастап турарлар.

Ол ышкаш мал ажылын хөгжүдеринiң кол үндезинiн болуур черлер ажылын сайзырадыры кол сорулгаларның бирээзин. Ол ажылды организастыг чоруткунуның түңнелинде чазын тарыыр тараа культураларын чогуур хуусаазында чаштырган. Ооң-биле кады часкы, чайгы чер аңдарылгазының планнарын база күүседип, хорзүн болбаазырадыры, бок үнүштер-биле демисел чоруп турар.

Механизаторлар ортузунга социалистиг чарышты организастап, ол ажылче совхозтуң директизязы, партком, профком доктаамал кичээнгейни салып келген болгаш салып-даа турар.

Ооң түңнелинде бо сезонда К-700 деп күчүлүг тракторларның механизаторлары Кызыл-оол Бады-Хөө 2347, Кызыл-оол Лудуп 1998, Айыр-оол Саая 1571 чижек га черлерни ажылдап кылган. МТЗ трактористери Владимир Салчак, Вячеслав Монгуш, Валерий Монгуш олар база эки ажылдап турарлар.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле киргенiнiден бээр 40 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле совхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнунда ам-даа улуг сорулгалар салдынып турар. Оларны күүседири малга быжыг чем-суурну тургузарындан улуу-биле хамааржыр. Амгы үеде мал чемининг белеткелиниң кидиитүлүк үези эгелээн. Ынчангаш мал чемни ооң эң-не чулуктуг болгаш хоолулуг үезинде ажаап алыры чугула. Ол ажылче суурыңң албан черлерiн, организацияларын, өг-бүле бүрүзүн, хой-пинтиниң мобилизастаары негеттинiп турар.

Совхоз чоокта чаа чартык чыл планнарының күүселдезиниң түңнелдерiн үндүрген, аңаа хой санныг мурнакчыларны илередип, оларны өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Н. ДАЖИНМАЙ.

Чурттуң тараа, сиген шөлдеринде

ХУУСААЛАРЫН ЭРТТИРБЕС

Чурттуң шөлдеринде болгаш шинааларында ажаап алышкын ажылдарының темпизи улам шапкынчып турар. Ортаа Азияның элээн хөй республикаларында тараа ажаап алышкыны доозулган. Молдавияның мурнуу талазында, Краснодар крайда, Крым, Запорожье, Чимкент областарда ажыл адакталып турар. Тараа шөлдериниң ажылының хемчээли Соңгу чүкче бар чоруур. Төп кара хорзүнүүг областарының, Поволжьеның, Украинаның ажыл-агыйларында ажаап алышкын ажылдарының хемчээли калбарып турар. Россияның кара эвес хорзүнүүг черлериңде —Тула, Брянск болгаш өске-даа областарда тарааны аралап кезип эгелээн.

ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң сөөлгү медээзин ёзугаар алырга, бүгү чүрттә ниитизи-биле тараа болгаш тараа-бобы культураларын (кукуруза чокка) 19 миллион гектардан кескен, барык 14 миллион гектарның тараазын бастырган. Сөөлгү неделяда ажаап алдынган шөлдериң немелде өзүлдези улуг болган.

Кубаньның тараажылары ажаап алышкынны чедиишкинниг чорудуп турар. Ол эрте быжар тараа болгаш тараа-бобы культураларны ажаап алырын доозупкаш, техниканы кызыл-тас шөлдерiнче мөөңнээн. Ажыл-агыйларның хөй кезиниң ажылдакчылары тараа ажаап алырын чогаадыкчы, тывыңгыр ёзу-биле көргеп: комбайнарны бөлүктээр арга-биле ажыглап, оларның техниктиг болгаш транспорт хандырылгазын үзүк-соксаал чокка хандырып турар. Ажаап алышкын үезинде чаңгыс-даа шак озалдаар болза, дүжүт чедир ажаап алдынмайн баар деп чүвени ыяк билгеш, тараажылар ажаап алышкынны эң-не кыска хуусаада доозарын оралдажып турарлар.

Ындыг-даа болза, дыка хөй ажыл-агыйларда, шөлдерде ажылдарның хемчээлiн ам-даа оожум калбартып турар. Ооң чылдагааны — машина-трактор парыгын озалдадып белеткээнiн, инженерлиг сула хандырылга болуру билдингир. Колкол тараалар черлерде чазын чажар тарааларның бижары бо чылын мурнундагызындан 8-15 хонук, күзүн чажар тарааларның — 15-20 хонук мурнан турар. Ол байдал техниканы катап тургузуп, септеэр ажылды шапкынчыларынче албадаан. Бедик мергежилдиг 300 муң ажыг механизаторларны септелге ажылынга хөвара тутkан турган. Ындыг турбуже чогуур үезинде белеткеттинмээнiнiден чурттa чылдың дүржүлгазы мадыг арганың ажыктыын көргүскен.

Бо хүнiерде келир чылдың дүжүдүүң үндезинiн салдынып турар. Чижээ, Россия Федерациязында бо чылын күскү тараа чаштырылгазынга 30 муң хире чаштырылга комплекстерни ажыглаар. Оларның дыка хөйүүң ажылын бригада керээзiниң аргазы-биле организастаан. Соңгу Кавказтың, Поволжьеның, Мордовияның, Рязань, Смоленск областарының ажыл-агыйлары чаштырышкынга эки белеткеннип турар. Соңгу-Барының экономиктиг районда, Псков, Орёл, Брянск, Владимир, Горький областарда байдал ооң оске боон, тараазын ажаап алган шөлдериң үүле 13-30 хуузун аңдарган боон турар. Чаштырылга агрегаттарының экипажтарын четчелеп турары база оожум.

Мал чемнерiн белеткээри үргүлчүлеп турар. ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң медээзин ёзугаар алырга, чуртта ниитизи-биле тараан болгаш чайгаар үнген сигенiнiң баштайгы кезиндезин 44 миллион ажыг гектарга чоруткан. 34,3 миллион тонна сиген, 39,7 миллион тонна сенаж белеткеттинген, 6,9 миллион тонна силос салдынган. Сиген дагланын болгаш өске-даа кургадып белеткээн мал чемнерiн 3,3 миллион тонна чедирген.

(СЭТА-ның корр.)

ПЛАН 500 ТОННА

Никтиниң малынга четчир санныг шынарлыг чемнерiн белеткээр дээш Таңдыда «Революциянның чалбыжы» совхозтуң ажыл-ишчилери бүгү арга-курлавыларны, кижи күжүн болгаш техниканы шинаар мөөңнеп турар.

Ажыл-агыйның төп шаңында ногаан массадан борбаандылар белеткеп үндүрер АВМ агрегаттары июльдуң 1-дiн эгелеп ажылдай берген. Ында Тимофей Яковлевтиң болгаш Владимир Сивцовтуң 3—3 кижи составтыг звеноларының доктаамал ажылдап, звено бүрүзү хонукта-ла 9 тонна продукцияны үндүрүп турар.

Операторлар Анатолий Морозов, Григорий Мальцев, механизаторлар Сергей Новиков, Владимир Зубков олар баштайгы хүнiерниң түңнелдери-биле эки ажылдааннар.

Бо хүнiерге чедир совхозта 70 тонна ажыг борбаандыларны белеткээш, савалаан. Оларның кадагалаалы эки.

АВМ-ниң ажылчыннары малга чем белеткелиниң үезинде 500 тонна продукцияны бөөр деп сорулганы салганнар.

Бистиң корр.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРНИҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

Совет профвилелдер, чурттуң бүгү ажылчы хөнiлери СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң пинтилелдерiнге бир эй-сеткилдиг чүүлдүгүнүп, изин-биле деткип, ажылдаарының дайынчы программазы кылдыр хүлээп ап турар. Ол дугайын ВЦСПС-тиң июль 13-те Москвага болган пленумунуң киржикчилери демделээн.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң пинтилелдерiнге болгаш ССРЭ-ниң Хөөлүзүнүң аңаа чугаазынга айытkан сорулгаларга база түңнелдерге дүүштүр профессионалдар эвилелдериниң сорулгаларын пленумга чугаалажып көргеп.

Ажыл-агыйлай болгаш культура тургузуушкунунга бар улуг аргаларны профэвилелдер улам долу ажыглаар ужурлуг дээрзин ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаевтиң илеткелиниге болгаш саналдарга демделээн. «Аар машина тудуунуң ажылчыннарының профвилел ТК-ының ажылынга дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга ол дугайын база онзалап айытkан.

Ажылдакчы бүрүзүнге бедик негелделиг, сагылга-чурум чок болгаш ажыл-агыйжы эвес чоруктарның кандыг-даа илереэшкиниерiнге эптеш чок болуруүң байдалын күш-ажылчы коллективтерге тургузары чугула ужур-дузалыг деп онзалап демделээн. Күш-ажылдың сагылга-чурумун улам-на быжыглаарынче, улус ажыл-агыйында кадрларның үнер-кирер чоруун кызырарынче углаган немелде хемчегlерiн алыры чугула деп санап көргеп.

Профвилел организацияларының кижи дугайында ёзулуг сагыш салыр ужурлуг деп, пленумга айытkан. Профэвилелдериң чөвүлелдери болгаш комитеттери, адакы организацияларының негелделиг, ажылчын болгаш принципиалдыг чорукту чер-черге күштелдирер, кажан керек болганда, ажылчын кижиниң эрге-ажыктарын болгаш эргелерiн камгалаарын, ооң күш-ажыл болгаш амыдырал байдалдарын экижидери, кадыкшылын хандырары чугула аңаргага — эптеш чок чорукту илертейлээр хүлээлгелиг.

«Күш-ажылчы коллективтер болгаш бүдүрүлгелерiн, албан черлерiн, организацияларының эргелеп башкарарынга оларның ролюн бедидер дугайында ССРЭ-ниң Хөөлүзүнүң хүлээп алганы-биле холбаштыр профэвилел организацияларының сорулгаларын пленум база чугаалажып көргеп.

Ол хөөлүзү болза социалистиг демократтыңаны чайгылыш чок хөгжүдер дугайында, хамаатыларның күш-ажылчы болгаш социал-политиктиг идепкейлиниң бедидер, чонуң чаагай чоруун улам-на өстүрер дугайында Коммунистиг партияның сагыш салымшкынының тодаргай чаа илертейдээшкини болуп турар деп демделээн. Совет кижи бүрүзү чурттуң ажыл-ишчизи, ээзи, коммунизм дээш идепкейлиг демиселчи кылдыр бодун эң эки көргүзеринге таарымчалыг байдалдарны хөөлүзү тургузуп турар.

Ажылчы чонларның ниитизи хуралдарын болгаш конференцияларын организастаарын үндезинiн-биле экижидер болгаш оларның дээштинiн бедидер, коллективтиг керээлериниң ролюн күштелдирер, экономиктиг болгаш социал хөгжүдүнiң планнаарынга күш-ажылчы коллективтерiн улам идепкейлиг киришпитрер талазы-биле хемчегlерiн ажыл-агый удуртукчулары-биле кады ап чорударының чугулазын пленумга демделээн.

СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, албанның өске-даа кижилери пленумунуң ажылынга киришкен.

(СЭТА).

Москва фестивалында

НАЙЫРАЛГА АЖЫК ЧҮРЕКТЕР

Бомбүрзектиң амыдыралын фестивальдың экраннарын дамчыштыр көрүкчүлерге таныштырып турар делегейнiн кинематографистери кино байырлалының ээлери-биле боттары база чоогу-биле таныжарын күзеп турарлар. Ындыг арганы чыыштың калбак программазы берип турар. Июль 13-те фестивальдың киржикчилери Маадыр-хоорайның будүрүлгелериңге барып чорааш.

Владимир Ильич Ленин аттыг электромеханиктиг заводтуң ажыл-ишчилери делегейниң 60 ажыг чурттарында боттары ышкаш ажылды кылып турарлар-биле сырый харылзажып турарлар. Ам олар чаа эптиг-ээлдек таныштарлыг болоп—КУДР-дең, Югославиядан, Англиядан келген кинематографистер-биле ужурашканнар.

Люблянадан келген актёр Деметр Битең биле токарь-раточник Владимир Тихомировтуң аразында будүрүлге чериңге экскурсия үезинде беседа болган. Сураглыг ажылчының баштап турар бригадазы беш чылдың үш чылының планын шагаа-ла күүседип, хорзүн болбаазырадыры, бок үнүштер-биле демисел чоруп турар.

Механизаторлар ортузунга социалистиг чарышты организастап, партком, профком доктаамал кичээнгейни салып магадап чугаалаан:

— Бодунуң херээниң мастери болур деп чүве ол ышкажы!—Ыяча дээш, немей чугаалаан:—мен силерниң заводцарга онза сонуургап келген мен, чүге дээрге, чер кырының бүгү-ле ак сеткилдиг кижилериниң кызыгаар чок үнелиг кижизи Ленин маңаа чораан болгай.

Оларның заводка барганы хүндүткелдиг ёзулал-биле доозулган: Ала-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга маадырлыы-биле олген ильичёвчуларга тураскаал баарынга чечектерiн салган.

С. Орджоникидзе аттыг заводтуң станок кылыкчыларының уткуп алган алчылары деңдии улуг ромашкаларны көргеш, өөрүшкүлүү-биле хүлүмзүрүп турганнар. Кинематографистер ол чечектерни заводтуң орнижереэзiнiла өстүрүп турарын дыңнааш, улам магадааннар.

Алчылар баштайгы беш чылда тургустунган ол будүрүлге чериниң төөгүзүн көргүскен музейни сонуургап таныпканнар. Бөгүн ол алдарлыг коллективти техниктиг депшилгениң үлегер-чижээ кылдыр санап турар. Ында электроника-биле башкарар автоматтыг шугумнарны, станоктарны кылып үлүдүп турар.

Сан-Томе болгаш Принсипи республикадан келген профессор Альбертино Омеи мынча деэн:

— Мен мындыг күчүлүг, болбаазыраңгай будүрүлге чериңге чер-ле барып көрбээн кижи мен. Бистерге, чоокта чаа-ла хамаарышпас чорукту чедип алган, улуг эвес чурттуң төлээлекчилериңге, чаа амыдыралды тургузар талазы-биле совет кижилериниң дуржулгазы дыка чугула.

Экран мастерлери «будүрүлге» экскурсиязының соонда фестивальдың төп залында ээп келген, аңаа кинофильмнерiнiң конкурузу үргүлчүлээн.

Марокколдан келген режиссёр Сухейль Бен Баркиниң «Амок!» деп фильми Мурнуу Африка Республиканың сөөлгү ылгаар ёзу-чурумунуң кижини көөр хөөн чок политиказынга килецээшкиниң удурланышкынын көргүзүп турар.

Од-ла хүн фестивальдың экранынга «Дүнеки репетиция» (Венгрия, режиссёр Миклош Сурди), «Цилле болгаш мен» (ГДР, режиссёр Вернер Валлрод), «Таварылга болган азыкежик» (Канада, режиссёр Клод Фурнье) деп фильмнерни көргүскен. Үргүларның болгаш кыска хемчээлдиг кинофильмнерiн көргүзери үргүлчүлээн.

Л. ЕРМАКОВ,
И. ВЕКСЛЕР,
СЭТА-ның корр.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Партийжи амыдырал

ТОДАРГАЙ ЭДЕ ТУРГУЗАР

Кызыл хоорайның культура-амыдыралы чыл бүрүде улам долгу, кижизидикчи салдарлыг болуп, партия организацияларының идеологтуг ажылы көскүзү-биле сайзырапгайжып турар. Улусчу 7 университет, 12 лекторий, сонуургал айлы-биле 7 клуб өске-даа чүүлдер кызыгчыларының сонуургалын хаара тутkан. Хоорайның партия организацияларында 500 пропагандист, 600 политинформатор, 1200 лектор, 3 мун агитатор чон ортузунга лекция пропагандазын, политиктиг агитацияны чорудуп турар.

Сөөлгү чылдарда хоорайның партия эге организацияларының идеологтуг ажылдың стилин сайзырапгайжыдарының айтырыглары боттарының хуралдарынга чаңгыс эвес удаа чугаалажып, оон ниэы-бүрү хевирлерни СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, оон соонда болган Пленумнарының шиитпирлерин, партияның иштикн болгаш даштыкы политиказының айтырыгларын пропагандаларынга, ажылчы чоннарны экономиктиг билиглер-биле чевеглээрингe, оларны бедик моральдыг мөзүү-шынарларга кижизидерингe ажыглап турар.

Бо дугайында принципиалдыг, ажыл-херекчи чугаа СЭКП Кызыл хооркомунуң эзлегчилиг пленумунга болган. СЭКП ТК-ниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерингe, анаа СЭКП ТК-ниң Чаңгыс секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга болгаш партия обкомунуң X пленумунуң докладаалынга дүүштүр хоорайның партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны анаа чугаалашкан.

Илеткелчи — партия хооркомунуң бирги секретары Б. П. Сенидов болгаш санаал бергеннер: «Тыва тудуг» трестe партком секретары Г. А. Медведев, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалының директору Д. Б. Бузур-оол, эът комбинадының ажылчыны Л. Н. Леонова, республиканың иштики хереглер министриниң оралакчызы П. П. Сезиванов, № 14 механизация эргелелинде партия эге организациязының секретары В. А. Данилюк олар болгаш өске-даа идей-кижизидилгелиг ажылды политиктиг, организаторлуг ажыл-биле, ажыл-агыйбиле холбаары дээштиг түңмелдерни берип турарын демдеглээннер.

Чаңгыс аай политхүннер, төгерик столга ужуражышкыминар, ажык чагаа хүнiери мышкаш масса-биле харылзаанның дээштиг хевирлерин партия организацияларының ажыглап, пропаганда ажылынга удуртукчу кадрларның харыысалгазын бедидип турар. Чоннуң чүрттап турар черлериниң айы-биле ажылдың чамдык дүрүлгези бар.

Ажылчы чоннарның марксизм-ленинчи мировоззрениезин хевирлээриниң айтырыгларынче пленумунуң киржикчилерни улуг кичээнгейни салган. Бо эртип турар өөредилге чылында политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеде 15 мун кызылчылар хаара дүүтүнген.

СЭКП ТК-ниң май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының материалдарын, СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң 60 чылы» деп илеткелин, К. Маркстың төрүттүнгенiнден бээр 165 чылынга болгаш мөзээнинден бээр 100 чылынга тураскаатkан материалдарны, СЭКП ТК-ниң «РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чыл ооңуң дугайында» докладаалын, өскелерни чугула документилерни өөредилгeниң бүгү хевирлерингe дыңнаткылар улуг сонуургал-биле өөренген.

Найысылапда хөй санныг идеология активи ажылдап, масса-политиктиг хемчеглерни янзы-бүрү угланылышкыныг чорудуп турза-даа, чамдыкта ооң дээштии чавыс болуп турарын пленумга демдеглээн. Хамыктың мурнунда бо ажылды кижи бүрүзүнге чедир чорудары чедип алдынмайн, ёзу барымдаалаар чорук чайлаттынмайн турар. Туувйбу заводунда, мебель фабриказында, Кызыл ЦЭС-те, пиво заводунда, «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестерде, өске-даа коллективтерде партия организацияларының киржизидилгe ажылынга агитация-массалыг ажылдың ужур-дузазын чедир үнелевейн турар. Ол коллективтерде чартык чылда чүгле 1—2 лекция номчуттунган.

Күш-ажылчы коллективтерге коммунистерниң ооң удуртукчуларының киржизидикчи ролюн бедидер талазы-биле шыңгыы чүгаа пленумга болган. Чамдык удуртукчулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар лекция, беседаны ховар номчуп, чүгле будурүнгенiнiң чартык чылда, азы чылда чоруткан ажылының түңнелдерингe хамаарыштыр клеткелдерингe хамаарыштыр клеткелдер кылырынга өйлешкен. Ынчангаш-даа бригадаларның хөй кезиинде идей-кижизидилгелиг ажылдың тодаргай системазы тургустунмаан. Ооң уламындан чамдык бригадаларда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар чоруктар бар. Ынчангаш кижизидилге ажылын бригадаларже, участоктарже, күрүне планнарының салым-чолун шиитпирлеп турар кижилерже колдай угландырарын пленум айыткан.

Хөй-иитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар, хулиганнаар, өскенiң күжү-биле амыдыраар, чиижең садыг кылыр, социалистиг өнчүнү оорлап-самчыгдаар чоруктар-биле демиселди күштелдирер талазы-биле ажыл-херекчи саналлар пленумга болгулаан. Хоорайда кем-херек үүлгедир чоруктарның деңнелиниң бедик болуп артмышаан турары, арагалаашкынче хандыыр чоруктарның күш-ажылчы коллективтерде бары, бо чорукту чамдык удуртукчуларның бедик харыысалга-биле көрбейн турары дүүренчиг. Бо чорук партия хооркомунуң, ооң бюрозунуң, хооркүүскомнуң, партия профзавлел, комсомол организацияларының, ажыл-агый удуртукчуларының, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның ажылын үндезинин-биле эде тургузуп алырын негеп турар. Ооң курлавырлары эвээш эвес. Партия хооркомунуң пленуму ажылды шүгүмүүлекчи ёзу-биле көрген болгаш бар арганы долузу-биле ажыглаарының сорулгаларын тодаратkан.

Пленум идеологтуг ажылдың стилин сайзырапгайжыдар талазы-биле өске-даа чугула айтырыгларны бүгү талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

В. МААДЫР.

Кызыл туктуг Соңгу чүк флоду 50 харлаан

ЧУРУКТАРДА: Североморск хоорайда маадырлыг североморжуларга турасkаал; «Ярославльдың комсомолчузу» деп суг адаанның хемезинiң зимпам кежигүннери улуг лейтенант Виктор Петров болгаш 1-ги статьяның старшиназы Виталий Ковальчук олар походка дайынчы ёзу-биле ходелирлер.

С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохроникназы.

«ХОВУ МАЛЫНЫҢ» ЭЭЗИ

Алдын-Херел Дандаевич Совинны «хову малының» ээзи дижирин чөй. Чүге дизе, ол хоочун тевежи.

Алдын-Херел Совинның өскен, төрээн черлери Шара-Нуурнуң делгем ховулары. Шара-Нуур хөл ышкаш кужуруут делгем ховуларлыг черге тева мал кедергей тааржыр. Ол оът далдавас, комук-хомуу-биле суг ишпейн барып база болур, солуун болгаш ховар малдарның бирээзи.

Тевенi ажаап, кадарарымга он чыл иштинде Алдын-Херел Совин күжүн үндүрүп, дуржулганы чедип алган. Эрткен кыжын ооң коданынга 203 баш тева кыштаглаашкынны өкп арттырген. Оларның аразынга төрүүр 62 энгин турган. Энгин бүдүн 12 ай болгаш төрүүр болганда, төрүзе чогуур 28 энгининиң чаа төрээн бодалгаларын бүрүү-биле камгалап алгаш, төрээн «Кызыгаар» совхозунга хүлээдип берген.

— Эң-не берге үе төрүүге үези — деп, хоочун тевежи чугаазын өгеледи. Долгады бергеш безин үш-дөрт хонгдур кылаштаар. Ол үеде чаныңче чүү-даа чөөкшулатпас: кагар, тевер, ооң туржук удур халдаар. Долгады берген энгининi ээн каап болбас, ызырты кадарар.

Тева мал ажыктыг дээрзин хоочун тевежи кайгамчык бадыткалдыг чугаалады. Бирээзинiн-не сүдү бир саарга, бир литр хире болур, ооң үскүрү кедергей, барык-ла үстен бүткен. Ховар витаминнер инда барын эртем ёзүзү-биле тодаратkан. Ооң ынай тевенi мунушка ажыглап болур. Челиптерге чедер аът ховар. Чүдүрүп, шанактап турда, дендии шыырап.

Тева малды ам-даа өстүрүп, ковуледири чугула. Сөөлгү чылдарда ол малче хайгааралдың эвээжээзин харааданчыг. Бо чылын тевежи бир баш теведен 4 кг 500 грамм дүктү кыргаш, дужаараан. Бо дээргe, совхозка улуг оруга. Ынчангаш, аныяк өскенiн бо ажылче хаара тудар сорулгабиле оглу Романны аңаа чаңчыктырып турар. Бо чылын пенсияже үүлдаан харлап турар болганда, ол ооң орнунга артар ужурлуг. Ооң боду база чөпшээрежип турар. «Башкы истi соңгу бут базар».

Ө. ЧИҢМИТ.

КУКУРУЗА ДҮЖҮДҮН БЕДИДЕРДЕ

СЭКП ТК-ниң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерингe дүүштүр ажыл-агыйларга, ылаңгыя бистиң районга, кукурузаның ногаан массазының дүжүдүн бедидерни негеттинип турар. Бистиң районда ол культураның дүжүдү бир гектардан-на 60-70 центнер ашпайн турар. Планнап каан дүжүттү чедип албаанынга ажылагыйларда агрономнар дыка улуг буруулуг. Кукуруза шолдерин тускай звеноларга быжыглаваан, тракторларны, кукуруза сажалкаларын, культиваторларны, кукуруза ажаар комбайнларны чемиштидилгe чажар машиналарны акт ёзугаар звеноларга хүлээдип бербейн турган.

Бо чылын совхозтарда боторулга-чарылгалыг звеноларны тургусса-даа, үстүнде айтырыг негелдезингe чедир шиитпирлеттинмейн келген. Ол звеноларны четчир санныг техникабиле хандырбайн турар. Бир эвес ынчаар акт ёзугаар хүлээдип бериптер болза, техника болгаш инвентарьны капитал септелге чокка 4—5 чыл чедир ажыглаарының аргазы тургустунар, а кукуруза сажалкаларын 6 чылда улуг септелге чок ажыглап болур.

Технологтуг карталарны черни белеткээриндеn эгелээш, кукурузаны ажаагыже чедир сагывайн келгенинде шолдер эвээш дүжүттү берип турар. Ол ышкаш кукурузаны эң эки черлерге тарыыр ужурлуг. Ол шөл бок үнүштен арыг турар ужурлуг. Ону күзүн шыларлыг чарып каан черге азы чайын аңдарган черге тарыыр херек. Ооң-биле кады күскү черни чарарының мурнунда аңаа бир гектарга-ла 20—25 тонна өдекти төгери чугула. Бистиң агрономнар мону чүге сагывазыл?

Чайгы аңдарган черниң шынары багай, ооң технология ёзугаар ажаалдазын кылбас, ооң түңнелинде бедик дүжүт алыр хамаанчок, бок үнүштер хөй болуп турар.

Бир эвес кукурузага быжыглаттынган звено эрте чарган шынарлыг күскү черни белеткеп алган болза, чазын өйшаанда шык базырышкыныы чорудар, ону 2-3 катап илиртээр, ооң соонда ханызы 10-12 сантиметр кылдыр культиватор-биле тыртар ужурлуг. Ону база-ла илиртээшкин-биле кады кылза эки.

Ооң соонда чажарының мурнунда ханызы 6—8 см культивацияны чорудары чугула. Күскү черге минералдыг чемиштидилгeни норма ёзугаар төгер, ооң шынарын эки сагыыр херек. Кол кичээнгейин үрезининiң шынарынче салыр. Чажылганы үгүле кукуруза сажалказы-биле тарыыр херек. Бистe каңдыгыл дизе, черни баш бурунгаар белеткеп албас, кайы-хамаан чок бодаар, тараа сеялказы-биле чажар, үстүнде технологиняны каржызы-биле үреп турар. Ооң түңнелинде бедик дүжүт албазывыс ында. Ооң-биле кады тааржыр сорттарны шилип алыр. Бир погон метр шолге 14 үрезин чыдар кылдыр азы бир гектарга 45 килограмм үрезинни чажар херек. Ону агрономнар база сагывайн турар. Черни ыяк белеткээш, дең-десни чажып алырга, дүжүт ыяап-ла алдынар ужурлуг.

Илиртээшкинни бок үнүштер үүгле үнүп эгелеп олурза дораан чорудар. Ооң соонда үш-дөрт бүрү үнүп келгенде одуруглар аайы-биле культиватор-биле тыртып шаап, бок үнүштерни арыглаар. Ол үеде чемиштидилгeни одурутлар аразынга төгер, фосфорлуг чемиштидилгeни бир гектарга 6 центнерни чарыгдаар. 10—15 хонган соонда ийнги культивацияны 5—7 сантиметр хаңдыр, одуруглар аразының бүрүлери тутчур мурнунда кылыр.

Бо технологтуг чүрүмнар бисте каржызы-биле хажыттынып турар, ооң түңнелинде дүжүт чедир алдынмас, моон соңгаар боже улуг кичээнгейни угландырары чугула. Совхозтарда кол агрономнар ёзулуг технологтуг чүрүм ёзугаар ажылдаар ужурлуг.

Д. САЯ.

Барыын-Хемчик район.

ЧАА НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП Кызыл райкомунуң эзлегчилиг пленумунга СЭКП ТК-ниң июнь (1982 ч.) Пленумунуң түңнелдерингe база СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазынга болгаш партия обкомунуң X пленумунуң шиитпирлерингe дүүштүр партияның район организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле клеткелдя СЭКП райкомунуң бирги секретары К. Н. Шулуу кылган.

Илеткелчи болгаш санаал бергеш эштер идеологтуг, масса-политиктиг ажылды экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни СЭКП райкому, партия организациялары ап чорутканын, массаның күш-ажылчы идепкейин көдүрерингe ол салдарлыг болганын демдеглээн.

Ынчангаш-даа болза СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунга база партия обкомунуң X пленумунга демдеглээн идеологтуг, масса-политиктиг ажылда бар четчестер райониүң партия организацияларының, идеологтуг албан черлерiниң ажылынга, бүрүү-биле хамаарыжыр дээрзин илеткелчи айыткан. Партия организацияларын идеологтуг ажылды улус ажыл-агыйының база социал-политиктиг сорулгаларын боттандырар дээш демисел-биле кошкак холбаан турар.

Чамдык коллективтерде планнарны, социалистиг хүлээлгелерни күүседип шыдаавайн турар. Чартык чылдың планнарын № 62 КМК, райпо, «Тиилелге» совхозтуң ажылчын кооперациязы, «Кара-Хаак» совхоз күүсетпээн. Бо коллективтерниң удуртукчулары, партия, организациялары практиктиг хемчеглерни албайн келген. Күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-иитиниң корум-чурумун быжыглаарынга, экономиканың камналгалыг болурунуң, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидерiниң айтырыглары-биле кошкак холбаан турар.

Күш-ажылчы коллективтерде эрттирип турар чамдык лекциялар, илеткелдер, политинформациялар, беседалар ажылчиниң сонуургалын көдүрбейн, оларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидерингe салдар чедирбейн турар. «Көк-Тей», «Кара-Хаак», «Шамбалыг» совхозтарның партия организациялары политмассалыг ажылче кичээнгейни кошкаткан, агитаторларны, политинформаторларны шилип алырын эрeнгей чорудуп, чаңгыс аай политхүннерни эрттиреринче кошкак кичээнгей салган.

Арагалаар, хулиганнаар, тоналчы, чиижең амыдырал сүрер, социалистиг өнчүнү оорлап-самчыгдаар, хээлп алыр—коммунистерниң ооң удуртукчуларының кижизидикчи ролюн бедидер талазы-биле шыңгыы чүгаа пленумга болган. Чамдык удуртукчулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар лекция, беседаны ховар номчуп, чүгле будурүнгенiнiң чартык чылда, азы чылда чоруткан ажылының түңнелдерингe хамаарыштыр клеткелдер кылырынга өйлешкен. Ынчангаш-даа бригадаларның хөй кезиинде идей-кижизидилгелиг ажылдың тодаргай системазы тургустунмаан. Ооң уламындан чамдык бригадаларда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар чоруктар бар. Ынчангаш кижизидилгe ажылын бригадаларже, участоктарже, күрүне планнарының салым-чолун шиитпирлеп турар кижилерже колдай угландырарын пленум айыткан.

Хөй-иитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар, хулиганнаар, өскенiң күжү-биле амыдыраар, чиижең садыг кылыр, социалистиг өнчүнү оорлап-самчыгдаар чоруктар-биле демиселди күштелдирер талазы-биле ажыл-херекчи саналлар пленумга болгулаан. Хоорайда кем-херек үүлгедир чоруктарның деңнелиниң бедик болуп артмышаан турары, арагалаашкынче хандыыр чоруктарның күш-ажылчы коллективтерде бары, бо чорукту чамдык удуртукчуларның бедик харыысалга-биле көрбейн турары дүүренчиг. Бо чорук партия хооркомунуң, ооң бюрозунуң, хооркүүскомнуң, партия профзавлел, комсомол организацияларының, ажыл-агый удуртукчуларының, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның ажылын үндезинин-биле эде тургузуп алырын негеп турар. Ооң курлавырлары эвээш эвес. Партия хооркомунуң пленуму ажылды шүгүмүүлекчи ёзу-биле көрген болгаш бар арганы долузу-биле ажыглаарының сорулгаларын тодаратkан.

Пленум идеологтуг ажылдың стилин сайзырапгайжыдар талазы-биле өске-даа чугула айтырыгларны бүгү талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

Д. ЕНДАН.

МАЛЧЫН АЛЫШКЫЛАР

Кызыл-Чыраа —Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң сиген кезер делгем шөлүү чаяын, кыжын малчыннар турлаа, оттуут, кужурлуг таарымчалыг чер. Шагның ол үелериндe ук совхозтуң малчыннары— Сенди-Хуурак алышкылар бо мынчаар иитиптиин малын өстүрүп чүрттап турарлар.

Хоочун малчын К. Сенди-Хуурак төрүүр чүс башка онаашпыр бо чылын 113 хураганны менди ап. мурнуку чединишкинiн улам быжыглавышаап. он бирги беш чылдың үшкү чылында мурнакчыларның одурүүнда быжыыбиле артмышаан.

Мурнакчы малчынның дунмазы Бичe-оол Сенди-Хуурактың оолдары Борис биле Буян база-ла малда. Борис тевe кадарып. Буян чылгычылап турар. Оларның мал төлү алырының талазы-биле көргүзүү база-ла эки. Аныяк малчыннар төрүүр чүс тевeден 95 бодаганны. чүс беден 100 кулуунy алганнар.

Бо ажыл-агыйда каракка кескү бир чаагай чаңчыл аныяктарның мал ажылынга хандыкшыдыын үстүнде алышкыларның чижээ-ле бадыткап турар.

Бичe-оол Сенди-Хуурак өске малчыннарның деңнелиппге бодаарга, аныяк малчын. Ол эрткен чылын совхозтан өшкү хүлээп алган. Ооң мал ажылынга башгайгы чылы база-ла эки, үре-түңнелдиг болган. Ол төрүүр чүс баштан 95 аңайны алган. Бичe-оол Сенди-Хуурак төрээн совхозунга механиктеп хөй чылдарда ажылдаан. Машина-техника-биле холбашкан харыысалгалыг ажылга ол кызымаан көргүзүп, совхоз дирекциязындан каш удаа шаңнал-макталды алган.

Үстүнде адаанын адашкылар мал ажылынга чаа-ла чыл ажып турзажок дуржулгалыг малчыннардан түлак чок турары өөрүнчүг. Кайдыг-даа ажылга баштайгы үеде бергелер турар дээрзин Бичe-оол Сенди-Хуурак чугаалаш уламчылады:

— Тевe кадарчызы оглум Бориске совхозтуң хоочун тевe кадарчызы Кыргыс Чаш-оол улуг арга-дуржулгазын өөредип келген. Аныяктарны мал ажылынга өөредип турары дээш дагдыныкчыларга өөрүп четтиргенивисти ооллардың аңаа Татьяна биле чугаалап-даа турдувус.

П. ТУВЕКЕЙ.

ПЕНСИЯГА НЕМЕЛДЕ

Чаңгыс будурүлгеге соксаал чок ажылдааны дээш пенсияга 20 хуу немелде алыр эргелиг кижилерниң санын аңаан өстүрериче угланган хемчеглерни СЭКП ТК-ниң Политбюрозу чоокта чаа чугаалажып көргеи болган үүлдүт деп санаан. Чаа немелде каңдыг кижилерге хамаарыжыр дээрзин тайылбырлап бээрин дилээн чагааларны хөй-хөй номчукчулар «Социалистическая индустрия» солунуң редакциязынче чоруткан. Ол айтырыгларга харыы бээрин солунуң корреспондентизи ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединiң заңгазының оралакчызы М. КРАВЧЕНКО. ДАН чүзээн

— Мария Матвеевна. Ташкентинде чуруттап турар Усмановтуң ыыдыыр айтырыгына баштай харыылап көрүнеерем: каңдыг соорулга-биле база нормативтиг каңдыг актыларга үезеңнеттиш, ол немелдeни киирген?

— Чаңгыс будурүлгеге соксаал чок ажылдаан стажы ээш пенсияга немелде —ол дээрге, кадрларнын ажыглаан үнер чорутуунга үзүр зэмиселдиң чүгүле аргазы-ыр. Кадрларнын ажылдан үнер чорууу экономиктиг болган моральдыг үзүт когаралдыг чеңнип турары билдингир болгай. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаавр болгаш кадрларның ажылдан үнер чорууу-биле демиселдiнi талаазы-биле өскедаа хемчеглер-биле чергедештир, немелдeни СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1979 чылдың декабрь 13-те докладаалы-биле тодаргайлап докладаткан. Күрүне пенсиларының дугайында хоойлуга чогуур адыгелерни ССРЭ-ниң Дээди Советiниң Президиумунуң 1990 чылдың январь 7-де Чарлыыбиле киирген. 20 хуу немелдeни (пенсиянын үстүкү хемчээлиниге-даа) пинти ажыл стажы эр улуска 35 чыл, херээжен улуска 30 чыл стажтыгда. ооң иштинде чаңгыс будурүлгеге (организапиянга) эр улус 25 чылдан эвээш эвес а уругларлыг херээжен улус 20 чылдан эвээш эвес ажылдаанда бээри коолугиген.

ССРЭ-ниң Күш-ажыл болгаш сопиал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединiң болгаш ВЦСПС дараазында тайылбырны база кылган: ажыдакчыларның санын кызырганы-биле аза будурүлгeни, албан черiн, организациязының дүжүрген-биле холбаштыр бир будурүлгeлеп өске будурүлгеже шилчээнiнiн ажыл стажын каттыштыр саналар болур. Ынчалза-даа бир ажылдан өске ажылче шилчип турда, чаа ажылче киреринiң сагыза чогуур хуусазы санаттынган турарры чугула.

Од чурум 1983 чылдың январь 1-деn эгелеп күштүг болган.

— Пенсияга немелде алыр эргелиг кижилерниң саныn өстүрер дугайында хемчегни СЭКП ТК-ниң Политбюрозу чоокта чаа үүлдүт деп көрген. Маңаа холбаштыр үүү кылдынганын Киев чуруттуг эш Гошшук айтырган.

— Политбюровун ол шиитпириниң күүселдези кылдыр күрүнеeниң нормативтиг чогуур актыларын чоокта чаа үүлээп алган. 20 хуу немелде алыр эргени бериn турар үзүктелиишкин чок ажыл стажын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1973 чылдың апрель 13-те № 252 докладаалы-биле бадылаан күрүнеeниң сопиал страхованиелиниң талазы-биле пособиелерни тыпсырда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның үзүктелиишкин чок күш-ажыл стажын саналарының Дүрүмнериниге дүүштүр тодаргайларры нормативтиг ол актыларда көрдүнген.

Пенсияга 20 хуу немелде алыр эргени тыпсыр үзүктелиишкин чок күш-ажыл стажы бодунуң күзелi-биле ажылдан үнгенде барымдаалаавын база докладаткан. Ынчалзажок чамдык таварылгаларда дакпырлыг херээженнерни. 8 дар чедир назылыг үрүглаарлыг иелерни ажылдан үндүрген. ашаан азы кадайын өске черже шилчиткeни-биле холбаштыр ажылдан үндүрген. пазылап. кыраан азы инвалид болганы дээш пенсияже үнген. а ол ышкаш ажылчыннарны организациязынга чыыштаа-биле. көдээ ажыл-агый ажылчыннарын хөй-иитиниң кыйгырыы-биле өске черже шилчиткен таварылгаларда немелдeни тыпсыр.

Чөптүг чылдагаавнар-биле ажылдаар черии солаан күш-ажылдың хоочунарынга пенсияга немелдeни тыпсыр арганы чаа чүрүм берип турар. Чижээ, шериг албанныга келдиткeнiнiң. соңгулаалыг албан-дужаалга соңгутканың. үстүнде турар организапиянның шиитпирiнiң ёзугаар азы будурүлгелериниң. албан черлериниң. организапияларының администрациязының аразынга дугуржулганы ёзугаар шилчиткeнiнiң база барымдаалаар. Ыраккы Сонгу үүктүн районнарынга болган оларга деңнештирген чердерге ажылдап турган кижилер өске ажылга киргенде. күш-ажыл керээзиниң хуусазы толгенде ажылдан хосталган соолунде: ССРЭ-ниң даштыкы албан чердерiнге. организапияларынга болган будурүлгелерiнге азы делегей организапияларынга ажылдан хосталган ССРЭ-ге ажылга киргенде а ол ышкаш өске-даа чамдык таварылгаларда үзүктелиишкин чок стажты хевээр арттырарын дүрүмде айыткан. Бо түрүмнерге хамаарыштыр тодаргай тайылбырны ажылдап турар черiнiң айы-биле профзавлел организапиязынга азы сопиал хандырылга органнарынга баргаш. ап болур.

Үзүктелиишкин чок стажка үүгле ажылдаан үезiн эвээс. харын-даа ажыл-чорудулганын өске-даа чамдык черлерни киир саналарын дүрүмде айыткан. Ынчалзажок ажылга киреринiн докладаттынган хуусаларын сагыыры үзүктелиишкин чок стажты хевээр арттырарынга барымдаа болуру негеттинип турарын чаа чүрүмда база айыткан. Чижээ, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринге албадап халашкан соолунде 3 айдан ажыг эвээ ve эрткенде ажылга киргенде шериг албанынга турган үезiн үзүктелиишкин чок стажка киир саналар. Ашаан азы кадайын албан ужурулда өске черже шилчиткeнiбиле холбаштыр болуунун күзелi-биле ажылдан хосталган соолунде азы пазылап кыраан, пенсияже үнгенде, чаа ажылга киргенiнiң хуусазынын дамаарлыга чокка үзүктелиишкин чок күш-ажыл стажы хевээр артар. Бир ажылдан өске ажылче шилчээнде ажылга бир айдан орай эвесте киргенде үзүктелиишкин чок стажты хевээр арттырар. Үзүктелиишкин чок күш-ажыл стажының хуусазынын бүгү таварылгаларда күш-ажыл дептерлеринде бижимелдерни азы чогууру-биле кыдынган өске-даа документилерни үндезин болдуруп барымдаалаар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээни дээш база хөй-иитиниге удур өскедаа ходелиишкиннер дээш ажылдан үндүрткeп. ажылдаар черлерiн солуп чораан кижилерге үстүнде айыткан чингелдeрни тывыспас.

Бо үүлдe киирген өскерилгелер чүгле үзүктелиишкин чок ажыл стажыга хамааржырыл демдеглээр херек. Өске негелдeлер — 1983 чылдың январь 1-ге чедир болгаш ооң-даа орай үеге чедир ажылдаары эргежок чугула дээн ышкаш ажылдың иитии азы үзүктелиишкин чок стажының үргулчүдeли хевээр арткан. 1983 чылдың январь 1-ге чедир пенсияже үнгeн. болгаш ол хуусаага чедир ажылдаваан пенсионер кижи доктаамал ажылга кирип алыр болза. чаа дүрүм ёзугаар пенсияга немелде алыр эргелиг. 1983 чылдың январь 6-ның соолунде пенсияже үнген болгаш ол чылда ажылдап турган болза. 1983 чылда ажылдаанының үргулчүдeли. дeн хамаарылга чокка пенсияга немей саналшкынны алыр.

— Бо тайылбырда киирген өскерилгелер кайы үеден бээр күштүг болуруул?

— 1983 чылдың август 1-деn эгелеп күштүг болур. Ажылдап турар пенсионерлер немелделер бээр дугайында дилeг билдириишкинни ажылдап турар черiниң аазы-биле администрациянга киирер. Эргежок чугула бүгү документилерни белеткээр дугайында болгаш ол документилерни сопиал хандырыганын районнар (хоорайлар) килдистерiнге чогуур үезинде дамчыдып бээр дугайында администрация черi бодунуң эвлчээнче сагыш салыр ужурлуг. Ынчаарга пенсионерлерге немелдeни 1983 чылдың август 1-деn эгелеп бээр болганда. эргежок чугула бүгү документилер-биле кады билдириишкиннерни бо чылдың август 15-тeн орай эвесте киирген турар ужурлуг.

(«Социалистическая индустрия» солунган).

НАЙЫРАЛДЫҢ ЧОЛУГУУШКУННАРЫ

Орук ырап, километр километрни-биле эртикен тудум-на, бистиң мурнувуска танышпаазывыс чаа черлер ажыттынып, боттарының домейлешпес хевир-дүрүзүү-биле, каас-чараажы-биле сонуургалывысты хайыктырып, хойну бодандырып чорду. Бистер, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Ростислав Кенденбиль, РСФСР-ниң Ленин аттыг күрүне шаңналының лауреады, сураглыг даш чоюкчузу Ранса Аракчаа, Күрүне филармониязының Ойнаактар театрының артизи Анна Колшелик болгаш бо одуругларның автору Моолдуң бистиибиле кызыгаарлажып турар аймаа Завханның девискээринде чоруп олурарывыс ол. Бистиң — удекчивис Нямжав Намерайжав төрөөн чери-биле таныштырып, чоргаарал-биле хөөреп чорду.

Бистерни / аймактың төвү Улаастайдан келген ажылчылар МАРН-ниң Завхан аймак комитединиң секретары, моолсовет найырал салбырының аймак төвүлелиниң даргазы Дамдын, аймактың культура килдизиниң эргелекчизи Бямбожав, МАР-ның алдарлыг артизи Жавзан, композитор Жамьян, аймактың методкабинединиң методизи Базаррагча сутлар Номброк сумузунга үзүкүп чедип келгенивис.

— Завхан болза Моол Арат Республиканың ең кыдыгкызыгаар, таңды-сынналыг, кадыг-берге агаар-бойдустуг болгаш улуг аймактарының бирээзи — деп, эш Дамдын тайылбырлады. — Оон делгем девискээри 80 мун дорбелчин километрде чаттыла берген чыдар, чурттакчу чону 80 мун ажыг кижи. Кол ажылды — мал, аймакта бир миллион сес чүс алдан муң ажыг мал бар, оларның бир миллиону—хой болуп турар. Хойжудар чылда ортумаа-биле чүс хойдан 110-115 хураганнарны ап, бир хойдан 1 килограмм 400 грамм, тевердеп 5-8 килограмм дүктү, сарлыктан 1 килограмм чоокту кыргып, инектен 1000 литр сүттү саап, боттарының көргүзүтлерин чылдан чылче бедидип олурар.

Аймактың төвү Улаастайда, сумулар-даа төптери амыр-соксаал чок чаартының, сайзыраң, чоннуң материалдыг болгаш культурдуг деңнели ухам бедип, суурлар болгаш бригадалар төптери электри болгаш радио-биле бүрүн хандыртынган, чоокку чылдарда телевидение база ажылдай бээр... Оон мындыр бир онзагай чүве Завхан аймактың 60 чыл оюн таварыштыр чаа хөгжүм-шин театрының ажыттынары.

Улаастай кадыг даглар-аразында хоорай. Чаа тудулгар хүн бүрү немежил, кудумчулары чаагайжып, ёзулуг хоорай шинчизи кирип орар.Ында ийи ортумак, бир сес чыл школалары, көдээ ажылагый училишези, автосепителге мастерскаязы болгаш оондаа өске черлер ажылдап тудар. Бистө 39 кижи киржикчилиг литература каттыжымышкыны доктаамал ажылдап турар болгаш оларның эки чогаалдарын аймактың «Туна» дээр солунунга парлап, эң шилиндектерин төпче чорудуп турар.

...Бистер баштай-ла «Улуг эгелээшкин» көдээ ажылагый каттыжымышкынынга доктаадывыс. Боттарының ажыл-амыдыралы-биле бистерни суму даргазы Комбжав, партком секретары Монгбаатор таныштырганнар. Ажыл-агый 1936 чылда организастаттынып тургустунган. Сумунуң чурттакчылары 2500 кижи, девискээри 32 мун дорбелчин километр, үш мал бригадазында 70 мун ажыг шюр болгаш бода мал бар. Мурнакчы хойжу, Күш-ажыл талазы-биле чурттуң чемпиону Бямба-Очир бо чылын 100 хойдан 160 хураган алган болду, саанчы Ядмаа Саяның бир сарлыктан 600 литр сүттү сагган.

Ол черниң ортумак школазында МАРН-ның көскү ажылдакчызы ол чер чурттуг Бөлдэп-Очуруң ажыл-чорудулгазынга болгаш амыдыралчуртталгазынга тураскаатказын өрээл бар. Революсчу шуурганның одунга дадыккан, иштикиниң болгаш даштыкының дайзынарынга коргунчуг демиселчи, ленинчи идеяларга, ақы-дүүма пайыралга бердинген ол кижиниң чырыткылыг апаяк амыдыралы биститиг улуу-биле сонуургаткан. Оон чуруктарының аразында С. К. Токаның чуруун болгаш хүндүүг ажылчылар дептеринде холуның үжүн көрдүвүс. С. К. Тока Москвага Чөөн чүктүң ажылчы чоннарының Коммунистиг университединге Балдэп-Очур-биле кады өөренип, аразындан сүг өтпес өң-нүктер турганнар.

Сарыг шайын күдуп, ак чемин делгеп тура, аймактың бешь дакпыр чемпиону хойжу Надминд биле Намжилжав узуп суук аялга-биле аян тудуп ырлашканнар. Оларның чиңгежек үнү болгаш чоон чиңиг үнүнери сагыштыг саймаарадып, хөректи хөлзедип келир болду.

—Ында чүнү чугаалап турарыл?— деп, Дамдын даргадан айтырдым. Ол кыска утказын тайылбырлады.

Дүдүскентиг тайгаларның бажын тепкеш,
Түмен малым четче көрүп четтигер сен.
Дүне-хүндүс адазы чурттап, ажылдаштың
Дүрзү-бодум ылап билип таныжар сен.

— Кандыг кончуг ырлажыр малчыннар боор, ана ёзулуг улусчу артистер-дир мон! — деп, Раиса Айыжыевнаның магадап дыңнап олурганынга ким каттышпас боор!

...Мурнувуста Баянхайрхан, Улуг кара дагның базары ак немдикте бичежек шеверни, амыдыралга эргежок чугула чүүлдер-биле бүрүн хандыртынган амгы үениң сууру. Бистиң сумунуң болгаш көдээ ажыл-агый каттыжымышкынының даргазы Лханаанжав биле партия организациязының секретары Орсоо уткуп алганнар. Бистер аңаа база-ла ужуражымышкыны кылып, школада ойнаактар болүүнүң тургускан кыска болгаш каттырымчыг шинзин көрген бис. Бистиң артизивис Анна Степановна аныяк артистерге бодунуң ажыктыг сүмезин берип, ылаңгыя ойнаактарының шимчээшкиннерин: холун болгаш бажын база янити дурт-сынын канчаар кылырын, идик-хевин канчаар таарыштырып алырын, чугаа-соодун ажы-чаңнар дамчыштыр канчаар кылырын айтып, херек кырында көргүсселиин олар кончуг сонуургаанннар. Эң солун чүве «Моолдуң улусчу салым-чаяанныгларында» деп документалдыг кино болган. Оон кижи моол хөй национал, хөй янзы уран чүүлдүг чурт деп чүвени дораан эскерип каар болду. Чеди харлыг оолдан 83 харлыг кырганга чедир ол конкурска киришкен.

Эртеңинде ээп чаңып олура, мал бригадазы Олзийбаярның аң өргээзинге кирип, белекселек солушкан бис. Бригадада 26 мун баш мал бар. Малчыннарның аразында аймак чемпионнары Чулгмунг биле Бурежжав болгаш 14 мурнакчылар тергиндеп турар болду. Аныяк бригадирнің өг-бүлезиниге ажыл-ишчи чеднишкиннерни болгаш аас-кежиктн күзээш, оруувус уламчылап чорупкан бис.

Адак сооңа баштай моорлап чолукканывыс. —Найырадың хаалгазы дижир Баянтэс сумузунга келген бис. Моолче баарда-даа, оон үнүп чоруурда-даа мнап-ла ону таварыыр боорга, мнчаар адай берген. Оон чурттакчылары 3800 кижи. Беш бригадада 102 мун баш мал бар, тарыпга шөлүү 10 мун 200 гектар. Сумуда чурттуң 5, аймактың 15, сумунуң 48 чемпионнары бар. Боттарының ажыл-ишкин суму даргазы Гэзэнэлжээ биле партия организациязының секретары Шаандор улуг чоргаарал-биле хөөрээр болдулар.

— Адырам, силерде чемпион аттарны кандыг янзы тыпсын турарыл, кандыг шаңнал-макталдыг, болур чүвел?— деп, Шаандордан айтырдывыс.

— Бир эвес беш чыл улай 100 хойдан 100 хураган алган болза, ол күш-ажыл талазыбиле чурттуң чемпиону болур, аңаа тускай дипломну тыпсыр, бүрүн дериг-херекселдиг кассшиник өг-бүле, беш мүң төгерик-биле шаңнадыр, ийи чыл улаштыр болза, тускай дипломнуг Мурнакчы малчын болур, 2000 төгерик-биле шаңнадыр, аймак чемпионну муң төгерик-биле, суму чемпионну 300—500 төгерик-биле шаңнадыр — деп, ол тайылбырлады.

Бистер эртеңинде Найырадың хемни (баянтэстн) кешкеш, Найырадың артыи (Моол кызыгаарында арт) ашкаш, Моолга чоруп турган үевистиң иштинде бистерни үдеп, кады чоруп турган оңнүктеривис-биле кызыгаарга байырлашкаш, төрээн Тывавысче хапкан бис.

О. СУВАКПИТ.

Хамааты камгалалы

БИСТИИНДЕ МЫНДЫГ

Тыва АССР-ниң ХК штабының хүн бүрү айтымышкынары удуртулга болдуруп, массалыг улуттаашкынының чеңсеглериндеи чонну камгалап болурунуң бүгү-де аргаларын оларга өөредип, теория биле практиканы холбаары чугула. Ынчангаш бүгүнниитиниң өөренип эртее чүгүүр программазын 1982 чылдың октябрьда чаарткан. Хамааты камгалал органнарынга өөредилге декабрь 1-деи апрель 30-де дээштүүн ССРЭниң камгалал министрлиги оралаччызы, Армии генералы эш А. Алтунинниң дужалында айытkан. Чаа программа ёзугаар ХК өөредилгези 60 шактыг. Ону үш чыл дургузунда аңаа даймачы болгаш командылал составынга ангы-ангы кылдыр эде көргеп. Мурнуку программадан чаа программаның мялалы — өөредилгениң практиктиг кезээнче кичээнгейни күштедиргенин. Практикага эртирер шакты программада хөй-нү берген.

Тыва АССР-ниң ХК штабының айтымышкынын ёзугаар 1982—1983 өөредилге чылында чаа программа-биле башкылаар 42 инеструктор башкыны бадылаан. Олар план ёзугаар семинарларны эрттирип турар.

Эртеен өөредилге чылын бедик деңнелге эрттирип, дыңнакчыларга быжыг билигин берип келген пропагандистер бар. Оларга А. Дамбаев (поликлиникада), М. Мускутов (сентелге-тудуг участогунда), К. Сандаков, В. Монгуш (Баян-Кол Шамбалыг) школаларында, В. Савилов (Чербиде), С. Адыгоол, В. Егорова (күш фабриказында) болгаш С. Зубков олар хамаарлыр.

«Х Улуг Хурал» (директору Х. Монгуш), «Шамбалыг», «Кара-Хаак» (Б. Ярмолов, Х. Ховалыг), Терлиг-Хая школазы (К. Чигжит), Чербинең дузалал школазы (И. Мижит-оол), Кур-Черниң участок эмнелгези (Т. Күжүгет), «Тилелге» совхозтың ажылчын кооперациязы (А. Оюн)—бо объектилерге ХК-ның өөредилгези куду деңнелге эртип келгени илерээн.

№ 1317 КМК-да А. Ножкинниң удуртканы ХК өөредилгези шынарлыг чоруун келген, тускайлаан оралдың дериглези Бяш. Черби, Кок-Тей, Баян-Кол ортумак школаларда ХК клаастары болгаш булуңнары эки дериттинген. Бо школаларда өөреникчилерниң шеринии эте белеткелиниң болгаш хамааты камгалалының талазы-биле билиин шымрак. Чүгле эртеен өөредилге чылында 1431 өөреникчи ГТО, ХК талазы-биле нормазын бедик деңнелге дужаваннар.

Райкүүкомнуң бо чылдың апрель 28-те шиитпирин ёзугаар улус ажыл-агыйының объектилеринде самитар дружиналарының маргылдаазын июнь эгезинде эрттиргеп. Аңаа база-да «Кара-Хаак», «Х Улуг Хурал» совхозтарының сандружиналары киришпээн. Олар ам үш чыл улаштыр маргылдаага киришпейн келгеп. Бо талазыбиле харыысалгалыг эштер хамааты камгалалының өөредилгезин шынарлыг чорудуп, негелдеңи күштедирери чугула.

Самитар дружиналарының эртеен бо маргылдаазынга бирги черни Кок-Тейниң командазы (командирн Л. Ткачева), ийигизин — күш фабриказы (Л. Белоусова), үшкү черни—районнуң холушкак садыының командазы (В. Потылицина) түе-түе эзээп мактатканнар. Кок-Тейлиглер республика маргылдаазынга киржир эртеңи болгаш ыымделди чаалап алган.

Хамааты камгалалының хоочуларын В. Усков, П. Стылых, Д. Моге-Хүреп болгаш «ХК тергиини» көрек демдээлиг эдилекчилерн З. Курганская, А. Сарыглов, А. Кошкендей, А. Дамбаев, А. Савеетьянова оларга чорганнарының, моон сонгаар-даа эки ажылдаарын күзээр бис.

Сандружиналар маргылдаазынга ХК начальниктери Т. Ли, Ш. Ондар («Сувпак»), П. Килин (күш фабриказы), В. Соболева (районнуң холушкак садыы), А. Зайцев (поликлиника) сагыш салып, командалары ээзээ хөй күштү үндүргеннер. Удуртукчуларын бо хире кичээнгей салып турда, команда кежигүннерин база дружиналарының ат-алдарын ээзээ чүткүлдүг киришкеннер.

А Кара-Хаак, Күп Чер, Баян-Кол Шыпва, Терлиг-Хая, Элегее-Аксы көдээ Советтер даргаларының четчизе көдээ Советтер даргаларының үлегерин эдерип, ХК херээн бедик деңнелче көлүүлээр ажыттынган чүвел бис.

Д. ЧЫМБА.

Хамааты камгалалының Кызыл район штабының начальниги.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АЭС-ТИҢ КҮЧҮЗҮ ӨЗҮП ТУРАР

СОФИЯ. Улусчу Болгарияда бүдүрүп турар электроэнергияның дөрткү киловатт бүрүзүн атомнуг электростанциялар берип турар. Ынчаарга ында атомнуг электростанцияларны Совет Эвилелиниң болгаш акы-дүүма социалистиг өске-даа чурттарның техниктиг деткимчези-биле дерээи болгаш дерип-даа турар. Ниити күүзүү 2.000 мегаватт атомнуг ийи реакторну амгы үеде тудуп эгелээн. Ол ийи реактор барык миллион чурттакчылыг хоорайның чырык, чылыг болгаш изиг суг хереглелини хандырып шыдаар арганыг. Ол күүзүлерни ажыглалга киргеп соолунде республиканың атомнуг электростанциялары чуртта бүдүрүп турар электроэнергияның 40 хуузун бээр.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ АЖЫКТЫГ КООПЕРАСТААШКЫНЫ

БУДАПЕШТ. Ленинварошта Тисайның химия комбинадын болгаш Калушта «Хлорвинил» бүдүрүлге каттыжымышкының харыззаштырган 330 километр узун хоолайны дамчыштыр миллион тонна этиленни Совет Эвилелинче чорудуп берген. Тисайның химиктери этиленни Калушче чоруткашаан, аңаа орнаштыр химия продукциязының өске хевирлерни, ылаңгыя пластмассаны ап турар.

Совет-венгр олефин (химия бүдүрүлгезининң талазы-биле) программазы акы-дүүма ийи чурттарның аразынга интеграция харылзааларының болгаш күш-ажыл хуваалдазының ажыктыг чоруунуң тодаргай чижээ болуп турар. Бо адыр талазы-биле бүдүрүлгени кооперастаанны продукция бүдүрерин көвүдедиринге, бүдүрүлгениң камналгалын бедидеринге идигин берип турар.

Олефин дугуржулгазының ажыктыын ийи чурттуң бүдүрүлгелерн барымдаалап көрбүшаан, ол дугуржулганың хуусаазын 1990 чылга чедир узадырын шиитпирлээн. Дугуржулганың хуусаазын узатканы химия үлетпүрүнүң талазы-биле бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы калбартырынга чаа аргаларны бээр.

Бүдүрүлгечилер-биле чергелештир эртемденнер кады ажылдажылганы база калбартып турар. Химияның ең чугула айтырыгларының талазы-биле үндезин болгаш немелде 10 темаларны 1985 чылга чедир ажылдап кылырын Совет Эвилелиниң болгаш Болгарияның эртемденнери шиитпирлээн.

ХӨМҮР-ДАШ ҮЛЕТПҮРҮНДЕ РОБОТТАР

БЕРЛИН. ГДР-ниң одаар түүлүүнүң кол хевири. —хүреп хөмүр-дашты тып турар дагжыларның күш-ажылчы коллективтери үлетпүрүнүң 180 ажыг чаа роботтарын алган. «Механиктиг дузалакчыларны» болгаш бүдүрүлге башкарарының электроннуг системаларын шиитээдип ажыглаарының аргазы-биле соолгу ийи чыл дургузунда республикага чүс-чүс ажылчыннарны хол-биле кылыр ажылдардан хостаан болгаш бүдүрүлгейиң өске участоктарынче шилчиткен.

Зенфтенберттиң хүреп хөмүр-даш комбинадынга ажылчыннар дөрт роботтарны боттарының күжү-биле бүдүрүп, ажыглаан болгаш чүдүрер, дүжүрер ажылдарны ам «механиктиг дузалакчылар» күүседип турар. Роботтар экскаваторларны башкарып турар болгаш машиниктерни солаан. Ол ажыл мооң мурнунда экскаватор башкарар кижиниң ең-не аар ажылы болуп турган. Зенфтенберттиң дагжыларының дуржулгазын Биттерфельдиде хүреп хөмүр-даш комбинадының ажылчыннары база ажыглап эгелээн. Бо чылдың төнчүзүнге чедир ындыг роботтар-биле 75 экскаваторларны башкарар кылдыр ажыглаары көрдүнгеп.

Роботтарны болгаш микроэлектрониканы калбаа-биле ажыглаан түңнелиниг республиканың дагжылары боттарының планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип, хөмүр-даш тывыжын улам көвүдедип турар. Бо чылын олар хөмүр-даш тывыжын ниитизи-биле 260 миллион тонна чедирер деп турар.

КӨДЭЭДЕ КООПЕРАЦИЯ ШИМЧЭЭШКИНИ

ГАВАНА Көдээ ажыл-агыйны кооперастаары Кубада улам-на калбарып турар. Хөй тараачыннар эки тура-биле кооперативтерге кирип, бүдүрүлгенинг социалистиг хевирин-че шилчип турар.

Парлалганың медээзин ёзугаар алырга, Сантьяго-де-Куба можуда — чурттуң экономика талазы-биле чугула районунда тараачынарның 50 хуузу кооперативтерге кирген. Хуу ажылдыг чораан тараачыннар ам бүгү чонның чаагай чоруунга сорук киришкинин ажылдап турар. Чурттуң чөөн талакы девискээринде ол можуда амгы үеде 153 кооперативтер ажылдап турар.

Кооператорлар күүнеден көдээ ажыл-агый техниказын, үрезинни, чемишчидилгелерни, акша чээлилерин ап турар. Тараачынарның орулгалары көвүдээн, оларның амыдырал байдалдары экижээн.

(СЭТА).

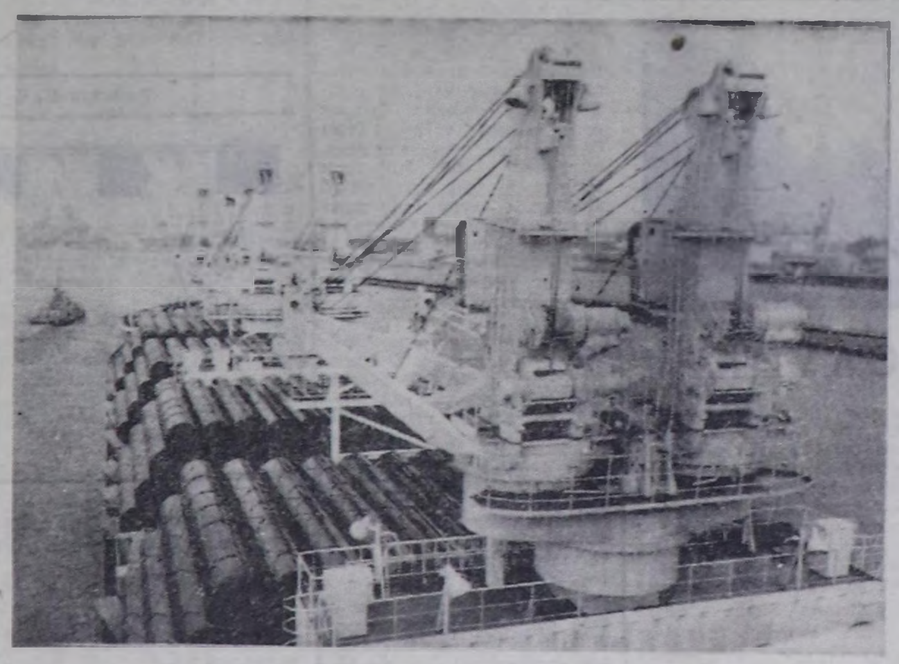

Барын Германияның иептерецгей экономиктиг сетküүлүү «Ост-Весткоммеритин» хереченлеп турары-биле алырга, ГФР-ниң садыг-үлетпүр болуктери ССРЭ-ниң садыг харылзааларын тударынга улуг сонуургалдыг. Чүгле эртеен чылын безин совет-барымын-герман бараан саарылгазының хемчээли 1981 чылдыы-биле деңнээргe, 23 хуу калбарган.

Ийи талалыг кадыг ажылдажылганың кедилиг улуг хемчээлдиг программаларында ГФР-же совет бойдус газын чорудары болгаш Совет Эвилелиниче—Барын Германияның улуг аастыг хоолайларын бээри көрдүнгеп.

ЧУРУКТА: Мурманскиниң далай пароходствозунуң «Тима Бака» дээр чаа суднозунуң кырында Сибирь—Барын Европа газопроводунуң тудуунга ажыглаар ГФР-ниң хоолайлары.

С. ГОРСКИЯНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

НИИТИ-НАЦИОНАЛ КАМПАНИЯ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың аныяктарының элээн хөй организациялары Рейганның администрациязының милитаристиг угланышкыны-биле демиселче америк студентилерни мөөңнээрининг ниити-национал кампаниянын эгелээнининг дугайын июль он үште чарлаан. Чоокта чаа Ак бажыңга ядролуг курлаырларны чаңгыс деңнелге тударын негээн бижикти президент Рейганга хүлээдип берген 17 харлыг америк студент Ариэла Гросс ол массалыг шимчээшкиниг эгелекчизи болган.

А. Гросс аңаа болган парлалга конференциязынга Ак бажыңның ээзи-биле ужуражканының соонда оон политиказының чурттуң халаптыг айыылче аппар чыдарынга ийи дакпыр дүүрген турар апарганын чугаалаан. Амгы администрация американнарга бодунуң бодал-туружуу албадап, сыгаарын ораллажып турары мени база дүүредип турар. Бистерни Совет Эвилелин көрбес чорукка ажыы-биле өөредип турар-дыр. Ынчаза-даа президентиниң бадыткап турарынга удурланыштыр совет кижилер бөдүүн американнар-биле бир дөмей, тайбыңче чүткүп турарын ол демдеглээн.

ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЬНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-ның чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр Иорданның эжелеттиргем барын өрээдип турар Эль-Халиль хоорайның чурттакчыларынга хамаарыштыр израиль чазакты үүлгединишкиннерниг ханызы-биле сагыш салып турарын илереткен.

Соолгу хүннерде ол хоорайда болуушкуннар эжелелде араб девискээрлерде чурттакчыларга удур истеп-сүрүшкүн талазы-биле израиль политикаже делегейниң хөй-нинтизимниң кичээнгейин база катап угландырганы билдингир. Арабтар биле израиль кешкеннериниң аразында сегиржин алышкынналрның соонда Тель-Авив ол хоорайны барык бүзээлээшкининг байдалында тургускан. Шериг командылалы хоойлу ёзугаар соңгуткан хоорай чагыргазының араб даргазы Эль-Халильди дүжүргеп. Оон-биле кады арабтарже халдаашкын кылып, оларның бажыңнарын өртеткен турган израиль көшкеннерге удур кандыг-даа хемчегларын алгаларын алган. Мал чемин белеткээр талазы-биле бистиң бригада ийи чыл улаштыр аймакка тиилекчи болуп келген. Оон бүгү малчыннары моол-совет найырал салбырының кежигүннери.

Сарыг шайын күдуп, ак чемин делгеп тура, аймактың бешь дакпыр чемпиону хойжу Надминд биле Намжилжав узуп суук аялга-биле аян тудуп ырлашканнар. Оларның чиңгежек үнү болгаш чоон чиңиг үнүнери сагыштыг саймаарадып, хөректи хөлзедип келир болду.

—Ында чүнү чугаалап турарыл?— деп, Дамдын даргадан айтырдым. Ол кыска утказын тайылбырлады.

Дүдүскентиг тайгаларның бажын тепкеш,
Түмен малым четче көрүп четтигер сен.
Дүне-хүндүс адазы чурттап, ажылдаштың
Дүрзү-бодум ылап билип таныжар сен.

— Кандыг кончуг ырлажыр малчыннар боор, ана ёзулуг улусчу артистер-дир мон! — деп, Раиса Айыжыевнаның магадап дыңнап олурганынга ким каттышпас боор!

...Мурнувуста Баянхайрхан, Улуг кара дагның базары ак немдикте бичежек шеверни, амыдыралга эргежок чугула чүүлдер-биле бүрүн хандыртынган амгы үениң сууру. Бистиң сумунуң болгаш көдээ ажыл-агый каттыжымышкынының даргазы Лханаанжав биле партия организациязының секретары Орсоо уткуп алганнар. Бистер аңаа база-ла ужуражымышкыны кылып, школада ойнаактар болүүнүң тургускан кыска болгаш каттырымчыг шинзин көрген бис. Бистиң артизивис Анна Степановна аныяк артистерге бодунуң ажыктыг сүмезин берип, ылаңгыя ойнаактарының шимчээшкиннерни: холун болгаш бажын база янити дурт-сынын канчаар кылырын, идик-хевин канчаар таарыштырып алырын, чугаа-соодун ажы-чаңнар дамчыштыр канчаар кылырын айтып, херек кырында көргүсселиин олар кончуг сонуургаанннар. Эң солун чүве «Моолдуң улусчу салым-чаяанныгларында» деп документалдыг кино болган. Оон кижи моол хөй национал, хөй янзы уран чүүлдүг чурт деп чүвени дораан эскерип каар болду. Чеди харлыг оолдан 83 харлыг кырганга чедир ол конкурска киришкен.

Эртеңинде ээп чаңып олура, мал бригадазы Олзийбаярның аң өргээзинге кирип, белекселек солушкан бис. Бригадада 26 мун баш мал бар. Малчыннарның аразында аймак чемпионнары Чулгмунг биле Бурежжав болгаш 14 мурнакчылар тергиндеп турар болду. Аныяк бригадирнің өг-бүлезиниге ажыл-ишчи чеднишкиннерни болгаш аас-кежиктн күзээш, оруувус уламчылап чорупкан бис.

Адак сооңа баштай моорлап чолукканывыс. —Найырадың хаалгазы дижир Баянтэс сумузунга келген бис. Моолче баарда-даа, оон үнүп чоруурда-даа мнап-ла ону таварыыр боорга, мнчаар адай берген. Оон чурттакчылары 3800 кижи. Беш бригадада 102 мун баш мал бар, тарыпга шөлүү 10 мун 200 гектар. Сумуда чурттуң 5, аймактың 15, сумунуң 48 чемпионнары бар. Боттарының ажыл-ишкин суму даргазы Гэзэнэлжээ биле партия организациязының секретары Шаандор улуг чоргаарал-биле хөөрээр болдулар.

— Адырам, силерде чемпион аттарны кандыг янзы тыпсын турарыл, кандыг шаңнал-макталдыг, болур чүвел?— деп, Шаандордан айтырдывыс.

— Бир эвес беш чыл улай 100 хойдан 100 хураган алган болза, ол күш-ажыл талазыбиле чурттуң чемпиону болур, аңаа тускай дипломну тыпсыр, бүрүн дериг-херекселдиг кассшиник өг-бүле, беш мүң төгерик-биле шаңнадыр, ийи чыл улаштыр болза, тускай дипломнуг Мурнакчы малчын болур, 2000 төгерик-биле шаңнадыр, аймак чемпионну муң төгерик-биле, суму чемпионну 300—500 төгерик-биле шаңнадыр — деп, ол тайылбырлады.

Бистер эртеңинде Найырадың хемни (баянтэстн) кешкеш, Найырадың артыи (Моол кызыгаарында арт) ашкаш, Моолга чоруп турган үевистиң иштинде бистерни үдеп, кады чоруп турган оңнүктеривис-биле кызыгаарга байырлашкаш, төрээн Тывавысче хапкан бис.

О. СУВАКПИТ.

АФГАН-ПАКИСТАН ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республиканың даштыкы херектер министрининг орлакчызы Г. С. Юреш Бахтар агентилелге медеглел кылган. АДР-ниң даштыкы политиказының чамдык айтырыгларынга болгаш КНО-нуң чиңгине секретарының хүүда төлээлекчизи Д. Кор. Овести дамчыштыр Женевага болган афган-пакистан чугаалажымышкынларының түңнелдеринге доктааган.

Ол чугаалажымышкынарның үезинде талалар онза кичээнгейни Афганистан Демократтыг Республиканың херектеринге холгаарлаашкынларны сөңгадырының болгаш келир үеде ындыг холгаарлаашкынарны катап эгелевес дугайында айтырыгны чугаалажып келгенин Г. С. Юреш чугаалаан. Чугаалажымышкынарга чамдык үүлдер чедип алдынган. АДР-ниң даштыкы политиказының принциптерин ёзугаар база айтырыгларны чугаалажымышкынар кылып тургаш, политика талазы-биле шиитпирлээрнин чедип алыр сорулга-биле ийи дылдың турар. Ол дугайын Канадиан Пресс агентилел «чазак черинде бедик албан-дужаалдыг кижилериниң чугаазынга» үнлезилээш, дыңнаткан.

Канадага америк чалгының ракеталарны шемээрининг планнары чуртта удурланымышкынының шимчээшкинин болдурган. Вашингтонуң дайынзырак белеткелдеринге Канаданың киржирнинге удурланымышкынны илереткен муң-муң кегелде бижиктер болгаш чагаалар соолгу айларда премьер-министр П. Трюдоның адынга кээп турар. «Чалгының ракеталар херек чок!» деп кыйгырыгның адаа-биле эртип турар чыскаалдарга бүгү-ле назы-харын, профессиялариың болгаш политиктиг сүүглелдиң муң-муң канадалар киржип турар. Олар Рейганның администрациязының чорудуп турар ядролуг чепсеглениишкинин эңдере будуреринің угаан-медерел чок политиказындан ойталаарын Канаданың чазаандан негеп турар.

ХУНТА ҮҮЛГЕДИИШКИННЕРИН КҮШТЕЛДИРГЕН

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң ёзу-чуруу улустуң хосталга дээш, мөлүүгделге удур улам күштелип турар демиселин террорлуг үүлгединишкиннер-биле базарын оралдашкаш, улам-на араатанзыг үүлдерни кылып турар. «Весеромос» чажыт радиостанциязының дыңнатканы-биле алырга, чоокта чаа Сан-Висенте болгаш Усулутан департаментилерге калбак хемчээлдиг шаажылакчы үүлгедишкиннериниң үезинде 200 ажыг кижи өлген боон турар.

Национал хосталгамың Фарабундо Марти аттыг Фронтузунуң отрядтарының быжыг туруштуг удурланымышкынынга таварышкаш, тускай кезектерде АКШ-ка өөредип каан өлүрүкчүлер боттарының кылымын чоок-кавымың көдээ суурларынын камгалал чок чурттакчыларынче чуүй каан, халдап турар. Шаажылакчылар кырганнарны-даа, херээженнерин-даа, чаш уругларында кээргевээнинер. Америк бүдүрүлгенің «А-37» дээр самолёттар болгаш дайынчы вертолёттар тараачынарның бажыңнарынга үдүр кандыг-даа хемчегларын алгаларын ап, школаларны, больницаларны, ыяш-булуң заводтарны, кофе-кабаларны, ооң үнүп чоруурда-даа мнап-ла ону таварыыр боорга, мнчаар адай берген. Оон чурттакчыларын 3800 кижи. Беш бригадада 102 мун баш мал бар, тарыпга шөлүү 10 мун 200 гектар. Сумуда чурттуң 5, аймактың 15, сумунуң 48 чемпионнары бар. Боттарының ажыл-ишкин суму даргазы Гэзэнэлжээ биле партия организациязының секретары Шаандор улуг чоргаарал-биле хөөрээр болдулар.

— Адырам, силерде чемпион аттарны кандыг янзы тыпсын турарыл, кандыг шаңнал-макталдыг, болур чүвел?— деп, Шаандордан айтырдывыс.

— Бир эвес беш чыл улай 100 хойдан 100 хураган алган болза, ол күш-ажыл талазыбиле чурттуң чемпиону болур, аңаа тускай дипломну тыпсыр, бүрүн дериг-херекселдиг кассшиник өг-бүле, беш мүң төгерик-биле шаңнадыр, ийи чыл улаштыр болза, тускай дипломнуг Мурнакчы малчын болур, 2000 төгерик-биле шаңнадыр, аймак чемпионну муң төгерик-биле, суму чемпионну 300—500 төгерик-биле шаңнадыр — деп, ол тайылбырлады.

Бистер эртеңинде Найырадың хемни (баянтэстн) кешкеш, Найырадың артыи (Моол кызыгаарында арт) ашкаш, Моолга чоруп турган үевистиң иштинде бистерни үдеп, кады чоруп турган оңнүктеривис-биле кызыгаарга байырлашкаш, төрээн Тывавысче хапкан бис.

О. СУВАКПИТ.

КАНАДАНЫ АКШ АЛБАДАП ТУРАР

ОТТАВА. (СЭТА). АКШ канада чазакты чоокку беш чыл иштинде Альберта можуга америк чалгының ракеталарны шемээрингe ооң чөпшээрежирин чедип алыр соруlга-биле ыйдың турар. Ол дугайын Канадиан Пресс агентилел «чазак черинде бедик албан-дужаалдыг кижилериниң чугаазынга» үнлезилээш, дыңнаткан.

Канадага америк чалгының ракеталарны шемээрининг планнары чуртта удурланымышкынының шимчээшкинин болдурган. Вашингтонуң дайынзырак белеткелдеринге Канаданың киржирнинге удурланымышкынны илереткен муң-муң кегелде бижиктер болгаш чагаалар соолгу айларда премьер-министр П. Трюдоның адынга кээп турар. «Чалгының ракеталар херек чок!» деп кыйгырыгның адаа-биле эртип турар чыскаалдарга бүгү-ле назы-харын, профессиялариың болгаш политиктиг сүүглелдиң муң-муң канадалар киржип турар. Олар Рейганның администрациязының чорудуп турар ядролуг чепсеглениишкинин эңдере будуреринің угаан-медерел чок политиказындан ойталаарын Канаданың чазаандан негеп турар.

Д Е Т К И И Ш К И Н

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Швециянын чазаа чуртта тайбың талалакчыларының шимчээшкинин деткээн. Тайбың дээш демиселдиң айтырыгларынче сонуургалдың чуртта калбак боон турары дыка сонуургандыг-дыр деп. Швециянның даштыкы херектер министри Леннарт Бүастрем медеглээн. Боо-чепсекти дужуреры дээш демиселдиң чеде шилчээшкинниг болуру ол шимчээшкинге чоонуң янзы-бүрү кезектериниң киржириниден улуг хамаарыжыын ол айткан. Оон ужурундан Швециянның чазаа ол шимчээшкинге болдунуң деткимчезин кылып турар деп айткан.

Министриң чугаалаавы-биле алырга, Швециянын даштыкы херектер министерствозу тайбынны быжыглаар соруlга-бижиишкинниг болуру ол шимчээшкинниг чонуң янзы-бүрү кезектериниң киржириниден улуг хамаарыжыын ол айткан. Оон ужурундан Швециянның чазаа ол шимчээшкинге болдунуң деткимчезин кылып турар деп айткан.

Министриң чугаалаавы-биле алырга, Швециянын даштыкы херектер министерствозу тайбынны быжыглаар соруlга-бижиишкинниг болуру ол шимчээшкинниг чонуң янзы-бүрү кезектериниң киржириниден улуг хамаарыжыын ол айткан. Оон ужурундан Швециянның чазаа ол шимчээшкинге болдунуң деткимчезин кылып турар деп айткан.

КӨДЭЭ СУУРДА БАЙЫРЛАЛ

Соңгу чүктүң оруе көдээ суурларының овур-хевири онзагай-даа... Чиик, барыкла ужугуштуп болур хүрээжигештер, тараачыннарның чоон ыяштардан ыяк эптеп туткан бажыңнары, оларның соңгаларының, эжиктериниң хаажыларын үгүлзалап чазааш, каастагылаш каап. Боттарының ус-дарган ажылынга демир шоптуларны ажыглаарын чевен чоруктур деп санаар эрте-бурунгунуң бызаңчыларының уран-шевер чоруунуң ачызында ындыр бажыннар бистиң үевиске чедир туруп турар.

Новгородтуң көдээ чонуң ыяштан чазап кылган бажыңнарының онзагай хевирлиг культуразының тураскаалы ында бар. Тоол ыдары, кожамыктар, улустуң ырыларын күүседирип болгаш эртебурунгунуң чаңчылдары ам-даа күүседтинип турар.

Бот-тывынгыр артистериин уран чүүлүнүң ачызында бистиң хүннеривиске чедир оруе сестүң күжү дэвээр арткап. Новогородта ыяш тудугларының «Витославлицы» дээр улусчу музейи чылдынна чаңчыл ёзугаар кылыр фольклор байырлалының болур черн апарган.

Суурнуң кудумчуузун каас-чараш хептерлиг кижилер дола бээр: оң-бавзын чечектер-биле каастапкан ситец болгаш торгу хептерлиг херээженнер, дыка хөй тавл өөктерлиг хөйлецнерлиг болгаш гармошка дег кылдыр сый тудуп каап хончудуг сапык идиктиг эр-даа кижилер чыглып келдир.

Янзы-бүрү чаңчылдарны күүседирип, ёзулалдарны кылыры бүдүн хүнде үргүлчүлеп, узун сандайларга олурупкаш, күүседир үзүлбес, мунгатдалдыг ырылар болгаш чүректиң хаңзынган куда ырылары чечен кожамыктар чаңгыланып-ла турар.

ЧУРУКТА: көдээ суурнуң кудумчуузунда байырлал.

А. ОВЧИННИКОВ-БИЛЕ В. СВАРЦЕВИЧИНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Кижи болгаш бойдус

АРГА-АРЫГ— ЧОННУҢ БАЙЛАА

Арга-арыг ажылдакчызы кижи болганымда мээң сагыш-сеткилимни дувуредип чоруур чамдык айтырыгларны номчукчулар-биле үлежир бодалдыг мен. Бистиң калбак, делгем Төрээн чурттувуста кандыг-кандыг үнүштер чок дээр. Олар бот-боттарындан сывыңың бүрүлериниң, чечектериниң болгаш чеминиттериниң, оңу, хевири база өзүлдезиниң хуусавызыбиле болгаш чамдык оске-даа онзагай талаларыбиле ылгалдыг. Бо бүгү үнүштер — чопиуп байлаа. Кижи бүрүзү арга-арыгны өрттен болгаш кайы хамаан чок үргедеп кезер чоруктарлан камгалаар үжүрлүг. Ыланғыя часкы күргаг сигенде бо-ла орт үнгүлей бээр. Ону ажүрер кижи тывылбас боор. Чамдык малчыннар аалының чоогунда өрт хып турда-ла, ону өжүрер хемчег албастар.

Июль ай келген. Мад чеминиң белеткели эгелээн. Арга-арыг ажылдакчыларының харысалгалыг үезинин бирээзи. Будук-бүрү белеткээри-биле чамдык кижилер ыяштарны кам-хайыра чок ажылай бээр таварылгалар эвээш эвес. Ыяштарның ажык-дуазының, үнезиниң база бодаар херек. Чижээ, дыт — эң чүгүла тудуг материалы. Хөдың — арга-арыгларывыста чараш үнүштериин бирээзи. Ол үнелиг ыяш. Оон шуугайпы, бажың хереккелдерин, хаактарны дээш хөй-ле чүүлдерни кылып чүлүүн ижер. Чамдыкта мал чеминиң белеткелинге хадың будуу белеткээр дээш, таварышкынпа черинден кезип турар. Ам бистер ындыг черлерни түскай айтып боор бис. Бистиң суурларывыс —Ак-Туруг. Кызыл-Даг тоогунган хадың кезерип болдурбас бис.

Кижи бүрүзү бойдуска ынак, оон медерелдиг төлү болганда, бойдусту камгалап өстүрер хүлээлгелиг. Ол дугайында хоойлуларда база онзалап айткан. Ындыг турбуже аравыста аликсак, чиксек, төтчеглекчи ийи-чаңгыс кижилерни чок деп болбас. Олар-биле эптеш чок болур үжүрлүг бис. Ынчалзада чамдыкта үргедекчи үүлгедигин көргеш-даа, «мээң чүвем үреп турар эвес» деп бодап, ынаар сагыш салбайн, көрбээченнер эрте бээр кижилер база бар.

Шаапда бистиң өгбелеривис кажап-даа кижиниң кылып каан чүүлүн үргедевес, арга-ыяш ан-мең, кат-чимиске коичуг хайыралыг чораан. Мен бичии турумда, кожаларым улуг назылыг Д. Сүлдем, К. Хандынай, М. Чимит олар бистерге, ашыктарга, бойдуска камныг болуннар. ыяш кезерде хөй ыяштыг черден аралай кезер чоор, деп чагып турганын бо-ла дыңнаар мен. Оларның ол чагыыл утпайн үргүлчү сагып чоруурлар база эвээш эвес. Мурнакчы малчын чораан Седен Күүлар кап чыл бурунгаар орт болу бергенин эскеришкаш, бир эштиг ону өжүрери-биле аттыг халдыг чедип ёзүрге бичии оолдар маннажыш бар чытканнар. Оларны тудуп алгаш чугаалажырга удурланып, бирээзи харын-даа «Сээң херээң эвес, сен лесник эвес сен, ашак» дээр болган. Ол өөреникчи оолдарны, оларның ада-иезин школага хемчээп алган. Бо хоочун салгалдың үлүг назылыг кижиин үргедекчилер-биле бүүлүг-ла эптеш чок. Ол ышкаш Чыраа-Бажы суурну погаанчыдып, каас-чараш болдурарынга үлүг-хуузун киништиргеи бистер хүндүлелбиле сактып адаар бис. Оларга Настык-Доржу Донгак, Бора-Коже Күүлар, Санчыжап Монгуш, Семис-оол Күүлар болгаш оске-даа эштерни адап болур. Ынчан буга сумунналрны хол-биле кылыр, олурлур чаш ыяштарны практап ап-биле сөөртүп эккеп турган болгай. Ынчалза-даа суурун каас-шинии болдурар дээш олар амыр-дыш бодавайн ажылдап турганнар.

А ам Чыраа-Бажы суурда байдал кандыгыы? Он чыл бурунгаар кылган тарымал эминиң ыяштары өскен, херимни бүзүп каапкан. Херимниден чарылган ол ыяштарның бичиилери —чодураалар, янек-караа, кызырак-кээраа курган кадып, этелээн, мал-маган, ылангыя хаваннар оларның будуктарын сып, дөзүн ацдарын, дазылдарындан тура тыртып туруп, берген. Чыл санында ыяштарны эккеп немей олуртупла турар, олары орта өспеседаа. Чадагай черде ыяштарның дөзүн хавыннар казып каапканындан бута суу орта батпас, бир-ле черже чара бада бээр, азы кол кудумчуда хөлдеин берген боор. Бо ыяштарже чогуур кичээнгей салдынмайн турар.

Тарып алган ыяштары тергиин эки өзүп, турап черлер база бар. Оларга Чыраа-Бажы орттумак школазы, эмнелге, уруглар сады дээш оон-даа еске черлер хамааржыр. Ында өзүп турар ыяштарже кичээнгей эки дээрэ оон билдингир ышкажыл.

Бойдуска, кижилерге хора чедирип чоруур кижилер-биле демиселди шыңгыыладыры чугула. Чыраа-Бажы, Хорум-Даг суурларының аразында Ак-Довуракче баар орукта автобус маңаан пассажирлерге чолаачыларга орукка чоравш, анда доктаап, дыштанырынга тадрыштыр үгек кылып каан турган. Ону кара ажегээр машина азы трактор-биле буза үстүрүп каан. Ам Ак-Довурак—Чадаана — Кызыл баар херектиг кижилер уруг-дарыын тудуп алган чаглак чок черде, изиите ширгеннп. хат-чазыга чагдырып. хилинчектенип турар. А чолаачылар туралаан черинге зоктаан, таакпылаар, а ындыг байдалдан өрт үнүп болур болгай.

Бо бүгүже баштаар черлериниң сагыш салыры база кижи бүрүзү харысалгазын бедидерн чугула.

Ч. МОНГУШ.

ХООЙЛУДА КӨРДҮНГЕНИН ЁЗУГААР

ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

«Кулаан коңгалап, караан хаптап алган чүве дег» деп, шаг-шаандан тура тыва улустуң үлегер чугаазы чүве тоовас, турамык кижилерге хамааржыр.

Бойдуету, оон байлаан хумагалаар, аңнаыр дүрүмүн сагыыр дугайында лекция, беседаларны радио, телевидение дамчыдып, солун сетküүлдерге бижип-ле турар. Ындыг турбуже, шынап-ла, «кулаан коңгалап, караан хаптап алганнар» ам-даа эвээш эвес.

Он бирги беш чылдың үшкү чылының бирги чартында Тыва АССР-ниң бойдус камгалалының ажылынга хамаарышкан организацияларның ажылдакчылары чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Эрткен 6 айлар иштинде республикаңың девискээринге 109 төтчеглекчи болгаш аңнаыр дүрүмүн үрээн чоруктар илереттинген. Төтчеглекчилерден 23 саиның янзы-бүрү араалыг болгаш дүүрге боолар хавыртынган.

Кеземче хоойлузунун 166 чүүлүнде күрүнеге мээп-ла дужаар үнелиг аннарның кештерин садып-сааргаңы дээш туттургаи кижилерни бир чылда хосталгазын казып азы шенелдеге шиидер ийикпе, 200 рубльге торгааш, бар олуктү хавырар дээш айыткаңы кижи бүрүзү билир. Ындыг турбуже чамдык кижилер аңнаыр дүрүмүн сагывайн, үнелиг кештерлиг аңнарны олүрүп, оларның кештерин күрүнеге дужаавайн, «кара базаарга» садар деп турган туттурганнар.

Севи чурттут Станислав Алексеевич Оолак 13 киш кеширн Краснодар хоорайже аппаар деп турган туттурган. Ол күрүнеиің аннмыр фондузунга 3365 рубльди төлээр болган. Ол-ла Севиден Анатолий Шятов 9 киштиң ийизин дужаагаш, чедизин садар деп турган, туттурган болгаш 1688 рубльди төлээр ужурга тавармышкан. Шуурмак чурттуг Олег Галимский 26 ондатраны тутказ, 13 кеште бодунга ажыглаары-биле арттырып алган. Ол 198 рубльди күрүнеге төлээр. Дүүлүг аңнар аңнаашкыны хоруглуг турдала, Яков Монгушович Чап (Кызылдан) бир мыйгакты боолаазш, 500 рубльге, Юрий Ларин (Кызылдан) бир элякти боолаазш, 200 рубльге торгатканнар.

Аңнаыр-тывыш ажыл-агыйының ажылдакчылары К. Ф. Кауров (Танды) — 13, В. С. Новиков (Кызыл) — 10, Н. М. Лазаренко, (Бии-Хем)—9 төтчеглекчилерни илередип сойгалаанар.

Бойдус байлаан хайгаарап, камгалаар ажылга идепкейлиг киржип турарларга Ыштынга херектер министерствозунуң аэропортта милиция коллективи (С. В. Любимов), ИХМ ажыллакчылары В. И. Захаров, А. В. Мерзляков, С. Г. Калинкин олар хамааржыр.

Төрээн черивистиң бойдузун, аң-меңни хумагалаар талазыбиле кижи бүрүзү база анаа хамааржыр коллективтер кичээнгейин күштелдирерн чугула.

А. САНЧАТ,
Тыва АССР-ниң Аңнаыр-тывыш ажыл-агый эргелиниң охотоведи.

МЕБЕЛЬ ОРНУНГА... ХЕМЕЛЕР

Архангельскиниң ыяш тудуглар музейинде Соңгу чүкке таарыштыр туткан бажыңнарның кудумчуузу тургустунган. Кадыр эрик кырында казанак бажыңнар аңмаарлар, чүнар-бажыңнар, ол хамаан чок хат дээрбези дизе тургуланнкап.

Музейге баргаи аалчылар ажык дээр адаанда чаңгыс-даа демир кадаг хаппаан бажыңнарны, үнүг-биле үтеп тургаш, чазаан хемелерни-даа көрүп болур. Ындыг хемежигештерни Чүчепала доор суурдан көжүрүп келген бажыңнарның бирээзиниң иштинден безин көрүп болур. Экскурсоводтар ындыг судиозарның бөдүүн будужун далчыларга сонуургатышаап. Соңгу чүктүң бажыңының эт бүрүзү-ле ийи, харын-даа үшдаа янзы хереглеттикиин болуруп ыяап-ла чугаалаар. Ол хемелерге база-ла хамааржыр. Чүгле балды-биле чазапыр уран-шевер кижилер улуг бажыңнарга сандайларны болгаш чараштап-каастаан үлүүлерлери-даа кылган турганнар. Тонмес-батпас ыяштар үеамнде хемелерни шуутла бажың иштинге «чазап даараар» турган. Оларны анаа кургадыр болгаш балыктаашкын доозулганындан оон эгелээриите чедир мебель орнунга ажыглап турган. Оларга боттары-даа чурттап, үүлүлерын-даа остүрүп ап чораап.

В. ГУСЬКОВ.
Архангельск.
СЭТА-ның корр.

МАРГЫЛДАА АДЫН БАДЫТКАВААН

Ак-Довурак хоорайның «Даг-дүгү» деп стадионнуң эштир бассейнинг спортчу комплекизинге «Комсомольская правда» солуннуң шаңналы дээш ГТО-нуң хөй хевирлеринге республика маргылдаазы болуп эрткен.

Маңаа бир-ле дугаарында бо маргылдааны республика маргылдаазы кылдыр санаар арга чок болганын айтып каалыңар. Республиканың он дөрт районнарындан болгаш Хову-Аксы суурдан шупту киришкен болза 15 команда келир турган. А херек кырында дөлү эвес составтыг дөрт-ле команда киришкен. Стадионга көрүкчүлер барык чок болган. ГТО-нуң хөй хевирлеринге спортчуларның көргүскен түңнелдери хөй кезиинде-ле аргажок куда болгулаан.

Команда аайы-биле бирги черии Ак-Довурак хоорайның спортчулары эзлээн. Ийиги черде Кызылдың, үшкүзүнде Чадаананың командалары болган.

Ак-Довурак хоорайның командазындан Виктор Жиганов 16—18 харлыг оолдар аразынга, Валерий Куриосов 19—28 хар чедир эр улус аразынга, Ольга Огородникова база-ла бо назылыг херээжен спортчулар аразынга маргылдаага чемпионнаан. Михаил, Сергей Филимонов алышкылар, Владимир Пахель, Аркадий Пономаренко боттарының назыларының аайы-биле маргылдааларга ийиги, Николай Ковайский, Борис Степчеков үшкү черни эзлээн.

Кызыл хоорайның командазындан Владимир Ешенко, Василий Четвертанов, Анна Альдухова, Людмила Ковалёва чемпионнаан, Виталий Зыренов, Елена Дамбучева, Елена Долгова шаңналдыг черлерни эзлээнпер.

ГТО-нуң түс-түс чадалырынын аайы-биле маргылдаага колдуу-ла 3—4, улуг-ла дизе алды кижи киржип турган. Бир эвес долу четчелээн болза, команда бүрүзүнге-ле 17 кижи турарын барымдаалап көөрге, бо маргылдаанын составы кайы хире кошкак болганы дораан-на илдеи-дир. Эң-не хомудаичыг түүлдериниң бирээзи чүл дээрге, ёзулуг спортчу назын үезинде болгу дег 16—18 хар чедир киржикчилериниң саны безин аажок эвээш болган. Чижээ, 16—18 харлыг херээжен спортчулар алды, а дөртеи харга чедир чүгле чаңгыс кижи болган.

«Комсомольская правда» солуннуң шаңналы дээш ГТО-нуң хөй хевирлеринге маргылдаа чылдың-на эртип турар болгай. Чүртта дыка неитерээн бо солуи болгаш ажыктыг маргылдаа бистиң республикада хөгжүүр түрүжүк улам дорайтап бар чыдарын Ак-Довурак хоорайга болгаи бо маргылдаа көргүскен. Республиканың күш-культура болгаш спорт комитеди, «Спартак», «Урожай» спорт ниитилелдери ГТО-нуң хөй хевирлерии район бүрүзүнге неитердир дээш долу хемчеглерни алырынын үези келген.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
«Шынның» корреспондентизи.

Суггa озал-ондакты болдурбаалы!

КӨРҮЛДЕ ЧОРУП ТУР

Сугга озал-ондак болдурбазының көрүлдезин июль 1-деи эгелеп чорудуп турар. Ажылчы чоннар депутаттарының хоорай, район, суур Советтеринин күүскомнары, ВЛКСМ, профэвилел комитеттери, улус өөредилге киллистери, күш-культураның болгаш спорттуң республика, хоорай, район комитеттери, ОСВОД организацииларының сугга ажылды болдурбас дээш чон ортузуига тайылбыр ажылын калбартыар ужурлут.

Сутларга, холдерге, хемнерге озал-ондакты болдурбазының ажылдарын канчаар чорудуп турарының болгаш чоннуң чайгы дыштанылгазын канчаар организастап турарын хынап көөр талазы-биле рейдилерни көрүлде үезинде чер-черлерге организастап чорудар.

Кызыл хоорайга, районнарга, чурттакчылыг суурларга (суг чоогунда) сугга дүшкеннерге дуза чедирериниң хөй-ниитн постуларын, эмнелге ажылдакчыларының санитар постуларын дыштанылга үнеринде организастап турар.

Ол ышкаш хууда хемелиг хамаатыларның талазындан хемеин эдилээриниң болгаш хемге эжиндиреринин дүрүмнерин үрээрин баш бурунгаар болдурбас, дүрүм үрээр таварылгаларны илередир дээш рейдилерни база организастап турар.

Хамаатыларның талазындан сугга чоруурда камгалал курларны база дээрбектерни кетпейн чоруурундан озал-ондакка таваржып турары бар. 7 хар четпээн уругларны хемеге ап чоруурумуң тускай дүрүмү турбуже, чамдык хамаатыларның талазындан ону үреп турар.

«Нептун» хүнүнүн байырлалын пионер лагерьлеринге база эрттирер, хемелээриниң маргылдааларын, водолазтарның мергежил көрүүзүглерин Кызылдың чону ол хүннерде сонуурган көөр.

М. БОБЫЛЕВ,
ОСВОД-туң республика човүлелиниң даргазы.

КИЧЭЭНГЕЙЛИГ БОЛУҢАР

Чайгы каникулдар шагда-ла эгелээн. Муң-муң школачы уруглар, оолдар аяс, чаагай хүннерде үеннң хөй нуруузун хемнер болгаш холдер кыдынга, пляжтарга эрттирерлер. Сернин сугга эштип ойнап, изиг элезинге даганып дыштаныры — кижи бүрүзүнге ажыктыг-даа, таалапчыгдаа. Ынчалзажок чүүн-даа мурнунда овазарымчалыг болуру уругларга, ылангыя бичиилерге чугула. Чамдык ада-иелер ажы-толу-биле сугга азы хөлге келгеш, оларны хайгаарап карактавас уржуундан багай таварылгаларга чедирер чоруктар ам-даа бар болуп турар. Ындыг таварылгалар ылаңгыя Кызылда Культураның болгаш дыштанылганын Н. Гастелло аттыг парыгының хоолбээнге болгулап турар. Ада-иелериің болгаш уругларның хайгааралы чокка бичиилерни сугже киирбенер.

Эштип турган шымнырынга ынактарны база сагындырары чугула. Мурнунда эштип, шымнып турган черип шинчилеп, хынап көрбейн турган, сугже киреги кандыг-даа айымлга чедирип болур.

Улут-Хем суунга эштиксээрлериің саны кончуг хөй. Чайгы изиг үеде тайгадан баткан соок сугга үр киреги организмге багай салдар чедирип болурун билзе чогуур. Сугнуң агымы дүрген, терец болганда аңаа чүгле агым аайы-биле эрикче чоорту эжингенин дээре. Долган турар эрремге таваржы бергеи үеде агаарны шыдаар шаанар-биле өкпеже книр тынып алган, сугже шымнып киргеш, күш-биле кыдыынче дап бергеш, эштип үнер болза эки.

Улутлар-даа, уруглар-даа сугга овазарымчалыг болуңар!

18-ТИ

Улут-Хем районнуң Арыг-Узүү суурнуң барыын талазында кезек-кезек бүүрелчиперлиг даг бар. ол болза Арналыкты даа ол. Арналыкты даанын эдектеринде болгаш өзеиериидс «УТКА 25 чылы» совхозтуң 20 ажыт коданнары болгаш дагның барыын талазында «Ак-Туруг», «Найырал» совхозтарның малчыннарының шээр малы одарлап турар.

Соолгу чылдарда бо дагның кадыр-берт сувурлериндс, шырыттыг муңгаш өзеиериидс өөр-өөр бөрүлер өзүп ковудеп турар. Олар болганчок-ла күрүнеиің малманганынче халлап, 5-10 шээр малды тудуп чип турар апарган. «Бөрүнү көк дээш өлүрбе. мал чнир дээш өлүрө» деп үлегер домактыг «УТКА 25 чылы» совхозтуң хоочун анчызы Шойдан-оол Хапылапович Ховалыг эки билир.

Эрткен чылын майда Арналыкты даандан Ш. Х. Ховалыг бөрүнүң тос борзектерин үнүүрүндеи үштүп. чок кылган. Бо чылын мартта бир улуг өр бөрүнү. а май айда сес борзекти үзуткаан.

Малдың хоралыг дайзынпары—бөрүлер-биле шыңгыы демисели ххэт. Ш. Х. Ховалыгны совхоз дирекциязы үргүлчү шаннап, мактап турар.

Хову бригадири ажылы чай чок, бачым-даа болзо, Шойдан-оол Хапылапович хостуг үени тып. бөрүлер-биле демиселди уламчылавышаан.

С. ШИВИТ.

Телевидение

ИЮЛЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — А. Леончик ойнаар (шимзаддар). 9.25 — Документалдыг фильм. 10.05 — Концерт. 10.35 — Уругларга фильм — «Хуулгаазының дээрбек». 2-ги серия. 11.40 — Үрер хөгжүм ойнаар. Телекөрүүде — конкурс. 11.55 — Телемедээлер. 12.00— 14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл —кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг телефильмиер. 15.25 — Концерт залында — школачылар. 16.10 — Черге, дээрге болгаш далайга-даа. 16.40 — Москва болгаш москвачылар. 17.10 — «Сылдыстардан ээп келгеи». Мультфильм. 17.15 — «Кижи —чер кырыкта ээ». 18.25 — «Чурук санында-ла — хүн». 18.30 — Улустуң аялгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Сиңерииң чагааларынарны ёзугаар». «Уралмаштың» 50 чылынга уткуштур концерт. 19.45 — Шулүкчүлер Маяковский дугайында. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Карамболина — карамболетта». Музыкалыг телефильм. 22.40—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Оожургал чок чай». 8.40 — Уран-чечен телефильм. 9.25 — «Кызыл галстук дугайында чугаа». 10.10 — «Сээң экономиң». Документалдыг телефильм. 10.35 — Аягли дыл. 11.05 — «Ховуда бистиң ырывыс». Фильм-концерт. 11.25 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 12.00 —«Дилээшкин болгаш камгалап алган: «Альфа» команда» (АКШ). 1-ги серия. Уругларга уран-чечен телефильм. 13.10 — «Шыдыраа школазы». 13.40 — «Альтист Ю. Башмет». 14.20 — «Москвага пайраддашкан бис». Эвиледелекен республикаларның ПТУ-ларының сургуулларының ужуражышкыны. 15.20 — Телемедээлер. 15.30— 18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Документалдыг фильм. 18.35 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии амыдыралга» деп дамчыдылга. Сут-Хол районуң ажыл-ишчилериниң дугайында. 19.00 — Киножурнал. 19.10— «Азия төвү». 19.40 —Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!» 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — 00.00 — «Маиаашкын». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ИЮЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Лесси» 9.30, «Джопи Чикано» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан). 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.30, «Таинственный старик» 11.20, 12.50, «Инспектор ГАИ» 14.40, 16.30, 18.20 (узаткая), 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Следствие с риском для жизни» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 (узаткап) шактарда.

«ВОСТОК»: «Караумы 45° тени» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Серебряное ревю» 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Игра в четыре руки» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Тываның күрүне филармониязынга ажылдаары-биле чалаарлар болза:

1. Кол бухгалтер.
2. Директорнуң ажыл-агый талазы-биле орлакчызы.
3. Ажыл-агый эргелекчизи.
4. Кол администратор.
5. Штаттан дашкаар администраторлар.

ФИЛАРМОНИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 35 бажың, кадрлар килдизи, телефон № 2-46-02.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-34, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-31, пар тнйжи амыдырал болгаш үлетүүр килдиетериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг килдиетериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информа пая килдизиниң 2-22-60, культура килдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргапда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1063.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00204.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 164 (12254) | 1983 чылдың июль 16, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп

Совет Тыванының 40 чылынга уткуштур

СОРУК КИРГЕН

«Хемчик» аңныр-тывыш ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сесси сессиязының шиитпирлерин, эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазын танышкаш, чүүлдүгзүнүп деткээн. Пленумнуң шиитпирлеринге улам сорук кирип ажылдап турарлар.

Чылдың эгезинден тура коллективтиң ажыл-ишчилериниң ортузунда бердинген планнарны хуусаа бетинде күүседир база Тыванып Совет Эвилелинге эки тура-биле каттышканының 40 чыл оюн толептиг уткуур дээш, социалистиг чарышты калбарткан.

«Хемчик» аңныр-тывыш ажыл-агыйы чартык чылдың планныг онаалдазын 99 муң рубль турда, ону 162 муң рубльге боттандырып, 163,6 хуу күүсеткен.

Ооң иштинде өлүк планы 112 хуу, тудуг ыяжы белеткээр планын 101 хуу күүсеткилеэн. Аңныр-тывыш ажыл-агыйының ишчилери ажыл-агыйның кайы-даа адырларында чедиишкиниг ажылдап, чарышка идепкейлиг киржип, бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Бүдүрүлгеде күш-ажылдың сагылга-чуруму эки. Он бирги беш чылдың озек чылының планныг онаалдаларын боттандырарынга улуг салыышкынын киришкирип турар мурнакчы бригадалар бисте бар.

Сарыг-оол Сарыгларович Чамыяңның удуртканы ыяш белеткелчилериниң бригадазы чартык чылда планныг онаалдазын ажыр күүседип, тудуг организацияларынга — КМК-463, КМК-3, үлетпүр комбинадынче, «Сүт-Хөл» совхозче 1600 кубометр тудуг болгаш дилиг материалдарын чүдүрүп чоруткан.

Ол ышкаш штаттыг ажычыларның Даваа Дамбаевич Ооржактың удуртканы бригада «Большевик» совхозтуң девискээри Хадың деп черде 500 хой кирер кажаанның тудуунда ажылдап турарлар.

Тудугну ажыглалга киирер хуусаазының бетинде доосказ, эки шынарлыг хүлээдир дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

Бо чурукта Чөөн-Сибирьниң даараныпга үлетпүрүнүң чөвүлелиниң хуралының киржинчилериниң Кызылдың даараныпга фабриказының бир цегинде турарын көргүскен. Ол будүрүлгениң директору Т. П. Пургина аалчыларны хеп бымаң цехтиң ажыпы-биле таныштырып турганы.

Кызылдың, Канскиниң, Братскиниң, Усольениң, Абаканның, Красноярскиниң, Иркутскиниң, Читаның болгаш Чөөн-Сибирьниң өске-даа хоорайларының даараныпга будүрүлгелериниң каттышкапы ол чөвүлелдиң хуралы Кызылга бооп эрткен. Аңаа Кызылдың даарамыпга фабриказының 1990 чылга чедир хөгжүлдезиниң айтырыгларын көрген. Ол ышкаш аңгы-аңгы черлерден келген төлээлекчилериниң отчёттарын болгаш медээлерин база дыңнаан.

Н. ЛОПАТИННИҢ фотозу.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

ДЕҢ-ДЕСКИ

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациянының коллективиниң бо чылдың бир чартыныың планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүседип, чурттакчы чонга 1.672 муң рубльдиң бараанын сатканын.

Бирга чартык чылдың онаалдазын муң рубльге ажыр боттандырганы ол. Ниитиниң чемненилге чеди чартык чылдың планының 100, хлеб будүрелиниң — 122, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн — 101 хуу күүсеткен. Коллектив деңдески ажылды чедип алган.

Бистиң корр.

МАКТАЛДЫГЛАР

«Ревлюцияның чалбыжы» совхозтуң саапчыларының аразында социалистиг чарышка Т. Б. Ооң бо чылдың бирги чартык чылының түңнели-биле мурнап турар. Саар инекке онаалтыр 1017 килограмм сүт саар планын ол 1211 килограмм чедирип, ажырган.

Ол-ла совхозтуң бызаа ажаакчызы С. Ш. Тожунуң ажылы база мактадыг. Ол бирги беш чылдың үшкү, озек чылының бирги чартыын ол күш-ажылчы эки көргүзүглерлиг дооскан. Ооң планында бызаалың хонукта деңзизин 550 грамм чедирери көрдүнген, бызаа ажаакчызы ол планын ажырып, 635 грамм чедирген.

Бистиң корр.

ТУС-ТУЗУНДА ӨЗЛЭЭН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-механиктиг цегининг коллективи бо чылдың бирги чартыында деминг ажылдаан. Коллектив 270 муң рубльдиң планын 279,7 муң рубльге күүсеткен. Цехте ийи өзүлчег бар.

Слесарь-каңнакчыларның беш бригадазының дөрту база-ла чартык чылдың планныг онаалдаларын ажырган. Септелге-механиктиг цехтиң чөкдүрүлге станоктарында токарь бүрүү будүрүлге планныг. Ынчангаш олар аразында чарыштыг. Аңаа эрткен алды айларда 12,6 муң рубльдиң продукциязын будүрген Көк-Карак Күжүгет шылгараан. Дараазында черлерни токарлар Валерий Михалин, Анатолий Веденин, фрезеровщик Владимир Фелянин тус-тузунда өзлээн.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ

СВЕРДЛОВСК. (СЭТА). «Уралмаш» будүрүлге каттыжымшкынының коллективиниң бодунуң чартык чүс чыл юбилейин күш-ажылчы улуг чедиишкиннер-биле уткаан. Беш чылдың ажыглалга киирер тудугларынга хереглээр дериг-хереклерни будүрериниң ажылы чедиишкиниг чоруп турар. Шалыпчы ёзу-биле, эң-не ажыктыг болгаш шынарлыг кылдыр ажылдап билири — совет аар машина тудуушкунунуң баштайгызы болур ол заводтуң тургустунуп база хөгжүп келген бүгү орууна уралмашчыларның онзагай чоруу ол боп турар.

Аар үлетпүрүг болбазырайгай техника-биле хандырарынга улуг салымшкыны база Ада-чурттуң Улуг дайынынга ачы-хавыязы дээш ол будүрүлге черни Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаан.

Июль он беште Свердловскиге ол шаңналды тыпсырыпга холбаштырган байырлыг хурал болган. СЭКП ТК-ниң секретары Н. И. Рыжков чүве чүтаалзарга, чылганнар оюу чылыы-биле уткаанар. Ол, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын вомчаан, чылганнар диңмиттиг адыш часкап турда, заводтуң түтүнга орденин кадаан.

Хүралдың киржинчилери моон-даа соңгаар боттарының бүтүү күжүн, билиин болгаш дуржулгазын делегейниң эң эки хевирлериге дүгжүп турар чаа-чаа идегелдиг машиналарны тургузарынга бээрин шыңзытканнар.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

КРАСНОДАР. Күзүн чаштырган тараа культураларының дүжүт ажаалдазын крайның хөй ажыл-агыйлары доозупкан. Чижээ, «Кубанец» совхозтуң кызыл-тазының советтиг спиптарының бастырлазын социалистиг чарыштың тиилекчилеринге — комбайнерлер В. Тесленкога болгаш В. Онищенкога даскан. Мурнакчы механизаторлар хүндүлүг ол даалганы база алдарлыы-биле күүсеткеннер. Дүжүт ажаалдазының ол мурнакчылары техниканы бедик будүрүкчүлүг ажыглавышаан, комбайн-биле хонукта муң цептнер чедир тарааны бастырып, савалап турганнар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның механизаторлары боттарының шелдериниң дүжүт ажаалдазын шалыпчы ёзу-биле доосказ, кожазы ажыл-агыйларга дузалажып эгелээн.

ЛЬВОВ. Бода малдың дараазында кыштаглашкынынга четчир болгаш артар сигенин Сокальск районнуң сигенчилери болгаш малчыннары бежектеп алган.

Мал чемнерин будүрер талазы-биле кол даалгаларны областа специализастаан комплекстерге даскан. 35 муң гектар шюлге тараан хөй чылдыг сигеннерниң баштайгы кезиидезинн эң-не таарымчалыг хуусааларда чорударынга техниканы чөп ажыглаанын, социалистиг чарышты дээштиг организастаанны дузалаан. 180 муң тонна сигенни сараттаан. Ол дээрге—эрткен чылдың ол үезинде турганындан ийи катап хөй.

Делегейниң Москва кинофестивалында

СОВЕТ КИНО ШКОЛАЗЫ

Кинематографияның бүгү-аввилел институту совет кинонуң ёзулуг школазы дээрзин делегейниң Москвада кинофестивалының даштыкы чүрттардан келген хөй киржикчилерни онаалап демдеглеп турар.

— Кинематографияның бүгү-аввилел институту бистиң культурабыска болгаш амыдыралывыска мергежилдиг болгаш будунмыг чоруктуң ёзулуг школазы болган. «Бейруттуң кырында өскенин булуттары» деп маңнандырынга конкурузунга хүлээп алганынга ооруур мен. Совет кино мастерлеринин дузазы болгаш деткимчезин чокка бо диплом ажылымны чедиишкиннинг кылып шыхаар турган мен. Сионисчи агрессорларның Ливанга дериин үүлгедиглерин «Бейруттуң кырында өскенин булуттары» деп киноленгада сойгаан көргүскен. Маңаа, Москвага өөренмишаан, кинокамераны ажыглаарын шиитээдип алган мен. Кинокамера — тайбың болгаш социал чоптуг чорук дээш демиселге мээң кезээде чепсээм болган — деп, Йемен Улус Демократтыг Республикадан келген режиссер Фадель Мутлак чугаалаан.

Фадель Мутлак болгаш фестивальдың оске-даа киржикчилери база аалчылары июль 14-те Кинематографияның бүгү-аввилел институдунга барып чоргаан.

Мали республикадан келген режиссер Сисе Сулейман институтка болган ужуражымшкынга база киришкен. Аныяктарны хамаарышпас чоруунга болгаш бүрүн эргезиниге кыжаныышкынны тургузуп турар деп, Эфиопияның медээлер агентствозунуң (ЭМА) тайылбырында айыткан. Империалистиг күрүнелерниң дээлер агентствозунуң (ЭМА) тайылбырында айыткан. Империалистиг күрүнелерниң дайынзырак ол хөделиишкиннеринде үезинде Африканың улустарының серемчилелдя уламна белидип, боттарының чаңгыс эвин бижыглаар ужурлуг деп, агентство онзалап демдеглээн.

Делегейниң 51 чүртүнден 841 студентилер кинематография талазы-биле дээди эртемнү Москвага чедип алганнар. Делегейниң амгы кинофестивалының киржикчилериниң аразында 40 режиссерлар, операторлар, актерлар, критиктер, кино будүрүлгезиниң организаторлары — Кинематографияның бүгү-аввилел институдунуң доозукчулары.

— ССРЭ — ол дээрге эң-не байлаң кинематография культуралыг чүрт. Совет кино классиказының —Эйзенштейниң, Пудовкиниң, Довженконуң чогаадылгазының чаагай салдарын бүгү чүрттарның кинематографистери көргүп, бичедиң-биле үнелеп турар. Киноңуң шылгарангай ол мастерлеринин аттарын бүгү делегейле эки биләр — деп, Итальядан келген режиссер Франческо Лаудадио чугаалаан.

— «Кино ураң чүүлүнүң буянныг чоруу дээш, тайбың болгаш улустар аразында пайырал дээш!» деп лозунгчуг Москва кинофестивалының киржирин будумнуң хүлээдигем деп санап турар мен. Тайбың дээш демиселден артык чугула соругга амгы үеде чок. Кинематограф — улустар аразында харылзаанның күчүлүг чепсээ. Кижи торелгетелиниң мурнунда мындыг шилип алышкын туруп турар: бир болза, шуптувус кады дириг чүрттаар бис, бир болза, кады өлүп каар бис — бо дугайын бистер, кино ажылдакчылары, кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаар. Чаадыр ужуруг бис. Мен бодум делегейниң ийнги дайынның киржикчиги кижи мен. Дөрт уругларлыг мен. Боо-чепсектя холга катап тударын кажан-даа күүсевес мен. Чаагай сеткилдиг бүгү кижилер чепсегленишкинни дүжүрер дээш демиселге боттарының бүгү күжелиишкиннерин каттыштырбас болза, ядролуг халап кыптыга бериң болур — деп, сураглыг америк режиссер чугаалаан.

Тайбың дээш демиселге бүгү-ле күжелиишкиннерин каттыштырарынче делегейниң чаагай сеткилдиг бүгү кижилерни Москва фестивалы кыйгырып турар.

В. ДЖАЛАГОНИЯ,
Е. ХОРЕВА,
СЭТА-ның корр.

ДУРЖУЛГА КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ

Кызыл хоорайның кооперация садыының коллективи он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының планныг онаалдазын 100,1 хуу күүсеткен. Наңысыдалда Кызыл хоорайның кооперация садыынга хамаарыжыр беш аъш-чем магазинин бар. Кызылчылар бо магазиннерге күзелдэн-биле келиирлер. Чүгө дээрге, ук магазиннерниң коллективтери хоорайның чурттакчыларын чылдың кайы-даа үезинде кодээ ажыл-агый продуктулары-биле үзүктелиишкин чок хандырар сорулгалыг ажылдап турар, аъш-чем бараанларының ассортиментизинин маңаа эдбек болуру-даа ында.

Кооперация садыы хоорайда болгаш хоорай чоогунуң чурттакчылыг черлеринде хүүзүнда дузалап ажыл-агыйны тудуп турар чурттакчылары-биле дугуржулга керээлиг. Садыы алыкчылар бо магазиннерден инек, хаваа эдиндэн ангыда, бойдустуң байлаа — моогүнү, тоорукту, кат-чимистен белеткээн янзы-бүрү вареньени садып ап болур. Хооркооперацияның магазиннеринге бо чылдың бирги чартык чылында 85 тонна эттти саткан.

Кызыл районда «Кара-Хаак» совхоз-биле кооперация ажылхерекчи харылзаалыг. Ажыл-агыйның ногаажмарының өстүрген огурези, помидорлары, капустазары магазиннеринге делгингирлеринге удавас көстүп келир. Кооперация садыы республика девискээрилеп дашкаар садыг четкилери-биле база харылзаалыг. Чижээ, Хакасиядан эккелгеш, мында садып турар ары чигирин садып алыкчылар күзелдин-биле садып ап турар.

Кодээ ажыл-агый продуктулары дужаап турар хамаатыларга эптиг болуру-биле Улуг-Хемниң ол чарыында дачалар чоогундан туттуунун турар хүлээп азымшкын пунктузунуң тудуу адакталган. Кооператорлар аңаа чурттакчы чонуң дузалал ажыл-агыйындан, сад, огородундан кодээ ажыл-агый продуктуларының артыкшылыг садып алыр аргадыг апаар. Кызылчыларның хереглелин долу хандырар сорулга-биле хооркооперация садыы Кызылдың эът комбинады-биле кадырып каан колбасаның ийи хевирин будүрерингө керээ чарган. Ол күүсеттинип эгелээн. Эрткен июнь айда магазиннерни 3, 5 тонна кадырып каан янзы-бүрү продуктуларны сатkан. Ол продуктуларны садарының хемчээли бо айдан эгелеп өзүрү. Бо бүгү продукциины чоога садып турар магазиннерниң бирээзи Кызыл хооркооперадыгның № 1 магазини. В. С. Ошарова эргелекчилээн бо магазиннинд садыгжылары садып алыкчыларның хереглелин коңчуг эки билирлер. Ынчангаш олар аразында чарыштыг. Аңаа эрткен алды айларда 12,6 муң рубльдиң продукциязын будүрген Көк-Карак Күжүгет шылгараан. Дараазында черлерни токарлар Валерий Михалин, Анатолий Веденин, фрезеровщик Владимир Фелянин тус-тузунда өзлээн.

В. КУУЛАР.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Өвүр районда «Торгалыг» совхоз он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында 28126 баш хойну кыргааш, күрүнеге 55 тонна дүктү садары планда көрдүнген. Кол зоотехник Кызыл-оол Ооржак, кыргылда пунктузунда үчёткө коммунист Кызыл-оол Донгак, селекционер зоотехник Лайзаа Монгуш оларның удуртулгазы-биле Чаа-Суур, Торгалыгда пунктулар чогуур үезинде эки сеттеттингенинден, ында ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалдар тургустуткан. Аңаа ажылдаар кижилерни ой-шаанда четчелеп тургусканындан ажыл-иш хайнышкынныг чорун турар.

Совхозтуң дирекциязы ында ажылдап турар кижилерниң материалдыг сонуургалын белидери-биле эки шынарлыг, хой дүктү кыргааны дээш төлевириниң кырынга 15 хууну немей төлеп бээрин шиитпирлээн. Мурнакчыларга халас чемненир талонну база берип турар. Социалистиг чарыштың түңнелинин 5 хонуктап үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактаар ажыл организастаттынган.

Ам бо хүннерде 48 электри агрегат, 27 хол хачызы ажылдап, ийи пунктуда 62 кижи хаара туттунган. Сөөлгү беш хонуктуң түңнелинде Варвара Даржаа 332, Аязатмаа Доржукай 442, Анчымаа Донгак 383 килограмм дүктү кыргааш, шаңнатканнар.

Совхоз ам бо хүннерде 22 тонна 660 килограмм дүктү күрүнеге дужааган. Арткан хойларны дарый кыргып дооскаш күрүнеге садар дүктүң чыл планын ажыр күүседир дээш ажыл ам-даа уламчылавышаан.

Н. ДАМДЫН.

БЕЛЕТКЕЛ

Бии-Хем район Совединиң депутады Ойбаа Байкара чыл бүрүде 20-30 тонна ногаан сигенни белеткээш, кыштаанга чедирип алыр. Кыштааның үүрмек септелгезин, чазагаларының бетинде кылыры аңаа чаңчыл апарган. Ооң уламыдан чыл санында кыштаглаашкынны хүр ажырып, чүс башка онаалтыр 90-дан өрү хураганны дорүктуруп келген.

О. Байкараның кыштаа Хадыңныг-Орзакта, «Хадыг» совхозтуң ол чоокта хойжу бригадазының төвү бар. Ында ат-сураглыг малчыннар Чолаан-оол Ооржак, Кок-оол Дамчай болгаш оскелерге-даа үстүнде адааным депутат арга-дуржулгазын дамчыдып, үлегерин көргүзүп турар. Амгы үеде депутаттың удуртулгазы-биле кыштаглар септелгезин үргүлүлел турар. Септекчилер сакманчылар чурттаар беш бажыңны чугайлаашаан, шалазын дозулаар. Ийи бажыңның печказын септээр. Кыштагларда хой, хураган кажааларының септелгезининг чартык кезиин кылып дооскап.

В. ШЫҢГЫЫ.

КЫРГЫКЧЫЛАР КОНКУРУЗУ

«Тиилелге» совхозтуң кыргылда пунктузунга Кызыл районуң ажыл-агыйларының дээре дирткен кыргыкчылары чыылган. Оларның аразында ат-сураглыг, республиканың хой кыргыыр талазы-биле үш даклыр чемпиону, РСФСР-ниң моңгун медалының эдилекчизи Алдын-оол Монгуш («Кара-Хаак»), эрткен чылгы республика чемпиону Багай-оол Ооржак («Кара-Хаак) мурнуку чылларда республикага чемпионнап чораан Кац-оол Ооржак олар база киришкен. Бо маргылдаага 4 кижи составтыг беш командалзр киришкен. «Кара-Хаак», «Х Улуг хурал», «Шамбалыг», «Тиилелге» совхозтарның төлээлери улуг соңуургал-биле чедип келгеннер.

Маргылдаа киржикчизи ийи хойну шенелдеге кыргааш, 5-ти маргылдаага (зачётка) кыргаан. Маргылдааның түңнелинде команда аайы-биле бирги черни «Кара-Хаак» совхозтуң командазы эзлээш, эрткен чылгы кубогун боттарывга арттырган, ийигизин баянколчулар, үшкү черни тиилелгежилер тус-тузунда эзлээннер.

Эр улустуң аразында шынар болгаш үе талазы-биле эң эки түңнелди көргүскеш, Николай Энчейбеп («Кара-Хаак») 1-ги черни, 2-гизин Валерий Калзан, 3-кү черни Кац-оол Ооржак («Тиилелге») ап, өртектиг белектер болгаш дипломнар-биле шаңнаткан. Аныяк кыргыкчылар аразындан Александр Чүлдүм (Баян-Кол), херээжен улустан Наташа Монгуш («Тиилелге») тергиндээнпер. Июль 17—18 хүнперинде Таңды районнуң Сосновка суурга болур республика копкурузунга киржир командаңның составынга тиилекчилер киржир эргени чаалап алган.

Электрилиг кыргылданы моон соңгаар нептередип ажыглаарынга ук маргылдаа дээштиг болгаш ажыктыг болуру чугаажок.

Э. ТЕЖИТ.

....Дашкыдан соолгу медээлер....

ЖЕНЕВА. Стратегтиг боочепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында чугаалажылышкынпарда ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың делегацияларының ээлчеглиг хуралы Женевага болган. Чугаалажылышкынпарның амгы үе-чадазы оон-биле доозулган.

МАНАГУА. Соолгу медээлерни бзутаар алырга, Гондурастың реакцылыг шериг чагырыкчылары болгаш сомосачы контрреволюстуг дээрбечилер Американың Каттышкан Штаттарының амгы администрациязынга деткидип алгаш, Никарагуага удур агрессияның ийнги чадазынче шилчип кирген. Чепсектиг дээрбечилер Никарагуаның Селая департаментизинин топ районунче шургуп кирген болгаш республиканы сандяноожу армиязының кезектери соолгу үш хүннер дургузунда дээрбечилерге удур тулчуушкуннарны чорудуп келген.

Манагуадан аллынган медээлерде айтып турары болза: Никарагуаның пайысылалынга Каналаның, АКШ-тың, Латин Американың болгаш Кариб бассейнниң чогаалыкчы интеллигенциязының 380 хире төлээлекчилерни боттарының конференциязынга чыылган. Топ Америкага тайбынны камгалаары, Рейганның администрациязының дайынзырак болгаш эжелекчи хөделиишкиннерни соксадыры — конференцияны эң чугула сорулгазы болуп турар.

ПАРИЖ. Нджаменаның ёзуруумунуң амгы хартаачызы Хиссен Хабрениң шериглери Чадтың чоон девискээринде Абеше хоорайны эжелеп алган. Чадтың национал чангыс эвиниң шилчиишкин чазааның даргазы, национал хосталга фронтузунуң (ФРОЛИНА) баштыны Гукуни Уэддейниң шериглери кадыг-дошкун тулчуушкуннарын соолуйде «тактиктиг бодалдар» ёзугаар Абеше хоорайдан үнүп чорупкан.

Заирниң чоруткан солдаттары Хабрениң күштериниң таласынга болуп, Г. Уэддейниң шериглеринге удур тулчуушкуннарга киржип турарын Франс пресс агентство дыңнаткан. Америк бүдүрүлгелериниң танкылары болгаш Франциянын чорудуп бергени аар үгер-боолар оларны деткээн. Заирниң чазаа Чадче 650 шеригни база немей чоруткан. Оларның ажыглалында «Мираж» деп үш самолёттар база бар. Хабреге дузалаарыбле 30 француз шериг специалистери Чадта база чеде берген.

АДДИС-АБЕБА. Барын чүктүң колониалдыг чораан империалистиг күрүнелери Африканың чурттарының иштики херектеринге дорту-биле холгаарлап киржир ээш кандыгдаа чылдакты ажыглавышаан. Африка диптиң аныяк күрүнелериниң хамаарышпас чоруунга болгаш бүрүн эргезиниге кыжаныышкынны тургузуп турар деп, Эфиопияның медээлер агентствозунуң (ЭМА) тайылбырында айыткан. Империалистиг күрүнелерниң дээлер агентствозунуң (ЭМА) тайылбырында айыткан. Империалистиг күрүнелерниң дайынзырак ол хөделиишкиннеринин үезинде Африканың улустары серемчилелдя уламна белидип, боттарының чаңгыс эвин бижыглаар ужурлуг деп, агентство онзалап демдеглээн.

СОФИЯ. Африканың аныяк күрүнелериниң бирээзи Чадка удур Барын чүктүң империалистиг күрүнелериниң хөделиишкиннерин, Чадтың иштики херектеринге оларның каржызы-биле холгаарлаашкынын Болгария Улус Республика шиитпирлиг буруу шаап турар деп, Болгарияның телеграф агентствозунуң ламчыткан медеглелинле айыткан. Империалистиг күрүнелерниң ол холгаарлаашкыны Чадта кризисти улам-на чидигленгирип, Африканың улустарының чаңгыс эвин божанидып, делегейге тайбыцинн болгаш айыл чок чоруктуң херээнге кыжаныышкынны тургузуп турар.

ДАМАСК. Израильдиң эжелеп алганы Нордан хемнин барынын талакы эрининң деискээрянге эжелекчилерниң олурукчу, шаажылакчы үүлгедиглеринге удур араб чонунуң чыскаалдары үргүлүлел турар. Хой муң кижи киржикчилиг чыскаалдар Набатус хоорайга, университет хоорайы Бир-Зейтиге, палестиннерниң Духейша лагерянге болган оске-даа черлерге болган.

НЬЮ-ЙОРК. КНО-нуң садыг болгаш хөгжүлде талазы-биле Белградка болган конференциязының сессиязы чогуур түңнелдя бербээн деп. Каттышкан Нациялар Организациязының Чингине секретары Х. Перес де Куэльяр медеглээн. Хөгжүп орар чурттарга хамаарыштыр экономика, садыг болгаш сан-хоо харылзаларының талазы-биле ылгай көөр чоруктуу үзүткаарынче угланган хевирлерни алырындан АКШ болгаш Барыын чүктүң оске-даа күрүнелери ойталаан түңнелияде конференцияның сессиязы боттуг түңнелдерни чедип албаан.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин— амыдыралга

КОММУНИСТЕРНИҢ, АКТИВТИҢ ЧУГУЛА ХЕРЭЭ

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин Кызылдың аъш-чем барааннар садыының бүгү ажыл-ишчилери боттарының ажыл-чорудулгазының программазы кылдыр хүлээп алган.

Пленумнуң негелделеринге дүүштүр садыгда идеологтуг ажылдың чамдык айтырыгларының дугайын чугаалап бээрин ында партия эге организациязының секретары Н. М. Гуркинадан бистиң корреспондентивис В. Маадыр дилээн.

— Чырдыышкыныың эң байлак түүлдерин кижизидилеге шын ажыглап өөренир дугайын Пленумнуң шиитпирлеринде айткан. Ылаңгыя экономиктиг өөредилгени чаа, бедик деңнелге тургузары — будүрүлгениң ажыктыын бедиделиниң чугула түүлдериниң бирээзи, хүнүң бир чугула айтыры болгай.

— Айтырыгны ынчаар турусканы кончуг шын дээрзин бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери билип турар. Июнь Пленумунуң түңнелдеринге турускаткан хуралдар садыгның бүгү 14 будүрүлгелеринге эрткен. Аңаа июнь Пленумунуң түңнелдери-биле танышпышаан, коллективтерде идеологтуг ажылдың байдалын сайгарып көрдүвүс.

Бистиң садыгда политиктиг, экономиктиг өөредилгеге партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының материалдарын, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын өөренгем. Күш-ажылчы коллективтиң дугайында ССРЭ Хоойлузу-биле база танышкан.

Үстүнде школаларга «ССРЭ-ниң 60 чылы—СЭКП-ниң лениичи национал политиказының тиилелгези», «Бышкан социализм үезинде нациялар болгаш национал хамаарылгалар», «Тыва АССР-ниң экономиктиг хөгжүлдезиниң», «Чидиригler-биле демисел — беш чылдың күрлавыры», «Садыгның интенсивтиг хөгжүлдези» болгаш өске-даа темаларга лекцияларны номчаан.

Бо ажылдарга № 3 магазинниң директору О. Н. Шарыпова, садыгның организастыг килдизиниң начальныгы Л. С. Рибкович, директориуң оралакчызы В. Г. Сапелкина олар ышкаш пропагандистер делегейде болгаш чүртта болуушкуннарны бөдүүн, билдингирибиле тайылбырлап, тема бүрүзүн амыдырал-биле холбап билирин көргүскен.

Амгы үеде бисте идеологияжылын улам экижидери-биле пропагандистерни, агитаторларны, политинформаторларны шилип алырыңе киҥээнгейни салып турар бис.

Коммунистиг күш-ажыл школаларының түңнел киҥээлдеринге бүгү дыннакчылар киришкен. Экономика камнагалыг болур ужурлуг, сайгының интенсивтиг хөгжүлдези, Тыва АССР-ниң экономиктиг хөгжүлдези деп айтырыгларны сайгарарынга олар идепкейлиг киришкен. Н. Будылина, Л. Бат, Л. Смалина, З. Балыкo, З. Оңдар болгаш өске-даа дыннакчылар бүгү киҥээлдерге кээп, идепкейлиг киржип, боттарының политбилиин бедидер дээш идепкейлиин көргүскеннер.

Партбюронуң хуралыгга экономиктиг өөредилгениң түңнелдерин анализтеп көрдүвүс. Чамдыкта ужур эдерер, эрегжилээр чоруктар база турган. Чижээ, төп аппаратта чамдык эштер өөредилгеин чамдыкта үзүп тургулаан, № 19, 5, 9 бот-орулга-чарылгалыг будүрүлгелерге киҥээлдер доктаамал эвес эртип турган. Ындыг четпестерни чаа өөредилге чылында болдурбас.

Чаа өөредилге чылынга четчелээшкинии амдан эгелеп чорудар. Оон аңгыда пропагандистерниң методиктиг мергежилин бедидер, киҥээлдерге көскү агитацияның чепсээн ажыглаар талазы-биле ажылды экижидер. Ол бүгүнү чорударда эрткен өөредилге чылының түңнелдерин өөренип көргеп. Экономиктиг өөредилгени ажыллың ажыктыын бедиделиниң утландырып, көскүзүүбиле эде тургузар сорулгалыг бис.

— Коллективте идеологтуг ажыл планныг даалгаларны, социалистиг хүлэвилгелерни күүседириңге кайы хире идиг берип турарыл?

— Аъш-чем барааннар садыының коллективи эртен чылдың планын чедиишкинниг күүседип, ССРЭ-ниң 60 чылынга алдарлыткан социалистиг чарышка тиилекчи болгаи. Бараан саарылгазының немей өзүлдезий ажылдакчыларның санын өстүрбейн тургаш, ол-ла ажылдаар черлеринге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедиткеш, чедип алган.

Бистиң коллектив Коммунистиг күш-ажылдың будүрүлгези деп ат дээш социалистиг чарышта киржип турар. Садыгда 150 ажыг кижи Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, 19 кижи ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан. 4 кижи Тыва АССР-ниң садыгның алдарлыг ажылдакчызы, 6 кижи совет садыгның тергинии. Олар политиктиг, экономиктиг өөредилгеге шиңгээдип алган теоретиктиг билиглерин күш-ажылчы коллективтиң ажыл-херээ-биле холбап, социалистиг чарышка үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Ылаңгыя И. А. Доброва директорлаан № 5 магазин, Л. М. Икунина директорлаан № 24 магазин, № 5 магазинде А. Х. Седен, № 37 магазинде З. Картенко, № 20 магазинде Л. Бат олар 1983 чылдың бирги чартыында планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, чарыштың мурнукы одуруунда киргеп.

Пропаганданың бүгү чепсээ-биле чаартыкчыларның, мурнакчыларның эгелээшкиннерин деткип, организастыг, шаңнал, мактал хемчеглерин сайырангайжыткаш, кылза чогуур ажылларывыс хөй. Чижээ, бо чылдың бирги чартыында ниити көргүзүглеривие 97 хуу күүсеттинген. Оон чамдык боттуг чылдагааннары бар. Ынчалза-даа чамдык магазинnерде организастыг ажыл, барааннарның ассортиментизинге болгаш шынарынга контроль чогуур деңнелге четпейн турар.

Бир кол көргүзүг—бараанчулүүн бедиткеш, чедип алган.

Бистиң коллектив Коммунистиг күш-ажылдың будүрүлгези деп ат дээш социалистиг чарышта киржип турар. Садыгда 150 ажыг кижи Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, 19 кижи ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан. 4 кижи Тыва АССР-ниң садыгның алдарлыг ажылдакчызы, 6 кижи совет садыгның тергинии. Олар политиктиг, экономиктиг өөредилгеге шиңгээдип алган теоретиктиг билиглерин күш-ажылчы коллективтиң ажыл-херээ-биле холбап, социалистиг чарышка үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Ылаңгыя И. А. Доброва директорлаан № 5 магазин, Л. М. Икунина директорлаан № 24 магазин, № 5 магазинде А. Х. Седен, № 37 магазинде З. Картенко, № 20 магазинде Л. Бат олар 1983 чылдың бирги чартыында планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, чарыштың мурнукы одуруунда киргеп.

Пропаганданың бүгү чепсээ-биле чаартыкчыларның, мурнакчыларның эгелээшкиннерин деткип, организастыг, шаңнал, мактал хемчеглерин сайырангайжыткаш, кылза чогуур ажылларывыс хөй. Чижээ, бо чылдың бирги чартыында ниити көргүзүглеривие 97 хуу күүсеттинген. Оон чамдык боттуг чылдагааннары бар. Ынчалза-даа чамдык магазинnерде организастыг ажыл, барааннарның ассортиментизинге болгаш шынарынга контроль чогуур деңнелге четпейн турар.

Бир кол көргүзүг—бараанчулүүн бедиткеш, чедип алган.

Бистиң коллектив Коммунистиг күш-ажылдың будүрүлгези деп ат дээш социалистиг чарышта киржип турар. Садыгда 150 ажыг кижи Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, 19 кижи ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан. 4 кижи Тыва АССР-ниң садыгның алдарлыг ажылдакчызы, 6 кижи совет садыгның тергинии. Олар политиктиг, экономиктиг өөредилгеге шиңгээдип алган теоретиктиг билиглерин күш-ажылчы коллективтиң ажыл-херээ-биле холбап, социалистиг чарышка үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Ылаңгыя И. А. Доброва директорлаан № 5 магазин, Л. М. Икунина директорлаан № 24 магазин, № 5 магазинде А. Х. Седен, № 37 магазинде З. Картенко, № 20 магазинде Л. Бат олар 1983 чылдың бирги чартыында планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, чарыштың мурнукы одуруунда киргеп.

Пропаганданың бүгү чепсээ-биле чаартыкчыларның, мурнакчыларның эгелээшкиннерин деткип, организастыг, шаңнал, мактал хемчеглерин сайырангайжыткаш, кылза чогуур ажылларывыс хөй. Чижээ, бо чылдың бирги чартыында ниити көргүзүглеривие 97 хуу күүсеттинген. Оон чамдык боттуг чылдагааннары бар. Ынчалза-даа чамдык магазинnерде организастыг ажыл, барааннарның ассортиментизинге болгаш шынарынга контроль чогуур деңнелге четпейн турар.

Бир кол көргүзүг—бараанчулүүн бедиткеш, чедип алган.

— Коллективте хөй-ниити организацияларның дугайы. Партбюро оларның ажылын канчаар башкарып турарыл?

— Бистиң идепкейлиг дузалакчыларывыс — профэвилел болгаш комсомол организациялары, дагдыныкчылар болгаш аныяк специалистер човүлелдери, эш хуузунуң суду, профилактика човүлелиниң, эш хуу судунуң, өске-даа организацияларның бо талазы-биле ажылында ёзу барымдаалаар чоруктар бар. Ындыг четпестерни чайладырының дээштиг хемчеглерин алыр.

Идеология ажылының деңнели бедээн тудум, садыгның коллективи улам эки ажылдаар дээрзин эки билир бис. Идей-кижизидилеглиг ажыл — коллективтиң бүгү коммунистерииниң, активиниң чугула херээ.

ССРЭ-ниң Эртеминер академиязының Томскиде атмосфера оптиказының институту чер атмосферазының спектроскопиязының, оптикалыг болгаш акустиктиг зонтулаашкынныг чаа аргаларын тыпканнар. Техниканың тургустунган чаа хевирлерин үлептүрде хүлээдип берген. Оларның иштинде аэродром ажылдарын шалыпкыны-биле чорударынга, атмосфераның хирленирин хынаарынга ажыглаар лазерлиг метеорология локаторлары, көстүрүү берге байдалдарда ужар чүүл болгаш далай порттарының идегелдиг ажылдаарын хандырар лазерлиг башкарылга системалары, янзы-бүрү металлдарның бустарынга кылган лазерлер бар.

ЧУРУКТА: (солагай талаадан оң талазынче) Томскиниң күрүне университединиң физика салбырының дипломчу студентизи Дмитрий Кабанов, тарап, нептерээр чүүлдериниң оптика килдизининң бичии эртем ажылдакчылары Виктор Полькин биле Валерий Козлов ээлчеглиг дуржулга кылырының мурнуу чарында камерада турлар.

А. КУЗЯРИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АЗЕРБАЙДЖАН ССР. Азербайджанның нефть болгаш газ казып тывар үлептүрү республиканың экономиказында кол черни эвлеп, ол байлактарны тыварын көвүдиринге чугула күштүг болгаш курлавырларлыг бооп турар. Республикада будүрүп тургаш кывар чүүлдүң үштүң ийизии далай берип турар.

Суг кырында тургускан «Шельф-2» (чурукта) дээр чер үттээр суурга чүгле чоокта ажылдап эгелээн. Оон экипажы алдарлыг Нефтяные Камнининң баштайгы ажыдыкчызы өрүмнекчи мастер Михаил Каверочкин аттыг чаа шолде баштайгы өрүмнээшкинни кылып турар.

«Шельф-2»-ниң экипажы бедиткен социалистиг хүлээгени алган — өрүмнээшкинни хуусаадан эрте, 1983 чылдың ноябрь 7-те чедир доозар, күрүнеге бир миллион ажыг рубльдиң электри энергиязын, реагентилерни болгаш өскедаа материалдарны камнап бээр деп шиитпирээн.

О. ЛИТВИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕШ...

Улуг-Хем ыыш ажыл-агыйының Ак-Туруг салбыры социалистиг чарышка каш чыл улаштыр тиилекчи бооп келген. Ук ыйш ажыл-агыйында 3 салбыр бар. Бистиң Ак-Туруг ыыш ажыл-агый салбыры чартык чылдың планын күүседкен.

Үшкү кварталда салбыр 5 километр хемчээлдиг оруктуң ашталгазын чорудар. 150 кг дыт үрезинин, 100 кг чага (ыыш үүлдүзү) чыыр, 400 кг кат чыыш дужаар, 60 тонна сиген, 100 кубометр тудуг ыяжын белеткээр.

К. КОМБУ.

ЭПТЕЖИП БОЛБАС

Ак-Довурак — Тээли маршруттуг автобустар моон мурнунда чылларда Тээли суурга келгеш, оон улаштыр Шуй, Бай-Тал суурларже база чедип турган. Ынчан бо суурларның чурттакчылары ында-бээр чорук кылып, аргыжарынга таварымчалыг турган. Школа дооскаш, өөредилге черлериче экзамен дужаар дээн аныяктар, шөлээлеп алган кижилер ынчан сагыш амыр, чоруксаан-на хүнүнде аттаныптар чүве.

А амгы үеде байдал сыр өске. Ак-Довуракtан үнген автобус чүгле район төвү Тээли суурга четкеш, дедир чоруй баар. Бо чылдың эгезинден бээр Бай-Тайга районнуң Шуй, Бай-Тал суурларынче автобус орта маңнавастаан. «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхозтар дээрге — Бай-Тайга районнуң улуг, эң-не көвей чурттакчыларлыг совхозтары-ла болгай. Бо суурларның чурттакчы чону район төвү-биле чадаг аргыжар ужурга таварышкан. Кандыг чоруктуг улус турбас боор. Бо суурларның аргыжылга талазы-биле берге байдалын билип тура, совхозтарның удуртукчулары, райкүүском ынаар сагыш салып, хемчег албайн турар.

Чоокта чаа Кызыл хоорайга республиканың караа четпестер нинтилелгиниң он бирги конференциязы болган. Аңаа киржири-биле бо суурлардан база делегаттар чорупкан. А дедир чанарда олар бергедээн. Автобус Ак-Довуракtан үнгеш, оларны чүгле Тээли суурга эккеп каашаа чорупкан. А делегаттар аалдарынче чадаг кылаштажып, оруккa машина, трактор дозуп чораан келгенер. Шак мындыг таварылгаларны хойну чижек кылдыр ап болур.

Бо суурларның чурттакчылары аргыжылганы экижидерин манап турарлар.

Х. КАРА-ООЛ.

Советтер амыдыралы

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Улус ажыл-агыйынга күш-ажылдың сагыпга-чурумун улам күштелдирер болгаш кадрларның ажылдан үнер-кижер чоруун кызырар дугайында партия, чазактың доктаалы Тес-Хем районда канчаар күүсеттинип турарыл база СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпиринге дүүштүр район Советиниң сорулгалары кандыгыл?

Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилери ук доктаалды, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерни ажылжыңге дайынчы программа кылдыр хүлээп алган. Ажылдың участок бүрүзүнге күш-ажылдың сагыпга-чурумунуң, кадрларны ажылга быжыглаарының дугайында айтырыгны районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнарыига, сессиялarга, күш-ажылчы коллективтерге чугаалашкан болгаш ол талазы-биле шиитпирлер хүлээп алдынган. Оон түңнелинде албан черлеринде, организациялarда, күш-ажылчы коллективтерде организас-массалыг, кижизидилге ажылдарының деңнели, социалистиг чарыштың дээштии элээн бедээн. «Чодураа» совхозта комсомолчу-аныяктарның Хараал-Тей сүт-бараан фермазында, «О. Ыынаа» совхозтуң № 1, 3 хойжу бригадаларында, «Тес-Хем» совхозта № 1, 2 ховутрактор бригадаларында болгаш өске-даа бүдүрүлге черлеринде күш-ажылдың сагыпга-чурумунуң экижээни-биле бүдүрүлге көргүзүглери бедээн.

Районнуң ажыл-ижинде эки түүлдер-биле чергелештир чамдык бүдүрүлгелерде, күш-ажылчы коллективтерде чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Чижээ, районнуң хереглекчилер

РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылына уткуштур

«САЛЮТ, КАМАРАДА ИВАН»

Украин кинодокументалистерниң белеткээн «Салют, Камарада Иван» деп фильм кайгамчык салым-чолдут кижиге тураскааттӹнган. Ровно областа Войниң суурнуң чурттакчызы ол кижиниң ады Иван Власович Вальчун. Ооң партийжи стажы 50 чыл ажыг. Улуг болгаш чыртыкыланчак амыдыралды ол эрткен.

Ооң намдарының «испан» ярынары, оске кезии-биле бир дөмей, ук суурнуң улугдаа, биче-даа улустарынга билдингир. Украинаның барын талазында суурдан үзеп ол оолак Светловтуң сураглыг «Гренадазының» маадыры боор болур.

Республиканчы Испанияның камгалакчыларының одуруунга киреринiң мурнунда ол революстуг демиселдиң кадыгберге школазын эрткен.

Компартияның барыын Украинада Княгинскиниң чатар райкомунуң секретарын он ийи чыл хорудалга буржуаз суд шиңткен. Каржы-дошкун чуруму-биле онза сураглыг Дубнов кара-бажыңга Вальчун болгаш ооң эштерин суп каан. Политиктиг хоругдакчыларның бөлүү эрес-кайгал ёзу-биле дезип үнгенiнiң 1937 чылдың майда дыңналганы кара-кайгамчык болган. Шопулак болгаш хол-биле черни үттей каскаш, муңгаш карабажыңдан олар дезип үнгенер. Фашизм-биле ажык башкы демиселдиң чидиг оду кыпкан, демисежип турар Испанияже беш күрүениң кызыгаарын эртип, коммунистер чедип келген. «Гренада черни тараачыларга бээр» дээш өске чонларның оолдары-биле украин ядылар демисежип турган.

Бодунуң суурунуң төөгүзүнүң музейинде И. В. Вальчунуң намдарының одуругларын база кирген. Аңаа келгенiнерге суурнуң төөгүзүн ол тайылырлап турар.

Бо кижиниң төөгүзүнден ооң сөолгу дайынчы демисели кижилерниң сеткил-сагыжын ажок хайныктырар. Вальчун, Тарас Шевченко аттыг интернационал бригаданың рота политудуртукчузу, хүнге изип калган чер кырынче балыгланганындан кээп дүшкен. Дайын шелүнде дириг арткан дайынчыларны чедир соп чорааң дайзынарның бирээзи чыткан Вальчунуңу хөрээнче чыдазын кмир шанчыпкан. Хамык өлүмнерниң хорамында «Камарада Иван» дириг арткан, фашист концлагерьге база дүжүп бербээн.

Төрээн суурунче ооң оруу узун болгаш берге болган, ынчалза-даа ол чедип келгеш, быжыг туруштуг болгаш чүткүлдүг чоруун салбаан. Эртken үе дугайын чулчургайда ак дүктер, курда быжыглаттынган оң талакы куруг чең хереченiлеп турар.

Амгы үеде Иван Власовичиниң хөрээнде — Ленин болгаш Октябрь революциязының орденнери. Чаңгыс чер чурттуглarындан бир шаңнал—Ленин аттыг бо колхозтуң хүндүлүг даргазы ат. Колхоз дээш ол бандит октарга каш-даа үдеттиргеп, бир катап аар балыглаткан. Аңаа ол чээрби беш чыл ажылдаан.

Назы-хары улгатканындан база кадыкшылы кошкаш дээниңден колхоз баштаар черинiң даргазы хүлээлгезин ол аныяк холдарга хүлээдип берген. Иван Вальчуниуң чүү дээш демисежип чорааны боттанган: экономика талазы-биле быжыг колхоз тургустунган, шөлдер болгаш фермаларның беримчези оскеи, суур чаартынган. Кол чүүл болза, кижилер. Ол үеннiң дургузунда эки удуртукчуларны болгаш специалистерни ол белеткээн, партия кежигүнүнге йнеринге рекомендациялары оларга берген.

Чалыы салгал өзүп немешкен, патриотизминiң болгаш интернационалчы хүлээлгеге шынчы чоруктуң, черге болгаш тараажының ижинге шынчы болурунуң өрединиң хоочун ишчи ооң чаа отрядынга дамчыдып берип турар.

К. ЗАКАЛЮК,
А. ФЕДРИЦКИЙ,
СЭТА-ның корр.

Млинов,
Ровно область.

Ленинчи партияның төөгүзүмде алдарлыг болуушкуну— РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылын байырлаарынга совет кижилер идепкейлиг белеткенип турар. СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнатканы болза:

МОСКВА. ССРЭ-де Революциянның төп музейиниң ажылдакчылары, Москваның чогаадыкчы ажылдакчылары составында кирген агитбригада алдарлыг юбилейге тураскаатканың агитүжудуушкунну Россия Федерациязының хоорайларынга чоруткан. Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуңуң бүгү үе-чадаларынга СЭКПниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын көргүзүп турар лекцияларны номчуп, СЭКП ТКниң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиктирлериниң дугайында олар чугаалааннар.

Музейниң ажылдакчыларының белеткээни «РСДРП ТКниң чажыт типографиязы. (1905—1966 чч.)» көжүп чоруур делгелге улуг совуургалды болдурган.

РСДРП-ниң ийиги съездизин белеткээнiге болгаш эрттирериге партийжи парталганың ролюнуң дугайын ол тайылбырлап турар.

МИНСК. Партияның хоочуннары-биле аныяктарың ужуражмышкынары РСДРПниң I съездизиниң бажыңмузейиниге 1917 чылдан бээр СЭКП кежигүнүң В. Ваверотуң чүве чугаалааны-биле эгелээн. Балтий матрозу чорааң, Кышкы ордуның чаза халдаашкынының киржикчизи Октябрь революциязынга болгаш хамаату дайынынга киржип чорааныңың дугайында сактыышкынары-биле үлешкен, Совет эрге-чагырганы быжыглаары дээш демиселдиң дугайын чугаалаан.

Алдарлыг болуушкунга тураскаатkан белеткел үезиниде музейлериниң ажык хүнерин, партияның хоочуннарынга тураскааткан кежээлерни эрттирип турар. Көжүп чоруур делгелгелер республика иштинде чорун турар. Партияның эртип келгенi 80 чылдарынга тураскаатkан иннтилел-политиктиг номчулгалар, эртем-практиктиг конференциялар хоорайларга болгаш районнарга эрткилээн.

ТБИЛИСИ. Авлабар типография-музейге кижи үзүлбес. Ол 1903 чылда ажыттынган. РСДРП-ниң II съездизиниң документилери, В. И. Ленинiң ажылдары, үгуулгалар, хуудустар, дентержингештер грузин, орус болгаш армян дылдарга маңаа парлаттынган.

Музей-типографияның тургустунганындан бээр аңаа беш миллион хире кижи кээп көрген. Пионерлерге болгаш комсомолга хүлээп алышкынны, оске-даа байырлыг хемчегlерни аңаа эрттирип турар.

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

● **БОНН.** Ол чурттуң иштинде дайынга удур шимчээшкин «коммунистиг салдарда» дээрзинiң дугайында ГФРниң реакслыг бөлүктериниң чулчуруушкунуңга ГСДП-ден бүндестагдың депутады Альфонс Павельчик удурланган.

Боо-чепсекти эңдере бүдүрерiнге болгаш ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарын ГДР-ге тургузарынга удур демисежип турар бөлүктерниң болгаш организациялардың аразында ГКП-ниң кежигүннери чүгле хензиг хуулу ээлеп турарын ол «Норддойчер Рунфунк» радиостанцияга интервьюзунга чугаалаан.

● **БЕЙРУТ.** Партизаннарның чеднишкинниг хөделиишкинiнерiниң түңнелинде израиль эжелеткчилер Ливанда эжелеттирген районнарга улам-на хөй чидириглерге таваржың турар. Тель-Авив ливан патриоттарның улам улгадып турар удурланышкынын базар күш чок боон турарын миннир ужурга таварышкан. Израиль чепсектиг күштерiниң албан ужурында төлээлекчизиниң чугаалааны-биле алырга, партизаннар бо чылдың чүгле июнь айында интервентилерге удур 51 хөделиишкиннерни чеднишкинниг кылган. Ол шаап халдаашкыннар үезиниде дайзынның он-он солдаттарын болгаш офицерлерин чыскаалдан үндүрген.

★ **ВАШИНГТОН.** АКШтың республиканчыларның талазында турар сенаты массалыг узуткаашкынның араатанзыг чаа хевири болур нерв муцчурадырының бинарлыг деэр чепсекти бүдүрүп үндүрериңге чарыгдаары-биле 1984 саң-хоо чылында 130 млн. хире долларны тускайларын чүгле кара чаңгыс бадылаашкын-биле ашкаш, хүлээп алган.

112 млн. долларны «Бигай» дээр ужар үүлдүң химиктиг бомбазын бүдүрер деригlерни садып адырынга, 18 млн. ажыг долларны—155 миллиметр аастыг үгер-боолар-биле адып үндүрер бинарлыг октарны бүдүрүп эгелээрiнге чарыгдаар.

● **КАНБЕРРА.** Брисбениң профэвилелдери Австралияның Брисбен (Квинсленд штат) портунга «Техас» дээр америк ракета крейсериниң июль 14 келгенiнiге удурланышкынын илереткен. Порттуң сөөртүкчү судноларының ажылчыннары ол америк шериг кораблин турар черинче чедирбес бис деп мелеглээн. Порт ажылчыннарының федерациязының кежигүннери чаңгыс хүнүк ажыл соксадыышкынын чарлаан. Ажыл соксадыышкынынга Брисбениңг садыг судноларының шуптузуның база киржирин федерацияның төлээлекчизи Л. Мойнихэн мелеглээн. «Бистер ядролуг дайынга чеднирип болур бүгү хөделиишкиннерни болдурбазын күзеп турар бис»— деп, ол чугаалаан.

● **ПАРИЖ.** Чадтың пайысылалы— Нджаменадан Франс Пресс агентилелдiң дамчытканы-биле алырга, инда заир шериглериниң ам-даа 350 солдаттары болгаш француз бүдүрүлгениң «Мираж» дээр үш самолёт чеде берген. Шериглерни аэропортка үткүп алган. Заирниң элчиниинiң чугаалааны-биле алырга, солдаттарны болгаш самолёттарны-даа Нджаменаның амгы ёзу-чурумунуң баштыңы Хиссен Хабрениң эргезинге дамчыдып бээр болгаш ол «оларны каяа-ла күзээр болдур, аңаа кандыгда үеде» ажыглап болур. Ол агентилелдiң дыңнатканы-биле алырга, Заирниң чаза Чадта бодунуң экспедиция корпузунуң санын чоокку хүннерде 2 муң кижи чедирерин чарлаан. Ынчаарга ол ооң мурнунда Чадче 250 командостарны, ол ышкаш дайынчы база транспорт самолёттарын, ооң иштинде америк бүдүрүлгениң самолёдун чорутканы билдингир.

● **РИМ.** Италияның кинематография болгаш телевидение компанияларының ажылдакчылары бүгү-нийти ажыл соксадыышкынын кылганнар. Аңаа 5 муң ажыг кижи — техниктер, операторлар, актёрлар киришкен. Олар чаа күш-ажылчы дугуржулгаларны кылырын болгаш оларга ажыл төлевирин улгаттырарын ажылдаар байдалды экижиделрин айтырын негеп турар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

УЖУДУУШКУН КАТАП ЭГЕЛЭЭН ХАНОЙ.

Фукуок ортулуктуң чаа аэродромунга пассажирлерниг баштайгы АН-24 самолёт хонупкан. Ооң-биле Вьетнамның мурнуу чүгүнде экономиктиг болгаш культурлуг кол төвү Хошимин хоорай-биле республиканың кыдыкы Мурнуу-Барының талазында, Сиам мугулдурунда турар эң улуг ортулуу-биле агаардан харылзаанын катап эгелээнiн ол бооп турар.

Хошимин — Фукуок аразының агаар оруунуң ажыттынганы — чурттуң эң аныяк транспорт адыры болур Вьетнамның хамааты ужар үүлдүнге кескү болуушкун болган. Амдыызында агаар-биле пассажир болгаш чүк чедирерiниң хемчээли ындыг-ла хөй эвес бооп турар, чүге дээрге, дайын сөолүнүң экономиктиг хөгжүлдезиниң бергелери, ылаңгыяда кывар чүүлдүң чедишпези болгаш четчир саннаг бедик мергежилдиг кадрларның чок бооп турары-биле ол тайылбырлаттынар. Ындыгда болза, совет «Аэрофлот» ышкаш «Ханкхоиг Вьетнамның» демдээн чураан самолёттар республиканың найысылалы Хошиминче, Данангче болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынче эвес, харын база аңы-дуималышкы Лаостуң болгаш Камбоджаның, өске-даа күрүнелериниң найысылалдарынче доктаамал ужуп турар апарган.

Фукуока аэродромну чаартканы — Вьетнам Социалистиг Республиканың хамааты ужар үүлдүң хөгжүдери-биле ажылдап кылган программаны боттандырарының бир кезээ боон турар. Ол программаны ёзугаар чоокку үеде Ратьзяда (Мурнуу-Барының эрик кыдыы), Далатта (Төп оргулаш), Кондао (Вьетнамның мурнуу чүгүнде) аэродромнарны чаартып кылыр ужурлуг. ССРЭ-деп Вьетнамче эвилел иштинге болгаш чурттар аразының-даа ужар үүл оруктарынга эки талаларын көргүскен, амгы үениң агаар лайнерлерiн чорудуп берип турар. Ол самолёттарны Совет Эвилелиниң ужар үүл училищелериниге өредип, белеткээн ужудукчулар болгаш штурманнар башкарып чоруп турар.

КҮЧҮЛҮГ КОМБИНАТ

БЕЛГРАД. Битола хоорайда улуг даг-энергетика комбинадын туткаш, ажыглалга киирген. Оны Совет Эвилелиниң техниктиг дузазы-биле туткан. Югослав организацияларының үлетпүр тудугларын кылырынга техниктиг дуза чедирер ийи чурттуң кады ажылдажылгазының чаңчыл апарган хевирлериниң бирээзи боон турар. Совет Эвилели ол талазы-биле Югославияның девискээринде 140 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелерiн тударынга дузалаан болгаш дузалап-даа турар. Оларның 80 ажыы амгы үеде ажыглалда кииртинген, ажылдап турар.

№ 300 КОМБАЙН

ГАВАНА. Кубаның Ольгина хоорайында Октябрь Революциязының 60 чылы аттыг комбинаттың кол конвейеринден бо чылдың эгезинден бээр кыдыныган үш чүс дугаар хыыргыш ажаап алыр комбайн кылдының үнген. Ол комбайнны совет болгаш куба инженерлер кады чотаадып тургускан. Бир машина-ла хыыргыш кезикчилери — мачетероларның бүдүн бригадазының орнунга ажылдап, оларны чигир хыыргыжыныш шөлүнге аар ажылдан хостаар аргалыг.

11 МИЛЛИОН ТОННА ДЭЭШ

ПРАГА. Чехословакияның тараажыларының мурнумда бо чылын шыгжамырларга 11 миллион тонна тарааны савалап, урарының сорулгазы салдынган. Специалистериниң санап турары-биле алырга, ол боттанып болур сорулга. Кызыл-тастың совет сорттарын тарааны болгаш тарааны өстүрериниң совет арганарын ажыглаары ындыг чеднишкинiнiң үндезини боон турар.

АЖААП АЛЫЫШКЫН

БУДАПЕШТ. Венгрияның тараа шөлдериндe ажаап алышкын ажылдары хүн келген тудум-на улам калбарып турар. Амгы үеде республиканың бүгү областарының күр ажыл-агыйлары болгаш кооперативтери кызылтас ажаап алышкыныныче кирген. Көдээ ажыл-ишчилер бо чылын 1,3 млн. гектар черниң кызыл-тазын ажаап алыр ужурлуг. Ону тараан черниң бешки кезииниден ажаап ап четтигипкеин сөолгү медээлерден билдинип турар.

Тараа программазын күүседиринде идепкейлиг киржип турар ажыл-агыйлар ажаап алышкынның мурнуку одуруунда чорун турар. Ол 1981 чылда боттанып эгелээн программа ёзугаар бо беш чылдың тоңчүзүнге чедир кызылтастың болгаш кукурузаның дүжүдүн гектардан-на ортумма-биле 20 центнер бедидерiн көрүп турар.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮҢ ҮҮШКҮН

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДРниң Национал фронтузуның составынга кирип турар политиктиг партиялар мелеглелдер кылган болгаш социалистиг чурттарның партияның болгаш күрүеniң удуртукчу ажылдакчыларының Москвага болган ужуражмышкынының түңнелдерин долузу-биле деткип турарын демдеглээннер.

Москва ужуражмышкынынга хүлээп алдынган кады кылган мелеглелде айткан тайбыңга ынак инициативалары делегей байдалын үндезинiн-биле экижиделрин чедип алырынче, боо-чепсекти, бирги ээлчегде ядролуг чепсектерни кызырар талазы-биле практиктиг базымнарны кылып эгелээрiнче утланган деп, Германияның Демократтыг тараачыл партиязының Президиумуның баштаар черн демдеглээнн.

Улустарың салым-чолу дээш бедик харысалганы Москва ужуражмышкынының киржикчилерн удуртулга болдурбушаан, дайын кыжаныышкының үзуткаарынче, делегейниң аймак чок чоруун хандырарынче боттуг орукту айткан. АКШ болгаш НАТО-ның кежигүнiнерн өске-даа чурттар боо-чепсекти эңдере бүдүрериниң, удур туржууушкунуңуң аймылдыг политиказын чорудуп турар байдалдарда социалистиг дем каттыжылгазының күрүеniерн дем-биле социализмни болгаш тайбыңны камгалаарынга шинтирлiнiң база катап илергейлээнiнер.

Социалистиг чурттарның партияның болгаш күрүеniң удуртукчулары ядролуг дайынның белеткелiнiң политиказынга удур боттарының бүгү аргалары-биле хөделиринге чүткүлдүүн база катап бир эп-сетkилдиг көргүскеннер деп, Германияның Либерал-демократтыг партиязының Төп баштаар черниң политиктиг комитеди мелеглээн. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европаның чамдык чурттарынга эккеп тургузар дээн ялаң-биле холбаштыр Европаның улустарының кырында диргелип келген кыжаныышкынны чайлядыры ааддаа орай эвес.

Тургустунган амгы байдалдарның үезинде Жеменевада чугаалажышкыннарга Совет Эвилелиниң көдүргени чогумчалыг саналдар деп эрteниг болгаш бир дөмей айлыл чок болурунуң принцивинге дүүштүр кайы-кайызынга таарыыр дугуржулгаларга үндезин болуп турар. Боо-чепсекти эңдере бүдүрерiн кызыгаарлаар болгаш чепсегленiишкинни дүжүрер талазы-биле совуглалар дугайында Москвагаг хүлээп алдынган кады кылган мелеглелде саналдар тайбыны камгалаарынче, ядролуг дайынның кыжаныышкынны узуткаарынче утланган.

КУБА КОММУНИСТЕР ПЛЕНУМУ

ГАВАНА. (СЭТА). Аңаа Кубаның Компартиязының ТКзының 7-ги пленуму бооп, орта эртken үеде республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезiнiң түңнелдерiн чугаалажып көрген. Аңаа партияның иштики политика талазы-биле болгаш делегей ареназынга-даа ажыл-чорудулгазының дугайында Кубаның Компартия ТК-зының илткелiн бадылаан. Пленумуның киржикчилери кылдынган ажыл-ишчилерниң үгаан-медерелiнге, психологиязынга, совет идеологиягa хоралыыл билбейн турар.

М. СУНДУЙ.

. . .

БУР. Велико-Тырновода даавга доктаадың алыр хереkселдерни кылыр завод — болгар электрониканың ың улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи. ЭДЧ кежигүнү чурттар-биле, хамыктың мурнумда ССРЭ-биле сырый кады ажылдажылганың ачызында республика электронnуг техниканы кылып үндүрер талазы-биле мурнуку одуругже үнген. Амгы үеде болгар экспорттуң дыка хөй үлүү электронnуг болгаш электротехниктиг кылыгларга онаажып турар.

ЧУРУКТА: Велико-Тырновода заводтуң инженерлери М. Еовачёва биле Р. Цвеев олар.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

. . .

ОНЗА БАЙДАЛДЫ УЗАТКАН

ХАРАРЕ. (СЭТА). Зимбабвениң чазаа чуртка онза байдалды ам-даа 6 ай үзадыр деп шинтпирээн. Ол дугайында чүве чугаалаан даштыкы херектер министри Г. Ушевокунзе республиканың чазааңга онза бүрүн эргелер даштыкы болгаш иштики-даа дайзынындан революциянның чаалап алышкынларын камгалаарынга эргежок чугула боон турарын демдеглээн. Эрги тургузугның күштери калбак улус массаларының эргежыктарынга дүүштүр социал-экономиктиг хаяы чаартылганы тургузарынга күштүг удурланып турар деп, ол чугаалаан. Контрреволюция болгаш реакция кайы-даа үеде кара сагыштыг согуушкуну кылып болур.

Зимбабвениң чазаа социалистиг инитилелдiң үндезинерин тургузарының угланышкынын чайгылыш чокка боттандырып турарын министр демдеглээн. Чурттуң ажылчы фонлары кодээ ажыл-агыйны коллективизастаар, национал экономиканы планга үндезилеп чорударынче шилчидерiнге национал чаартылганың эң нарын сорулгаларын шинтпирлээр үжурлуг.

Мурнуу-африкан патриоттарга удур терроржу кампанияны өөскүдүп үндүрген, «фронт чоогунуң» дээр күрүеniерге удур агрессияны кылын турар Мурнуу-Африка Республиканың сөөк-язы илгаар ёзу-чурумунуң үүлгедиишкиннерiн республикага шыгжы айылдың болдуруп турар. Зимбабвениң девискээринге сөөк-язы илгакчыларының саттынакчы шивишкиннерiниң кылган хөй санныг үүлгедиишкиннерi Преторияның зимбабве революцияга удур хоралыг планнарының дугайын хереченiлеп турар-дыр. Сөөк-язы илгакчылары 5 муң ажыг хөделиишкинчилерни белеткээш, чепсегленiп алган болгаш олар чүгле Зимбабвеже халдап киреринiң медээзин манап турар.

Мынчаар тургустунуп келген байдалда республиканың чазаа Зимбабвеге тайбың тургузуушкунуңга, чурттуң социал-экономиктиг чаартышкынының оруу-биле чоруурунге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш эргежок чугула бүгү хемчегlерни ап турарын Г. Ушевокунзе демдеглээн.

ЧИЛИ УЛУСКА ДЕТКИМЧЕ

БЕРЛИН. (СЭТА). Немец хостуг профэвилелдериниң төп баштаар черн Чилиниң ажылчы чоннарының Национал удуртукчу чөвүлелиниң адресинге чагаа чоруткан болгаш Пиночеттиң шериг-фашистиг ёзу-чурумуи дүжүрер дээш маадырлыг демиселин орудуп турар Чилиниң улузу-биле эпсеткил каттыштырылгазын Герман Демократтыг Республиканың он миллион ажылчы чоннарының омүнээзии илергейлээн. Чилиниң профэвилел активчилерин тудуп, хоругдап турарынга, чили профэвилелдерниң бажыңынче халдаашкыннарга шинтпирлиг удурланышкынны Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, немец хостуг профэвилелдериниң Төп баштаар черниң даргазы Гарри Тиштиң ат салганы документизинде илергейлээн.

Чилиниң ажылчы чоннарыбиле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн ындыг мелеглелдерни Делегейниң хөрээженнериниң демократтыг федерациязы база кылган.

ПРАГА. (СЭТА). Чилиде диктаторжу ёзу-чурумга удур улус массаларының күүлүг демисели фашизмге удур шимчээшкининiң өзүлдезии болгаш чаңгыс эвин, Пиночеттиң туружунуң кошкай бергенин хереченiлеп турар-дыр деп, Чехословакияның «Праце» солуну бижээн. Чилиниң ажылчы чоннарының демисели шынар талазы-биле улам бедик чадаже көдүрүлген.

Чилиниң ажылчы чоннарының чаңгыс эвин божаңнадыр сорулга-биле америк администрация Сантьягода бодунуң элчинiн дамчыштыр Чилиниң чамдык профэвилел удуртукчулары-биле сүлээлежип бодап турарын «Праце» солун сойгалап илереткен. Чөөн үзелдиг күштериң улам ыңайгы өзүлдезiнiн болдурбас дээш Вашингтон кандыг-даа үүлгедиглерни кылырындан чалданмайн турар-дыр деп, солун демделээн.

МЕХИКО. (СЭТА). Пиночеттиң ёзу-чурумунга удурланышкынының Чилиде национал хүнүң деткээн хөй муң кижи киржикчилиг чыскаал Мексиканың найысылалынга болган. Ооң киржикчилери — политиктиг партияларның, профэвилел болгаш хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери, Мексикада чурттап турар политиктиг чили ажылдакчылар Пиночеттиң шериг-фашистиг хунтазының чонга удур дерзии үүлгедиглерин шынгыы буруу шапкан.

Атеизм темазынга

ОЛАР КЫМГА ХЕРЕГИЛ?

«Кара» хамнар тыптып, кажыдалга таварышкан, салдынчак сагыш-сеткилдиг ийи, чаңгыс кижилерни төөредип, өлген кижиниң 7 база 49 хонуун эрттирип, төлге салып чоруур чаржыңчыг, арын-нүүрүн ышкынган, мегечи хуурмак кижилериң бар апаргынынга сеткилим хомудап чоруур.

Шаанда, бичии чорааң көргеп, билгеним мындыг. Өлген кижи ажаарынга мергежээн ламаны чалаар. Ол лама мөчээн кижиниң эдс, херс чыттырар, ону дүрүм ёзугаар бойдустуң беш хевириниң (чер, суг, от, агаар, ыяш) бирээзинге ажаар дизе-даа, мөчээн кижиниң мөчү-сөөгүн чүү-хөөбиле ораагаш, ховута аппарып, чер кырынга салып каар турган. Өлген кижиниң 49 хонуун эрттирери чурумнут боор чораан. Чоок төрелдери чыглып алгаш, мөчээн кижиниң ажы-чанын, кандыг мергежилдиг, күзелдиг чорааның сактып чугаалажыр. Ишкен, чиген аъш-чеминiн дээжизин отче өргүүр, арагалавас, хөй шүүдел-даа үндүрбес.

Ада-огбенiң ол ёзулалы, чаңчылы чоорту өскерилзеөскерилзе «кара» хамнарга чедирип келген.

Сөолгу үеде көдө суур бүрүзүнде «караң көрнүүлер» тыптып турары элдептиг. Оларның аразында аныяк-даа, кырган-даа, эр, херээжен-даа кижилер бар. Кижи хөөржүдериниң ёзуалалын эрттирерде сарыг шажыныңң ном-судурунда айытканын ёзугаар тускай буянчы лама эрттирер чораан деп үстүнде каксы чугааладым. Ол үени амгызынга канчап деннээрял! Кижи бүрүзү эртем-билгилиг, үжүк-бижиктиг-дир. От кыпсып чоруур амгы чаа «хамнар», «ламалар» каяа, чүну өөренип, билип алганнарыл? Оларда ырмазыраар, эгенир арынүүр чок. Харын кончаа сүргеn хоптак кижилер-дир.

Маңаа чүгле Чадаанадан ийи чижекти коргүзейн. Ол хоорайда чурттап турар, 50 хар чедип турар Кызыл-оол Монгуш дээрзи хөй-нийтиге ажыктыг ажыл кылбас, үргүлчү арагалаар, мөчээн кижилерге сан салып, оон-биле амыдырап чоруур. Ооң барбас, четпес чери-даа чок: Сүт-Хөл, Баян-Тала, Ийме, Бажың-Алаак дээш чоруп каар. Көзер салыр чаңы база бар. Бир-ле азыг, булуң черге чурупкаш, төлгелей каапкан. Оон үндүрүп алган акша-копеезн арагага чарыгдаар. Ийик-хевиниң хири пөстүн оңу безин козүлбес, арны-бажы, хөө дег кара. Хөй-нийти чери-дир-даа деп бодал чок, элең-тендин кылдыр ээзирип алгаш, «кук-куук» деп алгырып каап чоруур. Улус ону «кужушка» деп шолалаар апарган. Кезээде ээзирик чоруур «Кукушка» ээзирик сергедир черге та чеже хонган. Мындыг улчумал тояанчыга чүзү дээш бүзүреп, акша-копееэн кижилер берип турарыл?

Татьяна Аракчаа деп «хам» бар. Доктаамал арагалаар. «Ол кижи аарыыр-дыр, бо кижи удавас өлүр-дүр» деп хоп-меге тарадып, үргүлчү шошкуп, бажыңнар кезип, «хамнап» чоруур. Ынчангаш «шошкуур хам» деп шола алган. «Шошкуур хам» Баян-Талага бир малчыныың торелиниң 49 хонуун эрттирген. Шүүлели дээш ужа-тоштү-даа суп, акшаны-даа карманнадып бергеш, автобус доктаар черге эккеп каан. Автобус маңаан ээзирик «хам» олура ужуп каарга, ужа-тожүп, аъш-чемни мт-куш дойлап каан. Күруг калган демги «хам» сергеп келгеш, дедир-ле малчыныың өөнге кылаштап келгеш, «мегелээн силер, хай-бачытка таварtыр силер...» деп чалчый бээрге, база бир хөй өлүрүп, ашкарып, чемгергеш үдээн. Бо чижектиг Донгак Белектиң (Баян-Тала). Куулар Шагдырның (Чыраа-Бажы) ат-сураа нептереп турар апарган.

Совет хамаатызы кижи сайзыралгай социализм үезинде чурттап турар. Совет Эвилелиниң составынга эки турабиле каттыжып кирге-ле, бистиң Тыва 40 чыл чедип турар. Бо аразында Тыва экономика, культура талазы-биле кайгамчык сайзыраан. Дээди эртемниг пациональ эмчилер, эртемденнер ковүдээн, совет медицина кандыг-даа аарыгны үзе эмнеп турар. Совет космонавтар, эртемденнер октаргай делгеминге чедип, ай-айы-биле шинчилел ажылларын кылып турар... Ам чүү дээш чүдүүр бис. Чамдык кижилер ёзулалдар деп чүл дээрзин билбес, ону хөх бодаар, кижилерниң үгаан-медерелинге, психологиязынга, совет идеологиягa хоралыыл билбейн турар.

М. СУНДУЙ.

МОЗАМБИК. Мурнуу-Африка Республиканың агаар шеринiнiң күштеринiң дээрбечи ёзу-биле халдаазынын түңнелинде алды тайбың чурттакчы, оларның аразында ийи херээжеи кижи болгаш алды харлыг бичии уруг олгенин Мозамбиктиң АИМ агентилели дыңнаткан. Эмнелгеде балыгланган 30 кижиниң эккелген. оларның аразында херээжеинер болгаш уруглар база бар. Халдаашкынга таваржып, качыгдааннар шуптузу — Мозамбиктиң хамаатылары боол турар.

Чүгле хамааты тудугларының сөөк-язы илгакчылары-биле, чуртталга кварталдарының, Матола хемде көвүргүнүң, Мапуту хоорайның чанында садыг төвүүнүң агаардан карабожегээр халдаашкынга таварышкамы билдингир. Расисчи халдакчылар улуг аастыг пулемёттарны болгаш «агаар-чер» хевириниң частыр ракеталарын ажыглааннар. МУР-ның национал камгалал министерствозунуң төлээлекчилериниң дыңнатканы-биле алырга, ол халдаашкынны белеткээринге АКШ-тың ТРЭ-зи идепкейлиг киришкен болгаш ооң шивишкиннери Мозамбикке чажыт медээлерни чыып, Мурнуу-Африка Республиканың хоралакчы албан черлериниге дамчыдып берип турган.

ЧУРУКТА: агаардан аравтаныыг халдаашкынга таварышканнар.

АИМ—СЭТА-ның фотозу.

МАЯКОВСКИЙНИ ОЧУЛДУРУП ТУРА...

Владимир Владимирович Маяковский 1893 чылдың июль 19 чаазында төрүттүнген.

Маяковскийниң адын безин дыңнаваан үем турган. Ам бодап чоруурумга, мээң башкыларым бистерни кончуг хайгаарадыгыр кижизидип чораан-дыр. Чадаана школазынга Кызылдан башкылар келгилээн. Оларның аразынга Монгуш Шаңнаа база бар болган. Ынчан бистиң школаның башкылары хүндүс кичээл эрттирип каап, кежээни дургу бистерниң-биле кады турар чүве: бистиң онаалга кылырывысты хынаар, бистерге орус дылдан бир-ле чогаалчының чогаалын очулдуруп бээр турган. Бир катап Шаңнаа башкы бистиң онаалга кылып алганывысты база катап хынап көргеш, мынча дээн:

— Мен силерге совет шүлүкчү Маяковскийниң шүлүктерин очулдуруп берейн. Таптыг дыңнаңар!

Ол шүлүктүң кол утказы ыраажы кижиниң база чечен шүлүктүң чаңгыс одурутта турар ужурлуунуң дугайында чүве. Ынчан тергиин шүлүкчү Владимир Маяковскийниң чогаалы-биле баштай танышканым ол. «Маяковскийниң шүлүктерин очулдуруп көрзе» деп кордал школачы чылдарымдан-на эгелээн чүве.

Дөртеи дөрт чылдың күзүнүнде Кызылдың В. И. Ленин аттыг ийи дугаар школазынга келдим. Орус дылды шымбай ооренип киришкен бис. Орустан номчуттар, чугаалай албас турдум. «Мый-ыт сагыжы таңды бажында чүве» дижир. Маяковскийниң бир шүлүүн бодум номчаашаа, очулдурар байтык, утказын безин билип чадаан мен. Оон ам бир класска кежээниң-не чаштып олуруп алгаш, Николай Некрасовтуң шүлүктерин номчуп, оларны доктаадып, кыдыраажымга очулдуруп-даа турар мен. Шыырак очулдурукчу Монгуш Идам мээң бир очулгамны хынап көргеш, сөсдомаан хоюглаап, содунга үндүрген. Ол болза Николай Некрасовтуң хензиг шүлүү чүве. Мээң баштай парлаттынган очулгам ол болган.

Ленинград университединге сургуул болуп турар чылдарымда орус дылды кончуг кызыл ооредим. Ксения Петровна Язева башкы орустап бижинрин, орустап чугаалазарын, орустап боданырын хандыр ооредип каан. Дөрт дугаар курска тургаш, Васильева ортулукта бир школага практика эрттирип башкылап турган мен. Ол болза он класстың оореникчилери. Шымбай болган мен. Оон ам ол-ла школаның орус дыл болгаш чечен чогаал башкызы мени мактап, хей-аът киирип каарга, Владимир Маяковскийни тыва дылче очулдура берген мен.

Бежен ийи чылдың чайынында Ленинградтан бир кара чемоданныг чанып келдим. Оон иштинге «Чүгүрүк Сарала» деп романның хол-биле бижээн созу болгаш Владимир Маяковскийниң «Эки-ле-дир!» деп шүлүглелиниң очулгазы бар чүве.

Чүвеним шынын чугаалаар мен. Мээң ол очулгамны Ооржак Хойлакаа башкы чүгүртү көргеш, мынча дээн:

— Сес сүрүп очулдургандыр сен. Тыважыдып очулдурар херек.

Оон ам ол хиреликче очулгамны база катап чаартқан мен. Оюн Чечекей угбайга ол очулгамны чара машиналаткаш, чогаалчылар черинге апарып берген мен. Олег Карламович Саган-оол, Степан Агбанович Сарыг-оол, Сергей Бакизович Пюрбю сугларга мээң ол очулгаминың сайгарылгазын кылган чүве. Мээң ол очулгам арай хиреликче болган. Оон ам катап база очулдурган мен.

Дуржулгалыг очулдуруқчу Николай Кочаевич Тава-Самбу мээң ол очулгамны номчуп көргеш, ачылыг сүмезин катқан чүве.

— Ооргазы тургустуна берген очулга-дыр. Шыырак кижиге редакторлаткаш, үндүрүп ап болур очулга-дыр. Сергей Пюрбюге редакторладып алыр-дыр!— дитен. Сергей Бакизович мээң ол очулгамны хол тутчуп дузалашкан болгаш 1959 чылда Владимир Маяковскийниң «Эки-ле-дир!» деп шүлүглели тыва дылга тускай ном боол үндү.

Владимир Маяковскийниң улуг шүлүглелин очулдурар аас-кежиктиг болган мен. Мээң очулгамны тыва чечен чогаалдың улуг огбелери номчуп көргеш, деткип чораанын утпас мен. Мээң ол очулгамны Тыванын улустуң чогаалчызы Сергей Пюрбю чевен сөзүн хоюглап редакторлаанынга өөрүп чоруур мен.

Шынын соглеп көрейн. Оон ам база ол очулгамны улам эжиждип келдим. Ол шүлүглелдиң ийи дугаар үндүрүлгези база болган. «Шүлүглелдер» деп 1977 чылда үнген номга Владимир Маяковскийниң ийи шүлүглели кирген. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Юрий Кюнзегеш «Владимир Ильич Ленин» деп шүлүглелди очулдурду. Мен «Экизин аа!» деп шүлүглелди очулдурдум. Ол номнуң редактору болза Украинаның комсомол шаңналының лауреады шүлүкчү Александр Даржай болган. Ол база дыка ужурлуг—шүлүкчүлер салгалы деп чүве ол деп ала-чайгаар амырап чоруур мен.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

КУРСК ЭЭТПЭЭНГЕ

Совет улус Курск тулчуушкуунуң 40 чылын демдеглеп турар. Төөгүлүг бо тулчуушкунга болгаш немец-фашистиг шериглерни аңаа чылча шаварынга 133-кү ужар чүүл полугунуң ужудукчулары база киришкен.

Ол полктуң үшкү эскадрильязынга «ЯК-7б» деп он шүүргедекчи самолёттарны 1943 чылдың март 16-да хүлээдип берген. А ук самолёттарны Тываның ажылчы чонпарының акша-хөреңгилериниң күсели-биле бүдүрүп кылган турган. Полктуң дайынчылары самолёттарны хүлээп алган соонда оларны шиңгээдип алырын дораан-на эгелей берген. Баштайгы үеде өөредилгени Чкаловская аэродромга, а майның эгезинден соңгаар Курск ээтпээниң чоогунда Дубовое аэродромга кылган.

Агаарга тергинделди чаалап алыр талазы-биле май болгаш июнь айларда кылган халдаашкыларга полк киришкеп. Дайзынның шериглерни болгаш фашистерниң тылда объектилерни бомбалап турган болук улуг самолёттарын үдээринге полктуң ужудукчулары киржип, дайынчы даалгаларны чедиишкинниг күүседип келген.

1943 чылдың июль чедип келген. Дайзынның ужар чүүлү-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннар агаарга үргүлчүлеп турган. Чер кырынга түр када оожум турган-даа болза, фашистер улуг шавар халдаашкыга белеткенип эгелээнин совет ужудукчулар база бижип турган. Сталинград чоогунга болгаш дайын чорудулгаларының өске-даа фронтуларынга аштырышкынны дээш өжээн негээрин Гитлер болгаш оон генералдары ораңдашканнар.

Ийнги фронтунуң ажыттынмаанын фашистер ажыглавышаан, Барынын Европадан хөй санныг шериглерин болгаш дайынчы техниказы совет-герман фронтуже октааннар. «Төп» болгаш «Мурнуу чүк» деп ийи армияларының ишкүү-биле Курск ээтпээнге совет шериглерин бүзээлээрин болгаш бүрүн узуткаарын фашистиг командылал мынчаарда планнаан. Гитлержи командылал ол сорулга-биле шавар халдаашкынының үезинде 900 мун ажыг солдаттарын, офицерлерин, 2700 хире танкыларны, 10 мун үгер-бооларны болгаш миномёттарны, 2 мун ажыг самолёттарны моолгээн. Фашистиг командылал моральполитиктиг талазы-биле кудулаан шериглериниң сагыш-сеткилин көдүрериниге, совет шериглерге согуушкуннарым таварыштырарынга «тигр», «пантера» деп чаа танкыларын, «Фоке-Вульф-190» болгаш «Хеншель—129» деп самолёттарын ажыглаарын орааңдажып турган.

Совет командылал Курск ээтпээнге хөй шериглерни болгаш дайынчы техниказын база моолгээнин. 133-кү ужар чүүл полугунуң самолёттары киржип турган девискээрге, Ольховатка угланыышкынынга фашистер «тигр» деп танкыларынга чаглактанып алгаш, шавар халдаашкынны эгелээн. 10-15 «тигрлериниң» соо-биле 50—100 чедир ортумак танкылар база халдап киришкен. Дайынның шериглерин бистиң шериглеривис күүлүг боолаашкын-биле уткаан. Бодунуң хемчээлиниң болгаш хан төгүүшкүнүнүң талазы-биле кажан-даа болуп көрбээн улуг тулчуушкун Курск ээтпээнге эгелээн.

Совет Эвилелиниң Маршалы Г. К. Жуков чанык дег ол хүнмерни сагынмышаан, мынчаар бижээн: «Фронтунуң бүгү-ле участоктарынга кадыгдошкун, хан төгүүшкүнүүг тулчуушкуннар болуп, чүс-чүс танкылар болгаш болу чоруур үгер-бооларны орттенип турган. Тулчуушкун шолдеринге ыш болгаш доозун кара булуттар ышкаш диргелген».

Мындыг кедергей берге байдалдарның үезинде бистиң чер кырында шериглеривиске совет ужудукчулар, оларның аразында 133-кү ужар чүүл полугунуң даймычылары дузалап, фашистерге согуушкуннарны таварыштырып, агаарга соксаал чок чоруун келгенчер. Маңаа чижек кылдыр 133-кү полктуң ужудукчуларының эрес-маадырлыг чоруун айтып болур. Олар Тываның болгаш Москва областа Мытищи районунуң ажылчы чоннарынын белекке берген самолёттары-биле олар ужудуушкуну кылганнар. Дайзынның самолёттары-биле олар уткужа берген болгаш хөй санныг самолёттарынга идегээн фашистер совет «кызыл хартыгаларын» агаарга дүрген узуткаарын оралдашканнар. Ынчалзажок эрес-маадырлыг совет ужудукчулар дайзынның 6 самолёттарын узуткаан болгаш агаар делгемнин фашистерден ынчаарда бүрүн хостаан.

Курск тулчуушкунуңун үезинде 133-кү ужар чүүл полугунуң ужудукчуларының эрес-маадырлыг чоруунуң дугайында Тываның ажылчы чоннары өөрүшкү болгаш чоргаарал-биле уткаан. Полктуң ужудукчулары дайынның төнчүзүнге чедир фашистерниң 169 самолёттарын узуткаан. Полкту Кызыл Тук орден-биле шаңнаан, беш ужудукчуларга Совет Эвилелиниң Маадыры бедик атты тывыскан.

П. ФИЛИППОВ,
курлавырда полковник.

Ахмед Ланаачапович АРАКЧАА

1940 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, республика (РСФСР) чергелиг персоналдыг пенсионер Ахмед Ланаачапович Аракчаа бир болгаш үр үеде аарааның сөөлүнде 64 харлыныче чоокшулап бар чораан инзылыында, 1983 чылдың июль 15-те моолгээн.

А. Л. Аракчаа 1920 чылда Эрзин районунуң Мөрен суурга малчын араттың өг-бүлезинге төрүттүнген. Бодунуң күш-ажылчы амыдыралын 1937 чылда башкы ажылы-биле эгелээн, революстуг аныяктарның коммуун организациязының кылдыс эргелекчизинге ажылдаан. ТАРН ТК-ның чанында чыл дуусаалыг курстарны 1941 чылда доозган соонда, ТАРН-ның Эрзин коммуун комитединиң бирги секретарынга депшиттирген, дараазында чылдарда Москвага Востоковедение институдунга, Тыва областың совпартшколазынга ооренген. 1946—1947 чылдарда партиянның Кызыл колээ районунуң ийнги секретарынга, оон соонда үш чыл дургузунда — Эрзин райкомунуң бирги секретарынга ол ажылдаан. СЭКП ТК-ның чанынга ийи чыл дуусаалыг ленинчи курстарны 1952 чылда доозган соонда, партиянның Кызыл хооркомунуң ийнги секретарынга соңгуткан болгаш аңаа үш чыл хире ажылдаан. А. Л. Аракчаа 1955 чылдан 1963 чылга чедир СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретарынга, Каа-Хем райкомунуң ийнги, бирги секретарынга ажылдаан. А. Л. Аракчаа 1963 чылда Тыва АССР-ниң Министрлер Совуделиниң чанында кинофикация эргелелиниң начальныгынга томуйлаткан болгаш пенсияже үнгүже чедир ол албан-дужаалга ажылдаан.

Партиянның область организациязының чорутканы бүгүле албан-дужаалдарга ол даандырган ажыл-херекке бедик харыысалгалыг болуп, аңаа бүгү күжүн, билинн болгаш дуржулгазын берип келген.

А. Л. Аракчаа кичээнгейлиг, бодуун болгаш сагыш човарыгыр кижи болуп, оон-биле кады ажылдан келген бүгү кижилерге ат-алдарлыг болгаш хүндүткелдиг чораан.

А. Л. Аракчаа хей-нийтиниң аммыдыралынга идепкейлиг киржип чораан, СЭКП обкомунуң кежигүнүнге, улус депутаттарының область Советтиниң депутадынга соңгудуп турган. Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле, «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынында эрес-маадырлыг күш-ажыл дээш», «Эрес-маадырлыг күш-ажыл дээш. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден хүнүнден бээр 100 чылынга тураскаал кылдыр» медальдарбиле болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле ол шаңнаткан.

Төлептиг эжиивис, коммунист Ахмед Ланаачапович Аракчаанның дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээде артар.

Бөлүк эштери.

Амыдыралдан чугаа

ЭШТИР-БОРА

«Эки аътка ээ хой, эки кижээ эш хой»— деп үлегер чугаанның утказынга дүүшкен аът дугайында чугаалаксаан ийик мен. Маңнай эжим сугнуң Бора аскырын мунуксавас кижи Дөң-Терекке ховар турган. Чоруу чымчак, маңнап турда, ана ужар куш-ла, сутга эштири кедергей, артында хөрээ сугже кирбес, агым демин куду безин батпас кайгамчык мал чораан. Дезиг аът сүре бергенде, боду билир, ону мунган кижи башкарбас, дескен аъттың ырбазын сыгар. Чылгыга бөрүлер халдап келзе, чылгыже оларны чагдатпас-даа чораан. Өөрүп бөле хавырбаш, дайзын-араатаннарга удур ийи бут кырынга турупгар. Шагда ыт-куш малмаганга аажок айыылдыг турган. Ынчалза-даа Эштир-Боранын өөр чылгызындан күлүп, чаваа хорап көрбээн деп, Маңнай-ооллуң ачазы Балчый ашак хөөреп орар чүве.

Эштир-Бора! Бо ат аналаа тыштып келбээн, Шаңгыр-Бора (караа шаңгыр мал) эштип турда, одуректе дөмей турган. Ынчангы үеде тывалар хемни бола аът-биле кежер ужурга таваржыр турган.

Бир катап ачам элээп каш аътты Сыныңы-Аргыже киирип каан. Далдар чайлаглаар деп барганда, аъттарны Сеп иштинден үндүрер апарган. Ачам баштаан кезек ашактар аъттарны алаактан каидыг янзылыг үндүрүп алырын сүмелешкен турганнар. Хем аажок улгаткан, Улуг-Хеминиң эң улуг адыры турган чер. Бистиң колхозтуң бичии ооллары база чыглып келген бис, алаакка семиреэн аъттарны көрүксеп, мунуксап турганывыс ол. Ашактар мени кый деп алдылар. Маңнап чеде бердим. «Маңнай эжиң сутнуң Эштир-Боразын дилеп экел, оглум. Бо аъттар хоржок хире-дир, хем аажок улгаткан-дыр. Балчый ашактың нйи аъды база аъттар аразында болгай, оларга дөмей херек, көжер уе келген-дир» — дей-дир. Ынчан эжим сутнуң аалы Кыйбаар-Кежиг үстүнде Кызыл-Чыраа алаанда чазаанга чүве. Шавыдарны чавыдактапкаш. Кызыл-Чыраа кайы сен дээш, караш дээн мен. Ша-даа четпээнде Соок-Арыгның артыы талазында чиге орук-биле ыт-куштуу ээртип чораш, халдып келдим.

Ашак өөңүн даштында ыяш чарып тур.

Эжим Эштир-Бораны тудуп берди, мээң аъдымны баглап алды. Халдып кээримге, ашактар хемелеп келже берген, эрик кыдында мени манап турлар.

С. САРЫГ.

Краснодар крайның кадмкшыга албан чергелери чыл бүрүде хөй миллион кижилерни хүлээп ап, дыштандырып турар. Кара болгаш Азов далайларның хой чүс километр эриктери. Кавказтың даглары, аржаан суглар ол крайны чурттуң кайгамчык эки курорт зоназы болдурган.

Зонаның төвү—Сочи хоорай. Кара далайның чурумалдыг чараш эриинде ол хоорай турун турар. Субтропиктиг чымчак агаар, кайгамчык чаагай ногаан үнүттер, Мацестаның аржаан суглары хоорайның районун алдаржыдып турар.

Амгы үеде Сочиде 250 эмнелге-профилактиктиг албан чергелери бар. Ындыг албан чергелериниң саны чыл бүрүде көвүдеп турар.

ЧУРУКТА: Кара далайның эриинде «Жемчужина» деп аалчылар бажыңы.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Сонуургактарга

КУКУРУЗА ШӨЛҮНДЕ ВУЛКАН

Чер кырында эң-не коргумчуг болгаш күчүлүг болуушкуннарга вулканнарның частымышкыны, оларның ходелиишкинин хамаарыжыры билдингир. Вулканның чаза тевишкинин оон чоок кавызында турар чонга, дириг бойдуска хемчээл чок улуг когаралды чедирип болтур. Чижээлээрге, Сицилия ортулукта (Чер ортузу далайда) Этна вулканның 1669 чылда частышкымының үезинде 50 хоорай база 300 суур изиг малгаштан өрттенип калган.

Индонезияда Сумбава ортулукта Тамбора деп вулкан «ошкен» деп санаттырып турган. 1815 чылда ол хенертен шимчеп эгелээн. Вулканның үндүр чашкан хүлү, оон 750 км. ыракта Борнео ортулукка безин кылын шывыг кылдыр чагган. Ходелиишкин үезинде вулкан чер кырынче 100 миллиард кубометр материалды үндүр октаан. Оон частышкыныңың түңнели чонга канчаар-даа аажок коргунчуг болган — ынчан 20 мун кижи харын угда чок болган.

Италияның девискээринде турар сураглыг Везувий деп вулкан бистиң эраның эгезинден бо хүнерге чедир 50 ажыг катап «кыжаныл», дойлуп, холээп келген. Вулканнарның саны хөй. Чүгле оожум океанны долгандыр 300 ажыг ходелип турар вулкан бар. Чаңгыс Ява ортулукта 136 вулкан бар, оларның иштинде үстүнде айытканывыс Тамбора болгаш бүгү делегейде билдингир Кракатау. Чүгле Камчаткада болгаш Курил ортулуктарда 220 вулкан бар, олардың 60 хирези «тыныл чыдар».

Вулкан деп сөстү дыңнаан кижи бүрүзүнүң карааңга конус хевирлиг шиш даг көстүп келир. Ындыг турар-даа ужурлуг, чүге дээрге вулканның күчүлүг чаза тевишкининиң үезинде чер хортүктелдир оваалаттынып үнүп келир. Шак ындыг «кожагарларының» бедин дыка улуг болуп болур: Аргентинада Тупшата вулканның конузу чер кырындан 6800 метр бедиктә көдүрүлгеп. Котопахи деп вулкан 5900 м, Сантай 5410 м. Вулканнар аразындан бедин-биле дорткү черде бистиң Камчаткада Ключевская сопка — 4750 м.

Мексика чурттуг тараачын кижи кандыг каттырынчыг байдалга таварышкан-дыр, көрүнер даан.

1943 чылдың январьда Дионисио Пулидо (ол тараачынны ынчаар адаар) кукуруза шөлүнге ажылдап турган. Дүүш чоокшулай берген, турупкан тараачын дыштанырыбиле ажылдап турган черинге олуруп алган. Удатпаанда ол черниң кижи олурар арга чок кылдыр изип келгенин эскерип каан. Пулидо аайын тыппайн баргаш. Моон мурнунда кажан-даа маңаа мынды байдал турбаанын ол сагынган.

Удатпаанда ажылдап турган шөлүнүң ортузундан ыш аттыгын үнгенин көрүп каапп, ол улам элдепсинген. Ыш үнүп чыдар черге халып чеде бергеш, ол диаметри 5-7 см. хемчээлдиг, улуг күш-биле бус аттыгын үнүп чыдар үттү эскерип каан.

Оон алгызын дыңнаапп, чоогунда ажылдап турган өөрлери чыглып келгенинер. Олар шуптузу бо кайгамчык байдалды элдепсинип мага ханмаанаар.

Хоорай чагыргазының черинче медээлекпенер. Олар аңаа чедип келгеш, корум-чуруумну тургузуп, бүгү сонуургактарны ол черден ыраткан.

Чер удатпаанда тигленип, көдүрлүп үнүп келгеш, частын эгелээн, агаарже даштар болгаш хүл бүлүгүрлүп турган. Удатпаанда изиг кызыл от агып үнүп келген. Мурнунда дескн чыткан шөлге, улус көруп турда-ла, даг озуп эгелээн.

Үш хонганда ол даг 140 метр чедир көдүрлүг берген, а бир чыл болганда оон бедии 430 метр чеде берген.

Мексикан тараачын Пулидо ынчап база бир чаа вулканның төрүттүнүп тургустуганының хереечизи болган.

Бо болгаш оон-даа оске бойдустуң кайгамчык күчүлүг хат, чаъс, дош меңги, көшке, чайык дээш ышкаш болуушкуннарының дугайында Л. Мураовтуң «Бойдуста аналаа эвес коргунчуг болуушкун» деп номундан сонуургап болур.

Э. КОНГАР,
пединститут.

ЭҢ ХӨЙ КИРЖИКЧИЛИГ

ССРЭ-ниң улустарының чайгы сескн спартакиадазының программазын ёзугаар шыдыраа маргылдаазы июль 15-те «Дружба» залда эгелээн. Маргылдаага 49 эр, 20 хереэжен гроссмейстерлер — шыдыраа талазы-биле бистиң чүртүвүстүң тергииннери киржип турар. Бо маргылдаага барык дөрт миллион совет шыдыраачыларның эң шилиндек төлээлекчилери бирги чер дээш боттарының командаларынга ойнаар. Ынчаарга команда бүрүзүнде 6 эр, 2 хереэжен шыдыраачылар кирген. Бүгү шилиндек командалар—17, ол дээрге, ССРЭ-ниң эвилелдешкен бүгү республикаларының, а ол ышкаш Москваның болгаш Ленинградтың командалары-дыр.

ЧЕДИ-СҮҮР

Черим-чуртум, улузумга
Чеди дээрге — утказым хой,
Ужурлуг сен.
Четтинишкен Саян безин
Чеди-Сүүр дээр чеди бизең
Чиңзелериң.

Чеди баштыг чылан маңгыс
Черия чивр дээш,
Курбустудан ужуп кээрге
Чеди Маадыр оны баскаш,
Чеди-Сүүр боол арткан
Дижир чугаалар бар.

Чеди хем, арт ыны черден
Чедип келир аалчыны чүү
Мурнай,
Чеди чүзүн өңгүр кадак —
Чеден-сүнуп Чеди-Сүүрүм
Уткуп алыр.

Бурунгулар — Чеди-Сүүрүм
Булут, туман куржап алган
Турда көөрге,
Черияп, дээрниң аразында
Чеди моңгун багана дег
Сагындырар.

Ынакшылдың, кударадың,
Найыралдың, өөрүшкүнүң,
Боданыгның
Чаячылдарның,
Чарлышкының
Чадыр өг дег чеди аңгы
Иегеси бар.

Чеди-Сылдыс бедээп турда,
Чеди-Сүүрүң дээр актай
Топтап көөрге,
Чеди Маадыр чырык
Тутказ,
«Че, ве, дүрген ушкаш!»
Дээзиг чеденип орар.

Эки аъттар дээниг бол,
Эзенги теп, өзерге оруп
Четтиксимзе,—
Узун оруум эргизин дээш,
Улус-чонум аътказган деп
Билип аар мен.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

ӨРТҮЛЕР-ДИР

Өргүн чоннуң өнүү-байлаан
Өрттен менди камгалашкан
Биляин, күжүн харам чокка
Бистиң чонга бараалгатказ;

Дүмбей дүнүң карангызы,
Дүвү-шуурган
Чалыдырбас,
Секун-минут санында-ла
Серемчизин кошкаш кызбас;

Чалбыыш отка удур тулчур
Чалданыш чок
Дайынчылар —
Чоннуң херээн кадагалаан
Чоргаар, дидим эрестер
Бар.

— Кымнарыл?— деп
Айтырыгга
Кыска харлы:—
Өртүлер-дир.

Ө. ЧИҢМИТ

Айга чедир чалгын берген,
Амыдырал-чурттагларын
Аштас хүнүн бодаратқан —

Октябрь чурту —
Кызыл Москва
Улан-Батор дуңмалыг-даа.
Оңмас алдар бүргеп
Шыпкан,
Ушкажыпкан маадырлар
Бис!

Ажыл-ишке, демиселге
Артык күжү шылгаттынган
Моол-совет майыралды
Боогдай тудар күчү-даа
Чок!

Очулдурган О. СУВАКПИТ

ОКТЯБРЬ — НАЙЫРАЛ

Дерзинлерни чылча
Шапкаш
Деңнелгени чедип алган
Тенденш дивейн хөгжүп
Орар
Десиеш турбас күштүг
Чон бис.

Курукпан чер оңун солуп,
Кудай дээрни эргий
Ушкан,
Аас-кежик, хосталганың
Актыг шерии —
Чолдулар бис.

Аъдын мушган моол чонга

ТЮМЕНЬ ОБЛАСТЬ. Театр коллективтеринде гастроль чайы эгелээн. Тобольдуң шин театрының гастрольдары болур деп турар. Оон шин болүү «Петр Шлеев» теплоход-биле Ыраккы Сөңгү чүктүң районнарынче чанчыл болган аянчорук кылып чорупкан. Барыын Сибирьниң Обь болгаш оске-даа хемнерин таварып, театрның артистери чедиң муң километр хемчээлди эртер. Коллективтиң репертуарында—орус, совет болгаш даштыкы авторларның чогаалдарындан тургускан шиилер. Олар боттарының шиилерин Нижневартовскиниң, Стревевойнуң, Сургуттуң, Нефтеюганскиниң болгаш нефть тывыжының оске-даа улуг төптеринең ажыл-ишчилеринге сонуургадып көргүзер. Ханты-Мансн болгаш Ямал-Ненец автономнуг округтарының мрак районнарынга геологтар-биле, балыкчылар болгаш аңчылар-биле артистер база ужуражыр.

ЧУРУКТА: Тобольдуң шин театрының артистери.

И. САПОЖКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ӨРТҮЛЕР-ДИР

Өргүн чоннуң өнүү-байлаан
Өрттен менди камгалашкан
Биляин, күжүн харам чокка
Бистиң чонга бараалгатказ;

Дүмбей дүнүң карангызы,
Дүвү-шуурган
Чалыдырбас,
Секун-минут санында-ла
Серемчизин кошкаш кызбас;

Чалбыыш отка удур тулчур
Чалданыш чок
Дайынчылар —
Чоннуң херээн кадагалаан
Чоргаар, дидим эрестер
Бар.

— Кымнарыл?— деп
Айтырыгга
Кыска харлы:—
Өртүлер-дир.

Ө. ЧИҢМИТ

КИНО

ИЮЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Лесси»** 9.30, **«Джони Чикано»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Киносборник»** 9.30, **«Полосатый рейс»** 11.00, 12.40, 16.30, **«Инспектор ГАИ»** 14.40, 18.20, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Варварин день»** 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Следствие с риском для жизни»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: **«Каракумы, 45° в тени»** 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

СЭКП кежигүнү, республика (РСФСР) чергелиг персоналдыг пенсионер **Ахмед Ланаачапович АРАКЧААНЫҢ** мөчээнниң дугайын СЭКП Кызыл хооркому, Тыва АССР-ниң Социал хамдырылга министерствозу, Кинофикация талазы-биле күрүне комитеди ханы кажымдал-биле дыңнатпышаан, оон төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге кажыдалды илергейлеп тур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатың 2-23-31, партийн амыдырал болгаш үлетпүр киллдиселериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуу киллдиселериниң 2-37-13, чагаа киллдиселериниң 2-41-27, информация киллдиселериниң 2-22-60, культура киллдиселериниң 2-23-54 кодзо ажыл-агый киллдиселериниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгавар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1064.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш пом садыының хереглерининң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01301

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 165 (12255) | 1983 чылдың июль 17, воскресенье | 1925 чыдда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Бөгүн—Металлург хүнү

МОСКВАГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Чүрттүң бүгү улус ажыл-агыйының депшилгезин металлургия улуг хемчээлге тодаргайлап турар. Адырның ажыл-ишчилери «индустрияның хлевин» бүдүрерин доктаамал көвүдедип турар. Продукцияны бүдүрүп үндүрериниң өзүлдези—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, иштики курлавырларны ажыглаанының, мурнакчыларның дуржулгазын нептереткенининг түңнели.

Профессионаллыг байырлалга — Металлургтүң хүнүнге тураскаатқан байырлыг хуралдың киржикчилери бо дугайын демдеглээннер. Ол хурал июль 15-те, Москвага, Эвилелдер бажыңының улуг залынга болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Э. Дымшиц, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, социалистиг чарыштың тиилекчилери, пайысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери.

ССРЭ-нин аар металлургия министри И. П. Казанец болгаш ССРЭ-нин өнүүг металлургия министри П. Ф. Ломако илеткелдер кылган.

Ажыды улам ынай сайзырангайжыдарынга, СЭКП-ниң XXVI съездизинии, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкининг боттандырарынче бүгү күжүн, билиин болгаш дуржулгазын угландырарын байырлыг хуралдың киржикчилери бүдүрөткеи.

(СЭТА-ның корр.).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Ю. В. Андропов баштаан делегациязының Француз коммунистиг партияның Ж. Марше баштаан делегациязы-биле ужуражышкынының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу бодунуң өзүлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген.

СЭКП-ниң болгаш ФКП-ниң делегацияларының кады кылган медеглелин Политбюро чүүлдүг деп көрген болгаш ийи партияларның арачыңга найыралдың харылзаалаарын база эпсеткил каттыштыөнүлгазын улам ынай хөгжүдеринге, делегейниң амгы байдалының, тайбың болгаш дүшкүүрлүг чорукту савырылышкыны деэш демиселдиң эң чугула айтырыгларын көөрүнге, оларның чаңгыс эвин ханыладырынга ужуражышкынның база анаа хүлээп алдынган документтиниң улут ужур-дузазын онзалап демдеглээн. Совет болгаш француз улустарның эрге-ажыктары, а ол ышкаш Европага база бүгү делегейге тайбынның болгаш айыыл чок чоруктуң херээ ССРЭ-нин болгаш Францияның аразынга, ийи чурттарның улустарының аразынга төпшээрежилгени, найыралды болгаш кады ажыдажылганы негеп турарынга хамаарыштыр СЭКП-ниң болгаш ФКП-ниң бодалдарының дүгжүп турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн.

Планчаашкынга болгаш ажыл-агый чорудулгазынга үлетпүрүүң бүдүрүлге каттыжыышкыннарының (бүдүрүлгелерниң) эргелерин калбартыр болгаш ажылдың түңнелдери деэш оларның харылсалгазын күштелдирер талазы-биле немелде хемчеглерин СЭКП ТК-ның Политбюрозунга чугаалажып көрген. Партияның XXVI съездизинии болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар дугайында шиитпирлеринге дүүштүр ол хемчеглерни бүдүрүлгелериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның, эвилелдешкен республикаларның удуртукчуларының, эртем ажыдакчыларының болгаш практиктиг специалистерниң калбак киржилгези-биле ажылдап кылган. Бүдүрүлгелер директорларының болгаш эртемденнериниң киирген саналдарын, а ол ышкаш парлалганың арыннарынга чырыттынган шүүмүлделдерни болгаш саналдарны хемчеглерге барымдаалап көрген.

Үлетпүрүүң кол зеногузунуң — бүдүрүлге каттыжыышкынларының болгаш бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазын планнаарын экижидерин, шынарлыг, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылга, инициативага болгаш социалистиг тывыңгыр-сагыңгыр чорукка идиг Сөөр, эртем-техниктиг депшилгениң дүргедээрин, бүдүрүлгениң интенсификациязын хандырар байдалдарны тургузарын бо айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң база чазактың чогуур шиитпирлеринге айыткан. Улус ажыл-агыйын удуртурунга демократтыг өгелерни хөгжүдери-биле, бүдүрүлгелерни болгаш каттыжыышкыннарны эргелеп башкарарынга күш-ажылчы коллективтерниң ролюн бедидери-биле, боорулга-чарылганы делгеренгей кылдыр шиитээдип ажыларыы-биле холбаштыр экономиканы төпчүдүп башкарарын улам ынай сайзырангайжыдарынче болгаш быжыглаарынче ол хемчеглер угланган. Ол соруглга-биле планнаашкыга болгаш ажыл-агый чорудулгазынга бүдүрүлге каттыжыышкынларының болгаш бүдүрүлгелерниң эргелерин калбартыр, ажылдың түңнелдери деэш оларның харылсалгазын күштелдирер талазы-биле экономиктиг шенелдени үлетпүрүүң чамдык адырларынга чорудары көрдүнген. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң доктаалының допчулалын төп парлалгага парлаар.

Атомнуг электростанцияларның тудуунуң калбарганы-биле болгаш ажыглалы-биле холбаштыр ындыг электростанцияларның идегелдиин болгаш айыыл чок чоруун бедидер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында, а ол ышкаш атомнуг энергетикага ажылдарны айыыл чок чорударын хайгаараар талазы-биле ССРЭ-нин күүрүне комитедин тургузарының чугулазының дугайында ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң саналдарын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлдүг деп көрген.

Волгодонск хоорайга бүдүрүлгениң болгаш социал-культураның объектилерин төлевилээрде, тударда болгаш ажыглаарда, чамдык министерстволарның, ведомстволарның болгаш оларга чагыртқан организацияларның удуртукчулары күүрүненин сагылга-чуруму карҗызы-биле үреэн дугайында СЭКП ТК-ның чанында Партийжи контроль комитединиң болгаш ССРЭ-нин Улусчу контроль комитединиң дыннадыын Политбюро дыңнаан. Ол үреэшкиннер деэш бүрүүлүг албан-дужаалдыг кижилерге шынгыы харыысалганы хүлээткен. Хоорайның үлетпүр болгаш социал-культура объектилерин төлевилээрде болгаш тударда болдунган четпеетернин үржуктарын узуткаар талазы-биле өргежок чугула хемчеглерни ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели, хамаарышкан министерстволар болгаш ведомстволар, чер-черниң партия болгаш күүрүне органнары ап чорудар деэш дыңнадыгны хүлээп алган.

Ливан коммунисиг партияның Ж. Хауи баштаан делегациязы-биле СЭКП ТК-га болган ужуражышкынның дугайында информацияны Политбюронуң хуралынга чугаалажып көрген. Бистиң чүрттувустуң иштики болгаш даштыкы политиказының өске-даа чамдык айтырыгларын чугаалашкан.

«ТЫВА АССР-НИҢ АЛДАРЛЫГ ГЕОЛОГУ» ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ В. Л. АВРУЦКИЙГЕ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республикага геологияны хөгжүдеринге болгаш казар байлактар шинчилелдеринге ачы-хавыяазы деэш Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының» начальниги Валентин Леонидович **Авруцкийге «Тыва АССР-ниң алдарлыг геологу» Хүндүлүг атты тыпсыр.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың июль 14.

ОРБИТАДА

Ужудуушкун башкарар төп, июль 15. (СЭТА). «Салют-7»—«Союз Т-9»—«Космос-1443» орбита комплекизинде космонавтар Ляхов биле Александровтуң күш-ажылчы ээлчээ уламчылавышаан.

Ажыл-агый болгаш эртем сорулгаларынга дүүштүр Чериниң кырын комплекстиг шинчилээрининг баштайгы бөлүк ажылдарын экипаж дооскан. Совет Эвилелиниң девискээриниң ортаа болгаш мурнуу широталарының калбак районун чурукка тырттырган. Ол шинчилелдерге фотоаппаратурадан ангыда «Спектр-15» деп болгар приборну база ГДР-ниң специалистериниң чогаатканы МКС-М деп спектрометрия ажыглаап.

Космостуң Чер чоогунда делгеминге гамма-херелденишкинниң болгаш октаглыг кезекчигештерниң бөлүктериниң дугайында медээлер алыры-биле «Елена» деп бичии хемчээлдиг гамма-телескопту ажылдаткан.

Шинчилелдер болгаш шенелдер-биле кады космонавтар «Космос-1443» корабльдиң чүгүи дүжүрими үргүлчүлээн, эккелген дериг-херекселдерни чогуур черлеринге тургузуп турар.

Ам экипаж станцияда профилактика ажылдарын кылып, бортта чамдык системаларның ажылдаарын хынап, ам болур шенелделерге эртем аппаратуразын белеткеп турар. Хүн чурумунуң кол кезээ күш-дамыр сайзыралыр мергежилгелер кылыры болуп турар.

Владимир Ляхов биле Александр Александровтуң кадымның байдалын илап хынаарыбиле комплекстиг эмчи шинчилгезин кылган. Чижээлээрге, чүректиң дыш байдалда биоэлектриктиг идепкейин база гидростатика базыышкынынга чүрек-дамыр системазының кандыг байдалдыг болуруи шинчилээн. Шинчилге космонавтар ийилээ кады, боттары сергек дээрзин көргүскеи.

Эртем-шинчилелдиң «Салют-7» — «Союз-Т-9»—«Космос-1443» комплекизиниң ужудуушкуну эки чоруп турар.

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР БИС

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА-ның корр.). «Совет кижилер тайбыңны күзеп турар деп бо чаагай аян-чоруулар үезинде ужурашкам бүгү кижилерге чугаалаар сөлер!» деп чагыгбиле «Тайбыңның 83 чылда» делегейниң чадаг-терге маргылдаазының киржикчилерни Ленинградчылар үдээн. Чадаг-терге чарыжының киржикчилери Москвадан Вашингтон чедер. Норвегиядан, ССРЭ-деп, АКШ-тан, Финляндиядан болгаш Швециядан чадаг-тергечилер Ленинградка чыылган турган болгаш дөрт хүнү аңаа эрттиргеннер.

Пискаревтиң тураскаадлыг хөөрүнге болган хөй муң кижи киржикчилиг митинг ядролуг дайынның кыжаныышкынының узуткаар дээш демиселге күжениишкиннерни каттыштырарынга шиитпирлиг чоруктуң тодаргай херечизи болуп турар. Тайбың камгалалының Ленинград комитединиң даргазы шүлүкчү М. А. Дудин митингиге чыылганнарның мурнунга чүве чугаалаан болгаш бөгүнгү аас-кежиктиг амыдырал-чурттарга фашизмге

ЧАРЫШТЫҢ ЭГЕЛЕКЧИЛЕРИНДЕ

1983 чылдың октябрь 13-те бүгү чурт социалистиг чарыштың дээди хевири — күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле нөөр дээш шимчээшкининиң 25 чыл болур оюн демдеглээр. Бүгү чуртта ышкаш, бистиң республиканың ажылчы чоннары ол юбилейни чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээринге белеткенип, хөй күш-ажылчы коллективтер бедитиен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Чарыштың эгелекчилери —«Тиилелге» совхозта, Кызылдың сүт комбинадында, дааранылга фабриказында, пассажирлер АТБ-зинде тус-тус бригадалар, чамдык ажылчыннар 1983 чылдың бирги чартыында алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкининг күүсеткен.

ШАЛЫПЧЫ 25 НЕДЕЛЯ

«Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкининиң 25 чыл оюнга—шалыпчы 25 неделя!» деп лозуңнуң адаа-биле ажылдаарын совхозтуң ажыл-ишчилери боттарының хуралынга хүлээнген.

— Чер ажылынга зона системазын долузу-биле иептередип, кодээ ажыл-агый ажылдарын чорударда технологтуг сагылга-чурумну шынгыызы-биле сагырын чедип алыр, мал чеми белеткээриниң планын хуусаа бетинле октябрь 1-де күүседир бис — деп мал чеми белеткеп турар коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири Валентин Ооржак чугаалап турар.

Совхозтуң оске-даа күш-ажылчы коллективтери бедиткен хүлээлгелерин ап, ону күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткан. Чижээ, СБФ-зи октябрь 13-ке чедир саар бир инектен-не 1650 кг сүттү саарын хүлээнген. Ол дээрге, чылда алган социалистиг хүлээлгеден өлээп хөй коргүзүг болур. Ажыл-агыйның малчыннарының мурнунда сорулга улуг. Олар төрүүр чүс башка онааштыр 87 хураганны, 80 бызаапы, 75 кулунну мендип ап, остүрер.

Он бирги беш чылдың үшкү чылының бирги чартыын совхозтуң малчыннары чедиишкининг дооскан. Күрүнеге эът садар планын 149,6 хуу, сүттү 120,4 хуу, дүктү 190 хуу күүсеткен. Бо чылын күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планын октябрь 13-ке чедир күүседир дээш социалистиг чарыш коллектив бүрүзүнде, түс-түс кижилер ортузунда хайыккан.

Амгы үеде кур-чер совхозунда алды чүс бежен ажылчын, механизатор Хертек Санаа хүнде 10 га черни кеспирер тургаш, 14 га чедирип, күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруунда чоруп орар. Совхозтуң Топ салбырында Хомушку Артис-оолга удурткан механизастаттынган звено база эки ажылдап турар. Тракторист Монгуш Окал-оол, сараат салыкчызы Юрий Монгуш хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келген. Витаминниг сиген долганы белеткээринче ажыл-агый база киргеп.

Совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүнге чедир чүс тонна сигенни белеткээн. Ажылдың темпизин бедидер дээш совхозтуң дирекциязы, партия комитеди, профком чогуур хемчеглерни ап турар. Мал чемперинниң белеткелинге албан организацияларны, школа, ясли-сад коллективтерин, малчыннарны, сууларының чүрттакчыларын калбаа-биле хаара тудар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: сараат салыкчызы Монгуш Кызыл-оол. В. МОНГУШТУҢ фотолары.

БӨГҮН ДҮҮНГҮЗҮНДЕН ЭКИ АЖЫЛДААР

Ындыг лозуң-биле ажылдавышаан, Кызылдың сүт комбинадында ажылдакчы бүрүзү бодунуң көргүзүглерин анализтеп, продукцияның шынары, камналгалыг чорук, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүг дээш чарышта хаара туттунган.

Бо хөй кижилиг улуг күш-ажылчы коллективте ажылдап тураралр барык шупту коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкининде хаара туттунган. Ам ында 30 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. 121 кижи ол бедик ат дээш демисежип турар. Заводтуң тос цеги коммунистиг күш-ажылдың цеги деп ат дээш демисежип, чүс бежен ажыг кижи социалистиг чарышта киржип турар.

Коллективте партия, профэвилел, хөй-ниитти организацинлары күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, ажылчыннарның күш-ажылының байдалдарын экижидер талазы-биле ажылды кичээнгейниң төвүнге тургузуп, бүдүрүлгениң эстетиказын бедидер, продукцияның шынарын экижидер дээш хемчегни ап чорудуп турар.

Комбинаттың коммунистери болгаш ажыл-ишчилери коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкининиң 25 чыл болур оюнга аллар кылдыр боттарының алган социалистиг хүлээлгелериниден ажыр октябрь 13-ке чедир 3 тонна мал саржаан, 9 муң рубльдиң хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрерин хүлээнген.

Олар боттарының созуң эзлеп турарын чартык чылдың түңнелдерин коргүскеи. Баразының продукцияның планы 104,1 хуу, сайгарылга планы 104,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле 104,8 хуу күүсеттинген. Мал саржаан, сүт продукцияларын ажылдап кылырының планнары база ажыр боттанган.

Коллективте социалистиг чарыштың мурнуку одуруу"да хөй шалыпчылар киргеннер. Ылаңгыя коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, комбинаттың хоочуну Г. Д. Федиенконун удурткаңы диета цеги, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы А. Сундуй-оолдуң бригадирлээни саржаг цеги, В. Ф. Зинаның удурткаңы творог кылыр участок чарышка эки көргүзүглерни чедип алган.

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Юрий Малышевтиң удурткаңы комсомолчулар-аныяктар бригадазы Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде бригада керээзи-биле ажылдаар аргаже баштай шилчээннериниң бирээзи. Амгы үеде ол бригада чолаачылар-биле бүрүн четчелдиттинген болгаш найысылалга пассажирлер дажыглаар талазы-биле эки ажылдыг бригаларының одуруунда кирген.

Бо чылдың бирги кварталында комсомолчулар-аныяктар коллективи социалистиг чарышка тиилекчи болуп, «АТБ-де эң эки бригада» деп атты чаалап алган. Коллективтиң күш-ажылчы алдар тугуи оларның чедиишкинии демдеглеп кодургеи. Ам чолаачылар В. Гусаков, В. Орёл оларга хандырылганың культуразының талазы-биле эң эки деп атты тывыскан. Бригада бо чылдың бирги чартыында автобустар шимчээшкининиң доктаамалының болгаш хандырылганың культуразының талазы-биле планын күүсеткен.

Хоорай автобустары бо чылдың майлаң эгелеп пассажирлер дажыглаарының композтерлиг системазынче шилчээн. Ажылда чамдык бергелер турза-лаа, бригада алды айларла 3169 рубльдиң орулгазын пландан ажыр киирген, 6665 литр кывар-чаар материалдарны, 215 рубльдиң курлавыр кезектерин кампап алган.

Мурнакчы бригада күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкининиң 25 чыл оюнга уткуштур пландан ажыр 2 муң пассажирни дажыглаарын, 500 литр бензинни, 150 рубльдиң артык кезектерни, ийи автодугуйну камнап алырын хүлээнген.

Бүдүрүлгеге эки көргүзүглерни чедип алыр, мергежилди бедидер, коммунистиг моральдың нормаларын сагыыр, коллективтиң хөй-ниитти амыдыралынга идепкейлиг киржир, пассажирлерни хандырарының культуразын экижидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш коллектив бир демниг ажылдап турар.

В. МАТСОН.
профобычовүелиниң бүдүрүлге-массалыг ажыл кылдызының инструктору.

БАШТАЙГЫ САРААТТАР

Пиитинин малынга четчир саныыр, эки шыпарлыг мал чемперн белеткээр дээш шалыпчы ажыл-ш Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозта бо хүннерде хайпыыштыыпыт чоруп турар. Мал чемнерининг белеткелинде 3 механизастаттыпган. хол-биле кезер 25 звено хаара туттунган. Оларда планнаг опаалдаларны бергеп. четчир техниканы, кижи күжүн, дериг-херекселдерни быжыглаан. Сигенчилер ортузунда социалистиг чарыштың негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылгаш, ажыл-ишчилерге таныштырган.

Совхозтуң Аксы-Барлык салбырында коммунист Көкоол Саяга удурткан хову бригадазы бо чылын 2100 тонна сигенни сараатгаан.Сиген кестирикчизи хоочун онаалдалыг, ону кыска хуусаада күүседир дээш ажылдыында эки организастаан. Мал чемнерининг белеткелинге чылдың-на идепкейлиг киржип келген аныяк коммунист Анатолий Хомушкуга удурткан звено баштайгы хүннерден эгелээш, шалыпчы ажылдааш, 80 тонна сигенни сараатгаан.Сиген кестирикчизи хоочун

ХОЙЖУ БРИГАДАЛАРДА

Лъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга малчыннарның киирер улуу улуг. Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозунуң специалистери хойжуларга политмассалыг ажылдарже, оларның хой малды азырап остүрерине шырак билигиинг болурун чедип алырынче улуг кичээнгейни салып турар. Бо ажылагыйның хойжуларының каш чыл улаштыр шырак коргүзүглерлиг болуп ажылдап турары, мал бажын өстүрер, ооң чаш төлүн хорамча чок азырап доруктурар талазы-биле мурнуку чылдарда чедип алган чедиишкиннери, аргадуржулгазы черле ооредиглиг.

ССРЭ-нин составында Тываның эки тура-биле каттышканынын 40 чыл оюнга күш-ажылчы бедик коргүзүглерлиг ужуражыр дээш совхозтуң хойжулары социалистиг чарышты калбарткан.

Хой ажылынга харыысалгалыг чорук малчыннарда улам бедээн. «Чүгле ак сеткилдиг, кызымак ажыллап болур кижи хойжулап болур» деп негелдени хойжу бригадаларда херек кырында боттандырып эгелээн. Онаашкан ажылынга харыысалга чок, күш-ажылдың сагылга-чурумун сагывас, мал тотчеглекчилерин мал ажылынан чайлаткан. Аныяктарны, комсомолчуларны хой ажылынче хаара тудар ажыл идепкейжээн. Торүүр кодаинарның 65 хуузунда амгы үеде комсомолчу аныяктар. Аныяктарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг бүгү-ле байдал тургустунган. Комсомолчулар - аныяктарның Чаңгыс-Терек хойжу бригадазы организастаттынып тургустунган. Ону Чымы Ооржак ажыл-ишчин күзел-биле эки удуртуп турар. Эрткен чылын ол бригада төрүүр чүс хойга онаашгыр тозан хураганны камгалап алган. Хойжулар Шаңмак Сопай, Кок Сереңот, Чагыр Кара-Доңгак, Тамара Соңмит болгаш оон-даа өскелер бедик көргүзүглерлиг болгаан.

Совхозтуң ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында 84 коммунист ажылдап турар. Олардан 27 кижи хойжу. Аныяк хойжуларга оларның үлегер-чижээ улуг, арга-сүмээш дээштинг.

Хойжулар айның 5 база 18 хүннеринде болуп турган экономиктиг өөредилгеге идепкейлиг киржип келген. Кичээл бүрүүнге олар совхозтуң болгаш бригаданың ажыл-херектериниң, план күүселдезининң дугайын чугаалажып келген. Өөредилгени девискээр айыыбиле дөрт кезек черге организастап эрттирип, аңаа 72 малчын ооренип кыштаап. Кичээлдерге С. Чугуур, Х. Борарган, А. Доңгак, О. Ооржак, О. Хертек болгаш оон-даа оске хойжулар идепкейлиг киржип, бот-боттарының арга-дуржулгазын солчуп, аныяк малчыннарга арга-сүмеен берип келген.

Совхозтуң өшкү кадарчыларыны кыргылданы кыска хуусаада организастыг эрттирген. Бир ошкүге онааштыр 1078 грамм дүктү кыргып алган. Ажыл-агыйның бөжен дөрт

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бөгүн—Металлург хүнү

ЧЕДИИШКИННИҢ ЧАЖЫДЫ

Эртенги туман чедир арылбаан даглар баштарынга дужаштыр ужуп келген самолеттувус кудулап бадары-биле эглиптерге Хову-Аксы суурнуң кудумчуларынга, дөрбелчин-дөрбелчин кварталдарынга мында аймдырал хайыгын турар дээнзинг соңга өттүр чуруттунду. Улам кудулаан, черге хомар деп чорувуста «Тыва кобальт» комбинаттың корпустары даглар-биле дерлештир көзүлдү.

Ол үеде комбинаттың руднигиниң мурнакчы өрүмнекчилдагжылары Валерий Петрович Овёкин, Михаил Павлович Ширинкин, арыглал забойнуң бригадири Владимир Сергеевич Миткус, даг ажылчыны Геннадий Николаевич Поротников, Металлург хүнүнүң бүдүүзүнде «Шахтёржу алдар» демдектиң 3-кү чергези-биле шаңнаткан өрүмнекчилер бригадири Игорь Иванович Муравьев болгаш ол хүнгү ээлчегинең ажылчыннары шахтёржу иднин-хептерин кедипкен, бөгүнде сайгылгаанарын чырыпкан боттарының ажылчын туруштарында — дагның ханы иштинде ажылын шагда эгелей берген, чаңчыккан ижин үүн бүрүде-дег бодарадып турганнар.

Сураглаанывыс кижилеривистең бирээзинге — чазыдырыкчы Николай Дмитриевич Софроновка ол хүн ужуражып шыдавадывыс. «Хүндүлүг даргажы» деп атты аңаа чоокта чаа тывыскан.

Комбинаттың ажыл-ишчилериниң дугайында чугааны руднигтиң даргыларындан эгелээнивис таварылга эвес. Чүл дээрге, олар гидрометаллургтар-биле бир дөмей комбинаттың иштин ажылының кампалгалын — концентратты кайы хирезин бээрринге улуг үлүүн киирип турарлар. Оон аңгыда ол бүдүргенинг иштин технологтуг чорудуумун шуут эгезинде олар туруп турарлар. Руда чедир бербес болза, ооң шынары багай болза, концентрат бөвө эвээш, шынары кудулаар.

Дагжыларының берген рудазы комбинаттың кол цехинге — гидрометаллургия цехинге баар. Руда үүрмектээр участоктага шарлыг дээрбеден үнүп турар рудазының шынарын башкарылга пультузунда олурупкан аппаратчы С. С. Чактар хынап олур. Сергей Степанович маңаа баштай өөреникчилеп кирип, курстар дооскаш, практиктиг ажылга дадыгып, дагдыныкчы ажыл-ёөрдериниң дузазы-биле, бодунуң шудургузу, сонуургалы, тура-соруу-биле мергежилдиг специалист апарган.

Дээрбе участогунда ооң кады ажылдап турары улуг машинист Байлак Аңгыр-оолович Иргит (үстүнде чурукта) комбинатта хоочунарының бирээзи. Ол элээн каш кижини бодунуң мергежилинге өөретken. Оларның дорту ам база улуг машинистер.

Цехтиң база бир участогунда бөгүнгү ээлчегин назы-халы аныяк-даа бол, күш-ажылчы дуржулгазы элээн улгаткан мергежилдиг аппаратчы Вера Алексеевна Рытова (ортузунда чурукта) эрттирип тур. Ол хой саныг приборларның коргузүглерин барымдаалап үүрмектээн рудадан кобальтыны, никельди, чести болгаш мөңгүн-суун ылгап үмдүрер эзилдиришкинниң канчаар чоруп турарын хынап, тааристыр башкарып турар. В. Рытованың ажылындан үнелиг металлдарны алырының хемчээли, шынары хамааржыр. Оон аңгыда комбинаттың иштин ажылының кампалгалын оон база элээн улуг хамаарылгалыг. Приборларны хайгаарап көрбейн, чорудугну таарыштыр башкарбайн базыр болза, металл артынчы бооп үнер нийкпе, бүдүрүлгеге ажыглаттынып турар аммнаң артыкка чарыгдаттынар. Вера Алексеевна ынчангаш бичиндир, чорудар турдувус. Ол дээрге заводтуң хемчээлинге бүдүн чылда алырга, муң-муң тонна-дыр. Шиитпирни тыварынга Днепропетровскиде Бүгү-эвилелдиң хоолай үлетпүрүнүң эртем-шинчилел болгаш конструктор-технологтуг институттуң ажылдакчылары дузалааван. Кадыкаар стан бүрүзүнүң төнчүзүнге немелде автоматты тургузарын слар сүмелээн. Ол технологтуң дузазы-биле «планнаттынган» ажыл-агыйжы эвес чоруктарны болгаш оске-даа четпестерни чайладырынче угланган сүмелер болуп турар.

Ажылчы чоннарның саналдарынга, чагаа-билдиришкиннеринге кичээнгейлиг болурун үе негеп турар. Райкүүскомда кээп турар почтаның үчүдүп тургускан болгаш ону шыңгыы контрольда алган. Райкүүском чагаа, билдиришкин бүрүзүн анализтеп көргеш, аңаа үдезилээш, шиитпирлерни хүлээп ап турар болгаш хемчег алыры-биле кодээ Советтер күүскомнарынче, совхозтар дирекцияларынче, албан черлерниң, организацияларның удуртукчуларынче шилчидип турар.

Чурттакчылыг черлериниң чагагайжыдылгазынга хамаарыштыр чурттакчы чондан кирип турар саналдар, чагаалар эвээш эвес. Чижээ, Саглы суурнуң чагагайжыдылгазынга хамаарыштыр чурттакчылардан шүүмчүлелдер киргилээн. Суурнуң кудумчуларында тарымал үнүштер ажаалда-хайгаралдың багайындан кадып өлүп турар, штакетник-херимнер септеттинмейн турар болгаш ээн кагдынган бажыңнар бар. Совхозтуң чунар-бажыңынга каш чыл улаштыр септелге чоруттунмаан. 1982 чылда иштизи-биле Саглы кодээ Советтиң күүскомунга, совхоз дирекциязынга, профкомга ажылчы чондан янзы-бүрү темаларлыг 621 билдиришкин киргеи. Чүгле кодээ Совет күүскомунга 138 билдиришкин киргеи. Ол билдиришкиннериниң 27,3 хуузу чурттагга бажыңнарының хуваалдазын шын чорударынга, ооң септелгезинге хамаарыжыр. Индыгдаа болза Саглы кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы А. С. Бадыргы, совхоз директору Б. М. Кара-Сал ол шүүмчүлелдерден чогуур түңнелдер үндүрбейн турары канчаптаа таарышпас. Солчур, Торгалыг кодээ Советтерде байдал база ындыг.

Районда харылзаа ажылы негелдеге ам-даа дүүшпес, чоннуң негелдезин хандырбайн турар. Чаа-Суур, Торгалыг суурларда рәдио, ол-ла суурлар болгаш Саглы аразында телефон харылзаазы багай. Почта чедирилгези үзүктелишкинниг, солун-сеткүүл бо-ла саадай бээр.

Чаа-Суур кодээ Советиниң күүскому ажылчы чоң-биле ужуражылгаларны доктаамал организастап турар. Чурттакчыларның аңаа саналдары күүскомнуң кичээнгейинде. Ук кодээ Советтиң күүскомунуң ажылчы чоннуң чагаалары-биле, саналдары-биле ажылында чамдык четпестер бар. Чижээ, хлеб соортүлгезинге, почта чедирилгезинге, автобус аргыстырылгазынга хамаарыштыр хомудалдар илереттингеи чагаалар бар. Ол талазы-биле саналдар кирип турза-даа, үстүнде айтырыглар чедир шиитпирлеттинмейн турар, четпестер чайлаттынмаан. Чурттагга бажыңнары тудуг материалдары чогу-биле септеттинмейн турар. Бо кодээ Советтиң күүскомунуң ажылында ажылчы чоннуң чагаалары-биле, билдиришкиннери-биле ажылда чедир кылыр, көөр үүлдер ам-даа бар.

«Торгалыг» совхозтуң дирекциязынга болгаш Торгалыг кодээ Советиниң күүскомунга эрткен чылын хамаатылардан 166 чагаа, билдиришкин киргеи. Мында база чоннуң чагаалары-биле, билдиришкиннери-биле ажыл ажыл-агыйның кайы-даа участогунда чугула айтырыг. Индыг турбуже, районнуң чер-чер Советтеринде, албан черлеринде, организацияларда бо чугула айтырыгны шиитпирлеп турарында чамдык четпестер бар. Чагаалarны, дилег-хомудалдарны кайы-хире кичээнгейлиг шиитпирлеп турарындан ажыл-агый айтырыгларның күүсеглизи үлүг хамаарыжырын утпазы чугула.

Ч. ШУЛУУ-МААДЫР,
Өвүр райкүүскомуң даргазының орлакчызы.

Автоматиканың болгаш контрольдуң төп лабораториязының ажылы чымыштыг, эң харыысалгалыг. Кээп турар рудада ажыктыг бүдүмелдерниң хуузун тодарадып, канчаар ылгап алырын айтыр кижилер ында. Бүдүрүлгениң хоочуну, химниктиг анализ контролюнуң салбырының спектрлиг анализ болүүнүң лаборантызы Лилия Демьяновна Поротникова (адаанда чуруга) рентгениниг спектр анализиниң чаа тургускан аппаратын эң баштай шиңгээдип, хынаңдаларны ам ооң мурнундаазындан усчок дүргеи болгаш тодаргай кылдыр чорудуп турар. Ол херекселди долузу-биле шиңгээтпээн-даа болза, хынаңда ажылдарының бүдүрүкчүлүү ийи катап өскен.

Комбинаттың бүгү кезектериниң ажыл-ишчилериниң деминг ажылының, күрүне планын күүседиринге кижи бүрүзүнүң сагыш човаашкынының ачызында бүдүрүлге чартык чылдың улуг күжениишкин негээр программазын бүгү кол-кол көргүзүглер авйы-биле долдур болгаш ажыр күүседткен. Чижээ, рудиикте 1592.6 погоин метр чер эрттиргеи, ол дээрге план 104,4 хуу күүсеттингени, эрткен чылдың ол-ла үезинден 11,6 хуу өзүлделиг болганы ол. Руда казып тывары 104,2 хуу күүсеттинген. Баразиниг продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планнары ажыр күүсеттинген. Ол бүгү дээрге комбинаттың шудургу ажылдаан бүгү ажыл-ишчилериниң чедиишкинин, чоргааралы, боттарының байырлалынга белээ. Ам шудургу ажылдаары, чедиишкинче чүткүл тус-тус кижилерниң шынары эвес, а бүдүн коллективтиң шынары апар чыдар. Хову-Аксының «Тыва кобальт» комбинадының чедиишкининиң чажыдыдаа ында.

...Самолёттуң хүртүлери сымыдаы дээскинин, ол болу дээрже кыйгырган дег дагжап турда, Хову-Аксының күш-ажылчы эрес-маадырлыг кижилериниң дугайында сактыышкынар хөректи, бодалды сыңыштастадып, ол даашты хүлээп албайн турганыг болдуу. Төрээн чуртуңга үнелиг ховар металлдарны берип тураглар-ларының үүлези бүдүнгүр-ле болзуң!

А. МАКАРОВ.
Авторнуң фотолары.

Советтер амыдыралы

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АП, КОНТРОЛЬДААР

Ажылчы чоннарның чагаалары-биле болгаш саналдары-биле ажыл Советтерниң ажыл-чорудулгазында чугула участоктарның бирээзи. Улус депутаттарының Өвүр район Советиниң күүскому хамаатыларның чагаалары-биле ажылды сайзырааңгайжыдарынче улуг кичээнгейни угландырып турар.

1982 чылда Өвүр райкүүскомунга хамаатылардан 294, 1983 чылдың эрткен беш айларында — 138 билдиришкин киргеи, хуузунда айтырыглыг 84 хамааты хүлээп алдынган. Корреспонденцияның темазы янзы-бүрү. Оларның үжен хуузу чурттагга бажыңнарының хуваалдазында, ооң септелгезин чорудуп турарында четпестерни, чамдык удуртукчу ажылдакчыларның талазында ажыл-агыйжы эвес чоруктарны болгаш оске-даа четпестерни чайладырынче угланган сүмелер болуп турар.

Ажылчы чоннарның саналдарынга, чагаа-билдиришкиннеринге кичээнгейлиг болурун үе негеп турар. Райкүүскомда кээп турар почтаның үчүдүп тургускан болгаш ону шыңгыы контрольда алган. Райкүүском чагаа, билдиришкин бүрүзүн анализтеп көргеш, аңаа үдезилээш, шиитпирлерни хүлээп ап турар болгаш хемчег алыры-биле кодээ Советтер күүскомнарынче, совхозтар дирекцияларынче, албан черлерниң, организацияларның удуртукчуларынче шилчидип турар.

Чурттакчылыг черлериниң чагагайжыдылгазынга хамаарыштыр чурттакчы чондан кирип турар саналдар, чагаалар эвээш эвес. Чижээ, Саглы суурнуң чагагайжыдылгазынга хамаарыштыр чурттакчылардан шүүмчүлелдер киргилээн. Суурнуң кудумчуларында тарымал үнүштер ажаалда-хайгаралдың багайындан кадып өлүп турар, штакетник-херимнер септеттинмейн турар болгаш ээн кагдынган бажыңнар бар. Совхозтуң чунар-бажыңынга каш чыл улаштыр септелге чоруттунмаан. 1982 чылда иштизи-биле Саглы кодээ Советтиң күүскомунга, совхоз дирекциязынга, профкомга ажылчы чондан янзы-бүрү темаларлыг 621 билдиришкин киргеи. Чүгле кодээ Совет күүскомунга 138 билдиришкин киргеи. Ол билдиришкиннериниң 27,3 хуузу чурттагга бажыңнарының хуваалдазын шын чорударынга, ооң септелгезинге хамаарыжыр. Индыгдаа болза Саглы кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы А. С. Бадыргы, совхоз директору Б. М. Кара-Сал ол шүүмчүлелдерден чогуур түңнелдер үндүрбейн турары канчаптаа таарышпас. Солчур, Торгалыг кодээ Советтерде байдал база ындыг.

Районда харылзаа ажылы негелдеге ам-даа дүүшпес, чоннуң негелдезин хандырбайн турар. Чаа-Суур, Торгалыг суурларда рәдио, ол-ла суурлар болгаш Саглы аразында телефон харылзаазы багай. Почта чедирилгези үзүктелишкинниг, солун-сеткүүл бо-ла саадай бээр.

Чаа-Суур кодээ Советиниң күүскому ажылчы чоң-биле ужуражылгаларны доктаамал организастап турар. Чурттакчыларның аңаа саналдары күүскомнуң кичээнгейинде. Ук кодээ Советтиң күүскомунуң ажылчы чоннуң чагаалары-биле, саналдары-биле ажылында чамдык четпестер бар. Чижээ, хлеб соортүлгезинге, почта чедирилгезинге, автобус аргыстырылгазынга хамаарыштыр хомудалдар илереттингеи чагаалар бар. Ол талазы-биле саналдар кирип турза-даа, үстүнде айтырыглар чедир шиитпирлеттинмейн турар, четпестер чайлаттынмаан. Чурттагга бажыңнары тудуг материалдары чогу-биле септеттинмейн турар. Бо кодээ Советтиң күүскомунуң ажылында ажылчы чоннуң чагаалары-биле, билдиришкиннери-биле ажылда чедир кылыр, көөр үүлдер ам-даа бар.

«Торгалыг» совхозтуң дирекциязынга болгаш Торгалыг кодээ Советиниң күүскомунга эрткен чылын хамаатылардан 166 чагаа, билдиришкин киргеи. Мында база чоннуң чагаалары-биле, билдиришкиннери-биле ажыл ажыл-агыйның кайы-даа участогунда чугула айтырыг. Индыг турбуже, районнуң чер-чер Советтеринде, албан черлеринде, организацияларда бо чугула айтырыгны шиитпирлеп турарында чамдык четпестер бар. Чагаалarны, дилег-хомудалдарны кайы-хире кичээнгейлиг шиитпирлеп турарындан ажыл-агый айтырыгларның күүсеглизи үлүг хамаарыжырын утпазы чугула.

Ч. ШУЛУУ-МААДЫР,
Өвүр райкүүскомуң даргазының орлакчызы.

Совет Тыванның 40 чылынга уткуштур

ДААЛГАЛАРНЫ КҮҮСЕДИП...

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының ажылишчилери СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведиииң сескн сессиязының шиитпирлерин чаңгыс үнбиле деткээн. Салбырның хойжу бригадаларынга, фермаларынга—бүгү күш-ажылчы коллективтерге хуралдарны эрттиргилээн болгаш ол хуралдарга Пленумнуң база сессиязының материалдарын танышкан. Партияның болгаш чазактың бо ада-сагыш салышкынынга харыы кылдыр салбырның ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың өзек, үшкү чылында көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң бүзе күрүнеге садарының планның даалгаларын чогуур хуусаазында күүседип турар. Салбыр эрткен алды айларда күрүнеге сүт садарының планын 104,3, эттни—108,3 хуу кылдыр боттандырган.

Коллективтиң күрүне мурнунга планныг даалгаларын ажыр күүседип турарынга күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары улуг рольду ойнап турар. Көрүм-чурум үрээшкиннериниге удур профилактиктиг ажылдарны совхозтуң парткомунга, көдээ Советтиң күүскомунга баш бурунгаар бадылван тускай план өзүгаар салбырда чорудуп турар.

Ажылчыннар ортузунда категория айы-биле организастаан социалистиг чарыштың шынарын улам бедидер дээш хой ажылдарны кылып келген бис. Чарыштың тиилекчилерин шаңнап-мактаарда моральдыг болгаш материалдыг деткимчениң деңзигүүрүн шын барымдаларынче чугула кичээнгейни салып келген. Бо бүгү хемчеглериниң түңнелинде салбыр он бирги беш чылдың эрткен чылдарында көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планын доктаамал ажыр күүседип келген.

Бо чылдың баштайгы чартынында бистиң малчынарывыс төрүүр 100 хойга онаштыр 92 хураганы менди камгалап алган. Сүт-бараан фермаларының 15 саанчыларының 13-үү чартык чыл планын күүседткен, 4 хойжу 100 хойга онаштыр 100-тен хой хураганнарны менди камгалап, доруктурган. Саанчылардан Тыва АССР-ниң Дээди Соведиииң депутады Кан-оол Кушкаш, партия обкомуның кежигүннери Светлана Күжүгет, хойжу Сарыг-оол Сарыглар болгаш өскелер-даа хууда бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ыракта ажыр күүседкилээн.

Салбырның материал-техниктиг базазы база чыл келген тудум-на үлүм быжыглып орар. Үүгле сөөлгү ийи чылда безин Бижиктиг-Хая суурда 200 инек кирер механизастаттынган кажааны тутkан, 15 автомашинаның гаражын, салбырның чаа конторазын, чунар-бажыңны, сүт-бараан фермазының чайлаанда уруглар яслизин ажыглалга киирген, школаны алгытkан дээш өске-даа ажылдарны кылган. Малчынарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче чогуур кичээнгейни салып турар бис. Дыка хөй кыштагларда малчыннар чурттаар бажыңнарны тутkан. Эрткен чылдан эгелеп электриглиг бичии моторларны ажыглап эгелээн болгаш чамдык малчыннар телевидениня дамчыдылгазын көрүп болур аргалыг болган. Амгы үеде малчын коденнарже электри шугумун дамчыдарын өөренип көрүп турар.

Сүт-бараан фермазында үлегерлиг бызаа кажаазын, 400 инек саар шөлүү тудуп эгелээн. Салбырның ажылчынарының профессионал мергежилин база өзүп турар. Сөөлгү эрттирген аттестация ёзугаар «Мал ажылының мастери» деп атты 8 саанчыга, 12 хойжута тывыскан. Өөредилге-курстарлыг комбинатче 12 аныяктарны саанчы-операторларны мергежилинге өөредип чоруткан. Сөөлгү үеде салбырда бригада аргазын база ажыглап эгелээн. Бо чылын боторугга-чарылгалыг системаже база хойжу бригаданы шилчиткен. Амгы үеде бо деп-шилгелиг арганы хову ажылдарында база ажыглап эгелээн. Салбырывыс он бирги беш чылдың эрткен үезинде кылган үүлдери хой-даа болза, ам-даа чедир кылдынмаан үүлдер база-ла хой.

Совхозувус Советтиг Тыванның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам калбартыр дугайында республиканың бүгү ажыл-ишчилериниге кыйгырыгны үндүрген болгай. Бижиктиг-Хая салбырның коллективи бо улуг байырлалга уткуштур алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин чогуур хуусаазында чедир болгаш ажыр күүседир дээш күженишкинниг ажылдап турар.

Д. САЯ,
«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының эргелекчизи.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ МЕТАЛЛЫ

Диптер ажылдыр хоолай дамчыдылгазының ааң шугумнары, авиалайнерлериниң моңгүнелчек чалгыннары, ховуда тараа кескен комбайн болгаш шай хайындырар хөнек азы оглеңнишкиниериниң алдын билзээ — ол дээрге шуптузу металл-дыр. Ол чок болза улус ажыл-агыйының чаңгыс-даа адыры, чаңгыс-даа өг-бүле хоржок.

Металл продукциязының шынарын үндезини-биле экижидери болгаш оон ээ экн хевирлерин бүдүрери—СЭКП-ниң XXVI съездиин кара металлургиниң улам мыдай хогаңдээниниң кол угламышкыныы ынчаар тодаратkан. Он бирги беш чылда соокка өйген аманың, изидип тургаш быжыг болдурган база углерод ээвээш каңнарының прокадын, хевири металлдан алыр продукцияга шуут дөмей шуткуларны бүдүрери көвүдээр.

Оңнүг металлургияның мурнунда амгы ажылдан турар бүдүрүлгелериниң чиг-эт базазыны быжыглаары, бүдүрүп үндүрүп турар продукциязың шынарын экижидери болгаш ассортиментизин көвүдедири чугула соруга болуур.

Металлургтар боттарының профессионал байырлалын канчаар уткаанының дугайында СЭТА-ның корреспондентилери чугаалаан турлар.

Челябинскиниң хоолай өөр заводунуң коллективи боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткаан: чартык чылдың планы бүгү көргүзүглер авйы-биле күүсеттинген, пландан ажыр алды муң тонна хоолайларны бүдүргеи.

Челябинскижилер планнан ажыр берген продукциязын ыңгыда ону бүдүреринге херектиг чарыгдалдарны база сайап өөреигеи. Металл, электри энергиязы, одаар үүл камналгазы коллективтиң хүн бүрүдеги сагыш салышкыны апарган.

— Хамыктың кырында чыдып чыдар мыдыг курлавырлар бисте ам шуут чок —деп, бүдүрүлгениң кол инженери Ю. Медников чугаалаар. — Кампан алыр деп бодаар болза, ам ханы дилээшкинни кылыр апаар. Ону заводтуң инженер албаны болгаш адыр-ның институттарының специалистери чорудуп турар.

Бистиң бүдүрүлгеде металлдың кол артык чарыгдалы хоолайларның төнчүзүнге үнер. Хоолай өөрининң эгези болгаш төнчүзүнге канналашкынар технологтуг чурумдан хамып турар. Ынчангаш «кудуруктар» кайы хире артык деңзиглиг болдур, анча хире металл артыкка үнүп турар. Чоокка чедир-ле 20-деи 35 сантиметр чедир «кудуруктарны» үзе кезер, ону катап эзилдирип, чорудар турдувус. Ол дээрге заводтуң хемчээлинге бүдүн чылда алырга, муң-муң тонна-дыр. Шиитпирни тыварынга Днепропетровскиде Бүгү-эвилелдиң хоолай үлетпүрүнүң эртем-шинчилел болгаш конструктор-технологтуг институттуң ажылдакчылары дузалааван. Кадыкаар стан бүрүзүнүң төнчүзүнге немелде автоматты тургузарын слар сүмелээн. Ол технологтуң дузазы-биле «планнаттынган» ажыл-агыйжы эвес чоруктарны болгаш оске-даа четпестерни чайладырынче угланган сүмелер болуп турар.

Ажылчы чоннарның саналдарынга, чагаа-билдиришкиннеринге кичээнгейлиг болурун үе негеп турар. Райкүүскомда кээп турар почтаның үчүдүп тургускан болгаш ону шыңгыы контрольда алган. Райкүүском чагаа, билдиришкин бүрүзүн анализтеп көргеш, аңаа үдезилээш, шиитпирлерни хүлээп ап турар болгаш хемчег алыры-биле кодээ Советтер күүскомнарынче, совхозтар дирекцияларынче, албан черлерниң, организацияларның удуртукчуларынче шилчидип турар.

Чурттакчылыг черлериниң чагагайжыдылгазынга хамаарыштыр чурттакчы чондан кирип турар саналдар, чагаалар эвээш эвес. Чижээ, Саглы суурнуң чагагайжыдылгазынга хамаарыштыр чурттакчылардан шүүмчүлелдер киргилээн. Суурнуң кудумчуларында тарымал үнүштер ажаалда-хайгаралдың багайындан кадып өлүп турар, штакетник-херимнер септеттинмейн турар болгаш ээн кагдынган бажыңнар бар. Совхозтуң чунар-бажыңынга каш чыл улаштыр септелге чоруттунмаан. 1982 чылда иштизи-биле Саглы кодээ Советтиң күүскомунга, совхоз

ҮЖЕН ЧЫЛ БОЛГАШ ҮШ ВЕК

Металлург хүнүнүң бүдүүзүнде «Чиатурмарганец» каттыжышкынында П. Читадзениң бригадазы беш чылдың 4 чыдының опаалдазың бир дугаарында күүседткен.

Оң коллективтиң чедиишкинин дагжыларның бедик бүдүрүкчүлүг техниканы конгуг эки ажыглаан билиринде, бригада чежигүннериниң бот-боттарын эки билчиринде. Ында күш ажылдың сагылга-чуруму бижыг. Бо бүгүге бригадир П. Читадзениң кижиртем улуг улуг. Ачазының, кырган-ачазының, кырган-ачазының ачазының хөрээн уламчылап, Чиатурги рудингинде Петр Николаевич 30 чыл ажылдап турар. Оон-биле кады уруглары, урутларының уругларының, дунмалары — улуг өг-бүлениң барык шүүтү чежигүннери ажылдап турар. Ук дагжылар династиязының иштин стажы — 300 чыл. Өгбелериниң ажыглаан чорааны кускун-хаай болгаш хүүрек-биле эвес, күштүг ротатор комплекстери, үттекчи комбайнар-биле амгы үеде Чиатурида марганецти казып ап турар. Дагжыларга электротехниканың дузазы келген.

Петр Николаевич бо нарын машиналарны үүгле башкарып билир эвес, а техниканы доктаамал сайзырааңгайжыдып турар. Ол бежен ажыг чогаадыкчы саналдарны киирген, ынчангаш аңаа «Грузин ССР-ниң алдарлыг чаартыкчызы» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Аныяктарга бодунуң дуржулгазын ол дамчыдып чоруур. Ажылдап келгени чылдар тургузунда үүс ажыг дагжыларны ол өөредип кижизиткеи. Чыл бүрүде профессионал-техниктиг училищелерниң доозукчуларын шефке ап келген.

Дагжыларның Культура ордузунга Металлург хүнүнүң бүдүүзүнде байырлыг кежээге Читадзелерниң хинастиязы хүндүлүг черге орар.

В. ДАВЫДОВ.

СОҢГУ ҮҮКЧҮЛЕР КАЙДА ДЫШТАНЫП ТУРАРЫЛ?

Поляр мидиниң хоорайы Норильскиде Надеждинскиң металлургия заводунуң ажылчыннары үүгле ажылдап эвес, а бүгү өг-бүлезин-биле дыштанып база билирлер. Металлургтуң хүнүнүң бүдүүзүнде культура база спорт-кадыкшылга комплекстиг «Южный» деп чаа административтиг ammydырал-хандырылга комбинады ажыттынар.

Ында волейбол, баскетбол, гандбол ойнаар, аар атлетика кичээлдери эрттирериниге херек эдээн ааш шелчүгештер, кинокончерт залы болгаш библиотека бар. Ол ышкаш ында кайгамчыктыг үнүштелиг, күштарлыг база аңнарлыг, улуг эвес бассейниерлиг база фонтаннарлыг кышкы сад бар. Бичии уругларның эргезинде тоолчургу хоорайжыгаш. Аңаа Буратино база Чебурашканың чанында ойнап, чадаг тергете олуруп, автоматтыг оюннарга бодунуң кашпагайын тывынгырыы шенеп болур. Кышкы садтың галереязында — бичии уруглар кафези, а кежээ ол аныяктарның апаар.

— Амгы үеде шөлээлер үезин, хой кижилер «материкче» мурнуу хүнүң хередериниге чыныры-биле чорупканнар — деп, завод директорунуң оралакчызы Л. Гудков чугаалады. —Кыска поляр мидиның чайы кайгамчык. Ынчангаш чамдык кижилер хостуг үезин туидираға эрттирикээрлер. Дыка хөй улус чоруткан-даа болза, заводка культура-массалыг болгаш спортчу ammydырал оожургавайн турар.

Надеждинчилерде Культура бажыңы база бар. Ында ботгывынгыр уран чүүлдүң болгүмнери ажылдап турар. Амгы үениң ыры-хогжум ансамбльдери-биле кады улуг эвес академиктиг хор база тургустунган.

Ырлаарынга ынак эзилдиришкин Б. Павлюченко ырыга ынактарны чыып алган кады кичээлдеп турар. Улусчу театр баштайгы шиилерин тургускан, гитаристериниң коллективин база күжүн шенеп эгелээн. Бичии уруглар-биле ажылдаар күзелдиглер база илереэн болгаш чаштарның ансамблин тургускан.

Надеждинский металлургия заводу — Норильскиниң даг-металлургия комбинадының улуг бүдүүлгелериниң бирээзи. Ол оңнүг металлдар бүдүрериниң технологизын шиңгээдип эгелээн. Күш-ажылды бедик автоматчылганы болгаш механизастаанны, эки организастаттынган социал-культура хандырылгазы аныяктарны хаара түдүп турар. Заводта кадрларның ажылдан үнер-кинрер чоруу үш хуудан чүгле бедик боор турар.

Г. ГАЛЛЯМОВ.

ЭКИЖИДЕРИН ДААСКАН

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Совуделиниин «Чоннуң амыдырал хандырылгазын улам хогжүдериниң болгаш экижидериниң дугайында» доктадынга дүүштүр Чөөн-Хемчик районнуң совхозтар төптеринде, салбырларда комплекстиг хүлээп алышкыны пунктуларының ажылын улуг депутаттарының район Советиниң күүскомунуң хуралыпга чугаалашкан.

Районнуң чурттакчылыг суурларында 13, Чадаана хоорайда 3 комплекстиг хүлээп алышкыны пунктулары ажылдап турар. 1982 чылда чурттакчы чоңга ачы-дуза чедиреринииң күрүне планын ammydырал хандырыгга бүдүрүлгези 102.2 хуу күүсеткеи. Бир кижиге онаштыр план өзүгаар 5 рубль 6 копеектиг ачы-дузазын чедирер тургаш, ону 5 рубль 16 копеекке күүсеткеи.

Ачы-дуза чедиреринге ажылдаар кадрларның билиин бедидер талазы-биле тодаргай ажылдар чоруттунуп турар. 1982 чылда ammydырал хандырылга шугумунга ажылдаар 4 мастерни белеткээн. Амгы үеде беш кижи өөренип турар. Одар даараныгга мастериниң мергежилин чедип алыр. Кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир четпестер барын күүском хуралынга айыткан болгаш ону эдер талазы-биле хемчеглер алырын районнуң ammydырал хандырылга бүдүрүлгеге, ажыл-агыйларга дааскан.

Радиоаппаратура, телевизор, соодукчу септээр бедик мергежилдиг кадрлар районда эвээш. Химинтиг арга-биле хеп аштаар талазы-биле чурттакчы чоннуң негелдези хүн бүрү озуп турар. Хеп аштаар дериглелер тургузарынга таарыжыр делгем бажыннар чок. Районда ачы-дуза чедирилгезин чоннуң чурттап турар черинге барып чедирер арга кошкак ажыглаттынып турар.

Районнуң ammydырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниге (директору Х. Ураскулов) хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүселдези чедир контрольдаттынмайн турар.

Күүском хуралы кодээ Советтер күүскомнарынга чоннуң ammydырал хандырылгазын экижидер талазы-биле хемчеглер алырын дааскан. ССРЭ-ниң составынга Тыванның эки турабиле каттышканындан бээр 40 чыл оюнга уткуштур чурттакчы чоңга ачы-дуза чедиреринин улам экижидерин эргелелеге райкүүском дааскан. 1983—1985 чылдарда бүдүрүлге эргелелиниң ажылының перспективтиг планын аңаа бадылаан.

К. МОНГУШ.

РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылынга

ПАРТИЯНЫҢ КОЛ КҮЖҮ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының хүрээлелиинде ажылчыннарның саны 8 миллион четкеи. Ол дээрге 25 чыл бурунгаар партияга санаттыып турган бүгү коммунистерниң санынга деңнежип турар. Партияның 18 миллион 118 муң кежигүиниринииң болгаш кежигүиге кандидаттарының 44,1 хуузун эзлеп турар ажылчыннарга СЭКП-ниң социал составында кол чер онаажып турар.

Совет иниилел амыдыралынга ол барымдааның политиктиг ужур-дузазы кончуг улуг. «РСДРП-ниң Иижи съездизиниң 80 чылының дугайында» СЭКП ТК-ниң доктаалында онзалап демделээми болза, В. И. Ленииниң тургускан партиязы ССРЭ-де тургустунган сайзыраңгай социализминиң байдалдарында ажылчын аңгының политиктиг коллективтиг баштыңчызы, ооң организациязының дээди хевири, чурттуң бүгү ажылчы чонунуң авангарды болу берген. СЭКП бодунуң революстуг болгаш тургузукчу ажылының бүгү үе-чадаларында партияның ажылчын өзээи бызыглаар дугайында сагыш салып келгени болгаш сагыш салып-даа турары кайгамчык улуг ужур-дузалыг. Ында тускай төөгүлүг логика бар.

Сезен чылдар бурунгаар Ленииниң партиязы политиктиг аренаже орус пролетариаттыг партиязы болуп, эртемниг коммунизминиң идеяларын ажылчын шимчээшкин-биле каттыштырарының алыс сорулгазын бодунуң мурииунга салып алган организация болуп көдүрүлүп үнген. Ындыг партия чокка бодун болгаш Россияның бүгү улустарын политиктиг болгаш экономиктиг кулданыышкындан хостаар деп аңаа онаашкан улуг соруллагы ажылчын аңгы кажан-даа күүседип шыдавас деп, Ленин айыткан. Ынчангаш Ленин болгаш ооң соратниктери партияның хүрээлелиинге чурттуң бүгү ынационалдарының ажылчыннарының иштинден социализминиң эң-не бердинген болгаш бүзүрелдиг талалакчылары кирген турарынче, олар партияның үндезини, кол ооргазы болурунче кезээде чүткүп чорааннар.

Ол күженишкиннер чогуур боттуг түңнелдерии берген. 1904 чылда-ла Делегейниң социалистиг конгрезиниге большевиктериң ылеткелиинде оизалап демделеттиигеин болза, лениичи партияның хүрээлеңи муи-муң ажылчыннарлыг болгаш организацияда бактаавайн турар чүс-чүс муң кижилерге партия идейлиг салдарны чедирип турар. 1905—1907 чылдарда бирги орус революциязыиың бүдүүзүнде дерзии шаажылалдың болгаш истеп-сүрүүшкүнериниң байдалдарынга демисежип турган большевиктер партиязының хүрээлелиинге ажылчыннар 61,7 хуу болган. 1917 чылда Февральдың буржуаз-демократтыг революциязы тнилээн соонда партия ажык байдалче үигенде, ооң хүрээлелиинче ажылчыннарның кирери ковүдээн. «Ажылчын аңгының партиязы ындыг болур ужурунда, ынчаар көвүдеп турар-дыр бис» — деп, Ленин ынчаарда демделээн. Февраль революциязынга чедир партияның хүрээлелиинге 24 муң кижи турган, ол-ла чылдың июльде он катап, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бүдүүзүиде он беш катап көвүдээн. 350 муң коммунистиг иштинден 100 муң кижи национал районнарга ажылдап турган (партияның составының 43 хуузу орус эвес 25 национаддарның төлээлекчилери турганнар) болгаш 50 муң хире кижи армияга турган. Ооң-биле чергелештир, 10 партия кежигүнниринииң-ие алдызы ажылчы чоннарның байдалын болгаш күзел-соруун эки билир мурнакчы ажылчыннар турган. Россияга революстуг болуушкуиларны бодунуң караа-биле көрген америк журналист-интернационалист Альберт Вильямстың аиаа хамаарыштыр большевизминиң идеяларының ажылчыннарының болгаш ажылчы чоннарның өске-даа кезээниң иштинге дүрген иептерел турганын «большевиктер чонну биилип алганнар» деп тайылбырлаан. Ынчаарга чон база большевиктерни биилип алган, боттарының эрге-ажыктары-биле дүгжүп турган оларның политиказын болгаш лозуңнарын олар хүлээп көрүп турганнар.

Барык-ла 66 чыл дургузунда Совет эрге-чагырганың дуржулгазының „көргүзүп турары болза, бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары боттарының идегелдерии Коммунистиг партияга бүзүреп келген болгаш кажан-даа мегелеп көрбээнивер. Хамыктың мурнунда ооң бирги чылдагааны — ол бүгү чылдарның дургузунда партияның хүрээлелиинге ажылчын аңгының бүдүн чартык миллион ажыг эң эки төлээлекчилери хүлээп алдынган. Ол болза —партияга бүгү хүлээп алганнарның 59 хуузу. Ооң соонда база-ла ындыг ялзылыг уламчылап турар. 1981 чылда партия кежигүнүге кандидат кылдыр хүлээп алганларның 59,5 хуузу, 1982 чылда — 59,4 хуузу база ажылчыннар. Олар колхозчулар-биле кады бүгү коммунистериң үштүң ийи кезээ болуп турар. Интеллигенцияның болгаш албан-хаакчыларның иштинден элээн хөй коммунистериң бар болуп турары СЭКП-ниң ажылчын бүдүжүи кудулатпайн турар, чүге дээрге, оларның хөй кезии ажылчыннарның болгаш тараачыннарның өг-бүлезиидеи үнгеиивер.

СЭКП-де 8 миллион мурнакчы ажылчыннар — ол болза күш-ажылчы коллективтерге партияның социал-экономиктиг политиказын чорудуп шыдаар улуг күш.

Д. ГАЙМАКОВ,
төөгү эртемнериниң кандидады.

(ПМА).

МОСКВА. «Тайбыныың 83 чылда» делегейниң чадаг-терге чарыжы Тайбың проспектизинден эгелээн. Ооң киржикчилери —Норвегиядан, ССРЭ-деи, АКШ-тан, Финляидиядан болгаш Швециядан тайбың талалакчылары — ол чурттарның девискээрин таварып эрткеш, чарышты Вашингтонга Хиросима хүнүиде барып доозар. Олар орук аайы-биле дайынга удур чыыштарны организастаар, тайбыкиы болгаш айыыл чок чорукту камгалаарынга база быжыглаарынга бүгүле чүүлдерии кылырынче чазактарны болгаш улустарны кыйгырар.

ЧУРУКТА: чадаг-терге чарыжының киржикчилери.

И. УТКИННИҢ фотозу.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧЫСКААЛ

ОТТАВА. (СЭТА). Эрге-чагыргаларның чонга өжээтен политиказынга удурланыышкынның чыскаалдары Ванкуверге болгаш Канаданың барын талакы девискээринде өске-даа хоорайларга болгаи. Күрүне албан черлериниң албан-хаакчыларын, өөредилге болгаш кадык камгалал системазының ажылдакчыларын ажылдан массалыы-биле үндүрерии болгаш профэвилелдерииң эргелерии дыка кызырарын айыткан Британ Колумбия можуиуң чазаанын чарлаан хемчеглериие шыкгыы удурланыышкынын ажылчы чоннар илергейлеп турар. Ажылчы чоннарның күселн-биле акша-хөреигілерии «камнаар» дээн программадан ойталаар кылдыр эргечагыргаларыи албадаар төлээде, бүгү-ниити ажыл соксадыышкынын чарлаарын можуиуң чамдык профэвилел организациялары саналдаан.

КҮШ КАДАР

БОНН. (СЭТА). Америк «Першииг-2» болгаш чалгыныг ракеталарны Барыын Германияның девискээрииге тургузар бе, тургуспас бе деп эң чиглг айтырыгга хамаарыштыр бүгү чоинуң саналаналын алырын организастаар дээш хөй-иинтиниң кампаниязы улам калбарып турар. Тайбың талалакчыларының массалыг шимчээшкииииге киржип турар организацияларның холбаштырылга комитединиң удуртукчулары П. Лейнен, К. Манхарт, И. Дитрихг болгаш өскелердаа парлалга конференциязынга ол дугайын медеглээнер.

КЕДИЛИГ ПРОГРАММА

БЕРЛИН

Социалистиг чурттарның удуртур партия болгаш күрүне ажылдакчыларының Москва ужуражмышкынынга хүлээп алдынган кады кылган медеглелде боттуг ёзу сииииккеи практиктиг, иницнативчи саналлар киргеи, оларны боттандырып чорудары ядролуг халапты болдурбазынга дузалаар деп, ГДР-биле ыайралдың даштыкы иинтилелдер төлээлекчилериниң ужуражмышкынынга чүве чугаалап тура Германияның Социалистиг чамгыс ааи партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, секретары Г. Аксеи медеглээн. Социалистиг чурттарның саналдарын амыдыралга боттандырары делегейдс дүшкүүлүг чорукту чавырылдырарынга чедирер ийик деп, ол онзалап демделээн.

ХЕЛЬСИНКИ

Социалистиг чурттарның тайбың эгелекчи саналдарына тайбын болгаш месилдежишкиннер айтырыгларын өөренип шинчилээр талазы-биле Финииститтүн директору Папио Варис бедик үнелээшкиннп бергеи.

Праганың политиктиг декларациязында хөй саииыг чугула инициативалар, оларның аразында — Варшава Керээзиинің киржикчилери күрүнелериің болгаш Соңгу-атлантика керээзиинің кежигүнери күрүнелериің аразында күштү ажыглаваазының болгаш тайбынның харылзаалары деткиринии дугайында керээни чарар дээш тодаргай саиал киргеи деп. СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазында ол чугаалаан. Ол керээге Финляидия болгаш өске-даа чурттар каттыжып кирип болур ийик.

Стратеттиг боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының дугайында советамерик чугаалажмышкынарга француз болгаш англи ядролуг ракеталарны учётка алырынга камаарыштыр ооң чугаалавны болза: ССРЭ Франциияны болгаш Англияны НАТО-ның кежигүннери кылдыр көрүп, англия болгаш француз күштерии учётка алырының айтырыын тургузары черле билдингир.

КАБУЛ

Бахтар агентилелдиң таймызырында мынчалдыр чугаалаан: «Боо-чепсектерии эңдере бүдүрериие болгаш чепсектиг күштерии быжыглаарынга чарыгдаттынып турар аажок хөй акша-хөреигілер тайбын сорулгаларга ажыглаттынган турар ужурлуг дээрзин социалистиг чурттар каш удаа медеглеп келген. Ядролуг, диитер аразынга ужугар, баллистиктиг болгаш ракетага удур боо-чепсекти бүдүрериие АКШ-тың империализминиң чарыгдап турар акша-хөреигілерииің чүгле чамдык кезээ безии аш-чүтүү, бижик билбес чорукту, ажыл чокталымышкыны чок кылырынга, хөгжүп орар чурттарның улустарынга амыдыралдың колониализмден салгалын келген бөгай байдалдарын узуткаарынга четчир».

Москвага ужуражмышкынга хүлээп алдынган кады кылган медеглелдя хөгжүп орар чурттар, оларның аразында Афганистан иэии-биле деткээнин агентстао демделээн. ССР Эвилели баштаан социалистиг чурттар киижи төрелгетеиниң кырында дирелии келген ядролуг дайын кыжаныын болдурбазын орааладжып турар.

БАРЫЫН БЕРЛИН

Ядролуг дайын кыжаныының улам өзүп орарынң байдалдарында социалистиг чурттарның удуртур партия болгаш күрүне ажылдакчыларыи Москва ужуражмышкынынга француз болгаш англи ядролуг ракеталарны учётка алырынга камаарыштыр ооң чугаалавны болза: ССРЭ Франциияны болгаш Англияны НАТО-ның кежигүннери кылдыр көрүп, англия болгаш француз күштерии учётка алырының айтырыын тургузары черле билдингир.

КАБУЛ

Бахтар агентилелдиң таймызырында мынчалдыр чугаалаан: «Боо-чепсектерии эңдере бүдүрериие болгаш чепсектиг күштерии быжыглаарынга чарыгдаттынып турар ажыг

Эки кижилер дугайында

КЕЗЭЭДЕ АЖЫЛГЫР

Алдан чылдарның эгезинде Улуг-Хемниң Ак-Туруг суурга культурамның одаа—бичии клуб турган. Ону чонга таарымчалыг, көрүштүг чылыг, чырык бараан болдурар дээш дүн-хүн дивес ак сеткилдиг ажылдаан кижилериң бирээзи — Орус Намдак болуп турар.

Аңаа ол одакчылавышаан, аштакчылап он чыл ажылдап турда. Шагаан-Арыгның № 586 КМК-зының тудугжулары делгем, улуг Культура бажыңын тудуп, ажыглалга киргеп. Орус Самдановна аңаа бодунуң ажылгыр ижин уламчылап, бо хүннерге чедир аштакчылавышаан. Чаңгыс коллективке 22 чыл ажыг үзүктел чок ажылдап келген ажылчынны чаңгыс суур чурттуглары мактаар болгаш хүндүлеэр.

Кыштың чыккылама соогунда-даа, чаъс-чайныгыг чайгы хүннерде-даа Культура бажыңынга оон ажылы хайныгып, коллективтиң сеткилин өөртүп турар. Культура бажыңының ишти, дашты кезээде арыгсылыг.

Орус Самдановна төлептиг ажыл-ижи дээш «Ак-Туруг» совхозтуң дирекциязының, партия, профсоюзтар комитеттериниң хүндүзел бижиктери, ортектиг белектер-биле чаңгыс эвес удаа шаңналдып келген.

Ол бодунуң өөңүң эзи хоочун тудугжу Кызыл-оол Дарганович Намдак-биле кады үш оолду, беш кызы өстүрүп, кижизиткен. Өг-бүленiң уругларында — садыгжы, башкы, зоотехник-даа кижилер бар. Школада беш уруунуң өөредилгези, чурум-сагыылгазы эки. Улуг ог-бүленiң дузалал ажыл-агыйынга: картофель, ногаалар өстүрерингe, инектерин, ошкуларын азыраарынга урут-дарым эрестиг дузалакчылар.

С. СОТНАМ.

СЕТКИЛДИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Хүндүлүг редакция! Сибирьде Поповтарның ог-бүленiмден бижип ор бис. Мээң ог-бүлемде ийи уруг бар. Бодум тудугда ажылдавышаан, институттуң кежээки салбырында өөренип турар мен.

Бо чылдың майда халапка таварышкаш, аар байдалдыг Красноярск хоорайның № 1 эмнелгезинге эмнедип чыттым. Тыва АССР-ден клиниктиг ординатура дооскаш үнер эмчи Зинаида Александровна Шаалыга эмнедип, кадыым экижээминге өөрүвес аргам чок. Кижилерниң бүзүрелин чаалап ап билир, чонга профессионалдыг билиин, дуржулгазын харам чокка бараалгадып чоруур, чылыг сеткилдиг эмчиге силерниң солуннy дамчыштыр четтиргеними илереттим.

Бүлиниг эмчиниң ачызында, тудугжуларның одуруунга катап ажылдаар аас-кежиктиг болуп, ниитиниң херээн уламчылаар арталыг апардым. Чаагай мергежилдиң кижизи, Зинаида Шаалыга моон-даа соңгаар чогаадыкчы чедишкиннерни күзедивис.

М. ПОПОВ.

Лесосибирск хоорай.

Рассказ-сактыышкын

ТӨӨРЕДИГНИҢ ТӨЛЕВИРИ

I

Арган, чинге салааларында үнелиг эртине-даш-биле характаан алдын билзектерлиг, бажының кылаң кара дүгүн аяның кылдыр чолдайтыр таартып алган, төгерик ак арыннығ, хертеш сыннығ, өске эштериден чүүүл-биле-даа ылгашпас, ынчалза-даа шырайы ширинзимээр, характарының көрүжү соок херээжен столда изиг шай аартып олурган. Аңаа дужааштыр чээрби ажыг харлыг, сарыгзымаар узун чаштыг, кызыл арыннығ уруг чугаазы элээн үнүп шуудай берген, соңга өттүр бүдүү көрүп каап олурган.

— Тускай машина-биле кээп ап алыр бис дээр чорду, үгбам.

— Кажан болур дээн ийик сен?

— Үш хонгаш, таптыг-ла 49 хонуу болуру ол-дур ийин, хөөкүй кырган-аванның.

— Баар-ла бооп-тур мен, бир эвес өскээр келдиртпес болза. Эрткен дүне бир чүве мени амыратпайн турду ийин. Пох, чүрээм! Бо-даа уругнуң аичыл ынай, өске улуска чугаалай бердиң халак.

— Аныяк кижи хамнап өөренип болур бе, үгбам. Сен ону кымдан өөренип алганың ол?

— Салым-чаяан, хам-дос деп чүве бар, мээң кырган-ачам улуг хам чорааан ашак-тыр. Оон сүнеэнин мени сураглап тып алган чүве-дир ийин бо. Оон башка аиаа чорбас ийик мен бе.

— Ынчаарга аиаа кижи хамнап өөренип албас чүве ышкажыл?

— Чарным бар дээш чайганмадым,

Чаяан дозум чарлыы күштүг—деп, чүве бар ону аныяк кижи бодаар херек. Мен ышкаш ажы-тол чок, берге салыныг эвес сен, ону бодаап чоор сен. Харын оске эртемге өөренип алыр болгай—деп, чаа хам демгизин сургап каан.

— Иштинде бир чүведен сезинген хевирлиг. Чүге дээрге, ол херээжен хам элээн билиглиг кижи чүве-дир. Өөренип база чорааан. Шаандагы бижик билбес хам эвес. Оон-биле кады биезги тыва хамнарның билбес чорааны көзер дээн ышкаш төлгелерин болгаш айның 13-түң хүнүн, неделяның понедельник, среда хүннерин албан болгаш амы-хуунуң херээн будүрүп чорук кылыр дээн кижилерге «чорук чогувастың» хүннери дептерге суг, чамдык кижилер аңаа бүзүреп, чүве чоруурда баш удур төлгеледир. Ол ышкаш өлген кижиниң дөртен тос хонуун эрттирерде хам база будүү эскет чоктап хогдуруп кээр. Ол оон хол күруг үнмес. Алырда холүн эрттирбейн ийүн бодап алыр, чүге дээрге бодунга идегелди оскунмас ужурлуг. Шак мындыг чаа хамнар база бар апарган чүве-дир—деп, мээң бир эжим орукка чоруувуста чугаалап чорду.

— Чаа кылымал хамнардыр ийин, а ёзулуг хамнар база-ла арат чонну тоөредип, коргудуп чорааш, чүгле боттарыгга олча-ажыкты тып чорааннар болгай—деп немеп кагды.

Шак ынчан мен бичии чорумда кырган-авам хөөкүйүнүң мөчээнииниң соонда дөртен тос хонуунда бир хамны көргенимни сактып келдим.

II

1935 чылдың часкаар кыжы турган чүве. Ачамның аазы, кырган-аваавыс, акымны эш кылдыр ап алгаш, дагта хой кыштадып турганнар. Ачам суг ниээ-биле хемге кыштаанмар.

Бир-ле кежээ орай апарганда, кежээки чем соонда, удуур деп турувуста, даштын өг эжиниде кижи кылажы кыйырааи соонда акым бо кирип келди.

Так кылдыр дуй багланыпкан додарлыг калбак бөргүнүң кыдыын долгандыр шогжегер ак кылдыр хыраалай берген. Ол хиреде изиргенгеш деритккенинден арны кызыл. Акымны көрүп каап, авам тура-ла халаан.

— Мындыг орай үнү канчап келдиң келдиң, оглум? Кырган-аваң кандыг-дыр? — дээш, айтырбас-ла чүвези чок. Ынчан ачам тура халаап, оглун дөрге аппарган, күрүн чежип, тонун ужулгаш, иденкеген үштә тыртыкылап, буттарының салааларын бөле адыштап:

— Багай оглумнуң бутчугаштары харын-даа доңмаандыр—дээн.

Авам ааштa мүн артыын чылыды тиге каапкаш, акымга шай куда берди.

Акым шайын ийи-бир аартап чоруй ыглап бадырыпты. Кезек када ишкирнип чоруй, улуг тынгаш, чугаалап эгеледи:

— Хой дадарган чанып келиримге, кырган-авам даштын удуп калган чыдыр. Оттуруп алыр бодаап «кырган-авай, кырган-авай!» — дээш, тыртыкларымга шимчевес болду. Оон огже киир соортур дээш угбадым. Хоюмну кажаалап каапп, Одурут-Бажында аалга Зошка кырган-авам сутга бардым. Ол аалга турган Бүлгээр акыйбиле дедир келдиивис.

— Оон капчалдыңар ынчаш, оглуй?— деп, ачам хевин кеттинип тура, улаштыр айтырган.

— Чедип келгеш, кырган-аваамны эмеглежип соөртүп тургаш киирип чыттыргаш, шай чылыдын ижип олурувуста, Оргаа ирей чедип келди.

— Сени бээр кым чорудуптy, оглуй?

— Ким-даа эвес, мен бодум, шай хайындырар хар узуп экээйи дээш, олчаан чорупкан мен.

— Кырган кижиниң аалче эккел чыдар эвес, урут-дарыг корга бээр ыйнаан, хүн-түгүн көргүзүп алырын Оргаа ирей ажырбас боор он. Чымчак-Бел бажынга орнукшудуп каар мен ыйнаан—деп, аваага ачам чугаалаш, сигенеидп каан турган ийи аъдының бирээзин эзертээш, бирээзин шырга соөртүр кылдыр шары чонаа, ыңгыржак салгаш, баг аргамчы-биле тырткаш, дүне-ле чорупкан...

Оон бээр ай ажа берген. Хар ала-шокар кылдыр эрий берген. Ийи хире-ле инек төрээн. Авам ийи ниээниң сүдүн чыып кудуп турган хойтпакта эгелээн.

Бир-ле хүн авам хойтпаан хайындырын эгелээн, ачам бичии үүжезин-даа бускан. Даартазында Судур-оол акыйны эккел алган, тараа сокпадып, арбай далганнаткан-даа турар. Мен Судур-оол акыйның далганнаар дээш шоңнап алган арбайын адыштап чип амыраи-ла хүзеп тур мен.

Ачам эртен туруп кээримгеле чок болган. Чогум кайнаарда барганын билбээн мен. Аваамны көрүп турарымга арнының чазык-чаагайы сүргей.

— Ачам кайнаар чорупкан кижи боор, авай?

— Боогун кыргау-аваның дөртен тос хонуу болбазыкпе, оглум. Ооң саңын кыпсыр. Доңгур-Хамны хоол чоруй барган.

— Бо кылып турар чем-биле Доңгур-Хамны база чемгерер бе, авай?

— Доңгур-Хамны база чемгерер, саң кывыскан черге кырган-аваңны база чемгерер чүве-дир. Бичии кижи хөй чүве айтырып турбас чоор — дээш, аваның сөөлгү харыызы ширии аңаарга, оон ынай чүве айтырбайн, соксап кагдым.

Судур-оол акый-биле кады тараа соктажып турган акыны бүдүү ямнеп туруп өгден үндүрүп алгаш, инек кажаавынга баргаш, чугаалап-ла эгеледи:

— Боогун кырган-аваның дөртен тос хонуу чүве-дир. Ачам Доңгур-Хамны хоол чоруй барган. Доңгур-Хам саң кывыскан черинге кырган-авам кээп чемненир дээндир. Кырган-аваны ынчан аңаа көөр-дүр бис, акый.

— Мегелеве, өлген кижи канчап дирлип кээр чүвел, аиаа кырган-аваның боду келбес, чүгле сүнеэнин келир, ол сүнеэнин-биле чүгле Доңгур-Хам чугаалажыр-дыр ийин — дээш, аллырбас болду.

Өгле улустуң шимээнии шайлап доозаш, черже белеткеним-ле эгеледдилер. Ачам далган-тараазын, ааржы-саржаан, дүлген эъдин тус-тус хаптарда сукчулаап, таалыңнаап, эки ажыр салыпкан базып үнүп келдя. Авам хоөкүй бир холунда эмискиии бөөшкүйнеп каан хола хөөкте шайың тудуп алган, база бир холунда аксын дазыл аяк-биле дүй салып каан мяш хуунчук тудуп алган кылаштан үнүп келди. Авам акымны чавынче анар кыйгырып апларды, эдертип алыры ол-дур—деп дораан-на эскерип кагдым.

Чадаг чорааи улус чүү шоолуг ыраар деп болар, мен база чаштың чорааш соонда барып көөр деп бодап алдым.

Ачам эң-не мурнунда, ооң соонда Доңгур-Хам ооргазын чүктенипкен таваар петпейтир базыпты. Аваам оглун элертип алган, сөөлүнде.

Аал артында ий кыдыында чыраа үзеп курган чооганың кыдыын орү кылашташтылар.

Мен чаштың чорааш чыраа иштинде курган чоогаже кирип алгаш, улустуң бараанын үспейн, шала күдүйүпкен чүгүрүп оскедим.

Улузум улуг үр болбаанда чооганың эътпектеги берген черинге доктаап алдылар. Ында баш удур курган чырааны чыгаш, оваалап каан чытканын эскерип кагдым.

Чымп каан чыраанын чанында одаг кывыскаш, аъш-чемнiниң дээжизин орттедип эгеледдилер. «Кырган-аваң кайы талазындан келир ирги?»—деп бодап көрүп-ле чыдыр мен.

Доңгур-Хамны көөрүмге, бир холунда шыкыыш харааган тудуп алган, бир холуи ооргазында чүктендир салып алган, хертелеп-хертелеп өрү көргеш, кандыг-ла бир куштуу дег үн-биле кыйгырып-ла эгеледи. Ынчап тура хенертен, кырынче кандыг-ла бир амытан шурай берген чүве дег, былдай дүшкеш тудуп турган шыкпышкы-биле ол-бо чанчыдыр-соора хап, караан шимишаан, күдүйүпкен, чамдыкта доктаай каап, одагны доңгандыр хамнап чоруп турду.

Доңгур-Хам куруг черде туруп алган кандыг-ла бир көзүлбес кижи-биле чугаалажып, чүвелер-даа айтырыглаар.

Доңгур-Хам элээн үр хамнап-хамнап, одаг кыдыынга олура дүшкеш, узун-узун кылдыр эзегилээш, карактарын ажыдып, топшуун чеңнебиле дерии чода тудуп олурар аразында авам арагазын дазыл аяккa куткаш, тутсу каапты. Доңгур-Хам тын-даа тынмайн, дашкаиы куруглалыпкаш, дедир сунуп чыдырда, ачам улаштыр-ла хола баштыг узун сөөскен даңзазынга таакпыны кывыскаш, супа каапты.

Авам биле ачам Доңгур-Хам чүү чугаалаар эвес дээнзиг, бүгү-ле кичээнгейни олче угландырыпкан эът-чемни салып, арага-дарызын кудуп эгеледдилер.

Өгге мурнай маңнап келиримге, Судур акый менден бичe кыс дуңмам-биле келээн одуп чылыдыр одаа, шайын хайындырып алган маңап олурлар.

Удаваанда улузувус кодан иштинде шимээргеп чедип келдилер. Аваам, ачам өгге келгеш, изиг шайны улуска кудуп, аъш-чемни салып-ла эгеледи. Ачам ыяш хуунчукта араганы дазыл дашказында куткаш, Доңгур-Хамга соңмеи, ооң чугаазын кичээнгейлии-биле дыңнаи, таакпылап олур ол.

Доңгур-Хам элээн эзирни келгеш, шуугап-ла эгеледи:

— Аваңарның бо чылын чылы киргеи, алдан бирээн кадай-дыр. Куду-сүнеэнни чайлай берген чорааи-дыр күжүрүнүп. Хам хамнадыр турган-дыр, хожудаан-дыр силер. Боду хөөкүй байдалын эскербейн чорааш эвенерген баргаш, ынчангаш мал-магаанында, эт-севиизде саптаа улуг-дур—дээш, Доңгур-Хамның чугаазы-даа эгеледи. Хам аажок эзирээн. Доңгур-Хамны кырган-аваның күзүн чаа ак хураган дүгүнден салып алганы эичээниң кырында чыттырган база оон чаа кышкы тону-биле шуглап каан ол удаан чыдыр.

Эртен оттуп келгеш, даштыгаа үне халын кээримге, ачам биле Судур-оол кырган-аваның оле шарызын бурунгуудан акымга тутсуп алган, ак эичээн баштадыр чүгээр дээн эт-севии чүдүргеи турлар. Кырган-аваның калчан-шилги аъдын база эзертеп каан тур. Хамга ол аътты мунду ргаш, оле шарыны акымга четтиргеш, чоруптулар. Кежээ ачам биле акым ол аът, шарызы-даа чок, куруг келгеннер ийик.

А. МОНГУШ.

МОСКВА ЧООГУНУҢ ТУРАС КААЛДЫГ ЧЕРЛЕРИ

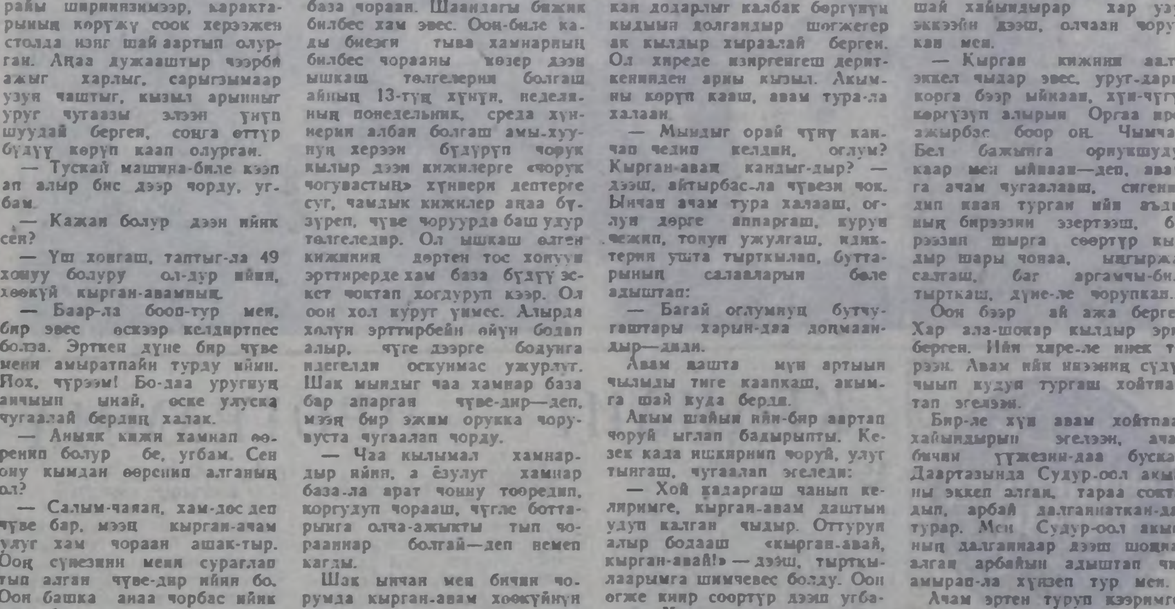

МОСКВА ОБЛАСТЬ. Москва чоогунда Клин дээр эртебурунгу хоорай улуг орус композитор П. И. Чайковскийниң ады-биле мөңге холбаалыг. Клинге болгаш оон чоок-кавызынга П. И. Чайковский 1885-тен 1893 чылга чедир чурттаан. Ол үеге чедир Чайковский композитор, музыканың хөй-ниитии ажылдакчызы кылдыр калбаа-биле алдаржаан турган.

П. И. Чайковскийниң чогаадыкчы амыдыралынга оон Клинге турган үези дыка үре-түңнелдиг болган. Ол чылдар иштинде композитор делегейниң музыка культуразының эртинезинге кирген чогаалдарын: «Калбак-кара кадыны» операзын, «Удаан чараш-кыс», «Щелкунчик» балеттерин, Бешки болгаш Алдыгы симфонияларын, «Манфред» деп симфониязын бижээн.

П. И. Чайковскийниң мөчээниниң соонда оон Клинде бажыңын төредилери болгаш чоок кижилери ол-ла олчаан артырган болгаш тураскаал музей ышкан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда ол, калбак масса чонга хаарлыг турган шыгжамырдан чүгле Чайковскийниң бодунуң эвес, харын дыка хөй шылгараңгай орус музыкантыларның музыка чогаалдарын чыырынып, шинчилээриниң болгаш пептередириниң эртем-шинчилел төвү болу берген. 1921 чылда Совет чазактың В. И. Ленининиң ат салганы тускай доктаалын ёзугаар ол музейни күрүнеии болдурган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында музей фашистиг эжелеңнiң коргунчуг үезин эрткен, архивтиң арткан кезии узуткаттынган, бажың боду чүгле дүш бооп бүдүп арткан (улуг музыкантының архивиниң болгаш үнелиг чүүлдериниң хөй кезии Чайковскийниң төрээн черн Воткинскиже кожургеи турган). 1945 чылдың май 7-де, композиторнуң төрүттүнген хүнүнде, чаартып кылганының соонда ол музейни база катап хөөге ажыттыкан.

1962 чылда РСФСР-ниң Культура министерствозунуң шиитпирии ёзугаар музейниң девискээрииге 400 олуттуг концерт залдыг чаа бажыңны тутkан.

ЧУРУКТА: П. И. Чайковскийниң Күрүне бажың-музейинче кирер эжик.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА КАРТАЛАР БОЛГАШ АТЛАСТАР

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Геодезияның болгаш картографиянның кол эргелелиниң ажылдакчылары чаа, солуи атластарны, альбомнарны болгаш карталарны хөйү-биле үндүрүп турар.

«ССРЭ он бирги беш чылда» деп чырыкче чаа үнген атлас база парлалгаже белеткеп турар «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төөгүзү» деп атлас агитаторларга, пропагандистерге болгаш партийжи, экономиктиг өөредилге системазының дыңнакчыларынга эки сүмелекчи болур.

«ССРЭ космостан тырттырган чуруктарда» деп альбомда совет корабльдериң белеткээни фоточуруктар, схемалар тайылбыры-биле киргизеи. Оон аңгыда автоматтыг болгаш хол камералары-биле тырттырган онзуг, өң чок чуруктар база ында бар. Кижиниң чаатай чоруунга эртемтехниктиг депшилгенiң салдарын, космос шинчилелдериниң тайбың программазын ук альбом пропагандалап турар.

Тыва АССР-ниң административтиг тайылбыр картазын хөй янзы оңнуг кылдыр үндүрген. Ол республика, хоорай, район организацияларынга, болгаш чоогa чаа көргүзүттүг, картографтыг херек чүүл болур. Ында чурттакчылыг суурлар, релье чок оруктар, автобус оруктары тускай демдектер-биле ылгаттынган. Республиканың районнарының девискээр кызыгаары тода шиидынган.

Школаларга «Бодуңнуң облазың» деп теманы өөредиринге ажыктыг республиканың экономиктиг картазын база кылып турар. Оон белеткелинге Тываның методист-географтары идепкейлиг киришкен. Ында бүдүрүлгенiң яязы-бүрү адырлары, электростанциялар, районнарының кодээ ажылагыйы тода айыттынган. Чээрби муң ажыг тыраҗтыг бо картаны бирги ээлчегде школдачыларга болгаш Совет Тываның ажыл-агыйын сонуургап чоруулаарга дуза кылдыр үндүрген.

«Мурнуу Сибирьниң даглаарының курлаа» деп физиктиг картаны пластикада үндүргеи. Даглыг болгаш бедигээш черлериниң кырының тургузуу, хөлдер, хемнер, чурттакчылыг черлер, артыжыгга оруктары, тус черниң хевириниң болгаш характериниң дугайын төөгүп турар.

«Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк» деп политика-административтиг карта, «Чөөн Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүк районнарының» экономиктиг картазы, «Чөөн Сибирь районнарының» контурлуг картазы база «Сибирь» географтыг атлас удавас ном магазиннеринге көстүп кээр.

Н. КОСЕНКОВА.
Москва хоорай.

ТУРИСЧИ СЛЕТ

Ак-Довурак хоорайның № 3 профессионал-техниктиг училищезинге аныяк туристерниң бирги слёду чоокта чаа эрткен. Аңаа чеди командалар киришкен.

Училищеде Андрей Хертектиң удуртканы № 12 болуктуң аныяк туристери хөй санны алгаш шылгарааннар. Виктор Шипрев, Александр Маздыр оларның удуртканы командалар ийиги-үшкү черлерни үлешкен. Училищениң дирекциязы, хоорайның туристер клубунуң төлээлери тиниекчилерге шаңналдарны тывыскан

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

«Кайгамчык каас-чараш бойдус чурумалдыг Үш-Белдир курортта» деп С. СААЯНЫҢ чураан этюду.

ЭМ ОЪТТАР

ПРЖЕВАЛЬСК. (СЭТА). Эм кылыр үнелиг хөй тонна оъттарны «Арашан» совхозтан эм бүдүрүп, болбазырадыр бүдүрүлгелерже чорудуп берген. Специализастаттынган ол ажыл-агыйны Кыргыс ССР-де «Ногаан аптека» деп адап турар. Эм оъттарны совхозтуң 400 гектар шолүнде өстүрүп турар.

Эм кылырынга ажыглаар ам-даа 310 тонна оъттарны бо чылын эм бүдүрүлгелерине чорудуп бээрин «Арашаның» ажыл-ишчилери планнап турар.

Телевидение

ИЮЛЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Камодан келген Гамлет». Документалдыг чаа телефильм. 9.15 — «Оттурукчу». 9.45 — «Совет Эвилелиниге бараан бооп тур мен!». 10.45 — «Кадыкшыл». 11.30 — «Эртенги почта». 12.00 — «Совет черге ужуражыышкын» 12.15 — «Кодээниң шагы». 13.15 — «Музыка киоскузу». 13.45—14.00 — Чапсар. 14.00 — Боогун —Металлургтуң хүнү. 14.30 —Металлургтарның чагыы-биле концерт. 15.30 — Документалдыг фильм. 15.50 — «Эң изиг ай». Ураи-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 —«Өнүктер». Мультфильм. 19.00— «Анна Герман». «Салым-хуу болгаш ырылар». 20.00—«Аячоруккулар клуву». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Дутуржулга — ыт өгенээ» деп ураи-чечен телефильм. (ЧССР). 22.20 — Концерт. 23.00—23.10 —Телемедээлер.

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15—«Кайгамчыктыг каас хоровод». 8.45 — «Дириг амытанар амыдыралы». 9.45 — Металлургтуң хүнүнге. «Эшлидириг». «Кан болгаш далай». «Демирни кампадар». 10.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Бишшуиуң концерти. 11.10 — Уругларга фильм —«Чедип келдим». 12.15—Концерт. 12.45 — А. Н. Толстой—«Никитаның чаш чорааны». 13.30—Бүгүдениң стадиону. 14.00—Ураи-чечен чеди сериялыг фильм.— «Баштайгы өөрүшкү». 3-кү серия. 15.15 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 15.45 —«Композитор, дирижер, театр...». 16.45 — «Дилги биле адыг». Мультфильм. 17.00— Останкиноның Концерт студиязында аныяктер кежээки. 18.45—Музейлерде болгаш делегелге залларында. 7-ги фильм. —«Катап тургузуушкун үезинде Италиянын ураи чүүлү». 19.15 — Чүрттүн телестудияларының документалдыг фильмнери. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00—«Ye». 21.35 — РСФСРниң улустуң артизи Э. Хиль А. Даргомыжскийниң романстарын күүседир. 22.00—22.45 —Футболга ССРЭ чемпионаты. ЦСКА—«Металлист».

Тыванын ырак-узак районнарының чурттакчыларынга «Экран» системанын дамчыдыгалары 1983 чылдың июль 1-деп эгелээш, хүннүнде бирги программа-биле 8.00 шактан эгелээр апарган.

ИЮЛЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Лириктиг ыры концерти. 9.25 —«Кино аян-чорукчуларының концерти». 10.25—Уругларга фильм— «Дидям прогульщик» (ГДР). 11.30 — Телемедээлер. 11.35—14.50 — Чапсар. 14.50 —Телемедээлер. 15.10 —Документалдыг телефильм. 15.40 — «Алтыбакан». Фильм-концерттиң баштайгы үндүрүлгези. 16.30 — Авам школазы. 17.00 — «Чалыыларының чогаадылгазы». 17.30 —«Венгрия дугайы». Киютайылбыр. 18.30 — Чурук сзыында-ла —хүн. 18.45 —Документалдыг телефильм: «Томаттар комбайны». 19.00 — «Хуулгаазын эгелээн». Мультфильм. 19.20 — «Күш-ажылы дээш — алдар-ат». УССР-ниң Сельхозтехкүркомунуң салбырларының көдээ ажылагый техниказын катап тургузар талазы-биле ажылының дуржулгазының дугайында. 19.50 — «Шын-биле ылчыңнашкын». НАТО-нуң ядролуг доктриналарының дугайында дамчыдылга. Англи телевидениниң документалдыг фильмин политиктиг тайылбырлакчы В. Дунаев тайылбырлаар. 21.00 —«Ye». 21.30—РСФСРниң улустуң артизи Л. Лещенко ырлаар. 22.15 — Футбол дугайында допчулал. 22.45 — Боогун делегейде. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Черноморец»—«Зенит».

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Үлетпүр бүдүүлгелерин чаартырының ажыктыы» Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.40 — «Эрте келген кижи». Ураи-чечен фильм. 10.15 — В. Луговскийниң шүлүглелдери. 10.55 —«Эртем болгаш амыдырал». 11.25 — «Оттурукчу». 11.55 — «Барабанчының салымы». Үш сериялыг ураи-чечен телефильм. 1-ги серия. 13.00—Орус чугаа. 13.30 — Мультфильм. 14.00— Чурттүн телестудияларының документалдыг фильмнери. 14.45 — Г. Канчели. № 6 симфония. 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Концерт. 18.50 — Документалдыг фильм. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 —Телемедээлер. 19.55 — Чараалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Ыры кажаи-даа киижи-биле кады чоруур. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Ырлаар кепар кымга ужун келдиң». Ураи-чечен телефильм. 23.00 — 23.20 — «Москвага аян-чорук». Документалдыг телефильм.

КИНО

ИЮЛЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Лесси» 9.30, «Джони Чикано» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.20, «Полосатый рейс» 11.00, 12.50, 16.30, «Инспектор ГАИ» 14.40, 18.20, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Варварин день» 14.30, 16.20, 20.00, «Волчья стая» 13.20, 18.10, «Киносборник» 10.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Алёшкина охота» 10.00, «Следствие с риском для жизни» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Киносборник» 16.00, «Тайна бургундского двора» 17.00, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Киносборник» 11.30, «Каракумы, 45° в тени» 12.30, 14.20, 16.10, 18.00, 19.50 шактарда.

ИЮЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Самая длинная соломинка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Летающая мельница» 10.00, 13.40, «Хочу, чтоб он пришёл» 12.00, 15.20, «Джони Чикано» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Инспектор ГАИ» 15.00, 16.40, 18.10, 20.00, «Честное волшебное» 13.20 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-31, партийжи ачылыралга болгаш үлеттүр киллистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянның 2-12-45, солуи келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1064.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01305

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 166 (12256) | 1983 чылдың июль 19, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

Республиканың үлетпүрүмүн, тудуунуң, транспортунуң болгаш харызаанның бүдүрүлгелериниң, садыгның болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтериниң беш чылдың өзек чылының бирги чартыында социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген болгаш чогуур доктаалды хүлээп алган.

Доктаалда демдеглеп турары болза, коллективтер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чинги̇не секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң эковомиктиг хогжүдениң болгаш күш-ажылдың база бүдүрүлгениң сагылга-чурумун бижиглаарының айтырыглаарының талазы-биле айтышкыннарын күүсетпишаан. Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың үлам калбартпышаан бо чылдың ийиги кварталында планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезиңге чамдык коскуу чедиишкиннерин чедип алган.

Бо чылдың алды айларында социалистиг хүлээлгелерде айтыканындан үлетпүр продукциязын бүдүрерин 3,7 миллион рубльге, сайгарарын 3,2 миллион рубльге хөйнү ботгандырган. Ийиги кварталда продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының планнары 105,5 хуу. күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планы 105,4 хуу күүсеттингеш. Пландан ажыр 24 муң тонна хөмүр-дашты, 1,5 миллион квт-шак электри энергиязыны, 2,2 муң тонна сорттуг даг-дүгүн болгаш өске-даа чамдык продукцияны бүдүргеш.

Бирги чартык чылда 30,4 миллион рубльдиң кол фондуларын ажыглалга киргеш. Чоннуң чуртталга-коммунал хандырылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгелер ажыр күүсеттингеш. Бо чылдың ийиги кварталында Улуг-Хемниң мяш-үлетпүр ажыл-агыйының, Кызылдың эът комбинадының, Тываның транспорт эргелелиниң КМК-зының, Кызылдың № 2 АТБ-зиниң, Кызылдың столоваялар болгаш рестораннар трезиниң, Барыын-Хемчиктиң чоннуң амыдырал-хандырылганың бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүсеткеш.

Ооң-биле кады чылдың ийиги кварталында чамдык бүдүрүлгелер болгаш организациялар социалистиг хүлээлгелерин күүседип шыдаваан.

Республиканың тудуг организацияларының капитал салыышкынарын шингээдириниң чартык чыл планын биитизиниң күүсеттээн. Кол фондуларны ажыглалга киперимин планы чүгле 74,1 хуу күүсеттингеш, эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге чуртталга шөлүн 4,1 муң дөрбелчиң метрин эвээшти ажыглалга киргеш.

Күрүвениң болгаш кооперативтиг садыының, ийиги ажыглалдың транспортунуң планнары күүсеттинмээн.

Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының, «Шагонартыжстрой» трестиң, Кызылдың № 3 АТБ-зиниң, Таңды райпозунуң коллективтери ийиги кварталда четпес ажылдаан. Кызыл хоорай болган республиканың районнарының социалистиг чарыштың негелделериниң 1983 чылдың ийиги кварталында күүсетпээнин базырымдаалаш, хоорайлар, районнар аразында бирги черни тывыспас.

1983 чылдың ийиги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр дараазында коллективтерни саналр база СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугуң тыпсыр болгаш акша шаңналын бээр:

үлетпүр бүдүрүлгелериниңден: үлетпүр продукциязын бүдүрериниң социалистиг хүлээлгезин 106,2 хуу, сайгарарын — 104,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 108,8 хуу күүсеткен **Улуг-Хемниң мяш-үлетпүр ажыл-агыйының коллективинге;**

тудуг организацияларындан: социалистиг хүлээлгелерин тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле 146 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 127,3 хуу күүсеткен **Тыва автотранспорт эргелелиниң КМК-зының коллективинге;**

транспорттуң болгаш харызаанның бүдүрүлгелериниңден: социалистиг хүлээлгелерин чүк соөртүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле 114,5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 101,4 хуу күүсеткен **Кызылдың № 2 АТБ-зиниң коллективинге;**

садыг организацияларындан: үүрмектеп садар бараан саарылгазының социалистиг хүлээлгезин 102,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100 хуу күүсеткен **Кызылдың столоваялар болгаш рестораннар трезиниң коллективинге;**

чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниңден: амыдырал ачы-дузазы чедирериң боттандырарының социалистиг хүлээлгелерин 103,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 105,5 хуу күүсеткен **Барыын-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективинге.**

Бо чылдың ийиги кварталында социалистиг чарышка ийиги черни эзээп деп дараазында бүдүрүлгелерин саналр болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугуң тыпсыр болгаш акша шаңналын бээр:

үлетпүр бүдүрүлгелериниңден: үлетпүр продукциязын бүдүрериниң социалистиг хүлээлгезин 106,2 хуу, сайгарарын — 104,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 108,8 хуу күүсеткен **Улуг-Хемниң мяш-үлетпүр ажыл-агыйының коллективинге;**

тудуг организацияларындан: социалистиг хүлээлгелерин тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле 146 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 127,3 хуу күүсеткен **Тыва автотранспорт эргелелиниң КМК-зының коллективинге;**

транспорттуң болгаш харызаанның бүдүрүлгелериниңден: социалистиг хүлээлгелерин чүк соөртүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле 114,5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 101,4 хуу күүсеткен **Кызылдың № 2 АТБ-зиниң коллективинге;**

садыг организацияларындан: үүрмектеп садар бараан саарылгазының социалистиг хүлээлгезин 102,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100 хуу күүсеткен **Кызылдың столоваялар болгаш рестораннар трезиниң коллективинге;**

чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниңден: амыдырал ачы-дузазы чедирериң боттандырарының социалистиг хүлээлгелерин 103,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 105,5 хуу күүсеткен **Барыын-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективинге.**

Бо чылдың ийиги кварталында социалистиг чарышка ийиги черни эзээп деп дараазында бүдүрүлгелерни саналр болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугуң тыпсыр болгаш акша шаңналын бээр:

үлетпүр бүдүрүлгелериниңден — Кызылдың эът комбинады; тудуг организацияларындан — «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели, транспорттуң болгаш харызаанның бүдүрүлгелериниңден — Шагаан-Арыгның АТБ-зи; садыг организацияларындан — Моңгун-Тайга райпозу; чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниңден — «Водоканал» эргелелдиң коллективи.

1983 чылдың ийиги кварталында «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Тываның электри четкилериниң, «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 1070 КМК-зының, Тываның авиабүдүрүлгезиниң, республиканың ном садыының, Тувкоммунэнергонуң коллективтериниң база чедиишкиниг ажылдаанын доктаалда айтыкан.

Чижээ, планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедир болгаш ажыр күүседир дээш организакчы база массаполитиктиг ажылды күштелдиреринің сорулгаларын доктаалда тодаргайлаан.

Албанның найыралдыг аян-чоруу-биле

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаламының ёзугаар Венгр Улус Республиканың ВСАП ТК-ның Бирги секретары Янош Кадарга баштаткан партия-чазак делегациязы июль 18-те Москвада албанның найыралдыг аян-чоруун кылып чедип келген.

Я. Кадарны, делегацияның өске-даа кежигүнерин СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң дашткы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков олар самолёт чадазының чанында уткуп алган.

Ол шыкаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Н. В. Талызин, ССРЭ-ниң ВУР-да элчини В. Н. Базовский, албанның өске-даа кижилери ВУР-ның партия болгаш күрүне ажылдакчыларын база уткааннар.

Уткааннарының аразынга ВУР-ның ССРЭ-де элчини Ш. Райнаи база турган. Найысылалдың ажылчы чоннарының төлээлекчилери, ВУР-ның Москвада өөренип болгаш ажылдап турар хамаатылары аалчыларга адыш часкаашкыны-биле байыр чедирип турганнар.

Аэродромга ВУР-ның болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктарын кодурген, ССРЭ-ниң Чевсектиг Күштериниң үш хевирииниң — курбаг чер шериглериниң, Шериг-Агаар Күштериниң болгаш Шериг-Далай Флодунуң төлээлекчилериниң хүндүлел таныылын чыскаалаган. Оркестр ийи чурттуң күрүве гимнерин күүсеткеш. А. А. Громыко биле Я. Кадар совет даймычыларының чыскаалын эртеп, ооң аразында чүрттан келген аалчылар Кремльче чорупкан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазын Ю. В. Андропов биле Я. Кадарның, делегацияның өске-даа кежигүнерин Кремльге, Кремльдиң Улуг ордуунуң чанында шөлге чүректиң хынызымдан аку-дуңма ёзу-биле уткуп, байыр чедирген.

Кремльге ужуражмышкынның ёзулалынга эштер А. А. Громыко, Г. А. Алиев, М. С. Горбачёв, В. И. Долгих, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков болган албанның өске-даа кижилери турганнар.

ВУР-ның болгаш ССРЭ-ниң күрүве туктарын кодурген.

Кремльге албан ужурунда ужуражмышкынының үезинде эштер Ю. В. Андропов биле Я. Кадарның кыска бесседазы болган.

Мотоциклчилерге үдеткен болук автомашиналарның эрткен кудумчуларынга болган шөлдерниге ВУР-ның болгаш ССРЭ-ниң күрүве туктарын, байыр чедирген транспарантыларны аскылаан. Делегацияны орук дургаар москвачылар чылыы-биле уткаан.

(СЭТА).

САРААТТАР БЕДЭЭН

«УТКА 25 чылы» совхоз бо чылын 4100 тонна сигенни, 950 тонна сенажты белеткээр планныг. Ам ында бо талазыбиле ажылдың канчаар чоруп турарының дугайында кысказы-биле таныжып көрээлиңер.

Кежээки хүн чүгүрүүнде кирип, кылын-кылын кара булуттарның артыынче чаштының киреринге белеткени берген. Ол ойде «УТКА 25 чылы» совхозтуң төп салбырындан ырак эвесте улуг оруктуң солагай талазында хөй-ле тракторлар, кында-мында борбак-борбак кылдыр хөөржиктээн сигенвер көстүп келди. Ооң бетинде дырбаш кошкан «Беларусь» кескен сигенни ийи хажыызындан алган, чаңгыс узун дилиндек кылдыр болуп чоруй бааргa, соондан келген ийи агрегаттың каймызының-даа улуг савалары удаа-дараа долуп, кезек болгаш-ла будуңбудуң хөөржиктерин салып каан чорлар. Ону көөрге тодазы кончуг, сактырга, ол будуң операцияны чаңгыс машина кылып тургу дег.

Ийи хажыызын оът-сигеп, чашпан дуй үнген улуг эвес буганы арта халаап, оларга чоокшулап чеде бээримге, бажында дырбаш соөрткен трактор оожумнап доктаапкан соонда, ооң кабиназындан ак хөйленнинг, шилгедек аныяк оол чиигп кончуг дүже халаап, соонда кожугүнүң агрегаттарын тыртып, дыңзытпышаан, хынай берди.

Ол совхозтуң мурнакчы аныяк механизаторларының бирээзи, Борбак Шаңмактың удуртканы тускайлаттынган сигеп белеткээр бригаданың кежигүнү Валерий Чаш болду. Ооң-биле чугаалажып турумда ийи «улуг сава» соөрткен «беларусьтарның» башкарыкчылары Борис Сарыт-оол, Анатолий Чаш олар 6истиң чугаавыска киржи бердилер.

— Бригадаңарда каш кижи бар силер? — деп, Бористен айтырдым.

— Бистиң бригадада 25 кижини, техниканы 2 звено кылдыр үскен, бир звено кезер, өскези бөлгеш, сараатталр. Мен ам каш чыл уланыпсын сигеп белеткээрингe ажылдап келдим. Шак ынчаар ийи звено болуп ажылдаарга, ажыл бүдүүгүр-даа, ажылдап алырыдаа эки болур-дур. А кол-ла чүве — ажылдың шынары дээш маңаа кижи бүрүзү харысалгалыг.

Шөлде хайыккан ажыл-ишти̇ң «изиг» участокторының бирээзи — сараат салыышкыны. Хөөржиктерден ырак эвесте делгем шөлдүң ужунда ийи сараатты сараат салыкбир сараатты сараат салыкчылары чаа-ла эгелеп турлар. Ында бир стогомёт, 2 бөлдүрер агрегат болгаш сараат кырында ийи ажылчын чай чок ажылдаан турлар. Каш-ла минута хире болганда демин чаа-ла курут турган шөлде кончуг улуг сараат бедип үнүп келди. Сараадын салып доозкаш, механизаторлар кыска чапсар кыла бердилер. Бир тракторнуң кабиназындан мырыңай бичии оол, дерин чода аарак, каттырымзап дүүп олур.

Ол чедиги классчы Доокпан Дөрбет-оол болду. Акызынга дузалажып, чыл санында сигенге ажылдап турган, трактористорну башкарарындан ацгыда техниктиг ажаалдазын кылып турар кылдыр өөренип алган. Ооң ажылга совуургалы улгадып, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарын ында хоочуннарның бирээзи механизатор Борбак Шаңмак чугаалады.

— Бо чылын сиген кезилдээниче кажан кирдиңер, Сергей Чадамбаевич?— деп, мал чеми белеткээр талазы-биле директорнуң оралакчызы С. Ч. Сундуй-оолга ужуражы бергеш айтырдым.

— Мурнунда чылдарга бодаарга бо чылын орэйтап эгелевис. Ынчалза-даа баштайгы үш хүнде 150 тонна сигенни сарааттан алдывыс. Бо хүнмерде совхозтуң девискээринде барык хүн бүрү чаъстаар. Ынчангаш ажылды чамдыкта саададып турар-дыр.

Бо шөлдү дооскаш, каяа баар силер?

— Бистиң 10 кижи составтыг кезер звено Иштии-Хемче чорупкан. Ам бо шөлдүң сигенин сараатталш, олче көжер бис.

Механизаторлар Борис Сарыт-оол, Валерий Чаш, Борбак Шаңмак, септкечи Константин Моңгуш олар биитийлиг хонуктарының түңнели-биле нормазын ажыр күүседип, чарыштың тиилекчилери болганнар.

Совхозта сенаж салыры база бо дүнмерде тулуктээн. «КСК-100» маркалыг комбайында Эрес-оол Бүрбү, Сайдак Шаалы, Доржу Дактан олар база шалыкшын ажылдап турарлар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери мал чемининг белеткелии кыска хуусаада шынарлыг чорудар деп сорулганы салган шалыпкын ажылдап турарлар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: сараат салыышкыны; хөөржик салыр агрегаттар.

Авторнуң фотолары.

ДЕПУТАТ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП обкомунуң секретары, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Д. К. Ооржак Чадаананың № 53 соңгулда округунуң соңгускулары-биле СЭКП райкомунуң хуралдаар залынга ужурашкан.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазында түңнелдерин, айтымышкыннарны болгаш партия Тыва обкомунуң X пленумунуң шиитпирлерин Д. К. Ооржак чугаалаш, идеологтуг, массаполитиктиг ажылды экижидер талазы-биле партия организациларының, коммунистериниң, күш-ажылчы коллективтериниң хүн бүрү чорудар ажылдарынга тодаргай доктаагаш. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылын төлептиг уткуур. Аъш-чем программазын күүседир дээш социалистиг чарышты дээштиг организастаарының, корумчурумну, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыгларынга доктаагаш, соңгускуларны эки ажылдаарыныче кыйгырган.

ЧАРТЫК ЧЫЛДЫҢ ҮҮСЕТТИНГЕН

Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының бирги чартында «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге 10,6 тонна дүктү садып, чартык чылдың планныг онаалдазын 117,8 хуу күүсеткен.

Соөлгү хонуктарында бо чүгүлә ажыл улам-на шапкынчаан. Кыргылданың баштайгы хүннеринде пунктунуң ажылишчилери хүнде 738 кг дүктү кыргып, класстап, пресстеп, савалап ап турган болза, а соөлгү хүннерде ол коргүзүнү 1,4 тонна чедирип, чедиишкиниг ажылдап турар апаргаш.

А. МОНГУШ.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери Совет Тываның 40 чыл оюнга төлептиг күш-ажылы-биле үжуражыр дээш, ооң бирги беш чылдың өзек чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир сорулгалыг ажылдап турарлар.

Бүдүрүлгенің коллективи июнь айза 7611 тонна бедик сорттуг даг-дүгүн белеткеп үндүрүп, 263 тонна продукцияны вланган ажыр берген.

Бодүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехте Надежда Арстановаңың удуртканы № 2 эзлчегниң ажыл-ишчилери ай эгезинден бээр 809 тонна даг-дүгүн бүдүргеш, цехтер аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, шилчип чоруур вымпел-биле шаңнаткан.

Үүрмектеп сорттээр комплексте Татьяна Баранованың удуртканы № 2 эзлчегниң ажылчыннары комбинатта эзлчегler аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, 55 муң 550 тонна руданы болбаазырадып, планнан ажыр 6652 тонналы кылган.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын, ында СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң чугаазын болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының сесси сессиязының материалдарын калбаа-биле таныжып, ону изин-биле деткип, ооң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар сорулгазын салганнар.

...Дашкыдан соөлгү медээлер...

САЛЬВАДОРДА ДАЙЫНЧЫ ХӨДЕЛИИШКИННЕР

МАРИД. (СЭТА). Тура хамаалышкыннарның чажыт «Вансеромосо» радиостанциязының дыңнадывынга үндезилээш, испан ЭФЭ информация агентилелиниң корреспондентиниң соөлгү үеде кадыг-дошкуп тулчуушкуннар түнелиниде шаажылакчылар бир чүс ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин оксуптарын демдеглээн. Амгы үеде Национал хосталганың Фронтузу тура халышкыннарның шиитсээн Фарабундо Марасан департаментинде деген соөлгу районнарын эзелеп турар Чалатенанго департаментиде НХФ-тиң отрядтары 33 муниципалитеттерниң 26-зын холга алган, контролдап турар.

ЧАДТА БАЙДАЛ

ЛОНДОН. (СЭТА). Рейтер агентилелдиң дамчыштаны-биле алырга Нджаменаның Хиссен Хабреге баштаткан амгы ёзу-чурумуу. Чадтың чөөн талазында Умм-Шалуба районунче амгы үениң француз боо-чепсээ-биле хандырган улуг күштерни октап турар. Нджаменаның чазаапның контролюнда киргеп Абеше хоорайже агаар-биле, ооң иштинде Заирниң бергени «С-130 Гербулесо» хээр америк шериг-транспорт самолёду-биле боо-чепсекти, ок-чемекти болгаш кывар чүүлдүг чедирип турар. Рейтериниң дыңнадыглары-биле алырга. Хиссен Хабрениң шериглериниң ходелиишкиннериниге базала Заирниң бергени француз будүүргелгенин «Мираж» деп самолёттары баштайгы удаа дириишкен.

СПК АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА) Кампучиянның СПК информация агентилели Кампучия Улус Республиканың суверенитединиң болгаш девискээр талазы-биле будуң чоруун үрегдээрин Таиланд үргүлчилеп турар. Таиландының агаар шериниң самолёттары июль 1-деп 7-ге чедир үе иштинде республиканың девискээринче кырынга хайгымчы ужудушкуларны дерт катап кылган. Коңконг можунуң эрик кыдымында Кампучияның сутларынче таиланд судноларның 110 катап шуургуп киргени илереттингеш. Таиландының талазындан Баттамбанг, Поусат болгаш Коңконг можуларның кыызгаар чоогунда черлериниче үтер-боолар-биле 28 катап боолаан. Үтер-боо адыышкынынга чагзактанып алган, кижилер дээрбечилер республиканың девискээринче хаңылап киреринге база оралаажып турган.

Национально-краеведческий отдел

КИЖИЗИДИЛГЕ АЖЫЛЫН КҮШТЕЛДИРЕР

Партийжи амыдырал

СЭКП ТК-ныц июль (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, анаа СЭКП ТК-ныц Чиргиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведиииң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыттыган программалыг негелдерии болгаш партия обкомунуң онгу пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле Сүт-Хөл районнуң партия организациязының соруулгаларының дугайын илеткелчи, партия райкомунуң секретары Д. К. Чердик-оол, райкомнуң ийиги пленумунга чугаалаан.

Идеологтуг болгаш политика-массалыг ажылды комплекстиг чорудуп, оон амыдыралбиле сырый холбаазын чедип аары чугула дээрзин санал берген эштер демдеглээн. Кижизидилге ажылын күштелдирер соруига-биле партия организацияларының хөй-иияти организациялар-биле болгаш ажыл-агый удуртукчуларыбиле бир деиииг ажылы үре-түнеддиг болуп турар.

Сеөлгү чылдарда Алдан-Маадыр, Бора-Тайга болгаш Ийме суурларда ажыл кескүзү-биле эжиккээн. Масса-политиктиг ажылдың аңгы-аңгы хевирлерии ажыглап, профилактика хүиерии, чаңгыс аай политхүиерии, дайыииың күш-ажылдың хоочуинары-биле ужуражылгаларыиы эрттирери чаңчыл апарган. Улус депутаттарыиың Алдан-Маадыр көдээ Соведиииң күүскому чыл дургузунда 53 кижибиле профилактика ажылын чорутkан.

Чаа тургустуигаи Сүт-Хөл районда шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй. Социал-экономиктиг чаартылгалар-биле чергелештир чаа кижиии хевирлээри соңгаарлаттынмас айтырыгларыиың бирээзин болур дээрзин коммунистер демдеглээмнер.

Хойжу коданнарже, фермаларже үнүүшүиериии организастап турар. Кара-Чыраа салбырыиың активчилери сүт-барван фермазынга болгаш Чесс-Булуида хойжу бригадага лекция, беседаларны кылган. Ынчалзажок политкүиеэлдерии эрттирериие таарымчалыг байдалдарыиы чамдык организацияларда тургуспаан. Кара-Чыраа салбырда ферма ажылчыинарынга кызыл булуиду туттпаан. Саанчыларның урутларын тургузар иелп-сад чок. Школаларда, хову турлаглырынга, малчын коданнарда коску агитацииның деииелп куду. Тайылбыр ажылынче инженер-техниктиг ажылдакчыларыи болгаш көдээ ажылагыйның специалистерии эвээш кинриштирип турарын орта айтыкан.

Пленумунуң материалдарын, чүртүүн иштики болгаш дашкы политиказын тайылбырлап иептередиринге радио, телевиденнеии, парлалганын үжүр-дүзазы улус болбуже малчыннарже 3-4 хонудур солуи чедирерии саадалдыр таварылгалар бар. Радио 3 ай дургузунда ажылдаваан. Телефон харылзазы үзүктелиишкинниг ажылдап турар. Кадыр-каскаа черде чүртүп турар малчыннар аарып-аржаанда, кем-херек үүлгедиишкиниң болганда, бергедээшкиннер түрүп келир.

Марксисчи-ленинчи өөредилгеии эжиктиреринче күчээигейии «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтарының парткомкомнары угландырган. Башкыдар коллективтери агитквартираларга күчээлдерии үргүлүү эрттирип, төрелдер комитеттери-биле ажылды эжиктиккен. Сүт-Аксы, Бора-Тайга ортумак школаларында партияның иштики болгаш дашкы политиказының, үдустарының ыаймралынга хамаарышкан "булуинарыны, альбомнарны дерип кылган.

Коммунистерии болгаш партия кежигүүи эвестерии политөөредилгеии чамдык партия организациялары эрелгей организастап, ону хынаддага албайн турарын чедиес деп демдеглээн. Комсомолдуң политөөредилгеиииче күчээигейии база кудулаткан турган. Пропагандист, агитатор, лектор кадрларны шын шилип алыры олариың белеткелиииче, өөредилгезиичe сагыш салыры чүгула дээрзин санап бергеиивер саналдааннар.

Чамдык партия организацияларының күш-ажылчы коллективтерге хөй-иияти организацияларынга даяимайн олардың кижизидилге ажылынга ролюн бедидер ажылды күштелдирбейн турар. Эргиинии артышкыинары-биле болгаш биске чөрүшкек идеологияга удур үеэиинде өйтүр шавышкыиыны, чорудуп, школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылды эжиктиреринге, интернационалчы болгаш мөзүү-шынар кижизидилгезиниң айтырыгларын чаартыры көөру чугула дээрзин пленумга айыткан.

Кижизидилге ажылынга көдээ клубтарның, библиотекаларның, школаларның үлүг улуг. Районда культура-чыдымшкын албан черлерии ам-даа идей-политиктиг болгаш мөзүү-шынар кижизидилгезиниг эвээш салдар чедирип турар. Оларның септелгезии чогуур үеде чорутпейн, иштики, дашкы дерилгезии эжиктейн турар. Уран чүүл көруделеринге белеткел кошкак ооң репертуарының идейлиг утказы куду, профессионалдыг деиiели чавыс болуп турар.

Сагыига-чүрүмиу быжыглаары кыска хуусаапын эвес, а хүн бүрүнүн ажылы болганда, профилактика хүиеиии чылдың ужу-кыдыында эрттирбейн, ай саиында чорудары чугула. Ол шыкаш комсомолчу оперативтиг отрилтарның ажылын күштелдирери чугула. Чамдыкта кемхерек үүлгедиишкиниин чогуур үеэиинде сайгарбас чорук бар.

Пленумга районнуң партия организацияларының коммунистиг кижизидилге талазыбиле ажылын хаиы сайгарып, четпестерии чайладырының оруктарын чугаалашкан. СЭКП ТК-ныи июиь (1983) Пленумунуи болгаи СЭКП-ниң XXVI съездиииииң шиитпирлерии болгаш партия обкомунуң онгу пленумунуң доктаалын амыдыралга чедиишкиниииг боттандырар.

А. ХОВАЛЫГ.

ТУРА-СОРУК ТУРДА

Алдын-Бурлактың чүртакчылары чаңгыс чер-чүрттүү Борис Седеи-Сотту коичуг эки таныылар. Шериг албаныидан халажып келгеш, Борис автошколага өөренип алгаш, машина башкарарының шынаылгазын холга алган. Ажыл-ижи чай чок-даа болза ажылдап хостуг үеэиинде клубка ол бо-ла чедип келир. Анаа келгеш, баяига боду ойлавышаан, ырлай бээрге, тааланчыг. А танцы теп, шүүлүк номчуй бээрге, улус шыпшыи-на баар. Ырлап, танцылавышаан, седүл оюи-тоглавыны ол бо-ла организастаан турар. Уран чүүлге аныяк кижиниң хандыкшылдыың коргеш клубка ажылдаарын анаа сүмелээп. Машиназын хулаадып бээринче ол далашпаан. Чөпшээреишейн баар дээрге, чоиуун дыштанылгазының одаа—көдээ клубка ажылдаар кижи херек апарган, сеңээ бүзүреп турар-дыр. Канчаарыл? Борис Күжүгетович Седеи-Сот клуб эргелекчизиниге ажылдаап, бир чыл чартык чеде берген.

Клубтуң Б. Седеи-Сот хүлээп ап турда, ажылы кошкак, иштики-дашкы дериглерекселдерии чедиишпес турган, сеңээ бүзүреп турар-дыр. Борис Седеи-Сот суурнуң аныяктарып ажылынче эвилелдеп, дем-биле клубтуң ажылынче хамылап киргеи. Клубтуң ажылы чоорту хөлдүрүлүп эгелээн. Аксы-Бардык көдээ Соведиииң күүскомунуң талазындан дузаны доктаамал ап келгеи.

Дыштаныр хүиеирде клубтуң ажыии улуг-биче чоп амыратпастаан. Клуб чөвүлеи суурда хөй-иияти организациялар-биле кады демнежип, оюи-конвертти, кежээлерии, яиыз-бүрү ужурашылгаларны эрттирерии эки тургускан. Бөлүмнер ажылдап эгелээн ында 160 кижи хаара түттүиген. Суурнуң улуг-биче чүрттакчыларыиитиии ырыиын, таицыиын, шии, уран номчулга, чүрүк тырттырарының бөлүмнеринде, күзелдии-биле киржип турар. Херээженнериин клубта тургустунганы «Хозяюшка» клубтуң ажылы солуи. Үстүнде чүүлдерден ацгыда, спорт секциялары база ажылдап турар.

Бистин аравыста уран чүүлге хандыкшылдыг бот-тывынгыр артистер эвээш эвес. Клубта уран чүүл удуртукчузу О. Амырбит, культура ажылдакчызы Х. Күжүгет, хову бригадазының бригадири К. Саая көдээ Совет күүскомунуң секретары Т. Хертек, батқылар Ш Салчак, Ш. Сат, Р. Дамба, суттатчылар С.-С. Күжүгет, Т. Шожуң-оол, трактористер М. Моактээр, К. Кушаа болган оон-даа өскелерии сценага ыглаарып, танцылаарын чаңгыс чер чүрттүглары улуг сонуургал-биле коорлер.

Көдээ культура одаанын хөй талаалыг ажылының чүрттакчылыг черде хөй-иияти-пин корум-чүрүмга салдары улуг, корум-чүрүм үрээр чоруктар кылдыглаан.

Х. ПОПУН-ООЛ,
Барыын-Хемчик район.

КЫЗЫМАА-БИЛЕ МАКТАЛДЫГ

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылиишчилери чүнар-бажыңының ажылын мактаар. Чүдек-Уруг Чиктоловна Лопсан эргелекчилээнден бээр чүнар-бажың ажылдавайн баар ышкыг таварылга болуп көрбээн. Ооң иштиинии санитарлыг байдалынан ында кызымак, ажылынга бердиигеи кижилер ажылдап турар-дыр дээрзин эскерип иаар. Ынчангаш чүнар-бажыңның ажылдаар хүнүнде совхозтуң ишчилери мапда күзелдии-биле келирлер.

Чүнар-бажыңның одакчызы Лакчының ажылы база мактаалдыг. Чүнар-бажыңны ишкин одаарындан аңгыда, ол одалга системазын хынап, үреэлмишкин барын эскерип кагаа, дарый хемчээн ап, септеп алыр чаңчылдыг. Ынчангаш одалга системазында үрелиишкин чок.

Ч.-У. Ч. Лопсан — алды уругиуң иеэи. Чоптуг дыштанылгаже үнзе-даа, будурүлгеде ажылдавышаан ак сеткилдиг болүүи ижи-биле чонунга мактадып турары ол.

Совхозтуң чүнар-бажыңының коллективи бо чылдың бирги чартыныың планныг онаалдазын ажыр күүседкен.

С. СОТНАМ.

Редакцияга чагаалар

ХАРЫЫСАЛГА ЧОГУНДАН

Сыстыг-Хем суурда салыг, культура албан черлериниң ажылында бар чамдык четпестериин дутайын маиаа бижип көрейн.

Суурда магазиниииң садыгжылары Дорофеевтерии ажылынга харыысалгазы кошкак, чоииуң хереглелии хандырарынче шоолуг кичээигей үгландырбайн турарлар. Час дүжерге-ле «магазиини өске кижиге хүлээдир улус бис» диижп, ол чылдагаан-биле ажылын кошкадыптарлар. 1982 чылдың чайынында ыидыг болду, магазиниге хүн бүрүнүк эргежок чугула барааннары үзүктелип турду. Саиаашкын үезиниде ажыл саат чок болзун дээш ыычаар чаңнап турганы ол боор деп бодал тургустуиуп турган. А херек кырында ыидыг болбаан, магазиииии өске кижи-даа хүлээп албаан. Элдеп-ле чүве? Чүү дээр боор, хүлээиген херээиге харыысалга чогу ол-дур.

Магазиниде байдал ам-даа ыидыг. Суурнуң чурттакчылары барааннар дээш албан-биле Кызыл кирип, шүүдеп турар. Сезон аиы-биле бараан киирерин бодавайн-даа турарлар.

Л. АК.
Тожу район.

«КАДАРЧЫ» БАР ДЭЭР, А...

«Тыиелге» совхозтуң ажылиишчилериниң хөй кезии хуузунда инектериг. Көдээ черге мал-маган тударын дег эки чүве кайда боор Хайлыг чүве — инек кадат чок. Ол айтырыг ам таптыг-ла дерт чыл орта шиитпирлеттинмейн турар. Айтырыгны Күр-Чер көдээ Соведиииң күүскомунга тургузуп келирге, «кадарчы бар, тургузуп каан болгай бис, шиитпирлеттиигеи айтырыг-дыр ол» деп харыылаар. Ыидыг чүве болза, кадарчы чеп козулбезип ынчаш? Хамаатыларның инектерии суурда, ооң чоок-кавымында углаан-на черинде чүге чорун турарын?

Көдээ Советтиң күүскому чугула бо айтырыгже катап эглип көрзе чүл?

К. МОНГУШ.

МАНГЫШЛАКТЫҢ ДААРТАГЫЖЕ БАЗЫМЫ

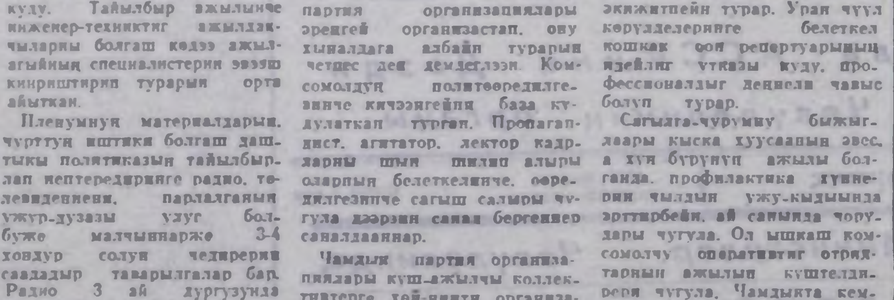

КАЗАХ ССР Каспий эриинин чөөн талазында тургустунган Мангышлактың девискээр-будурүлге комплекзин шалыпчы темп-биле хөгжүп турар. Тарае Шевченконуп шаанда чугаалаанны-биле алырга, «бурганның уттупканы ораиые» бо хүиеирде тамыттынмазы-биле өскерилген: кужурланчак черлерде суурлар, хоорайлар чатты берген, иогаан эзимнер өзүп келген. Автомагистральдар, электридамчыдыглаларының шугумнары, нефть болгаш ешг дамчыдыкчылары чүс-чүс километр шөйлүп чорутkан. Чурттаага чок ээи куруг хову ам магалыг сад ыилдыр чечектелгеи. Тарып өстүрген иогаан ыяш талазы-биле бо чартык ортуудук чурттакчы чөвүи бир кижизиигe хамаарыштыр алырга чамдык хоорайларны ажып турар.

Областың ажыл-ишчилериниң чоргаараалы—Шевченко деп аттыг чараш хоорай. Ийи чыл болгаш-ла маиаа чаа микрорайои туттунуп, хөй-иияти черлери ажыглалга кирип турар

Хоорайларның болгаш суурларның өзүлдези-биле чергелештир аимыдырал хандырылгазы калбарган. Эртиеи оң чылдарда чөөрбн чаа школаларны, үрүглаи садтарны болгаш ясилдерии, бежеи клубтар болгаш Культура бажыңнарын ажыглалга киирген.

ССРЭ-ниң улустарының аңы-дүнмә дузазы эвее болза, Мангышлактың хөгжүлдезиниге бөгүнгү чедиишкиннер кайыын чедип алдынар. Мында Төрээн чүрттүп 95 нацин болгаш улустарының төлээлери ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Шевченко хоорайның иол кулумчузу—В. И. Ленин аттыг улуг кудумчу

П. БУДНЕВИЧИНИН фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАГЫГЛАР КҮҮСЕЛДЕЗИ

Макеевкаиың Киров аттыг заводундан бараанныг продукциияны график ёзугаар хажык чокка долу ассортиментизиие-биле чүдүрүп чорудары шүүт чүрүм апарган. Ажылды ынчаар тургускаиы чагыкчылар мурииунга кереэлинг хүлээлгелерии долу күседнр арганы коллективке берип турар.

Макеевчилер-биле ажылагыйжы харылзаалыг оң ажыг муи будурүлгелерге продукциияны чүдүрүп чорудары заводтуң специалистериниң кошкаш дивес хынаддазында турар. Металлга чагыкчыларның негелдези кайы хире долу хандыртынып турарындан улус ажыл-агыйының үзүскосаал чок ажылдарды хамаржыр деп чүвени мында эки билип турар.

Заводтуң түс-түе цехтери болгаш участоктары продукциияның бүгү дақпыларыиыиа дайы-биле тода даалгаларны алыр. Чагыгларны информацияи-саналга төөүнге белүктээр. электроииуг саналга машиналарының дузазы-биле экономистер сес прокат станнарының бирээзиие-ле хемчээл хевир дайы-биле ажылдың программазын тургузар. Ында айиың хонуг дайы-биле продукциияны чүдүрүп чорударының хүүсавлары база айыттыган турар.

— Шалыпкып контроль коллектив бүрүзүнүң салыыштыиың үнелээриинден ацгыда ажыл-херектиң байдалынга хөөттиг салдар чедиреринге ажыктыг — дээ будуюлге киидизиииии иачальиыгы П. Бедырев чугаалаар.— Чагыглар күүселдезиниң байдалын иеделяда бир катап түзиеп турар бис. Бригадирдерден эгелээп цехтер иачальиктерииге, кол специалистерге чедир бүгү чергелиг удуртукчуларыиың хууда харыысалгазын бедиткен.

Ам цехтер аиаа-ла продукция будүргеии дээш эвес, а чагыгларны күүсеткеии дээш улуг харыысалгалыг. Бир эвес ввод күруне планын ажыр күүсеткен а чагыгларны долузу-биле күүсетпээн болза, чагыглар ёзугаар чедир бербээнии продукциияның өртээ хире акша-хөреигиин тыртырар. Ындыг чүрүмиу эрткен чылдан бээр ССРЭ-ниң Күрхандырылгазы доктаалын киирген. Ооң-биле кады чагыгларны долу күүсеткеии дээш немелде шаииалды алыр.

Чагыгларны долу күүсеиип турган металлургтар адаан улуг олчалыг-даа болуп турар: чыл эгезииден оң түн ийи миллиои рубль ашкан.

О. ТАГУНОВ.
Макеевка.
СЭТА-ның корр.

ОРУК АШТАЛГАЗЫ

Моигүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» совхозунуң девискээриие ынай-бээр аргыжар оруктарның кадыр-берт, багайын барымдаалаш, оларны септээр, аштаар база чаарты кылыры-биле чеди кижи составтыг звенону тургускан. Ол ажылга ажыглаарыбиле совхоз директорузиың бир трактору, бир самосвалды берген. Ук звено Мөгеи-Бүрен хеминиң бажыидан куду 5 километр малгаштыг оруккасай топ. 7 километр кадыр черлерии тааржыштыр кылганнар. Достак Надын-Хөөевич Салчак звеноиуи ажылын бильдиииг удуртуп турар. Коллектив аразында эп-найыралдыг болгаш ажылы бүдүүгүр Хүиде нормазын 110—120 хуу күүседнп турар муриакчылар — Кара-оол Хертек, Виктор Кара-Сал, Олег Салчак. Малдыгаиныг-Өзеи-Аксы, Согуиалыг-Ой-Аксы, Алдыы, Үстүү-Моһагалар болгаш Доора-Даг баары деп черлериие берге оруктары эки шыиарлыг кылдыг кылдыгаан.

Ынчалза-даа «Мөген-Бүрен» совхозтуң девискээриие берге, кылыр үжурлуг оруктар амдаа эмгежок. Чижээ, Мутур-Шегетей. Ортаа-Шегетей, Тоолайты деп черлериің оруктары ыцай-бээр аргыжарыига кончуг тзарымча чок. Ол черлерде оруктарда улуг-улуг хая даштар эмгежок, оларны оюп эртер орук база чок.

Бо оруктар-биле районнуң республикаиың харыысалгалыг ажылдакчылары хөй катап чорааи, ынчалза-даа ону эжиктерп-биле дузалаждып, суме кылганы дыиналбас. «Мөгеи-Бүрен» совхозтуң девискээриие оруктарны эжиктерибиле совхоз директорузиың улуг шефтерии организастаары болгаш үстүкү черлериің кичээигейи, улуг дуазы негеттиипп турар.

У.-Д. ИРГИТ.

ЭКИЖИДЕР АРГАЛАР БАР

Кызыл хоорайның чүрттагакоммуиал ажыл-агыйының ажылдакчылары партия болгаш чазактың ажылчы чоииарның чагаалары, билдириишкиннери болгаш хомудаларыбиле ажылды эжиктиреринии дугайында шиитпирии детккп хүлээп, ону эжиктиреринии хемчеглерии ап турар.

Ажылчы чоииарның чагаалары-биле ажылаы түзиелии аналиэтевишаан, чёдер-четпестерии шүгүмчүдекчи ёзу-биле көрүп тургаш, бистер чүрттакчы чоиуун хандырылгазын эжиктер оруктарны тып турар бис.

Чамдык будурүлгелериии болгаш эргелелге чагыртыр ведоистволариың ажылыига четпестер турганы миииир аинар. Келген медээлерии демдеглевес, чидирер, харыы чок арттырар, хемчег албас таварылгалар турган. Чүрттакчы чоиуу дорт хандырып турар будүрүлгелерде безии хомудалдар болгаш санаалдар дептери чок боор, чоп-биле эвилеп эвес, оларге кичээигей кошкак турган.

Эрткеи чылдың дургузунда алдынган чамдык тодаргай хемчеглериииң түзиелиидe септелге болгаш чүрттаар чер дугайында чагаалар 1981 чылдыиыидан ийи катап кызырылган. Харыылар чогуур үеэиинде бердиипп турза-даа, хемчеглер үр үеиин иштиидe алдыимас оруктар бар. Бо чылын келген чагаалариың саны эрткеи чылдыиыидан эвээжеэвээн, харын-даа хөй. Ай саиында 12-деи 15 чедир кижилер чүрттаар черииің септелгезиниц коммуиал болгаш чүрттагакоммуиал ажыл-агый ажылдакчыларыиың паспорт кииг бижидилгезиниң контролюи күштелдирген. Ол ажылды харылзаары-биле тускай комиссия тургустунган болгаш ажылдап турар. 2 ай иштиидe комиссия 30 бнлдириишкиннерии сайгарган. Ол ажылдың түзиеиидe элээп бажыинар хостальп турар болгаш оларпы эдлегде турарларга хуваары көвүдээи деп чүрттагакоммуиал ажыл-агый ажылдакчыларыиың баштыиарыиың чүрттакчыларын үргүлүү бижип турар.

Хамаатыларның чагаалары, билдириишкиннери-биле ажылда четпестер ам-даа бар боон артпышаан. Чагааларга харыылар озалдап турар. Бо талазы-биле ажылдың багай чоруи турарды чүнар-бажың, хеп чүүр черлер комбинадының будүрүлге удуртукчулары солушкаиы-биле илерээи. Ында хомудалдар болгаш санаалдар дептери читкеи, регистрация журиалдары доктаамал эвес толдуртунуп турган. Чүнар-бажың ажылдакчыларының харыысалга чогундан чүнүи келгеииериии идик-хептери чиляп турар болгаш олар администрацин, улус судунче хомудалды киирип турар.

Сөөлгү үеде будүрүлгеажыглал участогунуң адрезиие хөй хомудалдар киргеи. Үр үеде септелге ажылдары чоруттунмайн турарында чүрттакчылар хомудап турар. Хоорайның № 4, 5 микрорайоиларында 16 бажыңнарның дээшиири дамдылап турар, ооң септелгези узамдыкхан.

Ажылчы чоииарның чагаалары, билдириишкиннери-биле ажылда четпестер ам-даа бар боон артпышаан. Чагааларга харыылар озалдап турар. Бо талазы-биле ажылдың багай чоруи турарды чүнар-бажың, хеп чүүр черлер комбинадының будүрүлге удуртукчулары солушканы-биле илерээи. Ында хомудалдар болгаш санаалдар дептери читкеи, регистрация журиалдары доктаамал эвес толдуртунуп турган. Чүнар-бажың ажылдакчыларының харыысалга чогундан чүнүи келгеииериии идик-хептери чиляп турар болгаш олар администрацин, улус судунче хомудалды киирип турар.

Сөөлгү үеде будүрүлгеажыглал участогунуң адрезиие хөй хомудалдар киргеи. Үр үеде септелге ажылдары чоруттунмайн турарында чүрттакчылар хомудап турар. Хоорайның № 4, 5 микрорайоиларында 16 бажыңнарның дээшиири дамдылап турар, ооң септелгези узамдыкхан.

Ажылчы чоииарның чагаалары-биле ажылды эжиктиреринии дээрге хамыктың муриунда тодаргай хемчеглерии алырыдыр. 1982 чылдың сентябрь 29-та «Хоорайның чүрттагакоммуиал ажыл-агый ажылдакчыларыиың депутаттарының Алдан-Маадыр көдээ Соведиииң күүскому чыл дургузунда 53 кижибиле профилактика ажылын чорутkан.

Чаа тургустуигаи Сүт-Хөл районда шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй. Социал-экономиктиг чаартылгалар-биле чергелештир чаа кижиии хевирлээри соңгаарлаттынмас айтырыгларыиың бирээзин болур дээрзин коммунистер демдеглээмнер.

Хойжу коданнарже, фермаларже үнүүшүиериии организастап турар. Кара-Чыраа салбырыиың активчилери сүт-барван фермазынга болгаш Чесс-Булуида хойжу бригадага лекция, беседаларны кылган. Ынчалзажок политкүиеэлдерии эрттирериие таарымчалыг байдалдарыиы чамдык организацияларда тургуспаан. Кара-Чыраа салбырда ферма ажылчыинарынга кызыл булуиду туттпаан. Саанчыларның урутларын тургузар иелп-сад чок. Школаларда, хову турлаглырынга, малчын коданнарда коску агитацииның деиiели куду. Тайылбыр ажылынче инженер-техниктиг ажылдакчыларыи болгаш көдээ ажылагыйның специалистерии эвээш кинриштирип турарын орта айтыкан.

Пленумунуң материалдарын, чүртүүн иштики болгаш дашкы политиказын тайылбырлап иептередиринге радио, телевиденнеии, парлалганын үжүр-дүзазы улус болбуже малчыннарже 3-4 хонудур солуи чедирерии саадалдыр таварылгалар бар. Радио 3 ай дургузунда ажылдаваан. Телефон харылзазы үзүктелиишкинниг ажылдап турар. Кадыр-каскаа черде чүртүп турар малчыннар аарып-аржаанда, кем-херек үүлгедиишкиниң болганда, бергедээшкиннер түрүп келир.

Марксисчи-ленинчи өөредилгеии эжиктиреринче күчээигейии «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтарының парткомкомнары угландырган. Башкыдар коллективтери агитквартираларга күчээлдерии үргүлүү эрттирип, төрелдер комитеттери-биле ажылды эжиктиккен. Сүт-Аксы, Бора-Тайга ортумак школаларында партияның иштики болгаш дашкы политиказының, үдустарының ыаймралынга хамаарышкан "булуинарыны, альбомнарны дерип кылган.

Коммунистерии болгаш партия кежигүүи эвестерии политөөредилгеии чамдык партия организациялары эрелгей организастап, ону хынаддага албайн турарын чедиес деп демдеглээн. Комсомолдуң политөөредилгеиииче күчээигейии база кудулаткан турган. Пропагандист, агитатор, лектор кадрларны шын шилип алыры олариың белеткелиииче, өөредилгезиичe сагыш салыры чүгула дээрзин санап бергеиивер саналдааннар.

Чамдык партия организацияларының күш-ажылчы коллективтерге хөй-иияти организацияларынга даяимайн олардың кижизидилге ажылынга ролюн бедидер ажылды күштелдирбейн турар. Эргиинии артышкыинары-биле болгаш биске чөрүшкек идеологияга удур өөредилгеии ажылын, чорудуп, школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылды эжиктиреринге, интернационалчы болгаш мөзүү-шынар кижизидилгезиниң айтырыгларын чаартыры көөру чугула дээрзин пленумга айыткан.

Кижизидилге ажылынга көдээ клубтарның, библиотекаларның, школаларның үлүг улуг. Районда культура-чыдымшкын албан черлериин ам-даа идей-политиктиг болгаш мөзүү-шынар кижизидилгезиниг эвээш салдар чедирип турар. Оларның септелгезии чогуур үеде чорутпейн, иштики, дашкы дерилгезии эжиктейн турар. Уран чүүл көруделеринге белеткел кошкак ооң репертуарының идейлиг утказы куду, профессионалдыг деиiели чавыс болуп турар.

Сагыига-чүрүмиу быжыглаары кыска хуусаапын эвес, а хүн бүрүнүн ажылы болганда, профилактика хүиеиии чылдың ужу-кыдыында эрттирбейн, ай саиында чорудары чугула. Ол шыкаш комсомолчу оперативтиг отрилтарның ажылын күштелдирери чугула. Чамдыкта кемхерек үүлгедиишкиниң чогуур үеэиинде сайгарбас чорук бар.

Пленумга районнуң партия организацияларының коммунистиг кижизидилге талазыбиле ажылын хаиы сайгарып, четпестерии чайладырының оруктарын чугаалашкан. СЭКП ТК-ныи июиь (1983) Пленумунуи болгаи СЭКП-ниң XXVI съездиииииң шиитпирлерии болгаш партия обкомунуң онгу пленумунуң доктаалын амыдыралга чедиишкиниииг боттандырар.

А. ХОВАЛЫГ.

Көску агитация

ЧЕДИИШКИННИГ БОЛУР ДИЗЕ

Хүиүүң чугула айтырыы болур күш-ажылдың социалистиг сагыига-чүрүмүи быжыглаары-биле чергелештир республиканың бүгү-ле албан черлериие, организацияларында болгаш будүрүлгелериие көску агитацииың бо хүиеирде бир өзек темазы — ССРЭ-ниң составында Тываның эки тура-биле каттышканындан бээр 40 чыл оң, СЭКП ТК-ныи июиь Пленумунуң шиитпирлерии амыдыралга боттандырарры.

Наймыллада мурнакчы будүрүлгелериің бирээзи «Тудуг кезектери» комбинаттың девискээрииге чоокшулап орда, кайы ыракган кестүп турар кылдыр улуг хемчээлде бижээи лозуида «Совет Тываның 40 чыл оюи төлептиг үткуул!» деп бижээи. Көску агитацииың яиызы-бүрү хевирлериииң уран чүүлүи байыдар, оон дээштиин чедип алыр дээш комбинаттың дирекциязы (директору А. И. Антонов) болгаш партия организациязы (партком секретары В. Н. Бехтерев) улуг кичээигейии салып турар. Девискээрде, комбинаттың конторазынче кирер эжик мурииида, бажыиның бирги, ийиги каттарында, цехтерже кирер узун коридорнуң ханаазында база цехтерде көску агитацииың стеид, плакат, көргүзүг самбыралары, булуң хевирииге кылган чүүлдер күш-ажыл кижизиииң кичээигейии хаара тудуп турар. Үеии чоп ажылган турганы, күш-ажылдың сагыига-чүрүмүи сагымырыига, продукциияны шыиарлыг будүрүлгеиие ажылчыиы кичээидерип, күш-ажылдың деиiилгелиг аргаларын ажытлап турганы, он бирги бен чылдың өзек чылының планныг онаалдаларын чедиишкиниииг күүседиринге, күш-ажылдың сагыига-чүрүмүи быжыглаарыиче коллективтиг кежигүи бүрүзүи көску агитацииың ында ажыглаан хевирлерии кыйгырып, ооң хей аъдыи көдүрүп турар. СЭКП ТК-ныи июиь (1983 ч.) Пленумунуң материалдары-биле ажылчыиарыи хаиы таныштырып, оларның коммунистиг кижизидилгезии эжиктиреи-биле политмассалыг хемчеглерии ап, көску агитация талазы-биле ажылга чаа угланыышкыиыы тургузарын комбинаттың партия организациязы шиитпирдээи.

Совет Тываның 40 чылыига алдар болдурган социалистиг хүлээгеде демдеглексенииг түүлдер хөй. Чижээлээрге, бо чылдың планныг онаалдаларын хуусаадан эрте, декабрь 30-де долу күүседир. Келир чылдың тос айларыиың планын сентябрь 27-де бүрүи күүседир. Пландан ажыр 29 муи рубльдың продукциияны сайгарары азы 190 кубометр демирбетоиду чыыры, 120 квадрат метр чазаныыга кылыларын, 112 кубометр бетои кылыгларын будүрери көрдүнгеп.

Будүрүлгеиии ажыктыын улам ыиай бедидеи тургаш, 37 тоина металлды, 75 тоина цементиии, 300 муи киловаттчак электри энергиязын, 1500 гигакалорий чылыг энергиязын, 50 кубометр кур ыишты каииан алырын комбинат хүлээгеп. Ол ышкаш чаагайжыдылгага беш чүс ыишты, чүс чадаи ыишты, чечектерии тарын өстүрер болгаш спорт шөлүи дерии кылыр. «Партияның планнары — чонуиуң планнары» деп лозуи адаанда аскан көргүзүг самбыраларын депутаттарының Алдан-Маадыр көдээ Соведиииң күүскому чыл дургузунда 53 кижибиле профилактика ажылын чорутkан.

Чаа тургустуигаи Сүт-Хөл районда шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй. Социал-экономиктиг чаартылгалар-биле чергелештир чаа кижиии хевирлээри соңгаарлаттынмас айтырыгларыиың бирээзин болур дээрзин коммунистер демдеглээмнер.

Хойжу коданнарже, фермаларже үнүүшүиериии организастап турар. Кара-Чыраа салбырыиың активчилери сүт-барван фермазынга болгаш Чесс-Булуида хойжу бригадага лекция, беседаларны кылган. Ынчалзажок политкүиеэлдерии эрттирериие таарымчалыг байдалдарыиы чамдык организацияларда тургуспаан. Кара-Чыраа салбырда ферма ажылчыинарынга кызыл булуиду туттпаан. Саанчыларның урутларын тургузар иелп-сад чок. Школаларда, хову турлаглырынга, малчын коданнарда коску агитацииың деиiели куду. Тайылбыр ажылынче инженер-техниктиг ажылдакчыларыи болгаш көдээ ажылагыйның специалистерии эвээш кинриштирип турарын орта айтыкан.

Пленумунуң материалдарын, чүртүүн иштики болгаш дашкы политиказын тайылбырлап иептередиринге радио, телевиденнеии, парлалганын үжүр-дүзазы улус болбуже малчыннарже 3-4 хонудур солуи чедирерии саадалдыр таварылгалар бар. Радио 3 ай дургузунда ажылдаваан. Телефон харылзазы үзүктелиишкинниг ажылдап турар. Кадыр-каскаа черде чүртүп турар малчыннар аарып-аржаанда, кем-херек үүлгедиишкиниң болганда, бергедээшкиннер түрүп келир.

Марксисчи-ленинчи өөредилгеии эжиктиреринче күчээигейии «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл» совхозтарының парткомкомнары угландырган. Башкыдар коллективтери агитквартираларга күчээлдерии үргүлүү эрттирип, төрелдер комитеттери-биле ажылды эжиктиккен. Сүт-Аксы, Бора-Тайга ортумак школаларында партияның иштики болгаш дашкы политиказының, үдустарының ыаймралынга хамаарышкан "булуинарыны, альбомнарны дерип кылган.

Коммунистерии болгаш партия кежигүи эвестерии политөөредилгеии чамдык партия организациялары эрелгей организастап, ону хынаддага албайн турарын чедиес деп демдеглээн. Комсомолдуң политөөредилгеиииче күчээигейии база кудулаткан турган. Пропагандист, агитатор, лектор кадрларны шын шилип алыры олариың белеткелиииче, өөредилгезиичe сагыш салыры чүгула дээрзин санап бергеиивер саналдааннар.

Чамдык партия организацияларының күш-ажылчы коллективтерге хөй-иияти организацияларынга даяимайн олардың кижизидилге ажылынга ролюн бедидер ажылды күштелдирбейн турар. Эргиинии артышкыинары-биле болгаш биске чөрүшкек идеологияга удур өөредилгеии ажылын, чорудуп, школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылды эжиктиреринге, интернационалчы болгаш мөзүү-шынар кижизидилгезиниң айтырыгларын чаартыры көөру чугула дээрзин пленумга айыткан.

Кижизидилге ажылынга көдээ клубтарның, библиотекаларның, школаларның үлүг улуг. Районда культура-чыдымшкын албан черлериин ам-даа идей-политиктиг болгаш мөзүү-шынар кижизидилгезиниг эвээш салдар чедирип турар. Оларның септелгезии чогуур үеде чорутпейн, иштики, дашкы дерилгезии эжиктейн турар. Уран чүүл көруделеринге белеткел кошкак ооң репертуарының идейлиг утказы куду, профессионалдыг деиiели чавыс болуп турар.

Сагыига-чүрүмиу быжыглаары кыска хуусаапын эвес, а хүн бүрүнүн ажылы болганда, профилактика хүиеиии чылдың ужу-кыдыында эрттирбейн, ай саиында чорудары чугула. Ол шыкаш комсомолчу оперативтиг отрилтарның ажылын күштелдирери чугула. Чамдыкта кемхерек үүлгедиишкиниң чогуур үеэиинде сайгарбас чорук бар.

Пленумга районнуң партия организацияларының коммунистиг кижизидилге талазыбиле ажылын хаиы сайгарып, четпестерии чайладырының оруктарын чугаалашкан. СЭКП ТК-ныи июиь (1983) Пленумунуи болгаи СЭКП-ниң XXVI съездиииииң шиитпирлерии болгаш партия обкомунуң онгу пленумунуң доктаалын амыдыралга чедиишкиниииг боттандырар.

А. ХОВАЛЫГ.

МЕДИЦИНА ТЕХНИКАЗЫНЫҢ АЖЫГЛААЛЫ

Республиканың эмнелге черлериниң базазынга медицинаның чаа-чаа аппараттары чылдың-на кээп турар. СЭКП болгаш СССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1977 чылдың сентябрьда «Чоннуң кадыын камгалаарын эжиндериниң хемчегларининг дугайында» доктаалды хүлээп алган соонда, бистиң республикабыстың эмнелге черлериниң дериг-херекселдер-биле болгаш медицина аппараттары-биле хандырылгазы улам экижээн.

Сөөлгү үеде эртем-техниканың сайзыраны-биле холбаштыр медицина аппараттары улам экижип, нарыыдаан. Республиканың онкология диспансеринде, туберкулёзка улуг эмнээр диспансерде, Барыын-Хемчиктиң район эмнелгезинде «РУМ-20П» маркалыг телевизор хевирлиг тускай аппаратта рентгенолог эмчилер ажылдап турарлар. Оон ынай республиканың онкология диспансеринде аарыг кижини рентгенниң көзүлбес херелдери-биле эмнээр болгаш радиоизотоптуг нарын шинчилелдерни кылыр чаа аппараттар бар.

Республиканың районнар, участоктар эмнелгелериниде болгаш найысылалдың эмнелгелериниде аарыг кижилерни шинчиир, эмнээр чаа-чаа аппараттар чылдың-на немежип турар. Электрокардиограмманы телефон дамчыштыр чорудары 1981 чылда Бии-Хем районнуң төвү Туран хоорай-биле Кызылда республиканың № 2 эмнелгезиниң араазынга шиңгээдип алдынган. Шак ындыг электрокардиограмманы телефон-биле дүрген дамчыдарын республиканың бүгү районнарының төптери-биле ожаргы чоокку үениң планында киргеи.

Амгы үеде Тываның эмнелге черлериниде нинтизи-биле 5,5 миллион рубль ортектиг яазы-бүрү аппараттарны, дериг-херекселдерни ажыглап турар бис. Найысылалдын болгаш районнарның эмнелгелериниде стационарга база палатага эмнээрингe ажыглаар 65 рентген аппараттары, туберкулёзка болгаш өске-даа аарыгларга удур шинчилге чорудар флюорографияның 16 аппарады, кезинишкин үезинде тындырарынга ажыглаар 128 аппарат, чүрек аарыглары шинчиир электрокардиографияның 58 аппарат болгаш лазерлиг 2 скальпель, ижин-шөйүндү аарыгларын шинчиир оптикалыг стерилизатор дээр эмнелге херекселдери хайындырар болгаш ниидер шкафтар дээш өске-даа бар херекселдерни чыскаап бижиир болза хөй.

Республиканың «Медтехника» баштаар черии чүгле 1982 чылда эмнелге черлериниге нинтизи-биле 808,7 муң рубльдин эмнелге аппараттарын, дериг-херекселдерин саткан. Бо чылдың планында 760,7 муң рубльдии көрдүнген. Оон иштинде чаа тутkан эмнелгеге дерип тургузар аппараттар база бар.

Эмнелге черлериниде ажыглаттынып турар аппараттарның үр үеде эки ажылдаары оларның техниктиг хайгаралындан кол хамаарыжыр. Республиканың эмнелгелериниде ажыглап турар аппараттарның техниктиг хайгаралын «Медтехника» баштаар черииң эмнелге аппараттары септээр бүдүрүлгезин харыылап, кылып турар. Ол бүдүрүлгениң техник-мастерлери үрелген аппараттарны ийи хонук дургузунда септеп, шалыпкын ажылдап турарлар. Районнар эмнелгелериниде үрелген аппараттарны септээри-биле техник-мастерлер Кызылдан үнүүшкүнүер кылып, хыналарны кошкаттайын келген.

Найысылалда болгаш районнарда эмнелге аппараттарында ол техниканы тускай өөренип, билип алган кижилер ажылдап турар. Республика эмнелгезиниң, онкология диспансериниң, Бии-Хем, Барыын-Хемчик районнар эмнелгелериниң ажылдакчыларының медицина аппараттарын шиңгээдип, билип алганы чедимчелиг. Эмнелге аппараттарын эки, бүдүрүкчүлүг ажыглаар дээш «Медтехника» баштаар черн, оларның-биле ажылдап турар эмчи ажылдакчыларының тускай өөредиии чылдың-на эрттирип турар. Ынчалза-даа эмнелге аппараттарын ажыглап, кадагалап турарында улуг четпестер бар.

Каа-Хем район эмнелгезинде ЦНИДИ дээр дезкамера 1979 чылдан эрткен чылга чедир ажыглаттынмайн турган. Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг хоорайга болгаш Чаа-Хөл эмнелгезинде стерилизаторлар тургузар чер чогу-биле ажыглаттынмаан. Чөөн-Хемчик районнуң эмнелгезииниң ажылдакчылары 735 рубль ортектиг флюорография аппарадын Кызылдан самосвалга чүдүрүп алгаш, үрей сөөрткеш, ажыглаваннар.

Чамдык районнарның улуг эмчилери эмнелгелериниге келир үеде ажыглаар аппараттарны баш бурунгаар чагыдып алырын бодавас, харыысалга чок чоруун көргүзүп келгеннер. А чамдыктары чагыдып, садып алза-даа, оларны үешаанда ажыглаваазындан үнелиг эт-херекселдер үрелип, тойманаттынып турар фактылар кайы хөй. Бо хүннерге чедир республика эмнелгелериниң саткылап алгылааны 8 муң рубль ортектиг яазы-бүрү эмнелге аппараттарының ажыглаттынмайн турарынга эптежир арга чок.

Эрткен чылын Кызылга болгаш чамдык районнар эмнелгелериниге эмнелге аппараттарын экп, негелдеге дүүштүр ажыглаар соруига-биле оларның радиацияга удур камгалалын база чер-биле тудуштурулгазын эде кылгылаан. Эмнелге аппараттарын үрелиишкин чок, бүдүрүкчүлүг ажыглаары чугула соруига болур. Ынчангаш Ак-Довурак, Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларга «Медтехника» баштаар черииң эмнелге аппараттары септээр салбырларын ажыдары чугула апар чыдар.

Сөөлгү үеде кээп турар нарын аппараттар аарыг улустушын шинчириниге, эмнээриниге эмчилерге улуг дузаны чедиирип турар. Ынчангаш эмнелгелериниң улуг эмчилери эмнелге аппараттарын чоп ажыглаарынче, эки кадагалаарынче улуг кичээнгейни салыр ужурлуг.

О. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң кадык камгалал министрииниң орлавакчызы.

СОВЕТ СУДНОНУҢ ЧҮЪГҮ

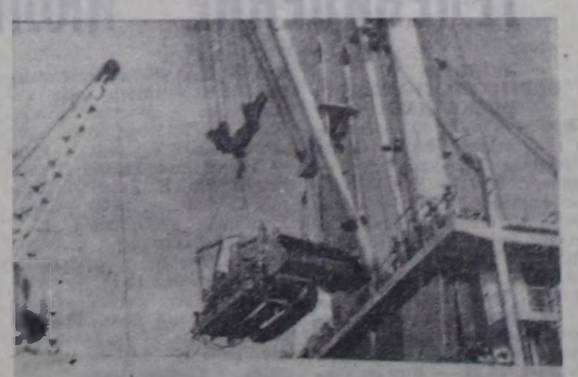

НИКАРАГУА. Бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге шынчы Совет Эвилели иштики болгаш даштыкы реакцияга удур демиселди чорудуп турар Никарагуаның хамаарышпас экономиказын тургузуп алырынга детпиичени көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: бульдозерлерни, автобустарны, кодаз ажылагый техниказын Каринто портта чедире берген «Надежда Крупская» дээр иургаг чүъи чүитээр совет судноиуң чүъгүн дүмүрүп тур.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотолары. СЭТА-ның тускай корр.

Бөгүн — Никарагуаның национал байырлалы, революцияның хүнү

РЕВОЛЮЦИЯ КАМГАЛАНЫРЫНГА БЕЛЕН

Делгем проспектилерлиг болгаш кызыы кудумчугаштарлыг, колониалдыг үеде түттунган бажыңнарлыг, Сан-Хосе-Баутистиң XVI чүс чылдың төнчүзүнде түттунган өндүр улуг дуганныг төп шөлдүг, 1978 чылдың сентябрьда тура халымшкын үезиниде сомосачы гвардияга үретдеттиргеи ажылчын кварталдарлыг Леон хоорай бистиң уткаан. Ол хоорай Никарагуаның соңгу-барыын талазында турар. Июльдуң бо хүнеринде ол шинчи кирип, чаартына берген. Чаа сесерликтерии кылган, тротуарларны септээн, ажылчыннар чурттаар чаа бажыңнарны хоорай кыдыында туткан, чапчаа почтамт ажыглалга дораан кирер.

Саидиночу революцияның маадырларынга тураскаадлы Леоннуң мурнуу талазында Фортинде тургускан. Чоннуң тиилээринге чедир барык ийи неделя мурнуу чарымда, 1979 чылдың июль 19-та, сомосачы гвардияның улуг гарнизонун Фортинге чылча шапкан, оон соонда Леон Никарагуаның баштайгы революсчу пайысылалы аварган. Революстуг шимчээшкинге очыавыралы, чурттуң политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг аммадыралынга улуг салыышкыны дээш бо чылын ол хоорайны улусчу революсиияның 4 чыл оюнга тураскаатkан байырлалдар эрттирер төп чер кылдыр шилип алган. Бо хүн хоорайның кол шөлүн 200 муң ажыг никарагуалар долуп келир. Улусчу эрге-чагырганы тургузар дээш демиселге аммтыиын, берген маадырларны олариын-биле кады тураскаар, боо-чепсекти холга туткаш, ол эрге-чагырганы камгалап, чурттуң социал-экономиктиг хожудаашкыныи чок кылыр дээш демисежип турар кижилер-биле эп-сеткилин наттыштырып турарын көргүзер дээш даштыкы делегациялар база байырлаяда келген.

Ажыл-ишчи тургузуушкунга 4 чыл — чаржыычыг хуусаадыр. Ынчангаш харын революсчу Никарагуаның чедимишкиниери сеткил өөрүнчүг. Сомосачы диктатураның үезиниде Никарагуаның тараачыннарынга ажыглалдыг черииң чүгле 4 хуузу онаажып турган. Ажок хөй саиның кодээ чурттакчылар ажыл чокталып, оларның от-бүлелери түргедеп, а ажы-төлдери аштан кырлып турган. Тараачыннарның амыдыралынга үндезии чаартылгарны революция эгелээн. Оларга ам безин 100 муң ажыг гектар черии дамчыдып бергеи. Күрүеннің кодээ ажыл-агыйлыг каттыжымыш, кынчары болгаш тараачыннар кооперативтерии быжыглып, калбарып турар.

Чер демчээкчилери-биле кады Никарагуаның кодээ черлериниде бижик биябес чорукту узуткаар талазы-биле кампаниияның активчилери, башкылар, эмчилер чеде берген. Бир эвес революция тиилээриниң мурнунда кодээ чоннуң хөй нуруузу номчуп, бижип биябес турган болза, бөгүи бижик биябес чоруктуп дешиели 12 хуу чедир иудуласаи. Национал бюджеттиң чарыгдал кезээиниң 20 хуузун чазак өөредилге хереглелиигe берип турар. Чоннуң медицина хандырылгазын экижидериниң дугайында сагыш човаашкыныиың ачызында Никарагуада аймылдыг дыка хөй аарыгларны чок кылган. Колдуунда мискито индейлер чурттап турар Атлантиканың эрик кавыларында эмнелгелерни чурттуң төөгүзүнде бир дугаарында ажыткылаан. Шаг-шаандан бээр хожудаашкыныиың болуп келген ол районну республиканың төвү-биле харылзаштырган телефон шугумуи байырлал бүдүүзүнде салып дооскан.

Никарагуа чоиның революция чылдарында чедип алган чедимишкиниери бир эвес Каттышкан Штаттарның талазындан үргүлчүүнүң мыжыышкыны болгаш кыжаныышкыны турбаан болза, контрреволюстуг күштериниң агрессчи үүлгедишкиниерии АКШ күткүп, детквээн болза, моон-даа улуг турар ийин. Рейганның администрациязы эрге-чагырганга киргеииниң соон дарый-ла никарагуа чазак тарап садыи алырының америк чээлилерии алыр арганын ышкынган. Оон соонда АКШ ол чуртка экономиктиг кызагдаашкын тавариштырып туруп берген. АКШ бодунуң монополияларының Никарагуадан бананнар садып алырын хораан, оортан чигир садып алырын дыка кызырган. Никарагуага чээлилер болгаш ажыа-хореиги дузаламчызы тыпсырындан ойталаар кылдыр ол чурттарыы албадаар соруига-биле чамдык латинамерик болгаш барыын-европа чурттарга Рейган администрациязының ыяшкыны сөөлгү чылдарда дыка өскеи.

Экономиктиг кызагдаашкын — Саидиночу революцияны бооп тударының талазы-биле Вашингтонда ажылдап кылдынган планның үүлгедиишкиниери чамдыызы-дыр. АКШ сомосачы сыскывидыларыны моон соңгаар-даа акшаландырар болгаш чепсеглээр бодалдыын президент Рейган бодунуң чугааларында чажырбайн турар. Төп разведка эргелелиинің күжениишкиниери-биле холеглеиикчи улуг армияны тургускан, чер болганда ол дээрбечилер чер бындаргай үүлгедиишкиниерии кылып турганындан ам Никарагуаның соңгу болгаш мурнуу тэлалы районнарынче чепсектиг халдаашкыныарже шилчээн.

Сомосачы дээрбечилериниң эртиеи черлериниге бажың-балгаттар бузуидулар болуп, кофе болгаш тааалы үүштерии узутпаттырган, электри дамчыдылгаларының шугумнары үрелген, плотиналар чаза тевистингеи артып калыр. Агрессиияның тэвармыштырган когаралы 50 миллион доллар ажыа турарын никарагуа чазак чоокта чаа дыцнатаан. Сөөлгү алды айларда дээрбечилер 145 никарагуа тараачыиыы өлүрген болгаш 40 чыгам кижиии оорлап аппарган.

Контрреволюстуг күштериниң соруигазы чүл дээрге, чурттакчылыг каш-даа суурларии эжелеп алыры, «хосталган девискээр» дижир черлерге «түр чазакты» чарлаары, а оон соонда «ийыралчы чурттар» дижирии чурттардан детkииче дилээрии болуп турган. Каттышкан Штаттарга детkиттирдыын турар.

Бойдустуң чурумалдыг черинде тургустуган кавс-чараш Вунгтау хоорай бүгү чуртта алдаржаан. Социалистиг Вьетнамның ажыл-ишчилери ол хоорайга дүрүм ёзугаар чорганнынар. Социализминиң күш-ажылчы шалыпчы фронтузунче — нефтиии болгаш газты дилеп тывырынче, аиаа тудугларны кылырынче аныяк ажылчыннар бедик соруң киришкии-биле чоруп турар. Нефтижи — вьетнам онүүктериинске чаа профессия-дыр. Социалистиг Вьетнамның улам ыиайгы чечелелиишкиниигe эргежок чугула ол чаа профессияны аныяк ажылчыннар улуг күүзедии-биле шингээдип ап турар. Бо талазы-биле вьетнам эштериигe совет нефтижилер дузалаи турар. Нефть болгаш газ тывыжы-биле холбашкаи чаа тудугларга Совет Эвилелиниң дуржулгазын калбаа-биле ажыглап турар. Далай чоогунда турар Азербайджаниың нефтижилериниң дуржулгазын вьетнам онүүктер ханызы-биле өөреиип, шингээдип ап турар.

Совет болгаш вьетнам аныяктарның бузулбас мөңге найыралынга тураскаакгай хөй муң кижи киржиччилиг митинг чоокта чаа Вунгтауга болган. Нефтиии болгаш газты дилеп тывырының чаа районуи вьетнам-совет найыралдың тудуу кылдыр адаарии митингиниңң киржиччилери шиитпирлээн.

— Бүдүн чартык чыл бурунгаар тургустуган бистиң каттышкан бүдүрүлгевистиң коллективии хөй чүүлдерии кылган — деп, «Вьетсовпетро» бүдүрүлгениң директорунуң орлавакчызы Нгуен Динь Ву СЭТА-ның корреспондентизиигe чугаалаан. Нефть тывыжының үлетпүрүи тургузар талазы-биле калбарган ажылдар — Вьетнамның Коммунистиг партиязының V съездизиниң шиитпирлериии аныядырарынга чугула салыышкын.

КАМГАЛААР БОЛГАШ КАМГАЛАНЫР

Чепсектериң эң айылдыы — ядролуг чепсек. Оон частыышкыны даравазында үргедекчи, хоралыг күштерни үндүрер: согуушкуниуг чалгыг кижилерии, дириг амытаннарны кемдедип, олүм-чидимге таварыштырып, тудугларны үргедеп, арга-ыяшты дазылындан тура шаап, үжүр шуургайнап кааптар; чырыткыланчаң хереллеиишкин кижилериии, бүгү дириг амытаннарның караан согуартыр, эът-кежин орттендирчиир, хоозуралдыг орттерии болдурар; сииигигин кирер радиацияны «херел аарыын» тывылдырар; радиоактивтиг хораннавашкын частыышкын соонда дээрден черже дүжер хоралыг, үр үеде читпес изотоптар (строиций, цезий) болур. Олар агаардан 3—4 чылда-даа оожум бүрупайнып дүжер, база ол хире үеде чер иштинден эът-сиген-биле кады чер кырынче үиүп кээр, эң хоралыг изотоптар болур. Олар база «херел аарыын» тывылдырар.

Химиктиг чепсек дээрге-ле кадыг, суук, кургаг азы бооп база бооп болур химиктиг бүдүмелдерден кылган хораннар-дыр. Олар дараазында айылдыг хораннаныышкынны болдурар: организмиин ниити хораннарыы (синильдиг кислота — суур чүүл); нервилер кемледир (зорин, зоман—газтар); кеш оюлганнадыр (иприт); тынын боогдаар (фосген — кургаг чүүл); калчаразыр (лизупламид, лезиргии, бүс хевирлиг чүүлдери); хорадазып кылыктандырар (сиэ-эс, хлорапетофенон) деп тус-тус бөлүктерге чарын турар.

Чурттуң тылын амгы үеиии чепсээнден камгалаарда тайбың үеде белеткел ажылдарын чорудары болгаш бүдүрүлгелерни дайын байдалынга таварыштыр бүдүрүкчү бедик көргүзүглерлиг ажылдаар кылдыр белеткээри болур. Совхоотар тайбың үеге деиээрге хөй продукцияны бүдүрер апаар.

Тайбың үеде чорудар белеткел ажылдарынга дараазында чүүлдер хамааржыр: чоииу хамааты камгалалынга белеткеп өөредири, бүдүрүлгелерге, органиэацияларга, совхоэтарга шериг-житпээн болүктерии тургузары (совхоэтарга мал, үиүш камгалаар 50—50 кижилерден тургустуигаи командаларны тургузар); шеригжитпээн болүктериии штавын, оон удуртукчуларын база хамаатъ камгалалыныың планын тургузары болур.

Бүгү-ле тудугларны (администратиитиг, чурттарга бажыңнарын, мал кажааларын) амгы үеиии негелдезиигe дүүштүр тудуп кылыр.

Кижиге, малга четчир эмии вакцииаларны, сыворотка ёзыны, антибиотиктерии, дезинфекциияга хереглээр чүүлдерии үрезия хораиын, химиктиг емишиядиглеени, машина-техниканың артык челектерии кыиар-чаар тудуг материалдарын аптечкаларын, противогаэтарыи ажыглаарынга дарый белеткээр. Көдээ черлерге камгаланыр черлерии бөдүүнүбиле кылыр. Кижилер кирер подвалдарны, ногаа, аъш-чем шыгжаар чер складтарны белеткээн турар.

Көдээ ажыл-агый малдарын сугну, малдан алган продукциияны канчаар камгалаарыи мал камгалаар команда, малчыннар билген турар. Кодаи малды эки септээн, ойбак-дыдык чок кажааларга тургузар. Кажаа иштиигe малдың 5—7 хонукта чиир чемии, ижер сууи белеткээн турар. Чаяғынек хонукта 4—5 кг сиген 20—30 литр суг, хөй. ошкус— 0.5—1 кг сиген, 4—5 литр у хаваи —2—3 кг сиген, 6—8 литр сут ижер. Дүстү кадыг-даа малга берип болбас.

Сараатгаан сигении брезент плёика чижектиг кылып мате-

Хамааты камгалалы

риалдар-биле шуглап болур. Кышкы үеде олариың кырынче суг чаштырып тургаш дошталдырып болур. Сигении ажыглаар апарганда дошту бүзүп каапгар.

Улуг хемнер, хөлдер суун камгалаар арга чок. Ынчангаш ону камгалаарының планын тургуспаза ажырбас. Бир эвес улуг хөлдең азы хемден ангыда суг алыр чер чок апарза, эриктеи 15—20 метр ыракка хаиы кудук казар. Ынчаар каскан иудук суу хорзунге шүүреттиигеи, арыг бооп үнер.

Артезиан кудуктарның суу арыг болур. Кудук бүрүзүнүң кырынга үгек бажыңчыгаштарны тудар, кудук аксын ыяк дуглаар. Үиүп чыдар суг бажын кажаалап, кырын, доразып довурак-биле кылын алдыр хөмер.

Хамааты камгалалы күрүтиниң болгаш бүгү чоииуи херээ. Совхоэтарныи, бүдүрулгелериниң, албан черлериниң болгаш организациялариың удуртукчулары үстүнде көргениивис чүүлдерии херекке ап, тайбың үеде белеткел ажылдарын чогуур негелдеге дүүштүр кылзэ эки. Бир эвес ядролуг аймыл-халап болу берзе хамааты камгалалыи хандыр өөренип билип алган кижи бүрүзү бодуи-даа камгалап, күрүтиниң-даа оиүзүи камгалап шыдаар.

О. КАРА-ООЛ

Тыва АССР-ниң хамааты камгалалычыи штаб иачальииииииң дузалакчызы

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧАЗАКТЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

ЛИССАБОН. (СЭТА). Амгы чазак оон мурнунда эргечагыргага турган реаксылыг партияларның политиказын удамчылаар болгаш моон мурнунда кабинеттиии күүседип шыдаваанны угланмышкынны боттандырарын чедип алыр бодап турарын оон башгайы хемчегларн хереглеп турар-дыр деп, Португалиянның эң улуг профэвилел каттыжымышкынының — ВКПТ-тиң удуртукчузу А. Тейшейра парлалга конференциязынга медеглээн.

Португали улустуң революстуг чаалап алышкынналарын узуткаар соруларны амгы чазак бодунуң мурнунга салып алган-дыр деп, профэвилел удуртукчузу чугаалаан. Эскудо акшаның үнезии күдүлатканы, аъш-чемнии болгаш бирги чергении эргежок чугула чүүлдериниң өртектерии бедиткени, экономиканың национализастаттынган секторунга капитал салыышкыннарын кызырганы —амгы кабинеттиң баштайгы хемчегларидыр. Ынчаарга ол хемчеглер ажылчы чоннарның амыдырал деннелии кудуладырынга, даштыкы чурттарга ирени өстүрүнге чедирер апаар деп, ол айыткан.

Банкыларже болгаш страховиие ниитизедиринче хуу капиталдың шугуруушкунун ажыдар дээн чазактың шиитпирии ол шыңгыы шүгүмчүлээн. Ол шиитпир үүлге-ажылынга дүжүп турар.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ХАНОЙ. (СЭТА). Социалистиг Вьетнамның мурнуу чүк девискээринге нефтиии болгаш газты дилеп тывырының перспективалары улуг деп, вьетнам болгаш совет специалистер санап турар. «Вьетсовпетро» деп вьетнам-совет каттышкан бүдүрүлгени тургускан. Кургаг чер девискээринден нефтилиг болгаш газтыг черлерни дилеп тывар талазыбиле улуг ажылдарны ол бүдүрүлге чорудуп турар.

Ийи чурттарның специалистери болгаш ажылчыннары күш-ажылчы улуг тиилелгени чоокта чаа демдеглээнмер. Чер өрүмнээринге ажыглаар турум платформаларны эптээр улуг шолдүң баштайгы эзэчээнии тудуун доозупкан. Далай эриинде Вунгтау хоорайга платформаларны эккелген. Ол хоорай—Вьетнамның нефть болгаш газ тывыжының төвү болур. Далай чоогунуи кургаг черииии бойдус байлаан — нефтиии болгаш газты дилеп тывырын совет-вьетнам дугуржулгага дүүштүр боттандырар. Далай чоогунда турар Вунгтауга чаа профессия-дыр. Социалистиг Вьетнамның улам ыиайгы чечелелиишкиниигe эргежок чугула ол чаа профессияны аныяк ажылчыннар улуг күүзедии-биле шингээдип ап турар. Бо талазы-биле вьетнам эштериигe совет нефтижилер дузалаи турар. Нефть болгаш газ тывыжы-биле холбашкаи чаа тудугларга Совет Эвилелиниң дуржулгазын калбаа-биле ажыглап турар. Далай чоогунда турар

И. ГАНДИНИҢ ЧУГААЗЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның соңгу-барыын Пенджаб штадииига иштики реакциияның күштериниң соөлгү үеде идепкейжээнии-биле холбаштыр Индияның премьер-министри И. Ганди хаиы сеткил дуурээйкиниии илергейлээн. Социал хандырылганың айтырыгларынга хамаарыштыр Делиге болган конференциияның ажыдыышкынынга ол мынча дээ мелеглээн: «Индияның чаңгыс эви амгы үеде кыжаныышкынның адаанда туруп турар. Девискээр талазы-биле бүдүнконсультативтиг парламент комитединиң дуралынга чугаалажып көрген. Пенджаб штатка корум-чурум чок болуушкуннарны өөскүдер дээн чарылдырыкчы бөлүктериин үүлгедиглерии сокадыр талазыбиле чазактың ап чорудуп турар хемчегларининң дугайында иштики хереглер министерствозунуң чанында министрлер талазы-биле бүдүнконсультативтиг парламент комитединиң дуралынга чугаалажып көрген. Пенджаб штатка корум-чурум чок болуушкуннарны өөскүдер дээн чарылдырыкчы бөлүктериин үүлгедиглерии сокадыр талазыбиле чазактың ап чорудуп турар хемчегларининң дугайында иштики хереглер министри П. Ч. Сехти комитетиң кежигүнериигe дыцнаткан. Пенджабта байдалды тайбың арга-биле шиитпирлээриче чазактың чүткүп турарын министр онзалап демдеглээн.

ПУР-НУҢ СЕЙМИНИҢ СЕССИЯЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиказының Сеймиии эзэчелиг сессиязы болган 1982 чылда күрүне бюджединиң күүселдезиниң болгаш ПУР-ның төлелге бапгысынның дугайында чазактың шиитпирии ол шыңгыы шүгүмчүлээн. Ол шиитпир үүлге-ажылынга дүжүп турар.

ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский болгаш партияның база күрүненни ескелээ ажылдакчылары сессияның ажылынга киришкен.

В. В. Маяковскийниң төруттунгенинден бээр 90 чылынга

«МЕНИ КАЙГАТКАН»

Владимир Владимирович Маяковскийниң ады Улуг Октябрьның шулукчузу, чаартыкчы-шулукчу, совет шулук чогаалдынга социалистиг реализмниң үндезилекчизи — бо бүгү-биле сырый холбаалыг.

В. В. Маяковский 1893 чылдың июль 19-та Грузин суур Багдадиге (ам Маяковский суур) арга-арыг кадарчымының өг-бүлезинге төруттүнген.

Октябрь мурнунуң чылдарында Маяковскийниң чогаадылга ажылының уг-шинине революциняже, чоняче, реализмче оруктарының кидиң түлүк дилээшкини тургай.

Октябрь революциялың шулукчу өөрүшкү-маднайлыг хүлээп алган. Ооң памдарында мынчаар бижиттинген: «Хүлээп алыр бе, хүлээп албас бе? Ындыг айтырыг меңээ... турбаан. Мээң революциям-дыр. Смольныйже чоруптум. Ажылдадым. Чүү-даа кылып турдум». «Революцияның моблизастааны, ооң кыйгырганы» Маяковский чаа тургузугну быжыглаары дээш, бедик идейлиг чаа уран чүүлдү тургузаары дээш демиселге байгы-ла күжүн, билинн харам чокка оргүп берип турган.

Аян-хоон болгаш күш-даа талазы-биле социалистиг уран чүүлдүң кайгамчык чедиишкиннеринге ооң «Владимир Ильич Ленин», «Экидир!», «Байгы-ла үн-биле» деп шулуглелдерни хамааржыр. В. Маяковский «Владимир Ильич Ленинге» деп шүлүгделин ажыгчыннарның болгаш партия хуралдарынга каш-даа удаа чугаалаан.

Маяковский солун ажылынга идепкейлиг киржип чораан, 1914 чылдан эгелеп солуннарга ооң 400 хире шулуктери болгаш очериктери үнгүлээн.

Маяковский бодунуң чураан туруктарын болгаш «РОСТА-ның көзензонге» плакаттар адаанга бижип турган кыска шүлүктерин «чогаалдарының ийнги чымыдызы» кылдыр санаар турган. Үш чыл иштинде 110 хире «көзевек» үндүрген. «Кадыг-берге революсчу демиселдиң үш чылын будуктарның өөпери-биле, лозунналарның кыйгызы-биле дамчыткан протокол бижиглелдир»—деп, ол бижээн.

Хамаатты шулукчүүнүң чоргаалдарында чаа амыдыралдың каас-чаражының болгаш ооң чогаадыкчы тургузукчуларының совет кижилерин дугайында ханы патриотчу уткашынар сиңген. Улуг шулукчүүнүң «үүс партийжи дептеринден» одуруг бүрүзү-ле коммунизминиң херээнге бараан боон мөңге артышаан.

ЧУРУКТАРДА: В. В. Маяковский, бөгүнгү Москва. Маяковский шөлүнден Садовая кудумчузунуң көстүп хевири.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«ССРЭ литературазы —хостаала дээш делегей демиселиниң кайгамчык улуг фронтузунга үүле бичии участоктур; бистиң сөстеривис дээрге чаңгыс хепке куткан шыкаш *бөк-боттарынга* дөмей агитация эвес, а хөй-хөй отрядтарны келир үениң демиселинче организастап, сырый хаара тудуп турар хостуг хуулгаазын сес-түр» Бо дээрге бежен чыл мурнунда шылгарангай совет шулукчу Владимир Владимирович Маяковскийниң чугаалап турган сөстери-дир. Ол үүле бүдүн совет литературага хамаарыштыр оттуг өөгүлээн эвес, а ооң бодунуң чогаалдарынга база хамааржыр.

Маяковскийниң шулуктерин бүгү делегейде парлап үндүрүп турар. Ооң кайгамчык талантызын хүндүлээр хөй-хөй номчукчуларлыг латин америкада-даа база парлап турар. Ында кижи элдепсинер чүве чок. Маяковский дээрге ол ырак чуртка эң-не баштай чораан совет чогаалчыларның бирээзи. 1925 чылда ол Мексикага болгаш Кубага чораан. Од аян-чорук ооң чогаадыкчы ажылынга кадарлыг болган болгаш латин Америка чурттарының улустары шулукчүден делегейде бирги социалистиг чурттуң литературазын болгаш уран чүүлдү билип алыр аргалыг болган. Ынчангаш ол чурттарда совет чогаалчыларның, ылаңгыя Маяковскийниң чогаалдарынга сонуургал улгатkан. Үжеп чылдарда-ла Аргентинага, Чилиге, Мексикага, Кубага шулукчүнүң шулуктерин журналдарга, солуннарга парлап турар апарган. А чоорту харын ооң чогаалдарының чымыдыларын, ооң чогаадыкчы ажылының дугайында чүүлдерни парлап эгелээн.

Буэнос-Айреске Маяковскийниң шулук чогаалынга кайгамчык ынак, ону пропагандалап чоруур Лила Герреро ужуражып танышкан мен. Ам ооң хары чеден ашкан, ооң аммыдырал-чуртталгазының хөй кезии бистиң шулукчүвүстүң чогаал ажылы-биле сырый холбаалыг. Маяковскийниң аммыдырал-чуртталгазының, ооң шулуктериниң дугайында хөй шинчилел ажылдарын бижээн. Лила Герреро шулукчүнү шулуктер антологиязын испан дылга парладып үндүрген, а ооң Маяковскийниң чогаалдарының дөрт томнуг чымыдызын кыминн-даа дузалы чокка тайылбырлар-биле катай испан дылга парлаткан.

— 1927 чылда Москва университединге шулукчүнүң кежээнинге киришкен мен (1926 чылдан 1930 чылга чедир коминтерниң секретариадының ажылдакчызы ашаа-биле кады Москвага чурттап турган) шулуктерни ол анаа аянныг, өткүт чидиг чугаалап турду, ону мен ынчанга чедир шоолуг билбес турдум. Ол сценаже үнүп кээрге, зал хөлзей берген. Ооң улуг ыыр-ак дурт-сыны мээң кичээнгейимни хаар тудупкан. Маяковский шүлүүн чугаалап эгелей бээрге, зал ыржым-шыпшын-на барган. Ол бодунуң поэзия кежээзин сураглыг «Левый марш» деп шүлүү-биле ажытты. Ооң үнү дыңзыг, чоок кылдыр чаңгыланып турду. Ындыг күштүг, ындыг ханы революсчу хөөн сиңген кайгам, чык шулуктер дыңнаваан мен. Ол кежээ мени кайгаткан, ол бүгү назынымда уттундурбае боон артыш калган. Холдарын чайбышаан, шулуктерин чугаалап турар кайгамчык улуг ыыр-ак кижи караамда амдаа костүп чоруур. Ынчан мен, кажан ийик Маяковскийниң шулуктерин очулдурар боор мен деп конгус болдавайн турган мен—деп, Лила Герреро сактып чугаалаар.

— Ам очулдуруп турарынар ол шыкажы?

—Ийе. 1929 чылда найысылалдың «Носотрос» деп журналынга Маяковскийниң элээн каш шулуктери костүп келген. Оларны Мексиканың бирле солуунундан чара парлапкаан болган шыкаш чүве. Очулдурганы аажок кошкак болган. мээң сеткилимге таарышпаан. Ынак шулукчүмүнүң шулуктерин багай очулдурганынга кылым хайнып, хорадаксай бергеп мен. Ынчангаш бодум очулдурар деп шиитпирлеп алдым. Баштай ийи-бирээден шенээр.

«Нүүва ара» деп солунга 1929 чылда «Левый марш» деп шүдүк Лила Герреронуң очулгазы-биле костүп келген. Ооң соонда оске-даа солуннарга ооң очулгалары парлаттынып турар апарган. Үжеп чылдардан эгелээп Маяковскийниң амыдырал-чуртталгазының болган чогаадыкчы ажылының дугайында чүүлдер парлалгага костүп келгилеэн. Ооң соонда Маяковскийниң чогаалдарының чымыдызы болганы ол.

Лила Герреро Маяковскийниң чогаалдарын 15 чыл иштинде очулдурупп келгеш, озалаңы парлаттырарынга-даа, очулдурарынга-даа аажок бергелерге таварышкан. Маяковскийниң чогаалдарын Аргентинага эң-не баштай ынчаар парлап эгелээни ол.

А. МЕДВЕДЕНКО,
Буэнос-Айрес—Москва.

(СЭТА).

Эвилелдешкен республикаларда

РСФСР: шенекчилер

Пошкар-ола — Владивосток аразынга чадаг-терге оруунче упшкен марий заводта «Салют» спорт клубтуң активчилери хары угда ийи койгунну «сүрүп» чорупкан. Ийи койгун сүрерге сотка дүжер деп чугаавы олар керекке тоовайн, чогумчалыг түнелдиг болурунга идеген туралар. Чурттуп оруктарынга он-он муң километрлерни чадаг-терге шенекчилери эрткеш, бирээде, хоорайында будуруп турар чадаг-тергелерни садып ап турар кижилер-биле танышкар, ийи-де ырак оруккa чадаг-тергениң кайы-хирезин шенээр. Чадаг-терге будурукчулерге инструкциия бээгаар үндүрүп турар модельдерниң серияларын ийи чылда бир катап ыңак оруктарга шенеп көөр ужурлуг. Моож мурнунда Пошкар-оладап ол чижектиг оруккa чоруушкун Новороссийскиге база Даг-Алтайга чедип турган, амгы үеде үүшкүн ээ узун хемчээлдиг. Чадаг-терге шенекчилери оруккa дөрт ай болур.

Оруккa олар хөй эвес кезектерни ап алганнар, чадаг-тергениң будургеш үндүрериниге белеткээн чаа, тускай модельдерин оруккa шилип алган. Экспедициияның составында — конструкторлар, дизайнерлер, хынакчылар.

УКРАИНА: дыштанырының эртеми

Ажылчыннарның дыштанылгазын эки организастап турар будуруглегниң адрези —Хмельницкий областа Каменец-Подольскиде кабель заводу. Республиканың профсовилелдер советиниң эрттиргени «Күш-ажыл болгаш хостуг үе» көрүлде конкурстуң тиилекчизи ол болган.

Будуруглегчилерниң хостуг шагы солун ажыл-херектерниг-биле долдунган. Сеткилге таарыжыр чүүлдерни оларга клуб, библиотека ажылдакчылары сүмелеп турар. Спорт секциялары, бот-тывыңгыр урап чүүлдүң болгумнери ажылдап турар.

Профсовилел активчилери урулларның дыштанылгазын база эки кылдыр организастаан.

ЛИТВА: хоорай улам чаагай жыттынар

Неман чанында ортулук хоорайжыларның дыштанып чери болу бээр. Ону мооң мурнунда үлетпүр будуруглелери эдилеп турган. Ам оларны хоорай деңнелеринден үндүрген. Ортулукка аттракционнар хоорайжыгажын тударын, делгелгелерге болгаш дыштанылгага херек өске-даа чүүлдерни кылырын көрген. Маңаа планнан дашкаар киргеп орулганы ажыглаарын дугурушкан.

(СЭТА).

ШҮЛҮКЧҮНҮҢ МУЗЕЙИНДЕ

В. В. Маяковскийниң Күргүне музейинде «Бодумнуң болгаш шаг-үем дугайында» деп юбилей экспозициязы ажыттынган. Музейниң ханаларынга сыцмаан чүве ышкаш ол экспозицияның шуут-ла делгем шөлче херлип-шойлуп чоруй барган. Ханада улуг чуруктан болгаш плакаттардан, чарлалдардан-на амгы делегейге Б. В. Маяковскийниң ужурдузазының дугайында чугаа эгелээр. Улуг шулукчүнүң юбилейин таварыштыр ооң музейинге аалчылар бо хүннерде хөйү-биле барып турар.

Делгелгениң авторлары Т. Поляков биле Е. Амаспюр олар шүлүкчүнүң амыдыралының чымыштыг хүннериниң дугайында кол-кол, оңзагай овур-хевирин уран арга-биле чедиишкинниг тургусканнар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ ИЮЛЬ 19-ТАН 24-КЕ ЧЕДИР

ИЮЛЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Спорт дугайында информация. 9.10 — Концерт. 9.40 — Документалдыг фильмнер. 10.40 — «Демдек — ыт өгенээ». Кыска демчээлдиг уран-чечен телефильм (ЧССР). 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 14.15 — Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— «Сезен чылдарның коммунистери». Документалдыг фильмнер. 14.45 — Л.-В. Бетховен. Концерт. 16.25 — Бистиң корреспонденталеривистиң чугаалары. 16.55 — «Горизонт». 17.55 — «Никарагуа: хосталга ырызы». 18.30 — «Енисейниң ары чигири». 18.45 — Бөгүн делегейде». 19.05—«Кижи болгаш хоойлу». 19.35 — «Фольклорнуң» ритмнери». 20.05 — «Маяковский бистиң-биле». 21.00 — «Үе». 21.35 — Спорт дугайында информация. 22.10 — Совет ыры баймралы (ПУР). 23.25 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильм. 8.45 — «Ырлаар кевир кыпга ужуп келгенил». Уран-чечен телефильм. 10.20 — Француз дыл. 10.50 — Хлебтиң өөредилгези. 11.35 — Спорт дугайында информация. 11.55 — «Барабанчының салымы». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 13.00 — «Насекомоедер болдар бе?» Солун бойдус. 13.25 — «Башкыга — музыка кичээли». Д. Б. Кабалевскийниң түңнел кичээли. 7-ги класс. 14.20 — Аныктар адрестери. 15.20 — Телемедээлер. 15.25 — 18.00 — Чаңсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телемедээлер. 18.30 — «Бистиң календарывыс». 19.00 — Киножурнал. 19.10— «Студентилериниң меридианы». 19.40 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мээң ынак кижим». Уран-чечен фильм. 23.05 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Динамо» (Москва).

ИЮЛЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Спорт дугайында информация. 9.10— Совет Эвилелиниң Маалыры вице-адмирал Г. И. Шедрин-биле школачыларның ужуражышкыны. 9.55 — Концерт. 10.25 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңчиг эвес». 11.15 — Телемедээлер. 11.30 — 14.15— Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүниң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.15 — «Горнистер, харчыламар!». 16.05 — Уругларга фильм — «Черлик чырааъткъ». 17.15 — Бүгүдеге стадион. 17.45 —Партия дугайында чечен чугаалар. РСДРП-ниң II съездиниң 80 чылынга. «Бүгү чазактарның болгаш улустарның бир дугаар соруглазы». Тайбың болгаш боо-чепсектиг дүжүрери дээш демиселдиң. 18.30 — «Улуг Петрнуң мугулдуру». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.30 — Делегей конкурузунуң лауреады Л. Курдюмова ырлаар. 19.55 — «Төрээн бажыңының чылыы» деп чаа уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Эрнст Буш ырлап тур». Үш сериялыг документалдыг чаа телефильм. (ГДР). 2-ги фильм. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.25 — Спорт дугайында информация. ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильм. 8.45 — «Ырлаар кевир кыпга ужуп келгенил». Уран-чечен телефильм. 10.20 — Француз дыл. 10.50 — Хлебтиң өөредилгези. 11.35 — Спорт дугайында информация. 11.55 — «Барабанчының салымы». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 13.00 — «Насекомоедер болдар бе?» Солун бойдус. 13.25 — «Башкыга — музыка кичээли». Д. Б. Кабалевскийниң түңнел кичээли. 7-ги класс. 14.20 — Аныктар адрестери. 15.20 — Телемедээлер. 15.25 — 18.00 — Чаңсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телемедээлер. 18.30 — «Бистиң календарывыс». 19.00 — Киножурнал. 19.10— «Студентилериниң меридианы». 19.40 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мээң ынак кижим». Уран-чечен фильм. 23.05 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак»—«Динамо» (Москва).

ИЮЛЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Спорт дугайында информация. 9.10— Навои хоорайның ургуларның хор студиязы — «Фархадтың» концерти. 9.25 — «Төрээн бажыңының чылыы» деп уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 10.30 — Хөлүг чарыштар. 11.15 — Телемедээлер. 11.20— 14.50 — Чаңсар. 14.50 — Телемедээлер. 15.10 — Литвага, Латвияга, Эстонияга Совет эрге-чагыргаңы катап тургускаңының дугайында документалдыг фильмнер. 16.00 — «Телеочерк». 16.20 — Орус чугаа. 16.40 — Телеочерк «Тайбың үнү». 16.55 — «Найыралдың чечектери». Концерт. 17.30 —«Шыдыраа школазы». 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. РСДРП-ниң II съездизи. 18.30 — «Сээң чүрээң согуу». Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кит биле моортай». Мультфильм. 19.10 — «Архангельское» музей-кодаң. 19.35 — «Төрээн бажыңының чылыы» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30 — Р. Шуман. Симфония этюдтары. 22.10 — Спорт дугайында информация. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Черноморец» — «Пахтакор».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 8.45 — «Горнистер, харчыламар!» 10.00 — Мультфильм. 10.20 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңчиг эвес». 11.20 — Испан дыл. 11.50 — Спорт дугайында информация. 12.10 — Т. Мансурян. «Симфония оркестрине бижээн партита». 12.30 — «Хаан тажы» Флорезиядың ужуралдары» деп үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 13.35 — «Спеңээже орук». 14.05 —А. Островский. «Боруулер биле хойлар». 14.55 — «Буряттың үйиери». Фильм-концерт. 15.35 — Телемедээлер. 15.40 — 18.00 — Чаңсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Чоңнүү уран чүүлү» деп дамчыдыгга. 18.50 —Телемедээлер. 19.00 — «Совет Тыва — салгалдарның салымында». 19.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.15 — Концерт. 20.30 — Спорт дугайында информация. 21.00 —«Үе». 21.30 — «Өөнүүктер-эштер дугайында». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 22.45 —23.25 — Даштыкы эстрада концерти.

ИЮЛЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Спорт дугайында информация. 9.10— Мультфильмнер. 9.50 — Концерт. 10.30 — «Терээн бажыңның чылыы» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.35 — Телемедээлер. 11.40— 14.15 — Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Садыг ажылдакчыларының хүнүнге. 15.25 — Буратинонуң делгелгези. 15.55 — Телемедээлер. 16.00 — Уругларга фильм — «Чарыл-бас өөнүктер». 17.20 — Москва чоогунуң сууруңу бөгүнгү болгаш даартагы хүнү. 17.50 — Улустуң аялгалары. 18.00— «БАМ-ны тудуп турар бис». 18.30 —Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Мультфильм. 19.10 — Польшаның катап тургустунган хүнүнге. 19.40 — «Соксаткан ужудуушкун». Уран-чечен фильм (ПУР). 21.00 — «Үе». 21.30 — Концерт. 22.20 — Спорт дугайында информация. 22.55 — 23.15 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 8.50 — «Буяның шакта» деп уран-чечен фильм. 10.20 — «Шыдыраа школазы». 10.50 — Концерт. 11.15 — Англы дыл. 11.45 — Спорт дугайында информация. 12.05 — С. Соловейчик. «Ватага «Семь ветров». 7-ги тоогу — «Повстрнс». 12.50 — Документалдыг телефильм. 13.20 — Антуан де Сент-Экзюпери. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының аринары. 14.05 — Концерт. 14.30 — «Амыдыралче оруу». 15.30 —Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чаңсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». 18.50 — Мультфильм. 19.10 — «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Таныжыңар: даштыкы цирк». 20.45 — Спорт дугайында информация. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Өөнүктер-эштер дугайында» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.35 — Концерт. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Киев).

ИЮЛЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бир эвес кадык болукседзиңээ». 9.05 — Спорт дугайында информация. 9.20 — «Ада-педер, сылерге». 9.50 — «Спортлотопуң» 30-ги тиражы. 10.00 — Айыыл чок шимчээшкин. 10.30 — Египеттиң национал байырлалы — Революция хүнүнге уткуштур киноочерк. 10.55 — Уругларга фильм — «Капитан Гранттыңның уругларын». 12.30 — В. В. Маяковскийниң төруттүнген хүнүнге тураскаадткан кежээ. 13.50 — 14.05 — Чаңсар. 14.05 — «Челээш». Улус чогаадыкчазының дугайында телепрограммаларның V делегей фестивалы. Никарагуаның улус уран чүүлү. 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — Спорт дугайында информация. 15.20 — «Шоптудан эгелээртир бис». Документалдыг телефильм. 15.40—«Тайбың чоруу». Телеочерк. 16.05—«Ырак болгаш чоок ырыы». 16.55—Политиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Летумовтуң беседазы. 17.25—«Дириг амытаннар амыдыралы». 18.25—«Мистер Маккинлиниң дургузазы». Уран-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының байырлал ажыдыышкыны. 23.05 — 23.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болукседзиңээ». 8.25 — «Өөнүктер-эштер дугайында» деп уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 10.40 — «Эртенги почта». 11.10 — Кемеровоның телестудиязының программазы. 12.05 — Спорт дугайында информация. 12.25 — «Сүүк чурттан турар черже». Мультфильм. 12.35 — «Кайгамчык Куба». 13.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Ведерниковтуң концерти. 13.55 — «Гарантия» деп садыг фирмазының дуржулгазының дугайында документалдыг фильм. 14.35 — И. Гайди. Концерт. 15.00 — «Волгоград». Документалдыг телефильм. 15.10 — «Музыка кюскузу». 15.40 — «Улуг улустуң шыыы». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 3-кү фильм — «Төрээн чер». 16.35 — «Кино көрүкчүзүнүң эдериңизиэ». 17.20 — «Бижимел дептериңде чеди демдектер» деп телешиниң башкарын кергузүү. 19.00 — Делегейде болуушкунар дончуулалы. 19.15 — «Казыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кижилериниң салым-хуузу». Документалдыг телефильм. 20.45 — Спорт дугайында информация. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.45— Концерт.

ИЮЛЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Спорт дугайында информация. 9.10— «Оттурукчу». 9.40 — «Совет Эвилелиниге бараан боон турмен!» 10.40 — «Кадыкшыл». 11.25 — «Эртенги почта». 11.55 — «Кодээниң шагы». 12.55 — «Музыка кюскузу». 13.25 — «Симон Боливар-хостактчы». Латин Американың улустарының хосталга дээш шимчээшкиннииң башкарылгазының төруттүнгеен хүнүнден бээр 200 чыл болурунга. 13.55 — 14.10 — Чаңсар. 14.10 — Бөгүн — Садыг ажылдакчыларының хүнү. 14.40 — Садыг ажылдакчыларының чагыны ёзугаар концерт. 15.20 — Лопе де Вега — «Танцы башкызы». Фильм-шин. 17.35 — ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазы. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45— Мультфильмнер. 19.10 — «Шүлүкчү экранда». В. Маяковскийниң киржилгеп-биле тырттырган «Кыс болгаш хулиган» деп уран-чечем фильм. 20.00 — «Ала-чоруккулар клубу». 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының. 22.35— Телемедээлер. 22.40 — 23.10 — Спорт дугайында информация.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкаже, чыскаалыңар!». 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.50 — «Мен — бөгүн болгаш даартаа». 9.20 — Документалдыг телефильм. 9.50 — Концерт. 10.25 — А. М. Горький — «Чаш чораанны» 11.10 — Уругларга фильм — «Хабиб — чыланнар чагырыкчызы». 12.25 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңчиг эвес». 13.25 — «Концерт үезинде аян-чорук». Джанни Морандн ырлаар (Италия). 14.30 — Бистиң корреспонденталерибистиң чугаалары. 15.00 — Мультфильм. 15.15 — «Ялтадан чагаалар». 16.20 — «Баштайгы оорушкулер». Чеди сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 17.30 — Концерт. 19.30 — Музейлерде болгаш делгелге залларында. «Петр —үезиниң культуразы». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар! 20.15 — «Клайпеда». Документалдыг телефильм. 20.40 — Спорт дугайында информация. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — «Экранда кинокомедия». «Аршин мал алан». Уран-чечен фильм.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭНЕРГЕ

Тыва АССР-ниң аммыдыралхандырылга министерствозу Москванын технологтуг институдунуң болгаш Ыраккы Чоон чүктүп аммыдырал хандырылганың технологтуг институдунуң белеткел салбырынга киреринң күзээнерни 1983 чылдың сентябрь 5-ке чедир хүлээп ап турар.

Ол институттарның белеткел салбырларынга дооскан ортумак билиглиг болгаш будуруглег черлеринден чоруткан мурнакчы ажылчыннарны, колхозчуларны болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлериниден халашкаларны үлүзээп алыр. Белеткел салбырларынга киреринг аныяк ажылчыннар болгаш колхозчуларның практиктиг ажылының стажы (өөреникчи турган стажты санавас) будуруглег черинге бир чылдан эвээш эвес болур ужурлуг.

Дыннакчыларга кандидаттар-биле белеткел салбырынга өөренирине белеткеттинеминиң талазы-биле беседаны институттарның боттарынга кылыр. Документилерни чыып киреринң чурумнуң болгаш институттарда өөредип турар мергежилдерниң дугайында Аммыдырал-хандырылга министестволуундан билип ап болур. АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Горная кудумчузунуң № 1 «а» бажың.

Тээлиниң ортумак школазын 1963 чылда доосканнарның ужуражыышкыны 1983 чылдың июль 29-та болур. Ынчаардагы доозукчуларны болгаш башкыларны шүптүзүн аңаа келирин чалап тур.

ОРГКОМИТЕТ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Ойлаар

Республикага шокар булуттаар. Соңгу-барын чүктеп хаттың күжү секундада 9—11 метр. Агаарның температуразы дүне 8—13, чамдыктарында 0—5 градус чылыг болур. Хүндүс 21—25, чамдыктарында 10—15 градус чылыр.

Автоорукларга кестүрүү эки.

Кызылга хүндүс 24—26 градус шилир.

КИНО

ИЮЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Самая длинная соломинка» 9.30; 11.20, 13.10, 15.00, 18.40, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Летающая мельница» 10.00, 13.40. «Хочу, чтоб он пришёл» 12.00, 15.20, «Джони Чикано» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Инспектор ГАИ» 15.00, 16.40, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Вам и не снилось» 15.00, 20.30. «Варварин день» 16.50, 18.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тайна мотеля «Медовый месяц» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Следствие с риском для жизни» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыслалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-31, партийжи аммыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информациа киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1064.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күргүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00846

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 167 (12257) 1983 чылдың июль 20, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

Мал чеминиң белеткели—шалыпчы фронт

ХЕЙ-АЪТ БЕДИК

— Сиген хезилдезинче чаа кирдивис, ук ажылды эгелээнден бээр беш-ле хонуп тур бис. Мурнуку чылдардагыдан элээн орайтазын бис. Час узамдыгып, үргүлүү соон турганындан буга суу үр-ле элбевейн турду. Чаъс-чаашкын, харын, оът-сиген үнериниге аажок дузалыг болду. Ол эвес болза, бо чылын мал чемин четчир кылыр белеткээри берге турган. Дээштиг хемчеглерни албас болза, план күүседири ам-даа ындыг-ла кончуг белен эвес ийин — деп, «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында ховутрактор бригадазының бригадири Саая Көк-оол чугаалады.

Барыын-Хемчик районда бо чылын мал чеминиң белеткелинче эң-не мурнай кирген бригада ол. Мал чемин белеткээни база оске ажыл-агыйларныңдан хөй. Бригада моон мурнунда чылдарда социалистиг чарыштың мурнуку одуруун үргүлүү ээлеп, шапнал-макталды ап келген. Амгы байдалды ап көөрге, ажылдың шапкынчып бар чыдарындаа, ажылчыннарның хей-аъды-даа мурнакчы чаңчылын салбас хире.

ВЛКСМ райкомунуң ийнги секретары Иван Салчакка бригада төвүнге бригадир-биле кады турда таваржы бердим. Бригада кежигүннери —аныяктар, комсомолчулар. Сараат салыкчылары — Саая болгаш Алдын-оол Алёшалар. Саая болгаш Серен-Лэма Олегтер— дөртелээн комсомолчулар. Поварлар — Оля биле Мария Сааялар — база ВЛКСМ кежигүннери. Ылаңгыя аныяк коммунист Анатолий Хомушкунуң удурткан он бир кижи составтыг механизастаттынган звенозунда шупту аныяктар. Ынчангаш маңаа комсомолчуаныяктар коллективиин тургузар, оларны оске ындыг коллективтер-биле чарыштырар, а бир эвес тиилекчи болур болза, ВЛКСМ райкомунуң шаңналдарын база тыпсыр деп турарын ийнги секретарьдан дыңнадым.

Бригада төвүнде ажылчыннарның чүрттаарынга, ажылдаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдар бар. Ында электрик-моторист болгаш дарган Күжүгет Бодай-оол чунар-бажыңны изидип турар. Кызыл-булуңга ном, солун номчуп, ойнап-даа болур. Оң эргелекчизи Моөктээр Докпак сигенчилериниң хостуг үеэн ажыктыг болгаш хөглүг эрттирген турарынче сагыш салып турар. Улуг повар, коммунист Мария Сарыгларның ажылы база макталдыг. Аъш-чем, от-ыяш белен, арыг-силиг.

Дүүш үеэн, ынчалза-даа хамык улус ховуда хевээр, чемни поварлар чедирип бээр. Чем чедирер саваларын эптин аажок, чем-даа соовас. Анатолий Хомушкунуң звенозунуң кежигүннери буга кыдында ногаан сиген кырынга чемненип, кезек када дыштангаш, катап-ла ажылдап кирипти. Хертек Санда биле Саая Сүрүңүң сиген кезер машиналар кошкан тракторлары бир буга унунда, Сергей Хомушку биле звено удуртукчузу Анатолий Хомушкунуң волокушалаарлыг тракторлары оларның соо-биле халдып тур. Сараат салыр черде демги-ле дөрт комсомолчу-биле кады район Совединиң депутады, коммунист Моңгуш Кызыл-оол стогомёт-биле ажылдап турар.

Звено беш хонук дургузунда он ийи сараатты салып, алдан тонна сигенни белеткээн. Чаъс-чаашкын эвес болза, оон-даа хөй турар. Олар социалистиг чарыштың баштайгы чеди хонуунуң түңнелин үндүрериниге чедир сигенни үс тонна ажырыптарыш шинтпирлээнинер. Ол сорулганы күүседиринге таарымчалыг байдал оларда бүрүн: кескен сигени-даа бар, машина-техникази-даа бүдүн, хей-аъды-даа бедик.

Звенонуң бо чылын сиген белеткээр планы — 1300 тонна, а эрткен чылын 1384 тонналы белеткеп, планын оранчок ажыр күүседип турган. Ол белеткээн сигенининг 64 хуузу бирги класстыы болган. Бо чылын оон-даа хөй хоолулуг болгаш сүүзүннүг чемни ниитиниң малынга белеткээр дээш ,сигенниң эң-не чулуктуг, шынарлыг үезинде улуг чүткүл-биле шалыпчы ажылдап турарлар. Сигенни ажаап алдынган шөлдү дораан-на суггарар, оон мүзүл база бир дүжүттү алыр — сорулга ындыг. Анатолий Хомушкунуң механизастаттынган звенозу ынчаар ажылдап турар.

Аксы-Барлык салбырда партия эге организациязының секретары, кодээ Совет депутады Саая Көк-оолдуң удурткан бригадазында хол-биле сиген кезер он звено база ажылдап турар. Совхозта тудугжулар бригадазының удуртукчузу Хомушку Садыгжының организастаан чеди кижи составтыг звенозу, суг соортур машина чолаачызы (чайын ажылдаваc) комсомолчу Андрей Моөктээрниң үш кежигүнүг звенозу мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

— Бис оске звенолардан озалдап эгелеливис, ынчалзада-даа оларга чедер дээш кызып тур бис. Өөрүм Федор Хертек, Алексей Сюруюот олар-биле кады ындыг сорулга салдывыс. Харын, бо чаъс-чаашкын шаптыктай бээр болду бе?— деп, база бир звенонуң удуртукчузу звеночу Ооржак Көк-Кат арай дүүренчиг шилиредип тур. Сигенчилериниң ажылдаарынга алаакказ, кара булуттарның кестүгүлеп келгенин эскербээн болдум.

Бо чылын «Барлык» совхозта Саая Көк-оолдуң бригадазы 2100 тонна, оон иштинде Анатолий Хомушкунуң звенозу 1300 тонна сиген белеткээр. Үк ажылды хожудан эгелээнинiң уламыдан үезинiң кызырылганы-биле, чаъс-чаашкынның үргүлүлел турары-биле соруланы күүседиринге улуг күш үндурери негеттинип турар. Ындыг болганда ажылды организастаарын улам экижидери, социалистиг чарышка кижи бүрүзүнүң киржилгезин идепкейжидери чугула. Ынчан бедик шынарлыг болгаш хөй мал чеми белеткеттинер.

К. ЧООДУ,
«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТАРДА: сараат салып турары; О. К. Ооржактың хол кадыры-биле сиген кезер звенозу.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЭШТЕР Ю. В. АНДРОПОВ БИЛЕ Я. КАДАРНЫҢ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов ВСАП ТК-ниң Бирги секретары Я. Кадар-биле июль 19-та ужурашкан, Венгрия Улус Республиканың партия-күрүне делегациязын ол баштап келген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ВСАП-тың XII съездизиниң көдүрген эң чугула шинтпирлериниң канчаар күүсеттинип турарының дугайында, экономиканы интенсификастаарын дүргедедир, социалистиг демократияны калбартыр, чонуңуң чаагай байдалын хандырар талазы-биле практиктиг базымнар дугайында информацияны эш-ёзулуңуң беседазының үезинде солушкан.

Акы-дуңмалышкы ийи партияның болгаш чүрттарның аразында харылзааларның чедиишкинниг хөгжүлдезин Ю. В. Андропов болгаш Я. Кадар сеткил ханышкынбиле айытканнар. Марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилеэш, Совет Эвелединиң болгаш Венгрияның үре-түнелдиг кады ажылдажылгазын улам ынай быжыглаарынга таарымчалыг бүгү-ле байдалдар барын демдеглээн. Оон үндезинин совет болгаш венгр улустарының үндезин эрге-ажыктарының чаңгыс эви, СЭКП-нчү болгаш ВСАП-тың үргүлүү улам-на быжыгып орар харылзаалары, оларның бүзүрежилгези, амгы үениң эң чугула айтырыгларының талазыбиле үзел-бодалдарның нигилешкээ болуп турар деп, ужуражкышкынга демдеглээн. Партия ажылының дүржулгазын солчуруп улам ынай кал бартырының, бүгү-ле дөңгелдерге партиялар аразында харылзааларын ханылаарының дугайында дугуржуушкун чедип алдынган.

Социализминиң угаан-бодал талазы-биле аажок улуг күчүзүн, капитализмден социализминиң төөгүдүг артык күштерлиин, улам долу илередириниң, акы-дуңма партияларның идей-киижиидилгелиг ажыл-чорудулгазын чаа тургузугга өжээнинг буржуаз идеология-биле шинтпирлиг демиселдиң негелделеринче чоокшулаарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Варшава Керээзиниң организациязынга болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниге кады ажыл-биле сырый холбаалыг кылдыр политика, экономика, база идеология болгаш өске-даа адырлар талазы-биле дем каттыштырган ходелиишкинии чайгылыш чок быжыглаар чүткүл дугайын ийи тала медеглээн. Эртемниң болгаш техниканың делегейге эң бедик чедиишкиннерин барымдаалавышаан, социалистиг экономиктиг интеграцияны ханыладырының чугулазы демдеглеттинген. ЭДЧ-ниң хемчээлиинге дээдн деңнелге экономиктиг чөвүлел хурал аңаа идиглиг болур.

Европада болгаш делегейде шериг күүзүзүүң талазы-биле дең байдалды үрээр дээн АКШ-тың болгаш НАТО-ның милитаристиг бөлүктериниң болдурганы делегей байдалының чидиглелиин-биле холбаштыр шыгыы сагыш салымышкыны даштыкы политиктиң айтырыгларны чугаалажып көрген үеде илергейлээн. Дайын кыжаныышкынның уругкаарынче, делегейниң дүнкүүрлүг чоруун коштадырынче угландыр Варшава Керээзиниң организациязының Политиктиг консультативтиг комитединиң Прагага болган чөвүлел хуралынга болган акы-дуңма чүрттарның партия болган күрүне талазы-биле удуртукчу ажылдакчыларын бо чылдың июнь 28-те Москвага ужуражышкынынга хүлээп алганы хөделиишкиннер программазын амыдырала боттандырар талазы-биле күжениишкиннерни калбартырынга шинтпирлиг чоруктуу оюң-биле холбаштыр бадыткаан.

Империализминиң агрессив, чоңга удур политиказынга удур, боо-чеңсектэ эңдере бүдүрериг болдурбас болгаш тайбыңны камгалаар дээш демиселге коммунистиг база ажылчын партияларның аразынга интернационалдыг эпсеткил каттыштырылгазын база кады ажылдажылгазын калбартырын делегей харылзааларын экижидеринiң эргежакыктарының негеп турарын онзалап демдеглээн.

Эштер Ю. В. Андропов биле Я. Кадарның беседазы чүректиг ханызындан эвилел, найыралдыг ёзузунга чугаалажып көрген бүгү айтырыглар талазы-биле бот-боттарын ылгырының байдалынга болуп эрткен.

(СЭТА).

ҮНЕЛЕП ЧЕТТИНМЕС ДУРЖУЛГА

Ленининиң партиязы демиселдиң болгаш тиилелгелериниң алдарлыг оруун эрткен. Чүрттүң салым-чолунга шинтпирлиг салдарыны чедирген болгаш делегей хөгжүлдезиниң чорудулгазын оскерткен улут чаартылгаларны оон удуртулгазы-биле боттандырган. Социализм болгаш коммунизм тургузуушкунуң удуртур талазы-биле СЭКП-ниң үнелеп четтинмес дуржулгазын өөренирииге дузалаан, Ол номчулгаларны РСДРП-ниң Нийги съездизиниң 80 чылыгына тураскаатkан. Ниитилел-политиктиг номчулгалар июль 18-те Москвага доозулган. Партия, совет, профсоюзтар болгаш комсомол активиниң теоретиктиг болгаш политиктиг белеткелиниң чидиглелиин-биле холбаштыр шыгыы сагыш салымышкыны даштыкы политиктиң айтырыгларны чугаалажып көрген үеде илергейлээн. Дайын кыжаныышкынның уругкаарынче, делегейниң дүнкүүрлүг чоруун коштадырынче угландыр Варшава Керээзиниң организациязының Политиктиг консультативтиг комитединиң Прагага болган чөвүлел хуралынга болгаш акы-дуңма чүрттарның партия болгаш күрүне талазы-биле удуртукчу ажылдакчыларын бо чылдың июнь 28-те Москвага ужуражышкынынга хүлээп алганы хөделиишкиннер программазын амыдырала боттандырар талазы-биле күжениишкиннерни калбартырынга шинтпирлиг чоруктуу оюң-биле холбаштыр бадыткаан.

Империализминиң агрессив, чоңга удур политиказынга удур, боо-чеңсектэ эңдере бүдүрериг болдурбас болгаш тайбыңны камгалаар дээш демиселге коммунистиг база ажылчын партияларның аразынга интернационалдыг эпсеткил каттыштырылгазын база кады ажылдажылгазын калбартырын делегей харылзааларын экижидеринiң эргежакыктарының негеп турарын онзалап демдеглээн.

Эштер Ю. В. Андропов биле Я. Кадарның беседазы чүректиг ханызындан эвилел, найыралдыг ёзузунга чугаалажып көрген бүгү айтырыглар талазы-биле бот-боттарын ылгырының байдалынга болуп эрткен.

(СЭТА).

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы июль 18-те болган. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) шинтпирлеринге болгаш . СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазынга дүүштүр РСФСР-ниңкүүселдезиниң чоруп турарын совет болгаш ижыл-агый органнарының соруглагарын, 1963 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база Күрүне бюджединиң чоруп турарын хуралга чугаалажып көрген. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников хуралга илеткел кылган.

СТАВРОПОЛЬЕ: миллион тонна тараа

СТАВРОПОЛЬ. (СЭТА). Ставропольеның механизаторлары дүмүт ажаалдазын ийи дакпыр чедишкин-биле демдеглээн: шаңнардан тараа хүлээп алыр черлерже миллион тонна тарааны чүдүруп чорутkан. Бүдүн чартык миллион гектар шөлдүң ыызыл-тазының бастырылгазын доозупкан.

Үр үеде үргүлчүлээн кургаг хат Ставропольеның бүгү ховуларынга тараа үнүмүнге багай салдарлыг болган. Ынчалзамок Нефтекум болгаш Левокум районнарының тараамыларын нүүлеге пландан ажыр тарааны садып эгелээн. Ындыг түңнелдерни чедип алырынче хөй ижыл-агыйлар чүтүп турар. Тарааны күүнеге садар планны чедишкинниг күүседиринiң үндезини—дүмүттү чогуур хуусаазындан график ёзугаар чидириг чок ажаап алыры.

ТЕМП ШАПКЫНЧААН

Бистиң районнуң совхозтары бо чылын ниитиниң мал чеминге 30470 тонна сигенни белеткеэр планныг. Ооң иштинде чайгаар үнген сигенни 16946 тонналы, тарымал культураларны 13524 тонналы, 75100 тонна силосту, сенажды 11400 тонналы база витаминниг сиген далганын белеткээри көрдүнген.

Бо чылын көдээ ажыл-агый культураларының болгаш оътсигенниң үнүжү эки болганындан, ниитиниң малынга четчир санныг мал чемнерни курлавырлап, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседириниң долу аргалары бар. СЭКП райкому, райкүүском болгаш партия организациялары, совхозтарның дирекциялары мал чемниң белеткелиниң үезинде чорудар организастыг болгаш масса-политиктиг ажылдарының планын баш бурунгаар тургускан. Сигенчи звеноларга, бригадаларга совхозтар айы-биле улусчу контролёрларны, лекторларны быжыглаан. Ооң-биле кады сиген шөлдеринде ажыл-ишчилерниң амыдырал болгаш культурлуг хандырылгазынче докгаамал кичээнгейни салган.

Ажыл-агыйлар мал чемниң белеткелинче июль 8-те массалыг киргиннер. Бо хүннерде бүрүн механизастаттынган 14 отрядта болгаш звенода 286 кижи ажылдап турар. Оларда 10 партболүктү тургускан.

Районда ниитизи-биле 1370 тонна эки шынарлыг сиген, 70 тонна витаминниг сиген далганы, 580 тонна сенаж белеткеттинген. «Күш-ажылдың хостуу» совхозта Николай Чумыскага, «УТКА 25 чылы» совхозта Сергей Шивитке удурткан чулуктуг мал чеми белеткээр звеноолар силос салымышкының эгелей бергеп. Совхоттардан «УТКА 25 чылы» совхозтуң сигенчилери элээн шалыпкын ажылдап, мурнуку черде чоруп турар. Үк ажыл-агый 2897 тонна мал чеми белеткээр үжүрлүг. Ында Сергей Сундуй-оолдуң удуртканы мехотряд 219 тонна сигенни, 580 тонна сенажты белеткеп, күш-ажылга идепкейлиин көргүскен. Байыр-оол Барын, Борбак Шаңмак оларның баштаан звеноларының ажылы база макталдыг.

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажында витаминниг сиген далганы белеткээр ийи АВМ агрегады ажылдап эгелээн. Ында Суктермаа Хурагандай, Чусумаа Домүр-оол оларга удурткан звеноолар ийи ээлчегге ажылдап баштайгы хүннерде 35 тонна витаминниг сиген далганын бүдүрүп, савалаан.

Ниитиниң малынга четчир сиген-ширбиишти күрлавырлап белеткээри — ажыл-ишчи кижи бүрүзүнүң херээ. Районнуң ажыл-агыйлары мал чеминиң белеткелиниче организастыг кирзе-даа, хоорай, суурларның чүрттакчыларын болгаш албан организацияларның ажылдакчыларын бо кампанияже кириштирери чогуур деңнелинде эвес. Ынчангаш ажыл-агый бүрүзүнүң харысалгалыг удурткулары бо ажылдың темпизин улам шапкынчыдып, түс-түс онаалдаларны албан организацияларның үнүүшкүнүн калбартып, бир дем-биле ажылдап кирер.

А-Д. КАРА-САЛ,
СЭКП райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң инструктору.

КЕЗИП КИРИПКЕН

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң дугаары бир сигенчи бригадазы Ак-Хая ховузунда чайгаар үнген сигенни кезип кирипкен. Мында шупту 13 кижи, сиген кезер, машиналыг 4 трактор, бир прессподборщик бар.

Бо чылын оът-сигенниң элбек үнгени-биле холбаштыр бүгү планныг онаалдаларны база социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседир арга бар. Олар бо хүннерде пресстеп-тыраан 750 борбак чаагай сигенни Тере-Хаяда пунктуже сөөртүп, дужааган. Сигенчилерден О. Ооржак, Х. Моңгуш шалып ажылдап, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

Бистиң корр.

КЫРГЫКЧЫЛАР КОНКУРУЗУ

Эрткен пятницада Дуржулга станциязынга республиканың хойну электри-биле дүрген кыргыырының конкурузу болуп эрткен.

Эртенгиниң 10 шак. Районнар аайы-биле командалар чыскаалыпкан. Конкурстуң жюри кежигүнү А. К. Петров жюриниң даргазы, республиканың кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы З. Е. Шинге командаларның конкурска киржириниге белеңниин дугайын илеткээн.

Чыылганнарга З. Е. Шив байыр чедирип чүве чугаалааш, хойну электри-биле дүрген кыргыырының республиканың XIX конкурузун ажыттынганын чарлаш, конкурстуң түгүн кодүрери-биле эрткен чылгы хөрээжен кыргыкчылардан республика чемпиону, Дуржулга станциязының төлээзи Т. И. Какунинаны чалаан. Тук кодүрүнген.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдырагга боттандырар дээш, республиканың ажылишчилери он бирги беш чылдың үшкү, озек чылының бирги чартында күрүнеге мал продуктулары садарын эътти 104,9 хуу, сүттү 107,1 хуу, дүктү 120,6 хуу, дагаа чуургазын 161,3 хуурга чедишкинниг күүседиринге ол демдеглээн.

Мурнуда чылдарга бодаарга, сөөлгү үеде хойну электри-биле дүрген кыргыыр арга экижээн. Хүнде 20—25 хойну кыргып турган болза, ам электри-биле 2—3 катап хойну кыргып турар апарган. Соолгу үеде ол арга-биле кыргымыры ажыл-агыйларда элээн неитерээн. Чыл санында 800—830 муң хойну кыргып, оон 85 хуузун электри-биле кыргып ап турар.

Бо чылын республиканың ажыл-агыйлары 830 муң хойну кыргыыр. Ниитизи-биле 75 кыргылда пунктулары ажылдап турар.

Республиканың XIX конкурузунга эрткен чылдан хой кижи киришкен. 1982 чылда 23 кижи киришкен болза, бо чылын чеди районнуң 15 ажыл-агыйындан 40 кижи киришкен. Улуг-Хем, Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем, Бай-Тайга, Кызыл районнары боттарының төлээлерин чоруткан болган. Оларның аразында эрткен чылдарда республиканың каш дакпыр чемпиону чораан Алдын-оол Моңгуш, Байыр-оол Оруспай, Тамара Какунина болгаш оске-даа эң шилиндек кыргыкчылар бар болду.

Конкурстуң негелделерин жюри кежигүнү А. К. Петров киржикчилерге таныштырган. Кижи бүрүзү бир хойну шенелдеге, 5-ти маргылдаага кыргыыр. Оларның кыргаан дүгүнүң шынарын, хойну кыргаанының үезин, хойга кезиишкин кылган, кылбаанын хынааш ниити баллын санап тургаш, тиилекчилерни тодаралыры ында көрдүнген. Конкурстуң киржикчилерин 4 ээлчегге ускен. Пунктуда 10 электри лачшы тургускан. Ынчангаш конкурстуң бирги ээлчээн эгелээрин чарлаан.

Бирги ээлчегге хереэжен улустан эрткен чылдың чемпиону Т. Какунина таварышкан. Чыылганнарның кичээнгейи шупту ында апарган. Ол беш хойну 112 минута 35 секундада бир дугаарында кыргып доозупкан. Ооң үлүштүр осколер база-ла боттарының үдүүн аңгы-аңгы минуталарга доозулады. Ооң соонда дараазында ээлчелер база кыргып киришкиннер. Эң сөөлгү ээлчегге Кызыл районнуң «Кара-Хаак» совхозтуң Алдын-оол Моңгуш таварышкан. Ында корукчулер бүгү кичээнгейин олче салыпкан.

— Бо-даа база чемпионнаар боор—деп чугаа-даа чыылганнарның аразында көөрдээн.

Ол бодунуң үлүүн 11 минута 42 секундада доозупту. Өскелер база-ла шуушпурлышпуштур дооскан.

Жюри кежигүнүнери конкурстуң түңнелин үндүрери-биле тускайлаңган.

Конкурстуң түңнелин үндүрген. Анаа жюри даргазы З. Е. Шив сөс алгаш, хереэжен улустан бирги черни Дуржулга станциязының төлээзи Тамара Ивановна Какунина болган. Ынчангаш республика чемпиону лентаны баглаваш, акша шаңналын тывыскан. Эр улустан «Кара-Хаак» совхозтуң төлээзи Алдын-оол Доржуевич Моңгуш болган. Аңаа база-ла чемпион лентаны кедиргеп, шаңналды тывыскы.

Бо чылын конкурска 30 хар чедир 24 аныяктар, оон иштинде 17 комсомолчулар киришкен. Хереэжен аныяктардан республика чемпиону атты Тока аттыг совхозтуң төлээзи 9 класстың өөренikчизи Лаң Хуурак-оол, оолдардан «Х Улуг хураа» совхозтуң төлээзи Валерий Калзан оларга чемпион ленталарны кедиргеп, ортектиг белектерни тывыскан.

Ийнги черни хереэженнерден «Тиилелге» совхозтуң төлээзи Надежда Моңгуш, эр улустан «Революцияның чалбыжы» совхозтан Александр Чооду, үшкү черлерни Дуржулга станциязындан Галина Иванова, эр улустан «Өөк» совхозтан Олег Бай-Кара олар чалап ап, шаңнатканнар.

Н. ДАЖИНМАЙ.

ЧУРУКТАРДА: республика чемпионнары Т. Какунина биле А. Моңгуш.

ДОЛГАКЧЫЛАР

Бай-Тайга районнуң ажылишчилери бо чылын 1300 тонна бөдүүн мал чемин, 800 тонна будук-бүрүнү белеткээр. Июль айның баштайгы хүннеринде районнуң девискээринге агаар-бойдустуң байдалы тарымчалыг эвес-даа болган болза, ажыл-агыйлар мал чеминиң белеткелинче кириш эгелээн. Аңаа белеткел ажылдарын багай эвес чоруткан. Чүгле ажыл-агыйлар эвес, район төвүүн тудуг, бүдүрүлге болгаш албан организацияларын чөрлери мал чеми белеткээр дериг-херекселдерни баш бурунгаар септеп, белеткел ажылдарын кылган. Июль 10-дан эгелеп ажыл-агыйлар баштайгы сиген кезилдезинче киришкен болгаш звеноолар, бригадаларны чер-черде сигенниң озуп үнгенiниң аайы-биле чорудуп эгелээн.

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырында 55 гектар, «Бай-Тал» совхозтуң Даштыг-Тей баарында 40 гектар хой чылдыг меде сигенниң кезилдезип чеханизастаттынган звеноолар чорудуп турар. Ол черлерде сиген кезер машиналыг бет трактортарны быжыглаан. «Мурнакчы» совхозтуң малчыннары Чинге-Каъттa 8 кижи составтыг, Узуп-Сайыр-Бажында 7 кижилиг звеноолар арга кыдыы, оймактардан сигенни хол-биле кезип, удур долгап белеткээр ажылче кирген.

Районнуң ажыл-агыйларында будук-бүрү белеткээр ажыл база эгелээн. Бо хүннерде ниитизи-биле 23,4 тонна будук-бүрү белеткеттинген. Будук-бүрүнүң белеткелинде, колдуунда, устукү класстарның өөренikчилериниң тургустурган бригадалар ажылдап турар. Үк ажыл «Бай-Тал» совхозта организастыг чоруп турар. Ында өөренikчилериниң 34 кижи составтыг бүдүрүлге бригадазы башкы Николай Ковчуктуң удуртулгазы-биле 12 тонна будук-бүрүнү белеткээн. Амгы үеде оларның чамдыктары боттарының суггарып өстүргени сигенни кезип киреринче белеткеп турар. «Кара-Хөл» совхозта башкы Саая Бичии-Урут удурткан 24 кижи составтыг өөренikчилер бригадазы будук-бүрү белеткелинде база багай эвес ажылдап турар.

Б. БАРБА.

Туранский республиканский ЕМБ-ротека

Национально-краеведческий

Партийжи амыдырал

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

Ак-Довуракты коммунистеринин ниити хуралы болуп эртти. СЭКП ТК-ныц июнь Пленумунуц түңнелдеринге болгаш шиитпирлеринге база СЭКП ТК-ныц Чиргиие секретары эш Ю. В. Андроповтуц ацаа чугаазынга болгаш СЭКП обкомунуц X пленумунуц доктаалынга дүүштүр хоорайның партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны орта чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди «Тыва даг-дүү тудуг» эргелиинде партком секретары С. К. Күжүтет кылган.

СЭКП ТК-ныц июнь Пленумунуц шиитпирлерин болгаш ССРЭ-ниц Дээди Совединиц сесси сессиязының материалдарын Ак-Довурак хоорайның коммунистери, ажылчы чоннары шин-биле түүлдүтүүнүп, хүлээп алгаш, оларны практиктиг ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы болдурган.

Партком, партия организациялары хөй санныг активтиби-ле кады партия ТК-ныц июнь Пленумунуц материалдарын пропагандалап, тайылбырлаар ажылды калбартып чоруткан. Партийжи документилерни хандыр өөреткеш, партияның салган сорулгаларын боттандырар хемчегларни ап эгелээн.

СЭКП ТК-ныц июнь Пленумунуц шиитпирлеринге, ацаа эш Ю. В. Андроповтуц чугаазында айтымшкыннарга дүүштүр хоорайның партия организациязының идеологтуг, масса-политиктиг ажылының байдалын хуралга ханы аналитен көргеи болгаш практиктиг сорулгаларны тодаргай айытхан.

Ажылчы чоннарның марксизм-ленинчи мировоззрениезин хевирээри партияның идеология ажыл-чорудулгазының кол сорулгазы болур. Эрткен өөредилге чылында 361 коммунист өөренип турган. Дыка хөй пропагандистер чогаадыкчы план ёзугаар ажылдап, мергежилин, теоретиктиг билиин бедидип турар. Ынчалза-даа партия, комсомол, экономиктиг өөредилгеге улуг четпестер барын шүгүмчүлээн. Кичээлдерге дыңнакчылар эвээш келир азы үстүү бээр, өөренген материалдарны күш-ажылчы коллективтиц сорулгалары, ажыл-ижи-биле холбаштырбас таварылгалар бар.

Ажылчы чоннарның кижизидилгезинге, политиктиг, мөзүшынар культуразын бедидиринге масса-политиктиг ажыл улуг рольдуг. Маңаа хамаарыштыр политхүннерни, «Ажык чагаа хүннерин», ажылчыннар-биле удуртукчуларның ужуражылгаларын болгаш өске-даа хемчегларни эрттирерин практикалап турар. Ындыг болзада-даа масса-политиктиг ажылды четпес чорудуп турар коллективтер бар. Оларга № 11 автобаза, № 15 механизация эргелели, «Тыва даг-дүү» комбинаттың септелге-механиктиг цеги, Ак-Довуракты автотранспорт бүдүрүлгези болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Партия организацияларының масса-политиктиг ажылының база бир чугула кезээ ленинчи национал политиканы пропагандалаары болур. Бо талазы-биле ажылды чорудуп турар, ынчалза-даа ол ам-даа негелдеге четпезин хуралга илеткелчи болгаш санал бергеннер чугаалаан. ССРЭ-ниц составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылынга белеткел үезинде бо чугула ажылды улам күштелдирерин, ылаңгыя совет эргечагыргаңың чылдарында чедип алган социал-экономиктиг үндезин чаартылгаларны, улуттарның найыралын, кады ажылдажылгазын коргүзерин чугулалап айытхан.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге масслалыг информацияның болгаш пропагандаңың четпестери улуг рольду ойнап турар. «За асбест» солун, түс чернин радиодамчыдылгазы бо талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан-даа болза материалдарының утказы ханы эвес, мурнакчы дуржулга, социал айтырыглар, социалистиг чарыш дугайында эвээш бижип турарын шүгүмчүлээн. Солунга, радиога удуртукчулар эвээш бижип, чүве чугаалап турар.

Идеологтуг, масса-политиктиг ажылды дээштиг чорударынга «Билиг» ниитилелиинiң организациязы, культура албан черлери, школаларның, училищениң башкылар коллективтери, спорт организацияларының идепкейлиг киржир хүлээлгелиг дээрзин хуралга айытказын, ында четпестерни демдеглээш, ону эдериниң оруктарын тодаратказын.

Масса-политиктиг ажылдың бүгү хевирлериниң дээштиин бедидерин илеткелчи болгаш санал бергеннер чугаалаш, ону ажыл-агый сорулгалары, планныг онаалдаларның күүселдези-биле сырый холбаазырын чугулалап айытказын. Бирги эвлчегде күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринче, үндүрген продукциияның шынарын экижидеринче, экономия болгаш каналга чурумун күштелдиринче кичээнгейни салган. Үстүнде хемчегларни кошкак чорутканындан «Тыва даг-дүү тудуг» эргелели, үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады, комбинаттың ажылчын хандырылга килдизи, Ак-Довуракты АТБ-зи чартык чылдың планныг онаалдазын күүсетпээн. Удуртукчу кадрларның, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының специалистериниң, идеологиия ажылдакчыларының, активиниң даандырган ажылынга харыысалгазын бедидиринче, оларның ажылчы чоннарның, кижизиниң херээнге идепкейлиг киржирин чедип алырын хуралга демдеглээн. Оон аңгыда ажыл кылбас, арагалаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр кижилер-биле ажылды кажангызындан-даа артык шынгыы чорударын шиитпирлээн.

СЭКП обкомунуц секретары Г. Н. Долгополов хуралга киришкеш, чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ныц июнь Пленумунуц шиитпирлерин күүседир талазы-биле ак-довуракчылар-ның сорулгаларын орта тодаргай айытказын.

Идеологтуг, масса-политиктиг ажылды улам күштелдирер, СЭКП ТК-ныц июнь Пленумунуц шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседиринче, Совет Тыванын 40 чылын төлептиг уткуурунче хоорайның коммунистерин, ажылчы чоннарын мобилизастаар талазы-биле сорулгаларны айытказын доктаалды хүвал хүлээп алган. Т. ХЕРТЕК.

Республика типографиязы — күш-ажылчы чаагай чаңчылдарлыг хоочун бүдүрүлгелерниц бирээзи. Ында бүдүрүлгениц эрге-ажыын медереп билир, бодунуц онаанган ажылын ак сеткилдиг шудургу күүседип турарлар-биле кады күш-ажылчы оруун чаа эгелеп чоруур аныктар база хөй. Коллективтиц бир онзагай чүүлү болза хоочуннар бүдүрүлгезиниц чаңчылдарын аныктарга хумагалыг дамчыдып бээр дээш деминг ажылдап турары болур. Типографияның линотип цегинде бодунуц күш-ажылчы намдарын маңаа эгелээн, ам 27 чыл ажыл стажтыг ажылчын Вера Михайловна Наезжих—ындыг хоочуннарның бирээзи. Ол элээн каш аныктарны бодунуп чымыштыг болгаш берге ажылынга чаңчыктырып, сундуктурган. Оон дагдыганнарының бирээзи Урапа Сарыг Новосибирскиниң № 4 профессионал-техниктиг училищезин доосказ, типографияда ийи чыл ажылдап турар. Ажылынга кызымак аныяк уруг дагдыныкчызының дузазыбиле мергежилин, машиназын билдилиг шиңгээдип алган.

Типографияның коллективин Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур республикада калбарган социалистиг чарышка киришпишаан, беш чылдың өзек чылының бирги чартыынын планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен. 282 муң рубльдин парлаага продукциязын бээр тургаш, 287 муң рубль чедирген. Ол чедишкинде линотипистер В. Наезжихтиң болгаш У. Сарыгның үлүг база бар.

ЧУРУКТА: типографияның хоочуннарының бирээзи В. Наезжих болгаш аңнык линотипист У. Сарыг.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

УДУРТУЛГА БОЛДУРБУШААН

Бистиң районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чону СЭКП ТК-ныц июнь (1983 ч.) Пленумунуц материалдарын чаңгыс эп-сеткил-биле деткип, ол Пленумнуң шиитпирлерин практиктиг ажылга удуртулга кылдыр хүлээп ап турар.

Бо хүнмерде районнуң агитаторлары, политинформаторлары, илеткелчилери, лекторлары СЭКП ТК-ныц Чиргиие секретары эш Ю. В. Андроповтуң ханы уткалыг чугаазын, Пленумнуң материалдарын ажылчы чон ортузунга, күш-ажылчы коллективтерге таныштырып, өөредип турар. Районнуң партия организациязы СЭКП ТК-ныц доктаалының негелделеринге дүүштүр политиктиг өөредилгени организастаарынга кичээнгейни күштелдирген. 1982-83 өөредилге чылында өөредилгениң бүгү-ле хевирлеринге 3897 дыңнакчыны хаара туткан. Оон иштинде 576 коммунистер. Олар бүгү коммунистерниц 97,6 хуузу болуп турар.

Чер-черде парткомнар, партия организациялары пропагандист кадрларны шын шилиринге, оларның шынар составын экижидеринге доктаамал ажылды чорудуп турар. Районда 173 пропагандист ажылдап турар. Оларның 67 хуузу коммунистер, 30,5 хуузу ажыл-агыйларның, бүдүрүлгенниц, организацияларның удуртукчулары, 30,6 хуузу улус ажыл-агыйының специалистери. Бүгү пропагандистериниң 58,4 хуузу дээди эртеминг, хөй чылдарда ажылдаан, аргадуржулгалыг кижилер. Политиктиг, экономиктиг өөредилгени организастаарынга, оон дээштиин бедидип, оларны амыдырал-биле, коллективтиимурнунда турар чугула сорулгалар-биле холбаар айтырыгларны «Тиилелге», «Сукпак» совхозтарда, Кызылдың куш фабриказында, районнуң харылзаа белдиринде, сан-хөө килдизинде партия организациялары чедип ап турар. Ол коллективтерде коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер сайзырагай социализмниц экономика айтырыгларын, «ССРЭ-ниц Аъш-чем программазы», «Камналгалыг болуп чорук — коммунистиг мөзүшынар», «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп курстарны, СЭКП ТК-ныц ноябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының материалдарын өөренгеннер. Эки организастаан, амыдырал-биле сырый харылзаалыг өөредилге ажыл-агыйларның планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге улуг идигин берип турар.

«Тиилелге» совхозтуң, куш фабриказының коллективтери чартык чылда күүнеге садар продукцияны июнь 13-те-ле ажыр күүсеткеш, ол дугайын партия райкомунга, районнуң күүсекчи комитединге рапорттааннар. Ол ышкаш бо коллективтер 4 чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин 1984 чылдың октябрь 11-де, Совет Тыванын 40 чыл ионга чедир күүседир талазы-биле районга иннициативаны көдүрүп, ол бедик хүлээлгелерни күүседир дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Оон-биле чергелештир политиктиг, экономиктиг өөредилгени организастаарыпгага бисте ам-даа улуг четпестер барын айтыр херек. «Кара-Хаак», «Шамбалыг», «Тере-Хөл» совхозтарның партия организацияларының партийжи өөредилгени үндезини-биле эде тургузарын, оон дээштиин бедидерин ам-даа чедип албайын турар. Ол партия организацияларында программада айыттынган материалдарны өөренирин күш-ажылчы коллективтерниц хүн бүрүле практиктиг ажыл-херектериибиле, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидиринiң, күш-ажылдың сагылгачурумун быжыглаарының айтырыглары-биле чедир холбаштырбайын турар. «Кара-Хаак», «Шамбалыг» совхозтарында малдың өлүп хораар чоруктары хөй. А «Кара-Хаак» совхоз чартык чылда күүнеге сүт, эът садар планнарын күүсетпээн.

Партияның район организациязында чоннуң ангы-ангы бөлүктериниң ортузунга идейкижизидилгелиг ажылды билдиглиг чорудуп шыдаар 429 агитаторлар 239 политинформатор, 268 лекторлар хаара туттунган. Оларның эртембилиниң шынарын экижидеринче чугула кичээнгей салдынган. 429 агитаторлардың 138-н дээди, 210 тускай ортумак эртемниг, 239 политинформаторларның 128-и дээди, 74—тускай ортумак эртемниг.

Партияның идеологтуг, масса-политиктиг ажылының деннелиир СЭКП ТК-ныц июнь (1983 ч.) Пленумунуц шиитпирлеринге дүүштүр улам экижидер сорулгалар бистиң мурнувусга салдынып турар. Районнуң партия организациязы бо чугула ажылды. Пленумнуң шиитпирлеринге дүүштүр СЭКП райкомунуң пленумунга чугаалажып, аналиэтеп көргеш, кылып чорудар ажылдарны тодаратказын.

В. САТ,
СЭКП Кызыл райкомунуң пропаганда болгаш агитацияның киидизиниң эргелекчизи.

Идеология фронтузунуң дайынчызы

ДААЛГАНЫ АЛГАШ

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң төвүнде агар экономиканы өөренир школа эрткен өөредилге чылында организастаар, бедик идепкейлиг чоруп келген. Оон пропагандизи — совхозта кол экономист Роза Даргановна Кара-Сал. Экономистиң ажылдап орар столунуң артында «экономистиң булуңу» деп эгелиг стенд, дужаашкак ханала «пропагандистиң булуңу». Ында өөренир темаларга херек литератураларның данзызын, дыңнакчыларның эки деп демдеглеткен конспектилерин, илеткелдерин, рефераттарын азыы делгээр. Булуңнуң мындыг дериигези өөредилгениң бүгү чорудуун чугаалап турар болду. Өөредилге чылының дургузунда каш кичээл эрткенин, идепкейлиг дыңнакчыларны база оон билип алдым.

Аныяк пропагандист Роза Кара-Сал совхозка 1979 чылда тургустунган экономиктиг өөредилгенни школазынга пропагандистер эгелээш, бо хүннерге чедир удуртуп келген.

— Чаа ажылдап эгелээн, ам арта партия кежигүнү эвес турган кижиге ол харыысалгалыг партийжи даалганы идегээнинге сеткилимден ооруумзе-даа, сүрээден турган мен. Дыңнакчыларым шуптуула тускай эртеминг, арга-дуржулгазы улуг кижилер боорга, баштайгы дээреде тевиден, белеткеп алган чамдык айтырыгларымны чедир тайылбырлап шыдавайн-даа баргылаар турган мен. Бергелер тургулаам. Чоорту ажылымга чаңчыгып эгелээн мен, өөредилгениң баштайгы чылында туңнеливис шору болган. Оон эгелээш-ле район, республика масштабтыг семинарлардан чыда калбайн, үргүлчү барып, өөредилгеге херек литератураларны тыптынып, журналдарны, солуннарны чылдың-на ковудеди чагыдып ап келдим — деп, Роза Даргановна чугаалаар болду.

Ол чылдың-на 20-деп эвээш эвес дыңнакчылар-биле ажылдап келген. Бо чылын аныяк пропагандист өөредилге программазын чедишкиниг өөредип дооскаш, түңнел кичээлди зачёттар-биле эрттирген. Совхоз директору Ч. Чигжит, партком секретары Р. Хунай-оол, кол бухгалтер А. Чылбак, олар кичээлдерге олуржуп, чамдык кол темаларга сайгарылганы кылып доктаамал дузалажып турарынга пропагандист өөрүп чоруур.

Айла ийи удаа эртип турган кичээлдерден дыңнакчылар программада көрдүнген темаларга чергелештир партияның болгаш чазактың удаа-дараа үндүрүп турар доктаал, шиитпирин, партияның иштики, даштыкы политиказының айтырыгларын, делегей байдалын доктаамал өөренген. Роза Даргановнаның чамдык дыңнакчылары идеология ажылдакчылары бооп, политинформатор, агитатор үүлэлгезинге идепкейлиг күүседип турарлар. СЭКП ТК-ныц июнь (1983 ч.) Пленумунга «Идеологтуг ажылдың кол звеноузу— кадрлар. Олар пропаганда ажылынга хөй күштү болгаш большевикчи чүткүлдү берип турарлар» деп айыткан. Пленумнуң шиитпирлерин болгаш аңаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтымшкыннарны амыдыралга боттандырар дээш школа бо хүннерде ажылын уламчылап, агитаторлар, политинформаторлар тус-тус участоктарында тайылбыр ажылын кылып турар.

Идеология ажылы — бүгү партияның херээ, коммунист бүрүзүнүц херээ. Коммунист кижи чүгле сөзүү-биле эвес, ажылынга хамаарылгазы-биле, амыдырал-чуртталгага ажылчаңы-биле кижилерге эки салдарны чедирер ужурлуг деэп партийжи негелдеги пропагандист Роза Даргановна Кара-Сал эки билир болгаш бодундан, эш-өөрүүлеп, дыңнакчыларындан негелделиг коммунист.

С. СОТНАМ.

ЧАМДЫК АЖЫЛДАР КЫЛДЫНЗА-ДАА

СЭКП ТК-ныц июнь (1983 ч.) Пленумунуц шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң ажылчылери чамдык коскү чедишкиннерни чедип алган. Бо дугайын СЭКП Улуг-Хем райкомунуң пленумунга илеткелчи — СЭКП райкомунуң бирги секретары К. А. Маспык-оол болгаш санал бергеннер демдеглээн.

Улус ажыл-агыйының болгаш социал-экономиктиг кол айтырыгларны шиитпирлээрде идеологтуг ажылды аңаа холбаарының чугулазын СЭКП ТК-ныц Пленуму онзалап демдеглээн. Кайда-ла идейкижизидилгиг ажыл чогуур деңведе болдур, ында социалистиг хүлээлгелер күүсеттинип, күш-ажылчы ишчилер бот-идепкейлиг болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар. Ынчалзажок мындыг байдалдар ажыл-агыйлар, албан организацияларда бүрүзүнде чедир тургустунмаан. Ындыг четпестерниң түңнелинде, чартык чылның бүдүрүлге планнарын тудуг организацияларының хөй кезии күүсетпээн. Тудуг-монтаж ажылдарының планнары 77 хуу, боттарының күүг-биле 84,4 хуу.

Үстүнде коллективтерниң хожудаашкыныының кол чылдагааны — кижилер-биле ажылды кошкатканында, оларның күш-ажылын шын организаставаанында, коллективтерде партия, профсөвюзел, комсомол организацияларының ажылын кудуку деңнелде тургускынында чамдык удуртукчулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар, тускай эртеминглер кижизидилге ажылдарынга дорт киришпейн турарын илеткелчи демдеглээн.

Эрткен чартык чылда районнуң совхозтарында ажылгашның чидирим 13062 кижи-хүнү болган. Ылаңгыя «Улуг-Хем», «Найырал» совхозтарда ындыг чоруктар хөй. «Күш-ажылдың хостуу» совхозта ажыл шагы үзер чоруктуу шуут-ла демдеглевээн. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, «Сельхозтехника» салбырында, үлетпүр комбинадында, Шагаан-Арыг АТБзинде ажыл шагы үзери ковудээн. Моон алгаш көөрге, дыка хөй коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилери-биле эптежип, шынгыы демисселди чорутпайн турары илдеп. Харын-даа чамдык удуртукчулар тускай эртемниглер боттарының коллективтеринге корум-чурумну тудар туржук, боттары партияның болгаш күрүненiң сагылга-чурумун үрей бээр таварылгалар бар. Даандырган ажыл-херээнге харыысалга чок болганы дээш Ак-Туругпуп № 7 профтехучилищезиниң директору турган С. М. Санчажап, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң улуг мал эмчизи турган К. Т. Шалгая оларга шыңгыы хемчегни хүлээткен.

Чамдык удуртукчулар албан-дужаалын ажыглап, күрүне хөрөнгизин бодунуу ышкаш ажыглай бээрлер турган.

Партия организацияларының ажыл-агыйның удуртукчуларыгулус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш-не күжениишкинниг хемчегларни алыр ужурлуг. Хамыктың мурнунда бар күүлерни, мурнакчы технологиияны ажылдың мурнакчы методтарын болгаш арганарын, ылаңгыя бригада керээзин бүрүн ажыглаары, хол-биле кылыр ажылдарны эвээжедири, чаа техниканы шиңгээдип алырының чугулазын пленум айыткан.

СЭКП ТК-ныц пленумунуц шиитпирлеринге дүүштүр кижилерниц экономиктиг үгаанбөдалын идепкейлиг хевирлеп тургузарынга улуг роль экономиктиг өөредилгеге онаажыр. 1982-83 өөредилге чылында экономиктиг өөредилге системазының 92 школазында 2300 кижи өөренген. Оларның аразында 140 коммунист болгаш 1311 көдээ ажыл-агый ажылдакчызы бар. Чамдык организациялар экономиктиг өөредилгеже кошкак сагыш салып келген. Совхозтарда бүгү ажылчыннарның 42 хуузу ол өөредилгеже хаара туттунган. Чижээ, № 2, 20 КМКларда, «Найырал» совхозта, «Сельхозтехника» салбырында ук өөредилге чогуур деңнелде эвес.

Эрткен өөредилге чылында партия өөредилгезинiң 32 школазы ажылын эки доосказ. Аңаа районнуң коммунистериниң 96,7 хуузу киришкен. Пропагандистер П. С. Карманович, Р. Д. Кара-Сал, А. Ю. Сергеева, О. Т. Хавакчык, В. М. Доржу олар партийжи чырыдыышкынга идепкейлиг болган.

Районнуң партия организациияларында чаңгыс аай политхүн, ажык чагаа хүннери, чурттакчыларны чыштары, профилактикаларны доктаамал чоруткан. Сөөлгү чылдарда районнуң идеологтуг активинде инженер-техниктиг ажылдакчыларның, көдээ ажылагый специалистериниң, башкыларның, эмчилерiниң кижилгези идепкейжээн. «Билиг» ниитилелиниң район организациязының лекторлары чартык чылда муң ажыг лекцияны номчаан.

Районда күш-ажылчы кижилерниң 33 хуузу 30 хар чедир аныяктар, 14 хуузу комсомолчулар. Оларның ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылче пленум улуг кичээнгейни салган.

Шагаан-Арыг хоорай, Арыг-Узуу, Чаа-Хөл, Торгалыг, Чааты көдээ Советтериниң девискээринде корум-чурум үрээшкинин хөй. Ону партия райкомунуң мурнунда V эрткен пленумунга шүгүмчүлээн. Оон кандыг-даа түңнел үндүрбээн. Партия организацияларының, хоорай, көдээ Советтериниң күүскомнарының, эрге-чурум камгалалының органнарының маңысталчак чорук-биле демисели кошкак.

Районнуң коммунистери болгаш бүгү ажылчы чону СЭКП ТК-ныц XXVI съездизиниц, партияның ТК-ныц июнь (1983 ч.) Пленумунуц шиитпирлерин, 1983 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бүгү арга-мергежилин, күжүн үндүрүп, ССРЭ-ниц составынга Тыванын киргенiнiп 40 чыл ионга төлептиг уткуурунга бүүредиргe дээрзин пленумунуц киржикчилери илергейлээн.

С. ЧООДУ.

Патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилге

ХҮЛЭЭЛГЕЗИНГЕ ШЫНЧЫЛАР

«Дежегейге тайың турда, десни долу тараалыг орар сен» деп, тыва чонуң чугаалажыры-ла чөп. Тайыныц камгалаары ышкаш чаагай херек дээш дайынчы чепсекхерекселди болгаш техниканы шингээдири — бистиң дайынчыларывыска —совет солдаттарга таалал болгаш сундулал. Оон чижээнге ырда кирген, көктүг, шыктыг Хөндергей чурттуг Александр Санаанын шериг албанында ак сеткилдиг өөредилгезин хамаарыштырдым. Чөөн-Хемчик районда Хөндергей ортумак школазын доозуп турда, ниити билиг чедип алганынын аттестады-биле катай трактористиң шынзылгазын Саша холга алган. Төрээн совхозунуң ажыл-херээнге үлүүн кадын, «кан аъдының» дыңнаан кошкаш кылбайн, Айлыг-Ойнуң, Ак-Баалыктың, Дыттыг-Чарык, Узун-Белдиң тараа шөлдеринге ажылдап чоруптурда, ону шеригже келдиртп берген.

Ыржым думбей дүн. Удуп чыткан болза экизин чүү дээр, ынчалза-даа дайынчыга тааланчыг үйгу артык. Сапёрлар дүнеки кичээл эрттирерибиле шөлче үнүпкен. Командир кичээлдиц сорулгазын тодаратказын: камгалалдың мурнуку шугумун — шөлдүң тускайлаан кезээн миналаар. Удурланмакчыга шаптараазынны күштелдирер.

Метрге метр немежип, дайынчы мергежил чедишкиниг күүсеттинип турган. Шөлдүң кырын кара хилиң-биле көжегелеп кааныыг карангы дээр ракета чырыынга өжеш удурланган. «Аарыкчылар» чок маргылдаа дайынчыларга шаптык болбаан, сиңёрлар кашвагай болгаш дидим бурунгаарлавышаан. Чүгле бурунгаар. Миналарга онгаржыгаштар казып, аңаа частыр херекселдя таарыштыр белеткен салырын чүгле кезер эмчиниң ажылы-биле деңнеп болур. Хензиг чазыгдан айыыл үнүп болур. Саша Санаанын эрткен оруунга билдирер, билдирбес мортукчугаштар артып калгылаан.

Сапёрлар шөлдү дан хаязында миналап доозкан. Чажыргаш чоор, аныяк солдаттарга мина салыры сүртеевиг болган: мина ойнаарак эвээле болгай. Ол дугайын сапёрлар мынчаар ырлажып турар:

Сапёрнуң чангыс--ла чазыы
Баштайгызы болгаш
Сөөлгүзү болуп болур...

Эзлеглиг дүнеки кичээлдиц сорулгазы чедишкиниг күүсеттинген. Александр Санаанын аңаа өөрүвес аргазы чок, оон салган миналарыныц быжыглаш дүрүм ёзугаар күүселделиг болган. Командирниц мактаавы хөөн чазаанны эвээле болгай.

Александр — бирги чылдың солдады. Ол эрткен чылдың күзүнүнде, күскү дүжүт ажаалдазының чымыштыг үезии эрте дүжүп чорда, ону шеригже келдирткен. Күш-ажылга дадыгып, быжыккан болгаш шериг амыдыралдың быжыг сагылга-чуруму оңу улам сергедип, үгаан-медерелиг сайзыраткан. Ол ам чаа солдат эвес, тос айлар дургузунда шериг мергежилге өөренген дуржулгалыг дайынчы болган. Оон мактаалдары хөй. Ол ам сапёрлар салбырын командылаан, интернационалчы коллективти удуртуп турар. Биче сержант Александр Санаанын харыылаары хөй. ниити ажылдар-ла долу. Шиитпирлиг, дидим базымыбиле Александр Кошкарович шериг албанын, ажыл-херээни ак сеткилдиг уламчылап турар:

Казарманың эргининг артан киргеш, шеригге чаа келдиртkеннер чыскаалыпканнар. Командирлер-биле кыска танышылга болган. Медик-санитар өөредилгезинiң салбырынга киргеп-дир мен деп чүвени эскерип каан. Владимир Стрельниковтуң сеткиля хомудаан. Билиниинiң талазы-биле ол инженер-автомобилист болгай. Медицина херээ чугула-ла деп шериг мергежилдиглерниң бирээзи бүзүредир тайылбырлаарга, ам кээп оожургаан. А оон мергежилди медицина албанынга чугула болганын ол сөөлүнде билип каан.

Баштайгы танышылга чыскаал соонда, шупту тарай берген. Кижи бүрүзү казарманың иштики байдалы-биле танышып, кескү агитациянын байлак дериг-биле танышкан. Улуг көрүнчүктер, кыйгырыглозуннар базым санында. Бүгү чүвениң чурум-чыскаалдыы кедергей. Сонгалар рамаларышаа каналар хүн керелиинге кылзанайчып, көрүнчүктелип турар, мырынай чаа дозулаандаа дег. Удуур өрээлдiң кескү черинде гимнастика кылыр снаряд (перекладина) тургускан. Радио, телевизор база бар.

Чаа дайынчылар көрүнчүктерге кээп, бодун көрдүнүп «үүн чаа-ла аңаа хамааты оолчук, солдат формага мындыг апарган шыкажым чүл...» деэзинг, бүгү талазындаа шинчилеттингилээр-даа. Чалыы чазының дөспес чүрээ кайын оожургал бээр, чамдыктары перекладинада барган, бодунуп күжүн шенеп турганнар. Оларның бирээзи моге холдарынга чараш херилгеш, он ийи катап харады. Эреспейнiң арпы беәнп кыспады. Күш-культурага болгаш спортка ынакшыл деп чүве ол-ла болгай Сөөлгү оол чоржан болду. Ийи-ле катап деңгүп харааш, дүжүп бады барды. Спорт-биле пайырал ындыг кошкакта шериг албанын эрттирерi бергедээр.

Ленинчи комнатага чаа дайынчылар бот-боттары аразында танышкан: «Ким-биле орну кожал, чыскаалга кымның чанындал?» Владимир Стрельников айтырыгларга кыска, тода харыылап турган.

Курлавырда офицер автомобилистиң оглу. Кырган-ачазы Николай Иванович Стрельников танкист чораан.

Өске келдиртkеннер база боттарының дугайын танышкан. Дээди эртеминглер, техникум доосканнар бар болган. Чамдыктары ортумак школа соонда ажылдап турган.

Дайынчы дангыраты хүлээп алганнар. Оон соонда медик-санитар херээн кызымак өөренип киришкеннер. Кызын тактиктиг кичээлдер эрттирерi ындыг-ла амыр эвес болган.

Бир катап «Очаг» деп аттыг өөредилге кичээлин полкка эрткен. Дугуржуп доктаткан демдектер, сигналдар системазынга болган өөредилге соонда командир команда берген:

— Курсант Стрельников, чыскаалдан үнүп келиңер!

Өөрүнүп мурнунга үнүп келгенде, командир Владимирге мактал чарлаан.

— Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен!—деп, ол тода харыылаан.

Чартык чылда шериг албанын үлегерлиг эрттирип келген дайынчының макталлары хөй. Оон дугайын ханa солунга, хөй тиражтуг солунга шеригкоррлар бижип турган.

Кызыл хоорайның Дружба кудумчуузунда чурттап орар ада-иези (адазы Борис Николаевич АТБ-1-де начальник, авазы Валентина Павловна чуртталга коммунал-ажылдагый министерствозунуң АТБзинде эксплуатация начальнигi) оглунуп дайынчы чедишкиниерiнге өөрүп, чоргаарланыл орарлар.

В. КАРГАПОЛОВ.

Чаагай сеткил-биле

Партияның XXVI съездиинге хүлээп алган 80 чылдарда Тайбынның программазында айыттынган делегейге тайбың дээш, чаагай эчиг солуглаларны чедип алыр дээш улуг ажылды Коммунистиг партиямыс чорудуп турар.

Партияның тайбыцга ынакшылдыг ленинчи политиказын чон ортузунга тайылбырлавышаан, партия болгаш хөй-ниитиг организацияларының деткимчезинге даянгаш, тайбың талазы-биле ажылдың район комиссиязы элээп ажылды чорудуп келген. Комиссияның кежигүннери районда «Билиг» ниитилел организациязының кежигүннери-биле кады партияның болгаш чазактың тайбыцга ынак политиказын пропагандалап, америк империализминиц дайынзырак үүлгединиккиннерiп сойгалап, тус-тус темаларга лекциялары, беседаларны, плеткелдерни кылгылаан. Бо ажылды эртекен-даа, бо-даа чылын чорутkап.

Тайбың дээш массалыг шимчээшкинге районнуң бүгү ажылчы чоннары, өөреникчилер, күш-ажылдың хоочуннары, не-херозеннер киржип турар. Олар дайынга, ядролуг дайынның халавынга удур чепееглениишкиниң дужурер дээш демиселге плеткейлиг киржип, боттарының холуунуң үжүүн эртекен чылын бир эп-сеткилдиг салганнар.

Дайынга болгаш реакциягa удур тайбың дээш демисселчилерге болгаш империализмден качыгдаанпарга материалдыг дуза көргүзерiнге бiстиң киржилгенистиң база бир чугула хевири— Тайбыңның совет фондузунуң агаар сынынче акша пилчиндилгей болур. Бо ажылды эрэнчилер база боттарының буянныг ижи кылдыр көрүп, ол чугула херекке плеткейлиг киржип турар.

Тайбың фондузунче акша пилчиндер тайбың дээш демисселдиг ажылга плеткейлиг киришкеп.

Комиссия кежигүннери, хөй активчилер чон ортузунга тайылбыр-массалыг ажылды плеткейлиг чорутkаннар. Олардан райпода партбюро секретары А. О. Соян, комиссиялар даргаларындан: «Чаа оруктаа» Я. Б. Сайын, «Мөрендеа» С. К. Күдер, херозеннер чөвүлелдериниң болгаш агитквартиралар даргаларындан: А. Севек, М. Кундуүжап, Т. Кара-оол, В. Кепдеп, Т. Таргий-оол оларны онзалап демдеглеп турар бис.

Тайбың дээш демисселди, боттарының чаагай сеткилдиг, күзел-чүткүлүн, патриотчу болгаш интернационалчы чоруун эрэнчилер моон-даа соңгаар уламчылаар.

С. БАЯЫР-ООЛ,
Тайбың талазы-биле ажыл чорудар район комиссиязының даргазы.

Айтырыңар, харыылап берээл

ТӨЛЭЭНИ ШЫН БЕ?

Экии редакция!

Бо чагааны бижир **ужурум** болза, бо чылдың февраль айда бис 2 кижи Хандагайтының орук-будуруглге участогунга Мордва АССР-нин найысылалы Саранск хоорайның орук машиналары үндуруп турар заводундан ГАЗ-52-04 маркалыг «Дорожная служба» ЭД-314 деп машина ап чоруптувус. Оон машинаны алгаш, ол хоорайдан февраль 7-де үнүптувус. Үйгу-чыдын чок, барык-ла дүн-хүнү-биле чоруп тургаш, Кызылга февраль 16-да келгеш. Хандагайтыга 18-те чедип келдивис. Кээривиске даргаларывыс бистиң безин манавайын турган болду. Омск хоорайга келгеш чүгле телеграмма чоруткан улус бис.

Ынчап кээрде ам чүл дээрге биске ол машинаны перегоннап эккелген дээш акша төлээр болгай. Бис чогум чоруурда ону канчаар төлээрипдээ дугурушпаан бис. Ам орук черинин начальныгы С. Одекей, улуг бухгалтери Т. Тумат биске машинаны эккелгени дээш шак-биле төлеп берген. «Черле шак-биле төлээр чүве. Кызыл-биле база дугурушкан бис» дээр. «Эрткен хемчээлибиле төлевес, ындыг эрге бисте чок» — дээр. Бис аштап-суксап, азып-түреп-дээ чордувус, арта тос-тостуң соогунда машина үрели бээр таварылгалар-дээ турду, харын ол-дээ канчаар, чүгле кызын чораап дүрген чедерин бодаан бис. Бир эвес ийи ай болгаш келген болзувусса база шак-биле төлээр ирги бе? Кандыг-даа таварылга туруп болур-ла болгай. Бис Саранск хоорайдан үнеривисте машинанын спидометри 335 км турган. Хандагайтыга кээривиске 5580 км болду.

Силерден дилээривис болза биске машинаны бо хире черден эккелгени дээш шак-биле төлеп бергени шын бе? Азы эрткен тонна-километр-биле санаар турган бе харыылап берип көрүнер.

Улуг идегел-биле!

С. ДОНГАК.

* * *

Ук айтырыгга харыылап бээрин профэвилелдерниң область чөвүлелиниң юрист-консультантызы А. Х. Амиден редакция дилээн.

Харыы: Улус ажыл-агыйының бүгү адырларында автомобильдерде, мотоциклдерде болгаш мотороллерлерде ажылдап турар чолаачыларның шалының ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң күшажыл талазы-биле күркомитединиң болгаш ВЦСПС-тин 1972 чылдың декабрь 14-те бадылааны «Автотранспорт ажылдакчыларының шалының төлээр чүрүмүнүң дугайында чижек дүрүмге» үндезилеп чангыс аай тариф ёзугаар төлээри көрдүнген. Чижээлээрге, мотоцикл болгаш мотороллер чолаачыларының 1 шакта тариф ставказын 47,9 көпеекке, а 3 тоннадан 5 тоннага чедир чүк сөөртүр автомобиль чолаачызының (3-кү класс) шакта тариф ставказын 53,9 көпеекке доктаатқан. А шак барымдаалавайн ажылдап түрар чолаачыларга кылган ажылының хемчээлин барымдаалап төлээр.

Чолаачы кижиниң шалыныың хемчээли аңаа быжыглаан автомобильдиң марказындан, чүү хире чүк сөөртүрүнден, каш шак ажылдаанындан азы чүү хире тонна-километр эрткенинден, каш дугаар группаның оруу-биле чоруп турганындан дорт хамаарылгалыг. Бо көргүзүлгелерни барымдаалап санаан тариф ставказының кырынга район коэффициентизин, клазы дээш, ажыл шагындан ашкаар ажылдааны, бригадир кижи болза бригада удуртқан, нормалаттынмаан ажыл шагы, профессиязын катаптап ажылдаан (чолаачы-садыгжы, чолаачы-чүдүрүкчү дээн чижектиг) дээш тариф составынга немей төлээр. А ынчаарга машина будурер азы машина септээр организациялардан чүк машиналарын бодунуң чоруу-биле эккелгенде чолаачының шалының шак барымдаалап төлээр, а оон кырынга немей район коэффициентизин, чолаачының клазы дээш немелде төлевирин кылыр. А бир эвес перегоннап кээрде орук аайы-биле чүк сөөртүп эккелген болза, чүктү дужааган черинге чедир тариф ставказының 25 хуузун немей төлээр.

Хандагайтының орук септээр тудуг эргелелинин чолаачызы С. К. Донгак Мордва АССР-нин Саранск хоорайдан ГАЗ 52-04 маркалыг орук машиназы эккээрге, администрация санап бээрге, ол аңаа чигзинген. Администрация оон шалының шак ёзугаар тариф барымдаалап санап бергени шын, чүге дээрге үстүнде айтқан чижек дүрүм ёзугаар перегон үезинде чолаачының шалының шак ёзугаар төлээр.

КРАЙКОМНУҢ ЭРТЕМ ЧӨВҮЛЕЛИ

Красноярскиниң үүле ажылагайының кол-кол дээни специалистериниң чугула партийжи даалгалары оларның СЭКП крайкомунуң чанында тургускан эртем чөвүлелиниң ажылынга киржири болу берген. Ол чөвүлелдиң ажылы, оон амгы болгаш келир-даа үеде сорулгалары — оон даргазы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү А. Исаев болгаш партия крайкомунуң эртем килдизиниң эргелекчизи В. Севастьянов-биле СЭТА-ның корреспондентизиниң бесседазының темазы ол боол турар.

— Всеволод Николаевич, хары угда өлүп каш девискээр-бүдүрүлге комплекслерин тургузуп турар Красноярск край ам эртем штабын алган деп чеченчидип чугаалап болур-дур. Аңаа онаашкан идегел боттанган ирги бе?

— Экономиканың дыка хөй чугула айтырыгларының адырларның болгаш янзы-бүрү ведомстволарның сырый кадыажылы-биле чедиишкинниг шинтпирлеттинип болуруп дурзулга көргүскен. Аңаа эртем база хамааржыр—деп, В. Севастьянов харылаан.— Бистиң крайда чүгле соолгу үеде безин 13 эртем-шинчилел адбан черлерин, чаа үш дээди вореділге черни организастаан. ССРЭ-ниң ЭА-зыычн Сибирь салбырының Красноярскиде филиалын тургускан болгаш мурнуында тургулаан институттар-биле чергелештир чаа — химияның болгаш химия технологиязының, биофизиканың болгаш өске-даа чаа ооредилге черлерин ажыткан.

Эртем шинчилел ажылдарының ол хире улуг хемчээлдии шинчилел ажылдарын углап-башкарарын негеп келген. Бисте ындыг башкарылга чери партия крайкомунуң чанында эртем чөвүлели апарган. Оон кежигүннери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин ёзугаар боттарының кол сорулгазын — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш крайның бүдүрүкчү күштерин хөгжүдерин дүргедедир дээш эртем шинчилелдериниң ажыктын бедидер болгаш эртемнин бүдүргүлге-биле харылзаазын быжыглаар деп шинтпирлээнер. Чөвүлел эге-бажыңдан бээр-ле кол күштерин эртемтехниктиг улуг программаларны ажылдап кылырынче угландырган. Амгы үеде Красноярскиниң эртемденнери ындыг 51 программаларны ажылдап кылып турарлар.

— Александр Сергеевич, чөвүлелдиң ажылын эки тураға үндезилеп чорудуп турар болгай. Ынчангаш ол бодунуң ажылын канчаар организастап турарыл?

— Бистиң чөвүлелинивисте ийи чүс ажыг кижи бар — деп, А. Исаев тайылбырлаан. — Ол Президиумдан болгаш адырлар аайы-биле секциялардан тургустунган. Чижээ, мяш ажылының секциязы болза, бир хевирниң ажылчын цеги болур. Аңаа академиктиг болгаш адырлар эртеминерииин специалистери, будурүлге ажылдакчылары бир-ле дугаарында чыылган. Ынчаар кады ажылдаар чорук эртем-техниктиг информация-биле дүрген солужар арганы бээр, алдынган түңнелдерни будурүлгеге ажыглаарын шапкынчыдар. Ыяш белеткелчилери, мяш чазап, болбаазырадыр кижилер, ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары моон мурнунда-даа аңаа олурбаанывыс чугаалаар дерек. Ынчалза-даа олар адырның кызыы программазындан уштунмайн турган болгаш, бот-боттарын оттунчур турган. Ам болза мындыг чүве болбастаан: секция бодунга крайда-ла кылдынып турар бүгү эртем ажылдарының дугайында медээлерни шуптузуп ап турар. Ол ышкаш ажылдың ниити программазы база бар. Оон үндезини — мяш чиг-эдиниң базазын болгаш мурнуында тургулаан институттар-биле чергелештир чаа — химияның болгаш химия технологиязының, биофизиканың болгаш өске-даа чаа ооредилге черлерин ажыткан.

Эртем шинчилел ажылдарының ол хире улуг хемчээлдии шинчилел ажылдарын углап-башкарарын негеп келген. Бисте ындыг башкарылга чери партия крайкомунуң чанында эртем чөвүлели апарган. Оон кежигүннери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин ёзугаар боттарының кол сорулгазын — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш крайның бүдүрүкчү күштерин хөгжүдерин дүргедедир дээш эртем шинчилелдериниң ажыктын бедидер болгаш эртемнин бүдүргүлге-биле харылзаазын быжыглаар деп шинтпирлээнер. Чөвүлел эге-бажыңдан бээр-ле кол күштерин эртем-тех

МАТЕМАТИКА КУРУЗУНГА

Республиканың башкылар билии бедидер институдунга математика башкыларының чайгы курска өредилгези эрткен. Ол курска математиканың янзы-бүрү темаларынга хөй айтырыгларны көргөн. Ылаңгыя математика башкылары Москваның Башкылар билии бедидер төп институтунуң келген методист-лекторларның помчаан лекцияларын оңза сонуургаш дыңнаанар.

Школага математика башкылалыңга А. В. Погореловтуң «Геометрия» деп 6-10 классчарга хереглээр өредилге ному-биле ажылдаарының чаа аргаметодтарын сайгарып өөренгеннер.

Математика номнарының өчүлгазының талазы-биле база чугаа болуп очулдурукчу башкылар-биле ужуражыгларны кылган. Кызылдың педагогика институдунуң кафедра эргелекчизи педагогика эртемнериниң кандидады С. С. Салчак, ол-ла институттуң башкызы З. Л. Монгуш болгаш Тываның ном үндүрер черинии редакторлуу О. Байыр олар-биле ужуражып, математика помнарының очулгазында байдалды анализтеп чугаалашканнар. Анаа башкылар боттарының саналгонаалдарын солушканнар. Математика башкыларыл Сут-Хөл райондан Б. Ооржак, Чөөн-Хемчиктеп К. Сат болгаш өскелер-даа ажыктыг арга-сүмелерни киргеп.

Математиканы школага түс-түс классчар аайы-биле башкыларының арга-методтарының дугайында М. В. Полежаева, Р. С. Ширинна дээш өске-даа башкылар солуп лекцияларны бедик дээдиглеге помчаанып дыңнакчы башкылар демдеглээннер.

О. КУУЛАР,
республиканың башкылар билии бедидер институттуң методизи.

БИЛИИН БЕДИТКЕН

Чоокта чаа Кызылдың башкылар билии бедидер институдунга республика школаларының химия, биология башкыларының семинары болуп арткан. Үш неделяның дургузунда өөренген үевинете педагогика, психология эртемнериниң чедишкиннерин, башкылаашкынының амгы үениң негелдезинге дүүштүр чаа-чаа арга-методтарының чажыттарын дуржулгалыг башкылар болгаш эртемденнериниң дузазы-биле билип алдывыс. Москваның башкылар билии бедидер институдунуң педагогика болгаш психология эртемнериниң кандидаттары Р. С. Чуракова, М. К. Алексеева оларның амгы үеде өөредилге-кижизидилге ажылын сайзырадыгай социализминиң негелделеринге дүүштүр чаа кижини кижизидериниң арга-хевирлерин допчу болгаш тодазы-биле чугаалап берди.

Кызылдың педагогика институдунуң дуржулгалыг башкылары педагогика эртемнериниң кандидады Д. Б. Баранова, биология эртемнериниң кандидады Р. Ф. Петрова, башкылар В. И. Андронова, Н. А. Волохова олар химия, биология эртемнериниң программаларында оскерилгелерни болгаш башкылаашкынының чаа аргаларын тодаргай чугаалап берген. Ол ышкаш аныяк тыва эртемденнер химия эртемнериниң кандидаттары К. Д. Аракчаа, Л. Х. Тас-оол оларның боттарының эртеминге хамаарышкан лекция болгаш практиктиг кичээлдерни ажыктыг болду.

С. КӨК-ООЛ,
Бай-Тайга район.

Очерк

АДАЗЫНЫҢ ИЗИН БАСКАШ

Бир-ле катап кежээликтей Азас баар дээш Тоора-Хемден үндүвүс. Хөлге бичии када дыштанып алгаш, ээпкен бис. Азас биле Адыр-Кежиг аразынга чоруп ора, улуг чайыкка таварыштывыс. Хуулдан суг куткан-биле домей, суттуг чайык болган. Машинавыс, доктаадыпкан, элээн маңап орувуста, долгандыр хоолбектензе-хоолбектензе бичии хөлчүгеш апарган.

Чаъс бичии намдай бээрге, машинаны хөделдирип чадап кагдывыс. Газиктиң дөрт дугую хөс долганза-долганза, малгашка кадалып кире берген.

— Ам трактордан өске чүве мону ушта тыртып күш четпес. Чайгы дүн кыска болгай, маңаа маңап хонаал—деп, эжим сүмелей-дир.

Бистиң Тываның улус ажылгайының бүгү адырларында бараан болуп чоруур хөй национал кижилерниң бирээзи Тожунуң ыяш ажыл-агый черииңя директору Валентин Петрович Новиков бодунуң дугайын мынчаар чугаалаан чүве.

А моон ынай чугааны оон арын-иүүрүнден уламчылаалы.

* * *

Элдиг Волга хеми

Эстеп шуудап чыдар... деп, Тываның улуг-биче чону тыва дылга ырлажып турганын билир боор силер. Волга улуг орус хем мээң төрээн черим, Татар АССР-ниң, Столбишинск районунуң Тарлыш дээр сууру бистиң ада-өгбелеривис чурту. Ачавыс Петр Тихонович бижик-билии чок-даа болза, бүгү назынында арга даамылыңга ажылдап чораан.

Марий АССР-ниң Йошкар-Ола хоорайында Волганың ыяш-техниктиг институдун доосканаым соонда амыдыралдың харыысалгалыг оруун эгелээр үе келген.

— Иркутск облазы-биле Тыва АССР-ге тускай эртемниг-лер негеттинип турар. Кайнаар баар силер? Харымзын даарта дыңнадыптынар — дээш, доозукчулар дуваар комиссиязының даргазы бисти чорудупкан.

Эштерим Венедикт Кулагин, Николай Лавреньев оларныңбиле библиотекага баргаш, Улуг Совет Энциклопедиязын Тыва АССР-ниң дугайында үүлдү аажок кичээнгейлиг номчуп танышкаш, черниң ыяа, сутиун узуну Тываже хаптарын шиитпирледивис.

Таптыг-ла сентябрь 1-ниң хүнү чүве. Абаканнан Кызылга келгеш, ыяш ажыл-агый эргелелинге чеде бердим. Аңаа чугаа мындыг янзылыг болган:

Арга-ыяшка, тайгага хамаарылгалыг ажылга ажыллап чораан силер бе? Хоорайга өскен силер бе, азы кодээ чурттуг силер бе?

— Ада-нем бүгү назынын ыяш ажыл-агыйынга ажылдап чораан улус. А мен арга иштинге өскен, тайганың чанчылын билир мен ийин.

— Бистиң эргелелге тускай дээди эртемниг инженерлер херек, ажылдаар силер бе?

— Ажылдап болбайн өкпнчаар. Ынчалзажок, эң-не хөй тайгалыг, арга-сынныг черже чорутсунарза кандыгыл? Тайга аразынга, шуут чөөн ортузунга, бойдусту камгалаар херекке хөл тудуп киржир күзелдигт мен.

Тываның эң чараш булуну Тожу деп чер бар. Ооң дугайын дыңнаан силер бе?

— Мен Тыва дугайында ниитп медээ номчаан боордан башка, ооң районнарының дугайында чүнү-даа билбес мен.

— Силерде мындыг күзел бар болганда деткивес аргам чок. Тожу районунуң ыяш ажылагый черииңя начальнигиниге ажылдап көрзүнерзе кандыгыл?

— Дораан-на начальник апаарга арай берге боор. Аңаа арга даамалыңга ажылдазымза кандыгыл?

— Ажырбас. Ук районнуң партия, совет органнары силерге дузалаар. Эң хөй арга ыяштыг, солуи чүвени кылып болур чер ол. Ам дужаалдан бижип бээр бис, эртен хаптыңар. Даарта тайга хайгаараар самолёт ужар. Орта олурупгар силер.

— Ындыг-дыр. Идегээниңер дээш четтирдим! Кызып ажылдаар мен — дээш, кабинеттен үнүп келген мен.

Дыка аяс хүн болган. Хайгаарал самолёдунуң удуртукчузу Тяхомиров-биле кады, чүгле ийи кижи олурар бичии АН-деп самолётка олурупкаш, ужудупкан бис.

Сүүр-сүүр ак куржаангылыг кадыр дагларның дүдүскектиг ногаан сарала тайгаларның кыры-биле ужудуп чораан. Тожута кээп хонупкан бис.

Назыным иштинде бир-ле дугаар самолётка олурганым ол. Дыка-ла бергедээн мен. Дүшкен дораан-на, хем кыдыында хевис ышкаш ногаан ыыкка чемоданчыгажым сыртанып алгаш чыдыр мен. Чоогумда хем дагжап чыткан. Эзим шыпкан бедик шаңгыр дагларны, курлак чедип турар ногаан сигенни, чүүл-бүрү оңнүг күскү чечектерни магадап, боданып, сонуургап чыдыр мен. Менден ырак эвестее бирле кижи балыктап турган.

Оон бээр чаярби чедип чыл болду. Бо-ла Тожуга чурттап, ажылдап келдим. Ам бо чер төрээн Волгамның соомда, мээң ийиги төрээн ынак черим апарган.

Ынчан Тожу районнуң ыяш ажыл-агый черииңя Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, дайынчы шаңналдар хөрээн каскаан, ыяш ажылагый техникуму дооскан Иван Дмитриевич Стрельцов деп кижи ажылды удуртуп турган. Тус-тус черлерге арга даамылдары, ажылчыынар-биле кады чүгле 25 кижи турган. Автомашиналар, тракторлар чок, чүгле аът-биле бүгү ажылды кылып четтигип турдувус.

Ол үеде чүгле арга-ыяшты орттен камгалап, хайгаарал ажылы чорудуп турган бис.

Тожунуң девискээри 4,5 миллион гектар. А оон 3 миллион хирезип арга-ыяш шыпкан. Ол девискээрни аттыг, чадаг эртип, кезип өөренип көрүп, черлер адын тодаралып, кайда кандыг ужсаалыг ыяштарның өзүп үнүп турарыи бижип, демдеглеп, чүгү кылбаан дээр силер.

Бо үеним дургузунда шөлээмни үргүлүг-ле тайгага эртирер чаңчыллыг апарган мен. Олча-ажых сүрүп, ак-балык тудар дээш эвес, а аңаа тайга кезип, оон солуи номуи номчуп, оны сеткилим хамыдыдан магадаарыңга ынак кижи мен.

Бөгүи Тожунуң кижи чедип турар черлериниң арга-ажыбайлаан, бо черниң тайгазының ажыы-чадын шымбай билир мен деп чугаалаар болзумза, хөөредиг чок.

Ам Тожунуң ыяш ажылагый черии коор болза кандыгыл?

Бисте ниитизи-биле 130 ажыг кижи Тожунуң арга-ыяжын камгалаарыңга баараан болуп турар. Тоора-Хемниң Хам-Сыранын, Сыстыг-Хемниң тускай ыяш ажылагый черлерии тургускан. Күчүлүг тракторлар, чүүк соорту машиналар болгаш өскедаа техника бистиң эргевисте бар.

Ыяш дээрге үелиг байлак. Тожудан чылдың-на 150 мүң кубометр ыяш материалын Кызылче чорудуп турар. Аңаа бистиң иштики хереглелинвиске ажыглаттынып турар ыяштыбаза кадар ужурлуг. А бистин ыяш ажыл-агыйында ажылдап турар кижилериин сорулгазы — ыяжын кезип болур черлерии тускайлап бээри, кестинген ыяштың орнуига чаш ыяштыг тарып өстүрери болур. Кыраан ыяштыкезип ажыглап турда, ооң орнуига чаш ыяш өзүп турар кылдыр ажылвысты ынчаар организастап турар бис.

Совлгу чылдарда харылап турар девискээривиске улуг, айылдыг орт халавын болдурбаан бис. Арга-ыяш иштинге бодуи каичаар ап чоруурул, одаг кывыскан, таакылаан болза ону ыяап өжүрер, ортке удур чурумнарыи сагыыр дугайында тайылбыр ажылын чон аразынга докладчамал чорудуп турар бис.

Бистиң ыяш ажыл-агый черии хире-чергезинде шору бүдүрүлге черии аварган. Чылда ортумаа-биле 500 мүң рубльдиг продукциязын бүдүрүп турар. Тудугга хереглээр ыяш, соңга рамалары, доскаарлар, шанактар, дырбаактар, суйбелекке бээр мыйыс дээш чүнү кылбас дээр силер.

Бистиң ыяш ажыл-агый черлериниң коллективи чылдың-на тускай бригаданы организастаап, 200 тоннадан эвээш эвес сигении совхозтарга белеткеп берип турар. Олда болза малчыннарга дуза.

Тожунуң тайгазы тоорук, кат-биле байлак. Чылда чүс мүң рубль түңге тоорукту, катты, киш-кулаа сывын, өм үнүштерии дужаар бис.

Хөй чылдар иштинде бистиң коллектив Ыяш ажылагый министерствозунуң шилчнир Кызыл тугун, тускай шаңналдарын ап келди.

Бо чедимишкиннер дээрге бистиң хоочуннарывыс ыяш дилдирикчилери Виктор Сат, Владимир Ооржак, Алексей Ламба-Хуурак, чолаачылар Сайын Шарамай, Баян-оол Кол, токарь Эрик Бутнин, инженерлер Николай Лукаянчук, Людмила Кудрявцева, Анатолий Маслов, арга даамалы Борис Гаврилюк болгаш өске-даа ажылынга бердинген кижилерниң ачызы-дыр.

* * *

Хөөлбек ортузунга чыдыпкан машинавыстың соңгу олурдуига кожа олурупкаш, ынчаар хөөрежип, кайгамчык Тожунуң, ында журнаккы ыяш ажыл-агый черииңя дугайында чугаалажып олурувуста чер чырып келген. Адыр-Кежиг суурдан трактор ажылынче бар чораан биске таварын келди.

Шак-даа четпээнде Валентин Петровичииңя бажыңыгна келдивис. Кадайы Екатерина Андреевна чемин делгепкен, доозулбаан чугаавысты уламчыладывыс.

— Мен бо Валентин-биле кады Тожуга кыридым. Эмделге черииге сестралап ажылдап келген аныяк кыс турар үемде таныштым. Воронеж чүрттүг мен.

— Уругларыңар улгадып бергеи боор але?

— Улгадып, чалгынналганнар. Оглувус Валерий, уруувус Ирина кайызы-даа Тоора-Хемде ортумак школа доосканнар. Тыва уруглар-биле кады найыралдыг өөренип, кады өстүлер. Валерий Красноярскиниң технологтуг институдун дооскан, ыяш ажылагыйының инженери деп тускай эртемни чедип алган. Тожудан өске каяа-даа ажылдавас мен дээн. Ам бисте чүүлбүрү херексел кылыр цехтиң начальнигги. Уруувус база-ла оину доосту. Акыминың өөренип турган черииге кирер мен дээрге чолшээрештивис. Ам база-ла бүгү салым-чолуи арга-ыяш бойдус хамгалалынга турускаадырын шиитпирлеп алган. Красноярскиниң технологтуг институдунуң үшкү курузунда чедимишкиннииг өөренип турар.

Шайлап ора көөрүмге, бажыңның дөрүиде хаиада сыын мыйызыдан кылган всклыда хүреп костюм азып каан тур. Ол Валентин Петровичиниң костюму-ла боор. Ында «Хүндүлелдиң Демдээ» орденин кадаан.

Оон ангыда Тыва АССР-ниң ыяш ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты Валентин Петровичка Новиковка тывыскан дугайында диплом база көрдүм.

Тыва чон-биле кады чурттап, Тываның экономиказын, культуразын хогжүдеринге бүгү назының бараалгаткан, коммунист Валентин Петрович Новиковтуң ажыл-амыралы-биле таныжарга мындыр.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

Телевидение

ИЮЛЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Спорт дугайында информация. 9.10— Совет Эвилелиниң Маадыры вице-адмирал Г. И. Шедрин-биле школачыларның ужуражышкыны. 9.55 — Концерт. 10.25 — «Билдингир-даа болза, бүзүреичир эвес». 11.15 — Телемедээлер. 11.30 — 14.15— Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл + киижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.15 — «Горниктер, харыылацар!». 16.05 — Уругларга фильм — «Черлик чыраа аът». 17.15 — Бүгүдеге стадион. 17.45 —Партия дугайында чечен чугаалар. РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылынга. «Бүгү чазактарның болгаш улустарның бир дугаар сорулгазы». Тайбың болгаш боо-чевексеткн дүжүреп дээш демисел. 18.30 — «Улуг Петриуң мугулдуру». Документалдыг телефильм. 19.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 19.30 — Делегей конкурсуунуң лауреады Л. Курдюмова ырлаар. 19.55 — «Торээн бажыңының чылыы» деп чаа уран-чечен телефильминиң 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Эрнст Буш ырлап тур». Үш сериялыг документалдыг чаа телефильм. (ГДР). 2-ги фильм. 22.35 — Бөгүи делегейде. 22.50 — 23.25 — Спорт дугайында информация. ССРЭ-ниң улустарыныц Спартакиадазы.

ИИНГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильмнер. 8.50 —«Мээң янак кижим» деп уран-чечен фильм. 10.20 — Кайгамчыктыг эвес кайгамчык үүлдер. 10.50 — Немец ыл. 11.20— Шүлүк номчулгазы. Н. Рыленков болгаш С. Маршак. 11.50 —Спорт дугайында информация. 12.10 — «Барабанчыныц салымы» деп уран-чечен телефильминиң 3-кү сериязы. 13.15 — Адамнер, силерге. 13.45 — «Билир болгаш ыыжы бил». 14.30 — Концерт. 15.30 — Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Кан дег кадык болур дизиндээ». Күш культуржуларга сүмелер. 18.30 — Ойнаарактар фильми. 18.45 — «Хамааты камгалалының биглиерии — киижи бүрүзүнге». 18.55 — Киножурнал. 19.05 — «Азия товуу». 19.35 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлаалдар, реклалмалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг, улуглар, чаштар!» 20.15 — «Силерниц чагааларынар ёзугаар. Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10— «Буяиныг шакта» деп уран-чечен фильм.

Солуннуң дараазындагы номери июль 22-де үнер.

Редактор В. С. ШАРАВИЛ.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИЛГЕ

Бүгү ажылдакчыларның социалистиг чарышты болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле коор, мурнакчы дружулганы деткиир болгаш нептередир, ажылдакчыларның амыдырал - чуртталгазының, дыштанылгазының байдалын улам экижидер дээш Өвүр райкүүскомунун культура кылдизинде профэвилел комитедэ элээн ажылдарны кылган. Профэвилел организациязында шупту 40 ажыг кижи топчуткен библиотека системазында, уругларның ийи музыка школазында, районнуң кино-четкизинде база культура бажыңнарында ажылдап турар. Профэвилел месткомунда 10 кижи ыяы-бүрү секторларда тус-тузунда ажылдап турар. Бо ийи квартал иштинде профэвилел кежигүнериниң хуралын үш удаа кылган. СЭКП ТК-ның (ноябрь 1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниге, күш-ажылдың сагыга-чурумунуң дугайында докладаага дүүштүр организациига элээн хөй, ажыктыг эгелекчи чүүдерии планнап кылган. Неделя дургузунда план ёзугаар кылдынган, кылдынмаан ажылдарны база корум-чурум дугайында түцнээри чаңчыл апарган. «Мергежилдиң тергииии» деп чарышты кварталдар төнчүзүиде түцнээри турар. Ол башкыларның, библиотекарьларның, клуб ажылдакчыларының, кию болгаш техниктиг ажылдакчыларның аразында каяа-барган.

Профэвилел месткомунуң хуралыига төпчүткен бухгалтериинің ажылының талазыбиле база улусчу театрның ажыл-чорудулгазының дугайында Ижи Сақмазының база Сазя Арат-оолдуң отчёттарын дыңнаап чугаалашкан.

Профкомга бажың дээш 4 кижи дилег билдиришкин киирген, ону үстүиде турар организациялар-биле сүмележип көргеи, ынчалза-даа чогуур дуза ам-даа көргүстүимээн. «Уруглариыг от-бүлелерге күрүне дузалаачызын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» докладаага дүүштүр элээн хөй келерге чогуур дузалаачыны көргүскеи. Ажыл планын тургузарда бистс бактаап турар херээженнер совуелии комсомол, кино-четкизи, клуб, библиотека чөвүлелдери-биле дугуржуп ап, темалыг кежээлерге бисте ажылдап турар кижи бүрүзүнүң киржирии чедип алыр сорулга салдынган. Массалыг ажылдарының чижээнге дараазында эрттирген ажылдарны адап болур. Темалыг кежээлерден «Че-ве оолдар», «Кайчаар танцылаарыл?» болгаш өске-даа кежээлер Культура бажыңыгна чедимишкиниг эрткеи. Чоокта чаа Ваида Васильевскаяның «Челээш» деп номуига номчулга конференциязы эрткеи. Бо бүгү массалыг хемчегларии эрттирериие коммунистер С. Шыдырап, С. Арат-оол, В. Донгак болгаш комсомолчулар А. Сат, Н. Тюлюш, О. Монгуш идепкейлиг киржип турарлар.

Бисте бактаап турар организацияларга чамдык хыналдаарны кылган бис. Чижээ музыка школазынга, уруглар библиотеказынга хыналда кылган. Музыка школазын хынаи көргеш, мындыг түңнелге келген бис: школа арыг, чыгыт, башкылар кичээлдерии план ёзугаар эрттирглээн. Ынчалза-даа ада-иелер-биле харылзаа кошкак өөреникчилер кичээл үзер чоруктар тургулаан.

Профэвилел ажылын моон соңгаар-даа идепкейлиг бис.

Б. ХОМУШКУ.

ПАРЫГЫВЫС ЭКИ-ЛЕ...

Терактериң ажыксыг серинн чыды биле чодураанның чаагай чыды хоректи долуп кээрге, кижиниң сагыш-сеткили чиигн аажок апаар. Кижиниң далаш чокка кылаштаксаазы азы олуруксаазы кээр. Шак ындыг магалыг чер Бин-Хем биле Каа-Хемниң белдиринде эрик кырында боду бүткен парк бо-ла болгай. Ол дээрге чүгле кыылчыларниц дыштанып ынак чери эвес, районнардан келген улуг-биче назылыг кижилерниң барыксаар чери.

Чазын чодураалардың ак чечектери чиидиниедир хөлбецейии бээр.

Соолгу үеде парктың каасталгазы, дыштанып ойнаар дериг-херекселдер-биле хандырылгазы сайзырап турар. Аатқыштар, карусельдер элээи немешкен. «Хүреш» стадионну чаартып, ширик дежеп, ногаанчыгканы кайгамчык чараш. Ол ышкаш ногаан театр, чайгы кинотеатр, янзы-бүрү оюнкар заалдары, спорт шолдери мында элбек.

Тываның уран сиилбикчилериниң кылганы янзы-бүрү дириг амытаннар дүрзүлери-биле каастаан уругларга тоолчургу хоорайжыгзаш база тыптып, сайзырап турар. Мәнаа үндезилээш парктың ёзулуг каасталгазының бир янзы хевирин тургузары күзенчиг.

Оон ангыда парктың база бир каасталгазы болза мурнуу эриктн хаажылап кылганы, ковүруглерни каастап хээлээни, эштнр бассейнии болгаш хемелээр черни кылганы эки.

База бир чараш, онзагай чүве парктың үстүү кыдында хамааты ужар чүүл бүдүрүлгезиниң бичии уругларга белээ—ИЛ-.18 самолетта кылган «Сайлык» кафе-дир.

Ооц-биле чергелештир оп-он чылдарда кижилер доктаамал шуужүп турары-биле, ол ышкаш чаа тудуглар кылып турары-биле черден боду үнер оът-сиген тапталып, ыяштарның чаш үиүштери база эвээжеп, парктың чамдык черлерии кургап эгелээн. 1960 чылдарга чедир шыргай чодураалар турган черден соңгу-мурнуу чүкче кургаг элезии (Каа-Хемче углай) көжүп чылар. Ол көжер элезиннерии мынчага чедир кым-даа эки эскербейн, аңаа удур хемчеглерни албайн турары хомудаичыг.

1981 болгаш 1982 чылдарда парктың чамдык элезиниит черлерииге хоорайда албан организацияларның кижилгезин-биле хөй ыяштарны олурткулаан. Амгы үеде олардың хөй кезии каткан үнмеин барган.

Оон ангыда «Хүреш» стадионуң чанында кызылчыларның база бир дыштанып селгүүстээр ынак черн турган. Аңаа хөй чодураалар турган. Ында ам чүгле оларның артыы дорт дөс чодураа бар. Өске чодурааларни аңаа асфальтылыг орук кылыр дээш, тура үстүрүп каапкан.

Черле ынчаи парктьі моон соңгаар улам ыпай ногаанчыдары-биле бар ыяштарның биологтут, физиологтуг шынарларын ханызы-биле воренип, бо талазы-биле селекциялыг арга-ыяш ажылын эртемге үндезилеп чорударын үе иегеп келген.

Паркта амгы үеде терек хөй үнген. Мурнуида шыргай чодураалар тонүп шаараның турда, ону катап тургузарыбиле кады хады, дыт, шивилерни хөйү-биле тарып остүрери күзенчиг. Ол ыяштар пэрк девискээрииге эки өзер ужурлуг.

Парктың кирер эжиинде бичии уругларның тоолчургу хоорайжыгажын улам каастаары-биле аңаа хады, хадың, чодураа, шивилерни хөйү-биле тараап, оон аразында дилиидектерге чечек, сиген, ыт-кадын тарыыр болза буур, тевс чижектиг уругларның мунуп ойнаар амытаннар дүрзүлери шынап-ла тоолда дег апаар ийик.

Ажыы-биле чугаалаарга, хоорайның бо чараш парыгында тургустуган чүвелерии үрээр таварылгалар база бар болгай. Чамдык улуг кижилер бильярдтаар дээш паркче боттарының хуу машиналары-биле кээп тураалар. Доктаатқан чуруину үрээр эргеии кым-даа оларга бербээн. Ону кара туразында чорук кылдыр коор херек. Олар чүгле кижилер кылаашгаар оруктар-биле халдыр. Мотоцикл мунуп алганнар база эвээш эвес чоруулаар. Кижи бодаарга, аъш-чем, хереқтиг үүлдер соорткеи транспорт болгаш тускай албан машиналарындан оске машиналар ынаар барбас болгу дег.

Часкы үеде парк иштининг богун аштаар дээш дыка хөй черлерге кайы хамаан чок өртедир чоруктар чылдың-на болуп турар. Ооң уламындан чаа үүн турар чадаг ыяштар, чодураалар орттенип турар. Күзүи чодураа быжып турда, ооң кадын чыыр дээш чодурааларны ужур, сый базып каапкан чыдар.

Парк дыштанылганың чери, хоорайның чараш чери болганда ону улам экижидериичe улуг кичээнгей салыры кижи бүрүзүнүң күзели.

К. ИРГИТ.

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА УЧИЛИЩЕЗИ

1983-84 өредилге чылынга дараазында салбырларга сурууулдар хүлээп алырын чардап турар:

1. **ШКОЛА САЛБЫРЫ** (8 класс доосканнарга). Салбыр эге классчар башкыларын болгаш улуг пионер вожатыйларын белеткээр. Өөренир хуусаазы — 3 чыл 10 ай.

2. **ШКОЛА САЛБЫРЫ** (10 класс доосканнарга) Эге классчар башкыларын болгаш узатқан хүн болуктерияиң кижизидикчилерин белеткээр. Өөренир хуусаазы— 2 чыл 10 ай.

Дужаар шылгалдалары: орус дыл (диктант), математика (аас-биле).

3. **ШКОЛА НАЗЫ ЧЕТПЭЭН САЛБЫР** (8 класс доосканнарга). Уруглар салтарының кижизидикчилерин белеткээр Өөренир хуусаазы—3 чыл 4 ай. Дужаар шылгалдалары: орус дылга (диктант), математика (аас-биле).

4. **ШКОЛА НАЗЫ ЧЕТПЭЭН САЛБЫР** (10 класс доосканнарга). Уруглар салтарының кижизидикчилерин белеткээр. Өөренир хуусаазы — 1 чыл 10 ай. Дужаар шылгалдалары: орус дыл (диктант). ССРЭ төөгүзү (аас-биле).

5. **КҮШ-АЖЫЛ САЛБЫРЫ** (10 класс доосканнарга). Ортумак школаның 4-8 классчарының күш-ажыл болгаш черчеиие башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы — 1 чыл 10 ай. Дужаар шылгалдалары: орус дыл (диктант). математика (аас-биле).

Школа болгаш школа пазы четпээн салбырларга киреглер музыка дыңнаар аргазының хынаддазын эртер. Школаны 4-5 демдектерлиг дооскан кижилерии киреринии шылгалдалары чокка (планның 60 хуузун) хүлээп алыр. Педучилищеге өөренип киреглде артык эргелерии алыр кижилер:

1. Мантал бижиктер азы алдын медаль-биле шаңнатканнар.

2. Совхозтарның, будүүрүлгелериин, организациялардың доктаатқан чурум ёзугаар чоруткан кижилери.

3 Өөренири-биле шилип алганы мергежилиниң талазы-биле ажыл стажы 2 чылдан эвээш эвес кижилер.

4. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериие 2 чылдан эвээш эвес үе иштинде албан эрттиргеш, курлавырже халаткан шериг албаныглар.

Педучилищеде бот-тывыпгыр уран чүүлдүн белгумнери. пиитп ыры болуу (хор) вокаль болгаш инструменталдыг ансамбльдер, танцы ансамбли, спорт секциялары ажылдап турар.

Сургууулдарны пиитп чурум ёзугаар стипендия-биле хандырар. Чугула хереглээр кижилерни шуптузуи общежитие-биле хандырар.

Өөренип киреглп күзээнвер директорнуң адынга билдиришкинии моон адаанга документилерии капсырлаштыргаш, киирер:

№ 286 майыктың эмчи шыпаылгазы, билииниц дугаймында документ (боду), 3х4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук, күшажыл дептериинден үшта бижилге (кадрлар кылдызының шыпаыткапы), характеристика. Өөредилге черииге чедип келген. аңаа өөренип киреглээр дээп кижилер торуттуңгенниниц дугайында черечилелди азы паспортту, шериг биледин азы киир бижээн шыпаылганы (келдиртикчилер) боттары көргүзер.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ХҮЛЭЭП АЛЫРЫ: 8 класс доосканнардан— 1983 чылдың июнь 1-деи июль 31-ге, 10 класс доосканнардан июнь 1-деи августуң 14-ке чедир.

Киреринии шылгалдалары августуң 1-деи 20-ге чедер.

Сургууулдар составынга кирер сонаары августуң 21-деи 25-ке чедер.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Колхозная кудумчузунуң № 56 ба-а жында.

Редакциянның адреги: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-22-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-31, партийжи амыдырал болгаи үзетпүр киллистериниц 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуут киллистериниц 2-37-13, чагаа киллизиниц 2-41-27, информация киллизиниц 2-22-60, культура киллизиниц 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниц 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргапда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1065.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00848

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 168 (12258) 1983 чылдың июль 22, пятница | 1925 чылда үнезилеттингеннең | Өртээ 3 коп

КРЕМЛЬГЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Венгр Улус Республиканың партия-чазак делегациязы-биле совет удуртукчуларының уҗуражымышкыны июль 20-де болган. Анда киришкеннер:

совет талдан—СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң дашпыкы хереглер министри А. А. Громыко СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары М. С. Горбачев, СЭКП ТК-ниң секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы П. В. Талызин, СЭКП ТК-ниң кежигүнү, ССРЭ-ниң ВҮР-да элчизи В. Н. Базовский;

венгр талдан—ВСАП ТК-ниң Бирги секретары Я. Кадар, ВСАП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ВҮР-нүң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Лазар, ВСАП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ВСАП ТК-ниң секретары Ф. Хаваши, ВСАП ТК-ниң секретары М. Сюреш, ВСАП ТК-ниң кежигүнү, ВҮР-нүң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы П. Марьяи, ВСАП ТК-ниң кежигүнү, ВҮР-нүң ССРЭ-де элчизи Ш. Райнаи.

Чугаалажыышкыннарның түннелдерин эштер Ю. В. Андропов, Я. Кадар болгаш чугаалажыышкыннарның ооске-даа киржикчилери үндүрбүшаан. коммунистиг болгаш социалистиг тургузуушкынүнүң, ийи талалыг кады ажылдажыганның болгаш долгей байдалының дыка хөй айтырыгларын бот-боттарын билчиргиин база идегежир чоруктун байдалынга чугаалажып көргенин бедии-биле үнелээн.

Экономиканы хөгжүдениң шапкын оруунче шилчилер херекке, социалистиг инитилелдиң политиктиг системазын сайзырангайжыдарынга, идей-кижизидилелиг ажылга болгаш даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгага СЭКП-ниң болгаш ВСАП-тың мурнунда туруп турар сорулгаларны шиитпирлээр талазыбиле дугуржулганы солушканы ийи талага ажыктыг болган.

Совет-венгр харылзаалар ийи чурттарның улустарының эрге-ажыктарынга дүүштүр чедиишкиннинг болгаш чогумчалыг кылдыр хөгжүп турарын чаңгыс эп-сеткилдиг демдеглээн. Инитилел амыдыралының бүгү-ле адырларынга дем каттыштырыгланы моон соңгаар-даа чайгылыш чок хөделирингө беленип чугаалажышкыннарның киржикчилери бадыткаан.

Чугаалажып көрүнген бүгү айтырыглар талазы-биле үзел-бодалдарының бүрүн чаңгыс ава чүректин ханызындан пайыралчы, эш-хүүзүнүң ёзулуунга болган ужуражышкынның үезинде база катап илергейлеттингеен.

Совет-венгр дыннадыгыны кады дугурушкан, ол дыннадыгыны парлалтага парлаар.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Москвага Кремльге 20-де Кремльдиң Улуг ордузунга ВСАП ТК-ниң Бирги секретары Я. Кадарга баштаткан партия-чазак делегациязының алдары дээш дүштеки шайлалга турганскан.

Дүштеки шайлалтага совет талдан барган эштер Ю. В. Андропов, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, А. А. Громыко, Г. В. Романов, Д. Ф. Устинов, В. И. Воротников, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Москвага болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күргүне комитеттериниң даргалары, ооске-даа алдан кижилери.

СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш Ю. В. АНДРОПОВТУҢ чугаазы

Эргим эш Кадар!
Эргим венгр аалчылар!
Эштер!

Бистиң партияның болгаш күргүнүң удуртукчуларының мурнундан ВҮР-нүң партия-чазак делегациязының кежигүннеринге, оларның күүрүне бистиң ниити херээнистиң толээлекчилеринге, эвилелчилериниң чүректин ханызындан, акы-дүңмалышкы ёзулуунуң байырын чедирери менээ улуг өөрүшкү болур-дур.

Социалистиг Венгрияның шылгаттынган удуртукчузу, совет улустуң чоок өөнүү Силерни, эш Кадар, делегациязының баштыңы кылдыр көөрүнге бистер оңза өөрүүр бис.

Бистиң партияларывыстың болгаш күргүнелериниң интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының шагдан тура, быжыг харылзаалары холбаштырып турар. Совет Эвилели биле Венгр Улус Республиканың аразында харылзаа чыл келген тудум-на улам калбарып, хөй талалыг боон кел чыдар деп чугаалап болуруның бүгү үндезини бар. Бистиң кады ажылдажылгавыстың эки түннелдерин бербейн турар, чаа-чаа, улам калбак аргаларның ажыттынмайн турар мындыг талалары чок деп болур.

Социалистиг чурттарның политиктиг календары бот-боттарының аразында хөй талаларлыг болгаш ийи-даа талалыг ужуражышкыннар-биле долдунган. Ол бистиң чурттарывыстың кады ажылдажылгазының ажыктыг чорууп уламаттырарының, ону улам бедик, шынар талазы-биле чаа деннелче кодүрериниң эргежок чугула боон турары-биле холбашкан.

Чогум-на мындыг айтырыглар амгы совет-венгр чугаалажышкыннарның кичээнгейниң төөнде туруп турар. СЭКП ТК болгаш Совет чазак ол чугаалажышкыннарның улуг ужур-дүзүлүнүң оңзалап көрүп турар. Санал-оңал солчуушкуннарының, бистиң бодалдарывыстың болгаш туружувустуң чаңгыс аай боон турарын бадыткаанынга сеткил ханып турар бис.

Социализм чурттарының кады ажылдажылганы, сырый каттыжышкынны бижыглавышаан, делегедивис болуушкуннарга боттарының чаагай салдарының күжүн хөй катап улгаттырып турар, ол дээрге бүгүдеге ажыктыг чорук болур.

Чогум-на социалистиг чурттар аразында дең эргелиг кады ажылдажылганың, улустарының аймыл чорууп бижыглаарының эдилекчилери боон, ядролуг узуткаашкынның улам улгадып турар кыжанышкынынган чер кырының сайзыралың камгалаары дээш туржуп турар.

Оларның кадбак хемчээлдиг саналдары болгаш Политиктиг консультативтиг комитеттиң Прагага болган човүлел хуралынга база чеди социалистиг чурттарның удуртукчу партия болгаш күүрүне ажылдакчыларының Москвага болган ужуражышкынынга кылдынган соолгу инициативалары чогумна олче утланган.

Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг чурум-биле ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас деп хүлээлге алган, а Варшава Керээзиниң чурттарының ядролуг болгаш анаа-даа боо-чепсекти ажыглавазының дугайында керээни чарарын НАТО-нуң киржикчилеринге саналдааны билдингир болгай.

Социалистиг чурттар ядролуг чепсекти чаңгыс деннелге тударын болгаш оон-биле оларны кызырарынче, түннелинде баргаш, долузу-биле узуткаарынче угланган базымнарны кылырынче кыйгырып турар.

Делегей амыдыралының болуушкуннарын шинчилеп билип турар кижи бүрүзүнге социалистиг чурттарның саналдааны хемчегленириниң комплекизин амыдырапга боттандырар болза, ядролуг кыжанымышкыны чайладыр, делегей харылзааларын шиитпирлинибиле эжиидер, оон идегешпес болгаш чигзинер айыылзынышкынны болдурбас аргаланы ажылар ийик.

Бир эвес делегейде дүшкүүрлүг чорук үлам улгадып турар болза, оон чылдагаанны чаңгыс — империалистиг бөлүктериниң, хамыктың мурнунда АКШ-тың болгаш оон НАТО талазы-биле эвилелчилериниң политиказы болгаш үүлгединишкинивери боол турар. Вашингтонда ак сеткилдиг болгаш шынныг дутуржулганы күзевейн турар болгаш шериг күжүүн талазы-биле деп чорукту үрээр, шериг талазы-биле мурнунче үнер болгаш бодун делегейге бирги черже үлүүрер деп соруганы салганын чажырбайн турар. Америк стратеттиг боо-чепсекти күштелдирер, Барыын Европага «першингтерни» болгаш чалгынныг ракеталарны тургузар чорук амгы үеде чорун турар чугаалажышкынынарга дузалаар дээрзиниң дугайын кижилерге бүзүредип, ожегээр астыктырарын күзеп туралар. Ындыг бадыткашкыннар шынныг чорукка шуут улур боол турар.

Чугаалажышкыннарга ракеталарның санын ковүдеирин эвес, а харын боттуг, деп эргелиг болгаш бир домей айтыыл чок чорукту барымдаалап, ядролуг маргылдааны үндезинии-биле кудуладыры идиг болур. Европага стратеттиг болгаш ядролуг боо-чепсектиң талазы-биле чугаалажышкынында совет туруш чогум-на олче чүткүп турар.

Европага чаа америк ядролуг ракеталарны тургузар чорук делегейде бүгү байдалды үндезинии-биле нарыылдамыр, шериг болгаш политиктиг уржыктарга чайлаш чок чедирер апаар.

Болуушкуннарның ындыг апаарын болдурбайн барып болур бе?

Социалистиг чурттар болдурбайн барып болур деп санап турар.

Мадрид ужуражышкынынга шынгыы болгаш үргүлчүледдиг политиктиг демиселдиң үезинде күүрүнелериниң хөй кезии билдингир күштериниң оралдажышкыны боол-даа туруп болза, кайы-даа талага таарымчалыг шиитпирлерни ундүрериниче чүткүп турар. Ол дээрге шынныг болгаш ынчангаш хереги ол ужуражышкынның чедиишкинниг доостуруунга чедирер. Хельсинкиниң түннел шиитпирин ёзугаар чогумчалыг чугаалажышкыннарны үргүлчүдээрин хандырар херек.

Европаның болгаш чүгле оон-даа эвес чурттарның улустарының амыдыралы чүгүда эрге-ажыктары ол дилке ядролуг чепсегленишкинин өндере бүдүрери болдурбазын, инда амгы үениң ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээниң саның кызырарының эргежок чугулазын негеп турар. Бир эвес АКШ биле НАТО байдалды шынныг-биле үнелеп көргеш, Совет Эвилелинден чаңгыс талалыг чепсек дужүрериң чедип алырынче чүткүлге үндезилеттингеен чугаалажышкыннарны чаңгыс талалыг, кедиг чок көөр чоруудан ойталаар болза, ол чугаалажышкыннарга чедиишкинин чедип ап болурдур.

Бистиң бо ужуражышкынывыс ССРЭ биле Венгрияның аразында бүгү талалыг акыдүңмалышкы харылзааларны улам калбартырыга улуг идиглиг болур дээрзиниң шинги идегелдиң илередип тур мен, эргим эштер. Тайбының камгалап, быжыглаары дээш, социализмниң чыгыкылыг идеаллары дээш демиселге социалистиг чурттарның чайгылыш чок, принципиалдыг туружун ол бүзүреллин-биле көргүзүп турар.

Эш Кадарның, Венгр Улус Республиканың партия-чазак делегациязының кежигүнериниң кадыкшылы дээш!

(Уланчызы 2-ги арнида).

Эш Я. КАДАРНЫҢ чугаазы

Эргим эш Андропов!
Эргим совет өөнүктер!

Меңээ көргүскен сагыш човаашкыны дээш Силерге, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининге хамызы-биле өөрүп четтирдим. Меңээ дыка бедик шаңнал болуур — Ленин орден-биле шаңнааны дээш база өөрүп четтирдим. Оон-биле мени шаңнааны дээрге, бүгү венгр коммунистерни, венгр-совет найыралга далыккан мээң чаңгыс чер-чурттугларымны шаңнааны деп санаар мен.

Кижи төрелгетениң төөгүзүүге чаа арыны ажыткан Октябрьның социалистиг Улуг революциязын 1917 чылда тиилээринге чедирген өлүм чок Ленинниң болгаш оон соратниктеринниң тураскаалты-биле ол бедик шаңнал холбашкан. Бистиң төөгүлүг найыралывыстың үндезинии тургускан венгр интернационалчыларның тураскаалы-биле база ол холбашкан. Мээң, венгрлерниң амгы салгалының күжүнүң үндезинии венгр-совет найырал болгаш кады ажылдажылга болур, венгр болгаш совет улус чаңгыс орук-биле—социализмниң оруу-биле чоруп, Чер кырында эң эки, хостуг болгаш тайбың амыдырал дээш бир демиңг демисевин турар дээрзин билип турар бис.

Эргим эш Андропов!

Силериң чылыг сөстериңер дээш өөрүп четтирдим. Силерден, бистиң мурнундан бээр тамырывыс болгаш чоок оңиүүстен бо хүндүлүг шаңналды маадаа, Москвага, улуг Совет Эвилелиниң кайгамчык найысылалыына алганыыга өөрүп тур мен. Бистиң найыралывысты быжыглаар, бистин кады ажылдажылганывысты хөгжүдер дээш моон соңгаар-даа бүгү-ле чүүлдерни венгр улустуң чаагай чоруу дээш сагыш салып турар чаңгыс чер-чурттуларым-биле кады кылырымны Силерге болгаш бистиң совет өөнүктериниске бүзүредип тур мен.

Советтер чуртунуң бедик шаңналын тывысканы-биле холбаштыр Янош Кадарга Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары, ВҮР-нүң партия-чазак делегациязының кежигүннери чүректиң ханызындан байыр чедирип, ВҮР-нүң чечектелиишкинниниң, СЭКП-ниң болгаш ВСАП-тың, совет болгаш венгр улустарының аразында найыралды болгаш янзы-бүрү талалыг кады ажылдажылганың эрге-ажыктары дээш, марксизм-ленинизм идеаларының тиилелгеен дээш улам улам үре-түннелдиг ажыл-чорудулгалыг болурун анаа күзээн.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ПЛАН КҮҮСЕЛДЕЗИ — ХООЙЛУ-ДУР

Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планнарының болгаш Күрүне бюджединиң 1983 чылдың бирги чартында күүселдезиниң дугайында айтырыгны республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралынга чугаалаткан. Ол талазы-биле илеткелдерниң Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Күрялап даргазы М. С. Салчак болгаш республиканың сан-хөө министри Б. К. Будегечиев олар кылганнар.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч. Б. Ондар эрттирген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин аймыдырапга боттандырар дээш эртен турар чылда бистиң республикавыска чамдык эки көргүзүлгөр чедип алынган деп үк хуралга демдеглээн. Продукция сайгарар талазы-биле планны үлетпүр ийиги кварталда 105,5 хуу, чартык чылда — 105,4 хуу күүсеткен, эрткен чылдың бо үезинге деңнээргө 1,4 хуу өзүлделиг болган. Үлетпүрге бо чылдың бирги чартынында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдыындан 3,9 хуу өскен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле ийиги кварталдың болгаш чартык чылдың планнары күүсеттингеен. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээргө план күүседир болгаш продукция бүдүрерин көөрделир талазы-биле деңдескен ажылдап турар черлерге «Тудуг кезектери» комбинатты, Тываның электри четкилерин, сүт комбинадын, Кызылдың эът комбинадын болгаш оскедаа бүдүрүлгелерин айтып болур. Республиканың совхозтары чартык чылда күүрүнеге эът садарын 104,9 хуу, сүттү — 107,1 хуу, дүктү — 120,6 хуу, чүүрганы — 161,3 хуу күүсеткен.

Автомобиль, хем транспорту чүк соортур, агаар транспорту пассажирлер аргыштырар планнарын күүсединкеннер. Кызылдың бирги болгаш ийиги АТБ-лери чүк соортурунуң-даа, пассажир аргыштырарының-даа планнарын боттандырганнар. Хову-Аксының болгаш Шагаан-Арыгның АТБлери база олардан чыза калбаанар. Чоонуң амыдырал хандырылга болгаш оларга коммунал ачы-дүзә чедирериниң планнары база чедиишкинниг күүсеттингеен.

Тыва АССР-ниң Күрүне бюджедин орулга киририн бүгү районнар болгаш Кызыл хоорай хандырган.

Ындыг-даа болза чамдык министерстволарның, ведомстволарның болгаш хоорай-күүсекомнарның, ол шынаа будүрүлгелериниң болгаш тудуг организацияларының амыдырапга техүркомда, Кызыл-Мажалыктың сүт заводунда, Кызылдың хлеб заводунда болгаш чедер Советтериниң чедир боттанмайн турар. Керээлдг ажылдарның чартык чыл планын «Тыва тудуг», «Шагонартажстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестер, «Тыва совхоз түдүт» каттыжышкыны күүсеттээнмер. Чурттапга шөлүн, көдээ ажыл-агыйның, коммуналажыл-агыйның болгаш чыргыышкынның объектилерин ажыттапга кирер талазы-биле хожудаашкыннар хөй.

Ниити ажылдың автотранспорту, хем транспорту пассажирлер аргыштырарының, агаар транспорту— чүк соортурунуң планын күүсеттээн. Күрүне болгаш кооперация садыгларын үүрмектеп садар бараан сайгарылгазының даалгазын күүсеттээн. Чоонуң амыдырал хандырылга министерствозунуң Бии-Хем болгаш Кызыл районнарда будүрүлгелери чоок ачы-дүзә чедирериниң планын боттандырбаан. Респотребсоюз орулга кирип алырының планын үскен.

Бо хожудаашкыннар чүзеи болгавыл дээрге, үстүнде адаттынган министерстволарның, ведомстволарның, райкооркүүсекомнарның, будүрүлгелериниң болгаш тудуг организацияларының удуртукчулары СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин база СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң экономиканы эргелеп башкарарының, ажыл-агыйның стилин болгаш методун сайзырангайжыдарының, хүлээп алдынган шиитпирлерин күүседирин дээш контрольду күштелдирериниң талазы-биле айтыышкыннарынга дүүштүр моон соңгаар ап чорудар хемчегленирин негеделеп үк хуралга ажылдап кылган.

Мал чемининг белеткели—шалыпчы фронт

ТААРЫМЧАЛЫГ ҮЕНИ ЧӨП АЖЫГЛААР

Бо чылын чаашынныг болганындан республиканың бүгү девисиззеринге өөтсиген аажок үнген. Ам кол сорулга—ону мал чемининг оон эң-не чүлүктүг, сүүзүннүг болгаш хоолулуг үезинде ажаап алыры. Бо талазы-биле ажылды ажыл-агыйларның, будүрүлгелериниң, албан организацияларының коллективтери чер-черде партия организацияларының удуртулгазы-биле дээштиг организастаар ужурлуг.

Республикада мал чемининг белетиели бо хүннерде калбаа-биле чоруп турар. Ынчалзажок ажыл мурнуку чылдардан оожум. Статистика эргелелининиң июль 18-теги медээзин ёзугаар алырга, республикада 5429 тонна сиген белеткеттингеен. Ол — планның 2,4 хуузу-дур. Эртиен чылдың бо хүннеринде оон үш катап хөй сиген белеткеттингеен турган болгаш планның күүселдези 7,5 хуу чеде берген турган.

Амдыызында районнардан Чөөн-Хемчик мал чемин белеткээринииң талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черинде чоруп турар. Ынчалзажок планның чүгле 4,3 хуузу күүсеттингеен. План күүселдезининиң талазы-биле республиканың ортумак көргүзүүнден Улуг-Хем, Кызыл, Барыын-Хемчик болгаш Өөвүр районнарның көргүзүү 0,1-1,9 хуу улгадып турар. Тоожу, Каа-Хем, Эрзин ышкаш районнар планнарының чаңгыс хуузун безин күүседип шыдавааннар.

Совхозтардан чаңгыс-ла «Көк-Тей» сиген белеткээр планын 10 хуу ажырган. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз планын 9,3 хуу, «Сукпак» 7,7 хуу, «Күш-ажылдың хостуу» 7 хуу күүсеткен. А 12 совхозтуң план күүсеткеми чаңгыс хуу-даа четпээн.

Республикада сенаж салыры база оожум чоруп турар. Оөң планы эртиен чылын мынчан 12 хуу күүсеттингеен турда, бо чылын дөңгүп-ле 4 хуу четкен. Бо ажыл чүгле Кызыл районда чүгээр—планның 3,4 хуузу. Өөске районнар он хуу безин чедирбээн, а чамдыктары шуут эгелевээн.

Витаминниг сиген дайганының белеткели эртиен чылдагыдан 2,5 катап эвээш. Оөң белеткелиин чүгле Танды район 26 хуу чедирген, өөске районнарныы база-ла он хуу четпээн. Элээн наш район ол ажылды эгелевээн.

Мал чемининг белеткелиининг эң таарымчалыг үези бо. Ынчангаш бүгү күштү ынаар углаары, дээштиг хемчегленирни алыры болгаш социалистиг чарышты калбартыры чугула.

Национально-краеведческий отдел

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

(Төмөнүү. Этези 1-ги арыда).

Совет-венгр бузулбас найырал дээш!

Европага болгаш бүгү дележейге тайбың дээш! дашкамы көдүрерни сүмелеттим.

Оон соонда Я. Кадар чүве чугаалаан.

Эш Я. КАДАРНЫҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Андропов!

Эргим совет өөнүктер!

Венгр партия-чазак делегациязының өөнүүзүнден эш Андроповтуң байыр чедирген сөстери дээш, Совет Эвилелинге делирикче чалаага дээш, эш-найыралчы чылыг хүлээп алышкыны дээш, москвачыларның, совет улустуң эптиг-эзидек чоруу дээш чалбыштыбыле өөрүп четтиришкинин илередип тур мен. Бо таварылганы ажылдап алгаш, Силергe, оол ышкаш силерниң нүүрүмерде — Совет Эвилелинин коммунистеринге, бүгү совет улусче, ахы-дүнма өзүүлүүн байыр чедирим, венгр коммунистерин, венгр улустуң чалбыштыг эки күзээшкинин дэмчидып тур мен.

Эргим эштер!

Бистер эш Андроповка бистиң партияның политиказын, бистиң улустуң ажылын бедик-биле үнелээн сөстери дээш өөрүп четтирип тур бис. Бистиң партия-чазак делегациязының ани-чоруу бистиң чүртүмүстүң байдалдарының дугайында бот-боттарывыска дыңнадыр, социализм тургузуушкунунуң үезинде чедип алганывыс чүве дуржулгазывыста солужар, бистиң моон соңгаргы хөй талалыг кады ажылдажылгавыстың келир үезин көөр, ийи талага соңуургалдыг делегей айтырыгларының талазы-биле санал-оналывысты солужар арганы берип турар-дыр.

Социалистиг интиглел тургузуунуң элээп каш диптерии шыва алган делегей системазы апарганының ачызы-биле бистиң дүнненривисте социалистиг чүрт бүрүү социалистиг тургузуушкунуң теориязының болгаш практиказының байлакшылыгга бодунуң үлүүн киирип турар. Оон-биле кады Ленининиң партиязының, Совет Эвилелинің Коммунистиг партиязының социализм дээш демисселге, сайзырангай социалистиг интиглелди тургузарыгга чедип алганы байлак дуржулгазы бистерге, венгр коммунистерге, оңза ужур-дузалыы кажан-даа билдингир.

Бистиң делегациявыс социализмнин идеяларының эң бастай практика кырынга боттанган чүртте келген. Кым-даа, чүүн-даа дугайын чугаалаар болза, капиталисмнің мөлүгделин Совет Эвилелинің улузу делегейге бир-ле дугаарында ап октавкан төөгүлүг фактыны өскертип черле шыдавас. Мөлүгделиг болгаш национал дараалды билбес деп эргелиг улустарның — хүндүг интиглелиг чогум-ны өзүнээн баштай тургускан. Совет Эвилелининг улустары делегейниң ийиги дайынының үезинде ыы хөй каража-когаралга таварышкан, фашизмни чылча шаварынга шинтипирлиг үлүүн киирип, оон-биле интилел дешилгезинің, демократтыг хөгжүлдениң, киживиниң эргелериниң болгаш хосталгаларының, национал хамаарышпас чоруктуң херезинге шинтипирлиг үлүүн киириштирген. Совет Эвилелинің хосталга дээш демисселиниң түңнелинде өске бүгү чурттар-биле кады бистин Төрээн чүртүвүс бодунуң хамаарышпас чоруун дедир эгидин ап, тускайлаң социалистиг хөгжүлдениң оруунче киирип шыдаазын.

Совет Эвилелинің бактаан хөгжөөнүнүң ачызында делегейге капиталисмнің кара чаңгыс эрге-чагыргалыг болуур чоруу үзүктаттынган, улустарның болгаш чүрттарның-даа салым-хүүнүн империализмнің часкаан шинтипирлеп шыдаар үези эрткен. Совет күрүне бодунуң догуинап тургустунган үезинден эгелээш, тайбың дээш демисселиниң, амгы үеге недир бүгү делегейге тайбың камгалалының чөлегинижи боон турар. Бо бүгү дээрге кандыр-даа антикоммунистиг, антисоветтиг пропаганданың өскертип шыдаавазы төөгүлүг фактылар-дыр.

Силерниң социалистиг тургузуушкуга чедип алганывар канчаар-даа ажок улуг түңнелдиниер бистиң партияга, венгр удуска эки билдингир. Бистер силерниң чедишкинивер бүрүзүнге өөрүүр болгаш совет улус бодуңун ленинчи партиязының удуртулгазыбиле социалисм тургузуушкунунуң эвлечелиг соруулгаларын чедишкининг шинтипирлээринге быжыы-биле бүзүрээр бис.

Эштер!

Бо чылдың апрельде Венгриянын Социалистиг ажылчын партиязы сөөлгү съездинге үлээп алган шинтипирлерин канчаар күүсеттинип турарын хынаан болгаш чугула соруулгаларны салган. Төп Комитет Венгр Улус Республикада улусчу эрге-чагырга быжыг, партия болза шинтиледип үлээп көрүнүген башкарычы күжү болуурун демдеглээн. Венгр ажылчы чоннар партиязын политиказы-биле чөнгээрежип, боттарының ажылхеректери-биле ону деткип турар. Ол чорук амыдыралдың бүгү-ле адырларынга, ВСАПтың XII съездизинің айытказ соруулгаларын боттандырарынга, хүн бүрүүн ажыл-херектеринге болгаш бүдүрүүшкүнүнге илергейлеттинип турар.

Съездиниң айытказ угланышкыны-биле бистиң чонувус кан дег быжыг чангыс эптиг чоруп турар. Экономиктиг хөгжүлдениң интенсивтиг үе-чадазынче шилчинишкинининг хөй талалыг соруулгаларын делегей байдалының дыка чидингленгенинин, даштыкы экономиктиг таарымча чок байдалдарда шинтипирлээр болганывыста ол чорук улут ужур-дузалыг болуп турар.

Бирги чергенин чугула ужурдузалыг экономиктиг соруулгаларын шинтипирлээрининг эргежок чугула негелдезин — партияның болгаш чонның чангыс эви, бистиң тургузуувустуң социалистиг мөзүү-хевирлерин улам ынай быжыглавры-дыр. Бистиң чонувустуң политика талазы-биле бышкан чоруумга, оон чогаадыкчы күштеринге, ажылдаар тура-соруулга бүтүрен турар бис. Совет Эвилелин-биле, социалистиг өскедаа чүрттар-биле хөй талалыг кады ажылдажылга бистиң күштеривистиң даштыкыдан үнер дээш болуп турар.

Наймрал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээге дүүлүүр бистиң политиктиг харылзаалар ывыс үргүлчүүнүң, соңсаал чок, дээштиг характерлиг болуп, экономиктиг кады ажылдажылга чедишкининг хөгжүп, идеологии, эртем, культура болгаш чырыдымшкың талазы-биле харылзаалар улам-на калбак болгаш ханы апарганын чүтаалажымышкынар үезинде сеткил ханышкын-биле демдеглеливис.

Венгр Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң аразында, Венгриявың Социалистиг ажылчын партиязының болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразында харылзаалар марксизм-ленинизмниң, интернационализмниң принциптеринге тургустунуп турар. Бистиң эргежыктарывыс болгаш соруулгаларывыс нинти, бистиң харылзааларывыс бот-боттарын хүндүлежиринин, идегежиринин, бистиң улустарывыстың аразынга найыралдың ёзүүзү-биле хөгжүп турар. Социализм тургузуушкунунуң талазы-биле бистиң партияларывыстың аразында үзел-бодалдарының бүрүн чаңгыс эви бар болуп турар. Бистиң чүрттарывыс хемчээл талазы-биле ылгалдыг, хөй талада бот-боттарынга дөмей эвес, бистиң байдалдарывыс база ылгалдарлыг, ынчалзажок чаңгыс угланышкында чорун турар бис. Бистиң чүрттарывыстың объективтиг-биле дүүшпес байдалдарындан хамаарыштыр ажылдың стилинде тодаргай ылгалдар социалистиг тургузуушкунунуң каттышкан дружулгазын байдың турар. Совет-венгр экономиктиг харылзаалар бистиң чүртүвүста социалистиг тургузуушкунга шинтипирлиг ужурдузалыг. Эрткен чылын бистиң даштыкы садыг саарылгавыс 8 миллиард рубль четкен болгаш Венгриянын бүгү даштыкы садыг саарылгазының үштүң бир кезии болган. Ол түңнүң 30 ажыг хүүзу специализациянын болгаш кооперастаашкынның хемчээлинге бүдүрген продукциянның үлүү болган. Бүдүрүлгеге эргежок чугула чиг-этти болгаш техниктиг дериг-херекселдерни Венгрия Совет Эвилелинден ап турар. Транспорт херекселдериниң бүдүрүлгези, агрохимия, глиюзем болгаш алюминий, атомнуг электростанцияларның дериг-херекселдериниң бүдүрүлгези ышкаш, үлетпүрүнү онза чугула чамдык адырларынга специализациялы болгаш кооперастаашкыны хөгжүдерин бедин-биле үнелеп турар бис. Бистиң экономиктиг кады ажылдажылгавысты улам-на калбартыр чугула чаа дутуржулгаларга бистиң бо ажын-чоруувустуң үезинде ат салганы өөрүнүүр-дүр.

Эштер!

Амгы үениң делегей байдалын канчаар көөр талазы-биле бистиң туруштарывыстың дүгжүп турарын чугаалажымышкынар бадыткап көргүскен. Делегейге тайбыңны болгаш аймыл чок чорукту быжыглаарынче угланган Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет чазактың чаа хөй инициативалары-биле бүрүн чопшээрежип турар бис. Ядролуг боо-чепсектерни немей ковудетпес талазы-биле совет санаага байыр чедирип, ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дээш Совет Эвилелиниң хүлээлгезин бедин-биле үнелеп турар бис.

Бистиң политика-камгалал организациявыстың — Варшава Керээзиниң Политиктиг консультативтиг комитединиң Прага чөвүлел хуралы болган үеден бээр ам чартык чыл ажыг уе эрткен. Ында хүлээп алдынган декларацияның түүлдери ам-даа эң-не чугула болгаш күштүг, ол документиниң делегейге кады ажыл-чорудулгавыстың үндезинин кылдыр саналып турар бис. АКШ-тың болгаш НАТО-нуң дайынзырак болуктери боо-чепсекти эңдере бүдүрерни күштелдирбишаан, күштериң төөгү талазы-биле тургустунган дең байдалын үрээринче, шериг күүзүнүң талазы-биле артык күштүг болуруне чүткүп турары делегейниң амгы дүшкүүрлүг байдалының кол чылдагааны болуп турарын кады санап көрген бис.

Империалистер шериг күүзүнүң талазы-биле артыа күштүг болу бээрин канчаза болдурбазынга инити шинтипирлиливисти Европаның социалистиг чеди чурттарының партия болгаш күрүне ажылдакчыларының элээп каш недели буруңгаар Москвага ужуражымышкынынга база катап илергейлээн бис. Күштериң деп байдалын хевээр арттырары чугле социалистиг чурттарның улустарының эргежыктарынга үвес, харын-даа тайбыгга ынак бүгү улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга баярын болур деп санап турар бис. Бистиң соруулгавыс — соңуургалдыг бүгү талаларының бир домей аймыл чок чоруун боо-чепсектериниң эң-не чавыс деңнелинге магадылаар ындыг дугуржулганы чүтаалажымышкынарның аргазы-биле чедип алыры.

Социалистиг өске чурттар-биле кады Венгр Улус Республика ядролуг байдынның аймылын эвээжедиринге, боо-чепсектиң чаа эңдере бүдүрүүшкүнүн болдурбазынга, шериг талазы-биле удур туржүүшкүнүүң деңнелин чавыздырынга соңуургалдыг. Делегейниң мартылдаалыг айтырыглары тайбың аргалар-биле шинтипирлеттинген түрзүм дээш туржүп турар бис. Чүгаалажымышкынарның бүгү-ле аргаларын бүгү шуулганнарга ажыглаары чугула.

Байдал нарын-даа болза, кол аймылды чайладып болуруңуң аргазы бар деп санап турар бис. Ол ындыг деп чүгаалаары чугле анаа күзел эвес, а херек кырында чедип алдынын болур, боттуг соруулга-дыр дээрзинге бис быжыг бүзүреливис. Тайбыңны камгалап ап болуруңуң кол фактору болза социалистиг чурттарның күүү-шыдалы база делегейниң ийи системазының чурттарының аразында шериг күштериң деп чергелиг болуп турарын-дыр. Тайбыңны камгалаарынга база бир дузалап турар чүүл — империалистиг күштериң чүткүлдеринге бүгү делегейде удурдамышынының өзүп турары, улустарның тайбынче тура-соруунуң быжыглын турары. Кол капиталистиг чурттарның боттарында хөй-ниитиниң улам-на калбак бөлүктери дайынга удур, ядролуг чепсекке удур шинчээшкинче немежип кирип турар, олар политиктиг удурткуларны харыысалгалыг, сарыылдыг болууруче албадаарын күзеп турарлар.

Тайбыңны камгалаарынга база боо-чепсекти эңдере бүдүрерин доктаадырынга бөгүн эң-не кол чүүл болза Европа дүпке ядролуг ускулежимшкининг аймылы өспейн, харын соңсаан турары болур. Бистиң дүпке кыжанымышкынның күштелбезин, ортумак ыракшылдың америк ракеталарын аңаа тургуспазы дээрге Европаның улустарынын бүгүдезининг эрге-ажыктарынга дүжүп турар. Амгы үеде ында тургустунган ортумак ыракшылдың ядролуг чепсээнинг хемчээлин кызырар соруулгалыг совет саналдарны бис деткип турар бис. Бир эвес өске тала — НАТО-нуң төлээлекчилери базаа чугаалажымышкынарга харысалганы медереп билирин, тайбыңның болгаш аймыл чок чоруктуң бүгү-нинти эрге-ажыктарынга дузалаар күзелди удуртулга болдурар болза, дугуржушкун чедип алдынар дээрзинге бүзүреллиг бис.

Делегейниң амгы дүшкүүрлүг байдалынын үезинде социалистиг чурттар бистиң улустарывыстың аймыл чок чоруун база кижи торелготенге тайбыңны камгалаар дээш, чаңгыс аай аң-сеткил-биле туржуру кончуг чугула болгаш ылап ойүнде чүүл болур, дээрзин онзалап демдеглекседим. Венгрия Улус Республика бодуңун күштериниң болгаш аргаларының хире-чергези-биле бистиң чурттарывыстың Варшава Керээзинин база ЭДЧ-нин иштинге кады ажылдажылгазы быжыксын дээш моон-даа соңгаар ажылдаар. Бистиң хамаарышпас чоруувустуң айымл чок чоруувустуң база социалистиг тургузукчу ажылывыстың делегейдә кол чөленгинижи болза Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттары-биле найырал болур.

Хүндүлүг эш Андропов!

Эргим совет өөнүктер!

Бистиң делегациявысты чалааны дээш өөрүп четтиришкинин база катап илергейлевишаан, бистиң бо ужуражымышкымывыс венгр-совет харылзааларының улам ыңай көгжүдезинге, бистиң улустарывыстың эрге-ажыктарынга, социализм болгаш тайбың хеөзәнге база-да эки бараам болур дээрзинге бодувустуң ханы бүзүреливисти чугаалаксаан ийик мен. Бистиң партиявыс болгаш чазаавыс венгр-совет найыралды көгжүдерин, бистиң эвилелиливисти быжыглаарын, кады ажылдажылганы калбартырын бодуңун бирги чергенин соруулгазы деп санап турарын силерге бүзүредип болуур мен.

Коммунистиг тургузуушкуңнуң, тайбыңның, делегейниң аймыл чок чоруунуң база инитилел көгжүдезинин эрге-ажыктары дээш силерниң, ахы-дүнма совет улустуң бүзүннең ажыл-чорудулгаларга чаа-чаа чедишкиннерни чүректин ханыындан күзедим.

Совет улус даош, оон ленинчи авангарды — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы дээш!

Бүзүлбас венгр-совет найырал дээш!

Эш Юрий Владимирович Андроповтуң болгаш мында келген совет өөнүктерниң кадыкшылы дээш дашканы көдүрерни сүмелеттим.

• • •

Ю. В. Андроповтуң болгаш Я. Кадарның чугааларын чыылганнар улуг кичээнгейбиле дыңнаан болгаш адыш часкаш үткаан.

Дүштеки шайлалга чылыг, найырадлыг байдалга эрткен. (СЭТА).

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАН

ССРЭ-нин Улустарының VIII чайгы спартакиадазының киржикчилери улуг баштынчы болгаш башкы Владимир Ильич Ленинниң тураскаалынга хүндүткелдя илергейлээр дээш чаагай чанчыл өзүгаар найысылалдың Кызыл шөлге июль 20-де барып чораан.

Эвилелдешкен республикаларның шилиндек командаларының, Москваның болгаш Ленинградтың төлээлекчилери В. И. Ленинниң мавзолейинге чечектерни салганнар.

Спартакиаданың киржикчилери Кремль ханазында Билдинмес солдаттың хоорунге база чечек салган.

Чечек салышкынынга ССРЭ-нин Спорт комитединиң заргазы М. В. Грамов, ВЛКСМ ТК-ның секретары Л. А. Охримий болгаш эвилелдешкен республикаларның спортчу организацияларының удуртукчулары киришкен.

(СЭТА).

Бистиң интервьювус

АМ-ДАА ООЖУМ

Бо хүннерде республиканың бүгү булуңнарында мал чеминиң белеткели түлүптел турар. Совхозтарның ажыл-ишчилеринге хөөрайларның болгаш суурларның чурттакчылары, үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш албан организацияларының коллективтери, пенсионерлер болгаш школачылар база дузалажып эгелээн. «Бүгү күштү — мал чеминиң белеткелинче!» Бо ыозуң хүннүң чугула ыыгырыы апарган, амгы үеде Барыын-Хемчик районда байдал кандыгыл? Ол дугайында интервьюну СЭКП райкомунуң кодээ ажыл-агый киидизиниң эргелемчизи Д. Б. САЯДАН бистиң корреспондентивис алган.

— Келир чылын совет Тыва бодунуң 40 чыл ооң байырдаар. Ацаа чедишкинниг ужуражыры мал чеминиң белеткелинден база улуг хамаарыжыр болгай. Ынчангаш бо кампанияга белеткекилер кандыгыл, Дарый-оол Биче-оолович?

— Элээн хемчеглер алдынган. Ук айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозунга болгаш ажылчы чоннар депутаттарының район Советиниң күүскомунга, парткомнарның оолгаш кодээ Советтер күүскомнарының хуралдарыга, районнуң агроүлетпүр каттыжымышкынының чөвүлелинге көргүлээн. Хуралдарга бо талазы-биле чогуур доктаалдар хүлээп алдынган болгаш олар багай эвес күүсеттинип келген: ажылчын планнарны тургускан, мал чеминиң белеткелинге киржир бригадаларны четчелеп, оларга онаалдаарын берген, социалистиг чарыштың негелделерин ажылдан кылган. Оон ыйай машина-техниканың артык кезектерни тыптынар, кывар-чаар материалдар сөөртүр, кадыыр, аныыр, шалыыш болгаш түрлэглэр белеткээр ажылдар база чүгээр. Трактор-биле сиген кезер машиналарның болгаш трактор граблъдериниң септелгези бүрүн доозулган.

Белеткел ажылында четпестер база эвээш эвес. Бирээде, ук ажылдарның сөөртүнчек болуп, улуг күш үндүрүп турганын айытса чогуур. Оон уржуунда мал чемин кезер-хээр үш машина, тос пресс-подборщик, силос ажаар тос комбайн чедир септеттинмээн. Ийиде, кылыр ажыл хуваатынган, ол дугайын билип тура-ла, чамдык бригадаларның, звеноларның хожудап турарын демдеглээр херек. Ылаңгыя «Дөң-Терезин» болгаш «Хемчик» совхозтар мал чеминиң белеткелинче чаа-ла кирип турар. Оларда ынчаар озалдаар чөптүг чылдагаан чок, ону чүгле одуртпай, даамчыргай болгаш организас чок чоруктан болган деп тайылбырлаар апаар.

— Мал чемин чүү хирени белеткеп алдыңар база мактапкы дег мурнакчылар бар бе?

— Районда 500 тонна сиген, 70 тонна семаж, 30 тонна сиген далганы белеткеттинген. Мал чеминиң белеткелинче өске ажыл-агыйларны мурнап киргеи «Барлык» совхоз башкарыкы неделяда 330 тонна сигенни сараатталан. Совхозтуң дирекциязы (директору Ч. Х. Дожулаа) болгаш партком (секретары У. Д. Моңгуш) сигенни оон эң-не хоолулуг үезинде хөйүү белеткеп алыр дээш чоюу ынаар мөөнүп, болдунар-ла хемчеглерни ап турар. Ол совхозта механизастаттынган үш звенодан аныяк коммунист Анатолий Хомушкунуң 11 кежигүнүүр звенозу 150 тонна сигенни белеткээш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Комсомолчу-аныяктарның бо коллективиниң кежигүннериниң хөй кезии — коммунистер болгаш комсомолчулар. Оларның мал чеминиң белеткели доозулгузе чедир бирги черни өске звеноларга бербейн баар аргазы бар. Ынчалзажок «Хемчик» совхозта Сергей Тоокайның звенозунуң эрткен чылын планын үш катап ажыр күүсеткенин бодаарга, үргүлчү бирги черни эзлээри база берге: бо хүннерде бизим Бижиктиг-Хавда Саян Шапаң-оолдуң, Аксы-Барлыкта Артис-оол Хомушкунуң болгаш өске-даа шүдүргү ажылдап турар звенолар бар. Ам каш хонарга социалистиг чарыш улам-на калбарар, тиилекчи болур дээш демисел улам-на үндирлемир үжүрлүг.

— Чарыш Совет Тыванын 40 чыл ооңга тураскаатынган ийик бе, Дарый-оол Биче-оолович?

— Ийе. Бистиң райондан бир ажыл-агый, мал чеминиң белеткелинде мурнакчы болуп турар «Барлык» совхоз, Тыванын ССР Эвилелиниң составынга киргенинден бээр 40 чыл болур оюн күш-ажылчы белектер-биле уткуур талазыбиле кыйгырыптыы республиканың бүгү ажыл-ишчилериниң үндүрген болгай. Ындыг болганда бүгү күштү мал чеминиң белеткелинче угландырар бис. Амдыызында бо ажыл кончуг сула: машина-техникада, ажылчынар-даа мал чеминиң белеткелинче четче үнмээн. Ак-Довурак хоорайның, Кызыл-Мажалык болгаш өскедаа суурларның бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының коллективтери болгаш чурттакчылары база кирбээн. Малчынар безин хөй кыргып, чайлагланып, өске ажылдарже чардыгып турар. Бо бүгүнүң уламындан сенаж салыры, витаминниг сиген далганы кылыры чаа үгелеп, черле ажыл мурнуку чылдардан ооңуынап турар. Ынчангаш совхозтарның дирекциялары, парткомнар болгаш партбюролар, кодээ Советтериниң күүскомнары, хөй-ниитиг организациялар дээштиг хемчеглерни дарый алыр ужурлуг.

АРБЫН СААҢ, АЛДЫН ХОЛДАР

Аныяк Хөндергейниң Чайлаг-Хемде сүт-бараан фермазының чайгы турлаа. Ногаан долемде ферма ажылчыннарының өк-ак өглери, бажыңнары. Олардан элээн озалаштa кыры серилиг, иинектер сапар электриглиг агрегат.

Тайганың агым кара суу үзүк-соксаал чокка шаалаашкилээн. Оон унунда сүт хүлээп алыр болгаш сүт соодар соодукчулуг черии чайның кончуг изинде безин сүт бансыравас кылдыр серилеп, аланда улус ажылдаар черии цементилеп кылган. Сүт-бараан фермазының саар ходаны 280 ажыг баш. Улуг кадарчы Борбак Өктек-ооловиң Сатка удуртқан алды кадарчы иинектерин дыштандырбышаан, хүн бүрү тайгаже одарладып турарлар.

Чайгы серии одарладымышкыга, тварымчалыг ажаалдага таалаан иинектер арбын сүдүн берип турары чугаажок. Эртемги болгаш кежээки саалда үези чоокшуларга, электрн станциязын моторист Эрткие Ирэт ажылдадыптар.

Ында саанчыларның хөй нуруузу комсомолчулар-аныяктар. Оларның аразында хоочун ишчилер база бар. Сүт будүрерии көвүдедири-биле саанчылар, кадарчылар аразында социалистиг чарыштың түңнелии 15 хонуктан, айлап кварталдап үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап-мактап, хожудап турарларны мурнакчыларның деңнелинге чедирер дээш хемчеглерни ап турар.

Фермада коммунистер болгаш комсомолчулар хөй. «Исра» совхозтуң бо фермазы СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Дөргүи фермазы-биле социалистиг чарыштыг. Бо чылгы саалда-биле арыг-бажыжылар дөргүнчүзерге чоокшулаан орвлар. Ферма коллективиниң социалистиг хүлээлгезинде чартык чылда 3200 центнер сүт будүрери, бир иинекке онааштыр 1134 кг сүт саарын көрдүнгеи. Ажыл-ишчилер сөзүн ажыл-херээ-биле бадыткаар дээш кызымак ажылдап турар. Ынчангаш коллективи сөзүн эзлеп, чартык чылда социалистиг хүлээлгезинден 315 центнер сүттүг ажыр будүрген болгаш бир иинекке онааштыр 1246 кг сүттүг саттган.

Саанчыларның нарыжынга шылгаран, быжыглаан бөлүк иинектериниң бирээзинден-не хөй сүт саттаннар ында эвээш эвес. Оларның аразында Зоя Борбүй бир иинекке онааштыр 1333, пенсионер, коммунист Анай-Хаак Ирэт 1324, комсомолчу Арина Моңгуш 1316, Айланаа Куулар 1291, Наталья Күжүгет 1259 кг сүттүг тус-тузында саттаннар.

Ферма коллективиниң сүт будүрерии көвүдедирииге инек кадарчыларының күш-ажылчы салыышкынын үнелеп демдеглээри оорунүүр. Бистиң совхоз күрүнеге 3315 центнер сүттүг садыл, алды айларда онаалдазын 120,5 хуу күүсеткен. Ол чедишкинии быжыглавышаан, үшкү болгаш дөртку кварталдарда онаалдавысты чедишкининг боттандырар дээш улам күженишкинииг ажылдаар бис — деп, дуржулгалыг саанчы Кара-Сээк Саая коллективиниң мурнундан чугаалаар.

М. СЕВЕН.

ЧУРУКТА: иежээки саалда үези.

КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Бөгүн — ПУР-нуң Национал байырлалы, Польшаның катап тургустунган хүнү

ПЕЛЬГЖИМКАНЫҢ ЧИДИГ КЫЗЫЛ ТРАКТОРЛАРЫ

Пельгжимка суурнуң көдээ ажыл-агый кооперативинде партия организациязының секретары Януш Гомулка далаш чок болгаш таваачын шинчилиг, оожум чугаалаар кижи болду. «Бистиң национал байырлалывыстың — улусчу Польшаның катап тургустунганының хүнүнүң бүдүүзүнде уттундурбас 1944 чылдың июльдуң хүннеринде сагышка дириш келир-дир. Улусчу эрге-чагырга бүшиият-дыр: чоннар ажылды, черии, чурттаар бажыңны, а кол чүүлүү — хосталганы берген-дир» — деп, ол чугаалаан эгелээн.

Пельгжимка деп сөстү полякшылдан очулдурарга «чыгатай ани-чорук» дээн үткалыг. Ынчаарга Пельгжимка суур улуг эвес арыг хемниң эриинде. Легшикое воеводствонуң диңнериниң аразында турган турар. Социалистиг чурттардан келген болгук журналистер шыпаа-ла келир үеже чаагай ани-чорук кылып чораан шыкаш болган. Тус черде көдээ ажыл-агый кооперативи чаа ажымдыралдың сылдызы болуп турар. Оон үндезини 1944 чылдың июльдуң турасказалдыг хүннеринде үзүлгеи.

Кооператив үрезии материалдарын будүрериие специализастаттынган. Бүгү-ле черлерде — мастерскаяларда, машина гаражының девискээринде, механизастаан таваа шаңнында түлүг ажылдары хөй-ниитиниг чоруп турар болду. Кооперативтиң оруглазының 70 хуузун будүрүлге базазының калбартырынга чыл бүрүде үндүрүп турар. Тудугнуң чүгле темпизин дүргеде-рииче эвес, харын-даа оон шыпарымын, камналгалымның дугайында база сагыш салып келген. Чангыс-даа чаа тудуг шөлүвде ойгар-даа ээш, октавкан черде чылар түүйбу азы хөлай-даа чок.

Асфальтылап кааи кылан шөлде—17 тракторлар, дөрт тараа комбайнары, бичежек автобус, 20 прицептерлиг чүүк автомобильдери — оларның ортаа кезии хөй тонна чүүк дажыглаар машиналар. Шөлдүң дужунда—амгы үениң эң-ежок чугула бүгү дериг-херекселдери-биле хандыртынган мастерская. Ол мастерская көдээ ажыл-агый машиналарын септеп, техниктиг ажаалдазын хандырып турар. Машиналар турар девискээрнин адаанда — кооперативтиң бүүнүү бензоколонказы бар.

Таваачын кижи ында, чурттуп мурнуу-барымга девискээринде, черге кедергей ынак а таваачын кижиниң күш-ажылы бүгү-ниитиге мактадыг болгаш хүндүткелдиг. Бажың бүрүзү, оон девискээр кедергей арыг-силиг. «Чытавиле мактанма, чүүү кылып шыдаарыңны херек кырынга көргүзө. Пельгжимкага кооператив чүүү кылып шыдаарын шыпаа-ла херек кырында көргүзүп турар.

Кооперативтиң даргазы Лешек Енджейчик журналистерни уткуп албышаан, ынча деп чугаалаан: «Конторага чугаалажып, көвүжип болурга турган. Ынчалзажок партия организациязының секретарыбиле сүмелештивис. Ажыл-агый-биле таныжарын силерге саналдан тур бис. Бисте чажыт чок: бистиң кооператив — ажык ном-биле домей-лев».

Кедергей улут тараа шанчбар. Шил серии адаанда шанның чанында тараа шыгжаар черии база-ла шил серии адаанда турускан. Ол ийи — кооперативтиң чоргаараалы. Германи Демократтыг Республикага бүдүрген машиналар тараавы ырыглан турар. Тараавы база-ла амгы үениң үзүзү-биле калгагалаар турар: ында агаар болгаш оон шыгы кезээде ойтавында.

Машиналар турар девискээрге бир чүүлүү дока соңуургадывыс: комбайнарны болгаш тракторларны чидиг кызыл өөнүү кылдыр будаан. Бистиң кайгаи турарывыстың кооперативтиң даргазы эскерип даан болгаш хүлүмзүрүүшаан, ынынча диди:

— Ыракта көскү болзун дээш ынчаар будуп алган бис.

Чер ажылын чорударынга база корум-чурумнуң шыңгыы сагыш турар. Кооперативтиң чрезинде болгаш ажыглалычта 500 гектар ажыглал чер оон иштинде 470 гектар тарыга шөлүү. Эртиен чылын гектар бүрүзүнүзен 47 центнер кызыл-тасты, 24 центнер рапс ты ажаан алган. Ниитизи-бле 1300 тонна үрезиниерии чоок-кавыда кур-ажыл-агыйларга болгаш кооперативтерге сөткан.

Кооперативтиң даргазындан, партия организациязының секретарындан, механизаторлардан, малчынындан хөй айтырыгларны салдывыс. Олар күзелдиң-биле харымнап бергеиер. Чижээ, мынаар айтырыгны база салдывыс: «Кажан «Солидарность» бодуңун ажыл-чорудулгазын Польшага идепкейжидип турган үеде коллективтиг ажыл-агыйлар Польшаның байдалынга «таарышпас» болгаш ажык чон дыжип турганнар. А силерниң кооперативтиң ажыл-агыйы чечектелип турар-дыр Кымга бүзүрээрил, ынчаш?»

Улусчу Польшаның, оон ажылчыннарының болгаш таваачынарының дайзынарының хоозун пропагандазын оларның хоралыг үүлгедиглерии кооперативтиң эзлери киленизэшкин-биле чугаалаанвар

Кооперативтиң канчаар турустунуп, сайзырап келгенин, моон соңгаргы перспективаларын оларның чугаазындан билип алдывыс.

Пельгжимкада кооператив тургустунгандан бээр беш чыл чедип турар. Элээп каш өгбүлелер ынчаарда чыглып келгеш, кооперативти тургузарын шинтипирлээн. Оларга багай хоргүүнүүр чер таварышкан. Ынчалзажок Вроцлавтуң кодээ ажыл-агый академиязын лооскан кооператив даргазы Л. Енджейчик аңаа ундараваан. Ол оон мурнунда 12 чыл дургузунда күраажылагыйны удуртуп келген болгаш улуг дуржулганы чедип алган. «Бүтүү» түүлдер боттарывыстан хамаарыжыр. Сарыылдыг ёзу-биле эки ажылдаар болзувусса, бо чер арбын лужуттуг бээр».

Кооператив чыл бүрүде улам-на бурунгаарлап келген. Эрткен чылын оон бир гектар чер бүрүзү 65 муң злотых акшаның бараанныг продукциязын берген. А кооперативтиң оругазы 31 миллион злотых болган.

«Солидарностиниң» хартаачылары болгаш оларның талалакчылары кодээде коллективтиг ажыл-агыйларже калчаалыг халдаашкыныарны кылып, контрреволюстуг пропагандаиы калбартып турганын, Пельгжимканың болгаш өскедаа суурларның тараачынарын антисоциалистиг күштерге алыспаанын кооперативтиң эзлери биске база чугаалаанкар. «Солидарностиниң» чимженишкинилери буурап дүшкен: кооперативтиң кежигүннери боттарының хораэнин шынмынга ханызы-биле бүзүредиг болган.

А. ШАПОВАЛОВ.
СЭТА-ның корр.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

ХОЙЖУЛАР, ӨШКҮЖҮЛЕР

Фамилиязы	совхозу	чүстеп алганы	камгалаан хуузу
Сафонов И. П.	«Революцияның чалбыжы»	130	100
Содунам А. Б.	«Х Улуг хурал»	120	99
Араажы А. Я.	«О. Шынаа»	117	99
Тортуй-оол Т. Д.	С. Тока аттыг	116	100
Сенди К. Б.	«Х Улуг хурал»	114	99
Оюн Д. Б.	С. Тока аттыг	114	99
Араваа А. И.	«Тес-Хем»	113	94
Тас-оол А. Б.	«Х Улуг хурал»	111	99
Дотпан Д. С.	«Саян»	110	99
Виноградов Н. С.	«Революцияның чалбыжы»	110	100
Чоруңмаа Х. А.	«Кара-Хаак»	109	98
Монгуш К. Н.	«Коммунизмче орук»	109	96
Аракчаа В. А.	«О. Шынаа»	108	99
Дүгаңүү Б. Т.	«Улут-Хаа»	108	99
Ооржак К. Ш.	ССРЭ-ниң 50 чылы	108	94
Күжүгет К. А.	«Барлык»	107	99
Содунам Д. С.	«Барлык»	107	99
Билчеймаа Б. К.	«Тес-Хем»	107	99
Чаапмай С. Д.	«О. Шынаа»	107	99
Олчанмай Д. К.	«Наймырал»	106	99
Баа-Хөө Б. Б.	«Х Улуг хурал»	106	98
Сүрүң Т. С.	«Тес-Хем»	106	98
Куулар Л-С. К.	«Чыраа-Бажы»	106	97
Эрендей Д. Д.	«Тинлелге»	106	99
Ооржак М. Б.	«Кызыл тараачын»	106	99
Тумат Ш. Б.	«О. Шынаа»	105	99
Данзурун И. С.	«Чодураа»	105	98
Чооду К. С.	«О. Шынаа»	104	99
Хомушку Б. Ч.	«Барлык»	104	99
Ондар С-Б. Б.	«Кызыл тараачын»	104	98
Доржу А. Н.	«УТКА 25 чылы»	104	99
Салчак Б. Ы.	«Тээли»	103	98
Санчат-оол А. К.	«Торгалыг»	103	97
Ак В. А.	«Тоора-Хем»	103	98
Чимит С. Э.	«О. Шынаа»	103	99
Хомушку Б. К.	«Чыраа-Бажы»	103	98
Оклан-оол К. А.	«Барлык»	104	98
Монгуш М. К.	—«—	103	100
Ооржак К. Д.	ССРЭ-ниң 50 чылы	102	96
Салчак Х. Л.	«Саян»	102	—
Донгак Б-С. Ч.	«Торгалыг»	101	99
Чооду О. В.	«Кара-Хаак»	101	98
Саая С. О.	«Коммунизминиң херели»	101	95
Самдый-оол С. Д.	«Бүрен»	101	99
Салчак С. Л-С.	«Тээли»	100	98
Тас-оол О. Б.	«Х Улуг хурал»	100	98
Бызаакай А. Д.	«Кызыгаар»	100	96
Күжүгет Д. С.	«Улуг Октябрь»	100	99
Монгуш К-Б. Б.	«Шамбалыг»	100	98
Сумбаа М. А.	«О. Шынаа»	100	98
Даваа Н. Д.	«Тес-Хем»	100	97
Монгуш З. Д-С.	«Чыраа-Бажы»	100	97
Монгуш К. К.	«Чыраа-Бажы»	100	97
Ооржак Б. Б.	«Шекпээр»	100	99
Хомушку Ч. Д.	«Барлык»	100	99
Сарыглар М. Ш.	—«—	100	98
Монгуш Л. К.	«Шекпээр»	100	97
Доржу В. Х.	«Күш-ажылдың хостуу»	100	98
Кыргыс Х. К.	«Торгалыг»	100	97
Түлүш Д. Б-Т.	—«—	100	94
Идам А. К.	«Күш-ажылдың хостуу»	100	97
Күдер-оол М. Т.	—«—	100	98
Чымбал-оол В. М.	—«—	100	97
Биче-оол Ш. К.	—«—	100	99
Аҗи Д. О.	—«—	100	98
Сарыглар Б. Ч-С.	«Коммунизмче орук»	100	98

ИНЕК, САРЛЫК КАДАРЧЫЛАРЫ

Фамилиязы	совхозу	чүстеп бызаа	камгалаан хуузу
Тумат Н. О.	«Торгалыг»	100	99
Доржу О. К.	—«—	100	99
Ооржак К. Х.	«Шекпээр»	100	99
Иргит Д. Х.	«Бай-Тал»	87	100
Саая К-Б. Ч.	«Хемчик»	87	100
Таргын В. С.	«Бай-Тал»	86	100
Хертек Д. Д.	«Кара-Хөл»	85	95

ИВИЖИЛЕР

Бараан Л. М.	«Май 1»	94	99
Ак Д. С.	—«—	89	98

ЧЫЛГЫЧЫЛАР

Фамилиязы	совхозу	чүс беден кулуп	камгалаан хуузу
Ондар Б. Э.	«Коммунизмче орук»	100	95
Санчы С. Т.	«Күш-ажылдың хостуу»	97	—
Сарыглар Ч. С.	«Барлык»	88	100
Баин П. Б.	«Кызыгаар»	66	96
Допмит С-М. М.	«О. Шынаа»	65	98
Норбу С. Н.	«Енисей»	63	99

СҮТ-БАРААН ФЕРМАЛАРЫ

Бригадирниң фамилиязы	фермалар	совхозтар	хүлээлгени күүсеткени	мурнуку кышка деңнел
			Хуу-биле	
Монгуш А. С-Б.	Дөргүн	СЭКП-ниң XXII съездизи	108,2	152,3
Лопсанов А. И.	Өөк	«Саян»	111,7	125,9
Шавы М. Ш.	Хадын	ССРЭ-ниң 50 чылы	108,4	149,6
Дамбуу Л. М.	Арыг-Бажы	«Искра»	123,1	117,1
Монгуш Е. М.	Бижиктиг-Хая	«Барлык»	103,8	134,4
Ооржак Р. Б.	Төп	«Искра»	105,8	118,8
Лукина В. А.	Алаак-1	ССРЭ-ниң 50 чылы	109,6	159,1
Сечек К. Д.	Адыр-Мажалык	«Барлык»	103,9	134,4
Шогун С. С.	Төп	«Улуг Октябрь»	112,2	124,1
Курыгин Ю. В.	Төп	ССРЭ-ниң 50 чылы	100	98,7
Тимеев С. М.	—«—	Дүржулга станциязы	106,2	124,2
Салчак В. И.	—«—	«Ленинчи орук»	117,7	128,3

ХОЙЖУ БРИГАДАЛАР

Бригадирниң фамилиязы	Бригада	совхозу	чүстеп анай. хураган	камгалаан хуузу
Чооду Б. С.	№ 4	«О.Шынаа»	98	92
Биче-оол Л. М.	№ 1	—«—	97	97
Оюн С. К.	№ 2	«Коммунизминиң херели»	97	96
Севильбаа Б. Ч.	№ 4	«Чаа орук»	96	99
Ооржак С. С.	Ак-Хая	«Чыраа-Бажы»	95	96
Биличир К. Б.	№ 1	«Тес-Хем»	94	94
Нүргет Б. С.	№ 4	«Нарын»	91	98
Суван А. Т.	Эйлиг Хем	«Күш-ажылдың хостуу»	89	97
Хайлыкаа А.Т.		—«—	89	96

1982—1983 чылдарның кыштаглаашкынының (октябрь 1-ден июль 1-ге чедир) тос айларының дургузунда, оон мурнунда кыштаглаашкынга деңнээрге, сүт бүдүрери 6,2 хуу, эътгии — 6,8 хуу, сүт садары — 11,1 хуу көвүдээн. «Саян» совхозта А. Лопсанов удурткан сүт-бараан фермазы бир инекке онааштыр 1588 килограмм сүт сагган. «О. Шынаа» совхозта Б. Чооду удурткан хойжу бригада чүс хойга онааштыр 98 хураганны алган. А 67 хойжу чүс хойдан 100-тен өрү хураганнарны доруктурган.

Республикада сураглыг хойжулар Намдал биле Сафонов ийинн билбес кижи бисте ховар. Орус Сандыкчапович Эрзинниң «Мөренде», а Иван Петрович Тандыда «Революцияның чалбыжы» совхозта-даа болза, олар бо-ла ужуражып, ажыл-ижин чугаалашкан турар. Кыштаглаашкынының чедиишкинниг эрттирген эжишкилер Совет Тыванын 40 чыл оюн база күш-ажылчы белектер-биле уткуурун шинтпирлээннер.

САНЧЫЛАР

Фамилиязы	совхозу	инектен-ге сагганы	хүлээгени. күүсеткени	мурнуку кышка деңнели
			хуу-биле	
Монгуш А. С.	СЭКП-ниң XX съездизи	2867	124,1	134,4
Ондар Д. Д.	—«—	2588	119,3	124,4
Чадамба Н. С.	«Көк-Тей»	2175	108,8	113,4
Монгуш Е. Д.	ССРЭ-ниң 50 чылы	2079	113,6	108,7
Орашмы-оол С. Х.	«Көк-Тей»	2052	100,1	100,8
Түлүш А. А.	ССРЭ-ниң 50 чылы	1996	140,0	117,9
Монгуш А. Э.	«Искра»	1960	109,7	135,0
Ахаева В. Т.	ССРЭ-ниң 50 чылы	1921	114,3	166,6
Иргит А-Х. Э.	«Искра»	1859	111,0	136,0
Борбуй З. А.	—«—	1853	108,7	154,0
Седипей З. А.	«Кызыл тараачын»	1821	107,4	106,0
Отева Е. Н.	«Саян»	1810	188,7	157,0
Монгуш Р. Х-Д.	«Большевик»	1808	141,7	112,7
Сат М. А.	«Кызыл тараачын»	1800	101,4	102,0
Байкара М. Т.	«Саян»	1798	161,4	121,5
Кулумзарий А. М.	—«—	1730	188,5	181,0
Куулар Б. О.	«Тинлелге»	1715	103,9	107,2
Монгуш Ч. М.	«Хадын»	1663	106,5	123,6
Муравлева В. И.	«Кызыл тараачын»	1648	112,3	129,1
Семис-оол Н. К.	«Хадын»	1632	112,1	106,5
Карпенко В. А.	«Кызыл тараачын»	1632	111,1	171,2
Монгуш О. Н.	«Хадын»	1619	117,3	144,8
Ожегина Р. И.	СЭКП-ниң XXV съездизи	1533	117,4	124,9
Шлейгель Г. С.	«Улуг Октябрь»	1508	116,0	106,2
Куулар Х-К. Д.	«Чыраа-Бажы»	1480	113,1	104,5
Карпова А. С.	«Россия»	1435	127,0	104,9
Больтовская А. Т.	СЭКП-ниң XXV съездизи	1432	114,0	75,4
Артемова А. И.	—«—	1404	116,4	117,0
Куулар А. О.	«Чыраа-Бажы»	1306	104,5	115,9
Оюн З. Д.	Дүржулга станциязы	1303	162,9	120,5
Куулар Л. К.	«Барлык»	1276	103,7	103,8
Часкыл-оол Х. К.	«Күш-ажылдың хостуу»	1260	105,9	105,9
Монгуш О. У.	С. К. Тока аттыг	1254	123,5	104,8
Монгуш С. Д.	«Хемчик»	1235	100,3	102,5
Маскыр-оол Л. М.	«Саян»	1226	118,8	104,0
Оюн К. С.	«Коммунизминиң херели»	1210	100,8	108,5
Оюн Т. С.	—«—	1205	100,4	105,7
Саая Л. С.	«Хемчик»	1193	107,9	102,8
Очур Б. М.	«Наймырал»	1164	121,9	114,8
Суван У. М.	—«—	1095	109,5	110,1

КУШ АЖААКЧЫЛАРЫ

Фамилиязы	коллективи	бир дагаадам чүүрге планы	алганы	хуузу
Долганнна В. А.	куш фабрикизы	113	126	111,6
Лыкова К.	—«—	113	126	111,6

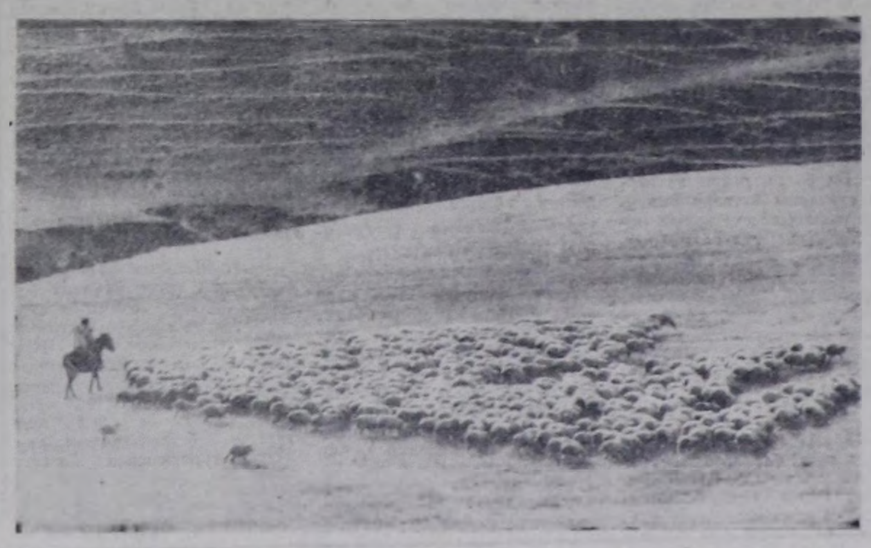

Чайлаглаашкын.

АДАККЫР МАЛДЫҢ ЭЭЗИ

— Чылгы — адаккыр болгаш ыракшыл мал, кижи бичии кала-да карбейн баарга, ораанчок шыгайны берген турар— деп. Тес-Хем районда «Кызыгаар» совхозтуң чылгычызы Пушкин Бурбуевич Баян чугаалап орар.

Ол шын, ылангыя берүүлер тескенде, козан чылгы кашаптың ээрдэн-на ажа халаң берген болур. Чылгычыны адаккырын ооргар бала ажыглаар: чангыс дүн дурсунда кайнаар-даа сүре берип болур. Ынчангаш оон каравк салбас ужуру ол.

Комсомолчу Пушкин чылгыны өгленнээнин бүтүүзүнде үлээп алган шилэлгелэрин берип чылгызынын чанында Чоол Арат Республика-биле хөгжүүлээр Наадым төмге кылган. Анаа Бурбу Баян бала чылгычы човаан. Оон ажылжин орлу ам бөш чыл дургузунда чамдыдыл чаңчылдап келген Пушкин бо чергежилинден кажан-даа чарылбазын шинтпирлээн.

Комсомолчу Пушкин ырак кызыгаарда чурттап турардаа болза, республика найыралынга хүннүн четкеш кээр— ол чоокта чаа «Жигули» салып алган. Черле ажыдырал-чуртталгазы хоорайныңнаан шоолуг ылгалбас: кежээ кижиниң амыдралы байлак.

К. ЧООДУ.

Иван Симчитович Данзурун—Тыванын хоочун хойжуларының бирээзи. Ол үргүлчү мурнакчыларның одуруунга чоруп келген, дөрт орденниг болгаш каш медальдың эдилекчизи.

ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛГАЗЫНДА

Тоон-Хемчик районунуң школа бүрүзүнде өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары ажыттынып турар. Ол бригадалар озуп орар салгалды чаңчылдан тура күш-ажылга, спортка, күш-ламыр сайзырадырынга кижизидип турар. Чыраа-Бажы, Бажын-Алаактың, Чадаананың № 1 ортумак школаларында бүдүрүлге бригадалары 1960 чылдарның эгезинден бээр доктаамал ажылдап турар. Ында Александр Монгуш баштаан 9 класстың өөреникчилери ажылдап турар.

Бажың-Алаак ортумак школазының бригадазының өөреникчилери 62 га суланы, 10 га картофельди өстүрүп турар. Бригаданы совхоз директизиязы аъш-чем-биле доктаамал хандырып келген. Аъш-чемниң поварлар К. Монгуш, М. Куулар шынарлыг белеткеп турар. Эът, сүт, консерва аймаа-биле доктаамал Хайыракан школаларында ажыл эки тургустунган.

Бажың-Алаак ортумак школазының «Дүжүт» бригадазының товуң эки дерээн. Бо хүнмерде ында 21 өөреникчи ажылдап турар.

Олар 4 га капустаны болгаш огурецти, помидорну, морковьту өстүрүп турар. Ында чаашкыналдырып суггарар бир агрегатты ДТ-75 трактор-биле кады бижиглаан. Ында Александр Монгуш баштаан 9 класстың өөреникчилери ажылдап турар.

Бажың-Алаак ортумак школазының бригадазының өөреникчилери 62 га суланы, 10 га картофельди өстүрүп турар. Бригаданы совхоз директизиязы аъш-чем-биле доктаамал хандырып келген. Аъш-чемниң поварлар К. Монгуш, М. Куулар шынарлыг белеткеп турар. Эът, сүт, консерва аймаа-биле доктаамал Хайыракан школаларында ажыл эки тургустунган.

Бажың-Алаак ортумак школазының «Дүжүт» бригадазының товуң эки дерээн. Бо хүнмерде ында 21 өөреникчи ажылдап турар.

Олар 4 га капустаны болгаш огурецти, помидорну, морковьту өстүрүп турар. Ында чаашкыналдырып суггарар бир агрегатты ДТ-75 трактор-биле кады бижиглаан. Ында Александр Монгуш баштаан 9 класстың өөреникчилери ажылдап турар.

Спорт шолуң дериттингеп. Хол бөмбүүн, баскетболду, шыдыраамы ойнап, телевизорну көрүп турар. Бажың-Алаак школазының бо бригадазында кызыл-будуң тудар дээш амга чедир үзамдыгып турар. Моңу дүргеп дооскаш, ажыглалга киирерн күзенириг.

Хайыракан ортумак школазының «Чалыы назын» бүдүрүлге бригадазында 43 өөреникчи ажылдап, чурттап турар. Үк бригадага чеде бээримге, СЭКП-ниң XXII съезднзи аттыг совхозтуң директору Х. С. Дамба-Даржаа-биле өөреникчилериң ужуражышкыны эртил турду.

Ол бригадада өөреникчилериң ажылдап турар байдалы эки. Оларга 10 га картофельди, 5 га капустаны, 1 га погаа аймаан өстүрерн-биле бижиглаан. 10 ажыг оолдар хол кадыры-биле сиген кезиң эгелээнмер. «Чалыы назының» кежигүннери 56 тонна шык сигенин белеткээр даалгазыг.

Башкылар Л. С. Даизы-Белек, А. Монгуш өөреникчилер-биле кады ажылдап турар. Хол кадыры-биле сиген кезиңге өөреникчилер Каадыр Хертек, Роман Монгуш, Роман Куулар, Мерген Монгуш олар эки мергежээн. Бригаданы совхоз директизиязы аъш-чем-биле багай эвес хандырып турар. Улуг повар Светлана Шивит-оол шынарлыг чемни белеткеп берип турар. Ойнаар спорт шолуң бар, радиола, телевизор амдыызында киирүнмээн.

СИГЕН КЕЗИЛДЕЗИНЧЕ КИРГЕН

Чадаананың № 1 ортумак школазының бүдүрүлге бригадазының базазын база-ла СЭКП-ниң XXII съездизиң аттыг совхозтуң девискээринде тургускан.

Бо бригадада 9 «в», 9 «г» класстарның өөреникчилери бижиглаттынган. Олар 10 га картофельди, 10 га капустаны өстүрүп турар. Башкылар Чимбин Ооржак, Чидиг-оол Сат, Аржак Сарыглар оолдар-биле сиген кезилдезинче киргеп. Олар 20 тонна шык сигенин белеткээр хүлээлгелиг. Спорт шолуң болгаш ойнаар керекселдер база бар. Аъш-чем хандырылгазы эки.

К. МОНГУШ.

Г. МАКАРОВТУҢ «Хемде салдар» деп чураан чуруу.

ХОСТУГ ХҮРЕШ

ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының программазында киргеп хостуг хүреш маргылдаазы эгелээн. Ол маргылдаалар ЦСКА-ның футбол болгаш чиик атлетика комплексизинде артып турар.

Ында Афганистанның, Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Ираның, Италияның, Кубаның, Монголияның, Польшаның, Румынияның, Финляндияның, Чехословакиянның, Эквадорның, Югославияның болгаш Японияның командалары киржип турарлар.

Бистиң чүртүвүстүң Эвилелдешкен республикаларындан, Москвадан, Ленинградтан 170 хире спортчулар киржип туралар. Оларның арасында делегей, Европа болгаш олимпий оюннарының чемпионнары хей.

48, 62, 90 килограмм дениглиг мөгелер баштай-ла хевис кырынга үнүп келгеннер. Москва олимпиадазының чемпиону, москвачы Санасар Отаиеси (90 кг) Гроднодан келген Вах Евлоевке октатса-даа. Фрунзениң мөгези Фёдор Каменковту арыг октаан.

Москва чүрттүг Сергей Корнилаев (48 кг) Кишиневтан Дриус Калиньшке октаткаш, ийнги салыгда Басыдбек Мамытбековту (Фрунзе) октап алган.

Дүржүлгалыг болгар мөге Валентин Савов (62 кг) ийи арыг тиилелгени чедип алган. Япон спортчу Такаси Кобаяси база-ла чыдыы калбайн турар. Моол мөге Батахү Атучин (90 кг) олар-биле денге чоруп турар.

Баштайгы сегиржин алышкынар чидиг спортчу байдалга эрткен.

ЧЫЛДАР ЭРТСЕ-ДАА...

Тываның школачыларының уран чогаадылгазының делгелгези 1958 чылдың чазынында Кызылга болган. Анаа идепкейлиг киришкен, эки өөредилгелиг үжен өөреникчини ВЛКСМ обкомунуң хүндүлел бижиктери-биле болгаш Тоора чүрттүң пайысылалынче экскурсиялап баар халас пу-

тёвкалар-биле шаңнаан. Чеди, тос класстарже шилчээн, черчерден чыылган аңгы-аңгы нациянның оолдар, уруглары июль айда каас-чараш, кайгамчыктыг Москвага ырлыг-хоглуг четкеш келир арс-кежиктиг болганывыс кажандаа үттүндүрбас.

Он бээр 25 чыл эрткен. Найралдыг экскурсия үезинде танышкан өөрүмүң ам-даа сактып чоруур мен. Кызылдың № 7 школазын дооскан Владимир Нужный совет уран чүүлдүң сураглыг кижилериниң бирээзи апарган. Ол Москванын Бинче театрының шин артизи, В. И. Ленининиң ролюнга база ойнаан. Ооң эжи Лев Метляев ол-ла школаны алдын медаль-биле дооскан, эм техниктиг эртемкериин кандидады. Тес-Хемден чораан Данил Кодаңмай биле Оюмаа Лойгу кайызы-даа дээди эртемниг, бирээзи — кижи эмчизи, оскези — мал эмчизи. Өвүрде Кызыл-оол Куулар, Улуг-Хемде Василий Хураганмай мурнакчы чолаачылар болуп ажылдап чоруурлар.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.
Бай-Тайга район.

БУГА

Шоодуг

Суурнуң делгем кудумчузун кыдыр алзы, ак «Волгага» олуруткаш сула чаңнап, чаза хөөрежип бадып олур бис. Шынап-ла, дөртелээ-даа болзувусса, дөртен кижи шинчилиг бис де. Кадын-кыс дижириивис Катя каттырып каап, Ойнаар-оол дижириивис Оюн оң-кыя чаңнагылап, директор дижириивис Вадим «Дизип-ле каан демир-орук дигин-биле шуудун ооргаң» деп ырлагылап каап чор, а мен чү-даа болза сонуургаачал кижи болгаш, оларны аксым ажып алган дыынап чор мен он.

Ленертен-не ээр черге, орук аксынга, шилги янек коствп кедим. Ол бисти-даа тоовайн, ырын мырыңай орукту дуй доора туруп алды. Чолаачы медээлээн—сураг, кегженип каап, кудуруун шырбанып каап турза-ла турар, кара хөк. Ам канчаар кыйы-биле оюп эртер ужурга таварыштывыс.

Дөзер эвес мен:

— Инек дээрге, инек-ле болгай—дидим.

Улузум оон-моон дыттып-ла үндүлер эвеспе.

— Шынап-ла, инек дег турзы улуг чүве-даа бар деп бе, оолдар—деп. Катя чугаалайдыр.

— Чок, мелегейи ол ыйнаан — деп. Оюн немеп кагды.

— Чазып тур силер, эштер, угланнып ол-дур, кижилер дег кайы хамаан чок девидеп маңнавас, бодунга-даа, өскелерге-даа озал-ондак болдурбас—деп, Вадим хажымызындам үзе кирди.

— Шынап, адыгуузун малдаа болза, чүвени билир дийин—деп чугааны улам хөрлээлеттим.

— Ынчанмай канчаар, ындыг эвес, силерге мен кончуг солун чүведеп төөгүп берейн шиңме—дээш, Вадим хөөреп-ле үндү, а бистер ылым-чылымна бардывыс.

— Бир катап, артында-ла эртен аан, хугбайыраан, фермага кылаштап чеде берген чүве дийин, мал бригадири аан. Хайлыг чүвең дүүн кежээ, та бурунгу кежээден уламчылаан чүве, оңу кижи хынап чыткан эвес, эрттир ап турган болгаш, бажы чарлыг чеде бээрге, мал эмчизиндеп «ажыг-кара» апкаш, амырай берген ыйын-кыйын базып олурганы ол боол тур: ажылын ынчаар эгелеп-даа чаңчыктыл-ла ыйнаан, кижи биилир эвес. Оон оруунуң аксынга Калчан-кара дээр улуг бугазы бо-ла турган.

— Оо, күжүр бугамны ай ана, чапгыс чүвемни, кымныда мурнай мени үткүп турар ышкажыл — дээш, кылаштап чеде бергеш, холун сунуп чорда, бугазы чылагылапкан.

— Ол-ла болгай, эвээнге эргелиг, эки мал деп чүве олдур, ындыг аа, Калчан-кара?

Бугазы оон сегелин чылгааш, кезек үзе кайган алгаш турган.

— Па, мени чоп кайгай бердиң, Калчан-кара, үрде келбээримге сакты бердиң бе? Азы эрнимде, чаагымда будук бөлчажы берип-тир бе, кандыг өңнүг чүве-дир? Адыр, каям буянныг бажың сүйбап, мурнунга согүрүп каайн. Сен... сен черле кымга-даа... билдиң бе? Ой сеп эвес болзуңза, кодан сынмас мал кайын келген деп але? Эр чүве-дир сен ийин, эр аан! А мен?

Бугазы ам оон аксын чылгааш, былгырыпкаш, бажын чайгап, думчуун бырыштырып туруп берген.

— Ойт, ам мени чоп электей бердиң, мени чүге чүдексине бердиң, Калчан-кара? Чүм бужар-дыр, чыттыг-суг айызапты бе? Че, сокса!.. Эженне бо, ам мырыңай чүге дамдам кыжырып тур сен? Сенээ багай чүнү кылдым мен?

Бугазы-биле кезек када коржүп алгаш тургаш, ооң думчуун бырып согаан. Оозу бажын силгээш, «Моо!» дээш, карактары чидип, дүрзүнүүн кончуг апарган.

— Ам-ам кээп менче «Моо!» деп бе? Мен бута-дыр мен бе? Тоткан эник ээзин ээргеп дээн, ам мырыңай мени бастып бе? Чаргаш шаранны аштап, думчуун сы тудуп, чаш бодунну өстүрүп, совхозта чок дээн бугаа кылдыр азырап каарымга, менче ажынып де! Хош-тур!

Калчан-кара ынчан улам «Моо-моо!» деп бустагылап, довурак-доозунун бууралыр тептингилеп, үзер дей берген.

Көгүве, хортейбе! Мээн-биле мескілдежир деп бе? Тьфу! Хей чүве-дир! Алдан дорттүн чирнин дутпап, аттыр-датчыр тутчуп чораан моге боор мен, билдиң бе? Харын бодун моон чору, коданым баспа, хоолуг чемни чиве билдиң бе? Ана ийи мыйызындан туткаш, чазырадыр долгаш, чаза ойтур окташ, черже кадай идип каар мен, билдиң бе? Кээр болзуңза, кел, халыыр болзуңза, халы!

Бригадир-даа ийи билээн сывыргаш, ийи эдээн азымгаш, бугазынче дап-ла берген, оозу чү боор, чыда олур чылан эвес, кижиниң ийи мыйызы-биле шелгеш, октаар орта, чанында чаа-ла болуп каан чыткан ол янек одээниң аразынче шымнып кире бериптир эвеспе.

Адыгуузун мал безин арагалчылар-биле ол хире демисежип турда, а бистер чоонган бис янчаш?!

О. СУВАКПИТ.

ФУТБОЛ

Футболга чурттуң чемпионадында 20 ужуражылгалардан 26 санны алгаш, «Черноморец» биле «Динамо» (Минск) маргылдааның таблицазын баштап турар. Одессаның футболистери бодунуң шөлүнге «Зенитти» 2:0, Минскиниң динаможулары Кутаисиниң торпедожуларын 3:1 саннарга уткан.

СПОРТЧУ ТИИЛЕЛГЕЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. Олимпий оюнларының болгаш делегей чемпиону ленинградчы Владимир Сальников Лос-Анджелестин олимпий бассейнинге база бир чайыннанчак тиилелгени чедип алган. Ол 400 метр дистанцияга хостуг эштиринге 3 минута 51,60 секунданы чарыгдааш, австрали Джастин Лемберги болгаш американ Тонн Корбисьеро оларны оранчок мурнай берген.

200 метрнин дистанцияязына комплекстиг эштиринге Жданов хоорай чурттуг олимпий чемпиону Александр Сидоренко шылгараан. Ол аңаа 2 минута 04,07 секунданы чарыгдаан.

4×100 метрнин эстафетазынга хостуг эштиринге Совет Эвилелиниң эр улустуң шилиндек командазы бассейнниң эзлерни ашкан. Ушку шаңнал— Австралияның командазында.

ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының чадаг-терге маргылдаазының он ийиги чадазынга чемпион ылеээн. Казахстанның төлээзи Владимир Волошин маңаа шылгараашкаш, алдын медальды чаалап алган. Олимпий чемпиону, ленинградчы Сергей Сухорученков болгаш Виктор Демиденко (РСФСР) оңар мөңгүн база хүлер медальдарга туе-тузунда төлептиг болганнар.

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА УЧИЛИЩЕЗИ

1983-84 өөредилге чылынга дамазында салбырларга сургууддар хүлээп алырын чарлап турар:

1. **ШКОЛА САЛБЫРЫ** (8 класс дооскаңнарга). Салбыр эге классстар башкыларын болгаш улуг пионер вожатыйларын белеткээр. Өөренир хуусазы — 3 чыл 10 ай.

2. **ШКОЛА САЛБЫРЫ** (10 класс дооскаңнарга). Эге классстар башкыларын болгаш улуг пионер вожатыйларын белеткээр. Өөренир хуусазы — 3 чыл 10 ай.

Дужаар шылгалдалары: орус дыл (диктант) математика (аас-биле).

3. **ШКОЛА НАЗЫ ЧЕТПЭЭН САЛБЫР** (8 класс дооскаңнарга). Уруглар салтарының кижизидикчилерин белеткээр. Өөренир хуусазы—3 чыл 4 ай. **Дужаар шылгалдалары:** орус дылга (диктант), математика (аас-биле).

4. **ШКОЛА НАЗЫ ЧЕТПЭЭН САЛБЫР** (10 классе дооскаңнарга). Уруглар салтарының кижизидикчилерин белеткээр. Өөренир хуусазы — 1 чыл 10 ай. Дужаар шылгалдалары: орус дыл (диктант). ССРЭ төөгүзү (аас-биле).

5. **КҮШ-АЖЫЛ САЛБЫРЫ** (10 класс дооскаңнарга). Ортумак школаның 4-8 классстарының күш-ажыл болгаш черчеңге башкыларын белеткээр. Өөренир хуусазы — 1 чыл 10 ай. **Дужаар шылгалдалары:** орус дыл (диктант), математика (аас-биле).

Школа болгаш школа назы четпээн салбырларга киреглер муза дыңнаар аргазының хыналлазын эртер. Школаны 4-5 демдектерлиг дооскан кижилерни киреглиг шылгалдалары чокка (олимпиаң 60 хуузун) хүлээп алыр. Педучилищеге өөренип киреглеп артык эргелерни алыр кижилер:

1. Мактал бижиктер азы алдын медаль-биле шаңнаткаңнар.

2. Совхозтарның, будуттулгелериң, организацияларның доктаатказ чүрүм ёзугаар чоруткан кижилери.

3 Өөреникри-биле шилип алганы мергежилиниң талазы-биле ажыл стажы 2 чылдан эвээш эвес кижилер.

4. ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниг 2 чылдан эвээш эвес ие иштинде албан эртиргеш, курлавырже халашкан шериг албанныглар.

Педучилищеге бот-тывыңгыр уран чүүлдүң бөлүмнеринде, пинти ыры бөлүү (хор) вокал болгаш инструменталдыг ансамбльдер, танцы ансамбли, спорт секциялары ажылдап турар.

Сургуулдарны ийнги чурум ёзугаар стипендия-биле хандырар. Чугула хереглээр кижилерни шупту-зун общежитие-биле хандырар.

Өөренип киреглиг күзээнер директорнуң адынга билдирилгелерни моон адаанга документилерни капсырлаштырган киреглер:

№ 286 майктың эмчи шынызыгазы, билиинин дугайында документ (боду). 3х4 см. хемчээлдиг 4 фото-чурук, күш-ажыл дептеринден үшта бижилге (кадрлар кылдыынын шынызыганы) характеристика. Өөредилге черинге чедип келген, аңаа өөренип киреглеп ээн кижилер торттунгенниин дугайында хереченилелди азы паспорттуг, шериг биледиң азы кижи бижээн шынызыганы (келдиртикчилер) боттары көргүлеп.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ХҮЛЭЭП АЛЫРЫ: 8 класс дооскаңнардан— 1983 чылдың июнь 1-деп июль 31-ге, 10 класс дооскаңнардан июнь 1-деп августың 14-ке чедир.

Киреринин шылгалдалары августың 1-деп 20-ге чедер.

Сургуулдар составынга ынчаналары августың 21-деп 25-ке чедер.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Колхозная кудумчузунуң № 56 ба-1 жында.

«Красный луч» («Кызыл херел») профессионал техниктиг училище

(МУРОМ хоорайда)

1983—1984 өөредилге чылында сургууллар чымчаазын чарлап турар. Училищеге өөренип алыр профессиялар: аргыкчы, пос-таавычы, дескилекчи, дүрүкчү, эдэрикчи.

Өөренир хуусаалары:

Дескилекчилериң болгаш аргыкчыларының 2 чыл. эдэрикчилериниң, уштукчуларның болгаш пос-таавычыларының — 1 чыл.

Тускай билиглерни өөренирни-биле чергелештир 9—10 классстар хемчээлинге нинтибилиг эртинемерин база өөредир.

Училищеге чыылга үргүлчү боол турар. 7 класстан эвээш эвес билиглиг, 15-тен 20 харчедир кыстарны хүлээп ап турар.

Өөредилге үезинде сургууллардың шупту-зун халас общежитие-биле хандырар. Стипендиянын хемчээли айда 50—60 рубль, 6 ай эрткен соонда сургууллarга кылганын барымдаалап толевир бээр. Ажыл төлевири ынчан 120—180 рубль чедер.

Муром хоорайга чедир чоруурукчуларга холезинзи комбинат толээр. Баштайгы 6 ай иштинде бүгү сургууллarны хүндө 3 удаа чем-биле хандырар. ынчаарга өскүс болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң уругларын өөредилгениң бүгү дургузуида халас чемгерер.

Училищеге киреглеп чугула херек документилер:

1. Чурттап турган черинден үшта бижээн паспорт.
2. Төрүттүнгенниниң дугайында хереченилел (16 харчедир).
3. Билиниинин дугайында хереченилел.
4. Чурттап турар черинден болгаш ог-бүле составының дугайында шынызыга. Бир эвес ада-иези инвалид болза, райшеригкоматтан азы райсоцхандырылгадан шынызыга.
5. Эмчи шынызылгазы.
6. 4 фоточурук 3х4 см. хемчээлдиг.

АЙТЫРЫГ ТОДАРАДЫР АДРЕС: Кызыл хоорай, «Моңгулек» гостиница, № 311 өрээл.

АЧАМНЫҢ СУГЛУГ-ШИЛИ

Ачам черле элдептиг кижи. Сонуургаачал, сагыңгыр, тывыңгыр, чазанныр, даргаңнаар, оон ыңай аңнаар, диинээр — черле ооң чыдып каар чүвезин-ле чок. Мен шору билип кээримге-ле, ачам чиңге узуп маңзаның ийи ужун буттаашкаш, ооң кырынга суглуг-шил деп хереклелди быжыглаашкаш, оозун ап алгаш, улустар эдептип алгаш, чоруп-ла турар мындыг болду.

Бир-ле катап мен ачамдан мооң-биле чүнү канчаар чүвел деп дөстүпмейн сонуургап айтыра бердим. Оон ачам менче хүлүмзүруй аарак көрүп келгеш, мынча деп харылады:

— Бо болза, оглум хеммерден сугларны бүтүлеп үндүргеш, шолдерни суггаргаш, тараа тарыыр, тудуг кылырда, бажыңның таваан салырда, оон дескизин тып шинчилээр херексел-дир, оон адын суглуг-шил дээр дидиң. Ам билип алдың бе, оглум—дээш, ачам бажымны сүйбап эргеледип кагды. Мен билдим деп харыладым.

1943 чылдың октябрь 8-тин кускү каан аяс эртеин чүве. Ынчан аалывыс Дагыр-Шеминиң Өртеп-Оваа бавырынга кудээлеп чыткан. Ачам аътарын эзертээш, бирээзин меңээ мундуруп алгаш, демги-ле адыр ыяшта суглуг-шилин алгаш, хемни ору чок тааш. Тоора-Даг баарынга хой кижи чыылган черге чеде берди. Ачам чеде бээрге, улустуң оорушкулуу, омак-хоглуу-даа аажок. Ана Чыргакының, Чыраа-Бажының Шеминиң, Дагыр-Шеминиң хуу ажыл-агыйлыг араттары чыглып келген болду. Ол болза, Дагыр-Шеминиң суун Шанчыг белиинин ховуларын. че үндүрер чаа буганы казары-биле келген кижилер-дир. Буганың дөзүн үндүрер черип сүмележип, шинчилеп алган соонда, ачам шилин салырга. ийи кижи ооң соонда буганың баар черин демдектеп бээрге, хөй кижи улаштыр-улаштыр тургулап. каш, казып кириптилер.

Ачам баштаан 3—4 хире кижи буганы Шанчыг белиибиле ажыргаш Чыргакы хемнин Ооваш-Хавакче демдектеп киирипкеп. 2—3 хонгада. буганы Тоора-Даг баарынга чедир казып чорда. чамдык арай быдамыш чалгаа кижилер дедирленип. бир хемнин суг оранчок даг белинче канчап үнер чүвел. бо ана херек чок чүве-дир. ооң моозу черле бүтпес. көөр-даа силер деп, чөгенип турганнар. Моон мурнунда ындыг бугаларны казып үндүрүп чораан кижилер Даржаа Кара-Сал дээрге ындыг бүтпес. чигзинчиг чүве черле кажан-даа кылып көрбээн кижи чүве деп бүзүредирге, ам шынзыгып, шуудан ажылдай бергеннер.

Даржаа Сарыгович 1932 чылдан бээр Хорум-Дагның Ооваш-Хавак, Чыргакының Кара-Суг болгаш Улуг-Хову, Дагыр-Шеминиң Харагаңныг-Даг, Өвүрнүң Саялыда болгаш Шеминиң хөй буталарын суглуг шилин тудуп алгаш, үндүрүп ажыглалда киргеп кижи чүве деп, Моңгуш Досумаа, Моңгуш Доржу болгаш оскелер-даа тода чижек-биле чыылганнарга чугаалай берди.

Дагыр-Шеминиң Тоора-Даг баарыпдап үнген Шанчыг белиинин бугазы ачамның суглуг-шили-биле арттырып каан тураскаавы ол. Чүге дээрге Тоора-Даг баарында бута кыдында калбак дашты черже кадааш «1943 чылдың октябрь 8» деп ооң тургаш бижип каан. ону ачамга тураскаадып бижээн чүве.

О. КАРА-САЛ.

Сонуургактарга

ХОРАДААН ЧААННАР

Мурнуу Суматраның Лампунга деп районунуң бир суурунче хары угда чээрби чаан килеңнеп халдааш, оруунга таварышкан-на чүвени ужуруп, чуура тепсеп каавытканнар. Ол суурнуң чурттакчылары хүртеңнээн чааннар көргеш, утаан-кут чок, ыңай-бээр маңнажып, бадыя бараннар Суурну хорадаан чаанмар каапкаш баарга, чурттакчылар бөлдүнчүп келгеннер. Дириг амытаннар камгалаар ниитилел черинден дыңнадып турарын ёзугаар алырга, кажан шагдан хостуг чурттап турган шыргай арыныңа азаагынга чурттакчылыг суурлар костүп кээрге, черлик чааннар дошкуургап хүртээн болган.

КАРАК ОГУНЧЕ СЫККЫРАР ЧЫЛАН

Африка дилке кайгамчык болуушкуннар бо-ла таварыжыр. Замбияның бир чурттакчызы чоокта чаа машиналыг халдып орган. Ол аныяк оол удур көрүп долган орда, салгын дуглаар шилде чылан куурууу шыйлаш диген. Аймылдыг чыланы ап кааптар дээш машиназын доктаатказ, дап берип чорда, чылан караанын огунулува мыш кылдыр сыккырылкан.

Чер кырында ийи муң ажыг хевирииң чыланнары бар. Оларның аразында Африка диптин ак моюнчуг, кара моюнчуг кобра дээр ийи чыланы каракче сыккырып шагар амытанвар боол-тур. Каракче сыккырар чыланның дөрт милли-грамм хорааны каракче кирген соонда кедергей аартыр, селгектелдир ыжыдар болгаш адак соонда каракты согурартыр.

Чаяан боол, ол душтаашак-кадай улус машиналыг уткуй келген. Чаш уруглуг не кончуг сагыңгыр болган: эниг сүдүн сээй туткаш, чыланның хораны кирген каракшыва сээй тудупкан. Эмчилериниң бижээн чүүлүн «Нью африкэнэ» журналга парлаан. Оон дол утказы болза сыккырар чыланның хораның кижиниң эниг сүдү ажып шыдаан, ынчангаш демги ол оолдуң каракшыва коску хевээр арткан-дыр.

(«Известия», «Труд» солунпардан).

телевидение

ИЮЛЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Спорт дугайында информация. 9.10— Мультфильмнер. 9.50 — Концерт. 10.30 — «Торээн бажының чылыы» деп ураң-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.35 — Телемедээлер. 11.40— 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35—Садыг ажылдакчыларының хүнүнге. 15.25 — Буратинонуң делгелгези. 15.55 — Телемедээлер. 16.00 — Уругларга фильм — «Чараш-бас оңучтер». 17.20 — Москва чоогунуң суурунуң богунгу болгаш даартагы хүнү. 17.50 — Улустуң аялгалары. 18.00— «БАМ-ны тудуп турар бис». 18.30 —Документалдыг фильм. 18.45 — Богун делегейде. 19.00 —Мультфильм. 19.10 — Польшаның катап тургустунган хүнүнге. 19.40 — «Соксаткан ужудуушкун». Ураң-чечен фильм (ПУР). 21.00 — «Ye». 21.30 — Концерт. 22.20 — Спорт дугайында информация. 22.55 — 23.15 — Богун делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 8.50 — «Буянныг шакта» деп ураң-чечен фильм. 10.20 — «Шыырааш школазы». 10.50 — Концерт. 11.15 — Англи дыл. 11.45 — Спорт дугайында информация. 12.05 — С. Соловейчик. «Ватага «Семь ветров». 7-ги тоогу — «Повеллрнеэ. 12.50 — Документалдыг телефильм. 13.20 — Антуан де Сент-Экзюпери. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннары. 14.05 — Концерт. 14.30 — «Амыдыралче орук». 15.30 —Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни — амыдыралга». 18.50 — Мультфильм. 19.10 — «Азия товуу». 19.40 — Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Таныжынар: даштыкы цирк». 20.45 — Спорт дугайында информация. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Оңнуктер-эштер дугайында» деп ураң-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.35 — Концерт. 23.00 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Киев).

Редактор В. С. ШАРАВИЛ.

КИНО

ИЮЛЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Призрачное счастье» 9.30, 12.20, 17.00, 20.00. «Сионизм перед судом истории» 15.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Летающая мельница» 9.40, 13.10. «Шестой» 11.20, 14.50. «Не могу сказать «прощай» 16.40, 18.30, «Экипаж» 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Джонни Чикамо» 15.00, 16.40, 20.00, «Иван Бровкин на целине» 13.20, 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Смерть среди айсбергов» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Варварин день» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Инспектор ГАИ» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакциянын адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыселгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийжи амыдырал болгаш үлетүүр киллистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54 кодзо ажыл-агый киллизиниң 2-21-67, корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейп баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1066.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00873

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжылар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 169 (12259) | 1983 чылдың июль 23, суббота | 1925 чылда үнелевлеттингеш | Өртээ 3 коп

ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының киржикчилеринге болгаш аалчыларынга

ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының киржикчилеринге болгаш аалчыларынга, күш-культураның болгаш спорттуң, Арминиге, Авиацииге болгаш Флотка дузалаарының эки тура нинтилелиниң ажылдакчыларынга, бүгү күш-культуржуларга болгаш спортчуларга изиг байырны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чедирип тур.

ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазы — бистиң социалистиг күрүнеевистиң культура болгаш хөй-ниити амыдыралынга улуг болуушкун болур. Ол ССР Эвилелиниң акыдүкма улустарының күш-культурага болгаш спортка чеднишкиннериниң чүгле көрүлдези-эвес, күш-ажылга болгаш Төрээн чуртуң камгалаарынга оларның белениишин, интернационалчы найыралының, ленинчи национал политиказының боттанышкымының чырыткылыг хереченин, чалыы назынының, күштүң, чараш чоруктуң болгаш кадыкшылдың байырлалы болур.

ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазы совет спорттуң чедишкиннериниң, тайбыны быжыглаарынга, бот-боттарын билчиирине, ангы-аңгы чүрттарның спортчуларының аразында найыралының болгаш эш-өөрзүрек чаагай сеткилиниң өзүп орар ролюнуң чаа бадыткалы болган.

Күш-культура шимчээшкининиң кол соругларын — совет киживиниң кадыкшылын бүгү талалыг быжыглаарын, оларның ажылгыр чоруун болгаш күш-ажылының бүдүрүкчулуун бедидерин, шериг-техниктиг билиглерин шиңгээдип алырын болгаш Советтер чүрүнүң мыкты кызыгаарын, социализмниң чаалап алышкынаарын камгалаарын, киживе мөзү-шынар болгаш күш-дамырның бедик шынарларын хевирлээрин, кадык болгаш амыдыралга ынак аныяк салгалды кижизидерин сайзыраңгай социалистиг иниитилел үезинде күш-культура болгаш спорт хаңдырар ужурлуг.

Күш-культуржулар болгаш спортчулар күш-культура шимчээшкининге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр дээрзинге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бүзүрелиг илергейлеп тур.

Аас-кежиктиг спорттарны, спортчу бедик түнелдерни, чаа-чаа рекордтарны болгаш тиилелгелерни, олимпий шимчээшкининге идепкейлиг киржирин, күш-ажылга болгаш өөредилгеге чедишкиннерин ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының киржикчилеринге күзеп тур бис.

Күш-культуржулар болгаш спортчулар! Күш-культура шимчээшкининиң массалыг кодүрүмнер! Совет спорттуң алдарын бедидиңер!

Бистиң интизелиавистиг амыдыралчы күжүүлүн үнделгени — Совет Эвилелиниң улустарының интернационалчы бүзүлбас чаңгыс эвилелиниң болгаш ака-дуңмалышкы найыралы делгерезин!

Бистиң улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

Совет Эвилелиниң демисчи Коммунистиг партиязы делгерезин!

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ | ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ— ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

Келир кышка нинтиниң малынга четчир санныг, эки шынарлыг мал чемнерин белеткеп алыр дээш бо хүннерде Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдап турарлар. Механизастаттынган болгаш хол-биле сиген кезер звеноларда, хойжу бригадаларда, сүтбараан фермаларында, организацияларда сиген белеткээр даалгаларны берген. Сигенчилерниң ортузунда социалистиг чарышты организастаан, ооң түнелиин чеди хонгаш-ла үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, четпестерни эдер хемчегларни ап турар.

Күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруунда Аксы-Барлык салбырында коммунист Анатолий Хомушкуга удурткан механизастаттынган звено чоруп орар. Мында күш-ажылды эки организастаан, ынчангаш хүн бүрү бердинген онаалданы ажыр күүседип келген. Ооң уламындан бо хүннерге чедир 200 тонна сигенни сарааттаан. Механизаторлар Саая Сүрүң, Хертек Санаа, Моңгуш Окал-оол, Моңгуш Кызыл-оол болгаш оскелер-даа хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, мактадып турар.

ЧУРУКТАРДА: сигенни чүдүрүп турары; мурнакчы механизаторлар Саая Сүрүң биле Хертек Санаа.

Ш. КУУЛАР биле В. МОҢГУШТУҢ фотолары.

«Шын» солун Күш-ажылчы алдар тугун Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң Марстай Куулар удурткан дугаары ийи сигенчи бригадазынга тураскаадып көдүрген.

Шалыпчы бригаданың кежигүннери сөөлгү ийи хүн дургузунда 1000 кезек пресстеп-тыраан сигенни белеткээн.

Мурнакчыларда и үлегер алыңар!

РАЙОННАРДАН МЕДЭЭЛЕР

МЕХАНИКТИҢ ДУЗАЗЫ

Бин-Хем. «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының сиген шөлдеринде оът-сиген элбек үнген. Салбырның бот-орулгачарылгалыг сигенчи бригадазы чаагай үнген сигенниң кезип киргикен. Бригадада 15 кижи, 12 трактор, сиген кестирер 10 машина хаара туттуингак. Олар бо чылын 900 тонна бедик шынарлыг мал чемин белеткээр хүлээлгелиг.

Хоочун сигенчи, дагдыныкчы Макар Моңге, аныяк ажылчыннар Мекеш-оол Сандый, Салим Салчак, Эдуард Дотпаа болгаш өскелер-даа хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар. А мергежилдиг слесарь-механик Аннаар-оол Чимит-Доржуның билиглиг, ак сеткилдиг ажылының ачызында машина-техника үредиишкин чок ажыглаттынып турар.

С. УДУМБОРА.

ДОЛГАКТАР КӨВҮДЭЭН

Бай-Тайга. «Мурнакчы» совхоз бо чылын сиген болгаш көк-суланы 2750 тонна, силосту 1250 тонна, сенажты 350 тонна, будук-бүрүңү 30 тонна, сиген далганы 20 тонналы белеткээр. Базырак болгаш Ээр-Хавактың шөлдеринде хөй чылдыг-даа, чайгаар үнгенда сигеннериң үнүжү моон мурнунда чылдардан эки. Бо хүннерде тайгада, өзен-шыктарда сигенни хол-биле кезип ажаарынга 3 звенону, шөлдерде арык-буга уннарындан ажаары-биле 2 звенону үндүрген. Ында шупту 84 кижи ажылдап турар. Олар сигенни хол калмыры-биле кескеш, удур-ла долган, ооок кышталарда соөртүп чедирип турарлар. Баштайгы хүннерде звеноларга 50 тонна эки шынарлыг сигенни пресстеп белеткээнер.

Сигенни түлүктеп кезе берген үеде шупту 405 кижи доктаамал ажылдаар, беш сиген кезер трактор, үш грабль, ийи прессподборщик ийи смена ажылдаар. Олар 386 гектарда хөй чылдыг сигенни, 558 гектарда чайгаар үнген сигенни, 830 гектарда чаңгыс чылдыг сигенни кезер. Совхозтуң директизы, партком, кодээ Совет күүскому, ажылчын комитеди сигенчилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Социалистиг чарыштың түнелиин 7 хонгаш үндүрүп турар. Мурнакчы болган бригадаларны, звеноларны шаңнап-мактап, агитхууастарны үндүрүп турар. Сиген планын ниити совхозтуң девискээринде хамааржып турар шупту 13 коллективтерде хуваагаан. Ында 9 кижилиг комиссияны тургускан.

«Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери эрткен кыштың берге шылгалдазын корүп эрткен. Ынчангаш малга четчир болгаш артар мал чемин белеткеп ап. Тывааның 40 чыл болуур оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш кижи бүрүзү соруктуг ажылдап турар!

К. АРБАЙ-ООЛ.

ДЫШТАНМЫШААН АЖЫЛДАП ТУРАР

Самагалдай ортумак школазының оореникчилериниң күш-ажыл болгаш дыштанылганың лагери «Чодураа» совхоз-биле бижыг харылзааны тургускан.

Ол лагерьни Куранның Ак-Кара-Суг деп черде тургускан. Ында оореникчилер мал чемни белеткээрингө ажылдавышаан, дыштанып турар. Оореникчилериниң ажылдаарын болгаш дыштанылгазын ол школаның класстан даңкаар ажылдарның организатору, башкы Чечек Чоодуевна Дажываа болгаш улуг пионер вожатыйы Арита Савый-ооловна Ооржак олар удуртуп турар. Ол черге оореникчилер баштай-ла июль 13-те орайтадыр келгеш, 2 тонна ажыг сигенни хол кадыры-биле кескеннер. Ук ажыл оореникчилерге солуң болуп турар. Кескен сигенни «Чодураа» совхозта АВМ-че чорудуп турар. Аидыызында опу үүгле оореникчилер кескен сигенбиле хандырып турар.

— Оореникчилерниң ажылдап, дыштанып турарын бодуңар барын көрзүңерге кандыгыл?—деп, школа директору Ая Кара-ооловна Лопсан сумеледи.

Оруктуң ол-бо талаларын көөрге, Шүүрмактың чиңгир погаан чайлаглары кайгамчык чараш көстүп, чер шыпкан хөй мал, аккыр өглер тургулаар. Баглаашта эзерлиг аттар, кодап-кодан хөйлар чанында аттыг кижилер көстүр.

Оореникчилерниң ажылдап, дыштанып турар чери чоокулуглап орар тудум, оът-сиген улам бедип, янзы-бүрү чечектер шуут тудуш апаар. Шөлдер шыпкан ак-көк чечектер бичии салгылга бырланайнып, холбенейнип чыдар.

Ак-Кара-Суг даглар аразында эзим эдээ чер. Бир оймакта беш хире майгыннар, элээн улуг чадыр-бажыңчыгаш кара саазын-биле шып наан көстүп келдя. Оореникчилер сиген кезип, болуп ажылдаап тур. Сиген ажылынга дыка-ла мергежий берген оореникчилер бар. Сеска классчылар Байыр Нурсат, Роберт Бадарчы, Алик Намзырай, Айлана Нурсат, Рада Картя, Шеңпо Шоюн болгаш тоску классчылар Роза Чембүрүк, Элла Кинсан база ол школаның оореникчизи турган ам Фрунзе хоорайда хореография школазында оореним турар Эдик Шожукпан дээш ооң-даа оскелер дыка кызымаккай ажылдап эгелээннер. Оореникчилер-биле кады бир улуг кара эр терең сигенни шиляредир ширбий кезип, а чамдыкта оореникчилерниң кадыырып-даа шалыыр. Ол школаның кочегары Каадыр Салчак деп кижи болду. Хол-биле сиген кезеринге мергежээн мастер. Оореникчилерге бо талазы-биле дагдыныкты. Чылдың-на оореникчилер-биле мапаа көөп ажылдап, дыштанырлар. Бо удаала мында 23 оореникчи, ооң иштинде 9 оол бар, а олар хол кадыырып-биле сиген кезип турар.

Бистиң Тывада база дыка-ла чараш черлер бар-дыр. Кара чажындан күш-ажылга ынак дыка чараш уругларывыс бар-дыр.

А. АРАПЧОР.

Сүт-Хөлден медээлер

БАШТАЙГЫ САРААТТАР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери иниитиниң малынга чем белеткээр ажылдарже организастыг кирген. Чаң-оол Ондар удурткан механизастаттынган сигенчи звено 645 тонна мал чемнин белеткээр хүлээлгени алган. Звенода 10 кижи, сиген кезер 4 машина, 6 трактор болгаш өске-даа техника хаара туттуингак.

Олар 32 тонна чаагай сигенни кескеш, баштайгы сарааттарны салгаи. Сигенчилерден Светлов Моңгуш, Океров Ондар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

АЛААКТЫ ШИНЧИ КИИРЕР

Ол-ла совхозтуң Аракчаа Доңгак удурткан хову бригадазы 225 тонна сиген кезер хүлээлгенин алгаш, Огород-Аддаа деп черде кезилдеже киирипкен. А коммунист Чолдак-оол Ондар удурткан сүт-бараан фермазының коллективи мал чемнин белеткелинче база-ла организастыг кирген. Коллектив 80 тонна сигенни кезип белеткээрнин хүлээнгеп. Олардан 10 кижи хол кадыырлары-биле Бөрттүг-Чурт деп черинде сигенни кезип, шуудай берген. Ийи звено иниитизи-биле 50 гектар черинде сигенни кеспеш бөлүп, кургадып турар.

О. БОРАШ.

АЛЕКСАНДР ДОРЖУ— ССРЭ-НИҢ ЧЕМПИОНУ

Бистиң чаңгыс чер чүрттуувус, РСФСР-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиздазының хөстуг хүрешке тулган чемпиону Александр Дорму ССРЭ-ниң Спартакиадазынга киржирип эрге дээш чалаалганы алган. Ол өске эш-өөрү-биле кады Россияның эң шыырак мөгелериниң санынга кирип, Спартакиадага белеткенип эгелээн.

ССРЭ-ниң Спартакиадазынга команда бүрүзүнден дөмзи бүрүзүнге чүгле чаңгыс мөге хүрежир тургам. А Россияның шилиидеи командазында эң чиик дөмзиге хүрежир шыырак мөгелериң саны хөй. Ынчангаш Спартакиадага киржирип эргени илередири-биле немелде маргылдааны эрттирген. Аңаа Александр Дорму Спартакиадаже эртпейн барган.

Ынчалза-даа ол Спартакиада маргылдаазы-биле чергелештир эртип турар ССРЭ-ниң Күш-культура комитединиң шаңналы дээш делегей маргылдаазынга киржирип эргени алган.

Александр Дорму делегей маргылдаазының эң чиик дөмзизинге иончуг эки хүрешкеш, чемпионнаан. Ынчангаш ол 1983 чылда хостуг хүрешке ССРЭ-ниң тулган чемпионуун илередир маргылдаага киржирип эргени алган. Аңаа ол база бедик мергежилдиин, тура-соруктуун көргүзүп, чүрттүң чемпиону ат дээш түнелеп ужуражылгазында ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының чемпиону, делегейниң дөрт даңгыр чемпиону Москва чүрттуг Сергей Корнилаевбиле ужуражы берген. Аңаа бистиң чаңгыс чер чүрттуувус аваангыр-нашпагай хүрешкө, делегейде ат-сураглыг мөгеми омтаап, 1983 чылда ССРЭ-ниң чемпиону деп бедик атты чедип алган.

В. ЧАДАМБА.

ХИЛИС БАРБАЗЫН ДИЗЕ?

Республиканың күш-ажылчы амыдыралында бир кол черни өөлеп турар кампания — малга чем-суур тургузар ажыл чер-черде кидим түлүк. Бо чылын агаар-бойдустуң байдалының таарымчалыг болганы-биле чайгаар үнген оът-сиген, будук-бүрү бедик дүжүттү бээрии аазап турар. Ынчангаш ажыл-агыйлар мал чемин эрткен чылдагыдан хойну белеткеп, кыштың четчир санныг түжелиг уткуурунга амдыгаштан хынамчалыг белеткенип, бар аргаларны ажыглаар ужурлуг. Бо талазы-биле байдал Чөөн-Хемчик районда кандыгыл?

«Чыраа-Бажы» совхоз бо чылын 5100 тонна сиген, 11 муң тонна силос, 2100 тонна сенаж, 200 тонна витаминниг сиген далганы, база 2900 тонна сабанны белеткээр планныг. Күрүненниң малынга четчир санныг чем-суурну тургузар чугула ажыл-херекче ажыл-агыйның удурткулары, специалистери, ажылчыннар кичээнгейни салып, кампанияның эгезинден эгелеп күштү ынаар моөцээн. Күш-ажылды шын организастаарынче кичээнгейни угландырган. Бригадалар, звеноларга ой-шаанда четчелеттингеп, техника септелгезин чогуур үезинде эрттирген болгаш социалистиг чарыштың негелделерин баш бурунгаар ажылдап кылган. Бо бүгү-биле чергелештир чон ортузунга политмассалыг ажылды экижиткен.

Совхозтуң директору К. Б. Куулар мал чемниге белеткел ажылдарынга аныяк оскелер бүрүн хаара тудар дээш кызыл турар. «Суурга чаңгыс-даа ажыл кылбас, маңгысталчак амыдыралдыг аныяк кижи турбазын дээш бүгү-ле күштү үндүрер ужурлуг бис» деп, ол чугаалап олурду. Шынап-ла, мындыг чугула ажыл-херек үезинде кижи сиген кезип ажылдап, хөй чем-суурну белеткеп турган болза, ам мында чүгле 8 кижи ажылдап турар. Бо четпес байдалды совхоз директизы дарый эдип аар боор дээрзинге бүзүреп каалыңар.

Ажыл-агыйның Ак-Чыраа деп черинде совхозтуң товүүден база Чыргакы салбырдан ийи бригада сиген белеткеп тур. Мында ажыл шуудаан. Прессгеп каан сигенни Тева-Хаяже соөртүп турар. Амдыгында машина-техника үреливишкин чок ажылдап турар. Трактористер Дыртыына Ооржак, Кара-оол Доңгак, Николай Куулар, Хеймер-оол Моңгуш хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, өске ажыл-оруңге үлегер-чижээн көргүзе берген. Оларның хүлээнип алган техниказы үргүлүг кампалгалыг, бедик бүдүрүкчүлүг. Чаңгыс-ла четпес чүве совхозтан кывар-чаар материалдар соөртүп эккээрни саадады бээри.

Марстай Куулар удурткан № 2 сигенчи бригада соолгу ийи хүн дургузунда 1000 боодал пресстеп-тыраан сигенни белеткээш, мурнакчы бригада деп санаткан болду. Мында Николай Ооржак, Алдын-оол Моңгуш, Тимур Моңгуш база хоочун септкчи Доржу Куулар эки ажылдап турар. Бригаданы артык кезектер, солунсеткүүл, аъш-чем-биле хандырганы эки, бо талазы-биле хомудал туруп көрбээн.

«Чыраа-Бажындан» үнгеш, Шеминиң девискээринче кирип, «Большевик» совхозтуң АВМ агрегадын көөрү-биле халдып келдивис. Агрегат ээп. Ооң үрде ажылдавааны илдең. Совхоз директизынга келгеш, ол дугайын тайылбырлап бээрии дилевивис. Харыызынга артык кезектер чок турганын база «даарта, соңгузуу хүн» ажылдай бээрии биилеп алдывыс. Чогум аңаа сиген белеткээр өске бригадалар, звеноларга дөгере четче, ажыл-ишке хаара туттунмаан аныяк кижи чок.

Совхозтуң мурнакчы ажылчыннарының бирээзи — АВМ оператору, коммунист Дадар-оол Моңгуш ол ажылынга мергежээн кижилерниң бирээзи. Ооң башкарып турары агрегат май 20-ден эгелеп харагаң чинрбейлери тырттырып ажылдап эгелээн. Амгы үеде меде, янзы-бүрү чашпаннар, шагар-оът дээш өске-даа үнүттерден погаан массаны белеткеп турар. «Бо АВМ-ниң ажылынга чаңгыс-ла шаптыктай бээр чүве — саазын шоодайларның чедишпейн баарыдыр деп Комбукай Балчырович хомудан чугаалады. Чүл дээрге, саазын шоодай бээр «Тыва даг-дүгү» комбинат чамдыкта ол хүлээлгезин күүсетпейн баар. Ооң уламындан ногаан, чаагай чыттыг масса савалаттынмайн үреливип, баксырай бээр. Савалакчылар Кашпык-кыс Куулар, Зоя Моңгуш багай эвес ажылдап турар. АВМ-чилер амгы үеде 56 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн.

Даравзында СЭКП-ниң XXII съездиэн аттыг совхозка келдивис. Мында база-ла ажылынып бачым-түлүк. Сиген белеткээр, будук-бүрү чыыр оналаарларны ог-бүле бүрүзүнге берген. Ажылларның түнелиинде тиилекчи болган ог-бүлеге 100 рубль хемчээлиг шаңнал тыпсырын доктаатканы. Чарыштың чеди хонук болгаш-ла түнеп турар. Тус-тузунда тиилекчи болган кижилерге 10 рубль шаңналды тывсыры база кордүрген. Ол ышкаш «Мурнакчы сигенчи» деп вымпелди база тыпсыр. Л агитквартлалдар вайы-биле тиилекчи болганнарга 50 рубль шаңналды бээр. «Хүнүң маалыры» деп агитхуудустарны үндүрери мында чаңгыл апарган.

Ниитиниң малынга чем-суур белеткеп турар кижилерниң амыдырал-хандырылгалыг байдалынче, хереглелдериинге кичээнгей салыры чугула херек дээрзи билдингир. Оларның хөй кезин сиген шөлдеринде хонуп-дүжүп, амыдырап-чүрттап турар. Ындыг болганда оларның олурар-чыдар черлериниң байдалын, хостуг үезин шын ажыглазын дээш ном-сеткүүл, оюн-тоглаа организастаары, аъш-чем-биле хандырары — ээдээш эвес чергенин айтыры болур. Чөөн-Хемчик районда бо талазы-биле байдал чогумчалыг деп чугаалап болбас. Бо бүгүнү районда партия, профэвилел, комсомол организацияларының кичээнгейге ап, сигенчилер орту-зунга масса-политиктиг ажылды күштелдирип, кижизидилге айтырыынче чогуур кичээнгейни угландырза эки.

И. ИРГИТ.
И. ЭРГЕП.
М. КӨЖЕЛДЕЙ.

Национально-краеведческий отдел

ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР

Партийжи амыдырал

Чоонну хүннерде эртикилээн СЭКП райкомнарының пленумнарынга СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропоовтуң чугаазынга болгаш партия обкомунуң онгу пленумунуң доктаалынга дүүштүр партия организацияларының сорулгаларын чугаалашкан.

Он бирги беш чылдың болгаш өөк үшүү чылының өжээлдээларын чедиишкинниг күүседиринче, Совет Тываның 40 чыл ююн төлептиг үткүүр дээш ажылчы чоннарның ортузунга идеологтуг, масса-политиктиг ажылды бедик негелделерге дүүштүр чорударынче пленумнарның киржикчилери онза ынчээмгейни саналган.

Чадаана

Бүгү эвенолларга болгаш бүгү дециелдерге күш-ажылды организастаарын эжиндери болгаш оон сагылга-чүрүмүн быжыглаары — экономиканы хөгжүдериниң боттуг нурлавыры болуп турарын СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга демдеглээн. Районнуң ажыл-агыйларында, үлетпүр бүдүрүлгелеринде бо талазы-биле элээн ажылдар кылдынган.

Оон түңелиинде ылаңгыя бо чылдың бирги чартыында кескү чедиишкиннер чедип алдынган. Совхозтарның малчыннары күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын 110,6, эттиин — 105,8, дүктүүн — 122 хуу күүсеткен. Маңаа «Чыраа-Бажы», «Тыва» совхозтарның ажыл-ишчилери, районнуң чурттакчы чонунуң дузалал ажыл-агыйлары төлевтиг үлүүн киргеп. Районнуң бүдүрүлгелери продукция сайгарарының планын, тудуг, амыдырал хандырылга эргелели боттарының мурнунда онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткилээн.

Ажыл-агыйжы болгаш сомал сорулгаларны шиитпирлээрде организазачы болгаш кижизидилге ажылын бир деминг чорутпушаан, идеологтуг ажылды шиитпирлиин-биле эжиндерин амгы үеде партия негеп турар дээрзин СЭКП райкомунуң эвлеглиг пленумунга илеткелинге партия райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандың демдеглээн. Коммунистиг кижизидилгениң дээштиин бедидериниң эң чугула оруктарының бирээзи — күш-ажылчы коллективтерин дамчыштыр ону идепкейлиг чорудары болур.

Районда хөй күш-ажылчы коллективтер бүдүрүлгениң планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин болгаш кижизидилге ажылдарын чедиишкиниг чорудуп турарын илеткелчи болгаш сомал бергеннер чугаалап турганнар. Ынчалза-даа планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүсеткээн бүдүрүлгелер, организацияннар, ажыл-агыйлар эвээш эвес. Оон чылдагааны ында партия организацияларының, ажыл-агый удурткучуларының кол бүдүрүмчү күш — кижилер-биле тодарадыышкыннарын кижизидилгеге ажылын чорутпайн, социалистиг чарыштың организастаарын ёзу барымдаалап турганнарын чугаалаан.

Ындыг четпестерниң фактыларын «Тыва», «Чыраа-Бажы» совхозтарның директорлары В. П. Аймаң, В. П. Пирлей, Чадаананың мяш ажыл-агый черииң директору В. М. Шейбии олар болгаш өске-даа эштер пленумга саналдарынга чугаалааннар.

Чартык чылда күрүнеге сүт садар планын «Большевик» совхоз, дүк садарын «Искра», «Хөндергей», СЭКП-ниң XXII съездиин аттыг совхозтар күүсетпээн. Хлеб, саржаг заводтары, чурттаалга-коммунал ажыл-агый эргелели, райпо, АТБ, № 3 КМК чартык чыл онаалдаларын база күүседип шыдаваан. Улус ажыл-агыйының чамдык азырларында күш-ажылдың сагылга-чүрүмүнүң байдалы чаңыс болуп артпышаан. Бо чылдың бирги чартыында районнуң үлетпүрүнге ажыл шагымың чидарын 404 кижи-хүнү, тудугга — 850 кижи-хүнү, транспортка 1019 кижи-хүнү болган. Ылаңгыя АТБ, хлеб заводу, «Сельхозтехника» каттыжышкыны, № 463 КМК ышкаш коллективтерде ажыл шагының чидиргилери хөй. Ол коллективтерде партия организацияларының, удуртукчулар кижилер-биле ажылды дээштиг чорутпайн турарындан ажыл-херек ходудап турар.

Пленумунуң киржикчилери мөөң-шынар кижизидилгезинниң айтырыгларын хамыдыы-биле аналиэтевишаан, ажыл-агыйжы эвес, арагалаашкынче хандырып, мацыстаачак чоруктарының чамдык фактыларының барын улут дүвүрээзии-биле демдеглээннер. Ылаңгыя арагалаашкын — күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн, хөй-ниитиниң корум-чүрүмүн үреэр чоруктуң кол чылдагааны болуп турар. Ол ишкаш мацыстаачак чоруктуң үзүткээр талазы-биле партия, совет, административтиг органнарның ажылында шыңгыя четпестер бар. Ындыг кижилерни илередир, учётка алыр, алдан ёзуузу-биле сагындырар ажыл районда кошкак тургустунган. Бо ажылды чоонуң чурттап турар черииң аайы-биле болгаш күш-ажылчы коллективтерге чоонуң идепкейлиг киржилгези-биле күштелдирери негеттинип турар.

Районнуң чурттакчы чонунуң хөй кезии — 69 хуузу аныяктар болуп турар. Ынчангаш оларны күш-ажылга инак, мораль талазы-биле быжыг турушту, политиктиг илеткелге ажыктыг кижилер кылдыр кижизидилгениң айтырыгларынче пленумнуң киржикчилери улут кичээнгейни салган. Ылаңгыя школаларда кижизидилге ажылын эргижирээн, амгы үениң негелделериниң дүүшпес, чогуур түңнел бербейн турар агитхевирлер-биле чорудун турарын пленумга демдеглээн. Бо ажылга башкыларның кижизидикчи ужур-дузазын колурер, харыысалгазын бедидерн чугула.

Кижилер-биле тус-туста ажылды чорутпушаан, идеология ажылдакчылары чурттакчы чонуң ортузунга шажын-чүдүлгенин хоразының дугайында дээштиг пропаганданы чорудары хүнүң бир чүүлүл айтырыы болуп турар.

Кандыг-даа айтырыгларны шиитпирлеп тура, ажылчы чонларның марксизм-ленинчи, экономиктиг өөредилгезин, интернационалчы кижизидилгезин амыдырал-биле холбап, идепкейлиг, ажыл-ишчи ёзуубиле чорударынга партия организацияллары, идеологтуг актив бүгү күжүн. Билиин, арга-дүржүлгазын бээр дээрзинге бүзүреалди пленум илергейлээн.

Бай-Хаак

Беш чыл планнарын болгаш Совет Тываның 40 чыл ююн төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышты калбартырынга районда партия организацияларының идеологтуг ажылы дээштиг салдарны чедирип, ооп арга-хевирлерни сайзырангайжып турар.

Бо дугайын СЭКП Танды райкомунуң пленумунга илеткелинге райкомнуң йнгы секретары Н. Ф. Болотов болгаш санал бергеннер «Россия» совхозтуң инек кадарчызы В. С. Кунза, «Красное знамя» солуунуң редактору В. Г. Нестеренко, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары А. А. Поляков олар болгаш өскелер-даа демдеглээн.

Идей-кижизидилгелиг ажылга, ооп дээштиин бедидеринге, сагылга-чүрүмүң, организастыг чорукту, хөй-ниитиниң корум-чүрүмүн быжыглаарынга, коммунистиринг, ажыл-агый удурткучуларының, специалистериниң ужур-дузазын, харыысалгазын бедидерииин, идеологтуг ажылды амыдырал-биле холбаарының дугайында бүгү талалыг чугааны пленумга кылганнар.

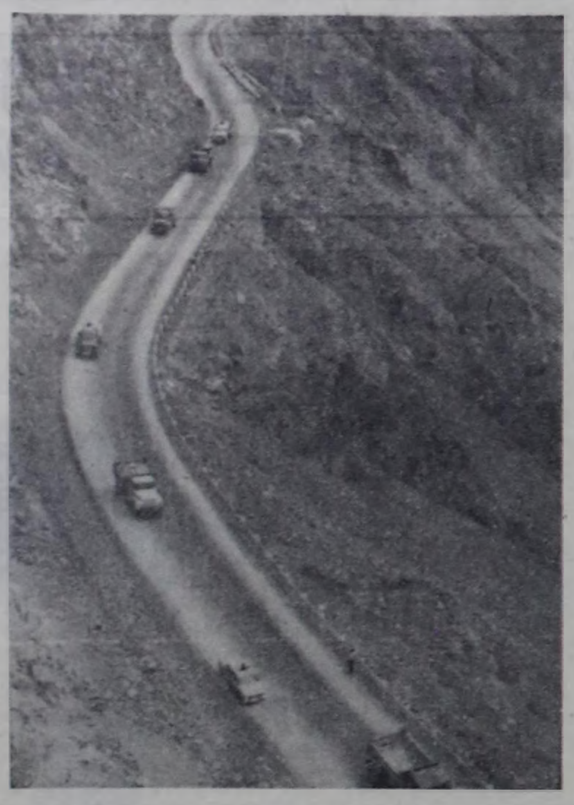

Кыргыс ССР. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга айыткан улус ажыл-агыйының ыа чугула сорулгаларының бирээзи — Энергетиктиг программаны боттандырары. Республиканың энергетиктери ол сорулгаиы чедиишкиниг шиитпирлеп турар.

Нарын каскадының бешки чадазының — Таш-Кумыр ГЭС-тиң тудугжулары дүргедеткен график ёзуулар ажылдан турар.

ЧУРУКТА: Э. Джапаркуловтуң тудугжулар бригадазы башкайгы хүннерден эгелээшле шалыпчы ажылдап турар. Солагай талаадан оң талазынче — Т. Канеев, У. Юсупов, бригадир Э. Джапаркулов, М. Батыров, К. Омокеев, Б. Турдукулов.

ЧУРУКТА: Гидроэлектростанцин тударынга херек тудуг материалдарын болгаш дериг-херекселдерни Фрунзе-Ош автоорук-биле соорткп турар.

М. АШИРБАЕВТИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ШИЛИП АЛГАН МЕРГЕЖИЛИ

«Тиилелге» колхозу 1949 чылдың чазынында тургустунган. Чай. Чедериңг ындамында авалдары, амгы Кур Чер суурнуң орну, ынчангы Суг-Бажынче кежүп эгелээн. Өгледери кижимиледй хонуктар-биле Лима Игорьевна Дамба-Даржаевиың удуртканы Хайыракан суурда херээжеиннер чөвүлели чарышка тиилекчи болган.

— Шилип алган мергежилиер тараажы-ла болгай, силер аңаа сетки.иицер хаиып, тоджып чоруур силер бе?

— 7-8 ажы-төлдүг бис. Эки ажылдаан дээш шаңнал мактадьг-даа ап чордум. Бир катап эзеллиг-чүгеннииг аътгыбиле база шаңнаттым. Оозуң бодаарга, мээң шилип алган мергежилиим бистиң өг-бүлевистиң азыракчызы. оон хейаът киирикчизи, кластакчызы-дыр. Мергежилимии бедидим, 1964 чылда 1-ги классты дужаадым, ынчан кээрде мергежилимге инак мен — деп, тутаалады.

Ол ёзуудуг бедик мергежилдиг механизаторларның бирээзи. Оон бир эки чүвеи быжыг тура-соруунда. Од кажан-даа дамаашпас, соглюзи созуңуң эзээ, кезээде шын сеткилн-биле ажылдавр кижилериии бирээзи.

— Техникамың ажылдап бээри, оон эки эдилелиидеп хамаарыжыр — деп бодаар мен. Бригада аргазы-биле ажылдап турдувус, бо кижи бодаарга звено аргазы эки. Чүге дээрге, ажылдың шынарын хынаарынга таарымчалыг.

Оон созуу чеп. Ажылдап турар техникамың ажылдың шынарын, оон ыиай кижилерниң ажылга хамаарылгазын, хынаалдаашн кылырынга звено аргазы эптиг болуру чугаажок.

Ондар Донгуракович Начын-оол Кур-Чер суурнуң хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи. Од алдын дүжүттүт Чедериин ховуларынга ам 24 чылдар иштинде үзүктед чок ажылдап келген.

— Ондар Донгуракович, бо чылдарда чеже техника мунуп каапгыпар?— деп айтырдым.

— Ийи «Беларусь», үш алчирбелиг — 5 трактор, 3 комбайи чүве бо — дээш, чазыптым бе дээнзиг кезек боданып ора — Шын-дыр — деп бо-ла.

Ондар Донгуракович Начын-оол Кур-Чер суурнуң хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи. Од алдын дүжүттүт Чедериин ховуларынга ам 24 чылдар иштинде үзүктед чок ажылдап келген.

— Ондар Донгуракович, бо чылдарда чеже техника мунуп каапгыпар?— деп айтырдым.

— Ийи «Беларусь», үш алчирбелиг — 5 трактор, 3 комбайи чүве бо — дээш, чазыптым бе дээнзиг кезек боданып ора — Шын-дыр — деп бо-ла.

Хөй кадарып, хөпээн сооргүп, күш чедиптер-ле ажылдарны кылып турганывыс ол чүве. Келир чылдың чайынында сиген кестирии, сараат салып турар анартан бис.

Техникага садым-чаланиыг эжиивс, арга-дүржүлгазыг улуг ооңдарлан чыда калбайи олар-биле кадм-ла чоруп турарын эскерип каан бис. Чылдар удаар эвес, эжиивс Ондар Донгуракович Начын-оол трактористеп ажылдап эгелей берген. Ол 1959 чылдың күзүү.

Ынчан безин бистиң совхозка бедик мергежилдиг механизаторлар база турган чүве. Түр курс ажыттынган. оон башкызы Василий Баянович Дамба турду. ол совхозтуң кол инженери. Ховутрактор бригадазының бригаддири Серен-Доржу Дукавич Ондар

Тыва АССР-ниң күрүнениң аңнарныг хевирлеринге болгаш комплекстиг аңныыр камгалалдыг черлериниң дугайында

ДҮРҮМ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдели 1983 чылдың июль 11-деги № 260 доктаалы-биле дараазында дүрүмүн хүлээп алган болгаш ону боттандырарының, хажытпазының хемчеглерин ап чорударын Көдээ ажыл-агый, Арга-маяа ажыл-агый, Мелиорация болгаш сут ажыл-агый министерстволарынга, Респотребсоюзка, Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиңге, Аңчыларның болгаш балыкчыларның республика нимтилелиңге, бойдус камгалалының нимтилелиңге дааскан.

I. НИИТИ ЧҮҮЛДЕР

1. Күрүнениң аңнарның хевирлериниң болгаш комплекстиг аңныыр камгалалдыг черлерин, аңнарның болгаш куштарның ховар хевирлерин камгалаар, камгалалдыг чер-биле кожа турар девискээрлерге оларның санын өстүрер база көвүдедир сорулга-биле тургузар.

2. Камгалалдыг черни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделя тургузар, ооң режимин, күштүг болур хуусаазын, кызыгаарларын болгаш эзелеп турар шөлүн доктаадыр.

3. Камгалалдыг чер Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң эргезинге турар, ол камгалалдыг черге контрольду боттандырар болгаш аңаа ажыл-чорудулганы удуртур.

4. Девискээрин күрүнениң аңныыр камгалалдыг черн кылдыыр чарлааны ында кирип турар чер болгаш арга-арыг участогун, суг девискээрни, чер, арга-арыг, суг ажыглакчыларындан хавырганы ол болбас.

Чер, арга-арыг, суг ажыглакчылары камгалалдыг черге доктаатка режимни сагыыр, камгалалдыг черге тургускан сорулгаларны күүседиринге бүгү талалыг дузаны чедирер хүлээлгелиг.

II. КАМГАЛАЛДЫГ ЧЕРНИҢ СОРУЛГАЛАРЫ БОЛГАШ РЕЖИМ

1. Камгалалдыг черниң кол сорулгазы болза черлик аңнарның болгаш куштарның ажыл-агыйга, эртемге база культурага үнелиг хевирлерин камгалап арттырары болгаш баш санын өстүрери, оларның амыдыралар девискээрни хевээр арттырары болур.

2. Камгалалдыг девискээрге дараазында үүлдерин хорууp:

а) бөрүлерни узуткаарындан аңгыда, черлик аңнарны болгаш куштарны камдыг-даа арга-биле аңнаары, дириг амытанарны тударын;

б) кол ажыглалга арга-арыгны кезери;

в) химиктиг хораннарны ажыглаары;

г) казымал байлактарны дилеп тывары, оларны ажыглаарын Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелеп-биле дугуржулга чокта чорудары;

д) мал чеминге будук-бүрү белеткээри;

е) механизастаан транспортун орук чок черлерге шимчээшкини.

3. Камгалалдыг черниң режимни чер, суг ажыглакчылары-биле, эртем болгаш бойдус камгалал нимтилелдерибиле дугурушканын ёзугаар тургускан.

III. КАМГАЛАЛДЫГ ЧЕРНИ КАМГАЛААРЫ

1. Камгалалдыг черниң режимни сагыырының хайгаараалым Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң удуртулгазы-биле егерлер хөй-нимтинни киништирип тургаш боттандырар.

2. Камгалалдыг черниң егерн:

а) камгалалдыг черниң режимниниң болгаш аңнаарының дүрүмнерин шын сагыырының, а ол ышкаш камгалалдыг черге кожа турар аңныыр девискээрлеринге күштүг боон турар аңнаашкы чурумнарын күүседип турарының хайгаараалын чорудар;

б) чурттакчы чон ортузунга бойдус камгалалының талазы-биле тайылбыр ажылын чорудар, камгалалдыг черниң кызыгаарларынга сагындырыг демдектерни азар болгаш эргежок чугула бижиктерни тургузар. биотехниктиг хемчеглерни чорудар база савырларда кордүнген чудуп көрдүгенин ёзугаар бээр, эдилээр, кадагалаар болгаш ажыглаар.

5. Черлик аңнарның баш санын тааржыткарын (бооннарын, тударын) Аңныыртывыш ажыл-агый эргелелиниң төлээлеткен ажылдакчыларының контролю-биле организастыг чурум ёзугаар егерь азы анчылар чорудар.

6. Камгалалдыг черниң режимни үргэн буруулуг кижилерге ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң хоойлуларынга дүүштүү административтиг, кёземче азы ёске-даа ховирниң харыысалгаашн оналаар.

7. Камгалалдыг черниң режимни үргэн совхозтар, аргаыяш ажыл-агыйлары болгаш ёске-даа организациялар, а ол ышкаш түс-түс хамаатылар чедирген когаралын ССР Эвилелиниң болгаш РСФСРниң хоойлуларында көрдүнгени хемчээлге чурум ёзугаар төлээр.

IV. ТҮННЕЛ

Аңныыр камгалалдыг черни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң чанында Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң тускай акша-хөрөнгүлери-биле тудуп тургузар. Камгалалдыг черни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле күш чок болдуруп болур.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧАА СУДНО

БЕРЛИН. Хары угда 600 ажыг улуг хааржактарны чүүктээр аргалыг чаа далай суднозуи Варнемюнде «Варнов верфт» верфиниң корабль кылыкчылары сугже эжидирип киргеи. Ол — бо чылдың эгезинден тура ГДР-ниң эң улуг судно кылыр бүдүрүлге черинің түткан алды дугаар судноzу-дур.

Варнемюнде судно кылыр черниң кол чагыкчызы Совет Эвилели боон, ооң-биле хөй чылдарда харылзажып келген. Ооң чагыын ёзугаар аңгы-аңгы хевирииң 120 ажыг чүк судноларын, оларның-биле кады Арктиканың байдалдарында эштирииге тавыштыр кылган ҳургаг чүктер сөөртүр далайның судноларын кылып берген.

СОВЕТ ЧАГЫГ ЕЗУГААР

ПРАГА. Праганың «ЧКД-Татра» заводунуң инженерлери болгаш конструкторлары совет транспортуларының чагыын ёзугаар чаа хевирииң трамвайын кылып тургускан. Дуржугга кылдыр үндүрген «Т-3М» дээр хевирлиг трамвай мурнундагыларындан ооң иштинің чүгле эптиг-тавыныалмы болгаш чоруунуң чымчаа-биле эвес, харын база дыка камналгалыы-биле онзалаиып турар. Ол чаа вагоннар мурнундагы хевирлерден 30 хуу эвээш электри энергизыны чарыгдаар. Баштайгы «Т-3М»нер бо беш чылда совет хоорайларның кудумчуларынче үнер.

Совет Эвилелинден чагыглэр Праганың ол заводунуң келир үеде хөгжүлдезининң үндезини боон турар. ССРЭ-же чылдың-на ортумаа-биле амгы үениң алды чүс хире машинаэын чорудуп турар. Ол болза, бүдүрүлге черииің бүгү продукциязының чартыынан хөй-дур. Ындыг калбак кадыы ажылдажылганың ачызында «ЧКД-Татра» хоорай демироруумуң дириг-херекселдерин бүдүрер талазы-биле делегейниң улуг дээш бүдүрүлге чери апарган.

ЧАА ДЕРИЛГЕЛЕРНИ АЖЫГЛААШ

СОФИЯ. Чаа технологтуг дерилгелерни ажыглалга кииргенинің түңнелинде Пловдивтиң «Агрия» дээр химия заводунга үнүттер камгалаар бүдүмелдерни кылып үндүрери ийи катап көвүдээн. Ол технологиязы Девииниң химия машина тудуушкунуунуң институдуның эртем ажылдакчылары ажылдап кылган.

Ол институттуң коллективи республикада «улуг химияның» кол-кол бүдүрүлгелери-биле керээлерии ёзугаар хөй чугула төлевиллелдерии кылып, индустрияның ол чугула адырларының бирээзии бедик бүдүрүкчүлүг дерилгелер-биле хандырарынга улуг үлүгүн киирип турарлар. Девииниң эртемденнериниң чогаадып кылганы дыка хөй технологтуг чаа аргаларны чурттуң химия бүдүрүлгелериие ажыглаанының ачызында БУР-нуң улус ажыл-агыйы сөөлгү чылдарда оң-оң миллион лев-аккыны камнап алыр аргалыг болган.

ЧЕДИИШКИННИГ ДЕМИСЕЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Сөөлгү хоноктарда ливан патриоттар израиль эжелекчизерге үлүг ийи удаа чедиишкинниг хөделиишкинии кылган.

Ливанның Национал патриотчу фронтузуның даймычы хөделиишкиннер дугайында мында парлаттынган медээзинде дыңнатканы-биле алырга, бир болүк партизаннар Айн-Аяуб суурнуң чоогунга эжелекчилериің механизастаттынган хайгымалчыларынче халдаашкыны кылгаш, ийи бронетранспортёрүну узуткаан. Израильдер ол мшкаш чеди солдадын өлүртүп база балыгладып когарааи.

НИКАРАГУАНЫҢ ШЫННЫГ ХЕРЭЭНГЕ ДЕТКИМЧЕ

● **БЕРЛИН.** Херээженнериниң демократтыг делегей федерациязы (ХДДФ) Вашингтонга детиктикен контрреволюстуг идегеттериниң Никарагуаже эжелекчи халдаашкывнарын доп-дораан соксадырын негээн. Ол чуртка хамаарыштыр дүшкүүрүг байдалды күштелдиргенииің бүгү харыысалгазы Рейганиың администрациязынга ойлажып турарын ооң медеглелинде демделээн.

● **ГАВАНА.** Төп Америкада кризисти шиитпирлеринии кол негелдези Гондурастың Никарагуа-биле ыыгаагаралжып турар районнарын хөделиишкинчи бүгү шериглерни чугаа чокка үндүрери болгаш саидиноожу революцииига удур чепсектир ончүк-чөңгээлерии соксадыры болуруи Кубаның «Гранма» солуну бижээн.

● **МЕХИКО.** Социалистиг интернационалдың даргазы В. Брандт Рейганның администрациязының Төп Америкада эжелекчи политиказын буруу шапкан. Барыын Европаның чурттары ол девискээрде АКШ-тың агрессчи үүгедиишкиннерин шиитпирлии-биле буруу шавар үзүрлуг деп. ол «Дна» солунга берген интервьюзунга чугаалаан.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: эмерии школачы Саманта Смиттиң эртиен ии-нофестивальдың киржиичизи, Москвадың иии эртизи Оюунцэцэг-биле Кызыл шөлге танышып турары.

А. ШОГИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). АКШ-тың херээженнериниң национал организациязының Калифорииида салбырының съездиииің делегаттары Вашингтоиның амгы администрациязының политиказын шиитпирлии-биле буруу шапкаиар. Иинтиилелде оларның дең эвес эртелиг байдалынга — ажылга хүдээи алырда болгаш ажыл төлевирии бээрде, социал хандырылга айтырыгларынга оларны массалыбиле ылгай көөр чорукка удур америк херээженнериниң киленээшкиииниг удурланыышкынының үнү чаңгыланып турган. Ол бүгүнүң түңнелиидe АКШ-та ялыш-түренги чорук херээженнериниң чайлаш чоокга таварыжыр «артык эргезин» болу берген. Херээженнериниң шыиныг негелдеринге каржызы-биле харылаавайн турар Рейганның чазаанга оларының байдалының үргүлүг баксыран туралы дээш харылсалганы ораторлар онаан турган.

Съездиниң киржиичилери Каттышкан Штаттарның херээженнерии 1984 чылдың соңгулдаларының үезиидe Р. Рейганга удур бадылаарынче кыйгырган.

ЯПОН ИЕЛЕРНИҢ ДҮВҮРЭЭШКИНИ

ТОКИО. (СЭТА). «Томагавк» дээр чалгыныыг ракеталарны чүктеп чоруур америк «Нью-Джерси» линкорнуң болгаш «Карл Винсон» авиаиосецтиг япон порттарга доктаварынга шиитпирлии-биле удурланыышкынны илередиип тур бис!» —деп, Иокоусука хоорайга болган нелериің 28-ки префектура съездизииің киржиичилериниң хүлээп алган резолюциязында чугаалаан туралын «Акахата» солун дыңнаткан. Ол съездиге чүве чугаалаан Япониияның даймыга удур херээженнер шимчээшкиииниң ажылдакчылары Японияда боо-чепсектя улам хөйүбиле эдээре бүдүрүп үндүрүп турары-биле холбаштыр боттарының ажы-төлүнүң келир үезиниге дүвүрээшкиииниң улгадыы турарының дугайын айтып тургаинар. Япон иелер тайбың дээш, Японияда шериг базаларының узуткаары, ядролуг чепсектя бүгү талазы-биле, бүрүи дүжүрери дээш демиселяи улам калбартырынче чурттуң хөй-нимтизин кыйгырташ, Японияны атомнуг дайыныың шөлү болдурбас ужурлуг деп медегазывнер.

АМЕРИК СЕНАТОРЛАРНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Даштыкы хереқтер талазыбиле сенат комиссиязының даргазы Ч. Перси, ол ышкаш сенаторлар А. Крэнстон, К. Пелл, Ч. Метайес, Н. Тсонгес болгаш Л. Пресслер космос делгеминге кандыг-даа хевириің чепсээи тургузарын хорууp дугайында ССРЭ-биле керээни чарарын чедип алырының озалдадыышкын чок азымнарын кылырын президент Рейгандан негелде салган резолюция төлевиллелиин киирсеннер. Ол документиие спутииикке удур чепсектя космоска шеңээрнге ийи талалыг хоруушкунну кылырын база айтып турар.

Сенатор П. Тсонгес (демократ, Массачусете штат) конгресстиң үстүкү палатазынга чүве чугаалаан. Совет Эвилелиииң бо талазы-биле кылган дыка хөй чугула семалдарынче хооңлу үндүрүкчүлеринің кичээнгейин углаидырган. Кандыг-даа хевириің чепсээи космос делгеминге тургузарын хорууp дугайында керээниң төлевиллелии ССРЭ КНО-га 1980 чылда-ла кииргении ол база чугаалаан. Бөлүк америк эртемденнериің болгаш хөй-кииги ажылдакчыларының кыйгырыынга харымзынга совет удуртукчу Ю. В. Андропов ындыг керээни чарарының эргежок чугулазын айыткан деп сенатор чугаалаан.

ХАННЫГ ҮҮЛГЕДИИШКИННЕР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Сан-Сальвадордан информацнль агентилелдериниң дыңнадыл турары-биле алырга, Төп Америкаиың улуг эвес ол чуртунга чылдың баштайгы чартыында политиктиг чылдаавиаиар-биле 2,5 муң ажыг кижини өлүргеи. Ындыг корпунчуг санны Сальвадорнуң католиктиг шажыныың төлээлекчизи Хесус Бельгадо эрткен воскресеньеде чүдүлге үезиидe чугаалаваш, ындыг ханиыг араатамзыг үүлгедиишкиннер дээш харымсалга бүрүүбиле армияга болгаш айыыл чок чорук албаны дээр черниң шиишкиннерииге онаажып турарын дорту-биле айыткан.

Сөөлгү үш чылдың иштииде Сальвадорга 42 муң ажыг кижи өлүртken.

ӨҢНҮКТЕРНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

● **СОФИЯ.** Бургастың И. Боядживева аттыг заводунуң коллективиин судно септээр эштип чоруур мастерскаяны совет чагыкчыларга дамчыдып берген. Ол дээрге ССРЭ-же чорутkан ындыг дөртkү мастерская болган. Совет болгаш болгар инженерлериің дем каткан күжениишкиннериниң түңнелиидe чаа модельди тургускан. Мастерскаяның деритингении амгы үениң дириг-херекселдери доозар ажылдарының хемчээлин 25 хуу улгатырар арганы берген.

Ам «Каспий» хевириің баштайгы ийи танкерии бүдүрүлгеде эптеп турар. Оларны база ССРЭ-ниң техниктиг детkимчеэи-биле кылып турар. Болгар-совет ийиралдың ачызында тургустунган бо завод бодунуп продукциязының дең кезиидеи хөйүн Совет Эвилелиниче чорудуп берип турар.

● **БУХАРЕСТ.** Эмиээшкии сорулгаларынга ажыглаар «ЛГ-10» дээр баштайгы румын лазер установказы найысылалдың ортопедия болгаш травматология клиниказынга шылгалда шенелдези чедиишкиниг эрткен. Бухарестиниң физика институдунуң специалистри нейрохирургиягa ажыглаар чаа лазерии төлевилеп турар.

Румыния Социалистиг Республикада ажылчы чоннарның кадыкшылыынче улуг кичээнгейии салып турар. Амгы үеде республикада 3700 диспансерлер, 430 ажыг поликлиникалар ажылдап турар болгаш 210 муң орунныг эмнелгелерии ажыткан. Кадык камгалалын хөгжүдүрүнге бо чылын күрүне 16 миллиард лей акшаны дозевилеп берген.

● **ПРАГА.** Хомүр-даштың черниң ханызындан барып казып алырының чаа дириг-херекселдерии чуртта эң улуг дээи Острава-Карвинскийиин хомүр-даш бассейниниң шахтёрлары алган. Опава хоорайда «Острой» каттыжышкынның специалистери болгаш бассейн бригадаларының чаартыкчылары өрүмнекчи комбайиларны, хомүр-даш андазыннарын болгаш кожаалынчак траспортёрларны чогаадып тургускан. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Милан Жабчиктиң бригадазы бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар баштайгы агрегаттарны шенеп корген. Алдаржаан коллектив хүн бүрү эң хөй — 750 тонна «кара алдыныы» чуртка берип турар. Остраваның шахтёрларын адырның мурнакчы отряды кылдыр дүрүм ёзугаар санап турар. Олар чыл бүрү 24 миллион тонна хомүр-даштыы казып, төрээн чуртунга берип турарлар.

● **БЕРЛИН.** Герман Демократтыг Республиканың Шпреэ хемде чүк сайгарар портунда тудугнуң күчүлүг техниказы чеде берген. Ооң порт тудугларын, пирстерии, дебэркадерлерии чаартырынга ам дыка хөй профессиларның специалистери киржип турар. ГДРниң найысылалының ол улуг транспорт белдирии чаарты дерээнииің соонда ооң чүк сөөртүр шинээ барык ийи катап улгадыр.

● **БУДАПЕШТ.** Чаа хевириің электровозтарын бүдүрериие Будапештиде машина тудуушкунуунуң «Гранц-Манва» дээр комбинадының коллективи кирипкен. Оларны 3600 киловатт күчүлүг электроходелдиригчилер-биле дерииp, олар ээиги демир-оруктарның электровозтар парыгынын ам кол үндезинии болуп турар «В-43» дээр локомотивтерден үжеи ажыг хуу улуг күчүлүг.

(СЭТА).

Хамааты камгалалы

ЧҮНҮ БИЛЗЕ ЧОГУУРУЛ?

Хамааты камгалалының биличиларын чон ортузунга пропагандалаар, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарны бедик деңнелге тургузар талазы-биле республикада хээре черни Кызыл район эзлеп турар. Районнуп хамааты камгалал штабының начальниги Д. С. Чымбага чоокта чаа ужуражы бергеш. 1982-1983 өөредилге чылында хамааты камгалалының район штабы кайдыг-кандыг ажылдарны кылып чорутkанын, ол дугайын чугаалап бээрин дээп мен.

— Чоннуң бүдүрүп тургусканы бүгү-ле чүүлдер буяуреллии-биле камгалап алдынган турар ужурлуг — деп, партияның XXVI съездизиниг демделээн. Ынчангаш ук айтышкынны удуртулга болдурбушаан база Тыва АССРниң хамааты камгалал штабының сүмези-биле районнуп совхозтарынга, будүрүлге, албан черлеринге, организациялариынга программа ёзугаар чаа өөредилгеии эгелээн болгаш ону бо өөредилге чылының программазын чедиишкиниииг доозкан. Үш чыл өөренир, 60 шактыг чаа программа ёзугаар (чылда 20 шак өөренир) өөренип турганнар зачёттарны чедиишкиниг дужаап, быжыг билиглиин коргускеп.

Өөредилгени практика-биле холбап турар бис. Ынчаигаш кичээлдерниң хөй кезии практика кырынга артып турар. Объект бүрүзүнде кичээл эрттирер класстарны тускавлаап дээрзи. Оларның шимелде каастагазы негелдеге түзүүр. Эрткен өөредилге чылында Көк-Тей, Баян-Кол, Черби школаларынга болган районнуң харылаза белдиринге база холушкак садыг коллективтерниге өөредилге бедик деңнелге эрткен. Ынча шергиин эге өөредилгеиниң башкылары И. Севостьянов, С. Канчыыр болган өскелер-даа өөреникчилерге быжыг билигии берип, шериг-патриоттуг өөредилгекижизидилге ажылын бедик деңнелге тургузуп турар.

Бо өөредилге чылында корузуглуг ийи өөредилгеии эрттирген бис. Апаа республика штабының начальниги Оролакчызы В. М. Коровий болгаш районнарның хамааты камгалалының начальниктери база штаб начальниктери киришкен. Өөредилгеии В. М. Коровий «эки» деп үнелээн болгаш 14 кижини хундулел бижиктер-биле база «Хамааты камгалалының черинии» деп хөрек демдээбиле шаннаан. Оларның арасында З. Ф. Курганская, А. Н. Дамбаев, А. П. Коткендей болгаш өскелер-даа бар. Ындыг өөредилге «Сукпак» совхозка база болган. Ол коргуглуг өөредилгеге штаб начальниги В. И. Усков, сапиптар дружиназының командири Т. К. Серебряпикова болгаш разведка болуунуп командири И. Е. Лапшов оларга белеткелдиип коргускенпер.

Чедиишкиннер-биле чергелештир четпестер бисте бар. Чижөлээрге, «Х Улуг Хуралга Шамбалыг» болгаш «Кара-Хаак» совхозтарда хамааты камгалалының чамдык деригг-херекселдери четче эвес. Шергиэттинмээн белүктерде өөредилге чорувайн турар. Ол ышкаш № 15, 262 мекколониаларда, райпода болгаш Терлиг-Хая, Кунгур-туг школаларында бүгү-ниитиниң 20 шактыг программазының өөредилгези организас чок эртип келген.

Тускай дыңнадыг болган ажык, хамааты камгалалының талазы-биле чүүү билип алза чогуурул, канчаар белеткенирил?

Камгалалга белеткенир чугула. Бир дугаарында бодуларга, ог-бүлеиер кежигүннерге хууда камгалалырының эт-херекселдерин (противогазты респираторну доозуига удур камгалал масказын ол адыр (оларда ажык бурунуге белеп турар ужуглуг) Хууда аптеканы, хөй эвес эмп-чемни пеллофан-биле ораагаш суг өтпес пестен ийикпе полиэтиленден даарап белеткээн шоодайга шыгжаарын сүмелеп турар. Сүттүг, сүтиу бидоннарга кудар, аксын ыяк дуглаар. Ындыг сава тымылбаза термостарны, графинии ажыглаар. Кудуктарны камгалаар. Оларның аксын так дуглаар, долгандыр 15 см хире кылдыр доңуракты азы аземиини кылыннадыр төгер. Мал-магалны, оларның чемии база камгалаар апаар. Мал чемии дуглаглыг хааржактарга, силос оңгарларынга ийикпе азы эжин болгаш соңгалары хагдынгыр кладовкаларга шыгжаарын сүмелеп турар. А улуг-улуг кодапларда малды бичии-бичии белүктерге үзер. Оларны ангы-аигы кодапиарга, арга-ыяк-ла болза, арга-арыг, чоолалар чоогунга чавызаап чергерге кадарар болза эки. Таваа шөлүг, одар дээш камгалаар чүүдер-ле хөй. А кола чүве —кижилер. Даанган ажылынга харыысалгазын үнелеп, кижилер-биле ажылдап билир болза, кандыг-даа үүле-херек чедиишкин-биле демделгедир. Хамааты камгалалы харыысалганы, бедик мергежилди негээр. Ындыг турбуже бо чугула ажылга чамдык эштер негелде чок, эрецгей чоруун көргүүп турар. Ындыг янзы чижектерни чугле Бай-Тайга районга эвес ёске-даа чамдык районнарга хамаарыштырып болур. Хамааты камгалалы — бүгү улустуи херээ. Оиу кичээнгейге ап, үре-түнелдиг ажылдаар херек.

Хамааты камгалалының биличилерии кижи бүргүзүне чаңгыраар деп сорулга салдынган турда республиканың чамдык районнары, ылангыя Бай-Тайга район бо айтырыгны кичээнгейге ап, келир өөредилге чылында эгелеп көргүүлүг болгаш аиаа кичээлдерни дуржулгалыг эш-өөрден арга-сүмеии ап турган. ыяк болетkелдиг эрттирери күзелиг.

С. САЛЧАК.

Чыыш болган

КАНДАГАР. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республикашың мурнуу эрдэнларының бөлүктериишиг, болгаш бичик улустарының башкыларының, а ол ышкаш шажын-чүдүлге төлээлекчилериниң болгаш контрреволюстуг бөлүктериин башкыларының турган. Ол бүгүнүң түңнелиидe АКШ-та ялыш-түренги чорук херээженнериниң чайлаш чоокга таварыжыр «артык эргезин» болу берген. Херээженнериниң шыиныг негелдеринге каржызы-биле харылаавайн турар Рейганның чазаанга оларының байдалының үргүлүг баксыран туралы дээш харымсалганы ораторлар онаан турган.

Съездиниң киржиичилери Каттышкан Штаттарның херээженнерии 1984 чылдың соңгулдаларының үезиидe Р. Рейганга удур бадылаарынче кыйгырган.

ЧЫЫШ БОЛГАН

КАНДАГАР. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республикашың мурнуу эрдэнларының бөлүктериишиг, болгаш бичик улустарының башкыларының, а ол ышкаш шажын-чүдүлге төлээлекчилериниң болгаш контрреволюстуг бөлүктериин башкыларының турган. Ол бүгүнүң түңнелиидe АКШ-та ялыш-түренги чорук херээженнериниң чайлаш чоокга таварыжыр «артык эргезин» болу берген. Херээженнериниң шыиныг негелдеринге каржызы-биле харылаавайн турар Рейганның чазаанга оларының байдалының үргүлүг баксыран туралы дээш харымсалганы ораторлар онаан турган.

Съездиниң киржиичилери Каттышкан Штаттарның херээженнерии 1984 чылдың соңгулдаларының үезиидe Р. Рейганга удур бадылаарынче кыйгырган.

ТАРААЧЫННАРНЫҢ СОЛУНУ

Гаяи Кантеге, мали журналист болгаш чогаалчыны, сөөлгү үеде кабинетке тавыржыры белеи эвес. Чурттаалдыының ажыл-херээ болу берген айтырыгны шиитпирлээр дээш Бамакодан Монтиже ол үргүлүү чоруп турар. Гаяи Канте бижик балбес чорукту узуткаар талазы-биле иимтии национал кампаниянынг идепкейлиг киржиичизи болгаш организакчызы. Африкаи дылдарга бижикти хөгжүдер талазы-биле ол үүтkүлдүг профпагандист. Ам бөгүүгү хүннерде мали кодээ школаларда өөреиип кирипкеи бижимел бамбар дылды тургузарынга ол шуут киришкеи. Кантеиың үндезии сорулгазы—Бамакодай самында үиүп турар «Кибару» («Новости») солуи, ол ооң кол редактору.

«Кибару» он ийи чыл үиүп турар, иомчукчулары — кодээ черии кижилери. Солуиың кол сорулгазы — чырыдыышкын ажылы. Бамбара бижикти өөреиип турарларга ажыатыг, бодүүи, иомчуттуигур домактарны ында парлап турар. Оларның уткалары: кудук иштии хирлендирбес, малириядан арбас дээе чүиү кылза эмил, баштайгы эмчи дузазы, сут дээи чижектиг. База ол ышкаш мали чон биле чазыктың демократтыг эвилелиииң кол хемчеглерии таймылырлап, делегей болуушкуиларының эң чугулазын чугаалап турар.

Ам ол солуиың бичс дунмазы — «Кибару» («Новости») — пель дылдан очулдурарга, ол дылда чугаалажып турар белүктүң саны Маиицс ийиги черде. Моптиге «Кибару» баштайгы дугаары чоокта чаа үшеи. Ооң үндүрүлгезии белеткээрииге Гаяи Канте киришкеи.

Чаа солуиың кол редакторуу Бадама Дукуре баштайгы дугаарны мениэ коргустуг. Ооң мурнуку чүүлүиде Ижээии болуи, пель чоииың ортузунга бижик балбес чорукту узуткаар талазы-биле бо солуи чоленгаш болур. Монти районуиуң географтыг байдалдарын, районуиуң девискээрииде чоруттуиуп турар «Рио», «Балык ажыл-агыиы» болгаш ёске-даа кол-кол экономика айтырыгларын солунда парлаан. Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, тараачыннарның ажыл-амыдыралы-биле тудуш айтырыгларны солуи көлүрер.

Журналистериің шиитпирлеп турар айтырыгларыи кончуг чугула. Солуиларның дузазыбиле тус черииң дылдарының бижимел хевирлерии калбартыры болгаш быжыглаары — чоииуң культура эртиелерии арттырып камгалаары. Диптиг төөгүзүи өөреиирииге дилелктилер болгаш аас чугаа төөгүчүлерге болгаш этиографтарга ол үидезии болуп турары билдингир. Бөгөр Словоиой Костн Республикада чурттап турар мали чогаалчы Амчатка Ба мииаа хамаарыштыр коичуг шып болгаш чиге киллдир чугаалаан: «Африкада моңуй берген кырган—өртеии берген библиотека».

Ынчаигаш туе черииң дылдарынга школа өөредилгезин чорудар дээш диптиг чамдык кииптарының эртемденнериииң дыиргазы (чымжы) аиаа элээи каш хуп үргүлчүлээи.

В. ОНУЧКО.
ПМА-ның тускай корр.

УЛАМ ДЕНДЭЭР

Ырак черде
Ынаам сени сактып чорааш,
Куюмналып,
Кударап-даа чоруур тур мен.
Чараш чацың
Сагыжымга чуруттунар:
Эктимге дээп,
Эртеленя берген дег боор.
Албан херээ
Аъттан дүшпейн чорук
кылып—
Айда, чылда
Аргыпшайн-даа баргыпаар
бис.
Ынчалза-даа
Урут эжим ырак-даа бол—
Ынакпылым
Улам кыптып чалгынадыр.

В. САЯРЫМБУУ.

Алдан-Маадырның болгаш Иймениң Культура бажыңнарының бот-тывынгыр артистери кыжын, чайын-даа, сезонунуг ажылдар үезинде-даа ажыл-ишчилерге солун программалыг концерттерни белеткеп алгаш, көргүзүп бараалгадып турарлар.

Чоокта чаа бир дыштанып хүнде район төвү Суг-Аксы суурунуң Культура бажыңынга алдан-маадыржылар биле ийнежилер каттыжып алгаш солун концертти чонга бараалгаткан.

ЧУРУКТА: Алдан-Маадырның уран талантылыглары З. Сувац биле Д. Соскал олар ыры күүселдезинин үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СОЛДАТ КЕЗЭЭДЕ СОЛДАТ

Арбан даргазы Таваа-Самбуу Сат чизе кылып чорааш чанып кээрге, фашистиг Германия араатан Гитлерге баштадып алгаш, ССРЭ-же оор ёзу-биле халдаан деп дүвүренчиг, коргунчуг медээ тарай берген турган. Арбан, суму дамчып, бүгү Чаа-Хөл кожуунуң девискээрин ол медээ шыва ап, арат чонуң килеңин көдүргеи. Кажа-даа баарга, ССРЭ-ге — Кызыл Армияга дузалаар, фашизмни узуткаарыга үлүг киришкен деп-ле, чонуң чугаазы ындыг турган.

Чаңгыс чер чурттугларының ол килеңинге сагыш-сеткилин каттыштырып, патриотчу чоруктуң эгелекчизи болуп, «Бүгү чүвени фронтуга!» деп лозуң адаа-биле бүгү Тываның девискээринге калбарган фронтуга белек чыыр улуг кампаниязын Таваа-Самбуу Сат деткип, арбаныныг сумунуң арат чонунуң ортузунга сурталаа ажылын идепкейлиг чорудуп эгелээн. Патриотчу бо херекке хып дээн аныяк назында Таваа-Самбуу өзек черни эзлеп турган.

Үе чергезин, ол чер чурттуг оолдар Ховалыг Калбак, Ховалыг Очур-оол, Түлүш Хүргүлек, Түлүш Сундуй-оол, Түлүш Сандак, Кыргыс Маадыр-оол, Адыг-Түлүш Бичe-кыс олар каттыжып, чыглып алгаш, ТАР-ның нам, чазаанга, шериг ямызынче билдиряшкын бижип, республиканың шериг албанынга келдиреринге, оортал ССРЭ-ниң камгалажыры-биле, фашистиг эжелекчилерни чылча шапчыры-биле фронтуже эки тура-биле чорударын дилээн билдириишкиннерни киргеннер.

Дилег харыызы үр болбаан. келдириишкин бижиктерни алгаш, шеригже аъттаныпканнар. Көдээ оолдарга шериг албаны эрттирери ындыг-ла амыр эвес болган. Эртенги сула шимчээшкинден эгелээш, селеме-биле хаак кезеригне чедир дайынчы өөредилгени хонуктуп чээрби дөрт шагынга үлеп каан, ону хажык чок күүседир. Шериг херээн ханы шингээдип алгаш, фашистерни сылба шапчыр дээн эрлер чүткүлдүг өөренип турган. Дайынчы болгаш политиктиг белеткелге шылараан, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг дайынчыларның аттары чоорту илереп келгилеэн. Ол уттундурбас үеде алганы бир чугула документтинин Таваа-Самбуу Дангатович Сат ам-даа камнаг эдилеп чоруур. Ол дээрге ТАР-ның Бичe Хурал Президиумунуң Хүндүлел бижин-дир. Ону 1942 чылдың февраль 23-те Совет Армияның байырлалының хүнүнде аңаа тывыскан.

Совет чазак эки турачыларның дилег билдириишкинин хандырган...

Эки турачы оолдар, кыстарны фронтуже үдеп турда, шериг полутумуң оркестри «Дөге баары», «Чылча шавар», «Тулгуушкунче» деп ыларны уяк-тел чокка күүседип турган. Өөрүшкүлүг-даа, мунгарачыгдаа кынып кээр. Дайын дайын-на болгай. Тиилелге чидириг чокка болдунмас. Ол дугайын эки турачылар кончуг эки билип турганнар.

Тываның эки турачылары капитан Кечил-оолдуң командылалы-биле Кызыл шериг кезээнге каттыжып алгаш, акыдуңма Украинаның хоорайларын, суурларын хостажып, немец эжелекчилерге удур эрес, дидим тулчуушкуннар. Эки турачыларның чамдыктары калыг, дошкун тулчуушкуннарга аныяк назынындан эрте чарлып, төрээн Тывазынче катап үзүп кээр арга чок болганнар.

Ефрейтор Сат аъттыг шериг эскадронунуң үшкү салбырының пулемётчизи чораан. Эскадрон Украинаның Дережно сууруи хостаар тулчуушкунга эң баштай кириишкен. Пулемётчу Таваа-Самбуу Сат Украинаның Ровно, Дубно, Сурмичи болгаш оон-даа өске хоорай, суурларын хостаарынга, өске эки турачы эш-өөрү-биле бир дөмей, эрес, дидим киришкен.

1944 чылдың июль ортаа үезинде. Тываның мурнундан эки тура-биле немец-фашистерни чылча шаварынга киржип чораан эрес, дидим оолдар, кыстарым ТАР-ның нам, чазаанның удуртукчулары, хөй-ниити толээлекчилер Улуг-Хеминиң паромунга байырлыг байдалга уткуп алган.

Солдат кезээде солдат. Таваа-Самбуу Дангатович Сат өскен төрээн Чаа-Хөлүге чеде бергеш, МЧАЭ-ни үндезилеп организастаан. Чаңгыс чер чурттуглары ефрейтор Сатты МЧАЭ даргазынга соңгуп алган. Дамырактар каттышкаш хем болур деп чонуң үлегер чугаазында дег, кожа-кады эштелгелер чаңгыс черге каттыжып чыылгаш, колхоз болган. Ук колхозту Таваа-Самбуу Дангатович каш чыл улай билдиглиг удуртуп келген.

1944 чылдың октябрь 11. Тываларның төөгүзүнде алдын үжүктер-биле бижиттинген хүн. Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле кирип, Тыва автономнуг область епарган. Хоочун фронтучу колхоз даргалап, парторгтан, Советтериниң удуртур ажылынга үр үеде-ак сеткилдиг ажылдап чораан. Сөөлгү чээрби-чыл дургузунда ол хөй кадарын келген. Чылдан чыдче бедик көргүзүттерни чедип ап, тодаргайларга, төрүүр чүс хойга онаштыр ынча хураганы, бир баштан ийи килограмм ажыг дүктү кыргып ап келген.

Дайынның болгаш тайбың күш-ажылдың фронтуларынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш Коммунистиг партия, Совет чазак оны бедик үнелээн. Күш-ажылдың Кызыл Тук, ТАР-ның республика орденнери, хөй санныг медальдар, социалистиг чарыштың тиилекчизиниң төрек демдектери-биле ол шаңнаткан. Күш-ажылының эки түңнелдери дээш ол Москвада Көдээ ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге чораан. Т-С. Д. Саттың назы-харыы улгаткан. Ынчалза-даа ол ажыл чок олура албас. Фронтучу хоочун коммунист бо хүннерде «Найырал» совхозтуң Шанчы салбырының төп шаңында ажылдап турар.

Аныяк өскенни революстуг, дайынчы, күш-ажылчы эки чаңчылдарга кижизидер ажылга ол идепкейлиг киржип турар.

И. КЕЛИК-СЕҢГИ.

ВИКТОР АРДОВ.

КАТ-ИЕМ ДУГАЙЫНДА

Шоодуг

Мээң дугайымда улус «чыткан хой тургуспас кижи» дижир. Ол шын. Аажы-чаңымда доңгун чүве чок, а Люлечканыы-даа берге-ле. Люлечка дээрге, мээң кадайым-дыр. Дыка-ла шинтпирлиг кижи. Шинтпирлиг чорукту чезиндеп, Надежда Теодоровнадан, дозеп алган. Ол мээң кат-нем болуру чугаажок.

Ох-ох-ох! Олар мени «бистиң аамайывыс» азы «азаттапайывыс», харын-даа мелегейивис» деп адаарынга ынактар. Оларга-ла эки болзун дээш кызып-ла чоруур мен... Че-че, хомудалым илереринииң орнунга бир катап кат-нем-биле таварышканым кайгамчыктыг болуушкун дугайында чугаалап көрейн.

Мээң Люлечкам, мурнундаа чаа өгленип турувуста, кайгамчык кыс турган. Ам-даа кеттиннипкеш, чагдынып, будуттунуп алыр болза, тергиин-не. Кудумчуга оолдар безин ону соңуургай бээр. А кат-нем аныяк шажакта база чараш турган деп бил. Кандыг-бир кино артизи эвес-тир ийин, ынчалза-даа... Надежда Теодоровнаның аныяк италия херээженнер хеви кеткен чуруу бисте бар. Бажында чуга аржыыл, мойнунда улуг-улуг чинчилер. Бир холунда тамбурин деп херексел туткан. Чоргаары аажок.

Ол чурукту үжен чылдарның эгезинде тырттырган. Люлечка-даа. Надежда Теодоровна боду-даа ук чурукка дыка инактар. Келген аалчыларга көргүзер, аныяда Надежда Теодоровнаның кайы-хире кайгамчык чорааның көөргедир. Кат-немниң ынак сөзү ол—«кайгамчык». Чүнүдээ дугайында чугаалап орган, «кайгамчык-тыр», кайгамчык эвес-тир» деп сөстерни дыка ажыглаар. «Кайгамчык эвес болза, чурттап шыдавас мен» дээш-ле баар.

Ийет. Херектиң үжуру мындыг. Бир-ле катап телевизор көрүп орган бис. Аңаа уран гимнастика көргүзүп турган. Силер-даа көрдүнер ыйнаан: аныяк кыстар ыяш кырлаар, шуражып, кымчы чайган кадарчы дег кожаалар чайып турар ышкажыгай. Көрүп доозупкан бис. А мээң кат-нем ол гимнастиканы көргеш, шуут телий берген. «Гимнастика кылып турар улустуң коллективинге кирер мен, ам-даа кайгамчык-тыр мен, дурт-сыным соолгу үжен беш чыл дургузунда (чурукка тырттырган үезиндеп бээр санаары ол-дур) шоолуг үрелбээн-дир. Шак ындыг чогаадыкчы коллективке мени кинрип каарын силерден дилеп аларай, суурларын хостаарынга, өске эки турачы эш-өөрү-биле бир дөмей, эрес, дидим киришкен.

1944 чылдың июль ортаа үезинде. Тываның мурнундан эки тура-биле немец-фашистерни чылча шаварынга киржип чораан эрес, дидим оолдар, кыстарым ТАР-ның нам, чазаанның удуртукчулары, хөй-ниити толээлекчилер Улуг-Хеминиң паромунга байырлыг байдалга уткуп алган.

Солдат кезээде солдат. Таваа-Самбуу Дангатович Сат өскен төрээн Чаа-Хөлүге чеде бергеш, МЧАЭ-ни үндезилеп организастаан. Чаңгыс чер чурттуглары ефрейтор Сатты МЧАЭ даргазынга соңгуп алган. Дамырактар каттышкаш хем болур деп чонуң үлегер чугаазында дег, кожа-кады эштелгелер чаңгыс черге каттыжып чыылгаш, колхоз болган. Ук колхозту Таваа-Самбуу Дангатович каш чыл улай билдиглиг удуртуп келген.

1944 чылдың октябрь 11. Тываларның төөгүзүнде алдын үжүктер-биле бижиттинген хүн. Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле кирип, Тыва автономнуг область епарган. Хоочун фронтучу колхоз даргалап, парторгтан, Советтериниң удуртур ажылынга үр үеде-ак сеткилдиг ажылдап чораан. Сөөлгү чээрби-чыл дургузунда ол хөй кадарын келген. Чылдан чыдче бедик көргүзүттерни чедип ап, тодаргайларга, төрүүр чүс хойга онаштыр ынча хураганы, бир баштан ийи килограмм ажыг дүктү кыргып ап келген.

Дайынның болгаш тайбың күш-ажылдың фронтуларынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш Коммунистиг партия, Совет чазак оны бедик үнелээн. Күш-ажылдың Кызыл Тук, ТАР-ның республика орденнери, хөй санныг медальдар, социалистиг чарыштың тиилекчизиниң төрек демдектери-биле ол шаңнаткан. Күш-ажылының эки түңнелдери дээш ол Москвада Көдээ ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге чораан. Т-С. Д. Саттың назы-харыы улгаткан. Ынчалза-даа ол ажыл чок олура албас. Фронтучу хоочун коммунист бо хүннерде «Найырал» совхозтуң Шанчы салбырының төп шаңында ажылдап турар.

Аныяк өскенни революстуг, дайынчы, күш-ажылчы эки чаңчылдарга кижизидер ажылга ол идепкейлиг киржип турар.

И. КЕЛИК-СЕҢГИ.

Мээң дугайымда улус «чыткан хой тургуспас кижи» дижир. Ол шын. Аажы-чаңымда доңгун чүве чок, а Люлечканыы-даа берге-ле. Люлечка дээрге, мээң кадайым-дыр. Дыка-ла шинтпирлиг кижи. Шинтпирлиг чорукту чезиндеп, Надежда Теодоровнадан, дозеп алган. Ол мээң кат-нем болуру чугаажок.

Ох-ох-ох! Олар мени «бистиң аамайывыс» азы «азаттапайывыс», харын-даа мелегейивис» деп адаарынга ынактар. Оларга-ла эки болзун дээш кызып-ла чоруур мен... Че-че, хомудалым илереринииң орнунга бир катап кат-нем-биле таварышканым кайгамчыктыг болуушкун дугайында чугаалап көрейн.

Мээң Люлечкам, мурнундаа чаа өгленип турувуста, кайгамчык кыс турган. Ам-даа кеттиннипкеш, чагдынып, будуттунуп алыр болза, тергиин-не. Кудумчуга оолдар безин ону соңуургай бээр. А кат-нем аныяк шажакта база чараш турган деп бил. Кандыг-бир кино артизи эвес-тир ийин, ынчалза-даа... Надежда Теодоровнаның аныяк италия херээженнер хеви кеткен чуруу бисте бар. Бажында чуга аржыыл, мойнунда улуг-улуг чинчилер. Бир холунда тамбурин деп херексел туткан. Чоргаары аажок.

Ол чурукту үжен чылдарның эгезинде тырттырган. Люлечка-даа. Надежда Теодоровна боду-даа ук чурукка дыка инактар. Келген аалчыларга көргүзер, аныяда Надежда Теодоровнаның кайы-хире кайгамчык чорааның көөргедир. Кат-немниң ынак сөзү ол—«кайгамчык». Чүнүдээ дугайында чугаалап орган, «кайгамчык-тыр», кайгамчык эвес-тир» деп сөстерни дыка ажыглаар. «Кайгамчык эвес болза, чурттап шыдавас мен» дээш-ле баар.

Ийет. Херектиң үжуру мындыг. Бир-ле катап телевизор көрүп орган бис. Аңаа уран гимнастика көргүзүп турган. Силер-даа көрдүнер ыйнаан: аныяк кыстар ыяш кырлаар, шуражып, кымчы чайган кадарчы дег кожаалар чайып турар ышкажыгай. Көрүп доозупкан бис. А мээң кат-нем ол гимнастиканы көргеш, шуут телий берген. «Гимнастика кылып турар улустуң коллективинге кирер мен, ам-даа кайгамчык-тыр мен, дурт-сыным соолгу үжен беш чыл дургузунда (чурукка тырттырган үезиндеп бээр санаары ол-дур) шоолуг үрелбээн-дир. Шак ындыг чогаадыкчы коллективке мени кинрип каарын силерден дилеп аларай, суурларын хостаарынга, өске эки турачы эш-өөрү-биле бир дөмей, эрес, дидим киришкен.

1944 чылдың июль ортаа үезинде. Тываның мурнундан эки тура-биле немец-фашистерни чылча шаварынга киржип чораан эрес, дидим оолдар, кыстарым ТАР-ның нам, чазаанның удуртукчулары, хөй-ниити толээлекчилер Улуг-Хеминиң паромунга байырлыг байдалга уткуп алган.

Солдат кезээде солдат. Таваа-Самбуу Дангатович Сат өскен төрээн Чаа-Хөлүге чеде бергеш, МЧАЭ-ни үндезилеп организастаан. Чаңгыс чер чурттуглары ефрейтор Сатты МЧАЭ даргазынга соңгуп алган. Дамырактар каттышкаш хем болур деп чонуң үлегер чугаазында дег, кожа-кады эштелгелер чаңгыс черге каттыжып чыылгаш, колхоз болган. Ук колхозту Таваа-Самбуу Дангатович каш чыл улай билдиглиг удуртуп келген.

1944 чылдың октябрь 11. Тываларның төөгүзүнде алдын үжүктер-биле бижиттинген хүн. Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле кирип, Тыва автономнуг область епарган. Хоочун фронтучу колхоз даргалап, парторгтан, Советтериниң удуртур ажылынга үр үеде-ак сеткилдиг ажылдап чораан. Сөөлгү чээрби-чыл дургузунда ол хөй кадарын келген. Чылдан чыдче бедик көргүзүттерни чедип ап, тодаргайларга, төрүүр чүс хойга онаштыр ынча хураганы, бир баштан ийи килограмм ажыг дүктү кыргып ап келген.

Дайынның болгаш тайбың күш-ажылдың фронтуларынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш Коммунистиг партия, Совет чазак оны бедик үнелээн. Күш-ажылдың Кызыл Тук, ТАР-ның республика орденнери, хөй санныг медальдар, социалистиг чарыштың тиилекчизиниң төрек демдектери-биле ол шаңнаткан. Күш-ажылының эки түңнелдери дээш ол Москвада Көдээ ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинге чораан. Т-С. Д. Саттың назы-харыы улгаткан. Ынчалза-даа ол ажыл чок олура албас. Фронтучу хоочун коммунист бо хүннерде «Найырал» совхозтуң Шанчы салбырының төп шаңында ажылдап турар.

Аныяк өскенни революстуг, дайынчы, күш-ажылчы эки чаңчылдарга кижизидер ажылга ол идепкейлиг киржип турар.

И. КЕЛИК-СЕҢГИ.

Шыдыраа дугайында чогаалдарга ооң демдеглелдерни 1826 чылдың тоңчүзүнге хаамааржыр. «Холера» деп эгелиг автобиографтыг демдеглелдеринде шүлүкчү бир студент оол биле үргүлчү шыдыраалап турганын сактып турар. Ол оол дээрге-ле шүлүкчүнүң Тверь чурттуг оонуу Алексей Николаевич Вульф-тур. А. И. Вульфтуң демдеглелдеринде Пушкин дугайында одуруглар аразындан оларның шыдыраалап турганының дугайын тып аар бис. 1829 чылдың январьда Тверь губерниязындан Петербургче чоруп ора, аът эде шапактаар аразында бо-ла сала берген турарлар.

Кадайының болгаш уруглариның шыдыраалап билир кылдыр өөренип алырып, оонга ынак болуруун шүлүкчү күзээр чораан. Наталья Николаевнаның шыдыраага өөренип турарын билип алгаш, 1832 чылдың сентябрьда ол кадайынга мынча деп бижээн: «Өөрүп четтирдим, мээң сагыш-сеткилим, шыдыраалап өөренип турарын дээш четтирдим. Чогумчадыг ег-буле бүрүзүнге эргежок чугула чүүл-дүр, сөөлүнде шынзыдар мен».

1836 чылдың август 14-те Петербург чурттуг ном садыгжызы Ф. Беллизардан шыдыраа оюнларынга тураскаатказын төөгүде бир дугаар ай санында үнер журналдың Парижке үндурулгезинден үш номерин чорударын дилээн. Ол журналдар шүлүкчүнүң библиотеказында шыгжаттынытынган.

И. ЛИНДЕР.
төөгү эртемнериниң кандидады.

ИЙДЕ-ШЕТ

Сарыг-Хөлчүк арт. Арттың бетин ийин—«Ак-Туруг» совхозтуң малчынарының чайгы одар-белчири ол. Оруктуң бир талазы арга-арыглыг, кок-шыктыг, шиви чаптыгган, оске талазы сүүр-сүүр бодик даглардыг. А артыы ийнин дургаар шөйлүп чоруткан даглар эдээнде «Искра» совхозтуң хойжуларының ыштаглары бар. Чадаана сумузунуң Бажың-Алаакка колхоз чаа тургустунуп эгелээр-ле-ле, хойжулап келген адаптелериниң ат-алдарын уламчылап, оларның изин баскан оңгы үеним аныяк хойжуларны Алдын-оол Ооржак биле Ватьына Ондар бо кыштагларның докгаамал эолери болу бергеп.

Кандыг-даа арт кадырберт, улуг-биче-даа бол, бодунуп адын эдилээн уткатөөгүлүг болуру чугаажок. Сарыг-Хөлчүк база ындыг. Шаанда чернин суу албек үеде арттың бетин ийинде шөйлүп чоруткан шыкка делгем сарыг хөл турган дээр. Ол хөлге шагнын чайгы каас, чараш үезинде ангырлар эжеш-эжеш болуп алган бо-ла ужуп келгилээр турган. Ук чер ак-мец-биле база байлак. Чадаана сумузунуң хоочун аччызы Моңгуш Коңгар-оол база Ак-Туругнуң аччы уктуг Холчүк ирей аал-чурттуңдан аңнап үнгеш, бо арт кырынга болганчок-ла ужуразы бээр турганнар. Ийи аччы кудашкылар-даа улус чүве-дир. Арт кыры ыжык черге одагланып, чер-чурттуң хөорежип, тыпкан олчазын денге үлежип алыр чорааннар. Олар ак-менге тотчеглекчи эвес, оларның эр-кызын ылгап, ойлеп адып алыр турганнар. Холчүк ирей олчазын орук ара аалдарга бичиилеп үлеп «тэнды кежип-дир, четтирип көрүнер уругларым» дээр чораан.

Ол ашак кызыл-дустаар дүштә улуг оглун кыйгырып алгаш «улуг-хүнге чедир каш хонуп арты, ол үеде чаңа бээр мен. Аваңарны хып дээн аныяңда өлүм чарып аппарган болгай. Силерни ыдык-хептен алетпедим, ашчуттан аштатпадым. Орантандыыстың авыралында силерни азырап, бут кырынга шүптүларны тургузуп каап мен. Мени Сарыг-Хөлчүк арттың хүн үнер талазында чаңгыс дөстуг он адыр шет баарынга ажаар силер. Оон ынай чугаам, чагыым чок» дээш, ол-ла хевээр шимээп чок барган дээр. Ам ол шет Сарыг-Хөлчүк арттың сирт кырының шала бээр ийинде. моон чоруткан асфальтылыг оруктуң оң талазында, ырак эвесте, оске шеттерден ылгалып костур. Бойдустуң хөй адырларлыг үнүжүнүң хелегезинге чайын сериттенип, дыштанып олурарга, магалының чүү дээр! Шет чанында чаптың үнген терең сиген аразында ак-кок оплуг чечектер салгын-сырын аяшбиле сагланнайын турганнар. Сарыг-Хөлчүк арттан эрткенимде ол шеттиң баарында чер-биле дескилежи берген чевегин бо-ла көөр мен.

М. АРТАА.

СОҢУУРГАКТАРГА

«...ЧЕТТИРДИМ, САГЫШ-СЕТКИЛ»

Александр Сергеевич Пушкин шыдыраага хөлчок ыяк чоннаан. Ол дугайын 1832 чылдың сентябрьда оон кадайынга бижээн чагаазы, «Евгений Онегин» деп романында тураскаадлыг одуруглар болган чогаалчының библиотеказында шыдыраа номнары хереглелеп турар. 1820-1824 чылдарда чырыкче үнген ол номнар чогаалчының шөйлүп хире пазы-харлыг турган шыдыраага хандыкпылдыг турганын база тодарадып турар-дыр. Он сескн үс ышкыдың сураглыг франкуз шыдыраачызы болган музыкантыам Филидорнуң Парижке ыарлатканы «Шыдыраа оюнунуң сайгарылгазы» база Александр Петровтуң шыдырааның системалыг чурумчуткан оюнуның дугайын бижээн номнары ийи-ийи экземпляр бар. Ол номнарның бирээлинде мынча деп тураскаал бижик бар: «Дээрги Александр Сергеевич Пушкинге ёзулуг хүндүткелдин демдээ кылдым. Үндүрүкчүдэн». Россияның бирги шыдыраа мастери А. Д. Петров-биле улуг шүлүкчүнүң таныш болгаш ужуражып турганы моон илдеп.

Пушкинниң чогаалдарында оон шыдыраавы хүндүлээринип, ону шыырак ойнап биличиниң утказы сиңген одуруглар-га таважыр бис. Чижээлээрге. «Евгений Онегинниң» дөртку эгезинниң XXVI строфазында Ольга биле Ленскийниң шыдыраа ойнап орарын тода көргүскен.

Шыдыраа дугайында чогаалдарга оон демдеглелдерни 1826 чылдың тоңчүзүнге хаамааржыр. «Холера» деп эгелиг автобиографтыг демдеглелдеринде шүлүкчү бир студент оол биле үргүлчү шыдыраалап турганын сактып турар. Ол оол дээрге-ле шүлүкчүнүң Тверь чурттуг оонуу Алексей Николаевич Вульф-тур. А. И. Вульфтуң демдеглелдеринде Пушкин дугайында одуруглар аразындан оларның шыдыраалап турганының дугайын тып аар бис. 1829 чылдың январьда Тверь губерниязындан Петербургче чоруп ора, аът эде шапактаар аразында бо-ла сала берген турарлар.

Кадайының болгаш уруглариның шыдыраалап билир кылдыр өөренип алырып, оонга ынак болуруун шүлүкчү күзээр чораан. Наталья Николаевнаның шыдыраага өөренип турарын билип алгаш, 1832 чылдың сентябрьда ол кадайынга мынча деп бижээн: «Өөрүп четтирдим, мээң сагыш-сеткилим, шыдыраалап өөренип турарын дээш четтирдим. Чогумчадыг ег-буле бүрүзүнге эргежок чугула чүүл-дүр, сөөлүнде шынзыдар мен».

1836 чылдың август 14-те Петербург чурттуг ном садыгжызы Ф. Беллизардан шыдыраа оюнларынга тураскаатказын төөгүде бир дугаар ай санында үнер журналдың Парижке үндурулгезинден үш номерин чорударын дилээн. Ол журналдар шүлүкчүнүң библиотеказында шыгжаттынытынган.

И. ЛИНДЕР.
төөгү эртемнериниң кандидады.

ТВ

ИЮЛЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Бир эвес кадык болуксазынза». 9.05 — Спорт дугайында информация. 9.20 — «Ада-иелер, силерге». 9.50 — «Спортлотонуң» 30-гы тиражы. 10.00 — Айыл чок шимчээшкин. 10.30 — Египеттиң национал байырлалы — Революция хүнүге уткуштур кинооочерк. 10.55 — Уругларга фильм — «Капитан Гранттыңның уруглары». 12.30 — В. В. Маяковскийниң төрүттүүген хүнүге турас-каткан кежээ. 13.50 — 14.05 — Чаңсар. 14.05 — «Челээш». Улус чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның V делегей фестивалы. Никарагуаның улус уран чүүлү. 14.50 — Богун делегейде. 14.45 — Спорт дугайында информация. 15.20 — «Шөлүдан эгелээртир бис». Документалдыг телефильм. 15.40 — «Тайбың чоруу». Телеочерк. 16.05—«Ырак болгаш чоок ыры». 16.55—Политиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.25—«Дириг амытаннар амыдыралы». 18.25—«Мистер Мак-Кинлиниң дүргүнээны». Уран-чечен фильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының байырлыг ажыдыышкыны. 23.05 — 23.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес кадык болуксазынза». 8.25 — «Өңнүктер-эштер дугайында» деп уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 10.40 — «Эртенги почта». 11.10 — Кемеровойуң телестудиязының программазы. 12.05 — Спорт дугайында информация. 12.25 — «Сээң чурттал турар черим». Мультфильм. 12.35 — «Кайгамчык Куба». 13.15 — ССРЭниң улустуң артизи А. Ведерниковтуң концерти. 13.55 — «Гарантия» деп садыг фирмазының дуржулгазының дугайында документалдыг фильм. 14.35 — И. Гайди. Концерт. 15.00 — «Волгоград». Документалдыг телефильм. 15.10 — «Музыка киоскузу». 15.40 — «Улуг улустуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 3-кү фильм — «Төрээн чер». 16.35 — «Кино корукчузуңун эдерингээн». 17.20 — «Бижимел дептериңде чеди демдектер» деп телешиниң баштайгы көргүзүү. 19.00 — Делегейде болуушкуннар дөмүлалы. 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Таңчыктыг улудар, чаштар!». 20.15 — «Кижилериниң салым-хуузу». Документалдыг телефильм. 20.45 — Спорт дугайында информация. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.45— Концерт.

Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищези 1983-1984 өөредилге чылында чаа ажыттынган электри дериг-херекселдери болгаш электри четкилериниң электромонтажниктерин белеткээр салбырже өөренирин күзээнгерни чалап турар. 8 класс дооскаңнар 3 чыл, ортумак эртемниглер — 1 чыл өөренир.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, 1 дугаар бажың. Тел. 2-21-09, 2-54-14.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Хууда автотранспорттуң эдлеринге Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң Куравтоинспекциязы 1983 чылдың июль 30-де бо чылдың техниктиг көрүлдезин доостурун сагындырып турар. Чогуур үезинде техниктиг көрүлде эртээн хууда автотранспорт эдлериниң машиналарының дугаарын уштур болгаш ажыглаарын хорүүр.

КУРАВТОИНСПЕКЦИЯ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бинче чаастаар. Дүне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 5—12 градус чылыг болур. Хүндүс 22—28 градус чылыыр.

ИЮЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Призрачное счастье» 9.30, 12.20, 17.00, 20.00. «Сионизм перед судом истории» 15.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Летающая мельница» 10.00, 12.10, «Козерог-один» 14.00, 18.30. «Не могу сказать «прощай» 16.40, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Самая длинная соломинка» 16.40, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Джонни Чикано 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Приключения Али-Бабы и сорока разбойников» 14.30, 19.00 шактарда.

Редакциянның адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийзи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейп баргада 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1066.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00879

Бүгү чүүттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 170 (12260) | 1983 чылдың июль 24, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

МОСКВАДАН ЧОРУПКАН

ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарның баштаавы ВУР-нуң партия-чазак делегациязы июль 22-де Москвадан Киевче чорупкан. Делегацияга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чалаанын ёзугаар албанның аянчоруун кылып Совет Эвилелинде чоруп турар.

Ужуп чоруур мурнунда Кремльге ВУР-нуң болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктарын аскан Кремльдиң Улуг ордузунуң чанынга делегацияны үдээн.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов Я. Кадар-биле болгаш делегацияның кежигүннери-биле чылыг байырлашкан.

Үдээшкинге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы деректер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков болгаш албанның эске-даа кижилери киришкен.

Удеттирген автомашиналар Кремльден аэропортче углай чорупкан.

Аэродромга аалчыларны эштер А. А. Громыко, Г. А. Алиев, М. С. Горбачёв, албанның эске-даа кижилери чылыг-биле үдээн.

Киевке Я. Кадарны, делегацияның кежигүнерин СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының бирги секретары В. В. Щербицкий, республиканың эске-даа удуртукчулары чүректиг ханызындан уткаан.

МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЭЭЗРИ — БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

Мал чемнерин белеткээриниң шалыпчы айының хүннеринде мал чемнериниң курлавырларын эң хөйү-биле мөөңнеп алырынга бүгү аргаларны ажыглаалы

СЭКП обкомунда

МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЭЭРИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫН ЭРТТИРЕР ДУГАЙЫНДА

Бо чылын малга бөдүүн болгаш чулуктуг чемнерни белеткеп бүдүреринге таарымчалыг байдалдар болгаш курлавырлар бар-даа болза, ол ажылды совхозтарда организастап турарының темпизи дыка багай болуп артпышаанын СЭКП обкомунуң бюрозу айыткан. Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары районнарга база совхозтарга-даа көдээ ажыл-агыйның ол эң-не харыысалгалыг кампаниязын чеднишкиниг чорударынче ажылчы чоннарны мөөңнээринің дээштиг хемчегларин ам-даа албайн турары дыка четпес. Мал чемнерининг белеткелинде ажылдап турар бригадаларның, звеноларның саны эвээш, хөй санныг техниканы ам-даа ол ажылче киирбээн, хоорайларның, районнар төптериниң чурттакчыларын, бүдүрүлгелериниң, организацияларның болгаш албан черлериниң ажылчыннарын база албан-хаакчыларын мал чемнерин белеткээринче эвээш хаара тудуп турарын база четпес деп демдеглээн.

Ол бүгүнү барымдаалааш, СЭКП обкому 1983 чылдың июль 25-тен август 25-ке чедир мал чемнери белеткээринің талазы-биле шалыпчы айны чарлаарын доктааткан.

СЭКП хооркомнарынга, райкомнарынга, хоорайкүүскомнарга, профоблчөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, Көдээ ажыл-агый министерстводунга, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерстводунга, Сельхозкүркомга, райагроүлетпүр каттыжышкыннарынга, совхозтар директорларынга болгаш специалистеринге, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, улус депутаттарының көдээ Советтеринге бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнерин планда айыттынган даалгазының 70 хуузундан эвээш эвести бедик шынарлыг кылдыр белеткээринче бүгү-ле күш-ажылчы болгаш материал-техниктиг курлавырларны шалыпчы айның үезинде мөөңнээрин дагзыр.

Мал чемнери белеткээринің бүгү-ле бар турар техниказын ажылче кандыг-даа озалдадыышкын чокка киирерин партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарынга хүлээндирер. Чер болганга немелде бригадаларны болгаш звеноларны организастаар, оларга техниктиг база транспорт чепсек-херекселдерин быжыглаар, хүн бүрүзүнүң тодаргай даалгаларын бээр, оларның күүседттинип турарынга шынгыы контрольду тургузар херек деп шалыпчы ай дугайында доктаалда чугаалап турар. Мал чемнерин белеткээринге бүдүрүлгелериниң, организацияларның болгаш албан черлериниң, студентилериниң, сургуулдарның болгаш бүгү чоннуң киржирин хандырары чугула. Мал чемнериниң белеткелчилериниң аразынга дээштиг социалистиг чарышты организастаар.

Мал чемнерин белеткээр талазы-биле ажылдарга коллективтиг керээ-биле ажылдаар арганы чер болганынга калбартыр, кижилерге материалдыг шаңнал-макталдың немелде хемчеглерин ажылдап кылыр, күш-ажыл төлевириниң ниити-шаңнал системазын нептередир талазы-биле хемчеглерни республиканың Көдээ ажыл-агый министерстводунга алыр ужурлуг.

ШЫНААДА САРААТТАР

Шагаан-Арыгдан Торгалыгже баарда арай чигаанныглиг үнген бис. Мындыг орайтап, ажыл шагы төнер деп турда, аңаа баарга сигенчилер турар ирги бе деп сести-сести үнүптүвүс. Шыпап-ла орукка чорувуста ында орук септеп турар орукчуларның машиналары дистинчикен бадып турду. Торгалыгның делгем сигеп шөлдери көстүп кээри биле ында хөй-ле көстүр чүве кожа-кожа турар (бот-боттарындан шыпап-ла ындыг-ла кончуг ырак эвес турар) сараттар. Сараттап ургусхулаан дорааи оларны херимнеп каапкан болду. Чылдан чылче четпир санныг мал чемни белеткеп ап турар Торгалыгның сигенчилериниң ажылы мындыг болур улус-ла болгай деп бодап чоруп ордувус.

Безек өскеп орувуста кожуглуг бир трактор, сараат салыкчылыг база бир-бир трактор костүп тур. Чоокшулап келиривиске, ында ажылдаап сигенчилер база тур. Ол дээрге «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң мал чемни белеткээр механизастаан отрядының сигенни болдүрүп, сараттап турар бир звеновуның кежигүннери болду. Бригада турлаан айтырарывыска олар: «бо мынчаар сигенни шуптузун кезип, сараттап каапканы-биле» бөгүн бригада турлаа моон көжүп өскээн, сүүр аданда барган» деп харыыладылар. Оорган улай өскээп тудум янзы-бүрү маркалың дугуйлуг тракторларында кошкан сигеи кезер техникалыг кижилер ында-мында боттарының хамаарышкан ажылын салдык чок кылган турду. Бээр чоруурда бистиң ол чигаанныйстеп үүт-даа артпаан. Мал чемнп үейну белеткеп ап. малга бижыг чем-суурну тургузуп турар торгалыгжыларның ажылжи мындыг болур-даа деп бүзүреп улам улгадып, ажылиштн билдилиг организастаанынга, кижилериниң ажылче сундунганынга өөрүп, каиа-даа ажылды мынчаар кылыр чүве болза мал чемни чедишпес деп чугаа турбас ужурлуг чүве-дир ийин деп бодал башка бижыгып орган.

Баштайгы ужурашкапывыс сигенчилер Март-оол Бегзинниң звенозуның кежигүннери. оон дараазында база-ла белдүрүкчү-сараттакчы звенопуң — Василий Шивитпп звенозуның ажыктары, оон соонда сигенни кестирер звеноуң кежигүннери курлак чедир үнген сигенни чыттыр кестирген тур. Ол Валерий Бичс-оолдуң звеноиу.

Бригаданың көжүп келген чаа турлаанга келириискс, ында база-ла бодунуң ажылбиле ажыл чоруп тур. Механизастаан ортрядтың удуртук. чүзү Кек-оол Комбуевич Лаалын узун столда олурупкан бодунуң дузалакчызы Василий Самбыл-биле кылган ажылды түңнээн, бот-боттарының тус-тузунда демдеглелдерин тулгаан орлар. Эдикчилер, поварлар база-ла тус-тузунда ажылдаан.

Каш чыл улаштыр ажылдап турар, бижыгып турумчаан мал чемн белеткээр отрядтың, бо чылгы ажылы база эки чоруп турарын дараазында саннар коргузуп турар. 840 га хөй чиидыг сигеннің 340 ажыг гектарының сигенни кестирген, сараттарда курлаан сигеи ам безин 512 тонна четкен. Отряд бо Торгалыгның сиген шөлдерни кезип доосказ, Кожайның, Сөрлит-Доңмуң сигенинче барып кирер. Оон соонда ийнги кезилде..

Сигенчилериниң турлаандан чоруурувуста кежээкиниң 8 шак ашкан, сигенчилерге кежээки чемни чаа-ла белеткеп эгелей берди. Чемнепп алгаш олар шуут карангылаашкы чедир ажылдаарлар. Даартазы-да ажыл 7 шакта эгелээр. Бригада бодунуң чылда үлүүн — 3000 тоннаны чедир болгаш ажыр күүседкиже, мал чемниң белеткели доозулгузе ындыг болур.

М. САЯ.

ЧУРУКТАРДА: сигеп кестирип турар тракторлар; оларның башкарымкылары (солдагай талазындан) Иван Амбаров, Александр Ак-Лама, Василий Киргыс, Саян Намчыкпай, Колгар Маскаров.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

МАССАЛЫЫ-БИЛЕ КИРГЕН

Мал чемнерииң белеткелинче Кызыл районда «Кара-Хаак» совхозтуң ажыл-ишчилери массалыы-биле кирген. Сиген белеткээр механизастаттынган звено көк-тараапы сенажтап турар. Олар баштайгы хүннерде муң тонна сенажты салган. Хол-биле сиген кезер 5 звено бар. Хойжу Чоруна Хүлер-оолга удурткан чедиг-биле.

Мал чемнерииң белеткелининг шынарын хынап көөрубиле түр постуларны звеноларда тургускан. Олар сигенни кезип, кургадып, бөлүп турарының шынарын, машина-техниканың ажыглалын, кыварчаар чаргыдалыг хынап көөрүп, четпестерни чогуур үезинде эдип турарлар. Механизастаттынган звенода тургускан Виктор Самороковка удурткан пост багай эвес ажылдап, көк-тараапы кестирип, хээндектеп, сенажты салып турарын хынап көргеп. Олар ажылын моон соңгаар улам идепкейжилер.

Кара-хаакчылар ниитиниң малынга мал чемнерииң белеткелининң темпизин хүн келген тудум-на бедидип турар.

К. МОНГУШ.

ЧАРЫШТЫГ ЗВЕНОЛАР

«Суг-Хөл» совхозтуң механизастаттынган бригадазы 670 тонна сиген белеткээр планныг. Оон бригадири Кан-оол Ондар, партбөлүк удуртукчулу Чан-оол Ондар звенолар аразында чарыштыг организастаан. Сигенчилер Ак-Суг унунда 4 сараатты салган. Трактористер Океров Ондар, Серго Свердлов эки ажылдап турар. Суг-Аксы сүүрда чурттап турар пенсионер Борбак-оол Мөртей-оолович Күжүгет ооллары-биле чылдыңна 80—90 тонна сигенни совхозка белеткеп берип турар. Ол ам база сиген кезилдезинче кирипкен.

Х. С. Ондар удурткан ооренчилер звенозу Кызыл-Тайгада чайгаар үнген сигенни кезип турар. Олар 60 тонна сиген белеткээр планын 90 тонна кылдыр ажыр күүседиптерин хүлээнгеннер.

Кара-Чыраа салбырда сигенни 4 трактор кезип. 2 трактор болуп турар. Э. Т. Монгуштуң звенозу 120 га черниң сигенин кескен. Олар 15 тонна сараатты салган.

А. БАГЫР.

„ШУПТУ СИГЕННЕП ЧОРУПКАН“

Шак ындыг чарлалды Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң конторазының эжиниден кордум.

— Хамык улус черде ийин. Богун ында барык-ла үш чүс чыгам кижи ажылдап турар. Мынча кижиниң айтыыр. кадыыр болгаш аъш-чем-биле хандырары. ажыл-ишче организастаары амыр эвес чүве-дир: бир-ле чүве четпейн баар. Социалистиг чарыш түңнели үндүрер дээш безип бо каш кижи арай деп чыглып алдывыс. Парткомнуң. колдээ Совет күүскомунуң кежигүннери түскай эртемнеттер болгаш оске-даа харыысалгалыг эштер аңгы-аңгы бригадалар. звеполар харылаар болгаш. чамдыкта хүп хүпү-биле корүшпейн баар-дыр бис—деп. совхозтуң директору Сергей Седен-оол чугаалады.

Совхоз директорупуп-даа. чарыш түңнели үндүрүп турган оске эштерпип-даа чугаазындан алырга. ында мал чемнипп белеткели сөөлгү хүнперде шуудай бергеп. Мал чемнииң белеткелинге киржир ужурлуг бүгү техника болгаш ажылчып күш — боттарыпың туруштарында. Бригадаларда болгаш звеноларда партия. комсомол болгаш депутат база улусчу контроль болуктеря ажылдап турар. Ажылдың бүдүрүкчүлүүп болгаш шынарын бедидер. шак. минута бүрүзүп долу ажыглаар талазы-биле социалистиг чарыш сигенчилерпиң бижыг деткимчезин ап. оларны улам сорук киирген. Бо бүгүнүп ачызында совхозтуп хүпде 60 тонпа мал чемн белеткээр онаалдазы бурунгу хүн 71. дүүп 67 тонпа кылдыр ажыр күүсеттинип турар апаргап. Ук көргүзүг оон кудулавас болза. совхозтуң сиген белеткээр планы август айпа күүсеттине бээр. Ыпчалаженок мал чемперииң оске хөвирлерин белеткээрииге база күш пегеттинер дээрзип үтүп болбас. Ол күш—машина-техника болгаш ажылчыпнар — Сарыг-Септиң болгаш Кызылдың ук совхозту шефке алган организацияларын-дан келип дээраинге ндеген. оларны четтикпейн манап турар.

Контора. Мал чемпиңп белеткелчилериниң баштайгы он хонуунуң түңнелии үндүрген улус самбыц хап. чай чок ажылдаан тур. Чогум санпуңу түңнээрииге берге эвес чорду. а күш-ажылдың сагылга-чурумун чугаалажы бээрге, маргылдаалар бо-ла үнүп кээр. Черле ыпчаш. социалистиг чарыштың негелдезп шыпгыы чорду.

Социалистиг чарыштың түңнелип. оп хонук дургузуида пайы бригаданың. звеноиуп болгаш кижи бүрүзүпүп капчаар ажылдааның. кымнып улегерлиг. а кымпып чурум чок болганып улут-биче турлаг болгаш кижи бүрүзүпге тыцпадыр. «Агитхүүдустарга» чарлаар. хүралдар эрттиринп. чаа сорулгаларны салыр чорду. Ылдыг хемчеглерпиң бирээзии Баян-Колдуп сигенпилеринге кордум. Ацаа ра-йонпуп Культура бажыңынып «Романтика» агиткультбригазы концерт база үпдүргеп.

Баян-Колда хойжулар сиген кезип турар. Сигенчи звенолардап социалистиг чарыштың тиилекчизи. Салчак Балай-оолдуң удурткан звенозу болган. Аът-биле сиген кезер ийп машиналыг болгаш чаңгыс грабльдиг, он бир кежигүнүүг ол звено 100 тонна сиген кезер планының 31 хуузун он хонук дургузунда күүседип алган. Ол дээрге чаашкыныңг хүнпер үрээдээ. кижи бүрүзүнүң хүнпүпо үш тонна хире сигенни белеткеп четтигип турганы ол-дур. Бүгү сигенчилериниң шупгузу ыпчаар ажылдаар болза. план күүсеттинер.

— Бо шилчпир кызыл тукту сөөбас дээш. ам-даа кызып ажылдаар бис. Мында кескен. ам болер сигенпиис хөй. опу доозупкап. Самчыыр. Шеңпелиг. Шопааты ыпаар баар бис. ында сиген моол-даа дүжүткүр. Бистиң звеновустуң кежигүп бүрүзү мал чемпп көөрүдеир белетсөөрпнче бүгү күжүп салып турар—деп. чарыш түңпээп хуралга звеноиуп удуртукчузу чугаалады. Салчак Балай-оол социалистиг чарыштың чартык чыл түңнелиипде мал-чыннар ортузупга база тиилекчи болгаш. кадайы Александра-биле кады Пятигорскиге дыштанып халас путёвкалар-биле база шаңнаткан болду. Бо удаада аът-биле сиген кезерииге база кымга-даа алдыртпаан.

Он хонуктуң социалистиг чарыжы мал чемпиңп белеткекчилеринде мурнакчылардың хүннүп-не ковүдеп турарын коргускеп. Оларның арасында механизатор кыстар Галина Кокербеп. Валептина Саннал. чолаачы Сергей Данлаа, хол-биле сиген кезип турар Авык Чагар-оол. Күжүгет Мочурга болгаш сүт-баараи фермазы ышкаш будүнбудуп коллективтер база бар. Мынчаар чугаалашкан соопда, дараазында он хонукта моолда артык ажылдаар. бүгү күштү мал чемпиңп белеткелиипче октаар деп дугуржуп алдылар. Оларның сөзүпүп боттарыпырыпга бузурээр-меп. Контора эжиипде чарлал бериң караамда костүп тур: «Шупгузу сигеннеп чорупкап».

К. ЧООДУ.

БАЙЫРЛАЛДЫГ АЖЫТТЫНГАН

Бистиң чурттуң кол спортчу шолу — В. И. Ленин аттыг Төп стадионну каастап шимээн. Июль 23-те аңаа ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының түңнел маргылдааларының байырлыг ажыдыышкыны болган.

Бистиң чурттуң спартакизда бүрүзү Ала-чурттуң болгаш делегей-даа спортунга төөгүлүг болуушкун бооп келген. Бо-даа удаада база ындыг.

Байырлалдың хүндүлүг аалчыларының аразында —совет күш-культураның хоочунары, алдарлыг чемпионнар, бүдүрүлге мурнакчылары, хөй-нинтиниң төлээлекчилерп. Индирлерде — Делегейниң олимпийжи комитединиң президентизи Х. А. Самаранч, элээп хөй чурттарның Москвада турар дипломаттыг толээ черлерининг баштыцнары. ДОК-туң кежигүннери, делегейниц спортчу каттыжышкыннарының. национал олимпийжи комитеттеринпң кежигүннери.

Стадионнуң шолүиге спортчулар «VIII» деп санны чуруп коргускеннер.

Дараазында «Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң, күш-культура институттарының студентилери «Совет спорттуң түгүп бедик тудаалынарı» деп лозупгуң адаабиле янзы-бүрү мергежилгелерпп коргускеннер. Оларны гимнастар, акробаттар, батут кыпгыр шуракчылары солаан.

Эвилелдешкен республикаларның национал хептерлиг толээлери ногаан шолге үүпүп келгеш, байырлалдың бүгү кижикчилеринге байыр чедиргеннер. Оон соонда олар топ индирже үне бергеш, партия болгаш чазактың удуртукчуларынга чечектер тудусканнар.

Фанфарлар чаңгыланып-ла үнген. Свортчуларның парадмарыжы эгелээн. Олимпиада-80-пиң үш даклыг чемпиону, делегей чемпиону болгаш рекордчузу Владимир Сальников Совет Эвилелиниң тугун кодурүп алгаш чораан. Баштайгы олурукка — эвилелдешкен республикаларның туктарын тутқан атлеттер. Индирлерден спартакиадаңың кижикчилеринге адыш часкап, байыр чедирип турган:

«Бистиң күш-ажылга болгаш спортка-даа чеднишкиннериистп — Төрээн чурт, сеңээ, Партия, сеңээ бараалгаттывыс!» деп бо байырлалдың кыйгырыы ындыг.

Бистиң күш-культура шимээшкиннериистиң кол сорулгазы — совет кижилериниң кадыкшылын быжыглавры, оларның ажылдаар аргазын белидери, күш-ажылдың бүдүрүкчулүүн белидери боол турар. Спартакиадага белеткел үезинде бүгү чурт стадион апаргап ышкаш боол турган. Сибирьниң, Карелияның, Уралдың, Поволжьеның, ОрталаҢы Азияның күш-культуржулары боттарының спортчу чаа тудугларын «Олимпийжи. «Спартакиадажы» деп адап бергеннер. Спорт өөредиглеге, күш-ажылга дузалаар, кадыкшылды быжыглавын дээш демисеглиг-лериниц хүрээлеп улам кабартып турар. «Бүгү ог-бүле-биле, чарыштаl», «Бүгү бригада — стадионда!», «ГТО демлээнем — олимпий-жи медальче!» деп кыйгырыгмың адаа-биле маргылдаалар улам-на калбарган. Оп-оң миллион кижилер спартакиадага кирижип, түңнел маргылдааларга, эвилелдешкен республикаларның, Москванның, Ленинградтың шилидек командаларынга киржир эрге дээш демиссежип турган. Ол эргелерни алган дээрелериндаа дээрелериниң бөгүн ында чыглганы ол.

Түңнел маргылдаалар спорттуң 14 хевирлериниң талазы-биле бооп каапкан. Ниитилелиниң программада 32 хевир кирген. Делегейниң, ССРЭниң эвилелдешкен бүгү республикаларының чаа рекордтары тургустунган.

Спартакиадаже боттарының төлээлекчилери турганы 56 чурттуң туктарын тутқан даштыкы спортчулар колонназын индирлерден адыш часкашкыны-биле уткаан.

Олимпийжи шимээшкиниге совет спортчуларның ачы-дузалашкыны үнелеэнинпиң демдээ кылдыр бо спартакиадада эвкелген ДОК-туң түгүи үш чыл мурнунда шыкаш көдүрген...

80-ниң олимпиадазының чемпионнары Людмила Кондратьева биле Николай Сидоров спартакиадаңың одун кыйысканнар. Ол от августуң 6-га чедир чалбыышталыр.

(СЭТА).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

БАЙЫРЛАЛДЫ УТКУП ТУРА...

Бөгүн—Садыг ажылдакчыларының хүнү

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ күрүне болгаш кооперация садыының ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалын — Садыг ажылдакчыларының хүнүн шудургу ажыл-херектери-биле уткуп турар.

Республиканың садыг организациялары сөөлгү чылдарда улам хөгжүп, чонга бараан бөлүүрүн экижиткен дээрзин бо байырлал бүдүүзүнде демдеглээри өөрүүшкүр. Эрткен беш чылдың бо үезин-биле дениээрге, күрүне болгаш кооперация садыглары бараан саарылгазын 26 миллион рубльге өстүргөн. Мурнунда чедишпес турган идик аймаа, телевизорлар, радиоприёмниктер, трикотаж кылыглары ам магазиннерде көвүдээн.

Садыг организацияларының материал-техниктиг базазы быжыглы турар. Бо чылдың бирги чартыында үш муң ажыг дөрбелчин метр садыг шөлү, 14 муң дөрбелчин метр складтар ажыглалга киргеп. Оон уламындан бо чылдың бирги чартыында күрүне болгаш кооперация садыглары 132 миллион ажыт рубльдиң бараанын чонга саткан, ону эртээн чылдың баштайгы алды айнын-биле дениээрге 930 муң рубль хөй болган.

Садыглаашкынның шинти культуразы чыл келген тудум бедип турар. Республикада бараанны боду шилип алыр магазиннерниң саны көвүдеп, бараанларны чонуң чагыгы-биле оларның ажылдап турар черлеринге садарын организастааны экижээн. Амгы үеде кооперация садыы малчынарны 91 автомагазин-биле хандырып турар. Нинтинің чемненилге черлериниче сөөлгү үеде хөй кичээнгей салынган. Бо беш чылдың 2,5 чылында шинтинің чемненилге черлеринде бараан саарылгазының планы 7,8 хуу оскен.

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДА дузалал ажыл-агыйлары база тургустунган. Ол черлерде хаванны, хойну, ниекти болгаш дагаанны тудуп, өстүрүп турар. Республикамның садыг организацияларының бирги чартык чылда 46 тонна ээттии ол черлерден алган. Сөөлгү чылдарда дузалал ажыл-агыйының материал-техниктиг базазы быжыккан болгаш ажылчыннар база көдээ ажыл-агыйның специалистери-биле долу хандыртынган. Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйында бир муң ажыг хаванны, 800 баш хойну, 50 баш чылгыны болгаш 300 тоолайны азырап турар. Чоннуң чүрттээлга болгаш культура амыдыралын экижидер база кадрларны бижиглаар соруулга-биле дузалал ажыл-агыйының дөвискээринде 19 чүрттээлга бажыңнарын, 35 орунуг ясли-садикти, 6 ваал чүрттаар общежитиени ажыглалга киргеп.

Садыг ажылы берге болгаш хөй янзы-бүрү адырлыг ажылдарның бирээзи. Амгы үеннң садыгжызындан мергежилдиг, бедик культурлуг ажылдаары негеттиинп турар. Бөгүн республиканың садыг шугумунда 9500 кижи хаара туттунган. Көдээниң ажыл-ишчилерин хандырары-биле кооперацияда 5 муң кижи ажылдап турар. Садыг организацияларының чүрттүп дээди болгаш ортумак өөредилге черлерин доозкан специалист кадрларны чыл бүрүзүнде ап турар. Бо беш чылда садыг организацияларының эзэлээн, Кызылдың садыг базазында товаровед В. Дунаеваның удуртка коллективтин, Кызыл районнуң холушкак барааннар садыында Т. Анчимааны болгаш оон-даа оскелерни чоргаарал-биле адап турар бис.

ЧАМДЫК чедип алган чедишкиннер-биле кады садыг организацияларының ажылында шинтпирлеттинмээн айтырыглар болгаш дораан чайладыр четпестер бар. Садыг организацияларының ажылынга хереглелдерни чеднр өөренип көрбес чүүлдер база чок эвес. Ассортиментизи четчир чүгула хереглелдиң барааннарын үзүктелдире бээр, совет садыгның чүрумун хажыдар, бараанларны болгаш үнелиг материалларны үрелдирер, оорладып самчыгдадыр чоруктар ам-даа чайлаттынмаан, ынчангаш бо талазы-биле кылыр ажылдар мурнувуста хөй.

К. ШАВЫРАА,
Тыва АССР-ниң садыг министри.

ЧАҢГЫС ААЛДЫҢ КЫСТАРЫ ДЕГ

«Детский мир» — хоорайда хөлдүг магазиннерниң бирээзи. Бичии кызылчылар ада-нелери-биле олап эрткенде, магазинни черле ойбастар.

Садыг ажылдакчыларының профессионал байырлалының бүдүүзүнде аңаа барып, комсомолчулар-аныяктарның бо коллективиниң ажылы-биле таныштывыс. Салбыр бүрүзүнде ажыл чай чок, садып алыкчының дилээ-биле оларга плэтье. тон, идик шилип ап, ону хемчээринге дузалажыр, сүмелээр, садып алдынган бараанын ораап бээр, санаар... дээш кылыр-ла ажыл хөй, хүнүүне, шак бүрүзүнде ыпдыг.

Уругларның даштыкы хевиин садар салбыр. Ажыл-иш мында база-ла ындыг. Бригадир Валентина Батыщикова аңаа дараазында чүүлдү немей-дир:

— Бисте кыс уругларыңыц тоннарын, плаштарын, курткаларын садып турар. Чүгле бистер, улуг кижилер эвес, бичилер база чараш, эптиг кетинниксээрлер. Чамдык ада-нелерге кызынга тон шилип алырынга бистин дузавыс херек апаар, күзелдиневис-биле сүмелеп, дузалажып турар бис. Сүмелээн бараанывыс оларның сеткил-сагыжынга таарыжыр болза, бо кижиге база-ла ындыг болур. Бичиилерниң өөрүшкүзү оларның характерындан илдең болгай.

Бригадада сес садыгжы бар. Шупту үе-черге, комсомолчулар. Оларның бирээзин Елена Миронова— бригадирниң оралакчызы. Беш чыл садыгжылап турар. «Эң эки контролёр-кассир» ат дээш бо чылдың йинги кварталында магазинге эрткен конкурска Елена тиилээш, ол атка толептинг болган. Ол-ла салбырның садыгжылары Римма Хертек биле Зоя Кара-Сал олар база күш-ажылче эге базымын маңаа эгелээннер. Кайызы-даа ажылынга мактадыглар. А Риммазынга чаңгыс салбырда эштери, харын бүдүн коллектив чоргаарланыр. Оон чуруу — хоорайның Хүндүлел самбыразында.

Бо салбырга кирип келирге, социалистиг чарыштың тиилекчизининң вымпели каракка дораан илдингер. Салбырның эки ажылының шаңналы ол. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы аттын эдилекчизи — бо салбыр он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылынын бир-гн чартынында коллективте социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Күш-ажылчы маргылдааның йинги черии В. Сирии-оол эргелекчилээн ойнаарактар садар салбыр ээлээн. Эң бичии садып алыкчылар ылаңгыя маңаа күзелдии-биле келирлер. Делгүүрлерде өң-бааын ойнаарактар — койгунактар, адыгжыгштар, ойнаар-кыстар оларны манап турар. Бригадир садыгжы кыстарның ажылын мактады. Чижээ, Ольга Андреева (үстүнде чуруктa), Нина Ховалыг олар салбырның мурнакчылары. Валентина Нокаевнаның «сеткил-сагыжындан ажылдап билир кыстар болгай» дээни аныяк садыгжыларның ажылынга үнелел.

Бригадир В. Н. Сирин-оол — дагдыныкчы. Садыг шугумунга оон ажыл стажын Ольга, Нина оларныы-биле деиннштирер болза, элээн улуг. Ынчангаш ажылга улуг эжи, бригадириндеи садыгжының белен эвес ажылынга өөренип, шинээдкп алыр чүве-ле хөй. Мында ындыг-даа. Мурнакчы салбырның санында кирип турары-даа ында. Деминге күштүг дижир.

Идик садар киядыстиң садыгжызы комсомолчу кыс Надежда Горнякованың (адаанда чуруктa) күш-ажылчы стажы улуг эвес, чүгле чыл. Ол база хоочун эш-өөрүнден хөй-ле чүүлдерни өөренип ап турар.

Баартак артында турар үе-черге кыстарның сорулгазы чаңгыс — садыгның бедик культуразын чедип албышаан, чонунга төлептинг бараан болуру. Ол күүсеттинип-даа турар.

Интернационалчы бо коллективтиң чаңгыс өг-бүле деп деминг ажылдап турарындан бүдүрүлге көргүзүглери бедик. Эрткен чылдың түнелп-биле «Детский мирииң» коллективинге Тываның комсомол шаналының лауреады атты тывыскан.

Аныяк коллектив бо чылдың бирги чартынының планныг онаалдазын 101,1 хуу күүседип, пландан ажыр 29 муң рубльдиң бараанын саарган.

В. КУУЛАР.

ЧОН ҮЗҮКТЕЛБЕС

«Культура барааннарының магазинии кезээде арыг-сиглиг. Ында бараан бүрүүн делгээни көрүштүг, чонга таарымчалыг. Садыгжылар келген чонга эвилеп-ээлдек. Оларның чонга мынчаар бараан бюп турары биске өөрүнчүг.

С. Көрген-оол ъ.

Мындыг чаагай күзээшкиннерлиг сөстерии Шагаам. Арыг хоорайның бо магазинииде «Саналдар болгаш хомудалдар» дептериидеи хөйүбиле сонуургап боор. Садыгжының булуңунда социалистиг чарыштың хүзээлгелерин, ай, квартал планнарын тодаргай, шөвергии бижээш аскан. ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле катышкаңмындан бээр 40 чыл оюн толептиг уткууру, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдырала чедишкиннг боттандырары — оларның ажылының кол өзээ.

Ольга Суван-ооддуң эргелекчилээн бо магазинга планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин доктаамал эки күүседип келген. Олар Людмила Рагозинаның эргелекчилээн идик садыы-биле социалистиг чарыштыг. Бо чылдың алды айларында социалистиг хүлээлгелерде аймтканындан бараан саарылгазын 167,4 муң рубльге чедирген. Йинги квартала 82 муң рубльдиң бараанын сайгарар планныг. Ол планын 86 муң рубльге боттандырган. Ынчангаш социалистиг чарышка биргн черии ээлээн. Кооперацияның делегей хүнүнде О. Суван-оол социалистиг чарыштың тиилекчиин диртип, Улуг-Хем райпозунуң хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

— Садыг делгем болган болза, тос аңгы хевиринің барааннарын моон-даа артык кескү кылдыр делгээр ийик бис. Мотоцикл делгээр черии вис чок.Складка садар-дыр бис. Садып алыкчы магазинден өөрүшкү маңнайлыг, хереглээн бараанын садып алгаш үнүп турузун дээш Оюмаа-биле болдунар-ла аргаларны ажыглап ажылдап турар бис. Чон хөй кээр. Бир хүнде муң чыгаи рубльдиң бараанын сайгарыптар бис—деп, Ольга Суван-оол чугаалап орар.

Шынаа-ла, ук садыг бичежек-даа болза, канцеляр, ойнаарактар, фото, электроспорт, аңныыр-балык болгаш өскелдаа хевиринің бараанларын делгиирлерде делген көргүскени киргеп чоинуң кичээлгейин хаара туда бээр. Чамдык садыгжылар бараанаарда садынын ажытпайн баргылаар. А бо садыгжыларның бирээзии садыглап артары алган. Ынчангаш оларның садыы кезээде чогуур үезинде ажык турар болгаш, чон үзүктелбес.

Райпода кадрлар килдиин чаа доозкан аныяктарның биливин быжыктырып, амыдыралга чедимчелиг холбаарывче онза сагышты салып турар. Чижээ. О. Суван-оол Кызылдың садыг кооператив училищезиин доозкаш келирге, хлеб садыынга ажылдаашкаан. Ол эцаа чыл ажыг ажылдаан. А Оюмаа Тюлюш Красноярскиниин кооператив техникумуи эрткен чылын доозкаш, ажылдап киргеп.

С. ЧООДУ.

ЭЖИШКИЛЕР

Даштын долгандыр шевергини кончуг кыдыр чугайлаан, улуг-улуг соңгаларлыг, кырында «Универмаг» деп бижээн делгем бажыңны Кызыл-Мажалыктың Октябрьская кудумчузунга каш чыл бурунгаар тутkан. Бо хүннерде ук универмагтан хереглээн чүүлдерин саткылап алган, өөрүшкүлүг садып алыкчыларны бола көрүп болур.

— Бистиң мурнакчы садыгжыларывыстың бирээзи, комсомолчу Ольга Ооржак бодур — деп, магазин директору Галина Михайловна Лукина бир садыгжы кыс-биле таныштырды.

Мурнакчы садыгжы Ольга Ооржак чаңгыс салбырда ажи Роза Ооржак-биле эп-найыралдыг ажылдап, ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

— Садыгжы кижиниң ажылынга эң-не кол чүүл чүү деп бодаар силер, Ольга? — деп айтырдым.

— Мен садыг шугумунга чаңгыс чыл эвес ажылдаш, эвээш эвес чүүлдерге өөренип, оон аргаларын шиңгээдип ап келдим. Садыгжы кижиге, мен бодаарымга, кол-ла чүүл — кижилериниң хереглелин хандырары, оларның негелделеринге кичээнгей салыры болгаш эвилеп-ээлдек болуру эң чугула. Оон-биле чергелештир садыгжы кижи бодун бүгү талазы-биле культурлуг ап чоруурy — үенин негеддези.

— Совет садыг ажылдакчыларының хүнүн канчаар уткуп турар силер?

— Июнь айда үүрмектеп садар бараан саарылгазын 25 муң рубльге күүседир планывысты 100 хуу боттандырывыс. Ам июльдуң барык күүсеттинип турар.

Ол салбырның чоогунда янзы-бүрү шаажан, хрусталь савааларны, эске-даа ажылагый бараанларын чараштыр делгээн. Оон садыгжылары Надежда Саая, Тамара Дамба-Доржу олар садып алыкчыларны шалыпкыны кончуг арттарып, чай чок ажылдаан турлар. Олар база-ла июньнуң планныг онаалдазын 101 хуу күүсеткеш, универмагта салбырлар аразында чарыштың мурнуку одуруун эвлээннер.

Садыгның коллективинде хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржип турар аныяктар хөй. Тамара Чозар, Ооржак Роза болгаш өскелердаа чүгле план дээш эвес, садыгның культуразын бедидер дээш ажылдап тураралр.

Универмагтың коллективи боттарының профессионал байырлалы — Совет садыг ажылдакчыларының хүнүнге уткуштур күш-ажылчы көргүзүглериг ужуражыр дээш кызымак ажылдап тураралр.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы садыгжылар Ольга Ооржак (үстүнде); Надежда Саая, Тамара Дамба-Доржу олар.

Авторнуң фотолары.

КОНТЕЙНЕРГЕ—ЭПТИГ

Киевтиң хлеб комбинадында магазиннерже продукция чедирилгезин механизастаан болгаш контейнер аргазы-биле оны дажыглаарын организастаан.

Будүрүлгеге хлеб кылыгларын оон мурнунда транспортка хол-биле чүдүрүп турган болза, ол ажылды ам механизмнер күүседип турар. Белен кылыгларны суугулардан үштүп, түскай көрдүнген черлерге чыгый салыры ам машинага онаажыр.

Бараанларны контейнерлер чайгылып кирип турганнар. Аңаа удур В. И. Ленин чаа хевиринің партиязы болур дайынчы пролетаржы партияны, социал революциязының партиязын тургузар соруулганы салган. Ол төөгүлүг соруулганы РСДРП-ниң II съездизи боттандырган.

ЛЕНИНЧИ Коммунистиг партия бодунуң бүгү төөгүзүнүң дургузунда, социализм болгаш коммунизм дээш демиселдиң чада бүрүзүнде ажылчын аңгының чиигине баштынчызы боон келген. Ленинчи партия Россияның ажылчын аңгызының маадырлыг демиселин удурткаш. 1917 чылда Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезин организасташ, пролетариаттың диктатуразын, Совет эрге-чагырганы тургускан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгези чээрби чүс чылдарның төөгүзүнде кол болуушкун болган. Капиталистиг делегей Октябрьның тиилелгезиниң түпелинде социалистиг болгаш капиталистиг ййи системаның кылдыр чарылган.

Пролетариат эрге-чагырганы чаалап алганының соонда В. И. Ленин болгаш Коммунистиг партия социализм тургузар дугайында чаа, төп соруулганы совет улустуң мурнунга салган. «Совет эрге-чагырганың эзлчеглиг соруулгалары» деп чогаалынга В. И. Ленин мынча деп бижээн: «Бистер, большевиктерниң партиязы, Россияны бүзүреткен бис. Россияны байлардан ядыыларга, дарлакчылардан ажылчы чоннарга чаалап берген бис. Ам Россияны өргелеп башкарар ужурлуг бис». Совет чүртүп башкарып, ажылчын аңгыны, күш-ажылчы тараачыннарны болгаш улусчу интеллигенцияны организастап тургаш, Коммунистиг партия социалистиг иинтилелди тургузарын хандырып, бүгү делегейде турбаан төөгүлүг чедишкинии чедип алган.

СОВЕТ Эвилелиниң Коммунистиг партиязы 80 чылдарның дургузунда кайгамчыктыг төөгүлүг орукту эрткен, политиктиг эрге-чагырганы чаалап алыр болгаш быжыглаар дээш, бистиң чүртүвүска социализмни болгаш коммунизмни тургузар дээш ажылчын аңгының демиселин удуртур талазы-биле эгээртинмес байлак дуржулганы моонневп алган. СЭКП эң мурнакчы болгаш төөгүлүг демиселге хынаттынган теория болуп марксизм-ленинизмниң теориязы-биле чепсегленген. Иинтилелди революсчу ёзу-биле чаартыры дээш демиселдиң дуржулгазын ханызы-биле түнелп шинчилевишаан, Коммунистиг партия марксизм-ленинчи теорияны улам сайзырадып, чаа-чаа чүүлдер-биле ону байыдып турар.

Бистиң совет улус бодунуң бүгү чедишкиннерин совет иинтилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү, оон политиктиг системазының өзээ — СЭКП-ниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы-биле дүрүм ёзугаар холбаштырып турар деп, «РСДРП-ниң Ййги съездизиниң 80 чылының дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докгаалында айтыкаан ханы уткалыг болгаш кончуг чеп. Шынаа-ла, Совет чүртүнге боттандырган төөгүлүг болуушкуннар шуптузу Коммунистиг партияның планын ёзугаар, оон удуртулгазы-биле күүсеттингеин тодаргай. Социалистиг индустриализацияны коллективизацияны, культура революциязы, национал айтырыгны шиитпирлээни. Ада-чүртүвүс Улуг дайынынга тиилелгени чедип алганы, дайын соонгаы катап тургузуушкун, амгы үеде сайзырангай социализмниң улам хөгжүдери — бо бүгү Коммунистиг партияның организакчы, идей-политиктиг ажылының түнелп бооп турар.

КОММУНИСТИГ тургузуушкунуң амгы үе-чадазында Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртукчузу болгаш башкарыкчы ролю улам-на өзүп, бедип турар. Буржуаз идеологтар СЭКП-ниң совет иинтилелге удуртукчу ролюн хажыдар, оон ужур-утказын кудуладыр дээш бар-ла шаа-биле оралдажып тураралр. Харыдаа Коммунистиг партия бодунуң удуртукчу болуксаарын совет иинтилелге дөгеп, албатал-биле чыгап турар дижип, совет иинтилел Коммунистиг партияның удуртулгазы чокка туруп болур дугайында меге сурталлын нептередип тураралр. Оларның сорулгазы тодаргай. Коммунистиг партияның удуртулгазы чокка социалистиг тургузут буурап дүшүп, марксизм-ленинчи теория аас-кежиктиг чаагай амыдыралче орукту чырытпазын дээш бодалын кажар арга-биле, эске сөстер-биле илередип туралры ол.

Херек кырында социалистиг иинтилелге революсчу марксизм-ленинчи теория-биле чепсегленген партияның удуртулгазы тергиин чугула. Ол болза чаа ёзу-тургузугиуң бызыг амыдыралыг болуру-биле, социализмниң салым-чолубиле холбашкан айтырыг. Иинтилел хөгжүлдезиниң оруун, оон перспективазын, ээлчеглиг соруулгаларын бээр ол соруулгаларны чедишкиниг боттандырарының аргаларын чүгле марксизм-ленинчи теория-биле чепсегленген, байлак дуржулгалыг партия айтып берип болур. Ындыг партия болза Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы. Социалистиг иинтилелдиң бурунгаар депшип сайзыраарының шиитпирлиг чүүлү болза Коммунистиг партияның шын удуртулгазында.

Социалистиг иинтилелге Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң бедип турары анаа-ла чайгаар болуушкун эвес, харын иинтилел хөгжүлдезиниң чутула негелдези. Сайзырангай социализмниң үе-чадазында Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң улам өзүп, иинтилел хөгжүлдезиниң угланышкынын чогуур үезинде шыны-биле айтып, организакчы ажылды калбаа-биле бедик деннелдиг чоруудуп турарының ачызында коммунистиг тургузуушкуниуң херээ чедишкинниг боттанып турар.

САЙЗЫРАҢГАЙ социализмниң үезинде партияның удуртукчу ролюнуң бедээни, бир дугаарында, коммунистиг тургузуушкуниуң сорулгаларының хемчээл талазы-биле өзүп, нарыидап турары-биле холбашкан. Чүртүп ажыл-агыйының кол фондулары 1940—1982 чылдарның дургузунда 4-тен хөй катап өскен. Шак ындыг өндүр улуг сорулгаларны чедишкиниг боттандырары политиктиг болгаш организастыг удуртулганың деннелии улам бедидерии негеп турары тодаргай. Иинтилелдиң экономиктиг, социал, политиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезиниң эртем ёзугаар планнаашкынының негелделери оиза бедип турар, чүртүүн иштинде болгаш даштында бүгү болуушкуниарны барымдаалап аналиэтеп тургаш, ээлчеглиг сорулгаларны шиитпирлээри эргежок чугула. Ол бүгүнү чүгле Коммунистиг партия удуртуп шыдаар.

Совет иинтилелге партияның удуртулгазының өзүлдези ажылчы массалариың чогаалыкчы идепкейиниң бедээнивиле, ажылчы чоннарны күрүне херээн болгаш будүрүлгени башкарарынче улам-на калбаа-биле кириштирип турар апарганы-биле база холбашкан. Коммунистиг тургузуушкуниуң чоруп турар үеде эртем-техниктиг депшилгениң түпелиинде ажылчы чоннарның өөредилге биини тургузар дээш, коммунистиг тургузуушкуниуң сорулгаларының хемчээл талазы-биле өзүп, нарыидап турары-биле, ажылчы чоннарны күрүне херээн болгаш будүрүлгени башкарарынче улам-на калбаа-биле кириштирип турар апарганы-биле база холбашкан.

СОВЕТ НИИТИЛЕЛДИҢ БАШКАРЫКЧЫ КҮЖҮ

ҮНДЕЗИН ЭРГИЛДЕ

Июльдуң баштайгы хүннеринде эгелээн Курск тулчуушкуну айның ортан үезинде чаа үе-чадаже кирген: «Шивээ» деп халдаашкының гитлержи планы буурап дүшкенинең сөөлүнде совет шериглер удур шаап халадаашкынче шилчээн. Июль 12 болгаш 13-те Барын фронтунуң гвардейжи-ний армиязы, а ол ышкаш Брянск фронтузунуң шериглери Орёл девискээринге камгаланып турган немец-фашистиг каттыжыышкынарга хенертен согуушкунну таварыштырган. Июль 15-те Төп фронтунуң оң талакы болүүнүң шериглери база удур шаап халдаашкынче шилчип кирген.

Оларның согуушкунун ойтур шаварын орадаштыышаан, айнал дирегген угланыышкыннарже фронтунуң өске участоктарындан дивизияларны дайзын дүргеп чорудуп туруп берген. Ынчан Дээди Кол командалалдың ставказы бодунуң күралварларын —үш армия биле корпусту — тулчуушкунче киперип шинтпирлээн.

Барын болгаш Төп фронтуларның шериглериниң деткимчези-биле кадыг-дошкун тулчуушкуннарның сөөлүнде август 5-те Брянск фронтузунуң шериглери Орёлду хостаан. Ол-ла үе Хөвү фронтузунуң шериглери Белгородту хостаан. Ол хоорайларны хостаан шериглерге алдар кылдыр артиллерия салюдун август 5-те кежээ Москвага эң баштай кылган. Тулчуушкуннарга шылгараан дыка хөй кезектер болгаш каттыжыышкыннар Орёлдуң болгаш Белгородтуң аттарын алган. Август 18-те совет шериглер барын угланыышкынче 150 километр бурунгаарлаш, Брянскиниң төөн талазында дайзының камгалалыкынарга чеде берген.

Белгород—Харьков угланыышкынынга Воронеж болгаш Хөвү фронтуларының удур шаап халдаашкыны август 3-те эгелээн. Ол эртен уттундурбас. Дайзының камгалалының мурнуку кыдыы артиллериялыг болгаш ужар чүүлдүг күчүлүг согуушкуннарынга таварышкан. Ол согуушкуннар чамдык участоктарда гитлержилер оттуг казыргыга шыдашпайн, дүжүп берип эгелей бээр хире шак ыдыг күштүг болган.

Ол хүнерде мээң командылап турганым 6-гы корпустуң танкистери дайзынны чылча шаап, оң үзүктел чок удур атакаларын ойтур шаап чораан, Богодуховка чеде берген. Ону хостаар дээш тулчуушкунуң мурнунда корпустуң бригадаларынга чораан мен. Эрес-дидим болгаш тураскоруктуг командир—лейтенант И. Ивченко-биле чугаалашканым уттундурбаан. Ол Богодуховка төрүттүнген, мебель фабриказынга ажылдап чораан, хоорай Советиниң депутады турган кижи болган. Ийи чыл дургузунда танкист бодунуң өг-бүлезиниң салымдыг ажылы-биле Родинаже, Төрээн черже бүзүрелдиг албан-биле чорупкан.

Армия генералы Совет Эвилелиниң Маадыры А. Л. ГЕТМАН

чолунуң дугайында чүнү-даа билбээн. «Сагыш-сеткилиңер хөлзей чор бе?» деп лейтенантыдан айтырган мен. Ийе, аажок хөлзей чор мен, эш генерал» деп, ол харыылаан. Хоорайже бир дугаарында чаза таварын кирерин офицер беседа үезинде бүзүреткен. Ол ындыг-даа болган. Богодуховтуң кудумчуларынга тулчуушкуннар болуп турда, ооң төвүнге лейтенант Ивченконуң танкызы эң баштай көстүп келген. А удэтпаанда кадайы-биле болгаш бичин оглу-биле ооң аас-кежиктиг ужуражышкыны болган.

Генерал И. Коневтиң командылалы-биле Хөвү фронтузунуң шериглери август 23-те Харьковче кирипкен. Ону хостааны-биле холбаштыр дайзының Белгород-Харьковче бүрүнгаарлаашкыны узуткаттынган.

Хоорайны хостаарынга билдилиг болгаш маадырлыг ходелинишкиннери дээш Хөвү фронтузунуң эң шылгараан каттыжыышкынарынга Харьковтуң хүндүлүг адын тывыскан. Совет шериглер халдаашкының фронтузун 300 километр чедир калбартып, мурнуу болгаш мурнуу-барын угланыышкыннарже 140 километр бурунгаарлаан. Солагай талакы эриктe Украинаны хостаарынга болгаш Днепрже үнеринге таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Курск ээтпээнге тинилелге шериг-политиктиг кайгамчык улуг ужур-дузалыг болган. Ол тулчуушкунга дайзының шинлиндек 30 дивизиялары, ооң иштинде танкының 7 дивизиязы чылча шаптырган. Вермахт 500 муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин, бир муң беш үүс танкыларын, 3,7 муң ажыг самолёттарын, 3 муң үгер-бооларын чидирген. Дайзының Орёлга болгаш Белгород-Харьковка плацдармнары узуткаттынган.

Вермахтының чайгы халдаашкының буурап дүшкени совет стратегияның «сезонныунуң» дугайында, совет армия үүгле кыжын халдап болур дээрзиниң дугайында фашист пропаганданың тургусканы хоозун бодалын кажан кезээде турбас кылдыр чидирген. Вермахтының халдакчы стратегиязы бүрүң-биле буураашкынга таварышкан.

Ол тулчуушкуп фронтуда күштериң дензигүрүнүң ооң соондагы өскерлиишкинин болдурган. Ол тулчуушкун стратегиг инициативаны совет командылалдың холунга эчизинге чедир быжыглаан, совет армияның ниити стратегиг халдаашкынын улам калбартырынга таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Курск чоогунга чеднишкин-биле база совет шериглериң Днепрже үнгенн-биле дайынның чорудулгазынга үндезин эргилде доозулган. Германия болгаш ооң эвилелчилери делегейниң ийнги дайынының дайын чорудулгаларының бүгү шөлдеринге камгаланырынче шылчиир ужурга таварышкан. Совет-герман фронтуга вермахтының хөй күштерин чылча шапканының түңнелинде Италияже англя-америк шериглерни киперинге таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Гитлержилериң эжелээн чурттарынга Совет Армияның тинилелгелериниң салдары-биле удурланыышкын шимчээшкинин улам ндепкейжээн. Гитлержи эвилелге удур кол күш болур Совет Эвилелиниң аталдары улам быжыккан.

Курск ээтпээнге болган тулчуушкуннарга совет шериглер массалыг маадырлыг чоруун, улам оскен дайынчы мергежилин, мораль талазы-биле бедик мөзүг-шынарлыын көргүскен. Үүгле чаңгыс маадырының — взвод командири лейтенант Михаил Замуланың дугайын чугаалап көрейн. 6-гы танк корпузунга бактаап турган 200 дугаар бригада дайзының Верхопенье суурга турган танкыларынга удур тулушкан. Үүгле үш хүн дургузунда лейтенант Замуланың танкистери 17 танкыларны, беш үгер-бооларны узуткаан. Эрес-дидим офицер үүгле боду безин дөрт «тигрни», ооң өске беш танкыларны, үш үгер-боону, дөрт бронетранспортерну чок кылган. Тулчуушкуннарга көргүскен эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш взводтуң бүгү дайынчылары Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын алган, а Михаил Замулага Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Ол тулчуушкун дээш шупту 100 муң совет дайынчылар орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан, 180 ажыг кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Гитлержи Германияның шериг мергежилиниден совет шеригиниң мергежили оранчок артык болган дээрэни Курск тулчуушкуну көргүскен. Стратегияның, оперативтиг үүгле чүүлдүң, тактиканың талазы-биле дыка хөй айтырыгларны совет командылал чеднишкинниг шинтпирлээн. Шинтпирлиг угланыышкыннарга күштерни болгаш чепсек-херекселдерни мөөңнээриниң чаа дуржулгазы чедип алдынган. Чаа организастаттынган танк армиялары чеднишкин хогжүлдезиниң эшелону кылдыр эң баштай ажыглаттынган.

Бистиң тинилелгевис Ленининиң тургусканы совет күрүенниң ат-алдарын улам бедик көдүрген, бистиң төрээн коммунистиг партиявыстың мерген удуртулгазының амыдыралчы улуг күжүн бадыткаан. Курск чоогунга чеднишкин Совет Армияның барын үүкче күш четтирбес чаа буруцгаарлаашкынының, кижи көөр хөңнү чок дайзының бүрүңбиле чылча шаварының эгези болган.

(СЭТА).

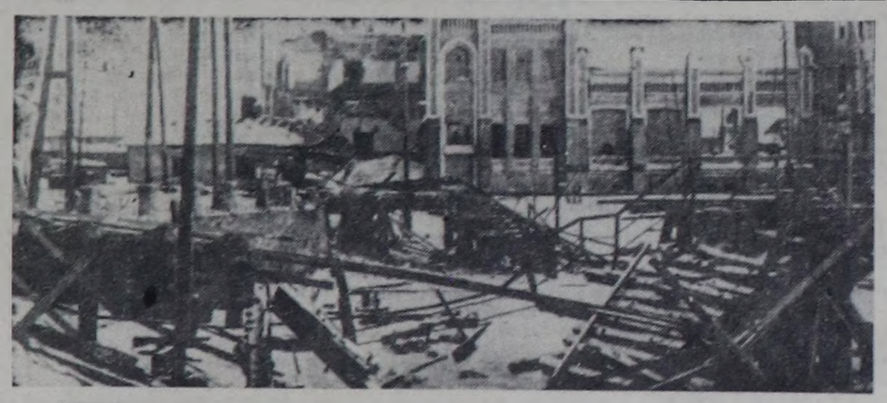

ЧУРУКТА: 1943 чылда Курск хоорайны хостаан үеде ооң вокзалы мындыг турган. СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИЗМНИҢ АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СУГГАТТЫГ ШӨЛДЕР КАЛБАРГАН

СОФИЯ. Болгарияның Кыр Жалий округунуң тараа шөлдерин четчири-биле суггарып эгелээн. Үш улуг болгаш үүс ажыг биче суг хөөлбектерин каттыштырган чаа суггарылга системазы ында ажыглалга киргеи. Чаа система 10 муң гектар тарылга шөлдерин суггат-биле хандырар.

Болгарияга суггаттыг тарылга шөлдерин калбартырының эргежок чугулазын бо чыл тодаргай бадыткаан. Үр үениң кандаашкынының байдалдарында суггарылганың ачызында республиканың хөй районнарынга муң-муң гектар тараа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын камгалап алган.

Суггарылга четкизи чуртта чыл бүрүде калбарып турар. Амгы үеде суггарылга системазында суг шыгжамырларының улуг, биче 2000 хире черлерия кирип турар. 1,2 миллион гектар шөлдерин суггарып турар. Ол дээрге чуртта тарылга шөлдериниң дөрттүң бир кезии-дир. Суггаттыг черлерде бүгү көдээ ажыл-агый культураларының 40 хуузун өстүрүп турар. Чаа суггарылга системаларын тударыбиле холбаштыр бар системаларны чаартып, улам сайзырадып турар. Чыл бүрүде 30 муң гектар шөлдерин суггарылга системазынче шилчидип келген.

ЗАВОД ЧААРТЫЛГАЗЫ

ПРАГА. Чехословакиянын найысылалында «ЧКД-дизельные моторы» заводту үш чыл дургузунда үндезини-биле чаартkан сөөлүнде чаа дериг-херекселдерниң шеңелдези эгелээн. Саналгалыг программабиле башкарар станоктарны ында тургускан, бүдүрүлгениң хөй чорудулгаларын электроника «удуртуп» турар.

Технологтуг бүгү звеноларны беш ай дургузунда бүрүн шемеп доозар. Үүгле ооң соонда бистиң бүдүрүлгевис продукцияны берип эгелээр деп, завод директорунуң орлакчызы Йозеф Юнгман СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Келир чылдың бирги кварталында завод бодунуң бүгү төлевилел күүзүү-биле ажылдап эгелээр. Совет чагыларны бедик шынарлыг кылдыр күүседирии завод коллективиниң кежигүн бүрүзү бодунуң хүндүлүг болгаш харымсалгалыг соруглазы кылдыр санап турар. Совет Эвилелиниң чагыларын ёзугаар чыл бүрүде 400 ажыг дизель моторларын бүдүрер.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ

БУДАПЕШТ. Венгрияның көдээ ажыл-агый кооперативтери амгы үеде дүжүт ажаалдазын күжениишкиниг чорудуп турар. Кызыл-тас дүжүдүнүң ажаалдазын доозупкан дугайында Сольнок областың кооператорлары чуртта хамыкты мурнай рапорттааннар. Комбайнерлериң чүткүлүг күш-ажылының, техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаанының ачызында дүжүт ажаалдазын эң кыска хуусаада чидирип чокка доозкан. Областың кооператорлары амгы үеде чер аңдарылгазын чорудуп, келир чылдың дүжүдүнге хөрзүнүң болбаазырадып турар.

Венгрияның көдээ ажыл-агый кооперативтериниң ажылдакчылары социалистиг бүдүрүлге чарыжының мурнуку одуруулга чорун, партияның XII съездизиниң Венгр Улус Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажылишчилериниң мурнунга салган соруглазының күүседиринге улуг үүлүн киирип турар. Амгы үеде Венгрияның көдээ ажыл-агый кооперацизының үлүүнге көдээ ажыл-агый черлериниң 80 хире хуузу, бүгү көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хемчээлиниң барык 70 хуузу онаажып турар. Коллективизацияның баштайгы чылларында кооперативтер гектардан 17-18 центнер кызыл-тас дүжүдүн ап турган, амгы үеде—40 центнер ажыгны, а кукурузаның — гектардан 60 центнер дүжүдүн ап турар.

Күрээжыл-агыйларның тераажылары-биле кады кооператорлар эрткен чылын эң-не бедик дүжүттү алган — гектазизи-биле 14 ажыг миллион тонна тараапы савалап алганнар.

БЕДИК ТЕМПИЛЕР

ХАНОЙ. Социалистиг Вьетнамның экономиказының өске адырлары-биле чергелештир, химия үлетпүрүү бо ыялның баштайгы чартынында челнишкиниг хогжээн. Эрткен чылдың ол үеэниде терганы-биле денизээрге, химия үлетпүрүвге продукция бүдүрери 11 хуу ажыг өскен, а адырның 20 бүдүрүлгезиниң чартык чыл планын хуусаа, бетинде күүсеткен дугайында рапорттааннар.

Мурнакчыларның арапында— Ленгхаонуң суперфосфат заводу. Ол чүгүла бүдүрүлге черии Совет Эвилелиниң дет-кимчеи-биле амгы үеде алгылып, чаартып турар.

«Кол кичээнгейни —көдээге херектиг продукцияны хөйүбиле бүдүрер!» деп дозуунуң адаа-биле Вьетнамның химия үлетпүрүвүн бүдүрүге коллективтери ажылдап турар.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

СЕЙМНИҢ ХУРАЛЫ

ВАРШАВА. Польша Улус Республиканың сеймининң хуралы болуп эрткен. Конституцияга оскерилгелер киирер дугайында хоойлуну сеймниң хүлээп алганын ПАП агентство дыңнаткан. «Социал-экономиктиг кризисти ажып эртеринің үезинде онзагай эрге таарыштырылгазының дугайында болгаш чурттуң чамдык хоойлуларын өскертир дугайында» хоойлу төлевилелнин сеймниң бадылаанын ПАП агентство база дамчыткан.

ПУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Г. Ябловьский сеймниң хуралынга үүве чугаалаан. Польшаның бүгү девискээринге шериг байдалын июль 22-ден соңгаар күш чок болдурар дугайында шинтпирин ПУР-нуң Күрүне Чөвүлели хүлээп алган деп, ол медеглээн.

ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Ярузельский сеймниң хуралынга үүве чугаалаан.

ВЕНАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВЕНА. Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боочепсекти деңге кызырар дугайында ында чугаалажыышкыннарның 30-гы ээлчээнин түңнел хуралынга ССРЭ-ниц делегациязының удуртукчузу В. В. Михайлов үүве чугаалаан.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Венага 1983 чылдың февраль 17-де болгаш июнь 23-те киирген чогумчалыг чаа саналдары чугаалажыышкыннарны мунгаштаныышкындан үштур болгаш Төп Европада кедергей хөй кылдыр мооңнелген чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти кызырар айтырыгны херек кырында шинтпирлээр соруглалыг болганын парлалга конференциязынга журналистерге дыңнаткан турган болгай деп, ол онзалап демделээн.

Социалистиг чурттарның ол инициативаларының принципиалдыг чугула ужур-дузазын совет төлээлекчи айыткан. НАТО-нуң болгаш Варшава керээзиниң чепсектиг күштериниң санын деңнээр кылдыр — кайы-даа таланың 900 муң кижи деңнелге, ооң иштинде кургаг чер шериглерни — кайызының-даа 700 муң кижи кылдыр доктаадырын социалистиг чурттар саналдаан. Баштайгы практиктиг базым кылдыр ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың Төп Европа районунда шериглерин чоокку үеде кызырарын боттандырар дугайында Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелер саналдап турар. Чугаалажыышкыннарны эң-не кыска хуусаада чеднишкиниг доозары дээш совет делегация болгаш социалистиг өске-даа чурттарның делегацияларының туружу турар. Ынчалаажок социалистиг чурттарның саналдарынга НАТО-нуң чурттары амдыгыында түскай харыынын бер. бээн болгаш боттарының эргижирээп саналдарын дагынаар хөөнүүг болуп турар.

Чугаалажыышкыннарның дараазында 31-ги ээлчээ бо чылдың сентябрьның төнчүзүнде эгелээр.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. Ливанда бодунуң шериглерин сайгарылдыр тургузар дугайында Израильдың чазааның шинтпирин Ливанның политиктиг болгаш хөйнити бөлүктери шинтпирлиг удуралмышкын-биле утпаан. «Шериглериин чамдыызын үүдүрерь деп хоозун чылдакбиле Мурнуу Ливанга эжелелди быжыглаар дээш ындыг шинтпирни израиль чазак хүлээп алган.

Ливанның президентизи А. Жмайель амгы үеде Вашингтонда чоруп турар болгаш израиль администрацияның чаа базымы «херек кырында Ливанны башкаландырарының, чарылдырарының планы-дыр» деп медеглээн.

Ливанга тайбыңны деткнир талазы-биле каттышкан араб күштерниң составында сирий шериглерниң Бекаа шынаазында туруштарын израиль шериглер артиллерия-биле база катап бооланнар. Сирияның артиллериязы дайзынга удур хаюы боолаашкынны кылган.

ДАШТЫКЫ ПОЛИТИКАНЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

ПАРИЖ. Француз чазактың даштыкы политиказының чамдык талааларын Француз социалистиг партияның национал секретариадының кежигүнү Дидье Мочан шүгүмчүлээн.

Ортумак ыракшылдың ядролуг боо-чепсээнин айтырыгның талазы-биле чазактың туружу амгы үеде америк администрацияның кодурген чылдактарынга херек кырында үндезилеттингеп-дир деп, «Анже» журналга чүүлүнге ол айыткан. Францияның ядролуг күштерининң дугайында айтырыгның талазы-биле Парижтиң туружу чоруушкек характерлиг болуп турар. Ийи блокгарның боо-чепсектерининң ниити балансызын кылырда, француз ядролуг чепсекти аңаа киириштир самаавазы шын эвес болур ийик деп, чүүлүнге ол бижээн.

НАМИБИЯГА ХАМААРЫШПАС ЧОРУКТУ ТЫПСЫР

ХАРАРЕ. Намибияның айтырыын неоколониалисчи ёзубиле «шинтпирлээр» дээн Претория-ның расисчи эргечагыргаларының ыдалап чорутканы шпион Мхлангаиы Замбияның дээди суду 20 чыл хуусаада кара-бажыңга хоруудаар кылдыр шиитken. Претория-ның шпионун тудуп хоруудаан үеде Замбияның мурнуу можузуунун чурт чуруун ооң-тан хурааган. Чурттуң стратегтиг чугула черлерин можуунун чурт чуруунда демделээн болган.

Х. МАЭКАВАНЫҢ МИННИИШКИНИ

ТОКИО. Японияның үлетпүрүнүң барык бүгү адырларыны кудулаашкынныг байдалда амгы үеде кире бергем деп, япон банкының — чурттуң хөй күрүне сан-хөө албан черинің удуртукчузу Харуо Маэкава медеглээр ужурга таварышкан. Банкының удуртукчу ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга ол үүве чугаалаан болгаш чурттуң үүгле электроника үлетпүрү түгээр байдалда туруп турар деп демделээн.

(СЭТА).

ТЕЛЕТАЙП ДЫҢНАДЫП ТУР

КОПЕНГАГЕН. Силькеборг хоорайга болган «Тайбың-83» деп ужуражылга хөй кижи киржикчилиг чыскаал-биле доозулган.

Соңгу Европа чурттарының аныяктарының бо чыжыының киржикчилери кыйгырыгны хүлээп алган. Барын Европага ортумак ыракшылдың америк ядролуг чаа ракеталарын тургузарын соксадыры чугула дээрзин ында айтып турар. Соңгу Европага ядролуг чепсек чок зонаны тургузары эргежок чугула деп, чыскаалдың киржикчилери медеглээн.

ДЕЛИ. Индияда байдалды баксырадыр дээш ыйдың турар реаксылыг күштерге удур митингини индий хамаатылар-ның национал форуму организастаан.

Пенджабада хөделип турар чарылдырыкчы бөлүктерге дузалажып турар америк империализм чуртка шаптараазының чедирип турар деп, Индияның хөй-нити ажылдакчылары Ш. Бхушан медеглээн. Башкарыкчы партияның парламентизиниң депутады Р. Л. Бхатия база үүве чугаалаан болгаш Индияны бичии-бичии девискээрлерге чарар планны АКШ-та чогаатkан деп айыткан.

Индияга өжээтен империалистиг күштерге удур демиселди күштелдиреринче хөйнитиини митингиниң киржикчилери кыйгырган.

ДАР-ЭС-САЛАМ. Ажыктыг казымалдарны тыварының программазын Танзанияның чазаа хүлээп алган. Ол дугайын министр Шахт Поль Бомани, национал хуралдың сессиязында дыңнаткан.

Кагера областында никелдиң, кобальтының, честиң, Мвангедже алдының болгаш моңгунуң курлавырларын тышкан. Виктория хөл кызымында алмаатың чуртта газ, нефть, хөмүр-даш, уран рудазы барын Танзанияның эртемденнери тодаркаан.

Казымал байлактарны тывар, ажыглаар талазы-биле күрүненің тускай комиссиязын тургускан.

ЛИВАП. Ливанга тайбыңны деткнир талазы-биле арабтарның каттышкан күштерининң составында сирия шериглерниң болгаш израиль агрессорларын арапында шугумда—Бекаа шынаазында дүшкүүрлүг чорук улам чидиглеигеп. Харыы отту ажыдарынче албадаар соруглга-биле Тель-Авив сирия болгаш палестин турушгарны артиллерия-биле боолаан.

ЧУРУКТА: сирия шериглериниң мурнуу туруштарының чоогунда израиль хайгаарал пунктузу.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

ДАШТЫКЫДА КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛЫ

● **ПРАГА.** Сураглыг сатирик чогаалчы Ярослав Гашектиң төрүттүнген хүнүдеи бээр үүс чыл оюнга тураскаатkан чехословак карикатуристериниң делгелгези ажыттынган.

Дорт үүс ажыг экспозицияларның иштинде чогаалчының чогаадыкчы ажыл-ижиниң болгаш амыдыралын көргүзүп турар сактыышкыннар, хөвар чуруктар бар.

● **БЕРЛИН.** Эрфурт хоорайлага ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ның бичии уруглар киноларының хүнүрен эртип турар. Дрезден, Москва, Алма-Ата хоорайларның киностудияларының белеткээн киноларын ында көргүзүп турар.

● **БОНН.** Деппилгелиг үзел-бодалдыг барыын-герман корреспондентилериниң редакторларның, фотореспортёрларның Дюссельдорфта каттыжыышкыны ядролуг дайынга удур демиселдя чорудуп турар.

Ортумак ыракшылдың америк ядролуг ракеталарын тургузарынга удурланган ГФР-ниң чурттакчы чонунуң шимчээшкининге удур нүүлхошту ооскүдүп. «Чоон чүкчок чоруун камгалаары, империализмниң болгаш реакциянын айылдыг политиказын сойгалап, оларның кара сагыштыг планнарын, күзелдерин үзе шаварын херек кырынга боттандырары СЭКПниң тергини чугула соруглазы. Ону чеднишкиниг күүседирде партияның удуртулгазы улам бедик болурун, мергежилп сайзырангай болурун амыдырал негеп турар. Делегейде социалистиг системаның быжыгып, 38 чыл иштинде Европага дайын чок боон турары Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи, тайбыңга ынак даштыкы политиказындан база улуу-биле хамаажып турары тодаргай.

Коммунистиг партия 80 чылдарның дургузунда марксизм-ленинизмниң өөредилгезии хажык чокка удуртулга болдуруп чораан, тинилеттирбес күш болу берген. Чонуң бүрүн идегелин чаалап алган бүгү совет улустуң баштынчызы апарган.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары сайзырангай социализмни болбаазырадып, коммунистиг ниитилелди тургузарының хереэн чеднишкиниг боттандырарынга Коммунистиг партияның бүгү талалыг, мергежилиг удуртулгазы белинг апаар. Коммунистиг ниитилелди чеднишкиниг тургузарының магалылалы — ленинчи Коммунистиг партияның мерген үгаанның удуртулгазында болуп турар.

О. ТОЛГАР-ООЛ, төөгү эртемнериниң кандидады.

● **ВЕНА.** Карлтый черниң ортузунда Клагенфуртка «Карлтый чай» деп чанчыл болган фестивальга ортаакы үүс чылдардан бо үеге чедир музыка хөгжүлдезиниң пропагандалап турар. Уран талантызыын көргүзер дээш артистер мурнуу Австрияда турар бо хоорайже чедип келген. Оларның арапында социалистиг чурттардан төлээлер база бар.

Италь оперa ыраажыларының күүселдези чылганнарның сонуургалын болдургап. Олар «Отеллоо», «Дон Карлос» болгаш оске-даа музыка чогаалдарын чеднишкиниг күүсеткеннер.

● **ШПИТАЛЬ.** Хор коллективтериниң бүгү-делегей конкурузу Альпы эдектеринде күүсет хоорайда эртип турар. Бо чылын оны 20 катап организастаан.

Ада» Австрияның, Венгрияның, Польшаның Италеринің, Лениянын, АКШ-тың Испанияның болгаш ГФР-ниң ыраажылары киришкеп. Со-вет уран чүүлду көрүлдеге Риганың «Аво сол» деп улусчу хору төлээлеп көргүскен. Улусчу аялганы болгаш хор программазын тергини эки күүсеткени дээш коллективке бирги чергенин ийи шаңналын бүгү-делегей жюриэи тывыскан.

● **РИМ.** Борис Санкининиң удуртканы «Плацетаның аялгалары» деп ансамбль Италияда гастрольдап турар. Совет таңчыларны Милан, Турин, Неаполь хоорайларга чылыы-биле хүлээп алган. Францияга, Великобританиялга, Скандинав чурттарынга болгаш Югославияга барып каапкан артистерниң бедик мергежилдин италь көрүкчүлерин магалаткан.

● **НЬЮ-ЙОРК.** Америк телевидениеге көргүскен «Негрлерге удур күрүне» деп документалдыг фильмниң авторлары сөөк-ялы ылгаар чорукту сойгалап. АКШ-та чегр чонуну эрге чок чоруун, Каттышкан Штаттарның расизмин моңгежидер дээн ораалдажмышкынын илередип, бүрүү шаап турар.

(СЭТА).

МОСКВАНЫҢ ДЕЛЕГЕЙ ФЕСТИВАЛЫНЫҢ ЛАУРЕАТТАРЫ

Москваның XIII делегей кинофестивалынга болган чогаалычы маргылдааның түңнелдерин үндүргеш, шаңналдарны тывыскан.

Долу хемчээлдиг уран-чечен фильмнер конкурузунуң жюризиниң алдын медаль шаңналдарны тывыскан фильмнери: «Амок» (режиссёр Сухейль Бен Барка, Марокко), «Альсино биле Кондор» (режиссёр Мигель Литтин, Кубаның, Мексиканың болгаш Коста-Риканың киржилгези-биле, Никарагуа), «Васса» (режиссёр Глеб Панфилов, ССРЭ).

Делегейниң кино уран чүүдүнүң хөгжүлдезинге салымыкчыны дээш жюриниң тускай шаңналдары-биле актёрлар болгаш кинорежиссёрлар Альберто Сорди (Италия) болгаш Робер Оссейн (Франция) демдеглеткеннер.

«Денделнишкин» (режиссёр Людмил Кирков, Болгария), «Доктор Фаустус» (режиссёр Франц Зайтц, ГФР), «...Паспаның аъттарының асфальтызы» (режиссёр Штефан Угер, Чехословакия) моңгүн медаль-биле шаңнаткан.

Херээженнер ролюн эки күүсеткени дээш актрисалар Джуди Девис («Бистиң идегелдеривистиң кызы», Австралия), Джессика Ланж («Фрэнсис», Великобритания) олар шаңнатканнар. Эр кижиниң ролюн эки күүсеткеннерге актёрлар Виргилиуш Грынь («Маадырлыг пастораль», Польша) болгаш Еси Като («Төрээн чер», Япония) санатканнар.

Жюриниң шаңналыш «Черниң хөлегези» деп (режиссёр Тайеб Лухиши, Тунис) фильмге тывыскан. «Садыглажыышкын» (режиссёр Фернандо Айяла, Аргентина), «Чангыс холдуң беш салаазы» (режиссёрлар И. Ниямгава болгаш Б. Балжиняям, Моол), «Шамбала оранындан ээп келгеним» (режиссёр Николае Мэрджинеяну, Румыния) деп фильмнерге тывыскылаан.

Кыска хемчээлдиг фильмнериң жюризи «Морасандан чагаа» (авторлар коллективи, Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг Сальвадор фронтузу) болгаш «Бейруттуң кырында өскениң булуттары» деп (сценарийиниң автору болгаш режиссёру Фадель Муттлак, ПХО, ПУДР-ниң ССРЭ-ниң киржилгези-биле) фильмнерге алдын медаль шаңналдарны тывыскан.

«Хүн үнүп кээр» (авторлар коллективи, Африкан национал конгресс), «Камило» деп (сценарийиниң автору болгаш режиссёр Нанжо Перес) болгаш «Кандо генерал — бүгүнниттиниң ырызы» (сценарийиниң автору болгаш режиссёр Иоахим Чирнер, ГДР) фильмнер моңгүн медаль шаңналдар-биле демдеглээн.

Дайынга удур шимчээшкин темазыны эки көргүскени дээш америк режиссёр. «Гитлерден эгелээш, МХ-ке чедир Америка» деп фильминиң автору Джоан Харвиге жюриниң тускай шаңналын тывыскан. «База катап...» (Нидерланды) деп мультфильмге болгаш «Ядарааңгай чоруктуң херечээчин» (Сенегал) деп ойнаашкынныг фильмге база «Он үш» (Чехословакия) деп фильмге хүндүлүг дипломнарны тывыскан.

Уруглар фильмнериниң конкурузунуң жюризи «Эр ёзубиле кижизиндилге» деп (режиссёрлар Усман Сапаров, Язгелды Сендов, ССРЭ) фильмге алдын медаль шаңналды тывыскан.

Моңгүн медаль шаңналдарны «Ырап бар чор бис» (режиссёр Здравко Шотра, Югославия), «Бажы-биле кылаштаан» (режиссёр Станислав Ендрыка, Польша), «Чышпычак Тарзан» деп (режиссёр Серен Краг-Якобсен Дания) фильмнер алган.

«Иванның коңгулууру» (режиссёрлар Тан Чэн биле Ву Цин, КҮР) эң эки мультфильм дээш жюриниң тускай шаңналын алган.

ЧУРУКТА: фестивальдың киржикчилери болгаш аалчылары Звездный хоорайда.

В. ВЕЛИКЖАНИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

телевидение

ИЮЛЬ 24-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Спорт дугайында информация. 9.10— «Оттуруткуч». 9.40 — «Совет Эвилелинге барган бооп тур мен!» 10.40 — «Кадыкшыл». 11.25 — «Эртемги почта». 11.55 — «Көдээниң шагы». 12.55 — «Музыка киноскузуу». 13.25 — «Симон Боливар-хостакчы». Латин Американың улустарының хосталга дээш шимчээшкинниинниң баштынчызының төрүттүүнген хүнүнден бээр 200 чыл болурунга. 13.55 — 14.10 — Чапсар. 14.10 — Богун — Садыг ажылдакчыларының хүнү. 14.40 — Садыг ажылдакчыларының чагыын ёзугаар концерт. 15.20 — Лопе де Вега — «Таңшы башкызы». Фильм-шин. 17.35 — ССРЭ-нин улустарының VIII чайгы Спартакиадазы. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45— Мультфильмиер. 19.10 — «Шулукчу экранда». В. Маяковскийниң киржилгези-биле тырттырган «Кыс болгаш хулиган» деп уран-чечен фильм. 20.00 — «Аян-чоруукчулар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазы. 22.35— Телемедээлер. 22.40 — 23.10 — Спорт дугайында информация.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Зарядкаже, чыскаалыңар!». 8.20 — Документалдыг телефильм. 8.50 — «Мен— бөгүн болгаш даарта». 9.20 — Документалдыг телефильм. 9.50 — Концерт. 10.25 — А. М. Горький — «Чаш чоранаы» 11.10 — Уругларга фильм — «Хабиб — чыланнар чагырыкчызы». 12.25 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 13.25 — «Концерт үезинде ани-чоруук». Джанни Моранди ырлаар (Италия). 14.30 — Бистиң корреспондентилеристиң чугаалары. 15.00 — Мультфильм. 15.15 — «Ялтэдан чагаалар». 16.20 — «Башгайы оорушкулер». Чедиг сериялыг уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 17.30 — Концерт. 19.30 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. «Петр —үезиниң культуразы». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар! 20.15 — «Клайпеда». Документалдыг телефильм. 20.40 — Спорт дугайында информация. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — «Экранда кивокомедния». «Аршын мал алан». Уран-чечен фильм.

ИЮЛЬ 25-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика». 8.55 — Спортчу информация. 9.10—«Карьяла» ансамбль таныылап тур». 9.40 — Дириг амытаннар амыдыралы. 10.40 — «Кызыл өг» деп уран-чечен телефильминиң баштайгы үндүрүлгези. 11.45— Телемедээлер. 11.50 — 14.15— Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильминер. 15.25 — Фортепьяно дуэзи ойнаар. 15.45 — —«Билир болгаш кылып бил». 16.35 —Л. Соболевтиң чогаалдарының арыннарындан. 17.30 — ТТ-ниң болгаш БР-ниң уругларның улуг хорунуң концерти. 18.00 — Мультфильм. 18.25 — «Курземе». Документалдыг телефильм. 18.40 — «Күш-ажылым дээш — алдарлыг» 19.10—«Ол-ла оруктиле». Уран-чечен телефильминиң (Куба) баштайгы үндүрүлгези. 1-ги, 2-ги сериалар. 21.00 — «Үе». 21.35 —РСФСР-ниң улустуң артизи композитор Б. Тереньтьевтиң чогаалдыкчы кежээзи. 23.05 — Богун делегейде. 23.20 — 23.55 — Спортчу информация.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-шептерелдиг фильмнер: «Орус град», «Суздаль». 8.45 — «Аршын мал алаан». Уран-чечен фильм. 10.20 — «Эртем болгаш амыдырал». 10.50 — «Театр дугайында рассказтар». «Ю. А. Завадскийниң ажыкшында». 11.45 — Уругларга фильм — «Үш хөлүг эзэлгеп». 1-ги серия — «Селюжёнок». 13.20 — Документалдыг фильминер. 14.10 — Орус чугаа. 14.40 — Мультфильмиер: «Белек», «Дилги оюле бөрүү». 15.00 — «Кирерин чоңгээреңер». Аңгы үениң кула дүжүрүшаңнарында улустуң чаңчылдарының дугайында. 15.30 — Телемедээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Тываның күрүнеңиң ыры болгаш таныышың «Саян» ансамблиниң концерти. 19.10— «Азия төвү». 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хуулгазыйның экран». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Өг-бүле байдалы-биле» деп уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 22.40 — Спортчу информация. 22.55 — 23.15— Документалдыг телефильминер: «Львовтуң этюдтары», «Бойдустуң тураскаалдары».

Редактор В. С. ШАРАВИЛ.

Пионержи чай

«САЙЛЫКТА»

Самагалдай суурже чоок-шулап кел чорааннар улуг оруктуң мурнуу талазында эзим шыпкап даг баарында бир ажык оймакта ак-ак бажыңнарны бо-ла көрүп каардар.

— Онза-ла чараш черде бажыңнар-дыр, анда чүү бар арга?—деп каарлар.

— Пионер лагери-дир ийин—деп, бир кижи харыылаар.

Тес-Хем районуң совхозтарының каттышкан пионер лагери «Сайлык» чыл бүрүде чайгы үеде школалардан кедиг уругларны үш эзлчегбиле дыштандырарары чаңчыл болу бергеп.

Бо чылын ол лагерь июнь 10-дан эгелеп ажыттынган, үшкү сезон августуң 13-ке чедир турар.

«Сайлык» лагерьниң турар черииниң байдалы уругларның дыштанып ойнаарынга онзагай таварымчалыг. Ол черниң адын безин Соок-Суг дээр. Лагерь тудуглары дазыргай доң кырында долгандыр арга-эзим эдектелген черде тургустунган.

Лагерь мурнунда чинге кара суг агып чыдар. Ногаан шыкты кызыл-сарыг, көк чечектер шыпкан. Уругларның чүрттап турар бажыңнарының аравызында безин кылаштаарга торгу удазыны дег ът-сиген бутка ораажып кээр хоюгчымчаа-даа кончуг. Маңаа бичии кижилерниң маңнакчазы кээр.

Лагерьде шупту дөрт бажың бар. Бир өрээлге кире бээривиске, ак халат кеткен сарыгымаар чаштыг ак уруг— Лариса Ивановна Кара-оол бичии уругну шинчээп олурду.

— Бо уруг аарый бээрге, адымнче чорудуптарывыска, улуузун амыратпайн дедир келгеш бо-дур ийин—деп, эмчиин чугаалай-дыр.

—Адың кымыл?

— Света Чарбуу.

— Легерьго турарга кандыг-дыр?

— Башкылар биске ынак, солуп ооннарга өөредир, мырлаар, таптылаар бис—деп, бичии уруг чаптавчыы аажок тугаалай-дыр.

Ооң соонда лагерьниң ишти байдалы-биле танышкары күзелчиг апарган. Уругларның чүрттап турары ийи кезек черде ийи-ийи өрээлдерлиг бажыңнар бар. Ынчан суггур чайык кудуп турган. Ханалары кургаг, дамды-даа дүшпес болду. Бичежек печкаларны одаптарга чылыы шымбай апаар. Бир өрээлде «Аялын күшкаш» деп тоолду шиижиткеш, ону бичии уруглар белеткеп турдулар. Кызылдың педагогика институдунуң студентилери Людмила Лавва. Фаина Ховалыг оваа практика эртиришп, пионер вожатыйлары болуп ажылдап турарлар. Оларның уруглар-биле ажылын башкылар мактаар болду. Мында кино механиги Валерий Маны.Хая — Самагалдай школазының доозукчузу — Черногорскиниң техниктиг училищезиниң 4-кү курузунуң студентизи, ажылынга кызымаккай, хүн бүрүде кинону эккеп көргүзүп турар.

Лагерьде спорттуң янзыбүрү хевирлеринге уруглары өөредип, пионер отрядтарының аразында маргылдаалар-ны Красноярскиниң политехниктиг институдун дооскан Александр Санчат чорудуп турар.

— Мында лагерьде ажылдап турар коллектив аразында быжыг харыылаалыг — деп, хоочун хой-ниити ажылдакчызы чораан Серекмаа Манзырыкчыевна Байыр-оол чугаага киржи берди.

Лагерьниң девискээрин көрүп чораан, бир башкыдан айтырарымга ол:

— Бо үгбайның сагыш чоанигыр деп чүвези магалыг, дүне безин бичии уругларның чанындан ыравас. Лагерьниң ажыл-агыйын организастаарынга база идепкейлиг, арга-дружулгазын кижи өөренип алыксаар бодур чүве-дир. Мында ырак эвесте ферма бар, аңаа концерт-даа көргүзүп чордувус. Ооң-биле кады «Өзүп орар салгакчыларны өөредириин болгаш кижизидерин сайзырангайкыдар» деп, темага хамаарыштыр лекцияны-даа кылган.

Лагерьниң аъш-чем хандырылгазын Тес-Хем райпозу, ът-биле «Чодураа» совхоз, сүт-биле «Кызыгаар» совхоз багай эвес хандырып турар. Ооң-биле кады ижер сугпу «Сельхозтехника» каттыжышкыны, ыяшты ыяш ажыл-агыйы, эмчи болгаш эм-биле район эмнелгезин туствузунда хандырып турар. Бо чорук уругларның чайгы дыштанылгазының дугайында районуң партия, совет органнарының эки сагыш салышкыннарының түңнелиндир.

А. АРАПЧОР.

Кино

КАИ ИНСПЕКТОРУ

Уругларның болгаш элээдиг аныяктарның М. Горький аттыг Төп кино студиязының үндүргени бо чаа кинону автоорук шимчээшкиннинге чурум үрекчилеринге удур күрүменинг автоинспекция (КАИ) ажылдакчыларының шыңгыы шинтпирлиг ажыл-чорудулгазынга холбаштырган. Автооруктарга машиналыг эзирик, элээр кайы хамаан чок машнадыр, орук шимчээшкининиң чурумун үрээр, ынчангаш озал-ондак, аварий кылыр чоруктар бистиң республикада база бар болгай.

Чаа кинода аар-берге озал-ондактыг таварылгаларны кинргилээн, а ынчангаш чолаачыларга, хууда машиназын башкарган кижилерни кичээндирип болур көргүзүглерлиг. Кинонуң кол черинде КАИ инспектору, улуг лейтенант Петр Зыкининиң (артист Сергей Никоненко) автооруктарга бичин-даа хажыдыышкынны болдурбас дээш чурум үрекчилеринге удур эптеш чок, шыңгыы демиселии тоожуп көргүзүп турар.

...Эът-ханын көөрге, тырып каан чүве дег, узун эвес дурт-сыныг, дыдыраш сарыг баштыг аныяк эр КАИ машиназынга олурупкаш, орук шимчээшкининиң чурумунуң үревчилерин туткаш, сагындырып, хемчег ап турарын кинонуң эгезинде көөр бис. Ону чамдык чолаачылар «Сарыгбай» деп шолалап адаар турган. Петр Зыкин орук шимчээшкининиң дүрүмүн сагыры кымга-даа бир дөмей, машина рулюн туткан кижи бүрүзү ону ыяап-ла күүседир үжурлуг дээрзин эки билияр. Ынчангаш ол дүрүмну бичии-даа үрээн таварылганы инспектор аңаа эрттирбес, оларны сагындырар, а ыңгыы чолаачыларның чамдыктарының талонун үттеп сагындырар болгаш торгаан шыңгыланы берип хаар.

Ооң ыңгыы шыңгыы турушту-туг чоруунга чамдык кижилер таарзынмайн турар. Ол хамаан чок районнуң милиция начальнигги майор Гринько (артист Олег Ефремов) безин Зыкинни чамдыкта деткивейн баргылаар. Орук шимчээшкининиң дүрүмүн хажыткан кижилерни хой нуруузуунда сагындырза эки боор, а ону каржызы-биле үрээн таварылгада чүгле ынчан шыңгыы хемчег көргүзер дээрзин Зыкинге ол сагындырып-даа турар.

Ниитин хоойлу-дүрүм, доктаадып каан чурум мөңээ хамаарышпас, а ол дээрге осклериниң херээ-дир деп биляп чоруур алban-дужаалдыг чамдык кижилер база чоргулаар. Районнар аразының автостанциязының директору Трупов (артист Никита Михалков) КАИ инспектору Зыкининиң ажылдап турганы районга черле шору ажыл-херекчи болгаш көскүлеп кижилерниң бирээзи апаар. Ынчангаш алban-дужаалдыг оске чамдык кижилерни ол бодунче хандыкшыдып апкан болгаш тоор-херекээр чүвезинда чок апаргаш.

Петр Зыкин биле Валентин Труновтуң аразында чидиг чоруулдээлерни кинода коргускен. Автостанция директору кижи болганымда, машинаны кайы хамаан чок канчаар-даа халыдып чоргумза ажырбас дээр бодал-биле орук шимчээшкининиң дүрүмүн үрээш, Трупов баштай туттургаш-ла инспекторга талонун үттедип алыр. Оларның аразында чөрүлдээ улам чидиглеинр.

Автооруктарга шимчээшкин чурумун үрээш, Петр Зыкинге бо-ла таваржы бээр. Инспекториүң айтырыгларында чамдыкта ол ажжок улуурган, шоодуп кыжырып-даа харыылагылаар. Трупов база бир катап автоорук шимчээшкининиң каржызы-биле үрээнин барымдаалааш, инспектор ооң чолаачылаар эргелининиң дугайында шыңзылгазын хавырып алыр. Директор мынан улам улуурган: «Мээң шыңзылгамны ажылдаар черимче чорудуптар сен» деп аңаа айтымшкымын бээр. Адак соонда автоорукка хой удаа чурум үрел, машинаны эзирик чолаачылал чораанны дээш Труновтуң чолаачылар эргезининң шыңзылгазын тайылбыр бижик-биле Зыкин тускай комиссияже шилекидиптер.

КАИ инспекторунуң ыңгыы шыңгыы чоруу ооң болуп база нарын байдалдарга таварышпырар. Трупов бодунуң эргедужаалын ажыглап алган, Петр Зыкининиң кырынче бүгүле бурууну чуул каапкаш, бодуарыг үнерин орадаажыл, инспекторну алban-дужаалынан кудуладырын, ону спортчу секциядан үндүртүрүн чедип алган. Ынчалзажок Зыкинни ол хемчеглер-даа коргутпаан, ол бодунуң бижыг туружун тончүзүнге чедир камгалап шыдаан. Шынныг чорук кажан-даа шынныг болуп артар болгай. Труновтуң орук шимчээшкиннериниң чурумун хой удаа каржызы-биле үрээнин дээш, ооң чолаачылаар эргезин казаан.

КАИ инспекторунуң ажылы кезээде шыңгыы болгаш бедик негелделиг болур, бичии-даа хажыдыышкынны аңаа эрттирип болбас деп чүвени Петр Зыкининиң кинода хөделиишкиннери ол ёзулут-ла бодунуң туружунда-дыр деп чүвени бадыткан турар. Киноның тончүзүнде майор Гриньконуң Труновка: «Силернип Петрга холбаштыр кылып турган хөделиишкиннеринерден чүүдаа бүтпес. Ол дээрге кончуг турыштут, эрес кижи-дир» деп чугаалап олурары таварылга эвес.

С. САЛЧАК-ООЛ.

АРГАРЛАР КАНЧАП ХАЛДААНЫЛ?

Ол таварыга хеп-хенертен болганының үжурулдан Копетдагның камгалалдыг черинин Александр Белов биле Владимир Коршунов составтыг аът-тыг хайгыылчылары аргарлар-биле леопардтарның сегиржиш алышкышкып чарардаа чайы чок болган. Ийи леопард кедеп чыткан черинден хенертен үне халып кезегеш, олар көрүп турда-ла. бир кодан аргар кошкарлар кырынче шуражы-ла берип-тир. Оларның бирээзи бир аныяк аргарны күштүг согугбиле чүүй шаапкан. Бир леопард чоогунда кижилерни көре тыртып каап, кашпал иштинче дезиплеткеп.

Каш-ла секунда иштинде аргарларның эң-не күштүглери — дугур-мыйыстыг кошкарлар араатанче удур халдаап. Леопард ыңгыы шиитпирлиг удуланышкышкынан аймаврай бергеш, тудуп алганы аргарын салыпкаш, дезиплеп. СЭТА-ның корр.

ШАЛААН, ТУЛААН

Чай-даа дүжер, кудумчуга, сесерликке
«Ша!», «Ту!» дишкен шимээн бо-ла дыңналгылаар.
Шыдыраалаан, даалылаан бөлүк улус
Чыглып алган, орайга дээр ойнап кээрдер.
Улус черле шыдыраага аажок ынак.
«Угаан киирер оюн» дижип үпелээрлер.
Ынчангаштың чүс-чүс чылда ойнап келген
Ынакшылы аңаа черле читпейн келген.
Чооктан бээр элдеп чанчыл тыптып келген.
Чогум коорге, шыдыраалаан улуе орар.
«Мат!»-дап дижир, салыг доостур, уттурганы
Багай хөөнүг карманып үжелгилээр.
Ушталдыр шыгжап чораан «хөрегизин»
Уткап кижээ хорадаксап суна кааптар.
Амдыкыыы эгенмес-даа, шыгжап алыр.
«Ажырбас оң катап пеген алыр сен» деп,
Мөөрейлешкен эжим аажок оожуктурар.
Мөзү чок бо аажы кажап чидер ирги?

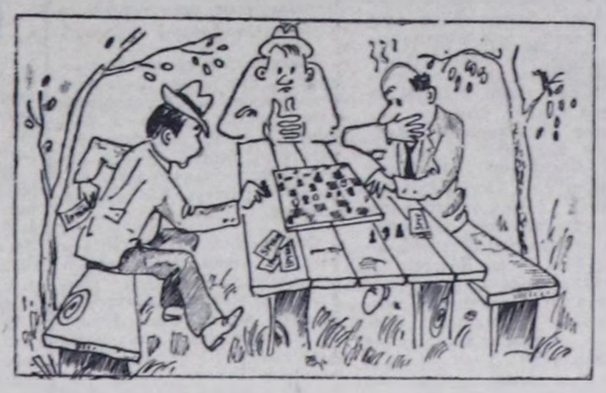

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАЛГА

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг № 18 «Ленинверентет—строй» тудуг трезиниң Ленинградта № 103 профессионал-техниктиг училишези 8 болгаш 10 класс дооскан ооллар, кыстарны хүлээп ап турар. Училищеге дараазында мергежилдерге өөредип турар:

Харылзаанын дериг-херекселдериниң монтажжынгин (телефон), плитка болгаш мозаика шагар, каң болгаш демир-бетон кылыгларының дашпазын (шайбалыг хоккей деп спортчу специализациябиле), күштүг болгаш чырыдар электри четкилериниң электримонтажниктери, тудуг шеверлекчилерни, холбиле хайындыраар электри болгаш газ кацнакчызын, токарь мергежилдиглерни белеткээр.

Өөренириниң хуусаазы: 8 класс доосканнарга 3 чыл, 10 класс доосканнарга—10 ай.

Үш чыл өөренирлерни чүрттаар чер-биле, аъш-чем-биле болгаш хеп-биле хандырар. Оларга будүрүлге практиказынга ажылдаан акшазының 50 хуузун бээр.

Ортумак эртемниг өөреникчилерни чүрттаар чер-биле хандырар болгаш будүрүлгеден 1-ги разрядтың тарифи-биле акшаны төлеп бээр.

Училищени түүле «бештерге» дооскан өөренирикчилерге дугуржулга ёзугаар Ленинград университединче кииреринге чингледенч бээр. Училищени дооскан соонда Ленинград хоорайга ажылдаар болгаш чүрттаар кылдыр артып болур.

Киреринің негелделери оске профессионал-техниктиг училищелер-биле домей.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: 198206 Ленинград хоорай. Пионерстрой кудумчузу, бажың № 23. Тел. 130-68-39, 258-23-42, 258-24-60.

МИНУСИНСКИНИҢ БУХГАЛТЕРЛЕР БЕЛЕТКЭЭР ШКОЛАЗЫ

1983—1984 өөредилге чылында сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур. Школа көдээ ажыл-агый будүрүлгелериниң бухгалтерлерин белеткеп турар. Школага сургуулдарны киреринің шылгалдазы чокка хүлээп алыр. Өөренирнин хуусаазы — 8-10 ай. Өөредилге сентябрьнин 1-де болгаш 15-те эгелээр. Ооң соонда болүктерни четчелээн үезинде өөредилге эгелээр.

ШКОЛАНЫҢ АДРЕЗИ: Минусинск хоорай, Ленин кудум. зунда № 109 бажың, телефон № 2-06-08.

ТЫВА АССР-НИҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТЕРСТВОЗУ

Бурят болгаш Алтай көдээ ажыл-агый институттарының агрономия, ветеринария, зоотехния, көдээ ажыл-агыйны механизастаарының, көдээ ажыл-агыйның экономиказы болгаш организастаарының, көдээ ажыл-агыйның бухгалтер үчёлу, пүү мергежилдеринге өөренир студентилер хүлээп алырын чарлап турар.

Бурят көдээ ажыл-агый институдунга киреринің шылгалдадары бо чылдың июль 15-те Кызыл хоорайга болур. Документилерин июльдуң 14-ке чедир Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кадрлар кидизинде хүлээп ап турар. АДРЕС: Кызыл хоорайның. Ленин кудумчузунуң 30 дугаарлыг бажың, телефоннар №№ 2-41-44, 2-22-50.

Бо көдээ ажыл-агый институттарында июль 1-ден августуң 1-ге чедир белеткел курстары ажылдаар болгаш оларны доосканнар киреринин шылгалдаларын туткаш, институттарга өөренип кирер эргелиг. Ажыл-агыйларның стипендиаттарын бирги эзлчегде хүлээп алыр.

Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищези

1983-1984 өөредилге чылында чаа ажыттынган электри дериг-херекселдери болгаш электри четкилериниң электромонтажниктерин белеткээр. Салбырже өөренирнин күзээнмерни чалап турар. 8 класс доосканнар 3 чыл, ортумак эртемниглер — 1 чыл өөренир.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, 1 дугаар бажың. Тел. 2-21-09, 2-54-14.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Хууда автотранспорттуң эзлеринге Тыва АССР-ниң ИХМнин Куравтоинспекциязы 1983 чылдың июль 30-де бо чылдың техниктиг коруудези доостуруп сагындырып турар. Чогуур үезинде техниктиг көруудеге өртээн хууда автотранспорт эзлеринің машиналарының дугаарын үштүр болгаш ажыглаарын хорууур.

КУРАВТОИНСПЕКЦИЯ.

«Красный луч» («Кызыл херел»)

профессионал техниктиг училище

(МУРОМ хоорайда)

1983—1984 өөредилге чылында сургуулдар чыылдазын чарлап турар. Училищеге чедип алыр профессиялар: аргыкчы, пос-таавычы, дескилекчи, дүрүкчү, ээрикчи.

Өөренир хуусаалары:

Дескилекчилерниң болгаш аргыкчыларның 2 чыл, ээрикчилерниң, үштүкчүларның болгаш пос-таавычыларның — 1 чыл.

Тускай билиглерни өөренирбиле чергелештир 9—10 класстар хемчээлинге ниитибилиг эртемнерни база өөредир.

Училищеге чыылда үргүлчү бооп турар. 7 класстан эвээш эвес билиглиг, 15-тен 20 хар чедир кыстарны хүлээп ап турар.

Өөредилге үезинде сургуулдарның шуптузуун халас общежитие-биле хандырар. Стипендиянын хемчээли айда 50—60 рубль, 6 ай эрткен соонда сургуулдарга кылганын барымдаалап толевир бээр. Ажыл толевирин ынчан 120—180 рубль чедер.

Муром хоорайга чедир чоруурунун холезизии комбинат толээр. Башгайы 6 ай иштинде бүгү сургуулдарны хүнде 3 удаа чем-биле хандырар. ынчаарга оскүс болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң уругларын өөредилгенин бүгү дургузунда халас чемгерер.

Училищеге кирерде чугула херек документилер:

1. Чүрттап турган черинден ушта бижээн паспорт.
2. Торүттүгенинин дугайында херечилел (16 хар чедир).
3. Билииниң дугайында херечилел.
4. Чүрттап турар черинден болгаш өг-бүле составының дугайында шинзылга. Бир эвес ада-иези инвалид болза, райисполкомнарттан азы райсоцхандырылгадан шинзылга.
5. Эмчи шинзылгазы.
6. 4 фоточурук 3х4 см. хемчээлиг.

АЙТЫРЫГ ТОДАРАДЫР АДРЕС: Кызыл хоорай, «Мөңгүлек» гостиница, № 311 өрээл.

Редакцияның адреги: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыдарының 2-35-24, 2-23-54, харыселгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-31, партийжи амылыгал болгаш үлетпүр киллдистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27, информация киллдизиниң 2-22-60, культура киллдизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1066.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00682

Тувинская республиканская библиотека им. С. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 171 (12261) | 1983 чылдың июль 26, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 коп

Мурнакчыларны илереткен

1983 чылдың бирги чартыында малды кыштан хүр ажырарының, малдың чаш төлүн камгалап алырының база мал продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге сатарын көвүдедир талазы-биле социалистиг чарыштың түнелиин СЭКП Чөөн-Хемчик райкому, район Соведиинин күүскому, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзтар райкому чугаалажып корген.

Күрүнеге эът садарының чартык чыл планын районнуң совхозтары 105,8 хуу, сүттү — 110,6 хуу, дүктү — 122 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге эът бүдүрерин 3 хуу, сүт бүдүрерин 5,8 хуу көвүдеткен.

«Тыва» совхоз чартык чылда күрүнеге эът садар планын 117,1 хуу, дүк садарын 120 хуу, ниитиниң малының хораар чоруун кызырган, дээре коргузуну чедип алган. Ол мынаан «Чыраа-Бажы», «Искра» совхозтар багай эвес ажылдаан.

Чедип алган чедиишкиннер-биле чергелештир мал бажының өстүрелиин, оон продуктуларын көвүдедир талазы-биле ажылда шыңгыы четпестер барын хүралга демдеглээн. 1982—1983 чылдарның кыштың үезинде мыйыстыг бода малдың, хой, өшкүнүң болгаш хаванның баш саны кудулаан.

1983 чылдың бирги чартыында малды кыштан хүр ажырар, оон продуктуг чоруун көвүдедир талазы-биле социалистиг чарышка «Тыва» совхозту тиилекчи деп санаан, шилчимир Кызыл тукту болгаш акша шаңналын тывыскан.

К. МОНГУШ.

МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЭЭРИ — БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

Чер-чер Советтери болгаш депутаттар! Малга чем белеткээриниң шалыпчы айында оон курлавырларын эң-не хөйү-биле мөөңнээр дээш бар-ла аргаларны ажыглаалы

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ БОЛГАШ СОВЕТТЕР

Келир кышка утмуштур мал чеми белеткээр үе келгелекте-ле, улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүсиому малга чем белеткенчилериниң штавын тургускан. Ону хоорай Совединиң депутады А. И. Григорьев удуртнан.

Штаб кемигүннеринде чүгле депутаттар болгаш активчилер эвес, чамдык бүдүрүлгелерниң, организацияларның удуртукчуларын база киирген. Ол чорук мал чеминиң белеткенчилерин машина-техника-биле хандырарынга улуг идиглиг болган. Хоорайның автосептелге заводунуң, үлетпүр бараанналарының садыының, эът комбинадының болгаш өске-даа бүдүрүлгелерниң, организацияларның коллективтерин Кызыл районда «Сукпак» совхозна мал чемин белеткеп берип эгелей берген, олар бо хүннерде ийи чүс амыг тонна ногаан массаны көдээ ишчилерге дужааганнар.

Келир кышка утмуштур малга четчир санныг чемни белеткээри чер-чер Советтериниң, агроүлетпүр каттыжышкынынарының чугула сорулгазы болуп артар.

Бо чылын бистиң республиканың көдээ ишчилериниң мурнунда улуг сорулга салдынган. 225 муң амыг тонна сигенни, 83 муң амыг тонна сенажты, 123 муң амыг тонна саваңны белеткээр умуруг бис. Бо мал чеми келир чыдагы ыышталаашкынының канчаар эртерин хандырар, а оон үре-түңнели Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг утмуурунуң үлүг-хуузунче кирер.

Агаар-бойдустуң байдалы бо чайын дыка таарымчалыг болган. Оон уламындан республиканың дыка хөй районнарында сигенниң үнгени эки. Мал чеминиң белеткелинче массалыг кирген бо үеде дээр аязып, көдээниң ишчилеринге улам таарымчалыг байдалды тургускан. Ону чоп амыглаар дээш дыка хөй ажыл-агыйлар, чер-чер Советтери дээштиг хемчеглерни алгылаан. Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Таңды, районнарда бо амыл элээн шуудай берген. Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, Улуг-Хемде «Улуг-Хая», Чөөн-Хемчиите «Искра» совхозтарда дуржуялыг ажылчыннар хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турарлар. Чижээ, «Улуг-Хаяда» механизаторлар А. Хууракпан, М. Малбык-оол, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта В. Бауман, «Большевикте» У. Оормак удуртнан звенолар боттарының мурнунга салган сорулгаларын чедиишкиннинг боттандырып турарлар.

Ындыг-даа болза, мал чеминиң белеткели бо чылын ниитизи-биле куду темпилиг чоруп турар. Партия, совет болгаш ажыл-агыйлар органнары бо чугула кампанияже кошнак ничээнгей салып турарындан, бо талазы-биле байдал эрткен чылдың деңнелинден хожудап турар. Чижээ, сиген планын эрткен чылдың бо үезинде 5 хуу күүседип алган турган болза, бо чылын 2-ле хуу, сенаж 1982 чылда 13 хуу салдынган турган, а амгы үеде чүгле 7 хуу. Мал чеми белетиээр техниканың чүгле 50 хуузу ажылдап турар. Бо чылын ол ажыяче чүгле 75 бригада хаара туттунган. Ниити негелдеден ол дыка эвээш.

Сигенни хол-биле кезер ажылды организастааны чогуур деңнелге четпес. Чамдык районнарда хол кадыырлыг ажылчыннар эвээш, чижээ, Кызыл районда чүгле он үш ниижи бар, а Таңдыда, Бии-Хемде чаңгыс-даа ниижи хол-биле сиген кеспейн турар.

Малга бижыг чем-суурну тургузары — Советтерниң база чугула соруягазы. Бо ажылга депутаттарны калбаа-биле киириштирип, чугула кампанияже хаара туттунган бригадаларга, звеноларга депутат бөлүктерин тургузуп, ажылчы чонну мобилизастаарынга оларның роляын бедидери чугула. Бо айтырыгны ылап, тодаргай шиитпирлээри-биле күүсиомнар ону доктаамал чугаалажып, хүн бүрүнүң контролюнга тургузар херек.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын хүлээп алганы СЭКП ТК-ның май Пленумунуң болуп эрткенинден бээр бир чыл ажа берген. Ук программаны чедиишкиннинг күүседир дээш бо үеник дургузунда бистиң чуртувуска-даа, республикагадаа эвээш эвес амылдар кылдынган. Ол үр хуусаалыг сорулганы боттандырарынга малга чем белеткели база улуг роль ду ойнаар. Советтерниң кол сорулгазы болза, көдээниң ишчилериниң ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды партия ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң, партия обкомунуң оңгу пленумунуң негелдеринге дүүштүр чорудары болур. Аңаа көдээ, суур, район Советтериниң депутаттарын калбаа-биле киириштирер херек.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андропов ингүне курлавырындан тараа фуражын үндүрүп бээрин дилеп турар ажыл-агыйлар хөй, а ол хиреде чамдык республикаларда, крайларда, областарда бөдүүн болгаш чулуитуг мал чемнерин бүдүрүп алыр дээш кошкан ничээнгей салып турар. Ол сорулга база Советтерге дорт хамаармыр дээрзин утпас херек.

Бо чылдың июль 25-тен август 25-ке чедир мал чемнерн белеткээриниң шалыпчы айын СЭКП обкому чарлаан. Ол үеник дургузунда мал чемнериниң белеткелинде ажылдап турар бригаларның, звеноларның ажылынче ничээнгейни салып, техниканы ажыктыг ажыглап турарын контрольга ап, шалыпчы айның хүннеринде мал чеминиң курлавырларын эң-не хөйү-биле мөөңнеп алырынга бүгү-ле аргаларны улус депутаттарының райсоведнээ, көдээ Советтери, тус-тус депутаттар болгаш постулар, бөлүктер ажыглаар ужурлуг.

КЕЗЕК-ХААКТАН ҮШ-ТЕЙЖЕ...

СЭКП обкому бо чылдың июль 25-тен август 25-ке чедир республикага мал чемнери белеткээриниң талазы-биле шалыпчы айны чарлаан. Мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айының хүннеринде мал чемнериниң курлавырларын эң хөйү-биле мөөннеп алыр дээш Бии-Хемде «Саян» совхозтуң ажыл-ишчилери бүгү бар аргаларны олче угландырган. Бо чылын ажыл-агыйда механизастаан 3 сигенчи бригаданың кежигүннери Ленинка, Сушь болгаш топ салбырларның девискээринде чайгаар үнген элбек сигенниң мезилдезинче киргенден бээр оң хонган.

Ленинка салбырындан 6 километрде Кезек-Хаак деп черде Валерий Хөлчүкпаның удуртканы сигенчилериниң механизастаттынган звенозунга эртенги үеде чеде бердим. Ында кезек улуг-улуг сараяттар чоогунда кожуглар лыг тракторларның чамдыызы ажылче уурук-суурук үнүп механизаторлар техниканың эртенги хыналдазын чорудуп турлар.

— Дүүн кежээликтей бичии чаъс дымыраткан, сиген шыктыр, бо эртен арай орайтап үнүп тур бис—деп, звено удуртукчузу В. Хөлчүкпа (чурукта) бодунуң тракторунда сараят салыр агрегаттың кожуунда электри каннаашкыны кылып олура, чай кадында чугаалады.

— Сиген белеткелинче киргеш, он хонукта ам кайы хирешн кылдыңар, Валерий?

— Бистиң звенода бо чылын 9 кижи бар. Сараят салыр 1, хөпээн салыр 2, ону дажыглаар 2 агрегаттар болгаш 2 дырбаашты бис. Планывыс 600 тонна. Ам кылганывыс 200 тонна ажып тур. Бо чылын сиген элбекте черле пландан ажыр кылыптар боор бис.

Сарзат салыкчылары чоогунда улуг сараяттың кыдынында сигеннерни айыырлар-биле болген турлар. Олар (чурукта) Чолдак-оол Ашак-оол биле Оолак Бичe-оол хүн нормазын 140—150 хуу чедир күүседип тураралар. Азы хүнде 18 тонна сараят салыр хүлээлгезин 25—30 тонна чедирип келгеннер.

Ниыак механизаторлар, комсомолчулар (үстүнде чурукта) Алексей Никитин, Александр Бичe-оол, дуржулгалыглар Чечек-оол болгаш Николай Маадылар (ададанда чурукта) мал чеминиң белеткелинiң үезинде туруушкуп чок ажылдап, кайы-даа агрегатка бот-боттарын солуп шыдаарлар. Бригадир А. Федорченко звенону эргежок чугула чүүлдер-биле үезинде хандырар дээш кызымак чоруун көргүзүп турар.

Ленинизаның сигенчилери Кезек-Хаакта 30 центнер шөлдүг сигенин кескеш, сараяттаашаа, дүүн Үш-Тейже чорупканнар.

В. КАРА-САЛ.
Авторнуң фотолары.

СҮТ-ХӨЛДҮҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

1. ЧАРЫШ НЕГЕЛДЕЗИН ЕЗУГААР

Совхозта чайгаар үнген 1119 га сиген, 467 га люцерна, 616 га чаңгыс чылдыг сиген шөлү бар. Оон 3960 тонна мал чемин белеткээр хүлээлгени ажыл-агый алган. 43 тракторларның хөй кезиин сиген кезилдезинче кынрген. Бо хүннерде сигенни кезип, бөлүп, сараяттап турар.

Бора-Тайга салбырда Коңгар-оол Шыдыраевич Сарыгларга удурткан Шөлдээ-Тейде механизастаттынган сиген бригадазын совхоз тургускан. Ында 50 ажыг кижи ажылдап турар. Дыртый-оол Буянзакович Ондар биле Михаил Сарыг-ооловнч Ховалыгга удурткан ийи звенолар Хемчик кыдынында 60 га люцерна шөлүн кескеш, 34 тонна мал чеми белеткээн. Алааста тараан люцерианың кезилдезинче олар эм кирер деп турар.

Совхозтуң парткому, улус депутаттарының Алдан-Маадыр көдээ Совединиң күүскому бүгү күштү мал чеминиң белеткелиниче мөөңнээн. Механизастаттынган бригададан ацгыда, сиген кезилдезиниче малчыннарны, школаларның башкылар коллективтерин, өврениикчилерни, пенсионерлерни хаара туткан. Совхозта 10 ог-бүле звеноларын тургускан. 15 пенсионерлер ацгы звено болуп алгаш база хүлээлгени алган ажылдап турар. Бора-Тайга салбырда коммунист Ытсыг-оол Ховалыгның звенозу арыг ыштиниң болгаш ортулуктарның сигенин хол-биле кезип кирипкен.

Алдан-Маадыр болгаш Бора-Тайга ортумак школаларының башкылары бо чугула кампанияже кирипкен. Алдан-Маадыр ортумак школазының 58 өврениикчилери будук-бүрү белеткээр ажылга үлүүн киириштирип турарлар.

Сиген кезилдезиниң үезинде чарыштыг организастаар 7 кижи составтыг комиссияны совхозта тургускан. Комиссия кежигүнери сиген шөлдерииге барып, кезилденiң шынарын, сигенниң кампалгазын болгаш күш-ажылды канчаар организастаанын хынап турар.

Чарыштың тиилекчилери ам бээни илереп турар. Бора-Тайга салбырның механизатору Маадыр-оол Ховалыг сараят салыр тракторну башкарып турар. Ажылдың будүрүкчүлүү бетээн. Чаңгыс-даа туруушкуру чокка ажылдап келирге, сараят кыры дескилеп турар комсомолчу оолдар олурар бээн чай албастар. Василий Ховалыг, Николай Ондар, Владимир Ховалыг, Шопчакай Сарыглэр, Владимир Ондар эртен 8 шактап-ла ажылче кириптер улус деп, звено удуртукчуну оларның дугайында чугаалады.

2. АЖЫЛДЫ ОРГАНИЗАСТААРЫН УЛАМ ЭКИЖИДЕР

Алдан-маадырлыглар мал чеминиң белеткелинче массалыг-биле кирген, шудургу ажылдап турар. Ынчалза-даа планны долдур болгаш ажыр күүседирин чедип алыр дизе, ажылды организастаарын ам-даа экижидер болза эки. Чамдык хойжулар сиген кезилдезиниче маажык кирип турар.

Социалистиг чарыштың коргузуглерни, лозуң-плакатларны турлагларда аспаан. Чарыштың чоруп турарын чырыткан хана солуннарны үнүрбейн турар. Мурнакчы дуржулганы агитбригадаларның репертуарынга, тус черниң парлалгазынга болгаш радиозунга нептередирин чедип албаан. Кожер библиотекаларның «Алаштың ыраажызы» агитбригадазының сигенчилерже үнүүшкүнүн ам-даа организаставаанны четпес.

Бо бүгү ажылды хынаалдага алыр кылдыр сигенчи бригадаларга партболуктерни, улусчу контрольдуң постуларын тургускаан. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде масса-политиктиг ажылды күштелдирерии партия Сүт-Хөл райкому чедип алыр ужурлуг.

Дыка хөй үеми сиген шөлдериче улус чедирер машина-техниканың чедиишпезиидеи чидирип турар. Салбыр эргелекчилери, бригадирлер ажылдап ыын хувааладазым, ону шыңгыы хынаалдага алырын амдаа күштелдирбейн турар. Бо чугула кампанияя үезинде шак бүрүү үнелиг турбужс, маашинизаның дарый кылбас, оон септелгезин саададыр таварылгалар бар.

Ниитизи-биле районда 25 кезер, 12 болер, 16 пресстээр машиналар ажыллап турар. 9 сиген кезер машинаны эки септевээнинден шимчевейн турар. Бир эвес кезилдеже киреринiң мурнунда, бүгү техниканы долузу-биле септээн болза, туруушкуннар турбас ужурлуг нийик.

Районда мал чеминиң белеткелинде ажылдап турарларның культурлуг хандырылгазынче сагыш салбайн турар. Мынчага дээр чаңгыс-даа агитбригада сиген шөлдериге концерт коргуспээн. Орта ужуражылгаларны, лекция, бесседаларны база кылбаан.

Районнуң комсомол комитеди аныяктарны бо чугула ажылче мөөңнээрин чедип албаан. Бүдүм районда комсомолчулар-аныяктарның мал чемн белеткээр чаңгыс-даа звенозун тургуспаан. Аныяктарның 4 хойжу бригадаларының араазында сиген белеткээр талазы-биле соңиалистиг чарышты база организаставаан. Бо айтырыгларны дарый шиитпирлеп, чарыштың дээштиин чедип алыр болза, сигенчилер бедик коргүзүглерни чедип алырлар ийик.

А. ХОВАЛЫГ.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күрүне планларының 1983 чылдың бирги чартыының түнелдери үнген.

Эртип турар чылдың бирги чарык чылында улус ажылагыйының чамдык коргузуглери экижээн, планныг даалгаларын ажыр күүсеткен черлер хой, ниитилел бүдүрүлгезиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң озүлде темпизи бедээн дээрзин ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыңнавдынында демдеглээн.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннери шиңгээдии алдынган.

Күрүне планында кордүнген 500 ажыг чаа кылыгларны, а министерстволар база ведомстволар планга киирикпитир —1200 ажыг чаа кылыгларны шиңгээдии алгаш болгаш бүдүрүшкүнүн эгелээн.

Металл продукциязының, үлетпүр роботтарының, радиоэлектроникут аппаратураның, башкарылгазы санныг программалыг болгаш металл кезер «болбаазырадырга төвүр дээш хевирлиг станоктарның, элээн бедик технико-экономиктиг параметрлериг машиналарның болгаш дериг-херекседелерiиң экономиктиг хевирлерiниң бүдүрүүшкүнүг үлетпүрде шапкын темп-биле көвүдеп турар.

Кукурузаның тарылга-шөлүүнүң 60 ажыг хуузунда тараанны болгаш сояны, шөлдүг барык чартык кезиинде чигир свёклазын көдээ ажыл-агый тарып турар. Тракторларның болгаш бүдүрүкчү өске-даа техниканың энергия-биле хандырылгазы бедээн.

ССРЭ-ниң даштыкы садыг савырылгазы 64,4 миллиард рубль четкен. Социалистиг экономиктиг интеграция ёзугаар ЭДЧ кежигүнү чуруттар-биле садыг, эртем-техниктиг кады ажылдажылга калбаргаи.

Продукция сайгарарының чартык чыл планын үлетпүр 102 хуу күүсеткен. Кылыгларның чугула хевирiниң хой кезиин бүдүрер талазы-биле даалга күүсеттинген.

Бүдүрүлгениң ниити хемчээли эрткен чылдың бо үезинде деңнээрге 14,6 миллиард рубльге өскен, азы 4,1 хуу болган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,3 хуу өскен. Оон күүселиг-биле бүдүрүлгениң өзүлдезии 83 хуу четкен. Үлетпүр министерстволарының хой кезиинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ортумак шалың төлевиринден бедик болуп турар. Продукциянын бот-үнеэн болгаш материал чарыгдаар чоруу кызырылган, орулга өскен.

Продукциянын чугула хевирлерiн бүдүрери бистиң чуртувуста мындыг: электри энергиязы—710 миллиард киловатт-шак; нефть (газ конденсазы-биле катай)—307 миллион тонна; газ—265 миллиард кубометр; хомур-даш—363 миллион тонна; кан—76,2 миллион тонна; кара металлдар прокады (белени)—52,9 миллион тонна; кан хоолайлар—9,3 миллион тонна; темир рудазы—122 миллион тонна; минералдыг чемишчидилгелер (чемнер бүдүмелдерии 100 хуу-биле катай саналга)—15 миллион тонна; үүүл камгалавр химиктиг херекселдер (чижеглээн единица-биле)—288 муң тонна; химиктиг волокно болгаш улавынар—662 муң тонна.

Автомобиль дугуйларын — 31,1 миллион кезекти; металл кезер станоктарны—1,095 миллион рубльге, оон иштинде программалыг башкарылганын —297 миллион рубльге; зарган—пресс машиналарны—333 миллион рубльге; программалыг башкарылгалыг автоматтыг манипуляторларны (үлетпүр роботтарын)—4,3 муң кезекти; приборларны, автоматчыдылганың дериг-херекседелерiн болгаш оларга артык кезектерии—2,2 миллиард рубльге; нефть аппаратураларын—107 миллион рубльге; технологтуг дериг-херекседелерни болгаш оларның чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге артык кезектерiнiн—782 миллион рубльге; көдээ ажыл-агый машиналарын—1,7 миллиард рубльге; мал ажылынга болгаш мал чеми будүрериие ажыглаар машиналарны— 1,2 миллиард рубльге; тараа ажаар комбайнларны—60,3 муң кезекти; хөвең ажаар машиналарны—5,1 муң кезекти; саазынны—2,8 миллион тонналы; цементини—63,7 миллион тонналы белеткээн.

Бүгү хевирiниң постерии — 5,8 миллион дорбелчин метрии: даараныла кылыгларын — 12 миллион рубльге; хом изиктии—382 миллион эжештн; эът-сүт (үлетпүрүнүң ажылдан кыларыла-биле) —4,7 миллион тонналы, колбаса кылыгларын: — 1,6 миллион тонналы; чемге дериглээр балык продукциязын, балык консервалары-биле катай—3 миллиард рубльге; мал саржаан—705 муң тонналы; чаланг сүт продукциязын сүтче эде саннарга—13,9 миллион тонналы; конфеттер кылыгларын—2,1 миллион тонналы; консервалары—5,5 миллиард чижеглээн лавазаны; телевизорларны—4,2 миллион кезекти; мебельди—3,5 миллиард рубльге бүдүрүп үлүдүрген.

Нефть, газ, хомур-даш казып тыварының, кара металлдарның белеп прокадын, кан хоолайларны, автомобиль дугуйларын, автоматчыдылганнын болгаш саннар техниканың приборларын болгаш дериг-херекседелерiн, нефть аппаратураларын, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң технологтуг дериг-херекседелерiн, тепловоэтарны, электровоэтарны, саазынны, цементини, чыылдан демир-бетонну, минералдыг чемишчидилгелерiн, үүүл камгалаврының химиктиг херекседелерiн, тракторларны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа техниказын бүдүрериниң планы күүсеттингеи.

Чоннуң хереглел бараанналарының хой кезиинiң, ылаңгыя хөвең-саазын, лён болгаш торгу пөстерiн, чемге хереглээр балык продукциязының, мал болгаш үүүл үзүүн, чаланг сүт продукциязының, шаажайфаянс база сорттуг савалың, радиоприемниктерiнiң дериг-херекседелериниң, телевизорларының, мебельдiң бүдүрүлгезi план ёзугаар өскен.

Оон-биле чергелештир чамдык министерстволарның бүдүрүлге каттыжышкынынары болгаш бүдүрүлгелерiя чарлынган керээлер база күүседирiн-биле хүлээп алган нарядтарын ёзугаар хереглекчилерiя продукция-биле хандырарын чедип албаан.

Чамдык бүдүрүлге каттыжышкынары болгаш бүдүрүлгелер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүг, бот-үнеэнiң, монгөөшкiниiң талазы-биле планнарын күүсетпээнiер, чоннуң хереглевейн турар продукциязын бүдүрүп турганнар.

Чаңгыс аай нарял-биле күш-ажылды төлээр кылдыр организастаар бригада арганызне ажылчыннарның барык чартык кезии шилчээн.

Көдээ ажыл-агыйның ажылдакчылары ческа хөвү ажылдарын организастыг чоруткан, 1983 чылдың дүүдүүнге тараан шөлүү баш удур саннаны-биле алырга 212,9 миллион гектар болган, оон иштинде тараа—122,5 миллион гектарда тарыттынган. Тараа ылдыр тараан кукурузаның, тараа-бобы культураларының, хлопчатниктиң, лён-долгуушаның, рапстың шөлү эртен чиик-эзиндан калбаргаи. Мал чеминiң культуралары 66,8 миллион гектарда тарыттынган, оон иштинде хөй чылдыг сиген—29,4 миллион гектар, сенажка тараа кукуруза болгаш ногаан чем—16,1 миллион гектар.

Сугаттыг болгаш курга ткан черлерге тарылга өскен. Мал чеминiң белеткеля үезiн бедик темпиниг чоруп турар. Чуртгуң дыка хөй районнарында тараа культураларының

(Уланчызы 3-кү арыда).

Национально-краеведческий отдел

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ арны

1983 ч. июль № 7 (113)

Мал чеминиң белеткели-шалыпчы фронт

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНДЕ

Амгы үеде кодзонуң ажылчыларының мурнунда ниитиниң малынга четчир санныг, эки шыпарлыг мал чемнерин белеткеп алыр чугула соруда туруп турар. Бо чугула херекке улусчу контрольёрлар төлештиг үлүүн киирер хүлээлгелиг. Бии-Хем районнуң совхозтарында улусчу контрольдуң болуктери сиген белеткээр механизастаттынган бригадаларда, звеноларда улусчу контрольдуң түр постузун тургускан, оон биразында үш кижи бар, шиитиин-биле 80 ажыг дуржулгалыг хайгыылчылар кирген.

Бо хүннерде түр постуларның кежигүннери сигенниң кезип, кургадып, бөлүп, сараатпап, сенаж салып турарының шыпарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун, техниканы кайы-хире ажыктыг ажыглап турарын, кыпар-чаар материалдарның камналгазын болгаш өске-дээ мал чемнериниң белеткелиниң үезинде эргежок чугулганжылдарже кичээнгейни салып турар.

«Оок» совхозтуң Ак-Хөлде механизастаттынган бригаданың кежигүннери сигенниң канчаар кезип турарын мында улусчу контрольдуң хайгыылчыдары чоокта чаа хынап көрген. Олар сигенниң кестинген черлерин эргап көрге, Михаил Монгуптуң удурткаңы бригаданың сиген кезер трактористери ажылдың шынарынче сагыш салбаанын илереттинген. Дыка хой гектар черниң сигенин адаандан кеспээш, ортузундан кескен, чамдык шөлдериниң сигенин шуптузун кезип албаан — «челдер» арттырып каан болган. Ол четпестерни моон соңгаар болдурбазын бригадирге, мында ажылдап турар сигенчилерге сагындырып чугаалаан. Чоруткан хынаалданың түңнелиинде четпестер эттинген. Олар чүгле оон-биде кыягаарлаттынмас. Моон соңгаар сигенни бөлүп, сараатпап турар шыпарын, күш-ажылдың организастаажыкшыл доктаамал хайгаараалга алырлар. Оон ацызда хайгыылчылар сигенчилерни аъш-чембиле канчаар хандырып турарын көрген. Дүн-хүн чок ажылдаар чугула кампанияда каара туттунган механизаторларның чем аймаа-биле хандырылгазы четпес болган. Оът болгаш сүт аймааның продуктуларын эвээшти берип турган, ону экижидер талазы-биле айтырыгны совхоз дирекциязынга тургускан. амгы үеде оът, сүт аймаан ажыл-ишчилерге доктаамал берип турар.

Улус депутаттарының Оок! кодзо Совединиң чанында улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери сүүрүүң чурттакчыларының хууда малдарын сиген кезип алыр шөлдерде оъттап турарын илерткеш, күүскомга киирген. Бо айтырыгны күүском хуралын. га чугаалашкаш, малдың пададын күштелдирер, имек кадарчыларының харыысалгазын бедидеринче кичээнгейни салган. Буруулуг кижилерни ол хуралга сагындырган болгаш моон соңгаар ону болдурбазын негээн.

Сиген кезилдеениин үезинде тургускан түр постулар бригадаларының, звеноларының ажыл-ишчилериниң культурлуг хандырылгазын хынап көөрге, кайы-даа совхозтуң, район төвүнүң культура бажыңнарындан чаңгыс-даа агиткультбригада кээп концерт көргүзээн, лекция, беседа номчуваан болгаш өскедаа хемчеглер арттырбаан. Бо дугайында совхозтарның парткомнарынга, партия эге организацияларынга хынаткан, олар чогуур ажылды чөвүдүп эгелээн.

Районда сиген белеткелиндe 11 механизастаттынган бригада, 40 хире звено ажылдап турар. Олар 600 тонна сигенниң сараатпаан, эң-не хой сигенниң «Саян», «Оөк» совхозтар белеткээн. Олар-ның белеткээр үжүрлүг сигенниң, сенажың, силозуң, витаминниг сиген долганың, будүк-бүрүзүң, сабакы ам-даа хой.

Районнуң улусчу контрольёрлары ону чедишкинниг белеткээринге боттарының үлүүн киирердер.

Л. ШУТОВ.
Бии-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Республиканың Улусчу контроль комитединде

ЧЕР АҢДАРЫЛГАЗЫНЧЕ САГЫШ САЛЫР

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң эвчеглиг хуралы болуп эрткен. Барыын-Хемчик районнуң агроүлетпүр каттыжышкынын чайгы чер аңдарылгазының планын канчаар күүседип, оон болбаазырадылгазының болгаш тарылга эвлечештирилгезиниң технологизын сагып турарының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының човүлелиниң даргазы С. И. Ильенков кылган.

Чайгы чер аңдарылгазының планын күүседир, оон болбаазырадылгазының болгаш тарылга эвлечештирилгезиниң технологизын сагыыр талазы-биле районда чамдык ажылдар кылдынганын хуралга демдеглээш, чедир кылдынмаан ажылдарны чидин-биле шүгүмчүлээн.

Районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының човүлели болгаш агроспециалистер чер ажылының агротехниказын экижидер болгаш культураның үндезинин-биле бедидер, тарылга эвлечештирилгезиниң эртемге үндезилеп ажылдан кылган хевирлерин шиңгээдип алыр дээштиг хемчеглерни албайн турар.

Районнуң совхозтары тарылга эвлечештирилгезиниң кол звенозу — чайгы чер аңдарылгазынче чогуур кичээнгейни салбайн келген. Чайгы чер аңдарылгазыга тускайлаан чер районда тарылга шөлүүнүң чүгле 15 хуузун эвлеп турар. Чер ажылының зона системазын шиңгээдип алырының талазы-биле районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының човүлелиниң бадыдаан хемчеглерин ёзугаар бо чылын көдээ ажыл-агый культураларын суггат чок шөлдерге калбаа 30 метр шөлдерин эвлээр үжүрлүг. Оон болбаазырадылгазын хөрзүн үрелиишкинин болдурбас техника-биле чорудары көрдүнген. Ынчалза-даа ындыг арга-биле 4080 га шөлдү аңдарар тургаш, чүгле 1510 ганы болбаазыраткан. «Шекпээр» совхоз хөрзүн үрелиишкинин болдурбас техникалыг, ону ажыглаар аргадуржулгалыг тургаш-ла, чайгы чер аңдарылгазын эрги арга —андазын-биле чардырган.

Чер болбаазырадылгазының агротехниктиг чурумнарынче, ажылдап турар дериг-херекселдериниң техниктиг байдалынче, ажылдың шынарынче кичээнгейин специалистер, чер ажылдакчылары салбайн турар. Технологтуг чорудулгаларны шынарлыг чоруткан кижилерни шаннап-мактаар хемчеглерни совхозтар ажыглавайн келген. Оон уламындан чайгы чер аңдарылгазын, болбаазырадылгазын шынар чок чорудуп турарын хуралга шыңгыы шүгүмчүлээн.

Чайгы чер аңдарылгазының, ону болбаазырадырының хуусаазын эрттирип, оон технологизын үреп, хову ажылдарын шынар чок чорудуп келгенинден, районда чер ажылының культуразы куду боон турар. Чайгы чер аңдарылгазын чогуур үезинде, долузубиле, шынарлыг белеткеп албайн турарындан, тарылга эвлечештирилгезин шын чорударынга шаптыктан, үреп келген. Районда 20 тарылга эвлечештирилгезин нептеретken, ону долузу-биле шиңгээдип алган деп санап турар, херек кырында олар күүсеттинмээн. Чижээ, бо чылын үрезин фондузу чок болганының уламындан арбай, сула тарырының планын район чүгле 33 болгаш 56 хуу күүсеткен. «Шекпээр» совхоз 500 га арбай тарырыр тургаш, оон чаңгыс гектарын-даа тарывааи. Оларның орнунга кызыл-тасты тараан, бир муң га суггаттыг черни бо чылын ажыглавааны четпес.

Районда алды муң тос чүс гектар суггарын болур шөл бар. Агроүлетпүр каттыжышкынының талазындан ону шиңгээдип алыр, экижидер практиктиг хемчеглерин азбаан. Чер ажылының культуразын бедидер ажылды көдээ ажыл-агый эргелелиниң аппарады, ылаңгыя эргелелдиң кол агроному Н. С. Очур-оол четпес чоруткан, совхозтарның кол агрономнарындан негелдени кошкаткан. Меге медээ бээри база илереттинген. Июнь 29-та чайгы чер аңдарылгазы күүсеттинген дугайында дыңнаткан. Июль 15-те статистика эргелелиниң медээзин ёзугаар алырга, районда амдаа 126 гектар чайгы черни аңдарары арткан болган.

Бо бүгү четпестер болза районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының удуртулгазы болгаш специалистери чер ажылын сайзырадырының айтырыынче ханылап кирбейн, амгы үениң чаа негелделеринге дүүштүр ажылын оожум эде тургузуп турарындан болганын комитет хуралынга демдеглээн.

Чайгы чер аңдарылгазының планын күүсетпейн, оон болбаазырадылгазының болгаш тарылга эвлечештирилгезиниң технологиязын сагывайн турарын барымдаалаш, районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының човүлелиниң даргазы С. И. Ильенковту, «Шекпээр» совхозтуң директору М. Б. Кара-Салды доңгуткап, эргелелдиң кол агроному Н. С. Очур-оолду шыңгыы доңгуткан.

Респотребсоюзтуң АТК-зының улусчу контроль бөлүүн бүдүрүлгениң хөвүүнү коммунист Мария Семёновна Лопатина удуртуп турар. Бөлүк план ёзугаар рейдилерни болгаш хынаалдаларны наш удаа чорутkан. Хайгыылчылар күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, машиналар рейсче шуптузу үнген турарынче, дериг-херекселдерге камналга-хумагалыг болурунче кичээнгейни салып турарлар.

Улусчу контрольёрлар механик А. М. Заборин, дарган Н. Н. Загурский хынаалдаларга үргүлүчү киржип, аныяк чолаачыларның машина-техникаяны намныг эдилээринче кичээнгейни салып, үе-үеле оларның машиналарының эдилелин, техниктиг байдалын хынап иворлер. Бо удаада хайгыылчылар комсомолучу чолаачы Сергей Юдинниң машиназын хынап, чолаачы-биле чугаалажып турда, Ю. Косарьков оларны чуруукка тырттырып алган.

ЧУРУКТА: (оң талдан) А. М. Заборин, Н. Н. Загурский болгаш С. Юдин.

ТҮҢНЕЛДИИ ДЭЭШ

Совет садыгның дүрүмнерин сагыары, садыгның культуразын бедидери—хандырылганың бир кол чүүлү. Ынчангаш Кызылдың аъш-чем барааннар садымында улусчу контрольёрдар магазиннериң ажылын доктаамал хынаарын, совет садыгның болгаш күрүненин өртектер дүрүмнерин сагыш турарын «контрольдарынче кол кичээнгейни мооннээн.

Садыгда бо хүннерде 80 контрольёр бо чугула ажылды боттандырып турар. Оларның оң бежи кол бөлүкте. Оон кежигүннери боттарының хүлээлгелерин секторлар айтыы-биле хүваажып алганнар. Бараанналрның шынары болгаш үүрмектеп садар өртектер, материал талазы-биле үнелиг бараанналр камгалалының, садыгның ажыктыын бедиделиниң, ажылчы чоннарның чаагаалары болгаш хомудалдарыбиле ажылды контрольдаарының, өске-дээ секторларның ажылы харыысалгалыг. В. А. Лопатина, В. А. Козулина, Е. Т. Гребенкина, Т. Ф. Бухтуева, Л. Г. Бат олар болгаш кол бөлүктүң өске-дээ кежигүннери рейд, хынаалдаларны активке даянгаш чорудуп, коллективте партия организациязының идепкейлиг дузалакчылары болуп, ажылга инициативалыын көргүскен. Олар тус-тус магазиннерде тургустунган улусчу контрольдуң 12 бөлүү-биле үш бүрүде харылзээлиг.

Ол бөлүктер боттарының ажылын квартал планын ёзугаар чоруттыпшаан, бараанналрның кадагалалыынче, магазиннерде совет садыгның дүрүмнерин сагыш турарының, хандырылга культуразының, залдарының санитардыг байдалының, делгинделерин дерип турарының, күш-ажылдың шыпарын башкарарының системазының талазы-биле ажылдың түңнелдериниң, бараанналр ассортиментизиниң, оон өртектерин көскү кылдыр шын бижин турарының талазы-биле ажылдарже рейд, хынаалдаларны утландырган. Ховар бараанналрны чонга садып турарының, чамдык дузаалдар күүселлезиниң талазы-биле хынаалдаларны наш удаа чоруткан. Хайгыылчылар чүгле эрткен чылын безин түе үжен удаа хынаалда чорудуп, аңаа ийи чүс оң кижи киришкен. Бо чылдың бирги чартымында база хой удаа хынаалдар чоруттунган.

Ол рейд, хынаалдаларга материал талазы-биле үнелиг бараанналр кадагалалыының талазы-биле Т. Ф. Бухтуева удуртkан сектор идепкейлиг киржип келген. Олар улут кассирлерниң семинарларын эрттирип, касса чурумуун, киргеи оруглануш инкассациязының, отчёттуг тургузарының талазы-биле соруглаларны аңаа чугаалашкан. Бараанналр хүлээп алырының сан болгаш шинар талазы-биле байдалының, акша-бараанналр отчёттарын шын тургузарының дугайында секциялар эргелекчилериниң, экспедиторларның хуралдарын база эрттирген. Бо секторнуң идепкейлиг киржилгези-биле садыгда эвээш эвес самчыгдалды илереткен, оларның өртээн эгиттирип, буруулугларга харымсалганы хүлээткеп.

Улусчу контрольёрлар боторуларга-чарыгдыг садыг бүдүрүлгелериниге рейд, хынаалдаларны план ёзугаар чорудуп, четпестерни илереткеп. Совет садыгның дүрүмнерин хажытканы дээш № 22, № 20 магазиннерге кладистер эргелекчилери турган Рычкова, Теплова, № 32 магазинниң садыгжызы турган Рыбалкова олар ажылындан үндүрткеп. Садып алыкчылардан көпеекти ажыр санап ап турган № 45 болгаш № 44 магазиннериниң садыгжылары Маневеева, Струкач олар хемчет алдыртkан.

Улусчу контрольдуң кол бөлүү бодунуң ажылын комсомол организациязы-биле бир деминг чорудуп келген. «Хлеб—бистиң байлаавыс» деп рейдиниң кады чоруткан.

Садыгда четпестер хөй. Ылаңгыя садып алыкчыларга бараанналрны шын эвес дешкилеп бээр, оон өртээн ажыр санап алыр чоруктар бар. Ындыг таварыылгалар № 9, 20, 40 магазиннерге база турган, совет садыгның дүрүмнерин хажыдар чоруктар контрольёрларны дүвүредип турар. Амгы үеде ажылда четпестерни илереткинге № 15, 9, 50 магазиннерде улусчу контрольёрларның киржилгези эң-не идепкейлиг. Олар хажыдыышкынарны баш удур болдурбас талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар.

Л. ТЫРТЫЯ.
Кызылдың аъш-чем бараанналр садымында улусчу контрольдуң вол бөлүүнүң кежигүнү.

ҮЕ КЕЛГЕН

Районнуң аъш-чем магазиннериниң ажылында чамдык четпестерниң дугайын бижип көрейн. Аъш-чем бараанналрының магазиннеринге келир болзуцарза, бараанналрның ассортиментизи дыка кызыы, чүгле янзы-бүрү чулук-ла хөй. Салаттар, борщтар, ши делгүүрлерге ховар көстүр. сада-даа берее, чедишпес. Магазиннерге дазганны деңзилеп сатса кандыгыл деп бодаа-биле ажыл, чонну хүн бүрүүнүн эргежок бараанналрыбиле үзүктелиишкин чок хандырар айтырыг багай тургустунган.

Магазиннерге эътти чамдыкта сада бээр. Чогуур черлериниң талазындан хынаалда, хайгаарал багай болганындан, келген мал эъди сатkан таварыга база турган. Районнуң аъш-чем складынга колбаса келген сураглыг боор, а чоң ону корбейн баар, кым садып ап турары билдинмес. Бараанналрны бир дугаар эвлечеде садып алыкчыларга чедирер үжүрлүг тургаш, ынчаар «чаңнаарга» каячап таарыжыр боор. Кооператорларның ажылынга ол таарыжып болур бе?

Район төвүнде столовайның хандырылгазы база негелдеге дүүшпес. Ында белетkеп турар аъш-чемниң ассортиментизи кызыы. Районнуң белеткел конторазының ажылдакчыларының чурттакчы човдан эът хүлээп алырын чедир организастаажыындан, хөй-ниитиниң чемнелиге чери —столоваяга безин эъттиг чем үстүү бээр.

Районнуң кооператорлары планныг онаалдаларының күүселдезин чедип ап турзадаа, чогум хандырылгада четпестер бар.

Районнуң улусчу контроль комитеди, райпода контроль бөлүү бо четпестерни эдер дээш чогуур хемчеглерни адыр үе келген боор.

Х. МОНГУШ.
Өвүр район.

МАКТАЛДЫГ

Сүт-Хөл райпозунуң ажылчыны, көдээ Советтиң депутады коммунист Хүр-оол Ыйымбаевич Ондар идепкейлиг хайгыылчы. Улусчу контроль бөлүүнүң даалгазын ёзугаар янзы-бүрү рейдилерге, хынаалдарга идепкейлиг киржип келген. «Сүт-Хөл» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң кежигүнери-биле ол харылзаалыг, бир деминг ажылдап турар.

Совхозтуң Хемчиктиң ол-бо талаларында чамдык кыштагларны кижилер үредген, ыяштарын үүдүрүп алгаш чоруп турар болу берген. Буруулуг улустуң Х. Ы. Ондар баштаан контрольёрлар илереткен. Магазиннерге болган хынаалдаларга ол база киржип келген. Бараанналрның өртектерин улгатырар, чоңнуң негелде-хомудаларынга дыңнангыр эвес чамдык садыгжыларны олар илереткеш, чогуур хемчээн көргүскен.

Эки ажылы дээш Х. Ы. Ондар мактадып турар.

Б. ОНДАР.

«КОМСОМОЛЧУ ПРОЖЕКТОР»

Республиканың аар үлетпүрүнүң баштайгызы —«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының цехтеринде, үүрмектеп-сорттаар комплексте «Комсомолчу прожекторунуң» чеди постузун тургускан. Олар арыглал фабриказында ВЛКСМ комитединиң хүн бүрү удуртулгазы-биле план ёзугаар ажылдап турар. Ай саныида-ла кылын чоруткан ажылының түңнелин штаб хуралынга чугаалажып келген. Аңаа эки кылдынган чүүлдерни мактап, кол-ла кижээнгейни четпестерни кандыг аргалар-биле одип алырынче утландырып турар.

Бо талазы-биле бо чылды эгезинден бээр элээн ажылдарны кылып чоруткан. Фабриканың цехтеринге үжен хире рейдилерни, хынаалдаларны чоруткан. Цехтериниң дериг-херекселдериниң камналгазының, ажылдаар черлериниң культуразының, доозун-довуракты эвээжедир дээш ап турар хемчеглерниң, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, электроэнергиязының камналгазының дугайында болгаш өске-дээ рейдилерни, хынаалдарны кылган.

Рейд азы хынаала чоруткан соңгаа актыга четпестерни айытkаш, ону эдериниң күүсавазын бижээш, цехтиң удуртукчуларынга дамчыдып бээр. Оон кылдынган азы кылын турарының түңнелин үш хонук хуусаавда «Комсомолчу прожекторунуң» штавынга удуртукчулар дыңнадыр ужурлуг. Цехтериниң, эвлечеглериниң начальниктери прожекторларның негелделерин хандырар хээш чамдык ажылдарны чоруткан. Ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чурумуун быжыглаар, корум-чуруук үрээр, арагалаар чоруктарга удур демиселдя күштелдирген. Оон түңнелиинде арыглал фабриказында күш-ажыл сагылга-чурумун үрээр чорук кыырлып, планныг онаалдалар чедишкинниг күүсеттиип турар.

Рейд азы хынаала чоруткан саныида-ла шүгүмчүлелдиг хуудустарны, крокодилдерни, чаңныктарны үүдүрери чамчыл болган. Орта чүгле четпестерни бижип турар эвес, тывынгыр, чогаадыкчы ёзу-биле чураап, ону көвүдеди парлаш, фабриканың көскү черлериге азып турар. Четпестерни эдериге ол дээштиг салдарны чедирип келген.

№ 3, 5, 1 эвлечеглерде «Комсомолчу прожектор» постулары (комсомол эге организацияларының секретарьлары Е. Ларионова, А. Саймухамедова, А. Күжүгет) эки ажылдап турар. Оон кежигүнери Т. Скорых, Д. Монгуш, С. Хертек, С. Ооржак, О. Бегзи, С. Новикова болгаш өскелер-дээ комсомолчу даалганы ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

Арыглал фабриказының комсомолчу прожекторлары СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарыбиле бодунуң ажылын моон соңгаар улам идепкейжидер сорулганы салган ажылдап турарлар.

О. ОНДАР,
арыглал фабриказының комсомол организациязының секретарының оралакчызы.

ЧУРУКТА: № 5 эвлечеде «Комсомолчу прожектор» постузу чидиг шүгүмчүлелдиг чуруктарлыг крокодилдерни, чаңныктарны үүдүрүп турар. Оон бирээзин бо чурукта көргүскен. Бөдүүн рудадан дагдуу арыглаар цехте доозундовуракты эвээжедир ажылды чорудуп турар.

Г. МАКАРОВ чара чураан.

ТУСКАЙ ДЫҢНАДЫГЛАР

● ЧАДААНА. «Хөндергей» совхоз Чөөн-Хемчик районда ногаа, картофель өстүрер угланышкынынг ажыл-агый. Ынчаза-даа совхозтуң дирекциязы болгаш агрономнары кол адырны сайзырадырынче чогуур кичээнгейни салбайн, чылдың-на эвээш эвес карылгага таваржып келген. Эрткен чылын бир гектардан ортумаа-биле 1,1 центнер картофель ажаан алган, 6,5 гектар ногаа аймаанын 2 газындан эвээшбиче капустаны ажааган.

Ажыл-агыйжы эвес болгаш харыысалга чок чорук бо чылын база уламчылаш турарын хынаалда бадыткаан. План ёзугаар 75 га картофель тарырыр тургаш, чүгле 35 ганы, 15 га ногаанын орнунга 2 ганы олуртkан. Оске черден сатkаш, сөөртүп алган картофель үрезининиң 18 тонназын оорлаткан болгаш самчыгдаан, ынчангаш 6300 рубль ногаралга таварышкан. Совхозтуң удуртукчуларын күрүне мегелеп, картофельдиң чамдыызын үндүр бижээн дугайында меге актыны тургусkаш, ырак черден эккелген үрезинин садып турганнар.

Ногаа бригадазында күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, специалистер оларның ажылын удуртпайн, чогуур дуза, сүмеги катпайн келген. Капуста рассадазын чедир тарывааи болган. Огород кажаалаттынмаан, оон девискээрниде малдар шөлээн оъттап чоруур.

Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга совхозтуң удуртукчуларының бо талазы-биле ажылын дыңнаваш, четпес деп демдеглээн. Совхоз директору С. А. Доңгакка, кол агроном К. Б. Монгушка, агроном-гидротехник В. С. Монгушка шыңгыы доңгуланы чарлаш, коллараадың чамдык кезиин эгидери-биле оларның ийи-үш айларда шалыпнарын тырттарын шиитпирлээн.

● ХОВУ-АКСЫ. Суурнуң улусчу контрольёрлары «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудингинде дериг-херекселдерни болгаш материалдарның шыгжамырының байдалын хынаап көргеннер.

Рудниктиң будүрүлге девискээринде эвээш эвес дериг-херекселдер ажыглаар чок чыдарын, оларның үредип турарын хынаалда илереткеп. Оларны шыгжаар сервлер чок. Ында бир автокранның, вагончугаштарны, оларның тергелерин, электромоторларны, аккумуляторларны, кабельдерни, рельстерин, насостарны, чер үттээр херекселдерни болгаш өскедаа дериглелерни шуптузуун хайгыылчылар үчётка ап, санап түңнээш, комбинаттың улусчу контроль комитединге илеткээннер.

Рудниктиң начальныгын болгаш аңаа хамаарылгалыг комбинаттың чамдык инженер-техниктиг ажылдакчыларын комитет хуралынга дыңнап, чугаалашкан. Улусчу контрольёрларының илереткен четпестерни шын болган. Ынчангаш рудниктиң начальныгга Г. Г. Форманчукка доңгулда чарлаан, комбинаттың транспорт цехиниң начальныгы Н. П. Латковскийни сагындырган.

● ШАГААН-АРЫГ. Хендерге көдээ Советиниң чанында улусчу контроль бөлүү Ак-Таа ортумак школазының директору К. Б. Кыргыс сан-хөө чурумнарын үреп, эрге-дужаалын шын эвес ажыглаш турар дугайында медээни районнуң улусчу контроль комитединге киирген. Хынаалданың түңнелиинде ол бадыткаттынган.

Эрткен өөредилге чылында школага англи дыл башкызы чок турган, оон шактарын өске башкылар-биле үлежип алган. Директор ол кичээлдерни арттырбейн, оон төлевирнин сентябрь-март айларда ап келген. Оон түңү 783 рубль болган.

Школаның ада-иелери шеф-биле халаска 150 кубометр одаар шиитпи школага белеткеп берген. К. Б. Кыргыс одаар шиитпи белеткээн дээш наряд-биле 375 рубльди үндүрүп алгаш, чүгле түе рубльди шиитпи белеткелиниге идепкейлиг киришкен агитквартаадар шаннарымга үндүргеш, өскезиин бодунга шиңгээткен. Оон ацызда директор оглуун школаның сантехниги кылдыр хүлээп алгаш, үш айда 312 рубльди төлээн. Хынаап көөрге, оол школага ажылдаваан болган.

К. Б. Кыргыс иитизи-биле күрүненин бир муң ажыг рубльин шынчы эвес меге арга-биле ажыглаан.

Районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга К. Б. Кыргыстың шыңгыы доңгуткаш, чарыгдаан акшазын дедир эгидери-биле үш айның шалыпнын тырттарын шиитпирлээн.

● ТУРАН. «Хадыңа» совхозтуң удуртукчуларының күрүне ончузунге кампалаал-хумагалаал чок чоруу илереттинген. 1982 чылда инек кажаалары септээри-биле 10 кижи составтыг хөлезилеттинген бригада-биле керээ чарып алгаш, кылган ажылының хемчээлин ийи катап улгаттырган, херек кырында ажылдаан беш кижиге 18 муң рубльди төлээн. Оон иштинден дөрт муң ажыг рубльди артыкка берген.

Ажыл төлевириниң өске-дээ хажыдыышкыннарны илереттинген. Бухгалтер Р. С. Сат сее айда, кол зоотехник И. В. Пяткевич ийи айда эмчи бюллетенниге тургаш, шалыпын база ап келгеннер. Чүгле бо ийи таварыылгада безин 896 рубль шын эвес төлеттинген.

Склад эргелекчизи Сургутская чеди классчы оглуун мынш белеткелиниге ажылдап турар кылдыр меге парядтар тургускаш, 722 рубльди төледип алган. Складка өртектиг бараанналрның отчёт-учёдун сандаргай, оон уламындан үндүр бижип, кайы хамаан чок самчыгдаш турар. 540 рубль өртектиг негей алгы 4 тонну малчыннар аттарынга негелеп үндүр бижипкеп болган. Ажыл-агыйның 3,5 муң рубль-биле сатkан 28 газ плиталары халаска улустуң хуу эдилелиниче шилчий берген. 825 рубль өртектиг совхозтуң моторолеринкол бухгалтер А. К. Кривопуск үндүр бижиттингиже чедир хуудa эдилеп келгени илереттинген.

Социалистиг өнчүнүң кадагалалы, камналгазы, эдилели чогуур деннелге четпес болганындан совхозка эгиттинмээн оре 52 муң рубль ашкан.

Кол бухгалтер турган А. К. Кривопуск, кол экономист Л. И. Дуюп, улуг прораб А. И. Турбачев оларга шыңгыы доңгулданы чарлаш, бирдең үш ай чедир шалыпнын тырттарын доктаатkан.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

массалыг ажаалдазы калбарган.

Мал ажылында малдың баш саны өскен, ооң продуктулуг чоруу бедээн, продукция бүдүрери болгаш ону күрүнеге садары көвүдээн.

Бо чылдың бирги чартыында ниитиниң ажыл-агыйларынга эрткен чылдың бирги чартыынга дениээрге эът-тӱ бүдүрери 7 хуу, сүттүг —10 хуу, дагаа чуургазы — 5 хуу көвүдээн. Мал продуктуларын күрүнеге садарының планы ажыр күүсеттинген.

Ооң-биле кады чамдык колхозтар болгаш совхозтар мал продуктуларын садарының чартык чыл планын күүседип шыдаваан, бүдүрерин-өстүрериниң курлавырларын чедир ажыглавайн турар.

Кодээ ажыл-агыйга техниканың кол-кол хевирлерин, минералдыг чемнишчилгелерин болгаш чем немелдерин бээринің планы күүсеттинген.

182 муң трактору, тараа ажаар 56 муң, картофель ажаар 6,5 муң, силос ажаар 23,5 муң комбайнары, свёкла ажаар 4,6 муң машиналарны, чаашкыналдырар 7,7 муң машиналарны болгаш тургузугларны, тракторга кожар 42,7 муң сиген кестиричилерин, хөвең ажаар 5 муң машиналарны болгаш өскедээ хөй техниканы берген.

Кодээ ажыл-агый (чемнир бүдүмелдерин 100 хуу кылдыр санап көргүзерге) минералдыг чемнишчилгелерни — 11,5 миллион тоннаны, азы 1982 чылдың бирги чартыында алганындан 1,1 миллион тонна хөйүг, мал чеминге химиктиг немелдерни — 336 муң тонназы, азы 24 муң тонна хөйүг алган.

Кодээ ажыл-агыйны хандырып турар адырларны катай алырга агроүлетпүр комплекизиме капитал салымышкынар 1982 чылдың бирги чартынга дениээрге 6 хуу өскен болгаш 19,6 миллиард рубль, ооң түлчилинде кодээ ажыл-агыйга— 16,3 миллиард рубль болган.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Племумунуң шинтпирлеринге, Аъш-чем программазының сорулгаларынга дүүштүр кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң экономиктиг механизмин сайзыраңгайжып, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказы бижыгып, кадрларны бижыглаар талазы-биле хемчегларни боттандырып турар. Күш-ажыл төлевириниң аккорд-шаңнал системазын ажыглавышаан, коллективтиг (бригада) керээзинің аргазы ажыглаттынып кирип турар. Агроүлетпүр комплекстери чер болганда тургустуган.

1983 чылдың бирги чартынында транспорттуң бүгү хевирлериниң үүк саарылгазы 3,7 триллион тонна-километр болган, эрткен чылдың бирги чартынындаазынга деннээрге 5,2 хуу өскен. Пассажир саарылгазы 451 миллиард пассажир-километр четкен болгаш 3,1 хуу өскен. Ол көргүзүглер талазы-биле планныг даалгалар күүсеттинген.

Ынчалзажок, — ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыннадынга айтып турары болза, улус ажыл-агыйының чүктерининң чамдык хевирлерин сөөртүрүнүң негелделерин транспорт долузубиле хандырып шыдавайн келген.

Харылзааның бүдүрүлгелери продукция хемчээлиниң планын күүсеткен болгаш ооң 4,8 хуу немей өзүлдезин хандырган. Ооң-биле кады оларның чонну хандырып турарының шынары чамдык таварылгаларда куду бооп келген.

Күрүнениң капитал салымышкынарының күсели-биле кол фондуларны ажыглалга киирери 36 миллиард рубль ашкан, ол дээрге эрткен чылдың бирги чартынындаазынга 2,9 миллиард рубль хөй.

Чаа бүдүрүлгелерни тудары, ажылдап турарларын техниктиг эде дериири болгаш чаартыры боттанып келген.

Улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннар 57,9 миллиард рубль болган болгаш 1982 чылдың бирги чартынга 3,5 миллиард рубльге өскен.

Керээлиг ажылдарның хемчээли эрткен чылдың ол-ла үезин-биле дениээрге 4 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2,8 хуу улгатkан. Бригада керээзиниң аргазы-биле тудугда бригадаларның 40 ажыг хуузу ажылдап турар.

Ооң-биле чергелештир ажыглалга киирер объектилерге курлавырларның чогуур мөөнүзээни четпес болган, кол фондуларны болгаш чамдык бүдүрүлге күчүлерни ажыглалга киирериниң планы база күүсеттинмээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң болгаш тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чингедириниң планының күүселдезин хандырбаан.

Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны чартык чылда ортумаа-биле 114,8 миллион кижи болган болгаш эрткен чылдың ол-ла үезин-биле дениээрге бир миллион кижиге өскен.

Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевири 1982 чылдың бирги чартынында 177 рубль турганынга удур 181 рубль четкен. Колхозчуларның ажыл төлевири 7 хуу өскен.

Нииткелдиг хереглел фондуларындан 64 миллиард рубль ажыг түңүг төлээшкиннерни болгаш чингелделерни чоп алган, азы эрткен чылдың бирги чартынындаазындан 2,6 миллиард ажыг рубль хөй болган. Ол төлээшкиннерни болгаш чингелделерни катай алырга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири айда 249 рубль болур.

Күрүнениң болгаш кооперация садының үүрмектеп садар бараан саарылгазы 147,7 миллиард рубль болган болгаш эрткен чылдың бирги чартынындаазындан 1,6 хуу өскен. Чартык чыл планы чедир күүсеттинмээн. Бараан саарылгазының өзүлдези-биле кады чурттакчы чоннуң аъш-чеминиң болгаш үлетпүрүүн чамдык барааннарынга өзүп турар негелделери ам-даа долу эвес хандырганын келген.

Чонга чедирип турар аммырал ачы-дузазы 6 хуу улгаткан.

Күрүнениң, хөй-нииткиниң болгаш кооперация бүдүрүлгелериниң база организациларының (чурттагга-тудуг кооперативтерни киириштир) болгаш колхозтарның акша-хөреңгилери-биле чаагайжыды туткан ниити шөлүг 33,5 миллион дөрбелчин метр 640 муң чаа квартираларны ажылчы чоннар алган.

105 муң өөреникчи олуттуг ниити биляг школаларын, 127 муң олуттуг шкөла базы четпээн уруглар албан черлерин, 13 муң орунуг эмнелгелерни, ээлчегде 27 муң кижи кирер амбулатория-поликлиника албан черлерин болгаш социал-культура утланыышыныңг өске-даа объектилерни ажыглалга дужаган.

Ооң-биле чергелештир чурттагга бажыңнарының база чамдык социал-культура тудугларын тударының чартык чыл планы күүсеттинмээн деп, ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң медээзинде айыткан.

Улус ажыл-агыйынче 2,1 миллион специалистерни, ооң иштинде дээди эртемниг —0,8 миллион база ортумак түскай эртемниг — 1,3 миллион кижини чоруткан.

Совет Эвилелиниң чурттакчы чону 1983 чылдың июль 1-де 272,5 миллион кижи болган.

Чурттуң күш-ажылчы коллективтери, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Племумунуң шинтпирлерни бир үниүг деткип база долузу-биле хүлээп көрбүшаан, 1983 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедир болгаш ажыр күүседирни хандырарының хемчегларни боттандырып чорудуп турар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПЛАННАР АЖЫР КҮҮСЕТТИНГЕН

БУДАПЕШТ. Бо чылдың баштайгы чартынында акыдүмда социалистиг чурттарга бараанныар садыглаарының планнарын ажыр күүсеткен дугайын Венгрияның дашты кы садыг организациялары рапорттаан. Дашты кы садыг организацияларының ол бараанныарының шынары дыка бедик болган. Бо чылдың эгезинден бээр Венгрияның «Теримпэкс» дашты кы садыг бүдүрүлгезиниң коллективи Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чурттарынга 2 миллиард ажыг форинт акшаның бараанныарын чорудуп берген. Совет Эвилели-биле садыг харылзааларын ол бүдүрүлге чери улам калбарткан.

АМГЫ ҮЕНИҢ ТЕХНИКАЗЫ ДУЗАЛАП ТУРАР

ПРАГА. Чехословакия Социалистиг Республиканың демир-оруктарынга амгы үениң техниказын калбаа-биле ажыглаары улус ажыл-агыйының чугула чүктерин чогуур үезинде дажыглаар болгаш сөөртүлге чарыгдалын кызырар арганы берип турар. Республиканың демир-орук черлериниң техниктиг базазын амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир улуг хемчээлге чаартыры, улам сайзырадыры көрдүүген. Элээн каш чүс электровозтар болгаш тепловозтар немежир, 20 муң тонна чүк дажыглаар вагонларны ажыглалга киирер.

Демир-оруктуң улуг белдирлериниге транспортту таарыштыр башкарарын техниканың дузазы-биле боттандырар. Чоокку чылдарда ам-даа 450 километр узуи демир-орук шугумнарын тударын көрдүнген болгаш ол ажылдарны амгы үеде херек кырында эгелей берген.

ЮГОСЛАВИЯНЫҢ ЭНЕРГЕТИКА ТУДУУНДА

БЕЛГРАД. Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле «Джердап-2» гидроэлектростанцияны Дунай хемде дерип турар. Кавсульдуг гидротурбинаны эртээрин мында чоокта чаа чедишкинниг эгелээн. Станция тудуунда ол арга — Югославияның гидроэнергетика тудуунда чаа практика. Ленинградтың машина тудукчуларының бүдүргени ол агрегат терең-даа, сыык-даа суглуг хемнерниң байдалыгга ажыглаттынып болур. Кавсульдуг гидротурбиналарны суг кирбес түскай савага сукпаш, хеминиң дүвүге тургузуп турар. Ынчангаш бедик плотиканы дерииря, машина залын болгаш суг шыгжамырының черин тударын албан эвес болуп турар.

«Джердап-2» ГЭС-ке нииткиви-биле сес миллиг гидротурбиналарны тургузары көрдүнгем.

ДЫКА АЖЫКТЫГ

УЛАН-БАТОР. Социалистиг Моолға «Тунгалаг Тамир» деп агроүлетпүр ажыл-агыйының коллективи күштүг болгаш аргаларны, материалдыг хөреңгилерни каттыштырарының маргылдаа чок ажыктыын бадыткан көргүскен. Аныяк ол агроүлетпүр ажыл-агыйын чыл бурунгаар Ара-Хангай аймакка тургускан.

Тус черинің элээн каш көдээ ажыл-агый каттыжышкынарының хөреңгилери-биле тургустунган ажыл-агыйлар аразының ол кооперативи мал чемнерин бүдүрериге, ногаалары болгаш картофельди өстүрериге, көдээ ажыл-агый каттыжышкынарының топтерин чаагайжыдыр тударынга специализастаттынган. Коллективтиг чедишкинниг ажылчорудулгазы — чаа эгелээшкинниң ажыктыынның тодаргай барымдаазы-дыр.

(СЭТА).

ПРЕЗИДЕНТИЛЕРИНИҢ ДЕКЛАРАЦИЯЗЫ

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың Канкун хоорайга Венесуэланың, Колумбияның, Мексиканың болгаш Панамалың президентилери Төп Америкага тайбының быжыглаарынче үзүлгеп декларацияга ат салгынаар.

Төп Америкага өөскө өөскүлер төделиишкиннерни соксадырынче, даштыкы шеригчевудекчилерни оортан үндүрериниче, регионга даштыкы шериг базаларын тургуспазынче болгаш боо-чепсектин децилеиниге контроль тургузарынче үзүлгеп демиселче чонну президентилер кыйгырган.

Төп Америкада бодунуң шериг баазанын АКШ тургузуп, реакциялыг шериг күштерини-ге дүзалап, сомосачы дээрбечилерни болгаш Сальвадорда дерзин шаажылакчыларны америк шериг чөвүленчилерни өөредип турар.

БҮРҮНҮ-БИЛЕ ДЕТКЭЭН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының Төп Комитеди, Кампучия Улус Республиканың Күрүне Чөвүлели болгаш Министрлер Чөвүлели социалистиг чурттарның партиляның болгаш күрүненин удуртукчу ажылдакчыларының Москвага болган ужуреажышкынынга хүлээп алдынган инициативаларын долузубиле деткээнин медеглелде чарлаан.

Стратеттиг күштерниң амгы барык дең байдалын үрээрин, шериг күүзүнүүн талазы-биле Совет Эвилелиниден артык күштүг болурун Каттышкан Штаттар орааллажып турар деп, медеглелде айыткан. АКШ-тың мындыг политиказы Европага ядролуг ракеталарның кыжаныышкынын улгаттырып, бүтү кижи төрелгетенге ядролуг халаптың айыдын күштелдирип турар.

1953 чылдың июль 26-да Фидель Кастрога баштатkан патриоттар Монкада казармазынче маадырыыы-биле халдаанын Куба Республиказының чону бөгүн демдеглеп эрттирип турар.

Куба чон чаагай чаңчыл өзугаар бөттарының улуг байырлалын шалып күшаныы-биле үткүп турар. Будуруглегиниң дээштинин кадүрер, ажылчын үениң, энергия нурлавырларының болгаш чиг-эттиң намнайгазын чедип аляр соруга-биле үлетпүрде болгаш көдээ ажыл-агыйда, транспортка болгаш амыдырал хандырылгада социалистиг чарыыг калбарган.

ССРЭ болгаш осна-даа социалистиг чурттар-биле хөй талалыг кады ажылдажыылганының түңнелинде Кубаның чону улуг чедишкиннерни чедип ап турар.

Кубаның найысылаяы хүн келген тудум өзүп, аян-хевир кирип бар чыдар. Национал турасказал кыдыр чарлаан Гавананың эрги квартаалдарын чаарты кылып эгелээн.

ЧУРУКТА: 55 муң спортка ынактарны хүлээп ап шыдаавр эрги Гаванада стадион.

Пресса-Латина — СЭТА фотозу.

АГААР-БОЙДУСТУҢ ӨСКЕРЛИИШКИННЕРИ

АФИНЫ. Грецияның эриндеде Эгей далайның соңгу талазында хемертен улуг шуурган болганының түңнелинде 4 кижи өлген. 600 ажыг балыкчылар болгаш дыштанган улус чоорааи хемелерни болгаш чиик катерлерни ажык далайже аппарган. Бир хонук эртеңде беэин камгалакчылар 10 кижини олчаан тыппаан.

Шакта 100 километр күштүг шуурган ыыштарны дазылы-биле тура соп, улуг эвес хемелерни чак шаап, грек порттарга улуг когаралды таварыштырган. Грек найысылалдың соңгу талазында 500 арыгны шуургандан өөскээн ерт дуй алы берген. Дөрт түскай дерээн самолёт болгаш ортке удур камгалакчылар ерт-биле демиселди чорудуп турар.

Бо чорук көдээ ажыл-агыйга улуг когаралды таварыштырган. Чурттуң соңгу түгүнде Верия хоорай чоогунда грек тоорук хемчээлдиг долу база дүшкем. Үүс-үүс гектар чимис шөлүн ол үреп каапкан.

ВЕНА. Австрияга бо чайын агаар дыка өскерлип турган. Бирде изий бээр, бирде соой бээр, кудуушкуннап азы каапкап туруп бээр мындыг агаарны Альпий республиканың чурттакчылары ооскта көрбээн. Чурттуң мурнуу болган чоон районнарында изин 30 градустан кудулавае турда, төнте болгаш Австрияның барының талазында соок болган үргүлчүүр долулуг, дицмирээшкинниг чаъс чаап турар.

Июнь айда дицмирээшкинвер болган. Эмир чылга бодаарга Венага ол беш катаа хөй болган. Чаңыктан 15 кижи өлген. Чурттагга болгаш ажыл-агый тудугларга болгаш көдээ ажыл-агый когаран турар.

ЛИССАБОН. Португалияның чаагай дүжүттүг Алентежу можузунда берге байдал тургустуган. Каандалашкының түңнелинде можуның чамдык районнарында сутиу нормалап берип турар. Көдээ ажыл-агый культураларынга айыыл туруп келген.

Борта болган варлалга конференциязынга Эвора, Бежи, Порталегре муниципалитеттерниң төлээлекчилери можуда тургустуруп келген байдалды «халапгыг» деп самаанаар. Агентежуда байдалды экижилер талазы-биле демчегларни алырын чамактан олар негээнер.

НЬЮ-ЙОРК. «Тыныш органнары болгаш чүрек аарыг улус чугула херек чокта бажыдан үнмээнэ» деп, америк радиостанциялар дүн-хүн чок дамчыдып турар. Барыын районнарда болгаш АКШ-тың ор-таакы барыын чүгүмде үш хүн дургузунда хөлүн эрттир нээээн мындыг-байдалга чедингген. Чамдык черлерде холегете безин агаар 45 градус чедип турган.

Изиген 46 кижи өлген, дыка хөй улустуң эмнелгеде эмнеп турар. Мурнуу Дакота штатта мыйыстыг бода мал кырлып эгелээн.

Шак мындыг изиг чай 1980 чылда болган. Ынчан база хөй улус өлген турган.

САН-ФРАНЦИСКО. Калифорнияның төп кезээнде күштүг чер шимчээшкини болган. Сан-Францискоңуң хөй кат бажыңнарын силгип турган. 30 секунда үргүлчүлээн чер шимчээшкинин Рихтериң шкалазы-биле 599 балл чедип турган. Ооң төөгү май 2-де чер шимчээшкинниге таварышкан Коалинг хоорайдан ырак эвеске болган.

НИКОСИЯ. Ирна агентилер Гилян биле Зенджан можуларга Рихтериң шкалазы-биле 595 балдыг чер шимчээшкини болган деп дыңнаткан. Ол Тегеранның мурнуу-чөөн түгүнден 200 километр черге болган. Агентствоның дыңнадып турары-биле алырга, когарал чок болган.

ТОКИО. Япон архипелагының чөөн районнарынга үер болганының түңнелинде он кижи өлген, 50 кижи не чок читкен, муң-муң бажыңнарны суг алган. Чамдык районнарда транспорт шимчээшкин турар болгаш электрозергия бээрин сокпаткан.

(СЭТА).

ЭРТЕМ БОЛГАШ ТЕХНИКА:

дилээшкиннер, ажыдыышкыннар

ФЕРМАЛАРГА РЕЦЕПТ

Талтар районда «Алма-Ата» колхозтуң ажыл-ишчилери инектиң баш санын көвүдетпейн, сүт саалдазының түңне ортумак хемчээлин тос муң литрге улгаттырган. Мал ажылдыгларының ол көргүзүтүнү чедип алырынга, Казах ССР-ниң ЭА-зының физиология институдуның эртемденнериниң үлүг улуг. Оларның сүмелээни-биле фермаларга мал чеминге чамдык микроэлементилерни болгаш органиктиг будүмелдерни киирген. Ол рецептилер ажыл-агыйга 15 муң ажыг рубль немелде орулганы берген.

Соңгу Тянь-Шаньның болгаш Джунгар Алатауның даг аазында чайгаар үнген мал чеминден, чижээ, коңгүс үлүг эвес хемчээлдиг йод барын эртемденнер тодараткан. Ооң инектериниң хөй кезиниң боостаа безинің улгатканы илерээн. А малдың продуктулуун бедидеринге ооң салдары чугаажок багай. Боостаа безиниң ажылын катап тургузар соруга-биле инектериң «менюзунга» аңаа көрдүнген түскай эмнерни киирген турган. Ооң түңнелинде инектиң сүт-күру 20—25 хуу улгаткан.

Эртемденнер республиканың мурнуу областарының ажыл-агыйларынга база сүмелерни ажылдап кылып берген болгаш ону тургузарда аңгы-аңгы районнарының сигенниг черлериниң түс черге хамаарыжыр онзагай байдалдарын өөренип корген.

С. БАЙТАНАЕВ,
СЭТА-ның корр.

Алма-Ата.

• • •

ТЕХНИКАДА АЖЫГЛАП ТУРАР

Стоматологтарның аарыг дишке камгалал шывыг кылып, ону эмнээр аргазын техникада база ажыглап турар. Чижээ, коммунар металлургия заводунда домна суугуларының дериг-херекселдериниң үреличел чоруун дүрген чайладырынга ону ажыглап турар.

Домна суугуларының кезектеринде агрегатче газ, газаар дамчып кирер фурма кончут дүрген үреличел. Эзилдирген демирден ол өрттеги бергеш, ажыглалдан үнер. Өрттенген ол кезектерни солуурда, суугуның ажылын мүрияңда турганындан «ооҗумнадыр» апаар ындыг темп будүрүлге сидириглериниге чедирип болур.

Украинаның Эртемнер академиязының газ институдуның специалистери металлургтар-биле кады никел база хром холуксаалыг изигге шыдамык керамиктиг порошок-биле фурмну шыварының аргазын ажылдап кылган. Заводта чартык автоматчыткан дериг-херекселди тургускан. Автоматтыг башкарылга чорудар черден плазмотрон бедик температурага холуксаанны эзилдирбишаан, демирниң кырын камгалал каът-биле чаап турар. Ол чорук кезектериниң дүрген үреличел чоруун чайладыр аргалыг. Ындыг арганы ажыглап турары металл камнап алырынга, күш-ажыл чидириглерни болдурбазынга тиглиг болуп турар.

А. КОВАЛЕНКО

СЭТА-ның корр.

Ворошиловград.

«ХҮННҮҢ АЖЫЛЫ»

Белоруссияның ЭА-зының чылыг болгаш будүмелдер солчулгазының токтуң үндезиннериниң талазы-биле Бүгүэвилелдиң эртем-шинчилел институдунуң Армения салбырының эртемденнери хүннүң чылыг энергиязын «чымырының» аргазын ажылдап кылган. Чурттагга бажыңнарының дээвириглеринде тургускан коллекторлар мурнуу девискээрниң чурттакчыларын одалгаар, бажың ажыл-агыйынга ажыглаар изиг сут-биле хандырар.

Хүн чылыын одалгага ажыглаары биче энергетикага чаа арганы, күштү бээр. Ооң мурнунда ажыглаттынып турган чиигге хоолайжыгаштарда сут чүгле дээр аяс турда эки ажылдаар турган. Бир эвес дээрге булут көстүп келкэ болза, ындыг коллектор чылыгны сиңирип ап, ооң үндезини болур турүүк, харын хүннүң калорийлерин чарыгдап эгелээр.

Ийи республиканың эртемденнериниң ажылдап кылганы ол дериг-херекселдер үстүнде четпестерни болдурбас аргалыг, чылыгны ол чангыс угланымышкыныг дамчыдар аргалыг. Ооң ачызында дээр булуттуг-даа турда, сугну 70—90 градус чедир чылыдып ап болур. Үк системада суглуг, сайлыг улуг хемчээлдиг аккумуляторларны тургузуп болуру база көрдүнген болгаш чылыг аңаа элээн каш хонүк ниттинде турып болур. Коллекторларның ажыглалын ынап, аңаа шечелделерни чоруткан. Ол чүүнү коргускенил? Оларны чүве кургадыр дериг-херекселдерге агаар чылыдарынга чедишкинниг ажыглап болуру база бадытказттынган.

Д. ПАТЫКО.
СЭТА-ның корр.

Минск.

• • •

ДУСТУГ ДАГНЫҢ ЫРЫЗЫ

«Суг биле дус—кады төрээн үгбашкылар дижирин Таджикистанга барып дыңнап болур. Ынча дижирип-ле шын—ооң бадыткалы бойдуста. Дустуг дагдан арыг кара суг агып бадып чыдарын үүгле Куляб областың Восе районда Ходжимумин деп чердеп көрүп болур.

Онзагай бо дагның бедии—муң метр ажыг. Ооң бүгү кажы дус-биле шыштынган. Специалистерниң саналашкынындан алырга, ооң курлавыры делегейниң чурттакчы чонунга чүс чылда четчир.

Бойдустуң кайгамчык бо болуушкунун сонуургап көөр дээн туристер ооң үзүлбес. Дагның бажында шынаа, тюльпаннар кайгамчык чараш, а кара суг шак ында, ооң агып бадып чыдар.

Ол черинің база бир онзагай, солуун чүүлү—ында «эдер куй» бар. Ооң будулгактыг черлеринде хаттың ыры дыңналыр. Сактырга, куйда таджик хоогжуң херекселиниң үнү чаңгыланып турганзыг.

Ходжимуминде бойдустуң ындыг ховар чүүлү бар.

А. АШУРОВ.
СЭТА-ның корр.

Восе, Куляб область.

ГРЕНАДА

Тайылбыр булуңу

Кариб бассейнде турар Биче Антиль ортулуктарынга хамаарлыр Мурнуу Гренада дээр бичежок ортулуктар-биле кады Гренада аттыг ортулукта улуг эвес муруне. Чурттуң ниити девискээри—344 дөрбелчин километр. Чурттакчы чону — 120 муң ажыг кижи. Оларның 50 ажыг хуузу африканнар, 42 хуузу — мулаттар, артиканнары — кариб индейлери база ак нештиглер. Албан ёзузунуң дылы — англи дыл. Шашыны — капелликтиг. Найысылалы — Сент-Джорджес хоорай (35 муң чурттакчылыг).

1967 чылга чедир Гренада англи колонии турган, а 1974 чылда ол хамаарышпас чоруун чедип алган. Ынчалзээдаа Чилиге Пиночеттиң фашист хунтазы-биле болгаш Гаитке, Мурнуу Африка Республикага, Родезияга болгаш Мурнуу Кореяга реакциялыг ёзу-чурум-биле сырый холбаалыг Эрик Гейрге баштаткан диктаторжу ёзу-чурум 1979 чылга чедир туруп келген.

Морис Бишопка баштаткан Чаа шимчээшкин партиязының («Чаагай чорук, билиг болгаш хостылга дээш каттышкан поход») удуртулгазы-биле чоөнүң каш дакпыр тура халымышкынының түңнелинде, 1979 чылдың март 13-те Гренадага улусчу революция тиилээн. Кезедиг ёзу-чурумду дужүр октаттынган. Эрге-чагырга Улусчу революстуг чаактың холунче кирген. М. Бишоп Гренаданың премьер-министри апарган.

Чаа күрүне экономика талазы-биле берге байдалга турган.

Гейриниң чонга удур ёзу-чурумунуң үезинде-ле көдээ ажыл-агыйның чамдык хевирлериниң продукциязын дашкаар үндүр сөөртүп турган. Чижээлээрге, Гренада кулаларыга болгаш аъш-чем бүдүрүлгезиниге чугула мускат тоорую бүдүрер талазы-биле Индонезияның соонда, делегейде ийги, а медицинага болгаш парфюмерияга ажыглаар эфир үзү алырынга база коскү черде турар. Какао-бобы болгаш банананы база хөйүг-биле үндүр сөөртүп турар. Ынчангаш даштыкы монополиялар Гренаданың дашкаар үндүр сөөртүп турар бүгү продукцияларынга шымгыы хымалданы кылырын ораалдажып келген.

Чуртка бүдүрүлге оожум сайзырап келген. Үнүш үзү, ром, пиво, таакпы, эзиртпес суксун болгаш фрукт консервалары бүдүрер үүрмек бүдүрүлгелер ажылдап турган. Чаа тургустуган күрүне чурттуң социал-экономиктиг, культурагут хөгжүлдезиниге делгем программаны чоөнүң күзели-биле ажылдап кылган.

Гренада соңгу дөрт хире чылда программа ёзугаар коскү чедишкиннерлиг болган. Амыдыралга чугула аъш-чем болгаш үлетпүр бараанныарынга ортекта доктаатkан. 1982 чылда баштайгы үш чыл планы чогаттынып тургустунган.

Чуртта өөредилге халас, чөөн ортузунга бижик билбес чоруктуу уэутказарының кампаниязы калбарган. Профэвилелдер организациязынга чоөнүң эвилелден кирер ажыл күштелген, массалыг патриотчу организациялар чөөн-биле тудуш харылзаалыг ажылдап турар, херээжешнер, аныяктар чөөвүлелдери — идевкейлиг организациялар болгур.

Гренада тайбың дээш бурунгаар чүткүлүг күрүне М. Бишоптуң чазаа 1979 чылдың апрельде Куба-биле, ол-ла чылдың сентябрьда Совет Эвилели-биле дипломатыг харылзааны туда бергем.

Чурттуң эрге-чагыргазы М. Бишоптуң холунга киреринбилек, америк эрге-чагыргалар аңаа удур дайынзырак политиканы чорудуп берген. Ол ышкаш Гренада «совет, куба бааза» деп нүгүлдээшкиниң өөскүдерни оралдажып турар. Гренаданың даштыкы херектер болгаш туризм министри Ю. Уайтмэниниң чугаазы-биле алырга, АКШ чуртка удур экономиктиг дайынны чарлаан.

Социалистиг кады ажылдажылга чурттары аныяк күрүненің берге байдалынга болгаш боттарының хамаарылгазын үлетпүр бараанныарынга ортекта доктаатkан. 1982 чылда баштайгы үш чыл планы чогаттынып тургустунган.

Чуртта өөредилге халас, чөөн ортузунга бижик билбес чоруктуу уэутказарының кампаниязы калбарган. Профэвилелдер организациязынга чоөнүң эвилелден кирер ажыл күштелген, массалыг патриотчу организациялар чөөн-биле тудуш харылзаалыг ажылдап турар, херээжешнер, аныяктар чөөвүлелдери — идевкейлиг организациялар болгур.

Гренада тайбың дээш бурунгаар чүткүлүг күрүне М. Бишоптуң чазаа 1979 чылдың апрельде Куба-биле, ол-ла чылдың сентябрьда Совет Эвилели-биле дипломатыг харылзааны туда бергем.

Чурттуң эрге-чагыргазы М. Бишоптуң холунга киреринбилек, америк эрге-чагыргалар аңаа удур дайынзырак политиканы чорудуп берген. Ол ышкаш Гренада «совет, куба бааза» деп нүгүлдээшкиниң өөскүдерни оралдажып турар. Гренаданың даштыкы херектер болгаш туризм министри Ю. Уайтмэниниң чугаазы-биле алырга, АКШ чуртка удур экономиктиг дайынны чарлаан. Социалистиг кады ажылдажылга чурттары аныяк күрүненің берге байдалынга болгаш боттарының хамаарылгазын үлетпүр бараанныарынга ортекта доктаатkан. 1982 чылда баштайгы үш чыл планы чогаттынып тургустунган.

Ном болгаш номчукчу

ААС ЧОГААЛЫНГА ЧАЛГЫННАЛГАШ...

Аныяк чогаалчы Черлиг-оол Куулардың «Сугда даштар» деп чыындызында шүлүктер кол черин ээлээн. Ындыг-даа болзаа аныяк автор аңгы-аңгы хевирлерге күжүн шенээн. Ол дугайын ооң шүлүктери, балладалары, ырлары, шүлүглелл тодаргайы-биле көргүзүп турар.

Тыва улустуң аас чогаалының аңгы-аңгы хевирлерә, ылаңгыя кожамык аянны-биле бижиттингенин «Наймаалдың одаа» деп шүлүглелден эскерербис. Ону тыва ажылчын аңгының мурнакчы отрядының чурттап, ажылдап турар Ак-Довурак хоорайның ажыл-ишчилериниң тураскааткан.

Амыдырал ол шүлүглелде чечен дыл-биле чурумалдыг чуруттунган. Амыдырал—амыдырал-ла болгай. Ооң оруунда моондактар, эрбеннер, өөрүшкүлер, муңгаралдар, хайбачыт — чүү чок дээрил!

Бүштай аныяк ажылчынар Норбу биле Сайлыкмаанның хүүда, тускайлаң амыдырал-чурттал-тазы чогувайн тургаш: кезек үеде олар ботботтарының аажы-чанын, сеткил-хөөнүн, бодал-сагыжын, сонуургалдарын билип чалажып падын барап шаг болур. Улуг Актың, Муңгаш Ак, Сайлыг-Хонаш ол ынчаар чай боорга чыдыр-ногаан, кат-чимистиг, шөлээн тайгаларга чылгы малдап, кыш боорга, Хемчик унунуң Кара-Даштың калбак кара-кара хаяларынга кодан чылгыын күзеттеп чапчыккан чалыы Норбуга хоорайга чурттаары баштай даржыктыг-ла турган:

Күдер кара күжүр Норбу
Хүнүң бадыр ажылдааштыц
Чанып кээрге, белеп
чем чок—
Садыгдыва маңнап-ла каар,
Ишкилеп түмен кижи
Иткилежип мыгыртажыр,
Индында-ла эътсиг садыг
Ышкам изии дендеп келир.
Кончуттуруп, шургуп
тургаш,
Колбасаны садып алгаш,
Бажыңынга чедип кээрге.
Мактаар туржук, чаа
соглээн.

Норбу бир хүн холун токка ажылдаар хирээге ажылдап түргаш, техникага айыыл чок болурунуң дүрүмнерин сагыырынга серемчилел чогу-биле алыскан. Ынчангаш кадайының доцгун-каржы чаңы ооддун күзел одун хөмүрерткен, авторуң эскергенинде дег:

Торгуланчак дагның дүгүн
Чарашкымнас апар чыткан.
Дозур кара ынак ажы
Сагышта аар коргулчун дег.

Уруг эштиң багай аажы-чаңынга куюмналып, сырыннал-ган күжүр Норбу кожумактап бадыргылаар апарган:

Шалба чаяр чаңгыс холум
Саргаан болза хамаан эвес.
Чеже болур доцгун сөстен
Сеткил-чүрээм балыглады.
Өгүү тутпаш, чарылбас бе?
Өртээн эвес, багланн эвес.
Муңгараачымын,
дедгеренчиин,
Мунгаш Акче чанар
чоор бе?..

Шыпап-ла, ынчап тура-тура, күжүр Норбу муң-муң кижи хайнып турар мунгаш аалгорааны — Ак-Довуракты кагташ, кезээде малчын ада-иезиниң аалынче, безин санажыпдаа албайн, хей-ле —бүдүү чана бээр. Ындыг-даа болза ынакшыл күштүг. Ынаа болган кижиден чарлыры дег хилиичек-човулаң кайдал!? Кижи сеткилиинң ол бижиттинмээн хоойлу-дүрүмнериниң чүденда күштүг, сорунзалыын Черлиг-оол Куулар «Наймаалдың одаанга» деп шүлүглелиниге өзек бодал кылдыр илередип шыдаан.

Эрик черге болчажыры
Дарый-дарый апар чыткан
Эриннериң ошкажыры
Таалалды өөскүткен...

Аалынга чанып келгеш, олбо ажыл кылып, мал-маган хавырып, ангорларын-даа кадарарга, Норбунуң сагыжындан ооң баштайгы ынакшылы — Сайлыкмаазы черле читпес болган. Бир-ле катап, аныяк оол Норбу авазының кодан ангорларын залынга хай деп чедип кээрге, сагыжындан үнмейн чораан Сайлыкмаазы өгде орган. Сарыы кыстың көрүп каастың сырыналып күюмналган Норбу тургаш:

Суг-ла далай каймын аккаш,
Шаагайның чыдар чүвел?
Суг-ла кара каймын келгеш,
Чажын дырап орар чүвел?

—деп, чонның кожамык ырын илдик чокка бадырыпкан. Ынакшылдың хоойлузу ындыг — кымга-даа чагыртпас, бодунга билдингир түскайлаң кокпа-оруктар — аас-кежиин ында чоруур. Ам олар ужуражы бергеш:

«Эжим!» дижип
куспакташтыкан.
Эгенмейн эргелешкен...

Ийе, кижи сеткилин дег нарын, ол дег ээлдек-эриг, кадыгда кадыг, чымчакта чымчак чүве чок. Кижи сеткилиниң ол онзагай шынарын «Наймаалдың одаанга» деп шүлүглелиите аныяк автор Черлиг-оол Куулар Норбу биле Сайлыкмаа чарлыр часкаш, катап ужурашкаш, сагыыканың дараазында кожамыктың дузазы-биле тодаргай корүүскен:

Булуттары тайлы бээрге,
Хүннээректеп турбайн
канчаар.
Муңгаралы арлы бээрге,
Хүлүмзүрүп орбайн канчаар.

Тыва улустуң аас чогаалының хевирлерин, аян-хөөннери сиңиккен чогаалдар «Сугда даштар» деп чыындыда эвээш эвес. Ындыг чогаалдарга, чижээ, «Таан дыка каад эвес, чаап турар», «Кокай изин каарган сүрер» болгаш оске-даа чогаалдарын адап болур.

Кижиниң сеткил-сагыжынга чылыы-биле дээп, бирде амыдыралда болуушкуннарны, таварылгаларны сагындырза бээр азы ынчаар-ла үлегерлеп алза деп бодандыра бээр кижиниң ургаа-медерелин байыдар ындыг янзының, шүлүктериге бо чыындыдан «Шүлүктерим — сеткилимниң чеэжии-дир», «Үнү-чок», «Башкылар марыжы», «Өңнүүм тергээм мөчээн ояар», «Эзер чазаар кижилерни уткан-дыр ам», «Шалбаа», «Өзер назын чаяакчызы октаргай» деп янзы-бүрү чугула айтыырлыны чыруктеи шүлүктери хамааржыр.

Аныяк шүлүкчү Ч. Куулар-ның номунда чамдык чазыглар база таваржып турары хомудаичыг.

Чижээ, «Алдын шуудуг аразынга» деп комбайнер деп орус сөстү бир черге комбайнёрму деп сыр өске доора удареяне салгаш, будааны литературлуг тыва дылдыц ойчижээн хажыткаңының демдээ-дир. «Шулу апгор чагы кеткеш, дүнү үткүй» деп шүлүкте өгнүң ээзи үнген-кирген чонунга «дүлген эъдин салып турду, шору-ла эр» деп доосканы шүлүктүң алыс утказын хамыладыр байтыгай, харын үнген-кирген эш-оорунге эът-ле дүлүп бээри-биле ойлештиргеин утка талазы-биле ярай чегей, кыдыра сагындырар. А «Дуругларга чыда хонгаш» деп шүлүкте адазы ашактың шуваанчы (?) (авазын тывалар белен ынчаар адавас) ава чогум чүнү угаадыр дээнш номчукчуга тодаргай билдиннмейн баргаи. Ол ышкаш «Өртээ—оорушкү» дээш ол-ла дораан «Чымчак салаак сундун» дээрге дыка эпчок сагындырар. Шынында ынакшаанныр салаазын сунчуп орбазы кымга-даа чажыт эвес ышкаш. Ындыг үеде салаа байтыгай сеткил-сагыш хөлээп турар ышкажык! «Турум сывын ээй баскан, тогланр чыгы кагжап туру» («Алдын шуудуг аразынга») дээрге, тараа ам бишкаш, эверен, черже төктү бээр деп баргандыр. Ооң ынай шүлүктүң ады тывга домактың аяны эвес, чевени-биле очулдурттунган орус домактың аяны сагындырар-дыр. Мен бодаарымга, автор-даа, номнуң редактору-даа бо эрбеннерни эскерип, хоюглаан болза, пом ооң-даа эки шынарлыг боор турган.

А. БЕГЗИ.

ПИОНЕРЖИ ХӨГЛҮГ ЧАЙ

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотоэтюду.

МУЗЕЙЧЕ ЧОН ШУУШКАН

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейи болгаш ооң Туранда, Хову-Аксында, Ак-Довуракта база Кочетово суурда салбырлары чонуң хостуг шагын шын организастаар талазы-биле элээп ажылдарны бо чартык чылда чоруткан, 20 ажыг лекцияларны музейниң ажылдакчылары районнарга, будурулго черлериге барып номчаан. Чүгле музейге бээш 9 лекцияны организастаан.

Революсчу болгаш күш-ажылчы чанчылдарны нептередир ажыл база чанчылчаан. Совет Армиянын болгаш Шеринг-Далай хүнүнде дайынның хоочупнары-биле ужуражылталарны эрттирген. Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы Седип-оол Токпак-оолович Тапов борта болган пионер чыл-кыңга солун чугаанны кылып берген. Тываның культуразының тоогуун хоочун чогаалчы Леонид Бөрандаевич Чадамба чугаалап берген.

Культураның болгаш уран чүүдүң ажылдакчылары-биле ужуражылталар аныяктарның эстетиктаг болгаш моңгушпаар кижизидиглеттинге улуг салдарлыг болуп турар. Кызылдың педагогика институдунуң студентилери, хоорай школаларының өөренчиктери РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу Василий Фадеевич Дёмин-биле, Репин аттыг чурукчуларның делегелгелерин угуулчу организасташ турар. Тываның комсомол шанналдарының лауреаттары Надя Рушева биле Дондук Тойбуханың делегелгелерин чоп ажок совуургаан. Надя Рушеваның чуруктарының көжер делгелгеин Бин-Хем районга база орткен.

Келген чонга солун экскурсияларны музейниң эртем ажылдакчылары чорудуп турар. Алды эй дургузупда бистин музейге 31 муң кижи келген. Экспозицияларны көрүүдеп ацгыда. келген авлучылар делгелгелерни совуурган, лекцияларны дыпнап турар.

Т. ХОВАЛЫГ,
Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде кылдыс эргелекчиин.

КАТ ЧЫРЫН ЧУРУМЧУДАР

Республиканың арга-арыгларындан алыр аъш-чемге ажыглаар продуктуларны чыры-ны чурумчудары-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели № 204-р айтыышкынны 1983 чылдың июль 18-те хүлээп алган. Айтыышкын ёзугаар каттарны чырынын дараазында хуусааларын доктаатказ:

кызыл-катты болгаш даякадын июль 15-тен,

ыт-кадын — июль 20-ден,

честек-катты — июль 25-тен,

көк-катты — август 1-ден,

инек-караазы — август 1-ден,

кара-катты — август 20-ден.

киш-кулаан болгаш тооруктуу — сентябрь 1-ден эгелеп чырын чөпшээрээр.

ССР Эвилелиниң Арга-арыг хөөйлузуунуң болгаш РСФСР-ниң Арга-арыг кодекизиниин чүүлдерин удуртулга болдуруп, болу үнген черлик каттарны болгаш үнүштерни чырын доктаамал контрольдаарын Тыва АССР-ниң Арга-ыяш министерствозунга эдаскан.

Рынокка сазары-биле хамаатыларның чыгаа калынга арга-арыг биледип албан бижип бээрин чурумчудар, колхоз рынокчузунга билет чокка кат сазарын хоруур.

Чыыр хуусаалардың сагыыйн, чажырып чыгаан каттарны хавырар болгаш ындыг хажыдыкшынарны илгаан буруулуг кижилерге хөөйлу ёзугаар харыысалга оналар.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАЛГА

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг № 18 «Ленинверситет—строй» тудуг трезинин Ленинградта № 103 профессионал-техниктиг училищезин 8 болгаш 10 класс дооскан ооглар, кыстарны хүлээп ап турар. Училищеге дараазында мергежилдерге өөредип турар:

Харылзаанның дериг-херекселдериниң монтажнигин (телефон), плитка болгаш мозаика шагар, каң болгаш демир-бетон кылыгларының дашчызын (шайбалыг хоккей деп спортчу специализациязи-биле), күштүг болгаш чырыдар электри четкилериниң электримонтажниктерин, тудуг шеверлекчилерин, холбиле хайындырар электри болгаш газ каңпакчызын, токарь мергежилдиглерин белеткээр.

Өөренирииин хуусаазы: 8 класс доосканнарга 3 чыл, 10 класс доосканнарга—10 ай.

Үш чыл өөренирлерни чурттаар чер-биле, аъш-чем-биле болгаш хеп-биле хандырар. Оларга будурулге практиказынга ажылдаан акшазының 50 хуузун бээр.

Ортумак эртемниг өөренирчилерни чурттаар чер-биле андырар болгаш будурулгеден 1-ги разрядтың тарифи-биле акпаны төлеп бээр.

Училищени чүгле «бештерге» дооскан өөренирчилерге дугуржулга ёзугаар Ленинград университединче киреринге чинчелдеин бээр. Училищени дооскан соонда Ленинград хоорайга ажылдаар болгаш чурттаар кылдыр артып болур.

Киреринии негелдерни оске профессионал-техниктиг училищелер-биле домей.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: 198206 Ленинград хоорай. Пионерстрой кудумчузу, бажың № 23. Тел. 130-68-39, 258-23-42, 258-24-60.

ИЮЛЬ 26-ДАН 31-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ИЮЛЬ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Спортчу информация. 9.10 — Мультфильм. 9.35 — «Ол-ла оруктиле». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги серия. «Куба». 11.25 — Фильм-концерт. 11.50 — Телемедээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.35—Документалдыг фильмнер. 15.35 — Ян Сибелиус. Концерт. 16.05 — Архитектурага портрет. 16.35 —Бистиц корреспондентилеривистиц чугаалары. 17.05 —«Советская Россия» солуниуң полярлыг экспедициязының киржикчилери-биле школачыларның ужуражылшкыны. 18.05 — Кубага Национал тура халышкын хүнүнге. Киноочерк. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 —Бистиц сад. 19.35 — Телеочерк— «Чер кырынга ээ болур херек». 19.55 — «Черниц дузу». Чеди сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00— «Ye». 21.35 — Спортчу информация. 22.05 — Үш сериялыг документалдыг фильм — «Эрнст Буш» ырлап тур». 3-кү фильм. 23.05—23.25 —Бөгүн делегейде.

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Өг-бүле байдалы-биле» деп уран-чечен телефильм. 1-ги серия. 9.25 — Документалдыг фильмнер. 10.20 —Чалыыларның, чогаадылгалары. 10.50 — Мультфильм — «Комаров». 11.00 — Хоойлу билир сен бе? 11.35 — Уругларга фильм «Үш хоглуг ээлчег». 2-ги серия — «Микошаның алдагдалы». 12.40 — М. Исаковскийниң шүлүглелри. 13.20 — Француз дыл. 13.50 —«Драматургия болгаш театр». 14.35— ПТУ дугайында эң эки дамчыдылга дээш Бүгү-эвилел конкурузу. 15.30 — Телемедээлер. 15.35—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм-концерт. 18.50 — Телемедээлер. 19.00 — «Культура болгаш амыдырал» деп ээлчеглиг дамчыдылга. 19.30 — Киножурнал. 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Үнүштер дугайында» дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Өг-бүле байдалы-биле» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.40 — ССРЭ-ниң сутга эштинишкин талазы-биле чемпионады. 23.00—23.20 — Спортчу информация.

ИЮЛЬ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Спортчу информация. 9.10 — «Аян-чорукчулар клуубу». 10.10—«Черниц дузу». Уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. 11.15 —Чалыыларның чогаадылгалары. 11.45 — Телемедээлер. 11.50—14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 —«Беш чыл»—кижи бүрүзүнүң херээр. деп ээлчеглиг дамчыдылга. 15.15— И-С. Бахтың прелюдияларын Т. Докшицер (труба) болгаш О. Цинтиныш (орган) олар күүселир. 15.40 — Буратиноиуң делгелгези. 16.15—«Билиг — күш». 17.00 — «Горизонтер, харылзалар!». 17.45 — «Дем ваттыштырылгазы». Тележурнал. 18.15 — Мультфильм. 18.30 —Документалдыг фильм.

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Коммунист болуу». Документалдыг фильм. 19.55— «Черниц дузу». Чеди сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 ГДР-биле ССРЭ-ниң шилиндек командаларының футболга чурттар аразының эш-дуузунуң ужуражылшкыны. 23.05— Бөгүн делегейде. 23.20—ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы спартакиадазы. Лар атлетика. 23.45 — 00.00 — Спортчу информация.

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Өг-бүле байдалы-биле» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 9.30 —Чуруктар уран чүүлүнүң Латвиядагы Бүгү-эвилел неделязы. 10.10 — С. Соловейчик —«Ватага «Семь ветров». 8-ки тоогу — «Шенелде». 10.50 — Эртем-тейилбырлыг фильм. 11.15 — «Ада-иелер, силерге». 11.45 Мультфильмнер. 12.05 —Уругларга фильм — «Үш хоглуг ээлчег». 3-кү серия —«Финеморның чажызы». 13.10 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Классиктиг хүреш. 13.40 — Нэвэн дыл. 14.10 — «Куба» национал ансамбльдиң концерти. 14.40 — «Горизонт». 15.40 — Телемедээлер. 15.45—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Отчуташ». 18.50— Мультфильм. 19.15 — «Аянтовуу». 19.35 — Телемедээлер. 19.50 — Рекламалар, чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Ye». 21.35—23.10 — «Амыдыралдың эрге-аажы дээш» деп уран-чечен фильм.

ИЮЛЬ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Спортчу информация. 9.10 — Документалдыг телефильм. 9.40 — Мультфильмнер. 10.10 —«Черниц дузу» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.15— Уругларга уран чүүл коллективтериниң концерти. 11.50 — Телемедээлер. 11.55—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— Документалдыг фильмнер программазы. 15.25 — Ф. Пуленк. Гобой-биле фортепианога соната. 15.40 — «Шыдыраа школазы». 16.15 — ПТУ-га чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. 16.45 —«Александр Невский». Уран-чечен фильм. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — «Коллектив чүүл кылып шыдаарыл». 19.30 — Фильм-концерт. 19.50 — «Черниц дузу» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35— — «Аът кырынга олур». Уран-чечен фильм. 22.50 — Бөгүн делегейде. 23.05 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. 23.30—23.45 — Спортчу информация.

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Амыдыралдың эргеажы дээш». Уран-чечен фильм. 10.00 — Эртем-вентерелдиг фильмнер. 10.50 —Испан дыл. 11.20 — Авам школазы. 11.50 — Горинстер, харылзалар!». 12.35 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Классиктиг хүреш. 13.25 — А. Литвиненко ырлаар. 13.45 — «Солёный пёс». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 14.55 — Фильм-концерт. 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 —Чапсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.15 — Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — «Совет Тыва —салгалдарның салымында». Чоон-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтан дамчыдылга. 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — «Социалистиг чарыштың хүн демдегелин». 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Литературлуг номчулга. 21.00 — «Ye». 21.35—23.10 — Нежданованың бажыңында.

ИЮЛЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Спортчу информация. 9.10 — «Россия» солуниуң полярлыг экспедициязының киржикчилери-биле школачыларның ужуражылшкыны. 10.10 — «Черниц дузу» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 11.20 — Ф. Листтиң чогаалдарын делегей конкурстарының лауреады Л. Тимофеева (фортепиано) күүселир. 11.40 — Телемедээлер. 11.45—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 15.15— М. Мусоргский. «Делегетсде чуруктар». 15.45 — Орус чугаа. 16.20 — Уругларга уран-чечен фильм — «Кичээнгиер, яшты-мелегей!». 17.45 —Телеочерк. 18.15 — Хөглүг нотажыгаштар. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00—«Эртем болгаш амыдырал». 19.30 — Концерт. 19.50 — «Черниц дузу». деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35 — РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылына уткуштур музыка-публицистиг дамчыдылга. — «Коммунистер, бурунгаар!». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Лар атлетика. 23.25—23.40 — Спортчу информация.

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильм. 8.50—Бойдус дугайында билиг. Чагаларга харылзар. 9.20 — «Фольклорнуң ритмнери». 9.55 —М. Шолохов—«Кижиниң садым-хуузу». 10.40—«Шыдыраа школазы». 11.10 —Англи дыл. 11.40 —Уругларга фильм — «Сиген кырынга эртенги чем». 1-ги, 2-ги сериялар. 13.55 «Дүвеки дилижанс» деп музыкалыг телешиниин баштайгы көргүзүү. 18.00 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Классиктиг хүреш. 15.30 —Телемедээлер. 15.35 —18.00 — Чапсар. 18.00 Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылы» деп беседа. Автор —тоогу эртемперинин кандидады О. А. Толгар.оол. 19.30 — «Азия тоо» 19.00 — Киножурнал. 19.10 — Телефестиваль «Чечектел.ле, тороэн тыва». 19.40 —Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—Чад документалдыг фильм. 20.45 — «Улустуң аялгалары». 21.00 — «Ye». 21.35 —«Өдүм чок ыры» деп уран-чечен телефильм. 22.50 — 23.10—О. Фельцман. «Испан сюжеттер».

ИЮЛЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Спортчу информация. 9.20 —«Спортлотонуң» 31-ги тиражы. 9.30— «Ада-иелер, силерге». 10.00 — «Черниц дузу» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.05 —Хөй эки баранныар дээш. 11.35 — Кижи. Чер. Өртемчей. 12.20 — Улус чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның V Делегей фестивалы— «Челзош». «Богүнгү Норвегияның улустуң музыказы». 12.50—«Билдингир-даа болза, бүзүрелчиг эвес». 13.50—14.05 — Чапсар. 14.05 —Богүн делегейде. 14.20 — «Тиилекчилер». Фронтучу оңнуктериниң клуубу. Совет Чеисектиг Күштериниң политажытдакчыдарының ужуражылшкыны. 15.50 —«Грузияда Маяковскийниң хүннери». 16.25 — Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийниин бесседазы. 16.55 —Спортчу информация. 17.25 — «Партия дугайында чечен чугаалар». РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылынга. «Ындыг партия бар» деп документалдыг фильм. 18.35 —«9-ку студия». 19.35 — «Ченнг шынчылы». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Останкинопуң Концерт студиязынга аныяктар кежээзи». 23.05—Спортчу информация. 23.20 —23.30 — Телемедээлер.

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазында. 8.30 — «Өдүм чок ыры». Уран-чечен телефильм. 9.45 —«Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдылга. 10.15 — Документалдыг фильмнер. 11.15 —Саратовтуң телестудиязының программазы. 12.15 —Спортчу информация. 13.00 —«БАМ-ны тудуп тур бис». 13.30 —«Ыраажылым, оңнуктер!». 15.10 — «Улуг улустуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 4-кү фильм — «Аларның херээ». 16.05 —Л. В Бетховен. Бешки симфония. 16.35 —Уругларга фильм. — «Сээн-биле кожа». 17.50 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Бокс. 22.05—Концерт. 22.30 — Телемедээлер. 22.40—23.00— Спортчу информация.

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Зарядкаже, чыскаал! 8.20 — Уругларга фильм — «Часкы Олимпиада, азы хор Начальныгы». 9.30 — Документалдыг телефильмнер. 9.50 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Спортчу гимнастика. Эр кижилер. 10.30 — А. И. Герцен. «Воробьёв дагларынче аян-чорук». 11.10 «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.10 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Лар атлетика. 12.40 — «Москвичка». Телеклуб. 13.55 — «Кижи чер кырынга ээл». 14.55—Бистиц корреспондентилеривистиц чугаалары. 15.25 — «Баштайгы оорушкулер». Чеди сериялыг уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 16.30 —Маяковский дугайында документалдыг телефильм. 17.30 — Бүгүдеге стәрвоп. 18.00 — «Тиилекчилер». Фронтучу оңнуктер клуубу. Совгу флоттуң хоочупнарының үжуражылшкыны. 19.30 —«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». 9-ку фильм. —«Германияның уран чүүлү». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.30 — Фильм-концерт. 21.00 — «Ye». 21.35—22.50 «Сынган дагаа». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

аграар

Агаар станциязының дамчытканын ёзугаар алырга, республикага шокар булуттар, чамдык черлерге чаштаар, диннирээр. Сонгу-барыын чүктен хаттын күжү секундага 2—8 метр, күштели бергенде 20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 11—16, хүндүс 20—25 градус чылыг болур.

Авторуктарга 2—4 километр костур, чаштаар.

Кызылга шокар булуттаар, хүннүң ийиги чартынында чаштаар, диннирээр. Агаарның температуразы дүне 14—16, хүндүс 21—22 градус чылыг болур.

Кино

ИЮЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Нас венчали не в церкви» 15.40, «Печальная повесть любви» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 18.50, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Руки вверх» 10.10, 15.50, «Пираты XX века» 11.50, 15.50, «Призрачное счастье» 17.20, 20.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Беспокойное хозяйство» 15.00, 16.40, 18.10, 20.00, «Летающая мельница» 13.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Приключения Али-Бабы и сорока разбойников» 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Вам и не снилось» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Джонни Чикаго» (16 харга чедир) 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезин 1983-1984 өөредилге чылында чаа ажыттынган электри дериг-херекселдери болгаш электри четкилериниң электромонтажниктерин белеткээр салбырже өөренирии күзээнирии чалап турар. 8 класс дооскаңнар 3 чыл, ортумак эртемниглер — 1 чыл өөренир.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Магистральная кудумчузу, 1 дугаар бажың. Тел. 2-21-09, 2-54-14.

ХҮЛЭЭП АЛЫР КОМИССИЯ.

Хууда автотранспорттуң эвлеринге Тыва АССР-ниң ИХМ-ниин Куравтоспекциязы 1983 чылдың июль 30-де бо чылдың техниктиг коруулдезин доостурун сагындырып турар. Чогуур үезинде техниктиг коруудеи эртпээн хууда автотранспорт эвлериниң машиналарының дугаарын уштур болгаш ажыглаарын хоруур.

КУРАВТОИНСПЕКЦИЯ.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылзаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийжи амытырал болгаш үзетпүр киллистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргаңга 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1067.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң газазы-биле күүүе комитединиң типографизазы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС— 01512

Тувинская
республиканская
научная
библиотека
им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 172 (12262) | 1983 чылдың июль 27, среда | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 коп

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫН ДООСКАН

КРАСНОДАР. Ажаалда-транспорт комплекстеря Кубань хонузундан чорупкан — тараа болгаш тараа-бобы культураларның дүжүт ажаалдазын бүгү шолге дооскан. Од дээрге —, Кубаньның тараажызарының, механизаторларының, чолаачыларының күш-ажылчы улуг тиилелгеш-дир. Тараа дээш демиселди олар бо чылын организастыг чорупкан. СЭКП Төп Комитединиң июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирзеринге, СЭКП ТК-ның Чинги-не секретары Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазынга айыткан тодаргай соруглаларга сорук киргеш тараажылар, механизаторлар күжениишкиниг ажылдап, дүжүт ажаалдазының техниказын бедик бүдүрүкчүдүг ажыглаан.

Кубаньның тараазын бо чылын күжениишкиниг, шыдамыккай күш-ажылдың түңнелинде чогуур үезинде ажаап алган. Февральдың баштайгы чылыг хүннеринге чедир-ле күзүн чаштырган үезинниер кедергей тараамык кылдыр үнүп келген турган. Ажыл-агыйларның агрономнары болгаш механизаторлары тараамык кылдыр элекке үнүп, үрелгеш тармага шөлдерни кичээнгейлиг шинчилеп, хемчээн коргеш, тарылганы катап чоруткан. Катап тараан болгаш болбазыраткан шөлдерге тараның үнүжү дески болган. Дүжүттүң экижей бүрин болдурбае - соруглага-бизе тараа-бобы культураларның үезинниерин шөлдерниң чамдык кезиниге база немей чаштырган. Кукуруза тараан шөлдерни улам калбарткан. Тараа культураларны мурнуку чылдардаазындан 1983 чылда ийи неделя эрте бышкан. Тараа культураларның дүжүт ажаалдазын колдуунда аңгылай ажаар арга-биле боттандырган. Муң ажыг комплекстер ийи эзелеглиг ажылдан келген.

Тихорецк районда «Большевик» совхозтуң механизатору Н. Дрыга, Крылов районда «Россия» колхозтуң комбайнери П. Щевцов дүжүт дээш демселге онза тыл-дараш, чүс гектар шөлдүң тараазын аңгылай ажаавайнар.

МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЭЭР ШАЛЫПЧЫЛ АЙ ЧОРУП ТУР

ХҮННҮҢ АЙТЫРЫЫ — МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЭЭРИ

СЭКП обкомунуң бюрозу бо чылдың июль 25-тен август 25-ке чедир мал чемнерн белеткээрининг шалыпчы айын чарлаан. Малга бөдүүн болгаш чулуктуг чемнерни белеткээрни көвүдедир таарымчалыг байдалдар бар-даа болза, ол ажылды совхозтарда организастап турарымның темпизи куду болуп артпышаанын СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн.

Июль 20-ниң медээзин ёзугаар алырга, республиканың совхозтары 8196 тонна сигенни сараатгаан, 9983 тонна сенажты салган, 1178 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн.

Эрткен чылдың бо үезинде моон хөй мал чемнерни белеткээн турган. Сигенни бо медээден айытканындан ийи катап хөйнү сараатгаан. Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчуларының үргүлчү чаъс чаап турганы-биле мал чемнерининг белеткелиниң темпизи куду деп санап турары шын эвес. Витаминниг сиген далганын, сенажты кандыг-даа хүннерде белеткеп болуру хөйге билдингир. Херек кырында ол мал чемнерни республика эрткен чылдың бо үезинден эвээшти ыяаган. Моңгүн-Тайга районда чаңгыс тонна-даа сиген сараатгаваан. Тес-Хем, Эрзин, Тожу районнар мал чемнерининг белеткелин кончуг оожум темпилиг чорудуп турар. Бии-Хем, Сүт-Хөл, Бай-Тайга, Тес-Хем, Өвүр, Эрзин, Тожу районнар сенаж салырынче кирбээн. Үстүнде адаан районнарның совхозтары мал чеми белеткээр кампаниязе орайтап, организас чок, белеткел кошкак киргенинден ажыл ам-даа шуудавааи. Оон аңгыда мал чемнери белеткээр бригадаларда, звеноларда күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, техниканы бүдүрүнчүдүг ажыглавайн турар.

Мал чемнери белеткээр бүгү техниканы кандыг-даа озалдаашкын чокка ажылче киперии, чер болганга немелде бригадаларны болгаш звеноларны тургузарын, оларга техниканы, чепсек-херекселдерни быжыглаарын, тодаргай онаалдаларны бээрин, оон күүсеттинген турарынга шыңгыы контрольду тургузарын шалыпчы ай дутайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалында демдеглээн. Мал чемнерин белеткээринге бүдүрүлгелериниң, организацияларның, албан черлериниң, студентилериниң, сургуулдарның, бүгү чурттакчы чонның идепкейлиг киржилгезин хандырар, социалистиг чарышты дээштиг организастаарын, планда айытқан бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнериниң 70 хуузундан эвээш эвезин бедик шынарлыг белеткээрни партия, совет, ажыл-агый органнарынга дааскан.

Ынчангаш аңгы үеде СЭКП хооркому, райкомнары, партия организацияларының хүннүң чугула айтырыы — мал чемнери белеткээрининг шалыпчы айын организастыг, күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүг эрттиреринче чогуур кичээнгейлиг салыр хүлээглелиг. Хамыктың мурнунда мал чемнери белеткээрининг шалыпчы айын эрттирер дутайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын кижи бүрүзүнге чедир таныштырып, таймылбыраар, ону СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партия ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлери-биле сырый холбаар. Ажылчы чоннарны мал чемнерин белеткээринче мобилизастаар, бүгү организакчы, масса-политиктиг ажылды кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы идепкейин көдүрериниче, эки бүдүүлгечи көргүзүглерин чедип алган турарынче угландырар херек.

Ол шыкаш сигенчилерниң кылыр ажылын улам тодарадыр, харысаалгазын бедидер. Мал чемнерининг белеткелинде четпестерни дораан чайладырының шиитпирлиг хемчегларин алыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүдүн бедидер дээш социалистиг чарышты дээштиг организастаар. Бо чугула херекке клеткелчилер, лекторлар, политинформаторлар, агитаторлар биче эвес рольду ойнаар, оларны шилээш, сиген белеткээр бригадаларга, звеноларга оларны быжыглаар, масса-политиктиг ажылды дээштиг чорударын чедип алыр. Көскү агитацияны эки дериири, мурнакчыларның арга-дүржүлгазын неитередири, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, хүн нормазын күүсетпес, техникага камиалга чок кижилерни агитхүүдустарга шүүмчүлеп биижири, көргүзүг самбыраларын хүн бүрү долдурар, чарыштың тиилекчилериниг тураскаадыр, вымпелдер, шаңналдар тыпсыры, күш-ажылын алдар түгүн кодүрери болгаш өске-даа материалдыг база моральдыг хемчегларни алыры кижилерниң чедиишкинниг ажылдаарынга дузалаар, ындыг болганда ону боттандырар ужурлуг.

Кайда-ла партия организациязының масса-политиктиг болгаш кижилер-биле ажылы эки организастаттынганы, ында ажыл-иш эки болуп келгенин практика херек кырынга көргүскен. «Тилелге», «Күш-ажылдың хостуу», «Совет Тыва» болгаш өске-даа совхозтарның партия организацияларының дүржүлгазы ону балыткап турар.

Партия, совет, профэвилел органнары, совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери мал чемнери белеткеп турарлар бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузар, кижи бүрүзүнүң инициативазын болгаш тывынгыр чоруун деткинир, курлавырларны илередир, оларны ажыглаар хемчегларни алыр, коллективтиг керээ-биле ажылдаар арганы чер болганга неитередир сорулгалыг.

Тыванын кодээ ишчилери 235 муң тонна сигенни, 95 муң тонна сенажты, 425 муң тонна силосту, 8,5 муң тонна витаминниг сиген далганын белеткээр хүлээглеген бо чылын алган. Ажылдың хемчээли улуг, ону шалыпчы айда күүседир дээш бүгү-ле аргаларны, курлавырларны ажыглаар, күштү ыяар моонпээр херек.

Бай-Тайга районнуң ажыл-агыйларында мал чемнинің белеткели кидин түлүк. «Тээли» совхозтуң механизастаттынган бригадазының кескен сигени бо хүннерде 200 тонна аша берген. Ында механизаторлар аразында калбарган специалистиг чарыштың мурнуку олуруун бөдүүрүкчү Леонид Күжүгет эзелеп турар.

ЧУРУКТА: сиген шөлүнде Л. Күжүгеттиң траитору. Р. ИВАНОВТУҢ фотозу.

ИЙИ ХҮННҮҢ АЖЫЛЫ

Самагалдай суурнуң бүдүрүлге, албан организация черлери ийи хүнде сиген кезии, шефке ажыддаан. Олар чүгле «Чодураа» совхозка безин 96,5 тонна сигенни дужаганнар. Үк шефке 110 кижи киришкен. Улус депутаттарының Тес-Хем район Совединин күүсекчи комитединиң даргазы эш И. Успун болгаш СЭКП Тес-Хем райкомунуң ийнги секретары С. Ондар үк шефти баштап чоранналар.

Бүрүненің аныыр-тывыш ажыл-агыйы (Соколов Базыр) — 26 тонна, Самагалдай ортумак школазы 20 тонна, Тес-Хем райкүүском — 7,5 тонна болгаш СЭКП Тес-Хем райкому 7,5 тонна, суг ажылагыйы — 12 тонна сигенни белеткээн.

Коллективтерниң ындыг шефтерии суббота, воскресенье санында чорударын районда чурумчуткан.

М. ТИРЧИН.

Комсомол организациялары, ниитиниң малынга четчир чемнерни белеткээр дээш калбарган ажыл-ишке комсомолчуларны болгаш аныяктарны идепкейлиг киириштиригер.

«Шын» солун Күш-ажылчы алдарның түгүн бөгүн АНАТОЛИЙ ХОМУШКУНУҢ звеновузунуң чедиишкинниг тураскаадын көдүрүп.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында аныяк коммунист А. Хомушкунуң удуртканы он бир кежигүнүүр комсомолчу-аныяктарның механизастаттынган сигенчи звенозу чедиг хонукта 150 тонна сигенни белеткээн. Бо звенода трактор-биле сиген кезер ийи машина, ийи трактор грабли, ийи волокуша болгаш бир стогомёт бар. Звено кежигүнүпери 1300 тонна сиген белеткээр планын август ийда ажыр күүседирин хүлээнеген, хей-аътты ажылдап турарлар.

Мал чемни оон эң-не чулуктут, сүүзүнүг болгаш хоолулуг үезинде ажаап алыр дээш социалистиг чарышты чер-черге калбартынар! Мал чемин белеткээринге мурнакчыларның үлегерин эдерип, мурнакчы дуржулганы неитередиңер!

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР!

Редакцияга харыы ШЫҢГЫЫ КОНТРОЛЬДА

1983 чылдың июль 10-да үнген «Шын» солуунуң «Күштү — мал чемниң белеткелиниче» деп эгелиг мурнуку чүүлүнде киргеи шүүмчүлелге бистиң харыывыс.

Районнуң ажыл-ишчилери бо чылын ниитиниң малынга 9290 тонна сигенни, 6946 тонна силосту, 150 тонна будук-бүрүнү белеткээр хүлээглеген боттарының мурнуга салган. Бо хүннерде совхозтарда 15 сиген бригадазы база совхозтар топтеридем 15, район төвүилен 28 коллектив сиген белеткелинче кирипкен. Совхозтарда сиген кезилдезинде 30 трактор, оон ишкиде трактор-биле сиген кезер 16 машиналар, ат-биле кезер 8 машина, 10 трактор болгаш 7 ат грабльдери ажылдап турар. Районнуң совхозтарында 242 кижи хол кадыры-биле берге черлерде сигенни кезип турар.

Район төвүнден база совхозтардан бригадалар бүрүзүнде быжыглаттынган төлээлер чарышты организастап, кижилерниң амыдырал хандырылгазынче улуг кичээнгейни салган.

Ниитиниң малынга четчир саныыг чемни белеткээр, Совет Тыванын 40 чылыг эйтүңнелдерлиг уткуур дээш районнуң көдээ ажыл-ишчилери идепкейлиг ажылдап турарлар. Бүгү күштү амгы үеле сиген белеткелиниче киирген болгаш сиген бригадаларының хүнде, неделяда белеткээр мал чемниң график-планын тургускан болгаш оон күүселдезин шыңгыы контрольда алган.

В. ЧИМИТ.

Тожу райкүүскомнуң ларгазының ора лакчызы.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

1983 чылдың бирги чартык чылында Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнадыы

Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде доозар, Совет Тыванын 40 чыл оюн толептиг уткуур дээш Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары чарышты калбарткан болгаш 1983 чылдың бирги чартынында республиканың экономиказын хөгжүлер талазы-биле коскү чедиишкиннерни чедип алган. Чонның амыдырал байдалы улам экижип турар.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезининг көргүзүглери:

Үлетпүр

Продукциянның ниити хемчээлиниң талазы-биле план күүсеттинген. Үлетпүр бүдүрүлгезининг хемчээлиниң кол-кол адырлар аайы-биле план күүселдези:

	1982 чылдың алды айларының деннели-биле 1983 чылдың бирги чартынында бүдүрүлгенин хемчээли (хуу-биле)
Электроэнергетика	103
Одаар чүүл үлетпүрү	97
Өдүүг металлургия	97
Металл ажылдап кылыры	100,6
Арга-арыг болгаш ыяш кылыр үлетпүр	104
Тудуг материаддары кылыр үлетпүр	102
Чиик үлетпүр	103
Ъаш-чем үлетпүрү	115
Далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү	99,8
Полиграфия үлетпүрү	103

Ъаш-чем, арга-арыг болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр бүдүрүлгелери бедик темп-биле хөгжээн.

Аңгы-аңгы министерстволар болгаш бүдүрүлгелер талазы-биле чартык чылда продукция хемчээлиниң, бүдүрүлгенің болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн остүрериниң план күүселдези:

	Продукциянның хемчээлиниң талазы-биле план күүселдезиниң хуузу	1982 чылдың чартык чылынга хамаарыштыр 1983 чылдың чартык чылында хуузу	
		бүдүрүлгенің хемчээли	күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү
«Тыва даг-дүгү» комбинат	116	120	120
Каа-Хем хомур-даш разрези	114	97	97
Тыванын электри четкилери	101	103	101
«Тыва кобальт» комбинат	102	97	97
«Тудуг кезектери» комбинат	105	104	103
«Шагонартыжстрой» ҮБК-зы	94	100,0	97
Кызылдың эът комбинады	136	132	128
Кызыл-Мажалыктың эът комбинады	95	124	138
Сүт комбинады	107	104	105
Хлеб продуктуларының эргелели	101	100,9	100,2
Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу	101	104	104
Даараныпга фабриказы	100,0	105	99,0
Алгы заводу	82	95	96
ВОГ-тун өөредилге бүдүрүлгези	102	99,6	96
ВОС-тун өөредилге бүдүрүлгези	107	109	106
«Тыва тудуг материаддары» каттыжыылыкшын	105	95	96
«Тыва-сүт тудуг» трезининг демир-бетон кылыглар заводу	107	99,0	108
«Тыва кодээ тудуг» трези	103	105	103
Арга-арыг ажыл-агыйының министерствозу	97	103	100,5
Тудуг кезектери болгаш конструкцияларының заводу	107	102	102
Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйы черн	106	106	106
Чурт үлетпүрүнүң министерствозу	103	112	104
Автосентелге заводу	103	106	106
Сельхозтехкүрком	100,5	100,6	102
Парлалга, ном садыы болгаш полиграфия талазы-биле күрүне комитеди	102	103	106

Түс черниң ийи дакпыр чагырылгазында үлетпүрү продукциязының хемчээлин көвүдедир талазы-биле чартык чылдың планын күүселипкен. Эрткен чылга деңнээрге продукция бүдүрериниң хемчээли болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн.

Чартык чылда үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлерин бүдүрер талазы-биле көргүзүглер:

	1983 чылдың бирги чартынында бүдүргени	1982 чылга хамаарыштыр 1983 чылдың чартынында (хуу-биле)
Хомур-даш—муң тонна	463	97
Электроэнергия—миллион ка-шак	59	91
Одаар чүүл энергиязы—муң гигокалорий	275	105
Шой шуткууру—тонна	264	89
Ыяш сөөртүлгези — муң плот кубометр	169	104
Оон иштинде тудуг ыяжы	149	104
Дүлер материаддарыны — муң кубометр	66	106
Мебель—муң рубль	777	99,0
Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужур-дузалыг барааннар—муң рубль	1255	105
Тудуг чугайы—тонна	1344	86
Тудуг туйбузу—миллион кезек	12	108
Чыгдынган демир-бетон конструкциялар болгаш көзектер — муң кубометр	27	104
Сорттуг даг-дүгү—муң тонна	47,5	109
Хом ядык—муң эжеш	47	116
Кылыс ядык—муң эжеш	38	89
Даараныпга үлетпүрүнүң продукциязы — муң рубль	870	95
Бирги категориянын субпродуктуларыбиле катай эът—тонна	2704	130
Колбаса кылыглары—тонна	720	106
Чалаң сүт продукциязы—муң тонна	10,3	107
Мал саржаа — тонна	206	102
Даалган—муң тонна	17	101
Хлеб болгаш булочка кылыглары—муң тонна	10,4	103
Кондитер кылыглары—тонна	532	92
Эзиртпес суксуннар — муң дал	81	114

1983 чылдың баштайгы чартынында планнаан ажыр 43 муң тонна хомур-даштыр, 2,0 муң гигокалорий электроэнергияны, 5,5 муң тонна сорттуг даг-дүгүн, 6,2 муң кубометр дилиг материаддарын, 434 муң тонна эътти (бирги категориянын субпродуктулары-биле катай), 30 тонна колбаса кылыгларын, 56 тонна мал саржаан, 411 тонна чалаң сүт продукцияларын, 198 тонна даалганны, 8 муң дал эзиртпес суксуннарны бүдүргеи.

Үлетпүрүнүң чамдык бүдүрүлгелери чартык чыл планын күүсеттээн. 13 бүдүрүлгелер бүдүрүлгенің хемчээлиниң планын, 11 бүдүрүлгелер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер планын күүсеттээн. Тудуг чугайы болгаш туйбузу кылыр, шой шуткууру, демир-бетон кылыглар кылыр, хом болгаш кылыс ядык бүдүрер план күүсеттинмээн. Даараныпга үлетпүрүнүң продукциязын, культура-амыдырал бараанарын, хлеб болгаш булочка кылыгларын, кондитер кылыглар бүдүрериниң планы күүсеттинмээн.

Бараанның продукциязының бот-үнезиниң чартык чыл планы күүсеттинген. Эртем-техниканы улус ажыл-агыйынга ажыглаарының 37 хемчегler талазы-биле күрүне планы чартык чылда боттанган. 25 хемчегler талазы-биле көрдүгеен план күүсеттинген. Планын күүседипкеи бүдүрүлгелерге Хлеб продуктулар эргелели, Чурт үлетпүрүнүң министерствозу, Ссельхозтехкүрком» каттыжыышкын хамаарыжыр.

Чаа техниканы ажыглаарының планын Чонның амыдырал-хандырылга министерствозу биле республиканың хереглекчилер ниитилели боттандырбээн.

(Эгезин. Төнчүзү 2-ги арында).

Национально-
краеведческий
отдел

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМНАРЫ

(Төнүзү. Эгези 1-ги арыда).

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

Республиканың ажыл-агыйларыга часкы хову ажылдарын чогуур үезинде чоруткан. Чазым чаштырар культураларның тарылгазын доозкан. 1983 чылда кодээ ажыл-агый культураларын 299 муң гектарга, ооң иштинде тараа культураларын 160,7 муң гектарга тараан. 1982 чылдаазы-биле деңнээргө арбай тараан шөлдер 13 хуу калбарган. Мал чемнери культураларның иштиндең сиостаар үнүштер шөлү 19 хуу, хой чылдыг сигеннер—15 хуу, чаңгыс чылдың сигеннери—6 хуу, мал чеминге хереглээр хой чылдың сигеннериң тарылга шөлү өртөен чылдаазынга деңнээргө ийи катап калбарган. Чазын чаштырар тараалардың тарылга планы 99,7 хуу, ооң иштинде тараа культураларының тарылга планы 100,2 хуу күүсеттинген.

Тарылга шөлүнүң 69 хуузунга сорттуг үрезиннерин, ооң иштинде районучуткан үрезиннерин 66 хуузунга чаштырган. 1983 чылда суггаттыг тарылга шөлдери 37,2 хуу азы 1982 чылдың деңнелиңге хамаарыштыр 95 хуу болган.

1982 чылда 19 муң гектар турганынга бодаарга, бо чылын республиканың ажыл-агыйлары 21,1 муң гектар тарылга шөлүн суггарган. Баштайгы суггарылганы 23,6 муң гектар шөлге азы суггаттыг черлериң 53 хуузунга чоруткан.

1983 чылдың июль 1-де медээ ёзугаар алырга, совхозтарының шөлдериңге 102,5 муң тонна органиктиг чемишчидилгелерин чедирген. 1982 чылдың баштайгы чартыынган ол чемишчидилгелерин алды районнарының совхозтары хой кылдыр ажыглаан. Совхозтар 87,8 муң тонна органиктиг чемишчидилгелерин шөлдерге төккен азы эртөен чылдаазындан 12 хуу хой болган. Хөрзүнге органиктиг чемишчидилгелерин төгериниң планын «Дөң-Терезин», Карл Маркс аттыг, «Большевик», «Тинлелге» совхозтар күүсеткен.

1983 чылдың июль 1-де байдал ёзугаар алырга, совхозтар болгаш Дуржулга станциязы 1984 чылдың дүжүдүнге 108 муң гектар чайгы чер аңдарылгазын боттандырган, ол дээрге, 1982 чылдың июль 1-де турганындан 46 хуу хой болган. Чайгы чер аңдарылгазының планын хой совхозтар күүсеткен болгаш ажыр күүсеткен.

1983 чылдың июль 1-де байдал ёзугаар алырга, республиканың совхозтарынга 288 чижек эталон тракторлар бар болган. Чижек эталон ёзугаар алырга, 818 муң гектар шөлдерге ажылдарны тракторлар-биле боттандырган болгаш эртөен чылдаазындан 3 хуу эвээш болган. 1982 чылдың баштайгы чартыынында 370 гектар турганынга бодаарга, бо чылдың баштайгы чартыынында бир чижек эталон тракторга онаштыр 358 гектар шөлдү аңдарган. Тракторлар сепгелгезиниң планы 95 хуу күүсеттинген. Тараа комбайннарының сепгелгезин оожум темпилиг чорудуп турар. 1983 чылдың июль 1-ге чедир совхозтар 476 комбайнарын сепгээн азы планын 61 хуу күүсеткен.

1982 чылдың чартык чылдаазында турганынга бодаарга республиканың совхозтарынга дагаа чуургазын 10 хуу, эттиг — 8, сүттүг — 6 хуу, ошкү дүгүн — 5 хуу хой кылдыр бүдүрген. Хой дүгүн бүдүрери 32 хуу кызырылган. Эртөен чылдың баштайгы чартыынга бодаарга, Кызыл районнуң ажыл-агыйлары эът бүдүрерин 86 хуу ковудеткен.

1983 чылдың июль 1-де байдал ёзугаар алырга, бир инектен-не сүт саалдаазы эртөен чылдың ол үезинге деңнээргө, а ол ышкаш дагаадан чуурга алганы ортумаа-биле 8 хуу ковудээн, хой ажылының продуктулуу кызырылган.

1982 чылдың июль 1-де турганынга бодаарга, 1983 чылдың июль 1-де республиканың совхозтарында хаваннарның баш саны 17 хуу, куштуң — 16, тевелериң — 6, чылгы малдың — 3, ошкүлериң — 1 хуу ковудээн, мыйыстыг бода малдың, хойларының, а ол ышкаш ивиниң баш саны кызырылган. Өөүр. Тожу, Эрзин районнарының совхозтары мыйыстыг бода малдың, хой болгаш ошкүүң баш саның өстүрерин чедип алган. Бии-Хем районнуң совхозтары хаваннарның баш санын 55 хуу, Кызыл районнуң ажыл-агыйлары—50 хуу ковудеткен. Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарын бүтүү ажыл-агыйлар: чуурганы болгаш сүттүг 10 хуу, мал болгаш куштуң коң эъдин — 1 хуу ковудеткен. Малды болгаш куштуң дириге дужаарын эртөен чылдаазындан 9 хуу, дүктүг садарын 14 хуу эвээжеткен.

Баштайгы чартык чылда күрүнеге чуурга садарының күрүне планы 161 хуу, бүктүг — 121 хуу, малды болгаш куштуг —105 хуу күүсеттинген.

Эртөен чылдың чогуур үезинге деңнээргө, агроүлетпүрүүң комплекизининң азыларын хогжүдеринге капитал салыышкыннары бо чылын 5,9 хуу ковудээн, оларның лимидининң 98,8 хуузу ажыглаттынган.

Бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң дузалал кодээ ажыл-агыйлары улам ыдай сайзырааш. 1982 чылдың июль 1-де турганынга бодаарга 1983 чылдың июль 1-де дузалал кодээ ажыл-агыйларда хаваннарның баш саны 13 хуу, хой болгаш ошкүүң — ийи ажыг катап өскен.

1983 чылдың баштайгы чартыында республиканың кодээ ажыл-агыйынга тракторларны 1982 чылдың баштайгы чартыындан 52 хуу, чүк автомобильдерин 15 хуу, тараа комбайнарын 10 хуу хой кылдыр берген. Бо чылдың эртөен алды айларында совхозтар 16 муң тонна минералдыг чемишчидилгелерин алган, ынчаарга эртөен чылдың ол үезинде 12 муң тоннаны алган турган, ооң ыдай совхозтар бо чылын 341 тонна мал чеми фосфаттарны алган.

КАПИТАЛ ТУДУГ

1982 чылдың баштайгы чартыындан 1,9 хуу хой кол фондуларын бо чылдың баштайгы чартыында ажыглаага киргеп.

Чаа бүдүрүлгелерни тутканының болгаш эрги бүдүрүлгелерни калбарткының база чаартканының күсели-биле дараазында түүлдерин ажыглаага киргеп: шакта 75 тонна изиг бус бээр № 11 котёл агрегады, 150 автомашиналарның автобаазазы, «Бажыңга хереглээр барааннар» магазинин, электри дамчыдылгазының 150 км. узун шугумнары, ниити ажыглалдың 18 км. оруктары. Кодээ ажыл-агыйда 9118 хой киреп кажаалары. хары утка 100 тонна тараа шыгжаар черлерин тутка, 405 га чаа черлерин, 27,5 муң га шөлдүг одарларны сугтарган, 20,9 муң га черлерни сугтарар дериишкиннерин септээн.

Акшаландырымышкынның бүгү үнер дөстериниң күсели-биле республиканың кодээ ажыл-агыйынга капитал салыышкыннарын 48 миллион рубль хемчеолдыг кылдыр киргеп. ынчаарга бар бүдүрүлгелерни чаартырынга, техниктиг эде дериишкинниинге капитал салыышкыннары миллион ажыг рубль болган.

Күрүненің керээлиг тудуг-монтаж организацияларының бараанныг тудуг продукциязының хемчеэли баштайгы чартык чылда 14,6 миллион рубль азы эртөен чылдың баштайгы чартыындан 12,1 хуу эвээш болган. Күрүне организацияларының керээлиг ажылдарының ниити хемчеэли 2,2 хуу, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның организацияларының керээлиг ажылдарының хемчеэли 5,3 хуу улгаткан. Тудуг бүдүрүлгезиниң бүдүрүлге базазын бижыглаар, организастаарын сайзырадгайжыдар талазы-биле ажылдарны уламчылаан. Таарымчалыг конструкцияларны болгаш материалдарны ажыглаары калбарган. Тудугга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2,3 хуу бедээн, бо көргүзүг талазы-биле план 104,4 хуу күүсеттинген.

Ооң-биле чергелештир, капитал тудугда улуг четпестер бар. Капитал салымышкынарының эргежок чугула мөөннелиишкини ам-даа чедип алдынмаан. Чамдык тудуг организацияларының тудуг-монтаж ажылдарының хемчеэлиң 1982 чылдың деңнелиндеп эвээжеткен, а ол ажылдарның шыңары хой товарыглаарда чавыс болуп турар. Чамдык бүдүрүлге күүлерин болгаш кол фондуларны ажыглаага киирериниң планнары күүсеттинмээн.

ЧОННУҢ МАТЕРИАЛДЫГ ЧААГАЙ ЧОРУУНУҢ БОЛГАШ КУЛЬТУРЛУГ ДЕҢНЕЛИНИҢ ӨЗҮЛДЕЗИ

1983 чылдың баштайгы чартыында улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылдакчыларның саны эртөен чылдың деңнелиңге хевээр арткан. Ажылдап турар кижи бүрүзүнүң айда ортумаа-биле ажыл төлевири 2,5 хуугa оскен.

1983 чылдың июль 1-де байдал ёзугаар алырга, республиканың ажаалга кассаларынга 94 муң салыышкыннар бар болган, оларның артыышкыннары 65 миллион рубль четкен.

Ниитининг чемненилгези-биле кады күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан сварылгазы 132,8 миллион рубль болган, эртөен чылдың ол үезиниден 119 муң рубльже эвээжээн. Үүрмектеп садар бараан сварылгазының чартык чылда планы күүсеттинмээн.

Күрүне болгаш кооператив садыының түс-түс барааннарын сатканының хемчеэли мындыг болган:

	1982 чылдың баштайгы чартыынга деңнээргө 1983 чылдың баштайгы чартыында хуузу
Аъш-чем барааннары	
Хлеб продуктулар	100,6
Эът болгаш эът продуктулар	102
Балык болгаш балык продуктулар	110
Мал саржаа	105
Үнүш үзүү	95
Маргарин продукциязы	104
Чалаң сүт продукциязы	109
Быштак	113
Чуурга	117
Чигир	100,5
Кондитер кылыглары	97
Шай	90
Картофель	97
Ногаалар	100
Үлетпүр барааннары	
Хеп аймаа болгаш пос-таавы	97
Трикотаж кылыглар	100,1
Үк аймаа	108
Хөм идиктер	111
Шил сава аймаа	102
Мебель	111
Соодукчулар	101
Хеп чуур машиналар	81
Доозун арыглаар электриглиг херекселдер	99
Шактар	89
Фотоаппараттар	99
Мотоциклдер болгаш мотороллерлер	116
Чадаг-тергелер болгаш мопедтер	96
Радиоприемниктер болгаш радиолалар	99,1
Телевизорлар	105
Чиик машиналар	105

Республикага чагырткан үлетпүр бүдүрүлгелериниң калбак хереглел барааннарын садыг организацияларынга бээрининң планы 79 хуу күүсеттинген, ооң иштинде Одаар чүүл министерствозу 102 хуу, Чурт үлетпүдүнүң министерствозу 78 хуу күүсеткен.

Амыдыралга ачы-дуза чедирериниң сайгарылга талазы-биле чартык чыл даалгазы 104 хуу, ооң иштинде хоорай черлерге 105, көдээге 102 хуу күүсеттинген.

Эртөен чылдың чогуур үезинге деңнээргө амыдыралга ачы-дуза чедирериниң хемчеэли бо чылын 4 хуу, көдээге 2 хуу улгаткан.

Акшаландырымышкынның бүгү үнер дөстериниң күсели-биле бо чылдың баштайгы чартыында 37 муң дөрбелчин метр ниити шөлдүг чурттаага бажыңнарын, 320 олуттуг ниити өөредилге школазын, школа назыны четпээнериниг 140 орунныг албан черлерин ажыглаага киргеп.

1983 чылда 5 муң оолдар болгаш уруглар бышкан билигиниң аттестаттарын алган, оларның иштинден 1,8 кижи бүдүрүлгеден хоорулбайн школа дооскан, 5,6 муң кижи сес чылдыг өөредилгени чедип алган.

Кызылдың педагогика институду болгаш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң салбыры бо чылын 406 аныяк специалистерни белеткээн. Оларның иштинден 153 кижи бүдүрүлгеден хоорулбайн өөредилге дооскан. Ортумак тускай өөредилге черлери 1009 кижини белеткээн, оларның иштинден 273 кижи бүдүрүлгеден хоорулбайн өөредилге дооскан.

1983 чылдың июль 1-де байдал ёзугаар алырга, республикада школа назыны четпээнериниң 227 албан черлери бар, ында 18,7 муң биичин уруглар туруп турар. Хоорай чоогунуң пионер лагерьлеринге, күш-ажылдың школа чанында лагерьлеринге бо чайын 12 муң ажыг уруглар дыштанып.

«Жаркы», «Азас», турисчи баазаларга, а ол ышкаш бүдүрүлгелериниң база организацияларның дыштанылга бажыңнарынга 3 муң ажыг кижи дыштанып.

Тыва АССР-ниң Статистика эргелели

СУУРНУҢ ТӨП КОТЕЛЬНАЯЗЫ

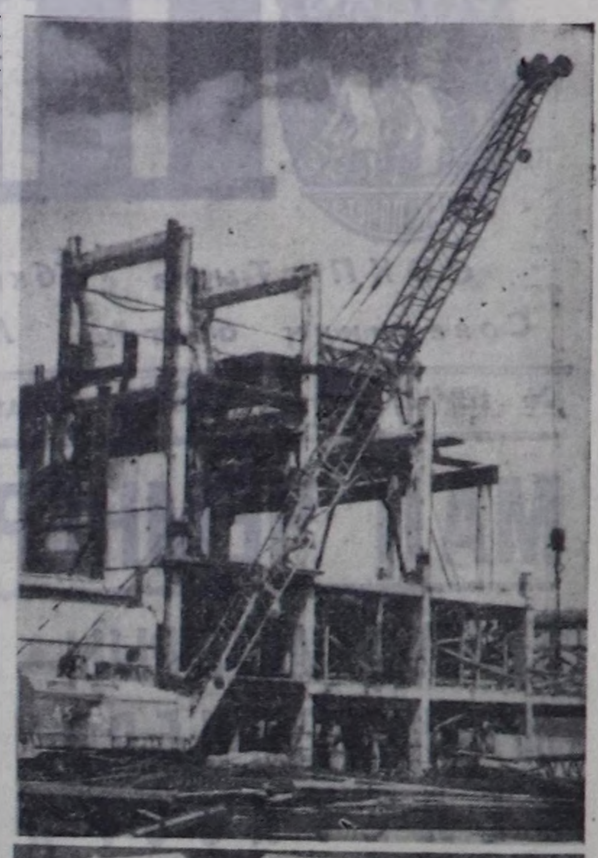

Чаа Шагаан-Арыг, Чаа Чаа-Хөл деп сөстер ам кижи бүрүзүнге билдингир апарган. Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөлбээнге кирер черлерде суурларны инжүрери-биле холбаштыр туттунуп турар ол чаа хоорай, суурлар улам өзүп, ийи-шинчи кирип орар. Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң төвү кылдыр тудуп турар Чаа Чаа-Хөл суур ам безин чаагайжыды туттунган улуг суур. Ийи-үш чыл эртерге ында туттунуп турар бүдүрүлгелер, албан черлери долузу-биле ажылдап эгелээр, хой-хой чурттаага бажыңнары ажыглаага кирер.

Суурнуң барык чартыындан хой кезии туттунган. Ында ам 600 ажыг өреге чурттап турар, улуг школа, 240 орунныг уруглар садыы, амыдырал-культура албан черлери ажылдап турар. А туттунуп турар тудуглар хой. Эмнелге комплекизининиң ийи тудуу бо чылын ажыглаага кирер, кол корпузунуң тудуу өгелээн. Культура ордузунуң, совхоз дирекциязының конторазының, мыйыстыг бода мал комплекизининиң, машина-трактор мастерскаязының болгаш өске-даа тудуглар улам шуудап, ажыглаага кирер үези чоокшулап орар.

Чаа туттунуп өгелөөр чурттаага бажыңнарынга хоорайныы дег чаагайжыдыларның бүгү хевирлерин төлевилээн. Ынчангаш оларны чылыг-биле хандырар улуг көтельнаяны ында тудуп турар. Ооң тудуунда Ленинградтың металлургия заводунуң техниктиг дээди өөредилге черининиң студентилери — турбина тудукчулары — 20 ажыг кижи бо хүннерде ажылдап турар. «Красноярскгэсстрой» өргелелиниң № 1 КМК-зының шугуму-биле ында хаара туттунган ол студентилер даң бажындан орайга чедир соксаал чок ажылдап, үени чөптүг ажыглап турардар.

М. САЯЯ.

ЧУРУКТАРДА: Чаа Чаа-Хөл суурнуң төп котельнаязының тудуунуң ниити хевири; студент тудуг отрядының командириниң оралакчызы Александр Невский биле Валерий Григорьев олар туйбу салып тур; Ленинградтан келген студентилер Татьяна Шевелева, Евгений Михайлов, Евгений Орлов, Валерий Запатрин болгаш Герман Абрасов.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

МОСКВАНЫҢ ПӨС-ТААВЫЧЫЛАРЫНДА

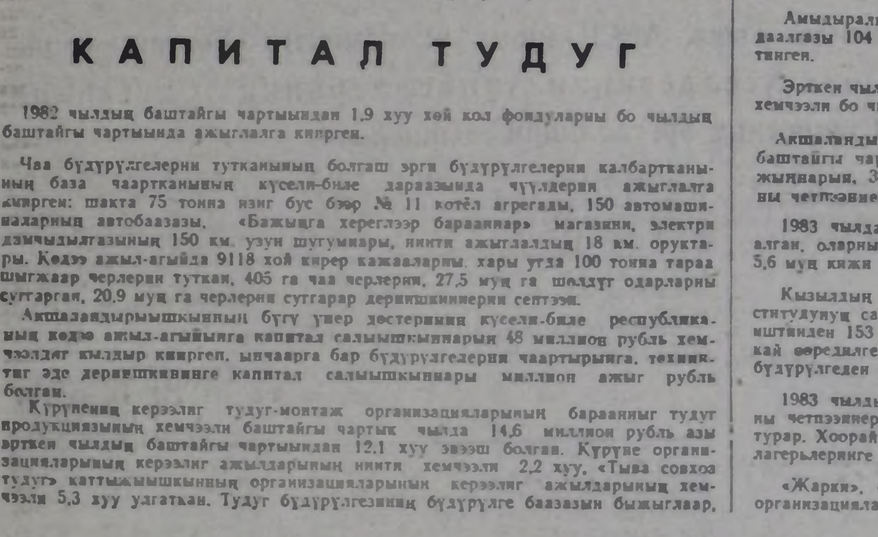

Москва область. 63 ажыт тонна удазыларны болгаш 108 муң метр хөвеи-саазындан кылган постерни Зарайскиниң «Красный Восток» деп аргылга фабриказы шаандан ажыр.кылган.

Бригадаларда болгаш участоктарда калбарган социалистиг чарыш чедимишкиге улуг деткимче болуп турар. Чаа улуг бүдүрүкчүлүг дериг-херекселдерни ажыглап тургаш, бүдүрүлгени соксатпайн цехтерни чаарты кылын турары база кончуг чогумчалыг.

ЧУРУКТА: чаа дериг-херекселдер-биле шимээн аргымыр цехтериниң бир участогунда.

В. СЕМЕХИНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Хожудап тураралар чок ажылдаар

ӨСКЕЛЕРНИ МУРНААН

Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгезиниге эртенги шакта дүвүренчиг-ле. Ыңай-бээр чүк соортур дээш машиналарның шимээн-даажы диңмиттеңип, каржып-солчуула турар. Күш-ажылчы ишчилер бөгүнгү кылыр ажылын хүлээнгеш, рейсче аъттанып-тар.

Чиңге демирлерден канныг тургаш кылган бедик хаалгага чеде бээривиске, күш-ажылдың хоочуну, пенсиялаза-даа, ынак ажылын кагбаан, аныяктарның дагдыныкчызы Кара-оол биске уткужуп келди.

— Даргалар-даа, чолаачылар-даа мында. Ужуражып, хереэдер бүдүрүп ап боор силер—деп, ол сүмеледи.

— Александр, машинаңны ыңай-бээр ээр медээ сайгылаанарын чүге сунгаан сен? Орукка чүү таварышпазыл — деп, ол сагындырды.

— Дораан эдип аар мен. Виктор Григорьевич, —деп, аныяк чолаачы хүлээнди.

— Директорнуң ажыл хүнү гаражта чолаачылардан эгелээри чаңчыл болу берген — деп, партия организациязының секретары Алефтина Сергеевна таныштырып орда, В. Г. Антоненко чедип келди. Ажыл-ижин эдээп чугаалады.

— Кижилер-биле ажыл эңне чугула. Бистее сес коммунист, 26 комсомол кежигүнү бар. Оларның кай дег бижыг сагыыга-чуруму, төлептиг күш-ажылы коллективке эки салдарлыг болгаш шынарлыг иштин үнделиниң болу берген. Аныяк коммунист Өдекпен Дагба Кызылдан чүк соортуруңуң планын 158,8 хуу күүсеткен. Хоочун чолаачы, коммунист Сергей Килип планның онаалдаларын доктаамал 130-140 хуу, ооң салгакчылары Сергей Кижипр-оол, Такта Туркпиев олар дагдыныкчылардан тудак чок ажылдап чаңчыккан.

Шынаң-ла Шагаан-Арыг автобудурүлгезинде мурнакчыларның хөйүн көрдүүс. Ук будурүлге Совет Тыванның 40 чылы-биле ажыл-амыдыралы тудуш. Дөртен чылдарның төнчүзүнде, маңаа 4-5 машина кирер саман гараж турган. Ынчан ону автотранспорт конторазы дээр турган.

— Маңаа дайын үезинде-ле чолаачылаш эгеледим. Дыштанныр хүннеривисте бешш ажылдаар турдувус. Оолдарым Ким-оол, Володя оларның КамАЗ-тары ол үеде турган болза, магалыг-ла боор—деп. Кара-оол эртөен үезии сактып. күүлүг чаа техникаларны мактай-дыр.

Шагаан-Арыгның автобудурүлгезин чоокку чылдарга чедир хожудангай диртип келген. Ол үеде инженер-техниктиг кадрларның болгаш чолаачыларның ажылдан үнеркирер чоруу хөй. Ооң улам-мындан планныг онаалдалар күүсеттинмейн турган.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш боттуг хемчеглер алдынган. Будурүлгенің эки билир, ажыл-ишчи, аныяк коммунист анаа директорлай берген. Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезин ажылчыннарның, албан-хаакчыларның ортузунга бедик деңнелге эрттирип, ылаңгыя күш-ажылды кижинаалгенин иол хевирлеринге санап, коллективке сагыыга-чуруму быжыглаан түңнелиинде, байдал өскерилген. Эртөен чылдың бо-ла үезинде автомашиналарның рейсче үнериниң коэффициентизи 0,4 турган болза, ам 0,5 четкен. А туруушкун чок ажылдарының коргузуг 102,3 хуу болган.

Автотранспортчуларның эки ажылын чүк соортур автомашиналарының санын эвээжеткен, улус ажыл-агыйының 255 муң тонна чүктү соорткан. Ында партия, профсоюзтар болгаш комсомол организациялары чоонуң хандырылгазын эки-жидер талазы-биле СЭКП ТК-ның алган хемчеглерин чедимишкиниг күүседип шыдаан. Чимээ район иштинге пассажирлер аргыштырылгазын эки организастаан.

Бо хүннерде автобудурүлгеде 22 автобус бар. Оларны рейсче үндүреринің коэффициентизи план ёзугаар 0,6 боол турда, ам 0,8 чедирген. Чартык чылда 930 муң пассажир аргыштырар тургаш, 1 миллион 142 муң кижи чедирген. Ол дээрге автотранспорт будурүлгезиниң туруп келген бүгү үезинде бир-ле дугаар чедип алдынган бедик көргүзүг-дүр.

Оң бирги беш чылдың өзек чылының баштайгы чартыында, автотранспорт будурүлгезиниң ажыл-ишчилери мурнаунга салдынган планның сорулгаларын чедимишкиниг күүсеткен. Ук коллектив Тыванның 40 чыл болур ооңга уткуштур өөскээн социалистиг чарышка киришкеш, республиканың автотранспортчуларының аразынга ийиги черни эзээш, шилчиир выпедди болгаат акша шаңналын алган. Чедимишкиннерин улам быжыглаан, коллектив моон-даа, соңгаар бар аргакурлавырларны мөөннеп турган, темпизин кошкатпазын хүлээнген ажылдап турар.

К. ЧӨРЕВЕ.

Чүртка эки шынарлыг хөй дүктү

ПЛАН КҮҮСЕТТИНЕР

«Большевик» совхозта хөй кыргылдазы адантаалы бергин. Бо хүннерге чедир ниитизи-биле 8386 хөй кыргыттынган, 17 тонна «чымчак» алдыныы» нурүнеге дужаагаи.

Бо чылын малдың баш саны онча-менди кемгелеп алыр, хойдан-на 2 килограмм дүк алыр социалистиг хүнзэлге алгаш, долаузу-биле күүседип шыдаан маачыннар хөй. Оларга хойдан-на ортумаа-биле 2 килограмм 400 грамм дүк алган Сендиңмаа Ондарны, 2,2 килограмм дүк кыргып алган Серен-оол Донгактыг, 2,1 килограммны алган Эрес-оол Ховаалыгны болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Мурнанчы ашну надарчызы Доос-Кара Монгуш ашнудан ортумаа-биле 912 грамм үнелиг чөөкту кыргып алгаш, мурнанчыларны баштай берген.

Совхоз он бирги бөш чылдың эзен чылында нурүнеге 20 тонна бедик шынарлыг дүк дужаар планныг. Хуу малдыг хамаатылардан дужаагаи дүк-биле катай бо хүннерде 19 тонна 200 килограмм дүктү нурүнеге сатнан. План бүрүнү-биле күүсеттинер дээрзинге шеминилер бүзүрелдиг.

Бистиң корр.

⊙

СЕСЕРЛИГДЕ КЫРГЫЛДА

«Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырында хөй кыргылдазы адантаалы берген. Хойну кыргааш, дарый чуп турар. Бо хүннерге чедир 4 муң хөй кыргыттынган. Кыргылданы пункт эргелекчизи Кан-оол Дотпаа мергежилдиг удуртуп турар.

Кыргыкчылардан Алексей Айыы хүнде 60 хойну кыргып, 210 килограмм дүктү дужаап турар. Виктор Дотпаа 50 хойну кыргып, 160-200 килограммны, а Шолбан Нинчат, Сергей Чымдаан база Марина Дендип 130-145 килограмм дүктү донтаамаа кыргып ап турарлар.

Саябыр күрүнеге бо чылын 60 тонна «чымчак алдын» бээр хүлээгелиг. Бо бедик планны күүседири—Тываның 40 чылынга сесерлигжилериниң белээ.

С. УДУМБОРА.

⊙

СОЛУН БОЛГАН

Бай-Тайга районнуң кыргыкчыларының араазынга электрилиг хачы-биле дүргөн кыргыырының маргылдазы «Бай-Тал» совхозтуң төп кыргылда пунктузунга болуп эртиен.

Конкурстуң кол сорулгазы —дүүту чидириг чокка, хойга балыг ылбайн, шевер, эптиг болгаш дүргөн кыргыырының аргазын неп-тередири. Аңаа нимтизи-биле эки белеткелдиг, дуржулгалыг 10 кыргынчы киришкен. Маргылдаа солун болгаш организастыг эртненин демдеглеевес арга чок.

Команда аайы-биле «Бай-Тал» совхоз бирги черни алган. Тус-тус кыргыкчылардан Сыргат-оол Шагдыр бирги черни бүзүрелдии-биле алган, ийигизин Константин Хомушку алган. Үшкү черни Сергей Ооржак эзээн. Тиилекчилерге ортемтиг белектерни база хундулел бижиктерни тывысхан.

Маргылдаа багай эвес эртнен-даа болза, маңаа «Кара-Хөл», «Мурнанчы» совхозтарның төлээлериниң киришпээни хомудаанчыг болган.

Оон-биле чергелештир кыргыкчыларның коргузуглериниң хоомай, нормага четпес болганын айытса чогуур. Норма ёзугаар бир хойну 2 минута 30 секундада кыргыыр турган болза, эң дээре коргузуг 3—4 минута болган.

Х. КАРА-ООЛ.

Чайлагда ферма

КЕЖЭЭКИ САЫЛДА

Кежээки саылда шагы чоок-шулаан. Ол үеде Бай-Тайга бажыңга ивеңнежип алгаш чыткан кара булут частын, дүргеш-биле дээрни дүй ап, бүргей берди.

— Чаай каапгары, мглаган чаш уруг ышкаш апарган кудай-ла болгай бо — дээш, Чодураа Хертек далажыпты.

Фермага катап чедип келиримге, инда саылдага ажыл белеткели эгелеп тур. Демир ыңгырбелиг кур багланыпкан, чагы үнер кибеи баштыг ээттенек демирлер туткан эр менээ уткуй базып ор.

Бо дээрге Бижиктиг-Хаяда эң кол специалист, сес чыл улаштыр электри-биле саылданы чорудуп, ам сөөлгү чылда 384 инек саар комплектиң бүгү дериге-механизмнерин ажылдадып, чүгле инек саар эвес, малды чемгерер, суггарар, өлээн арыглаар механизацияны харылап турар, эң харысалгалыг ажылда турар кижи-дир.

СЭКП кежигүүт, чүгле дуржулгалыг эвес, а харын талайтылыг электрик-слесарь Самдар-оол Ламбевич Хертек бодунуң даанган ажылынга кезээде бедик харысалгалыын, ак сеткилдиин коргүүп келген кижи. Ам фермада электри саылда агрегады, суг сордурар насостан авгыда, өглерде телевизорлар, хеп чуур машиналар база ажылдап турар. Ол дээрге шуптузу оон кирижилгези-биле кылдынган чүүлдер-дир.

Саылда шагы келген. Кадарчылар инектерни тус-тус кажааларжо киирер деп турда, механизатор коммунист Шокпан-оол Саян бичежек силосту кажааларның онтачаларынга чедиштир ура каапты. Думчукка хымыссыг чыт ажыңайным турду. Чемненир болгаш саар черни пат билир апарган инектер дораан-на турушта-рынче маңнажып, инда салган силос, чарбаны үшүй бердилер.

Баштай улуг кадарчы Бадый-оол электросаалдаже киирер инектерни эккеп кажаалаптыы. Бо хоорай кадарчының коданында бо хүнеерде саар 170 ажыг инек бар.

Саылда эгелээн. Электрик Самдар-оол Хертек вакуум-насосту ажылдадыпты. Ынчангаш ол приборларны хынап көргеш, саынчыларның аппараттарын хынаары-биле чорупту. Саынчылар инектериниң эмгиглерин арыг сутта сы тутканы ол аржымылдар-биле чодуп, массажтаваш, аппараттарны шалынакы коңун турлар. Ол үеде ферманың база бир мурнакчы саынчызы Валентина Серотка чеде бердим. Саылда агрегадының шимээни-даажы, хаттыг болгаш суггур чаъс турза-даа, шунту кижи ажылынче сүндүккан, чугаалажыр чайдаа чок. Валяга оон 7 класс дооскан дунманы Серёжа дузалажып тур. Бо оолдуң механизации-биле инек саап өөренгенинге кандыг-даа кыстар адаарган болур чорду.

— Чайлагже кошпээнивисте хүнде 160 ажыг литр сүт саап ап турдум. Ам хүнде 200 литр ораанчок ажыл тур. Саап эвбеп, савазырап тур бис, харын — деп, Валентина чугаалады.

Фермаңың мурнакчы саынчызы Светлана Күжүгет-биле 1968 чылдан бээр ажылдап келген, машина-биле инек саарының эң дуржулгалыг саынчыларының бирээзи чугаалады:

— Бодумда саар 24 инек быжыглаан. Ам бирээзи соглу берди. Ынчала-даа чайлагта келгеш, сүт саалдазынга черле хомудавайн тур бис. Ол дээрге кадарчыларның, саынчыларның, мында спецыалистеринең кызымак күш-ажылының түңнели-дир. Кошпээнивисте бир хүн 180 литр сүт саап ап турган мен. Ам шуут магалыг! Хүнде 230 литр ажыл тур.

Барлык школазының 8-ки классчызы Анна Салчак везиң Александра Салчак-биле базала деминг ажылдап, сүт долган савааларны уун чадай-чадай; аскын арыг марлялар-биле дүй ораан каан бидоннарже барып кудуп тур.

Саалда кидиң түлүк. А хаттыг, суггур чаъс чаглахтыг черде электри-биле инек саар улустарны безин өттүр шаап тур. А оон үстүнде чадагай кижемеле саынчылар, оларга дузалашкан бичии ажы-төлүбиле кады шуут инек мееш болган. Ынчангаш, хол-биле инек саар черге немелде сарай кылыры совхозтуң удуртуучулар, рыңдан шегеттинип турар.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседиргеге төлептиг үлүг-хуузун киирер дээш «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая СБФ-зыңың коллективи он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының бирги чартында сүт бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле планның онаалдаларын, алган социалистиг хүлээгелерин адаарлыңы-биле ажыр күүсеткен. Фермаңың коллективи 6 айзында 270 тонна сүт бүдүрер планын 291 тонна азы 107 хуу күүсеткен. Оон мындай күрүнеге 230 тонналыг садар тургаш, 10 тонна сүттү ажыр саткан.

Чайлагда ажыл үргүлүлеңишаан. Бижиктиг-хаяжылар Совет Тывавың 40 чыл онаага тураскаатыкчы социалистиг чарышка төлептиг күш-ажылчы үлүгүн киирер дээрзинге чигзининг турбас.

Ш. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: саынчы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Күшкаш Кан-оол уруу Тамара-биле.

Р. ИВАНОВТУҢ фотозу.

СОВЕТ-ФИНН ТУДУГ

Ленинград область. Совет-финн тудуг— Светогорскиниң целлюлоза-саазын комбинадының үшкү валчээниң тудуумче калбак-биле кирген. Парлаар саазын фабриказы полдаан чаа комплектиң объектилерин тудугжулар ноябрь 7-де доозарын хүлээгеннер.

Дериг-херекселдер-биле хандырарынга болгаш тудуг тударынга совет ажылчынар-биле бир деминг финн фирмаларының төлээлекчилери ажылдап тураалар.

Комплекс чылда 160 муң тонна саазынны бүдүрер болгаш чуртта парлап турар дөрт дугаар ном бүрүзүн чаа үлетпүрүңү саазынынга парлаар.

ЧУРУКТА: финн фирманың дүргеи саазын кылыр «Валмет» деп машиназының монтажы.

М. БЛОХИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ТАЙБЫҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИ СТОКГОЛЬМДА

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА-ның корр.). Тайбың дээш демиселчилерниң швед төлээлекчилери, ол чүрттүң хөй-ниитизи, Стокгольмнуң чурттакчылары «83 чылдың тайбың чадагтерге чарыжының» киржикчилери июль 22-де Финляндиядан далай оруу-биле Швецияга чеде бээрге, «Тайбыңның чадагтерге чарыжының киржикчилериниг изиг байыр!», «Швецияже менди-чаагай моорланар!» —дээн. йөрээл салыпкыннарыбиле уткуп алганнар.

Чадаг-терге чарыжының Швецияда организакчы комитединиң кежигүнү, «Хереженнер тайбын дээш» деп швед организациялың активчизи Паула Кохер ол ужуражыпкынга боо-чепсекти дужурери болгаш тайбын дээш, ядролуг чепсекти узуткаары дээш демиселди улам калбартырынче кыйгырып турар чадаг-терге чарыжының кыйгырыгларын швед тайбын талакчылары деткип, байыр чедирип турарын чугаалаан. Амгы үеде, 1983 чылдың чайынында, бүгү Европаның улустарын ядролуг чепсегленнишкинге удур, ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарын Европа динке тургузарынга удур демиселче калбак-биле кодтрулуп турарын ол демдеглээн.

Чадаг-терге чарыжының киржикчилериниң Швецияга турар программазы калбак: Стокгольмнуң ратушазынга хоорайның эргег чагыргаларының өмүнээзинден хүлээп алышкын, парлалга конференциялары, ужуражымышкыннар, митингилер. Олар бүгү Швецияны тавараан, норвег кызыгаарга чедир, 500 ажыг километрни эртер, чүрттүң үлетпүр болгаш культуразының алаңзы каш улуг-улуг төптеринге баар.

Н. ВУКОЛОВ.

ССРЭ-БИЛЕ ХАРЫЛЗААЛАР ДЭЭШ

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияның премьер-министри Мариу Соареш Португалия-биле ССРЭ-ниң араазынга харылзаалаларны бижыглаарының чугулазын чугаалаан. СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырымга харылаавы, ол «бистер социал болгаш политиктиг системалар хамаан чокка Совет Эвилели-биле болгаш еске-даа социалистиг чүрттәр-биле харылзаалаарны калбартырын сонуургап турар бис» —деп, чугаалаан. 1974 чылдың апрель революциязының соонда бистиң ийи чүрттүң араазынга ыяңзы каш дугуржулгаларга ат салдынган болгаш португал чазак оларга үнелезилээш, калдыг-даа кызыгаарлаашкын чокка хөделирин күзеп турар деп, М. Соареш медеглээн.

М. Соареш ядролуг ракеталарны, а ол мышкаш чалгының ракеталар-биле чепсегленген «В-52» самолеттарны Португалияга тургузарының аргалары шуут болдунмас деп чугаалаан.

ЧАДТА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Штаттар Нджаменың ёзу-чурумунга боо-чепсекти болгаш даймычы техниканы ажыы-биле берип эгелээн. Америк шериг-агаар күштериниң «С-141 Старлифтер» деп самоледу Нджаменже дыка хөй шериг чүгүүн эккелген деп, Ассошиэйтед пресс агентилел дыңнаткай. АКШ-тың шериг-агаар күштериниң самолёттары Хиссена Хабреңиң чазаанче хүнүүн-не бронетранспортёрларны, джипгерни, чиик боо-чепсекти, оңчемзектерни болгаш еске-даа шериг техниказын чедирер дээш.

Рейганның администрациязы Чадтың хереженге киржирин күштелдирип. Хиссена Хабреңиң ёзу-чурумунга 10 миллион доллар түүнүг боо-чепсекти болгаш даймычы техниканы берген.

Чадта турар эвир шеригдерге хемчээли амдылында чажыт шериг дузаазы база бээр деп турар.

ПРИНЦИПИАЛДЫГ, ЧАЙГЫЛЫШ ЧОК ТУРУШ

Совет-венгр чугаалажымышкынынарны, эштер Ю. В. Андропов биле Янош Кадар оларның Кремльге шайлалга үезинде солушкан чугааларын делегейниң хөй-ниитизи, массалыг информациянның даштыкы чепсектери калбак-биле таймылбырлап турар. Социалистиг чүрттәр тайбыкны камгалаар болгаш быжыглаар дээш демиселге чайгылыш чок болгаш принципиалдыг туруштуун, ап чорудар хемчеглер талазы-биле оларның кодүргеи программазы делегейде дүшкүүрээг чорукту кошкадырынче болгаш дайын кыжанның болдурбазынче угланганын, империалистиниң политика болгаш шериг талазы-биле удурланыштыр туржур дээр дерзин угланышкынынга удур боттуг бүдүштүг шилип алмышкын болуп турарын тайылбырларда онзалап демдеглеп турар.

Венгрия Улус Республиказының болгаш Совет Эвилелиниң аразында, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының аразында харылзаалар марксизм-ленинизминиң интернационализминиң чайгылыш чок принциптеринге тарымыштыр тургустувуп турар деп. Венгрияның «Непсабадшаг» солуну бижээн. Бистиң эргелекчиларывыс, амгы болгаш алыс сорулгаларывыс ниитизи. Эш Ю. В. Андроповтуң онзалап демдеглээнии ёзугаар алырга, чогум-на харын социалистиг чүрттәр тайбыкның кол даянар күжү болуп турар. Олар тайбын кожа-келбээ догуиваашкынның, бүгү күрүшелериниң аразынга дең эргелиг кады ажылдажылганын улустарның айыыл чок чорууи бижыглаарының ленинчи идеяларының непгередикчилери болуп, ядролуг узуткаашкынының улам өзүп орар кыжанынындан Чер кырында цивилизацияның алыс бодуи камгалап арттырар дээш туржуп турар.

Вашингтон ак сеткилдиг болгаш чөптүг дугуржуушкынар чедип алырын күзевейн турар, шериг талазы-биле деңкүштүг байдалды үрээр, делегейге шериг талазы-биле мурнунга туруксаар болгаш бодунга тергиндегей байдалды хандырып алыр бодалдыны чажырбайн турарын Ю. В. Андропов медеглээн деп, Чехословакияның «Руде право» солуну демдеглээн. Ынчаарга Европага стратеттиг чепсек болгаш ядролуг чепсегленнишкинниер талазы-биле чугаалажымышкынарда ядролуг удурланыштыр туржуушкунну боттуу-биле бичеледир, бир домей аймал чок байдалдыг турарының дугайында кайы-даа талага таарышкан шинтпирлери тывар дээн чүткүл сиңиннкен.

Бир эвес Вашингтон бодунуң амгы туружундан ойтаалаар болза, АКШ-тың болгаш Совет Эвилелиниң аразынга ядролуг ракеталар талазыбиле дугуржулга болдунар арганыг кылдыр Москва санап турар деп, «Вашингтон пост» айытқан. Бир эвес АКШ биле НАТО адак соонда келгеш, байдалды чөптүг үнелеп, Совет Эвилелиниң чепсегленнишкинни чаңгыс талалыг дүжүрер чорукту чедип алыр дээр чүткүл-биле чугаалажымышкынарны бодунуң чаңгыс талалыг болгаш перспектина чок көөр чоруудан ойталаар болза, чугаалажымышкынарга чедишкин чедип алынар аргалыг дээрзин совет удурткучу онзалап демдеглээн.

Америк ЮПИ агентилелдиң дамчыткаңы болза: Мадрид ужуражымышкынында чүрттарның аажок хөй нуруузу кайы-даа талага таарышкан шинтпирлерин дилеп тыварынга таарышкан шилиишкинни кылганын чөптүг болгаш идеген болур чүүл кылдыр Ю. В. Андропов үнелеп көргеи. Оон-биле кады совет удурткучу чаа америк ядролуг ракеталарны Европага эккеп тургузары ССРЭ-ге таарышпазының дугайын бижиг тодазы-биле медеглээн. Америк ракеталарны эккеп сайгара тургузары шериг болгаш политика талазы-биле делегейге бүгү байдалды нарымдадып болгу дег ыңгыр уржуктарга чайлаш чок ондерер ийик деп ол онзалап демдеглээн.

Америк стратеттиг боо-чепсектерни немей остүрери, «Першингтерни» болгаш чалгының ракеталарны Барыын Европага эккеп тургузары ам чоруп турар чугаалажымышкынарга бурунгаарлаашкымы чедип алырынга чедирер дээр аяның чүвезии кижилерге сыгавышаан, АКШ оларны сагыштыы-биле айманктарып турарын Ю. В. Андропов демдеглээн деп, ол агентство айытқан.

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының тайбыкны камгалап арттырарынче угланган сөөлгү самалдарының болгаш инициативаларының чугула ужур-дузалыын совет удурткучу демдеглээн деп, англи Рейтер агентилел дамчыткан. Чепсегленнишкинниң чаңгыс талалыг дүжүрерин кемнеп саанчылар, оларга дузалашкан бичии ажы-төлүбиле кады шуут инек мееш болган. Ынчангаш, хол-биле инек саар черге немелде сарай кылыры совхозтуң удурткучулар, рыңдан шегеттинип турар.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседиргеге төлептиг үлүг-хуузун киирер дээш «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая СБФ-зыңың коллективи он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылының бирги чартында сүт бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле планның онаалдаларын, алган социалистиг хүлээгелерин адаарлыңы-биле ажыр күүсеткен. Фермаңың коллективи 6 айзында 270 тонна сүт бүдүрер планын 291 тонна азы 107 хуу күүсеткен. Оон мындай күрүнеге 230 тонналыг садар тургаш, 10 тонна сүттү ажыр саткан.

Чайлагда ажыл үргүлүлеңишаан. Бижиктиг-хаяжылар Совет Тывавың 40 чыл онаага тураскаатыкчы социалистиг чарышка төлептиг күш-ажылчы үлүгүн киирер дээрзинге чигзининг турбас.

Ш. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: саынчы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Күшкаш Кан-оол уруу Тамара-биле.

Р. ИВАНОВТУҢ фотозу.

КЫДАТТЫҢ УДУРЛАНЫЫ

ПЕКИН. (СЭТА). 530 миллион доллар өртек-үнелиг америк боо-чепсекти Тайваньга бээр дугайында АКШ-тың чоокта чаа хүлээп алган шинтпиринге шыгыыы удурланышкынны Кыдаттың АКШта алчыны Каттышкан Штаттарның күрдепартайентизинге медеглээн. Америк чепсекти ол шинтпирни ёзугаар Тайваньга амгы сан-хөө чылында садыглар үүнелиниде АКШтың боо-чепсээн Тайваньга бээрни эң хөй хемчээлдиг болур дээрзин алчын демдеглээн.

Тайваньга америк боо-чепсекти ынчаар хойу-биле садыглаары ол ортулукка боо-чепсекти бербес дугайында Каттышкан Штаттарның хүлээлгезини ажыы-биле үрээни болуп турар-дыр деп, алчын айытқан. Тайваньга боо-чепсекти бээрни АКШ сан-даа. шынар-даа талазы-биле конгретпээнин хүлээгеп турган деп, кыдат алчын чугаалаан. Каттышкан Штаттарның болгаш Кыдаттың аразынга дипломаттыг харылзааларны катап тургускан чеден соңгаар Тайваньга боо-чепсек бээрни эвээжедирин АКШ вазаан турган.

ДАЙЫНЗЫРАК ПОЛИТИКА

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Күш-ажыл болгаш ажылчын күш курлавырларының талазы-биле сенат комиссиязы «Тайбың академиязын» тургузарын көргеи хоойлу төлевилелин хүлээп алган. «Эртемденнер тайбың айтырыын. чорулдээлерин болгаш делегей кризистерин өөренип көөр тускай «хамаарышпас» институт тургузары инда көрдүргеч.

Канзас штаттың демократы «академия» антисоветчи албыстаашкынының болгаш милитаристчи политиканың чажырган пропагандисчи ажылы болур дээрзин сагындырган «Хамаарышпас» организацияның хөөглекчизи болгаш ушкарыкчызы федералдыг чазак болуп турар.

«Академия» тургузар дээп бодал, кажан Капитолийның хоойлу төлээлекчилерн келир сан-хөө чылында Пентагонуун дайын программазын чөөшүлү-биле деткип турда, хүлээп алдынган. Ол-ла үеде сенат баштайгы согуглуун чепсээн будурер хоойлу төлевилелин база хүлээп алган.

ИРАН-ИРАК МЕСИЛДЕЖИИШКИН

ЛОНДОН. (СЭТА). Иран армия шеригленириң шаап халдаашкынын үскен деп, Иран чарлаан дээрзин даштыкы информация агентстволары дыңнадып турар. Сөөлгү халдаашкын үезинде иран шеригленирин ажелеп алганы девискээрин дедир эгидип алыр соруулгалыг халдаашкынны Ирак кылган. Тулчуушкун үезинде 100 ирак солдаттар болгаш офицерлер өлүткен, 150 кижи бааыглаткан, дыка хөй ирак шеригленер туттурган деп Иранның Ирна агентствозу дыңнаткан. Сөөлгү халдаашкын үезинде иран армия 200 дөрбелчин километр кызыгаарлашкак районнарынын девискээрин болгаш Ханджи-Омран деп чурттакчылыг суурну эжелеп алган деп, Ирна дыңнаткан.

БАГДАД. (СЭТА). Багдад радио Ханджи-Омар районче халдаарын оралдашкан ирак шеригленер сөөгү фронтунуң секторунга дириг күш болгаш техника талазы-биле улуг когаралга таварышкан дээн ирак шериг чөвүлекчиниин чедегленнин дамчыткан. Баш удур санап көргеин-биле удурланыкчының 800 солдаттары өлүткен болгаш өлээн хөй дайынчы техника узуткаттынган деп, инда дыңналып турар.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). АКШ-тың хереженнериниң национал организациязының Калифорнийда салбырының съездининиң делегаттары амгы Вашингтон администрациязының политиказын шинтпирлиин. биле буруу шапкан. Ажылга хүлээп алырда болгаш ажыл төлевирингге, социал хандырылгага ылгай көрүүшкүнниериниң түңнелиндо, хереженчоннуң амыдыралының деңнели кудулаанын съездиниң индиринден америк хереженнер килеңнээшкин-биле медеглээннер. Хереженнериниң негелделерин тоот көрбейн турар Рейганның чазаа бо бүгүге бурууллуг болгаш харымсалганы хүлээр апаар деп, ораторлар чугаалаан.

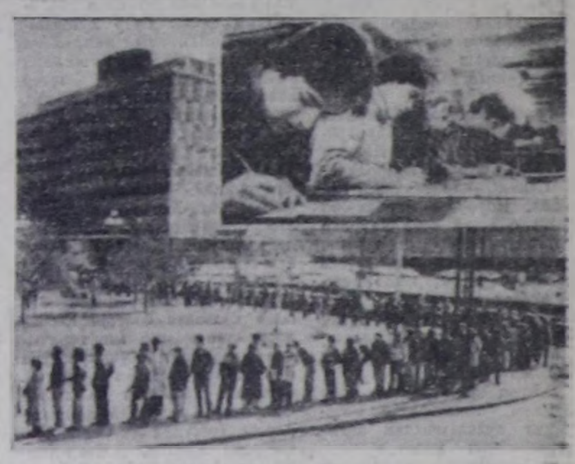

АКШ. Муң-муң америк оолдар болгаш кыстарны ажылга тургузар айтырыг мында берге. Түр бээлп ажыл тып аар дээш олар хөй үе-шактыг чидирил турар. Чамдыктары мырыңай ажыл шуут тыппас. Ажыл тып алыры оларга улуг олча болуп турар. Албан черлериниң кызырып каан саннарыбиле алырга безин бо хүнеерде 11,4 миллион кижи ажыл чок болуп турар. Профээлелдериниң санап турары-биле шынында чуртта 20 миллион ажыл чоктар бар. Бо дээрге америк экономиканы кайгаткан буураашкынынарының бирээзи болур.

ЧҮРУКТА: амыдыралдың тускайлаң оруунче чаа-ла киргеи аныяк америк оолдар, кыстар ажыл чоктарының хөй миллион армиязынче каттыжа бээрлер.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МОСКВА. Манчестер деп америк хоорайдан келген школачы Саманта Смиттиң «Кремльде В. И. Ленинниң квартиразы болгаш кабинединиң» музейге кээп чорааны.
Ш. МАЛЫШЕВ биле А. ЯКОВЛЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Спартакиада

ЧЕМПИОННАРГА СӨС

Литвадан келген талантылыг спортсмен Даля Куткайте ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазынга беш алдын медальдарны чаалап алган. Совет спортуң амгы фестивалыга ол бир онзагай рекорд болуп турар. Чемпион дээрге делегем уткалыг сөс. Ол болза тиилекчи, мурнуку одурутда кижи. Шыырак спортчуның дугайында ооң удурланыкчыларының бодалы, чедиишкинче орук дутайында чугаа кээзээ солун. Тиилелгеже кижи бүрүзү бодунуң оруу-биле келир. Ол анда хөй шаптараазынарны болгаш бергелерни эртер. Чүге шак мындыг байдалга характер кижизиттинер, тура-соруг быжыгар.

Ам спартакиаданың чемпионунга сөс.

ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

Мээң киржип келгевям бүгү-эвилел турнирлеринден амгы спартакиада чидиг демисел талазы-биле онза илгалдыг деп, ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының уран гимнастика талазы-биле маргылдааларның түңнелдерни тайылбырлап тура, Даля Куткайте чугаалаан. Алдын медальдың салым-чолун балдың аргажок хензиг кезектери шиитпирлеп турган. Дыка хөй гимнастарның мергежили болган артисчи чоруу бедик көдүрүп келген болганындан шиитпекчилерге байдал нарын турган. Кымның ашканы, тиилээни тодаруулуг, сөөрүмнүг турган. Спартакиадага чаалап алганым беш алдын медальдарымга өөрүп тур мен. Чүге дээрге, тиилелге эң шыырак спортчулар-биле күжениишкиниг демиселге чедип алдынган.

Бөгүнгү чедиишкин мени, өске-даа спортчуларны, канчап-даа оожургатпас ужурлуг. Моон соңгааргы чедиишкинериң үндезини —доктаамал дилээшкинде, мергежилди экижиндеринде, күүседир мергежилгелерни солун болдурар дээш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарында. Спартакиадага тускай программаны белеткеп тургускан мен. Ам Франциянның Стасбург хоорайга ноябрьда болур делегей чемпионадынга белеткелдя тренер Вайда Кубилене-биле бөгүнден эгелээш белеткен кирипкен бис. Оны нарын, онзагай элементилер-биле долдуруп, тааржыр ялганы дилеп турар бис. Гимнастиканың кайгамчык төлээлери бар. Оларның аразында —Галина Белоглазова, Ирина Девина, Светлана Кудинова, Ирина Гавашвили.

Он еес харлыг Даля он бир классты доозупкан, спорттан аңгыда, ооң база бир соруглазы бар, ол педагогика институдунче дужаар дээш белеткевип турар.

АЛЕКСАНДР—ДЕЛЕГЕЙ ЧЕРГЕНИҢ СПОРТ МАСТЕРИ

Бо хүнерде бистиң чуртуустуң наймыылалы Москвада улуг спортчу баймдаал эртип турар. Ол болза— ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының түңнел оюннары. Спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринде делегей, Европа болгаш Совет Эвилелиниң рекордары тургустунуп, аныяк спортчуларның чаа-чаа аттары хөйге билдингир апарып турар.

Москвадан өөрүшкүүлүг медээ бистиң республикага база келген. Чаңгыс чер чуртуувус, РСФСР-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының тиилекчизи Александр Доржу хостуг хүрештиң эң чиик деңзизинге 1983 чылда Совет Эвилелиниң чемпиону деп бедик атты чедип алган. Бурунгу хүн Александр Доржу тренери Валерий Оюн-биле Кызылда чедип келгеннер. Бистиң корреспондентивис В. Чадамба олар-биле ужуражып, интервьюну алган.

— Валерий Маадыр-оолович, Александр Доржунуң улуг спортчу чедиишкинниң канчап чедип алганын номчукчуларга чугаалап берип көрүңерем?

—Александр РСФСР-ниң шилиндек командазының составынга киргеш, ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазынга белеткенни эгелээн. Россияның мөгелери мооң мурнунда чылдарда болуп турган спартакиадаларга команда талазы-биле доктаамал бирги черни эзелеп келгеннер. Ынчангаш бо удаада база ол адын бадыткаар дээш хынамчалыг белеткенгеннер. Шилиндек командага хүрежир түгле 10 моге херек, а ниитизи-биле анаа 75 моге белеткенни турган.

Россияның мөгелериниң эң чиик деңзизинде хүрежип турар оолдарның арезында кымны чок дээр. Делегейниң, Европаның болгаш ССРЭ-ниң чемпионнары безин бар. Ынчангаш командага кирер эрге дээш шилилге кончуг шыңгыы болган. Доржу шилилге маргылдааның баштайгы онзагларын ажыл эрткеш, эң сөөлүнде Якутиядан келген, 1982 чылда делегей бүдөгүнүн эдилекчизи, делегей чергелиг спорт мастери Василий Гоголев-биле хүрешкен. Анаа ол ийи мөгенин кайызы-даа аки хүрежип, бедик мергежилдиин көргүскеннер. Оларның кайызын-даа чигзиниг чок, командага ап болур. Ынчалза-даа түгле чаңгыс мөге хүрежир. Тренерлер сумелешкеш, Гоголев ти Спартакиадага хүрежир кылдыр шиитпирлээн. Чүге дээрге ооң улуг-улуг делегей чергелиг маргылдааларга киришкенниң талазы-биле арга-дружулгазы улуг болган.

Александр шилиндек командаанын составынче кирбеээ-даа, Спартакиада маргылдаазы-биле чергелештир эртип турар ССРЭ-ниң Күш-культура комитединиң шанналы дээш делегей маргылдаазынга кирижир эргени алган. Ол улуг маргылдаага Болгариядан, Япониядан, Мооңдан, Иранданн, Чехословакиядан болгаш өске-даа черлерден ниитизи-биле 22 чуртарының мөгелери хүрешкен.

Доржу анаа бедик мергежилдиин көргүзүп, онаглармын арыг октап турганы, бирги черни бүзүредиин-биле эзелээн. Оон соонда маргылдаанын дүрүмүн ёзулаар ССРЭ-ниң Спартакиадазының деңзи бүрүзүнге шаңналдыг черлерни алган мөгелер-биле делегей маргылдаазынга чемпионнаан, ийиги, үшкү черлерни алган мөгелер 1983 чылда Совет Эвилелиниң чемпионун илередир маргылдаага кириишкеннер.

Анаа Александр бедик мергежилдиин, тура-соруктуун көргүзүп, чуртуң чемпиону ат дээш түңнел ужуражылгазында ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының тиилекчизи, делегейниң дөрт дакпыр чемпиону Москва чуртуг Сергей Корнилаев-биле хүрешкен.

Александр баштайгы минуталардан эгелээш, дидим халап, тиилелгеже чүткүлдүүн коргүзүп, үнелиг саннарны ойнап эгелээн. Ол удурланыкчызының будуюнче киргеш, албан бир санны ойнап ап турган. Ол ийи мөгенин ужуражылгазының ниити түңнели 7:1 болуп, Александр Доржунуң тиилелгези-биле доозулган. Ол делегейде аттаандарыг мөгени чиигзи-биле улуп алган.

Ук маргылдааны көөр дээш келген тренерлер, спорт темазынга бижиир чоруур журналистер 48 килограммга ССРЭ-ниң чемпионун үлеередир түңнел ужуражылганы улуг соңуургал-биле көргеш, чемпионаттың ажыдыышкыны деп санаваннар. Хостуг хүрештин специалистеринге ындыга кончуг билдинмес, ыраккы Тывадан келген аныяк оолдун ол чедиишкинниг магадавасдаа арга чок.

Чүге дээрге залга олурган мөгелер, тренерлер, журналистер Сергей Корнилаевтиң тиилелгезинге бичии-даа чигзинмээнер. А хевис кырынга болган ужуражылганың түңнели мырыай өске болуп төнген. Александр ат-аттаандыг удурланыкчыдыңдан бичии-даа сүүзбевейн, а харын боду темпизин хүргедедип турган, бүзүреллиг тиилелгени чедип алган.

— Александр Хертекович, шак мындыг улуг спортчу чедиишкинни канчаар көрүп турар силер?

— Совет Эвилелиниң чемпиону деп бедик атты чедип алырынга бир-ле дугаарында тренерим Валерий Маадыр-оолович Оюнуң киирген улуг-хуузу кончуг улуг. Ол дээш анаа улуу-биле өөрүп, четтиргенимни илередип турар мен.

1974 чылдың күзүүнүде оскен-торооп черим Барыын-Хемчик районуун «Барлык» совхозтан Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училишезинге өөренири-биле чедип келгеш, хүреш секциязынга бижидип алган мен. Ынчан хостуг хүрештиң чаңгыс-даа дүрүмүн билбес турдум. Бижидип алган секциямны Валерий Маадыр-оолович бешкылап турган. Ынчангаш ол чылдан эгелээш-де тренерим амга чедир хостуг хүрештиң чажыттарын меңээ айтып берип чоруур.

А бодумуун талазымдан ол чедиишкинде киирген улуг-хуум чүл дээрге, бир-ле дугаарында хүн бүрүүнүң кыымаккай күш-ажылы. Улуг маргылдааларга белеткенни турган, хүнде үш суг катап белеткенни, ону ниитизи-биле 9-10 шак үргүлүлеп турдум. Чаңгыс арганы эки шиңгээдин алыр дээш аңаа хей үени эрттирип, катап-катап ялгып кээп турдум. Ынчангаш ол бүгүнүң түңнелинде спортчу чедиишкинниң коз-ла үндезини, хүн бүрүүнүң кыымаккай күш-ажылында деп түңнелге келдим. Совет Эвилелиниң чемпионадынга чедип алган спортчу чедиишкинимни моон-даа соңгаар бадыткаар дээш ызар мен—деп, ол түңнелинде чугаалады.

Александр Доржунуң ол тиилелгези аңаа ийи дакпыр өөрүнчүг болган. Бирээде, ол ССРЭ-ниң чемпиону апарган, а ийи талазында, ол спортчу чедиишкиннери дээш делегей чергелиг спорт мастери деп бедик атты эдилекчизи болуур. А ооң тренери Валерий Маадыр-оолович Оюнга Россия Федерациязының аддарлыг тренери деп атты тыпсыр.

Бистиң республиканың спортчу амыдыралынга ол улуг чедиишкин болуур. Республиканың партия, совет органнарының күш-культураны болгаш спортту чон ортузунга массалыг болдурар дээш ап чорудуун турар хемчегларинга, ажыл-ижиниг база бир тодаргай херечизи ол.

Бо чылдың сентябрьның 26-30 хүннеринде Украинаның пайысылалы —Киев хоорайга хостуг хүрешко делегей маргылдаазы болур. Анаа хүрежир ССРЭ-ниң шилиндек командазының составын тургускан. Оларның аразында бистиң чер чуртуувус Александр Доржунуң адыг база кирген. Ынчангаш ол ам дыштанып алган, августуң 18-тен эгелээш, Кисловодск хоорайга ССРЭ-ниң шилиндек командазы-биле делегей маргылдаазынга белеткенни эгелээр.

ЧУРУКТА: А. Доржу (солагай талазында) тренери В. Оюн-биле.
В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

БОКС

ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазының программазында кирген бокс маргылдаалары Москвада эртип турар. Ам ында түңнел мурнуун ужуражышкыннары чидиг спортчу байдалдарда уламчылаан.

Делегей чемпиону, Олимпиада-80-ниң мөңгүн шаңналының эдилекчизи, москвачы Александр Кошкин (71 кг) чуртуун аныяктарының чемпиону Кировакандан Бабкен Саградянга ойнадыпкан.

Педагогика институдунуң студентизи Б. Саградян 20 харлыг. Спартакиаданың медалы — ооң алды чыл иштинде бокс спортунга хандыкшып келген үеэниң эң бедик шаналы болган.

Ол-ла деңзиде делегей маргылдааларының каш дакпыр үнелекчизи Александр Лукач (Белоруссия) Туркменияның спортчузу Виктор Жердевке аштырган.

«Олимпийжи» спорт комплексизинге дөрт хүн үргүлчүлээн маргылдааларга 106 ужуражылгалар болган. Аңаа киришкен 190 спортчуларның 94-түү маргылдаадан үнген. Ында ам медальдар дээш Москвадан 10, Казахстандан болгаш Украинадан 9—9, РСФСР-деп 8, Арменидан, Белоруссиядан болгаш Узбекистандан 7—7 боксёрлар артаан.

БАСКЕТБОЛ

Заңрының шилиндек командазын 115:40 санга уткаш херээжен совет баскетболистер делегейниң IX чемпионадында ойнап эгелээннер. Ол маргылдаалар Бразилияның Порту Алегри хоорайында эртип турар. «С» болуктө ССРЭ-деп ангыда КУР-ның болгаш Канаданың шилиндек командалары кирип турар. Баштайгы ужуражылгада кыдат команда канадажылларны 74:66 санга уткан.

«А» болуктуң оюннары Бразилиа хоорайга болган. Кубаның херээжен спортчулары Мурнуу Көреениң баскетболистеринге 67:77 санга уттурган, а болгарлар Перунуң төлээлерин 90:44 санга уткан.

«В» болуктуң оюннары Рио-Де-Жанейро хоорайга эртеп. Аңаа Польшаның спортчулары австралижилерни 73:66 санга, югославчылар — Японияның шилиндек командазын 90:56 санга түс-түвүнде утканнар.

ЫНЧАН АЪТТАНЫП ТУРУВУСТА

Ынчаарда 1941 чылдың июльдуң кыптыгып турган изиг хүнеринде Тываның шеринге чаа-ла соллаттап эгелээнин үе ол чүве. ССРЭ-же немец-фашистиг эжелекчилериниң халдаавындан бээр чыртык ай ажып турган. Дайын эгелээни-биле холбаштыр кожуунардан шилиндек, аныяк эрлерни чыып, Тываның шеринiң санын өстүрүп турган. Ооң-биле чергелештир Тываның революстуг шеринiң өөредилге программазын, шериг амыдыралын, ажыл-херекти дайын үезинiң байдалынга таарыштыр тургузуп эгелээн. Кижин хаактыг, чайын аъттыг, чадаг бергелерин ажып эртип, Кызылдан мыракы Тожу, Өвүр, Моңгүн-Тайга чедир шериг өөредилгелерин чорудуп, политиктиг болгаш дайынчы белеткелдя шыгыыраткан.

Тываның революстуг шеринiң, дуржулгалыг шериг удуртукчуларын генерал-майор Шоома, полковник Сувак, подполковник Севээн, капитаннар Кечил-оол, Норбу, Борбак-оол болгаш ооң-даа өске кадрлар удуртуп, башкарып турган. Дайындан медээлерни түгле революстуг шериг кезээ эвес, бүгү совет улус-биле кады Тываның улуг, биче чоңу дыңнап, фашистиг эжелекчилерни көөр хөөн чогу улам күштелип турган.

Тываның эр, херээжен чоңу дайынынга тиилээринге материалдыг дузаламчыдан аңгыда, ак-чепсээн холга тутказ, Совет Эвилелиниң маадырлыг Кызыл Шерии-биле кады дайынынарны чылча шаварынга бистиниң дугайында өргүүделерни улай-улай киирип эгелээн. Дайын эгезинде-ле фронтуже чоруур дугайында оргүүделиишки шериг ямызын дамчыштыр Тываның нам, чазаанга, өске өөрүм-биле бир дөмей, кинргеп турган мен.

1943 чылдың август ортан үезин. Бир хүн мени болгаш Байыр, Баян-Төгүс, Сундуй, Бюрбю оларны полктуң Культура бажыңынга келдирткен. Ынчан кезектиг партия эге организациязының секретарынга ажылдап турган болгаш хурал болуур дээш боор кылдыр бодап чеде бердивис. Кезектерден чүс ажыг кижи чыыларан болду. Полк командири подполковник Севээн даңзы ёзугаар ончалал кылгаш, чугаалады: «...бо дайынчыларның болгаш биче даргаларның фронт баар дугайында дилээн Тываның нам, чазаа хандырган. Эртеңден эгелээш эмчи шинчилгезин эртер апаар-дыр». Оюн Алдын-оол, улуг сержант Ооржак Комбуй, старшиналар Бичен-оол, Данзы-Белек, Даржы-Серен, Чүлдүм, дайынчылар Чудуруң, Чудуруклай, Күрседи, Аракчаа, Алдын-Херел, сержантылар Серен-Дондуп, Балчыр, дайынчылар Данзын-оол, Моңгуш-оол оларны коңчуг эки сактып ор мен.

Тываның ревшериниден аңгыда көдээден болгаш Кызыл хоорайдан келген эки турачылар хоорайның Күш-культура бажыңынга чурттап турган. Оларның аразында Таңдыдан Ойдупаа, Хүүлеңмей алышкыларны, Тожудан Ак Седип-оол, Өвүрден Конгар, Чөөн-Хемчиктен Амаа, Байлак, Улуг-Хемден Роза Бичен, Норжун, Кызылдан Т. Таржа, Ак-оол, Бай-Тайгадан Чалзын, Ломбу, Барыын-Хемчиктен Дарья Шет оларны эки билир-дир мен. Коммунистиг медерелге кижизиттингел, амгы үениң чаа техниказы-биле чепсеглеген ССРЭ-ниң хөй национадыг аңы-дуңма улустарының интернационалчы күүш-соруунган тургустунган мээдирлиг Кызыл Шериг-биле кады немец-фашистиг эжелекчилерни чылча шавары тыва эки турачыларга өөрүнчүг, чоргааравчыг болбайн канчаар.

1943 чылдың август 25. Тыва эки турачыларны фронтуже үдээн байырлыг хурал Кызылга болган. ТАРН Төп Комитединиң Чиигине секретары С. К. Тока ол хуралга чүве чугаалаан: «...Тываның арат чонунуң, нам, чазаанын улуг идегелиг алдарлыы-биле күүседиргериң, улуг совет улустуң мээдирлиг Кызыл Шерии-биле кады немецтерге удур шыгыы согуушкунну бергеш, Кызыл тугуларны бедик көдүрүп, улуг тиилелгелиг ээп чаңып келиргерни Тываның нам, чазаанын мурнундан быжыг бүзүреливи илергейлеп тур...» дээш эки тура эскадронуун командири Кечил-оолга Кызыл тукту хүлээдип берди.

Тываның нам, чазаанын даасказ улуг идегелин мээдирлиг-биле күүседир бис дээрзин эки тура эскадронуун командири капитан Кечил-оол, эки турачылар Алдын-оол, Бичен олар ол хуралга даңгыраглап чүве чугаалаан. Командирниң политажылдакчызынга улуг лейтенант Байыскылан тус-тус взводтарның командирлеринге улуг лейтенантылар Оолак, Бүрзекей Сат, Донгчут, лейтенант Доржу, эскадрон эмчизинге Бүрбүлек оларны чоруткан.

Эки турачыларны Кызыл хоорайның бүгү ажылчы чону, районнардан келген үдекчилер, ТАР-ның аъттыг шериг эвгуст 26-да үдээн. «Немец-фашистиг эжелекчилерге өлүнүг согугну бериңер!», «Дайынны узуткаш, улуг тиилелгелиг ээп чаңып келиңер!» дээн лозуңнар, кыйгылар чаңгыланып турган. Он ажыг автомашиналар аразында автобус-даа бар, Улуг-Хемниң паром аксыйдан Тываның эки турачыларын Шивилиг-Кара-Суга чедир ТАР Биче хурал Президиумунуң Даргазы Х. А. Анчымаа, ТАР шериг ямызының сайыды полковник Сувак олар үдеп каан. Аңаа беш хонук дыштанганывыста, сентябрь эгезинде 206 кижиин полковник Сувак совет кызыгаарга чедирдi. Кызыгаар эртип турувуста застава начальниги мынча дээн: «Сээн сынарының эзирлерп, силерге улуг тиилелгени күзеп тур мен'».

Борбак-Хаактан (совет кызыгаар) мөңгө транспорттуң байдалы берге турган, бүгү-ле чүве дайын байдалынга чагырткан. Оон тура Абаканга чедир ийи чүк машинаазы бистиң алды хондур дажыглап келди. Баштай улуг лейтенант Оюн Оолактың бөлүү чоруптувус, сөөлүнде барып бүрүү-биле разведчиктер, автоматчылар болдувус.

Абаканга четчележип алгаш, демир-орукка олурупкаш, Барыын чүкче углай фронтуже хаптывыс.

А. АДЫГБАЙ,
эки турачы.

Телевидение

ИЮЛЬ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Спортчу информация. 9.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 10.10—«Черниң дузу». Уран-чечен фильмниң 1-ги сериязы. 11.15 —Чалыыларның чогаадылгалары. 11.45 — Телемедээлер. 11.50—14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 —«Беш чыл»—кижи бүрүзүнүң херээжеңдеп ээлчеглиг дамчыдыкта. 15.15—И-С. Бахтың прелюдиялары: Т. Докшицер (труба) болгаш О. Цинтяның (орган) олар күүседир. 15.40 — Буратиноның делегелеги. 16.15—«Билиг — күш». 17.00 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.45 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 18.15 — Мультфильм. 18.30 —Документалдыг фильм.

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Коммунист болуур». Документалдыг фильм. 19.55—«Черниң дузу». Чеди сериялыг уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 ГДР биле ССРЭ-ниң шилиндек командаларының футболга чурттар аразының эң хүүзүнүң ужуражышкыны. 23.05—Бөгүн делегейде. 23.20—ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы спартакиадазы. Аар атлетика. 23.45 — 00.00 — Спортчу информация.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Өг-бүле байдалы-биле» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 9.30 —Чурулга уран түүлүүнүң Латвияда Бүгү-эвилел неделязы. 10.10 — С. Соловейчик —«Ватага «Семь ветров». 8-ки төөгү — «Шенелде». 10.50 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.15 — «Ада-иелер, силерге». 11.45 Мультфильмнер. 12.05 —Уругларга фильм — «Үш хоглуг ээлчег». 3-кү серия —«Финеморнуң чажыды». 13.10 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Классиктиг хүреш. 13.40 — Немец дыл. 14.10 — «Куба» национал ансамблының концерти. 14.40 — «Горизонт». 15.40 — Телемедээлер. 15.45—18.00 — Чапсар. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Отчугаш». 18.50—Мультфильм. 19.15 — «Аян төвү». 19.35 — Телемедээлер. 19.50 — Рекламалар, чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг улунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — «Аңмадыралдың эрге-ажыы дээш» деп уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Республикага шокар булуттаар, кезек чаъстаар. Соңгубарының чүктен хаттың күжү секундада 5—10 метр, ой-ойде 17 метр чедер. Агаарның температуразы 22—27, чамдык районнарга 12—17 градус чылыг болур.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 24—26 градус чылыыр.

Республиканың автоорукталарынга кезек чаъстаар, чүвениң көстүрү эки.

Кино

ИЮЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Печальная повесть любви» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Пираты XX века» 9.30, 13.15, «Избранник Великого Духа» 11.20, 15.10, «Призрачное счастье» 17.10, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шестой» 15.00, 16.40, 20.00, «Лесси» 13.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна мотеля «Мёдовый месяц» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Самая длинная соломинка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

КЫЗЫЛДЫҢ ПЕДАГОГИКА УЧИЛИЩЕЗИ

1983-84 өөредилге чылынга даразында салбырларга сургуулдар хүүрээн алырын чарлап турар:

1. ШКОЛА САЛБЫРЫ (8 класс доосканнарга). Салбыр әе классстар башкыларын болгаш улуг пионер вожатыйларын белеткээр. Өөренир хуусаазы — 3 чыл 10 ай.

2. ШКОЛА САЛБЫРЫ (10 класс доосканнарга). Эге классстар башкыларын болгаш узаткан хүн болуктериниң кижизидикчилерин белеткээр. Өөренир хуусаазы— 2 чыл 10 ай.

Дужаар шылгалдалары: орус дыл (диктант), математика (аас-биле).

3. ШКОЛА НАЗЫ ЧЕТПЭЭННЕР САЛБЫРЫ (8 класс доосканнарга). Уругларга садтарының кижизидикчилерин белеткээр. Өөренир хуусаазы—3 чыл 4 ай. Дужаар шылгалдалары: орус дылга (диктант), математика (аас-биле).

4. ШКОЛА НАЗЫ ЧЕТПЭЭННЕР САЛБЫРЫ (10 класс доосканнарга). Уругларга садтарының кижизидикчилерин белеткээр. Өөренир хуусаазы — 1 чыл 10 ай. Дужаар шылгалдалары: орус дыл (диктант), ССРЭ төөгүзү (аас-биле).

5. КҮШ-АЖЫЛ САЛБЫРЫ (10 класс доосканнарга). Ортумак школаның 4-8 классстарының күш-ажыл болгаш черчеңге башкыларын белеткээр. Өөренир хуусаазы — 1 чыл 10 ай. Дужаар шылгалдалары: орус дыл (диктант), математика (аас-биле).

Школа болгаш школа назы четпээн салбырларга киреглер музыка дыннаар аргазының дыналдазын эртер. Школаны 4-5 демдектелгиг дооскан кижилерни киреринiң шылгалдалары чокка (планның 60 хуузун) хүлээп алыр. Педучилишеге өөренип киреде артык эргелерни алыр кижилер:

1. Мактал бижиктер азы алдын медаль-биле шаннатканнар.

2. Совхозтарның, бүдүүрүлгелериң, организациялариның директтаакан чурум ёзугаар чоруткан кижилери.

3 Өөренири-биле шилип алганы мергежилиниң талазы-биле ажыл стажы 2 чылдан эвээш эвес кижилер.

4. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниге 2 чылдан эвээш эвес үе иштинде албан эртиргеш, курлавырже халаскан шериг албанытылар.

Педучилишеде бот-тывыгыр уран чүүлдүң белгүмнери, ниити ыры бөлүү (хор), вокал болгаш инструменталдыг ансамбльдер, танцы ансамбли, спорт секциялары ажылдап турар.

Сургуулдарны иштиг чурум ёзугаар стипендия-биле хандырар. Чугула хереглээр кижилерни шуптузуун общежитие-биле хандырар.

Өөренип киреринi күзээнер директорлуң адынга бижиришкинни моон адаанга документилерни капсырлаштырган киирер:

№ 286 майыктың эмчи шыйыглазы, биликиниң дугайында документ (боду), 3х4 см хемчеңнiг 4 фото-чурук, күш-ажыл дептериниң үшта бижилге (кадрлар кылдызының шынзыткаңы), характеристика. Өөредилге черинге чедип келген, аңаа өөренип киреринiң дугайында хереченiлерiн азы паспорттуң, шериг биледиң азы книр бижээн шынзыларын (келиирткичилер) боттары көргүзер.

ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ХҮЛЭЭП АЛЫРЫ: 8 класс доосканнардан— 1983 чылдың июнь 1-деп июль 31-ге. 10 класс доосканнардан июнь 1-деп августуң 14-ке чедир.

Киреринiң шылгалдалары августуң 1-деп 20-ге чедер.

Сургуулдарга составынга книр санаары августуң 21-деп 25-ке чедер.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Колхозная кудумчузунуң № 56 ба-й жында.

Хууда автотранспорттуң эрелеринге Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң Күравтоинспекциязы 1983 чылдың июль 30-де бо чылдың техниктиг көрүлдезин доостурун сагындырып турар. Чогуур үезинде техниктиг көрүлде эртпээн хууда автотранспорт эрелериниң машиналарының дугаарын уштур болгаш ажыглаарын хорууур.

КҮРАВТОИНСПЕКЦИЯ.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийжи аймызыра болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-22-60, культура кылдызының 2-23-54 кодээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1067.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының керектериниң талазы-биле күрүнө комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС— 01516

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңао!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 173 (12263), | 1983 чылдың июль 28, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

МУРНАКЧЫ ЭКИПАЖТАР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажы-ишчилери Совет Тываның 40 чыл ойнга уткуштур республиканы калбарган социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар.

Бо чылдың эрткен алды айларында рудник коллективи 5 млн. 867,5 муң даг массазын чүдүрүп чоруткаш, планның онаалдазын 101,7 хуу күүсеткен. В. Тарасенконуң болгаш М. Евдокименко оларның удуртканы № 3, 4 участоктар чарыштың мурнуку одуруунда кирген.

Ю. Ардановтуң удуртканы экскаваторщиктер экипажы база-ла бигай эвес көргүзүглерлиг болган. Экипаж кежигүннери план ёзугаар 560 муң тонна даг массазын чүдүрүп чорудар планын 756,3 муң тонна кылдыр күүсеткен. В. Козловтуң удуртканы № 1 экскаваторунуң кежигүннери чартык чыл планын 122 хуу күүсеткен ава 575,4 муң тонналыг чүдүрген.

А. Бабурининг комсомолчулар-аныяктар бригадазы—рудникте мурнакчыларның бирээзи. Ооң кежигүннери чыл эгезинден бээр 449,2 муң тонна даг массазын чоруткан.

Экскаваторщиктер-биле чергелештир өрүмнекчилер эки күш-ажылчы көргүзүглерин чедип ап турарлар. И. Устиновтуң удуртканы өрүмнекчилер бригадазы маңаа шылгараан. Ооң кежигүннери 16280 метр черни өрүмнеп, пландан 4480 метрни ажырган.

Күш-ажылды организастаарын бедиткенинден болгаш техниканың туруушкун чок ажылдаанындан, сагылга-чуруумну быжыглаанындан дагжыларның күш-ажылы улам бүдүрүкчүлүг болуп турар.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЭЭР ШАЛЫПЧЫ АЙ ЧОРУП ТУР

Мал чемнериниң белеткелиниң шалыпчы айынга студендилер, сургуулдар, школачылар болгаш пенсионерлер идепкейлиг киржиңер!

«Шын» солун КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАРНЫҢ ТУГУН Сут-Хөл райвинуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң Шөлде-Тейде механизастаттынган сиген бригадазының күш-ажылчы чедимишкиннеринге турасказадып модурген.

Конгар-оол Шыдыраевич Сарыгларның удуртканы бө бригада 68 га черниң медезин кескеш, 34 тонна сигенни сарааттаан. Бригаданың ийи звенолары арасында социалистиг чарыштыг.

Мурнакчыларга деңнежиңер!

КАЙЫ-ДАА ТАЛА СОНУУРГАЛДЫГ:

бот-орулга-чарылгалыг сигенчи звено

Партия Тыва обкомунуң чоокта чаа болуп эртиен X плендумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының талазы-биле ажылдар бүгү республикада чорун турар. Ооң бир тодаргай хереҥзин Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчылериниң кылып, бүдүрүп турар ажыл-ижиндең көрүп болур.

Бо хүннерде совхозта мал чемининг белеткели бедик темпилиг чорун турар. Мал чемни белеткээринде шалыпчы айында сигенчилер ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда совхозтуң Чыргакы салбырында Даңгыт-оол Хирбеевич Сатка удуртқан звенонуң сигенчилери чорун, боттарының үлегерин оскелерге көргүзүп турар. Ук звено чүгле мурнуку одургда чорун турар эвес, а харын бот-орулга-чарылгалыг керээ ёзугаар ажылдап, мал чемининг белеткечилериниң аразында ээп баштай чаа аргаже киргеп.

Коллективтиг керээ-биле ажылдазары дээрге-ле, ажылагыйны бот-орулга-чарылгалыг чорударын боттандырарының бирээзи деп чүве билдингир. Бо чаа арганы чүгле үлетпүрге, транспортка, тудугга эвес, а харын көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларында чедишкинниг ажыглап турар. Ооң кожа соруагазы — коллектив кежигүннериниң бот-идепкейин, будурулгениң курлавырларын, техниканың база ук чернин мурнакчыларының дуржулгазын боттарының ажыл-чорудулгазынга калбазбиле ажылгаарынче угландырып, оларга ажыл-агыйның талазында бүгү талалыг дузаны чедирип турган. чиик бот-үнелиг, бедик шынарлыг продукцияны будурери болур.

Шак ындыг чаа аргаже Даңгыт-оол Хирбеевич Саттың звенозу бо чылдың эгезинде кирген. Олар эң-не баштай совхоз-биле керээни чарып алганнар. Тодаргайларга, белеткээр мал чемининг планын, ооң кылыр ажылының хевирлерин, хемчээлин, ажыглаар черинин хемчээлин тодарадып, ада ажыглаар техниканың санын база өске-даа чарыгдаларны ында көрүп, планнаан. Өскээр чүгаалаарга, бот-орулга-чарылгалыг ажылдаар коллективти кол-ла негелдезип, үндезинин болуп технологтуг картаны тургузуп алганнар.

Звенода нинтизи-биле 120 га сиген шөлүг бижыглаттынган. Олар эң баштай Кажаалыг-Алаак деп черниң сигенни белеткеп эгелээн. Мал чемни белеткээрининг турумун база кончуг таарымчалыг кылдыр хуваап алганын звенонуң удуртукчузу менээ таймыбырлады. Шынап-ла, оларның ажылында үеин минута бүрүзүн санап, дуваап каан чүвебиле домей болду.

Эң баштай ийи трактор сигенни чаңгыс үзүүлээ кезии киритер. Ол кезерде аваа-ла туралаан черинден эгелей бербес, а сиген шөлүнүң суггарар черинин адаандан кезии эгелээр, чүгле дээрге кескеш. сигенни ажаап каашкан шөлден ийиги дужуттуу адыры-биле удур суггарып киритпер.

Ийи трактор үш хүн улаштыр кестирген соонда, оларның бирээзи сигенни болдуруп киритпер, а бирээзи ону пресстээш туруптар. А кажан пресстээн сиген ковудей бээрге, баштайгы тракторга тележканы кошкаш, ук сигенни чаңгыс черже соөртекеш, сарааттап киритпер. Бо бүгү ажылдарны алды кижи бүрүү-биле кылып четтигип турар. Ынчангаш оларның ажыл-ижи эртенден орай кежээге чедир үзүктелбес.

Звенонуң удуртукчузу Даңгыт-оол Хирбээвичиниң чугаазындан алган коорге. бот-орулга-чарылга-биле ажылдап турар звенонуң күш-ажылынын будурукчулуу ыяыг керээ чок звеноларга бодаарга ийи катай улуг.

Чүге дээрге кылганын барымдаалап төлээри-биле дең-нээрге, керээлиг арга бүгү таварылгаларда улам бедик соолгу түцелдерни алырын хандырар. Күш-ажылды организастаарының болгаш төлээриниң бо таарымчалыг аргазының бедик үнелелги ап турар чылдагааны-да ында.

База бир тодаргай чижек: звенонуң хоочун сигенчилериниң бирээзи Үндүн-оол Саттың чугаазындан алган коорге, оларның сиген кезии турар шөлүнге эрткен чылдарда 60—70 кижи харын үгда ажылдап, Чыргакы салбырының мал чемни белеткээр бүгү техниказы аҥаа мөөнеттининг турган. Ам ол ажыды чүгле 2 трактордуг алды сигенчи хандырып турар.

Ол чоруктуң чүү коргузуп турарыл дээрге-ле, звенонуң сигенчи бүрүзүнүң хуузунда база хөй-инитиниң, керээ дээш материалдыг соңуургалы-биле чаңгыс айлажыш, холбажып турары болур. Сигенчилер оларга хуваатынган машинатехниканың ёзулуг ээлери болуп, ажыл төлевирин тургузарының чүрүмнарып боттары тургузуп, ажыл-агыйның керээн башкарарынга киржип, оларның мурнунда салдынган соруглаарны чедишкинниг күүседир дээш бир демнят ажылдап турарлар.

Звенонуң сигенчилери кепээни чарып тургаш, бир гектар черден 25 центнер дужуттуг ажаап алырын хүлээгеннер. Амгы үеде байдал-биле алырга, олар бир гадаана 40 центнер чыгыы мал чемин белеткеп ап турарлар. Ынчангаш олар бо хүннерге чедир 150 тонна чыгыы эки шынарлыг мал чемни белеткеп алгаш, соолгу 10 хонуста «Чыраа-Бажы» совхозтуң сигенчилер ортузунда калбарган социалистиг чарыжының тиилекчизи болгаш 120 рубльдиг акша маңналыы алганнар. Звенонуң кежигүннери С. Үндүн-оол, С. Орлан-оол, О. Сат, С. Маадыр болгаш И. Донгак олар хүн бүрүнү планныг онаалдазын будун чартык, ийи катап ажыр күүседип турарлар.

Мал чемининг белеткелиниң үезинде бот-орулга-чарылгабиле ажылдаар звенолар, бригадаларны республиканың ачы-ачы ажыл-агыйларынга моон-даа соңгаар иештередири күзелчиг. Чүге дээрге ындыг коллективтерде быжыглаттынган черниң, техниканың база продукция будурериге ажыттаттынар өске-даа чүүлдерниң будурукчулуг ажыглады бо хевирни ажыглаайн турар коллективтерден оранчок бедик, белеткеп турар мал чемининг шынары эки, бот-үнези чиик деп чүвени үстүнде бижээнинге звенонуң ажыл-ижин херек кырында бадыткап турар.

В. ЧАДАМБА,
«Шынның» корр.

ЧУРУКТАРДА: бот-орулга-чарылгалыг звенонуң удуртукчузу Д. Сат (солагай талазында) тракторист Н. Донгак-биле; звенонуң кежигүннери прессстеттинген сигенни сарааттап турары.

ШӨЛДЕ—АГИТКВАРТИРАЛАР

Малдың баш санын өстүрүүде, ооң продуктулуг чоруун чедип алыр толоде, малга четчир санныг болгаш шынарлыг чемнерни белеткээринден кол хамаажыр. Ынчангаш бистиң Нарын суурнуң чурттакчылары агитквартиралар аайы-биле хыралаан, мал чемининг белеткелинче идепкейлиг киржир деп шиитпирлээн.

Суурда 6 агитквартиралар 90 тонна будук-бүрүү болгаш ол хире сигенни белеткээш, совхозка хүлээдип бээр деп хүлээлгени алган. Ам бо хүннерге чедир 50 тонна будук-бүрүү белеткеттинген. Ол ажылга Чаа-Суур кудумчузунуң коллективи идепкейлиг киржип, 30—35 кижи доктаамал ажылдап турар. Чурттакчылар Алдын-кыс Севек, Алдын-кыс Даажы, Сурун Комбу болгаш өскелер-даа ак сеткилдиг чоруун коргузуп, кызымак ажылдап келгеннер.

Е. АРАКЧАА.

ОН ХОНУКТА

Хоорайжылар Кызыл районда «Суклак» совхозка август 15-тен 25-ке чедир 1940 тонна ногаан массаны, 250 тонна сигенни белеткеп берген.

Чамдык бүдүүлгелер малга чем белеткээр даалгазын ажжок ооҥум темп-биле чорудуп турар. Чижээ, республиканың бүдүүлге-техниктиг харылзаа эргелеп. Ол 200 тонна сиген белеткээр тургаш, амгы үеде чүгле 20 тонназын белеткеп алган. Респотребсоюз 450 тонналың чүгле 40-ниң белеткээн.

(Бистиң корр.).

ТУК—№ 3 ШКОЛАДА

Хоорай, суурларның ава-шинчизи чаагайжыдылгадан болгаш ногаанчыдылгадан кол хамаажыр. Ынчангаш бистиң республикавыста бо чугула кампаниале хаара туттунмаан чурттакчылыг черлер, коллективтер барык чок. Республика найысылалы Кызыл хоорай база бо айтырыгны киҥээнгейге алган.

Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылынче доктаамал киҥээнгей салып келгениниден Кызыл улам коруштуг анарган дээрзин бурунгу хүн хоорайның организациялар болгаш будурулгелер удуртукчуларының киржилгези-биле эрткен партия хооркомунуң, хооркүүскомунуң хуралында демдеглээн. Боттарына онаашкан девискээрлерни чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле найысылалдың ооредилге черлери—№ 2, 8, 11 болгаш 3 школалар идепкейлиг киржип, өскелерге үлегерлиг чоруун коргузуп турарлар. Ылаңгыя № 3 школаның участогунга хүнүң-не бир башкы өөреникчилер-биле ажылдап, девискээрни арыгсилиг, коруштуг тургузар дээш дежурныйлап турар.

Хөй-инити даалгазынга идепкейлиг чоруун коргузуп турар үлетпүр будурулге черлерин база эвээш эвес. Ындыларга Тываның «Хүндүлелдиг Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязы хүндүлел бижиктиң ээзин болгаш.

Чаагайжыдылгага идепкейлиг киржилгези дээш Респотребсоюз биле № 8 школа хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

Д. ЧЫДЫМ.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КЫШКА АМДЫГААШТАН БЕЛЕТКЕНИР

Үлетпүр, тудуг, транспорт, көдээ ажыл-агый будурулгелериниң 1983—1984 чылдарның күскү-кышкы үелеринде ажылдаарынга белеткелдиң чоруп турарының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга чугаалашкан.

Эрткен кышка уткуштур дыка хөй министерстволар, ведомстволар, райхооркүүскомнар, ажыл-агый организацияларының белеткелдя 1982 чылда экы чорутканынган, объектилерин кышкы үеле чылыт-биле хандырарын идегелдиг чорутказ дээрзин ук хуралга демдеглээн.

Ындыг-даа болза, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый, Көдээ ажыл-агый министерстволарының, «Тыва даг-дүгү», «Тудуг кезектери» комбинаттарның удуртукчулары Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1982 чылдың августа хүлээп алганы «Үлетпүр, тудуг, транспорт, көдээ ажылагый будурулгелериниң 1982—1983 чылдарның күскү-кышкы үелеринде ажылдаарынга белеткелиниң дугайында» доктаалынга корудунган даалганы күүсетпээннер. Ак-Довуракта чылыдылга четкизинниң багай байдалының база 1982—1983 чылдарның күскү-кышкы үелеринде септелге болгаш профилактика ажылдарын шынар чок чорутканынган, ук хоорайның чылыдылга хандырылгазынга дүвүреннг байдал тургустунуп турган. Ооң чылдагаанындан чамдык организацияларның, чурттакчылар албан черлериниң одалга системалары ажыглалдан үнгүлээн.

Кышкы байдалдарга уткуштур ажылды чогуур өйүнде эвес, шынар чок чорутканынган. Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинаттың, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводтуң, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Россия», «Дөң-Терезин», «Шекпээр», совхозтарның болгаш өске-даа будурулгелериниң база албан черлериниң одалга системалары, суг болгаш бус котёлдары ажыглалдан үнгүлээн.

1982—1983 чылдарның күскү-кышкы үелериниге белеткелди Улуг-Хем райкүүскому кошкак чоруткан. Ооң түңнелинде Хайыракан, Чаа Чаа-Хөл суурларга база Чаа Шагаан-Арыг хоорайга электри энергизын чылыг турда ажыглап турган чоруктар бар.

Келир күскү-кышкы сезонга белеткел амгы үеле четпес болуп турар. Кызыл-Мажалыктың, Кызылдың уят комбинаттары, Кызылдың пиво заводу чылыдылга-энергетика дериг-херекселдерин септээринче мынчага чедир кирбээн. Совхозтарның котельналары-биле ажыл дыка кошкак. Көдээ черлерде турар подстанцияларны септээринче Тываның электри четкилери ханылап кирбээн.

1983—1984 чылдарның одалга сезонунга котельнаяларын четпес белеткээни дээш бо чылдың август 10-га чедир бүгү-ле хемчеглерин ап чорударын Аъш-чем үлетпүрүнүн, Чыргакы-шкын, Кадык камгалал, Культура министерстволарының, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынының, Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың уят комбинаттарының удуртукчуларынга ук хуралдан даасказын.

Одалга-энергетика курлавырларын камнаар талазы-биле даалганың күүсеттинип турарын райхооркүүскомнар-биле кады көөрүнүп чугулазын «Красноярскэнергонуң» Тыва республика салбырынга айыткан. Одаар чүүлдү болгаш энергияны доктаттынган нормадан ажыр чарыгдаар, ол курлавырларга кам чок болгаш чидириг болдурар чоруктарының чылдагаанынарын илередип тыпкаш, ук четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерин августа 15-ке чедир ажылдап кылыр, боттандырар, одаар чүүл болгаш энергия ажыглалынга кам чок болган кижилерге шынгыы хемчег хүлээлдир деп ук хуралга хүлээп алган доктаалда айыткан.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниде К. Салчактың удуртканы дашчыларның коммунистиг күш-ажылдың бригадазы бо хүнде Ак-Довурак хоорайның сүт заводунуң котельнаязының тудуунда ажылдап турар.

Бригада кежигүннери Тываның 40 чыл ойнга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алгаш, ону кызымак күш-ажылы-биле боттандырып турарлар. Бо чылдың пинги кварталында тудугжулар 72,4 рубльдиг тудуг монтаж ажылдарын шиитээдир тургаш, ону 77 муң рублыг күүсеткенер.

Бригаданың ажылдап турары № 1 участок июньда 59 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын шиитээдип ап, 1 муң рубльдиг ажылдарын планнан ажыр боттандырган.

Ч. САЯ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

УДУРТУР, ДУЗАЛААР

Партийжи амыдырал

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниде, СЭКП ТК-ның Чиңгиве секретары эш Ю. В. Андрововтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелянге дүүштүр өөреникчи аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы мөзү-шынар кижизидилгезин экижидер талазы-биле СЭКП райкому болгаш партия организациялары хемчеглерни ажылдап кылгаш, ону амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турар.

Чоруткан организастыг хемчеглениң түңнелиниде школаларда партия организациялары, башкылар коллективтерин өөреникчи аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы мөзү-шынар кижизидилгезин экижидериниче улуг кичээнгейни салып, яжы-бүрү ажылдарны чорудуп турар болу берген. Ортумак школаларда лектор, политинформатор болуктерни тургускан, ында беш чүс хире өөреникчи хаара туттунган. Комсомолчу өөреникчилериниң политиктиг биилиң бедидерн чугула соруулганыг бирээзи, мынчаш «В. И. Ленинниң доңчу нямдары», «Бистиң ленинчи комсомол», «Коммунистиг моральдың үндезиниери» деп политшколдарны тургускан, анаа ниитизи-биле 2137 кижи өөренип турган. Политшколдарга коммунист болгаш комсомолчу башкылар пропагандистер, дыңнакчыларга хаяы биилигерни бээр дээш ажылдап келген. Бажың-Алаак, Чыраа-Бажы, Чадаананың № 1, 2, 3, Чыргакы школаларында партия организациялары комсомолчуларның политөөредилгезин чогуур деңнелге тургузары-биле практиктиг дузаны чедирип турган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Топ Комитединиң май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының материалдарын, өөредилге программазында көргүзүнген В. И. Ленинниң чогаалдарын өөренгенин, ниитилел-политиктиг аттестацияны, ленинчи зачёттуу, политиктиг темага лекцияларны, бесседаларны, күш-ажылдың хоочунгары-биле ужуражылгаларны, политиктиг ырлар база плакаттар конкурстарын болгаш өске-даа хемчеглерни организовалаары өөреникчилериниң марксизчи-ленинчи мировоззрениезиниң деңнелеттинериге, ниитилел амыдыралының болуушкунарын үнелеп билириге улуг ужур-дузалыг болган.

Коммунистиг кижизидилгениң чугула кезээ мөзү-шынар, интернационалчы, шериг-патриоттуг кижизидилге болур, ону кижидеринче доктаамал кичээнгейни партия организациялары салып келген. Школаларда интернационалчы найыралдың 13 клубун тургускан, олар ажылын идепкейжиттен. Эвилелдешкен, автономнуг республикаларга, областтарга тураскаатқан неделяларны, хүннерни болгаш өске-даа найыралга, каяы ажылдажылгага тураскаатқан хемчеглерни школаларга эрттирген. Өөреникчилериниң мөзү-шынар, интернационалчы, шериг-патриоттуг кижизидилгезин экижидериниче уланган ажылды партия, комсомол, пионер организациялары улам идепкейжиткен.

Өөреникчилериниң күш-ажылчы кижизидилгезиниң айтырыын кичээнгейге алган. Бажың-Алаак, Чадаананың № 2, Тере-Хая школаларында мастерскаялар багай эвес деритинген. Бо школаларда күш-ажыл башкыларн өөреникчилерни күш-ажылга чадчыктырып, техниктиг болгүнмерде хаара туттан. Районда будуруге бригадалары, күш-ажыл лагерьлери бар, ында муң ажыг кижи ажылдап турар. Дыка хөй, оолдар, кыстар онгу классты дооскаш, улус ажыл-агыйының яжы-бүрү мергежилиниң документилерин алган.

Чадаананың уругларының спорт школазында хостуг хүреш, волейбол салбырын ажыткан, өөреникчилер ында күзелдин-биле киржип турар.

Чоруткан хемчеглениң түңнелинде школачыларның кижизидилгези элээн экижээн, кем-керек үүлгедири эрткен чылдың бо үеининден ызырыглаган.

Ындыг болза-даа өөреникчи аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидер талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер үениң негелдезинге амдаа четпес. Чамдык школаларда, Чадаананың № 6 профтехучилишезинде өөредилге-кижизидилге ажылының деңнели куду. Школаларда партия эге организациялары, удурткучулары чорудуп турар кижизидилге ажылдарының дээштинп бедидер дээш сагыш салбайн, инициатива чок ажылдап келген. Хайыракан ортумак школазы лекторлар бөлүүн тургуспаан, комсомол өөредилгезиниң кичээлдериниң чүгле чартыы эртиен. Бажың-Алаак школазының комсомолчулары РКСМ-ниң III съездизинге В. И. Ленинниң чугаазын өөренизиниң илереэн.

Орус, тыва дылдар, литература, төөгү, география болгаш өске-даа эртемнериниң башкыларының харыысалгазын, башкылаар мергежилии бедидерниче школаларның директорлары, партия, комсомол организациялары кошкак кичээнгей салып турар. Ынчангаш бо эртемнерге өөреникчилериниң биилии кошкак. Чамдык башкылар кичээлдерге көргүзүг материалдарын, техниктиг херекселдерни, солунгарны, рабочуң, коллективтиң амыдыралындан саннар, фактыларны ажыглаваайн турар. Хайыракан, Чыргакы, Тере-Хая школаларының директорлары идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидер дээш чаа аргаларны дилевейн, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаваайн турары четпес.

Күш-ажылчы кижизидилгени экижидеринче, аныяктарны амыдыралга өөредиринче партия болгаш чаваа улуг кичээнгейни салып турар. Аңаа школаларның материал-техниктиг базазы бичө эвес рольду ойнаар. Ынчангаш школаларның хөй нуруузундан, профтехучилишеден ону экижидерге негеттинип келген. Чыргакы, Хорум-Даг, Чадаананың № 3 школазында станоктар, даараныр машиналар эвээш, күш-ажыл кичээнгей эрттиреринге хереглээр материалдар чок болуп турар.

Өөреникчи аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидер херекке күш-ажылчы коллективтер, ында партия, профэвиилел, комсомол организациялары идепкейлиг киржир ужурлуг. Ындыг турбуже райпо, район эмнелгезин, автобаза болгаш өскелер-даа ынаар сагыш салбайн келген.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш партия обкомунуң X пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр аныяктарның, ламыктың мурнуида школачыларның кижизидилгезиниң айтырыглаарын ханы өөренип көргеш, ону күштелдирер талазы-биле организастыг, идей-политиктиг болгаш өске-даа хемчеглерни боттандырар чугула соруулга туруп турар.

Партия райкому, партия организациялары, улус өөредилге кылдызн, башкылар коллективтери өөреникчи аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидерниче кичээнгейни салыры чугула.

Д. ООРЖАК,
СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи.

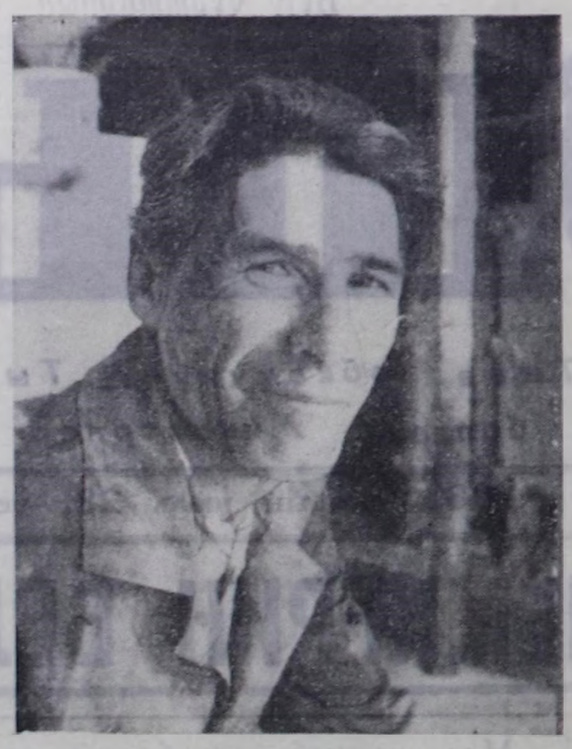

«Хүндүлелдиң демдээ» орденниң эдиленчизи Анатолий Семёнович Потапов Кызылдың тараа сайгарылга баазазында хүндүлүг кижилерниң бирээзи.

Бүгү-эвилелдиң тараа дээрбеззер специалистериниң школазым дооскаш, бо будурулгеде ажылдаандан бээр 17 чыл болуп турар. Хоочун ишчи Совет Тывамың 40 чыл оюн төлептиг амыл-иш-биле уткуур соруулгалыг ажылдап турар.

ЧУРУКТА .А Потапос.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Экономика камналгалыг болуур ужурлуг

КАМНААРЫНЫҢ АРГАЛАРЫ

Бистиң Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң малчыннар турагларында электри чырыын киргенин дыка өөрүнчүг. Совхозтуң 23 малчынарының ыыштагларында Ильичниң лампочкалары чайнап турар. Электри күжүн чежени чарыгдаанын санап турар счётчиктер шуптузу бар.

Совхозтуң Кызыл-Даг салбырынга хамаарыштыр алырга, Ортаа Кызыл-Даг болгаш Мойнаарак, а Ак-Туруг салбырының Чарминыг-Арт, Шеттиг-Арга малчынарында база Чаш-Тал фермазында электри чымын дүн-хүн чок кымсып турарын үргүлүг көрүп болур.

Электри энергиязы дээрге бистиң чуртувуста эң-не үнелиг, ындыг өртектиг дээрзин кижи бүрүзү билир. Ынчангаш маңаа камналга кылырда, кандыг аргаларны ажыглаза ынчдээрзиниң дугайында бикисседим. Камнап алыр дизе аргалар-да хөй. Маңаа эң бодүүн чижектерни киирерге мынаыг: чырык үелерде сайгыларанны өжүрүп алырынга албан чаңчыгары. Улуг, биче өөредерниң ааны-биле электри лампочкаларын шын шилип алыры. Кышкы, чайгы үелерде кудуктарның кранмарындан суг тогтавес кылдыр кылып алыры, кижин доцмас кылдыр чылыглаарры. Ылаңгыя чылыг оруктарын болуур-чогууру-биле чылыглаары. Одаага системазын болгаш электриниг суг насостарын шын шилип алыры, кочегарларны эки одап билир кылдыр өөредири.

Чамдык от салыкчыларын 40—65 градус чылыг сугну үр үеде хей-ле саара долгадыр чоруктар база камналга эвес деп санаар мен. Эки одап тураш, изиг сугну шын эргилдирери хөмүрге-даа, электроэнергияга-даа шын камналга ол болуур ужурлуг.

Оон ыцай электровнергинны чылыгга ажыглаары база бар болгай. Аңаа электри лампочкаларны люминесцент лампалар-биле солуурун болгаш кудумчуларда тургускан чырыктарны тускай фотореле-лер-биле салыры база эки камналгага хамаарыштыр.

Мынча хөй аргалар турбуже, чамдык бүдүүлгелерниң болгаш чурттакчыларның-даа дүн-хүн чок чырыкты кыпсып турарын дыка хомуданичыг.

К. ДЕМБИРЕЛ,
совхозтуң электриги.

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮРЕР

Эрткен өөредилге чылында районнуң чонунуң экономиктиг өөредилгезиниң 92 школазында 2300 ажыл-ишчи хаара туттунган. Ооң иштинде 140 коммунист, 1311 көдээ ажылагый ажылдакчызы болуп турар. Экономиктиг өөредилгени организаставрынга Жданов аттыг, «Ак-Туруг» совхозтарның парткомнары, «Улуг-Хая» совхозтуң Эъжимде, «Найыралэ» совхозтуң Белде хойжу бригадаларының, Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүүлгелериниде, «Шагонарстжстрой» трестиң № 18 КМК-да, райүлетпүр комбинатта, «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязында партия организациялары багай эвес киришкен. Чартыы чылдың түңнели-биле Шагаан-Арыг автобүдүүлгеэн, райүлетпүр комбинат, «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациялары социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар. Кайда-ла масса-политиктиг ажыл эки туругтунган болдур, ында ажыл-иш бедик деңнелде дээрзиниң көскү херечизи бо.

Ынчалзажок бо чугула ажылды организаставарыңче чамдык коллективтер кичээнгей салбайн келген. Райолчун совхозтарының чүгле 42 хуузу экономиктиг өөредилгеге киришкен. Ук өөредилгени организаставрынга улуг четпестер № 20, № 2 КМК-ларда «Найыралэ» совхозтуң ажылчын кооперациязында, сельхозтехникада, сельхозхимия салбырында бар. Эртнен өөредилге чылында «УТКА 25 чылы» совхозтуң № 1, 2, «Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырының хойжу бригадаларында экономиктиг өөредилгениң кичээлдерин эрелгей эртирип тургандан, бүдүүлге түңнелдери куду болган.

СЭКП Топ Комитединиң Партия өөредилгезин экижидер дугайында докталынын негелделаринге дүүштүр райолинуң партия организациялары ук өөредилгени организаставрынче кичээнгейни күштелдиргеи. 1982—1983 өөредилге чылында тургустунган 32 школа партия өөредилгезиниң программаларын чедиишкиниг дооскавнар. Оларның иштинде аныяк коммунистерниң чеди, марксизм-ленинизмниң үндезинеринде 23 школаларь, эртеминг коммунизминиң бир, партия ажыл-агый активинин бир школазы өөредилге программазын долузу-биле өөренип эрткеннер.

Райолнуң учётта турар коммунистериниң 96,7 хуузу өөредилгениң яжы-бүрү хевирлеринде хаара туттунган. Партийжи болгаш экономиктиг өөредилгениң муриакчы пропагандистеринге райүлетпүр комбинадының директору П. С. Карманович, «Ак-Туруг» совхозтуң экономисти А. Ю. Сергеева, «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының баштаар черинин даргазы Ч. К. Аймр-Санаа, Жданов аттыг совхозтуң агроному Ф. Копчук-Кара, «Найыралэ» совхозтуң бригадири В. М. Дорджу оларны адап болур. Ынчалзажок чамдык партия организациялары партия болгаш экономиктиг өөредилгениң дээштинп чедип алыр болгаш экижидер талазы-биле дарий хемчеглерни албайн келген. «Улуг-Хая» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында, Торгалыгның ясли-садында, районнуң күүсекчи комитединде, аныяк коммунистериниң школаларында дыңнакчыларның кавры эвээш болгаш пропагандистериниң белеткели кошкак. Чамдык политшколдарга, теоретиктиг семинарларга өөредилге материалдарын ажылчын коллективтериниң хүн бүрүде ажылхерээ-биле холбавайн келген.

СЭКП обкомунуң X пленумунга районнуң чамдык партия организациялары партийжи өөредилгениң үндезинии-биле эде тургузарын чедип албайн келгенин айытқан. Ол шүүмүүлелди долузу-биле хүлээп албышаан, коммунистер болгаш кежигүн эвестериниң марксизчи-ленинчи өөредилгезинге удуртулгаын күштелдирип, ооң идей-теоретиктиг, методиктиг болгаш организавчы деңнелии чедип алырынче доктаамал сагыш салыр. Ооң амыдырал-биле тодаргай практиктиг угланымышкынығ болурунуң хемчегленрни алыр. Ынчангаш келир өөредилге чылында пленумнуң негелделеннинң күүселлизин боттандырар. Ооң-биле чергелештир парткомнарга болгаш партия организацияларына политиктиг чырыдымышкын кабинеттерни дериниң райкомнуң бюрозунуң мурнуидан даасқан.

К. БИЧЕ-ООЛ.
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи.

АНЫЯКТАРНЫ ДЕТКИВИШААН

Ленин аттыг совхозтуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының иштинде күш-ажылга инак, идепкейлиг кижилер хөй.

Чижээ, бо чайын районга эрттирген аныяк механизаторлар конкурузунга совхозтуң төлээлери ийиги черни эзелеп. Ооң киржикчилери В. Уржук, В. Дүлүг олар болгаш өскелер-даа черни агротехниктиг негелде ёзугаар дүргеи, шын, дескн чарарыкга, илиирген. лушильниктеп болбаазырадырынга, үрезин чаштырарынга мергежилдиниң көргүзүп, хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг чүүлдер-биле шаңматкан. Л хойнуу электриглиг хачы-биле дүрген кыргыырының конкурузунга совхозтуң аныяктары база мергежилдиниң көргүскен. Комсомолчулар В. Лувсаң, А. Сандык, А. Хангай олар эки көргүзүүлерниг болуп, хүндүлел бижиктер база акша шаңналарын алганнар.

Совхозта комсомол эге организациязы (секретары П. Бавдыр) оолдар, кыстарны чоинуң күш-ажылчы чагай чаңчылдарынга кижизидип, шилип алган мергежилиниге ынак чорукка өөредир талазы-биле ажылды идепкейжиткен. Ажыл-агыйның аныяктары төрээн суурун чагагжымдарынга база үлүүн киирип турар. Совхоз төвү — Булун-Бажы суурнуң Сайзырал, Мир, Малчын кудумчуларында, чуртталга бажыңнарында, клубтуң, школаның, уруглар садының чанында терек, чодураа, кызыл-кат, инек-караа, шеңне ногаан чайт озуп үнген. Ону өстүрүп, суггарарынга аныяктарның киржилгези идепкейлиг.

Бо хүннерде холдарында кызыл пөстер биглиан аныяк дружинниктерни, хостуг шахтарда чүве аргыырының болгүмүнче далашкан аныяктарны, комсомолчу путёвка-биле мал ажылынче аъттанган аныяктарны бо совхозтан корүп болуур. Александр болгаш Татьяна Сандыктар, Роберт биле Людмила Күндүүлер, Моңгүн-оол, Наталья Хайдыпгар шыкаш аныяк өг-бүлелер № 1, № 2 хойжу бригадаларда малчыннай бергеннер.

Комсомол организациязы чугула кампания — сиген кезилдезинче бир бригаданы чорукан. Аныяктар мал чеминиң белеткелинде идепкейлиг киржип турарлар.

К. ХАНГАЙ.
Эрзин район.

ДАГДЫНЫП АП, ӨӨРЕДИП

Өөредилгени уламчылаар бе? Каяа ажылдап, кандыг мергежил чедип алырыл?

Школа дооскан аныяк ооллуң, кыстың мурнунга мындыг айтырыглар тургустунуп келир.

А бо талазы-биле ооллар, кыстар ортузунга ажылды комсомол организациялары идепкейлиг чорудар, ыланғыя күш-ажылчы коллективке бирле дугаар амыдыралчы орун эгелээн кижиниң салым-чолунга чаагай салдарны чедирер.

Кызылдың автосептелге заводунда Евгений Буянчев секретарыаан комсомол организациязы ында партия организациязының идепкейлиг дузалакчызы болбушаан, ол ажылды элээн экижиттен. Комсомол организациязының секретары, активчилери гиниң-тарның күзел-чүткүүлүн сонуургаан, сетгилиниге таарыр даалгаларны берип, ажыл, амыдыралын сонуургап турар.

Күш-ажылчы коллектив дугайында Хоойлуга дүүштүр чүгле будурулгенин бедик коргүзүүлери дээш эвес, харын моральдыг байдалды эки тургузарынче заводтуң хойнитн организациялары боттарының ажылын углавдырган.

Коллективти сырый каттышгарында, оолдар болгаш кыстарны күш-ажылга кижизидеринге дагдыныкчыларның салдары инда улуг.

Чижээ, будурулгенің мурнакчылары К. Т. Кукарин, А. П. Аржаков, М. Н. Бочкарев хөй аныяктарны дагдынып, мергежилге өөреткен, олар дагдыныкчының хүндүлүг адынга толептиглер. М. Н. Бочкарев заводка болуу база өөреникчилеп кирген, ам будурулгенің хоочуну, сагыш човангыр дагдыныкчы.

Михаил Власов ортумак школаны дооскан соонда күш-ажылчы амыдыралын заводка эгелээн. Ону Г. Я. Кострышин хүлээнип алган, аныяк оолдау шлифовщик мергежилдиң бирги разрядын чедип алырынга өөредип, арга-сүмезин кадып келген.

Салгалдарның чаагай харылзаазын чүгле заводтуң иштиндеи эвес, харын оон дашкаарда көрүп болур. Заводтуң комсомолчулары септекчиниң мергежилиниң дугайын Кызыл-Чыраага — 71, Чыргаландыга — 38, Шуурмакка — 12 чагаа-бижиктер чондан кирген. Чагаа-бижикке хамаарыштыр чоп ортузунга отчёттарын О. Шынаа көдээ Советиниң күүсекомунун (даргазы С. А. Артына), Берт-Даг (даргазы К. Ш. Дугур), Чыргаланды (даргазы Д. Д. Доңдуй) суурларның ажылчы чонунуң көдүргеи айтырыгларын күүсконм хуралдарынга чугаалажып, байдалды экижидериниң хемчегларын алгылаан. Ол хуралдарга колдуунда-ла садыг, амыдырал хандырылга, корум-чуурум болгаш өске-даа айтырыгларны сайгарып чугаалашкан.

Райкүүскомнуң киидистеринден районнуң сошиал хандырылга киидизи (эргелекчизи М. Ч. Чамзырай) совлгу үеле ажылын экижиткен. Чоинуң чагаа-бижиикге, саналдарынга болгаш хууда айтырыгларынга дыңнангыр болуп, көскү ажылдарны чоруткан. Чурттакчы суурларга, ялбан организашия, будурулге черлериче беш удаа үнүүшкүнү кылын, тайылбыр массалыг ажылды экижиткен.

Чоинуң чагаа-бижиикге, саналдарынга, хууда айтырыгларынга үндезилээш садыг, районнуң амыдырал хандырылга эргелелиниң болгаш өмнелге черлериниң ажылын райкүүскон хуралдарынга дыннап, чугаалашкан. Чижээ, моон түңнелиниде район эмнелгезиниде ажыл экижип, чоидан хомудалдар кирбестээн.

Садыг хандырылгазы чогуур негелдезинде дүүшпес дээрзиниң дугайында эрткен чылын хомудалдар тургулаан. Ол талазы-биле ажылды экижидери-биле районнуң хереглекчилер пинтилелиниң ажылын райкүүскон хуралынга сайгаргаш, ажылды экижидерни райпо баштаар черинге даасқан. Амгы үеде районда садыг ажылы мурнукузундан экижип турар.

Улус депутаттарының Шуурмак көдээ Советиниң күүсконмунда хамаатыларының чагаа-бижии, билдиринишкиннерибиле ажыл кошкак тургустунган. Оон күүселдезинин контролю чок. А Кызыл-Чыраа көдээ Советинде бо ажылдарны чорудуп турары эрелгей. Чоидан кирген хомудалдарны канчаар шиитпирлээниниң отчёттарын бербейн турар.

Хамаатыларның чагааларынга, дилег-хомудалдарын

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улуг ажыл-агыйыңга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп коргеннинең демдеп кылдыр СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омүнзевинден шаңнаары болза:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Часкал Сыгдыгировна Бапай-оол — райкүүскомуның иштин херектер киледиишиң ведомстводан дашкаар таныыл черииң салбырының ажылчыны.

Комбу Бавууевич Донгак — «Хөндергей» совхозтуң хой-жузу.

Шожутмаа Дамдын-ооловна Кара-Сал — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Опейен Савчиевич Куулар — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Очур Мажапович Куулар — пенсионер, Чадаана хоорай.

Хеймерек Мумбажыковна Куулар — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чучун Манайовна Куулар — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Бландин Чирмит-Дажыевна Монгуш — райкүүскомуның иштин херектер киледиишиң ведомстводан дашкаар таныыл салбырының контролёру.

Сесекова Чульдумовна Монгуш — Тыва автотранспорт эргелелиниң Чадаанада автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Мария Павловна Сат — «Тыва» совхозтуң столоваязының повары.

Полина Константиновна Фирсова — райпо кондитери.

Мытмык Доруйгуевна Чамзын — пенсионер, Чадаана хоорай.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН:

Зинаида Петровна Гончарова — «Кок-Тей» совхозтуң бухгалтери.

Анна Ивановна Копытина — ССРЭ-ниң курбанкызының Тыва республика конторазының Кан-Хем салбырының ажылчыны.

Зоя Александровна Кочиева — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның КМК—2-ниң ажылчыны.

Зинаида Федоровна Кургинская — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунун архитектору.

Самдын Шомукейович Монгуш — «Шамбалыг» совхозтуң дарганы.

Иван Ильич Морозов — «Сукпак» совхозтуң автокран башкарыкчызы.

Вукендей Самбылдайович Ооржак — «Шамбалыг» совхозтуң хойжузу.

Ирина Климентьевна Саночкина — райкүүскомуның чурттагга коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң гостиница ажылчыны.

У-Херел Мээренович Сарыглар — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Дыкпевич Чылбак-оол — «Х Улуг Хурал» совхозтуң ажылчыны.

Анна Павловна Шишкина — Тыва электри четчилериниң шеригжиткен таныыл черииң адыгжызы.

Анна Федоровна Юрченко — Элегес-Аксының эмнелге участогунуң санитарказы.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Өлзеймаа Сандовна Монгуш Баян-Тала ортумак школаның ажылчыны.

«АЛДАН-МААДЫР» СОВХОЗТАН

Алдын-оол Сарыг-Хапович Куулар — хойжу.

Александра Киштеековна Монгуш — ажылчын.

Чаш-оол Конгаштаевич Куулар — хойжу.

Валина Чадамовна Монгуш — ажылчын.

Нина Чамбалдайовна Ондар — ажылчын.

Тадарыкпай Чучунмаевич Ооржак — ажылчын.

Шалдавк Дондуповна Ооржак — ажылчын.

Белдир Вайыр-ооловна Сарыглар — ажылчын.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Тамара Ивановна Ачисова — Хову-Аксында холушкак садыгның садыгжызы.

Татьяна Васильевна Баклагина — районуң иштики херектер киледиишиң ведомстводан дашкаар таныыл черииң салбырының контролёру.

Сесекова Чульдумовна Монгуш — Тыва автотранспорт эргелелиниң Чадаанада автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыны.

Мария Павловна Сат — «Тыва» совхозтуң столоваязының повары.

Полина Константиновна Фирсова — райпо кондитери.

Мытмык Доруйгуевна Чамзын — пенсионер, Чадаана хоорай.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН:

Зинаида Петровна Гончарова — «Кок-Тей» совхозтуң бухгалтери.

Анна Ивановна Копытина — ССРЭ-ниң курбанкызының Тыва республика конторазының Кан-Хем салбырының ажылчыны.

Зоя Александровна Кочиева — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның КМК—2-ниң ажылчыны.

Зинаида Федоровна Кургинская — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунун архитектору.

Самдын Шомукейович Монгуш — «Шамбалыг» совхозтуң дарганы.

Иван Ильич Морозов — «Сукпак» совхозтуң автокран башкарыкчызы.

Вукендей Самбылдайович Ооржак — «Шамбалыг» совхозтуң хойжузу.

Ирина Климентьевна Саночкина — райкүүскомуның чурттагга коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң гостиница ажылчыны.

У-Херел Мээренович Сарыглар — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Дыкпевич Чылбак-оол — «Х Улуг Хурал» совхозтуң ажылчыны.

Анна Павловна Шишкина — Тыва электри четчилериниң шеригжиткен таныыл черииң адыгжызы.

Анна Федоровна Юрченко — Элегес-Аксының эмнелге участогунуң санитарказы.

Дагбажык Дондуповна Бараан — пенсионер, Тоора-Хем суур.

Чашпаяк Даржаевна Кол — Тожунуң топчутпен библиотека системазының Азас кодээ филиалының библиотекары.

Кол Кенден-Самбуевна Матпаржык — пенсионер, Тоора-Хем суур.

Татьяна Александровна Сады — пенсионер, Тоора-Хем суур.

Барба Доруй-ооловна Сат — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Клавдия Донгаковна Серен — эмнелге шуптузунуң эргелекчизи, Адыр-Кежиг суур.

Агафья Александровна Тартабаев — пенсионер, Тоора-Хем суур.

Дежитей Коловна Чамзын — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Анна Даниловна Шевченко — райпо ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Анай Хууракова Дамба-Хуурак — райпо столоваязының ажылчыны.

Түлүш Базыр-Тараа Дамдый-оол — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң хойжузу.

Түлүш Түлушович Домбай-оол — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Каапа Эртинеевна Дондук-оол — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Агрепена Мефодьевна Жирнова — Тыва транспорт эргелелиниң Шагаан-Арыг транспорт бүдүрүлгезиниң бухгалтери.

Василий Седейпенович Кечил-оол — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Мартыш Сарыг-оолович Мартык-оол — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Ирпал Монгушевна Ондар — райпо ажылчыны.

Кыргыс Чимбиевич Очур — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл-оол Хуурагович Тонгак — «Улуг-Хая» совхозтуң хойжузу.

Сенденмаа Метпигировна Ховалыг — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Хорлуужук Пар-ооловна Ховалыг — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Түлүш Дамбаевна Чанчып — райпо столоваязының ажылчыны.

Суванчап Туматовна Ширигур — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Кыргыс Хунажыкович Шыырап — Шагаан-Арыгның профессионал өрт кезээниң салбыр командири.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Янчанмаа Назыновна Балчыт — Ленин аттыг совхозтуң ажылчыны.

Наинчалмаа Маажиевна Бимба — Нарын ортумак школаның повары.

Серенмаа Ханчыковна Дазый — ясли-сад ажылчыны, Эрзин суур.

Карамаа Номхоевна Довтаамал — Мөрен ортумак школаның ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1983 чылдың июль 18.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

УЛУСТУҢ БЫЖЫГ ШИИТПИРЛИИ

МЕХИКО. (СЭТА). Диктататор Пиночетти доп-дораан дүжүрерин болгаш Вашингтонуң детким турары шеригфашистиг ёзу-чурумну узутканнар негелде Чилиде улам мүштүү-биле калбарып турар. Чили хой-иниттиниң калбак кежектериниң ёзу-чурумга удур бүгү күштерин киржилгезинбиле шилчилгениң демократтыг чазаан тургузары дээш демиседдиң кыйгырыынның адаа-биле улам сырый каттыжып турарын Чилиниң Компартизазының ТК-зының кежигүнү Хосе Кademартори мексикан «Уно мас уно» солтуга интервьюзунга медеглээн. Улус «Ам болзун!» деп шыгмызы-биле негеп, демократтыг доп-дораан катап тургузарынче кыйгырып турар. Чөөн партиялар-биле чергелештир христиан демократтар болгаш өскө-дээ хой-хой бөлүктер Пиночеттиң дүжүрерин чедип алыр дээш демисежип турар. Ол чорук диктаторга удур фронтуну дыка күштелдирип турарын ол демдеглээн.

Ниити эчис сорулгалар дээш кадыг кедеглишкиннериниң улут дээштинь болгаш ажылчын аңгының политика талазы-биле бышкының Чилиге боол эртикен национал удурланымшкын хүнерн бадыткаан.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРНИҢ БЫЖЫГ СӨЗҮ

ТОКИО. (СЭТА-ның корр.). Чурттуң 4.550 муң ажыг ажылчыннарын болгаш албан хаакчыларын каттыштырган Японияның профэвилелдериниң Чингине чөвүлелиниң съездизи ында ажыттынгаш, ажылын үргүлчүлеп турар. Оон делегаттары келир чылда ажыл-чорудулганың программазын чугаалашкаш, хүлээп алыр болгаш Японияның ол эң улуг профтөвүүнүн чаа удуртукчуларын сонгуур.

Профэвилелдериниң Чингине чөвүлелиниң даргазы М. Макизэа съездиниң ажыдын турганда, Я. Накасонэвтиң чазаанын Вашингтон-биле шеригжавлелиң быжыглаарынын болгаш Р. Рейганның администрациязының ядролуг стратегиязынче чурттуң улам-на хаара тударының оруу-биле бар чоруур айылдыг угланышкынның шынгын бүрүү шаап, шүтүмүүлээн. АКШ-тың ШДК-зының «Карл Винсон» дээр атомнуг авианосезиниң болгаш «Томагавк» деп чалгынныг ракеталар ап чоруур линкор «Нью-Джерсиниң» япон порттарже ыыткап киреп деп турар чоруу бистиң чуртувустуң дешкээлеринге АКШ-тың ядролуг ракеталарын тургузарының үндезинин салып сорулгалыг деп. М. Макизэа демдеглээн. Төкке биле Вашингтонуң ыыдыг чүткүүл тайбыга болгаш Японияның аймак чок чоруурга кыжанышкын болуурун Чингине чөвүлелдиң даргазы чугаалаан.

В. ГОЛОВИН.

ӨРТ БООП ТУРАР

ПАРИЖ. (СЭТА). Порто-Векьио хоорайның чоогунда Корсикада боол турар күштүг өрттеринге түңнелиинде амдаа 700 гектар хире арга-ыяш хүюктелдыр өрттенген. Эрткен неделяда анаа 400 гектар ажыг чер өрттенип калган. Өрттүң өскүн үнген чылдагааны ол ортулукта кандаашкыныңг, ынаг агаар боол турар.

Чай санында-ла Францияда арга-ыяштыг черлерде өрттер ёзулуг национал хоозуралды болдуруп турар. Чүгле бо чылын өрттер 53 муң гектар иогаин шолду узуткаан.

ТӨӨГҮҮЛҮҮ БАЙЫРЛАЛ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуа улус боттарының авангардының — Национал Хосталганың Сандинозу Фронтузуун (НХСФ) тургускан хүндел бээр 22 чыл болганын байырлап демдеглээн.

1961 чылдың июль 23-те үндезилеттинин тургустунган ол фронт быжыглышкынның аарберге оруун эрткен болгаш өүүлүг күш болу берген. Оон улуруттулгазы-биле никарагуа улус америк ёзунуң чалчазы Сомосаның диктаторжу ёзучурумун дөрт чыл мурнунда дүжүр октаан болгаш чуртту катап тургузарын, дараалаан чүүлдерге оок чаа киитилелдин бактаадырын эгелээн. НХСФ-тиң ажыл-чорудулгазының амгы үеде эң кол уламышкынарының бирээзи—революстуг болуушкуннарны улам хамыладыры, биижик балбес чорууктуу, ажыл чокталымышкынны болгаш ядыы-түрегни чоруктарны узуткаары шыкаш, ынаг-дыг чугула социал-экономиктиг сорулгаларны шинтиирлээри боол турар.

УЛУСКА УДУР

ДЕЛИ. (СЭТА). Чуртта шериг байдалы дүжүрер болгаш бүгү-ниитиниң парламент соңгудааларын кылыры дээш демиежип турар Пакистан улустуң күзел-соруун Исламабаттың шериг ёзу-чуруму каржызы-биле тоол карбейн турар. ЮНИ агентилелдиң Пакистанның радиозунуң замчыткынына үндезилээн, элиннатканы болза, генерал Зиял уль-Хак демократтыг тургузары дээш шимчээшкин киржикчилериниң соңгудаларның хуусазын доктадыр дугайында негелдезин хүлээп албайн барган. «Ислам принципинге үндезилеттинген кандыг-ла бир «политиктиг системаны» тургузар дугайын августуң 14-те улуска чарлаарын» шериг администрациязының баштыңы медеглээн. Ол система дерек кырында амгы антидемократтыг коруп-чурумну хообүлүзүдары болуруп хайгаракчылар айтып турар.

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

КАИР. Чылдың-на Египеттиң ажылчын күүнүне 470 муң кижи немежип турар.

Ол болза, чурттуң ажыл кылын шыдаар чоогуңуң барык 3,6 хуузу-дур. Чуртта ажылчын холдарның дүргеп өзүлдези ажыл чокталарны ажылга хүлээп алырынга хой санныг бергелерни тургузуп, кижилериниң Египеттеги массалыы-биле үнүп чоруурун, ылаңгыя бедик мергежилдиг кадрларның болгаш дээди бичиглиг кижилериниң аразында ковүдезин турар.

БОГОТА. Чурттуң эң улут профпаттыжышкынкынарының бирээзи — Колумбияның ажылчы чоннарының профэвилел конфедерациязының (КАПК) IV национал съездизиниң ажылы үргүлчүлеп турар.

Реаксыныг идеегеттериниң талазындан халдаашкынкардан демократтыжылганы камгалаары-биле ажылчы чоннарның чыгыс эвес улам быжыглаарының чугулазы ооң киржикчилерн айтып турар.

ЛУАНДА. МПЛА — дыыктар партизазының Национал комитединиң пленуму болган.

Пленумукка Анголага чаа питалелдин тургузарынга аныыктарның киржирин калбартырылың, аныык салгалды ангола революциязының идеалдарынга бердинген болурунга кижизидериниң айтырыгларын чугаалашкан. Ооң киржикчилери чурттуң мурнакчы аныыктарын каттыжырган ол организациязының ажылчының түңнелин үндүргеш, 1983-1984 чылдарда ажылдың планын хүлээп алган.

ПАРИЖ. Июль 25-те АКШ-тың баштайгы самолёттары Нджаменада бронетранспортёрларны, боо-чепсекти болгаш он-чемзекти чедире берген.

Рейганның администрациязы эрткен неделяда Хиссен Хабренің чазаазының эргезинге 10 млн. доллар ортектиг чепсектерни болгаш дайынчы техниканы бээр деп шинтиирлээш, Чадтың херектеринге холгаарлаашкынны улам күштелдиргеш билдингир.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОФИЯ. Болгарияның шолдёринде тараа ажаан алышкыны дооступ турар. Чаашкын тураа-дээ агроүлетпүр комплекстеринин ажылчыннары кызыл-тастың болгаш суланың ажаалдазы доозулганы рапорттап турар.

Бо чылгын ажаалда кампанияны кыска хуусада чорудары көрдүнген. Кодээнин ажыл-ишчилери аяс хүн бүрүзүн хилис барбазын дээш шалычы ёзу-биле ажылдап турар. Оларга улуг дузалы үстүкү класстың өренчикчилери болгаш студентилер. ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң база ол шыкаш ГДР-ниң областарындан келген найырал экипажтарының механизаторлары көргүзүп турарлар.

ЭДЧ-ниң чурттарындан болгаш ооң иштинде Совет Эвилелинден келген болгаш чурттуң бүдүргени чаа көдээ ажыл-агый техниказы бо дүжүт ажаалдазының үезинде болгар суурнуң ажылчыннарының ажылын чигеткен.

ПРАГА. Бо беш чылда үзеттирүүрге «үшкү салгалдың» роботтарын тургузары-биле Чехословакияның болгаш Совет Эвилелиниң конструкторазы нады ажылдап турарлар. Оларның тургускары «электроннуг дузалакчылар» фрезерлиг болгаш металл кезер станоктарны хандырып турар. ССРЭ-де ооң компьютерлиг хандырылгазының системазын ажылдап кылып турар, еске кезектерин ЭДЧ кежигүнү чурттарның машина тудумчулары бүдүрүп турар.

ЧССР бо беш чылдың төнчүзүнде кадыг ажылдажылганың түңнелинде үш муң роботтарны кылырын планнаан. Республиканың улус ажыл-агыйының ажыгланы эдырларынга оларны калбаа-биле ажыглап эгелээр.

ГАВАНА. Матанзас можуда Эдди Тейхеро аттыг пос-таазы фабриказы Монкада казарманынче маадырлыы-биле халдаанындан бээр 30 чыл болган байырлалга тураскаадыкан социалистиг чарышка бодунуң адырыгга тиилечин болган. Ол бүдүрүлгениң ажылчыннары бүдүрүлге планның ажыр нүүсетинен болгаш чигиттиң болгаш материалдарның камналгазын чедип алган. Бо чылда оларның кол чедиишкини— бүдүрген бараацларга нүрүшенің шынар демдээн бергени.

Кубаның пос-таазы үзеттирүү чартык чыл планын чедиишкиниг нүүсеткен болгаш пландан ажыр 2,7 миллион песо түңнүг продукцияны бүдүргеп. Хосталга ортулуунуң пос-таазычылары ботарының чедиишкиниерин Монкаданың байырлалынга тураскаадып турар.

ХАНОЙ. Социалистиг Вьетнамның мурнуу можуларының балыкчыларының ажылын улам кадбарган. Республиканың «ак-көк шыналарының дүжүдүн» алыр дээш балыкчылар далайже хүннүң чорупдыр.

Балык ажылы вьетнам экономиканың бир чугула адыры болуп турар.

Бо чылдың алды 7 айларының иштинде балык болгаш еске-дээ далай продуктуларын тывары эңир чылдың бо үеен-биле децизээре 16 катап өскен, даштыкыже үндүр садары үш катап моовдээн. Күш-ажылды организастарын экижатиениинден болгаш акша телевизиниң чаа хевирдерин калбаа-биле ажылгаанындан ыыдыг өүүлде чедип алдыктаан.

Балык ажыл-агыйының сайзырапынга Совет Эвилели-биле бижыг кадыг ажылдажылганың үжүр-дүзазы база улуг.

ССРЭ Вьетнамга амгы үениң балыкчы судноларын берип, бедик мергежилдиг кадрлар белеткээринге дузалы көргүзүп турар. Балыкчыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидеринче үзеланган шинчилел ажылдарын ийи чурттуң эртемденнери чорудуп турарлар. (СЭТА).

ТАЙБЫҢ ЭСТАФЕТАЗЫ ШВЕЦИЯДА

СТОКГОЛЬМ. СЭТА-ның корр. Н. Вуколовтуң дамчыткыны: Вермланд областың административтиг төвү — Карлстадтың төп шөлүнге митингибиле «83-түң чадаг-терге чарыжының» киржикчилерин тайбың талалакчыларын ук чер организацияларының активчилери, хой-иниттиниң болгаш хооорай эрге-чагыргазының төлээлекчилери үткүп алганнар. Вермланд областың швед тайбың комитединиң салбырының болгаш арбитражының даргазы Агнета Оберг ол митингиге чүве чугаалаан, амгы үеде эң чугула сорулга—ядролуг чепсегленнишкинин эдерге бүдүрериң соксадыры. Бармын Европага ортумак мракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарын болдурбазы боол турарын онзалап демдеглээн. Ыыдыг кыйгырыларны чадаг-терге чарыжының киржикчилериниң хоозунда бижээн болгаш бистер ооң-биле бүрүн эң-сеткил каттыштырып турарывыста илередип тур бис.

Карлстадтың хооорай чагыргазының даргазының оралакчызы Альф Юханссон тайбын үеде чурттаары дээрге, бомбүрзектиң бүгү улустарының күзели болурун айыткан. Чадаг-терге эстафетазының киржикчилеринден боттарының мурнунга аңгы-аңгы чурттарны тудуштурар онзагай «ковүргүнү» салыр деп буянныг сорулганы салган-дыр. Ол эзис сорулганы ак сеткилдиг бүгү кижилер изин-биле чүүлдүзүнүп турар.

Аныыктар бажыңынга найыралдың интернационалчы кежээн база болган.

Эстафетаның киржикчилери Швецияның оруктары-биле 300 ажыг километрни эрткеннер.

ЧАДТА БОЛУУШКУННАР

ПАРИЖ. (СЭТА). Америк боо-чепсекти болгаш дайынчы техниканы кедергей чажыт байдал-биле Нджаменаның амгы ёзу-чурумунга чорудуп берип турар. АКШ-тың шеригагаар ужар чүүлүнүң «С-141 старлифтер» деп самолёттарындан америк боо-чепсекти болгаш дайынчы техниканы Чадтың наймыылалынга дүжүрер үеде ынаар даштыкы болгаш тус черниң журналистериниң чообшулаарын шыггызы-биле хораан.

Самолёттардан түжүү кажан дүжүрүп турган үеде ынаар чоокшулаарын ораладыкан Барыын Чүктүң үш журналистерин эрге-чагырга-дыг чугула социал-экономиктиг сорулгаларны шинтиирлээри боол турар.

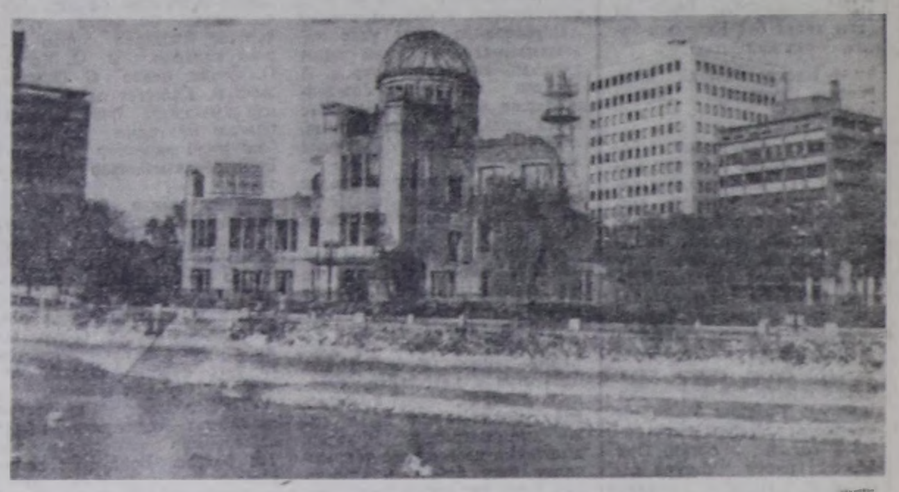

ЯПОНИЯ. Чылдың-на, августуң 6-да, Хиросиманың Тайбын Парыгында коцгаларның кажыыдалдыг үнгери 300 муң ажыт кижиниң амы-тынын харын угда үскен ядролуг айыыл-халапты дугайын кижи төрелгетенге сагындырып турар. Ооң соонда үш-ле хонгаида Нагасаккиге база шакпа мыдыг аймыл таварышкан. «Бистер шулбусту ажылдапкан бис!» Америк атомнуг бомбаның ады Р. Оппенгеймер кижилерни мичаар араатанзыг ёзу-биле узуткаан үүлгедишкинни магадап чугаалаан.

Атомнуг коргудуушкуунуң дузазы-биле бүгү делегейни дискек кырынга олуртуп, согүртүп алыр дээш хоозун оралдажымышкын кылыры-биле Вашингтонуңун ол араатанзыг үүлгедишкинниге таварышкаш, амы-тынын оксунган, балыг-бышкын арткан кижилериниң хилинчек-човуланын Хиросимада Тайбын Музейиниң делгинирлери коргүзүп турар. Ол делегелгеин көөр дээш хоорайның чүс-чүс чурттакчылары, чурттуун бүгү булунналарындан келген кижилер барып турар.

Чүгле Японияда эвес, харын база бүгү делегейде ядролуг кижажымышкынга удур демиселлиң дендээ апарган Хиросима тайбыкта мынакшымаат япон күштериниң шинчээшкининиң төөн боол турар. Чаш-чыл апарган Тайбың марыжы Хиросиманың Тайбың Парыгында массалыг чыскаал-биле дооступ турар. Ол хоорайга чылдың-на ядролуг чепсекти хоруурун дээш чурттар арасында конференциязы боол турар.

Улустар Хиросиманы болгаш Нагасакинин утпайн турар. Олар 38 чыл мурнунда болган аймыл-халапты утпаан, оон кичээнгейгини кылганнар. Ядролуг өлүм бомбүрзек кымынга түрбес ужуруур. Ол эзис улуг күштүг, үргедиген, өлүрүкчү чепсекти хоруур ужуруг.

ЧУРУКТА: Хиросимада ол бажыңны атомнуг частымышкы соонда ол-ла девээр артырып каан.

О. Туркийнин фотоёзу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

МАЛ ЧЕМИН ӨРТТЕН КАМГАЛААР

Бо чылгы чаашкыныг болганы-биле республикамның кайы-дээ девискээринде озат-сиген эки үнген. 1983—84 чылдарның кыжымдан ниитиниң болгаш дузалал ажылагайларның малын хүр мендн ажырар сорулга-биле хоорай, суурларның, кодээнин бүгү ажыл-ишчилерн амгы үеде мал чемининг белеткелиниче массалыы-биле кирипкен. Мал чемин чогуур үезинде четчир кылдыр белеткеп алыры-биле холбаштыр, ону янзыбүрү чидириглерден камгалап, кадагалаары—кижи бүрүзүнүң хүлээлгези.

Мал чемнерине эрткен чылын чамдык удуртукчуларның болгаш орт командаларның ээ-харысалга чогундан, өртке удур дүрүм-саавырларны күүсетпес чоруудан, республикавыя чамдык ажыл-агыйларынга өрттер болгулап, дыка ковей мал чемнерин орт халавы узуткап каанын уттуп болбас. Бо чылын мыдыг таварылгаларны катаптаваан, мал чемнерин белеткеп турган үезинден эгелээш, ону чоо ажыглап, ажаап-кадагалап, бүгү-ле черлерге өртке удур чурумнарны шыңгыы сагыыры негеттинип турар.

Эрткен 1982 чылдың сентябрь 5-те Өвүр районуңу Ак-Чыраа деп черге Мөңгүн-Тайга районуңу «Мөген-Бүрен» совхозунуң белеткээш, саразаттап каан 287 тоина сигенн өрттеннп калган. Ол орт Мөген-Бүрен совхозтуң удуртукчуларының өртке удур негелдеерни күүсетпейн, ол сигенге таныыл-дежурныйлар тургусаанындан ук орттуң өскүп үнген чылдагааны тыныйбайн барган. Ол-ла чылдың октябрь 19-та Таңды районда Тока аттыг совхозтуң 40 тоина сигенн өрттенген. Ол орт Б. Оюн дээрсинин сараат сигеп араазында ажык отту семчилел чок, кайы-хамаан чок ажыглаанындан болган. 1982 чылдың октябрь 8-да Кызыл районуңу «Тинлелге» совхозунуң 10 тонна витаминниг сиген далганы өрттенген. Ол орт база-ла сиген далганы шыгжаан складты өрттеп чогуур негелдезинге чедир кылбаландан болган.

Үстүнде чижектерде ышкаш өрттер Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Кан-Хем районнарның ажыл-агыйларынга база болгулаан. Айыткан районнарның болгаш ажыл-агыйларының удуртукчулары бо чылын база-ла өртке удур хемчегларже шоолуг салгыш салбайн, оон чогуур түңнелди үндүрбейн турары хынаалдалардан илерээн. Эрткен чылын болган өрттерниң көп чылдагаанында ол районнарның ажыл-агыйларының удуртукчуларының болгаш өртке удур хайгаарал органнарының ажылдакчыларының өртке удур чурумнарны сагыыр талазы-биле чогуур хемчеглер албаанындан база чамдык кижилериниң мал чемн кадагалаар черлеринге кайы хамаан чок таакпылап, ажык оттар ажыглаанындан болгаш чамдык бичии ургуларның отбиле ойнаанындан болганын ол фактылар бадыткаан.

Мал чемнерин белеткеп, ону ажаап, кадагалап турар үезинде мооң адаанда айыткан дүрүмнерни бүгү-ле удуртукчулардаң эгелээш кижи бүрүзү шыңгыы сагыыры негеттинип турар.

Ажыл-агыйларының удуртукчулары ажаап алышкын үезинде өртке удур белеткелди чогуур үезинде чорудар болгаш ажаап алышкынга киржир механизаторларны болгаш өске-дээ бүгү кижилерни орт айыылын болдурбас болгаш өртке удур чурумнарны сигеп, тараа шөлдерингге, шиңнар, складтарга шыңгыы сагыыр талазы-биле сургап, өредири чугула. Ажаап алышкынга киржир машина-техниканы өрттен аймыл чок кылдыр кылдырар тускай харыысалгалыг кижилерни баш удур томуйлаш, оларның ажылын хүн бүрү хайгаарап удуртур. Өртке удур тускай сургаалда эрттинэн кижилер тараа, сиген ажаап алышкынынга киржирн хоруглуг. Ажаап алышкынга киржир машина-техниканы өрт өжүрер дериг-херексел-дер-биле бүрүн хандырган турар. Өрт өжүрер дериг-херексел чок машина-техниканың ажаап алышкынга киржирн база хорутлуг.

Сараатгал, чөпээнинең каан сиген-саван чакынга таакпыларны, от ажыглаарны, от салыры шуут хоруглуг. Орук кыдыныдан, тараа шөлдерингдеп кескеп сыгенин тараа шөлүнден, орук кылдыныдан 30 метрден чоок эвес черге сараатгаар.

Мал чейн шыгжаар складтарны, шөлдерни, тускайлаан черге тургузар болгаш сараатгарны долгандыр ырва 15 метр черни аңдазын-биле чарып каан турар, ооң калбаа 4 м болур. Бир сараат сигеннин таваан салган черн 300 дөрбелчин метрден улгатпас, а пресстеп, шарып каан сиген саванның хемчээли 500 дөрбелчин метрден ковей эвес болур. Сараатгар араазыкын ырва 20 метрден чоок эвес турар ужурлуг.

Сиген, саван сараатгарын ийи эш кылдыр тургузуп ап болур, а мыдыг таварылгада ол ийи сараатгын араазының ырва 6 метр болур. Оларның чанында өске ийи сараат сиген, савандан оларның ырва 30 метрден чоок эвес болур. Кезек бөлүк сараатгарның араазында өртген камгалаан үзүктелчек черлериниң ырва 100 метр болур. Ийи эш сараат сиген, савандарны орт эрттнес кылдыр долгандыр калбаа 4 метр кылдыр аңдазын-биле чарып каан турар. Сиген, саван сараатгары электри шугумудан 15 метр ырак тургузар. Оруктардан, бажыңнардан болгаш өске-дээ тудуглардан сараатгы 20—50 м. ырак тургузар ужурлуг.

Сиген, саван, өске-дээ мал чемнерн белеткээн черлерже тускай от эрттирбес херексел-дер-биле кылдынмаан автомашиналарны, тракторларны чорудары хоруглуг. Трактористер, комбайнерлер, чолаачылар ажылче кирерининң мурнунда оларны хынап алыр хүлээлгелиг.

Мал чемниге ажылдан турган тракторларны сиген, саван сараатгарының араазынга от үнер хоолайлардан от дамчаш сиген, саван өрттенмезин дээш 3 метрден чоок кылдыр тургузуп болбас. Кырында сиген, саван чүдүрүп каан машиналарның чүгүн зүжүрерде машиналарның моторларын өжүрүп алыр.

Өл-шыгы улуг сигенин сараатгаарда, оларның араазын 20 метрден чоок эвес кылдыр тургузар болгаш сиген бодунуң шыгындан өрттенн бербезин дээш үргүлчү тускай термометрлер-биле хемчээп, хайгаараар ужурлуг.

Витаминниг сиген далганын белеткээр АВМ-ни тускай черге тургузар болгаш ооң кырын дуглаан кывынгыр ыяш шывыныың кезектерин тускай орттенмес холуксаа-биле сиңирип каар. Өске тудуглардан сиген далганы белеткээр черниң өртген камгалаар араазының ырва 50 метрден чоок эвес болур, а сиген, саван сараатгаан складтардан 150 метр ырак болур.

Агрегатка ажылдаар кижи бүрүзү өртке удур сургаалдаништруктажты албан эртикен турар.

Белеткеп каан сиген далганының шыгы 8—10 хуудан эртпес болур. Сиген далганын ханазы өрттенмес, тускай складтарга шыгжаар. Сиген далганы шыгжаар складтарга үндүр тыртар тускай хоолайлар кылза чогуур. Сиген далганын бодунуң шыгындан өрттенмезин дээш, ооң изнин үргүлчү хынап турар.

С. КУУЛАР.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРГЕ

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш РСФСР-ниң Культура министерствозунуң коллегиязының «Тыва АССР-ниң культуразының болгаш уран чүүлүнүң СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр сайзырадының дугайында» доктаалын күүседир сорулга-биле республиканың культура ажылдакчылары, чогаадыкчы эвилелдер бедик кодуруүшкүнүг ажылдап турар.

Оларның кол-ла кичээнгейи кодээ чоннуң культурлуг хандырылгазынче утпаан. Чоннуң хостуг шакты чөп ажыглаарынга, күш-ажылдың будурукчулүүн бедидеринге, аныяктарның мөзү-шынар кижизидилгезинге культура-чырыдышкын черлериниң ажылы кол черни эзлей берген. Ыраккы районнарже комплекстиг үнүүшкүннерни организастаары чаңчыл болган.

Күрүне филармониязының чогаадыкчы коллективтерл чартык чыл иштинде кодээ ишчилерге 47 муң ажыг концерттерни көргүскен. Хогжумшин театрының артистери 142 шинии көргүскен. 21 муң кижи оларның ойнаарын көрген.

Кодээнниң ишчилериге күрконцерт шугуму-биле келген коллективтер барып турары эки. Ыладгыл Кыргыс ССР-ниң улустуң артизи Э. Турсуналиветиң удуртканы фольклорлуг ансамбль улустуң сеткилинге коңчуг таарышкан.

Малчыннарның культурлуг хандырылгазынче Тожунун, Бай-Тайганын, Таңдының агитбригадалары улуг сагыш-ты салып турар. Чижээ, 30 ажыг үнүүшкүннерни кылташ 1 муң бай-тайгажыларга Тэвлинниң агитбригадалары концертти көргүскен.

Фермаларга, хову турлагларынга, хойжу бригадаларга көжер библиотекаларын Таңдының, Чоон-Хемчиктиң библиотека системаларының филиалдары хөй-биле чоруткан.

Кызылдың уран чүүл училищезиниң 64 доозукчуларының кол нуруузу кодээ районнарже ажылдаар күзелин илереткеннер. Клавдия Байкара «Алдан-Маадыр» совхозтуң кодээ Культура бажыңында ажылдап эгелээн. Ол ында тацшы, хөомей-сыгыт болгумнериниң ажылын эки-жидер дөш тура-сорук-биле ажылдап кирипкен.

Культура чырыдышкын черлерине кадрлар белеткээрин совхозтарының удуртукчуларының чүгула деп көрүп турары таварылга эвес. Кайда культура ажылы эки деңнелде болдур, онда корум-чурум болгаш кижиандилге айтырыы эки болур. Ынчангаш культураның өөредилге черлериниче аныяктарны шилип чорудар айтырыг база чугула. Бо чылын Чоон-Чүктүң культура институдунче бот-өөредилге-биле безин 32 кижи кирип алган. Оларның хөй кезии ажыл-агыйларның стипендиаттары болуп турар.

А. БАГЫР.

Москваның «Олимпийжи» спорт комплекизинге сураглыг совет шулукчу Е. А. Евтушенконуң авторжу кежээнин ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң уран-чечен литератураны пропагандалаарының Бүгү-эвилел бюрозу организастап арттирген.

ЧУРУКТА: шулукчу Е. Евтушенко биле чогаалчы Ч. Айтматов кежээнин эгелээринiң мурнуу чарында «Олимпийжи» спорт комплекете турары.

В. МАСТЮКОВ биле В. САВОСТЬЯНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТУС-ТУЗУНДА

Спартакиаданың одун кывысканының соонда каш-ла минута болганда Москваның бир ужунда «Измайлово» спорт ордузунга спартакиаданың аныяк киржикчизи, 22 харлыг штангист Оксен Мирзоян болдунуң деңзизинге тиндээш, харын-даа делегейниң үш, бүгү-эвилелдиң ийи рекордарын тургускан. Ол штанганы хенертен өрү октаарынга 127,5 кг болгаш идип ундурериңге 160 килограммны апкан.

Ол 52 килограмм чедир деңзилиг спортчу тиилелгелерниң алды шеңелделерниң бежин кылгаш чедип алган.

Болгар атлет Николай Димитров болгаш москвачы Олег Карөөнидиң олар мөңгүн база хүлер медальдарга тус-тузунда толептиг болганнар.

ДЗЮ-ДО

ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының программазынга кирген дзю-до маргылдаазының эң аар деңзилиг спортчуларының сегиржип алышкымы эртken воскресеньеде Москвага болган. Аңаа Тбилисиниң төлээзи, 22 харлыг спортчу Малхаз Берашвили эң чиик деңзилиг (100 кг чедир) болза-даа, удурланыкчыларын арыг тиилеп ап, шылгараан.

Спартакиаданың болуп эрткен маргылдаалары бистиң чуртувуста дзю-до хүрештиң сайзыраанын, чаа спортчуларның немежип турарын бадытkаан. Кысказы-биле чугаалаарга, Москвага, октябрь айза болур делегей чемпионадынга киржир төлептиг мөгелер совет командазынга составында эвээш эвес.

ЧАА РЕКОРД

ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының штангистер маргылдаазынга Ереван чурттуг 22 харлыг студент Юрик Саркисян (60 кг деңзилиг) 172,5 кг штанганы көдүргеш, ССРЭ рекордун база катап тургускан. Ол эрги рекордтан 2,5 килограмм аар болган.

СУГ ИШТИНГЕ ЭШТИРИ

Суг иштинге дүргеи эштиринiң маргылдааларын спортчулар делегейниң ийи чаа рекордтары-биле эгелээннер. Новосибирскиден келген спортчу Алексей Жуков 1500 метриң дистанциязын 12 минута 57,79 секундада ласталыг эрткеш, Михаил Калужскийниң делегей рекордун чаарткан. Киев чурттуг Светлана Успенская үк дистанцияны 13 минута 58,18 секундада эрткеш, база катап бодунуң рекордун чаарткан.

ЧАДАГ-ТЕРГЕ

ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының программазында киргеи хууда бирги чер дээш чадаг-терге маргылдаазынга москва чурттуг Татьяна Шадская 60 километр дурттуг аэр-дагыр оруктуу хамыкты мурнай эрткен. 17 харлыг ригажы Лайма Бужите биле 18 харлыг оон чангыс чер чурттуу Ингуна Пушниня олар ийиги-үшкү черлерни ээлээннер. Старт берген соонда ол үш спортчулар каш-ла минута болганда, өскелерден ораичок ырай бергеннер. Чаңгыс эвес удаа делегей чемпиону, рекордчу Галина Царева (Ленинград) болгаш делегей чемпиону Надежда Кибардина (Куйбышев) олар 35 градус чедип турар иэигде мурнаанларга четпейн барганнар.

ХҮННЭЭРЕК ТЭЭН КЫРГЫС ЧУРТУ

ХҮНДУТКЕЛДИГ ХҮЛЭЭП АЛГАН

Күрконцерт шугуму-биле Тываның хөгжүм-шин театрының артистери июнь айда Кыргыс ССР-те аалдап чораан. Бөлүүнүң удуртукчузу, ССРЭ-ниң чогаалчылар Эвилелиниң кежигүнү, театрның директору Екатерина Дүктүг-ооловна Танова-биле бистиң корреспондентивис ужурашкан.

— Театр бир дугаар эвилелдешкен республикаже үнүүшкүнүң кылган болгай. Ооң артистериниң чогаадыкчы озулдезинге ужур-дузазы улуг болган боор аа, Екатерина Дүктүг-ооловна?

— Кыргыс ССР баар мурнунда дыка дүвүреп турган бис. Программаже эң цыилиттинген номерлер киргеи. Кол сорулга — национал хевирииң ураи чүүлүн көргүзери. Ынчангаш «Хайыраан боттуу», «Дөңгүр-оолдуу» ында киргеи турган. Борта белеткел үезинде артистерниң мергежилиниң бедээни чугаажок, кижи бүрүзү тыва чонуңуң культуразын аксы-дуңма кыргыс чонга чедирерин бедик харыысалга болгаш хүндүлүг хүлээлге деп көрүп турган.

— Кандыг номерлерни республиканың чону эң-не сонуургаан ирги?

— Тываның күрүне шаңналының лауреады, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Мунзук биле Кара-кыс Мунзуктарның ырлары. РСФСР-ниң алдарлыг артистери Хүргүлек Коигар биле Екатерина Кенденбильдиң кады ырлаанын көрүкчүлер сонуургаан. Оларны катап-катап чалап, үр-ле адыш часкап турган. Эң-не солун номерлер Дмитрий Очурнуң каргыраазы биле Кайгал-оол Ховалыгның сыгыды болган.

Кыргыс чон-биле ук төөгүүстен харылзаалыг, домей-лешкек дылдыг болгаш ботботтарывысты билиштивис. Чамдыкта чугаанын утказын безин кижи билип алыр. Бистиң артистер «Бекбекей», «Шаттык», «Ак-куу» деп улусчу ансамбльдер-биле чогаадыкчы ужуражышкынарыны эрттирген түңнелинде, «Бекбекей» ансамбльдиң артистери Ростислав Кенденбильдиң «Аяк шай» деп ырызын өөренип алган. Людмун Солун-оол кыргыс чылгычының Роза Серен-оол улустуң ырларын өөренип алгаш, орта ырлажырга, чон аттыг өөрүүр болду. Өскедаа артистер найыралчы ужуражышкын үезинде кыргыс композиторларның ырларын өөренип алганнар.

— Каяа-каяа чедип кааптыңар?

— Колдуу Иссык-Куль болгаш Нарын областарыга чордувус. Шупту 50 шилерии болгаш концерттерни 22 муң ажыг кижи көрген. Будүүлге коллективтеринге, өөредилге черлериниге найыралдыг кежээлериниге киришкен бис. Кочкоров районда амыдырал хандырылга комбинадынга, Фрунзениң эмчи институдуга солун кежээлер болган. Фрунзе, Нарын, Пржевальск, Чолпон-Ата хоорайларга, Иссык-Куль чоогунда балыкчы суурларга болгаш пансионаттарга чораан бис. Республиканың чонунуң культурлуг хандырылгазынга идепкейлиг киришкен дээш, театрның артистери Кыргыс ССР-ниң Культура министерствозунуң болгаш профэвилелдиң культура ажылдакчыларының республика комитединиң Хүндүлел бижин-биле шаңнаан.

— Аксы-дуңма Киргизияга чорааны силерниң хууда чогаадыкчы ажылыңарга кандыг салдары чедирген ирги?

— Кыргыс черниң каас-чараш бойдузу, ажылгыр чонунуң чеднишкиннери чогаадыкчы хей-аът кирбес аргажок. Найыралдың одурутлары чайгаар төктүп келир. Хүннээректиң кыргыс чер хүндүткелдинбиле хүлээп алган. Кыдыраш долу демдеглелдер бижиттингеи. Бүдүүлгениң мурнакчыларының, уран чүүлдүң кижилериниң дугайында очерктерни бижип бодап турар мен. Шүлүктерни орта-ла бижип эгелээн мен.

ТАЙБЫҢНЫҢ КИЧЭЭЛИНГЕ БЕЛЕТКЕЛ

Хову-Аксының № 2 ортумак школазының башкылары чаа 1983-1984 өөредилге чылының белеткелиниче киришкеннер. Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының болгаш педагогика өөредилге черлериниң удуртукчуларының чоокта чаа Смоленск хоорайга эрткен совуелел хуралының документилери-биле таныжып, оларны амыдыралга боттандырар дээш ажылдап эгелээн.

ССРЭ-ниң Чырыдышкын министерствозу, ВЛКСМ Төп Комитеди, Тайбың камгалалының совет комитединиң сүмелээнии ёзугаар бо 1983 чылдың сентябрь 1-де бүгү-ле ниити билигниг школаларының I—X классчарынга бирги кичээлдерни —Тайбыңның кичээли кылыр эртирер дээш саналды бистиң башкылар ынаа-биле деткип, аңаа белеткелди хынамчалыг эгелээн. Тайбыңның кичээли—школа амыдыралында чаа үүл.

Моңу ада-иелер болгаш төрелдер тодаргай билген турары күзенчиг. Тайбыңның кичээлинге СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың чайгылыш чокка чорудуп турар тайбың политиказын, совет улустуң база бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга тайбыңның, социал-дешилгенниң политиказын. Совет Эвилелиниң делегей байдалының болгаш ооп даштыкы политиказының дугайында, ракета-ядролуг дайынның халавының эрииңге делегейниң тургузар дээш АКШ-тың империалистериниң сарыыл чок күткүүшкүнүн тодаргай чижектерге сойгалап, чугаалап бээри болуп турар.

Тайбыңның кичээлинге СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң онгу чыжымның сесски сессиязының материалдарын, Совет чазактың 1983 чылдың июнь 21-де кыйгырыын, ол ышкаш Болгария, Венгрия, ГДР, Польша, Румыния, ССРЭ болгаш Чехословакияның партия болгаш күрүне удуртукчуларының кады кылганы медеглелни тус-туста класстар аайы-биле өөренир. Тайбыңның кичээлинге ада-иелер болгаш төрелдер база киржир болза эки. Оларның аразында партиияның, күш-ажылдың хоочуннары. Ада-чурттуң улуг дайынының киржикчилери бар, оларны Тайбыңның кичээлиниче чалаар, ужуражыр. Чижээлэрге, эге класстарга эш Ю. В. Андроповтуң он харлыг американ школачы Саманта Смитке харыысын, ол уругнуң ССРЭ-ге ада-иези-биле келгенин чугаалап бээр. Коммунистиг партиияның ондур улуг чаагай планнарын амыдыралга боттандырар, аныяк салгакчыларны өөредир, кижизидер төлээде, тайбың биске эргежок чугула херек деп чүвени Тайбыңның кичээлинге башкылар, ада-иелер, хойнитиниң киржилгези-биле тайылбырлап, чугаалап бээр ужурлуг. Тайбыңның кичээлиниң допчу утказы мындыр.

К. ОЮН,
башкы.

ЧАЙХАНА

Ортаа Азияга шай—чүгле чаагай суксун эвес. Кижилерге ол маңаа ажаар ышкаш херек. Даштын изиг-даа болза, организмге херек өл-шыкты магаботка болдурар. Ынчангаш кудумчуларның белдир санында чайханаларның турары ол.

Чайхана иштинде хеанс чадыглыг ширээде олур мен. Калбак болгаш чидиг өөнүг бүрүлерлиг, дөрт куспак чедип турар чоон теректер болгаш чинараларга хүрээлеткен калбак арык ооң чанында агып бадып чыдар. Чүгле суглуң агымы, кырганнарның —аксакалдарның чугаазы шыпшың өттүр дыңналган. Кожа хевисте шыдыраа оюну изиг түлүк.

Доңгууда шайын чайханщик эккеп салды. Шаажында шайны кудуп алдым. Чыдыныңы таптыын, амданныг чаагайын.

Шаандан бөөр мындыг чорван: чайханщик хымыраан кудуп бөөр болза, келген кижи ону аас-даа дивейн, аякче чес көпеектер кааптар болза, харам кижиин хүндүлевейн, ооң адын баксыратканы ол. Ындыг таварылгалар ковчуг ховар. Чайхананы тудуп турар улус—чурттакчы Махала кварталдың соңгулдалыг комитеттери. Бодунуң хүлээлгезинге күш четпес чайханщиктерни кайы-даа үеде комитет солуп каавыдып болур долу эргелиг.

Үзбектерге чайхана ботботтарын билир кижилерниң доктаамал чыгыыр барык клуб дег бажыңы. Аңаа чугаа-соот шай чокка эртпес. Пловту белеткеп кылыр. Чайхана санында тускай одаглар бар.

Бажыңдан чайханаже үүнү-даа экселбес. Ристи, хой эъдин, морковту, согуланы, специлерни базардан садып алыр. Казанны (улуг паш), оттуглар ышты, десинни, аяк-саваны чайханщик төлевир ёзугаар дилеп тывар. Чайханада кээн чанынга турул алыр кижилер санныг. Ол дээрге чүгле ат-алдар четкен мастерлериниң херээ. Компанияда ындыг кижи бар болза, чайханщик ону дилээр. Аныяк оолдар, уруглардың бир болүү бо кирип келди. Чугаазының байдалын бодаарга, студентилер хире. Чап-чаа-ла экзамен туткаш, ону демдеглээрин шиитпирлеп алганнар.

Олар кезек чугаалаштылар, бирээзин чайганщикте барды.

— Джура-ака (ака — акым), плов болза?

— Плов бе?—деп, Джура ылавылады.—Кыаллы азы агы херек бе? Кишмиш-биле болза кандыгыл?

— Биске онзагай плов херек, хүндүлүг Джура-ака.

Оолдар аъш-чемни бе-летkеп эгелей берди: бирээзи ът кескеп, чамдыызы согуна, морковь ашtаан. Джура одагда барды: от кыпсып, пашты белеткей берген. Казанче үстүү кааптарга, ол бусталы берди, белеткеп каап согуланы олче салыпты. Согуна хүреринп кээрге, белеткээн ъттн пашче салыпкап. Дустуг сугда салып каан рис бодунуң ээлээн мавап чыткап. Казанче белеткеп морковьту Джура таарыштыр салып орган. Ооң соонда ристи Джура садыпкап. Пловту канчаар кызырга амданныг болурун ол тайылбырлап орган.

Мастерниң кылган чемин чип мага хандывыс. Амданын үүү дээр боор!

С. АХУНОВ,
ПМА-ның корр.

БОТТАРЫВЫСТАН ХАМААРЖЫР

Чоннуң кадыы чурттуң байлаа

Чай — чоннуң массалыг шөлээлеп, дыштанырының, кадының дадыктырып, быжыктырарының чогумчалыг үезин. Чурттуң курорттарында, санаторийлеринде, дыштанылга бажыңнарында болгаш пионер лагерьлеринде амгы үеде кажангызындан-даа хөй кижи эмнедип, дыштанып турар. А туризм оруктарже, аржаансугларже база-ла эвээш эвес кижи кадыын быжыктырып, дадыктырары-биле аъттанып эгелээн.

«Шынга» соолгу хүннерде келген чагааларның аразында бо темага бижиттиигеннери база бар.

«Үш-Белдир» курорттуң амгы байдалының дугайында бо чылдың бирги сезонунда аңаа дыштанган **О. Бораштың** чагаазының сөстери бо:

Шишкит, Бускун болгаш Билин хемнеринiң белдиринде, бойдустуң каас-чараш чурумалдыг черинде бо курортка бир сезонда-ла 250 ажыг кижи дыштаныр-дыр. Эмнедип, дыштанып келгеннерге таарымчалыг бүгү байдалды тургузар дээш курорттуң дирекциязы чамдык ажылларны кылган. Дыштаныкчыларны эмчинип сүмелээнп аңгы-аңгы градустуг ванналарга кирирп, эки шынарлыг аъш-чем-биле хандырып, оларның ортузунга оюн-тоглаапы организастаар дээш оралдажып турар.

Маңаа путёвкалыг дыштанып келгеннер-биле кады курортка сезон үезинде ажылдавышаан, кадыын быжыктырып алыр дээш келгеннерни база хүлээп ап турар. Эмчилер, ажылчыннар мында үргүлүүнүң турум чурттавайн, сезоннар үезинде ажылдап турарын курорттуң директору Василий Дамба чугаалап олурду. Ынчалзажок бо черде турум чурттап, ажылдап турар аът, ниек кадарчылары О. Комбу, О. Сенди, повар С. Ооржак, эмчи В. Күжүгет олар онаашкан ажылынга оңза кызымак болгаш мактадып келгеннер. Оон ынай директор Василий Баяндаевич мынчаар чугаалап турар.

— Ам мында 300 орунлуг чиңиээр корпустуң тудуу эгелей берген. Даштан кылып турар ол чаа тудутну ийи чылда доозуптарга. «Үш-Белдир» кыш, чай чок, шагнын дөрт эргилдезинде эмнеп, ажылдаар курорт болур. Ол ышкаш чонуң аргыжылгазынга таарымчалыг кылдыр чаа аэродром тудуун эгелээн.

«Үш-Белдир» курорттуң ажылында чедишкиннер-биле чергелештир четпестерни чок деп болбас. Бойдустуң хайырааы аржаан-сугларның ажаалда, хайгааралында коскү четпестерлиг. Дыштанып келгеннер аржаанларны кайы хамаан чок сүзүп, касканнап, чаза базып турар. Оон уламынан аржааннарның санитарлыг байдалы багай. Сугларының үнүп чылар черлеринде бок-күзүрүмнүг, шил болгаш оске-даа сава бузунидуларын көргеш, кижиниц сеткили аарыыр. Курорт девискээри бүгү-ле сезон үезинде ажылдавайн турар. Дыштаныкчыларга-даа, аңаа ажылдап барганнарга-даа таарымчалыг кылдыр курортту баш улур септеп, белеткээр турган.

«Чедер» курортка бо чылдың баштайгы сезонунда дыштанган **М. Сыгыр-оолдуң** чагаазында база-ла чамдык организас чок, сезонга үткүштүр чедир кылдынмаан чүүлдерни шүгүмчүлээн. Курортка баар дыштаныкчыларны транспорт-биле хандырбаанындан оларның чамдыктары озаладап, чорумал машиналар дозуп, 2—3 км кылаштажып-даа турганнар. Курорттуң чамдык корпустарының септеттинмээнинден чаастаарга дамдылап турар. Ол ышкаш баштайгы үеде почта чедирилгези озалдап, автолавка барбайн турган.

Бо бүгү четпестер турзажок, ол чагаазында ында эмчилерниң дыштаныкчыларның кадыы дээш ак сеткилдиг, сызымак ажылдап турарынга өөрүп, четтиргенин илереткен.

Чоон-Хемчик районнан **Ш. Дүвендей** чагаазын «Чурумчудар үези келген» деп эге-эмге-сексе чок. Үрелген столсандайлар, орун-дөжек аймаа, тудуг материалдары дээш оске-даа хереккелдерни кайы хамаан чок октагылапкан. Курорттуң девискээринде үрелген техника безин бар.

Дыштаныкчыларның чурттап турар корпустарында электри чырыы чок, оларның ишти соок болганы баштайгы сезонда турганнарга эң-не таарымча чок болган. Ында бичии электри станциязы орта ажылдавайн турар. Дыштаныкчыларга-даа, аңаа ажылдап барганнарга-даа таарымчалыг кылдыр курортту баш улур септеп, белеткээр турган.

«Чедер» курортка бо чылдың баштайгы сезонунда дыштанган **М. Сыгыр-оолдуң** чагаазында база-ла чамдык организас чок, сезонга үткүштүр чедир кылдынмаан чүүлдерни шүгүмчүлээн. Курортка баар дыштаныкчыларны транспорт-биле хандырбаанындан оларның чамдыктары озаладап, чорумал машиналар дозуп, 2—3 км кылаштажып-даа турганнар. Курорттуң чамдык корпустарының септеттинмээнинден чаастаарга дамдылап турар. Ол ышкаш баштайгы үеде почта чедирилгези озалдап, автолавка барбайн турган.

Бо бүгү четпестер турзажок, ол чагаазында ында эмчилерниң дыштаныкчыларның кадыы дээш ак сеткилдиг, сызымак ажылдап турарынга өөрүп, четтиргенин илереткен.

Чоон-Хемчик районнан **Ш. Дүвендей** чагаазын «Чурумчудар үези келген» деп эге-эмге-сексе чок. Үрелген столсандайлар, орун-дөжек аймаа, тудуг материалдары дээш оске-даа хереккелдерни кайы хамаан чок октагылапкан. Курорттуң девискээринде үрелген техника безин бар.

Дыштаныкчыларның чурттап турар корпустарында электри чырыы чок, оларның ишти соок болганы баштайгы сезонда турганнарга эң-не таарымча чок болган. Ында бичии электри станциязы орта ажылдавайн турар. Дыштаныкчыларга-даа, аңаа ажылдап барганнарга-даа таарымчалыг кылдыр курортту баш улур септеп, белеткээр турган.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЙЫРЛАЛ

«Тиилелге» совхоз чартык чыл планының түңнеттерин үндүрүп, ажыл-агыйның янзыбүрү адырларының мурнакчыларын шаңнаан. Күш-ажылчы алдар тугун совхозта эң эки көргүзүүлерлиг болган сүт-бараан комплекизинiң коллективинге турасказадып көдүрген.

Байырлыг хурал соонда совхозта урап чүүл болгумнуңу киржикчилериниң концерти болган.

Спортчу оюннар — аът чарыжы, хол бөмбүү болгаш тыва хүреш болган. Хол бөмбүүнге Кур-Чер суурнуң шилиндек командазы тиилээн.

Аът чарыжы солун арткеп. Дээре дээн 24 аъттарны чарышка киирген. Аъттар чарыжын Хол-Бажыңдан эгелээн. Совхозтуң хоочун малчыны Балыш-оол Ооржактың Чүгүрүк-Каразы мурунда чылдарда эртип турган. Бо удаада ол 3-ку черни алган. Сат-оол Моңгуштуң хүрен аъды бирги черни. Ак-оол Моңгуштуң Чолдак-Каразы ийиги черни ээлээн.

64 мөгенин хүрежи чоннуң сонуургалын хаара тутkан. Түңнелинде «Шамбалыг» совхозтуң мөгеи Владимир Моңгуш шүүлген. «Тиилелге» совхозтуң төлээзи, ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Оюн үжүүлешкен.

Э. ТЕЖПТ.

ТВ

ИЮЛЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эрдениг гимнастика. 8.55 — Спортчу информация. 9.10 — Документалдыг телефильм. 9.40 — Мультфильмнер. 10.10 —«Черниң дүзүү» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильминиң 2-ги сериязы. 11.15— Уруглар уран чүүл коллективтериниң концерти. 11.50 — Телемедээлер. 11.55—14.15 — Чаңсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35— Документалдыг фильмнер программазы. 15.25 — Ф. Пуленк. Гобой-биле фортепианога соната. 15.40 — «Шыдырза школазы». 16.15 — ПТУ-га чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. 16.45 —«Александр Невский». Уран-чечен фильм. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — «Коллективтиң чүүү кылып шылаарыл». 19.30 — Фильм-концерт. 19.50 — «Черниң дүзүү» деп уран-чечен телефильминиң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— — «Аът кырында өлүр». Уран-чечен фильм. 22.50 — Бөгүн делегейде. 23.05 — ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазы. 23.30 — 23.45 — Спортчу информация.

ИЯИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Амыдыралдың эргежы дээш». Уран-чечен фильм. 10.00 — Эртем-шенгереалыг фильмнер. 10.50 —Испан дыл. 11.20 — Авам школазы. 11.50 — Гориистер, харылаалар!». 12.35 — ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазы. Классиктиг хүреш. 13.05 — Школачыларга дамчыдылга. 13.25 — А. Литвиненко ырлаар. 13.45 — «Солёный пёс». Бижимел тайылбырлыг уран-чечен фильм. 14.55 — Фильм-концерт. 15.25 — Телемедээлер. 15.30—18.00 —Чаңсар. 18.00 — Телемедээлер. 18.15 — Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — «Совет Тыва —салгалдарның салымында». Чоон-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтан дамчыдылга. 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — «Социалистиг чарыштың хүн демдеглелэ». 19.40 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Литературлуг номчулга. 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — Неждановның бажыңында.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Республикага шокар булуттаар, биче чаъстаар. Соңгубарының үүктеп хаттың күүжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температураза 13 — 18, чамдык черлерге 5—10 градус чылыг болур. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 7—12 градус чылыыр.

Автоуруктарга көстүрүү экп. Кызылга чүге булуттаар, дүне биче чаъстаар. Соңгубарының үүктеп хаттың күүжү секундада 7—12 метр. Агаарның температураза дүне 15—17, хүндүс 23—25 градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ» «Сильные духом» 9.30, 13.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Избранник Великого Духа» 9.30, 13.15, «Пираты XX века» 11.20, 15.05, 20.00, «Призрачное счастье» 17.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Какие наши годы» 15.00, 16.40, 18.10, 20.00, «Сыпняк» 12.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Роковое путешествие» 16.50, 19.40, «Летающая мельница 15.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Джонни Чикано» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЧАЯГЫ»: «Тайна мотеля «Медовый месяц» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Июль 31-де Ногаан театрга В. Бирюковтуң удуртулгазы - билес «ВЯТИЧИ» деп вокал - инструменталдыг ансамбльдиң концерти болур. Эгелээри 14.00 болгаш 17.00 шактарда. Билеттерни филармониянның кассазында, паркта, «Саян» универмагта садып турар.

Көрүкчүлерни концертче чалап тур бис.

«Шын» солунга курьер дарый негеттинип турар.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партиияжи амылыралы болгаш үлеттүр киллистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефоннче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1068.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01519

ЛЕНИННИҢ ПАРТИЯЗЫНГА АЛДАР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңао!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 174 (12264) | 1983 чылдың июль 29, пятница | 1925 чылдан үнелеттингеш | Өртээ 3 кеп

Ажылчын аңгының партиязын, эртемниг коммунизниң партиязын, чаа хевириниң партиязын, социалистиг революцияның болгаш коммунистиг тургузуушкунның партиязын тургускан РСДРП-ниң Ийиги съездизи ажыттынган хүнден бээр даарта 80 чыл болур. Ол хүн — бүгү делегейниң коммунистиг, ажылчын шимчээшкининге төөгүлүг болуушкун, улуг Ленинниң тургусканы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилеттингенниң байырлалы болуп турар.

«Марксизм-ленинизмниң өөредии-биле чепсегленген большевиктер партиязы пролетариаттың болгаш ооң эвилелчилериниң хосталгалыг демиселин баштаан болгаш ажылчы чоннар массаларын тиилелгелиг Октябрьга чедирип келген» деп, «РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң 80 чылының дугайында» СЭКП ТК-ниң доктаалында айыткан.

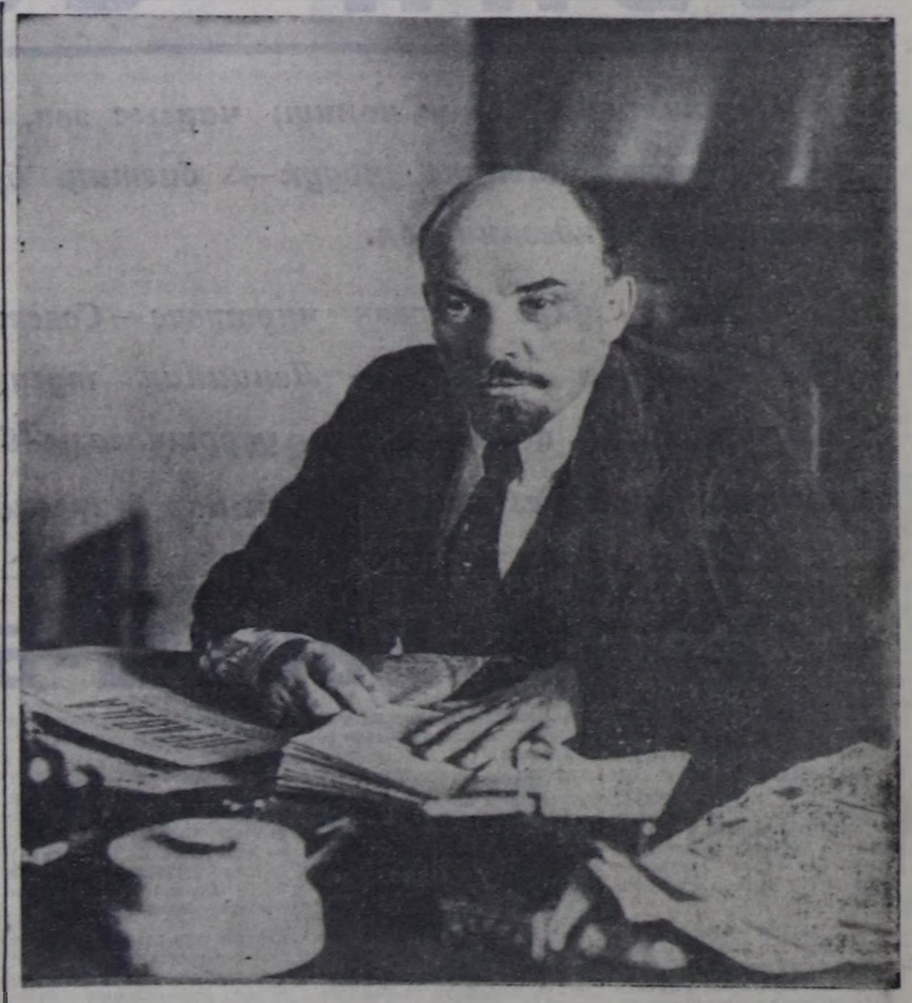

Владимир Ильич Ленин

Владимир МАЯКОВСКИЙ

ПАРТИЯ

«ПАРТИЯ»
деп эң-не дээди
улуг сөстү
База катап чайнаар кылдыр
албадаар деп күзедим.
...Оюма күштүг,
чаңгыс ай хат —
Партия ол
Чааскаан болза,
кижи дүгрезин ол.
Чаржынчыг-даа,
дайынчы-даа болу албас —
Моге кижи чааскаан
оңу чагырып вар.
Мөлдүк-калдык
ийи-даа кижи бастып болур.
Тараныктар
партиянга чыгаып алза, —
Дайзын,
хору,
холуң нөдүр,
өлүп кээп дүш!
Адыштанган салаалары саң-саң,
Лар моң дег чудуруктуг хол —
партия ол.
Чаңгыс боорга —
эге-ле хей,
саңга кирбее.
Чаңгыс кижи —
чарлыг моге,
күштүг-даа бол —
Беш каът,
бедик
бажың туржук,
Беш карын
токпар безин
угбайн бөар.
Чапындыва чыгай
сырый кожалашкан
Саналарның эгиннери —партия ол.
Дузалажып,
партия-биле
демнежип.
Тудуглариы
дээрже
бедидер бис.
Партия—ажылчын аңгының хемдирбези,
Партия —
бистиң оңмас,
моңге хереэвис.
Партия —
меңээ өскерилбес,
кара чаңгыс күш.
Бөгүн албаты мен.
а даарта
хаанналганы
Бөмбүрзектиң
картазындан
чүдүүптер мен.
Аңгының мээзи,
аңгының хереэ,
аңгының күжү,
аңгының алдары —
партия дээрге ол-дур.
Партия биле Ленин —
ийис төрээн алышкылаар,
Иезн төөгүге
кым артык үнелигил?
Ленин деп чугаалаастың,
партия
деп билип аар бис.
Партия деп чугаалаастың,
Ленин
деп билип аар бис.

ЧААРТЫНГАН ЧЕР

Бистиң район Тывага улусчу эрге-чагырганы болгаш Араттың революстуг намын тургузар дээш демисел-биле сырый холбаалыг. Улуг Ленинниң тургусканы Коммунистиг партияның база Октябрьның социалистиг Улуг революциязының саллары-биле 1921 чылда Тывага улусчу революция тиилээн. Ооң соонда күш-ажылчы араттарның мурнунга чаалап алган эргечагырганы быжыглаар, экономика болгаш культура талазы-биле хожудангай чоруукту ажып эртер сорулга салдынган. Ону чеднишкиниг шинтпирээрнинге политиктиг партияны тургузары чугула болу берген.

1921 чылдың октябрь 29-та Өөкте Дыттыг-Арыг деп черге човүлел хурал болган. Ук хурал төөгүге намның баштайгы човүлел хуралы болуп киргеи. Оргбюро намның ийиги човүлел хуралын 1922 чылдың февраль 28-те Тураига чыылдырган, ол херек кырында ТАР-ның бирги съездизи болган. Съезд намның түр Уставын хүлээп алган болгаш Төп комитетти соңгаан.

Совет Эвилелиниң хүн бүрү аку-дуңма дузаламчызының ачызында Тываның экономиказы болгаш культуразы хөгжүп турган.

1944 чылдың октябрь 11-де Совет Эвилелиниң составында Тыва эки тура-биле каттыжкан. Ол — тыва улустуң бурунгаар хөгжүдезиниге кайгамчыктыг улуг орукту ажыткан. Ооң чижээн бистиң райондан тодаргайы-биле көргүзүп болур. Быдаргай, кошкун чораан араттар коллективтиг ажыл-агыйже киргеш, чаа совет амыдыралды тургузуп эгелээн. Мурнунда аът ортээр өрген турбаан черлерге суурлар, сүт-барван фермалары, бригадалар төптери тургустунган. Аңаа бүдүрүлгенин, чуртталганың, культура-амыдыралдың тудуглары кылдынган. Мал болгаш чер ажылы эртем ёзугаар сайзыралды алган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада сагыш салышкынының, ленинчи национал политиказының ачызында тарылга шөлү болгаш инитиинг малының баш саны 11 катап, тракторларның, комбайнларның, чүк автомобильдериниң болгаш оске-даа көдээ ажыл-агый техниказының саны 90 катап, культура-чырыдышкыны албан черлериниң четкизи 7 катап оскен. Дортен чыл мурнунда чүгле чаңгыс ортумак школа, Культура бажыңы, библиотека турган болза, ам 6 ортумак школа, 9 Культура бажыңы, 15 библиотека бар.

Он үш бичии ажыл-агыйларның орнунга амгы үениң болбаазын техниказы-биле чепсегленген беш улуг совхозту организастаан. Оларының аразында «Кызыл тараачын» совхоз көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин сайзырадырының херээнге көскү чеднишкиннерин чедип алгаш, Төрээн чурттуң дээди хавыяазы — Ленин орден-биле шаңпаткан.

Ол ышкаш районнуң үлетпүр бүдүрүлгезин, тудуг, транспорт, харылзаа, садыг организациялары Совет эрге-чагырганың чылдарында көскүзүг-биле сайзыралды алган. Чүгле эрткен чылын безин үш миллион ажыг рубльдиң үлетпүр продукциязын сайгарган.

Чурттакчы чоннуң амыдыралының деңнели белээн. Ажылчыннарның шалыңы төлевирөскен, чурттаага байдалы экижээн. Чүгле эрткен чылын, бо чылдың бирги кварталында ажыл-ишчилер 71 чүвик машинаны, 376 телевизорлуг, 167 мотоциклди болгаш оске-даа дериг-херекселдерни садып алган. Амгы үеде районнуң Хүт, Тарлаг, Хадың суурларының чурттакчылары безин телевизорлуг көрүп турарлар.

Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң шалыпкын хөгжүдезіп районнуң экономиказының база культуразының сайзыралы дээш доктаамал сагыш човаан чоруур, онаашкан ажылижинге бердинген, ак сеткилдиг, чүткүлдүг хөй национал кижилерни өстүрүп кижизиткен, оларның аку-дуңма найыралын быжыктырган. Бисте чурттуң 20 ажыг нацияларының төлөөлери ажылдап, чурттап турар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Петр Астафьев, Ленин орденниң эдилекчилери Домна Завьялова, Виктор Сиваев, Николай Овчаров, Дмитрий Доронин, Октябрь Революциязы болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнерлиг Ооржак Шыван, чазактың бедик шаңналдарыбиле демдеглеткен Галина Кара-кыс, Зоя Сенипей, Лариса Маргей, Дотпа Демир-оол, Мария Күскежик, Валентина Белозерова, Евгений Тимченко болгаш оске-даа мурнакчылар бар. Районнуң бурунгаар хөгжүлдезиниге оларның киргеи үлүг улуг, мурнакчыларның үлегерин эдерген шалыпчылардың саны чыл келген тудумна көвүдеп орар.

Үстүнде адаан болгаш оскеда чеднишкиниерни чедип алырыига районнуң партия организациязының доктаамал чорудуп келген идеологтуг, масса-политиктиг, организастыг ажылы улуг рольду ойнаанын билдингир. Бо үениң дургузунда районнуң партия организациязы сэн талазы-биле өскен, шынары экижээн.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтыгыларын, идеологтуг, масса-политиктиг ажылды «Кызыл тараачын» совхозта партком, Туранның септелге-тудуг участогунда, чурттагга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелинде, «Өөк» совхозтуң Тарлаг салбырында болгаш оске-даа коллективтерде партия организациялары чедимишкининг шинтпирлеп келген. Районнуң партия организациязы партия организацияларының дайынчы арга-шинээн, коммунистериниң авангардчы ролюн бедидер дээш доктаамал ажылдап келген, моон соңгаар ону улам күштелдирер.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП-ниң май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырар дээш амгы үеде районнуң ажыл-ишчилери политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүлүшкүнүг ажылдап турээрлер. Бо чылдың бирги чартынында күрүнеге зът садарының планын 110 хуу, сүттү 111 хуу күүсеткен. Совет Тываның 40 чылынга турасхаатка социалистиг чарыштың мурнуку олурууга «Саян» совхоз, «Тыва көдээ тудуг» трестиң Туранда септелге-тудуг участогу, чурттагга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелели, Өөктүң сүт-баваан фермазы чоруп орар.

Чоокта чаа СЭКП райкомунуң эзлчеглиг пленуму болуп эрткен. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдеринге болгаш шинтпирлерингге база СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазынга болгаи СЭКП обкомунуң X пленумунуң доктаалынга дүүштүр районнуң партия организациязының сорулгазының дугайында айтырыгны орта чугаалашкан. Районда ажыл-агыйны, идеологтуг, масса-политиктиг ажылды аңаа ханы аналиэтеп, четпестерин илереткеш, сорулгаларны тодаргай айтыкан. Амгы үеле районнуң партия организациязы ол шинтпирлерни амыдыралга боттандырарыбиле идеологтуг, масса-политиктиг ажылды күштелдирип, ажылчы чоннарны он бирги беш чылдың планыг онаалдаларын күүседиринче, Совет Тываның 40 чылын толептиг уткуурунче мобилизастап турар.

В. ЕВТЕШИН.
СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретары.

БАШТЫҢЧЫГА БАШТАЙГЫ ТУРАСКААЛ

В. И. Ленинге ээ баштайгы тураскаадды Москвага, 1925 чылда, Владимир Ильич аттыг амгы электромеханиктиг заводтуң чанында сеседликке тургускан. Москва областтың Күрүне архивинде документилер ол тураскаалдың төөгүзүн хереченнеп турар.

Шаанда Михельсоннуу турган заводтуң коллективи-биле В. И. Ленин бижиг наймыралдыг чорваан. Бүдүрүлге черинге ол хөй удаа барып, ажылчыннар-биле ужурашкан болгаш чугаалашкан. Кажан аңаа баштыңчының амы-тынынга дерзин халдаашкын болган соолуңде ооң кадыкшыл байдалын бүгү чурт кичээнгейлиг хайгаарап турган. 1918 чылдың сентябрь 18-те парлаан соолгу, 37-ги бюллетеньин ажылчыннар кайгамчык улуг өөрүшкү-биле уткааннар. Ажылдан эгелээрин эмчилер В. И. Ленинге чөпшээрээнин бюллетеньде айыткан болган.

Өөрүшкүлүг ол болуушкунга тураскаткан ажылчыннарның митингизи заводка болган. Владимир Ильичиниң балыгдаткан черинге тураскаалды тургузарын митингинниң киржикчилери бир үн-биле шинтпирлээннер. Тураскаадның ажыдыышкынын Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бир чыл ооргa капсырлаштырарын ажылчыннар доктаткан.

Байырлал хүннериниң бирээзинде — 1918 чылдың ноябрь 6-да азы 7-де заводка митингиниң эрттирерин чарлаан. Хенертен чиик машина чедип келген, оортан В. И. Ленин үнүп олурган.

Ыяштан сиилбип кылган тураскаалга Владимир Ильич чеде бергеш, ону көргеи соонда, аңаа кады турганнардан мынча деп айтырган:

— Бо чүүл канчап каанынар ол, эштер?

Ажылчыннар мынча деп харыылаан:

— Бо чер биске ыдыктыг ийин, Владимир Ильич. Маңаа Силернин ханыңар төгүзеп, Ыйчангаш бо черге тураскаалды тургузуп каанывыс ол.

— Херек чок-ла чүве кылып каан-дыр силер, ам дээрге, тураскаалдар тургузуп ойнаар уе эвес-тир — деп, Ильич тааранмаанын илдеп чугаадаап, ажылчыннар чыылган завод коруузунче чорупкан.

Ыяштан кылган тураскаалды кызыл гранит даштан кылган тураскаал самбыра-биле 1922 чылдың ноябрь 7-де содуп каан. Ында мынчаар бижээн: «Капиталистиг контрреволюциянның огу делегей пролетариадының баштыңчызы Владимир Ильич Ленинниң амы-тынын болгаш ажылын бо черге үзерин орлалдашкаиын бүгү делегейниң дарлаткан кижилери билип алзынар».

Совет эрге-чагырганың беш чыыл чоокшулап келген. Ажылчыннарның күзелин ёзугаар база В. И. Ленинниң чоп-шээрешкени-биле Москва Советиниң тургускаиы Төп комиссия (фабрикаларны болгаш заводтарны эде адаар талазыбиле комиссия) электромеханиктиг заводка Владимир Ильичиниң адын 1922 чылдың сентябрь 9-та тывыскан.

А удавааида база бир чугула оске болуушкун болган. Ажылчыннар, тараачыннар болгаш кызыл-шеригжилер депутаттарының Москва Советиниң 1922 чылдың сентябрь 11-де хуралының № 170 протоколунда мынчаар бижээн: Владимир Ильич Ленинниң балыгдаткан черинге хүлер тураскаалды сеседликке тургузарын чүүлдүг деп саналр». Ол документиниң Моссоветтиң күүскомунуң архив эргелелиниң улуг инспектору Э. Зиновенко тыпкан.

Хүлерден скульптура тураскаадды Москваның тускай фабриказынга 1925 чылда шуткуп куткан болгаш баштыңчының адын одилээн заводтуң чанында сеседлик орнунга тургускан. Владимир Ильич Ленинни бөрт чокка восткинчуг кылдыр сиилбип көргүскен. Ол чартык базым бурунгаарлап алгаш, чүве чугаалап турар кылдыр хүлер тураскаалды шуткуп куткан. Ооң арыпшырайы, угаан-бодалы бурунгаар, талыгырже утпанган.

Ол тураскаал заводтуң сеседлигин 1947 чылга чедир каастап келген. Сеседликти чаартып, сайзыратканы-биле холбаштыр улуг баштыңчыга чаа тураскаалды кылган. Ол тураскаалды ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу С. Меркуров төлевилеп боттандырган. 1967 чылда, Улуг Октябрьның 50 чыл ооюнуң байырлалынын үезинде тураскаалды байырлалдыг ёзу-биле ажыткан.

Тураскаалга кижилер үргүлүг хөй кээп турар. Совет эрге-чагырганың уттундурбас чылдарының дугайында, бистиң чонувустуң иезээде өшпес чаагай чаңчылдарының дугайында аныяктарга чугаалап бээр дээш партиниң, революциянның, дайынның, күш-ажылдың буурул баштыг хоочуинары аңаа кээп турар. Ленинниң хереэнге, партияның хереэнге шынчы болурунуң даңгыраан пионерлер болгаш комсомолчулар аңаа хүлээп ап турар.

— Баштыңчының баштайгы хүлер тураскаалы кайдал? — деп айтырыгны чурт шинчилекчилери, төөгүчүлер сонуургап келгеи. Уругларның № 1 хоорай эмнелгезиниң улуг залында ол үнелиг эртинеии тургускан.

А. СИВЦОВ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

Солагай талакы чурукта — РСДРП-ниң II съездизинге төлөөлекчилерин чоруткан организацияларның чурук-схемазы.

• • •

Оң талакы чурукта: В. И. Ленинниң скульптурлуг портрет чуруу. ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу С. Т. Коненков ол портретти кылып күүсеткен болгаш чүс чылдың эгезинде, «Искраның» үезинде революцияның баштыңчызын портрет чурук көргүзүп турар.

Г. КАЛЧИННИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

СЭКП — СОВЕТ УЛУСТУҢ

Партияның болгаш чоннуң чаңгыс эви, улуг Ленинниң чагыгларынга шынчы чорук — бистиң бүгү тиилелгелеривистиң үндезини ол.

Бистиң улуг Төрээн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели — Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — коммунизмниң тиилелгезинче бурунгаар бүзүрелдиг бар чоруур.

ХАНЫ КӨРҮШ-БИЛЕ

РСДРП-ниң Ийиги съездиниң 80 чыл болур юбилейи коммунист бүрүзүнге улуг кодургүүшкүнүү болдурган. Тываның автосептелге заводунуң коммунистери СЭКП ТК-ның «РСДРП-ниң Ийиги съездиниң 80 чылынып дугайында» доктаалын бүрүн танышкан болгаш ону чүүлдүзүнүп дескээн.

«Социалистиг бүдүрүлгениң эчис сорулгазы — чонуң амыдыралының деңнелии чайгылыш чок кодуреп, кижиниң бүгү тала-биле сайзыралынга чогуур байдалдарны тургузары болур» деп ук доктаалда айыткан. Ол сорулганы амыдыралга боттандырарынга улуг-хуузун заводтуң коммунистери киириштирип, бүдүрүлгенин янзы-бүрү адырларында ажылдап, мурнуку одуртуга чоруп орарлар. Ылаңгыя коммунистер Г. Я. Костривцев, И. И. Попов, В. А. Мартынов олар өскелерге үлегерлиг чорууп көргүзүп турарлар.

Каш чыл мурнунда бүдүрүлгениң бедик культуразын чедип алыр дээш эгелээшкинии коллектив үндүрген. Ол үеден бээр үк ажыл эллээн шапкынчаан, бүдүрүлгенин культуразын бедиткен, күш-ажылчы болгаш бүдүрүлгечи сагылгарымну чедип алган, хөй-ниитиг амыдыралынга үлегерлиг коммунистиниң, коллективтиң оске-даа кежигүнериниң саны оскеп.

Коллективтиң социал хогжүлдезинии айтырыгларын администрация, партия болгаш профсөвилел организациялары киичээнгейинге төвүнге тургузуп келген. Социал чаартылгаларның хемчеглерии олар күрүне планнарының күүселзевн-биле доктаамал холбаштырып келген. Бүдүрүлгенин девискээрин чаагайжыдар болгаш йогаавичидар, янзы-бүрү самбыраларны дерип кылыр, санитариягигнена объектилерни тургузар талазы-биле ажылдарны доктаамал чорудуп келген. Ооң-биле чергелештир ажылчынарның ажылдаарынга бүгүе таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле холбашкан хемчеглер киичээнгейниң төвүнден дүшпээн.

Бүдүрүлгениң культуразын бедиткенивистен ажылдың ажыктың эртемнин болгаш техниканың чедишкинниерин материалдыг эт-хөреңгини ажыглап тургаш, бедидер арга чедип алдыган. Оон уламдан планныг онаалга, социалистиг хүлээлге күүселдеа чедишкинниг күүсеттинип турар. Чижээ, бо чылдың бирги чартыында автосептелге заводу бараанныг продукциин бүдүрериниң планын 100,7 хуу, ону сайгарарын — 100,5 хуу. күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин 100,7 хуу күүсеткен.

Он бирги беш чылдың өзен чылының баштайгы чартыынын социалистиг чарыжының түнелинде кожуг-кузов (мастери коммунист Г. Д. Калинин) болгаш механика (мастери С. Х. Доржу) участоктары тиилекчи болуп үнгүлээн.

Амгы үеде заводтуң бүгү-ле участоктарында бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, культурлуг дыштанырынга бүгүе таарымчалыг байдалдар тургустунган. Кол корпуста, кожуг болгаш шуткулга участоктарында, котел салбырында дыштанырга өрээлдери бар. Апаа ажылчыннар хостуг үелеринде шыдыраа, даалыы ойнап, солуннар, журналдар номчуп турарлар. Ажылдаан соонда эрыг-сынлыг душтарга ажылчыннар чунуп, ядык-хевин солуй кеттингеш чанарлар.

Заводта эмнелге пунктузу буфет, кызыл-булуң ажылдап турар. Изиг агаарлыг цехтерниң болгаш аар ажыллыг база кадыкка хоралыг черлерниң ажылчынарын тускай суксун, аъш-чем-биле хандырар. Ажылчыннар заводче кээрде-даа, чанарда-даа тускай автобусту ажыглаар.

Бүдүрүлгенин партия организациязы бодунуң кол киичээнгейин кижиниң күш-ажыл кылыр эвозы — ажылдаар черинче сагыш салып турар. Ол чылыг, чырык болзун дээш дериг-херекселдер-биле хандырып, бажың аъш девискээр иштин бүгү талалыг сайгарып тургаш, планнап, кижиниң казыкшылынга хора чедирбес байдалды эң-не долузу-биле тургузар дээш ажылдап келген бис.

1981—1985 чылдарда бүдүрүлгенин социал-экономиктиг хогжүлдезинин планнарында 48 олуттуг столаваяны, 200 олуттуг клубту, чунар болгаш хеп азар черлерни тудуп, ажыглалга киирери кордуп-геп. Оны чеднишкиниг боттандырар болза, бүдүрүлгенин ажылдакчыларынга таарымчалыг байдаллар улам долузу-биле тургустунар.

Алдынып турар бо бүгү хемчегларнин түнелинде заводтуң коллективи үлетпүр бүдүрүлгезинин күш-ажылчын бүдүрүкчүлүүнүн өзүлдезин чылдан чылче бедидип турар. Ажылдап кылдынган организас-техниктиг хемчеглер бо чылдың төнүүзүнге чедир ажылда бар четпестерни бүрүн чайладырынга улуг идиглиг болур.

Е. БАЛАБАНОВА,
Тываның автосептелге заводунда партия организациязының секретары.

В. И. Ленинниң РСДРП-ниң II съездизинге чүве чугаалап турганы. Ю. Е. ВИНОГРАДОВТУҢ чураан чуруу.

КАЙГАМЧЫК-ЛА СОНУУРГАДЫМ

РСДРП-ниң II съездизинің белеткелинге, Россияга марксичи партияны тургузарынга, партийжи болуктерин сырый каттыштырарынга «Искра» солуннуң ачы-хавыязы кончуг улуг. В. И. Ленин Сибирь шолдугезинге турган Россияга чаңгыс аай марксичи партияны тургузарының планын ажылдап кылган. Чаңгыс аай марксичи партияны тургузарының организастыг төвү солун болур — деп түнелге ол келген. Ындыг солун «Искра» болганын эки билир бис.

Бо чылдың чазынында мен Тываның туризчи болүү-биле ачы-дүмда Герман Демократтыг Республиканың тураскаалдыг черлерин көрүп, сонуурган чорудум. Берлин, Подстам, Веймар, Лейпциг хоорайларга барып оларның иштинде ленинчи «Искраның» баштайгы номерлерин ларлап турган Лейпциг хоорайларга барып оларның иштинде ленинчи «Искраның» баштайгы номерлерин ларлап турган Лейпциг хоорайның Руссеншстрассе кудумчузунуң 48 дугаар бажыңында «Искра» солуннуң ларлап турган типографиязын улуг сонуургал-биле көрдүвүс. Типография 1900 чылда социал-демократ Герман спортчу иниилелдин солуннуң ларлап турган Гермэн Рауга хамаарыжыр турган.

Типографияга чеде бээривиске оон-биле таныжылганы чаз дооскан хире. Африкадан келген бөлүк туристер херим иштинде чурукка тырттырган турлар.

Бистин баштыңчывыс болгаш башкывыс, коммунистиг партияның үндезилекчизи В. И. Ленинниң ады, ажылчорудулгазы-биле холбашкан черлер кижи бүрүзүнүң сонуургалын хайыктырып, чүгле бо типография-музейге безин 1 миллион ажыг кижи келгенин биске музейниң ажылдакчызы дыцнатты. Музейниң ажылдакчызы 40 хар ашкан эр кижи бистин эвилеп хүлээп алгаш, музей-типографиязын көргүзүп таныштырган.

Лейпциг хоорайга 1900 чылдың декабрь 11-де ларлаттынган «Искраның» 1-ги номеринің суй-белек кылдыр кылган номерлерин садып алдывыс.

Типография — бичежек херимниг ийи өрээл бичии ыяш бажың черде болду. Оон иштин 1900—1901 чылда турганы олчаан кылдыр арттырып каан. Типографияже кире бээр эжиктиң он талазында, ээзиниң ажылдаар столу, эжиниин чанында хандада янзы-бүрү черден келген, ону сонуургап көрүп чораан беш диптен келген туристерниң тураскаалга аңаа арттырып каан значоктарын — беш диптиң улустарының Ленинниң ажыл-чорудулгазынга, ленинчи «Искрага» хүндүткелин илередип, кончуг улуг беш адыр кылдыр плюш пөсте азып каан турар. Бистер, Тывадан барган туристер, боттарывыстың ап чораанывыс Азия диптиң төвүнде чыдар оскен төрээн ак-көк Тывавысты сиилбип кылган значоктарывысты беш адырның адаанга кадап кагдывыс. Значоктарны сонуургап көрүп турарга кайыын барбаан кижи чок дээр: Хакасия, Томск, Москва, Владивосток, Алма-Ата... болгаш оон-даа хөй. Киреп эжиктиң дөр мурунда ханада ларлалганың белеткел ажылдарының чоруп турганын, ларлалгага киржип, дузалажып турган кижилерниң чуруктарын, типографияның искрачы белүктер-биле харылзаазының дугайын бижип аскан. Экспозициянын ортузунда В. И. Ленинниң бюстузу турар. Киреп эжиктиң оң талазында ларлаар станок, бажының ортузунда улуг демир печка бар. 1900 чылда бо типографияга бажының ээзи ларлакчы, социал-демократ Герман Рау болгаш оон өвереникчизи изборщик Тауль Томас база полиак изборщик Иозеф Блюменфельд олар ажылдап турган. «Искраның» чырыкче үнериниң будүүзүүде В. И. Ленин 1900 чылдың декабрьиың эгезинде Лейпцигке ол чажыдыбиле чедип кээп, 1-ги номериниң чырыкче үнерин организастаан.

Төөгүлүг солун, «Искрага» нинтизи-биле баштыңчының партия тургузуушкунунуң, револючу шимчээшкиниинин хөгжүлдезинин дугайында 50 хире статьялары, корреспонденциялары ларлаттынган. Орус революционерлер-биле кады солуннуу кызыгаар дамчыштыр Европаның оске-даа нациялариынын төлээлери эртиржип берип турганы пролетаржы интернационализмнин хереченин болган. Олар орус ажылчын аңгыга буржуазия-биле шиитпирлиг демисселге белеткенириие дузалажып турган ам социал-демократтар Герман Рау болгаш оон эжи Макс Пурвиц «Искраның» номерлерин Белгияже, Швецарияже чорудуп турган. Белгиядан, Швецариядан Россияже орукту эртип кээп турганын билип алдывыс.

Солуннуң Лейпцигке ларлаттынып турары билдинге бээрге, ону аңаа ларлаарын соксаткаш, 1901 чылдың чайынындан эгелеп Мюнхенге ларлап эгелээн.

Ленинчи «Искра» бодунуң мурнунга салган сорулгазын күүсеткен. Марксичи, политиктиг, иниити орус солуун «Искра» бодун долгандыр чалбыыштыг революсчуларны, ажылчын аңгыны хостаары дээш демисселге туруштуг демиселчилерин каттыштырган. «Чаштанчыдан чалбыыш үнер» — деп девиз боттанган, чаштанчыдан чалбыыш үнгеч-даа. Партияны долгандыр ажылчын аңгыны мооцнээн, партияның программазын ажылдап кылган. 1903 чылда РСДРП-ниин II съездизинге ескрачылар Ленинге баштатказ, чаа хевирииг революсчу марксичи партиязын тургускан. Оон бээр-ле большевизм — аңгы политиктиг агым болуп политиктиг партия апарганын билир бис. Шак аңаа кончуг улуг рольду «Искра» солун ойнаан. Ынчангаш бистер, тывадан барган туристер ол төөгүлүг типографияга РСДРП-ниң II съездизинің ажыттынганыдан бээр 80 чылының будүүзүнде экскурсиялап чордувус.

Д. САЛЧАК,
Бай-Тайгада Кызыл-Даг школазының директору.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЭЭВИС

Большевиктер партиязының төрүттүнген хүнү 1903 чылдың июль 30. РСДРП-ниң ийиги съездиниң ажыттынган хүнүнден бээр мугур 80 чыл эрткен.

Бо хүн коммунист бүрүзү, совет кижи бүрүзү СЭКП-ниң үндезилекчизи, улуг башкы В. И. Ленинниң сеткилиниң хамыдыктан чоргаарал-биле сактып, өөрүшкүзүн илередип чоруур.

РСДРП-ниң ийиги съездиниң эң чугула эң онзагай чүүлү партияның бирги марксичи Программазын хүлээп алганы болгаш ол Программада көрдүнген эчис сорулганы 1917 чылда Октябрь революциязы тиилээнии-биле делегейге баштайгы социалистиг күрүнени тургускаиы-биле чедип алдыганын эки билир бис. Ынчангаш коммунист бүрүзү, совет кижи бүрүзү болгаш делегейниң бурунгаар дешилелиг чону улуг Ленинии чоргаарал-биле адап, оон өөредиинин кол чеспек болдурун турарының ужуру ол.

Партияның эчис кол сорулгаларының бирээзи ленинчи национал политика. Хөй националдыг совет күрүнеиии улустарының социал болгаш экономика талазы-биле хогжүлдезии национал айтырыгының шиинии бадыткап турар.

Ооң чижээн Тыва улустуң ССРЭ-ге каттышканындан бээр 40 чыл оон байырлаары-биле күш-ажылчы кодургүүшкүнүг, хайыышкынныг ажылдап турары бо үеде экономика-даа, культура-даа талазы-биле улуг чаартылгаларындан бадыткал кылдыр көрүп болур.

Бистиң «Чыраа-Бажы» совхоз 1961 чылда «Коммунизмче оруқ» болгаш Жданов аттыг колхозтарнын базазынга тургустуиган.

40 чылдарның орта үезинден бээр Чыргакы уруглуг организастаттының тургуступ-ган коллективтиг ажыл-агыйлардан эгелээш, социалистиг улуг ажыл-агый кылдыр хуулга берген бистиң «Чыраа-Бажы» совхозувустуң экономиказының быжыглыышкыны, чонуиуң культуразының бедээни, суурларда социал чаартылгаларның илези-биле оскеии Ленинчи национал политиканың амыдырапда бадыткалы. Улуг совет улустуң ажы-дүмдалышкы дузазының ачызы-дыр.

Амгы үеде совхозта 47 дээди болгаш ортумак тускай эртемниг специалистер ажылдап турар. Олар боттарының даанганы адырның ёзулуг эзлери болуп ажыл-агыйның иштики кол айтырыгларын шиитпирлээриниң өзээ апарганнар.

Энергетиктиг күчүг чылдан чылче өзүп олурар. Бо хүннерде 60 ажыг янзы-бүрү маркалың тракторлары, 57 автомашиналар болгаш көдээ ажыл-агыйның оске-даа хөй техникалары совхозта ажылдап турар.

Күш ажылчы коллективтерде мурнакчыларның саны улам өзүп турар. Оларга коммунистер: хоочун дагдыныкчы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Д. Чола, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчынары М. Ч. Очур-оол, М. Д. Чаш-оол, Сат Дангыт-оол, М. К. Доказар-оол болгаш оске-даа хөй-хөй мурнакчыларны хамаарыштыр адап болуур.

Бо чылдың эгезинден эгелеп совхозтуң девискээринде 4 күш-ажылчы коллектив бот-орулга чарыяталыг бригада керээни-биле ажылдаар системаже киргеи. Бо хүннерде ол коллективтерде күш-ажылдың организациязы, ажыллыг түпнели оскелерден дээре чоруп турар.

Мурнакчы коллективтериниң, түс-түс мурнакчыларның киирген үлүг-хуузу улуг. Совхоз бо чылдың бирги чартыында мал продуктуларын күрүнеге сагарының планын сүттү — 102,8 хуу, эттэ — 100,8, дүктү — 115 хууларга күүсеткен.

Амгы үеде кол күштү мал чеминиң белеткелинче мөөцнээн. 600 ажыг тонна сиген, 120 тонна сиген долганы белеткеттингеи.

«РСДРП-ниң ийиги съездиниң 80 чыл оюнуң дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын совхозтуң партия комитедн ажылчын коллективтерге, түстүс кижилерге чедир бодунуң чанында тургустунган билиг иниилелиниң лекторларын, агитаторларын дамчыштыр чорудуп келгенинии түнелинде совхоз чамдык эки көргүүзүлерни чедип алган. Пропагандистер болгаш агитаторлар Д. Х. Демчик, Ш. О. Куулар, В. П. Пяралей болгаш өскелер-даа чон ортузунга лекция, беседа ажылын чорударынга идепкейлиг киржип турарлар.

Бистиң ажылывыста четпестер, шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй. Совхозта партия комитеди, совхозтуң директиязы профкомитет, комсомол болгаш хөй-иниити организацияларынга даянып алгаш четпестерни эдер, ажыглаттырмайн турар күрлавырларны ажыглаар дээш бүгү күштү солып, СЭКП ТК-ныи июнь (1983 чыл) Пленумунда салдынган сорулгаларга дүүштүр ажылдап турар

К. КУУЛАР,
«Чыраа-Бажы» совхозтуң директору.

ТӨӨГҮЛҮГ ХҮНГЕ АЛДАР КЫЛДЫР

Ленинчи партияның төөгүзүнде алдарлыг хүнге — Россияның Социал-демократтыг ажылчын партиязының Ийиги съездизи ажыттынган хүнден бээр 80 чылынга совет кижилер эи-не идепкейлиг белеткенгеи.

● **МОСКВА.** Алдарлыг хүнге уткуштур — РСДРП-ниң II съездиин ажыттынгандал бээр 80 чылынга тураскаткан агитбригада Россия Федерапиязының хоорайларынга барып, уңуушкун кылган. Бригаданың составынга ССРЭ-ниң Революциянын төп музейиниң ажылдакчылары, Москваның чогаадыкчы организациялариың төлээлекчилери киришкеп. Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуун бүгү ус-чадавыларында СЭКП-ниң хөй талалыг улуг ажыл-чорудулгазының дугайында, СЭКП ТК-ныи июнь (1983 ч.) Пленумунун шиитпирлериниң дугайында лекцияларны олар номчааннар.

«РСДРП ТК-ныи чажыт типографиязы (1905-1906 ч.ч.)» деп кожуп чоруур делгелгени музейниң ажылдакчылары организастаан. РСФСР-ниң хоорайларының ажылчы чоннарынга аппарып көргүскен. РСДРП-ниң Ийиги съездизиин белеткээринге болгаш эртгеревинге партийжи ларлалганың ролюн ол делгелге тодаргай көргүскен болгаш чоннуң улуг сонуургалын болдурган.

● **МИНСК.** РСДРП-ниң II съездиниинин Музей-бажыңында партиянын хоочуннарыбиле аныяктарның хөй ужуражышкыннары болган. Ол ужуражышкыннарны РСДРП-ниң Ийиги съездизи ажыттынган хүнүнден бээр 80 чылынга тураскаткан. 1917 чылдан бээр СЭКП кежигүнү В. Ваверов аныяктар-биле баштайгы ужуражышкынга чүве чугаалаан. Оон чугаазын аныяктар улуг сонуургал-биле дыцнаан. Балтий далайның матрозу болуп чораан партияның хоочуну Октябрь революциязынга болгаш хамаатты дайынга киржилгезин. Кышкы ордуну шавар халдаашкын-биле алганын, Совет эрге-чагырганы быжыглаар дээш чидиг демисселдиң дугайында аныяктарга тодаргай-биле чугаалап берген.

Алдарлыг хүнге уткуштур белеткелдиң хүннеринде музейниң ажык кежээлерин, партияның хоочуннарынга тураскаатказ кежээлерин база организастаан. 80 чылдар дургузунда СЭКП-ниң эрткен алдарлыг оруун көргүскен кожуп чоруур делгелгелерии республикамың хоорайларына болгаш суурларынга көргүскеп, пиитилел-политиктиг помчулгаларны, эртем-практиктиг конференциялар-ны организастаан.

● **ТБИЛИСИ.** Авлабарның типография-музейинге бо хүннерде хөй кижилер чыглып турар. Ол типография 1903 чылда ажылдап эгелээн болгаш РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң документилерии. В. И. Ленинниң ажылдарын орус, грузин болгаш армян дылдар кырынга парлап турган.

Типография-музей ажыттынган хүнден бээр ону бем миллион ажыг кижи сонуургап көрген болгаш Совет Эвилелиин Коммунистиг партиязының алдарлыг төөгүзүбиле таныпкан. Пионерге болгаш комсомолга хүлээп алышкынныарны болгаш оске-даа массалыг чүгула хемчеглерни типография-музейге база организастап турар.

● **ТАЛЛИН.** Солун чүүлдү — сураглыг эстон хогжумчу Ю. Сырмустуң скрипказын Элва хоорайның чурт музейинге немей делген салган. Аныяк студент революстуг ажыл-чорудулгазы дээш Тартус университединден шаанда үндүртken болгаш Петербургка чедип келгеш, пролетаржы солуннарның бирээзин эстон дыл кырынга редакторлап турган. 1905-1907 чылдарның революциязында ол эң-не идепкейлиг киришкеп. Хааннын каргыс шагдаалырының истеп-сүүшкүнүнден дескеш, даштыкыже ол чоруй барган. Парижке В. И. Ленин-биле ужурашкан. Концерт ажыл-чорудулгазың политиктиг агитациязиие холбаштырарын революциянын башгынчызы аныяк хогжумчуге ынчаарда сүмелээн. Бодунуң ынак хогжум херекселин — скрипказын Ю. Сырмус тудуп алгаш хөй хоорайларга конперттерии көргүзүп, политиктиг агитациязыны чорудуп келген.

● **ВОЛЬНСК.** Партияның съездилериниң хөй салгалдар назынында делегаттары-биле аныяктарның ужуражышкыны Саратов областың Вольнск хоорайынга болган. Ужуражышкыннын киржикчилери — партияның хоочун кежигүнери, аныяктар «Большевик» деп цемент заводунга барып чораан. СЭКП-ниң съездилериниң чүгле бистиң чуртувуска эвес, харын-даа бүгү делегейге төөгүлүг ужурдузаалының дугайында партияның хоочуннары аныяктарга чугаалап берген.

● **СОВЕТСК.** Революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның музейин Калининград областың ол хоорайында ажыткан. РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң 80 чылының будүүзүнде музейге хөй кижилер чыглган. Ленинчи «Искраның» алдарлыг агентилери И. В. Бабушкиниин, О. А. Пятницкийиин дугайында солун материалдарны музейде делгээн.

Орустуң политиктиг пиитн солунуи Мюнхеидеи, Лондоидаи, Берлиидеи Кеиигсбергке аккелгеш, оортан Россияже чорудуп турган.

(СЭТА).

УЛУГ ХАРЫЫСАЛГА, БЕДИК АТ-АЛДАР

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының — улуг Ленинниң кадыг-дошкун тулчуушкуннарга белеткеп, тургузуп, каннадырып быжыктырган партиязының, совет улустуң хосталга дээш ыдыктыг чаага, тайбың күш-ажылга сорук киирип, баштап келген болгаш баштап турар партияның кежигүнү болур деп чүве улуг алдар-ат болган эң бедик харыысалга. Ооң хүрээленинге совет кижилериин эң мурнакчы, медерелдиг төлээлерин хүлээп алган турар.

Улуг-Хем райониуң «Ак-Туруг» совхозтуң тудугчузу Михаил Хуурановнч Сержитти СЭКП кежигүнүнге чөөкта чаа хүлээп алган. РСЛРП-ниң II съезвизиниң 80 чылынга хөнбәштүү ачылга коммунисне сес бердивис.

— Бодумнуң бүгү сеткилимден күзеп чораан күзелим — ленинчи партияның кежигүнүнге кирер дээш күзедим бо хүннерде — РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылының будүүзүнде бүткенинге, «Ак-Туруг» совхозтуң коммунистери менээ идеген. СЭКП-ниң хүрээленинге хүлээп алганынга, партияның Улуг-Хем райкомунуң бирээзу ону күштүг кылдыр бадылап, өндүр улуг баштыңчының чуруун сиилбээн билетти тывысканынга сагыш-сеткилимден өөрүүм. Мона улуг ужур-хуалыг бо болдуушкунну кажан-даа үнчас мен. Коммунистиң ыдыктыг алын сыкпазымны, аңаа толептиг болуур дээш ажылаар, өөренип, чүүлдүүрүмни бизирииишкин киирип тура-ла дангыраглаан мен, ону бадыткаан хөй-ниитиг ажылдаарывыс.

— Ынчангаш мен, СЭКП бистиң иниилелдин хөгжүлдезинии үе-чада аайынче чаа-чаа сорулгаларны коммунистерии, бүгү совет улустуң мурнунга тургузуп келген. СЭКП ТК-ныи бо чылдың июнь айда эрткен Пленуму партияның идеологтуг, массаполитиктиг ажылынын чугула айтырыгларын чугаалажып, ол талазы-биле тодаргай сорулгаларны салган. СЭКП ТК-ныи Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Ю. В. Андроповтуң аңаа хаиы үүкалыг, программалыг болгаш түүнелелдиг чугаазында: «Экономика талазы-биле кол сорулга — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эң шапкын белиэрии-лир» — дээн сөстери совхозта тудугжулап турар кижиге менээ ажылымиы. бригадавыстың ажыл-ижии түүн кээр үе-шиг болур. 1977 чылда шеригген халажып келген олчаан терээи совхозумнуң тудуг-сууруи түүчүп, ооң экономиктиг, культурлуг хөгжүлдезиинге аваэш-биче үлүүмнү киирип турар мен. Бистиң тудугжуларының ажыл-херээ будүнгүр, шынарлыг болзун дээш эң-не оорум-биле демниг ажылдаар мен.

Ак-Туруг кодээ Советиниң депутады кижи болганымда хөй-ниитиниин ажылынга идепкейлиг киржип, суурнуң чаагайжылгазы, малчыннарның культурлуг амыдыралы дээш хемчеглерге үлүүмнү калар мен.

РСДРП-ниң II съездизиниң тодаралып доктаатканы партияның ленинчи принциптерии, программаның болгаш Уставтың негелдерии шынгыы сагыыр, оларның күүселзеи дээш дечисежир мен.

ЧУРУКТА: СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары К. А. Маспым-оолдуң М. Х. Сержитке партия биледии тыпсып турганы.

ДАЙЫНЧЫ АВАНГАРДЫ

ЛЕНИННИҢ АЖЫЛДАП КЫЛГАН ПРИНЦИПТЕРИН ЁЗУГААР

ТӨӨГҮЛҮГ УЛУГ БОЛУУШКУН

Владимир Маяковскийде политиктиг улуг ужур-дузалыг бодаалы шүлүглел-биле илереткен сестер бар. «Партия биве Ленин — алышкылар» дээн сестери-биле шүлүүчү, СЭКП биле чаа хевириҥ пролетаржы партиязыныҥ, большевиктер партиязыкыҥ тургузуучузу В. И. Ленинниҥ төрээдешкен, тудужун илереткен. Партияның ёзуулуг төрүттүнүп, тывыланганы 80 чыл мурнунда, РСДРП-ниҥ II съездизинге болган...

ОНЗАГАЯ БОЛГАШ ЧААРТЫКЧЫ ПЛАН

Эрткен чүс чылдың төнчүзү. Сибирь. Шушенское суур. Ийи политиктиг шолуттүргенер, Петербургтуҥ «Ажылчын ажыгны хостаары дээш демиселдиҥ эвилелинниҥ» ийи организакчылары—В. И. Ульянов (ол Ленин деп фамилияны 1901 чылда псевдоним кылдыр хүлээп алган) болган Г. М. Кржижановский олар келир үениҥ планын кылып олурганнар. 1898 чылда тургустунганыҥ чарлаан Россияның социал-демократтыг ажылчын партиязы херек кырында чок боор турган. Оон күжүү тоят-ген, шыгыы кризистиҥ болган быдаргай чоруктуҥ байдалынче кирген. Ынчаргаш чаа-чаа күжениишкиннер, чаа съезд херек апарган. Ындыг съезд херек кырында тургузукчу болуун дээр болза, ону үнүм канчаар белеткезе экил?

«Владимир Ильич-биле мээҥ калбак-делгем Енисейниҥ эриинге соолгу селгүүстээшкиннеримниҥ бирээзин черле утпас мен—деп. Кржижановский сактыр чугаалаан.—Соок, айдың дүн турган, ынчангаш бистиҥ мурнувуста Сибирьниҥ кыдыг-кызыраар чок харлыг делгемнери чаптыла берген чыткан. Владимир Ильич Россияга ээп келгениниҥ соонда кыдыр ажылдарныҥ планнарыныҥ болгаш бодаалдарыныҥ дугайында менээ соруктуу-биле чугаалап чораан. Партияның парлалга органын организастаары, ону парлаарыны дэштыкыже шилчидерин болгаш партияның ол органының дузазы-биле партияны тургузары... ол бүгү оон кол кичээлейиниҥ төвүнге турган. Ажыы-биле чугаалаарга, баштай бодаарымга партияның ындыг солуунуун ролюн ол эрттир үнелеп турар мышкаш кылдыр сагындырган... Владимир Ильичиниҥ айыткан оруунуҥ долу шынныын амыдырал көргүскен».

Шолуглге-даа доозулган. Псковка марксистерниҥ ол солуунун үндүрер дугайында хурал эрткен, канчаар-даа важок улуг организакчы ажылды чоруткан. Ол бүгүнүҥ түңнелинде 1900 чылдың декабрь айда Германияга цинти-орус политиктиг чажыт солуунуҥ, ленинчи «Искраныҥ» бирги номери парлаттынып үнгеп...

Иинти-орус солуунуҥ дузазы-биле съездиниҥ идея, политика талазы-биле болгаш организакчы ажылдыг-биле белеткээринииҥ дугайында Ленининиҥ онзагай болгаш чаартыкчы планы кайгамчыктыг. чайынандыр күүсеттинген. Съездиниҥ делегаттары дэштыкыже үнүп кээп эгелээн. Оларныҥ мурнунга Ленининиҥ агар айтырыглар талазы-биле илеткел кылып турганы большевик М. Н. Лядов мынчаар сактып бижээн: «Оон чугаа бүрүзү-ле бистерге, аҥгы-аҥгы черлерден келген кижилерге, ёзулуг дээди школа боон турган...»

1903 чылдың июль 30-де социал-демократтыг 26 организапииларныҥ төлээлекчилери Брюссельге ийиги съездиге чыглып келгенде (13-ку хуралдың соонда делегаттар Лондоиче көжер ужурга таварышкан), ёзулуг революсчу марксисчи партия дээш демиселдиҥ ам-даа үргулчүүлээри билдине берген. Съездиге чайгылыш чок, шынчы пролетаржы революционерлерден эгелээш, иинти-партийжи херекке чөрүшкек, бөлүгүмнериҥ эргеажыктарын намгалаан оппортунисчи үзеледеринииҥ илереткичилериҥе чедир, аҥгы-аҥгы идейлиг агымнар төлөлеттиигеп болган. Бижыг марксисчи принциптерни камгалаар дээш Ленин кайы хире улуг күштүг үндүргенинии дугайында хурал эрткен, канчаар-даа ыныҥ бирги параграфының дугайында айтырыг талазы-биле санал-онаал бериишкиин болган. Бир делегат, Петербург чурттуг ажылчын А. В. Шотман сөөлүнде мынчаар бижээн: «Кандыг-ла бир партия организацииязының кежигүнү боор, партийжи сагыллга-чурумга чагыртыр, чүгле ындыг кижи, партия кежигүнү деп санаттыраның Ленин негеп турган, а Мартов (искрачы чораан, соонда меньшевик апарган) кандыг-бир организацияга бактаавайндаа партия кежигүнү деп аладып болур деп санап турган. Партияны шын организастаарын кайы хире улуг ужур-дузалыг кылдыр оон норүп турганын билир дизе, бодунуҥ туружун кайы хире нээи-биле, бижыг турушгуг камгалап турганын дыҥнаары чугула турган».

Ленин кызыдып турааа-даа, сыйык угланышкынның искрачылары (келир үениҥ меньшевиктерин ол ынчаар алаан) элээп каш оппортунистер-биле кады уставтың бирги параграфын Мартовтуҥ саналын ёзугаар хүлээп алыр арганы болганнар. Ленининиҥ чазыг чок чугаалааны-биле алырга, «уставты ынчаар үрээнии» оппортунистерге хоозуи тиилелге болган. Сөөлүүредир Мартовтуҥ бодунуҥ бижээни-биле алырга, «ынчалза-даа Ленинге ол аштырышкынның үжүр-дузазы уставтың арткан үүлдерин хүлээп алганының соонда, шүүт чок болган».

Ленин үгле чаҥгыс-даа хуралды аназ эрттирбээн эвес, харын база бүгү делегаттарның чугаазын шупту-зун дыҥнаан карачаҥгыс делегат болган.

Съездиниҥ төнчүзүнде партияның үдуртукчу органнарының дугайында айтырыг талазы-биле бадылаашкын үезинде ленинчи шүтүмнүн талалакчылары хөй кезиин, мартовчулар эвээш кезиин алган. РСДРП-ниҥ бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазы чүл дээрге. Россияның революстуг марксисчи организацииларының каттыжары доозулганында болгаш В. И. Ленининиҥ ажылдап кылганы идей-политиктиг болгаш организастыг принциптерни ёзугаар ажылчын аҥгының партияның туругскаачызы болур.

Дмитрий ГАЙМАКОВ,
төөгү эртемнериниҥ кандидады.

«ЛЕНИННИ ДЫҢНААРЫ ЧУГУЛА ТУРГАН»

Делегат С. И. Гусевтиҥ чугаалаанын-биле алырга, съездиге баштай чаҥгыланып үнгеп диҥмирээшкин партия уставынга болушевик партия туругскаан. Россияның марксисчи революстуг организацииларын ёзугаар туругскан «Искра» солуун ойнаан.

Шаандакы шагиың орус хоорайы Псков —«Искраның» туругстуган черлериниҥ бирээзи.

Владимир Ильич Ленининиҥ Сибирьге шолуглгезиниҥ хуусаазы 1900 чылдың январьда доозулган. Ынчалзажок найысылга болгаш университеттиг база үлетпүр будүрүлгелериг улуг хоорайларга оон чурттаарын эрге-чагыргалар хораан турган. Революстуг болуушкуннарның төөү — Петербургка чоокшулаар дээш В. И. Ленин Псков хоорайга чурттаарын шилтиирлеп алган. Анаа ол 1900 чылдың февраль 26-да (март 10) чедип келген.

Орустуҥ марксисчи иинти солуунун («Искра») болгаш эртем-политиктиг журналды ажылдаҥмылгазын ёзугаар тургускан «Искра» революстуг организацияларын сыйык каттыштырар хевирииҥ партиязы эргежок чугула дээрзин В. И. Ленин бадыткап көргүскен. «Аҥгы талазы-биле бодуныҥ онзагай байдалдарын медерел билбишаан, пролетариат аҥгы талазы-биле шуут-ла тускайлаҥ партияга каттыжар ужурлуг.. Ынчаарга ындыг партия чокка пролетариат медерелдиг аҥгы демиселиигe чедир кодүрүлүп шыдавас» деп, В. И. Ленин айыткан (ЧДЧ, т. 4, арын 375).

Чогум-на ындыг партия РСДРП-ниҥ II съездизинге тургустунган большевик партия болган. К. Маркс болгаш Ф. Энгельс мөчээн сөөлүнде революстуг партиязын — чаа хевириҥ марксисчи партиязын тургузары эргежок чугула болу берген. Пролетар революциязынга боттуг байдалдар капиталистиг чурттарга тургустунган турган. Делегей империализминиҥ чөрүлдээлери келдегей чидиглеигеп Россияга социалистиг революциияның кыптыгарынга дүүшкен байдалдар тургустунган. Ынчангаш Россия делегейниҥ революстуг шимчээшкиниҥ болгаш марксисчи бодалдың төөү болган.

Империализминиҥ болгаш пролетар революцииларыныҥ байдалдарында ажылчын аҥгыга ёзулуг революстуг, ёзулуг коммунистиг партия —чаа хевириҥ партиязы эргежок чугула дээрзин В. И. Ленин бадыткап көргүскен. «Аҥгы талазы-биле бодуныҥ онзагай байдалдарын медерел билбишаан, пролетариат аҥгы талазы-биле шуут-ла тускайлаҥ партияга каттыжар ужурлуг.. Ынчаарга ындыг партия чокка пролетариат медерелдиг аҥгы демиселиигe чедир кодүрүлүп шыдавас» деп, В. И. Ленин айыткан (ЧДЧ, т. 4, арын 375).

Чогум-на ындыг партия РСДРП-ниҥ II съездизинге тургустунган большевик партия болган. К. Маркс болгаш Ф. Энгельс мөчээн сөөлүнде революстуг партияны В. И. Ленин бирге дугаарында тускан. Оон тургускан партиязы социалистиг революцияның тиилелгезин дээш пролетариаттың диктатуразын тургузары дээш демиселдиҥ бодуныҥ сорулгазы кылдыр ажыы-биле чарлаан.

Делегейниҥ коммунистиг шимчээшкиниҥ амгы үениҥ эҥ ие салдарлыг, хандыкшыкчы күүжү болуп турар. «Коммунистиг шимчээшкиниҥ бодуныҥ хүрээлецин калбартырын, массаларга бодуныҥ салдарын быжыглаарын үргүлчүлээн. Компартиилар ам делегейниҥ 94 чурттарында идепкейлиг ажылдаан турар. Чүгле Барыын Европага безин сөөлгү он чылдарда оларның хүрээлеҥнеге 800 мың хире чаа демиселчилер немелнеп. Коммунистиг идеяларның тиилеттирбес хандыкшыкчы күүжүнүн херечизи ол-дур» деп, СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ материалларында демдеглээн («СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ материалдары», арын 16).

Делегейниҥ ажылчын аҥгызы, оон политиктиг авангарды — коммунистиг болгаш ажылчын партиялар РСДРП-ниҥ II съездизиниҥ ажыттынганындан бээр 80 чылын бүгү диптерниҥ коммунистерниҥ делегейниҥ депшилгелиг хөй-ниитизи база калбаа-биле демдеглеп турар.

УЛАН-БАТОР. Ленинчи партия болуунун туруп келген чылдарының дургузунда совет улустун шылгаттынган дайынчы авангарды—бүгү кижи төрелгетениҥ чыртыкылыг келир үезиниҥ баштайгы орук изекчизи болган деп. Моолдун «Үнэн» солуну РСДРП-ниҥ II съездизиниҥ 80 чылынга тураскааткан үүлүнге онзалап демдеглээн. Капиталдың дарлалындан хосталыр дээш Россия пролетариадының тиилелгелиг демиселин организастааны болгаш удуртканы, деп эртениҥ болгаш чөптүг чоруктун принциптериҥе үндезилеттингеи ниитилелдиҥ тургусканы, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш могагшылаг чок демисел — СЭКП-ниҥ үнелеп четтинмес төөгүлүг ачы-хавыязалары болуп турар деп, солуун айыткан.

Улустарның айыыл чок чоруун хандырарынче, делегейниҥ кады ажылдажылгазын калбартырыңче углаган тайбыңга ынак политиканы ленинчи партия чайгылыш чокка чорудуп турар. Совет тайбың чаа инициативалар делегейге бижыг тайбыңны чедип алырынче углаган СЭКП-ниҥ могагшылаг чок күжениишкиннериниҥ тодаргай херечизи-дир деп, «Үнэн» бижээн.

ДЕЛИ. РСДРП-ниҥ Ийиги съездизиниҥ 80 чылынга тураскааткан үүлүдү Индияның «Нью эйдж» солуну парлаан. «РСДРП-ниҥ II съездизи — Россияның болгаш делегей пролетариадының хосталгалыг шимчээшкиниге эргилделиг болгаш төөгүлүг уе-чада болган» деп, солун бижээн.

«Коммунистиг шимчээшкиге ол съезд төөгүлүг ужур-дузаамыг болган. В. И. Ленининиҥ ажылдап кылганы идейлиг, политиктиг болгаш организастыг принциптерге Россияның марксисчи организацииларын каттыштырарының чорудулгазын съезд боттандырган. Чаа хевириҥ партиязы, ажылчын аҥгының партиязы, эртеминг коммунизминиҥ болгаш социалистиг революциияның партиязы төөгүниҥ аразында чинчалза көдүрүлүп үнгеп» деп, «Нью эйдж» онзалап айыткан.

Ленинчи Коммунистиг партияга баштаткан совет киижилер Октябрь революциязын тиилээн соолунде иштики болгаш даштыкы контрреволюциядың күштерни чылча шапкан, социализмни тургузарыныҥ ленинчи ыланы боттандырган, гитлержи фашизмниҥ кылчалыг халдаашкынындан Төрээн чуртун, социализминиҥ чаалап адырышкынларын камгалап, Европаның улустарын фашистиг хаанныг кулданымышкындан хостаан.

Советтер чуртунун бүгү нациларының болгаш бичө улустарының экономиказының болгаш левиксээрии база чырыдыпкан. Ленинчи идеялар өлүм чок болгаш чер бөмбүрзээ удамна чырыдып, улустарга хосталганын оруун айтыр мөңге чырык сылдыс болуп турар» деп, Кубаның «Гранма» солуну бижээн.

(СЭТА).

«ИСКРАНЫ» МАҢАА ПАРЛАП ТУРГАН

Сезен чылдар бурунгаар болган РСДРП-ниҥ II съездизиниге большевик партия туругстунган. Россияның марксисчи революстуг организацияларын сыйык каттыштырар хевирииҥ партиязы эргежок чугула дээрзин В. И. Ленининиҥ инициатизазын ёзугаар тургускан «Искра» солуун ойнаан.

Шаандакы шагиың орус хоорайы Псков —«Искраның» туругстуган черлериниҥ бирээзи.

Владимир Ильич Ленининиҥ Сибирьге шолуглгезиниҥ хуусаазы 1900 чылдың январьда доозулган. Ынчалзажок найысылга болгаш университеттиг база үлетпүр будүрүлгелериг улуг хоорайларга оон чурттаарын эрге-чагыргалар хораан турган. Революстуг болуушкуннарның төөү — Петербургка чоокшулаар дээш В. И. Ленин Псков хоорайга чурттаарын шилтиирлеп алган. Анаа ол 1900 чылдың февраль 26-да (март 10) чедип келген.

Орустуҥ марксисчи иинти солуунун («Искра») болгаш эртем-политиктиг журналды

ЧУРУКТА: В. И. Ленининиҥ Псковта Бажың-музейинде делгээн үүлдер. Лейпцигке «Искраның» баштайгы номерин парлаан типографияның майны база бар.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭРГИ ПРОТОКОЛ БАДЫТКААН

Ленинчи «Искраның» агентизиниҥ (төлээлекчизиниҥ) хереэниҥ талазы-биле истелгениҥ материалдары Украин ССР-ниҥ Львов хоорайда күргүнелиг төөгү музейинде тывылган. Солуунуҥ төөгүзүнде база бир чаа арынны ол материалдар ажыткан. Солууну Галицияны тавартыр дажыглап турган дугайында немелде медээлерни ук материалдар берип турар.

Хоорайның төвүнде 22 дугаар бөдүүн бажыңче жандармнар үр үениҥ дургузунда кичээлгей салбайн келген. Ынчаарга полиция участогунуҥ кожазында бажыңга «Искраның» агентилери ужуражып, чажыды-биле ажылдап турганнар. Бажыңда ол квартирапың түр када ээзи Киев университединиҥ эмчи факультединиҥ студентизи Марыя Гурский болган. Редакцияның даалгазы-биле ол Львовка чедип келген. Өске искрачылар-биле кады ол Женевадан болгаш Венадан чоруткан хөй экземпляр солуннуҥ болгаш оске-даа парлалга материалдарын хүлээп алгаш, Россияже чажыды-биле чорударын чогуур үениҥе хандырып турган. Солуннуҥ чамдык экземплярларын түе черниҥ чурттакчыларының ортузунга тарадып келгеннер. «Идеи-не үймээнчи характерлиг» солуннарны болгаш дептерлерни Львовтуҥ хөй чурттакчылары ынчаарда ап турганнар. Солуннар-биле кады хуудус-кыйгырыгларны чурттакчылар хөй удаа алган. Ол хуудус-кыйгырыгларның чамдыызы полиция протоколунда коштунган.

Орустуҥ политиктиг иинти солуун Россияже чорудуп пептередириҥе Львов хоорай улуг рольду ойнаан. РСДРП, ГК-ның чажыт алаан каш квартиралары хоорайга турган. 1901 чылдың күзүүнүден 1903 чылдың ортан үениҥе чедип хөй мың экземпляр солуннарны болгаш оске-даа литератураны Россияже чажыды-биле ламчыдып тараткан. Ленинчи «Искра» солун-биле холбаазыг бүгү үүлдерни хоорайның ажылчы чоннары ыдыктыы-биле кадагалап турар.

П. БАЧУН,
Н. КИСИЛЕВСКАЯ
СЭТА-ның корр.

КАЛБАА-БИЛЕ ДЕМДЕГЛЕП ТУРАР

Төөгүлүг болуушкуннуҥ алдарлыг хүнүн — РСДРП-ниҥ II съездизи ажыттынганындан бээр 80 чылын бүгү диптерниҥ коммунистерни, делегейниҥ депшилгелиг хөй-ниитизи база калбаа-биле демдеглеп турар.

УЛАН-БАТОР. Ленинчи партия болуунун туруп келген чылдарының дургузунда совет улустун шылгаттынган дайынчы авангарды—бүгү кижи төрелгетениҥ чыртыкылыг келир үезиниҥ баштайгы орук изекчизи болган деп. Моолдун «Үнэн» солуну РСДРП-ниҥ II съездизиниҥ 80 чылынга тураскааткан үүлүнге онзалап демдеглээн. Капиталдың дарлалындан хосталыр дээш Россия пролетариадының тиилелгелиг демиселин организастааны болгаш удуртканы, деп эртениҥ болгаш чөптүг чоруктун принциптериҥе үндезилеттингеи ниитилелдиҥ тургусканы, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш могагшылаг чок демисел — СЭКП-ниҥ үнелеп четтинмес төөгүлүг ачы-хавыязалары болуп турар деп, солун айыткан.

Улустарның айыыл чок чоруун хандырарынче, делегейниҥ кады ажылдажылгазын калбартырыңче углаган тайбыңга ынак политиканы ленинчи партия чайгылыш чокка чорудуп турар. Совет тайбың чаа инициативалар делегейге бижыг тайбыңны чедип алырынче углаган СЭКП-ниҥ могагшылаг чок күжениишкиннериниҥ тодаргай херечизи-дир деп, «Үнэн» бижээн.

ДЕЛИ. РСДРП-ниҥ Ийиги съездизиниҥ 80 чылынга тураскааткан үүлүдү Индияның «Нью эйдж» солуну парлаан. «РСДРП-ниҥ II съездизи — Россияның болгаш делегей пролетариадының хосталгалыг шимчээшкиниге эргилделиг болгаш төөгүлүг уе-чада болган» деп, солун бижээн.

«Коммунистиг шимчээшкиге ол съезд төөгүлүг ужур-дузаамыг болган. В. И. Ленининиҥ ажылдап кылганы идейлиг, политиктиг болгаш организастыг принциптерге Россияның марксисчи организацииларын каттыштырарының чорудулгазын съезд боттандырган. Чаа хевириҥ партиязы, ажылчын аҥгының партиязы, эртеминг коммунизминиҥ болгаш социалистиг революциияның партиязы төөгүниҥ аразында чинчалза көдүрүлүп үнгеп» деп, «Нью эйдж» онзалап айыткан.

Ленинчи Коммунистиг партияга баштаткан совет киижилер Октябрь революциязын тиилээн соолунде иштики болгаш даштыкы контрреволюциядың күштерни чылча шапкан, социализмни тургузарыныҥ ленинчи ыланы боттандырган, гитлержи фашизмниҥ кылчалыг халдаашкынындан Төрээн чуртун, социализминиҥ чаалап адырышкынларын камгалап, Европаның улустарын фашистиг хаанныг кулданымышкындан хостаан.

Советтер чуртунун бүгү нациларының болгаш бичө улустарының экономиказының болгаш левиксээрии база чырыдыпкан. Ленинчи идеялар өлүм чок болгаш чер бөмбүрзээ удамна чырыдып, улустарга хосталганын оруун айтыр мөңге чырык сылдыс болуп турар» деп, Кубаның «Гранма» солуну бижээн.

(СЭТА).

ЛЕНИН ДУГАЙЫНДА РАССКАЗТАР

«В. И. Ленин дугайында рассказтар болгаш очерктер» деп номну «Художественная литература» ном үндүрер чер парлаан. Чаа номну РСДРП-ниҥ Ийиги съездизиниҥ 80 чылынга тураскааткан.

ССРЭ-ниҥ улустарының чогаалчыларының — оң тос националдарының алдан хире авторларының чогаалдарын чылда номда хөй-биле парлаан. Коммунистиг партияның тургузукчузу болгаш делегейде эҥ баштайгы социалистиг күрүнеиниҥ үндезилекчизи В. И. Ленининиҥ дугайында рассказ болгаш очерк жанрлыг чечен чогаалдыг эҥ эки дээжилерин чылда номда киирген. Ол чогаалдарның авторларының аразында — Максим Горький, М. Шолохов, Н. Тихонов, Г. Марков, М. Ибрагимов, Мустай Карим, И. Шимкус, И. Шамякин болгаш оон-даа өскелер.

Владимир Ильич Ленининиҥ революстуг улуг оруунун дугайында —оон гимназчы чылдарындан эгелээш, 1924 чылга чедир үеде улуг баштыңчының амыдыралы база ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан чүүлдериниҥ дугайында номуҥ бирги бөлүүнде чырыткан.

Ленинчи идеяларның өлүм чогунуҥ дугайында, В. И. Ленининиҥ улуг өөредининиҥ бүгү делегейге тиилелгелиг нептереэшкининиҥ дугайын номуҥ ийиги бөлүүнде чырыткан. М. Алексеевтиҥ очеркиги «Черинҥ улуг тараажызы» деп адаан. Ында мынчаар бижээн: «Ленин бистиҥ-биле кезээде кады. Бистиҥ дүүнгү ажыл-иживиске, бөгүнгү ажыл-херективиске, даартагы хүнгү өндүр-чаагай иживиске Ленин бистиҥ-биле кезээде кады».

(СЭТА).

ПАРТИЯГА ТУРАСКААТКАН

«Партия — бистиҥ үениҥ угааны, алдары болгаш арыннүүрү» деп фотоальбомну парлаан. Ленинчи партияның тургустунганындан бээр 80 чылынга ону тураскааткан.

Коммунизм дээш, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу ээлээш империализминиҥ, агрессчи политиказынга үзүр демиселге совет киитилелдиҥ удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү — СЭКП-ниҥ хөй талалыг ажыл-чорудулгазын номда тодаргай көргүскен. В. И. Ленининиҥ амыдыралыбиле болгаш ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбаалыг хөй документилерни, фото-чурактарны, номда киирген.

СЭКП-ниҥ XXVI съездизиниҥ шиитпирлерни боттандырар дээш совет улустуҥ демиселиниҥ темазы, бистиҥ амгы үежилеривистиҥ маадырлыг ажыл-ижи номда база тодаргай чыруттынган. Чер кырыңга тайбыңны камгалаар, боочепсекти эҥдере бүдүрерни кыччыктырбас, ядролуг дайынның кыжанышкынын чайладыр дээш Коммунистиг партияның кайгамчык улуг, могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазын номуҥ тускай бөлүүнде көргүскен.

(СЭТА).

ЭНЕРГИЯНЫ КАМНАП ӨӨРЕНИП АЛЫҢАР

Техниканың шапкын хогжүлдезинин үезинде, бистин бо хүшеривисте энергия айтырыгларның бирээзи апарган. Энергия деп чүл? Ол дээрге кандыг-бир чүүлде азы херекселде мооңнеттинген ажылдыр, азы ажылды кылып шыдаар кндыг арга деп база болур. Энергияны электрилиг, чылыглыг, механиктиг, ядролуг болгаш оон-даа өске хевирлерлиг деп ылгап турар. Бис боттарывыстың амыдыралывыска колдуунда-ла электрилиг болгаш чылытлыг энергияны ажыглап турар, олардың-биле холбашкан болур бис.

Кижи төрелгетен бодунуң хогжүлдезинин үе-чадазының аайы-биле энергияның чаа-чая үнер дестерин ажылдап ооргеш келген. Кижи ыштың, сутнуң, торфтуң, оон соонда хөмүр-даштың, кывар даштарның, нефтинин, газтың чыын, мооңнеп алган энергияны ажыглап билир апарган. Атомнуг азы ядролуг энергияны мырыңай чоокта чаа ажыглап өөренип берген.

Энергияны ажыглап, бүдүүн турда, ол бир хевириннен өске хевиринче хөй катап шилчип турар болгаш ол шилчиктер үезинде оон чидирин албан туруп кээп турар. Чылыглыг электростанцияларга хөмүр-даштың оттуларга оон иштики энергиязы чылыг энергиязынче шилчирер, оон соонда генераторга электрилиг энергия кылдыр эде тургустунар. Электрик дамчыдыгазының шугумнарынга оон чидирин эвээш болзун дээш күжениишкинин каш катап өскертип тургаш хереглекчиге чедирер. Электрилиг энергияны бис бажыңнарывыска база аңгы-аңгы хевирлерже шилчидип ажыглап турар бис: ол дээрге механиктиг энергия (хеп чуур машина, доозун аштакчызы), чылыглыг энергия (электрилиг плита, чылыдар херекселдер), харын-даа мырыңай үн энергиязынче безин шилчидер (приёмниктер) болгаш оон-даа өске.

Бистиң чуртувуста чыл бүрүде муң-муң электрилиг херекселдерни чоңга бүдүүн салып турар, хөй-хөй чаа кварталдар ажыглалга кирип, электрилиг энергияны ажыглаарын көвүдедип турар. А оон кадында энергетиканың чаа-чаа улуг күүлери ажыглалга кирип турар. Электростанциялар болгаш чылыг төптери бар күчүзүг-биле ажылдап турар. Ынчалзажок оларның күчү-шыдалы кызыгаарлыг, бодунуң бар шыдалындан ажыр бере албас деп чүве биллингир. Чижээ, күскүшкы үелерде электростанциялар бодунуң шыдаар шаа-быле ажылдаар. Ол хамаан чок хонуктуң үе-шагындан хамаарыштыр энергияны ажыглаары, аңаа лүүштүр ону ажылдап үндүрери база өскерлип турар. Эртен 8 шактан 10 шакка чедир, кежээ 17 шактан 21 шакка чедир электрилиг энергияның ажыглалы эң улгадыр. Чурттуң улуг-улуг девискээрлерин чаңгыс энергия системазы кылдыр кошкан чүве болганда бир электростанция кандыг-бир чылдагаан-биле энергияны чедир бербейн баар чүве болза, өскелерни четпес энергияны немей бээр ужурлуг болгай. Бистиң республика болза Сибирьниң чаңгыс аай энергия системазында коштунган.

Бир эвес хереглеп турар энергияны электри станциялары берип шыдавайн баар болза, кайчаарыл? Бо тавырылгада албадал-биле чылыглыг болгаш электри энергиязын хереглээрин эвээжедир апаар. Электри энергиязын хереглээрин эвээжедирип чүгле үлетпүр бүдүүлгелеринге доктаадып тургускандаа болза, ону бис эскербеддаа болзувусса, ол чорук чоннуң материалдыг байдалынга салдарны чедирип турар деп чүве биллингир. Чедир бердинмээн 1 квт-шак электри энергиязындан чүүү чидириптерни санап каан.

1 квт-шак электри энергиязы ол дээрге—чедир кыздынмайн барган бир бүдүн эжеш идик, 8 кг колбаса, азы 10 кг конфета, азы 33 кг мороженое-дир. Ол болгаш өскеда чедир бердинмейн барган продукция дээрге кайда-ла бир кижиниң чештинчек хөлүндан күрүт агаарже салдыгаан электри тогу-дур. Чижээ, силерниң эң чок каапкан ороолынерге 60 ваттын лампазы бир хонук хире күвар болза 1 квт-шактан ажыг энергияны чарыгдаар. А чылыг өрээлди чылдың каан камнын, күрүт черге ажылдап турар телевизор, өске-даа хереклер каташтыр алыр болза, чеже хире энергияны куругга «чип» турар деп бодаар силер?

Бистиң амыдыралга ажыглап турар энергиявыстың 15-20 хуузу күрүт черге чоруп туварын санап тыпкан. Бистиң республикага хамаарыштыр ону бүдүн чылда кылдыр санап кээрге, ол дээрге хөлчок улуг сан—14000000 квт-шак энергия болур. Ам үстүнде сан-биле дедиеп көрүлер. Чеже эжеш идик, чеже килограмм колбаса, конфета, мороженое бүдүүн болур турган-дыр. А бистиң шахтёрларывыс ынча энергияны ажылдап үндүрер кылдыр 6 муң хире тонна хөмүр-дашты казып тывар ужурлуг. Ынча энергияның өртээ база хөй — 500 муң рубль.

Энергияның ынча хөй чидирин кайыын келдирил? Эвээшле үеде куруг черге кыысын каан электрилиг херекселдерниң шуптузунуң чарыгдаавы каттышса-каттышпса ынча чеде бооря ол.

Чылыг энергиязын канчаар ажылап турар бис? Кижиге чылыг энергиязы колдуунда чурттап, ажылдап турар черлерни чылыг тургузарынга, чем белеткээринге херек. А чуртталга шолуң чылыдарынга чарыгдап турар энергиявыс бажыңдан тараң үнген чылыгны катап немээрингге чоруп турар деп чүве биллингир. Бажыңдан чылыг канчаар тараң чоруп турарыл? Чылыгның ол чидириглери мынды. Иштң чидириглерниң 40 чедир хуузу чылыгларттынмаан соңгалар болгаш ажиктер дамчыштыр дашкаар үнер. 15 хуузу соңга шилдерни дамчыштыр, база бир 15 хуузу ханалар дамчыштыр тараң үнер. Изиг суг ажылап турар черлерде чылыгның чидириниңиң 23 хуузу суг чарыгдалы-биле кады үнер. Чангыс бодүүн чижектен көрөзлинер. Балконуун ажиин чылыглаваан дийик силер. Оортан ханадың 15-20 см. диаметрлиг үттеп үнер хире чылыг үнер. Бир эвес, бажыңны ыяк чылыглап алыр болза, чылыгның чидирин үш катап эвээжээр деп чүвени санап үндүрген. Бир эвес өрээлдин температуразын 1 градус соодуптар болза, энергия чарыгдалы 4-5 хуу кылырлыр ийик. Ону үгүле чангыс Кызыл хоорайга хамаарыштыр санаарга, чылда 24 Гкал чылыг энергиязы азы 37 муң рубль-дир.

Энергияны ажылдап үндүрери болгаш ону хереглекчилерге чедиреринде хөй-хөй кижилерниң күш-ажылы-биле, бойдустуң үнелиг байлактарын ажыглаары-биле, нарын машиналарны бүдүүрүп кылыры, ажылдадыры-биле холбашкан. Кандыг-даа хевиринин энергиязы болза, ол дээрге инструменнек катап тургуступтунмас байлаң болур. Ынчангаш кайа-даа, кандыг-даа байдалдарга энергияның артык чарыгдалын болдурбазы, оон камналгазын, хумагалыг чарыгдалын чедип алыры — чоннуң чаагай чоруун бодап, сеткил чоруур кижи бүрүзүнүң хереэ хүлээлгези.

В. БАХЧИВАНЖИ.
Энергия хайгааралының республикада салбырының начальныгы.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Пионержи чай» деп фотоэтюду.

ЭВЭЭШ ОЮННАР АРТКАН

ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының шыдыраа маргылдаазының тенериге чедир ийи дээскиниг оюн артган. Медальдар кайнаар баары амдыызында эки билдинмес. Түңнел оюнга киржир алды командаларның бежинде иделеп бар. Ол дээрге 13—13 санныг Москваның болгаш Грузияның, 12,5 санныг Ленинградтың, 12 санныг Латвияның болгаш 11,5 санныг Украинаның командалары болуп турар. Арменияның командазы элээм хожудан, 9 санныг туруп турар.

Спартакиадаларның төөгүзүнде болуп көрбээн чүүлдер база болгулаан. Баштайгы оюннардан эгелеп эки түңнел чок болуп, ийи спартакиадаларның тиилекчизи Россия Федерациязының командазы түңнел оюнче кирбээн.

А шинчирлиг оюннарга база-ла кымнын-даа малавааны түңнелдер болгаш. Ийиги оюнда Ленинград—Грузия ойнаан, Аңаа Грузияның шыдыраачылары тиилээнзер. Ол оюнга бир дугаар киржип турар Арменияның командазы-биле эрткен спартакиаданың чемнюну — Украинаның командазының оюну хайым болуп доозулган. Бо оюнларга грузин шыдыраачылар латыш спортчуларга үттурупканнар, Москва—Украина — бир оюну соңгаарлаткан. Делегейниң үш дакпыр чемпюну Анатолий Карпов Александр Белявский-биле бирги хөлге кончуг соңгу оюнну хаймынаан.

ЧАДАГ - ТЕРГЕ

ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазының программазында киргең долгандыр чоруурунуң чадаг-терге маргылдаазын спортчулар делегейнигиң чаа рекордтарыбиле эгелээн. Донда-Ростовтан келген спортчу Виктор Куповец 4 километрниң дистанциязын 4 минута 37, 68 секундада эрткеш, шылгараан. Ол ГДР-ниң спортчузу Харольд Вольфтуң көргүзүүнден 2,273 секунда дүрген болган.

Спартакиаданың чадаг-терге маргылдаалырында киржип турар 160 спортчуларның арасында Москва олимпиадазының чемпионнары Александр Краснов (Ленинград) болгаш Валерий Мовчан (Белоруссия), РСФСР-ниң командазындан делегейнигиң ийи дакпыр чемпюну Сергей Ковылов болгаш өске-даа сураглыг спортчулар бар.

(СЭТА).

VIII Спартакиадада

АНЫЯКТАР МУРНАП

ЦСКА-ның футбол—чиик атлетика комплекизинде эртип турар хостуг хүреш маргылдаазынга эрткен спартакиадазының чемпионнарының үгүле чаңгызы бо удаада адын бадыткаан. 30 харлыг москвачы Салман Хасимиков (100 ажыг кг) мергежил болгаш аваангыр чоруунуң талазы-биле шыырак белеткелдинин коргүзүп, шылгараан. Ол делегейниң үш дакпыр чемпиону.

Спартакиаданың ол маргылдааларынга ким-даа манаваан чүүлдер база болгулаан. Олимпий чемпионнары Санасар Оганисян, Сергей Белоглазов, Магомед-Гасан Абушев, Сослан Андиев болгаш Илья Мазо олар ээдп шаңналдарга четпейн барганнар.

ССРЭ-ниң шилиндек командазының кол тренери, ийи дакпыр олимпий чемпионну Иван Ярыгинниң чугаалааны-биле алырга, талантылыг могелериниң чаа болуг тывылган.

— Чаа чемпионнар Арсен Фадзаевтиң, Таймураз Дзгоевтиң, Рахим Новрузовтуң, аар дезилиг Аслан Хадарцевтиң, Петр Нанневтиң болгаш маргылдааның эң аныяк киржикчизи 17 харлыг Этиб Мусоянның хүрешкени чараш болган. Бо чылдың маргылдаазынга Нанневтиң хүрешкени эң-не чайынанчак болган — деп, кол тренер чугаазын түңнээн.

ССРЭ-ниң Улустарының VIII чайгы спартакиадазынга Сергей Корнилаев, Гургең Багдасарян, Виктор Алексеев, Анатолий Паламарев олар чемпион аттарга төлептир болганнар.

Маргылдааларның сөөлгү хүнүнде дөрт комплект шаңналдар дээш болган маргылдаага Гургең Багдасарян, Арсен Фадзаев, Таймураз Дзгоев болгаш Салман Хасимиков олар алдын медальдарны чаалап алганнар.

Команда талазы-биле РСФСР-ниң спортчулары мурнап турар. Москваның болгаш Украинаның командалары дараазында черде.

КЛАССИКТИГ ХҮРЕШ

ЦСКА-ның футбол—чиик атлетика комплекизинде эртип турар спартакиаданың классиктиг хүреш маргылдазының 48, 62, 90 кг дезилерде түңнел маргылдаага киржир могедер илереп турар.

Эрткен спартакиаданың хүлер шаңналының эдилекчизи, 28 харлыг москвачы Виктор Савчук бүзүреллиг хүрежип, ырыг сашкары ойнап ап келген. Түңнел ужуражылгада ол 24 харлыг делегей чемпюну Руставидеп келген Теймураз Казарешвили-биле хүрежир. «Алдын» ээдш кол кордакчыларының бирээзи, Москва олимпиадазының чемпюну, алматажы Жаисалык Ушкемпиров бертингеш, маргылдаадан үне берген.

Европаның ийи дакпыр чемпюну, Витебскиден келген моге Игорь Каныгин (90 кг) беш ужуражылгаларны шуптузун ырыг ойнап алган, ам Спартакиаданың ээдш шаңналы ээдш хүрежир эргенн чаалап алган. Ол-ла дезилде Каныгининиң кымрак удурлашкылыларының бирээзи, дипломның чемпионадының моңгүн шаңналының эдилекчизи, румын спортчу Ион Драйка эки түңнелдиг чоруп, Спартакиаданың база бир шаңналын чаалап алырынче кордап турар.

62 килограмм дезилиг могелериниң аразынга Сарапскиниң төлээзи, Европаның эртнем чылгы чемпюну, 20 харлыг Рафаель Насибуллов түңнел оюнларже чиити-биле үнген.

Медальдар ээдш 52, 74, 100 кг дезилиг могелериниң хүрежи база эгелээн. Делегейниң беш дакпыр чемпюну, Монреаль олимпиадазының тиилекчизи, москвачы Николай Балбошин база катап эки хүрежип, 1981 чылда делегей чемпюну, Тбилиси чурттуг Михаил Саладзе болгаш бо чылдың Европа чемпионадының хүлер шаңналының эдилекчизи, Киевтен келген Виктор Авдышев олар-биле ужуражыр.

52 килограмм чедир дезилиг могелериниң аразынга Москва олимпиадазының чемпюну, Тбилисиниң спортчузу Вахтанг Благидзе биле делегейниң бирги чери ээдш эрткен чылын болган маргылдаазының тиилекчизи Арташат чурттуг Бенур Пашаян олар чаңгыс болукте таварышканнар.

БООДАЛГА

Мыткицилерде олимпийжи боодалга шөлүнде боодалга спортчуун мастерлери шаңналдарны чаалап ап эгелей бергеннер. Биче калибрлиг пистолеттен боолаарының маргылдаалары эр улус аразынга чиңир байдалга эрткен. Аңаа Фрунзениң төлээзи Москва олимпиадазының тиилекчизи Александр Мелентьев 570 санны алгаш, эки чоруп турда, Гроднодан келген снайпер Владимир Шилов 572 санны алгаш, финишке мурнай бергеп.

Биче калибрлиг пистолеттен боолаарынга хереэжеңнер аразынга маргылдаа эки түңнелделлг болган. Аңаа 7 спортчу делегей чергелиг спорт мастерининң нормазын күүсеткен. А делегейниң каш дакпыр чемпюну, ереванчы Зинаида Симонян 590 санны алгаш, тиилээн.

Команда талазы-биле төгерикке боолаарынга Грузияның командазы үшкү черни эдлээр аргалыг болган. Алдын медальдар — Азербайджанның спорчуларында.

КИЧЭЭНГЕЙЛИГ БОЛУҢДАР, ГАЗ!

Газ ажыглалы эптиг болгаш бажың ажылын чинчедип турар одаар чүүл. Ынчалзажок ону кайы хамаан чок ажыглаар болза, азал-ондак болуп, орт үнүп болур. Ынчангаш газ ажыглап турар кижилер азал-ондак болдурбазы-биле газ ажыглаанының дүрүмнерин билир, хамык чок сагыыр ужурлуг.

Газ плиталарын кыпсып тургаш, форточканы ажыдып алырын утпаңар. Хып турар газ херекселдерин хайгаарал чонка кагбаңар. Газ-биле ажылдаар херекселдерни ажылдадырын школа назы четпээн уругларга, а ол ышкаш ону ажыглап билбес кижилерге чөпшээревеңер. Газ колонказын ажылладыр мурнунда агаар тыырттарын хынап алыңар.

Газ-биле ажылдадыр херекселдерни арыг база үрелиг эвес байдалга тургузуңар.

Газ херекселдериниң бичии-даа үрелиишкиннерин газ ажыл-агыйының ажылдакчылары эдер ужурлуг.

Газ херекселдериңден газ өрээлче үнүп турар болза, оон тускай чыды бар. Бир эвес өрээлде газ чыды тыптып келген болза, өрээлди дораан агаарладыр, газ херекселин ажыглаарын соңсадыр болгаш 04 телефон-биле авария албанын кыйгыртыр херек.

Авария албаны дүн-хүн чок ажылдаар.

ӨРЭЭЛГЕ ГАЗ ЧЫТТАЛЫП КЕЛГЕН БОЛЗА:

ДАРААЗЫНДА ЧҮҮЛДЕРНИ КЫЛЫП БОЛБАС

ДАРААЗЫНДА ЧҮҮЛДЕРНИ КЫЛЫРЫ ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА

Юристиң тайылбыры

МАҢГЫСТАЛЧАК АМЫДЫРАЛЫ ДЭЭШ

ССРЭ Конституциязының 60 чүүлүнде: «Бодунуң шилип алганы пинтилелге ажыктыг ажыл-чорудулганың талазыбиле ак сеткилдиг ажылдаары, күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыыры—ССРЭ-ниң күш-ажыл кылып шыдаар хамаалы бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш ат-алдарының хереэ. Пинтилелге ажыктыг күш-ажылдан былдаары социалистиг пинтилелдиң принциптеринге таарыштаа» деп айтыкан.

ССРЭ-ниң хамаатылары Үндезин Хоойлуда айыттынган бо чүүл бүрүзүнү Төрээн чуртувуңуң мурнунга ак сеткилдиг күш-ажылды кылып турар. Оларның бедик бүдүүркүүлүг күш-ажылы чурттуң улам бай, шыырак болурунга, чурттакчылырның ажыл-амыдыралын эжиндиринге улуг ниитилиг болуп турар.

Ынчалза-даа хөй-ниитиге ажыктыг ажыл кылырындан ойталаар, халас кежик сүрүп, маңгысталчак арга-биле амыдыраар сорулгалыг ийи-чаңгыс кижилер бистиң аравыстада ам-даа бар. Ындыглар дээрге кем-херек үүлгедиринге сундулуг кижилер-дир. Ынчангаш чер кезип, товаң чоруур, маңгысталчак амыдыралдыг кижилерге хамаарыштыр кеземче харыысалгазын хоойлу ёзугаар оналар. Оң дугайында РСФСР-ниң КД-ниң 209 чүүлүнде маңгысталчак амыдыралы дээш 1-2 чылга хосталгазын казып шиидерин көргеп. А ажыктыг күш-ажылдан ойталаанны дээш шиитпирин чораан кижи маңгысталчак амыдыралын уламчылавышаан болза, ону үш чыл чедир хуусаалыг кылдыр шиидер.

Ажыктыг ажыл кылбайн, чер кезип, товаң чораанны дээш суд болуп турар чеде ол черекти РСФСР-ниң КД-ның 341 чүүлү-биле шиидип болур. Бо таварылгага шиитпирин турар кижиниң ниитин байдалын, оон мозу-шыпарын өөренип коргеш, ол-ла хуусаала күш-ажыл профилакторийинче чорудар арганы база ажыглап болур. Мурнунда база товаңчы амыдыралдыг чораан, өлүрүшкүн болгаш оске-даа аар кем-херек үүлгеткен кижилерге хамаарыштыр бо чүүлдү ажыглавас. Ол ышкаш күш-ажыл профилакторийинден эрт келгеннерге үш чыл хуусаа эртпээнде база ындыг чинчедир коргуспес.

Бир эвес күш-ажыл профилакторийинче шиитпирген кижи аңаа баргаш ажыл кылырындан ойталаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун, ол ышкаш аңаа тургустунган ёзу-чурумну хажылар болза, ук профилакторийниң киирген бижинн ёзугаар суд черн ук херекти катап көөр болгаш, ук хуусаала эдип-чазаар күш-ажыл колониязынга хереэн эрттирер кылдыр шиидер.

Турум чурттаар черн чок, чурттакчылыг бир черден оскезинче көжүп чоруур, 4 айдан ору үеде ажылдавайн турар кижилерни товаңчы деп санаар. А хамаатылардан аъш-чем, акша-төгерик, идик-хеп аймаа дилеп ап чоруур, база-ла ажыктыг ажыл кылбас кижилерни диленчи деп адаар. Товаңчы кижи-биле оон ылгалы чүл дээрге, диленчилер доктаамал чурттаар черлиг, кешкүн эвес болур. Диленчилерге хамаарыштыр база кеземче ялазы көрдүгеп. Боттарын даймининг азы күш-ажылдың инвалиттери, халапты аарыгга таварышкан кижилер кылдыр улуска коргуузуп, чурттакчыларның чаагай сеткилин мегелеп чоруур аймаастыг кижилер ол. Кырган-даа, инвалид-даа, аарыг-даа кижиге күрүне пенсиязыны берип, дузаламчыны коргуузуп, кылын шыдаарын ажылга киирип турар, ынчангаш ындыг кижилер үлүгүн, диленнип чоруур болза, хоойлу ёзугаар хемчег хүлээдир апаар.

Ол бүгү-биле чергелештир бажың ажылчыны болуп, азы бир кижиге хуу секретарь-машинакчылап, чолаачылап, уруглар хайгаарал ажылдан турган кижини маңгысталчак амыдыралдыг деп санавас дээнзин хоойлу көргеп.

Улаштыр үш ай дургузуунда, азы чылда ай хире үе ышкаш үш ай дургузуунда, диленчилер ишпинде товаңчылап, маңгысталчак арга-биле амыдыраар келген кижилерге баштай ол чоруун каары-биле сагындырыгы кылыр. А бир эвес сагындырыгны херекке албас, ол чоруун уламчылаар болза, ону РСФСР-ниң КД-ниң 209 чүүлү-биле кеземче ялазынга оналар. Ажыл кылын шыдаар арганы кижиге бир ай хуусаа иштинде ажылга киирип алырын сүмелээр.

Ындыг кижилерни ажылга киирер дугайында айтырыг тургустунган соонда, 15 хонук дургузуунда улус депутаттарының чер-чер Советтеринин күскомнары оларның мергежилининн ийи-биле таажыр ажылдарны тывар.

Бир ай хуусаа иштинде ажылга киирер деп сагындырыг алган кижи ол хуусаада ажылдап эгелевес, маңгысталчак, товаңчы амыдыралын уламчылаар болза, РСФСР-ниң КД-ниң 209 чүүлү-биле кеземче хүлээдир.

С. ДОРСАТ,
Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү.

телевидение

ИЮЛЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Спортчу информация. 9.10 — «Россия» солуунуң поляр экспедициязының киржикчилерн-биле школачыларның ужуражышкыны. 10.10 — «Черниң дузу» деп уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 11.20 — Ф. Листтиң чогаалларын делегей конкурстарының лауреады Л. Тимофеева (фортепиано) күүседир. 11.40 — Телемедээлер. 11.45—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —Социалистиг чурттарның документалдыг фильмнери. 15.15— М. Мусоргский. «Делгелгеде чуруктар». 15.45 — Орус чугаа. 16.20 — Уругларга уран-чечен фильм — «Кичээнгеер, языты-мелегей!». 17.45 —Телеочерк. 18.15 — Хөгүүг потажы. гаштар. 18.30 — Документалдыг телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00—«Эртем болгаш амыдырал». 19.30 — Концерт. 19.50 — «Черниң дузу» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылынга уткуштур музыка-публицистиг дамчыдылга. — «Коммунистер, бурунгаар!». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Аар атлетика. 23.25—23.40 — Спортчу информация.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Документалдыг фильм. 8.50—Бойдус дугайында билиг. Чагаалларга харылыг. 9.20 — «Фольклорнуң ритмнери». 9.55 —М. Шолохов—«Кижиниң сагым-хуузу». 10.40—«Шыдыраа школазы». 11.10 —Англи дыл. 11.40 —Уругларга фильм — «Сиген кырынга эртенги чем». 1-ги, 2-ги сериялар. 13.55 «Дүпеки дилижанс» деп музыкалыг телешиниин баштайгы көргүзүү. 18.00 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Классиктиг хүреш. 15.30 —Телемедээлер. 15.35 —18.00 — Чапсар. 18.00 Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылы» деп беседа. Автор —төөгү эртемнериниң кандидады О. А. Толгар-оол. 19.30 — «Азия төвү». 19.00 — Киножурнал. 19.10 —Телефестиваль «Ченчетпе-ле, төрээн тывам». 19.40 —Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуг-пар, чаштар!». 20.15—Чаң документалдыг фильм. 20.45 — «Улустуң аялгалары». 21.00 — «Үе». 21.35 —«Олум чок ырыг» деп уран-чечен телефильм. 22.50 — 23.10—О. Фельцман. «Испан сюжеттер».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Республикага шокар булуттаар, хүнүүн ийиги чартының-да кезек чаңстаар, дииирээр. Соңгу-барыын чүктен хаттын күүжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 12—18, чамдык черлерге 5—10 градус чылыг болур.

Хүндүс 22—27 градус чылыыр.

Автоорукгарга кестүүт эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 13—15, хүндүс 25—27 градус чылыг болур.

Кино

ИЮЛЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Нас венчали не в церкви» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Набранник Великого Духа» 9.05, 11.45, 14.20, «Пираты XX века» 12.30, «Печальная повесть любви» 16.05, 20.50. «Призрачное счастье» 18.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Не забудь... станция Луговая» 15.00, 16.40, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Роковое путешествие» 16.50, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Самая длинная соломинка» 18.20, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Битва за Рим» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Редакцияның адреси: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийзи амыдырал болгаш үлетүүр киллизтерниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллизтерниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1089.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01523

ЛЕНИНИЗМ ДЕЛГЕРЕЗИН!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 175 (12265) | 1983 чылдың июль 30, суббота | 1925 чылда үндезилиттинген | Өртээ 3 коп

В. И. Ленинниң тургусканы революсчуларның улуг организациязының маадырлыг салым-чолу кайгамчык онзагай.

Ол сезен чылдар дургузунда ниитилел депшилгезиниң чаа-чаа оруктарын кижи төрелгетенге ажытпышаан, төөгүнүң кур чери-биле дидим бар чоруур.

КРЕМЛЬГЕ БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Бистиң планетавыстың коммунистериниң, бүгү депшилгелиг хөй-ниитизиниң сагыш-сеткили бөгүн Ленинчи партияның үндезилеп тургустунган дөстеринче — РСДРП-ниң Ийиги съездизинче угланган. В. И. Ленинниң көдүргени идейлиг, политиктиг болгаш организастыг принциптерге Россияның революстуг марксисчи организацияларын каттыштырган ол хүнүнерден бистерни сес он чылдар аңгылап турар.

Баштыңчының бодунуң тургусканы социалистиг революциянның партиязы кылдыр съездиге херек кырынга боттанган идеялары СЭКП-ниң хогжүп, делегейниң коммунистиг шимчээшкинининң быжыглыг турары шак ындыг үндезин болуп келген болгаш болур-даа. Чаа хевириниң партиязының —большевиктер партиязының кайгамчык улуг ажыл-чорудулгазы кижи төрелгетен төөгүзүнүң чаа үе-чадазынче орукту айтып, коммунистиг чаа цивилизацияның үндезинин салган.

Ленинчи өндүр улуг партия тайбының болгаш коммунизминиң кызыгаар чок херээнге сес он чыл бараан болуп турар. Марксисчи-ленинчи теориязы ол чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп, массалар-биле харылзаазын үргүлчү быжыглавышаан, чаа амыдыралче орукту бүзүрелдиг айтып турар. Социализмниң делегей системазының кезээ болур сайзырангай социалистиг ниитилелди СЭКП-ниң удуртулгазы-биле тургускан бистиң чуртувус улуг Ленинниң айтыкан оруу-биле бүзүрелдиг бар чоруур. Совет ниитилелдиң тинлеттирбес чоруунун, социалистиг Төрээн чурттуң чечектелиишкинининң үнер дөзү партия биле чоннуң чайгылыш чок чаңгыс эви болуп келген болгаш болур-даа.

Партияның ажыл-чорудулгазының кол утказы, үндезин үжүр-утказы — совет кижи дугайында, оон амыдырал-чурттаргазын өскижидер, оон бүгү талазыг сайзыралының дугайында, коммунизмни тургузарынга таарыштыр байдалдарны тургузарының дугайында сагыш салыышкыны болур дээрэнин СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга база дагын онаалап демделээн. Тайбынны камгалап арттырарындан, делегейниң чаа дайының болдурбазындан артык чугула чүү-даа чүве СЭКП-де чок.

Ленинчи партияның тургустунганының 80 чылынга тураскааткан Москваның партия, Совет болгаш хөй-ниити организацияларының база ажылчы чоннарның төлээлекчилериниң байырлыг хуралы июль 29-та Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга болган.

Залда — найысылалдың ажылчын аңгызының, Москва чоогунуң ажыл-ишчилериниң төлээлекчилери, партияның хоочуннары, эртемденнер, культура ажылдакчылары, Совет Армиязының дайынчылары. Социалистиг чурттарның дипломаттыг төлөө черлериниң баштыңкылары олурушкан.

Эштер **Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, Г. В. Романов, Д. Ф. Устинов, В. И. Воротников, Б. Н. Пономарев, М. В. Зимянин, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны байырлыг хуралдың киржикчилери бүт кырынга тура, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Оларның-биле кады президиумда — Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чингине секретары Ле Зуан, Моолдун Арат Ардының революстуг намының ТК-зының Чингине секретары, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал. Чыылганнар оларны адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Президиумда ол ышкаш — ленинчи партияның хоочуннары, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчулары, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый мурнакчылары, эртемниң болгаш культураның көскү ажылдакчылары, шеригжилээшкиннер.

Байырлыг хуралды СЭКП Москва хоорай комитединиң секретары **Р. Ф. Дементьева** ажыткан.

Хуралдың хүндүлүг президиумунга эш Ю. В. Андропову башталыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын улуг көдүрүүшкүн-биле соңгаан.

«Революсчу ажыл-чорудулганың партиязы» деп илеткелди кылыры-биле СЭКП ТК-ның секретары **М. В. Зимянинге** сөс берген.

Илеткелди кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыннары каш удаа үзе кирип турган.

Байырлыг хуралды хагдынган деп чарлаан. Улуг залга «Интернационал» чаңгыланып турган.

(СЭТА).

ЛЕНИННИҢ ГЕНИЙИ-БИЛЕ ХЕРЕЛДЕНГЕН

Бистиң партияның төөгүзүнде кайгамчыктыг хүнге — «РСДРП-ниң Ийиги съездизиниң 80 чылынга — В. И. Ленинниң овур-хевирин чурулга уран чүүлүнде» деп делгелгени тураскаатказ. Ол делгелге июль 28-те В. И. Ленинниң Төп музейинде ажыттынган.

Россияның революсчу марксисчи организацияларын чаа хевириниң партиязы кылдыр каттыштырары дээш баштынчының демиселиниң эң-не күжениишкинниг үелериниде ону чуруп көргүскен. Бистер Ильячиин Петербургка ажылчыннар бөлүмүнүң кичээлинде барганын, шөлүткен он чеди марксистерниң «Российжи социал-демократтарның удурланышкынын» ажылдап кылып турар хуралынга олурарын, народниктер-биле чидиг маргыжыышкынны кылып турарын көөр бис.

Октябрьның социалистиг Улуг революцнязын белеткээринге болгаш чорударынга В. И. Ленинниң ролюн, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде эң баштайгы күрүнезинин удуртукчузу боол тургаш, оон чогаг-шылаг чок ажыл-ижин ыка хөй чуруктарда көргүскен.

(СЭТА).

РЕВОЛЮСЧУ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАНЫҢ ПАРТИЯЗЫ

РСДРП-ниң II съездизиниң 80 чылынга тураскаатказ байырлыг хуралга эш М. В. ЗИМЯНИННИҢ илеткели

Эштер!

Россияның Социал-демократтыг ажылчын партиязының II съездизи 80 чыл мурнунда болган. Ол болуушкуннуң улуг утка-шынарын ынчаарда, XX үүс чылдың эгезинде ёзулуг үнелеп шыдаар кижилер эвээш турган. Ынчалзажок ленинчи большевиктериниң съездиге тургускан партиязы он беш чыл безин четпээн үе эрткенде бүгү делегей тоогузунуң чаа үе-чадазын ажыктан тинлелгелиг баштайгы социалистиг революциягa Россияның ажылчын аңгызын, ажылчы чоннарын чедирип келген.

Хемчээлиниң база ханызының талазы-биле кажан-даа костүп көрбээн болгаш дарлалдың база мөлчүлгениң эрги ниитилелин дазылынга чедир силгипкен болгаш чаа, социалистиг хөгжүлдениң үндезинин салган социал революцияны белеткээрин болгаш удуртуп баштаарын большевиктер партиязы канчап чедип алганы? Бо айтырыгга харыы амгы байдалдарда чүгле теоретиктиг эвес, харын-даа практиктиг ужур-дузалыг болуп турар. Кижи төрелгетевиниң социал депшилгезя дээш демиселдиң айтырыгларынга ол эң-не дорту-биле хамаарыжыр.

«Хуу өнчүнүң идеязын узуткаарынга коммунизминиң идеязы бүрүн четпир. Хуу өнчүнү боттуг байдалга узуткаарынга **херек кырында ёзулуг** коммунистиг ажыл-чорудулга негеттинип турар» деп, К. Маркс демделээн (Чогаалдары, т. 42, арын 42). РСДРП-ниң II съездизинге тургустунган Ленинниң партиязы херек кырында ёзулуг коммунистиг ажыл-чорудулганың партиязы болган. Ол ам-даа ындыг болуп артып турар.

Революстуг чорудулганың үзүлбес оруу СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазын оон идейлиг болгаш организастыг эгелери-биле, ёзулуг революстуг политикадан хоорулбас большевиктер партиязы канчап чедип алганы? Бо айтырыга харыы амгы байдалдарда чүгле теоретиктиг эвес, харын-даа практиктиг ужур-дузалыг болуп турар. Кижи төрелгетевиниң социал депшилгезя дээш демиселдиң айтырыгларынга ол эң-не дорту-биле хамаарыжыр.

«Хуу өнчүнүң идеязын узуткаарынга коммунизминиң идеязы бүрүн четпир. Хуу өнчүнү боттуг байдалга узуткаарынга **херек кырында ёзулуг** коммунистиг ажыл-чорудулга негеттинип турар» деп, К. Маркс демделээн (Чогаалдары, т. 42, арын 42). РСДРП-ниң II съездизинге тургустунган Ленинниң партиязы херек кырында ёзулуг коммунистиг ажыл-чорудулганың партиязы болган. Ол ам-даа ындыг болуп артып турар.

Революстуг чорудулганың үзүлбес оруу СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазын оон идейлиг болгаш организастыг эгелери-биле, ёзулуг революстуг политикадан хоорулбас большевиктер партиязы канчап чедип алганы? Бо айтырыга харыы амгы байдалдарда чүгле теоретиктиг эвес, харын-даа практиктиг ужур-дузалыг болуп турар. Бо бүгү чүүлдер совет коммунистерге кайгамчык улуг энергияның болгаш чогаадыкчы күжүн-ниң ажыглыг чок үнер дөзүг болуп, бистиң чуртувустуң амыдыралының эң-не дүшкүүрлүг үелеринде массалыг маадырлыг чорукче оларны сорук кирип келген. Бистиң партиявыстың үндезинерпи салган кижилерниң, социализм дээш демиселге кара чаңгыс шын орукту Россияның пролетариадынга айтып берген кижилерниң дуржулгазын болгаш маадырлыг чоруун амгы үеде бистер принципиалдыг чаа сорулгаларга болгаш айтырыгларга таварышпышаан, ажыглаш турар бис.

СЭКП-ниң амыдыралы тинлелгелер-биле байлак, шапкын болгаш тодаргай сорулгалыг. Оон хынаттынган, эртемниг ленинчи угланыышкыны чайгылыш чок болгаш тодаргай. Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге быжыглаттынган ол'утланыышкыны Төп Комитеттиң июнь (1983 ч.) Пленумунга улам ынай сайзыраткан, ынчаарга июнь Пленумунуң шиитпирлерии коммунистер, бүгү совет кижилер бир эп-сеткилдиг утказан болгаш ол шиитпирлер бистиң чуртувуста политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кодулуушкуунуң болдурган. СЭКП ТК-ның Чингине секретары Юрий Владимирович Андроповту СССР-ниң Дээди Совединиң Президумунуң Даргазынга соңгаанын партия болгаш чон изни-ниби үүлдүг деп корген.

Партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эвиң, СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң, эш Ю. В. Андропов баштаан оон Политбюрозуң долгандыр оларның сырый каттыжыышкынын политиктиг чүгула ол болуушкуннар бүзүрелдиг кылдыр база катап бадыткаан. Бистиң партиявыстың тургузукчу күчүзүн, Ленинниң херээнге, Ленинниң тутунга оон чайгылыш чок шынчызын ол болуушкуннар база катап көргүскен!

1. Чаа хевириниң партиязы, Улуг Октябрьның партиязы

Эштер! Россияның социал-демократтарының II съездизи төөгүнүң нарын байдалдарының үезинде чыылган. Капитализм бодунуң соолгу, империалистиг үе-чадазынче шилчип кирген турган. Оон иштики чөрүлдээлери кедергей чидигленген, империалистерниң аразынга делегей дайынына чедирер адаанналжышкын кедергей чидигленген. Оон-биле чергелештир, пролетариаттың массалыг демисели улам-на ной чурттарны шыва албышаан, база күштелип турган. Колония болгаш хамаарылгалыг чурттарга частыышкын болур чыгай берген. Кижи төрелгетен төөгүнүң чаа үе-чадазының — капитализмден социализмче революстуг шилчиишкининиң эжинге чедип келген.

II Интернационалдың социал-демократтыг партиялары ол болуушкуннарның алыс утказын чедир билбээн, ажылчын аңгыны капиталга удур шиитпирлиг демиселге кодурер аргазы чок болган. Олар оппотунизминиң болгаш реформизминиң малгажыңга ханызыбиле дүже берген. Ынчангаш Ленининиң чугаалаанын-биле алырга, ёзулуг революстуг пролетариаттың идеяларын болгаш политиказын шын ылередип шыдаар партия херек апарган (Чог., долу чыындызы, 31-ги том, арын 177). Россияның Социал-демократтыг ажылчын партиязы чогум-на ындыг партия болу бергеш. Ону РСДРП-ниң II съездизи бадыткап коргускен.

Чаа хевириниң баштайгы пролетаржы партиязының Россияга тывылганы таварылга эвес болган. Монополиялыг капитализминиң чидиг чөрүлдээлери маңгаа патриархальщинаның болгаш феодализминиң артынчыларын-биле, царизминиң политиктиг мөлчүгделибиле, национал кыдыг-кызыгаар черлериниң колониалдыг чагыртыышкыны-биле холужүп, холбашкан турган. Маркстың баш удур билип коргенин ёзугаар, империализминиң кошкак эвеносу чогум-на Россияга канчдар-даа аажок улуг социал революция чедиштир быжын кел чыткан. Аңаа революстуг демиселдиң шөлүүге эң-не мөөнеттинген, шиитпирлиг, быжыы-биле организастаттынган ажылчын аңгының күчүзүг отряды үнүп келген.

Российжи пролетариат бодунуң демиселинге Радищевтиң болгаш декабристерниң, Герценниң болгаш Чернышевскийниң, народоволчуларның болгаш «Күш-ажылды хостаарының» плехановчу болүүнүң үндезилеп тургускуланы байлак революстуг чанчылдарынга даянып турган. Россияга хосталга дээш шимчээшкиннерге аллагдалдар болгаш азыйышкыннар-даа турган болбайн аан, ынчалза-даа буянныг-чаагай чүректиг болгаш эрес-дидим мөзүг-шынарлыг, улуска аас-кежиин дыка күзел, бодунуң амы-тынын безин харамнанмайн чораан кижилерниң маадырлыг чоруун санап четпес. Россия чаа делегейниң кавайы болур эргени ёзулуг-ла кадыг-бергелерни эртип турган, чедип алган. Ынчалза-даа пролетариаттың революстуг чүткүлү мөлчүкчүлерге согуушкунуг күштүг болзун дээр болза, ол мурнакчы эртем теориязынга удуртур ужурлуг турган.

Эртеминг социализминиң Россияның ажылчын шимчээшкинии-биле холбаштырганы пролетариаттың улуг баштынчызы, Марксты болгаш Энгельстиң херээнің чайгылыш чок уламчылакчызы, гениалдыг теоретик болгаш политик, коргар чүвези чок революсчу —Владимир Ильич Ленининиң адыбиле чарылбас холбаалыг. Оон теоретиктиг, пропагандисчи болгаш организакчы ажыл-чорудулгазы эргеи вектиң 90 чылдарының эгезинде калбарып эгелээн. Ол чаа хевириниң партиязының баштайгы хевири — «Ажылчын аңгыны хостаары дээш демиселдиң эвилелиниң» тургузукчузу болу берген. Революстуг демиселдиң, бүгү партийжи күштерни могаг чокка чыырыныл, сырый каттыштырарының эстафетазын ленинчи «Искра» төлептин-биле үргүлээдээн. Ленин Марксизминиң теориязынга быжыы-биле даянмышаан, пролетариаттың чаа, дээди хевириниң политиктиг организациязының үндезин принциптерин тургускаш, камгалап шыдаан. Коммунистиг партияның дугайында быжыг өөредигнин тургускан.

Чаа хевириниң партиязының кол онзагай чүүлү — оон революцияже, ниитилелди социалистиг ёзу-биле чаартырыче утланганы болур. Партия революстуг теория — марксизмни удуртулга болдургаш, принципиалдыг революстуг стратегияны амыдыралга боттандырып, таарымчалыг тактиканы ажыглаанының ачызында, ол демиселге ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның авангардызы боол турган. Ол кезээде массаларга даянып, коммунистерниң чаңгыс эптиг, сырый каттыпкан холеглиишкиннерин хандырар кылдыр бодунуң иштики амыдыралының ындыг нормаларын тургузуп, ындыг партия кежигүнүн кижизидип турар. Чаа хевириниң партиязының бо бүгү кол чүүлдери большевиктер партиязынга боттанган.

РСДРП-ниң төөгүлүг ачызавыязы — бистиң партияның баштайгы программазын— чайгылыш чок марксисчи программаны хүлээп алганында болур. Барыын-европажы бүгү ажылчын партиялардан ылгаштыр ында социал революцияны ундүредиг пролетар диктатуразының эргежок чугаазында дыңнаттынган. Программаның өгүрү кезээдеге пролетариаттың күш-ажылчы таварышнар-биле эвилелиниң ленинчи программазын, а национал-либерал бот тодаргай эргезиниң негелделеринде — оон Россияның мөлчүткен улустары-биле эвилележирииче угланыышкыны тодаргайы-биле илереткен. Съезд РСДРП-ни пролетариаттың бүгү делегей армиязының отрядтарының бирээзэ кылдыр чарлаан. партияны пролетаржы интернационализминиң туруштарынга быжыыбиле тургускан.

Чүгле топчүттүнген, дайынчы партия ажылчын аңгының ёзулуг политиктиг болгаш идейлиг баштынчызы боол болурун революстуг демиселдиң логиказы болу-ла сүмелеп турган. Ол сорулганы шиитпирлээрии партийжи хүрээлеңнерниң шынарындан дорт хамаарыжып турган. Чогум-на оон ужурумдан Ленин болгаш ленинчилер РСДРП-ниң II съездизинге партия кежигүнүүнүң дугайында айтырыг талазы-биле ындыг принципиалдыг турушту камгалап турганнар. Мартовтуң болгаш оон талалакчыларының сайалдап турганы ышкаш «кара туразында хостуг» эвес, мээ-медерелдиг, сагылгә-чурумнуг дайынчы кижи. Ленининиң болап турарыбиле алырга, партия кежигүнүү болур ужурлуг. Ленинчи санал удаваанда бистиң Уставывыска мөңгезн-биле кирер бижиттингеп.

Ленининиң кыйгырыыл ёзугаар «партия организациязы деп билиишкинии, партийжи шылзамыккай чорукту болгаш ат-алдарны, партийжи тукту белик болгаш улам-на бедик кодурер» дээш соксаал чок демисел партияның II съездизинден бээр оон бүгү төөгүзүн дамчыштыр үргүлчүлеп келген (Чогаалдарының долу чыыллазы, т. 7, арын 351). Ленининиң, оон талалакчыларының ажыл-чорудулгазы кажан үндезин принциптер дугаймда чугаа болганда, бүзүревестерге, ревизионистерге, буржуаз националистерге ойтур шавыышкынны таварыштырбышаан, марксизминиң революстуг идеяларын эңизинге чедир канчаар камгалаарынын тодаргай чижээ болуп турар. Бүгү хевирлерниң оппортунистерибиле эптеш чок демиселге большевизм озуп, каңнаалып, быжыккан болгаш революстуг, хосталгалыг шимчээшкинде бүгү ак сеткилдиг, бүгү сарыылдыг чүүлдерни бодунуң талазынче хандыкшыдып шыдаан.

II съездиге меньшевиктерниң болгаш өскө-даа оппортунистерниң халдаашкыннары херек кырында партияның идейлиг болгаш организастыг үндезинерине, бирги ээлчедге демократтыг централизминиң алызында принциптери, бистиң партийжи амыдыралывыстың чайгылыш чок норма-чижектери болган үндезиннериие удур угланган. «Бланкисчи» организацияны тургузар дээш-дир деп большевиктерни олар хоозун бууудадып, партийжи чорукчан бүгү-ле чүүлдерге ойталавышаан, революцияның авангарды болур чиик эвес хүлээлгелерни боттарының алырындан кортканнар, партияның согутжу, организакчы күчүзүн кошкадырын орлалдашканнар.

Марксисчи-ленинчи партиялармың организастыг кол принцивиче — демократтыг централизмче халдаашкыннарны оппортунистер болгаш ревизионистер амгы-даа үеде соксатпайн турарын көрүп турар-дыр бис. Демократтыг централизмни олар партияның иштики калбак демократиязын хөгжүдеринге, партияның болгаш улус массаларның аразынга шын харылзаларны тургузарынга кол моондак кылдыр бадыткаарын оралдажп турарлар. Үүс чылдың эгезинде үзел-бодалларын амыдыралдың бодунга ойтур шаптырган Россияның оппортунистеринден олар бо талазы-биле бичии-даа ылгалбайн турар.

РСДРП-ниң II съездизиниң үнелеп четтимнес ужур-дузазы чүдел дээе, партияның чүгле программалыг болгаш организастыг үндезиннерин ажылдап кылганы.

Октябрьның мурнунда болган демократтыг ийи революциняның чогум-на үезинде большевиктер бүзүрелдер күш-ажылчы чоннуң калбак кезектеринең бүзүрелдери болу берген. Революциняның кандыг-даа оруун — тайбың-даа, чепсектиг-даа оруун ажыглаарын, кичээнгирлиринги чүгле тинлелгелерден эвес, харын-даа түр үеде аштырыышкыннардан база билип алырын партия чогум-на ынчаарда өөренген болгаш өөренип-даа алган!

Октябрьның тинлелгезин большевиктер теория талазыбиле база белеткээн. Партияның, Ленининиң ханызы-биле болгаш чогуур үезинде ажылдап кылбаны социалистиг революциняның теориязының чаңгыс-даа улуг айтыры чок. Буржуаз-демократтыг революциняның социалистиг революцняже шилчирги болгаш пролетариаттың аңгы талазыбиле эвилелдериниң стратегиязы; чаңгыс, түс чурт бүрүүнге революция тинлелгезининг болдунары; империалистиг дайының хамаатты дайыны кылдыр шилчиндери; революстуг байдал; тура халышкынның уран чүүл шыкаш болуру; пролетар күрүнезинин хевирги болур Советтер—бо болгаш өске-даа эң чугула айтырыгларны эрге-чагырганы пролетариаттың чаалап алырының мурнунда-ла, революстуг марксизминиң теориязына болгаш политиказына дүүштүр ажылдап кылган.

Пролетариаттың демиселинге болгаш тактиказынга Ленининиң салыышкыны философияны, политиктиг экономинны, эртеминиг коммунизмни чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдери-биле холбашкан оон идеяларының бүгү байлаанган чарылбас тулуш. Марксизминиң теориязын доктаамал байыдарының эң чугула ужур-дузазын Ленин кымнаан-даа артык билип турган. Кижи төрелгетенинг амыдыралында чаа-чаа болуушкуннарны, эртем болгаш техниканың буржуаз ёзу-биле хөгжүлдезиниң тургускан айтырыгларын хамызы-биле болдап корген, Россияның болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкининиң дуржулгазын ниитилештиргеш, Ленин, бистерни марксизм-ленинизм деп шын адап турарывыс, бистиң улус өөредиңивистиң бүгү чарылбас кезектерин хөгжүткен.

Партия революция тинлээнининг соонда, бодунуң тургустунганының үезинден бээр камгалап келген идеалдарын боттандырар дээш кажан-даа туруп көрбээн улус хемчээлдиг ажылды кылып эгелээн. Хамаатты дайының чылдарында ниитикиниң контрреволюциязын болгаш даштыкының чепсектиг интервенциязын чиларга шапкаш, бистиң чурттуң ажылчы чоннары партияның удуртулгазы-биле социализм тургузуушкуунуче кирипкен.

Бистиң Төрээн чуртувуска дараазының чаңгыс шыкаш диңмиттиг дайын шилгалдазынга чедир чүгле чээрби тайбың ажыл-ишчи чылдарны берген турган. Улустуң өндүр улуг болгаш эрес-маадырлыг чоруунуң мурнунга, оон тургузукчу энергиязын удуртуп турган партияның мерген үгаанныының мурнунга могейбес аргавыс чок. Ындыг кыска үениң дургузунда үүс-үүс чылдарга деңнежир орукту чон эртип шыдаан.

2. СЭКП—социалистиг тургузуушкуннуң партиязы

Эштер! Төөгүнүң фактыларын хамызы-биле бодап корген тудум-на, чаа ниитилелдиң тургустунарының кол-кол үе-чадаларын болгаш оруктарын теория талазы-биле ыык үндезилеп тургузуп, миллион-миллион массаларның эчис сорулгаже чиге угланган революсчучаартыкчы ажыл-чорудулгаларын организастап шыдаан Ленининиң, Коммунистиг партияның ажылының канчаар-даа аажок улуг хемчээлдии уламна толазы-биле билдинип кээр. Социализмни тургузарының ленинчи планы — эртеминг коммунизминиң үндезин принциптерин бистиң чурттуң бодтуг байдалдарынга таарыштыр ёзулуг чогаадыкчы ажыглаарының гениалдыг үлегер-чижээ боол турар.

Ындыг байдалдарның онзаланчаан Ленин бодунуң хамызы-биле сайгарып коор чаңчылы болгаш реалнзм-биле болу мынчаар илереткен. «...бистер, Россияның пролетарийлери боттарывыстың политиктиг тургузуувустуң талазы-биле, ажылчыннарның политиктиг эрге-чагыргазының күжүнүң талазы-биле Англияны, Германчогуур корум-чурумнуг бис Ынчалза-даа оон-биле кады чогуур корум-чурумнуг бис диижир күрүне капитализмнің тургузарывыстың талазы-биле, культураның бедининиң талазы-биле, социализмниң материал-бүдүрүлге «кирипледзиниге» белеткелдиң деңнелиниң талазы-биле эң хожудангай барыын-европа күрүнелериниң соомда чоруп турар бис» (Чог., долу чыындызы, 36-гы том, арын 306). Ынчалза-даа ол үениң Россияның хожудагайында сылдаглап алгаш, ССРЭ-ге социалистиг тургузуушкуннуң интернационалчы үжүр-дузазын хүлээп корбес, оон «бедик хогжүдедиг Барыын чүкке» таарышпазының дугайында чүлүруп турар кижилер хамызы-биле чазып турар-дыр. Бистиң дуржулгавыстың озек-чүзээ —социалистиг чаартылгаларның орууже кирген чурт бүрүзүнүң мурнунга чайлаш чок туруп келир үндезин сорулгаларны чедиишкининг шиитпирлээнивис ол боол турар. Партия ол сорулгаларны күүседирде кандыг-даа капиталистиг чурттарның мурнунга Совет Россияның социал-политиктиг мурнаашкыны-

(Уланчызы 2-ги арында).

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческ

РЕВОЛЮСЧУ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАНЫҢ ПАРТИЯЗЫ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арыда).

ның үезинде социализмиң тургузары идегел чок херек кылдыр сагындырып турган. Барыми болгаш «чөөн»-даа оппозиционерлер партинны ленинчи оруктан тайдыр идерин, аңаа дужүп бээрининг азы авантюрисчи негелделерин албадаарын чаңгыс эвес удаа шенеп көргенивр. Ынчалза-даа бодунуң улут үндезилекчизиниң айтышкыннарын амыдыралга боттандырарынга оон шинтпирлиин чүү-даа кошкадып шыдавазын.

Индустриализация, коллективизация, культура революциязы, национал кылдыг-кызыгаар черлерни көдүрери... дээн мынаш, мындыг сөстерни бистер кажан-даа өөрүн чүтаалаар бис. Олардан Советтер чуртунуң аныяк-чалыы үезинниң судалы хап, баштайгы беш чылдарның улут көдүрүүшкүнүүг, тиилелгелиг базымнары дынналып, олардан бистиң эң баштайгы социалистиг тургустунуушкунувус билдинип турар.

Биске үргүлүү-ле күзел-бодан алганывыс мшкаш болбайн турганы, алдагдалдарныи-даа турганы билдингир болбайн аам. Ынчалза-даа партия частырыгларыы ленинчи өзү-биле дидим болгаш ажыы-биле миниин, оларны болдурган чылдагааннарны илерекшеш, узуткан-даа, ажылчы чоннарны чаа-чаа соруглаарны шинтпирлээриниче көдүрүүдээ билир турган.

Ленинчи партияга удурткан совет кижилериниң маадырлыг күжениишкиннери-биле 30 чылдарда-ла бистиң чуртка социализм колдуунда тургустунган. Инитилелдиң мораль-политиктиг быжыг чаңгыс эви тургустунган, бүгү нацилэр болгаш биче улустар эң-найыралдыг, бузулбас өг-бүлеге сырый каттыжа берген.

Бо бүгү чүүлдер төөгүлүг аар-берге шылгалдаларыы шыдажыл эртер болгаш тиилеп үнер аргаиы Совет күрүнеге берген. Оларның эң кадыг-дошкуну — Ада-чурттуң Улуг даймны болган. Партияның удуртулгазы-биле кайгамчыктыг Совет Армиң болгаш чон фашист агрессорлар-биле олүмүүр сегиржиил алышкынга чүтле Төрөөн чуртунуң хосталгазын, алдарадын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган эвес, нацизмиинин дарлалыидан кижи төрелгетенин хоптап алырына шинтпирлиг салышкынны кииргеп. Бистиң Ада-чурттувустуң оолдары болгаш кыстары, фронтуларга болгаш партизан отрядтарынга маадырлыы-биле демиселжип, тылга ажылдап, улуг Тиилелгеии кады каннааннар. Даймынны хоозурадып каавы ажыл-агыйны кыска хуусаа дургузуунда катап тургусканы база бүгү чоннуң маадырлыг чоруу болган.

Совет инитилелдиң даймн сөөлүүдеги он-он чылдарда чедип алганы социал-экономиктиг болгаш үгаан-бодал депшилгеи кайгамчык улуг. Оон кол түңнели—кижи төрелгетенниң социал депшилгезиниң амгы үеде эң бедик чадалы болур сайзырагай социализмни тургузуп турары болур.

Амгы үеде, революсчу практика Европаның, Азияның, Латин Американың чамдык чурттарынга социализм тургузуушкунувуның хөй талалыг дуржулгазы-биле байлакшаанда, социалистиг тургузуушкунуүнүң чогум-на бистиң чуртувуска эң баштай идереп келген дүрүм өзүтаар болур кол түүдерии. Ленинниң өттүр көргеи дег, Советтер чуртунуң хөгжүдезиниң чамдык онзагай талалары солуур-вайн турар дээрзи коскузуубиле бадытнаттынган. Пролетарлаттың күрүне диктатуразы тургустунарга, ол чоорту инити чоннуң күрүнеиниче шилчий бээр дээрзии бистиң дуржулгавыстың коргускеии; марксисчи-ленинчи партияның талазындан инитилел хөгжүдезиниге удуртулга; будуүлгениң дериг-херекселдерии инитилештирери: улус ажыл-агыйны план өзүтаар чорудары; инитилелдиң болгаш күрүнеиниң ажыл-херектерии аргелеп башкарарынга калбак массаның киржилгеии; ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгеии —бо болгаш социализмче шапкын шинчээшкиннивстиң өске-даа оруктары база аргалары ботгарының интернационалчы ужур-дузазын бадытказын.

Социалистиг тургузуушкунуң ленинчи эртеми ону амыдырапга боттандырарының Совет Эвилелиде, өске-даа акыдуңма чурттарда дуржулгазы бүгү революсчу күштерге идегелдиг уг-шинг болуп артып турар ужуру мында. Инитилелдиң чаа ажыл-чорудулгазының өзүүл эртемге үнделзилээн анализии боттанмас хоозун бодалдар-биле, а социалистиг чаартыжаларга чедирер кылдыр ажылдаан стратегииы — кымнын-даа, кана-даа боттандырын шыдаваны социализмниң «альтернативтиг модель» дээр диилешкиннер-биле солуур дээн орааллажымышкынардан ол чүүлдер кичээлдирип турар.

Цивилизациининиң эртиеезинче бүгү- кижиге ужур-дузалыг эң улуг чедишкиннерии боттуг социализм киирген. капитализмниң шинтпирлеп шыдаваы айтырыглары күш-ажымдың кижилериниң эргеажыктарынга од чедишкиннерии шинтпирлеп шыдаан. Кризис болгаш ажыл чок чорун деп чүве биибес, дендески хөгжүүлелиг экономика; чоннуң чаагай чорууның доктаамал өзүлдези; сес кырында эвес, а херек кырында кижиниң эргелерии хандырып турар өзулуг демократия; национал айтырыгны чөптүг шинтпирлээри; бүгү-иинти халас өредилге болгаш кадык камгалалы; чоңга бараан болур кылдыр тургускан мурнакчы эртем; хөй националдыг сайзыраңгай культура — бистиң амыдырашыыетиң бо бүгү талалары бүгү делегейниң ажылчы чоннарынга канчаардаа ажоок улуг соруизалыг күш болуп көстүп турар.

Коллективтиг ёзу болгаш бот-боттарынга эш-хуунуң дузазы, бедик мөзү-шынар болгаш социал оптимизм тергиндеп турар мындыг инитилелдиң социализм тургузуп турар. Кижиниг чогаадыкчы күжүн болгаш арга-мергежилии улам долу база бүгү талалыг сайзырадырынга, ажыглаарынга материалдыг болгаш үгаан-бодал байдалдарын ол тургузуп берүп турар. Кижиниң материал талазы-биле хуузунда байлыырынче эвес, а чоннуң амыдыралыига херек көвей байлакты, үгаан-бодалдың чечектелиишкиниң болдурар амыдыралдың принциппалдыг чаа шынарын ол хандырар.

Эштер! Совет инитилелдиң чедишкиннериң болгаш аргаларын эртемге үндезилээн үнелелге даянгаш, иштики амыдыралдың болгаш даштыкы факторларның боттуг динамиказын өөренип көргеш, СЭКП бодунуң XXVI съездиинге он бирги беш чылза база 80 чылдарда бүрүнү-биле чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезилиин калбак программазын ажылдап кылган. Оон күүселдеэн дээш демисел партиинның, бүгү совет улустуң күженишкиннериниң төөнүе турар.

СЭКП-ниң чайгылыш чок ленинчи чаңчылы — мөөнөттиигеи дуржулгаиы доктаамал баймдары, бодунуң стратегиязын амыдырал-биле холбаштырары болгаш аңаа үндезилеп, теоретиктиг чеңээн чогаадыкчы ёзу-биле байлакшыдары, политиктиг үгааныышкынны тодарадыры болур. Ол талазы-биле СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) болгаш июиь (1983 ч.) Пленумнары, бистиң партиявыстың Төп Комитединиң Чиргиие секретазы Ю. В. Андропоовтуң чугаалары чугула үе-чадаа болган. Бышкаи социализмниң теориязының хөгжүдезиниге, чурттуң мурнунда турар перспективтиг соруглаарының характерии медереп билириниге партия чаа улуг базымны бурунгаар кылган деп чугаалаза черле хөөрем эвес. Бо соруглаарны бир түү кылдыр кадыи алгаш көөр болза, сайзырагай социализмни болбазырагайдыкчыларга ол чедирии эккээр.

Коммунизмниң баштайгы те-чадазында совет инитилелдиң амыдыралыига экономиктиг, социал болгаш культура соруглаарны күүседиргеие чедишкиннер чедип алдыиары чиргиниг чок, инчалза-даа коммунистиг кедир үениң быжыгын турар өзүмнериниң чанындан дүүнү хүндеп артып калган шитпирлеттиимээн айтырыглар ам-даа хоорулбайн турар дээрзии Ю. В. Андропов демдеглээн. Объективтиг болгаи субъективтиг чылдагаанарның харазыидан оон мурнунда чедир кылбаи чүүлдерии доозары, чурттуң материалдыг болгаш үгаан-бодал курлавырларыиы улам көөдүрири, социализмниң шынары болур коллективтиг эге үндезиннерии долу хөгжүтүшаан, оон бүгү аргаларын бодлаи артык күштүүн улам ажыктыг кылдыр ажыглаары — партияның болгаш чоннуң аржыл-чорудулгазының бөгүнде код утказы мындыг.

Боттуг социализмни сайзырагайжыдары ажылчын ашгының удуртукчу ролюн хевээр арттырбышаан, ажылчын ашгының, колхозчу тараачынарның болгаш улусчу интеллигенциияның эвилелин улам ыцай быжыглаарын, социалаңгы, национал болгаш политиктиг хамаарылгаларның бүгү системазының хөгжүдезиниге партиинның идепкейлиг салаар чедирээни дегеп турар. Ынчангаш оон чарылбас кезээ болур болгаш болуп артар-даа СЭКП бергe болгаш маадырлыг оруктуу эрткеи. Ол капитал-биле даддар-биле дүүштүр чорударының дугайында болуп турар.

Идеология ажылының экономиктиг болгаш социал-политиктиг кол үндезиии соруглар-биле эң-ие сырый харылзаазының эргежок чугулазын онзагай күштүү-биле демдеглээн. Идей-кижизидилгелиг ажыл-чорудулганыҥ политиктиг, организаковчы болгаш ажыл-агыйжы чорук-биле сырый холбаазы, чүгле ол чогуур ажыкты бээр, бистиң пропагандавыстың боттуг, шынчы болгаш дээштиг чоруун хандырар, амыдыралдан хоорук, эрең-гейлээри болгаш көөргеттинери мшкаш чорук-тарыны ажыл эртериигe салдарын чедирер.

Делегей байдалының чидиглеиненниң үезинде, империализмниң, бир-ле дугаарында америк империализмниң ССРЭ-ге, өске-даа акы-дуңма чурттарга удур өөскүткеии калчаалыг «психологтуг дайынның» байдалдарында ажылчы чоннарның ашгы талазы-биле кижизидилгезии улам ыцай эжиидери, политиктиг серемчилелии бедидери социализмниң чеднишкиннерии делегей ареназынга-даа, чурт иштиигe-даа бүзүреллиг болгаш коскү пропагандалаары эң чугула ужур-дузалыг апаргаи. Антикоммунизмниң болгаш антисоветизмни шинтпирлиг ойтур шавар, аиры талазы-биле дайзыииның идеологтуг диверсизиия контрпропагандаиың шимчеигир болгаш дээштиг системазынга даянгаш сойгалаар база үзер херек.

СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуң шинтпирлерии боттандырары — бүгү партияның херээ. Ол идеологтуг кадрлардан, парторганизация бүрүзүиден, коммунист бүрүзүиден массаларның политиктиг медерелиинiя деннелии болгаш күш-ажылчы идепкейии бедидериче утланган ажылдың чаа хевирлерии болгаш аргаларын дилеп тыварынга шудургу болгаш соруктуг, дидим болуруи негеп турар.

Эштер! Чурттуң мурнунда тургустунуп турар соруглаарның улуг хемчээлдии болгаш нарыиы СЭКП-ниң удуртукчу ролюн улам бедидериче чедирип турары билдингир. Ынчангаш оон массалар-биле харылзаазын улам ыцай быжыглаары, партияның болгаш чоннуң бүзүлбас чаңгыс эвин хандырары

РЕВОЛЮСЧУ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАНЫҢ ПАРТИЯЗЫ

(Төнчүрү. Эгези 1-ги, 2-ги арынмарда).

Бистиң партиявыс совет улусту, аҥы-дуҥма чурттарның улустарын кандыг-даа аймылдан база социализмниң чаалап алышкынчарын кандыг-даа халдаашкынчардан камгалап алыр дээш бүгү чүвени кылып келген болгаш моон соңгаар-даа кылыр. Тайбыҥның камгалалында туржуп турар бистиң алдарлыг Совет Чепсектиг Күштеривисти сайзыраҥгайжыдарыңче, камгаланыкчы Варшава Керээзин быжыглаарыңче бистер моон соңгаар-даа кошкаш дивес кичээнгейни салыр бис.

СЭКП-ниҥ даштыкы политиказының күжү болгаш ажыктыг чоруу — Ленинниҥ айыткан угланышкыны-биле чайгылыш чок чоруп орарында, совет улустуң болгаш вүш-ажылчы бүгү кижи төрелгетениҥ дээди эрге-ажыын барымдаалап турарында. Ол амгы үениҥ делегей хогжулдезиниҥ эртемге үндезилеттинген анализин барымдаалап турар. Бистиҥ партиявыстың амгы байдалдарда делегей даҥыны чайлаш чок болу бербес болгаш ядролуг чаа-дөмнү өскүдүп болбазының кол чүүлү янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүшелериниҥ тайбың кожа-хелбээ догуналашкыны болур деп түңнелдери кончуг улуг ужур-дузалыг.

Партияның XXVI съездизиниҥ идип үндүргени 80 чылдарның Тайбың программазында тодаргай көргүстүүген бо түңнелдериҥ шынның практика бүрүнү-биле бадыткаан.

Делегей хереглерге хамаарыштыр бистиҥ партиявыстың ажыл-чорудулгазы алызындан бистиҥ коммунистиг тайбың философиявыстан үндезилеттинип турар. Ю. В. Андроповтуң чугааларында киргеи Совет Эвилелиниҥ сөөлгү үеде тургузуп турары боттуг саналдарының үндезинде чогум-на ол философия туруп турар. Дең эргениҥ болгаш чаҥгыс аай хемчээлдиг аймыл чок чоруктуң принциптеринге үндезилеттинген бүзүредиг болгаш боттуг туруш ук саналдарда илереттинген. Ол дээрге бүгү ажык делегей айтырыгларын чугаалажышкынарның оруу-биле чөптүг шинтпирлээриниҥ эге чадазыдыр.

СЭКП-ниҥ принципиалдыг даштыкы политиктиг туружун аҥы-дуҥма чурттарның коммунистиг болгаш ажылчың партиялары деткип турар. Ол дугайым социализмниҥ дем каттыжылгазының чеди чурттарының удуртукчуларының чоокта чаа Москвага болган ужуражымшыкыны база катап бадыткаан. Боттарындан артык шериг күжүн кымга-даа тургустурбас, тайбынны камгалаар болгаш быжыглаар дээш бүгү чүвени кылыр дээн бистиҥ чурттарывыстың шинтпирлиг чоруу аҥаа база катаң көргүстүүген. Кады кылган медеглелдиҥ хөлээжишкин чок, бодамчалыг үнү, оон боттуг байдалы — аҥы-дуҥма чурттарың ядролуг чепсеглениишкин талазы-биле чарышка удурун, шериг талазы-биле кандыг-даа маргылдаага удуруп бүзүредип-биле бадыткаан. «Кандыг-даа делегей айтырыглары, социализм биле капиталдизминиҥ аразында төөгүлүг маргылдааны киришкирбишаан, дайын оруу-биле шинтпирлеттинип болдунмас дээрзинге бижыг бүзүредиг бисе— деп ук документтиде бижээн.

Социализминиҥ тииледгезинче эң баштай орук иээр үлүг ленинчи партияга таварышкан. Ол чорук хөй чүүлдү аҥаа онаап турар: мурнунга чүгле аҥаа чоруурунуң ажыы эвээш, чаа, мурнакчы чүүлдерни тургузуп база камгалавышаан, бүзүредип-биле буруңгаарлаар херек. СЭКП ынчаар буруңгаарлап орар. Ынчаарга чаа ниитилелди тургузарының болгаш совет улустуң социалистиг чаалап алышкынарын камгалаарының соругалаарын шинтпирлевишаан, бистиҥ партиявыс делегей социализминиҥ, коммунистиг болгаш ажылчың шимчээшкинниҥ эрге-ажызынга, бүгү кижи төрелгетениҥ амыдыралчы эрге-ажызынга дүжүп турар айтырыгларны шинтпирлээриниҥ оруктарын диилеп тып турар.

Кымга хөйну бүзүреп көргүскенил, оон хөйну айтырар апаар деп, Ленин каш удаа чугаалап чораан. Ленинчи партияның делегей ареназынга ажыл-чорудулгазынга бо сөстер бир янзы кыйгырыг боон келгенин болгаш боон артарын чугаалап каары артык эвес.

Төөгүүнүң хүлээндиргенин харымсалганың бүгү хемчээлин совет коммунистер коичуг эки билип турар. Ындыг харымсалганың бедиинге турары — ол дээрге аас кырынга эвес, а херек кырында интернационалисчи болуру-дур. Ол чорук бистиҥ партиявыстың политиказын кезээде онзагай болдуруп келген болгаш амгы үеде онзагай болдуруп-даа турар. Ол чорук ооң шинчилиишкиниҥ болгаш күжүүнүң, революстуг шимчээшкинге, бистиҥ өртем-чейиннсте ак сетиклдиг кижилерниҥ аразында ооң бедик ат-алдарының кезээде үнер дөзү болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Эштер!

В. И. Ленинниҥ тургусканы революсчуларның улуг организациязының маадырлыг салым-чолу кайгамчык онзагай. Ол 80 чылдар дургузунда ниитилел депшилгезиниҥ чаа-чаа оруктарын кижи төрелгетениҥ ажытпышаан, төөгүүнүң кур черя-биле дидим бар чоруур.

СЭКП-ниҥ, совет улустуң революстуг чаартыкчы бүгү ажыл-чорудулгазы калбак социал чогаадылга-биле сиңиккен. Ол ажыл-чорудулга ниитилел хөгжүлдезиниҥ объективтиг хөөйлуларын билиргиге, боттуг амыдыралды эртем ёзүүр-биле көөрүгге үндезилеттинген. Марксизм-ленинизм —бистиҥ партиявыстың уламна тиилеп турар чепсээ. Марстың-Энгельстиҥ - Ленинниҥ өлүм чок өөредин партияның көдүрүп турар сорулгаларының тодаргайын, оларны чедип алырының аргаларының дээштинин хандырып турар. Чогумна ол өөрединг—бистиҥ партияска үргүлчү перспективалыг ажылдаарынга мерген бодалдың үнер дөзү-дүр, ол чокка социалистиг ниитилел чедиишкинниг хөгжүн шыдаавас.

Сбвет улус бурунгаар бүзүреллинин чаа хевирликче чоонун шилчип турары—Кубаның Коммунистиг партиязының болгаш чазааның чер дүгайында политиказының чеди-шкининиг боттапып турарының бадыткалы-дыр. Кооперативтер—белик бүдүрүк-чулуг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин тургузарының малыпкын болгаш ийелелдиг аргазы деп чүвени Хосталга орлулуунуң тараачыннары уламна ханызы-биле билип турарлар.

● ХАНОЙ

Меконг хемниҥ шыявааларында можуларда ристиң часкы дужудуп ажаап алыры доозулган. Ол зонаның ажыл. ишчилериниҥ ажаап алгапы бүдүн-чартык миллион ажыг тонна риэи—чокшу аъш-чем продуктулары-биле хандырар сорулганы күүседиргиге улуг салыышкын болур.

Тараачыннарның кызымаккай ажылының ачызында ол черниҥ можуларының рис шөлдериниҥ дужүү улам улгаткан—гектардан 45 чамдык уезділерде — 49 центнер чедап турар.

● БУДАПЕШТ

Венгрияның эң-не тараалаи черлери — Фейер болгаш Пешт областарының тараажылары кызыл-тасты ажаап алырын доозупканың дыцпатканнар. Тараа ажаап алырының конвейериниҥ деминг ажылының, механизаторларның болгаш тараажыларның кызымаккай чоруунуң ачызында кодээ ажыл-агыйның ол ён чугула культуразын рекордчу кыска хуусавла ажаап алган. Шөлдерини ажыл-ишчилери ажаап алышкынны доозупкаш, кедир чылдың дүжүдунуң үндезинин салып эгелээн. Тараа шөлдерин суггарар ажыл долузу-биле чоруп турар. Бо чай Венгрияга изиг болгаш элээн кайдаашкынныг болган. Бо сезонза бүгү чуртка 170 мун гектар шөлдерге мелиорация ажылларын кылган. Суггарылгага ажыртаан сугнуң хемчээли 200 млн. кубометр ажыг боол турар. Ол сан Венгрияның хемчээл талазы-биле иҥнги черде турар Веленце көлүүнүң сут курлавырын беш катап ажып турары солуп.

(СЭТА).

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

● ПРАГА

Чехословакияның машиналар кылыр «Элитекс» дээр трези бо чылын Совет Эвилелиниҥ пос-таавы үлетпүрүүгүн бүдүрүлгелериге удазын дүрер станоктарны болгаш постерге янзы-бүрү чуруктар кылыр автоматтыг шугумнарны дыка хөйну чорудуп бээр.

ССРЭ Чехословакияның пос-таавы үлетпүрүүгүн продукциязын кандыг-даа чурттан хөйну садып ап турар. Чижээ, чүгле Храстава хоорайның бүдүрүлгелери совет чагыкчыларже чыл санында-ла кылып үндүрүп турар дериг-херекселдериниҥ 70 хуузун чорудуп берип турар. Амгы үеде ыңдыг бедик бүдүрүкчулуг техника он үш эвилелдешкен республикаларның пос-таавы бүдүрүлгелеринде ажылдап турар.

● ГАВАНА

Кубада амгы үеде 1.470 кооператив ажыл-агыйлары 885 мун гектар черни ажыттап турар. Ол черлерге чигир хымгымыжының, погаалардың, нат-чимистериҥ, кофеиниҥ, какаоҥуң шөлдерин тургускан болгаш мал ажылын хөгжүдеринге база ажыттап турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниҥ чаа хевирликче чоонун шилчип турары—Кубаның Коммунистиг партиязының болгаш чазааның чер дүгайында политиказының чеди-шкининиг боттапып турарының бадыткалы-дыр. Кооперативтер—белик бүдүрүкчулуг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин тургузарының малыпкын болгаш ийелелдиг аргазы деп чүвени Хосталга орлулуунуң тараачыннары уламна ханызы-биле билип турарлар.

● ХАНОЙ

Меконг хемниҥ шыявааларында можуларда ристиң часкы дужудуп ажаап алыры доозулган. Ол зонаның ажыл. ишчилериниҥ ажаап алгапы бүдүн-чартык миллион ажыг тонна риэи—чокшу аъш-чем продуктулары-биле хандырар сорулганы күүседиргиге улуг салыышкын болур.

Тараачыннарның кызымаккай ажылының ачызында ол черниҥ можуларының рис шөлдериниҥ дужүү улам улгаткан—гектардан 45 чамдык уезділерде — 49 центнер чедап турар.

● БУДАПЕШТ

Венгрияның эң-не тараалаи черлери — Фейер болгаш Пешт областарының тараажылары кызыл-тасты ажаап алырын доозупканың дыцпатканнар. Тараа ажаап алырының конвейериниҥ деминг ажылының, механизаторларның болгаш тараажыларның кызымаккай чоруунуң ачызында кодээ ажыл-агыйның ол ён чугула культуразын рекордчу кыска хуусавла ажаап алган. Шөлдерини ажыл-ишчилери ажаап алышкынны доозупкаш, кедир чылдың дүжүдунуң үндезинин салып эгелээн. Тараа шөлдерин суггарар ажыл долузу-биле чоруп турар. Бо чай Венгрияга изиг болгаш элээн кайдаашкынныг болган. Бо сезонза бүгү чуртка 170 мун гектар шөлдерге мелиорация ажылларын кылган. Суггарылгага ажыртаан сугнуң хемчээли 200 млн. кубометр ажыг боол турар. Ол сан Венгрияның хемчээл талазы-биле иҥнги черде турар Веленце көлүүнүң сут курлавырын беш катап ажып турары солуп.

(СЭТА).

ДОҢЧУ МЕДЭЭЛЕР

НОРВЕГ КЫЗЫГААРДА

СТОКГОЛЬМ. «83-түң чадаг-терге чарыжы» иог ст кызыгаарда чеде бергеи. Ооң киржикчилери — Норветниҥ, Швециҥиҥ, Финляндиҥиҥ, Совет Эвилелиниҥ болгаш АКШ-тың чадаг-тергежилери, ол ышкаш орук айы-биле оларга каттышкан Канаданың болгаш Англиҥиҥ тайбың талалакчылары швед оруктар-биле 500 хире километрни эртккиниер.

ОНЗА ХУРАЛ

ДАМАСК. Палестинаны Хостаарының Демократтыг Фронтузунуң (ПХДФ) болгаш Палестинаны Хостаарының Улусчу Фронтузунуң (ПХУФ) каттышкан удуртулга черииң онза хуралы аҥаа болган. Аҥаа хүлээп алдынган медегледле ФАТХ-ның организациязының иштинде бот-боттарына удур хөделип турар бүзүктериҥ боо-чепсектиг сегиржил алышкынчарын соксадырынче болгаш чорудээрлерни ажып эртер соругага-биле тайбың чугаалажышкынарны эгелээринче кыйгырып турар.

«ХӨДЕЛИИШКИН НЕДЕЛЯЗЫ»

БОНН. Октябрның 15-тен 22-ге чедир дыка хөй барыңгерман хоорайларга «Хөделишкин неделязы» «Баштайгы согуушкунуң америк ядролуг ракеталарының ГФР-же оруунга шаптыктавалыцар!» деп кыйгырыгның аҥаа-биле боол эртерии ГФР-де «Тайбың дээш шимчээшкининиҥ» төлээлекчилери аҥаа болган парлалга конференциязынга дыңнатканнар.

ПОЛИТИКТИГ КОНСУЛЬТАЦИЯ

РИМ. Италияның социалистиг партиязының политиктиг секретары Беттино Краксиге чаа чазакты тургузарын даасскан болгаш ол политиктиг консультацияларың ийиги кезээн эгелээн. Ол христиан-демократтыг, социал-демократтыг республиканчы болгаш либералдыг партияларның, тодаргайларга, чаа чазак составынга киреринге чөпшээрешкен партияларның удуртукчуларыбиле ужуражып турар.

ЫЯЫЫШКЫН-БИЛЕ БАДЫЛААН

ВАШИНГТОН. АКШ-тың конгрезиниҥ сенады болгаш төлээлекчилер палатазы Рейганның администрациязының талазында ыймышкымның аймыга кирип, 1984 сан-хөө чылында шериг чарыгдалдарынга кажаи-даа туруп көрбээн хөй—280 млрд. ажыг долларны планнап турганы билдингир.

АМЕРИК ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫҢ ИЁДЕГЕЛЕЛИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Аҥы-аҥгы үелерде АКШ-тың күрүче секретарылары боон турган сураглыг америк политиктиг ажылдакчылар Д. Раск, В. Вэнс болгаш Э. Маски, ол ышкаш шаанда камгалал министри турган Р. Макнамара никарагуа контрреволюстуг издеттерге чажыт америк дузаламчыны хоруурунче АКШтың конгрезин ыйгырганнар. Ыңдыг чажыт дузаламчыны АКШ-тың аҥы чазаа хорадаҥчы издеттерге янзы-бүрү аргалар-биле берип, Төп Американың айтырыын чугаалажышкынарының аргазы-биле шинтпирлээрииге шаптыктап турарны билдингир. «Национал аймыл чок чорук талазы-биле политиканы президентиниҥ деңнелиигге чедир тургузуп чорударынга дорту-биле кирижин турган чазаптың шаанда-кы бедик алдан-дужаалдыг алдан кижилери, бистер Никарагуаның чазаан дүжүр октавырынче угланган "аҥгы америк чажыт үүледелиишкинниҥ удурлаашкынын турар бисе— деп, олар медеглээн. Оларның чугаазын турары-биле алырга, Төп Америкада америк хөделиишкиниҥер АКШ-тың болгаш делегейниҥ-даа хөөйлу-дүрүмнерииге дүжүүр болгаш аймыгбиле кылдынар, политиктиг шинтпирлээрииге дугайымда чугаалажышкынарны кылыр соругалыг болур ужуралуг.

АМЕРИК-ИЗРАИЛЬ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың пайысылалында турар Израильдиҥ даштыкы херектер министри Шамир болгаш камгалал министри Аренс күрсекретарь Шульц-биле болгаш америк администрациязының өске-даа улуг албан-дужаалдыг ажылдакчылары-биле эвелчеглиг элээн каш чугаалажышкынарны кылган.

Оларның ужуражымшкынарының дугайында тускай парлавааи-даа болза, чугаа база катаң Ливаига хамаарыштыр «стратегтиг эвилелчилериниҥ» туружун моон-даа соңгаар домей кылыр угланы башкарарының дугайында боон турарын тус черниҥ хайгааракчылары бадыткаи турар. Вашингтон болдунуң хойге кылган медеглелиидеи ойталааш, эвелекчи шериглерин ливаи пайысылалыдың чок чорук талазы-биле политиканы президентиниҥ деңнелиигге чедир тургузуп чорударынга дорту-биле кирижин турган чазаптың шаанда-кы бедик алдан-дужаалдыг алдан кижилери, бистер Никарагуаның чазаан дүжүр октавырынче угланган "аҥгы америк чажыт үүледелиишкинниҥ удурлаашкынын турар бисе— деп, олар медеглээн. Оларның чугаазын турары-биле алырга, Төп Америкада америк хөделиишкиниҥер АКШ-тың болгаш делегейниҥ-даа хөөйлу-дүрүмнерииге дүжүүр болгаш аймыгбиле кылдынар, политиктиг шинтпирлээрииге дугайымда чугаалажышкынарны кылыр соругалыг болур ужуралуг.

ӨНЧУК-ЧӨҢГЭЭ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Кампучияның информация агентилели СПК-ның дыңнадыл турары-биле алырга, Таиланд Кампучия Улус Республикага удур өнчүк-чөңгээлээшкинии үргүлчүлеп турар. Таиландының самолеттары июль 16-дан 22-ге чедир ленің иштинде Кампучияның Преахвихне, Самреал болгаш Баттамбаиг можуларында агаар дешлемнерии чаҥгыс эвес удаа үред кирип турган. Таилаидының суднолары Кох Конг болгаи Кох Таиг ортуулуктар девискээлеринде республиканың сулларынче шугуп кирип турган. Кампучияның кызыгаар чаиында районнары таиланд талаган үгер-боолар болгаш миномёттар адымшкынчарыига хөй удаа таварышкан.

Кампучияның кызыгаармдары чурттуң девискээрийче шугуп киреряи ораалашкан полпотчуларның чепсектиг элээн каш бөлүктерии, өскедаа кхемерэи реакционерлерии чылча шапканы СПК-ның дыңнаткан.

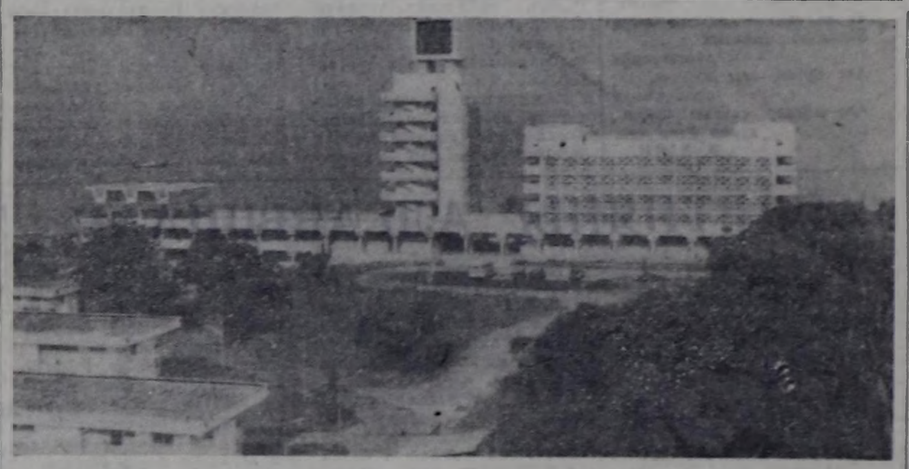

Гвинеяның паймысалында чоокта чаа Совет Эвилелиниҥ дузаламчызы-биле тургусиан эртем шинчилелдериниҥ төөү (чурукта) ажыттынган. Ол—Африка дииге мындыг хемириниҥ эң улуг албан чери боол турар. Аҥаа ССРЭ-деи баргаи эртемделлериҥ киржилгеи-биле хөй-хөй эртем айтырыгларын, оларныи-биле кады Гвинея мугуллдурунуң суругуй болгаш дүүнүң биопродуктузуун, хүи энергизазы хууздурарының айтырыгларын шинчилеп, шинтпирлээр.

К. ПАВЛОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

МОСКВА. Делегейниҥ XIII кинофестивалыныҥ киржикчилери—сураглыг киноактер Радж Капурнуң база-ла оолдары актер Риши (солагай талазында), Рандир (оң талазында) оларныҥ-биле «Россия» гостиницаныҥ чанынга турганы.

А. ШОГИН биле В. ХРИСТОФОРОВТУҢ фотозу.

ЭМЧИЛЕР ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

«Делегейниҥ эмчилери ядролуг дайынны чайладыр дээш» делегей шимчээшкининиҥ III конгрезиниге 44 чурттардан 400 ажыг эмчилер, медикэртемденнер, медицинаныҥ дээди өөредилге черлериниҥ башкылары болгаш студентилери чыглып келгеннер, ол конгресс Амстердам университединге болуп эрткеи.

Шида, Голландияда, ядролуг дайынның айылы чидиг политиктиг демиселдиҥ темазы болуп турар. Ол чурттуң чүс ажыг муниципалитеттери боттарының чуру-девискээрлериниге ядролуг чепсекти тургусканзыя чурттакчыларга данғыраглааннар. Оларның аразында Амстердамның муниципалитединиҥ бала ооң тергиидекчизи Э. ван Тейн эмчилериҥ ол конгрезиниге иэиг байыр чедирген. Ынчаарга медиктериҥ бурунгаарлаан херээ чүл? Журналистер бо айтырыгны ужуражыштыкынның киржикчилериниге чаҥгыс эвес удаа салып турарлар.

АКШ-тың Гарвард университединиҥ радиология кафедразының профессору Герберт Абрамс оларга мынчаар харылаан: «Бистер болза боо-чепсек болгаш чепсеглениишкиниҥ дужүрер талазыбиле экеперттер эвес бис, дипломаттар-даа эвес бис, дугуржылгаларыиың-даа киржикчилери эвес бис, чазактар кежигүннери база эвес бис. Бистер болза бистиҥ чевисте тургустувуп келгеи амыдыралга болгаш кадмышыла удур эң-не улуг айылга чоокулежип келгеи апаа-ла эмчилер-дир бис. Боттарывыстың мергежилвистиҥ, этикавыстың болгаш кижизиг чоруувустуң негелезиҥ ёзугаар бистер делегейни сагындыраи хүлээдиглиг бис. Атомнуг дайын болу бергеи таварылгага, бистер чеже-даа кудээр болзувусса, аарааи, аштааи, балыглаигаи болгаи хереглер алыскаи кижилерге туза көргүзүп шыдавас бис. Чүге дээрге бистерииң дииг аитар аргавыс чок. Оске удегаргылаштыр бистер базала ынчаар олуп каар бис. бистиҥ эмнелгелериивис база-ла чурттарга бажыңнары ышкаш хүн-далган болу бээрлер».

Специалистериҥ чугааларын мен далчылар-биле кады кичээнгейлиг дыңнап олурдум. Ядролуг ускулежишкин болу бергенде, кижи дириг артыш кеш болур бе? Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының сан-медээлеринге даянып алгаш, совет эртемденнер. Л. Ильин биле М. Кузин оларның дыцпатканы болза, бар турар ядролуг чепсектериниҥ чүгле чартыкы ажыглаан таварылгада безии Черниҥ бир миллиард чурттакчызы өлүр, а база бир миллиард кижи балыглаарлар.

ССРЭ-ниҥ Кадык камгалал министерствозунуҥ Биофизика институдунуҥ директору Л. Ильин иинти күүзүү 100 килотонн ядролуг чазылдырыкчыны ап чоруур чаа америк ракеталарны Европага сайгара тургускан таварылгада, ооң уржуктарыиче кичээнгейии угландырган. Оларны тургузарын планнап турар Барыын Европаның беш чурттарында «першингилериҥ» болгаш чалгынныг ракеталарның туруштарыиче ССРЭ-ниҥ талазындан шак-ла ындыг күш-биле харыы согуулу берген таварылгада, 32,6 миллион кижи олген азы балыгланган турар дээрзии Л. Ильин демделээн.

Халаптын уржуунуң алыс түнелги ол дүгайын баш буруңгаар бодап турарындан коргунчуг болур боор. чүге дээрге дириг арттын калыр кижилер медицинаныҥ, биологияның, экономиканың, социал болгаш экологияның коичуг улуг, нарын айтырыглары-биле таварлажыр. «Эмчилер ядролуг дайынны чайладыр дээш» шимчээшкининиҥ оралакчы даргазы, Гарвардтың кардиология профессору Бернард Лаун ядролуг халап болган таварылгада олген кижилериҥ чүгле характерын хагдындыр базын каарынга белии эмчилер чедиишпейн баар дээрзии чечении-биле чугаалаан. Ынчаарга камгалал чергелериге олурун эрттирген кижилер дириг арттын калбастар ирги бе?

«Ол бодал мынаш шындап мраж турар чүве чок»—деп, профессор Абрамс медеглээн. Ап болгаш чемни тоттур чивее чорук. Эпидемия болгаш инфекция, кандыг-даа чергелии күрүне аймаа черлериниҥ болгаш хөй-ниитии организацияларының чогу — бо бүгү болза эң-не коргунчуг болгаш санаттыммас-тумнеттинмес уржуктарга чедирер. Ядролуг атакадан дириг арткан кижилериҥ дөрттүн бир кезээ, америк эртемденнин бодалы-биле алырга, чумадан олур.

Бистерии долгандыр турар бойдустуң дугайын бодап коорү индыг-ла таваайыс айтырыг эвес деп, ол санаа турар.

Экологтуг системаны үредеп турар реднациининиҥ дугаймында, арга-арыгларны, үлетпүр дериглерии, харылаалар шугумнарын арылдыр эртемдирип турар оттуң дугайын, хөрээниҥ үрелиишкиниериниҥ дугайын, сугларның хорааналышкынарының дугайын, атмосферага болгаш стратосферага өскерлиишкиннер дугайын бодап көөр ужурдут, ол өскерлиишкиннер климатты шуут үредеп болур. Адактыг сөөлүнде, дириг амытаннарның болгаш үнүштериҥ олумнуг салым-хуузунуң дугайын бодаваас арга чок.

Делегаттар үе-шактың чамдымзын даштыкы политиканы айтырыгларын өөреиин көрүнге бараалгатканнар. «Ядролуг чепсек талазы-биле артык күштериҥ дугээзинерии» чугаалажып көөрүгбиле конгресстиң организакчылары Швециниың премьерминистри У. Пальмени, ГСДП-ниҥ удуртукчуларының бирээзи Э. Баррны, совет академик Г. Арбатовту, курлавырда америк адмирал Н. Гейлоктуг Амстердамче чалап алганнар. Атомнуг бомбалар шөнээрииге чаҥгыс эвес удаа киржип чораан болгаш оларны шөнээр «каралар» шилиир талазы-биле харымсалгалыг кижи турган адмиралдың бодалы-биле алырга, амгы үеде ядролуг чепсекти дайым чорудулгазынга сарыылдыг ажыглаар арга чок. Ооң сан талазы-биле медицинаттыиииың, кииң, болбаазыларттыиииың, оиу стратегтиг болгаш тактиктиг деп ылгап турары — бо бүгү. Гейлоктуң сөзү-биле алырга, кандыг-даа янзыныи согуур утказын шагда-ла чидиргеи. Адмиралдың саналы чаа ядролуг чепсектериии бузерии сокседырынче болгаш оларныи бар ыглавырын делегей контроль-биле тооруу удуткаарынче угланган.

Атомнуг бомбалаашкыиарның уржуктарына хамаарышкан дуглээзиннерии, Барыын чүкте албадал-биле иеперсдил турар дуглээзиннерии Амстердамның хостуг университединиҥ индириии кырыдан буруу шапкан болгаш сойгалаан.

Боттуг чүүлдерии медереп билир чорук делегейде быжыглып турар дээрзии индирже үнген кижилер чугаалап турганнар. Хамыктың мурнунда атомнуг чепсекке хамаарыштыр бодалдарга удурланымышкынның боттуунуң дугайы чугаалаттынган. Ол удурланымышкынның демдектери Европада хүн бүрүде көвүдеп турар. Июньиуң 19-та Парижке тайбың талалакчыларының чурттуң төөгүүнде эң улуг чыскаалы болуп эрткен, аҥаа 500 мун кижи киришкен. Шылгаранган италь чогаалчы Альберто Моравианың интервьюзун ол чыскаалдың мурнуу чарыында номчаан мен, ол болза ядролуг чепсекти хоругдаарынче кыйгырыг кылдыр чаҥгыланган. Мен бодап көөрүмге, «Делегейниҥ эмчилери ядролуг дайынны чайладыры дээш» делегей шимчээшкининиҥ индыг удурланымышкынының маиинайы болуп турар. Ийи чыл алды ай бурунгаар олар алды кижи турган: үш совет болгаш үш америк специалист. Бөгүн олар 35 чурттарда 50 мун кижи болуп турарлар. АКШ-ка, Англияга болгудаан конгресстериҥ соонда, Нидерландыга болганы бо. Келир чылын эмчилер Финляндияга чыглырлар.

Скальпель болгаш стетоскоп түүлүп алгаш, атомнуг бомбага удур туржуп турарлар бе? Чок, шуут-ла кызыл хол-биле удурланып турарлар. Ындыглаа болза ол холдар боо-чепсекти эдерее бүдүрер чоруктуу доктаалын шыдаварлар. Чаҥгыс-ла байдал аҥаа негеттинер. Бир эвес делегейниҥ эмчилери холдарындан четтиичипкеш, амгы үеде хүн бүрүде быжыглып турар медицинаның эң-сеткил каттыжмышкынының дээрбэзии дайын ыыпсынчылары эртип шыдаввс кылдыр тургузуптар болза, эйим чепсээ бүдүрер чоруктуу олар доктаалып болурлар.

Александр ИГНАТОВ,
ПМА-ның тускай корр.
Амстердам.

Лекция пропагандазы

АЖЫКТЫЫН ЧЕДИП АЛЫР БИС

Бай-Тайга районнуң лекторлары партия организацияларының идеологтуг болгаш масса-политиктиг ажылдарынга эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турар. Лекция пропагандазының ужур-утказы чугула айтырыгларже угланган, дыңнакчыларның негелделерин, күзелдерин хандырган турарын чедип алыр дээш олар ажылдап турар. СЭКП-ниҥ ленинчи национал политиказын, ССРЭниҥ улустарының бузулбас найыралын болгаш эң-сеткилдиин, кижилерниҥ күш-ажыл, ажычаҥ болгаш идей-политиктиг кижизидилгезиниҥ айтырыгларын пропагандаларынче лекторлар кичээнгейни угландырган.

Районнуң «Билиг» ниитилелиниҥ 15 эге организацияларында амгы үеде 275 чежигүн бактаап турар. Оларның хөй кезии коммунистер болгаш комсомолчулар. Билиг-мергежил талазы-биле башкылар, эмчилер, көдээ ажыл-агыйның түскай эртемниглери болуп турар. Лекция пропагандазыига партия, совет ажылдакчылар идепкейлиг киржип келген.

Чартык чылда янзы-бүрү темага 718 лекция 16276 дыңнакчыга номчуттуиган. Ооп иштинде партияның болгаш чазактың чугула доктаал-шинтпирлериниҥ талазы-биле 156 лекцияны номчаан. Көдээ ажыл-агый, кижизидилге, кадык камгалал болгаш делегей байдалымың талазы-биле темаларга лекциялар хөй номчуттуиуп турар.

Районнуң «Билиг» ниитилели 14 ажыл-агый, тудуг, бүдүрүлге организациялары-биле керээлиг. Керээ чарган күш-ажылчы коллективтерге лекция номчуурунуң хүиилерии докладтаткан. Ажылчыиарның күзелин ёзугаар, негээи темаларыиы лекциялар номчууру чаҥчылчаан. Чартык чылда керээлиг организацияларга 220 лекцияны номчаан.

«Мурнакчы» совхозта, райпода, Шуй кадыкшымылга школазында, район эмнелгезиниге «Билиг» ниитилелиниҥ эге организацияларың чогаадыкчы янзы-бүрү хевирлерлиг, идепкейжи ажылдап турар. «Мурнакчы» совхозта лекторлар коллективизиҥ эки ажылын демделээри күзенчиг. Ында 29 кежигүн чон ортузунга массаполитиктиг-ажылзы идепкейлиг чорудуп турар. Совхозтуң парткомунуң удуртулгазы-биле эге организацияиың тодаргай план-биле ажылдап келген. Лекцияның шынарыи экижидерии ажыктыыи бедидери болгаш сос. домаан биллингир тургузары лекция пропагандазының сорулгазы ол. Лекторлар боттоттарының лекцияларыиг олуржуп, чамдыктарын сайгарып, кады кылып, өске черлерде лекторларның арга-дуржулгазын өөреиип көрүп келген. Бо эге организацияда А. Сюрюң, Д. Салчак, А. Доржу, К. Домгак болгаш оон-даа өске дуржулгалыг лекторлар боттарының дуржулгазын аныяк лекторларга дамчыдып берип турар. Лекторларның ажылын улус депутаттарының Шуй кодээ Советиниҥ күүскомунуң даргазы А. Х. Доржу билдиилиг удуртуп келген. Ооп лектор стажы — үээрби чыл. Ол делегей байдалыиың болгаш СЭКП-ниҥ иштики, даштыкы политиказының талазы-биле лекцияларны номчуп турар.

Ажыл-агыйның, ажыл-ишчилерии ССРЭ-ниҥ 60 чыл ооиига алдар болдургаи Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыига идепкейлиг киришкеп, шаиналдыг черия ээлээи. Он бирги бешчылдың үшкү, өлек чылыиың бирги чартыиың белиг көргүзүглер-биле доосхан. Совхоз чартык чылда күрүиеге эът садарыиың планын 105,3 хуу. сүттү 128,3, дүктү 104,4 хуу чылдыр күүсеткеи. Ажылагыйның ыиды чедиишкииериига ышта «Билиг» ниитилелиниҥ эге организациязының лекторларының киирип турар улуг эвээш эвес. Лекция пропагандазының дээштии дээш көрүлде-конкурска «Мурнакчы» совхозтуң эге организациязы РСФСР-ниҥ «Билиг» ниитилелиниҥ баштаар черииҥ Хүндүлел бижии-биле болгаш ортектиг белектер-биле шаиналткан. Болүк лекторларга түс-түс шаиналдарны тывыскан.

Кылдыиган ажылдар-биле чергелештир эге организацияларның ажылын удуртур, оларга боттуг дузаны чедирер талазы-биле районнуң «Билиг» ниитилели ам-даа чогуур деилелге чедир тургустунмаап. «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында, совхоз товүнде, «Кара-Хөл» совхозта, Бай-Тал ортумак школада, районнуң иштики херектер киидизиниде эге организациялар лекция пропагандазын калбартыр, ооп учёдун база отчётдун тургузар талазы-биле шүүлгеп ажылдап турар.

Амгы үеде районнуң лекторларының ажыл-чорудулгазы ССРЭ-ниҥ составынга Тываниҥ эки тура-биле каттышкаиының 40 чылынче угланган болгаш СЭКП ТК-ниҥ июнь (1983 ч.) Пленумунда лекция пропагандазының талазы-биле салган сорулгаларны боттандырар дээш «Билиг» ниитилелиҥ ажылын шүүлүмүүлекчи ёзу-биле эле көрүп, чаа хемчеглерии ап чорутkан.

Б. БАРБА.
«Билиг» ниитилелиниҥ район организациязының баштаар черииҥ харысалгалыг секретары.

ПАРТИЯГА АЙЫТКАЛ

Баш-даа бедик, сеткил сергек,
Базым херик, хол-даа дыңзыг
Бажың тудуп, тараа тарып,
Малчын; башкы—кым-даа чораан.
Баштайгының
Баштаймында
Партияны —
Башкы Ленин партиязын
адаар-дыр мен!
Чурттуң төвү — Москвадан
Шупту дипти тарай ушкан,
Шуурган мышкаш,
коммунистер
Шуулганыкта киришкеш-даа,
Маадыр ишче
Мандат берген
Партияны —
Башкы Ленин партиязын
бодаар-дыр мен!
Кежик болган дүүмүү иште,
Келир өндүр чавалгада
Мээң-даа үнүм, үлүүм бар
деп,
Медереледен чалгыналгаш,
Маңаа бөгүн,
База катап
Партияны —
Башкы Ленин партиязын
йөрээр-дир мен!

С. МОЛДУРГА

ДӨМЕЙЛЕЖИП

Далай эрим. Орай кежээ
Таваар чор мен.
Талыгырже чиге көрүп,
даласпадым.
Эрик-биле базып чораан,
Эртиен хүнүң түнеп чордум.
Шак-ла ынчан бодалымны
Шаалаан хады үзе шаапкан.
Кара далай чалгый бээрге,
Кашпалдарлыг черим-чуртум
сактып келдим.
Терең сууңмуң кылаңнакан
чалгыглары
Дээрде шашкан Мөңгүлек
дег чараш-ла-дыр.
Далай эрим, аяс хүндүе
Далажыксап базып чор мен.
Ак-көк далай ам-на шагжок
Аңар тынып чыдырында,
Төрээн черим ховуларын
бодап чордум,
Төннес чалгаан тараа
ышкаш алдынаалдың.
Далай эрим, аяс эртеи
Талыгырже көрүп тур мен.
Ынаар бедик сыннар дизинин,
Ынак хемим сактып турдум.
Ак-көк дадай,
байырлыг, че!
Аъдым аксын салывыттым...
Тыва черим дагларыңга,
ховуларга
Дыңгылдайлап ырлап
чораан,
Чиргилчининг ак-көк өңүң
Шинээйн чалгының
дүргектерин
Аяс эртеи, азы хүндүс,
орай кежээ
Ала-чайгаар сактып бодап
келир боор мен.

Э. ХАЯН.

Ачыпас хүнүү—партияны алгап-ижээп алдаржыдыл

З. ВОСКРЕСЕНСКАЯ

РЕВОЛЮСТУГ АЖЫЛДЫҢ ЭГЕЛЭЭНИ

Кол күш

Владимир Ильич сонуургап турган айтырыының харыызыл Карл Маркс биле Фридрих Энгельстиң номнарындан билип алган. Ажылчын аңгы, пролетариат — чоннуң кол күжү деп билгеп. Чүгле эң организастыг, революсчу аңгы пролетариат байларның дарлалын узуткаш, эрге-чагыргаяы холга ап, чер кырынга тайбыны, найыралды, чөптүг чорукту тургузуп шыдаар.

«Россия —тараачыннар чурту, ында фабрикалар болгаш заводтар эвээш, ынчангаш ёзулуг пролетариат чок болгаш турбас-даа ужурлуг» деп марксизминиң удурланыкчылары бадыткап турганнар. Владимир Ильич оларның-биле кам-хайыра чокка маргыжып чораан.

Ооң шынын амыдырал бадыткаан. Россияга чаа-чаа заводтарны тудуп, демир-оруктарны кылып турган. Бүдүрүлгелер эвлери — капиталистер ажылчыннарны хөлезилеп ап, оларны 12—16 шак улаштыр ажылдадып турган. Ажылчыннарга эвээш акша төлеп, оларның кижи эргезин казып турган.

Бодунуң кижи эргезин камгалаар дээш, ажылчын аңгы стачка, забастовка үндүрүп, эвлери оларның негелдемнерин күүседир бис деп аазагыже чедир ажылче үнмейн турганнар.

Капиталистер болгаш ажылчыннар араазында удурланышкак аңгылар, капиталистерниң эрге-ажыктарын каргыс шеригнең туттуруп хоругдаттырган. Владимир Ильич бара туттурган. «Ам-на ажылчыннар баштыңчылар чок арткан» деп жандармнар өөрээн.

...Кара-бажыңның хайгааракчызы коридорлап эртеш, эжикте бичии төгерик «каракчыгаш» дээр соңгажыгаштан хоругдаттырганнарны бүдүү кедеп көрүп турган. Ульяновтуң олурар өрээлиниң «каракчыгажын» ажыдып көөрге-ле, ол аныяк революсчу столда ном ажыдып салып алган кегженип олурар. Владимир Ильич «каракчыгашты» ажыдып турарын дыңнап каашла, «будуунуң шилин» дүргеп-не аксынче супкаш, дайнаның эгелээр. Ол хлебти борбактааш, будук шилп кылып алгаш, аңаа сүт кудуп алыр. Владимир Ильич номнарының одуругларының араазынга чажыт бижиктп сүт-биле бижип турган. Ынчаар бижип каан үжүктер көзүлбес. Ол номнарны дашкаар өөрүнче дамчыдып бээр. Сүт-биле бижээн саазыннарны отка догептерге, азы нанг сугже суптарга шыдан олар тода номчуттуна бээр. Ленининиң кара-бажыңдан бижээн чагаалары өөрү ынчаар номчун турганнар.

Петербургка 30 муң кижи киришкен пес-таавы кылыр ажылчыннарның кайгамчык улуг стачказын Владимир Ильич кара-бажыңдан удуртуп турган. Ленин кара-бажыңга олура, хосталгада эштери-биле харылзажып, хуудустарны болгаш чүс ажыг чагааларны дашкаар дамчыткан. «Ажылчын аңгыны хосталгаа дээш демиселдиң эвилелиң» ажылдап, оларга дузалажып турарын ажылчыннар билип турганнар.

Владимир Ильич кара-бажыңга 14 ай иштинде чыткан. Ооң соокда оны ырак суур Шушенскоеже Петербургтан, ажылчын аңгыдан ырак турзун дээш шөлүпкен.

Большевик-ленинчи болуру

Бистиң үевисте Коммунистиг партиязың съездизи Кремльге байырладыг ажыттынар. Совет кижилер ажылга чедишкинигнерин аңаа илеткээр. Шупту чурттарның коммунистери съездиге байыр чедирип, революцияның дайынчы кызыл чечээ — гвоздиканы делегаттарга белекке тутсуп турар. Съездиниң ажыл-чорудулгазының үезинде, бедик эалдың шупту эжикте-ригнден, ыыткыр дамырактар, мышкаш, пиноверлер отрядтары чүгүржүп кирип кээр минуталар база бар. Делегаттар Совет чурттуң келир үеги ээлери — аныяк салгакчылярны туруп, эдыш часкап үткуп алыр. Ленининиң херээн уламчылап, чер кырынга тайбың дээш чоңга бүзүрелдин-биле бараан болур бадыткалдыг ажын пионерлер берип турар.

Бистиң партиязыстың үндезилеттингени 1903 чылда болган съезд коңгус өске байдалга эртткен. Ол өске чуртка, Брюссель деп хоорайның кыдыында долган аңмаарынга ажыттынган. Делегаттар Россиядан Бельгияже чажыды-биле чедип келгеннер. Ажыттынган делегаттарның ыяш хамазынга партияның тутун азын алганнар. Ынчалза-даа Бельгияның полицейжилери орус хаанның зайынга кирип, делегаттарны истеп-сүрүп эгелээр орта, съезд Лондоиче көжер ужурга таварышкан.

Россияга революция дургелип келир деп чүве шупту улуска билдингир турган. Делегаттарның чамдызы — марксистер бис деп турза-даа, ажылчын аңгының күжүнге, оларның тиилеп алырынга бүзүревээн.

Чоннуң революциязының башкыларының тараачыннар-биле эвилелдешкен пролетариат болуп деп, Ленин бадыткап турган. Ол хаанны дүжүргеш, бүржуазиниң тиилээш, эрге-чагыргаяы холунга тудуп алгаш, чөптүг эвес,— капиталистиг ёзу-чуруумну узуткаар.

Делегаттарның хөй кезии Ленинге бүзүреп турганнар,— оларны большевиктер деп адаан.

Большевик — ленинчи болуру. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эң бүзүрелдиг турушкуу камгалакчызы. Большевиктер кеэээде чон-биле. Олар чоннуг айылга кагбас, боттары кадыг-бергедеп коргнас, дайзынның согуушкунуу ханыктыг мурнунда уткуп алыр, бүгү күжүн, билиин херек аварза, чурттагаяын чоннуң аас-кежин дээш бээрлер.

ЧУРУКТА: В. П. Ленин болгаш П. В. Бабушкин Смоленскиде.

Чурукчу Э. В. Козловтуң чураан чуруу.

ПАРТИЯНЫ АЛГАВЫШААН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының баштыңчызы Владимир Ильич Ленин мынча дивейикпе:

Партия —
бистиң үениң
Угаан-бодалы,
алдар-чолу,
арын-нүүрү.

Коңчуг-ла ханы болгаш мерген угаан-биле өттүр чугаалаан. Баштыңчының бо номналын ленинчи партбилетти чүрээниң дужунда хөйлап чоруур коммунист туржук, партия кежигүнү эвес совет хамаатыг кижи бүрүзү шээжи биилп, бодунуг төрээн партиязыга ыдыктыг-биле шынчы бердинип, ооң авыралдыг ачыхавыязы дээш кезээ-мөңгеде четтиргенин илередип чорууур.

Оранжарга хосталганың, тускай догунналарының болгаш аас-кежиктиң орук-чолун чырыдып берген Октябрьның чурту — бүтүү делегейде улусчонуң дең эргези, демократтыг хосталгазы, найыралы, кады ажылдажылгазы база эң-найыралы болган чер-делегей кырынга бижыг тайбың дээш хажык чокка туржуп турар бистиң хөй национал акы-дуңма улустарлыг улуг чаагай совет Төрээн чуртувустуң башкарыкчы күжү — баштыңчывыс партия ол хире алдарлыг, ол хире күчү-күштүг, ол хире буянныг-дыр! Ынчангаш совет кижи бүрүзү ону алган, аңаа сеткил-чүрээнден шын-биле өөрүп четтиргенин илередип, чаңгыландыр ырлап чорууур.

Совет чурттуң культура, уран чүүл ажылдакчылары, ооң иштинде чогаалчылар, Төрээн чуртунуң, улус-чонунуң, ооң авангард-маннайы — партия дугайында төлептиг чогаалдарны тургузар дээш чогаалдыкчы ёзу-биле ажылдап чоруурр. Оларның араазында мен база-ла партия дугайында темага чогаал бижир улуг харыысалгалыг херекке бодумнуң эвээш-бичe үлүүмүү киирер дээш кызып ораалдажып чоруурр мен.

Партия дугайында чогаал бижип тура, Ленин дугайын, Төрээн чурт, ооң чонунуң дугайын кижи чайгаар-ла болзап келир. Коммунистиг тургузуушкунуң тургузукчулары ажыл-ишчилер дугайында — хүнүнүң маадырларының дугайында бижип тура, кижи база-ла партия дугайын, коммунист дугайын чечен чогаалга чуруп көргүзүп турары ол. Партия дугайында темага чогаал бижирги — аас-кежик болгаш улуг харыысалга дең билир мен. Мээң бижип чорууур эвээш-бичe чогаалдарым араазында партия дугайында темага бижиттинген шүлүктер, очерктер база бар: «Ленин — партия», «Партиявыс баштап турар», «Башкы Ленин аратбиле», «Ленининиң оруу». «Хоор чоннуң аас-кежии» дээн ышкаш ооң-даа өске. РСФСРниң алдарлыг, Тыва АССРниң улустуң артизи композитор Алексей Боктаевич Чыргал-оол «Ленин — партия» дең шүлүкке аялга бижээн.

Партия темазынга төлептиг чогаал бижирги коңчуг берге болгаш улуг харыысалгалыг— билиг, мергежил негеттинер дең чүве черле биилдингир. Ооң-биле кады партия дугайында чогаал бижирги коммунист кижиге — улуг Ленин башкының партиязының кежигүнү дең бедик атты ырыг эдилеп, ооң улуг чаагай херээнге кеззээн шагда шынчы бараан болуур чорууру ол дең билир мен.

Л. ЧАДАМБА, чогаалчы.

ОКТЯБРГАЙДАН КЕЛГЕН ИС ЭВЕС БЕ?

Латвияның мурнуу кыдынга чыдар чадаң ыяштар болгаш үнүштер дүй үнген оңгар чер хепертен төөгүдүг апарган. Од конус хевирлиг, аксын долгандыр 85 метр, ханызы 11 метр, элеанпиниг черге тыптып келген оңгар бош муң чыл мурнуунда метеориттиң частыышкывындан көстүп келген деп, эртемденнер даап бодап турган.

Ол оңгарның чоок-кавызындан шак-ла ындыг база ийи оңгар тывылган, оларның хемчээли баштайгызындан-даа улуг, ынчалза-даа чыдар байдалы бот-боттарынга ажок домей. Бүгү-эвилелдиң астрономия-геодезия ниитилелиниң Латви салбырының экспедициязы аңаа тыртыкышкынныг хемчээшкиннерни болгаш топографтыг чурук тыртыышкыныын кылган. Оңгарларның ханызы дең, аксы бот-боттарынга домей болганы спецналистерни кайгаткан. Эстонияда Саареме ортулукка дүшкеп метеорит кратерлери-биле оларның дыка домей болганы бала эдген.

Смилтенск онгарының дүвүнге чоокку үеде өрүмээшкин ажылдары эгелээр, ол чорук дээрден бадыт турар будумелдерни хандыр ынчылеп өөренир арганы бээр.

С. ШПУНГИН,
СЭТА-ның корр.

Рига.

Коммунист дугайында чугаа

БЕРДИНИШКИН

Тес-Хемниң партия райкомунга бууруп баштыг, оруумак сынныг, чымчак шырайлыг улгады берген кижи-биле ужуражып таныштывыс.

— Мени Иргит Бичe-оол дээр иийин. Почта үдекчизи кижи мен. О. Шынаага чедир чораашаа чаа келдим — диидир.

— Бо аразы каш километр чер ирги?

— Чүс километр чер бо, оруктан доора суурларга база чедер апаар болдур иийин — деп немээп кагды. Ол чүгле почта үдекчизи эвес, районнуң харылзаа белдирииде партия эге организация секретары.

Тес-Хем районнуң девискээринде ооң эртпээн, чорбаан оруу-даа чок — ол аңаа дөртен беш чыл иштинде үргүлүү чоруп келген. Дөртен беш чыл иштинде чангыс районга ажылдап келгеи...

Бежен ажыг чыл мурнунда чүве-дир иийин. Тываның бир ырак дээш черн Бай-Тайганыг Кара-Хөлге 1931 чылда бир аалга нам үүрүнүң (партия эге организацияларының) хуралы болган. Аңаа Иргит Бичe-оолду намга кежигүн кылдыр хүлээп алган. Арезинин идепкейлиг аныяк кежигүнү он сес харлыг Бичe-оолдуң кижизиг мөзүг-шынарын, ооң бижик-билиг дээш чүткүлүн — ол ачазы Очур-оолдан моол бижиктп бичезинде эки билир кылдыр өөренип алганын, ооң соонда чаа тыва бижиктп кончуг дүргеп өөренгеш, оске эш-өөрүн өөредип эгелээнин, сумуунуң аныяктарының эң идепкейлиглериниң бирээзин апарганын нам үүрүнүң даргазы турган Кара Азындай деп кижиниң ону үнелеп, аңаа идеген чугаалап турганы аныяк оолдуң сеткилинге артып калган.

Моол, тыва бижиктп эки бүлир аныяк оол Иргит Бичe-оол 1931 чылдан 1933 чылга чедир Кара-Хөл сумузунда нам үүрүнүң секретары болуп ажылдаан. Оолдуң чон аразынга арны частып, араттарның революстуг чаа амыдыралының үжүр-үткааын билип чорда, 1933 чылда ону шеригже келдире берген. Ол шынап-ла революстуг чаа амыдыралдың үлүзэлге ёзугаар камгалакчызы болуп, политиктиг билип бедип, кадыг-бергелерге өөренип, кыштың соогунга, чайның изинге, даг сынның кадырынга алыс боттаа, сагыш сеткил-даа дадыкан.

Ревшериг Иргит Бичe-оол 1935 чылда шериг албанныдан халашкаш, ол-ла дораан Чөөн чүк улустарының Москвада Коммунистиг университединге өөренир аас-кежиктиг болган. Шынап-ла, аас-кежик таварышкан.

Москвага өөренир сургууулдарның Абаканга чедир кыры ажык машина-биле четкелп, Москвага чедир демир-орукбиле чорааны, аңаа чеде бээрге, ажок эптиг-эзидек орус херээжен кижиниң уткуп алганы, метро дээр чер аласа-биле чоруур оруктап чорааны болгаш сургууулдарны баштап чедирген Ортуи-оолдуң ынчаардагы эрес-кашпагайы хоочуп коммунист Иргит Бичe-оолдуң сагыш-бодалында балаттынмазы-биле артып калган.

— Кады өөренип барган эштеривдерден кымнар-биле чораан силер?

— Оон бээр хөй чылдар эрткен. Чамдыктары чок. Ак-Саар, Кара-Саар, Өшкү-Саар дээр уруглар-даа болгаш Баймскылаң (Ада-чурт дайынынга эки турачыларның комиссары чораан) оон-даа өскелер чораан бис.

1938 чылда чаа сургуул дооскан 25 харлыг Иргит Бичe-оолду Тес-Хем кожуунунуң улус шүүгүзүнүң (суд) даргазынга ажылдаары-биле чоруткан. Ажыл берге. Чоннуң чаа амыдыралынга шаптыктап турган чамдык кижилерниң кемнинг херектерининг өскелерге салдар болгу дет үүлдерни хемчээп деңзилээри, кымнарының актыын, карааын алгаары берге херек. Кижилерини салымы-биле ойнап болбас ужурлут. Тес-Хем дээрге бүгү Танды-Тывазын чагырып чораан Амбын нояннарның ыяш-гуур чурту. Самагалдай дээрге биилдингеи хирези-биле 1773 чылдан бээр Тывага нептерээе шараин шажынның баштайгы хүрээзининг туруп келген чери. Ында үндезин чоннуң угаан-бодалындан, сагыш-сеткилинден, амыдырал ажыл-чанчылдарындан чүс-чүс чылларда дазылы ханылаан феодалдыг тургузугнуң артышкынынарын арыглаарынга хөй чылдың эртем-билиг-биле шинзыдып көргүзер ажылдары херек дээрзин Иргит Бичe-оол бодунуң эш-оөрү-биле бир дамей билип, билир шаа-биле хөй ажылдарны кылганнар.

1940 чылда Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Тыва чоннуң сагыш-сеткилии, угаан-бодалын улуг совет улускалам-на чоокшуладыры, херек дээнде амы-тынын-даа бээрингe белен кылдыр тургузары, маадырлыг Кызыл Шеригге белек дузаламчыны чыыры дээш ышкаш амыдыралдың харыысалгалыг ажылдары эгелээн. Иргит Бичe-оол чоннуң мурнунга бодунуң шинчызы-биле, организакчы чоруу-биле кескү болуп үнүп келген. 1942 чылда Тес-Хем кожуун даргазынга ону соңгаан. Ол ажылга Тыва Совет Эвилелиниң составынга киргиже чедир ажылдаан. Оон улай 1944 чылдан 1947 чылга чедир Тес-Хем районнуң күүсекчи комитединиң даргазынга ажылдаан. Оон соонда партия школазынче база катап өөренип чоруткан.

Баштайгы чылдарда Иргит Очур-оолович Тес-Хемге ажылдап эгелээнде 1938—1939 чылдарда Тандың сынын ажылдыр Калдак-Хамар оруун бүгү чоннуң киржилгези-биле казып кылып турган. Ол орук бо хүнгерге чедир аргыжылганын оруу болуп турар. Ол орукту кылып турар үеде Иргит Бичe-оол чонну ажылче организастажып, агитатор болуруидан аңгыда, а боду хүүрек-биле чер казып, кускун-хаай-биле хая-даш үттеп, адыштыг хөвартыр ажылдап чораан.

— Ол үеде дарга кижи болуп силер бе, Иргит Очур-оолович?

— Колхозтарны организастажып, ону даргалап-даа, база бригадирлеп-даа чоруудаадым. Намның кыйгырыы-биле мөлээ үнүп, колхозтар-лаа даргаладым. Ол дээрге колхозка ажылдаар үжен муичуларның бирээзин болганым ол. Кулу Белдир-Арыг деп черге чаа колхоз төвүн тудуп эгеледивис. Ийи чыл иштинде суур тургустулга бээр чүве чораан. «Чодураа» совхоз ол-дур иийин. Шуурмакка турган Жданов аттыг колхозту база даргаладым. Ынчан-ла наминың даалгазын күүседип келдим — деп чугаалай-дыр.

Иргит Очур-оолович Бичe-оол ажылдың бергезинден ойталаивайн, бичезиниден өскелевейн келген. Ырак О. Шынаага салбыр эргелекчилеп, партия организацияларынга секретарылап, Самагалдай көдээ Советиниң күүскомунуң даргазынга ажылдап, бүгү чоннуң күжүн күрүне планнарын күүседиринче организастажып келген. Удуртулгага болгаш организакчы ажылдарга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш Иргит Бичe-оол ийи орден, беш медальдар-биле шаңнаткан. Партияга 52 чыл иштинде кежигүи болуп келген.

Кыска ужуражылга аразында ооң хуудаа амыдыралын база сонуургап айтырган мен. Иргит Очур-оолович Тес-Хемге анныяда келген болгаш ажылга бердингеп аныяк уруг Тамара Дондуулаевна Чаяпмаа-биле өг-бүле тутканнар. Оларның шынчы ынакшылы, амыдыралы база өскелерге үлегер болган. Олар 4 кыс, 5 оолдуг болган. Амгы үеде уругларының уруглары 28 кижи. Т. Д. Чаяпмаа хүндүлүг не аныяида, 1937—1939 чылдарда, Алтайга өөренип чораан тыва кыстарның бирээзи. Ол база коммунист.

Тываның социалистиг чаартылгазынга бүгү-ле чалыы назынын, билиин, арга-мергежилин, күжүн өргүп келген болгаш шыдаар шаа-биле ам-даа ажылдап чоруур хоочун коммунист Иргит Очур-оолович Бичe-оолдуң дугайында каксы чугаалаарга мындыг-дыр. Чонумга бердинишкин дең чүве ындыг-даа болур ужурлут.

А. АРАПЧОР.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАЛГА

Республиканың Садыг министерствозунуң материалдыг хандырылга конторазынга склад ажылчыны (херээжен кижи), склад эргелекчизи (склад Улуг-Хемниң оң талакы эриинде) болгаш юристегекчи херегледиринии турар. Ажылдаарын күзээнерии дараазында адреске кээрии чалап турар:

Кызыл хоорайның Оюн Күреди кудумчузунда № 2 ада бажың, Садыг министерствозунуң материалдыг хандырылга конторазы. Телефон № 2-43-00.

Редакциянның адреси:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-34, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, пар гыйжи амыдырал болгаш үлетүр коллистерииин 2-31-71, пропагандэ болгаш совет тургузут коллистерииин 2-37-13, чагаа коллизиинин 2-41-27, информациия коллизиинин 2-22-60, культура коллизиинин 2-23-34 көдээ ажыл-агый коллизиинин 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериинин 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1070.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01527

ТВ

ИЮЛЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Спортчу информация. 9.20 —«Спорт-лотошуң» 31-ги тиражы. 9.30— «Ада-иелер, силерге». 10.00 — «Черниң дузу» деп уран-чечен телефильмниң 4-кү сериязы. 11.05 —Хөй эки бараннар дээш. 11.35 — Кижи. Чер. Өртемчей. 12.20 — Улус чогаадылгазының дугайында телепрограммаларның V Делегей фестивалы— «Челлэнж». «Бетүнгү Норвегииниң улусчу музыказы». 12.50—«Билдингир-даа болза, бодуреичиг эвес». 13.50—14.05 — Чаңсар. 14.05 —Богун делегейде. 14.20 — «Тинлекчилер». Фронтучу оңцуктериниң клуву. Совет Чепсектиг Күштериниң политажыл-дакчыларының ужуражыышкыны. 15.50 —«Грузияда Маяковскийниң хүннери». 16.25 — Политиктиг хайгаараксчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.55 —Спортчу информация. 17.25 — «Партия дугайында чечен чугаалар». РСДРП-ниң VI съездииниң 80 чылынга. «Ындыг партия бар» деп документалдыг фильм. 18.35 —«9-кү студия». 19.35 — «Ленин шынчызы». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Останкинонуң Концерт студиязында аныяктар кежээзи». 23.05—Спортчу информация. 23.20 —23.30 — Телемедээлер.

ИЧИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болук-саазында. 8.30 — «Олүм чок ыры». Уран-чечен телефильм. 9.45 —«Эртенги почта» деп музыкалыг дамчыдыгла. 10.15 — Документалдыг фильмнер. 11.15 —Саратовтуң телестудиязының программазы. 12.15 —Спортчу информация. 13.00 —«БАМ-ны тудуп тур бис». 13.30 —«Ырлажылы, өөнүктер!». 15.10 — «Улуг улустуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг телефильм. 4-кү фильм — «Алдарның херээ». 16.05 —Л. В. Бетховен. Бешки симфония. 16.35 —Уругларга фильм. — «Сээң-биле кожа». 17.50 — ССРЭ-ниң улустарының VIII чайгы Спартакиадазы. Аар атлетика. 18.20 — Ф. Гладков. Чогаал ажылының ярыпары. 19.10— «Музыка киоскузу». 19.40 — Делегей байдалының донгулады. 20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыла». 21.00 — «Үе». 21.35—22.55 — Маңаар бис, аңаа кел...». Уран-чечен телефильм.

ағаар

Республикага шокар будуттаар, чамдык черлерге чаъстаар, дииирээр. Соңгу-барының чүктен хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дуне агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 5 градус чылыг болур. Хүндүс 16—21 градус чылыг-лыр.

Автоорукгарга кестүүр эки. Кызылга чугга булуттаар, чаъстаар, дииирээр. Дуне агаарның температуразы 11—13, хүндүс 15—21 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Нас венчали не в церкви» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мария, Мирабела» 9.30, «Встреча в ущелье смерти» 11.00, 14.00, «Пираты XX века» 12.40, 16.20, «Печальная повесть любви» 18.20, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Призрачное счастье» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Вот такая музыка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Алёшкина охота 15.00, Приключения Али-Бабы и сорока разбойников» 16.30, 19.00 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Кто есть кто» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 176 (12266) | 1983 чылдың июль 31, воскресенье | 1925 чылда үнелеттинген | Өртээ 3 коп

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андропов июль 29-та Вьетнамның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары Ле Зуан-биле ушурашкан.

Ийи чүрттүң партия болгаш күрүне амыдыралының эң чугула айтырыгларын дугайы беседа үезинде информацияларны солчуп, делегей байдалынга хамаарыштыр найы-даа таламың сонуургап турары чугула айтырыгларны көрген. Тайбың дээш, дайын кыжанының чайладыр дээш демисеядик соруглаларынче өнза мичээнгейни салган. Совет Эвилелиниң болгаш ажы-дүнма социалистиг чүрттарның, тайбың инициативаларын бүрүн деткип турарын Ле Зуан илергейлээн. Лаос болгаш Камлучия-биле кады социалистиг Вьетнамның Мурнуу-Чөөн Азияны тайбыңның, кады ажылдажылганың болгаш өөнүргелдыг турарының эвказы болдурарынче угланган бөттүг нүшенишкиннеринге ССРЭ-ниң меөн сөңгаар-даа идиг бээр алгарын Ю. В. Андропов илдегээн.

СЭКП-ниң болгаш ВКП-ниң, Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнамның аразында бүгү талаяыг ажы-дүнма харылзааларның чедишкинниг хөгжүп турарынга ийи партияның удуртуучулары сеткил ханыышкының илергейлеп, найырал болгаш кады ажылдамыга дугайында бөш чыл өөн бө чылын демдегээр совет-вьетнам нөрээнниң чугула ужур-дузалыын демдегээн. ССРЭ-ниң болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың аразында экономиктиг кады ажылдамыганы улам ыңай сайзырааргайыдарының чамдык тодаргай угланыышкынарын база көрген.

Ужурашыышкын чүрөктиг ханызындан найыралдыг болгаш бүрүн билчиишиннинг байдалынга эртмен.

(СЭТА).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

ВСАП ТК-ның Бирги секретары эш Я. Кадар баштаан Венгр Улус Республиканың партия-чазак делегациязының ССРЭ-ге аян-чоруунуң түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген.

Партияларның болгаш күрүнелериниң аразынга, совет болгаш венгр улустарының аразынга ажы-дүнма харылзааларын моон сөңгаар-даа хөгжүдеринге база быжыглаарынга ийи талаларның шиитпирлиин аян-чоруктуң үезинде кылган чугаалажышкынналр болгаш беседалар бадыткап көргүскен. Тайбынны камгалаарындан артык чугула сорулга чок болгаш туруп-даа болбас. Ол улуг соруланы чедип алыр дээш коммунистерниң, чер кырында депшилгелиг, демократтыг болгаш тайбынга ынак бүгү күштериниң интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаары эргежок чугула.

Баштайгы чартык чылда улус ажыл-агый хөгжүдезиниң түңнелдерин болгаш 1983 чылда чүрттүң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң планын чөдиишкинниг күүседир талазы-биле ажылды улам ыңай күштелдиреринин хемчегларын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чугаалажып көрген. Партияның болгаш күрүнениң чорудуп турары экономиктиг, социал болгаш организастыг хемчегларны хөрөй болгаш көдээнин ажылчы чоннары бүрүн деткип турар.

Чүрттүң экономиказынга таарымчалыг тодаргай угланыышкынналрның көстүп келгенин: ниитин экономиктиг көргүзүглериниң экижээнин, оларның иштинден чамдык көргүзүглер талазы-биле чедип алдынган түңнелдер планныг даалгалардан бедик болганын, үлетпүрге чартык чыл планын бүгү министерстволарның болгаш эвилелдешкен республикаларның күүсеткенин хуралга демдегээн. Көдээ ажыл-агыйга часкы хову ажылдарын эрткен чылдың бө үезин-биле денгээрге элээн кыска хуусаала дооскан, малды, кушту, суттуг чүргаларны болгаш эрте быжар ногаалларны бүүрери бала садып алыры көвүдээн. Ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейниин бедээнн сагылга-чурумга болгаш организастыг чоруккa, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуның соруглаларын шиитпирдээринге таарымчалыг салдарлыг болуп турар.

Ооң-биле чергелештир, чамдык партия, совет, ажыл-агый органнары, күш-ажылчы коллективтер, партия, профэвилел болгаш комсомол эге организациялары бүдүрүлгенин ажыктыын, ажылдың шынарын бедиглер дээш демиселге боттарының чогуур эргилдени кылбаанын хуралга айыткан.

Чартык чылдың түңнелдерин шүүмүүлекчи болгаш ажыл-агыйжы бөзү-биле аналитээрнин, чедип алган чедиишкиннерни быжыглаарын, 1983 чылдың планныг онзалдаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседиринче, ниитизи-биле он бирги беш чылдың планнарын күүседиринге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш четпестерни чайладырынче угланган эргежок чугула организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды чорударын эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, хооркомнарынга болгаш райкомнарынга, министерстволарга, ведомстволарга, каттыжыышкынналрга болгаш бүдүрүлгелерге даасқан.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажкан. Совет кижилерниң амыдырал-дөңнелин бедиглер талазы-биле партияның салган соруглаларының күүседдезиниң үндезинн болза, оларның ак сеткилдиг күш-ажылы, шынгыы көрүм-чурум болгаш организастыг чорук болуп турарын үк айтырыгны чугаалажып көрген үеде онзалап демдегээн. Партияның, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун улус ажыл-агыйының бүгү-ле звеноларынга хажыдар чоруктарга удур демиселче, масса-политиктиг болгаш кижиндилге ажылын күштелдиреринче угланган СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин совет улус кадбаа-биле деткээн. СЭКП ТК-ның докгаалының төлевилелин күш-ажылчы хөй коллективтерге чугаалажкан болгаш ында-биле чүүлдүг деп көргеп.

Төрээн чүрттүүн чаагай чоруу дээш медереддиг болгаш ак сеткилдиг ажылдаарының—боттарының хамаагы хүлээлгезин ханызы-биле медереп билиринин ёзулунга ажылчы чоннарны кижиндери күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылдың үндезинн болур. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге бедик негелделиг болгаш харылсалгалыг чоруктуң байдалын тургузарынче угланган дең-дескн ажылды чорударын партия, совет, ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол органнарынга даасқан.

Бүдүрүлгелерге, колхозтарга, совхозтарга, организацияларга болгаш албан черлеринге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, организастыг чоруктуу болгаш корум-чурумну бедиглер талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң ажылдан кылганы немелде хемчегларын ТК-ның Политбюрозу чүүлдүг деп санаан.

Бо айтырыг талазы-биле докгаалдың дончуллалын төп болгаш чер-чер парлалгазынга пардаар.

ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң системазынга политорганнарны тургузар дугайында докгаалды СЭКП ТК-ның Политбюрозу хүлээп алган. ССРЭ-ниң ИХМ-ниң системазынга партийжи-политиктиг, идей-кижиндилгелиг болгаш культура-чыдыышкыны ажылдарын чорудары, боттарының албан хүлээлгезин күүседир дээш хууда составтың харылсалгазын бедиглери политорганнарның сорулгазы болур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдин Совединиң болгаш Националдар Совединиң палтыкы херектер талазы-биле комиссияларының делегациязының Франциянга барып чораан үезинде ажыл-чорудулгазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлдүг деп көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чамдык өске-даа айтырыгларны чугаалажкан.

Мал чеми белеткээриниң шалыпчы айы чоруп тур

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

«Мал чеминиң белеткээри — бүгү-ниитиниң херээ», «Шалыпчы айны организастыг эрттирээл!», «Шупту—мал чеминиң белеткелиниче!» Мындыг кыйгырыглар бо хүнерде бригадалар болгаш звеноларның турлагларында, шефчилер одагларында машина, трактор кузовтарында бо-ла костүр. Мал чемининиң белеткелиниче чоя хайыышкынның үнген, бо бачым болгаш харысалгалыг ажыл ам кайда-даа изиг түлүк.

«Чыраа-Бажы» совхозта Сат Таңгыт-оолдуң удуртқан боторулга-чарыгалыг звенозу он хонукта 150 тонна сигенни белеткээн. Мындыг көргүзүгнү «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында коммунист Анатолий Хомушкунуң удуртқан комсомолчулар-ажылыктарның механизастаттынган звенозу база чедип алган. «Совет Тыва» совхозта он ийи хойжудан тургустунган аътт-биле сигеи кезер звено өзек чылда 100 тонна сигеи белеткээр планын он беш хонукта доозупкан болгаш ажылын улам хей-аътты үргүлчүлеп турар. Көдээ Совет депутады, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Салчак Болай-оолдуң звенозу шалыпчы айда база 100 тонна сигенни немей белеткээрин хүлээпгеш, совхозтуң сигенчилерни социалистиг чарышка кыйгырган. «Күш-ажылдың хостуу» совхозта Лаахын Көк-оолдуң, «Алдан-Маадыр» совхозта Сарыглар Коңгар-оолдуң, «Саян» совхозта Валерий Хөлчүкпанның болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдап, күш-ажылчы үлегери көргүзүп турар өске-даа коллективтер хөй. Оларның аргадуржулгазын шиңгээдип алыры чугула.

Республиканың Статистика эргелелиниң медээзин өзүгаар алырга, июль 25-ке чедир он беш-муң тонна сигеи белеткеттинген азы планның 67 хуузу күүсеттинген. Эрткен чылдың бө үезинде план 10,5 хуу күүсеттинген турган. Бо хожудаашкыны чаъстың узалыкканындан, от-сигенниң орайтап үнгени-биле, оон уламындан мал чемининг белеткелиниң озалдап эгелээни-биле тайылбырлап болур. Шинчалаажок чамдык ажыл-агыйларның удуртқучуларының олуттай, шүшпең болганын база айтыр херек. Оны дыка хөй ажыл-агыйларның мал чемининг белеткелиге киржир техниказының чоокка чедир-ле четче септеттинмээн турганындан бези көрүп болур.

Өзек чылда сиген белеткээриниң планын бо хүнерге чедир Чөөн-Хемчик район 9,4 хуу, Каа-Хем — 9,3 хуу, Бичи-Хем—8,7 хуу күүсеткеш, социалистиг чарыштың мурнукчу одуруулга чорун турар. Ол район-нарның ажыл-агыйларында ажылдың бүдүрүкчүлүг бедик, чонну мобилизастап турары организастыг.

Бай-Тайга район 13 муң тонна сигеннинг түгле 327 тонназын белеткээн, планының түгле 2,5 хуузун күүседип четтиккен. Барын-Хемчик, Овүр, Эрзин районнар планнарын 4,3—4,3 хуу күүседип, база ажок хожудап турар. Сиген белеткелиниче кирерде олуттай чорун коргүзүп, озалдап киргеп районнар база бо. Оон уламындан оларда ажыл ам-даа шуудавайн турар.

Ажыл-агыйлардан «Көк-Тей» совхоз планын оскелерин мурнап, 33 хуу чедире берген. «Сукпак» совхоз сиген планын 24 хуу чедир күүседип, мурнакчыларның одуруунда чорун турар. СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң планы 18 хуу, «Коммунизмниң херелиниң» 16 хуу четкен. А «Тере-Хөл» доңгуп-ле 15 тонна. Карл Маркс аттыг совхоз 35 тонна сиген белеткээн. Отъсиген элбек үнгеп үеде мынчаар ажылдаары канчап-даа таарышпас.

Республикада сенаж салырының планы 14,7 хуу болган, эрткен чылдың бө үезинде 17,3 хуу турган. Кызыл районнуң ажыл-ишчилери малдың бо үнелиг чемин белеткээрииче улуг кичээнгейни салган. Олар бо чылын 3210 тонналы белеткээр онаалдазын 3773 тонна кылдыр боттандырган. Ооң дараазында черлерия планын 24,5 хуу күүсеткен Барыын-Хемчик, 23,4 хуу чедирген Каа-Хем районнар ээлеп турар. Сенаж салыры ниитизи-биле хожудап турар, а чамдык районнарда шуут эгелевээн. Ажыл-агыйлардан Кызыл районнуң «Сукпак», «Карл-Хаак», «Тинлелге», «Шамбалыг» совхозтарындан өскези сенаж салыр планын күүсетпээн.

Витаминниг сиген далганының планы эрткен чылдан ийи катап эвээш, азы 14 хуу күүсеттинген. Ук планны Таңды 36,4 хуу, Каа-Хем 21,5 хуу, Сүт-Хөл 68,8 хуу чедирген. Бо талазы-биле планын күүсеткен ажыл-агыйлар чок.

Мал чемининг белеткелиниң түлүк үези бо. Оны ооң эң-не хоолулуг үезинде бедик шынарлыг белеткеп алыры чугула. Мынчанган шалыпчы айда эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаары, кижи бүрүзүн ынаар мобилизастаары чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарындан негеттинип турар.

ОТРЯДТЫҢ СОСТАВЫ

Механизастаан отрядта ниитизи-биле 50 хире кижи (бо хүнерде —47) хаара тутупган. Отрядты ажылга бедик харысалгалыг, эш-оорунге негелделиг болгаш оларны ажылче сорук киирип билир удуртқучу—Көк-оол Комбуевич Лаахын каш чыл улаштыр башкарып турар. Ооң дузалакчызы —бригадирнин орулакчызы —учётчик Василий Самбыл. Эрткен неделяның топчузунде отрядтың ажыл-ижи-биле танышып чорувуста бригадир К. Лаахын отрядының кежигүнперинин дутайында хүндүткел болгаш чоргаараа-биле чугаалап ора, мынча дидн: «Удавас мен бир каш хонук малаа турбас ужурлуг апаар кижи мен, ол үеде мени Василий солуур. Аңа бодумга дег бүдүрээр мен». Ооң-биле чугаалажып ора, ол чүгле дузажакчызынга эвес, а харын звеноларының удуртқучуларынга, отрядтың түс-түзүнде кежигүнперинге бүдүрээрин, олар боттарынга онаашкан үлүүн шыдаар, кезээде ажыр күүсединр дээш кызын турарлар деп чүвеге бүдүрээрин чугаа аразындан эскерип билдиивис.

Отрядта 5 звено бар (бо чылын бир звенону сенаж, силос салырынчо алгаш барган). Сиген кезер бир звено, ооң удуртқучузу Валерий Бичө-оол. Ында Сергей Амыда, Иван Амбар-оол, Александр Ак-Лама, Василий Кыргыс, Соян Намчылай, Маскаров Коңгар олар эрес-шудургу ажылдап турар. Звенода сиген кестирикчилери кошкан чедп трактору быжыглаан. Ийи трактордa ийи-ийи кестирикчиин коштаан. Ол звенога кестирикчи бизи чидидер ажылчын Кара-оол Чамыян база хамааржыр.

Звено эрткен неделяда (июль 22-де) түңнел үндүрүп турда 800 гектарда люцернаның 340 гектардазын кестирген. Болуп сараяттаар звеноларны 60 га мурнаң турган.

Кестинген сигенни болуп сараяттаар үш звено бар. Оларның бирээзинде-ле сараят салыкчылыг—бир, хөпээн дажыыр—2, болдурукчулуг—3 —шупту 5 трактор бар. Сараят эдикчилери 4 кижи — ниитизи-биле 9 кижи составтыг. Бо сезонда звено бүрүзү 900 тонна сигенни сараяттаар планныг. Үстүнде адаанмыыс түңнел үндүрген хүнге чедир комсомолчу-ажыыктарның сараяттакчы звенозу (удуртқучузу Василий Шивит) 303 тонналы, Март-оол Бегзинин звенозу —212 тонналы, Виктор Сүктер-оолдуу—180 тонналы сараяттаан. Азы отряд кезээде эгелээнден бээр 695 тонна сигенни курлавырлай сараяттап тургускан.

Ооң ангыла отрядтың составында механик, эдикчи, кадпакчы, быжыглаан машиналың чолаачызы болгаш повар бар.

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ

«Мурнакчының столу», Отрядтың бодуюң иштинде социалистиг чарыштың бир хевиринин адын шинга дээш ажырбас. Чижээ, сараяттаар звено бүрүзү хүнде 26 тонна сиген сараяттаар, азы неделяда 128, тонна. Неделяда үлүүн ажыр күүседир болза, звено кежигүнерн дараазында неделяда халас чемнеиир талонну алыр болгаш «мурнакчының столуунга» чемнеиир. «Ол күүсеттинер бе?»—деп айтырыгга бригадир: «Күүсеттинер аргалары бар, халас талон-биле чемнеиип-даа турар улус бо. Ынчалза-даа маңаа хай таварыштырар чүве агнаар-ла болгай, чаъс чаргыс болза шупту звеноларда ону ажыр күүседип болур чүве»—деп, харылады. Социалистиг чарышка кестирикчилер звенозу, чолаачы, эдикчи, кадпакчы, повар—шупту киржилгелиг.

Ооң мурнунда неделяның түңнелдери-биле отрядтан 30 ажыг кижи мурнакчының столунга 5-7 хонуктарда чемнеиир талоннарны алган.

Совхозтуң мал чеми белеткелчилериниң аразында социалистиг чарыштың негелделериниге дүүштүр бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш отряд ажылдап турар.

ЧАҢЧЫЛДАРЫ

Отрядтың механизаторлары эртегээнин чедп шактан кежээки ижир дүшкүжеге чедир үзүк-соксаал чок ажылдап чаңчыккан. Кандыг-бир үреливишкин болу бээр болза, эдикчи, септекчилерниң дузазы-биле дорван септеп кылып алыр. Хүнде кылган ажылды коллективтин-биле түңнеп, шүүтүзүнге билдингнно кылдыр чарлап турар. Отрядтың составы чыл бүрүде оскерлип, чаа кижилер немежип-даа турар болза, ооң мал чеми белеткелиниге эрес-шудургу, кызымаккай, сорук-туг ажылдаар чаңчылы хевээр артып турар. Сараяттаар звеноларының бирээзиниң удуртқучузу Виктор Сүктер-оолга делегейниң аныяктарының Гавапага эрткен XI фестивалының киржикчизи болур эргеии база-ла отрядтың, звенозуңуң эки ажылы дээш тывыскан. Ол чингелделит путёвка-биле Испанияже туристеп чораан, чоокта чаа эки келген. В. Сүктер-оол звенозун билдилиг башкаргаш, мурнакчыларның одуруунче үндүрер боор деп идегелии бригадир илередип турду. Бригадир К. Лаахын биле отрядтың кежигүнү Иван Мижит 1979 чылда ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делегезиниге, космонавтылар хоорайынга чедер, эш-оорунуң мурнуидан Гагарин аттыг шаңналды алыр аас-кежиктир болганнар.

Механизастаан отряд бо чылын 800 гектарда люцернапы, 467 гектар шөлде чайгаар үнген сигенни кезип белеткээр. Ниитизи-биле 3000 тонна сиген белеткээр планын Совет Тывазының 40 чылынга үткүштүр социалистиг чарышка киришкиннээн, белиткеп хүлээлгелерни ап, 3200 тонна чедирерни аазап турарлар.

М. САЯ.

ЧАЙГЫ ДЫШТАНЫЛ ГАЗЫНДА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга чугаазында мындыг одуруглар база бар: «Өөредилге биле бүдүрүкчүлүг күш-ажылды каттыштырып турганы, кижизидер чорук эки арга-дыр. Школачыны ажыктыг күш-ажылга чаңчыктырар болгаш аңаа хандыкшыыр кылдыр кижизидериниң оруу-биле быжыг чоруур херек».

Партияның ол чугула шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының талазы-биле хемчегларын бистиң республиканың школаларында ап чорудуп турар. Ооң бир тодаргай херечизин Чөөн-Хемчик районда Чыраа-Бажы ортумак школазының башкыларының ап чорудуп турар ажылкижиндеи көрүп болур.

Өөреникчилериниң чайгы дыштанылгазын ажыктыг, солун, оларны күш-ажылга амдыгаастан тура чаңчыктырар соруглга-биле өөреникчилериниң күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерин тургускан. Алаа үш сезонда ниитизи-биле 90 өөреникчи дыштаммышаан, ажылдап турар. Олар төрээн совхозунга 65 тонна мал чемин белеткеп бээр деп социалистиг хүлээлгени алганнар.

«Чыраа-Бажы» совхозта сиген чыгчы бригадалар, звенолар аразында калбарган социалистиг чарыштың ийиги декадазында күш-ажылдың болгаш дыштанылга лагериниң кежигүнери ниитизи-биле 45 тонна сигенни белеткээш, социалистиг чарышка ийиги черии эзелеш, 75 рубльдиг акша шаңналын алганнар. Оларның арадында үстүкү класстарның өөреникчилери Миша Донгак, Шолбан Куулар, Алик Аир-Сана, Чинчи Монгуш, Лена Куулар болгаш өскелер-даа эрес-чежээзиин коргүскеннер.

Шолачыларның сигенчи бригадазы республикага мал чеми белеткээриниң талазы-биле шалыпчы айга идепкейлиг киржип, мооң мурнунда алганы 65 тонна мал чеми белеткээр дээш хүлээлгезин эде көрүп, 120 тонна эки шынарлыг сигенни төрээн совхозунга белеткеп бээрин хүлээгеннер. Амгы үеде олар 60 ажыг тонна сигенни белеткээннер.

ЧУРУКТАРДА: мал чеминиң белеткелиниге идепкейлиг киржип турар трактор башкарыкчызы тоску класстың өөреникчизи Шолбан Куулар; база бир чаа сарват немежир.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

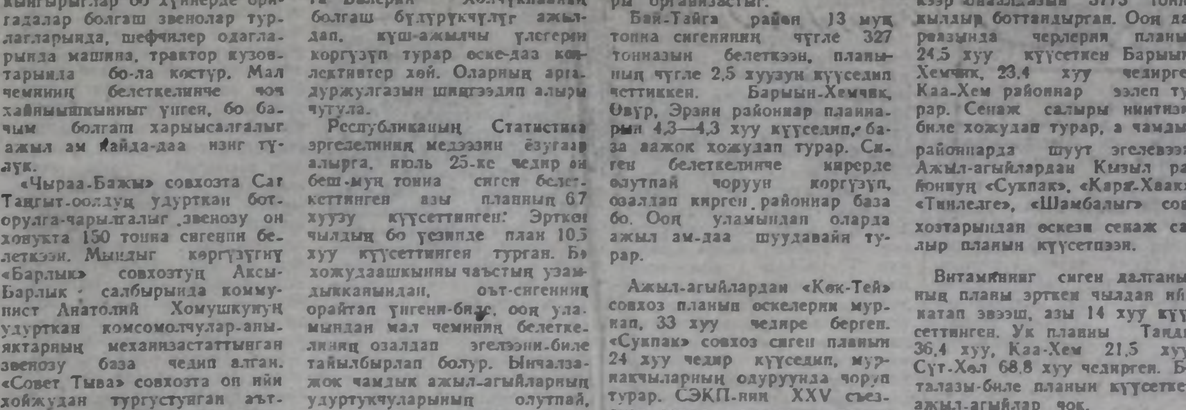

ХООРАЙЖЫЛАР — КӨДЭЭГЕ

Ниитиниң малынга чемнерии белеткээри — кижи бүрүзүнүң херээ. Мынчангаш Тураи хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан - организацияларының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары бо чугула ажылга чыллың-на идепкейлиг киржип турарлар. Ол бирги беш чылдың үшкү чылында район төвүнүң 50 ажыг коллективтериге 600 тонна сигенни белеткээр онаалданы берген. Берлингеи даалганы шаап-да күүседириниң чугулазын олар бедик харысалгалыы-биле билгеш, бо хүнерде шалыпчы ажылдап турарлар. Тураачылар ниитизи-биле 500 тонна сигенни «Өөк» совхозка хүлээдип берген.

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Тураида септелге-тудуг участогу (начальныгы Г. Н. Зуев) 8 тонна сигенни белеткээр турган, 26 тонналы, чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелели (начальныгы В. В. Шулыгина) 10 тонналыг орунга 20 тонналы хүлээткеш, өске коллективтерлен эки ажылдаан. Районнуң Сельхозтехника салбыры, көдээ ажыл-агый эргелели, ВЛКСМ райкому болгаш өскелер-даа боттарының онзалдаларын доозар чоокшулаан.

Тураи хоорайның бүдүрүлгелери болгаш албан-организациялары берлингеи даалгаларны август 2-де чедир күүседирии хүлээнген, ону боттандырарының аргалары оларда бар.

БИСТИҢ КОРР.

Национально-краеведческий отдел

ШҮГҮМЧҮЛЕКЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

Ыраккы Моңгүн-Тайга районнуң партия активи, бүгү партия организациялары организаткчы, политиктиг, идеологтуг ажылдың деннелин бедидеринче, боттарының хүрээлеңин сырый каттыштырарынче, күрүне планнарын, социалистиг хүлээлелер күүселдезин хамдырарынче, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларын каммалгалыг чарыгдаарын чедип алырынче хөй күжениишкинни үндүрүп келгем.

Партия ажылының дээштинн бедидери—нарын соруглга. Хөй янзы факторларже кичээнгейни салып, бүгү-ле партийжи ажылды доктаамал, идепкейлиг чорударынын оруктарын СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң түнелдерин чугаалажын чоп, партия райкомунуң пленуму тодаратқан.

Июнь Пленумунуң негелдеринге дүүштүр чон ортузунга идеологтуг, масс-политиктиг ажылды чорударының четчир санныг базалары, кадрлар, информация чепсээ районда бар. Чижээ, культура-чырыдыышкыл албан черлерин безин санавяска ог-бүле бүрүзү ортумаа-биле үш кезек чагылгалыг, районда 800 ажыг радио точказы, 300 ажыг телевизор, малшынарда 190 ажыг радиоприёмниктер бар.

Пропагандаңың ол бүгү чепсээ районнуң мурнунда соруглаарыны күүседиринче ажылчы чонну мобилизастаар талазыбиле ажылды тодаргай угланышкынныг чорударынга дузалап турар.

Ынчалза-даа ажылчы чоннарның мөөң-шынар кижизидилгезинге пропаганданың бар аргаларын четпес ажыглап келген. Совхозтарда чорудуп турар лекция, бесседаларның, өөредилгелериниң болгаш бүдүрүлге хуралдарының саны хөй-даа болза, дээштии чавыс.

Ол ышкаш районга атеистиг пропагандаиы күштелдирери, чүдүлгелиг кижилер-биле тус-туста ажылды күштелдирери негеттинип турар. Бо ажылдың кошкаандан тыптып кээп турар четпестер хөй. Ылаңгыя мочээн кижиниң чеди, дөртен тос хонуун эрттирер чоруктар бар. Оон ыңай куда эрттирерде совет сэулалдарның чаагай чаңчылдарын сагывас, куда үевинде улуг өртектиг белектер, акша, мал салыр, куданы ажыл-агыйның чугула кампанияларынын үезинде эрттирер таварылгаларны, оон уламыдан массалыг арагалашкын кылыр чорукту, өске-даа четпестерни районнуң коммунистери шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп көрүп, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң негелдеринге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдарын шиитпирлээн.

М. МАШПААДАЯ.

● ●

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлери Бай-Тайганың коммунистеринин, ажылчы чоннарының кичээнгейинин төвүнде турар. Партия райкомунуң эълчеглиг пленумунга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын чонга таймаңбырлаар, пропагандалаар болгаш өөренир талазы-биле сорулгаларны тодаратқан, коммунистер үнелиг санал-онаалдарын киирген.

Шүй кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы А. Х. Доржу мынча дээн:

— Дээди болгаш ортумак өөредилге черлери тускай эртеминиглиг белеткеп берип турары өөрүнүүр. Ынчалза-даа чедип алган билиглерни чон ортузунга политмассалыг ажылбиле холбап чаңчыкпаан, кижилер-биле чугаалажып билбее боор-дур. Районнуң школаларында кодээ ажыл-агый-биле холбашкан кичээлдериниң башкылаашкынын эренгей эрттирип турар. Ындыг кичээлдерни ажыл-агыйның базазынга эрттирип, практика-биле холбаары чугула.

«Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак СБФ-зинин саанчызы Р. Х. Билчей күш-ажылчы коллективке сагыпга-чурумну быжыглаарыйга арагалашкын-биле шыңгыы демиселдиң чугулазын демделээн. Район төвүнден, өске-даа черлерден төрелдеп, хуудa чоруун кылып фермага келген кижилер ажыл шагы барымдаалавайн арагазын кудуп туруп бээр чорук-биле эптежип болбазын саналдаан.

Райкүүскомнуң культура кылдизиниң эргелекчизи К. Д. Ооржак Пленумнуң шиитпирлерин чүүлдүгүнүп деткивишаан, клуб, Культура бажыңы, библиотека бүрүзү идепкейлиг, дээштиг идеологтуг ажылдың төвү болуп, хостуг үезин ажыл-ишчилериниң идейлиг болгаш моөң-шынар кижизидилгеринге чөп ажыглаарынга культура одаглары дузалаар ужурлуг дээрзин демделээн.

Ынчалза-даа чамдык ажыл-агый удуртукчулары оларның кышка удур септелгезинче кошкак кичээнгей салып турар. Септелгени сезоннуг ажылдар соонда октябрь, ноябрьда буулаа кылыр, одаар чүүлдү кыжып удур сөөртүр. Оон уламыдан культура одаглары кышкы үеде орта ажылдавас, масса-политиктиг ажылдар чорударынга таварымча чок болуп турар. Районда тускай эртеминг культура ажылдакчылары чедишпес. Ынчангаш совхозтар культура кадрларын акшахөреңгии-биле белеткээринче сагыш салырын үе мегеп турар деп ол чугаалаан.

Июнь Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле коммунистерниң санал-онаалдарын партия райкому шиитилештирип, моон соңгаар ап чорудар хемчеглерни ажылдап кылган. Парткомнар, партия эге организациялары оны күүседиринче организаткчы ажылын углаидырган.

Б. БАРБА.

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң чылгычызы Ооржак Достайович Денгей-оол 20 ажыг чылда ол ажылында ажылдап турар. Совхозтуң чылгызы Көжээ деп черниң делгемнеринде семиртилгеде. Ам бо хүннерде төрүүр белери кулуннаан, олар онча-менди доругуп, өзүп турар.

Чурукта: чылгычы О. Денгей-оол.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛГАН

Бо чылдың мартта Чоон-Хемчик районнан редакцияга чагаа келген. Арга-арыг камгалалының багайындан Чадаана хемниң унунда каш-даа оймактарга мүрнүкү чылдарда өрт болгавыңдан чамдык черлерниң мыжының шварарын, баксыраанын ол чагаада хомудан бижээн.

Улус депутаттарының район Советтиниң күүсекчи комитединиң даргазы Д. С. Күүлар чагаада өрт дутайында фактыларның турганы шын деп харыызынга бижээн. Арга-арыг камгалалың күштелдиреринин талазы-биле хемчеглерни алган. Чүрттакчы чонну ортузунга тайылбыр, сургаалда ажылдарын чоруткан. Черчерге үе-үеде дайгаарал кылыр рейди болүктерин организастаан.

Өрттү болдурбас дутайында хемчеглерни райкүүскөм ажылдап ылган.

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ СЫРЫЙ ХОЛБАВЫШААН

«СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерине болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга дүүштүр профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында» айтырыгны август 28-те Кызылга болуп эрткен профоблчөвүлелдиң VI пленумунга чугаалашкан.

Бо талазы-биле плеткелди профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар кылган.

Пленумнуң ажылынга партия обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киржип, партияның негелделериниге дүүштүр масса-политиктиг болгаш культура-массалыг ажылды улам ыңай күштелдирер талазы-биле профэвилелдериниң ажылының кол-кол угланышкынарын чугаалаан.

Идей-кижизидилгелиг ажыл күш-ажылчы коллективке боттаныр. Чогум-на олче кол кичээнгейни угландырарын, кижизидилгениң бүгү чепсээн аңаа дээштиг ажыглаарын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери. Күш-ажылчы коллектив дугайында хоойлу профэвилел комитеттеринге киргиштирериниң эки аргалары республикада бар.

Чижээ, Кызылдың дараанылга фабриказында (профэвилел комитединиң даргазы О. Н. Сутягина) социалистиг чарыштың күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинниң кижизидикчи, мобилизакчы салдарын чедиишкининг ажыглап келген. Ында чарыштың негелделери хөй талалыг. Чүгле план күүселдези, шынарны башкарары, бүдүрүлге культуразы, күүсекчи сагылга-чурум талазы-биле коргузүглерни эвес, харын кижилерниң ниитя бирлиин, культура-техниктиг деңнелии бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, социал айтырыгларны шиитпирлээр дугайында ажылдарны чорудары база көрдүүнген.

Ол ышкаш «Тыва кобальт», Кызылдың сүт, «Тудуг кезектери» комбинаттар, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, «Барлык», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарда күш-ажылды кижизидилге-биле сырый холбаары чедип алдынган. Мында организакчы, кижизидикчи ажылды билдилиг организастап, идепкейлиг чорутканы күш-ажылдың, бүдүрүлгениң сагылга-чурумуи хажыдар, харысалга чок чоруктарга удур коллективти мобилизастаар, планнаг онаалдаарыны чедиишкининг күүселдир арганы берип турар. Республика эмнелгези, типография, 48 дугаар тудуг эргелелэ, үлетпүр болгаш аъш-чем барааннар садыглары ышкаш коллективтерде аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгезинин, дагдыныышкын шимчээшкининиң эки дүржулгазы бар.

Көдээде күш-ажылчы коллективтерге кижизидилге ажылын күштелдирериниң улуг аргалары республиканың профэвилел организацияларында барын пленум демделээн. Көдээде профэвилел организацияларының массалыы өскен. Республикада бир муң ажыг профэвилел бөлүктери бар. Ында хөй санныг актив ажылдап, күш-ажылчы коллективтерге кижизидилге ажылын чорударынга онзагай салдарлыг болуп турар. Оларның алдар-хүндүзүн, арга-дүржулгазын бедидип, кижизидилге ажылын экижидеринче, четпестерни эдеринче пленум кичээнгейни угландырган.

Республикада профэвилелдериниң чагыргазында 36 культура ордулары, культура бажыңнары болгаш клубтар, 300 ажыг кызыл-булуңнар, 31 кино точкалары бар. Олар ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге, дыштанылгазын эки организаставарынга ужур-дузалыг болуп турар. «Металлург» Культура ордузу, «Кызыл тараачын», «Ак-Туруг» совхозтарның культура бажыңнары пропагандаңың, күш-ажыл кижизидикшын кижизидериниң солун арга-хевирлерин ажыглап турар.

— Бистиң совхозта мал чемниинң белеткели кидим түлүк. Бүгү техниканың, оон иштинде комбайннар сепгелгезин дооступ, чаа дүжүттү ажаап алырынга белеткенип турар. Ол бүгү ажылдарны организастыг чорударынче совхозта политкижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажыл үлаңган — деп, «Колос» Культура бажыңының директору М. М. Оюн пленумнуң киржикчилеринге дыңнаткан.

Совхозтуң мурнунда соруглаларга дүүштүр Культура бажыңы ажыл-агыйда социал-культура хемчегленнинң комплекстиг планын ажылдап кылган. Ону чурттуң Аъш-чем программазын пропагандалаварынче угландырган болгаш партия, профэвилел, комсомол комитеттериниң каттышкан хуралынга бадылаан. Партияның XXVI съездизиниң болгаш оок сөөлүндеги Пленумнарының шиитпирлерин пропагандалап, партия, совет органнарының удуртукчулары, көдээ ажыл-агыйның хоочуннары, специалистери, мурнакчыларынче ажылчы чоннарныи

Кызыл туктуг Соңгу чүк флоду 50 харлаан

Кызыл туктуг Соңгу чүк флодунуң дайынчылары боттарының 50 чыл юбилейин дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чаа-чаа чедиишкинивербиле уткаан.

Чартык чүс чыл дургузунда Соңгу чүктүң Кызыл туктуг флоду алдарлыг дайынчы оруктуну эрткен. Соңгу чүктүң шериг флотунлиязын 1933 чылда тургузуп эгелээн. Дайынчы нарын техниканы кыска хуусаада шинээдип албышаан, Соңгу чүктүң шериг далайжылары агаар-бойдустуң эң берге байдалдарынга фашистерге удур ' тулчуушкуннарны маадырлыы-биле чорудуп, Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде харыысалгалыг дайынчы даалгаларны чедиишкинниг күүседип келген. Флоттуң далайжылары дайынның чылдарында дайзынның 200 ажыг дайынчы корабльдерин болгаш өске-даа судноларын, 400 ажыг транспорттарын узуткаан. Соңгу чүк флодунуң ужар чүүлү дайын чылдарында фашистерниң 1300 самолёттарын черже дүжүр атканнар.

Соңгу чүктүң Кызыл туктуг флодунуң дайынчыларының маадырлыг чоруун Төрээн чурт бедин-биле үнелээн. 48 мун ажыг далайжыларны ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан; 85 кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры бедик атты тывыскан. А оларның иштинден үш далайжыга ол бедик атты ийи дакпыр тывыскан.

Флоттуң дайынчы чаңчылдарын далайжылар ыдыктыы-биле кадагалап, улам көвүдедип турар.

ЧУРУКТА: флотта мурнакчы улуг корабльдиң тук тудукчулары улуг лейтенант Александр Кононович болгаш Сергей, Андрей Маланин алышкылар.

С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бөгүн—ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң хүнү

ТАЙБЫҢНЫҢ ОКЕАНДА КАМГАЛАКЧЫЗЫ

Адмирал В. Н. ЧЕРНАВИН, Шериг-Далай Флодунуң Кол штабының начальныгы.

Бүгү чонуң байырлалы—Шериг-Далай Флодунуң хүнүн совет кижилер июльдуң соңгу воскресеньезинде демдеглеп, шеригниң далайжыларынга, хоочуннарынга, амгы үениң корабльдериниң, техниказының болгаш боо-чепсээниң тургузукчуларынга байыр чедирип турар.

Бо чылын байырлал политиктиг болгаш күш-ажылчы кайгамчык улуг кодураттүшкүүмүң байдалында эртип турар. СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партия ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сески сессиязының шиитпирлерин чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарыш улам калбарган. Коммунистиг тургузуушкүнүң өндүр-чаагай сорулгалары Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаар дээш чаа-чаа тиилелгелерже совет кижилерин сорук киирип турар.

Бистиң бүгү чонувус-биле бир дөмей, Армиянын болгаш Флоттуң дайынчылары СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын изин-биле чүүлдүгүнүп, бир эп-сеткилдиг деткип турар. Социализмниң улуг чаалап алышкыннарын серемчилеп, камгалаарын, кандыг-даа агрессорга өлүмүт согуушкунну бээринге кезээде белен болуруп олар боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгеин кылдыр көрүп турар.

Ядролуг халаптың кыжаныышкынын чайладыр, делегей байдалының үндезин экижишкинин чедип алыр дээш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак кайгамчык улуг күжениишкиннерин кылып турар. СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сескн сессиязының чайладыр, делегей байдалының үндезин экижишкинин чедип алыр дээш социалистиг чарыш улам калбарган. Коммунистиг тургузуушкүнүң өндүр-чаагай сорулгалары Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаар дээш чаа-чаа тиилелгелерже совет кижилерин сорук киирип турар.

Бистиң бүгү чонувус-биле бир дөмей, Армиянын болгаш Флоттуң дайынчылары СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын изин-биле чүүлдүгүнүп, бир эп-сеткилдиг деткип турар. Социализмниң улуг чаалап алышкыннарын серемчилеп, камгалаарын, кандыг-даа агрессорга өлүмүт согуушкунну бээринге кезээде белен болуруп олар боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгеин кылдыр көрүп турар.

Ядролуг халаптың кыжаныышкынын чайладыр, делегей байдалының үндезин экижишкинин чедип алыр дээш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак кайгамчык улуг күжениишкиннерин кылып турар. СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партия ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сескн сессиязының шиитпирлерин чедиишкинниг күүседир

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Пионержи чай чоруп тур» деп фотоэтюду.

СОВХОЗ ПРОФИЛАКТОРИЙИ

Сүт-Хөлде Шаараш аржаан шагдан тура чоңга сураглаан, эм шимарлыг суглуг чер. Аңаа хан базымшкыны улуг, чүстери чаргылыг, ангиналыг болгаш өске-даа аарыглардан каржадап чоруур кижилер эмнеп, кадыын экижидип ап тургаи. Шаараш аржаанын чөптүг ажыглаар соругла-биле Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң директорунуң, профэвилел комитединиң тускай шиитпирии үндүргеш, ук аржаанга ажылчыннарның кадыын быжыглаар профилакторийни тудуп тургузарын шиитпирээн. Сүт-Аксы суурда организация бүрүзү профилакторий тудуунга шефтеп киришкен.

Ам Шаараш аржаанында 30 орунныг корпусту, столованы, чурттаага базыңнарын, аржаанга кирерде чаглактанар серии тудуп, ажыглаага киирген. Профилакторийниң ажыдыышкынынга барганнар ооң ажыктыг, эки өгелээшкии болуруи демдеглээн. Совхозта профэвилел комитединиң даргазы С. Монгуш мурнакчы 16 механизатторга профилакторийге эң баштай дыштаныр халас путёвкаларны тывыскан. Олар аңаа 10 хонук дыштанып. Ниити чурум ёзугаар дыштанып кижилер путёвканы совхозтан 32 рубль-биле садып алыр апаарар.

Дыштанычыларга таарымчалыг болуруубиле бичии электростанцияны тургускан. Телевизорну база көруп болур. Хостуг үеде ойнаар херекселдерни четчелеп кылган.

Б. ОНДАР.

VIII СПАРТАКИАДАДА

Спартакиаданың соолгу шиитпирлиг хүннерии 20 харлыгларның хүнү деп болур. Чүге дизе, ам көрээлиидер. «Измайлово» спорт ордузунда эртип турар штангистер маргылдаазының 75 чедир болгаш 82,5 кг деңзилерде Краснодардан келген 20 харлыг спортчу Владимир Кузнецов болгаш Казахстанның төлээзи 20 харлаар Анатолий Храпатый олар бүзүрелдиг тиилелгелерни чедип алганнар. Владимир штангыны хенертен идип үндүрериите 165 кг-ни аңаш, делегейниң чаа рекордун тургускан.

Куйбышевтиң сураглыг чадаг-терге школазының төлээзи Сергей Ермаченко Алма-Ата-га 195 километр дурттуг чадаг-терге оруун эң дүрген эрткеш, шылгараан. Ол маргылдаага баштайгы сес спортчулар шуптузу 20 хар үезинде болган.

Мытищиде «Динамо» боодаазында маргылдааларда аныяктар мурнап турарлар. 10 метрден боолаарынга 20 харлыг Леся Леськів (Украина) шылгараан. Юрий Алексеев (Латвия) олимпий оюнарының чемпиону болгаш рекордчузу Игорь Соколовту ажып каан.

* * *

«Олимпийжи» спорт комплексинде ажыттыган бассейинде сугже шураарының маргылдааларынга Минскиниң спортчузу Анжела Стасюлевич болгаш Пензадан Анна Лобанкина олар делегейде эң нарын программалыг мергежилгени күүсеткеннер. Ук маргылдаага боттарының төлээлерин киириштирбээн Молдавияның Латвияның, Эстонияның болгаш Туркменияның командаларындан аңгыда Москваның, Ленинградтың, эвилелдешкен республикаларның хөй нуруузундан болгаш ГДР-ниң, Кубаның, ГФР-ниң, Мексиканың спортчулары спартакиаданың медальдары дээш 8 хүн туржурлар.

Оларның аразында делегейниң үш дакпыр чемпиону, Москва олимпиадазының тиилекчизи Ирина Калинина, олимпий чемпиону Александр Портнов болгаш өске-даа сураглыг спортчулар бар.

АМЫДЫРАЛГА БЕРДИНГЕН

Мээң авам Вера Айыжыевна Кучуң бичии чаштарыңы башкылап, кижизидип 34 чыл ажылдаан. Ол чылдарда үзүктел чок эге класстарга ажылдап келген. Аңаа Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп атты тывыскан.

Авам—бодүүн кижи. Ол өөреникче болгаш өөредиринге, ажылдаарынга коичуг чүткүлдүг. Тыва Арат Республика турда ол чүгле 5 класс дооскан. Амыдыралының аайы-биле элээн чылдарда узамдыгып чорааш, 1950 чылдан эгелээш башкылар биилии бедидер курска өөренип алгаш, баштай-ла кижизидикчи, ооң соонда эге класстар башкызы апарган. Кажан Кызылга педучилище ажыттынарга анаа бот-өөрөзилге-биле өөренип киргеш, оңу 1968 чылда дооскан. Оон улаштыр Кызылдың пединститудунга дээди эртемни чедип алган.

Мен бичии тургаш, авамны көөрүмге дүне-даа, хүндүс-даа холуидан ном салбаска кайгапла хаммас турган мен.

Авам чүгле ном номчаш олурар эвес, өг-бүленің эвээ херээжең кижи болганда, өгүүн бүгү-ле ажылын кылыр. Школага, суурларга, район толтерниге хөй-ниитиниң ажылынган ол ойталавас чораан. Бир көөрге клубта ырлаан, хөмүстээн, танцылаан, шииде ойнаан турар. Ам өзүп келгеш авам канчап мынчар ажылдап, өөренип чораан кижи боор деп бодаар-дыр мен.

Мен миниип кээримге-ле авам чай, куш-даа дивес мени эдертип алгаш, Кызылга көп өөренири-биле кежээ орайга чедир кичээлдээр турган, а ол дээрге бот-өөредилге-биле өөренип чорааны ол.

Элээн каш чылдар эрткен соонда мен 10 класс дооскаш, Кызылдың пединститудунга авам-биле кады өөренип эгелээн бис. Өөренип турар эртемнеривис аңгы-аңгы-даа болза чамдык чүүлдерге ве-Ээн дузалажы бөөр турдувус. Оон эгелээш мээң студент ажым, кады ажылдаар башкым болган.

Мен 17 чыл яштинде авам-биле кады башкылап келдим.

Билдинмес берге чүвелерни биология, география башкызывэвес-даа болза, авамдан айтырып өөренип ап турган мен. Эртемнеримде билдинмес түүлдерни, иланыгны кижизидилге ажылыл авам ажылдарындан өөренип ап чоруур мен. Чижээ, ада-ие хуралын цинчаар эрттиреринн, берге. өөреникчилер-биле ажылдаарын сүмележир бис. Чүгле менээ дузалажыр эвес, орус-даа, тыва-даа, улуг даа, аныяк-даа башкылар ооң арга-сүмени айтырарга черле чажам дивес, кандыг-ла бир ажыктыг сүмени берген орар.

Авам бодунга черле мөңээргенип, билиргенвес. Эш-өөрүүн арга-дуржулгазын бодунга шиңгээдип, оларны бодуиуң ажылы-биле холбаар турган. Чижээ, ооң башкы эштеря РСФСР-ниң алдарлыг башкызы С. П. Чылбак, Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы С. Б. Хертек, Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы Т. Ф. Куулар дээш ооң-даа өскелер-даа.

Авам чаа өөреникчилерни хүлээп алырда, өөреникчилерниң дыл домаанда болгаш амыдырал-чуртталга ында кандыг четпестер барын, школага ооң белеткелии баш удур билип алган турар кижи. 4-кү классче шилчиткен өөреникчилерниге кол кичээнгейни салып, оларны үргүлүү хайгаарап, эртемнер башкылары-биле харылзажыр.

Ооң доостурган класты эки организастаттынган быжыг коллектив. Өөреникчилери ырлаар, танцылаар хөй-ниитичи болуурлар.

Класс башкызынга ол өөреникчилериң ада-иелериниң оңзагай байдалын, олар-биле канчаар ажылдаарын үргүлүү сүмелеп турар. Ынчангаш авамның доостурган класын башкылар хүлээп аляысаар турган.

Авам ам пенсиялай-даа берген болза ооң сагыш-сеткиль, чүрээ школада, бодуиуң доос-турган класстары-биле харылзаазын үзеңээн.

Мээң оолдарым бирээзи 7 класста, оскези 4-кү класста оларны кырган-авазы бүгү талазы-биле кижизидип келген.

Бистиң амыдыралывыска 3 чыл бурунгаар берге байдал турган. Ачавыс, кырган-ачавыс оскүзүзүүсса-даа 4 чаш уругну туретпейн, өөредип кижизидип чор бис. Авамның уруу Роза Красноярскиниң пединститудунда төөгү факультединде эки өөренип турар.

Мен бодум Көк-Тей ортумак школазында биология, география башкылап, авам-биле 18 чыл кады башкылап келдим.

Е. КУЧУН,
Көк-Тей ортумак школазының башкызы.

«МОСКОВСКИЙ» УНИВЕРМАГ— ЧУРТТА ЭҢ УЛУГ САДЫГ ЧЕРИ

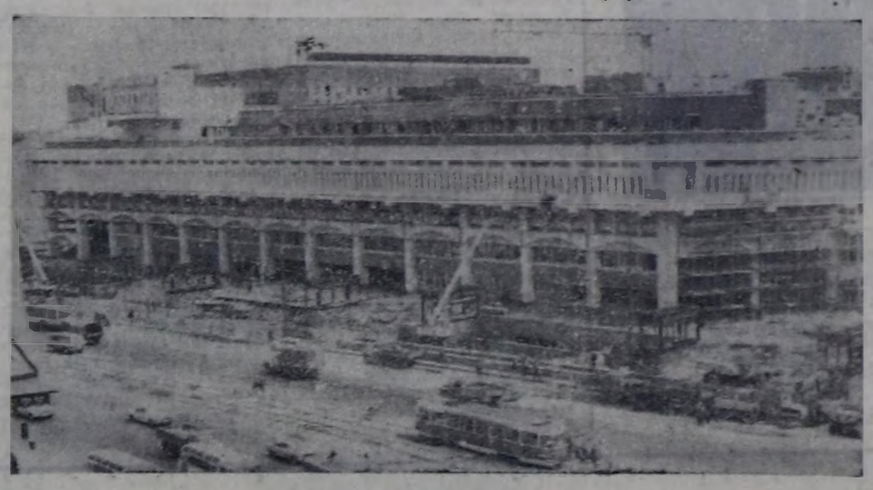

МОСКВА. Үш вокзалдарның шөлү Комсомольская майысылаада эң-ие чараш шөлдериниң бирээзи деп санадып турар. Ам ында «Московский» деп улуг универмаг тудуун доозар четкен. Шөлдү ол улам хевир киирип турар.

Ол чуртта эң улуг садыг чери болур .Ооң садыының шөлү 17,5 муң дорбелчии метр хемчээлдиг. Бажыңның үстүнү кадыига бараанны боду шилип алыр аъш-чем магазини турар. «Московский» универмагка беш муң садыгжылар ажылдаар.

ЧУРУКТА: «Московский» универмагтың ниити хевири.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БЕДИЙДЕ

Тоора-Хем чорааи Тожупуң база бир хоочун ивижилериие ужуражы берген мен. Бирээзи чеден ооскушулаан, а өскези чаа-ла алдан чоокшулап турар, тайга-сынга көрбээн чүвези чоктар. Олар Тожупуң тайга-сынныарыиге өзүп, чурттап, амыдырап, аңнаддиңнеп, иви малдап, тайганың улуг школазын эрткен —солун кижилер. Улуг Ак—Өдүгеи, Серлиг тайгаларының; эжи Ак —Хамсыра, Бедий, Тодут тайгаларның эелери. Оларны Лопсан-Базыр Сандыкович Ак болгаш Хемчиклеп Серембилович Ак дээр.

— Тайга-сынга ол-шыкка дүн-хүн чокка мал харап чоруур кижиге чүү болбас дээр силер — соок-чарга-даа алзыр, ире, кокаай аксынга-даа кирип болгай... Бо буянныг эмчидомчуларга кадык быжыдып алыр дээш мында келдиивис— деп, улуг Ак Лопсан-Базыр Сандыкович арай шаг чок чугаалады.

Кижи ортузу чаа-ла чеде дүжүп чоруур хире назылыг, боду шынап-ла адыг-хайыракан ышкаш, делгем хөреқтиг, моге шинчилиг, кадыр хавақтыг, дотка каткан, хүрең кара шырайлыг, спортчу хевирлиг, чүгүрүк каратарлыг, черле ачы болуру илдең эрес эр арай хүлүмзүрүй аарак чугаалай-дыр:

— Чаа, мен-даа ивилер чнир деп келген кокаайлар-биле сүржүп тургаш, соокка алзып челбинген, оон солагай талакы холум ааран кижи мен. Тоол чүве ыйнаан моонар — Хамсыра, Тоора-Хем, Кызыл эмчилери дээш барбаан-чорбаан черим чок. Ам бо буянныг эмчилериңг ачыавыралында экирдим. Тайга сыным сакты-даа бердим: кэра-ногаан чойган, пөштеримдаа каракка көстүп, тайгасынның чаагай чыды безин думчукка кан-куруп турар болу берди... Эмчи ам бир хонуктан чандырар боор таа... Совхозум машиназынга Нояи-Хөлге чедиртпи алгаш, оон ыцай тептер мен. Майда дүнмам оолдуң адыр дүүргезин чүктеп алыр мен. Оон башка хоржок —ире, кокаай деп чүвелер азалар моонар. Хамсирага-ла чедип алзам, оон ыцай ажырбас — ивилерлиг улус аргыжып турар — дигилеп, биче Ак эри хайнып чугаалаш, ивижилериңг аарберге болгаш маадырлыг ажыл-ижии төөгүп эгеледи. Оон ол чугаазын дыннап олурда, мен олар-биле кады Бедийге бо хамык чүвени каракбиле көрүп чораан ышкаш олурдум.

Хемчиклеп Серембилович Ак чаа-ла бежеи бештеп чоруур, ол хирезинде үжен хар иштинде дег көстүр, шынапла спортчу хевирлиг, эзир дег эрес каратарлыг, малчын-даа, анчы-даа эр. Эрткен ыт-куштуг чылын ол үш киш, үш хайыракан, дөрт боруқ олчалыг болган. Кижиң биче сеткилдии-биле хулумзүрүп чоруй, таваар чугаалап эгеледи:

— Бистиң Чамдыгыр эвеноэу Чаапыш тайгазынга турган чүве. Хар-даа терең кыш. Бир-ле катап ивилер хавырын чораш, эскерип кагдым —бо кавы истиг болу берген болду. Бир өөр чеди кокаай чоруп турган.

— Кордың бе, ам дүн-хүн чокка ызырты кадарбас болза хоржок, эр — дидим.

Оон эгелээш-ле ивилеривисти хүндүс долганып кадарып хүнзээш, дүне девээге эккеп, бөле «кажаалап» алгаш, долгандыр от салгылааш, каш кижи долганып хонар болу берген бис.

Ивилеривисти ынчаар-ла кадарып чоруп тур бис. Борулер-даа черле салдыкпастаан —истеп чедип кээп-ле тур оо. Дүне када кээр азалар. Ыттар билип каапп. эрнип туруп бээр. Мен эртеиипде хаактанып алгаш, ол аландарны база-ла истеп. Аъргаболуг тайгаже тен үнүп каар мен. Дүне-даа, хүндүсдээ ивилерии ынчаар мынртыр кадарбас болза, талаар— ол кокаай деп азалар кырып каантар ийна. Бистиң аңчымалтын өрлеп кайнысыс-даа ол ире, кокаай деп азалардыло чула тутуун турар ийна бис. Бистиң база бир хоочун ивиживис Ак Шоодарай хораннап турун, алды кокаай олурду. Ойнавас эр боор онаар!

— Ире — ивн малдың бир коргунчуг дайзыны ол. Эртеи 1982 чылда ире эң коргунчуг болгаи баарды—деп каапп. Хемчиклеп Эрелчинович хөк бодаап ышкаш—Бистиң Кызыбжа — ире-биле олуг адаан. ире дээнде. кыртыжы хайнар эр боор онаар!—дээш. ам ивижилериңг адыг-биле демисежип турганын хөөреп эгелеп.

— Көруп тур шоп. эр. сеии черле канчаар эвес мен!— дээш. бир-ле када Кылбыжа ирени ивиже кирер черинге боо-биле аялап каан.

— Ол боор. ол азаи. аи ан болу берген боор! —деп. Кылбыжа сагыжы безин ажый берген таакпылап эгеледи. Оон сыра "бажыига керосининг пөс кыпсып, чырытка» кылып алгаш:

— Че. ам барып көрээли—деээш. чырыткылап базып кагды.

Дидим-даа кончуг аза! Боларывыс белеткей тудуп алган, көрзүүп каап базып тур бис. Бир ивиии кажаа ажыр дыка ырадыр шывадапкан дуу чыдыр. Бир мындыпы боо соп каап. Оон ырак эвесте ирең болу бо аң болу берген чыдыр! Ол ирелеп хойган ивн-чары басчып каа дег ол-бо халчып турлар. Чүлаигы ире болган.

Бистиң ивижилер ире даиаарыпын бир аргазын бала тып алган эрлер боор онар. Бир-ле катап ире база бир ивн базып каап. Ол сегинге ире база-ла дүне кээп турган болган.

— Ындыг эвес, эрлер, ам мынчаар-дыр — деп, база-ла Кылбыжа кылынмазы чок аза сүмелээн.

— Йөет, канчаарын онуун?—дижип, өөрү база кайгай бергилээн.

— Сектиң чыпшыр чанынга быжыг, элээи бедик серп тудар. Ййи-үш эр ооң кырындан кедээр.

— Ох, азаңны, корем, дыкала тыныжык хала! —дижип өөрү аңчылар эжин хөлчок-ла кайгаан, каттырган-сыгырган турганнар.

— Че!—дишкеш эрлер үстүнден куду ирени даапгапла дүжүргеп. Ире-даа аъргасыиыи чаңгыландыр кыпсыпчыдыр алгырбышаан. тутукланып эгелээн. Эрлер үүрүкссүүрүк адыш-ла турган... Ыпчап турда. ире ам ол-ла черинге ан болу берген.

Маадырлыг ажыл-ишчи ивижилер мындыг ивиы дүнхүн дивейн. үйгу-дыш чок ызырты кадарып. адыг. борубиле демисежип тургаш, ивн малын кадарып. каратан чоруурлар. Шынап-ла маадырлыг!

Ис-даш оожургай бергендс, Ак Хемчиклеп хүнеэиинеп аккаор дээш бел коштуг Бедий тайгадан Хамсыра суурже бадыпкан. Ол аразында ийи хопуп чедер. Оруксүүр чораан ивижи хүлээзлеиип дыка-ла бодап чораан. Боду-биле чугаалажыр-даа.

— Эрткен чылын чарыштыг эживис Будутка аштырыптывыс. Совет Тывавың 40 чыл юонга эки белектиг ужуражы дээш ам черле аштырбайн корейн адыр — деп. Хемчиклеп шүгдүүп чораан.

— Ивижи ореге бүрүзү радиоприемниктиг бис. Почта деп чүве келбес. солуп-сеткүүл номчувас— бо-ла багай боор-дур. Радиоприёмник-биле ораины одуртур. делегейни дескиндир дыннап болур. Дыннап олурарга. кайда-даа тайбын дээш. атомнуг айыыл халапты болзурбас дээш кижи амытан хөделип турар боор-дур. Бистиң Совет Тыва бодуиуң төөгүлүг 40 чылын төлептиг үткүүр дээш хайыышкыпиыг чурттап. ажылдап турар боор-дур.

— Бистиң Бедийнип ивижилерн база-ла ындыг сорук-биле чурттап ажылдап турар бис— деп каапп Хемчиклеп Эрелчиновнч Ак Бедий тайгазын сактып сагыш-сеткили достунмейн олур.

Л. ЧАДАМБА.
Тоора-Хем—Кызыл.

Телевидение

ИЮЛЬ 31-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Зарядкаже, чыскаал! 8.55 —Спортчу информация. 9.10 — «Төрээн чурттуң тугунуң адаа-биле». Документалдыг фильм. 9.25— «Оттуруукчу». 9.55 — «Совет Эвиделиниге бараан бооп тур мен!». 10.55 — «Кадыкшыл». 11.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 12.10 — Совет черге ужуражышкыннар. 12.25 «Кодээиин шагы». 13.25 —«Музыка киоскузу». 13.55 — 14.10 — Чапсар. 14.10 — А. Чехов — «Шокэр рассказтар». Фильм-шин. 15.35 —Улустуң аялгалары. 15.50— «Аян-чорукчуларның клубу». 16.50 —Бөгүн—ССРЭ-ниң Шерит-Далай Фюзунун хүнү. 17.05—Концерт. 18.05 —«Делегей панорамазы». 18.50—А. Хачатурян. Оркестрлиг фортепианого концерт. 19.30—Шоодуг-баштак кежээзи. 21.00 — «Үе». 21.35 —ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Бокс. 22.05—Концерт. 22.30 — Телемедээлер. 22.40—23.00— Спортчу информация.

ИЯИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— Зарядкаже, чыскаал! 8.20 — Уругларга фильм — «Часы Олимпиада, ээзи хор Начальиигиз». 9.30 — Документалдыг телефильмнер. 9.50 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Спортчу гимнастика. Эр кижилер. 10.30 — А. П. Герцен. «Воробьёв загларынче аян-чоруу». 11.10 «Дириг амытаннаи амыдыраа». 12.10 — ССРЭ-ниң улустарының VIII Чайгы спартакиадазы. Аар атлетика. 12.40 —«Москвичка». Тедеклуб. 13.55 — «Кижи чер кырынга ээ». 14.55—Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 15.25 — «Баштайгы өөрүшкүлер». Чеди сериялыг уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 16.30 —Маяковский дугайында документалдыг телефильм. 17.30 — Бүгүдеге стадион. 18.00 — «Тиилекчилер». Фронтучу өөнүкчер клубу. Совгу флоттуң хоочупнарының ужуражышкыны. 19.30 —«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». 9-ку фильм. —«Германиянын уран чүүлү». 20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». 20.15 — Эртем-тапылбырлыг фильм. 20.30 — Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 «Сынган дага». Уран-чечен фильм.

АВГУСТ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —Спорт дугайында информация. 9.10 — Билдингир-даа болза алдептиг. 10.10 — «Эртенер көргүзүлер». Уран-чечен телефильм. 11.50— Телемедээлер. 11.55 —14.15 — Чапсар. 14.15 —Телемедээлер. 14.35 — «Сезон чылдарның коммунистери». Документалдыг телефильмпер. 15.30 — «Хоойлуку билир сен бе?» Айтырыгларга харыы. 16.50 — «Совет Эвиделиниң метрополитеннери» деп документалдыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 16.30 — Авалар школазы. 17.00 — ССРЭ-ниң улустарының 8-ки Чайгы Спартакиадазы. Аар атлетика. 19.50—«Черниң дүүзү». Хөй сериялыг урап-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 —ССРЭ-ниң улустарының 8-ки чайгы Спартакиадазы. Сугга эштири. Түнвел маргылдаа. 23.20 — 23.40 —Спорт дугайында информация.

ИЯИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.20 — Эртем-нептереллиг фильм. 8.40—«Үреглеп дага». Уран-чечен фильм. 9.55—Оруодыл. 10.25 —Документалдыг телефильмнер. 11.10 —«Эртем болгаш амыдырал». 11.40 — «Оттуруукчу». 12.10 —«Төлептиглерниң аян-чоруу» деп уругларга фильмниң 1-ги сериязы. 13.50—Дагестан АССР-ниң уран чүүл коллективтиниң концерти. 14.05 — Мультфильмнер. 14.35—Л. Кассиль «Кондуит болгаш Швамбраниия». 15.30 —Телемедээлер. 15.40 —18.00 —Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.20—Кызылдың № 1 школазының өөреникчилериниң болгаш башкыларының 1943 чылдың доозукчулары-биле ужуражылгазы. 19.05 —«Азиянын төвү». Информастыг дамчыдылга. 19.35 — Киноужурлал 19.45 —Телемедээлер. 19.55 — Чарлаачар.

МОСКВАДАН

20.00 «Тамчыктыг удуур, чаштар!» 20.15 — ССРЭ-ниң улустарының 8-ки Чайгы Спартакиадазы. Спортчу гимнастика. 21.00—«Үе». 21.35 — «Чаа бажыига ийиледээ». Уран-чечен фильм. 22.55 — 23.05 — Документалдыг телефильм «Тайга шолдери».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

ИЮЛЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Нас венчали не в церкви» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мария, Мирабела» 9.30, «Встреча в ущелье смерти» 11.20, 14.40, «Пираты XX века» 12.40, 16.40, «Печальная повесть любви» 18.20, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Призрачное счастье» 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Новенькая» 10.00, «Трын-трава» 12.00, 18.00, «Последняя охота» 14.00, 16.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алёшкина охота» 15.00, «Приключения Али-Бабы и сорока разбойников» 16.30, 19.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Летающая мельница» 11.00, «Убийство на восточном экспрессе» 12.30, 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

АВГУСТ 1-ДЕ

НАЙЫРАЛ»: «Замужество Марии Браун» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Печальная повесть любви» 14.40, 16.20, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Призрачное счастье» 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Козерог один» 17.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Паруса моего детства» 9.30, 14.40, «Сильные духом» 11.00, 20.00, «Не могу сказать «прощай» 16.20, 18.10 шактарда.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, СЭКП Бай-Тайга райкомуиуң кежигүнү

Очур Салчакович
АНАНДЫНЫҢ

хенертен мөчээнин СЭКП Бай-Тайга райкому, райкүүском, «Бай-Тал» совхозтуң дирекциязы, ында партия, профэвилел комитеттери, Бай-Тал көдээ Советиниң күүскому дыңнатпышаан, ооң төрелдеринге болгаш чоок дыңзилеринге хаиы кажыдалын илергейлеп тур.

Редакциияның адреви: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-31, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-71, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-22-60, культура киллизиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганна 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1070.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01530.